ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană - 1863”

Anul 2 Nr. 2, 2016
Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român

Comitetul coordonator:
ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului
Prof. univ. dr. Aurel Ardelean, preşedintele-fondator al Universităţii de Vest „Vasile Goldiş” din Arad
Ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul Municipiului Arad
Prof. Ioan Traia, muzeograf la Muzeul Satului Bănăţean – Timişoara

Consiliul editorial
Redactor-şef: dr. Doru Sinaci
Redactor-şef adjunct: dr. Constantin Ghiţă
Secretar general de redacţie: dr. Emil Arbonie
Secretar de redacţie: prof. Ioan Tuleu
Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Niţu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaş, prof. univ. dr. Teodor Pătrăuţă, dr. Peter Hügel, arhivist Mirela Pachiţa, arhivist Anca Băiţoiu, prof. Ujj Janos, prof. Puskel Peter, conf. univ. dr. Cristian Benţe, conf.univ.dr. Cristian Măduţa, lector univ.dr. Stelean Boia, prof. Horia Truţă, dr. Augustin Mureşan, dr. Lucian Ienăşescu, dr. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demşa, dr. Felicia Aneta Oarcea, preot dr. Gheorghe Hodrea, dr. Maria Alexandra Pantea, prof.drd. Paul Krizner

Consiliul ştiinţific
Preşedinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, prorector Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
Membri:
- prof.univ.dr. Nicolae Bocşan, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- cercetător ştiinţific I dr. Dumitru Suciu, Academia Română, Institutul de Istorie „Geroge Bariţiu”, Cluj-Napoca
- prof.univ.dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
- prof.univ.dr. Mihai Săsăuşan, Universitatea din Bucureşti
- prof. univ. dr. Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu”Arad
- cercetător ştiinţific I dr. Ioan Haţegan, Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, Timişoara
- prof.univ.dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” Arad
- prof.univ.dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea
- prof.univ.dr. Ioan Horga, Universitatea din Oradea
- prof.univ.dr. Dumitru Ţeicu, Universitatea din Reşiţa
- lector.univ.dr. Elena Sandu, Universitatea din Szeged
- dr. Laurenţiu Ştefan-Szemkovics, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti
- conf.univ.dr. Marius Eppel, Universitatea Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof.univ.dr. Josef Wolf, Germania
- cercetător ştiinţific dr.Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof.dr. Dumitru Tomoni, preşedintele Societăţii de Ştiinţe Istorice Timişoara

Cuvânt înainte

Sub egida Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român[1] „*Analele Aradului*” văd pentru a doua oară lumina tiparului, îmbogățind astfel Colecția „*ASTRA ARĂDEANĂ – 1863*”, precum și patrimoniul prestigioasei edituri „*Vasile Goldiș*” University Press. Numărul, dar mai ales valoarea studiilor științifice care se înmănunchează astăzi în cel de-al doilea volum al „*Analelor*” arădene confirmă justețea demersului nostru editorial, care vine să împlinească valoroasa serie „*Administrație românească arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana*[2]”. Ambele colecții de studii și cercetări științifice vizează, prin perseverența editorilor și, nu în ultimul rând, prin strădania cercetătorilor, întâmpinarea Centenarului Marii Uniri, moment de înaltă trăire națională, când Aradul a jucat onorantul rol de capitală politică a românilor transilvăneni. După ce Blajul a luminat, prin Școala Ardeleană, mișcarea națională a românilor transilvăneni până după marile momente pașoptiste, reședința decizională a românilor din Transilvania, Banat și Ungaria se mută la Sibiu, oraș care a strălucit pe firmamentul luptelor naționale – prin ctitoriile marelui Șaguna și prin „*Tribuna*” lui Ioan Slavici – împrumutând astfel din soarele românilor ce răsărea tocmai de la București. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, este rândul Aradului să preia ștafeta coordonării activității politice, economice și culturale a românilor transilvăneni, iar momentul de referință este chiar vara anului 1895, când arădenii se poziționează în fruntea organizării Congresului Naționalităților de la Budapesta. Situarea arădenilor în fruntea mișcării naționale românești nu era, însă, un fapt întâmplător. Celebra „*Preparandie*” arădeană funcționa încă din anul 1812, pregătind învățători și preoți pentru întreg arealul provinciilor românești din această parte a Monarhiei Habsburgice, la fel cum banca populară „*Victoria*” îi credita pe agricultorii, pe industriașii și pe comercianții români din această zonă.

---

[1] Societatea Culturală „*Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român*” a fost înființată la 17 mai 2014, la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Seviciu, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, ing. dr. Gheorghe Falcă, dr. Doru Sinaci, prof. Ioan Traia și dr. Emil Arbonie (vezi: Judecătoria Arad, dosar 19492/55/2014, încheierea nr. 11540/19.11.2014).

[2] Până în prezent au apărut un număr de 11 volume, cuprinse în Colecția „*Slaviciana – serie nouă*”, menționate în Bibliografia Istorică a României și postate pe site-ul Centrului de Studii de Istorie și Teorie Literară „*Ioan Slavici*” al Universității de Vest „*Vasile Goldiș*” Arad.

Jurisdicția Episcopiei ortodoxe arădene, una dintre cele mai vechi instituții clericale de acest gen din provinciile locuite de români, se întindea asupra „*Aradului, Ienopolei, Hălmagiului, Orăzii Mari și părților anexe ale Banatului Timișan*”, coordonând atât activitatea bisericească, cât mai ales învățământul confesional românesc ortodox de aici. Tot la Arad funcționa, încă din anul 1863, „*Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român*” – cunoscută, mai recent, și sub numele de *ASTRA arădeană* – instituție asociativă care promova cultura printre românii din Imperiu și iniția, pe lângă bibliotecile populare, mișcarea monografică românească. Arădenii aveau întâietatea și în ceea ce privește organizarea politică a românilor din Monarhie, deoarece se constituiseră într-un partid național încă din 28 februarie 1867, replicând în această formă la instituirea compromisului austro-ungar[3]. Însă, de departe cea mai mare vizibilitate avea să o dobândească Aradul începând cu decembrie 1896, când în orașul de pe Mureș apărea numărul de probă al ziarului „*Tribuna Poporului*”, avându-l ca prim-redactor pe Ioan Russu-Șirianu, iar printre ziariștii colaboratori pe Vasile Mangra, Roman Ciorogariu, Nicolae Oncu, Vasile Goldiș, George Coșbuc, Vasile Lucaciu, Eugen Brote, Ioan Slavici, Ilarie Chendi, Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Gheorghe Ciuhandu, Cincinat Pavelescu etc. În scurt timp, ziarul „*Tribuna Poporului*” avea să se impună în fruntea publicisticii românilor din Monarhia Habsburgică, contribuind decisiv la unitatea politică și culturală a acestora. Aici, în jurul redacției „*Tribunei*” arădene, avea să se șlefuiască generația politică românească înfăptuitoare a Marii Uniri. Iată de ce sesiunile noastre științifice poartă numele de „*Aradul – capitală politică a românilor transilvăneni*”, iar dezideratul nostru cultural-științific este: „*ASTRA ARĂDEANĂ REDIVIVA*”.

Redactor-șef: **dr. Doru Sinaci**
Secretar-general de redacție: **dr. Emil Arbonie**

[3] *Albina*, anul II, nr. 18-125, din 12/24 februarie 1867, pag. 2, articolul „*Conferintia natiunala romana in Aradu*”, nesemnat.

CUPRINS / CONTENTS

Cuvânt înainte/Foreword ……. 3

I. Istorie/History…….. 11
Eugen D. Pădurean, Leonard Dorogostaisky
Mistere cu privire la imaginea satelitară Google Earth a unui sit arheologic de la Iratoşu, jud. Arad
Misteries regarding the Google Earth sattelite image of a archaeological sit from Iratosu, Arad County……. 11
Ioan-Marius Grec
Aspecte privind problema interpretării şi traducerii ştampilelor militare (Studiu de caz: Romita-- Certiae (comuna Românaşi, jud. Sălaj. Dacia Porolissensis)
Aspects regarding the problem of interpretind of translating military stamps (Case study: Romita – Certiae, Dacia Porolissensis)……... 23
Gheorghe Mihuţ,
Istorie locală arădeană în vechile cronici maghiare. Consideraţii probabile
Arad local history in the old hungarian chronicles. Presumable considerations……..... 39
Emanuel Jurcoi,
Educaţia lui Iacob Heraclide Despot – un accesoriu important în construirea puterii
The education of Iacob Heraclide Despot – an important accessory for power building……. 48
Laurenţiu-Ştefan Szemkovics
Patru documente de la Antim Ivireanul (1709-1714)
Four documents, by Antim Ivireanul (1709- 1714)……. 57
Augustin Mureşan
Un steag al Breslei Măcelarilor din Arad
The Flag of the Butchers' Guild of Arad……. 70
Augustin Mureşan, Călina Popovici, Ioan Popovici
Sigiliile cu „armă vorbitoare" ale localităţii Guttenbrunn, comitatul Timiş (secolele XVIII-XIX)
Seals with "the speaking weapon" of locality Guttenbrunn, Timiş county (the 18th -19th centuries) 75

Radu Alexandru Hord
Pagini din istoria comunităţii israelite din Pâncota
Pages from the history of the Hebrew community in Pancota... 81
Corneliu Pădurean
Adunarea populară românească de la Arad, din noiembrie 1908
Romanian People's Assembly in November 1908 in Arad…… 90
Doru Sinaci
Discursul politic al românilor transilvăneni în preajma Marelui Război
The political speech of the romanian transylvanians around The Great War…… 100
Sebastian-Dragoş Bunghez, Maria Alexandra Pantea
Colaborarea liderilor arădeni cu politicienii de la Bucureşti în perioada neutralităţii (1914-1916)
The collaboration of Arad liders with politicians from Bucharest in the neutrality period (1914-1916)…… 112
Ion Cârja
Românii în armata austro-ungară 1914-1918: contribuţii ale istoriografiei româneşti postcomuniste
The Romanians in the Austro – Hungarian army 1914 – 1918: contributions of the Romanian post communist historiography 123
Laurenţiu-Ştefan Szemkovics
Scrisori ale unor arădeni adresate miniştrilor Ioan Lupaş şi Constantin Argentoianu (1926, 1929)
Letters from some people from Arad addressed to the ministers Ioan Lupaş şi Constantin Argetoianu (1926, 1929)..... 139
Dan Demşea
Apariţia cvartalului edilitar al „vechiului Abator" din Arad (1931-1939) – antecedente cartografice
The apparition of the urbanistic quartier of „the old Butchery" from Arad (1931-1939) – cartographic antecedents. 146
Lucian Ienăşescu
Cercetările monografice din zona Hălmagiu-Vârfurile şi din localităţile Conop, Şepreuş, Cuveşdia, Petriş
The monographic researches from Halmagiu – Varfurile area and from Conop, Sepreus, Cuvesdia, Petris villages……... 159
Alin Spânu
Situaţia socio-economică în judeţul Arad (1942)

The social-economic situation in Arad (1942) ……. 166
Aurel Dragoş
Bătălia pentru Ineu (12-17 septembrie 1944)
The battle for Ineu (september 12th – september 17th 1944)
No. 6 Reserve Infantry Officers School from Ineu..... 175
Adrian Deheleanu
Anul 1956 în Europa răsărieană şi România
1956 in Eastern Europe and Romania……. 193
Raul Ionuţ Rus
Desfăşurarea procesului de colectivizare în judeţul Timiş: 1949 – 1953
The deployment of the collectivization process in Timiș county: 1949-1953……... 250

II. Biserica şi Şcoala/The Church and the School…… 273
Sorin Bulboacă
Şcoli, dascăli şi manuale în oraşul Arad în veacul luminilor
Schools, teachers and books in Arad City in the age of lights... 273
Valentin Bugariu
Anul comemorativ al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericeşti
The commemorative year of the Holy Hierarch Antim Ivireanul and of the Church's typographers..... 282
Horia Truţă
Iconografia monumentală catolică a Sfintei Treimi în judeţul Arad
The Catholic monumental iconography of the Holy Trinity in Arad County…… 304
Augustin Mureşan
Praporele de la Ociu
The church flag from Ociu……. 348
Ljubomir Şandici
Când vântul adie ultimile frunze a bătrânului „Bărăgan"
When the wind breezes the last leaves of the old „Bărăgan"..... 355
Mircea Măran, Aleksandru Durić-Milavanavić
Biserica Ortodoxă Română şi începuturile mişcării năzărinene la români
The Romanian Orthodox Church and the beginnings of the Nazarinean move in Romania…… 392

Teodor Pătrăuţă
Şcoala din Bocsig în context istoric regional
The school from Bocsig in a regional historical context…….. 408
Paul Krizner,
Biserica Ortodoxă arădeană în evenimentele de la 1848-1849. Vlădica Gerasim Raţ (1835-1850)
The Arad Orthodox Church during the 1848 – 1849 events. Vlădica Gerasim Raţ (1835-1850)……. 419
Gabriela Adina Marco
Vizita canonică a episcopului arădean Ioan Meţianu la Nădlac cu ocazia sfinţirii bisericii (15 august 1898)
The Canonical Visit of the Bishop of Arad Ioan Meţianu, to Nădlac at the Consecration of the Church (August 15, 1898).... 429
Gabriel Sala
Neamul romilor gabori între imaginea degeneratului creştin şi fratele ţigan
The "gabor" gypsy ancestry between the image of Christian degenerated and the gypsy brother..... 439
Stelean-Ioan Boia
Învăţământul românesc din Lipova între tradiţie şi inovaţie (1919-1940)
The Romanian Educational System in Lipova(Arad). Between Tradition and Modernity (1919-1940)…….. 449
Ioan Rancov
90 de ani de la târnosirea noii Biserici Ortodoxe Române din Vinga
90 years from the sanctification of the new Romanian Orthodox Church from Vinga……... 464

III. Societate şi Antropologie culturală/Society and cultural Antropology…… 484
Corina Bejan Vasca
Atestări documentare referitoare la localitatea Buteni (Arad)
Documentary certification from Buteni (Arad)..... 484
Marţian Iovan
Valorile etice, sensul vieţii omului şi comunităţilor umane, în concepţia lui Vasile Goldiş
The ethical values, the meaning of human life and human communities, according to Vasile Goldis 495

Ioana Nistor
Statutul social al femeii şi imaginea familiei în societatea românească din prima jumătate a secolului XX
The social status of the woman and the family image in the romanian society from the first half of the 20th century……... 507
Rodica Florea Cândea
De la spaţiul de exprimare la judecăţi estetice scrieri literare arădene
From the expression space to aesthetic assessment. Arad literary writings…….. 515
Vasile Faur
Onomastica satului Chisindia, judeţul Arad
The name day of Chisindia village, Arad County…… 528
Gabriel Sala
Structuri etno-demografice în Felnacul secolului XX
Ethnic – demographic structures in the 20th century in Felnac 543
Virgil Valea
Asociaţionismul cultural în Arad după Marea Unire
The cultural partnership in Arad after the Great Union…… 558
Adrian Niţu
Criza dintre anii 1929 și 1933 și efectele ei asupra economiei Aradului
The crisis between 1929 and 1933 and its effects on Arad's economy……... 581
Emil Arbonie
Ofiţerii şi agenţii poliţiei urbane arădene (1929-1949: A-O)
The officers and agents of Arad's urban police (1929-1949: A-O)……. 602
Mirela Pachiţa
Aspecte privind sistemul farmaceutic din Arad în perioada interbelică
Aspects regarding the evolution of the pharmaceutical system in Arad in the inter - war period ……... 656

IV. Medalioane/Medallions…… 664
Dumitru Tomoni
Un dascăl de elită al Aradului: Sabin Evuţianu (1889-1977)
An elite professor from Arad: Sabin Evuţianu (1889-1977)…... 664
Ioan Traia

Ion Jivi Bănăţeanu şi propaganda în favoarea păstrării unităţii Banatului
Ion Jivi Banateanu and the propaganda for keeping the unity of Banat…… 676
Felicia Aneta Oarcea
Dascălul arădean Nicolae Palade (1911-1997). Repere biografice
The teacher Nicolae Palade from Arad (1911 - 1997). Biographic marks..... 700
Ioan Tuleu
Dr. Cornel Iancu, „avocat" al românităţii arădene
Dr. Cornel Iancu, „lawyer" of Arad's Romanian origins…….. 707
Iuliu-Marius Morariu
Însemnările de război şi importanţa lor pentru Constantin Virgil Gheorghiu
The war notes and their importance to Constantin Virgil Gheorghiu…… 712
Mihai D. Drecin
Locurile natale şi familia – amprente decisive în fundamentarea vieţii şi activităţii profesionale a academicianului Cornelia Bodea
The native places and the family - decisive prints in the life and professional activity substantiation of the Academician Cornelia Bodea……. 722
Gheorghe Rancu Bodrog
Ţăranul bănăţean în literatura Banatului prin publicistica sătească
The Banatean villager in Banat literature through the country side publicistic……. 732

V. Recenzii/Reviens…… 745
Augustin Mureşan
Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, *Documente de la Constantin Brâncoveanu referitoare la Mănăstirea Argeşului (1688-1703),* Editura Ordessoa–Muzeul judeţean Argeş, Piteşti, 2016, 146 p. 745
Iuliu-Marius Morariu
Revista *ASTRA SABESIENSIS* a ajuns la numărul 2…… 747

I. ISTORIE/HISTORY

Mistere cu privire la imaginea satelitară Google Earth a unui sit arheologic de la Iratoşu, jud. Arad

Misteries regarding the Google Earth sattelite image of a archaeological sit from Iratosu, Arad County

Eugen D. Pădurean, Leonard Dorogostaisky***
* colaborator extern al Complex Muzeal Arad,
adurean.eugen@yahoo.com
** ArheoVest, ldoro1959@gmail.com

Abstract

It is analyzed a Google Earth satellite image (8/13/2013) next village Iratoşu, Arad county, consisting of a triple structure of the earth ellipsoid with axes of about 107 and 90 m, oriented East – West, located at the perpendicular intersection of two anthropogenic linear structures with lengths of about 1000 m and widths of about 130–150 m. The authors believe that this is the satellite image of a human settlements (probably named *BelsöIratos*) that disappeared at the latest in the sixteenth century, probably after installing the Ottoman Empire rule in the region around 1552–'56. The two perpendicular structures are white colored on satellite images and their median axis a darker color. Triple structure ellipsoid center was interpreted as the possible location: a castle fortified with earth walls and concentric ditches, noble or church yard (based on archeological evidence found at the surface from sixteenth century inside the central one). Perpendicular structures were interpreted as a village streets flanked by two rows of houses. Identifying this structure with *Vizes monastery* (*Vizesmonostor*) or the *Vizesmonostor castelum*, certified in the fifteenth century, remains questionable, their location being accepted by Hungarian historians just 3.7 km west of the studied target.

Key words: satellite image, triple structure ellipsoid, curte nobiliară, church, iaz, village medieval.

Introducere

Comuna Iratoşu se găseşte în partea de vest a judeţului Arad, la numai 1,2 km de graniţa ungară şi la 17 km nord–vest de municipiul Arad (**Fig. 1**). Zona face parte din *Câmpia Aradului*, într-un sector unde câmpia prezintă tendinţe de înmlăştinire (aliniamentul Sânpaul – Iratoşu). Zona dispune de un potenţial funciar ridicat.[1]

Fig. 1. Poziţia geografică obiectivului arheologic de la Iratoşu (Google maps modificat)

Repertoriul arheologic al localităţii este următorul: o locuire eneolitică (cultura *Bodrogkeresztúr*), monede romane (sec. II–III), o locuire sarmatică şi de epocă hunică (sec. IV–V), tumuli (neinvestigaţi ştiinţific) cuprinzând oase umane şi de cai[2]. O locuire de epoca bronzului o semnalăm recent în colţul de sud–est al localităţii pe teritoriul cimitirului[3].

Cercetările noastre

Vizualizarea şi interpretarea imaginilor satelitare ale programului Google Earth din ultima vreme ne-au permis descoperirea şi semnalarea în

[1] Ardelean, Mândruţ, 2009, p. 32-33; Posea, 1997, p. 291-295.
[2] Rep. Arh. Ar., 1999, p. 78-79.
[3] Ceramică de epoca bronzului apărută în urma săpării unei gropi în cimitirul din sud-estul localităţii (Pădurean, Berzovan, iunie 2014).

literatura de specialitate a unor obiective arheologice de primă importanţă: fortificaţiile de pământ de la Secusigiu, Turnu, Sintea Mică[4] şi Pecica[5].

Obiectivul care ne-a atras atenţia de această dată este o structură triplă elipsoidală din pământ cu axele de cca 107 şi respectiv 90 m, orientată est–vest, plasată la intersecţia perpendiculară a două structuri liniare antropice cu lungimi de cca 1000 m şi lăţimi de cca 130–150 m (**Fig. 2**). Ceea ce ne-a frapat în mod deosebit este forma sa neobişnuită, asocierea de elipsă şi cruce, dar şi dimensiunile sale relativ mari.

Fig. 2. Obiectivul arheologic de la Iratoşu, imagine satelitară (Google Earth modificat)

Centrul ei se găseşte la o distanţă de 1,125 km de biserica romano-catolică din localitate în direcţia ESE şi are coordonatele: 46° 18' 57" N, 21° 13' 10" E, cota Google Earth 101 m.

Obiectivul apare aproape în întregime pe o imagine satelitară de pe Google Earth din data de 13.08.2013.

Structura triplă elipsoidală prezintă în centru o pată alburie de cca 25 × 11 m (cca 275 m²) orienată aproximativ est-vest şi cuprinsă de o primă centură elipsoidală, cu axele de de cca 56 m şi respectiv 41 m, cu o lăţime de cca 6 m, aflată la o distanţă de cca 7 m de pata centrală. La cca 10 m distanţă de prima centură elipsoidală se află o a doua, abia vizibilă în imagine, cu o grosime de cca 2 m şi care o cuprinde pe prima având axele

[4] Pădurean, 2014.
[5] Dorogostaisky, Ardelean, 2014.

de cca 80 m şi 65 m. Cea de a treia centură eliptică are o lăţime de cca 3 m şi se află la o distanţă de cca 8 m de cea de a doua centură.

În funcţie de calitatea imaginilor, de momentul în care au fost luate, de spectrul luminii înregistrate sunt reliefate mai bine sau mai rău posibilele elemente constructive. În cazul acestei momentan unice imagini satelitare cvasicomplete a obiectivului nostru şi a modului în care arată suntem tentaţi să credem că ceea ce vedem în imagine sunt probe indirecte ale unei construcţii, adică observăm diferenţe de culoare[6], care de fapt reprezintă diferenţe ale procentului de umiditate a solului provenite din mici diferenţe de cotă sau expunere la soare şi, foarte probabil, în cazul celei de a doua centuri ceea ce vedem este o formă de vegetaţie cu perioada de înflorire în mijlocul lui august, poate hidrofilă. Sunt rare cazurile în care construcţiile sunt bine conservate şi aruncă urme vizibile pe imaginile satelitare.

Structurile antropice liniare sunt orientate la un azimut 107° şi respectiv 197°.

Dacă privim imaginea de ansamblu a obiectivului pierdem detaliile semnificative şi tindem să apreciem doar simetria aparent perfectă a construcţiei.

De fapt, cele să le spunem patru braţe ale structurii cruciforme sunt destul de diferite. Să le analizăm pe rând: cel orientat în direcţia VNV, şi pe care îl putem urmări până în dreptul comunei pe o distanţă de cca 330 m, are o zonă albicioasă nordică de cca 50 m, o bandă întunecată mediană de cca 20 m şi o zonă albicioasă sudică de 45 m . Continuând analiza noastră în sens orar vom trece la braţul orientat NNE care are în aceiaşi succesiune ca şi precedentul, benzi cu lăţimea de cca 35; 35 şi respectiv 45 m şi o lungime vizibilă de cca 430 m. Trecând la braţul cu orientare ESE constatăm o îngroşare a braţului până aproape la 180 m şi cu o bandă întunecată de cca 55 m. În fine, ajungând la cel de al patrulea braţ, cel orientat SSV, constatăm că benzile sale au lăţimi de cca 45, 30, şi respectiv 60 m.

De regulă, analizăm doar obiective care apar în mai multe imagini satelitare capturate la date diferite şi în ortofotograme[7] ale zonei respective pentru a evita iluzii datorate unor activităţi contemporane şi tranzitorii cu rezultate aparent mult mai vechi, de interes istoric sau chiar preistoric. În acest caz analizând succesiv imaginile zonei am putut vedea doar fragmente din imaginea globală a obiectivului ceea ce ne-a încurajat să ne extindem

---

[6] întunecat = umed, absoarbe lumina; deschis = uscat, reflectă lumina.

[7] Sursele imaginilor studiate au fost cele publice și gratuite: Google Earth, http://www.bing.com/maps, http://mapire.eu/en, http://www.gisportal.ro/romania, http://geo portal.ancpi.ro.

cercetările cu o perieghеză la Iratoşu şi să ne documentăm cât mai bine asupra istoricului localităţii.

La capătul prezentării acestei stranii imagini se naşte întrebarea: ce reprezintă ea? Răspunsul nu este unul uşor. Pe teren detaliile de planimetrie nu ne oferă prea multe date. Suprafaţa în discuţie face parte dintr-o câmpie cu înalt potenţial funciar fiind arată intens şi îndelungat în decursul vremii. Ca urmare, fără imaginile satelitare nu ar fi fost posibil de precizat detaliile legate de structura triplă şi nici de structurile liniare presupuse. În zona centrală, pe locul structurii triple se poate sesiza o proeminenţă slabă iar din arătură apar fragmente ceramice, cărămidă cu mortar şi piatră de construcţie atestând o locuire în secolul XVI (?).

Încercând să interpretăm şi să încadrăm cronologic această descoperire – intervenţie antropică ne vedem nevoiţi să intrăm în sfera unor necesare ipoteze şi supoziţii.

Structura triplă reprezintă fără îndoială o incintă centrală, posibil chiar o fortificaţie cu val de pământ şi cu şanţ exterior, înconjurată de încă două valuri cu şanţ. Se pare că adăpostea o construcţie (sau construcţii) din piatră şi cărămidă.

Atunci când analizăm imagini satelitare facem comparaţii cu imagini similare ale unor structuri deja verificate şi înregistrate în RAN. Structurile eliptice şi circulare au fost folosite încă din neolitic şi până în secolul XVI în zona de vest a României în construcţia fortificaţiilor. Ţinînd cont de materialul arheologic ne-am limitat analiza comparativă cu două site-uri fortificate din judeţul Timiş şi anume cele de la Maşloc[8] şi cel de la Satchinez[9]. În **Fig. 3** se pot vedea similitudinile şi diferenţele dintre structurile eliptice ale celor 3 situri.

Fortificaţiile de la Maşloc şi cea de la Satchinez şi-au păstrat, în mod vizibil, chiar şi pe imaginile satelitare, şanţurile şi valurile. Este posibil să fi rămas în areale de păşunat, pe islazul satului şi să nu fi fost supuse distrugerii prin lucrări agricole.

Dacă imaginile supuse comparării par convingătoare, şi ar pleda în favoarea unei fortificaţii, să ne punem întrebarea cât era spaţiul de gardă în jurul acesteia? Bătaia arbaletei ar putea fi un răspuns, adică, 90–100 m. Distanţa până la benzile albicioase ale structurii cruciforme este între 15 şi 25 de m.

---

[8] Măruia *et alii*, 2011, p. 287-293.
[9] *Ibidem*, p. 443-454.

Dar, de fapt, ce ar putea fi aceste benzi în cruce? Ar putea fi urmele unei aşezări distruse şi ceea ce vedem închis la culoare ar putea fi străzile iar zonele albicioase rămăşiţele caselor ruinate peste care au trecut plugurile de sute de ori?

În acest caz distanţa de gardă ar fi prea mică şi rolul de apărare ar fi mult limitat.

Dar avem şi un alt caz, în judeţul Timiş, chiar la graniţa cu judeţul Arad, cel al fortificaţiei de la Seceani[10], tot cu val de pământ şi şanţ, care a rămas "captivă" în interiorul localităţii moderne.

Fig. 3. Imagini satelitare a structurilor eliptice de la Iratoşu, Maşloc şi Satchinez (Google Earth modificat)

Putem recurge la acelaşi procedeu al comparării cu alte imagini satelitare ale unor vechi sate medievale (**Fig. 4**).

[10] *Ibidem*, p. 482-490.

Fig. 4. Imagine satelitară a sitului medieval de la Fibiş N[11]
(Google Earth modificat)

După cum se observă, la Fibiș avem de a face cu aceleaşi benzi mai deschise sau mai închise la culoare ca şi în cazul de la Iratoșu şi nu e singurul exemplu pe care l-am putea da.

Din nou similitudini dar şi diferenţe, în cazul nostru ar fi vorba de lărgimea străzilor care aparent în cazul de la Iratoşu e de 20, 30, 35 şi 55 de metri. Foarte largi în ultimele trei cazuri şi cu totul neobişnuite chiar pentru satele sistematizate de habsburgi am putea spune comparând imaginea străzilor din satul actual.

Coroborând datele oferite de imaginile satelitare cu realitatea din teren (detalii de planimetrie şi material arheologic), informaţii documentare, putem crede a afirma că imaginea de la Iratoşu reprezintă conturul unui sat dispărut, într-un anumit moment istoric, probabil în sec. XVI, după instalarea stăpânirii imperiului Otoman în regiune (cca 1552–'56).

Prima posibilă menţiune documentară a Iratoşu-lui este cea din anul 1418 sub forma *Belsevyratos* (i.e. *Belsöiratos*), ca fiind pe domeniul Maróthy[12]. Nu cunoaştem locul vetrei localităţii în perioada menţionată.

---

[11] Micle, 2006-2007.

[12] Roz , Kovách, 1997, p. 136. De menționat că toponimul *Iratoșu* apare în prezentarea cartografică a regiunii în ***Josephinische / Erste Landesaufnahme*** sub formele: *Puszta Nagy Iratos, Szall zu Nagy Iratos, Puszta Kis Iratos, Szall zu Kis Iratos,* la o distanță de sub 5 km de subiectul discuției cât și sub forma *Domigratos* la o distanță de cca. 13.5 km în vecinătatea localității moderne *Dombiratos Szállás* de pe teritoriul Ungariei. Cele patru

Satul a aparţinut de domeniile lui Maróthy (1418), Herczegh (1437), Ioan de Hunedoara (1454), Jaksics (1484, 1485).

Între anii 1418 şi 1913 este atestat de 22 de ori[13]. Este interesant de remarcat şi forma sub care apare documentată pentru prima dată: *Belsevyratos*, în traducere *Iratos-ul Interior*[14]. Alte forme târzii sub care apare sunt *Almassy Iratos* şi *Forray Iratos.* Demnă de remarcat este şi etimologia cuvântului *Iratos*, în limba maghiară veche desemnând sat cu act, document, înscris[15]. O altă interpretare ar fi că ar desemna o clădire – biserică frumos colorată[16]

Este foarte probabil ca imaginea satelitară în discuţie să reprezinte o etapă intermediară de poziţionare a satului Iratoşu între perioada de la atestarea din 1418 şi actuala lui vatră.

Pe prima ridicare topografică militară (1763–'68)[17] satul Iratoşu apare credem simbolic prin reprezentarea câtorva sălaşe **(Fig. 5)**.

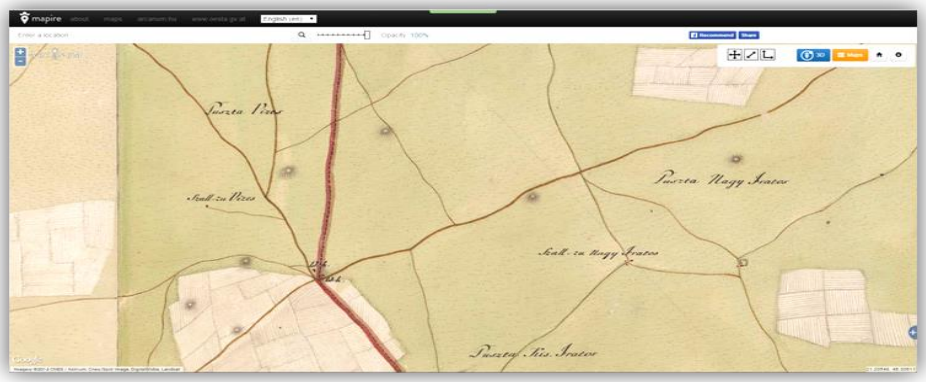

Fig. 5. Iratoșu pe *Josephinische / Erste Landesaufnahme*

---

mențiónări de pe teritoriul României ne fac să credem că vatra localității cu acest nume purta în acea epocă(1418) numele de *Belsevyratos.*

[13] *Ibidem*.

[14] Kelemen, 1961, p. 60.

[15] Kelemen, 1961, p. 309.

[16] *Az iratos szónak a régi magyar nyelvben 'festett, díszített tarka, kicifrázott' jelentése volt, s ennélfogva vagy valamely díszes épületről vagy szép templomáról nevezhették el így a falut.* (http://epa.oszk.hu/01500/01577/00020/pdf/bmmk_1999_271-301.pdf, Hévvízi, 1999, p.27).

[17] http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=13&lat=46.28832&lon=21.20132 (accesat 5.11.2014).

În schimb pe a doua reprezentare cartografică militară habsburgică (1806–'69) satul apare cu un plan rectangular[18] **(Fig. 6)**.

Imaginea în discuţie pare să reprezinte un tip de sat transilvan. Era tipul de sat de câmpie dezvoltat pe osatura a două axe rectangulare, în curs de sistematizare a reţelei stradale ("urbanistică" rurală), care se intersectează formând centrul cu piaţa şi unde găsim biserica, castelul deseori transformat în curte nobiliară (*curia nobilitaris*), aparţinând stăpânului de pământ[19].

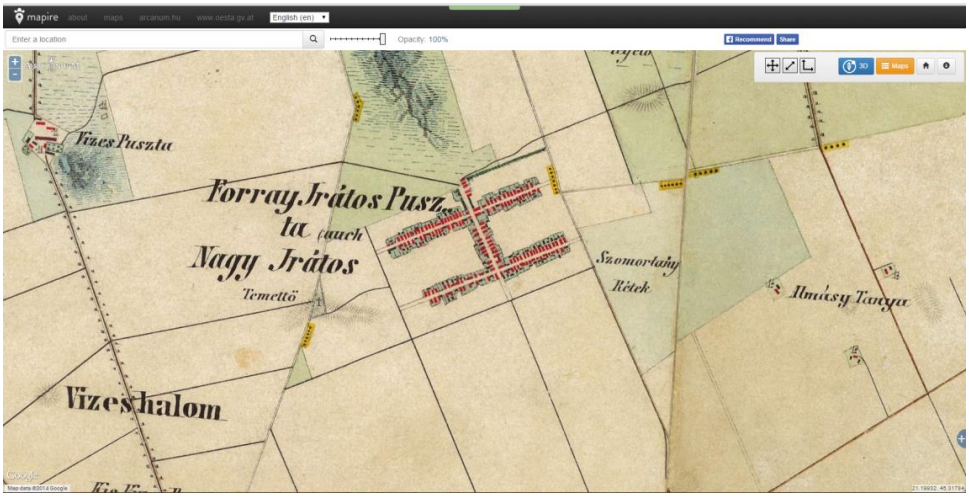

Fig. 6. Iratoşu pe *Franziszeische / Zweite Landesaufnahme*

În cazul nostru structura triplă, delimitată de valuri şi şanţuri, putea fi incinta centrală, locaţia unui castel, curte nobiliară, conac sau biserică. Unele conace au fost iniţial un fel de "castele" transformate în "curţi"[20]. În cazul în care construcţia din piatră aparţinea unei curţi nobiliare era vorba de un mic nobil[21].

Asemenea "curţi nobiliare" sunt atestate documentar în Transilvania în numeroase localităţi.

Un alt fapt care atrage atenţia este că imaginea satelitară în discuţie seamănă izbitor cu planul şi structura unor sate vecine, Variaşu Mare de

---

18 http://mapire.eu/en/map/collection/secondsurvey/?zoom=15&lat=46.31815&lon=21.20323 (accesat 5.11.2014).

19 Pascu, 1997, p. 98.

20 *Ibidem*, p. 116.

21 *Ibidem.*

exemplu. Ba mai mult, la intersecţia celor două axe ale străzilor se găseşte biserica satului **(Fig.7)**.

Să nu uităm însă că discutăm despre un sat construit cu două sute de ani mai târziu, într-o epocă a luminilor deja foarte îndepărtată de cea de sfârşit de ev mediu din toate punctele de vedere.

Un plan urbanistic cu străzi dreptunghiulare atât de largi şi lungi este ieşit din comun pentru timpul şi zona în care a fost construit. Cu atât mai interesant ar fi de ştiut cine a fost nobilul vizionar care a construit acest sat într-o perioadă de tulburări sociale şi ameninţări externe, cu raiduri turceşti şi tătăreşti la ordinea zilei.

Procesul de sistematizare şi aplicare a unei urbanistici rurale s-a impus în Transilvania într-o măsură mai mare spre sfârşitul sec. al XVIII-lea, ca o decizie luată de Curtea de la Viena[22].

Fig. 7. Imagine satelitară a centrului localității Variașu Mare, județul Arad (Google Earth modificat)

Identificarea structurii triple cu mănăstirea *Wyzes (Vizesmonostor)*, atestată documentar la 1437[23], sau cu *castelum*-ul *Vizesmonostor*[24], atestat în secolul al XVI-lea, rămâne discutabilă, locaţia lor acceptată de istoricii

[22] Pascu, 1997, p. 101.
[23] *Wyzes* în anii 1437, 1446, 1455, *Wyzesmonostor* în 1483 şi *Wyzes* în 1485, 1487, 1498, 1508 şi 1529 (SZATMÁRI Imre, *Békés megye középkori tempfomai*, Békés Megyei Múzeumok, Békéscsaba, 2005, 214 pg. + o hartă, ISBN 963 7219 58 7; p. 153).
[24] Pataki, 1973, p. 135.

maghiari fiind la doar 3,7 km la vest de obiectivul studiat, pe teritoriul Ungariei.

Concluzii

Interpretarea datelor, limitate e drept, de care dispunem în prezent legate de imaginea satelitară de la Iratoşu, judeţul Arad, ne permit să concluzionăm că ne găsim în situaţia fericită de a surprinde o etapă de dezvoltare a unui sat de câmpie, la sfârşitul Evului Mediu, locaţia descoperită de noi fiind o "haltă" în drumul de la locul de atestare până la vatra actuală.

Bibliografie

Ardelean, Mândruț, 2009	Ardelean, Aurel; Mândruț, Octavian, 2009, ***Mediul natural al regiunii Arad – Zarand şi toponimia geografică***, Vasile Goldiș University Press, Arad, 148 p., ISBN 978-973-664-346-0.
Dorogostaisky, Ardelean, 2014	Dorogostaisky, Leonard; Ardelean, Adrian, 2014, *Rezultatele cercetărilor de teren (2014) a patru mari așezări fortificate de la sfârșitul epocii bronzului din Câmpia de Vest: Biled–Șandra, Cenei, Sânnicolau Mare și Pecica,* ArheoVest II, p. 323-347.
Hévvízi, 1999	Hévvízi, Sándor, 1999, *Békés megye településneveinek renszere, Békés Megyei Múzeumok Közleményei 20. - Száz éve alakult a Békéscsabai Múzeum-Egyesület.* Békéscsaba, p. 271-301.
Juhasz, 1971	Juhasz T. Iren, 1974, *Freilegung der Arpadenzeitlichen Kirche in Dombegyház-Vizesmonostor*, în *Molnar Ferencz Muszeum Évkőnyve*, 1971-2, Szeged.
Kelemen, 1961	Kelemen, Béla; 1961, ***Dicționar maghiar-român***, București, 819 p.
Márki, 1892	Márki, Sándor, 1892, ***Arad vármegye és Arad szabad királyi város története. A legrégibb időktől a török hódításig,*** Arad, 564 p.
Măruia, 2011	Măruia, Liviu.; Micle, Dorel; Cîntar, Adrian; Ardelean, Mircea; Stavilă, Adrian; Bolcu, Lavinia;

	Borlea, Oana; Horak, Florin; Timoc, Călin; Floca, Cristian; Vidra, Lucian, 2011, ***ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a judeţului Timiş. Rezultatele cercetărilor de teren***, Editura BioFlux, Cluj Napoca, 601 p., ISBN 978-606-81991-23-2 (http://www.editura.bioflux.com.ro/docs/ArheoGIS%2003.10.2011.pdf)
Micle 2006-2007	Micle, Dorel; Măruia, Liviu; Dorogostaisky, Leonard; Cîntar, Adrian, 2006-2007, *Noi descoperiri arheologice de teren în zona de nord vest a Banatului, acoperită de Câmpia Vingăi şi Dealurile Lipovei(I)*, în *Studii de Istorie a Banatului*, 30-31, p. 7-32, ISSN 1453-7427.
Pascu, 1979	Pascu, Ștefan, 1979, ***Voievodatul Transilvaniei***, II, Dacia, Cluj-Napoca, 616 p. cu fig. + 16 f. pl. şi h.
Pataki, 1973	Pataki, Iosif, 1973, ***Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea:studii și documente***, Editura Academiei R.S.R., Biblioteca Istorică, XXXIX, București, 353 p.
Pădurean, 2014	Pădurean, Eugen D., 2014, *Noi fortificații pe cursul inferior al Mureșului și Crișului Alb,* ArheoVest II, p. 349-361.
Posea, 1997	Posea, Grigore, 1997, ***Câmpia de Vest a României(Câmpia bănățeană)***, Ed. Fundația România de mâine, București, 429 p.
Rep.Arh.Ar., 1999	1999, ***Repertoriul arheologic al Mureșului Inferior, județul Arad***, Complexul Muzeal Arad, Institutul de arheologie și istoria artei Cluj-Napoca, Muzeul Banatului Timișoara, Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica, XXIV, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 180 p., ISBN 973-940-071.
Roz, Kovách, 1997	Roz, Alexandru; Kovách, Gèza, 1997, ***Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad***, Vasile Goldiș University Press, Arad, 307 p.

Aspecte privind problema interpretării şi traducerii ştampilelor militare (Studiu de caz: Romita-- Certiae (comuna Românaşi, jud. Sălaj. Dacia Porplissensis)[1]

Aspects regarding the problem of interpretind of translating military stamps (Case study: Romita – Certiae, Dacia Porolissensis)

Ioan-Marius Grec
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
m_grec@uvvg.ro

[1] Pentru a ilustra preocupările autorului în domeniul studiilor armatei romane, menționăm următoarele volume: Marius Grec, *O istorie a Daciei Porolissensis*, Arad, 2000; Idem, *Imaginea Legiunii V Macedonica în inscripţii*, Arad, 2004; Idem, *Daci şi romani*, Arad, 2006; Idem, *Tegulae Legionis V Macedonicae*, Arad, 2006; Idem, *Din istoria militară a Daciei Porolissensis: trupele auxiliare*, Arad, 2010. Dintre articolele publicate de autor pe această temă, menționăm: Marius Grec, *Ştampile militare sau civile?,* în *Ephemeris Napocensis*, I, 1991, Cluj-Napoca, pp. 173-177; Idem, *Noi interpretări ale unor stampile tegulare din Dacia*, în *Ephemeris Napocensis*, III, 1993, Cluj-Napoca, pp. 185-188; Idem, 1996, *Exercitus Daciae Porolissensis*, în Studii de Istorie a Banatului, XVII-XVIII (1993-1994), Timisoara, 1996, pp. 235-239; Idem, *Urme de incaltaminte pe materialul tegular din Castrul Legiunii V Macedonica de la Potaissa*, în Analele Banatului, SN, Arheologie-Istorie, Timisoara, 1998, pp. 241-250; Idem, *Ştampilele militare si contribuția acestora la realizarea demersului istoriografic*, în Studia Universitatis Vasile Goldis Arad, 11/2001, pp. 71-80; Idem, *Principii de organizare a Castrului Roman,* în Studia Universitatis Vasile Goldis, 12, 2002, Arad, pp. 124-130; Idem, *Legiunea V Macedonica (Imaginea unui trecut de exceptie)*, în Studia Universitatis Vasile Goldis, 13/2003, pp. 13-23; Idem, *Legiunea V Macedonica (pagini de istorie militară),* în Studia Universitatis Petru Maior, Tg. Mureş, 4, 2004, seria Historia, pp. 16-30; Idem, *Ştampilele Legiunii V Macedonica: tipul "Potaissa*", în Studii de Ştiinţă şi cultură, Arad, 2006, II, 3,4 (6,7), pp. 136-139; Idem, *Aspecte privind problema interpretării si traducerii stampilelor militare"* în Studii de Ştiinţă şi Cultură, 16, 2009, pp. 111-118; Idem*, Controverse privind limbajul ştampilelor militare: despre ştampilele tegulare de la Sarmizegetusa*, în Studii de Ştiinţă şi Cultură, 2 /2010, pp. 69 – 72; Idem, *Legiunea V Macedonica şi atitudinea față de puterea Imperială (studiu de caz pe ştampilele militare şi inscripţiile de la Potaissa: 168-274/275*, in Studii de Ştiinţă şi Cultură,1, 2011, pp. 181 – 192;Idem, *Consideraţii despre armata Daciei Porolissensis EX(ercitus) D(aciae) P(orolisenssis)*, in Administraţie românească arădeană Studii şi comunicări din Banat – Crişana Volumul IX, Arad, 2014, pp.13-23.

Abstract

The camp in discussion is situated on the right bank of Agrijului Valley. It is one of the northern camps, its task being that of overseeing the entrance into the Dacia province, which could be done following the stream of the river.

The location of the camp – in front of the entrance from Pometului Valley (a small tributary of Agrijiliu river) – in the direction of the Porolissum military complex guarded the back side of the fortified lines in the Porolissum area and of the camps on the Pomet and Citera hills.

The Romita camp has been identified with the ancient "Certiae", placed on the imperial rode which linked Napoca to Porolissum; the identification was made by Th. Mommsem, at the end of the past century, and is accepted within the existing literature.

Keywords: Romita-Certiae, Dacia Porolissensis, military stamps, types, variants, way of reading, Roman camp, cohort.

Castrul este aşezat pe malul drept al văii Agrijului, fiind unul dintre cele mai nordice castre, având sarcina de a supraveghea intrarea în provincia *Dacia Porolissensis* pe valea acestui râu. Amplasarea castrului, în faţa intrării pe valea Pometului (un mic afluent al văii Agrijului) spre complexul militar de la Porolissum, asigura spatele liniilor fortificate din zona Porolissum şi al castrelor de pe dealurile Pomet şi Citera[2]. Castrul de la **Romita** a fost identificat cu antica "Certiae", de pe drumul imperial ce ducea de la Napoca la Porolissum; identificarea făcută de Th. Mommsen, la sfârşitul secolului trecut, este acceptată în literatura de specialitate[3].

Castrul de la Romita este puţin cercetat arheologic, săpăturile fiind efectuate ocazional. În anii 1970-1974 cercetările au fost prilejuite de marile inundaţii din 1970, iar în anii 1996-1997, cercetările au fost reluate parţial pentru a se putea prezenta câteva date participanţilor la cel de-al XVII-lea **Congres Internaţional al Frontierelor Romane** (Limes Congres). Cercetările amintite au demonstrat că la Romita există, ca în majoritatea cazurilor din Dacia Porolissensis, două faze de construcţie[4]:

- Castru cu incintă de pământ şi lemn;
- Castru cu incintă din piatră.

[2] A. V. Matei, I. Bajusz, *Romita*, pp. 5-8.
[3] *Ibidem*, pp. 12-13.
[4] *Ibidem*, pp. 20-67.

Unităţile militare care au construit castrul şi au staţionat aici, sunt:
- *cohors VI Thracum equitata;*
- *cohors II Britannica milliaria;*
- *cohors I Ituraeorum sagittariorum;*
- *cohors I Batavorum milliaria.*

Cohors VI Thracum equitata[5]

Unitatea a venit în Dacia o dată cu declanşarea războiului de ocupare, rămânând ulterior în armata provinciei Dacia. În ceea ce priveşte efectivul unităţii, părerile sunt împărţite; unii cercetători înclină spre un efectiv redus, unitate *quingenaria*[6], alţii susţin că efectivul era dublu, unitatea fiind *milliaria*[7], neexistând însă dovezi clare pentru nici una din cele două ipoteze. Material tegular ştampilat cu sigla unităţii a fost descoperit şi la Porolissum[8] şi la Românaşi[9].

Castrul de bază al unităţii, se pare, a fost **Romita (Certiae)**; cu siguranţă pentru perioada de existenţă a fazei de piatră a castrului (faza b). De altfel, N. Gudea nu menţionează unitatea de traci printre cele care au staţionat definitiv în castrul de la *Moigrad-Pomet,* amintind doar participarea unităţii la construcţia fazei de pământ (faza a) a castrului[10], iar în cazul castrului cu incintă din zid de piatră, autorul cercetărilor se exprimă astfel*: "La construcţii au participat şi alte unităţi militare… din zona imediată… cohortele II Britannica şi VI Thracum. Ştampilele lor pe ţigle şi cărămizi, datate în context, sunt cele mai bune dovezi în acest sens*"[11].

Cercetările ceva mai recente de la *Românaşi* i-au făcut pe cercetători să excludă staţionarea unităţii acolo, considerând materialul tegular ştampilat ca o expresie a participării la activităţi de construcţii ale unităţii care îşi avea sediul la Romita[12]. Putem accepta ideea că sediul de bază al unităţii a fost *Romita*, cu deplasări ocazionale la *Porolissum* şi *Românaşi*. În afara provinciei Dacia Porolissensis nu se cunosc deplasări. În ceea ce

---

[5] C. C. Petolescu, în *SCIVA*, 46, 3-4, 1995, p. 271; *Idem*, în *Contribuţii*, p. 111; A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit*., pp. 67-81; N. Gudea, în *Acta MP*, VIII, 1984, pp. 219-226.
[6] După N. Gudea, în *Acta MP*, VIII, 1984, p. 221.
[7] După A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit*., pp. 70-71.
[8] A se vedea situaţia de la Porolissum. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[9] A se vedea situaţia de la Românaşi. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[10] N. Gudea, *Pomet*, p. 27.
[11] *Ibidem*, p. 36.
[12] D. Tamba, *op. cit*., p. 25.

priveşte materialul tegular ştampilat al unităţii, Nicolae Gudea a realizat următoarea tipologie[13]:

I. COH VI TH (tabula ansata) –*Românaşi, Romita, Moigrad*
II. COH VI TH (cartuş dreptunghiular) –*Romita*
III. COH VI TRACV (tabula ansata) – *Moigrad, Romita, Românaşi*
IV. COH VI THRAC (cartuş dreptunghiular) – *Românaşi*
V. COH VI TRAC (cartuş oval) – *Romita*
VI. COH VI THRACV (cartuş oval) – *Romita*
VII. CO VI T (cartuş dreptunghiular) – *Moigrad* (Fig. 1; 1 – 7).

Figura 1. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, în **Romita**, p. 161.)

[13] N. Gudea, în *Acta MP*, VIII, 1984, pp. 221-222.

La o analiză a tipurilor de ştampile prezentate anterior, constatăm o neconcordanţă între descrierea acestora şi desenele prezentate (notate de la 1 la 7). Desenele prezentate relevă, în opinia noastră, doar cinci tipuri de ştampile, după cum urmează (a se revedea Fig. 1):

I. COH VI TH (ligatură între T+H) (nr. 1, 2; tip. I–II);
II. COH VI TRACV (nr. 3, 4; tip. III–IV);
III. COHOR VI TRAC (ligatură între R+A+C) (nr. 5; tip. V);
IV. COHOR VI TRACV (ligatură între R+A+C) (nr. 6; tip. VI);
V. CO VI T (nr. 7; tip. VII).

Relativ recent, existând o cantitate mai mare de material tegular ştampilat al unităţii de traci, a fost propusă o altă tipologie[14]:

I. COHOR(s) VI TR(HA)C–în clădirea băii (Fig. 2; nr. 1–9);
II. (COH) VI TRACV–în clădirea băii (nr. 10);
III. COH VI TRACV–în clădirea băii, castru (nr. 11, 12, 13);
IV. COH VI H–în clădirea băii, castru (Fig. 3; nr. 1–11);
V. COH VI H–în clădirea băii, castru; (Fig. 3; nr. 1–11).

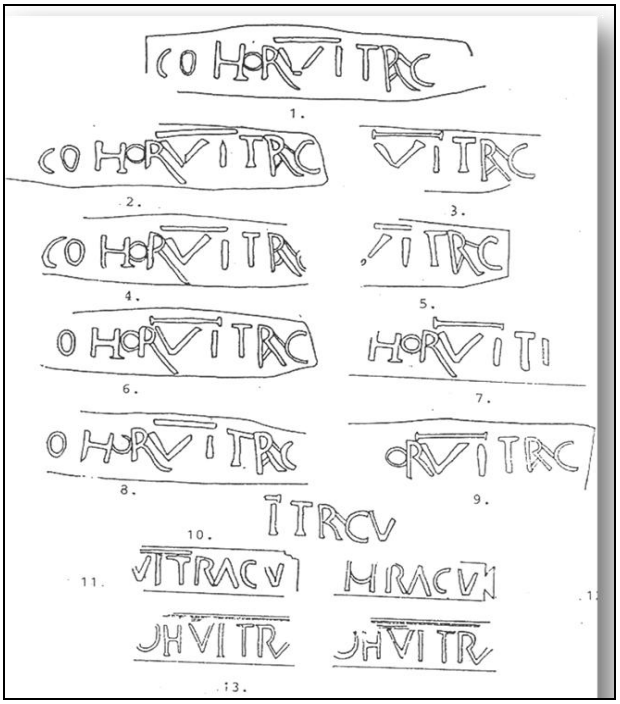

Figura 2. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 159.)

[14] A. V. Matei, I. Bajusz, *op.cit*., pp. 74-76.

Cu siguranţă că s-au strecurat greşeli de tipar (relevantă este neconcordanţa între varianta germană şi varianta în limba română)

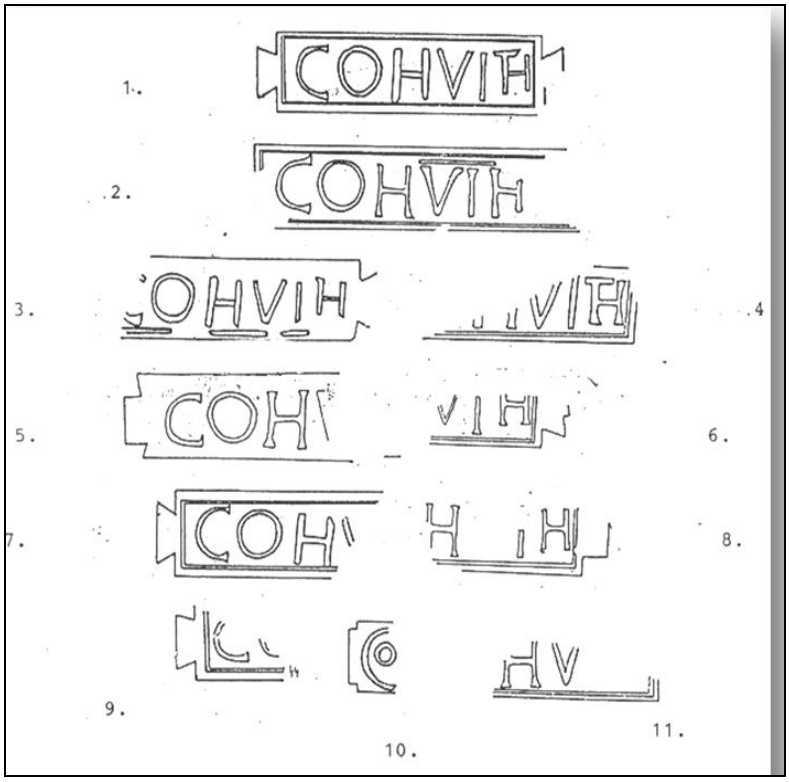

Figura 3. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz**, Romita,** p. 160.)

După părerea noastră, tipurile sunt următoarele:

I. COHOR VI THRAC (ligatură între H+R+A+C) (Fig. 2; nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7?, 8, 9);

II. … (V)I TRACV (ligatură între R+A+C) (Fig. 2; nr. 10);

III. … VI TRACV (Fig. 2; nr. 11, 12, 13?);

IV. COH VI TH (ligatură între T+H) (Fig. 3; nr. 1, 2, 3, 4, 5?, 6, 7?, 8?, 9?, 10?, 11?).

V. CO VI T (ligatura între V+I) (Fig. 1; nr. 7).

Avem astfel tipologia finală.

Se pare că tipul de ştampilă cel mai vechi este tipul I (forma cea mai extinsă de prescurtare a numelui unităţii), iar cel mai recent tip este considerat ultimul tip prezentat în varianta de tipologie a lui N. Gudea, tipul

V, forma cea mai restrânsă de prescurtare a numelui unităţii[15]. **Această situaţie este în concordanţă şi cu ceea ce susţinem noi în cazul Legiunii a V-a Macedonica de la Potaissa[16].**

Cohors II Britannica milliaria[17]

Este foarte probabilă participarea unităţii la războaiele cu dacii, rămânând ulterior în noua provincie creată de Traian. Este menţionată în ştampile tegulare la *Ilişua*[18] şi *Căşei*[19]. În Dacia Porolissensis locul de staţionare permanent este **Romita (Certiae),** de unde trimite, cu diverse ocazii, detaşamente sau material tegular, la *Porolissum*[20] sau *Românaşi*[21]. Numele unităţii poate fi completat astfel: *Cohors II Britannica milliaria c*(*ivium*) *R*(*omanorum*) *equitata* p(*ia*) *f*(*idelis*)[22].

Încercând să realizeze o tipologie a ştampilelor unităţii, N. Gudea identifică 11 tipuri[23], după cum urmează:

I. COH II BR (cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 1, 2);
II. CH II BRIT (cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 3, 4, 5);
III. COH II BRITAIN (I+T în ligatură–cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 6, 7, 8);
IV. COH II BRITAN (cartuş dublu) (Fig. 4; nr. 9);
V. coH II bRit (cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 10);
VI. COH II br (cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 11);
VII. COH II BRITANN (I+T şi A+N în ligatură–cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 12);
VIII. COH II BRITAN (Fig. 4; nr. 13);
IX. COH II BRTZ (cartuş simplu) (Fig. 4; nr. 14, 15, 16, 17);
X. COH II BRT (cartuş dublu) (Fig. 4; nr. 18);
XI. COH II oo (Fig. 4; nr. 19, 20).

---

[15] *Ibidem*, p. 76.
[16] M. Grec, *O istorie a Daciei Porolissensis*, Arad, 2000; *Idem*, *TEGVLAE LEGIONIS V MACEDONICAE*, Arad, 2006.
[17] C. C. Petolescu, în *SCIVA*, 46, 3-4, pp. 243-244; *Idem*, în *Contribuţii*, p. 86; N. Gudea, în *Acta MP*, VII, 1983, pp. 153-158; A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit*., pp. 81-91.
[18] A se vedea situaţia de la Ilişua. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[19] A se vedea situaţia de la Căşei. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[20] A se vedea situaţia unităţii de la Porolissum. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[21] A se vedea situaţia de la Românaşi. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).
[22] C. C. Petolescu, în *SCIVA*, 46, 3-4, 1995, pp. 243-244; *Idem*, în *Contribuţii*, p. 86; A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit*., p. 81.
[23] N. Gudea, în *Acta MP*, VII, 1983, p. 155.

Se pot sesiza, din nou neconcordanţe între desenele care reprezintă tipurile de ştampile şi transcrierea lor. În opinia noastră cele 20 de ştampile, pot fi grupate astfel:

I. COH II BR (Fig. 4; nr. 1, 2);
II. CH II BRITA (Fig. 4; nr. 3, 4, 5?, 10);
III. COH II BRITANN (I+T şi A+N în ligatură) (Fig. 4; nr. 6, 7, 8, 13);
IV. COH II BRIT AN (Fig. 4; nr. 9);
V. COH II BRITAN (Fig. 4; nr. 14);
VI. COH II BRTZ (Fig. 4; nr. 15, 17);
VII. COH II oo (Fig. 4; nr. 19, 20); Fig. 29; nr. 11, 12, 16, 18 – sunt ştampile fragmentare care cu greu pot fi atribuite unui tip anume.

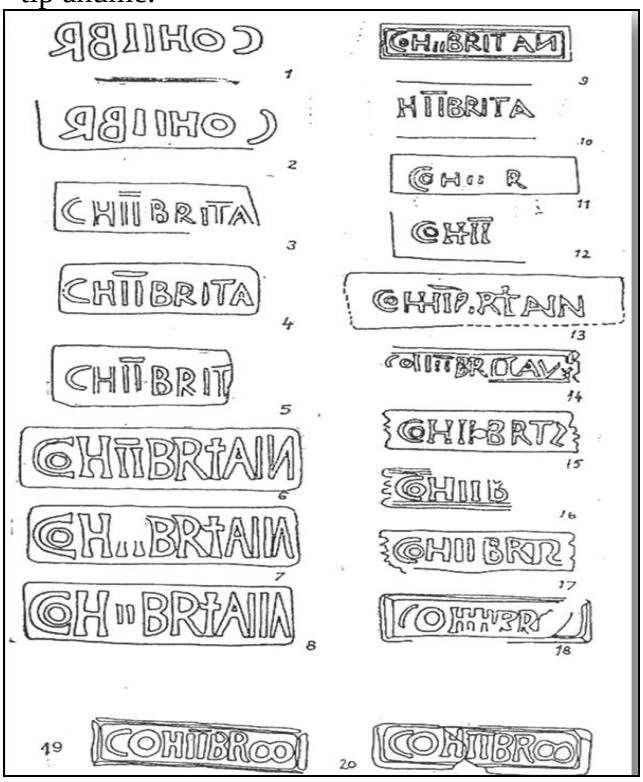

Figura 4. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 168)

O menţiune specială trebuie făcută în cazul tipului IV (Fig. 4; nr. 9), pe care l-am întregit COH(ors) II BRIT(annica) AN(toniniana),

considerându-l identic cu ştampilele din următoarea încercare de tipologie (Fig. 10; nr. 5), făcută de A. V. Matei şi I. Bajusz[24]:

I. COH II BRIT (Fig. 5; nr. 1-4);
II. COH II BRIT (Fig. 5; nr. 5);
III. CH II BRTA;
CH II BRITA;
COH II BRTA; (Fig. 5; nr. 6, 7, 8);
IV. COH II BRTAIIN (Fig. 6; nr. 1-14), (Fig. 32; nr. 1-14), (Fig. 33; nr. 1-12);
V. COH II BRITANN (Fig. 9; nr. 1-16);
VI. COH II BRIT AN (Fig. 10; nr. 1-11).

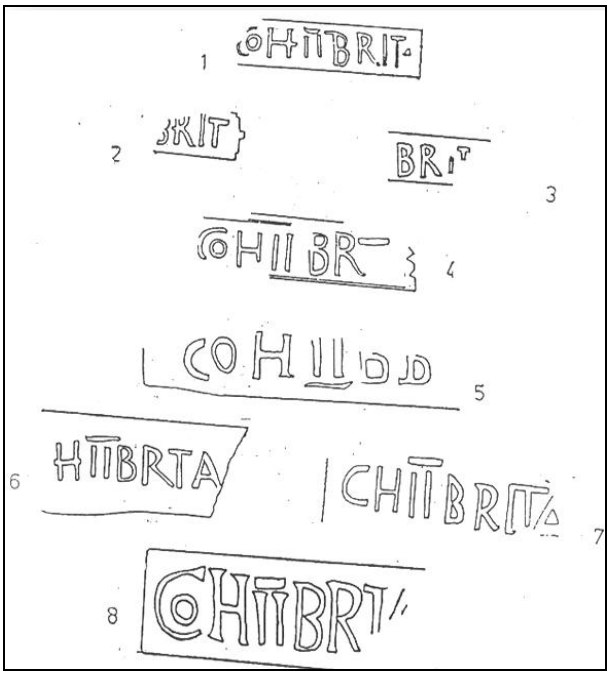

Figura 5. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 162.)

Autorii consideră că:

- tipul I este cel mai timpuriu;
- tipul IV, are literele finale greu de citit: ANN sau acest grupaj reprezintă un alt sens;

[24] A. V. Matei, I. Bajusz, *op.cit*., pp. 87-88.

- tipul VI este considerat a fi tipul final în evoluţia ştampilelor descoperite la *Romita*.

Acest tip COH(ors) II BRIT(annica) AN(toniniana) este singurul care poate fi datat, la începutul secolului al III-lea (probabil în timpul lui Caracalla–Marcus Aurelius Antonninus). Considerăm că afirmaţia autorilor, prin care se neagă apariţia acestui tip la Porolissum este hazardată, asemănarea cu tipul IV (după N. Gudea şi după regruparea pe care am propus-o mai sus) este frapantă. În această situaţie putem considera destul de verosimilă citirea ştampilelor de la Porolissum (tipul IX la N. Gudea, tipul VI după regruparea pe care am propus-o):

COH II BRT Z; COH(ors) II BR(i)T(annica) S(everiana).

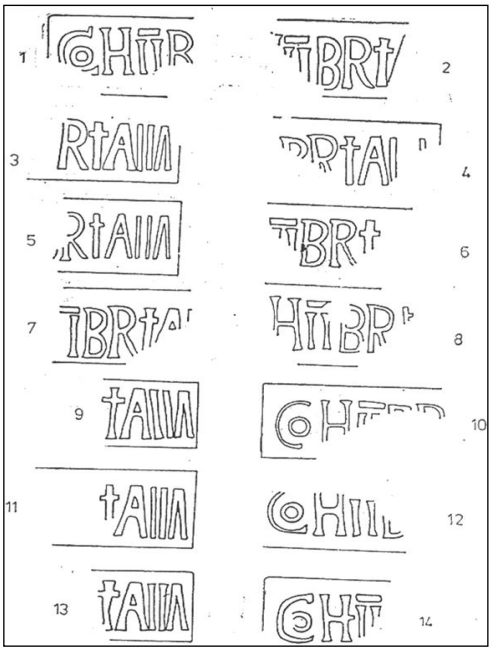

Figura 6. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 163.)

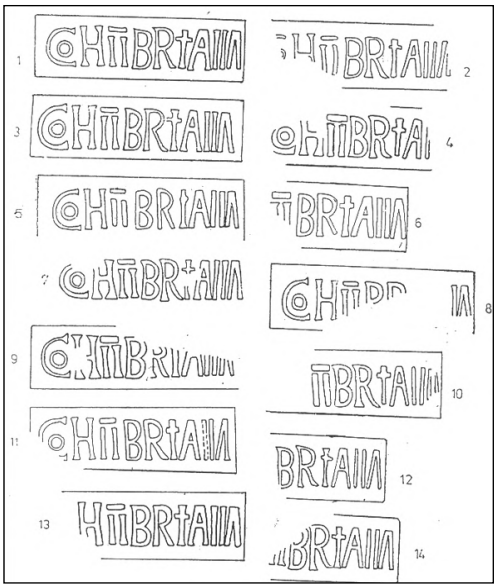

Figura 7. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 164.)

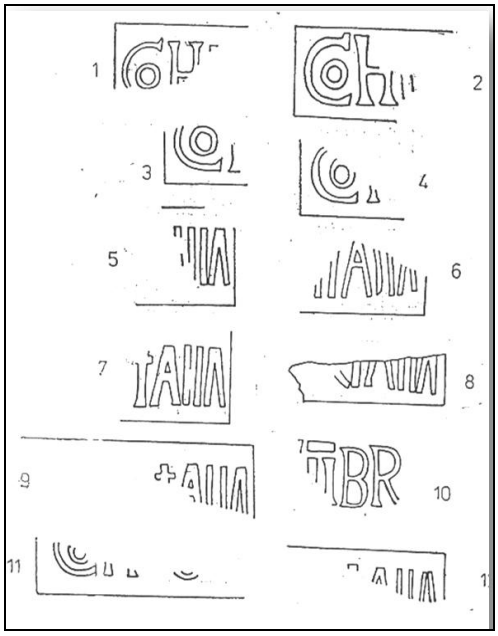

Figura 8. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 165.)

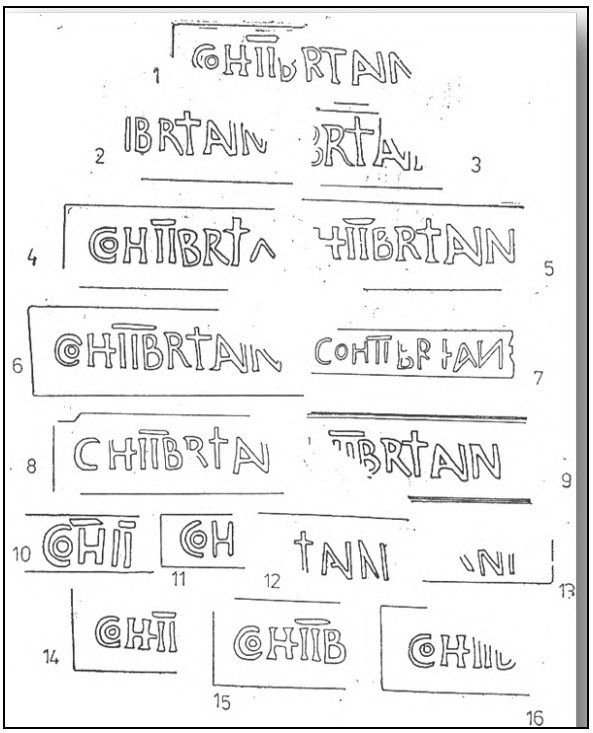

Figura 9. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 166.)

Tipologia finală poate fi amendată–în opinia noastră–astfel încât se ajunge la 10 tipuri:

I. COH II BRIT (Fig. 5; nr. 1, 2, 3; nr. 4, 5–greu de precizat tipul căruia îi aparţin);

II. CH II BRITA (Fig. 5; nr. 7);

III. COH II BRTA (Fig. 5; nr. 8); … H II BRTA (Fig. 5; nr. 6);

IV. COH II BRITANN (I+T şi A+N se află în ligatură) (Fig. 6; nr. 1-14). (Fig. 7; nr. 1-14), (Fig. 8; nr. 1-12), (Fig. 9; nr. 2, 3, 4, 5, 6, 9, 12);

V. COH II BRTANN (A+N se află în ligatură) (Fig. 9; nr. 1);

VI. COH II BRITAN (I+T se află în ligatură) (Fig. 9; nr. 7);

VII. CH II BRITAN (I+T şi A+N se află în ligatură) (Fig. 9; nr. 8), (Fig. 9, nr. 10, 11, 13, 14, 15, 16–greu de precizat cărui tip îi aparţin;)

VIII. COH II BRIT AN; COH(ors) II BRIT(annica) AN(toniniana) (Fig. 10; nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) (Fig. 10; nr. 9, 10, 11 – greu de spus cărui tip îi aparţin).

IX. COH II BRTZ (Fig. 4; nr. 15, 17);
X. COH II BR oo (Fig. 4; nr. 19, 20).

Numărul mare de materiale tegulare ştampilate cu sigla unităţii de britoni, confirmă faptul că această unitate a construit castrul cu incintă de piatră, a locuit în el şi a realizat multe din reparaţiile necesare.

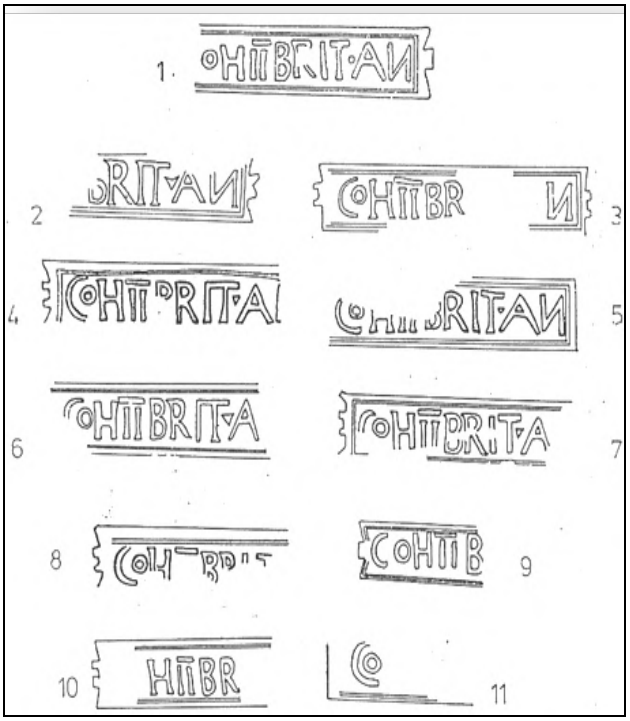

Figura 10. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 167.)

În cercetările anului 1996 a fost descoperit un exemplar fragmentar dintr-o tegulă, care a fost reîntregit: CHS I I S, o ştampilă similară fiind descoperită încă din 1972 în clădirea băii[25] (Fig. 11; nr. 1, 2). După cum se observă din desen, ştampila se poate reîntregi astfel: CHS I S; C(o)H(or)S I S(agittariorum) şi aparţine aceleaşi unităţi care a lăsat ştampile de acest tip (tipul II) la Porolissum: *cohors I Ituraeorum Sagittariorum*[26]. Aceeaşi trupă a lăsat în Dacia Porolissensis şi inciziile din pasta crudă a tegulelor: ITV (*Ituraeorum* sau *Ituraei*).

[25] *Ibidem*, pp. 91-93.
[26] A se vedea situaţia de la Porolissum. (M. Grec, *O istorie*; M. Grec– *Tegulae*).

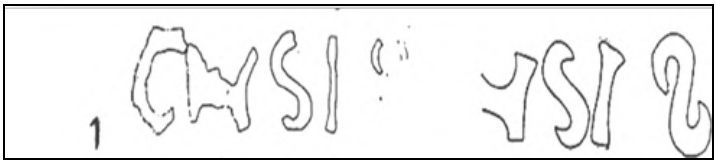

Figura 11. (După, Al. V. Matei, I. Bajusz, **Romita**, p. 167.)

Altă unitate militară atestată la Romita, dar de la care nu s-a descoperit, cel puţin până în prezent, material tegular ştampilat, este *cohors I Batavorum milliaria*[27]. Unitatea a participat la războaiele contra dacilor, remarcându-se în mod deosebit, primind cu această ocazie dreptul de cetăţenie. Inscripţiile[28] conduc la concluzia că ar fi staţionat la **Romita** (Certiae), dar nu se poate spune nimic sigur despre perioada de staţionare.

Analizând ştampilele tegulare care apar la Romita, se impun câteva concluzii:

- *faza a*, a castrului a fost ridicată de *cohors VI Thracum* şi *cohors I Ituraeorum*;
- unităţile stabile la **Romita** au fost: *cohors VI Thracum* şi *cohors II Britannica* (ambele sunt atestate cu siguranţă în *faza b*, a castrului);
- prezenţa trupei *cohors I Batavorum*, este doar presupusă pe baza inscripţiilor[29].

În ceea ce ne priveşte nu credem în lipsa tipului de ştampilă care are apelativul An(toniniana) la Porolissum[30], nici în concluzia conform căreia la un moment dat *cohors VI Thracum* şi *cohors II Britannica* au fost mutate la Porolissum, fiind înlocuite de *cohors I Batavorum*[31]. Cel puţin, în faza actuală a cercetărilor nu se poate trage o asemenea concluzie. Părerea noastră este că unităţile militare de bază ale castrului au fost, pentru perioada de existenţă a Daciei Porolissensis: *cohors VI Thracum* şi *cohors II Britannica*.

---

[27] C. C. Petolescu, în *SCIVA*, 46, 3-4, 1995, p. 240; *Idem*, în *Contribuţii*, pp. 82-83; A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit.*, pp. 93-95.
[28] *CIL III*, 839, 7643.
[29] A. V. Matei, I. Bajusz, *op. cit.*, pp. 95-98.
[30] *Ibidem*, pp. 90-91.
[31] *Ibidem*, p. 97.

Bibliografie selectivă

Reviste de specialitate:

Acta MN – Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
Acta MP – Acta Musei Porolissensis, Zalău.
CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin.
Contribuţii – Contribuţii la cunoaşterea armatei romane din provinciile dacice, Cluj – Napoca, 1997, în Acta MN, 34, 1, 1997 (editor N.Gudea).
IDR – Inscripţiile Daciei Romane, Bucureşti.
***SCIV*(*A*)** – Studii şi cercetări de istorie veche (şi arheologie), Bucureşti.

Alte publicații:

Grec M., *O istorie a Daciei Porolissensis*, Arad, 2000 **(M. Grec, *O istorie*).**
Grec M., *Tegulae Legionis V Macedonicae*, Arad, 2006 (**M. Grec, *Tegulae*).**
Gudea N., *Der Dakische Limes (Materialien zu seiner Geschichte),* în Jahrbuch Des Romisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 44, Jahrgang, 1997 **(N. Gudea, *Limes*).**
Gudea N., *Castrul roman de pe vârful dealului Pomet-Moigrad. Porolissum 1*, Zalău, 1997 **(N. Gudea, *Pomet*).**
Gudea N., *Der Dakische Limes (Materialien zu seiner Geschichte),* în Jahrbuch Des Romisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 44, Jahrgang, 1997 **(N. Gudea, *Limes*).**
Matei A.V., Bajusz I., *Castrul roman de la Romita-Certiae*, Zalău, 1997 **(A. V. Matei, I. Bajusz, *Romita*).**
Matei A.V., Bajusz, I. 1997. *Castrul roman de la Romita-Certiae* (Ghid al monumentelor arheologice din Dacia Porolissensis, 4). Zalău: Ghid al Monumentelor Arheologice din Dacia Porolissensis.
Petolescu C. C. – *Contribuții la istoria Daciei romane*, I., București, 2007 **(C.C.Petolescu, *Contribuții*).**
Mommsen Th. – *Istoria romană*, vol. IV., Bucureşti, 1991 **(Th. Mommsen, *Istoria*).**
Mai pot fi consultate și:
Forts, fields and towns: Communities in Northwest Transylvania from the first century BC to the fifth century AD - Thesis submitted for degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester by Robert Wanner MA (Tufts University) School of Archaeology and Ancient History University of Leicester, February 2010 (de la pagina 115 și urm.)
file:///C:/Users/User/Desktop/2010WannerRWPhD[1].pdf

Petru Ureche, **Tactică, strategie şi specific de luptă la cohortele equitate din Dacia Romană** (varianta în limba română a articolului "*Taktik, Strategie und Kampfpartikularität bei die cohorts equitatae aus römisch Dakien"* din Ephemeris Napocensis XIX, 2009)
https://www.academia.edu/1415780/Tactic%C4%83_strategie_%C8%99i_specific_de_lupt%C4%83_la_cohortele_equitate_din_Dacia_Roman%C4%83

Istorie locală arădeană în vechile cronici maghiare
Consideraţii probabile

Arad local history in the old hungarian chronicles.
Presumable considerations

Gheorghe Mihuţ,
Ineu, judeţul Arad

Abstract

The hungarian chronicles give informations about the relation with the native population found by the hungarian at their arrival in Pannonia and on our teritories, which contained a population romanized and organized in duchies. The fact is that the front rank hungarian historiographers talked about the found populations in Pannonia and, as for the rest, they made the hungarian historiography itself doubt about them, and our historiographers to have different opinions regarding the life and work of chroniclers.

Key words: Pannonia, chronicles, population, historiographers, points of view

„Faptele ungurilor" de secretarul anonim al regelui Bela este prima cronică maghiară, lucrarea tratând cucerirea Ungariei şi genealogia regilor, ea dând informaţii despre raporturile cu populaţia băştinaşă găsită de unguri la venirea lor în Pannonia şi pe teritoriile noastre, ce cuprindeau o populaţie românizată şi organizată pe ducate (voievodate). Faptul că istoricul maghiar de prim rang vorbeşte despre populaţii găsite în Pannonia şi în rest a făcut ca însăşi istoriografia maghiară să-l pună la îndoială[1], iar istoricii noştri să aibă păreri diferite cu privire la viaţa şi opera cronicarului. Astfel N. Iorga se pronunţă pentru Bela al IV-lea (1235-1270)[2] ca timp în care a scris cronicarul maghiar.

Spre deosebire de marele istoric, discipolul său Gheorghe I. Brătianu consideră că notarul anonim a regelui Bela al II-lea (1131-1141) a fost acela

[1] Roesler, căruia îi răspunde D. Onciul în: *Teoria lui Roesler* şi pe discipolul lui Marczali.
[2] *Istoria românilor*, vol. III, an 1937, pag 41, 42, 44, nota 4.

care a dat controversata „Gesta Hungarorum”[3]; de aceeaşi părere este şi istoricul D. Onciul, şi anume că Anonymus a fost notar al lui Bela al II-lea şi a scris cronica sub domnia sub Geisa al II-lea (1141-1161), ducând-o până în timpul său[4]. De părerea lui D. Onciul este şi istoricul G. Popa-Lisseanu care traduce în limba română opera lui Anonymus şi o publică în „Izvoarele istoriei românilor”, volumul I, Bucureşti, 1934, ediţie care mi-a folosit în studiul de faţă[5].

Totuşi, cei mai mulţi istorici, începând cu Engel („Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et de originae Valahorum”) şi Pray („Historia regum Hungariae”) dau pe Anonimus drept notar al regelui Bela al III-lea (1172-1196). Istoricii sunt de acord că „P. numit magistru, fost cândva secretar al prea-gloriosului rege al Ungariei Bela, de fericită amintire”, a fost „părintele istoriografiei maghiare” (Bal Homan), un înalt demnitar eclesiastic, care din modestie îşi scrie doar iniţiala P. a numelui urmată de dictus (Emil Iacubovici) şi „opera sa, în ciuda deficienţelor ei, este o lucrare de savant care domină epoca sa” (Bal Homan).

Un alt cronicar care scrie „Cronica ungurilor” publicată şi tradusă de G. Popa-Lisseanu în volumul IV din „Izvoarele istoriei românilor” este Simon de Keza, cleric credincios regelui Ladislau Cumanul (1272-1290). Acesta s-a născut în satul Keza din Bihor (azi în Ungaria, aparţinând Episcopiei romano-catolice de Oradea).

În opera sa ne vorbeşte de secuii atilani care s-au aşezat în munţii Ardealului şi au folosit limba românilor şi au avut aceeaşi soartă cu a lor (blacki)[6].

Din citirea cu atenţie a cronicii lui Anonymus reiese că la venirea ungurilor în Pannonia au găsit aici o populaţie stabilă cu conducători organizaţi sub forma unui ducat (voievodat). Prima menţiune a ducelui Morout o aflăm în capitolul XI a cronicii lui Anonymus, unde se vorbeşte despre o ţară (terram) a acestuia situată între Tisa şi pădurea Igfon, şi de la fluviul Mureş până la Someş, moştenită de nepotul Menumorout, numit aşa „pentru că avea mai multe soţii”[7]. În capitolul XIX, ducele Arpad trimite o solie la ducele Menumorout în fortăreaţa Byhor să-i ceară pământul dintre fluviul Someş şi hotarul Nirului, până la poarta Mezesyna. Capitolul XX ne

---

[3] *Marea Neagră*, vol I, traducere de M. Spinei, 1988, pag. 286.
[4] *Enciclopedia română*, vol I, pag. 181-184, sub Anonimus Belae Regis Hungariae Notarius.
[5] Vezi şi *Românii în izvoarele istorice medievale*, 1939, pag. 176 şi următoarele.
[6] *Enciclopedia Română*, vol. III,1904, pag. 4, art. Keza Simon.
[7] *Faptele ungurilor*, pag. 83.

arată răspunsul dat de Menumorout soliei lui Arpad, pe care merită să-l redăm aici :

„Spuneţi lui Arpad, ducele Hungariei, domnului vostru, datori îi suntem ca un amic unui amic cu toate ce-i sunt necesare, fiindcă e om străin şi duce lipsă de multe. Teritoriul însă ce l-au cerut bunei voinţe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, câtă vreme vom fi în viaţă. Şi ne-a părut rău că ducele Salanus i-a cedat un foarte mare teritoriu, fie din dragoste, cum se spune, fie de frică, ceea ce se tăgăduieşte, noi însă, nici din dragoste nici de frică, nu-i cedăm din pământ nici cât un deget, deşi a spus cât are un drept asupra lui. Şi vorbele lui nu ne tulbură inima că ne-a arătat că descinde din neamul regelui Athila, care se numea biciul lui Dumnezeu. Şi chiar dacă acela a răpit prin violenţă această ţară de la strămoşul meu, acum însă, graţie stăpânului meu, împăratul din Constantinopol, nimeni nu poate să mi-o smulgă din mâinile mele[8].

În capitolul XXVIII, după victoria purtată în ţinutul lui Menumorout, acesta se pregăteşte să părăsească zona cucerită de maghiarii. Se retrage spre sud de râul Criş unde soldaţii săi opun o rezistenţă lui Tosu şi Zobolsu care se retrag spre Tisa. Capitolul L ne descrie ultima expediţie dusă de Usubuu şi Velec împotriva ostaşilor lui Menumorout care „au trecut în înot peste fluviul Criş la muntele Cervin şi de aici, mergând călări, şi-au aşezat tabăra lângă fluviul Tekereu”[9]. Capitolul XXI ne arată că Menumorout îşi părăseşte fortăreaţa Byhor şi se ascude în pădurea Igfon, apoi cronica descrie o luptă la castrul Belland, care pare a fi durat treisprezece zile, înaintea capitulării acestuia. Aflând de căderea cetăţii, Meumorout propune pacea cu Arpad, dăruind pe fiica sa fiului acesta, Zulta, şi pe fiii locuitorilor îi trimite ostateci, iar el să păstreze pentru sine fortăreaţa Byhor[10]. Acestă înţelegere este pecetluită de Arpad şi nobilimea sa precum reiese din capitolul LII. Pentru serviciile aduse la cucerirea ducatului lui Menumorout, Veluc primeşte teritorii din comitatul Zărandului. La doi ani după evenimente, are loc moartea lui Menumorout, iar în 907 moare ducele Arpad[11].

Aşa cum remarcă şi D. Onciul, Menumorout pierde partea de miazănoapte a ducatului său până la Criş, păstrând partea dintre Criş şi Mureş ca vasal al ungurilor. În timpul lui Ştefan cel Sfânt, această parte era

---

[8] *Op. cit.*, pag. 91.
[9] Vezi *Faptele ungurilor*, pag. 117.
[10] *Ibidem*, pag. 117-118.
[11] *Ibidem*, pag. 118-119.

unită cu ducatul bănăţean al lui Ahtum, ducat situat între Dunăre, Tisa, Criş şi munţi, care după înfrângeri este încorporat la Ungaria (după 1003)[12].

Cronicarul Simon de Keza vorbeşte de perioada după alungarea hunilor că în Pannonia „s-a ridicat Zuataplug, fiul lui Morot„[13], iar în cartea II capitolul I, paragraful II-III, pomeneşte pe Zuataplug la a doua venire a hunilor în Panonnia, după 872, pomenind pe baza tradiţiei, şi moartea lui Morot. Deducem de aici posibilitatea unei organizări sub formă de ducat (voievodat), anterioară lui Menumorout (nepotul), tradiţie păstrată în cronicile maghiare. Acest lucru arată că, la venirea ungurilor, populaţia băştinaşă romanică era organizată într-un ducat (voievodat) cu scopul de apărare a teritoriului având o subordonare faţă de imperiul cu sediul la Constantinopol, cum reiese şi din răspunsul dat de către Menumorout ducelui Arpad. Coroborând cele două cronici putem conchide că era chiar o dinastie ducală, cu o ţară bine delimitată în timpul invaziei ungurilor asupra pământurilor lui Menumorout. Altă tradiţie spune că la venirea ungurilor a domnit de fapt Morot, tatăl lui Zuataplug, dar pentru că era „istovit de bătrâneţe", conducerea a luat-o fiul, bătrânul stătea în fortăreaţa de la Bezprem (Vesprem)[14].

Putem conchide că a existat o dinastie ducală a principilor, întemeiată de Morot cu sediul la Bezprem, continuată de fiul Zuataplug la a doua venire a hunilor în 872 în Panonnia, după Simon de Keza[15] şi continuată de nepotul Menumorout decedat în 907, după consemnările secretarul anonim al regelui Bela[16], care vorbeşte despre Athila: „biciul lui Dumnezeu" care a răpit prin violenţă această ţară de la strămoşul meu, Maroth[17].

Cea de-a treia cronică maghiară care face referinţă la zona arădeană este Cronicom Pictum Vindoboneze (Cronica pictată de la Viena) scrisă în anul 1358, care tratează „despre faptele cele de demult şi cele de acum ale ungurilor, despre originea şi propăşirea lor, despre victoriile şi vitejia lor, fiind culese datele din diferite cronici mai vechi, căutând adevărul şi dând la o parte orice minciună". Autorul Mircus din Kolt, un canonic din Alba Regală (Szekes Fehervar) se trăgea dintr-o familie de nobili, proprietari din

---

[12] D. Onciul, *Originile Principatelor române* şi articolul vocea „Menumorut", pag. 249, în: *Enciclopedia română*, tom III, 1904.
[13] *Cronica ungurilor*, cartea I, cap. IV, paragraf VII.
[14] Idem.
[15] Vezi *Cronica ungurilor*, pag. 85-87.
[16] Vezi *Faptele ungurilor*, pag. 83.
[17] *Op. cit.*, cap XX, pag. 21.

comitatul Vesprem, lucrarea a fost scrisă din ordinul lui Ludovic cel Mare către fiica Maria, căsătorită cu principele Ludovic, fiul regelui Franţei, Carol al V-lea; a fost dată ca dar de nuntă[18]. Cronica este o compilaţie după cronici mai vechi sau contemporane care au avut ca izvor Gesta Hungarorum (1282-1285), după istoricul Homan Balint. Evenimentele descrise în cronică ne sunt confirmate de documente contemporane; ea urmăreşte desfăşurarea evenimentelor în mod cronologic şi cazuistic de natură politico-socială. Astfel, în timpul regelui Bela al II-lea cel Orb, ni se descrie uciderea celor şaizeci şi opt de „ticăloşi" la Arad, unde s-a convocat Adunarea generală a ţării, iar urmaşii acestora au fost trecuţi în registre ca infami, iar averile lor au fost distribuite bisericilor catedrale[19].

Informaţia revelatoare din această cronică se află la capitolul XLIX unde găsim pasajul cu privire la prima menţiune documentară a satului Moroda cu referire la cel de-al patrulea rege al Ungariei, Andrei (1047-1060), unde găsim pasajul: „dintr-o concubină însă, pe care a vut-o din satul Moroth, a născut pe George"[20].

Ipoteza că numele satului Moroda – Marot provine de la întemeietorul Morout-Marot se bazează pe mai multe argumente. Nicolae Iorga spune: „Satul acesta este… un dar al lui Dumnezeu, este o binecuvântată formaţie istorică, în care oamenii sunt rude. Satul nu este un număr de indivizi care s-au adunat pentru un câştig sau fiindcă s-au supus unei porunci dintr-un anume loc, ci toţi vin de la moşi, de unde „moşie'' şi numele chiar al satului este acela al strămoşului, al întemeietorului''[21].

În toponimia localităţii Moroda se păstrează toponimie de hotar ca: „la vie la Menumorut'', terasa din spatele cimitirului vechi şi hidronime ca: „la moara la Menumorut'', la nord de puntea peste Cigher[22].

Cele trei toponime legate de numele lui Morout – Menumorout din Moroda şi încă alte 9 apar doar în zona de nord a Cigherului[23]. Numele de Menumorut, Menumorot sau Menumorout reprezintă după dr. Ioan Popescu

---

[18] Popa-Lisseanu, în *Cronica pictată de la Viena*, vezi introducere, pag. XXI-XXIII.
[19] Idem, cap. LIX, pag. 210-211.
[20] Idem, tom XI, cap. XLVIX, pag. 165.
[21] „Originea, firea şi destinul neamului românesc '' în: *Enciclopedia României*, vol. I – Statul, pag. 37.
[22] Ioan Motorca, *Monografia aşezărilor Moroda, Iermata*, pag. 65-68.
[23] Eugen Gluk, „Contribuţii privind istoria părţilor Arădene în sec. IX-X" în: *Studii privind istoria Aradului*, pag. 85-86.

Sireteanu aspectul deformat al numelui românesc Marmorot sau Mănmorot[24].

În sinaxarul bisericii constantinopolitane găsim numele de Marmorot-Marmoroth dat conductorului sciţilor, el poate fi un derivat romanic dunărean folosit în limba populaţiei dunărene în curs de romanizare[25].

Ipoteza datării numelui satului după numele întemeietorului lui este susţinută şi de istoricul Augustin Bunea „la români foarte multe aşezări se numeau după întemeietorul lor, sau după căpeteniile lor”[26]. El enumeră numele românesc a unor oraşe ca Deva, Cluj, Dej, Orăştie, Bălgrad, etc. discutându-le etimologia după întemeietor, arătând că românii au fost în Ardeal înaintea ungurilor[27].

Cu siguranţă că şi în cazul Maroth numele strămoşului s-a impus şi a rămas în denumirea aşezării a cărei renume a străbătut timpul cu urcuşul şi coborâşul invitabil al unei aşezări supusă vitregiei istoriei.

În toponimia aşezărilor din regatul Ungariei mai găsim numele Maroth şi în alte locaţii şi anume Maroth (Egyzhazas) şi Maroth (Apath) în comitatul Honthensis, Maroth (Aranyos) ca opidum în comitatul Barsiensis, Maroth (Pilis) ca sat în comitatul Strigoniensis sau Maroth (predia şi diverticula) în Simeghinsis[28]. Dar aceste localităţi nu au de a face, privind depărtarea, cu ducatul lui Menumorut din Ţara Crişurilor, ele fiind situate în părţile vestice ale Ungariei.

Cercetările arheologice efectuate în zona aşezării numite Sălişte din Moroda au descoperit pe lângă civilizaţia dacică şi continuitatea populaţiei în aşezarea amintită pe perioada medievală timpurie prin ceramica descoperită din sec. VIII-IX şi chiar sec. X, după Cosma, cu prezenţa vasului borcan şi a căldării de lut, datate sec. XII-XIII specifice aşezărilor româneşti rurale[29].

Putem spune că în aşezarea de la Moroda elementul românesc s-a dezvoltat încă din feudalismul timpuriu, astfel că la venirea ungurilor,

---

[24] „Două antroponime istorice: Menumorout (Mărmorot) şi Morot’’ în : *Ziridava* nr. XXI, 1998, pag. 152-153.

[25] *Op. cit*., pag. 151-152 şi „Izvoarele istoriei României” II, pag. 721, nume numit în timpul lui Maximian 383-388 e.n

[26] *Încercare de Istoria Românilor până la 1382*, Bucureşti, 1912, pag. 114.

[27] *Op.cit.*, pag. 114-116, 117 etc.

[28] Ludovic Naghi, *Notiţiae politico-geografico Hungarie*, tom I, Bude, 1828, pag. 169, 61, 330, 312.

[29] Dumitraşcu Mălăescu, Dudaş 1970 în „Aşezarea dacică de la Moroda din sec. II-IV e.n” în: *Lucrări ştiinţifice* pag. 162-164 şi *Istoria României. Transilvania*, vol. I, 1997, pag. 432.

aşezarea de fapt necercetată (decât prin sumare săpături arheologice) a fost un punct de reper la venirea ungurilor în aceste teritorii, fiind locul de origine al unei dinastii de duci (voievozi).

După descrierea lui Anonymus din Faptele ungurilor, în cap. LI, reiese ca bătălia definitivă pentru supunerea ţării lui Menumorut a avut loc la castrul Belland, fortăreaţă de bază al lui Menumorut, ,,ad castrum Belland'', unde trupele lui Menumorut au fost înfrânte după un asediu îndelungat. Istoricul Şt. Pascu a considerat Bellandul ,,a treia fortăreaţă a voievodatului încă neidentificat pe tren''[30].

În anul 1205 papa Inocenţiu scrie arhiepiscopului de Calocea că ,,pe pământul fiilor cneazului Bela (in terra filiorum Beleknese) se află un oarecare episcopat pe care, cum nu e supus nici unei mitropolii, vrei să-l aduci la ascultarea scaunului apostolic" cu remarca dacă acest episcopat nu se află sub jurisdicţia bisericii din Constantinopol[31].

Cum remarca şi profesorul Dudaş F. că două izvoare contemporane numesc teritoriul Belland şi ,,terra filiorul Beleknese" în latină şi germană sub numele de ,,ţară" la o diferenţă de câţiva ani[32]. Lucrul acesta ne adevereşte că, chiar după cucerirea maghiară, unele districtele româneşti s-au păstrat în vechea lor formă de conducere şi de proprietate asupra pământului.

Beliu (Bell, Bely),1332-1337, îşi are existenţa cu mult înaintea atestării documentare. Cercetările arheologice efectuate la valul Bâlhrad au găsit urme pentru o fortificaţie de apărare în această perioadă a formaţiunilor prestatale româneşti în zona Beliului – Sebeşului[33].

În cap. 50 al cronicii sale, unde vorbeşte despre devastarea Pannoniei, Anonymus arată că armata maghiară în frunte cu secuii au trecut în înot fluviul Criş la muntele Cervin. În localizarea acestui munte, în ungară. Szarvashalom, pornim de la asemănarea sa cu un mândru cerb, aşa cum îl putem vizualiza din drumul pe care ostaşii lui Usubuu şi Velec l-au făcut după cucerirea fortăreţei Bihor înspre castrum Belland, identificându-l cu dealul Mocrei. Cronica ne scrie că armata maghiară şi-a aşezat tabăra lângă fluviul Tekereu, acesta poate fi râul Cighier sau un afluent al Crişului

---

[30] Florian Dudaş, ,,Urme din trecut" în: *Izvoare pentru istoria românilor*, 2001, Oradea, pag. 32, nota 6.

[31] *Documente privind Istoria României, C. Transilvania,* vol. I, veac XI, XII, XIII, pag.. 29,

[32] *Lucrarea de diplomă la Univ. Babeş Boyay,* Cluj, pag. 86-87, nota 184.

[33] ,,Valul Bâlhrad, o fortificaţie românească din timpul ducelui Menumorut*"* în: *Urme din trecut,* Oradea. 2001, vol. II, pag. 29-31.

Repede. Toponimia locală păstrează o aşezare de iobagi în anul 1561 pe raza localităţii Seleuş sub denumirea de Tekerescsigerel[34].

Deşi fortificaţia de la Moroda nu este pomenită în cronica lui Annonymus, desfăşurarea luptelor în apropierea ei fac să ne convingem că a fost o aşezare importantă. Aceasta reiese şi din faptul că după cucerirea ducatului lui Menumorut, maghiarii s-au aşezat împrejurul localităţii, dând numele căpeteniilor triburilor maghiare unor aşezări pe care le-au cucerit[35]. Astfel, localitatea Ineu (1214, Jeno, Jeneu – Roz, Kovack 1997, pag.131) vine de la numele căpeteniei tribale maghiare Ghenah (Jeno)[36]. În cetate, pe locul cetăţii medievale s-au găsit fragmente de vase borcan şi de căldări de lut (sec. XI-XIII), iar pe malul Crişului ceramică şi piese de fier (sec. VIII-IX)[37]. Chier (1325 Keer, Suciu II, 1967, pag 140) vine de la numele căpeteniei de trib maghiare Caris (Ker)[38]. Măderat (1177 Meghyer, Kovack Roy, 1997, pag. 153) vine de la numele căpeteniei de trib maghiare Megheris (Megyer). Aici au fost descoperite aşezări rurale medievale cu fragmente ceramice de vase borcan şi căldări de lut din sec XI-XIII[39]. În localitatea Mâsca (Mezth, 1331) la locul numit „la vie” s-a găsit un cimitir în care au fost înmormântaţi luptători călare unguri din a doua jumătate a sec. al X lea şi în zonă o fortificaţie de pământ medievală[40]. Localitatea Iermata (1241, Garmad, Suciu I, 1967, pag. 304) vine de la căpetenia maghiară Curtughermatos (Gyarmat), unde „la drumul lui Tunu” s-a găsit material arheologic din sec. VIII-X şi prin perieghеză în 1968 fragmente de căldare de lut la Mălăişte[41].

Toate aceste aşezări cu nume maghiare ne arată importanţa strategică a zonei cucerite de ostaşii lui Arpad şi probabil şi garnizoanele instalate de cuceritori pentru supunerea populaţiei locale. Cronica menţionează şi pe secuii, în concepţia lui Anonnymus rămăşiţe ale hunilor, care au fost în avangarda armatei maghiare. Localitatea Şicula (1332, Sicula, Sykula) ne arată o locuire în aşezările de la Sălişti (Tarş), sec XI-XIII, Cotul Morii, sec. VIII-IX şi sec. IX-X, Paisa sec. VIII-X şi Atzelhaz sec. XI-XII şi probabil denumirea localităţii de la secuii care au fost aşezaţi în zonă[42].

---

[34] Bunytai V., *A varadi puspokseg Tortenete II*, Nagy Varad, 1883-1884, pag. 257.
[35] Ioan Crişan, *Aşezări rurale medievale din Crişana, sec X-XIII*, Oradea, 2006, pag. 52.
[36] *Op. cit.*, pag. 52.
[37] *Ibidem*, pag. 155.
[38] *Ibidem*, pag. 52.
[39] *Ibidem*, pag. 152, 159.
[40] *Ibidem*, pag. 53, 159, 160.
[41] *Ibidem*, pag. 154-155.
[42] *Ibidem*, pag. 203, 204.

În cronica sa, Annonymus vorbeşte despre teritoriul locuit de băştinaşii ducatului (nişte neamuri ce se numesc Cozar)[43]. Khazari au fost prezenţi în zona bazinului Dunării mijlocii, la est de Tisa, înainte de venirea ungurilor[44]. După Popa-Lisseanu, khazarii au venit deodată cu ungurii, formând un trib aparte[45]. Iar după A. Bunea, ar fi o numire care în limba slavă „koza" = capra, „kozar" = păstor se potriveşte cu viaţa de păstori a românilor[46] şi în acest mod ar putea fi identificaţi cu păstorii romani despre care ne vorbeşte Annonymus că trăiau în Pannonia şi care îşi păşteau vitele şi oile prin câmpiile şi pădurile Ardealului.

Revenind la numele lui Menumorut, în mag. Men-Marot, observăm că este format din două: „menu", care poate fi numele conducătorului şi „morout", care poate fi numele poporului său. „Morout" înseamnă negru, adică Menul-negru, amintind aici etnia românilor sau vlahilor negrii, părere exprimată şi de profesorul Florian Dudaş în lurarea de diplomă. Oricât de multe ar fi ipotezele ce se pot desprinde din citirea vechilor cronici maghiare, sunt sigure faptele că maghiarii, la venirea în ţinuturile noastre au găsit o populaţie bine organizată care a dus o luptă cu stăpânitorii nou sosiţi, dar care au ştiut să convieţuiască împreună cu aceştia după ce armele şi-au spus cuvântul. Simbioza dintre cele două popoare şi dezvoltarea relaţiilor socio-economice a dus la formarea a două popoare distincte ce ambele au îmbrăţişat creştinismul, românii mai la început, iar ungurii după încreştinarea sub principele Ştefan I.

---

[43] *Gesta hungarorum*, cap 11, pag. 83.
[44] Ioan Crişan, *Aşezări rurale medievale din Crişana, sec. X-XII*, pag. 58.
[45] *Faptele ungurilor*, pag. 83, nota 8.
[46] *Istoria românilor până la 1382*, pag. 113.

Educaţia lui Iacob Heraclide Despot – un accesoriu important în construirea puterii

The education of Iacob Heraclide Despot – an important accessory for power building

Emanuel Jurcoi,
Facultatea de Istorie în cadrul UAIC-Iaşi

Abstract

The education of Jacob Heraclide Despot as an important attachment by power construction. The education of Despot was very distinguished. In first his years he was instructed by Hermodor Lestarchus, at Chios, Greece. This information is found in Mellanchton's letters addressed to the king of Danemark. Legrand Emile kept these letters for us. Also Sommer provides information about Despot and his professor. Hermodor was a good teacher, doctor and speaker, he was also very popular. Antonio Maria Graziani wrote about Despot's work as a scribe for the library of Vatican. Despot was known like a polyglot but the sources regarding this are various. All authors who write about the languages that Despot spoke mention Greek, Latin and French but L'Ecluse renders Italian, Gratiani – Italian and Spanish and Grigore Ureche – German. Despot was instructed in France at University of Montpellier. This information is found in Charles de L'Ecluse's text, in a Felix Platter journal, in his application form to university. Justus Jonas provides information in a letter that Despot was in France. Jacob Heraclides Despot of Samos used his education to develop connections with protestant scholars and by imperial court people like Philip al II-lea, Maximilian al II-lea and duke Alberth of Brandemburg. Despot's education was approved by Carol Quintul when he rewarded him with a certificate in 1555. This document admitted that Despot can crown poets, doctors and Despot used this authority strategically.

Key words: edution, power, polyglot, Prince Despot, historical sources.

Educația lui Iacob Heraclide Despot – un accesoriu important în construirea puterii

Acest studiu își propune să menționeze toate izvoarele pe care se bazează istoriografia care analizează educația de care a avut parte Iacob

Heraclide Despot iar în concluzie să prezinte modul prin care Despot s-a folosit de educația sa pentru a-și construi puterea. Educat în Chios-Grecia, Roma-Italia și Montpellier-Franța, Despot a dobândit importante cunoștințe lingvistice, caligrafice, matematice și academice care o dată recunoscute de cea mai mare autoritate a vremii, cancelaria imperială a lui Carol Quintul i-au deschis drumuri spre un capital social de invidiat (relații în Franța, Germania, Bruxelles, Polonia), posibilitatea de a oferi titlul de doctor și de a încununa poeți, publicarea unor tratate militare, înființarea școlii de la Cotnari cât și distincția unuia din cei mai educați voievozi ai Moldovei.

Educația în Grecia: Educația lui Despot a fost una temeinică, începând din perioada copilăriei sale. Izvoarele care menționează despre formarea acestuia în școala lui Hermodor sunt următoarele: **Sommer** păstrează anumite aspecte ale acestei relații dintre cei doi. Hermodor a fost un bărbat învățat și un orator bun. Despot Vodă l-a invitat pe acesta să vină în Moldova. În acest scop i-a trimis 200 de monede de aur pentru călătoria sa dar acesta s-a întors în Grecia după ce a ajuns la Dunăre, pentru că cetatea Sucevei era deja sub asediu[1].

Melanchthon în scrisorile de recomandare a lui Despot, din anul 1556, când acesta le descrie destinatarilor și despre episodul cu Hermodor[2]. Philip Melanchthon spre deosebire de Sommer plasează în mod incorect școala lui Hermodor, în Creta.

---

[1] Pirnensis Johannes Sommer, *Viața lui Iacob Despot, Domnitorul Moldovenilor,* trad. Traian Diaconescu (Iași: Institutul European, 1998), p. 20-23; Valentin Talpalaru, *Academia de la Suceava și Schola Latina de la Cotnari – Un proiect cultural european* (Iași: Opera Magna, 2010) p. 11, 21; Legrand Emile, *Deux vieux de Jacques Basilicus, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et Prince de Moldavie* (Paris: J. Maisonneuve, Libraire-Editeur, 1889) p. XVII, 18, 77; Adina Berciu Drăghicescu, *O domnie umanistă în Moldova Despot-Vodă* (Iași: Albatros, 1980), p. 34; Nicolae Iorga, *Istoria Românilor prin călători* (București: Eminescu, 1981), p. 142.

[2] Cele două scrisori ale lui Philip Melanchthon către regele Danemarcei și către Henricus Buscoducensis (conform lui Hans Petri, p. 11 acesta era un prieten al lui Melanchthon care a fost chemat de Christian al III-lea, regele Danemarcei să fie predicator al curții din Copenhaga) au fost publicate de Emile Legrand, *op.cit.*, (1889), p. 279-282 și Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformaațiunii atât în Germania cât și în Polonia precum și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei*, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomu VII, mem. 1 (București: Academia Română, 1927), p. 10-12.

Martin Crusius, un fost elev al lui Gregorius Leonhard din Ulm a devenit unul din profesorii Universității din Wittenberg și l-a prezintat pe Lascaris drept profesor al lui Despot și al lui Lestarchus Hermodor[3].

Istoriografia românească bazată pe izvoarele menționate mai sus abordează diverse aspecte neclare precum: unde s-a aflat școala lui Hermodor în Creta sau Chios și cine a fost profesorul lui Despot, Lascaris sau Lestarchus. Istoriografia analizează biografiile personajelor amintite și autorii sunt preocupați de materiile pe care elevul le-a învățat de la profesorii săi.

Educația în Italia: **Antonio Maria Graziani** este singurul care amintește de adolescența lui Despot la Biblioteca Vaticanului. Aici s-ar fi dezvoltat educația acestuia ca scrib[4]. **Christian Schesaeus** pare să susțină un astfel de traseu al său:

"*… Așadar, când Despot, alungat de pe meleagurile părintești, Instruit în limba argolică, cutreierase în părțile plăcut ale Ausoniei și câștigase faimă prin fapte ilustre…*"[5].

Ion Neculce menționează că adevăratul Despot a murit la Rîm sau în Veneția[6]. Nicolae Costin amintește de Rîm, ca loc al morții nobilului[7]. Marțin Pașcovschi redă trecerea la Rîm dar și stabilirea mai apoi în alt ostrov[8]. În concluzie cronicarii moldoveni amintesc de o vreme petrecută în zona Italiei.

Emile Legrand editorul acestei biografii considera că A. M. Graziani l-a confundat pe Jacques Basilicos cu vărul său Jacques Diassorinos, deoarece de la acesta din urmă au rămas *copii de pe manuscripte*[9]. M. N. Burghele inserează în textul său atât datele lui Graziani cât și cele ale lui

---

[3] Hans Petri, *op.cit.* (1927), p. 14; George Hancock-Ștefan, *Impactul Reformei aupra românilor între 1517-1645* (Oradea: Cartea Creștină, 2003) p. 36; Martin Crusius, *Turco-Graecia* (Basel: 1584), p. 248.

[4] Gratianus Antonio Maria, *A lui Antonius Maria Gratianus despre Despot-Vodă, principele valahilor, către ilustrul adolescent Nicolaus Tomicius* (Iași: Institutul European, 1998), p. 113;

[5] Christianus Schesaeus, *Ruinae Pannonicae* în traducerea lui Traian Diaconescu, *Scrieri alese – Poezia latină din epoca Renașterii de pe teritoriul României* (Iași: Institutul European 2005), p. 161, VII: 805-807.

[6] Ion Neculce, *O samă de cuvinte în Letopisețul Țării Moldovei* (Iași: 1972), p. 14.

[7] Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711* (Iași: Junimea, 1976), p. 196-196.

[8] Martin Pașcovschi în Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei* ed. P.P.Panaitescu (București: Minerva, 1987), p. 118.

[9] Emile Legrand, *op. cit.* (1889), p. XVIII-XIX; M. N. Burghele, *Despot Vodă Ereticul, Domnul Moldovei* (1561-1563, extras din *Convorbiri literare*, XXXI (București: G. Lăzareanu, 1897), p. 9.

Emile Legrand[10]. Xenopol nu amintește episodul acesta. Radu Constantin menționează faptul că Despot ar fi transcris documente la Vatican[11]. Constantin Gane aproximează stabilirea lui Despot la Roma în perioada adolescenței sale, 12-13 ani[12].

Ștefan Bârsănescu nu inserează în textul său decât foarte sumar trecerea lui Despot prin Italia ”*Cert este că, în insula Chios, el a primit o frumoasă instrucție sub conducerea învățatului Hermodorus Lestarchos, că după aceea a trecut în Italia, în Franța și Germania, formându-și o aleasă cultură generală și militară. El ajunsese să stăpânească Latina...*”[13]. Valentin Talpalaru observă că educația personajului este tratată cu parcimonie de biografii săi. El consideră că Despot a fost copist la Biblioteca Vaticanului și acolo *și-a completat arsenalul poliglot și cunoștinele utile care îi vor favoriza accesul la bunăvoința suveranilor*. Abilitățile de copist și desenator dobândite în acest loc sunt dovedite în tratatul său militar[14].

Romulus Seișanu menționează că Despot a plecat din Chios la Messina, Sicilia. Aici ar fi învățat italiana, franceza și algebra. În acest loc autorul romanului istoric adaugă și alte arte nobile obligatorii pentru copii înstăriți: lecțiile de scrimă, călărie, muzică și dans[15]. Iorga considera că prima școală a lui Despot a fost aceea de copist de manuscrise grecești[16]. Nicolae Iorga specifica faptul că Despot a fost caligraf de manuscripte grecești pentru biblioteca imperială (a lui Carol Quintul) împreună cu prietenul său Diassorinos[17]. Deci perspectiva sa asupra educației inițiale a lui Despot se distinge de cea a istoriografiei contemporane lui. Filip Lucian Iorga plasează educația lui Despot la Veneția și nu la Roma[18].

Despot era cunoscut ca un poliglot însă izvoarele redau diferit limbile pe care le vorbea acesta. Toți autorii menționează greaca, latina și

---

[10] M. N. Burghele, *op.cit.* (1897), p. 2 și 9.
[11] Editor și note de Constantin Radu, *Vita Despothi Principis Moldaviae* în *Dimplomatarium Italicum III* (Roma: Libreria di cienze e lettere, 1932), p. 9.
[12] Constantin Gane, *op. cit* (1933), p. 24.
[13] Ștefan Bârsănescu, *op. cit.* (1957), p. 56.
[14] Valentin Talpalaru, *op. cit.* (2010), p. 11 și 13.
[15] Romulus Seișanu, *op. cit.*, (1938), p. 10.
[16] Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu (București: Științifică și Enciclopedică, 1985), p. 251.
[17] Nicolae Iorga, *Istoria Românilor* vol. V - Vitejii (1937), p. 46; N. Iorga, *Istoria Învățământului românesc*, ediție îngrijită de Ilie Popescu Teiușan (București: Didactică și Pedagogică, 1971), p. 10; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită de Adrian Anghelescu (București: Eminescu, 1981), p. 141.
[18] Filip Lucian Iorga, *Strămoși pe alese* (București: Humanitas, 2013), p. 72-73.

franceza însă L'Ecluse și Leunclavius adaugă italiana, Grațiani – italiana și spaniola, Grigore Ureche – germana iar Sommer – limba valahă[19]. M.N.Burghele amintește de toate aceste șase limbi și chiar de una în plus "*limba țării*" de care însă afirmă că nu știe dacă o cunoștea sau nu[20]. Xenopol redă și el cele șase limbi însă îl oferă ca sursă doar pe Leunclavius nu și pe Grațiani. Tot el amintește și de faptul că Despot a învățat limba țării[21]. Hans Petri afirmă că Despot cunoștea șase limbi fără a specifica dacă între acestea este inclusă și limba țării pe care autorul o menționează ulterior, specificând că *a învățat-o binișor*[22]. Nicolae Iorga nu este preocupat să redea precis câte limbi vorbea Despot dar lasă să se înțeleagă că acesta cunoștea greaca, latina și franceza[23]. Gheorghe Pungă, Adina Berciu Drăghicescu și Constantin Gane (în romanul său) amintesc doar de limbile redate de notițele lui Charles de L'Ecluse[24]. Filip Lucian Iorga adaugă la aceste patru limbi pe cea menționată de Grigore Ureche, germana[25].

Educația în Franța: **Charles de L'Ecluse** este cel care amintește episodul educației lui Despot în Franța. Notele biografice scrise de acesta le-a inclus Jacques Auguste de Thou în lucrarea sa[26]. Textul privitor la Despot Vodă a fost tradus și publicat de T.G.Bulat *Încă ceva nou asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, în Revista Istorică, II, 1916, nr. 3-6, p. 45-51. Autorul, un mare botanist, susține că a fost coleg la Montpellier cu Jacques de Marcheti. Acesta din urmă nu ar fi altcineva decât Despot Vodă. Iacob de Marchetti se consideră a fi numele original al lui Despot. Iacob de Marchetti (numele folosit în aceea perioadă de către Heraclid Iacob Despot Basilicus) este italienizarea numelui grecesc conform observațiilor exprimate de Iorga și preluate de Drăghicescu[27].

---

[19] L'Ecluse, p. 49; Leunclavius apud. Hașdeu, p. 188; Gratiani, p. 113; Ureche, p. 115, Sommer, p. 23; Nicolae Costin confirmă și el limba românească în dreptul lui Despot – vezi Nicolae Costin, *op. cit* (1976), p. 197.

[20] M.N.Burghele, *op. cit.* (1897), p. 1, 2, 12 și 16.

[21] A.D.Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiană, vol V, ediția a III-a (București: Cartea Românească, f.a.)., p. 63 și 65.

[22] Hans Petri, *op. cit*. (1927), p. 2, 30 și 32.

[23] Nicolae Iorga, *op. cit.*, (1937), p. 47-48.

[24] Gheorghe Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot Vodă în Arhiva genealogică, II (VII)/3-4* (1995), p. 25; Adina Berciu Drăghicescu, *op.cit.* (1980), p. 34; Constantin Gane, *op. cit.*, (1933), p. 6 și 43.

[25] Filip Lucian Iorga, *op. cit* (2013), p. 73.

[26] Jacques Auguste de Thou, *Histoire universelle de Jacques Auguste de Thou avec la suite par Nicolas Regnault, les Memoires de la vie de l'auteur, un recueil de pieces concernant sa personne et ses ouvrages* (Haga: 1740). Autorul era protejatul lui Henrich al IV-lea iar lucrăriile sale se păstrează în biblioteca bongarsiană.

[27] Adina Berciu Drăghicescu, *op. cit.* (1980), p. 34.

Charles de L'Ecluse l-a auzit pe Marchetti rostindu-și numele când s-a înscris în matricola școlilor de medicină. El menționează și de legătura de prietenie a acestuia cu un nobil numit d'Andre. Acesta mai menționează și faptul că Despot s-ar fi întâlnit nopțiile cu soția acestuia, Gillete d'Andre. Rudele nobilului au aflat și l-au așteptat într-o noapte și l-au rănit iar acesta i-ar fi dat în judecată și ar fi câștigat, familia plătind o datorie. Charles de L'Ecluse amintește de moartea lui d'Andre într-un duel cu un cavaler din Malta, moment după care *Grecul*, așa cum I se spunea printre colegi, s-a mutat la tânăra văduvă, după care aceasta l-a convins să o ia în căsătorie deși avea un copil cu răposatul ei soț. Charles de L'Ecluse amintește și de moartea copilului care avea 2-3 ani. El afirmă că tragedia fusese pregătită de Marchetti, care a înălțat picioarele din spatele șifonierului pentru ca atunci când copilul după obiceiul său se va juca, agățându-se de el, să se răstoarne peste copil[28].

Fișa de înscriere la facultatea de Medicină din cadrul Universității din Montpellier, datată la 24 aprilie 1548 a fost găsită, la rugămintea lui N. Iorga, de d-na Mariana Parlier, fiica lui Bosniev Paraschivescu, și publicată în Revista Istorică.

„*Ego subsignatus, diocesis rodensis, veni in hanc Universitatem ut medicinam audiam, et fui examinatus, et iuravi me servatuturum statuta dicte Universitatis et elegi mihi patrem dominum Saportam; cuius in fidem chirographum meum vigesima nona mensis aprilis MDXLVIII*

Iacobus Vasilico di Marcheto[29].

Documentul e prețios deoarece confirmă o parte din informațiile botanistului Charles de L'Ecluse. Acesta din urmă a menționat că a auzit acest nume rostit de către Despot să se înscrie la Medicină.

Un al treilea izvor este autobiografia lui **Felix Platter**, unul din colegii lui Despot la Montpellier. Felix Platter a fost un medic elvețian din Basel și profesor care se pare că l-a cunoscut personal pe Jacob de Marchetti. Deși manuscrisul este din secolul al XVI-lea el a fost tipărit prima oară abia în 1840 de către Techter iar a doua oară de către H. Boos în 1878 la Lipsca (Hirzel). Apoi a fost publicată în limba germană clasică de către Horest Kohl în colecția "Voigtlanders Quellenbucher", vol 59 (Lipsca: f.a.) sub titlul "Tagebuchblatter aus dem Jugendleben eines deutschen

---

[28] T.G. Bulat *Încă ceva nou asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, în Revista Istorică, II, 1916, nr. 3-6, p. 46-47 și 49-50.

[29] Nicolae Iorga, *Înscrierea ca student a lui Despot-Vodă*, în *Revista Istorică*, Anul XVII, nr. 1-3 (Vălenii de Munte: Datina Românească, Ianuarie-Martie 1931), 23-25.

Arztes des 16 Jahrhunderts”[30]. Pasajul despre Marchetti este redat de Nicolae Iorga în germană și tradus de acesta în română:

”28 septembrie 1554…De asemenea s-au adus niște haine umplute împreună cu o mască în chip de om pe o targă. L-au pus pe o cruce și i-au sfărîmat toate membrele, cum se trage unul pe roată, și figura era a unui grec – numele era scris deasupra -, care studiase la Montpellier și era un minunat spadasin. Acolo se însurase cu o domnișoară Gilette d’Andrieu, care n’avea o reputație bună, dar era destul de bogată și frumoasă, avea un nas așa de lung încît, când voia s’o sărute cineva la danțuri, cum e obiceiul și avea și acela un nas destul de mare, nu putea ajunge la buzele pe care se obișnuiește sărutarea. Acest Grec, cînd voia să se ude, a fost luat în batjocură de un canonic Pierre Santrafi, ca și cum ar fi avut a face cu nevasta lui, și îndată Grecul l-a străpuns și a fugit. Deci a fost executat în efigie. Ea a rămas la Montpellier, venia dese ori în casa lui Rondelet, cu care era și ceva rudă, la danțuri. Cînd am jucat odată acolo cu dînsa, eu fiind cu cizme și cu pinteni, la întoarcerea mea din Vendargis, m-am prins, la danțul ”Dire deiri”, cu pintenii în rochia ei și i-am căzut pe piept, în care mai păstra niște mici prăjituri, pe care i le-am făcut fărîme, de mi-am pierdut firea și a trebuit să fiu ajutat”[31].

Ultimele izvoare cunoscute despre ultima perioadă petrecută de către Despot în Franța sunt epistolele legate de personajul **Justus Jonas**. Justus Jonas un diplomat al contelui de Mansfeld și profesor la Universitatea din Wittenberg l-a cunoscut pe Despot Vodă încă din anii 1552-1553 în Franța. Informațiile despre această relație sunt bazate pe două epistole: 1. Cea adresată de Justus Jonas către ducele Albrecht de Konigsberg în 2 noiembrie 1652 și 2. Cea adresată de intelectualii din Wittenberg către Despot Vodă în 18 martie 1563[32]. Din cele două scrisori reiese primul contact al celor doi în Franța, pe când Despot se afla într-o situație nefavorabilă, precum și dorința lui Justus Jonas de ajunge la curtea lui Despot. Acesta este singurul document care îl identifică pe Despot în Franța.

Educația dobândită de către Despot Vodă a fost folosită de acesta pentru a-și construi puterea. În privilegiul primit de la Carol Quintul în anul 1555 lui Despot Vodă nu i s-a recunoscut doar originea nobilă ci și educația primită. De aceea el putea încununa poeți, putea să facă în fiecare an câte un

---

[30] Nicolae Iorga, *Încă o precisare asupra lui Despot- Vodă student la medicină la Montpellier*, p. 33-37 în ed. Nicolae Iorga, *Revista Istorică*, an XVII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1931 (Vălenii de Munte: Datina Românească, 1931).

[31] Nicolae Iorga, *Încă o precisare ...* (1931), p. 33-37.

[32] Hans Petri, *op. cit.* (1927), p. 3-4; Nicolae Iorga, *Nouveaux Materiaux*…, (1900), p. 62; Ștefan Bârsănescu, *op. cit.* (1957), p. 38-39.

doctor, un licențiat, un magistru, un bacalaureat în arte și un poet laureat[33]. Educația lui Despot s-a remarcat atât în discuțiile cu diverși intelectuali ai vremii care au fost *fermecați* de cunoștințele sale, precum cercul de profesori de la Wittenberg. Despot a stat timp de vreo zece luni la Mansfeld - Wittenberg iar mai apoi Melanchton l-a recomandat la curțile protestante din Sfântul Imperiu. Apoi Despot a încununat cel puțin trei poeți: Zacharias Pratorius din Mansfeld, Zacharias Orthus din Stralsund și Franz Raphael din Helbdet[34]. Aceste diplome au fost oferite în mod strategic de către Despot. Amintim doar faptul că primul personaj amintit era din peisajul curții conților Volradt din Mansfeld, unde Despot a primit un sprijin important. Probabil cel mai important folos adus de educația sa în sprijinul dobândirii puterii au fost prin scrierea tratatelor militare și dedicarea lor unor personaje politice precum Filip al II-lea, Maximilian al II-lea și Alberth de Brandemburg[35]. Drăghicescu considera că gestul făcut față de Filip al II-lea trebuia să-i faciliteze accesul la Curtea imperială. Maximilian al II-lea a ajuns unul din principalii susținători ai lui Despot pe lângă tatăl său Ferdinand I atunci când acesta a cerut recunoașterea privilegiilor oferite de Carol Quintul, o pensie anuală, mercenari și arme pentru a cuceri tronul Moldovei.

Bibliografie

1. Bârsănescu Ștefan, *"SCHOLA LATINA"de la Cotnari, Biblioteca de curte și proiectul de Academie a lui Despot Vodă – zori de cultură umanistă în Moldova secolului XVI,* București, 1957.
2. Bulat T.G., *Încă ceva nou asupra lui Iacob Heraclide Despotul*, în *Revista Istorică*, II, 1916, nr. 3-6.
3. Burghele M. N., *Despot-Vodă Ereticul, Domnul Moldovei 1561-1563* (Bucuresci: Lazareanu, 1897), p. 8 extras din Convorbiri Literare XXXI.
4. Costin Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, Iași, Junimea, 1976.
5. Crusius Martin, *Turco-Graecia*, Basel, 1584.
6. Drăghicescu Berciu Adina, *O domnie umanistă în Moldova Despot-Vodă,* Iași, Albatros, 1980.
7. Emile Legrand, *Deux vieux de Jacques Basilicus, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et Prince de Moldavie,* Paris, J. Maisonneuve, Libraire-Editeur, 1889.
8. Gane Constantin, *Farmece – Viața lui Despot-Vodă*, București, Albatros, 1933.

[33] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I (București: Cartea Românească, 1929), nr 200, p. 151-158.
[34] Valentin Talpalaru, *op. cit.* (2010), p. 48.
[35] Adina Berciu Drăghicescu, *op. cit.* (1980), p. 37.

9. Hancock-Ștefan George, *Impactul Reformei aupra românilor între 1517-1645,* Oradea, Cartea Creștină, 2003.
10. Iorga Filip Lucian, *Strămoși pe alese,* București, Humanitas, 2013.
11. Iorga Nicolae, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, București, Științifică și Enciclopedică, 1985.
Iorga Nicolae, *Istoria Românilor* vol. V – Vitejii, 1937.
12. Idem, *Istoria Învățământului românesc*, ediție îngrijită de Ilie Popescu Teiușan, București, Didactică și Pedagogică, 1971.
13. Idem, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită de Adrian Anghelescu, București, Eminescu, 1981.
14. Idem, *Înscrierea ca student a lui Despot-Vodă*, în *Revista Istorică*, Anul XVII, nr. 1-3, Vălenii de Munte, Editura Datina Românească, Ianuarie-Martie 1931.
15. Idem, *Încă o precisare asupra lui Despot- Vodă student la medicină la Montpellier*, p. 33-37 în ed. Nicolae Iorga, *Revista Istorică*, an XVII, nr. 1-3, ianuarie-martie 1931, Vălenii de Munte, Editura Datina Românească, 1931.
16. Idem, *Istoria Românilor prin călători,* București, Eminescu, 1981.
Neculce Ion, *O samă de cuvinte în Letopisețul Țării Moldovei,* Iași, 1972.
17. Petri Hans, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformaațiunii atât în Germania cât și în Polonia precum și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei*, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomu VII, mem. 1, București, Academia Română, 1927.
18. Pungă Gheorghe, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot Vodă în Arhiva genealogică, II (VII)/3-4,* 1995.
19. Radu Constantin, *Vita Despothi Principis Moldaviae* în *Diplomatarium Italicum,* Roma, Libreria di Scienze e lettere,1934.
20. Schesaeus Christianus, *Ruinae Pannonicae* în traducerea lui Traian Diaconescu, *Scrieri alese – Poezia latină din epoca Renașterii de pe teritoriul României*, Iași, Institutul European 2005.
21. Seișanu Romulus, *Aventuroasa viață a lui Despot- Vodă,* București, Editura Naționala Ciornei, 1938.
22. Sommer Johannes Pirnensis, Gratianus Antonius Maria, *Viața lui Despot Vodă*, în traducerea lui Diaconescu Traian, Iași, Institutul European, 1998.
23. Talpalaru Valentin, *Academia de la Suceava și Schola Latina de la Cotnari – Un proiect cultural european,* Iași Opera Magna, 2010.
24. Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei* ed. P.P.Panaitescu, București, Minerva, 1987.
25. Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol I, București, Cartea Românească, 1929.
26. Xenopol A.D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. V, București, Cartea Românească.

Patru documente de la Antim Ivireanul (1709-1714)

Four documents, by Antim Ivireanul (1709- 1714)

Laurențiu-Ștefan Szemkovics,
Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti

Abstract:

The purpose of this presentation is to make known four documents, written in romanian with Cyrillic characters, emitted by Antim Ivireanul, bishop in Ramnic and then metropolitan of Valachia (1708-1716). The documents come from Bucharest Central Historical National Archives, funds „The Mitropoly of The Romanian Country", „Arges Episcopacy", from the „New Aquisitions" collection and are presented chronologically. The reproduction of those documents is made at the end of each transcript (effected in the language of that epoque) preceded by a brief summary. A document is authentic if it has an octogonal seal applied and a other document is valid if it has a round seal of the Metropolitan printed with ink from China. For the description of the seals and cabinets, we use sigillography and heraldry.

Key words: Antim, National Archives, documents, heraldry, metropolitan, seal

La Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, în fondurile „Mitropolia Țării Românești", „Episcopia Argeș" și în colecția „Achiziții noi", se află, printre altele, patru documente scrise, în limba română cu caractere chirilice, între 1709-1714, de Antim Ivireanul, episcopul Râmnicului și, din 1708, mitropolit al Țării Românești[1]. Reproducerea documentelor este efectuată după fiecare transcriere (făcută cu limbajul epocii) precedată, la rândul ei, de un scurt rezumat și, de la caz la caz, de imaginea sigiliului. Dintre cele patru, un document este autentificat cu un sigiliu octogonal aplicat în ceară și un alt document este validat cu sigiliul rotund al mitropolitului imprimat cu tuș. Am apelat la sigilografie și la

[1] Antim, mitropolitul Țării Românești (1708-1716; Matei Cazacu, *Cine l-a ucis pe Antim Ivireanul?*, în „Magazin Istoric", nr. 4 (25), aprilie 1969, p. 49.

heraldică pentru descrierea sigiliilor și compozițiilor heraldice din emblemele lor.

I. 1709 (7217) martie 17. *Scrisoarea lui Antim, arhiepiscop al Țării Românești, pentru căpitanul Preda, referitoare la o moșie și la prețul acesteia pe care i-l va spune popa Neofit*. Documentul este validat, pe revers, cu un sigiliu[2] octogonal aplicat în ceară neagră. Apelând la sigilografie[3], la heraldică[4] și, totodată, ținând cont de recomandările fostului

---

[2] **Sigiliu** = amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluţie de aur, tuş sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă şi un text menit a individualiza posesorul; sigiliul este principalul mijloc de garantare a secretului şi de asigurare a autenticităţii actului. **Sigiliul ataşat** (**atârnat**), confecţionat din metal sau din ceară (protejat de un căuş, o capsulă metalică, ori cutie din lemn), prins de act cu ajutorul şnurului, şiretului sau ţăncuşei. Acest sigiliu cuprinde următoarele părţi: a) întipărirea sigilară; b) căuşul sau cutia protectoare; c) mijlocul de prindere de suport. În această categorie se cuprind şi bulele sigilare. **Sigiliul de închidere**, sigiliul cu ajutorul căruia se asigură secretul corespondenţei; el se aplică în ceară, pe reversul suportului, după plierea acestuia, astfel încât actul să nu poată fi despăturit şi citit fără ruperea hârtiei sau sfărâmarea sigiliului. Pentru sigilarea în acest mod se utiliza, de obicei, matricea sigilară mică sau mijlocie. **Sigiliul imprimat** este sigiliul realizat prin imprimarea matricei sigilare pe suportul actului după ce aceasta a fost introdusă în tuş, soluţie de aur sau fum. **Sigiliul timbrat**, sigiliul confecţionat prin plasarea, deasupra cerii calde, a unei foiţe-timbru peste care se aplică matricea sigilară. Din punctul de vedere al tehnicii de confecţionare se împart în: a) sigiliul cu timbru fix; b) sigiliul cu timbrul mobil. La un sigiliu timbrat se disting trei elemente: a) foiţa-timbru; b) ceara sau coca pe care se aplică; c) mătasea sau aţa cu care este prins timbrul. Pentru creşterea puterii de rezistenţă a sigiliului, marginile foiţei-timbru au fost cusute de suport ori pe reversul acestuia; în dreptul impresiunii sigilare s-a lipit un carton; *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, coordonator: Ionel Gal, autori: Ioana Burlacu, Maria Dogaru, Ionel Gal, Gabriela Mărăşoiu, Marin Mocanu, Ioana Alexandra Negreanu, Veronica Vasilescu, Gernot Nussbächer, Florea Oprea, Maria Soveja, Ştefan Stănciulescu, Elena Stângaciu, Maria Stoian, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 213-218.

[3] **Sigilografia** (**sfragistica**) = are ca obiect studiul sigiliilor publice și private în toată complexitatea și varietatea lor; sigilografia a fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Damian P. Bogdan, *Științele speciale istorice*, în „Revista de Istorie”, tom 33, 1980, nr. 7-8, p. 1620; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux*, în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, Société française d'héraldique et de sigillographie, 2007, p. 9.

Comitet Internațional de Sigilografie[5], redăm, în măsura posibilului, descrierea acestui sigiliu, întrucât este deteriorat și ilizibil pe alocuri: în emblemă[6], un scut timbrat de un coif[7], așezat din față, din vârful căruia pornesc, spre dextra[8] și spre senestra[9], lambrechini[10] sub formă de frunze de acant[11]. Coiful este surmontat[12] de o coroană deschisă[13], cu trei fleuroane,

---

[4] **Heraldica** = știință specială a istoriei, având drept scop stabilirea principiilor teoretice, cercetarea și interpretarea stemelor și a evoluțiilor acestora. Heraldica cuprinde două părți: știința heraldică care fixează și studiază normele teoretice ale blazonului și arta heraldică care se ocupă cu aplicarea lor în practică; *Dicţionar al ştiinţelor speciale...*, p. 130-131.

[5] **Comitetul Internaţional de Sigilografie** = organism creat în 1959 prin hotărârea Biroului executiv al Consiliului Internaţional al Arhivelor, în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea şi conservarea sigiliilor şi a stimulării cercetărilor în acest domeniu. Comitetul a contribuit la dezvoltarea teoriei şi practicii sfragistice, preocupându-se de uniformizarea terminologiei de specialitate, stabilirea elementelor necesare pentru descrierea sigiliilor, reunirea eforturilor specialiştilor în vederea creşterii longevităţii izvoarelor sigilare, elaborarea de studii menite să scoată în evidenţă importanţa sigiliilor create în diferite ţări; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 77.

[6] **Emblemă** = reprezentarea gravată pe suprafața unui sigiliu; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 109.

[7] **Coif** (**cască**) = simbol al invizibilității, al invulnerabilității, al puterii, al protecției; Jean Chevaliér, Alain Ghéerbrant, *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. I, Edit. Artemis, Bucureşti, 1994, p. 258-259.

[8] **Dextra** = termen prin care se indică poziția unei mobile în scut, la dreapta; în heraldică poziția dreapta-stânga este inversă decât în accepțiunea curentă; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 100.

[9] **Senestra** = termen indicând poziția spre stânga. În heraldică, noțiunea de stânga-dreapta se referă la poziția scutului, nu la cea a privitorului, deci invers decât în accepțiunea obișnuită; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 212.

[10] **Lambrechini** = ornament exterior al scutului înfățișat ca niște fâșii din stofă sau vrejuri vegetale care cad din vârful scutului pe laturile acestuia. Amintesc acoperământul coifului sfâșiat în lupte. În mod obișnuit, lambrechinii sunt redați, din punct de vedere cromatic, prin atribuirea smaltului principal al scutului părților exterioare, iar a metalului sau a culorii celei mai însemnate mobile din scut, celor interioare; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 152.

[11] **Frunzele de acant** = simbolul stăpânirii și al depășirii vicisitudinilor vieții; recunoașterea valorilor artistice ale unei persoane.

[12] **Surmontat** = se spune de pal, fascie, chevron și, în general, orice altă piesă care nefiind în poziția sa ordinară este însoțit în șef de o altă figură; W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires*, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 265.

din care se ridică o cruce[14] potențată[15], flancată, în partea de jos, de două stele[16].

---

[13] **Coroană deschisă** = coroana formată dintr-un arc frontal şi mai multe fleuroane; deseori între fleuroane se interpun arcuri perlate, iar cercul frontal este împodobit cu pietre preţioase; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 90.

[14] **Crucea** = simbolizează axa lumii și punctul de intersecție dintre figurile geometrice fundamentale reprezentate de cerc (cerul) și pătrat (pământul). Are și un simbolism spațial, deoarece brațele corespund celor patru puncte cardinale. Provine din cuvântul latinesc *cruce(m)*, „cazną"; simbol al creștinismului; Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008, p. 144.

[15] **Cruce potențată** = cruce ale cărei brațe se termină în forma literei majuscule T; Silviu Andrieș-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica", IV, 2008, Chişinău, 2010, p. 110.

[16] **Stea** = simbolul manifestării centrale a luminii, a focarului unui univers în expansiune. Ea este, ca şi numărul cinci, simbol al perfecţiunii. Steaua cu şase raze este emblema iudaismului şi simbolizează legea evoluţiei şi cea a involuţiei. Steaua cu şapte raze figurează lira cosmică, muzica sferelor, armonia lumii, curcubeul cu cele şapte culori, cele şapte zone planetare, fiinţa umană în totalitatea sa. Steaua cu opt raze simbolizează creaţia, încă terminată şi deci imperfectă, dar pe cale de a se îndeplini; Jean Chevaliér, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, III, p. 257-264.

Anthïm bojïeiu milostïiu arhïepiscop zemle Ungrovlahscoi[17]

† Fïiului nostru sufletescu, dumitale căpitane Prede, de la Dumnezeu sănătate și tot binele-ți pohtim, iar de la smerenïia noastră milostivă și blagoslovenie-ți trimitem. Scrisoarea ce ne-ai trimis, ne-au venit de cât ne-ai scris, am înțeles. Pentru moșïa aceaia, să aibi voe să o curăți dupe pohta dumitale. Iar pentru preț, am învățat pe popa Neofit din Gură, ci-ți va spune mai pre larg.

Aceasta acum și fii blagoslovit.

martie 17 *dni*[18] 7217

A<ntim al> Ung<rovlahiei>[19]

---

[17] Antim, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop al Țării Românești.

[18] zi.

[19] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita: A.N.I.C.), *Achiziții noi*, CLXXV/17.

II. 1709 (7217) iulie 19. *Cartea lui Antim, arhiepiscop și mitropolit al Țării Românești, prin care îl împuternicește pe preotul Vasilie de la Slatina să ia dijma de pe moșiile Mărgărițești și Rusănești*.

Anthïm bojïeiu milostïiu arhïepiscop i mitropolit vsei zemle Ungrovlahscoi[20]

† Cuciarnice preote chir[21] Vasilïe de la Slatină, blagoslovenïe. Cătră aceasta-ți facem în știre, că am înțeles cum să fie făcut dumnealui Banul o

[20] Antim, din mila lui Dumnezeu, arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Românească.

[21] **Chir** = **1**. jupân, domn; **2**. (ca termen de adresare); **3**. individ, persoană (oarecare); *Noul dicționar universal al limbii române*, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, ediția a doua, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2007, p. 233.

scrisoare unui Pană Mărgăritescu, pentru moșïia Mărgăriteşti, să ia el dijma ce ar fi, pre care noi nu-l ştim cine ïaste. Iar dumnealui Banul n-are nicio treabă cu acea moșie. Şi acelui Pană deaca i-au trebuit acea moșie să fïe venit el aici la mine să-mi fïe dat bani pe moşïe şi să-i fïu făcut scrisoarea mea, şi atunce i-ar fi fost cu pace.

Iar tu să cauți să mergi acolo să iai toată dijma veri de ce s-ar afla pre acea moșïe a Mărgăriteștilor.

Aşijderea să iai toată dijma şi de pre moşïia Rusăneştilor, iar de ar zice cineva ceva şi ar sta împotrivă, au tocmit Dumnezeu de ïaste domn în țară, ci să vïe să stea cu mine de față.

Iar tu bătut să eşi de acolo de pre moşïe, iar dijma să nu o laşi, ci să o iai toată deplin precumu-ți zic.

Să nu faci într-alt chip. Aceasta şi fii blagoslovit.

iulie 19 *dni*[22] *leat*[23] 7217

A<ntim al> Ung<rovlahiei>[24]

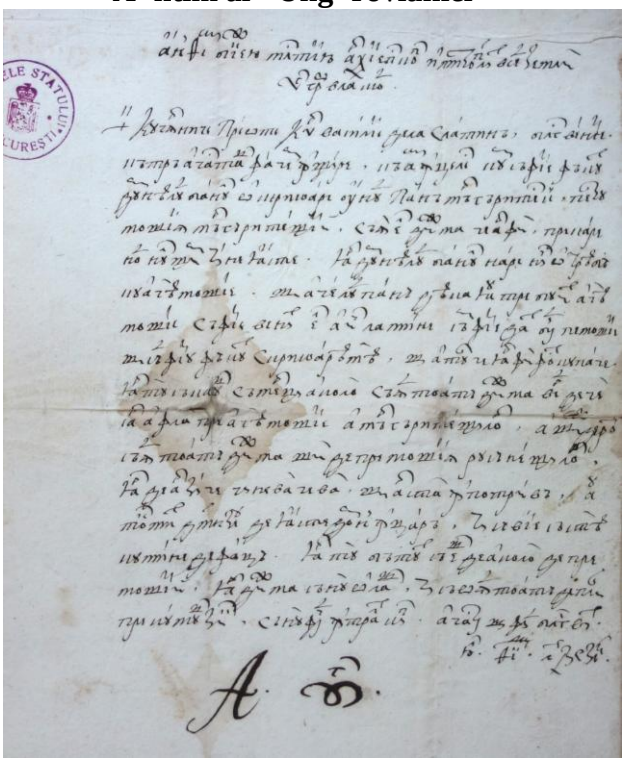

[22] zi.
[23] an.
[24] A.N.I.C., *Episcopia Argeş*, LXIX bis/26.

III. 1712 (7221) octombrie 8. *Cartea de blestem dată de Antim, arhiepiscop și mitropolit al Țării Românești, asupra megieșilor din jurul moșiilor Mănăstirii Cernica – Ghitioara Vaideei, Afumați și Flocoșii*.

Anthïm milostïiu bojïiu arhïepiscop i mitropolit vsei zemli Ungrovlahscoi[25].

† Scriem cartea smereniei noastre voao megïiașilor câți sânteți împrejurul moșïilor mănăstirei Cernicăi care să numesc Ghitïoara Vaideei și cu zeace pogoane de vïe ce au fost ale răposatului părintelui Sevastian, Afumațïi ce iaste între moșïia Radului Vodă, și între a Mărïei Sale Ïordache beizadea, și Flocoșii care iaste cu hăleșteu.

Tuturor de obște vă facem în știre că aicea înaintea noastră ne spuse chir Macarïe, carele iaste acum ispravnic la această mănăstire, de aceaste moșïi și vïile ce scrïe mai sus, cum să le fïe călcând și împresurând, unïi și alțïi.

Pentru care lucru de va fi așa, iată că v-am făcut această carte de blestem asupră-vă, pentru ca cine vor ști den voi pe unde și care moșïi mai nainte le-au stăpânit mănăstire, să mărturisiți adevărul.

Deci, carïi den voi vă veți teame de Dumnezeu, și veți mărturisi cine precum veți ști, să fiți ertați și blagosloviți, iar carïi vor ști pre cei ce împresoară și calcă aceaste moșii, sau la cine va fi dijmă de pe dânsele, au cine va ști unde au fost mai nainte cârciumele mănăstirii, au la cine de va fi ceva de ale Sevastïei, și nu vor mărturisi adevărul, ci vor tăgădui ca să să păgubească mănăstirea, unii ca aceia să fïe afurisiți[26] și procleți[27] de Dumnezeu atotțïitoriul și de toate sfintele săboară[28].

Așijderea și de smerenïa noastră, herul[29] și pïetrile să se topească, iar trupurile lor după moarte să rămâe întregi și nedezlegate, parte și lăcaș să aibă într-un loc cu Ïuda[30] și cu afurisitul Arïa[31]. Și până nu vor mărturisi adevărul, ertăciune nu vei lua.

---

[25] Antim, din mila lui Dumnezeu, arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Românească.

[26] **Afurisenie** = blestem; pedeapsă canonică prin care cineva era exclus din comunitatea creștină și i se interzicea accesul în biserică, pe timp limitat sau definitiv; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, colectiv de autori, Editura Academiei Române, București, 1988, p. 9.

[27] **Procleat** = anatemizat, blestemat; *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a doua, p. 1121.

[28] **Sobor**, **soboare** = sinod; adunare, mulțime de clerici care oficiază o slujbă religioasă; *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a doua, p. 1351.

[29] fierul.

[30] **Iuda** = om fățarnic, trădător; *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a doua, p. 631.

Aceasta vă scriem.

oct. 8 *dni*[32] *leat*[33] 7221

A<ntim al> Ung<rovlahiei>[34]

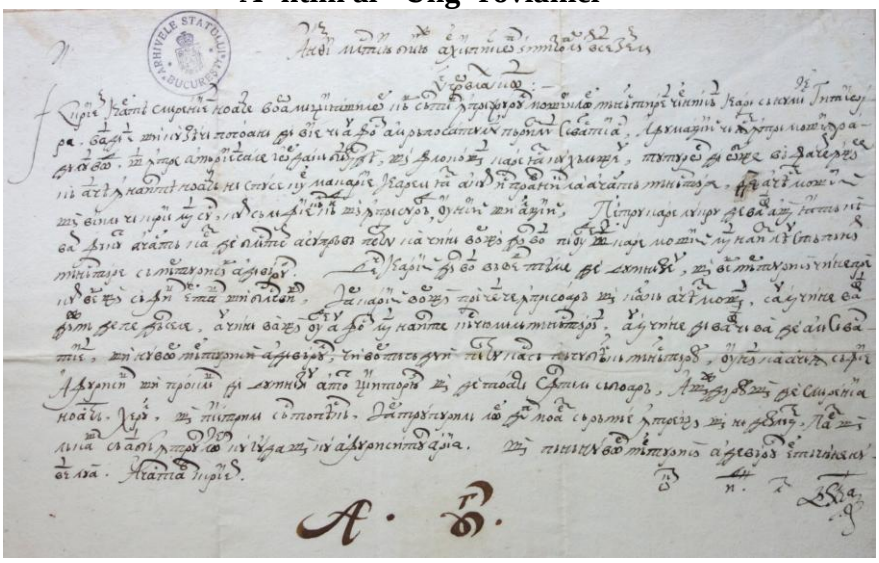

IV. 1714 (7222) martie 25, București. *Cartea lui Antim, arhiepiscop și mitropolit al Țării Românești, pentru așezământul bisericii din orașul Gherghița, zidită din temelie, cu cheltuiala sa, de Preda căpitanul din Gherghița, feciorul răposatului Paraschiva vornicul*. Cartea este validată cu sigiliul rotund (56 mm), imprimat cu tuș negru în stânga sus, după model patriarhal. În emblemă, hramul catedralei[35], Sfinții Împărați Constantin și Elena, redați în întregime și din față, încoronați cu coroane deschise cu trei fleuroane, aureolați, purtând veșminte lungi, flancați, în dreptul capetelor, de

---

[31] **Aria** (**Arius**) = preotul creștin din Alexandria, Egipt, susținea că Iisus Hristos n-ar fi de aceeași ființă cu Dumnezeu, ci ar fi creația supremă cea mai iubită. Acest punct de vedere a declanșat o dispută virulentă, iar Arius, deși susținut de prietenii săi din școala antiohiană, a fost excomunicat de episcopul său, Alexandru, și, în cele din urmă, condamnat în 325, la Sinodul Niceea I; *Dicționarul religiilor*, inițiat de Alfred Bertholet în colaborare cu Hans von Campenhausen, ediția a doua revăzută și adăugită în limba română de Gabriel H. Decuble, după a patra ediție, revăzută și adăugită de Kurt Goldammer în colaborare cu Johannes Laube și Udo Tworuschka, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 36.

[32] zi.

[33] an.

[34] A.N.I.C., *Mitropolia Țării Românești*, DXXXIII/15.

[35] Catedrala a fost ctitorită în anul 1656 de Constantin Șerban, domnul Țării Românești (1654-1658).

literele **ST-C** și **ST-E**, scrise în limba română cu caractere chirilice (unde *T* este suprascris peste *S*, iar *C* și *E* sunt prescurtate prin siglă[36]), ținând, fiecare, câte o mână la piept, cu cealaltă susținând crucea ortodoxă (Sf. Constantin cu mâna în poziția supinație, Sf. Elena cu mâna în pronație); în fundal clădirea catedralei. În exergă[37], între două cercuri liniare continue, legenda[38] în limba română, de asemenea, cu caractere chirilice: † **CU MILA LUI DUMNEZEU[39] MITROPOLIT AL UNGROVLAHIEI ANTHIM: 1709.**[40]

Anthïm milostïiu bojïiu arhïepiscop i mitropolit vsei zemli Ungrovlahscoi[41]

---

[36] **Prescurtarea prin siglă** = sistem de prescurtare prin care litera inițială reprezintă întregul cuvânt; *Dicționar al științelor speciale*, p. 189.

[37] **Exergă** = spațiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, șnurate, perlate, etc.), în care se gravează textul legendei; *Dicționar al științelor speciale*, p. 111.

[38] **Legendă** = textul scris, de obicei la marginea spațiului sigilar, circular de la dreapta spre stânga, indicând numele și atributele posesorului; *Dicționar al științelor speciale*, p. 153.

[39] **Formula devoțiunii** exprimă, în cazul de față, cucernicia creștină; vezi și Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania*, în *Documente privind istoria României*. *Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 280.

[40] A. Sacerdoțeanu, *Sigiliile mitropolitului Antim Ivireanul*, în „Mitropolia Olteniei", XVIII (1966), nr. 9-10, septembrie-octombrie, p. 838-839.

[41] Antim, din mila lui Dumnezeu, arhiepiscop și mitropolit a toată Țara Românească.

† Ïaste poruncă dumnezeiască să cinstească fïeştecare creştin pre Dumnezeu dintru averile şi sudorile ostenealei sale şi ïaste aceasta însemnată în sfânta scriptură la parimiile lui Solomon în 3 capete, unde zice: cinsteaşte pre Domnul din ale tale dreapte osteneale şi dă începăturălui din ale tale roade ale dreptăţii.

Drept aceaia şi dumnealui Preda căpitanul *ot*[42] Gherghiţă, feciorul răposatului Paraschivei vornicul, ca un creştin şi iubitor de Hristos, vrând dintru ostenealele sale să dea slavă lui Dumnezeu, au zidit din temelïe cu a sa cheltuială Besearica ce să veade astăzi în oraşul Gherghiţei, întru cinstea şi pomenirea marelui mucenic Dimitrïe izvorâtoriul de mir, care Besearică o au împodobit şi pe din lăuntru şi pe din afară, şi o au înzestrat-o dintru ale sale dreapte câştiguri ce i-au dăruit milostivirea lui Dumnezeu, pentru ca să se laude şi să se tărească şi într-însa Dumnezeu, şi prin mijlocul dumnezeeştilor jărtve ce să vor săvârşi într-însa în toate zilele, să aibă şi dumnealui şi părinţii dumnealui pomenire veacinică, şi mântuire sufletească.

Având drept aceaia dragoste şi cucerie către sfânta mitropoliia noastră, s-au îndemnat dintru a sa bunăvoinţă de au închinat-o să-i fie metof, pentru ca să aibă de la dânsa sprejăneală şi căutare pururea.

Şi au hotărât dumnealui să aibă a da acel schit în toţi anïi la arhïerescul nostru scaun, vin veadre o sută şi patruzeci, unt oca patruzeci şi patru şi bani gata taleri doaozeci, iar mai mult de atâta să nu aibă sfânta mitropolie a face supărare să ceară. De vreame ce au lăsat şi la sfânta mitropolie oi cu mïei cincizeci, stupi cincizeci, râmători cincizeci, boi şase, vaci şase, iape patru, cai cinci şi bani gata taleri cinci sute.

Drept aceaia şi smerenïia noastră văzând râvna dumisale cea creştinească şi dragostea carea au arătat spre noi, am dat acest hrisov arhïerescu acelui schit, ca să fïe aşăzământul acesta nemişcat şi nestrămutat. Pentru aceaia rugăm în Domnul pre iubiţii noştri întru Hristos fraţi şi întocma slujitori, pre sfinţii mitropoliţi carïi vor fi după vremi, şi-i jurăm pre numele lui Dumnezeu, ca să aibă pururea acel schit cercetare şi căutare de dânşii, pentru ca să nu slăbească dintru ale sale, şi să fie îndestulaţi cu acea milă ce s-au hotărât mai sus.

Şi în căşi să aibă schitul acesta un preot şi un dïacon de mir ertaţi, atâta de birul cel de ţară, cât şi de poclonul sfintei mitropolii, ca să fie de paza besearicïi.

Şi aşa hotărâm să fie această legătură spre mărturie veacinică întemeiată.

---

[42] din, de la.

S-au dat în sfânta mitropolie în scaunul Bucureștilor, la *leat*[43] 7222 martie 25 *dni*[44].

Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei Anthim

(indescifrabil) episcop al Râmnicului; Ïoasaf episcop Buzău; Theofan ïeromanah egumen *ot*[45] (indescifrabil); Stefan ïeromanah egumen *ot*[46] Bistrița; Mïhail proiegumen Cozïa; Danïil eromonah egumen *ot*[47] Anini; Nicodim iegumen *ot*[48] Căldărușani; Nicodim egumen *ot*[49] Tismana; Stefan eromonah egumen *ot*[50] Glava; Ioan ieromonah iegumen *ot*[51] Sadova; Ioasaf Deîntr-unlemn.[52]

---

[43] an.
[44] zile.
[45] din, de la.
[46] din, de la.
[47] din, de la.
[48] din, de la.
[49] din, de la.
[50] din, de la.
[51] din, de la.
[52] A.N.I.C., *Mitropolia Țării Românești*, VI/23.

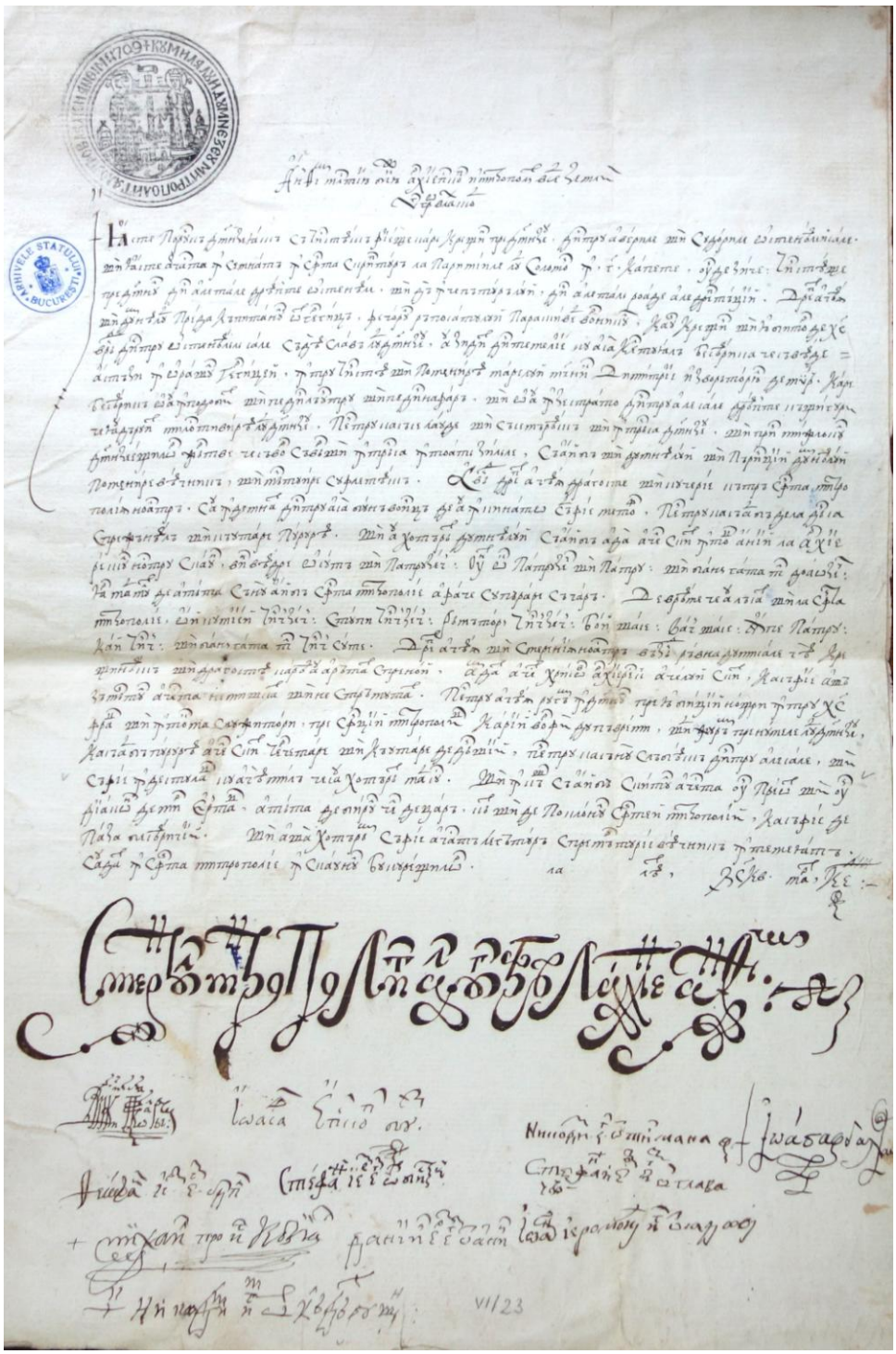

Un steag al Breslei Măcelarilor din Arad

The Flag of the Butchers' Guild of Arad

*Augustin Mureşan**

Abstract

The author presents the flag of the Butchers' Guild of Arad. On one side of the flag, in medallion, St. Luke the Evangelist, the butchers' guild's patron is represented. On his right, there is the consecrated symbol of the guild-the bull. On the other side of the flag, also in medallion, St. Mary the Virgin and the Holy Infant are painted. The flag dates back to 1850.

Key words: Arad, guild, flag, St. Luke the Evangelist, St. Mary the Virgin and the Holy Infant.

Breasla Măcelarilor din oraşul Arad s-a înfiinţat în anul 1721[1]. Primul ei staroste a fost începând din anul 1722, Stengel Márton, iar primul părinte al breslei Goreisz János[2]. De-a lungul anilor această asociaţie profesională arădeană a desfăşurat o activitate bogată. Breasla avea conform tradiţiilor breslelor, însemne distinctive între care şi un steag[3]. El era arborat cu prilejul alegerii noilor staroşti, serbări publice, religioase şi alte evenimente importante care aveau loc în cadrul breslei sau în oraş[4].

---

*Complexul Muzeal Arad; E-mail: augmureşan@gmail.com

[1] Lakatos Ottó, *Arad története*, II, 1881, p. 177.

[2] *Ibidem.*

[3] Conform Jurnalului Ordinului Minorit din Arad, steagurile breslelor trebuiau ţinute în biserica-mamă din Aradul -Vechi după cum hotărâse episcopul de Cenad, contele Engl Anton, la data de 14 iunie 1752, *ibidem*, pp. 168-169. vezi şi Dan Demşea, *Iniţiative muzeale arădene până la 1881. Colecţii, colecţionari, donatori, cercetători, expoziţii*, în „Sargeţia", XXXIV, 2006, p. 903. Despre steagurile unor bresle arădene, vezi Lakatos Ottó, *op. cit*., pp. 168-178.

[4] În legătură cu folosirea steagurilor de breaslă în oraşul Arad, istoricul Géza Kovách în 1978, scria: „La Arad mai observăm, la diferite aniversări, serbări publice sau bisericeşti, defilări ale breslelor cu drapele proprii", vezi Géza Kovách, *Stăpânirea habsburgică şi destrămarea feudalismului*, în *** „Aradul permanenţă în istoria patriei", Arad, 1978, p. 172.

În anul 1781, breasla ţinea steagul propriu în biserica mamă din Aradul-Vechi[5], deoarece Sfinţii patroni ai breslelor zugrăviţi pe steagurile de bresle[6], trebuiau ocrotiţi între două sărbători aniversare, în incinta bisericii[7]. Aşadar, steagul Breslei Măcelarilor arădeni se păstra în biserica în care se celebrau evenimentele importante ale acestei asociaţii breslaşe. Nu ştim dacă acest steag al breslei, menţionat ca existent în anul 1781, care era cu mult mai vechi, se mai păstrează.

Privilegiul Breslei Măcelarilor din Arad a fost reconfirmat[8] în anul 1845, de către regele Ferdinand V[9], în Viena, alături de alte privilegii pentru bresle din acest oraş. După cinci ani, de la reconfirmarea actului privelegial, breasla măcelarilor îşi confecţionează un nou steag, pe care îl ţinea aşezat în

---

[5] Lakatos Ottó, *op. cit.*, II, 1881, p. 177.

[6] La început, steagurile de breaslă reprezentau, probabil, în afara imaginii sfântului patron, numai chipuri sau scene cu caracter religios. Aşa este, de pildă, cel mai vechi steag de breaslă bănăţean, cunoscut până în prezent, cel al croitorilor, executat în 1740 - dar restaurat radical în 1832 -, păstrat în biserica Sf. Petru şi Pavel din Arad. Cu timpul, datorită poate faptului că se simţeau mai puţin îngrădiţi de canoane, pictorii bănăţeni încep să introducă în compoziţia generală a unor asemenea steaguri de breaslă, în afara imaginii - de dimensiuni mai mari - , patronului breslei respective şi o imagine mai redusă - plasată, de obicei, în partea inferioară -, reproducând o scenă caracteristică din munca acelei categorii sociale, vezi Eleonora Costescu, *Steaguri de breaslă pictate în Banat în veacurile XVIII-XIX*, în „Ziridava", XI, 1979, p. 818.

[7] În acest sens, în bisericile din Lipova şi Vinga s-au păstrat steagurile breslelor până în zilele noastre. Pentru a fi salvate de distrugere sau uitare, unele dintre aceste steaguri de breaslă din Lipova au fost trecute în păstrare în alte incinte decât nava Bisericii ortodoxe din acest oraş, vezi Dan Demşea, *op. cit.*, p. 903 şi Eleonora Costescu, *op. cit.*, p. 819.

[8] Actul privilegial se păstrează la Complexul Muzeal Arad, *fond Muzeu Feudal*, nr. inventar 403; Lakatos Otto, *op. cit.*, p. 177; Szádeczky Lajos, A *czéhek történetéről Magyarországon*, Budapest, 1889, în "Értekezések a történelmi tudományok köréből", Budapest,1890, p. 69; idem, *Iparfejlödés és a czéhek története Magyarországon, okirattáral (1307-1848)*, II, Budapest, 1913, p. 244; Eperjessy Géza, *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848)*, Acad. Kiadó, Budapest, 1967, pp. 213; Géza Kovách, *Răspândirea meşteşugurilor în comunele comitatului Arad în secolele XVII-XIX*, Muzeul judeţean Arad, Arad, 1974, p. 11, idem, *Răspândirea breslelor rurale în partea de vest a României în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea*, în "Ialomiţa materiale de istorie agrară a României", Slobozia, 1983, p. 529; Augustin Mureşan, *Răspândirea breslelor*, în „Arad-monografia oraşului" (Prefaţă de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu), Editura Nigredo, Arad, 1999, p. 86.

[9] Este vorba de împăratul Ferdinand I al Austriei (1835-1848) din dinastia Habsburg-Lothringen (născut la 19 aprilie 1793, la Viena şi decedat la 29 iunie 1875, la Praga) şi rege al Ungariei (ca Ferdinand V), rege al Boemiei (Ferdinand V), rege al Lombardiei, principe al Transilvaniei etc.

biserica minoriţilor din Aradul Vechi[10]. Acest valoros însemn al breslei care a ajuns până la noi se păstrează astăzi, în colecţia de steaguri a Complexului Muzeal Arad[11]. Steagul a intrat în Muzeul arădean, după mai mulţi ani de la desfiinţarea breslei[12], ca urmare a *Legii industriei din 1872*[13].

Din dorinţa de-a introduce acest izvor special în circuitul ştiinţific de specialitate, prezentăm acest vechi steag de breaslă. De la el se mai păstrează numai pânza steagului[14]. Aceasta este confecţionată dintr-o singură ţesătură de mătase de culoare roşie şi are o formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 180 cm x 160 cm, pictată pe ambele feţe. Decorul ei, pictat cu auriu este identic pe ambele feţe: începe din cele patru colţuri cu vrejuri şi flori de la care ies de o parte şi de alta ghirlande din frunze de lauri şi de măslin cu frunze şi fructe. Pe marginile pânzei steagului, franjuri de culoarea acesteia.

Pe o *faţă a pânzei steagului* (Fig. 1), în centru, în medalion, delimitat de chenar dublu, dotat cu frunze de acant şi încoronat cu o coroană închisă, toate aurii s-a înfăţişat Sfântul Evanghelist Luca[15], patronul breslei măcelarilor. În partea dreaptă a acestuia, simbolul consacrat al breslei măcelarilor, boul[16]. Dedesubtul medalionului s-a scris cu litere

---

[10] Lakatos Otto, *op. cit.*, II, p. 177.

[11] Complexul Muzeal Arad, *fond Muzeu Feudal*, nr. inventar 2551.

[12] Steagul este donaţia Conventului Minoriţilor din Arad.

[13] Vezi, *Az uj ipartörvény (Szentesitést nyert 1872 évi februárius hó 27 én)*, Pest 1872).

[14] Pânza steagului = ţesătură realizată din fire de mătase, damasc, bumbac etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi, vezi Alexandru Daneş, *Mic dicţionar de vexilologie*, Braşov, 2010, p. 7.

[15] Despre data sărbătorii Sfântului Evanghelist Luca (18 octombrie) la catolici, vezi Anexa VII, *Lista alfabetică a sărbătorilor catolice şi a altor termeni cronologici folosiţi în documentele medievale privitoare la Transilvania*, în „Documente privind Istoria României, Introducere", vol. I, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 539. În aceeaşi dată Sfântul Luca este prăznuit şi la ortodocşi, vezi Anexa VI, *Lista alfabetică de sfinţi, sărbători ortodoxe şi diferite denumiri cronologice*, în „Documente privind Istoria României, Introducere", vol. I, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 524. Sfântul Evanghelist Luca era cel de-al treilea evanghelist şi este renumit ca pictor al Maicii Domnului cu Pruncul în braţe. De aceea a fost ales mai târziu ca patron al zugravilor. Era Sfântul protector al măcelarilor, sticlarilor şi zugravilor, vezi Dorin Ioan Rus, *Alegerea Sfinţilor patroni ai unor bresle din Transilvania (I),* în „Marisia" - etnografie, XXVI, 2000, pp. 163-169.

[16] Pe cele două tipare sigilare (mic şi mare) din anul 1721 ale Breslei Măcelarilor din Arad în câmpul sigilar s-a reprezentat o vită cornută (bou n. n.). Ambele aceste vestigii sigilare au legenda gravată cu litere majuscule în limba latină, primul: SIGILVM. LANION: CEHAS. ARADH. 1721 (SIGILIUL BRESLEI MĂCELARILOR DIN ARAD 1721) şi al doilea: SIGILLVM* LANIONVM*CEHAS* ARADIENSIS* 1721, vezi Augustin

minuscule aurii în limba germană, legenda: *Die Ehrsame Fleischhauer Zunft 1850* (Onorata breaslă a măcelarilor 1850).

Fig. 1. Steagul Breslei Măcelarilor din Arad (1850)

Pe *cealaltă faţă a însemnului* (Fig. 2) în centru, în medalion ornamentat identic ca mai sus, s-a înfăţişat Sfânta Fecioară Maria cu Pruncul Iisus, stând deasupra norilor. Cu mâna stângă Fecioara Maria, ţine Pruncul Iisus pe genunchiul stâng, iar cu mâna dreaptă sceptrul terminat cu floarea de crin. Pe cap coroană imperială. Iisus ţine cu mâna dreaptă, globul cu cruce pe genunchiul drept, iar cu mâna stângă ridicată, binecuvântează. Dedesubtul medalionului s-a scris cu litere minuscule aurii în limba germană, legenda (ca mai sus): [*Die*] *Ehrsame Fleischhauer Zunft 1850* (Onorata breaslă a măcelarilor 1850)[17].

Mureşan, *Sigilii de bresle din Vestul şi Nord-Vestul României (secolele XVI-XIX)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, pp. 156-157 şi p. 263, fig. 4-5.

[17] Textul legendei steagului nu conţine numele localităţii în care îşi desfăşura activitatea această breaslă. Localitatea am identificat-o pe baza lucrării lui Lakatos Otto, *op. cit.*, vol.

Fig. 2. Steagul breslei Măcelarilor din Arad (1850).

Steagul este datat prin inscripţie: 1850, anul confecţionării acestuia. Pânza steagului este deteriorată - mătasea este pe alocuri sfâşiată, iar pe marginea inferioară franjurii, lipsesc[18].

Acest steag de breaslă crează imaginea vechimii şi tradiţiei acestei forme de organizare a meşteşugarilor arădeni şi este una dintre piesele de acest gen care s-au transmis către noi. El continuă vechile tradiţii breslaşe figurând între bunurile comune cu valoare de simbol şi reprezintă o mărturie istorică a existenţei şi activităţii acestei importante bresle arădene.

II, p. 177, în care autorul scrie că în anul 1850 Breasla Măcelarilor din Arad şi-a confecţionat un steag nou.

[18] În prezent steagul se află într-un proces de restaurare la Complexul Muzeal Arad, el fiind restaurat de d-na ing. Alina Mladin, restaurator textile la această instituţie.

Sigiliile cu „armă vorbitoare” ale localităţii Guttenbrunn, comitatul Timiş (secolele XVIII-XIX)

Seals with “the speaking weapon” of locality Guttenbrunn, Timiş county (the 18th -19th centuries)

Augustin Mureşan, Călina Popovici, Ioan Popovici

Abstract

The authors describe four seals of the locality Guttenbrunn, Timiş county, the 18th -19th centuries. At present the village is joint with the locality of Zăbrani, the residence of the commune of the same name from the county of Arad.From among the above mentioned seals, three are appied in red waix and the fourth is impressied in green in China inc. These sources have in the emblem a fountain. It is, in sphragistics, a „speaking weapon”, owing to the fact that the name Guttenbrun means, in German ah, Good Fountain, reflecting the exceptional quality of the local drink cable wather.

Key words: Timiş county, Guttenbrunn, Zăbrani, seals, „speaking weapon”.

Localitatea Guttenbrunn este atestată documentar în anul 1463[1]. Astăzi această aşezare este înglobată satului Zăbrani[2]. De-a lungul anilor aşezarea Guttenbrunn este menţionată în documentele vremii, ca denumire în mai multe variante: 1463- Hidegfew, 1561-Hydekwth,1661 - Hidekwth, 1717 Hidegkút, 1720-1723 Guttenbrunn, 1723-1725 - Hedekút,Guttenbrunn, 1851- Hidegkút, 1913 Temeshidegkút, Guttenbrunn[3] ş. a.

---

[1] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, A-N, Editura Academiei R. S. R., Bucureşti, 1967, p. 276.

[2] În prezent, satul Zăbrani, este reşedinţa comunei cu acelaşi nume din judeţul Arad, vezi *Legea nr. 2/1968* privind *Organizarea administrativă a teritoriului României*, în „Colecţia de legi, decrete, hotărâri şi alte acte normative, 1968 (1 noiembrie-31 decembrie)”, 1970; Gheorghe Toduţă, Vasile Grec, Nicolae Lujanschi, *Localităţile judeţului Arad,* 1972, pp. 166-167; *Atlasul localităţilor judeţului Arad*, Editura Suncart, p. 229.

[3] Vezi Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 276 şi Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicţionarul istoric al localităţilor din judeţul Arad*, Arad, 1997, pp. 270-271.

De la localitatea Guttenbrunn, comitatul Timiş, prezentăm cronologic patru sigilii[4], cu "armă vorbitoare"[5]. Din cele patru vestigii sigilare, trei sunt aplicate în ceară roşie, iar unul este imprimat în tuş. Despre aceste izvoare sfragistice, harnica arhivistă Maria Vertan a prezentat în unele lucrări ale sale, sumar, câteva date[6], iar Augustin Mureşan şi Ioan Popovici, a descris în lucrarea despre sigilii săteşti şi comunale din comitatul Arad şi împrejurimi (secolele XVII-XIX), două sigilii ale acestei aşezări rurale[7]. De asemenea, Augustin Mureşan, în lucrarea despre sigilii de târguri şi oraşe, descrie două siglii ale localităţii din perioada când aceasta avea statutul de târg[8]. În rândurile de mai jos descriem amănunţit aceste patru izvoare sigilografice care conţin în emblemă „arme vorbitoare".

a. Sigiliu rotund aplicat în ceară roşie pe un document din 1778. În câmpul sigilar o fântână cu acoperiş. De o parte şi de alta, câte o ghirlandă cu frunze şi flori. Legenda s-a scris cu litere majuscule în limba latină: SIGILLUM GUDENBRUNENSIS (SIGILIUL GUTENBRUNULUI)[9]. Fig. 1.

---

[4]Sigiliu = amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluţie de aur, tuş, sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă şi un text menit a individualiza posesorul, vezi *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei- Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 213.

[5]Arme vorbitoare = exprimă sau fac aluzie la numele posesorului, vezi *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei*, p. 47.

[6] În acest sens, vezi Maria Vertan, *Sigilii de sate, comune şi târguri din Banatul istoric (secolele XVIII-XIX), Catalog*, Edit. Brumar, Timişoara, 2006, p. 11, fig. 293, fig. 294, fig. 295, 296; idem, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor rurale din Banatul istoric [1760-1919]*, Edit. David Press Print, Timişoara, 2014, p. 75 şi p. 266, cu fig. 713, fig. 714, fig. 715 şi fig. 717.

[7] Vezi Augustin Mureşan, Ioan Popovici, *Sigilii săteşti şi comunale din comitatul Arad şi împrejurimi (secolele XVII-XIX),* Edit. Gutenberg Univers, Arad, 2009, p. 28 şi p. 135, fig. 218 şi fig. 219.

[8] Vezi Augustin Mureşan, *Sigilii de târguri şi oraşe din comitatul Arad şi împrejurimi (secolele XVIII-XIX),* Edit. Gutenberg Univers, Arad 2010, pp. 56-57 şi pp. 109-110, fig. 43 şi fig. 44.

[9] Maria Vertan, *Sigilii de sate...*, fig. 293 (Guttenbrun (Hidegkút)-a; idem, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor ...*, p. 125 şi p. 266, fig. 713; Augustin Mureşan, Ioan Popovici, *Sigilii săteşti şi comunale...*, p. 135, fig. 218.

Fig. 1.

b.Sigilu oval aplicat în ceară roşie pe un document din 1836[10]. În emblemă o reprezentare asemănătoare. Legenda: ca mai sus. Fig. 2.

[10] Maria Vertan, *Sigilii de sate*..., fig. 294. Guttenbrun (Hidegkút)-b; Augustin Mureşan, Ioan Popovici, *Sigilii săteşti şi comunale*..., p. 135, fig. 219; Maria Vertan, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor* ..., p. 125 şi p. 266, fig. 714.

Fig. 2.

c. Sigiliu oval-vertical, aplicat în ceară roşie pe un act din anul 1836. În emblemă o fântână (dotată cu scripete) cu acoperiş ascuţit şi terminat cu o cruce. Pe ghizdurile fântânei, iniţiale cu majuscule: TV = TEMES VÁRMEGYE (COMITATUL TIMIŞ). În dextra fântânei, soarele cu raze, iar în senestra, semiluna figurată. De o parte şi de alta a acestei construcţii, două rămurele care se unesc în partea inferioară. Legenda s-a scris cu litere majuscule în limba maghiară: HIDEGKÚT MEZÖ VÁROS PETSÉTYE 1835 (SIGILIUL TÂRGULUI HIDEGKÚT,1835)[11]. Începutul şi sfârşitul legendei sunt marcate de o steluţă. Fig. 3.

[11] Maria Vertan, *Sigilii de sate...*, fig. 293 (Guttenbrun (Hidegkút)-c; Augustin Mureşan, *Sigilii de târguri şi oraşe...*, p. 56 şi p. 109, fig. 43; Maria Vertan, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor...*, p. 125 şi p. 266, fig. 715.

Fig. 3.

4.Sigiliu oval-orizontal imprimat în tuş, pe un act din anul 1872. Târgul Guttenbrunn a adoptat în anul 1867 un sigiliu nou, cu emblema tradiţională, dar schimbând parţial textul legendei. În emblemă o fântână cu ghizduri, acoperită, dar fără crucea din vârful construcţiei. De o parte şi de alta a fântânei: 18-67, anul confecţionării tiparului sigilar. Legenda s-a scris cu litere majuscule în limba maghiară: HIDEGKÚT MEZÖ VÁROS (TÂRGUL HIDEGKÚT)[12].

[12] Maria Vertan, *Sigilii de sate*..., p. 22, fig. 296 (Guttenbrun (Hidegkút)-d; Augustin Mureşan, *Sigilii de târguri şi oraşe*..., p. 57 şi p. 110, fig. 44; Maria Vertan, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor* ..., p. 125 şi p. 266, fig. 717.

Fig. 4.

Dintr-o eroare de gravare litera majusculă „G” din cuvântul HIDEGKÚT, denumirea localităţii în limba maghiară din textul legendei, apare inversată.

Emblema fiecărui sigiliu al localităţii Guttenbrunn reprezentată printr-o frumoasă fântână este o „armă vorbitoare”. Astfel, numele localităţii Guttenbrun, tradus din limba germană în limba română, înseamnă „fântână bună”[13]. Cuvântul Hidegkút, care denumeşte localitatea în maghiară, tradus în română ar fi „fântână rece”. Aceste sigilii cu „emblemă vorbitoare” explică numele satului şi sugerează alimentaţia locuitorilor cu apă potabilă de bună calitate.

[13] Maria Vertan, *Sigiliile târgurilor şi localităţilor* ..., p. 75.

Pagini din istoria comunităţii israelite din Pâncota

Pages from the history of the Hebrew community in Pancota

Radu Alexandru Hord,
Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane şi Educaţie Fizică şi Sport,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România

Abstract

The city Pancota is situated in Arad county at about 37 Km away of the city Arad. Geographycally speaking it is situated at the meeting point of Campia Aradului and Muntii Zarandului, more exactly on the South-Vest of Depresiunea Zarandului, on the Eastern extremity of Podgoria Aradului. Through the city passes the Sodom river, which comes from the Highis Mountains. There are some vulcanic parts on the North-Vest of the city.
From historical documents the exact date of the establishment of the first Israelite from Pancota cannot be found, but this specific date must be around the year 1820. Because of the emancipation of the Hebrew people from the Austro-Hungarian Empire it becomes clear that around the year 1880, after the census in Pancota there lived more than 120 jews.

Key words: jew, hebrew community, synagogue, jewish school, jewish cemetery.

Localitatea Pâncota este atestată istoric din secolul al XII-lea, aproximativ în jurul anului 1177. După documentele studiate Pâncota (numită de-a lungul multisecularei ei istorii Pankatha sau Pankota) a fost o localitate cosmopolită. Elocvente în acest sens sunt datele recensămintelor din anii 1880 şi 1910.

Conform recensământului din anul 1880, în Pâncota trăiau 4132 de locuitori dintre care 1661 erau români, 1932 maghiari iar 124 erau israeliţi (circa 3%)[1].

Recensământul anului 1910 înregistrează în Pâncota 5607 locuitori cu un număr de 2095 români, 2368 maghiari, 894 germani şi nu în ultimul

[1] Rotariu Traian – coordonator Semeniuc Maria, Mureşan Cornelia, *Recensământul din 1880 – Transilvania* , Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997, p.26.

rând 174 de israeliţi (circa 3,1%), deci cu ceva mai mulţi decât la recensământul din 1880[2].

Informațiile despre israeliții din orașul Pâncota nu sunt prea generoase față de cele obținute din alte localități unde au trăit evrei. Datele referitoare la comunitatea evreiască pâncotană mi-au fost oferite cu amabilitate de 2 profesori de istorie pensionari din localitate, anume d-l. Tomodan Dorel și d-l. Stepan Traian. Informațiile au fost completate de cele oferite de d-l. Dan Morariu, care este unul din cei doi evrei care mai trăiesc în localitățile din județul Arad, exceptând orașul Arad. De asemenea date concrete despre israeliții pâncotani am cules și din documentele accesate la Biblioteca Județeană „ A.D.Xenopol" din Arad.

Așa cum se știe în momentul întemeierii unei comunități israelite într-o localitate primele lucruri care trebuiesc făcute sunt școala (ieșiva), sinagoga și baia rituală. În multe localități arădene la această tripletă se mai adăuga și locul unde se săvârșea jertfa rituală. Din informațiile oferite de d-l. Tomodan am reținut doar numele unui măcelar ritual, Pfeiffer Jacub. Despre baia rituală despre care se spune că ar fi fost undeva în drumul spre Măderat, date concrete nu există. Despre școala israelită informația este lapidară și anume că ea exista pe la anul 1867. Limba de predare era maghiara și ebraica, nu idișul care este specific comunității de evrei aşkenazi cum sunt cei din Pâncota.

Despre sinagoga din localitate (vezi foto anexe), atât d-l. Tomodan cât și d-l. Stepan spuneau că anul exact al construieii ei nu se cunoaște exact. Un lucru este clar că ea exista în anul 1860, fiind frecventată în afară de evreii din Pâncota și de evreii din alte 12 localități din jur. Sinagoga din oraș era situată pe actuala stradă T. Vladimirescu nr. 90 (nu cum este vehiculat în diverse lucrări că ar fi fost situată la numărul 30 al acestei străzi. Conform datelor obținute de la cei 2 sinagoga a fost demolată în anul 1958. Din păcate nu se păstrează actul de vânzare a materialului din sinagogă și a locului.

Conform celor spuse de d-l. Morariu sinagoga pâncotană nu ar mai fi fost funcțională din anul 1960, fiind demolată în anul 1964. Terenul și materialul de construcție ar fi fost vândute învățătorului Alexandru Cătuț, care ar fi construit pe locul respectiv o casă. Conform aceleași surse se spune că în ianuarie 1947, poliția din Pâncota arestează 6 unguri care profanaseră sinagoga. Despre rabinii care au oficiat la Pâncota timpul și-a pus amprenta. Singurul rabin despre care au rămas informații este Elias

---

[2] Rotariu Traian – coordonator Semeniuc Maria, Mezei Elemer, *Recensământul din 1910 – Transilvania* , Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999, p.18.

Sommerscheist. El este amintit într-o însemnare a preotului ortodox din localitate care l-a invitat pe rabin la cununia fiicei sale. Există date referitoare la faptul că rabinul Elias slujea încă la Pâncota în anul 1936.

Un alt lucru pe care doresc să-l prezint este cimitirul evreiesc din Pâncota. El se află în acelaşi loc cu cimitirele celorlalte culte anume pe strada Soarelui la numărul 18. Cimitirul evreiesc este situat lângă cimitirul ortodox, de care este despărţit de un gard metalic înalt. Întotdeauna când am mers în acest cimitir am observat că era bine îngrijit, curat şi cu iarba tăiată. Referitor la forma lui geometrică este aproximativ un dreptunghi cu lungimea de circa 125 m şi lăţimea de 7 m. În cimitir există o capelă care actualmente este în ruină (vezi foto anexe). Monumentele funerare în număr de peste 80 sunt destul de bine conservate, inscripţiile de pe ele fiind în limba maghiară şi ebraică.

Amintesc inscripţiile de pe câteva monumente funerare:

- Frisch Maria a trăit 37 de ani, murind la 5 noiembrie 1864.
- Kaufmann Adolf decedat la 2 iunie 1896.
- Kohn Joszef a trăit 52 de ani, decedând la 10 mai 1885.
- Lilienberg Joszef decedat la vârsta de 52 de ani, în 10 decembrie 1884.
- Şafran Fanny decedată la 8 noiembrie 1918 în etate de 70 de ani.
- Beamter Odőn a murit la 71 de ani în anul 1928 la 4 iulie (vezi foto anexe).

Din studierea unor documente de la Biblioteca Congresului S.U.A. care făceau referire la localităţile României, în anul 1924, am descoperit că evreul Beamter, era de meserie cârciumar.

Tot cu privire la cimitirul evreiesc este de menţionat că ultimul evreu din Pâncota îngropat în el, este Hugo Wohlarrpp, după cum spunea d-l Stepan. Acelaşi domn spunea că în localitate au trăit mai mulţi evrei care au făcut cinste comunităţii locale. Putem aminti pe dr. Werner Nicolae, care era medic în localitate în jurul anului 1867, precum şi pe nepotul său dr. Werner Ioan, care a fost de meserie avocat. El s-a născut la 3 noiembrie 1888 şi la 12 ani merge să studieze la Arad la Liceul „Moise Nicoară”, pe care îl termină în anul 1906. Un alt evreu pâncotan ce a adus onoare localităţii şi comunităţii a fost dr. Rosty Rudolf (fost Kaufmann Reszo) care a trăit între anii 1861-1942, schimbându-şi numele ebraic de Kaufmann în anul 1904, iar anul următor şi-a luat doctoratul la Budapesta. El a avut un băiat, Oskar, 2 fete, pe Reszo şi numele celei de a doua nu s-a reţinut. Oskar a vrut să se facă arhitect în schimb părinţii îl doreau pianist. El începe să studieze arhitectura la Universitatea din Budapesta, dar nefiind susţinut financiar de familie, abandonează temporar.

După căsătoria cu fiica primarului din Baden-Baden, reia studiile de arhitectură la Karlrshue. Oskar proiectează clădiri la Berlin, Budapesta şi Viena. Este de reţinut faptul că în anul 1918 proiectează noul teatru din Berlin, iar în anul 1936 Teatrul Naţional din Tel-Aviv (Palestina), în anul următor emigrând în Ţara Sfântă împreună cu familia. Un alt evreu pâncotan cu o carieră remarcabilă este Aradi Victor. În tinereţe a fost croitor iar ulterior devine scriitor şi publicist. El intră în mişcarea comunistă fiind membru al grupului de intelectuali de la Budapesta, fiind un apropiat al lui Bela Kun (Cohen), conducătorul mişcării socialiste ungare. În anul 1918, Aradi publică romanul „Katerina, Doamna Noastră" în care făcea referire la Ecaterina Varga, o apropiată a lui Avram Iancu, în cadrul revoluţiei din anii 1848 – 1849, din Transilvania. După cum relatează d-l. Stepan, alţi evrei din pâncota au fost Marton Alexandru, Rozsnay David şi Francisc Waldner. Totodată profesorul Tomodan aminteşte despre evreii din localitate care trăiau în jurul anului 1960. Putem amintii de pielarul Reisz Hugo (fratele mamei d-lui Morariu, Emilia Reisz), care era preşedintele comunităţii evreieşti din Pâncota, emigrând prin anul 1970 în Paraguay. Unul din ultimii evrei din localitate a fost Hollender, care a fost până în anul 1972 director la fabrica de mobilă din localitate. Ultimul evreu pâncotan decedat în ianuarie 2013 a fost Toma Metzner, el fiind venit în Pâncota prin căsătorie cu Mariana Ghiba, în anul 1982, cu care a locuit în imobilul de pe strada T. Vladimirescu nr.21 (vezi foto anexe), vândută ulterior.

Voi prezenta meniul unei nunţi evreieşti a lui dr. Adelmann Geza cu Abfall Marişka (vezi foto anexe) ţinută la 23 noiembrie 1911 la hotelul „Crucea Albă" din Pâncota. Meniul era bogat cuprinzând 12 feluri de mâncare dintre care nu lipseau supa de carne strecurată, dovleac în maioneză, curcan îngrăşat, vin de Miniş, Risling, tort, cafea şi nu în ultimul rând îngheţată şi parfe. În final amintim faptul că mulţi dintre evreii pâncotani au fost luaţi după iunie 1941 (când începe ghetoizarea evreilor din judeţul Arad), în detaşamentele de muncă forţată la canalul ce trecea prin Ghioroc, care geometric în secţiune transversală era un trapez care avea adâncimea de 4-5 m.

Este de amintit existenţa în Pâncota a castelului Dietrich – Sukowsky, (vezi foto anexe) situat în centrul oraşului pe aceeaşi stradă T. Vladimirescu, care a fost proprietatea unui evreu. În el a funcţionat Primăria Oraşului Pâncota, până când unul dintre urmaşii acestuia a revendicat imobilul după anul 1990.

Concluzii

Deşi în anul 1930 în Pâncota exista o numeroasă comunitate israelită

care deţinea puterea economică, ei ocupând întregul centru al oraşului. Peste întreaga istorie a comunităţii evreieşti prospere la un moment dat s-a aşternut implacabil colbul uitării la fel ca peste toate comunităţile mozaice nu numai din judeţul Arad ci din întreaga ţară.

ANEXE

Sinagoga din Pâncota

Ruinele capelei evreiești din Pâncota

Piatra funerară a lui Beamter

Casa lui Toma Metzner din Pâncota

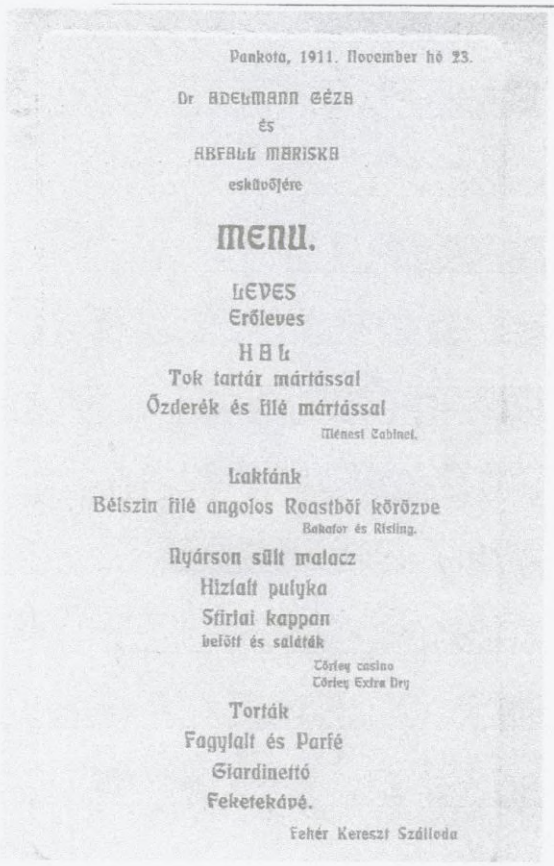

Pankota, 1911. November hó 23.

Dr ADELMANN GÉZA
és
ABFALL MARISKA
esküvőjére

MENU.

LEVES
Erőleves

HAL
Tok tartár mártással
Özderék és filé mártással
Ménesi Cabinet.

Lakfánk
Béiszin filé angolos Roastbőf körözve
Bakafor és Risling.

Nyárson sült malacz
Hizlalt pulyka
Stirlai kappan
belőtt és saláták
Tőrley casino
Tőrley Extra Dry

Torták
Fagylalt és Parfé
Giardinettó
Feketekávé.

Fehér Kereszt Szálloda

Invitație la nunta doctorului evreu Adelman Geza , Pâncota , 1911

Anexe :

Pâncota la □nceput de secol XX

Construirea Canalului Matca cu evrei deportați – detașamentul 101 Pncota (1941 – 1944)

Castelul Dietrich – Sukowsky din Pâncota

Adunarea populară românească de la Arad, din noiembrie 1908

Romanian People's Assembly in November 1908 in Arad

Corneliu Pădurean,
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Abstract

An important moment in the political life of Romanians in Transylvania in the early twentieth century, was the congregation from Arad, 15 November 1908. The meeting was convened to protest against the draft electoral law submitted by the Hungarian Interior Minister, Count Andrássy in Budapest parliament.

Assembly was important and that entailed laying the foundations for cooperation between the Romanian National Party and the Social Democratic Party Romanian section. On the other hand, when the congregation was the Romanians in Transylvania have decided to give up hope of receiving help from the imperial household in their fight against the Hungarian oligarchy.

Key words: electoral law, protest, meeting, people, solidarity

În ziua de 1 aprilie 1907, a avut loc la Arad o adunare în piaţa din faţa Catedralei Ortodoxe, la care au participat conform estimărilor din epocă, peste 10.000 de persoane venite din cercurile electorale Arad, Pecica, Sântana, Ineu, Chişineu Criş, Şiria, Radna şi Iosăşel, pentru a protesta împotriva legilor şcolare propuse de către contele Appony. Au fost prezenţi, protopopii, vreo 200 de preoţi, învăţătorii, fruntaşi ai satelor, dar şi avocaţi, medici, funcţionari precum şi deputaţii Nicolae Oncu, Ştefan Cicio Pop, Ioan Suciu şi Vasile Goldiş[1].

După această adunare, în anul următor, în ziua de 15 noiembrie a avut loc o nouă adunare, la care au participat de data aceasta mai puţine persoane, dar care a avut o semnificaţie aparte.

[1] *Tribuna*, an XI, nr. 64 din 18/31 mart., 1907, p. 2.

În mai multe rânduri, s-a solicitat politicienilor maghiari de la Viena, la începutul sesiunii parlamentare din anul 1906, introducerea votului universal şi în Ungaria, după ce în Austria a fost instituit. La începutul lunii noiembrie 1908, ministrul de interne, contele Andrássy, a prezentat în parlament proiectul legii electorale.

Încă din timpul dezbaterilor pe marginea proiectului de lege, deputații Ștefan Cicio Pop şi Vasile Goldiş, l-au combătut pentru că era îndreptat evident împotriva naționalităților din Ungaria. Pentru limitarea participării lor la viața politică a statului maghiar, Andrássy a elaborat un proiect de lege prin care era asigurată supremația aristocrației prin multiplicarea votului unui alegător, de 2, 3 sau 4 ori, în timp ce marea majoritate a populației, prin introducerea votului prin reprezentanți de 1:12, pierdea şi drepturile electorale pe care le-a avut până atunci. În consecință cei doi deputați arădeni, l-au întrerupt pe ministrul de interne Andrássy, folosind la adresa acestuia expresii de genul „Ești un înșelător", sau „Ești un calomniator"[2].

În data de 7 noiembrie 1908, cei patru deputați arădeni, întruniți într-o consfătuire au hotărât, mai ales după aflarea veștii că împăratul a sancționat proiectul legii electorale, convocarea unei adunări de protest împotriva proiectului de lege. În apelul de convocare necesitatea adunării era motivată, „Ca ţara să audă dorința noastră ne vom aduna cu toţii Duminecă în 15 noiembrie nou (stil nou de calendar n.n,) la ora 2 după amiază la Arad în Casa Națională"[3].

Într-adevăr, în data de 15 noiembrie la Casa Națională din cartierul Pârneava a avut loc adunarea. Conform aprecierilor ziariștilor de la *Tribuna*, ar fi fost prezente câteva mii de persoane. La adunare, care a avut loc pe un frig neobișnuit pentru data din calendar şi pe un vânt care „pătrundea prin oase", după relata ziarul *Tribuna*[4], au venit țărani din cele mai îndepărtate sate ale comitatului. Participarea ar fi fost și mai numeroasă, dacă numărul vagoanelor care veneau spre Arad, ar fi fost suplimentat, aşa cum au cerut în mai multe situații cei care nu au mai putut să urce în garniturile de tren. Șefii de gări, cărora li s-a solicitat ataşarea de vagoane în plus, au condiționat cu plătirea biletului la un preţ mai mare de trei ori, decât cel inițial[5]. Ziarul remarca și „participarea damelor române din Arad, în număr destul de frumos", precum şi a intelectualilor din Arad care „erau de faţă aproape în

[2] *Tribuna*, an XII, nr. 242 din 30 oct./12 nov., 1908, p. 4.
[3] *Tribuna*, an XII, nr. 239 din 26 oct./8 nov., 1908, p. 3.
[4] *Tribuna*, an XII, nr. 246 din 4/17 nov., 1908, p. 1.
[5] *Ibidem*, p. 2.

număr complet”[6]. De asemenea au fost prezenţi şi ziarişti de la *Tribuna* și *Lupta* din Budapesta, organ al Partidului Social-Democrat[7].

Adunarea a fost deschisă de către Vasile Goldiş, el rostind primul discurs dintre cele care au fost pronunțate cu acest prilej. Pentru început a adus laude celor prezenţi, semn că „toţi s-au deșteptat din nepăsare şi somnolență”. Aceasta înseamnă, trăgea concluzia Goldiş, că în toate satele românești, chiar şi cei care nu știau carte, au luat cunoștință de problemele obștii şi sunt hotărâți „la lupta cea mai deznădăjduită”. În continuarea discursului său spune că proiectul legii electorale reprezintă o primejdie pentru români, că legea își propune să „zdrobească popoarele”.

Constată în acelaşi timp că, popoarele din Europa reușesc să progreseze, să înainteze „prin albia libertăților şi a drepturilor cetățenești, şi numai în calea năzuințelor noastre se îngrămădesc stavili”[8]. Noua lege electorală propusă de către „oligarhia maghiară”, urmărește să pună noi lanțuri, care să „încătușeze braţele” popoarelor din Ungaria, mai spune deputatul arădean.

Goldiş anunța că adunarea de la Arad, era prima dintr-un şir de adunări care urmau să se desfășoare pentru a protesta împotriva proiectului de lege a „contelui negru”, cum l-a numit pe Andrássy. De asemenea, atât adunarea de la Arad, precum şi celelalte care urmau să se desfășoare, trebuiau să facă auzită vocea românilor peste Carpați şi în țări îndepărtate, „ca să se înfioare Europa la auzul stărilor asiatice ce domnesc la noi” (Ungaria n.n.). Oratorul, dă discursului său şi o notă de amenințare, atunci când afirma „că nu va fi pace în țară până nu se va șterge rușinea cu care a pătat –o Andrássy”. Se pare că mulţimea adunată era foarte determinată, deoarece în acel moment, ea strigat, „Jos cu el. Sus cu el la ștreang” (cu Andrássy n.n.)[9].

În continuarea discursului său, Vasile Goldiş asigură asistența că Partidul Național Român nu este singur în lupta sa pentru vot universal, deoarece toate naționalitățile vor votul universal, la care se adaugă şi partidul socialist, care şi-a trimis la adunarea de la Arad, doi reprezentanți. Cu acest prilej, face un elogiu partidului socialist, care avea, în opinia sa, multe obiective asemănătoare cu cele ale partidelor naționale.

La sfârșitul discursului, i-a propus pe Mihai Veliciu şi Sever Bocu, ca preşedinte şi respectiv secretar al adunării. În discursul său, preşedintele

---

[6] *Ibidem*, p. 5.
[7] *Ibidem*, p. 1.
8 *Ibidem*, p. 2.
9 *Ibidem.*

adunării s-a arătat şi el impresionat de numărul mare al participanților, care s-au „grăbit să ia parte la această sărbătoare”[10]. Atrage atenția asistenței asupra momentului dificil pe care îl străbate mișcarea națională: „Purtăm cea mai grea luptă din câte am purtat vreodată – spunea Mihai Veliciu- şi numai însufleţindu-ne şi jertfind vom putea-o duce la izbândă”. Face şi el referire la alianța cu socialiștii, pe care îi considera „un aliat puternic”, alianța celor două partide fiind în folosul ambelor partide, concluziona el.

După scurta alocuțiune rostită de către Mihai Veliciu, a urmat Iustin Marşieu, un politician cu o recunoaștere mai mult locală și care a devenit primul prefect român al județului Arad după anul 1918. În cuvântul său, după ce a amintit de lupta pe care o duceau deputații români în parlamentul de la Budapesta, a abordat proiectul de lege prezentat de către Andrássy. Ori de câte ori era rostit numele acestuia, mulţimea adunată în Casa Națională, îl apostrofa cu epitete dintre cele mai tăioase. Votul universal era considerat de către orator, calea „cu care ne putem schimba situaţia rușinoasă ce ne-au creat”. Votul universal este necesar, aprecia Iustin Marşieu, deoarece prin „vot se câștigă toate: drepturi, bunuri etc. Votul, deci, e cel mai scump tezaur, pentru că prin el se câștigă toate: fericirea, nefericirea”[11]. Votul universal putea asigura, continuă Iustin Marşieu participarea românilor la conducerea țării, deoarece şi românii îndeplinesc sarcini în țară la fel ca şi maghiarii.

Spre finalul discursului a cerut celor prezenţi la adunare, să se facă „apostolii luptei”, iar preoții, învățătorii şi cărturarii să înceapă cursuri cu neștiutorii de carte, aceasta spre binele neamului conchide el.

După Iustin Marşieu, a urmat reprezentantul socialiștilor trimis de la Budapesta pentru a stabili legături cu mișcarea națională românească. De fapt, la adunare au fost prezenţi doi socialiști. Primul care a luat cuvântul după ce a sosit direct de la gara Arad, a fost dr. Kunffy (doar numele este amintit de către ziarul *Tribuna*), care își ţine discursul în limba maghiară. Acesta este primit de către cei prezenţi cu ovații timp de cinci minute, iar pe parcursul discursului care a durat trei sferturi de oră, a dezvoltat ideea că socialiștii doresc „fericirea tuturor popoarelor”, „libertatea”, „democratizarea vieții de stat”, respingând şi șovinismul[12]. Pe parcursul discursului regăsim desigur, elemente specifice doctrinei socialiste, cum ar fi înlăturarea exploatării, asigurarea prosperității, alianța claselor exploatate

[10] *Ibidem*, p. 3.
[11] *Ibidem*
[12] *Ibidem*

etc. Ideea de bază a fost că mișcarea socialistă luptă și ea pentru votul universal și împotriva oligarhiei maghiare.

La adunarea din cartierul Pârneva din Arad, a fost prezent încă un reprezentant al socialiștilor, după cum am amintit mai sus, în persoana lui Vuc, după cum a precizat ziaristul de la *Tribuna*. Discursul său a fost scurt, afirmând că, după colegul său de partid, nu mai sunt multe de spus. A încheiat, afirmând şi el „frăția de arme" cu românii, cu naționalitățile în general[13].

Printre cei care au luat cuvântul la această adunare a fost şi Ştefan Cicio Pop. Apariția sa, a fost întâmpinată cu mult entuziasm. Ziarul *Tribuna* a consemnat atmosfera provocată de iubitul deputat: „Apariția d-lui deputat e primită cu o salvă puternică de aplauze. Minute întregi nu poate ajunge la cuvânt în clocotul strigătelor de „trăiască". Dsa a ridicat entuziasmul stârnit de cuvântătorii de mai înainte la culmi neajunse încă în nici o adunare poporală din câte s-au ținut până acum"[14]. Este evidentă popularitatea de care se bucura cel mai longeviv deputat român în parlamentul de la Budapesta.

În discursul său, Ştefan Cicio Pop afirma, văzând entuziasmul celor prezenţi, că atmosfera seamănă cu cea din timpul revoluției de la 1848, „... şi-mi pare că duhul acelor vremi stins în ațipirile neputinței de decenii, începe să vibreze iar, să ne pătrundă piepturile, chemându-ne iarăşi la lupta sfântă pentru existența şi fericirea amar năpăstuitului neam românesc". Constată însă că, biserica nu mai este implicată ca şi la 1848 şi se întreabă retoric: „Vlădicii până când mai întârzie să-şi aplece urechea la dorințele acestui popor!", popor care-i şi răspunde „ să mergem la episcopie!". În ceea ce priveşte proiectul de lege electorală, socotește şi el că este un atentat la ființa națională o tentativă de înăbușire a spiritului național. „De la revoluție încoace ei – se referea la oligarhii maghiari - n.n. tot nimicirea noastră au țintit-o, au crezut să ne slăbească cu încetul, ca acum să ne dea lovitura de moarte".

Adunarea s-a încheiat cu adoptarea unei rezoluții, care a sintetizat ideile principale exprimate de discursurile ținute, precum și cu trimiterea la împărat a unei telegrame de protest. Era pentru prima oară când o adunare românească nu a mai trimis o telegramă de adeziune, ci una de protest[15]. Era astfel, sfârșitul unei perioade în care românii şi-au pus nădejdea de a trăi mai

---

[13] *Ibidem*, p. 4.
[14] *Ibidem*
[15] *Ibidem*, p. 1.

bine, în bunăvoința împăratului de la Viena. Realitatea a dovedit însă că speranțele lor au fost deșarte.

În cele din urmă, proiectul de reformă electorală a fost dat uitării, evenimente internaționale, cum a fost spre exemplu anexarea Bosniei şi Herțegovinei la Austro-Ungaria, trecând în prim-planul vieții politice.

Importanța adunării din 15 noiembrie 1908 de la Arad, pentru evoluția luptei naționale a românilor din Transilvania, poate fi stabilită din mai multe puncte de vedere.

În primul rând, a fost un semnal pentru liderii Partidului Național Român, că poporul român a început să fie conştient de soarta sa, care nu poate să fie îmbunătățită decât apelând la propria sa voință, că ajutorul nu poate veni de nicăieri, că singura forță pe care se poate baza, este propria sa dorință de a trăi sub umbrela drepturilor şi a egalității.

Un alt element care vine să sublinieze importanța adunării, se referă la faptul că se pare că a fost restaurată, cel puţin pentru un timp, solidaritatea în rândul națiunii române. Cu toate că pe parcursul discursului lui Ştefan Cicio Pop, la un moment dat mulţimea a strigat, *Unde sunt Vlădicii noștri!*, ziaristul de la *Tribuna* remarca prezența a „... sute de preoți au fost de față, mulţime de învățători şi tot ce are Aradul şi jurul distins a fost acolo”[16]. Ceea ce înseamnă, că au fost reprezentate toate categoriile sociale, prin elementele lor de vază. Se pare, din cele scrise de cei de la *Tribuna*, că în ultima vreme preoțimea, „înfricată de amenințări, momită de făgăduieli şi cu temerea de a nu pierde congrua (adausul din partea statului la salariile preoților), ar fi dezertat de la locul ei istoric, *de a merge cu crucea în frunte* (subl. *Tribuna*)”. De altfel, cel care a dat semnalul intonării imnului *Deșteaptă-te române*, la sfârșitul adunării, a fost chiar un preot[17].

Dar cele mai importante semnificații ale adunării, aşa cum remarcau pe bună dreptate jurnaliştii de la *Tribuna*, şi care au dat un alt curs luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, au fost două.

Pe de-o parte, la adunarea de la Arad, au fost puse bazele colaborării dintre socialişti şi Partidul Național Român, ambele forțe politice promițându-și sprijin în atingerea acelor obiective în care erau interesate. La un moment dat, pe parcursul discursului trimisul socialiştilor, Kunffy, afirma că cei năpăstuiți „de aici încolo împreună, *de orice neam ar fi* (subl. *Tribuna*), şi vor lupta până vor ajunge la depline drepturi, dar mai ales să

[16] *Ibidem*, p. 4.
[17] *Ibidem*, p. 4.

scuture jugul rușinos pus pe grumajii noștri, de cea mai neomenoasă stăpânire a celor mai păcătoși oligarhi”[18].

Se pare că perspectiva colaborării fructuoase cu socialiștii a impulsionat pe cei prezenţi, care au îmbrățișat sloganul de luptă a socialiștilor, şi când unul dintre ei a strigat *Trăiască revoluția!*, cei adunați în Casa Națională au răspuns şi ei în cor, tot cu sloganul socialiștilor, *Trăiască revoluția!*[19]. Rezultatele acestui început de colaborare, s-au văzut peste 10 ani, în 1918 când a fost constituit Consiliul Național Român Central, din care la paritate, au făcut parte șase reprezentanți ai PNR şi șase reprezentanți ai socialiștilor români din Ungaria.

Pe de altă parte, adunarea de la Arad a însemnat şi momentul în care, după zeci de ani de speranțe într-un sprijin din partea Casei de Habsburg, românii din Transilvania au „renunțat definitiv la nădejdea pe care românii și-au pus-o totdeauna în Coroană” [20]. Este pentru prima oară, când de la o adunare populară organizată de către români, nu se trimite o telegramă de atașament faţă de împărat, ci una protest. De fapt, *Tribuna* a și titrat în numărul în care prezenta desfășurarea adunării: **Adunarea de la Arad. – Protest![21].**

Într-adevăr, la sfârșitul întrunirii, Sever Bocu, secretarul acesteia dă citire, pentru a fi aprobate de către participanți, unei rezoluții şi unei telegrame de protest adresată împăratului.

Rezoluția în șase puncte (vezi anexa I), constata că statul maghiar este guvernat de șovinism, care „amenință existența etnică-culturală” a popoarelor nemaghiare. În ceea ce priveşte proiectul legii electorale, era considerat un „atentat contra vieții constituționale, în contra adevărului şi a dreptății”. Sunt făcute referiri la necesitatea colaborării cu toate forțele politice, care au drept scop instituirea votului universal, fiind subliniată necesitatea unei acțiuni paralele, mai ales cu partidul socialiștilor.

În proiectul de rezoluție, a fost inclusă şi precizarea foarte importantă, care amintea de anul revoluției de la 1848, care se referea la necesitatea convocării cât mai curând a unei „adunări a Naţiunei Române aparţinătoare coroanei Sfântului Ștefan”[22].

În punctul șase, s-a propus trimiterea către Franz Iosif I, împărat al Austriei şi rege al Ungariei, a unei telegrame de protest contra legii

---

[18] *Ibidem*, p. 1.
[19] *Ibidem*, p. 2.
[20] *Ibidem*
[21] *Ibidem*, p. 1.
[22] *Ibidem*, p. 5.

electorale. După citirea rezoluției, a fost prezentată telegrama, în care se preciza între altele că „românii din comitatul Aradului..., protestează contra proiectului legii electorale...”.

Adunarea a fost încheiată de către președintele acesteia, adică de Mihai Veliciu, după care asistența a intonat, cu multă determinare, *Deșteaptă-te române*. În această atmosferă, participanții au părăsit Casa Națională, alături de trimișii din partea autorităților care au fost prezente pe parcursul întregii adunări.

Adunarea de la Arad, a avut un ecou puternic în restul Transilvaniei. Ziarele *Unirea* și *Lupta* au salutat ideea tinerii unei adunări naționale, în timp ce *Telegraful Român*, organ al Mitropoliei Ardealului, a fost mai rezervat, afirmând că doar în „conferința electorală” se puteau lua hotărâri care să dea „direcție politicei noastre”. Este posibil ca oficiosul Mitropoliei să fi fost deranjat de invocarea de către participanţii la adunarea de la Arad, a ierarhiei superioare a bisericii, în timpul discursului lui Ştefan Cicio Pop: „*Unde sunt vlădicii*?! *Să mergem la episcopie*”. Ziarul, reluat de către *Tribuna*, preciza că lupta politică nu poate fi stabilită „conform părerii individuale, ori dorinței unuia sau altuia dintre deputații noștri naționali, și nici conform părerii lansate în pripă de una ori alta dintre gazetele noastre[23]. Desigur se făcea referire la *Tribuna* de la Arad.

Deputatul de Beiuș, Vasile Lucaciu, a publicat un articol în ziarul *Lupta* în care menționa necesitatea de a se organiza „o mare conferență națională”. În continuare el a ținut o pledoarie vibrantă pentru întrunirea tuturor factorilor responsabili ai națiunii române din Transilvania, într-o mare adunare națională[24].

Ziarul *Gazeta de Duminecă*, din Șimleu susține și el la rândul său, necesitatea întrunirii unui congres național, pentru a abandona „cu totul pasivitatea politică”[25].

Adunarea de la Arad, prin întreaga sa desfășurare, a dovedit încă o dată, rolul jucat de românii arădeni între anii 1895-1918, în cadrul luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania.

---

[23] *Ibidem*
[24] *Ibidem*
[25] *Ibidem*

Anexa I

Rezoluția Adunării de la Arad

Adunarea poporală a românilor din comitatul Aradului, ținută în Arad la 15 noiembrie n. 1908, pertractând situațiunea generală politică a țării şi dezbătând proiectul reformei legii electorale aduce următoarea rezoluțiune:

1. *Constatăm că situațiunea generală politică a țării este din cele mai îngrijorătoare. Șovinismul*

nesăbuit de rasă a celor ce guvernează statul, amenință în existența lor etnică-culturală toate popoarele nemaghiare ale țării. Urcarea în măsură oribilă a cheltuielilor bugetare apropie statul de ruina financiară, iar asupra poporațiunii aruncă greutăți pe care poporul, în urma sărăcirei generale nu mai poate suporta.

2. Proiectul legii electorale este cel mai neomenesc atentat în contra vieții constituționale, în contra adevărului şi a dreptății. Acest proiect nu este permis să devină lege, căci în acel caz se naște incalculabila primejdie de a se zgudui sentimentele patriotice în inimile milioanelor de nedreptățiți.

3. În fața situațiunii disperate a afacerilor publice şi în fața nepatrioticului proiect al legii electorale, adunarea constată necesitatea, ca partidul național român pe lângă susținerea intactă a programului său să se alieze şi lupte împreună cu toate partidele politice din țară, cari au de scop demoralizarea vieții constituționale a statului şi introducerea sufrajului universal, egal, direct şi secret şi mai ales insistă adunarea pentru o acțiune paralelă cu partidul social-democrat din patrie.

4. În vederea primejdiei, ce amenință cu deosebire poporul românesc prin proiectul legii electorale, adunarea îşi exprimă dorința de a se convoca şi a se ținea cât mai curând o adunare a Naţiunei Române aparţinătoare coroanei Sfântului Ștefan cu scopul de a protesta în contra atentatului cuprins în proiectul legei electorale și a da expresiune postulatelor de dreptate şi egalitate ai întreg poporului românesc din patria noastră.

5. Adunarea exprimă mulțămită clubului dietal al naționalităților şi îndeosebi deputaților români naționaliști pentru lupta lor înțeleaptă şi bărbătească, ce poartă pentru democratizarea vieții legii electorale constituționale a țării, pentru dreptate şi egalitate.

6. Adunarea hotărăște a se trimite Majestății Sale, împărat şi rege Francisc Iosif I, o telegramă de protestare conta proiectului legii electorale.

Cancelariei de cabinet a Majestății Sale imperiale şi apostolice regeşti
Francisc Iosif I
Viena.

Românii din comitatul Aradului, adunați azi la Arad în adunare poporală, protestează contra proiectului legii electorale prezentat dietei prin ministrul conte Andrassy şi acest protest al lor îl aduc la cunoştința Majestății Voastre.

(*Tribuna*, an XII, nr. 246 din 4/17 noiembrie, 1908, pp. 4-5)

Discursul politic al românilor transilvăneni în preajma Marelui Război

The political speech of the romanian transylvanians around The Great War

Doru Sinaci,
Centrul Cultural Arad

Abstract

The 20th Christian century began, for the romanians in the Habsburg Monarchy, through two major changes regarding the political strategy and theory leveled up to the Romanian National Party. The first change, of strategy, came after leaving the political liability and passing to the new activism. In the same period we witness the democratization of the Romanian National Party, towards his transformation in an elite party, in a political formation with a wide adherence to the people. The second change, about the political theory, proposed to give up the romantic theme of regaining Transilvania's autonomy and to find new forms to express the political ideal. Vasile Goldis, from Arad, suggests the introduction of national autonomy between the demands of the Romanian National Party, so that the political speech of the romanian transylvanians starts to take a shape around this desideratum.

Key words: political speech, political strategy, new activism, Romanian National Party.

Cel de-al XX-lea secol creștin începea, pentru românii din Monarhia Habsburgică, prin două schimbări majore în ceea ce privește tactica și teoria politică la nivelul Partidului Național Român. Prima schimbare, de tactică, survenea în urma abandonării pasivismului politic și trecerii la noul activism[1]. Tot în această perioadă asistăm și la democratizarea Partidului Național Român, în sensul transformării acestuia dintr-un partid de elite - în

[1] Doru Sinaci, „*Discursul politic în perioada tribunismului arădean*", Editura „Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2014, pp.196-201.

care „*consfătuirile intime*” și „*comunicările oficioase*” reprezentau aproape singurele forme de manifestare – într-o formațiune politică cu o largă aderență la popor: „*E vremea ca fruntașii să se deștepte și mai ales să deștepte! Să cheme la luptă pătura cea mare a poporului român*”[2]. Cea de-a doua schimbare, de teorie politică, propunea renunțarea la tema romantică a recâștigării autonomiei Transilvaniei și găsirea de noi forme de exprimare a idealului politic. Arădeanul Vasile Goldiș este cel care propune, la 1900, trecerea de la invocarea autonomiei teritoriale, la susținerea autonomiei naționale: „*...nu sunt amic al autonomiei transilvane. Noi cerem autonomie națională, nu autonomie teritorială; autonomia Transilvaniei însemnează dezmembrarea trupului românesc și aceasta va să zică slăbirea nației românești. Ce-mi trebuie autonomia Transilvaniei, dacă am autonomia națională a tuturor românilor din Ungaria?*”[3]. De aici, de la susușinerea autonomiei naționale, până la propunerea unor noi formule politico-administrative de structurare a Imperiului nu mai este decât un pas, astfel că patru ani mai târziu, prin lucrarea „*Die Vereiningten Staaten von Gross-Österreich*”, bănățeanul Aurel C. Popovici[4] dezvoltă și argumentează teza federalizării Monarhiei Habsburgice, considerând acest cadru constituțional ca fiind cel mai nimerit pentru susținerea autonomiei naționale[5]. Aceste schimbări de tactică și de strategie politică aveau loc într-o perioadă destul de tulbure în ceea ce privește relațiile dintre guvernanții maghiari și liderii românilor transilvăneni. Dacă tratativele de împăcare româno-maghiare, eșuate în februarie 1913, fuseseră purtate în contextul primului Război Balcanic, negocierile din toamna lui 1913 și primăvara anului următor se petreceau după cea de-a doua Conflagrație Balcanică. Consolidarea poziției statului român a influențat decisiv atitudinea românilor transilvăneni, care erau convinși de faptul că „*România va avea forța să apere interesele românismului întreg, a cărui soartă va fi de aici înainte inseparabilă de soarta României*”[6]. Astfel, într-un interviu pe care-l acordă ziarului „*Dimineața*” la București, pe 5 decembrie 1913, Octavian Goga se exprimă

---

[2] *Tribuna*, VIII,nr.136, din 18/31 iulie 1904, p. 1, editorialul „*Cătră fruntașii noștri*”, nesemnat.

[3] *Tribuna Poporului*, IV, nr. 74, din 22 aprilie/5 mai 1900, p.1, editorialul „*O scrisoare politică*”, semnat: Vasilie Goldiș.

[4] Vasile Crișan,„*Aurel C. Popovici (1863-1917). Monografie*”, Editura Altip, Alba Iulia, 2008, pp.121-140.

[5] Keith Hitchins, „*România 1966-1947*”, ediția a IV-a, traducere George G. Potra, Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, p. 221.

[6] *Românul*, III, nr. 164, din 28 iulie/10 august 1913, editorialul „*Triumful României și consecințele sale*”, nesemnat.

fără echivoc asupra schimbării de percepție a românilor transilvăneni: „*Vin din străinătate, dar urmărind de aproape mișcările din Ardeal, pot afirma cu toată siguranța că întâmplările din Balcani și în special acțiunea militară a României au schimbat psihologia mulțimei de la noi...*[7]. La fel de tranșant se exprimă Octavian Goga și în ceea ce privește tratativele de împăcare româno-maghiară, despre care afirmă că nu au nici un rost, deoarece viziunile celor două popoare asupra vreunui proiect politic comun sunt efectiv ireconciliabile: „*...ei nu doresc o împăcare sinceră, căci antagonismul dintre noi și unguri e o luptă de clasă și de rasă*[8]. Editorialiștii „*Românului*" sunt la fel de sceptici față de acest subiect politic aflat la ordinea zilei, mai ales sub presiunea diplomatică a cancelariilor de la Viena și de la Berlin, care le solicitau imperios contelui Tisza și premierului Lukács să reia tratativele cu reprezentanții românilor transilvăneni: „*Trebuie un mare și fierbinte purgator, ca ideile, concepțiile compatrioților maghiari să se purifice. Evenimente mari, istorice sunt în stare numai să producă o astfel de schimbare a atmosferei. Atunci, numai atunci ne vom putea împăca*"[9]. Această percepție a românilor față de maghiari fusese alimentată și de grandioasele manifestări ale „*Milenarismului*" din 1896, când ideea superiorității naționale maghiare s-a transmis la nivelul imaginarului popular. Conform legendei naționale maghiare, bazinul carpatic fusese dobândit prin cucerire, iar cei înfrânți au devenit sclavii „*nobililor*" cuceritori. Monumentul din Piața Eroilor din Budapesta, ridicat cu această ocazie, îl înfățișează pe Árpád și pe celelalte căpetenii tribale care au fondat regatul milenar maghiar[10]. Până la urmă, eșuarea tratativelor de împăcare româno-maghiare nu era considerată de către politicienii români din Banat, Transilvania și Ungaria ca fiind o catastrofă națională: „*N-am pierdut nimic prin eșuarea tratativelor, căci chiar dacă se ajungea la un rezultat mulțămitor, chiar dacă guvernul actual ar fi încercat să pună în practică o seamă de îmbunătățiri, nu ar fi reușit. Resistența ce i-ar fi opus presa ungurească, opinia publică ungurească, administrația din județele locuite de Români, ar fi zbrobit orice încercare de sanare a nedreptăților ce ne*

---

[7] *Ibidem*, III, nr. 256, din 23 noiembrie/6 decembrie 1913, p.I, articolul „*Interviu cu dl Octavian Goga*", nesemnat.
[8] *Idem*.
[9] *Ibidem*, IV, nr.40, din 19 februarie/4 martie 1914, pp.2-3, editorialul „*Când ne vom împăca?*", semnat: I.I., cu mențiunea „*articol din afară*".
[10] Marius Turda, „*Ideea de superioritate națională în Imperiul Austro-Ungar*", traducere: Attila Varga, cuvânt înainte: Sorin Mitu, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 130.

bântuie”[11]. Epoca petiționarismului trecuse de-odată cu Memorandumul, iar încrederea românilor transilvăneni în „*bunul și drăguțul Împărat*” se diluase destul de simțitor, la fel cum scăzuse și speranța în intervenția marilor cancelarii de la Viena sau de la Berlin pentru îmbunătățirea condiției politice, sociale și culturale a celor peste trei milioane de români din Monarhie. Iată de ce, discursul politic al vremii propune creșterea încrederii în propriile forțe naționale: „*Dar tot așa de siguri putem fi că garanțe adevărate pentru viața noastră națională nu vom avea până când nu vom representa, prin noi înșine, o forță înaintea căreia să fie silită a se pleca puterea de stat. Iar această forță o vom câștiga numai prin acestea trei mijloace: întărire economică, propășire culturală, organizație politică deodată cu o vie și cuminte propagandă politică. Tărie fizică, tărie națională și legături tari între cele două dintâi: iată garanța biruinții noastre*”[12]. Această radicalizare a discursului politic românesc se petrece într-un context politic internațional din ce în ce mai agitat. Se vorbește deschis despre posibilitatea declanșării unei conflagrații continentale, iar într-un interviu cu un „*distins ofițer superior român*” publicat în ziarul „*Românul*” se atinge inclusiv problema poziționării României față de blocurile militare care vor intra în conflict: „*Este cu desăvârșire exclus să fim scutiți de a intra în foc. Avem o poziție geografică de așa natură, că nu putem scăpa. Unde mai pui că avem și legături diplomatice fie cu unii, fie cu alții, cari ne vor sili sau să le dăm ajutor efectiv, sau să formăm un zid de apărare într-o direcție oarecare*”[13]. Cu toate că echilibrul central-european părea să stea încă la cheremul Monarhiei dualiste, în realitate Războaiele Balcanice anticipaseră, oarecum, agonia acestei structuri. Principiul național triumfase la toate frontierele Imperiului, iar Austro-Ungaria era pe cale să devină „*bolnavul Europei*”[14]. Între timp, celelalte puteri pun accent pe înarmare: „*Anglia se interesează de armamentul naval, Franța modifică termenul contingentelor, reorganizează artileria, iar Rusia constată lipsuri în toată organizarea armatelor ei și pregătește îmbunătățiri și reorganizări*

---

[11] *Românul*, IV, nr. 46, din 26 februarie/11 martie 1014, pp. 1-2, editoarialul „*Garanțe necesare*”, nesemnat.
[12] *Idem.*
[13] *Ibidem*, IV, nr. 47, din 27 februarie/12 , martie 1914, pp.4-5, „*Un nou răsboiu în perspectivă – convorbire cu un distins ofițer superior român*”, nesemnat.
[14] Taylor, Alan John Percivale, „*Monarhia Habsburgică, 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*”, Editura ALLFA, București, 2000, pp. 194-195.

radicale”[15]. În acest context, liderii românilor transilvăneni constată eșuarea tratativelor de împăcare româno-maghiare și pun acest lucru în sarcina intransigentului István Tisza, care pur și simplu nu concepea dreptul românilor transilvăneni de a se organiza într-o formațiune politică menită să le apere interesele și să-i reprezinte în Parlamentul de la Budapesta. După ce avertizează asupra faptului că „*istoria dovedește că tiraniile niciodată n-au fost de lungă durată*”, editorialiștii ziarului „*Românul*” adoptă un discurs politic de-a dreptul mesianic:„*Dar noi simțim că zilele acestui imperialism sunt numărate, o simțim din puterea ce ne umple sufletele și din hotărârea noastră de-a merge de aici încolo cu pași foarte repezi, înainte*”[16]. Este de mirare cum văd aceste rânduri lumina tiparului într-unul dintre cele mai represive state ale Europei[17], discursul politic al românilor transilvăneni devenind din ce în ce mai curajos și mai bine conturat în preajma izbucnirii Marelui Război: „*Simțim cum fulgeră revolta prin vinele noastre - și cum tot mai mult se luminează în judecata noastră singurul răspuns ce am mai putea da...”*[18]. În același timp, atenția liderilor politici români din Transilvania se îndreaptă către București, ziarul „*Românul*” alocând în fiecare număr spații cât se poate de generoase pentru relatări din Regat: „*A 55-a aniversare dela Unirea Principatelor Române s-a serbat în întreaga țară, cu mai multă solemnitate și cu mai mult sentiment decât în ultimii ani. Campania glorioasă din 1913 a dovedit încă o dată tuturor Românilor ce mari și cât de înălțătoare sunt efectele Unirei, de aceea poate acum s-a simțit mai interes ca în anii din urmă însemnătatea deosebită a acestei aniversări*”[19].

---

[15] *Românul*, IV, nr.49, din 1/14 martie 1914, p. 4, articolul „*Axa echilibrului european oscilează*”, semnat: Michail Stănescu (București).

[16] *Ibidem*, III, nr. 181, din 21 august/3 septembrie 1913, p. I, editorialul „P*orunca zilelor mari*”, nesemnat.

[17] Lucian Petraș, „*Politică și demers național în comitatul Arad (1895-1916)*”, Editura Brumar, Timișoara, 2008, p.169. Autorul citează dintr-un discurs al lui Ștefan Cicio Pop rostit în Parlamentul de la Budapesta, în 1908, pe marginea unui proiect de buget alocat ministerului Justiției: „*În anul 1906, pentru procesele de presă s-au dictat 44 de ani și 49 de zile de închisoare și 49.293coroane. În anul 1907 am fost puțin mai norocoși, pedepsele care s-au dictat au fost de 21 ni 9 luni și 3 zile și 19.161 coroane. Ce s-a neglijat în 1907 nu s-a uitat în 1908, pentru că numai până în septembrie pedepsele se urcau la suma îngrozitoare de 181 ani, 3 luni 6 zile și 80.087 coroane 50 fileri*”.

[18] *Românul*, IV, nr. 23, din 29 ianuarie/11 februarie 1914, p. 1, editorialul „*Semne rele*”, nesemnat.

[19] *Idem*, p. 2, grupajul „*Scrisori din București*”, nesemnat.

Asasinatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, va contribui la radicalizarea tuturor tensiunilor acumulate în timp în Peninsula Balcanică, cât și la nivelul întregului continent[20]. Ziarul „*Românul*" din 30 iunie 1914 se deschide cu toată prima pagină în chenar de doliu, iar titlul de lângă cruce este elocvent: „*Speranța monarhiei: Francisc Ferdinand*". Tonul prim-articolului este extrem de patetic, întregul discurs lăsând să răzbată durerea pentru pierderea „*viitorului rege și conducător al destinelor imperiului nostru. Fapta mișelească a descreierați lor din Saraievo ne sugrumă cuvântul, și ca la toate durerile mari ce pot atinge un popor, ca la toate loviturile sorții năpraznice, venim să fărămăm lacrimile noastre la sicriul celui dispărut*"[21]. Tot pe prima pagină, deasupra filmului atentatului, este publicată și o depeșă sosită de la București: „*Întreaga Românie, îndeosebi Românii ardeleni, consternați de asasinatul odios, deplâng martiriul acelora cari întrupau speranțele popoarelor setoase de libertate, fiind singura chezășie sigură pentru desrobirea lor. Trăsnetele cerului cadă asupra asasinilor, cari au putut ieși numai din rândurile vrășmașilor neamului nostru*"[22]. În Parlamentul de la Budapesta, Ștefan Cicio Pop rostește un discurs adecvat, în numele Partidului Național Român, arătând atașamentul tradițional al românilor transilvăneni către Casa domnitoare și condamnând atentatul de la Sarajevo[23]. Drama familiei imperiale se suprapune peste alte două evenimente de interes în ceea ce-i privește pe românii transilvăneni: Congresul Ligii Culturale, care se desfășoară la București și care este relatat in extenso în paginile „*Românului*" și vizita pe care Țarul întregii Rusii o face la Constanța, despre care ziariștii de la Arad preiau, integral, un articol scris de Nicolae Iorga și publicat în „*Neamul Românesc*". Referitor la Congresul Ligii Culturale, este publicată o „*Moțiune*" a acestuia, în care se condamnă „opera de suprimare a rassei noastre" dintre Carpați și Tisa de către „*guvernul oligarhiei ungurești*" și „*trimite luptătorilor de peste munți o salutare frățească încălzită de nădejdea că în curând se vor vedea învingători și aclamați de un neam*

[20] Liviu Maior, „*Doi ani mai devreme: ardeleni, bucovineni și basarabeni în război 1914-1916*", Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 39.
[21] R*omânul*, IV, nr. 131, din 17/30 iunie 1914, p. 1, editorialul „*Speranța monarhiei. Francisc Ferdinand*", nesemnat.
[22] *Idem*, rubrica *„Răsunetul atetntatului".*
[23] *Ibidem*, IV, nr. 132, din 18 iunie, 1 iulie 1914, p. 6, rubrica „*Partidul național român și moartea moștenitorului de tron*", relatare telefonică de la Budapesta.

căruia îi vor fi asigurat de veci libertatea națională”[24]. Despre vizita Țarului, marele nostru istoric național este de părere că „*a duce în spinare uriașii politici nu poate fi o misiune pentru un stat mic. La noi nimeni nu se gândește să o facă. Dar a se ajuta însuși, pe drumuri momentan comune, aceasta e un precept banal de înțelepciune politică pe care vom ști să-l urmăm*”. Extrem de interesantă este, însă, analiza geo-politică pe care o face inegalabilul nostru istoric: „*Rusia Țarului Alexandru al II-lea, hrănită exclusiv cu tradițiile Țarilor liberatori în Orient, meniți să facă, azi sau mâne, un drum triumfal la Bizanț, cu ajutorul creștinilor în suferință, slavi și semi-slavi, nedestoinici să-și lepede singuri lanțurile, acea Rusie pe care n-o învățase nici nesuccesul din Crimeia, așa de scump cumpărat de aliații din Apusul Europei, ne privia ca un popas, ca o etapă, ori ca o piedecă ușoară de înlăturat – ori cum ca o națiune fără chemare, ca un stat fără viitor. De aici toată politica ei față de noi, în momentul când se crea Bulgaria până la Marea Egee, contra noastră, contra Sârbilor, contra Grecilor, ca să fie o gubernie împărătească, o Finlandă balcanică*”[25]. Unul dintre cele mai interesante discursuri politice publicate în zilele de după atentatul de la Sarajevo vine din partea poetului Octavian Goga, care este de părere că moartea arhiducelui Francisc Ferdinand reprezintă pentru noi, românii, „*o catastrofă națională*”. În viziunea liderului „*tinerilor oțeliți*” de la Arad, „*glontele de la Sarajevo n-a omorât un viitor împărat numai, a omorât o idee*”[26]. Deși era conștient de faptul că, în perioada dualismului „*tronul a fost prea înalt pentru oftările noastre*”, Octavian Goga vedea în Francisc Ferdinand „*un punct fix, pe care ne puteam sprijini așteptările noastre de mâne. Acest razim sufletesc era o busolă a conștiinței noastre politice. Pe urma loviturilor zilnice ale satrapiei ungurești, pe urma atâtor credinți cari se întorceau cu aripile frânte din pragul burgului imperial, mintea noastră se oprea la Belvedere unde glasul răspicat al împăratului de mâne accentua în cuvinte lapidare dreptatea care e pe drum*”. Tot din acest număr al ziarului aflăm și faptul că duminică, 22 iunie (5 iulie), la orele 11 se va oficia un parastas solemn la Catedrala Ortodoxă din Arad pentru răposatul arhiduce[27]. Comentatorii politici din redacția ziarului „*Românul*”

---

[24] *Ibidem*, IV, nr. 133, din 19 iunie/2 iulie 1914, p. 4, articolul „*Congresul Ligii Culturale*”, semnat: C. Noe.

[25] *Idem*, p.3, articolul „*Constanța, 1-iu Iunie 1914. D.N. Iorga desprre vizita Țarului*”, articol preluat din „*Neamul Românesc*”.

[26] *Ibidem*, IV, nr. 134, din 20 iunie/3 iulie 1914, pp. 1-2, editorialul „*O catastrofă națională*”, semnat: Octavian Goga.

[27] *Idem*, p. 3, Ştirea „*Parastas în Arad pentru arhiducele Francisc Ferdinand*”, nesemnată.

atrag atenția asupra pericolului ignorării intereselor legitime ale slavilor din partea de sud a Monarhiei, oferind date statistice deosebit de interesante. Exemplificând cazul Bosniei, statisticienii arădeni constată că din totalul de 322 de funcționari administrativi, doar 31 sunt sârbi, deși însumează 44 de procente din totalul populației[28]. În întreaga Monarhie Habsburgică viețuiesc „*6 milioane de Sârbi în masă absolut compactă, fără nici o insulă de altă naționalitate, și fapt de luat în serioasă considerație, plasată în imediata vecinătate a fraților din Serbia și Muntenegru*”[29]. Pornind de la aceste date, analiștii arădeni sunt de părere că o continuare a politicii austro-ungare de a perpetua o Serbie mică și fără ieșire la mare, precum și opoziția față de unirea Sebiei cu Muntenegru ar putea să fie păguboasă pentru viitorul Monarhiei. Dacă în cazul slavilor de sud discursul politic al editorialiștilor din redacția ziarului „*Românul*” este unul analitic și destul de precaut, cu totul altfel stau lucrurile atunci când se pune pe tapet problema României. Astfel, răspunzând unor păreri diplomatice vehiculate prin presa maghiară, conform cărora cancelariilor de la Budapesta și de la Viena le este oarecum indiferentă rămânerea României în alianță cu Austro-Ungaria, arădenii publică un articol preluat din ziarul „*Epoca*”, în care se afirmă, negru pe alb: „*O Ungarie fără Ardeal, aliată cu România și susținută de lumea latină, va putea rămâne o putere în Europa și va putea dura totdeauna. O Ungarie fără România, ca mâne când dualismul se va desființa prin forța împrejurărilor, va fi o națiune înghițită sau cel mult un mic stat înfeudat altora. Acei dintre vecinii noștri unguri cari poartă cu îngâmfare grija noastră, să-și socotească mai bine perspectiva lor și să ia aminte înainte de a fi prea târziu*”[30]. Este unul dintre cele mai radicale discursuri politice publicate în coloanele ziarului „*Românul*”. Ultimatumul trimis Serbiei de către oficialii austro-ungari este publicat în paginile ziarului arădean[31], împreună cu un îndemn la calm: „*Până la război mai e încă mult, foarte mult!*”[32]. Este publicat un elogiu adus soldatului român din armata imperială[33], precum și un scurt interviu cu istoricul Nicolae Iorga, care îi îndeamnă pe românii transilvăneni să creadă în propriile puteri: „*Nu*

---

[28] *Ibidem*, IV, nr. 139, din 27 iunie/10 iulie 1914, p. 3, articolul „*Suntem în Bosnia, sau unde?”,* nesemnat.
[29] *Idem*, p.4, articolul „*Chestia Slavilor de sud*”, nesemnat.
[30] *Ibidem*, IV, nr. 148, din 8/21 iulie 1914, p. 3, articolul „*Valoarea alianței României pentru Austro-Ungaria*”, articol preluat din ziarul„*Epoca*”, semnat: A.A.
[31] *Ibidem*, IV, nr. 152, din 12/25 iulie 1914, pp.3-4, articolul „*Ultimatumul către Serbia*”, nesemnat.
[32] *Idem*, p.1, editorialul „*Ultimatul. Situația băncilor noastre!*”, nesemnat.
[33] *Ibidem*, IV, nr. 154, din 15/28 iulie 1914, p. 1, editorialul „*Soldatul român*”, nesemnat.

cred în germanism și nu cred înslavism. Aștept însă românismul, și dela noi și dela dumneavoastră... Pentru dumneavoastră poate avea urmarea că v-ați putea aduce aminte că prietenul cel mai bun al fiecăruia este el însuș"[34].

„*Declarația de răsboi*" este publicată în numărul din 17/30 iulie 1914, pe pagina a doua: „*Guvernul regesc al Serbiei nerăspunzând în mod mulțumitor notei, ce i s-a predat din partea ministrului Austro-Ungariei la Belgrad, în ziua de 23 Iulie 1914, - guvernul imperial-regesc este constrâns de a se îngriji singur de căutarea unui scut sigur pentru drepturile și interesele sale, și de-a alege, spre acest scop, puterea armelor. Austro-Ungaria se consideră deci, din acest moment, în raport de răsboiu cu Serbia*". Semnează: Ministrul afacerilor externe al Austro-Ungariei, conte Berchtold[35]. Deși declarația este pusă doar în pagina a doua a ziarului, celelalte pagini de interior sunt dedicate, aproape în exclusivitate, știrilor despre iminentul conflict armat: declarația de război fusese transmisă tuturor marilor puteri, soldații imperiali capturaseră un vapor sârbesc în apropiere de Orșova, în vreme ce soldații sârbi puseseră mâna pe două vase de război austro-ungare, etc.[36] În pofida abundenței știrilor despre eventualitatea izbucnirii războiului, nimeni nu credea că se va declanșa un conflict continental. Cei mai mulți dintre românii transilvăneni considerau că războiul avea să fie unul de scurtă durată și că o „*pace cinstită*" avea să-i pună capăt[37]. Foarte mulți dintre fruntașii politici ai românilor transilvăneni merg la București pentru consultări, în vreme ce Alexandru Vaida-Voevod și Aurel C. Popovici încearcă să găsească în cancelaria de la Berlin un partener de dialog în locul pustiului palat de la Belvedere[38]. Editorialiștii de la „*Românul*" pun în evidență deosebirile fundamentale dintre manifestul Monarhului Franz Josef și proclamația guvernanților maghiari. În vreme ce Împăratul-Rege declară că are toată încrederea „*în popoarelele mele, cari, în toate timpurile de restrişte, s-au adunat cu deplină credință și unire în jurul Tronului meu*"[39], în vreme ce proclamația guvernamentală vorbește despre „*națiunea maghiară*" și despre amenințarea că „*vom ști noi strivi pe cei ce*

---

[34] *Idem*, p. 2, „*Un interview cu d. N. Iorga*", nesemnat.
[35] *Ibidem*, IV, nr.157, din 17/30 iulie 1914, p. 2, articolul „*Declarația de răsboi*", nesemnat.
[36] *Idem*, pp.5-6, grupajul de știri „*Răsboiul*", nesemnat.
[37] Liviu Maior, „*Doi ani mai devreme"...op.cit*., pp. 62-63.
[38] *Ibidem*, „*Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare (Studii)",* Editura RAO, București, 2010, pp.74-75.
[39] *Românul*, IV, nr. 157, din 18/31 iulie 1914, p.1, editorialul „*Manifestul și Proclamația*", nesemnat.

ascultă de glasul agitatorilor”[40]. Ordinul de mobilizare generală este publicat în ziarul „*Românul*” din 20 iulie/2 august 1914, ziar care se deschide cu un apel al preşedintelui clubului parlamentar român dr. Teodor Mihali către fii neamului românesc: „*...sper şi cred, că ţinuta corectă, patriotică şi chibzuită a noastră, demnă de naţiunea şi romanitatea noastră, precum şi bravura fiilor noştri de pe arena războiului, vor spori titlul de merite, cari învrednicesc pe poporul român, să ajungă în posesiunea deplină a tuturor drepturilor, ce-i compet, şi pentru cari s-a luptat şi se va lupta şi în viitor, numai pe cale legală şi cu arme constituţionale*”[41]. Comparativ cu discursurile politice cât se poate radicale din perioada premergătoare atentatului de la Sarajevo, constatăm că discursul preşedintelui clubului parlamentar român este unul cât se poate de rezervat. Acelaşi ton rezervat răzbate şi din paginile ziarului „*Românul*”, ziar care la acea vreme era „*oficiosul*” Partidului Naţional Român. Cenzura guvernamentală începea să funcţioneze, iar ziarul din 24 iulie/6 august 1914 se deschidea cu următoarea ştire: „*În urma ordinului, comunicat personal de procurorul din loc. Ziarele noastre „Românul” şi „Poporul Român” sunt supuse la cenzură, înainte de a se expedia*”[42]. Tot pe prima pagină este publicat – probabil la comanda cenzorilor - şi un articol al lui Constantin Stere, care luase în „*Universul*” din Bucureşti „*o poziţia hotărâtă împotriva manifestaţiilor antiaustriace. Dsa spune, că manifestanţii şi ziarele cari cer României o politică potrivnică Austriei sunt strigăte pentru Rusia. Îşi dau seama manifestanţii de urmările nesocotinţei lor?... Dacă Rusia biruieşte în alianţă cu România, regatul român ajunge cu totul la dispoziţia ei. Europa nu va mai putea avea motiv să sprijinească România, dacă Rusia va vrea să facă provincie rusească dintr-ânsa. Rusia în mai multe rânduri a vrut să împartă România s-a lovit însă întotdeauna de rezistenţa Austriei. Rămânând alături de Austria, România îşi păstrează neatinsă independenţa, ori biruieşte tripla alianţă ori nu*”[43]. Dincolo de faptul că articolul lui Constantin Stere este doar comentat şi nicidecum preluat integral din „*Universul*” – cum obişnuiau ziariştii de la „Românul” până la apariţia cenzurii – în continuarea articolului este publicată şi o ştire despre consiliul

---

[40] *Idem*.

[41] *Ibidem*, IV, nr. 159, din 20 iulie/2 august 1914, p. 1, articolul de fond „*Dr. Teodor Mihali, presidentul clubului parlamentar român, către fiii neamului românesc (Ni se trimite apelul de mai la vale)*”, semnat: Dej, la 30 Iulie n.1914, Dr. Teodor Mihali.

[42] *Ibidem*, IV, nr. 162, din 24 iulie/6 august 1914, p. 1, articolul de fond „*Ultima oră*”, nesemnat.

[43] *Idem*, p. 1, articolul „*România – un articol al dlui Stere*”, nesemnat.

de coroană de la Sinaia, aceasta fiind preluată nu dintr-o sursă bucureșteană, ci din ziarul „*Keleti Ertesitö*”. Este publicat și apelul Întâistătătorului „*Ioan, din îndurarea lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei și Hălmagiului, precum și al părților adnexate din Banatul-Timișan*”. Tonul Episcopului Ioan Papp este unul adecvat împrejurărilor, Înaltpreasfinția Sa îndemnându-i pe supuși să stea alipiți „*cătră tron și patrie*” și să-și îndeplinească datoriile cetățenești[44]. Începând cu ziarul din 5/18 august 1914 apar primele căsuțe albe în locul articolelor sau pasajelor scoase de cenzură, dar își fac loc și discursuri absolut străine de spiritul redacției „*Românului*” de până atunci. În articolul de fond „*Furor teutonicus*”, un oarecare Mihail Gașpar scrie: „*Parcă aud tropotul surd al Siegfrid-zilor, al Dietrichilor, și a milioanelor ce se scurg pe urma lor din imensele păduri de fag. Îmbrăcați în zale, cu părul lung, blond, strâns în verigi de aur, cu coifuri enorme, cu arme înfricoșate, cobor în sunet de cornuri, cu tolbele încărcate, teutonii cu ochi albaștri. Se cutremură pământul pe unde trec. Se usucă iarba, pe urma lor...*”[45]. Tot în acest număr, pe locul foiletonului literar de pe prima pagină apare un articol scris de către Iuliu Andrássy, intitulat „*România*”. Discursul contelui Iuliu Andrássy reia teza pericolului panslavismului în dauna românilor și maghiarilor din centrul Europei, arătând că „*se prea poate, că Rusia făgăduiește României, pământ maghiar, dar momeala nu poate să înșele, căci orice om gânditor își va da seama, că, niciodată colosul învingător dela nord nu poate să sufere o România înadevăr puternică, independentă, consolidată, între sine și între Sârbia, între sine și Constantinopolul cu Dardanelele*”[46]. În schimb, contele Iuliu Andrássy oferă cu larghețe României „*pământ rusesc*”: „*Redobândirea Basarabiei – apoi, eventual, întinderea pe malurile nordice ale Dunării – este interesul nu numai al României, ci și al nostru, căci astfel se lărgește zidul, care se înalță între Moscova și Belgrad, între Moscova și Constantinopol*”[47]. Față de sfaturile contelui Iuliu Andrássy, cei din redacția ziarului „*Românul*” se simt datori să posteze, chiar în finalul articolului, o Nota Redacției: „*Accentuăm și cu*

---

[44] *Ibidem*, IV, nr. 163, din 25 iulie/7 august 1914, pp. 2-3, scrisoarea pastorală „*Ioan, din îndurarea lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei și Hălmagiului, precum și al părților adnexate din Banatul-Timișan*”, semnat: Ioan I. Papp, m.p. episcopul Aradului.

[45] *Ibidem*, IV, nr. 167, din 5/18 august 1914, pp. 1-2, articolul de fond „*Furor teutonicus*”, semnat: Mihail Gașpar.

[46] *Idem*, pp. 1-2, articolul „*România*”, semnat: Iuliu Andrássy

[47] *Idem.*

acest prilej, că deoarece, din pricina împrejurărilor, legăturile ziarului nostru cu comitetul național, nu sunt atât de strânse ca în timpuri normale, și deoarece mai stăm și sub cenzură, ziarul nostru înregistrează vocile și faptele de pretutindeni, fără de-a angaja prin aceasta totalitatea comitetului național, și fără de-a renunța chiar noi înșine la critica de mai târziu"[48]. Această delimitare, mai mult sau mai puțin fățișă, a editorilor arădeni față de ideile expuse de către contele Iuliu Andrássy reprezintă una dintre ultimele încercări de discurs politic național care vede lumina tiparului în paginile ziarului „*Românul*". Începând cu numărul din 20 august/2 septembrie 1914, ziarul se reduce la doar 4 pagini redacționale, reclama comercială începe să dispară, iar comunicatele devin tot mai seci și mai „*oficiale*".

[48] *Idem*, p. 2, „*Nota Redacției"*, nesemnată.

Colaborarea liderilor arădeni cu politicienii de la Bucureşti în perioada neutralităţii (1914-1916)

The collaboration of Arad liders with politicians from Bucharest in the neutrality period (1914-1916)

Sebastian-Dragoş Bunghez, Maria Alexandra Pantea,
Colegiul Naţional „Elena Ghiba Birta", Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract

In 1914 with the onset of the war there were important changes in the political life of Romanians. They have created favorable conditions for rapprochement between the Romanian political class leaders in Bucharest and Arad. Some members of the political class in Bucharest worked together and discussed the problems facing the Romanian society with some of the leaders from Arad. All this shows the importance that had Arad and Arad leaders in the first two decades of the twentieth century.

Keywords: collaboration, Romanian leaders, Arad, Bucharest, neutrality

Atentatul de la Sarajevo a dus la declanşarea unui conflict care a luat proporţii continentale şi apoi mondiale și a produs și schimbări importante în Europa Centrală. În 1914 liderii arădeni erau implicaţi atât în tratativele româno-maghiare cât și în legături cu unii dintre politicieni românii. Potrivit contelui Ştefan Tisza, odată cu negocierile româno-maghiare a început o luptă „care se dă pentru stăpânirea puterii"[1]. Pentru români, eșecul tratativelor din 1910-1914 a fost un semn că reconcilierea româno-maghiară nu se putea realiza, iar sprijinul putea veni numai de la Bucureşti. Începutul conflictului a produs o „schimbare a condițiilor în care se desfășoară lupta

[1] Alexandru Olteanu, *Contele Ştefan Tisza şi chestiunea românească,* Arad, Ed. Concordia, 1936, p. 24.

de emancipare națională” și a făcut ca legăturile dintre românii din Monarhie și cei din țară să fie mai puternice[2].

Pentru politicienii români din Transilvania şi Banat moartea arhiducelui Franz Ferdinanad a fost o mare dezamăgire, pentru că a dispărut cel care susţinea parţial cauza românească şi recunoştea necesitatea unei reorganizări a statului, ţinând cont de drepturile naţiunilor. Moartea sa a fost prezentată şi în paginile ziarului arădean *Românul*, considerându-se că odată „cu arhiducele Franz Ferdinand nu a fost înmormântat numai unul dintre personajele marcante atât de rare în vremea de azi ci şi un măreţ program politic”[3].

Declanşarea conflictului a îngreunat situaţia românilor din Transilvania şi Banat, deoarece guvernanții de la Viena și Budapesta au început să acționeze pentru întărirea statului, pe când liderii românilor solicitau autonomia. Aradul a jucat un rol important pentru românii din Transilvania, căci din 1908 a devenit „cel mai important centru politic al românilor din monarhie”[4]. Primul-ministru Tisza considera chiar, într-o scrisoare trimisă prefectului Aradului, Ivan Urban, pe data de 8 mai 1915, că politicienii români de la Arad „fac parte din specia cea mai rea”[5]. Tot șeful guvernului maghiar îi cerea prefectului în același document să adune dovezi împotriva „oamenilor lui Goldiş”, pentru pedepsirea acestora după terminarea războiului.

Importanța Aradului și transformarea sa în cel mai important centru politic al românilor din Monarhie a fost recunoscută și de Take Ionescu. Potrivit celor relatate în presa maghiară arădeană, în momentul declanșării conflictului Take Ionescu era în Anglia și la întoarcere s-a oprit în Arad pentru a discuta cu doi politicieni români. Din păcate, nu se precizează numele celor doi politicieni și nici date despre discuțiile purtate. Întâlnirea a avut loc în primele zile ale lunii august, înainte de Consiliul de Coroană din 3 august 1914. Toate acestea dovedesc importanța Aradului, dar și existența unor legături strânse între politicienii români din Monarhie și cei din Vechiul Regat[6].

---

[2] Nicolae Roșuț, „Activitatea politică a deputaților arădeni între anii 1905-1918”, în *Ziridava*, (Arad), nr. IX, 1978, p. 267.
[3] *Românul* (Arad), nr. 143, 2/15 iulie 1914, p. 4, articolul *Ce-a pierdut Austro-Ungaria*.
[4] Eugen Gagea (coord.), *Vasile Goldiş: studii şi documente, activitate politică, ideolog al Marii Uniri*, Arad, Ed. Gutenberg Univers, 2013, p. 57.
[5] Ioan Rusu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului faţă de sufletul Vechiului Regat*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1930, p. 65.
[6] Nicolae Roșuț, *op. cit.*, p. 267-268.

La izbucnirea războiului, dintre liderii arădeni Ştefan Cicio-Pop era deputat în Parlamentul maghiar, în timp ce Sever Bocu, Mircea Russu-Şirianu sau Ioan Slavici activau dincolo de Carpaţi, unde aveau strânse legături, atât cu alţi intelectuali din Transilvania şi Banat, cât şi cu cei din România.

Sever Bocu se stabilise încă din 1912 în România, la Techirghiol. Acolo a ridicat un hotel care a devenit loc de întâlnire cu importante personalităţi politice din țară sau străinătate. Fiind cunoscut şi apreciat de unii dintre liderii de la Bucureşti încă de când a ajuns pe meleaguri dobrogene, a intrat în contact cu liberalii, pentru că prefectul din Constanţa îi propusese să intre în partid şi să candideze pentru Camera Deputaților. Liderul arădean a refuzat, considerând că nu este cetăţean al României Mici, dar şi-a exprimat speranţa ca va ajunge în parlament după realizarea României Mari, lucru care s-a şi întâmplat. O altă propunere a venit din partea lui Alexandru Lapedatu, care i-a transmis că I.I.C Brătianu vrea să-l facă „şeful Partidului Naţional Liberal din Dobrogea”[7]. Şi această propunere a fost respinsă. În momentul începutului conflictului la Techirghiol erau mai mulţi lideri români, printre care şi directorul Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, Roman Ciorogariu. Potrivit celor mărturisite chiar de profesorul arădean, „Eram în Techirghiol la declararea războiulului mondial. Prinşi pe neaşteptate în cleştele puterilor centrale simţeam catastrofa ce ne aşteaptă. Nu aşa mi-am închipuit deznodământul eliberării noastre de sub robia milenară”. După 28 iulie 1914 Roman Ciorogariu a mai rămas câteva zile la Techirghiol, pentru a urmări „dezvoltarea lucrurilor”. În acest timp a discutat cu oameni anonimi, ca şi cu politicieni, constatând mai târziu că sufletele erau „pregătite până în straturile de jos. N-au fost însă pregătite şi arsenalele de război şi acesta este tragicul războiului de dezrobire”[8]. Atât Sever Bocu, cât şi Roman Ciorogariu aşteptau cu nerăbdare decizia Consiliului de Coroană de la Sinaia. După ce aflase cele decise la Sinaia, Roman Ciorogariu a plecat spre Arad cu „convingerea că noi eram condamnaţi să acoperim planurile României să fim adică elementul de sacrificiu; şi că a bătut ceasul eliberării noastre. Am adus cu mine cuvântul de ordine: voi să Vă faceţi datoria de cetăţeni şi să mântuiţi vieţi câte veţi putea mântui, până se va clarifica situaţia”[9]. Ajuns la Arad, directorul

---

[7] Sever Bocu, *Drumuri şi răscruci*, Timişoara, Ed. Marineasa, 2005, p. 170.
[8] Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite* partea I, Oradea , Fundaţia Culturală Cele Trei Crişuri,1994, p. 11.
[9] *Ibidem*, p. 14.

Institutului Teologic-Pedagogic a acţionat în conformitate cu îndrumările primite la Bucureşti şi alături de alţi preoţi din Arad a împărtăşit numeroşi soldaţi care urmau să plece pe fronturile din Galiţia sau Italia, fapt ce îl va determina sa scrie: „am luat asupra mea îngrijirea de cele sufleteşti ale batalioanelor de marş”[10].

După declanşarea războiului, Sever Bocu a avut un rol important în viaţa politică românească. A susţinut „campania proantantistă dusă de N. Filipescu în perioada neutralităţii pentru intrarea României în război şi eliberarea provinciilor româneşti aflate sub stăpânirea marilor imperii”[11]. Hotelul său „devenise locul de întâlnire al celei mai bune societăţi româneşti. Au venit toţi miniştrii străini, toată protipendada. Şi nu era nimeni din cei cere veneau să nu se intereseze şi de persoanele noastre”[12]. Aici au ajuns Regele Ferdinand cu Regina Maria, principele Nicolae, dar şi politicieni ca Nicolae Titulescu, Barbu Ştirbey sau ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, Ottokar Czernin. Acesta din urmă a ajuns să fie oaspetele acestui „agitator vlah din Ungaria, dezertor din armata ungară... condamnat la moarte pentru dezertare şi trădare”[13]. Potrivit celor mărturisite de liderul arădean, Ottokar Czernin a fost cel care a cerut autorităţior maghiare să îl ia prizonier oriunde îl puteau prinde, fie viu, fie mort. La Techirghiol a ajuns şi reprezentantul Germaniei, von dem Bussche, fapt ce l-a determinat pe Sever Bocu să observe „acea operă de corupţie pe care o făceau miniştrii austro-ungari şi germani în ţară”[14].

La hotelul de la Techirghiol au avut loc întruniri şi s-au purtat importante tratative. La unele dintre acestea au participat şi membri ai guvernului liberal, precum ministrul de externe, Emanoil Porumbaru, prin intermediul căruia Sever Bocu a încercat să îl informeze pe primul-ministru I.I.C. Brătianu despre „necesitatea menţinerii integrităţii Banatului istoric şi includerea acestei cerinţe în tratatul cu Antanta”[15]. Deşi unii îl ironizau pe Emanoil Porumbaru, pentru că politica externă era făcută de fapt de I.I.C. Brătianu, Sever Bocu îl considera pe acesta un „bun patriot, bun român”. În urma discuţiilor cu Sever Bocu, ministrul de externe a ajuns să cunoască

---

[10] *Ibidem*, p. 21.
[11] Stelean Ioan Boia, *Şiştarovăţ. Monografie*, Arad, Ed. „Vasile Goldiş” University Press, 2015, p. 280.
[12] Sever Bocu, *op. cit.*, p. 143.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, p. 144.
[15] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 12.

mai bine Banatul şi greutăţile cu care se confrunta această provincie marcată puternic de război. Prin aceste convorbiri Sever Bocu a considerat că a contribuit la intransigenţa cu care guvernul Brătianu a cerut Banatul integral în momentul aderării României la Antanta. Hotelul de la Techirghiol a fost frecventat și de ministrul Alexandru Constantinescu, considerat şi el de Sever Bocu un „bun român”[16].

Un alt intelectual și om politic arădean, Mircea Russu-Şirianu, a activat din 1912 atât la Bucureşti, cât și la Paris, iar după apariția ziarului *Românul* din Arad a fost unul dintre corespondenţii săi. În iunie 1914 el a fondat la Paris *Biroul Român de Informaţii Politice,* care publica un buletin informativ[17]. În numele acestuia Russu-Şirianu a lansat în septembrie 1914 un apel către opinia publică a României. În document se afirma că „Ora cea mare a acţiunei a sosit. Datoria României este de a intra imediat în acţiune, cu toate forţele sale militare spre a ataca Austro-Ungaria care deţine sub dominaţiunea sa barbară patru milioane de români din Transilvania şi Bucovina“. Se considera că a sosit momentul pentru „realizarea marelui ideal al Românismului”, iar România ar trebui să intre în război de partea Franţei, care „apără libertatea umană”. Prin alăturarea la Tripla Înțelegere România și-ar face datoria nu doar față de idealul său național, ci și față de „Latinitate” și „Umanitate”, „apărând civilizația generoasă a Franței și ideile de drept și libertate contra poftelor de barbară usurpațiune ale Teutonilor”. În încheierea apelului se cerea guvernului ca pe baza unei alianţe cu Antanta să „ordone imediat MOBILIZAREA GENERALĂ şi ocuparea provinciilor româneşti ale Austro-Ungariei”[18]. Apelul este dovada unei puternice conştiinţe naţionale, care a dus la stabilirea unor importante legături între intelectualii români din imperiu şi cei din România. În februarie 1915 *Biroul* înființat de Mircea Russu-Şirianu edita la Paris o altă publicație, numită *Les annales politiques*, al cărei director era chiar acesta[19].

---

[16] Sever Bocu, *op. cit.,* p. 171.
[17] Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timişoara, Ed. Facla, 1978, p. 229.
[18] D.J.A.S.A., *fond Xerografii*, dos. 30 C, f. 10.
[19] Vasile Popeangă, *op. cit.,* p. 229.

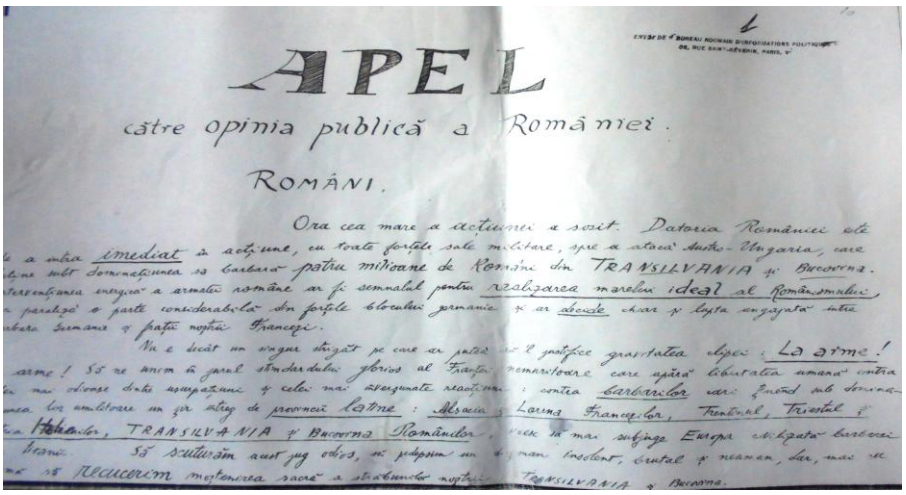

APEL

către opinia publică a României.

ROMÂNI.

Ora cea mare a acțiunii a sosit. Datoria României este de a intra imediat în acțiune, cu toate forțele sale militare, spre a ataca Austro-Ungaria, care ține sub dominațiunea sa barbară patru milioane de Români din TRANSILVANIA și Bucovina. Intervenirea energică a armatei române ar fi semnalul pentru realizarea marelui ideal al Românismului, și paraliză o parte considerabilă din forțele blocului germanic și ar decide chiar și lupta angajată între barbarii Germani și patrii noștri Francezi.

Nu e decât un singur strigăt pe care ar putea să îl pronunțe grandoarea epocei: La arme! La arme! Să ne unim în jurul standardului glorios al Franței nemuritoare care apără libertatea umană contra celor mai odioase dintre uzurpațiuni și celei mai exagerate reacțiuni; contra barbarilor care ținând sub dominațiunea lor umilitoare un șir șirag de provincii latine: Alsacia și Lorena Francezilor, Trentinul, Triestul și Istria Italienilor, TRANSILVANIA și Bucovina Românilor, vrea să mai subjuge Europa civilizată barbariei germane. Să scuturăm acest jug odios, nu pătrunzând un dușman insolent, brutal și neamen, dar, mai ales ca să recucerim moștenirea sacră a strămoșilor noștri: TRANSILVANIA și Bucovina.

Prin activitatea sa el nu numai că a pledat pentru intrarea României în război alături de Antanta, ci a desfășurat în Franța și o „activitate prodigioasă pentru informarea publicului francez despre lupta pentru realizarea unității naționale”, în perioada 1912-1916[20]. Pentru a da o bază științifică activității românilor care activau în afara granițelor pentru unitatea națională, Russu-Șirianu a publicat în 1916 la Paris, încă înainte de intrarea României în război, lucrarea *La question de Transylvanie et l'unité politique roumaine*, în care pleda pentru unificarea Transilvaniei cu România, considerând că numai așa se putea rezolva problema națională pentru români. Această lucrare se baza pe teza sa de doctorat, intitulată *Situation juridique des Roumains de Transylvanie*[21]. După intrarea României în război s-a înrolat în armata română și a murit la Turtucaia[22].

---

[20] Vasile Goldiş, *Corespondenţe. 1888-1934*, vol. I, Cluj- Napoca, Ed. Dacia, 1992, p. 47.
[21] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 11.
[22] Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului - Monografie*, partea III, Tiparul Tipografiei Diecezane, Arad, 1937, p. 151.

Anul IV. Arad, Duminecă 28 Septemvrie v. (11 Octomvrie n.) 1914. Nr. 213

ROMÂNUL

REDACȚIA și ADMINISTRAȚIA Strada Zrinyi N-rul 13a

† Regele Carol.

Arad, 10 Oct.

MAJ. SA REGELE CAROL I.

Fruntașii politici arădeni au luat parte și la un alt eveniment important, înmormântarea regelui Carol I al României. Acolo s-a deplasat o mare parte din elita politică a Transilvaniei, care a avut discuţii cu liderii de la Bucureşti. Dintre arădeni au participat Ștefan Cicio-Pop și Vasile Goldiş. Politicienii transilvăneni au discutat şi cu primul-ministru al României, I.I.C. Brătianu. Roman Ciorogariu nota în memoriile sale că „Dl Goldiş s-a înapoiat îngrijorat” şi i-a chemat pe politicienii de la Arad pentru a le prezenta „rezultatul misunii”. Vasile Goldiş a relatat că Ionel Brătianu le-a vorbit de situaţia dificilă prin care trece ţara şi a cerut „să ne vedem de treabă și să ne îndeplinim datoria de cetăţeni loiali, să mântuim ce putem, că nu se ştie cum se dezvoltă războiul şi ce ne îngăduie a face”. Le-a vorbit și de „nevoile ţării” şi a spus că „vor face ce le va dicta interesele ţării”. Alți politicieni, precum Nicu Filipescu și Take Ionescu, au spus „deschis și cu toată hotărârea, că vor intra în Ardeal”. O poziție opusă aveau P.P. Carp și Constantin Stere, „ireductibili centraliști”. Potrivit celor mărturisite de Vasile Goldiş, Alexandru Marghiloman era și el un partizan al Puterilor Centrale, dar accepta și că în alte circumstanțe „ne-om acoperi obrazul cu poalele şi vom merge cu antanta”[23]. La rândul său, șeful conservator scria în notele sale politice despre întrunirea din octombrie 1914, pe care a avut-o cu Alexandru

[23] Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 26-27.

Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și alți lideri ardeleni. Alexandru Marghiloman constata că aceștia „nu au nici o încredere în Tisza”, fiindcă „ungurii nu pot concepe nimic care să nu fie îndreptat contra României”. Fruntașii ardeleni, chiar și cei considerați în epocă germanofili, afirmau că doar Germania mai poate salva Austria, fiindcă din armata austro-ungară „nici un soldat nu s-a dus la război decât cu nădejdea de a fi bătut”[24].

Discuții au purtat fruntașii ardeleni, cu același prilej, și cu ministrul Austro-Ungariei la București, Czernin. Ștefan Ciceo-Pop i-a spus acestuia „că în Tisza nu se poate pune nădejde, pentru că este prea meschin și desigur că nu va face nimic pentru români”[25].

În vara anului 1915, la 12 iunie, Constantin Stere a discutat cu Marghiloman despre situația românilor din Austro-Ungaria, ocazie cu care i-a dezvăluit o discuție pe care o avusese la începutul războiului, probabil tot cu prilejul înmormântării lui Carol I, cu Vasile Lucaci, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Aurel Vlad. Aceștia obiectaseră la ideea ca România să primească doar o parte din teritoriile locuite de românii din Monarhie, fiindcă în acest caz cei rămași sub stăpânire austro-ungară ar fi fost în mare pericol de a fi deznaționalizați: „Dacă ne puteți lua pe toți, bine; dar să nu luați numai pe unii, fiindcă pierim cu toții”[26].

În urma discuţiilor de la Bucureşti, Vasile Goldiş a remarcat și faptul că România nu era pregătită militar pentru un război de proporţii şi considera că în aceste condiţii „mişcarea naţională trebuie să se manifeste prudent pentru a nu atrage atenţia autorităţilor”[27].

În 1915 arădenii Sever Bocu, Mircea Russu-Şirianu, alături de alți intelectuali transilvăneni, precum Onisifor Ghibu, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, au început o serie de activităţi prin care au luptat pentru realizarea unirii. Ei au „editat la Bucureşti între 20 martie 1915 şi 3 iulie 1916 gazeta *Tribuna*”[28] şi au făcut cunoscute problemele românilor transilvăneni şi abuzurile realizate de politicienii maghiari. Cei din conducerea periodicului considerau unirea o „datorie de conştiinţă” pentru că „alianţa austro-ungară-română a dobândit forme de jignire naţională”, iar a lupta împotriva

---

[24] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. I, Bucureşti, Ed. Scripta, 1993, p. 207.
[25] H.H. Sta. A. Wien P A I K 517, Liasse XLVII 7 c. Krieg F. 282 (raportul cifrat 701, adresat la 16 oct. 1914, de Czernin lui Tisza) apud Constantin Nuțu, *România în anii neutralității (1914-1916)*, București, Ed. Științifică, 1972, p. 174.
[26] Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 298.
[27] Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu. 1852-1936*, Oradea, Ed. Arca, 2007, p. 83.
[28] Lucian Boia, *Germanofilii*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2008, p. 71.

Ungariei era o „datorie patriotică”[29]. În paginile acestei publicaţii Sever Bocu susţinea atât necesitatea intrării în război a României de partea Antantei, cât şi organizarea unor unităţi militare de voluntari bănăţeni, ardeleni şi bucovineni, lucru care s-a şi întâmplat în 1917, un rol important în această acțiune avându-l politicianul arădean. În această perioadă el a participat la mai multe întruniri politice, iar prin intermediul ziarului *Tribuna* a adus „noi argumente în favoarea desăvârşirii unităţii de stat”[30].

Imediat după începerea războiului, conducătorii Partidului Național Român din Transilvania s-au întrunit pentru a decide atitudinea pe care mișcarea națională românească o va avea în cadrul conflictului. La propunerea lui Vasile Goldiș s-a decis întreruperea oricărei activități politice, dar susținerea în continuare a integralității programului politic al partidului, „națiunea română revendicându-și cu neschimbată energie, libertatea sa națională”. Hotărârea adoptată a fost citită în Parlamentul Ungariei de deputatul Teodor Mihali[31].

Deși P.N.R. a luat decizia de a-și întrerupe activitatea pe timpul războiului, membrii clasei politice românești din Ungaria au avut în continuare o activitate intensă. Ei au purtat convorbiri și tratative atât cu politicienii din România, cât și cu cei din Austro-Ungaria și Germania.

Moartea regelui României, Carol I, germanofil convins, şi preluarea puterii de către urmaşul său, Ferdinand I, care nu respingea alăturarea la Antanta pentru realizarea Marii Uniri, a dus la intensificarea tratativelor pentru intrarea în război a României. Negocierile Puterilor Centrale cu România aveau în vedere și ameliorarea situației românilor din Ungaria, care era o condiție indispensabilă pusă de guvernul român. În acest scop au fost invitați și politicienii ardeleni, printre care s-a numărat și Vasile Goldiș, să-și spună dorințele, în cadrul mai multor întâlniri cu oficiali austro-ungari și germani. Unii dintre aceștia, precum ministrul Germaniei la București, von dem Bussche, dădeau dreptate românilor ardeleni, recunoscând că ei sunt oprimați[32]. Au avut loc mai multe astfel de întruniri, precum aceea de după intrarea Italiei în război împotriva Puterilor Centrale, când necesitatea

---

[29] Elisaveta Roşu, *op. cit.*, p. 82.

[30] Ioan Munteanu, *Sever Bocu. 1874-1915*, Timişoara, Ed. Mirton, 1999, p. 12.

[31] Silviu Dragomir, *Vasile Goldiș. Luptătorul și relizatorul politic*, Sibiu, Ed. „Asociațiunii”, 1936, p. 14.

[32] von dem Bussche către Ministerul de Externe al Germaniei (Bucureşti, 18 octombrie 1914), în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia ş.a. (coord.), *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Documente externe 1879-1916,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 527.

atragerii României de partea Austro-Ungariei și Germaniei era stringentă. Atunci s-a organizat chiar și o conferință la Viena, la sfârșitul lui mai 1915, pentru a se satisface doleanțele românilor din Ungaria. Reuniunea s-a ținut în prezența lui Erzberger, trimis al Germaniei, și la ea au participat A. Popovici, Iuliu Maniu și Vasile Goldiș, ca reprezentanți ai românilor din Transilvania. Aceasta n-a avut însă succes, din cauza opoziției primului-ministru al Ungariei, Istvan Tisza[33].

După eșecul tuturor acestor tratative a avut loc la 28 octombrie 1915 la Budapesta ședința Comitetului Național al Partidului Național Român, la care au participat și Roman Ciorogariu, Ștefan Ciceo-Pop și Vasile Goldiș. Cel din urmă chiar a formulat proiectul de declarație ce se intenționa să fie citită în numele P.N.R. în Parlamentul Ungariei. După dezbateri s-a decis să se exprime neîncrederea partidului în guvernul maghiar, care nu a dat drepturi românilor nici după „jertfa ce o aduce neamul românesc”, dar să se declare menținerea atitudinii patriotice, dovedită de „lupta eroică a soldaților noștri”. Deși se intenționa și adoptarea unei componente externe a declarației, potrivit căreia pe românii ardeleni îi lega de România „unitatea culturală și etnică, dar politicește nici ei nu dispun de noi, nici noi de ei”, s-a renunțat la această parte. Motivul a fost faptul că prin ridicarea unor probleme externe s-ar fi putut da naștere la interpretări precum „dezavuarea «acțiunei naționale» agitată de Lucaciu-Goga în România și anticiparea luptei noastre contra României, dacă ar ataca Ungaria”[34]. Astfel modificată, declarația a fost rostită de către președintele clubului parlamentar român, Teodor Mihali, în Parlamentul Ungariei, unde reacția politicienilor maghiari a fost vehementă[35]. Potrivit lui Roman Ciorogariu, semnificația ei era aceea de a arăta „că suspendarea agitațiilor noastre politice sub durata războiului nu înseamnă renunțarea la politica națională”[36].

Chiar dacă între 1914-1916 politicienii români din Transilvania au mai făcut unele gesturi de fidelitate față de Viena, arătând că ostașii români își fac datoria față de împărat, acestea au avut ca scop obținerea unor drepturi și libertăți în schimbul jertfei. Situația s-a schimbat după intrarea României în război, în 1916, când speranțele românilor veneau de la București și Iași. Este momentul în care politicienii români au trecut de la

---

[33] Constantin Nuțu, *op. cit.*, p. 225-226; vezi și Eugen Gagea (coord.), *op. cit.*, p. 26-27.
[34] Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 46-47.
[35] Ion Bulei, *Arcul așteptării. 1914-1915-1916*, București, Ed. Eminescu, 1981, p. 276.
[36] Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 47.

lupta pentru autonomie la mişcarea de autodeterminare, un rol important revenindu-i lui Vasile Goldiş.

Relațiile arădenilor cu politicienii din România în perioada neutralității au fost destul de intense și semnificative. Conducătorii României au dat sfaturi fruntașilor mișcării naționale românești din Transilvania, prin intermediul unor arădeni precum Roman Ciorogariu și Vasile Goldiș, iar cele transmise de la București au jucat un rol important în cristalizarea atitudinii moderate a Partidului Național Român în prima parte a războiului. Totodată, politicienii bucureșteni au încercat să amelioreze situația românilor ardeleni prin tratativele duse cu Puterile Centrale. La rândul lor, fruntașii arădeni au încercat să influențeze atitudinea liderilor României în primii ani de război, fie în sensul aderării la Antanta, fie în cel al revendicării în întregime a teritoriilor istorice românești stăpânite de Austro-Ungaria. E greu de spus în ce măsură acțiunile lor i-au influențat pe politicienii de la București, dar acțiunile ulterioare ale acestora tind să arate că și sfaturile arădenilor au jucat un rol în deciziile adoptate de conducătorii Vechiului Regat.

Românii în armata austro-ungară 1914-1918: contribuţii ale istoriografiei româneşti postcomuniste

The Romanians in the Austro – Hungarian army 1914 – 1918: contributions of the Romanian post communist historiography

Ion Cârja,
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie şi Filozofie

Abstract

The first World War was, during the century that passed since its beggining, one of the most intense chapters of the historical writing, especially inside the nations that fully lived the event and beared the consequences. The centennial of the „Great War" is, internationnaly and for us, a good opportunity to reorientate the interest towards this subject, for reevaluations of the historical journey dedicated to it during the time and, not lastly, for the necessary changes of optics and perspective.

The historical approach was, at us like at others, influenced in a variable measure by extrascientific conditionings, which detaches pregnantly from the political fact. The totalitarian regimes imposed in Central Eastern Europe an own agenda, on the historical plan, they have subdued the historiographer occupation and instrumentalized, widely, the past.

Keywords: war, historiographers, regime, writings, politics

Primul război mondial a reprezentat, pe durata veacului care s-a scurs de la izbucnirea sa, unul din capitolele cele mai dense ale scrisului istoric, cu deosebire la popoarele care au trăit evenimentul și i-au suportat consecințele. Centenarul „Marelui Război" constituie pe plan internațional și la noi o ocazie potrivită pentru reorientarea interesului spre acest subiect, pentru reevaluări ale parcursului istoriografic care i-a fost dedicat de-a lungul timpului și nu în ultimul rând pentru necesare schimbări de optică și de perspectivă. Începând din 2014, când s-a dat startul preocupărilor sistematic focalizate pe prima conflagrație mondială, istoriografia

românească a dovedit prin inițiative individuale sau de echipă, că dorește să folosească oportunitatea oferită de contextul centenarului, în sensul cultivării sau al revizitării unei problematici care nu este nici pe departe epuizată în pofida cantității impresionante de scrieri care au zăbovit asupra ei.

Demersul istoriografic a fost, la noi ca și la alții, influențat într-o măsură variabilă de condiționări extraștiințifice, dintre care se detașează în mod pregnant factorul politic. Regimurile totalitare au impus în Europa central-răsăriteană o agendă proprie, în plan istoriografic, și-au aservit meseria de istoric și au instrumentalizat pe scară largă trecutul. În ceea ce privește Primul Război Mondial și Marea Unire din 1918, teme strâns interconectate în istoriografia românească, abordarea lor a avut în deceniile interbelice un caracter reactiv și militant, în sensul în care scrisul istoric referitor la Unire și la înfătuirea României Mari cu deosebire, s-a transformat în armă politică spre a servi demersului de apărare a sistemului politico-statal consfințit prin tratatele de pace de la Paris din anii 1919-1920. Dacă această dimensiune polemic-militantă a istoriografiei privitoare la sfârșitul războiului și la Marea Unire a fost până la un punct inevitabilă, elaboratul istoriografic fiind în mare măsură opera unor istorici „participanți", cu contribuții substanțiale la desfășurările evenimențiale de la sfârșitul deceniului al doilea al veacului XX[1], după cel de al doilea război mondial regimul comunist și-a subordonat în mod brutal istoriografia, pe care instrumentalizat-o în sensul atingerii unor finalități ideologice și propagandistice[2].

Căderea regimului comunist sub presiunea evenimentelor din decembrie 1989 a deschis o nouă etapă în istoriografia românească și a

---

[1] Valer Moga, *Anul 1918: un traseu istoriografic de nouă decenii*, în Vasile Moga și Sorin Arhire (coord.), *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007, pp. 7-8 sq.

[2] Referitor la Primul Război Mondial și Marea Unire în istoriografia română din perioada comunistă, a se vedea: Hadrian Gorun, *Considerații privind percepția istoriografiei comuniste asupra participării României la Primul Război Mondial*, în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș (coord.), *Primul Război Mondial. Perspectivă istorică și istoriografică/World War I. A Historical and Historiographical Perspective*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, pp. 161-172; Valer Moga, *Unirea de la 1918 în istoriografia anilor 1945-1967*, în Vasile Moga și Sorin Arhire (coord.), *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, pp. 49-83. Despre impactul politicului asupra istoriografiei în perioada comunistă, a se vedea între altele: Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români 1944-1977*, Bucureşti, Humanitas, 1991; Andi Mihalache, *Istorie şi practici discursive în România „democrat-populară"*, Bucureşti, Albatros, 2003; Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească: 1965-1989*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003; Florin Müller, *Politica şi istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, Nereamia Napocae, 2003.

inaugurat un climat de normalitate, caracterizat în primul rând prin dispariția condiționărilor de tip ideologic și prin libertatea deplină de opțiunea a profesioniștilor în ceea ce privește problematicile alese spre studiu. În această atmosferă de deschidere și de recuperare a normalității, scrisul istoric din România încearcă să se recupleze la tradiția istoriografică din perioada interbelică și, în același timp, să recupereze rămânerea în urmă în raport cu evoluțiile istoriografice internaționale, cauzată de izolarea impusă de regimul comunist. În ceea ce privește tema Primului Război Mondial și a Unirii tuturor românilor din anul 1918, după cum s-a semnalat deja într-o analiză de referință se mențin toate tendințele care s-au manifestat în istoriografia subiectului înainte de 1989, cu precizarea că se schimbă raportul dintre ele, iar unele abordări intră în reflux sau chiar în declin, în timp ce altele continuă să fie cultivate pe mai departe și apar perspective de abordare noi[3]. Continuă și se amplifică demersul de publicare a izvoarelor primare, sub forma unor ediții de surse precum și a numeroase materiale cu caracter de reconstituire factologică și de interpretare bazate direct pe acestea, alături de care nu lipsesc studiile cu caracter mai sintetic legate de diferite aspecte din desfășurarea evenimentelor. Trebuie spus că și de această dată nu lipsesc abordările cu caracter circumstanțial, a căror relevanță științifică este mult mai redusă. Semnalăm de asemenea, în această etapă a istoriografiei problemei, numărul mare al textelor publicate în reviste de cultură și în diverse periodice ori volume cu profil divulgativ, a căror contribuție documentară sau interpretativă este, în mod evident, mai parcimonioasă decât cea adusă de studiilor apărute în cadrul unor publicații cu caracter științific.

Participarea la război a românilor din Imperiul austro-ungar reflectă, în această etapă, toate trăsăturile generale ale receptării primei conflagrații în istoriografia românească. În abordarea acestui subiect după 1989 este evident un fenomen de continuitate, care capătă forma unui program istoriografic cu trăsături și direcții tematice schițate în perioada interbelică și reluate după 1965. Remarcăm preocupările de editare a izvoarelor narative, memorialistica războiului, pe măsura ce acestea sunt descoperite în fonduri publice de arhivă sau în colecții private, mărturie a unei memorii a Marelui Război, elaborată de participanți, care continuă să iasă la lumină după multe decenii de la eveniment. În cercetarea temei găsim, ca în etapele anterioare, o polarizare majoră a interesului pentru situația soldaților români din armata austro-ungară luați prizonieri pe frontul răsăritean al războiului (Rusia), pe

[3] V. Moga, *op.cit.*, p. 18.

cel sud-vestic (Italia) și apusean al războiului (Franța), și pentru preocupările de organizare acestora sub forma unităților de voluntari și retrimiterea lor la luptă în conformitate cu interesele naționale românești. În schimb, aspectul participării soldaților de naționalitate română la luptele purtate de unitățile militare austro-ungare în care erau încadrați la încleștările războiului, se regăsește, din punct de vedere cantitativ, într-un procent mult mai redus la nivelul producției istoriografice dedicată subiectului în ultimii 26 de ani. Această profilare a opțiunilor de studiere a temei, care se conturează încă din deceniile interbelice, este o consecință a „programului național" pe care l-a avut dintotdeauna istoriografia românească în această direcție, în sensul în care s-au preferat acele aspecte ale participării la război a românilor aflați sub dominație străină recuperabile din perspectiva necesității de scoate în evidență efortul întregii națiuni de înfătuirea a Marii Uniri și de constituire în felul acesta a statului național unitar al tuturor românilor. Cu alte cuvinte, nu faptele de arme săvârșite pentru „împăratul" au stat în mod prioritar în atenția cercetării istorice, ci acțiunile prin care etnicii români din Austro-Ungaria aflați în război, au încercat să se solidarizeze și să se ralieze intereselor generale românești din perioada războiului.

În producția istoriografică de după 1989, dedicată temei de studiu pe care o avem în vedere, constatăm o creștere cantitativă în raport cu perioada anterioară a abordărilor dedicate prezenței românilor pe frontul italian, numeroase titluri referitoare cu precădere la prizonierii români și la eforturile de constituire și de reinserție în activități ofensive a Legiunii române din Italia. Astfel, între primele contribuții din această categorie, apărute în anii '90, se numără studiul Elenei Maria Schatz[4] referitor la Legiunea română din Italia, urmat de studiile semnate de Gheorghe Nicolescu și Valeriu Florin Dobrinescu[5] și respectiv de Valer Hossu[6]. În ordinea apariției, se impun a fi consemnate textele semnate de Ștefan Damian[7] și Adrian Grecu[8], cele semnate individual sau împreună de Cristina

---

[4] Elena Maria Schatz, *Legiunea română din Italia. Documente din colecţiile Bibliotecii Naţionale*, in „Revista Bibliotecii Naționale", 1995, vol. 1, fascicola 1, pp. 17-20.

[5] Gheorghe Nicolescu, Valeriu Florin Dobrinescu, *Românii din Italia în lupta pentru cauza națională, în anul 1918*, in Cornel Grad, Viorel Ciubotă (coord.), *1918. Sfârşit şi început de epocă*, Satu Mare/Zalău, Editura Muzeului Sătmărean/Editura Lekton, 1998, pp. 127-135.

[6] Valer Hossu, *Alpinii români din Italia pe fronturile reîntregirii*, in „Acta Musei Porolisensis", XXII, 1998, pp. 619-622.

[7] Ștefan Damian, *Legiunea română din Italia*, in „Cetatea", IV, 2001, nr. 4, p. 9.

[8] Adrian Grecu, *Legiunea română din Italia*, in *Omagiu istoricului Dan Berindei*, Focșani, Editura DMPRESS, 2001, pp. 185-213.

și Iulian Boțoghină precum și împreună cu Marinel Lăzărescu[9], un text al istoricului italian Alberto Basciani despre prizonierii români din lagărul de concentrare de la Avezzano[10]. Valoros prin contribuția documentară pe care o aduce este studiul semnat de Dorin-Ioan Rus, Etelka Szabo și Arthur Szabo, despre soldații din regimentul 22 Târgu Mureș care au fost decorați în urma bătăliei de la Asiago, publicat în anul 2004[11]. Alte contribuții apărute în perioada următoare au fost semnate de Horațiu Bodale[12], Florin Curta[13], Ștefan Damian[14], Georgeta Toma[15], Iulian Boțoghină[16], Dorel Bușe[17], Constantin C. Gomboș[18], Petre Pop[19], George Trohani[20], Dumitru Zaharia[21]. Contribuția cea mai recentă îi aparține lui Vasile Dudaș, istoric

---

[9] Iulian Boțoghină, *Despre prizonierii primului război mondial: cazul legiunii române din Italia*, in *România în ecuația păcii și dictatului*, Pitești, București, Brașov, Cluj-Napoca, 2001, pp. 170-190; Cristina Boțoghină, Iulian Boțoghină, *Propagandă și educație națională în taberele Legiunii Române din Italia 1918-1920*, in „Argesis", XI, 2002, pp. 337-344; Iulian Boțoghină, Marinel Lăzărescu, *Despre națiune și naționalism, patrie și patriotism în taberele Legiunii române din Italia: cazul celor 800 de „nazarieni"*, in *Restituiri. Studii și comunicări*, București, 2003, pp. 63-72.

[10] Alberto Basciani, *I prigionieri di guerra romeni nel campo di concentramento di Avezzano (AQ) durante la Prima Guerra Mondiale 1916-1918*, in „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", IV, 2002, pp. 214-221.

[11] Acest studiu valorifică un izvor narativ inedit referitor la frontul italian, memoriile lui Isidor Todoran din Reghin, vezi: Dorin-Ioan Rus, Etelka Szabo, Arthur Szabo, *Lista soldaților din Regimentul 22 Târgu Mureș decorați după bătălia de la Asiago*, in „Angustia 8. Istorie-Etnografie-Sociologie", 2004, pp. 151-166.

[12] Horațiu Bodale, *Legiunea română din Italia (1917-1919)*, in: Corneliu Gaiu, Horațiu Bodale (coord.), *Centru și periferie. Lucrările colocviului național, Bistrița 23-25 aprilie 2004*, Bistrița, Editura Accent, 2004, pp. 324-334.

[13] Virgil Curta, *Growing witk tha war. A Romanian Volunteer on the Austrian-Italian front 1915-1917*. Translated by: Balogh, Florin Curta. With introduction an notes by Florin Curta, Cluj-Napoca, Argonaut, 2006.

[14] Ștefan Damian, *Sextil Pușcariu sul fronte italiano della Prima guerra mondiale*, în „Transylvanian Review", XVI, 2007, nr. 2, pp. 107-121.

[15] Georgeta Toma, *Fondul Ștefan Bidnei-prizonierii români din Italia în primul război mondial*, in „Valachica", 2007, nr. 20, pp. 289-302.

[16] Iulian Boțoghină, *Metamorfoze identitare în lagărele de prizonieri din Italia: cazul Legiunii Române*, in: Vasile Ciobanu, Sorin Radu (coord.), *Unirea din 1918, act fundamental al istoriei României*, Sibiu, Editura Tehno Media, 2008, pp. 53-81.

[17] Dorel Bușe, *Legiunea voluntarilor români din Italia, din Primul Război Mondial*, în *Eroi și morminte. Studii și comunicări*, Buzău-București, Editura Alpha MDN, 2008, pp. 9-24.

[18] Constantin C. Gomboș, *Voluntarii români din Italia au jurat: „vom apăra România Mare"*, în „Columna 2000", IX, 2008, nr. 35-36, pp. 55-57.

[19] Petre Pop a îngrijit ediția care conține amintirile lui Ionel Floașiu, participant în calitate de ofițer pe frontul italian, vezi: Ionel Floașiu, *Mărturii*, ediție îngrijită și prefațată de Petre Pop, Cluj-Napoca, Casa de Editură Paradigma/Colecția Petre Pop, 2008, pp. 11-56.

[20] George Trohani, *Înființarea Legiunii Române din Italia în anii primului război mondial. Noi documente fotografice*, „Muzeul Național", XXIII, 2011, pp. 83-94.

[21] Dumitru Zaharia, *Condițiile în care a avut loc formarea legiunii române din Italia. Contribuții documentare*, în Alexandru Matei (coord.), *Sub semnul marilor înaintași. Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2011, pp. 349-364.

bănățean interesat în mod statornic de teme referitoare la Primul Război Mondial[22].

Pe frontul răsăritean al războiului, soldați români din unitățile combatante austro-ungare au căzut prizonieri la ruși de timpuriu, încă de la începuturile războiului. Conform unei estimări, la mijlocul anului 1916, numărul prizonierilor de naționalitate română aflați pe frontul rusesc a ajuns la 120 000[23]. Fără a beneficia de o istoriografie comparabilă ca volum cu cea generată de interesul pentru frontul italian, problematica prizonierilor români de pe frontul oriental al conflictului și succesiva lor organizare ca voluntari spre a fi trimiși din nou în luptă, a preocupat istoriografia problemei după 1989, interes concretizat în surse publicate în reconstituiri factologice și abordări interpretative. Două sunt numele de referință care s-au ocupat de problematica voluntariatului românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni, de la sfârșitul primului război, aflați pe diferite fronturi, nu în ultimul rând de cei de pe frontul răsăritean al conflictului, care erau cei mai numeroși, comparativ cu cei aflați în Italia și Franța, este vorba de istoricii Vasile Dudaș și Ioan I. Șerban. Având o agendă de cercetare cu un conținut foarte asemănător, cei doi s-au interesat de prezența românească în ansamblu în armatele austro-ungare din perioada 1914-1918, după cum vom vedea mai jos, dar au făcut din problematica voluntariatului românesc un subiect favorit de studiu. Vasile Dudaș, cercetător la Muzeul Banatului din Timișoara, a susținut în anul 1994 o teză de doctorat abundent documentată, cu tema *Voluntari bănățeni în armata română în anii Primului Război Mondial*[24], din care a rezultat o carte tipărită doi ani mai târziu[25]. Un capitol substanțial al acestei lucrări se referă la voluntarii români din provinciile istorice menționate, aflați pe teritoriul Rusiei[26]. De reținut faptul că în teza de doctorat, Vasile Dudaș citează două texte memorialistice inedite, rămase până astăzi nepublicate, avându-i ca autori pe St. Peneș și D. Șiclovan[27].

---

[22] Vasile Dudaș, *Legiunea română din Italia*, in Antonio Faur, Radu Românașu (coord.), *Perseverență și devoțiune în căutarea adevărului istoric. Omagiu profesorului și istoricului Viorel Faur la împlinirea vârstei de 75 de ani*, Cluj-Napoca, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2016, pp. 730-749.

[23] Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, Editura Augusta, 1996, p. 85.

[24] Idem, *Voluntari bănățeni în armata română în anii Primului Război Mondial*, teză de de doctorat, Cluj-Napoca, 1994. Vezi și articolul apărut anterior: Idem, *Voluntari bănățeni în armata română în anii primului război mondial*, „Analele Banatului", III, 1994, pp. 395-397.

[25] Vezi nota 23.

[26] V. Dudaș, *Voluntari bănățeni*, pp. 98-140; Idem, *Voluntarii Marii Uniri*, pp. 85-117.

[27] Idem, *Voluntari bănățeni*, pp. 93, 250.

Ioan I. Șerban, este un istoric cu carieră universitară și de cercetare desfășurată la Alba Iulia, în proximitatea unei instituții bogată în izvoare primare din perioada Primului Război Mondial precum Muzeul Național al Unirii, care i-a permis să dea studii de referință pe tema prezenței românilor ardeleni în Primul Război Mondial. A susținut în anul 1997, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, o teză de doctorat cu tema *Voluntari transilvăneni și bucovineni din Rusia în lupta pentru întregirea statală a României (1916-1920)*[28]. Se poate spune că și la ora actuală este cea mai completă cercetare pe acest subiect, tipărită sub formă de carte în anul 2003[29]. Cunoscător temeinic al fondurilor de arhivă, Ioan I. Șerban citează în această lucrare numeroase însemnări memorialistice redactate de foști voluntari, valoroase pentru istoriografia subiectului, cele mai multe dintre acestea rămase nepublicate până în prezent. Este vorba de texte scrise de personaje ca: A. Crișan, Victor Deleu, V. Poruțiu, I. Șaiu, A. Ghinghiniță, M. Petricoane Drugărin, O. Furlungeanu, E. V. Pop, I. Macarie, Gh. Bratu[30]. Contribuțiile lui Ioan I. Șerban la studierea acestei teme includ de asemenea o serie de studii publicate în reviste de specialitate[31].

Referitor la voluntarii români aflați pe frontul răsăritean al războiului, au apărut și alte lucrări demne de reținut pentru aportul adus la cercetarea subiectului. Între acestea, menționăm studiul semnat de Minerva Lovin[32], cartea publicată de profesorul Ion Agrigoroaiei și colaboratorii[33], contribuțiile lui Cornel Țucă[34], Constantin C. Gomboș[35] și Ioana Cazacu[36].

---

[28] Ioan I. Șerban, *Voluntari transilvăneni și bucovineni din Rusia în lupta pentru întregirea statală a României (1916-1920)*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1997.

[29] Idem, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului 1916-1919*, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2003.

[30] Idem, Șerban, *Voluntari transilvăneni și bucovineni din Rusia în lupta pentru întregirea statală a României*, pp. 49, 50, 90, 92, 93, 191, 208.

[31] Idem, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, I, în „Apulum", XXXVI, 1998, pp. 449-460; II, în „Apulum", XXXVII/2, 2000, pp. 153-164; Idem, *Gazeta „România Mare", organ de presă al corpului voluntarilor români din Rusia (iulie-decembrie 1917)*, in „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica", VIII, 2004, pp. 175-182.

[32] Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni prizonieri în Rusia reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia", XLIII, 1998, nr. 1-2, pp. 123-131.

[33] Ion Agrigoroaiei, Sorin D. Ivănescu, Dumitru Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit și mentalități în timpul marelui război. Corpurile de voluntari români din Rusia*, Iași, Editura Junimea, 2005.

[34] Cornel Țucă, *Despre prizonieratul în Rusia al românilor din armata austro-ungară*, in „Argesis", 2006, pp. 379-391.

[35] Constantin C. Gomboș, *Nicolae Munthiu, ofițer de naționalitate română din armata austro-ungară. Scrisori de pe frontul din Galiția*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007.

[36] Ioana Cazacu, *The Second Corp of Romanian Volunteers in Rusia*, in „Revista Română de Studii Baltice și Nordice", II, 2010, nr. 1, pp. 111-118.

În anii 2000, prin contribuțiile care au văzut lumina tiparului a fost restituită o figură importantă a voluntarilor români de pe frontul răsăritean, Elie Bufnea, o personalitate cu rol de coordonare a activității voluntarilor români din Rusia și Siberia[37].

Chiar dacă mai modest sub aspect cantitativ, prezența românilor din armata austro-ungară ajunși prizonieri în Franța, a stat în atenția istoriografiei românești de după 1989, care a dat câteva studii importante pe această temă. O cercetare de referință pe acest subiect a fost realizată de Vasile Dudaș, sub forma cărții publicate în 1996, despre Legiunea română din Franța[38]. Istoricul francez Jean Nouzille, interesat de aspecte de istorie modernă și contemporană românească, a scris de asemenea o lucrare meritorie despre prizonierii români din Alsacia-Lorena în anii 1917-1918, publicată în 1997 în dublă ediție, română și franceză[39]. Întrucât efortul de organizare a Legiunii române din Franța face parte dintr-o acțiune mai amplă de promovare a intereselor naționale românești la sfârșitul războiului, în care s-au implicat membri ai comunității românești din Franța, formată în principal din imigranți și studenți, se impun a fi menționate și abordări istoriografice care au valorificat problematica dintr-o perspectivă mai largă, așa cum sunt studiile lui Gheorghe Sbârnă[40] și Virgil Valea[41].

Între restituirile documentare alături de textele de prezentare sau de analiză bazate pe astfel de surse primare, referitoare la experiența românilor ardeleni în război, sau ulterior în ipostaza de prizonieri și de voluntari în curs de organizare, publicate în ultimii 26 de ani, mai pot fi menționate, într-o enumerare selectivă, cele semnate de Nicolae Șteiu[42], Vasile Popeangă[43],

---

[37] Sabin Ivan, Elie Bufnea, *Cu voluntarii români în Siberia (1917-1920)*, in „Memoria", 2000, nr. 30, p. 46-55; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți.* vol. 1. *În Rusia sovietelor*, vol. 2. *În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Marist, 2008; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920). Album*, Baia Mare, Marist, 2010.

[38] Vasile Dudaș, *Legiunea română din Franța (1918-1919)*, Timișoara, Editura Mirton, 1996.

[39] Jean Nouzille, *Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia-Lorena (1917-1918)*, prefață de Dumitru Preda, București, Editura Semne '94, 1997; Idem, *Le calvaire des prisonniers de guerre roumains en Alsace-Lorraine 1917-1918*, București, Editura Semne '94, 1997.

[40] Gheorghe Sbârnă, *Universitari români în sprijinul unității naționale în Franța și Italia (1917-1918)*, in „Analele Universității Spiru Haret", I, 1998, pp. 45-52.

[41] Virgil Valea, *Lupta emigrației române pentru unitatea națională, în Franța (1917-1918)*, în: Marius Grec, Stelean Ioan Boia (coord.), *Aradul și Marea Unire*, Arad, Vasile Goldiș University Press, 2008, pp. 136-150.

[42] Nicolae Șteiu, *Țăranul Dumitru Faur despre primul război mondial și problemele românilor transilvăneni*, in „Acta Musei Napocensis", XXVI-XXX, 1989-1993, pp. 619-623.

[43] Vasile Popeangă, *Voluntari bănățeni în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri*, în „Ziridava", XVIII, 1993, pp. 217-252.

Maria Maxa[44], Eugenia Bîrlea[45], Vasile Marian Pop[46], Traian Corneanu[47], Liviu Păiuș[48], Adolf și Ioana Minuț[49], Valeriu Leu[50], Dan Mihai[51].

Dintre contribuțiile publicate după 1989, cu un grad mai ridicat de relevanță referitor la participarea românilor din Austro-Ungaria la război, înrolați în armatele monarhiei dualiste, se disting câteva studii care prezintă tema în ansamblu, așa cum sunt cele semnate de Vasile Dudaș[52] și Ioan I. Șerban[53], istorici care-și continuă dealtfel preocupările legate de Primul Război Mondial începute în perioada comunistă. Aceste texte au apărut atât separat, ca studii distincte, cât și sub formă de capitole în alte lucrări ale celor doi istorici, la care am făcut referire în trimiterile anterioare. Demn de remarcat este, de asemenea, interesul istoriografiei din ultimii 26 de ani pentru prezența românească în marina austro-ungară din perioada Marelui Război și pentru inițiativele intreprinse de aceștia la sfârșitul conflictului, ilustrat prin contribuțiile semnate de Victor Cațavei (care a revenit asupra unui text publicat cu ani în urmă, în 1977)[54], Teofil Oroian[55], Ion Ionescu[56], Marian Sârbu[57], Virgil Șerban[58] și Augustin Mureșan[59].

---

[44] Maria Maxa, *Manuscrisul jurnalului lui Dumitru Nistor, prizonier de război în Japonia. 1914-1919*, în „Philobiblion", 1995, nr. 1, pp. 174-178.

[45] Eugenia Bîrlea, *Atitudinea prizonierilor ardeleni din primul război mondial față de corpurile de voluntari*, „Acta Musei Porolisensis", XXIII/2, 2000, nr. 2, pp. 167-178.

[46] Vasile Marian Pop, *Activiatea Legiunii române din Praga reflectată în colecția personală Gavril Câmpeanu*, în „Buletinul Muzeului Militar Național", I, 2003, nr. 2, pp. 276-283.

[47] Traian Corneanu, *Voluntarii ardeleni și bucovineni în războiul de reîntregire a neamului*, în *Maramureș vatră de istorie milenară*, V, Cluj-Napoca, 2004, pp. 185-196.

[48] Liviu Păiuș, *Soldat și prizonier. Însemnări din primul război mondial*, in „Arhiva Someșană", III, 2004, pp. 507-523.

[49] Adolf Minuț, Ioana Minuț, *Odiseea unui român din Făgăraș în primul război mondial (1914-1918)*, in „Mousaios", XI, 11, pp. 271-282.

[50] Valeriu Leu, *Memorialistica românească din Banat referitoare la primul război mondial și la unirea din 1918*, in *Banatul din memorie. Studii de caz*, Timișoara, 2008, pp. 279-317.

[51] Dan Mihai, *Istoria ce am petrecut în crâncenul război*, ediție de Viorel Ciubotă și Ioan M. Botoș, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2008.

[52] Vasile Dudaș, *Românii în armata austro-ungară (1867-1918)*, in „Studii de istoria Banatului", XVI, 1992, pp. 202-226.

[53] Ioan I. Șerban, *Românii în armata austro-ungară în anii primului război mondial*, „Annales Universitatis Appulensis", II-III,1998-1999, pp. 201-215.

[54] Victor Cațavei, *Conducătorii gărzii naționale române a marinarilor de la Pola*, in „Ziridava", XVIII, 1993, pp. 255-260.

[55] Teofil Oroian, *Militari români în armata austro-ungară*, în „Revista de Istorie Militară", 1996, nr. 3-4, pp. 13-15.

[56] Ion Ionescu, *Marinari români din flota austro-ungară și actul unității naționale*, in „Revista de Istorie Militară", 1998, nr. 6, pp. 28-29.

[57] Marian Sârbu, *Activitatea marinarilor români în flota austro-ungară. Garda marinarilor români de la Pola*, „Anuarul Muzeului Marinei", IV, 2001, p. 201-208.

Istoriografia participării românilor ardeleni la Marele Război sub steag austro-ungar înregistrează, așa cum am sugerat anterior, o relație de continuitate între perioada comunistă și etapa sucesivă, exprimată în principal prin menținerea după 1989 a interesului pentru publicarea surselor narative și pentru cultivarea anumitor teme precise din cadrul problematicii în ansamblul ei. Pe lângă cadrul nou creat odată cu căderea regimului comunist, care a făcut posibilă studierea trecutului într-un climat de libertate intelectuală, fără condiționări și constrângeri politico-ideologice, trebuie semnalate câteva noutăți proprii pentru modul în care a a fost abordat subiectul la care ne referim în cuprinsul prezentei analize. Astfel, pentru modul în care subliniat importanța istoriografică a lumii anonime, „tăcute", a satelor, care prinde glas acum, în vremuri de război, mai puternic ca în trecut, merită a fi subliniată importanța contribuțiilor lui Valeriu Leu și Carmen Albert, și în special lucrarea *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată*, publicată în 1995[60]. Cei doi cercetători bănățeni au atras atenția asupra relevanței memoriilor pe care le redactează acum, în anii dramatici ai războiului mondial, nu elitele, ci țăranii simpli, abia familiarizați cu exercițiul scrisului, care simt nevoia, ca urmare a impactului deosebit exercitat de evenimente asupra lor, să redacteze însemnări și să mărturisească, într-o formă vecină cu oralitatea, experiențele trăite în vâltoarea marii încleștări. Valeriu Leu și Carmen Albert au semnalat, în premieră în istoriografia românească post-decembristă, importanța acestei memorialistici „mărunte", create de o lume care, în Banat ca și pe alte meridiane ale Europei și lumii, apelează la masiv la exprimarea în scris, sub forma corespondenței de război[61], precum și a însemnărilor autobiografice și memorialistice, redactate „la cald" sau ulterior, ca formă de perpetuare și

---

[58] Virgil Șerban, *Piese din patrimoniul muzeului arădean legate de Garda de la Pola*, în „Buletinul Muzeului Militar Național", I, 2003, nr. 2, pp. 284-290.

[59] Augustin Mureșan, *22 noiembrie 1918-sosirea Gărzii Naționale Române a marinarilor de la Pola, la Arad*, in: Marius Grec, Stelean Ioan Boia (coord.), *op.cit.*, pp. 151-158; Idem, *Garda Națională Română a marinarilor de la Pola în contextul luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri*, in Vasile Popeangă, Emil Arbonie (coord.), *Pe drumul Marii Uniri*, Arad, Vasile Goldiș University Press, 2008, pp. 90-103.

[60] Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica „măruntă" sau istoria ignorată*, Reșița, Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin, 1995.

[61] Pentru spațiul italian, istoriografia vorbește de patru milioane de scrisori schimbate între soldații aflați pe front și cei de acasă, un exercițiu de comunicare fără precedent al unor mase în curs de alfabetizare. Vezi în acest sens Federico Mazzini, *Rappresentazioni e realtà nell'esperienza dei soldati italiani*, in Nicola Labanca, Oswald Überegger (coord.), *La guerra italo-austriaca (1915-18)*, Bologna, Società editrice il Mulino, 2014, p. 166.

transmitere a memoriei războiului ca experiență personală[62]. În aceeași ordine de idei, a felului în care a fost perceput războiul de către lumea rurală românească, se impune a fi menționată lucrarea Eugeniei Bîrlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, la origine teză de doctorat, o abordare sensibil novatoare în istoriografia românească post-decembristă interesată de Primul Război Mondial. Folosindu-se de tehnici de cercetare specifice etnologiei și de metodele utilizate de istoria mentalităților colective, această lucrare este o demonstrație cu privire la avantajele aduse de interdisciplinariate în studiul viziunii țăranilor români din Transilvania despre la Marele Război[63]. Cartea semnată de Ioan Bolovan, dedicată realităților demografice din Transilvania acestei perioade (familie, moralitate și raporturi de gen), se inscrie de asemenea, în ceea ce privește tematica propusă, în linia abordărilor cu impact inovativ în cercetarea problematicii avute în vedere[64].

Din zona istoriografiei bănățene a pornit inițiativa cea mai consistentă și mai sistematică de publicare a izvoarelor privind participarea românilor din Austro-Ungaria la Primul Război Mondial, din câte s-au concretizat în scrisul istoric de după revoluția din 1989. Demarat de Valeriu Leu, în prelungirea preocupărilor legate de exercițiul memorialistic al lumii rurale bănățene în anii războiului, împreună cu un alt mare istoric al ținutului bănățean, profesorul Nicolae Bocșan, proiectul și-a propus o finalitate ambițioasă, unică dealtfel în istoriografia românească post-comunistă, de a restitui integral, sub forma unei antologii, „memoria bănățeană a Marelui Război", prin publicarea tuturor izvoarelor memorialistice provenite de la participanții bănățeni la război și la Marea Unire. Înainte de trecerea intempestivă la cele veșnice a profesorului Bocșan, pe urmele prietenului său Valeriu Leu, care a încetat din viață cu câțiva ani mai devreme, au văzut lumina tiparului trei volume care cuprind texte edite, publicate într-o primă fază în perioada interbelică și ulterior, alături de altele inedite, depistate de cei doi istorici și de colaboratorii lor în fonduri arhivistice bănățene și transilvănene. Volumul I al acestei antologii conține 25 de texte memorialistice, redactate de protagoniști bănățeni după

---

[62] Vezi în acest sens studiul lui Doru Radosav, *Memoria „de jos" a războiului. Câteva considerații*, in „Anuarul Institutului de Istorie Orală", XIV, 2014, pp. 5-54.

[63] Eugenia Bîrlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004. Vezi în acest sens și comentariul lui Sorin Mitu în articolul *Identități și solidarități țărănești*, publicat în volumul: Sorin Mitu, *Identități moderne în Transilvania*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2016, p. 34.

[64] Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, moralitate și raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

cum urmează: Petru Abu (inedit), I. Babeu (prima apariție: 1933), Nicolae Badiu (prima apariție: 1929-1947), Filaret Barbu (prima apariție: 2003), Coriolan Băran (două manuscrise, publicate inițial în 1992 și respectiv 2009), P. Bizerea (prima apariție: 1930), Sever Bocu (două manuscrise, publicate anterior în 1933, 1939, 2005), Dimitrie Botău (prima apariție: 1931), Emil Botiș (prima apariție: 2006), Valeriu Braniște (prima apariție: 1972), Caius Brediceanu (prima apariție: 1936), Nicolae Brânzeu (prima apariție: 2008), Coriolan Buracu (prima apariție: 2007), Pompiliu Ciobanu (1934), Nicolae Corneanu (1977), Aurel Cosma jr. (trei manuscrise inedite și al patrulea apărut într-o primă ediție în 2010), Mihai Drugărin Petricoane (prima apariție: 1996), Octavian Furlungeanu (inedit). Volumul al doilea editează manuscrisul de o valoare documentară deosebită al memoriilor lui Pavel Jumanca (partea referitoare la perioada de după 1914), un învățător din Caransebeș înrolat în armata austro-ungară, care a dezertat în România, unde a rămas până la finalul războiului. Volumul al treilea conține 21 de texte, unele tipărite precum cele cuprinse în primul volum, în deceniile interbelice, când demarează publicarea memorialisticii românești a războiului, altele după aceea, iar altele inedite care văd acum în premieră lumina tiparului. Aceste materiale sunt reproduse în volum în următoarea succesiune: Ioan Geția (amintiri publicate succesiv, pe fragmente, în presa interbelică, astfel: 1930, 1931, 1933, 1937, 1938), Eftimie Gherman (ediții precedente: 1995, 2000), Petru Ghiocel (inedit), Cornel Grofșorean (inedit), Ilie Gropșianu (prima apariție: 1931), Mihail Gropșianu (prima apariție: 1935), Ioan Ilie (prima apariție: 1978), Sofia Imbroane (prima apariție: 1933), Damian Izverniceanu (prima apariție: 1931), Ștefan Jianu, Ioan David (prima apariție: 1935), Ion Jurjac (prima apariție: 1957), Lae din Banat (prima apariție: 1932), Ștefan Lazăr (inedit), N. Linția (inedit), Alexandru Mihai (prima apariție: 1930), Grigore Mihăiuțiu (inedit), Ilie Mișcuția (prima apariție: 1978), Aurel Moacă (prima apariție: 1929), Koloman Müller (inedit), Gh. Neamțu (prima apariție: 1927)[65]. Pe lângă caracterul masiv, de mare consistență, al restituirii documentare pe care o propune, merită a fi subliniată singularitatea acestui proiect în peisajul istoriografic românesc de astăzi, care nu abundă în inițiative de anvergură

[65] *Marele Război în memoria bănăţeană (1914-1919)*, vol. I: antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan, colaboratori: Mihaela Bedecean și Ionela Moscovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; vol. II: *Memoriile lui Pavel Jumanca*, antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, colaborator: Ionela Moscovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013; vol. III: antologie, ediție, studii și note de Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecean, colaborator: Ionela Moscovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, 2015.

de editare exhaustivă a izvoarelor privitoare la Marele Război, în pofida ocaziei și a contextului stimulativ creat de centenarul conflagrației.

În acest periplu istoriografic pe marginea scrierilor despre românii care au luptat în anii Marelui Război sub drapel austro-ungar, un loc aparte se cuvine lucrărilor cu care s-a înscris după 1989 istoricul și profesorul Liviu Maior în dezbaterea acestui subiect. Profesorul Maior a anticipat abordarea temei prin studiul publicat în 1985[66], pentru ca după 1990, fără să abandoneze alte preocupări, precum revoluția de la 1848 sau istoria mișcării naționale a românilor din Transilvania, să-i consacre un spațiu mult mai generos în șantierul său de cercetare. Prin cele două lucrări dedicate soldaților și ofițerilor români din armata habsburgică[67] și respectiv transferului operat in conștiința și în mentalitatea colectivă a românilor aflați sub stăpânirea împăratului-rege Habsburg, pe parcursul secolului al XIX-lea până la Primul Război Mondial, „de la loialitatea dinastică la identitatea națională”[68], Liviu Maior a depășit în mod hotărât zona contribuțiilor documentare și a intepretărilor prudente, propunând o abordare novatoare a istoriei Imperiului habsburgic și a rolului instituției militare in relația acestuia cu naționalitățile. Liviu Maior avansează ideea abandonării unei perspective mult prea îndelung bătătorite, conform căreia Imperiu dunărean a reprezentat o „închisoare a popoarelor”, un loc al eternei asupriri sociale și naționale, o perspectivă marcată de o viziune naționalistă impusă de memorialistica românească de după 1918, care a atras după sine diabolizarea sistemului militar austriac într-o întreagă istoriografie care a făcut epocă la noi. Elementul de noutate propus de profesorul Maior constă în recuperarea și reconsiderarea loialismului/patriotismului dinastic, ca un liant ce asigura coeziunea și echilibrul unui imperiu cu o componentă etnico-națională atât de pestriță. Centrat pe figura împăratului, patriotismul dinastic a reprezentat o ideologie și o convingere nutrită și de românii ardeleni până la sfârșitul primei conflagrații mondiale, asemeni altor naționalități din Imperiu, în propagarea și consolidarea căreia armata a reprezentat un laborator deosebit de eficient, un set de valori care se vor deteriora progresiv, în anii războiului cu deosebire, în favoarea

---

[66] Vezi Liviu Maior, *Soldați români în armata austro-ungară 1914-1918*, în Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor (coord.), *Civilizație medievală și modernă românească*, Dacia Editrice, Cluj-Napoca, 1985, pp. 355-367.

[67] Idem, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

[68] Idem, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006. Pe această temă, vezi și articolul: Idem, *Românii ardeleni de la loialitatea dinastică la loialitatea națională*, în „Revista de Istorie Militară”, 2008, nr. 5-6, pp. 19-26.

atașamentului pentru identitatea națională. Este așadar meritul lui Liviu Maior de a fi lansat o schimbare de optică în istoriografia de după 1989, interesată de prezența românească între fruntariile habsburgice și în particular în ceea ce privește participarea lor la Primul Război Mondial. Importanța loialismului pentru înțelegerea participării românești la război a fost reafirmată de profesorul Maior, în cea mai recentă carte publicată (2016): *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război, 1914-1916*. Un capitol al acestei lucrări se referă pe larg la impactul atentatului de la Sarajevo printre români, în sensul în care dispariția arhiducelui Franz Ferdinand a însemnat, în opinia autorului, „sfârșitul loialității românești față de Casa de Habsburg" și a prefigurat momentul 1 decembrie 1918[69].

La o privire de ansamblu asupra scrisului istoric care s-a ocupat de participarea românilor din Imperiul austro-ungar la aventura reprezentată de Primul Conflict Mondial, se poate constata că tema s-a resimțit de-a lungul veacului care s-a scurs de la declanșarea conflictului, de pe urma experiențelor opresive sau stimulative de care a avut parte întreaga istoriografie românească, în diferitele sale etape. A suferit până la instrumentalizare, în anii comunismului, presiunea politicului, dar a reușit să mențină în limitele decenței științifice aliniamentele unui program de cercetare schițat în deceniile interbelice, care și-a dovedit forța și relevanța în timp. A editat surse, a produs lucrări de reconstituire factologică, de analiză și interpretare a subiectului, a avut parte de demersuri inovative la nivel metodologic și al abordării. Astăzi, în 2016, istoriografia problemei despre care am făcut vorbire pe parcursul acestui articol, se prezintă, la urma urmei, la fel ca în etapele precedente ale parcursului său: sub forma unui șantier deschis, care produce contribuții ce îmbogățesc, sub aspect cantitativ cel puțin, bibliografia temei. După mai bine de două decenii și jumătate de parcurs istoriografic desfășurat într-un climat de libertate intelectuală, tema își menține, în esență, prioritățile, care constă în nevoia publicării de izvoare sau a readucerii lor în actualitate prin reeditare[70], a abordării (și revizitării) unor aspecte tratate insuficient sau necorespunzător până acum (în perioada comunistă îndeosebi). Participarea românilor ardeleni la război „sub alte uniforme", a fost mai parcimonios tratată decât fenomenul voluntariatului

[69] Idem, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război, 1914-1916*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, p. 63.

[70] Vezi în acest sens Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la războiul pentru reîntregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea Gheorghe Abrudan, Cluj-Napoca, Deva, Editura Argonaut, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2015.

generat de aceștia după căderea în prizonierat la ruși, italieni și francezi, sau decât contribuția pe care și-au adus-o la pregătirea și realizarea Marii Uniri. Studiul nostru și-a propus să semnaleze acest dezechilibru al abordărilor privind istoria românească a perioadei 1914-1918/1919, în parte depășit prin contribuțiile apărute în perioada post-comunistă pe care le-am menționat mai sus.

Participarea românilor la Primul Război Mondial, are astăzi, ca temă de cercetare, și alte deziderate care țin de necesitatea racordării dezbaterii românești despre război la evoluțiile istoriografiei internaționale. Un aspect, în această ordine de idei, ține de continuarea direcției de inovare tematică și metodologică spre care s-a orientat, prin cele câteva contribuții menționate mai sus, șantierul românesc de cercetare al acestei teme. Astfel, ar fi extrem de necesară abordarea unor teme precum mentalitățile colective și imaginarul în perioada conflagrației, atitudinea în față morții, doliul, comemorările, propaganda pe front și în spatele acestuia, printre populația necombatantă („frontul de acasă”)[71], copiii în perioada războiului[72], fotografia în anii conflictului[73] etc., teme și probleme pentru care s-a demonstrat deja că există un anume interes și disponibilitate printre istoricii români de astăzi și care aparțin de ceea de s-ar putea numi o „istorie culturală” a Marelui Război. Un alt aspect deosebit de interesant și de promițător, care a început să prindă contur în bibliografia internațională a subiectului, ar fi trecerea de la istoriile „naționale” ale Marelui Război, marcate de inevitabile partizanate, de viziuni naționaliste, clișee și stereotipuri de multă vreme bătătorite în literatura de specialitate dintr-o țară sau alta, la o „istorie transnaționlă” care să fie un semn al reconcilierii și

[71] Ni se pare deosebit de promițătoare în acest sens lucarea recent apărută a lui Radu Tudorancea: *Frontul de acasă. Propagandă, atitudini și curente de opinie în România primului război mondial*, București, Editura Eikon, 2015.

[72] Semnalăm pe această temă studiul semnat de Ana Victoria Sima și Mirela Popa-Andrei Popa, *Copiii în vreme de război. O perspectivă transilvăneană asupra Primului Război Mondial*, in Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Loránd Mádly, Dumitru Țeicu (coord.), *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, pp. 501-516.

[73] Pe acest subiect, au apărut până acum: Marius Cristea, Smaranda Cutean, *Memorie și onoare, românii în primul război mondial. Album. Volum dedicat aniversării a 90 de ani de la Marea Unire din 1 Decembrie 1918*, Alba Iulia, Altip, 2008; Christophe Prochasson, Florin Țurcanu (coord.), *La Grande Guerre. Historie et mémoire collective en France et en Roumanie*, București, New Europe College-Institut d'études avancées, 2010; Dorin Giurgiu, Marius Cristea, Ioana Rustoiu, Smaranda Cutean, *Regii României Mari la Alba Iulia. Album*, Alba Iulia, Editura Altip, 2013; Carol Bereczky, *Album cu fotografii din Primul Război Mondial. Album mit Fotos aus dem Ersten Weltkrieg. Elsö-Világháborús fénykép-albuma. World War I. Photos Album*, Reșița, Frontul Democrat al Germanilor din Județul Caraș-Severin, Asociația Germană de Cultură și Educație a Adulților Reșița, Editura „Banatul Montan”, 2014.

deopotrivă un salt, sub aspectul abordării, la un nivel calitativ superior, în sensul tratării războiului ca fenomen global (*Global War*). O inițiativă recentă în sensul unei atari perspective a fost lansată și concretizată de istoricul britanic Jay Winter, căpătând forma primului volum al lucrării: *The Cambridge History of the First World War*[74]. Sunt de asemenea de cel mai mare interes proiecte istoriografice în care istorici din țări aflate în tabere adverse în anii 1914-1918, s-au așezat la aceeași masă și au scris istorii comune ale marii conflagrații. Așa a apărut în anul 2008 cartea semnată de Jean-Jacques Becker și Gerd Krumeich: *La Grande guerre. Une histoire franco-allemande*, urmată de o ediție în limba germană în 2010[75]. La fel de semnificativă este, din această perspectivă, lucrarea coordonată de Nicola Labanca și Oswald Überegger, *La guerra italo-austriaca (1915-18)*, publicată la Bologna în 2014[76], după ediția în limba italiană urmând să apară o a doua în traducere germană. Pornind de la asemenea exemple, ne întrebăm, à propos de subiectul prezentului articol, dacă și când va fi posibilă o istorie româno-maghiară a Primului Război Mondial...?

[74] Jay Winter, *The Cambridge History of the First World War*, vol. I. *Global War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.
[75] Jean-Jacques Becker și Gerd Krumeich: *La Grande guerre. Une histoire franco-allemande*, Paris, Tallandier, 2008, tradusă în germană sub titlul *Der Grosse Krieg. Deutschland und Frankreich, 1914-1918*, Essen, Klartext Verlag, 2010.
[76] N. Labanca, O. Überegger, *op.cit.*, a se vedea în special considerațiile de la pp. 14-25 sq.

Scrisori ale unor arădeni adresate miniștrilor Ioan Lupaș și Constantin Argetoianu (1926, 1929)

Letters from some people from Arad addressed to the ministers Ioan Lupaş şi Constantin Argetoianu (1926, 1929)

Laurenţiu-Ştefan Szemkovics,
Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti

Abstract

The purpose of this presentation is to make known two letters that come from the Bucharest Central National Archives written, in 1926, by Ascaniu Crisan, director of the Boys Highschool „Moise Nicoară" from Arad, to Ioan Lupas, minister of Health and Social Protection and, in 1929, by Ioan Mladin, director of the House of Educators from Arad, to Constantin Argetoianu, minister of Agriculture and Domains.

Key words: Arad, National Archives, Ascaniu Crișan, House of Educators from Arad, Constantin Argetoianu, Ioan Lupaș, Ioan Mladin, Boys Highschool „Moise Nicoară" from Arad, minister of Agriculture and Domains, minister.

La Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, în fondurile „Lupaș Ioan" și „Constantin Argetoianu" se află două scrisori semnate de doi arădeni, Ascaniu Crișan și Ioan Mladin.

Ascaniu Crișan[1] (1881-1947), sibian de origine, director al Liceului de băieți „Moise Nicoară" din Arad (1920-1947), le-a fost profesorul viitorilor academicieni **Tiberiu Popoviciu** (n. 16 februarie 1906, Arad – d. 29 decembrie 1975, Cluj, matematician, prof. univ.), **Caius Iacob** (n. 29

[1] Acaniu Crișan (1881-1947), sibian de origine, director al Liceului de băieți „Moise Nicoară" din Arad (1920-1947), președintele onorific al „Societății de matematică a elevilor"; *Pentru creditul românesc din Ardeal și Banat*, în „Revista Economică", anul XXXVII, 1935, nr. 47, p. 342; Virgil Valea, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică)1919-1938)*, în „90 de ani de administrație românească în Arad. Culegere de studii și comunicări", coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2010, p. 223.

martie 1912, Arad – d. 6 februarie 1992, București, matematician, profesor la Universitatea din București și la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj), **Valeriu Novacu** (n. 26 iunie 1909, Pecica, Arad – d. 20 martie 1992, București, fizician, membru corespondent al Academiei Române), **Aurel Avramescu** (n. 17 iunie 1903, Radna, Arad – d. 29 octombrie 1985, București, inginer, președinte al Centrului de documentare științifică al Academiei Române).

În prima scrisoare, dată la Arad, în 28 aprilie 1926, Ascaniu Crișan îi adresează trei rugăminți lui Ioan Lupaș[2], la acea dată ministrul sănătății și ocrotirii sociale (30 martie 1926-4 iunie 1927). Prima rugăminte se referă la sprijinul pentru schimbarea a 6 titluri de rentă ale liceului, emise înainte de 1914, în titluri românești: „*Liceul nostru dispune de 6 titluri de rentă emise înainte de 1914, pe care statul român urmează să le schimbe în titluri românești. În anul 1921 ele au fost declarate și ștampilate. În anul trecut urma să fie depuse la Administrația financiară. Nu știu cum s-a făcut că mi-am uitat de ele și acuma aflu că nu sunt trecute în tabloul celor ce vor fi răscumpărate. Deși termenul a expirat demult, am socotit totuși să fac o încercare, da dacă greșeala se poate repara. Prezint aci o petiție în acest sens, pe care te rog să o dai dlui ministru Lapedatu*[3]*, rugându-l să o rezolve favorabil. Ți-ași fi foarte mulțumitor, dacă liceul nostru, în schimbul acestor rente, s-ar putea alege cu câteva hârtii de valoare românești*”.

A doua rugăminte se referă la intervenția pentru a muta ambulatoriul policlinic din clădirea lojei francmasonilor, astfel încât în acel local Despărțământul Astrei din Arad să întemeieze un muzeu etnografic: „*Despărțământul Astrei din Arad*[4]*, al cărei subdirector sunt, vrea să întemeieze un muzeu etnografic*[5]*. Cel mai potrivit local pentru aceasta ar fi*

---

[2] Ioan Lupaș (n. 9 august 1880, Săliște, comitatul Sibiu – d. 3 iulie 1967, București).

[3] Ion I. Lapedatu, ministrul finanțelor (30 martie 1926-19 martie 1927) în guvernul Alexandru Averescu (3) în perioada 30 martie 1926-4 iunie 1927; frate geamăn cu Alexandru I. Lapedatu, istoric, politician și președinte al Academiei Române. A fost guvernator al Băncii Naționale a României (1944-1945), membru de onoare al Academiei Române (din 1936).

[4] La 5 noiembrie 1924 a luat naștere, sub președinția lui Teodor Botiș, *Despărțământul din Arad al Astrei*. În 1932 direcțiunea asociației a fost preluată de Ascaniu Crișan, urmat din 1936, până la sfârșitul perioadei interbelice de către Iustin Marșieu; G. Preda, *Activitatea „Astrei„ în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Editura Astrei, Sibiu, 1944, p. 148; Horia Truță, *ARAD – GAI. Scrieri monografice*, volumul II, Mirador, Arad, 2012, p. 259.

[5] Ascaniu Crișan a militat, împreună cu profesorii Caius Lepa și Nichi Lazăr, pentru înființarea unui Muzeu Etnografic la Arad; Virgil Valea, *Cultură și spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică (1919-1940)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2005, p. 238; idem, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc în Arad în perioada interbelică)1919-1938)*, p. 221.

loja francmasonilor. Or această casă e ocupată de ambulatoriul policlinic. Clădirea se află în nemijlocita apropiere a căminului învățătorilor, vis à vis de școala normală de fete, fiind învecinată și cu școala de meserii. Din punct de vedere al educației tinerimii școlare care își fac educația în aceste școli, clădirea e improprie unui ambulator, cercetat zilnic de atâtea femei pierdute. Te-ași ruga să examinezi chestiunea și să dispui ca ambulatorul să fie plasat aiurea. Localul acesta, aflător în cartierul școlilor, e mai curând potrivit pentru muzeul Astrei, decât pentru ambulator. Cred că părintele Botiș[6] *a intervenit în același sens. Despre temeinicia motivelor invocate de mine, cred că te vei putea convinge personal, cu prilejul vizitei pe care o vei face Aradului*". În continuare se mai face referire la inaugurarea sanatoriului de tuberculoși la Arad.

Prin cea de-a treia rugăminte adresată ministrului, Ascaniu Crișan solicită luarea de măsuri împotriva profesorului Dante Gherman: „*Cunoști pe profesorul Dante Gherman, îl ști ce plătește. În cursul anului acesta s-a pornit o anchetă împotriva lui pentru faptul că a trecut la examene elevi în schimbul paradelor grase, că nu-și face datoria în școală și că în societate dovedește o purtare incalificabilă. Cazul a fost anchetat de dl. insp. Petrovici, pe urmă de dl. insp. gen. P. Marinescu; ambii ne-au promis că vor scăpa liceul nostru de această belea. Au trecut de atuncea luni și dreptate nu se face. Faptul că păcătoșii nu se pedepsesc, are o influență detestabilă asupra celorlalți profesori. Vinovatul, văzându-se tare și mare, și-a luat de-un timp încoace nasul la purtare. Vine la școală când îi place, iar când vine e vai de cartea care o face. Acum, după ce a cutreierat toate partidele politice, s-a înscris la țărăniști, unde a putut să parvină ducându-l în eroare pe Bogdan Duică. Și – horribile dictu*[7] *– licheaua candidează la alegeri. Acum te rog să vorbești cu dl. ministru Negulescu*[8]*, sau cu dl. secretar general Oteteleșanu, și să stărui ca să se dea curs chestiunii lui disciplinare. Dosarul e la minister, ancheta s-a făcut, urmează ca ministerul sau consiliul permanent să se pronunțe. Este desasperant faptul că astfel de chestiuni se pot la noi amâna ad calendas. O seamă de profesori, văzând cum păcătosului i se lasă libertatea de-a opera în bună voie, fără a i se*

---

[6] Pr. dr. Teodor Botiș (1873-1940) scris două mari monografii: *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, 1922 și *Monografia familiei Mocioni*, 1939; a fost membru al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) și primul președinte al despărțământului Arad al acesteia, luptător pentru Unirea cu țara.

[7] Îngrozitor de spus.

[8] Petre P. Negulescu, ministrul instrucțiunii publice (30 martie-14 iulie 1926) în guvernul Alexandru Averescu (3) în perioada 30 martie 1926-4 iunie 1927.

aplica sancțiunile, sunt gata să-și dea demisia din învățământ. Eu nu cer decât să se facă dreptate și sper că actualul guvern își va face datoria. Urgentarea chestiunii din partea ta sunt sigur că va avea rezultatul dorit".

În urma verificării, la care m-a sprijinit dr. Augustin Mureșan, scrisoarea de mai sus nu apare în studiul cercetătorilor Radu Ardelean și Lucian Giura[9].

În cea de-a doua scrisoare, dată la Arad, în 20 ianuarie 1929, Ioan Mladin, la acea dată directorul Casei Învățătorilor din Arad, îi mulțumește lui Constantin Argetoianu, pentru că, în timpul când a fost ministru al agriculturii și domeniilor, a acordat, gratuit, lemne de foc Casei Învățătorilor din Arad: „*La intervenția colegului și prietenului nostru de principiu, dl. A. Micloși, director școlar în Arad, în timpul când Excelența Voastră ocupați cu onoare fotoliul ministerial al Domeniilor, ați avut înalta bunăvoință de ați acordat – în mod gratuit – pentru Casa Învățătorilor din Arad*[10] *o cantitate de 320 m. steri lemne de foc din pădurile statului. Pentru acest gest nobil și uman și pentru solicitudinea și dragostea dovedită cu atâta prisosință față de cauzele modestei tagme dăscălești din încredințarea Consiliului de administrație al Casei învățătorilor, precum și eu personal, vă rugăm respectuos, Domnule Ministru, să binevoiți a primi expresiunea celor mai simțite și afectuoase mulțumiri și recunoștința dăscălimii din jud. Arad.*

Cu dorința și speranța, că bunul Dumnezeu vă va-nvrednici ca în viitorul cel mai apropiat, să puteți fi din nou protectorul și sprijinul nostru, vă rugăm Excelență, să binevoiți a primi asigurarea celor mai înalte considerațiuni ce cu onoare vă păstrăm".

I.

DIRECTORUL
LICEULUI „MOISE NICOARĂ" ARAD.

Arad 28 april, 1926

Iubite nașule,

---

[9] Radu Ardelean, Lucian Giura, *Corespondența lui Ascaniu Crișan cu Ioan Lupaș*, în „Ziridava", XXI, 1998, p. 371-382.

[10] În 1919 se întemeiază „Asociația Învățătorilor din Județul Arad" care avea în patrimoniu și Casa Învățătorilor; Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, fond *Asociația Învățătorilor Români din Ardeal, Banat și Părțile Ungurene*, inventar nr. 442, în prefața întocmită de inspector asistent Arhire Andreea-Cristina.

Te rog să nu te superi dacă vin și eu să te molestez cu o rugare. Iată de ce e vorba:

Liceul nostru dispune de 6 titluri de rentă emise înainte de 1914, pe care statul român urmează să le schimbe în titluri românești. În anul 1921 ele au fost declarate și ștampilate. În anul trecut urma să fie depuse la Administrația financiară. Nu știu cum s-a făcut că mi-am uitat de ele și acuma aflu că nu sunt trecute în tabloul celor ce vor fi răscumpărate. Deși termenul a expirat demult, am socotit totuși să fac o încercare, da dacă greșeala se poate repara. Prezint aci o petiție în acest sens, pe care te rog să o dai dlui ministru Lapedatu, rugându-l să o rezolve favorabil. Ți-ași fi foarte mulțumitor, dacă liceul nostru, în schimbul acestor rente, s-ar putea alege cu câteva hârtii de valoare românești.

A doua rugare a mea e de ordin cultural. Despărțământul Astrei din Arad, al cărei subdirector sunt, vrea să întemeieze un muzeu etnografic. Cel mai potrivit local pentru aceasta ar fi loja francmasonilor. Or această casă e ocupată de ambulatoriul policlinic. Clădirea se află în nemijlocita apropiere a căminului învățătorilor, vis à vis de școala normală de fete, fiind învecinată și cu școala de meserii. Din punct de vedere al educației tinerimii școlare care își fac educația în aceste școli, clădirea e improprie unui ambulator, cercetat zilnic de atâtea femei pierdute. Te-ași ruga să examinezi chestiunea și să dispui ca ambulatorul să fie plasat aiurea. Localul acesta, aflător în cartierul școlilor, e mai curând potrivit pentru muzeul Astrei, decât pentru ambulator. Cred că părintele Botiș a intervenit în același sens. Despre temeinicia motivelor invocate de mine, cred că te vei putea convinge personal, cu prilejul vizitei pe care o vei face Aradului. O spun aceasta, fiind informat că cu prilejul inaugurării sanatoriului de tuberculoși ce s-a deschis de curând aci, vei veni la Arad.

În fine o a treia rugare. Cunoști pe profesorul Dante Gherman, îl știi ce plătește. În cursul anului acesta s-a pornit o anchetă împotriva lui pentru faptul că a trecut la examene elevi în schimbul paradelor grase, că nu-și face datoria în școală și că în societate dovedește o purtare incalificabilă. Cazul a fost anchetat de dl. insp. Petrovici, pe urmă de dl. insp. gen. P. Marinescu; ambii ne-au promis că vor scăpa liceul nostru de această belea. Au trecut de atuncea luni și dreptate nu se face. Faptul că păcătoșii nu se pedepsesc, are o influență detestabilă asupra celorlalți profesori. Vinovatul, văzându-se tare și mare, și-a luat de-un timp încoace nasul la purtare. Vine la școală când îi place, iar când vine e vai de cartea care o face. Acum, după ce a cutreierat toate partidele politice, s-a înscris la țărăniști, unde a putut să parvină ducându-l în eroare pe Bogdan Duică. Și – horribile dictu – licheaua candidează la alegeri.

Acum te rog să vorbești cu dl. ministru Negulescu, sau cu dl. secretar general Oteteleșanu, și să stărui ca să se dea curs chestiunii lui disciplinare. Dosarul e la minister, ancheta s-a făcut, urmează ca ministerul sau consiliul permanent să se pronunțe. Este desasperant faptul că astfel de chestiuni se pot la noi amâna ad calendas. O seamă de profesori, văzând cum păcătosului i se lasă libertatea de-a opera în bună voie, fără a i se aplica sancțiunile, sunt gata să-și dea demisia din învățământ. Eu nu cer decât să se facă dreptate și sper că actualul guvern își va face datoria. Urgentarea chestiunii din partea ta sunt sigur că va avea rezultatul dorit.

Cerându-ți din nou iertare, pentru molestare, te rog să primești din partea noastră a tuturor, cele mai calde salutări.

Ascaniu.[11]

II.

IOAN MLADIN

Domnule Ministru[12],

La intervenția colegului și prietenului nostru de principiu, dl. A. Micloși, director școlar în Arad, în timpul când Excelența Voastră ocupați cu onoare fotoliul ministerial al Domeniilor, ați avut înalta bunăvoință de ați acordat – în mod gratuit – pentru Casa Învățătorilor din Arad o cantitate de 320 m. steri lemne de foc din pădurile statului.

Pentru acest gest nobil și uman și pentru solicitudinea și dragostea dovedită cu atâta prisosință față de cauzele modestei tagme dăscălești din încredințarea Consiliului de administrație al Casei învățătorilor, precum și eu personal, vă rugăm respectuos, Domnule Ministru, să binevoiți a primi expresiunea celor mai simțite și afectuoase mulțumiri și recunoștința dăscălimii din jud. Arad.

Cu dorința și speranța, că bunul Dumnezeu vă va-nvrednici ca în viitorul cel mai apropiat, să puteți fi din nou protectorul și sprijinul nostru, vă rugăm Excelență, să binevoiți a primi asigurarea celor mai înalte considerațiuni ce cu onoare vă păstrăm.

Arad, la 20 ianuarie 1929.

Pururea devotat:

---

[11] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Lupaș Ioan*, 49-51, filele 1-2.

[12] Constantin Argetoianu, ministrul agriculturii și domeniilor (24 noiembrie 1927-9 noiembrie 1928), în guvernul condus de Vintilă I.C. Brătianu în perioada (24 noiembrie 1927-9 noiembrie 1928).

I. Mladin <m.p.>
Directorul Casei Învăț.[13]

Prezentarea scrisorilor de mai înainte, care scot în evidență o parte dintre personalitățile și instituțiile din Arad în perioada interbelică, se constituie într-un apel și permanent imbold pentru depistarea, salvarea și introducerea în circuitul științific și a altor mărturii de acest gen, rămase încă necunoscute.

[13] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Constantin Argetoianu*, II/17, filele 1-2.

Apariţia cvartalului edilitar al „vechiului Abator” din Arad (1931-1939) – antecedente cartografice

The apparition of the urbanistic quarter of „the old Butchery” from Arad (1931-1939) – cartographic antecedents

Dan Demșea,
Societatea Ştiinţifică de Istorie – Filiala Arad

Abstract

Our research frames in the recurrent theme of the historically territorial ample evolution of the town districts with the „title of Municipality” from the inter - war era. A first dating of the civil building quarter from the former loop of Dead Mureş canal was given to us by the maps of our city. Beyond our interest for the urban rate extension antecedents – respectively of the street from this canal loop splitted before 1884 – we need to see the simultaneity or, eventual, the sequence whereat the two quarters, called in comun language „officialdoms district”, captured cartographic on the before the First World War maps (between the years 1884 and 1914) in the former industrial, horticultural and trade fields of the within incorporated area of “Sega” and “Central” districts, as they were further registered by the local topographers engineers on Arad’s Municipality Map, printed in 1938, through a temporary grid, written with black ink under the Legend: „The division of the urbanistic districts”.

Key words: district, quarter, industrial and agricultural fields, topographers

Definirea Cvartalului vechiului Abator

Cercetarea noastră se circumscrie, în timp (între anii 1750-1950) și în spațiu, în jurul celei mai nordice bucle a Canalului Mureșul-Mort din orașul „cu drept de municipiu” Arad, așa cum apărea el formulat adeseori în actele din anii ’20 ai secolului al XX-lea.

Creşterea edilitară, respectiv *extensia teritorială urbană* pe care încercăm să o prezentăm – situată între actualele străzi Calea Victoriei, strada Abatorului, strada Cocorilor şi o scurtă porţiune a Căii Aurel Vlaicu – se încadrează în procesul amplu de creare a unor noi străzi și, implicit, a

unor cartiere în teritoriul intravilan al municipiului Arad, moment corespunzător următoarelor perioade cronologice succesive asupra cărora insistăm aici: α) intervalul anilor 1884-1914 și β) intervalul dintre cele două războaie mondiale (cu o aplicare expresă între anii 1919-1939). Desigur, *extensia urbană în intravilan* a cunoscut reluări după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. Dar nu acesta a constituit scopul nostru în studiul de față.

Cvartalul vechiului Abator, de formă dreptunghiulară, se înscrie aproximativ într-un trapez cu baza mică spre nord. Odată ce acest cvartal a prins contur, a fost încadrat prin alăturare în anii ’30 ai secolului al XX-lea la așa-zisul *Cartier al Funcționarilor*[1]. El are o istorie aparte, care pleacă de la terenul triunghiular intravilan al *Pieții de Târg*[2], mărginită în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea între actualele repere: Calea Aurel Vlaicu, Calea Victoriei, strada Banul Mărăcine și strada Ioan Weitzer. Prin anii ’30 extensia cartierului Șega cuprinsese cvartalul Cadaș (la vest), Cartierul Funcționarilor și cvartalul vechiului Abator.

Definirea teritorială a viitorului „Cartier al Funcționarilor”.

Această veche Piață de Târg, micșorată în 1892 de construirea Fabricii de vagoane (a vienezului Johann Weitzer), fusese mutată după nici 10 ani în extremitatea nordică a terenului extravilan al Duleului Bircaș, la capătul străzii Abatorului, fiind redenumită „Noua Piață de Târg”. Terenul vechii Pieți deTârg își pierdea astfel numele în favoarea celei noi. Ca atare, avea în jurul anului 1900, doar un stadion al Clubului Atletic, un monument al Honvezilor și edificiul amplu al Azilului de Copii (din 1908-1909) după mutarea definitivă, respectiv ultima etapă de translație (din 1903-1906) a monumentelor funerare ale cimitirului aflat pe malul drept al canalului Mureșul-Mort (Mureșelul,cum este definit în unele porțiuni) la locul actual, dar numit pe atunci „Felső Temető” („Cimitirul de Sus”)[3]. Este vorba de Cimitirul „Eternitatea”, numit ca atare imediat după instaurarea administrației statului român în anul 1919. Motivațiile locale ale administrației locale se datorau apariției noilor fabrici în zona de nord, pe

[1] Denumire pe care nu am identificat-o cartografic, dar despre care auzisem din copilăria petrecută în Arad.

[2] Oficiul de Cadastru și Publicitate Mobiliară Arad, Mapa de crochiuri „Tabelle” ale orașului liber regesc Arad, nedatate /realizate în intervalul anilor 1855-1858 – n. n./

[3] Conform informației orale, primită în jurul anului 2006, din partea istoricului Ujj János din Arad, strămutarea acestui cimitir spre nord ar fi fost începută în anul 1877.

atunci, a municipiului Arad (cea de vagoane, în 1892, cea de automobile și avioane cât și linia de asamblare a omnibuselor produse la Berlin, în 1908).

Cartierul Funcționarilor – conceput a fi dezvoltat după anul 1923 pe locul vechii Pieți de Târg, anume între strada Banu Mărăcine (fostul „Holt Maros Sor"=Aliniamentul Mureșului Mort) și Calea Victoriei – s-a născut în anul 1925 când au fost aprobate cele 51 de noi străzi, atât într-o serie de cartiere preexistente precum Poltura, Gai și Drăgășani cât și în perimetrul „Parcelei 13", în fapt *primul nucleu stradal al viitorului Cartier al Funcționarilor*. Pe schița acestei parcele apărea strada Legionarilor /*recte* a vechilor membri ai Gărzilor Naționale Române, înființată în prima săptămână a lunii noiembrie 1918/ și adiacent, Piața omonimă[4].

Amplasarea vechii Fierbători de bere a „magistratului" orașului privilegiat cameral Arad.

Ne mărginim, pentru început, să analizăm *evoluția cartografică* a suprafeței trapezoidale amintită mai sus. Prima localizare cartografică a acestei suprafețe a fost posibilă datorită reperului toponimic „Serház" (tradus *ad-litteram* din limba maghiară în limba română: „Casa de Bere") marcat pe harta-crochiu a lui Emeric Ruttkay din anul 1755, în bucla de nord a canalului *Mureșul Mort (Mureșel)*[5]. Această „fierbătoare de bere" aparținea magistratului orășenesc Arad, afându-se la limita de tragere a tunurilor din vechea cetate.

Trebuie că a existat o motivație economică stringentă legată de emanciparea orașului Arad. Extinderea dorită a „Hinterlandul" său agrar spre nord-vest (cât mai departe de noua cetate militară de șes Vauban-Tenaille din bucla râului Mureș) trebuia să-i augmenteze veniturile în vederea înălțării la rangul de oraș liber. Până în cel de-al doilea deceniu al secolului al XIX-lea a plutit în aer pericolul strămutării sale în afara razei de tragere a tunurilor din această nouă noua cetate militară de șes[6].

---

[4] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Fondul Primăria Arad, acte administrative, Dosarul 111/1926 (prescurtat: SJANA, FPA).

[5] Lakatos Otto, *Arad története*, vol. II, Arad, 1881 (prevăzut la sfârșitul acestui volum cu o hartă policromă trasată de către Emeric Ruttkay în anul 1755, folosind în *Legenda* din colțul stâng superior limba latină: „Repraesentatio Geometrica situs Oppidi Arad tam veteris, quam novi ac relicvorum Locorum in linea ab Inc. Statu Militari A/nn/o 1752 excisa contentorum. Delineata Opera Emerici Ruttkay – 1755"). Prescurtat Lakatos.

[6] *Arad – monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad 1999, p. 95; Cf. Márki Sándor, *Arad vármegye*/.../, vol. II, p. 512-513.

Fierbătoarea de Bere din nordul buclei amintite continua să se afle în deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea în proprietatea Primăriei[7], fiind dată în arendă unor fabricanți evrei de expresie germană (Epstein & Deutsch)[8], care nu aveau în genere dreptul de a activa în cadrele breslelor creștine. Odată cu tăierea buclei, după toate probabilitățile, în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea, înceta activitatea fierbătorii de bere. Amintirea ei a rămas în vechea denumire „strada Casei de Bere" /Sörház utca/, numită apoi, după anul 1919 strada Călugăreni (în dreptul clădirilor din fundul curții Diviziei de artilerie călăreață[9]) pe segmentul superior-nordic al actualei străzi a Cocorilor. Segmentul ei inferior – conturat probabil odată cu construirea lungului traseu al liniei ferate industriale înguste – primea în jurul anului 1900 numele de strada Dembinski[10].

Amplasarea străvechiului Abator orășenesc.

Înainte de a trece la celălalt obiectiv – *străvechiul abator orășenesc* – trebuie să menționăm un prim pas al admnistrației orașului Arad: tăierea acestei bucle la „baza" ei sudică din rațiuni de scurtare a traseului cât și din motivul întemeiat de a zădărnici acumularea apei sale lent curgătoare într-o baltă care obtura, probabil în cursul deceniului al cincelea al secolului al XIX-lea, drumul de ieșire din oraș spre Pesta (numit pe crochiul cartografic al orașului Arad din anii 1855-1858 „Pesther Landstrasse" /Drumul de țară al Pestei/, actuala stradă largă Mărășești)[11]. De-altfel, exista de-asemenea riscul izolării acestui străvechi abator. Rambleul de acces la străvechiul

---

[7] Vezi în **Anexa 1** localizarea acestei fierbători de bere din bucla Mureșului Mort pe harta din anul 1971 a orașului Arad conform cu datele luate de noi de pe crochiul cartografic al orașului Arad (datat în intervalul anilor 1855-1858).

[8] Vezi în Dan Demșea, *Tradiții industriale în județul Arad: secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în „Administrație românească arădeană – Studii și comunicări", vol. III, Vasile Goldiș University Press, Arad, 2011, p. 75; Cf. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad (prescurtat SJANA), Fondul Prefectura Județului Arad, Actele Comitelui Suprem, anul 1855, Actele Comisarului chezaro-crăiesc, anul 1857.

[9] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta Municipiului Arad*, Arad la 25 martie 1931; denumirea este preluată din Legenda explicativă a celor 118 *Instituțiuni Publice*. Vezi și „Monitorul Oficial al Orașului Arad", (în redactarea bilingvă română și maghiară a *Primăriei orașului cu drept de municipiu Arad; Aradváros Polgármestere*), Arad,1923, nr. 23, p. 225.

[10] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta intravilanului orașului liber regesc Arad*, 1913-1914.

[11] Oficiul de Cadastru și Publicitate Mobiliară Arad, Mapa de crochiuri „Tabelle" ale orașului liber regesc Arad, nedatate /realizate în intervalul anilor 1855-1858 – n. n./

abator cât și locul de descărcare pentru marfă era figurat cartografic în anul 1887 /înțeles ca *terminus ante quem*/ sub denumirea de „rakodohely” /loc de încărcare-descărcare/[12].

În partea extrem-sud-estică din interiorul buclei amintite se afla *străvechea clădire de abator a orașului* – înființat în cursul secolului al XVIII-lea. El era sprijinit pe actuala stradă a Abatorului[13] (care a perpetuat vechea denumire „strada Abatorului” /Vágóhid utca/[14]). Pe secțiunea de hartă cadastrală din anul 1887, străvechiul Abator („Vagohid”) figura ca atare în acel unghi descris mai sus.

Ulterior, în zona acestuia a funcționat „Grădinăria orașului”[15] („Városi kertészet”[16]), extinsă spre nord, în interiorul fostei bucle de canal, până la limita modernului ansamblu nou de clădiri al *Abatorului orășenesc* (*comunal* în perioada interbelică). Între anii 1949-1989, abatorul, împreună cu complexul său de clădiri a figurat sub numele *Întreprinderea de Industrializarea Cărnii*, (având adresa pe strada Feleacului nr. 1) până în jurul anului 1975-1980.

Pentru uzul nostru acel loc a fost numit drept *vechiul Abator*, după cum l-am indicat în titlul studiului istorico-cartografic de față.

Ca să înțelegem contextul în care a avut loc *delimitarea cvartalului vechiului Abator*, trebuie să ne întoarcem în timp la intervalul anilor 1883-1887 când a avut loc definitivarea hărților cadastrale ale municipiului Arad. Dintr-o documentație scrisă[17], care însoțise filele-secțiuni, de format foarte

---

[12] Primăria municipiului Arad, Serviciul de Cadastru al municipiului Arad, Colecția de mape (secțiuni) cadastrale ale municipiului Arad, imprimate în anul 1887 în „Tipografia statului regal ungar”.

[13] Complexul MuzealArad, Colecția de istorie a orașului Arad, nr. M. O. 1933, *Rețeaua cartografică a orașului liber regesc Arad* (titlul tipărit în limba maghiară: „Arad, szabad királyi város hálózatának térképe /.../ 1884*”), Scara 1:10.000, realizată în 1883 de către geometrul orașului Arad, Cepreghy Mihály și apărută sub teascul Institutului Tipografic Réthy Lipot și Fiul*. Harta consemna textul tipărit cu litere cursive al acestui vechi abator, în limba maghiară, „*Vágóhid*”. Prescurtat CMA, Harta orașului Arad, 1884.

[14] Tradusă ad-literam, însemnează „strada Punții de tăiere”, fiind vorba de o punte peste un canal curgător.

[15] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta Municipiului Arad*, Arad la 25 martie 1931; denumirea este preluată din Legenda explicativă a celor 118 *Instituțiuni Publice*.

[16] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta intravilanului orașului liber regesc Arad*, 1913-1914, (titlul original, în limba maghiară cuprinde o dedicație către primarul Aradului în persoana lui Varjassy Lajos : *Arad Sz. Kir. Város belhatárának Térképe – Nagyságos csejthei Varjassy Lajos úrnak. /.../”* datată în anul 1914).

[17] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Colecția de hărți și planuri, Fascicolul nr. 87/6, Dosarul nr. 2/1886 intitulat „Arad Szabad királyi város házbitokosainak

mare, ale hărților cadastrale, reieșea, conform părerii noastre, predominanța terenurilor fără casă (respectiv a grădinilor) în raport cu cele care aveau construcții. Dosarul amintit mai sus redă, între altele, pentru noile terenuri aparținătoare în anul 1886 de cartierul exterior Șega – situate între strada „Casei de Bere" (actualmente a Cocorilor) și „Drumul Pieții Târgului" (actuala Cale a Victoriei, a cărei lărgime apreciabilă era demnă de un Bulevard) – *următoarele două poziții topografice* care ne interesează. Ele sunt imprimate cu litere de tipar, în limba maghiară:

a) *„Ségа Sörház utcza"* /vezi-l tradus mai sus/ (în 1886 cuprindea șapte *parcele* lipsite probabil de construcții civile, aparținând de patru proprietari-persoane particulare);

b) *„Séga Vásár-állás" /*tradus în mod liber în limba română: *Locul de staționare al Târgului din cartierul Șega/*. Această poziție (respectiv zonare) topografică necesită detalieri. Ea cuprinde *trei parcele mari* – cu nume propriu și numerotare de la 1 la 3 – și o *a patra*, îngustă, al cărei nume propriu este inclus în titlul poziției topografice *„Séga Vásár-állás"*[18], numerotată de către noi cu cifra 4. Ceva mai jos, la punctul 4, urmează prezentarea acestui loc de staționare târgoveților.

Toate *aceste patru parcele* aparțineau „orașului liber regesc Arad"(primele trei fiind aflate în perimetrul buclei canalului iar cea de-a patra –numerotată de noi cu cifra 4 – era poziționată între brațul ascendent-răsăritean al acestui canal (în bună parte umplut cu pământ) și *drumul* marcat cu plopi pe harta din 1883-1884 a lui Csepreghy, paralel cu acest braț de canal[19]. Drumul a fost numit ulterior anului 1887, în cerneală roșie, pe secțiunea topografică de cadastru a anului 1887 drept *„Vásár téri ut"* /adică *„Drumul pieții de Târg"*/). Denumirea sa după anul 1919 a fost cea de Cale a Victoriei[20], rămânând așa până astăzi.

Dar să revenim la completările de pe harta lui Csepreghy, referitoare la cele trei denumiri din documentul arhivistic incriminat, respectiv ale

---

névjegyzéke" /în traducere: Lista proprietarilor de casă ai orașului Liber regesc/, fila 73-73 verso (prescurtat: v). Prescurtat SJANA, Col. Hărți.

[18] SJANA, Col. Hărți, Fasc. Nr. 87/6, Dos. nr. 2/1886 /.../, f. 73-73 v.

[19] CMA, *Harta orașului Arad*, 1884.

[20] „Monitorul Oficial al Orașului Arad", (în redactarea bilingvă română și maghiară a *Primăriei orașului cu drept de municipiu Arad; Aradváros Polgármestere*), Arad,1923, nr. 23, p. 228. Mulțumiri pentru posibilitatea copierii acestui periodic cât și a unor copii reprografice ale hărților cadastrale din anul 1887, datorez domnului Morar Gheorghe și doamnei Joldea Monica Laura.

acestor *prime trei parcele*, numerotate tipografic cu cifre arabe în anul 1886 după cum urmează:

„1. Arad szab. kir. város (vágohid)”. Abatorul în cauză era amplasat pe locul străvechi (probabil din secolul al XVIII-lea sau din momentul extinderii intravilanului orășenesc după anul 1826). El este vizibil atât pe harta lui Csepreghy (din anul 1884) cât și pe fila secțiunii topografice cadastrale (din anul 1887); în anul 1893 nu mai figura pe harta din *Enciclopedia Pallas*. În schimb, încă din anul 1887 apărea schițat pe harta lui Csepreghy drumul spre locul viitor al noului Abator, numit de către noi „cel vechi”. El a fost amplasat în jurul anului 1890 în proximitatea nordică față de cel străvechi. Prin 1892-1893 edificiul său modern era gata, impresionând până în ziua de azi prin dimensiunile mari ale frontonului său triunghiular din capătul înfundat al actualei străzi a Feleacului. Accesul la acest abator („Vágóhid”) era rezolvat printr-un drum creat peste fostul brațul de canal, secat și umplut cu pământ[21]. La nici 100 metri nord de abator a fost ridicată fabrica de ghiață („Jéggyár”)[22].

Prin 1930 acest drum nu avea denumire de stradă poate pentru motivul că nu avea trasată decât latura sa dreaptă care devenise locuibilă. Pe partea stângă a acestui drum de acces la „Abatorul comunal”se afla „Grădinăria orașului”[23].

„2. Arad szab. kir. város (korcsma)” [24]. /Cârciuma/[25] era poziționată pe harta din anul (1883)-1884, în dreptul intrării spre întinsa „Piață de târg”, chiar lângă Casa de bilete („Czedula ház”)[26], în proximitatea accesului prevăzut cu un pod peste canal, dinspre Piața de târg („Vásár tér”) spre presupusul edificiu militar, aflat în construcție și configurat vag în interiorul buclei canalului pe cale de colmatare[27]. Inginerul-șef al orașului, Csepreghy Mihály, nu dorea să divulge cartografic destinația ei militară, după cum era menționată ulterior la punctul 3 din tabelul de lucru, tipărit de administrația

---

[21] „*A Pallas Nagy Lexicona*”, vol. I, Budapesta, 1893, p. 800-801. Vezi **Anexa 2**: detaliu din harta Municipiului Arad în anul 1893.

[22] Primăria municipiului Arad, Serviciul de Cadastru al municipiului Arad, Colecția de mape (secțiuni cadastrale adnotate ulterior) ale municipiului Arad, imprimate în anul 1887 în *Tipografia statului regal ungar*.

[23] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta Municipiului Arad*, Arad la 25 martie 1931; Ambele denumiri au fost preluate din Legenda explicativă a celor 118 *Instituțiuni Publice*.

[24] SJANA, Col. Hărți, Fasc. Nr. 87/6, Dos. nr. 2/1886 /.../, f. 73 v.

[25] SJANA, Col. Hărți, Fasc. Nr. 87/6, Dos. nr. 2/1886 /.../, f. 73 v.

[26] CMA, *Harta orașului Arad*, proiectată în 1883 și tipărită în 1884.

[27] Idem.

Primăriei în anul 1886[28]. Peste câțiva ani cârciuma a fost desființată, nefiind bine venită chiar lângă cazarmă. Considerăm din acest motiv cârciuma nici nu mai figura pe reproducerea cartografică din anul 1893 a Enciclopediei *Pallas*.

„3. Arad szab. kir. város (honvéd laktanya)”[29] /cazarma de honvezi/. Această construcție de cazarmă figura pe hârtia administrației civile în anul 1886, fără a fi neapărat finalizată. Pe harta municipiului Arad – concepută de Kogutowitz Mano și reprodusă la scara 1: 38.600 în tehnica ofsset policrom, în anul 1893, în *Marea Enciclopedie Pallas* – precizarea de la poziția 9 din Legendă era următoarea: „Honvéd-huszár kaszárnya”[30] /tradusă ad-litteram „cazarma de cavalerie a apărătorilor patriei”/. Destinația ei militară a fost păstrată până la primii ani de după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Emblemele militare reprezentate în basorelief pe una din fațadele clădirilor *Companiei de transport public S. A.* au rămas în picioare până în zilele noastre.

4. „*Séga Vásár-állás*”. Pe acestă fâșie îngustă au apărut treptat, în perioada interbelică edificii familiale, orientate cu fațada spre Calea Victoriei, începând de la gardul Spitalului orășenesc de copii „Principele Mircea” până la gardul Cazărmii de artilerie călăreață[31].

Între gardul cazărmii și imobilele care începuseră să se contureze pe *Calea Victoriei* apărea după anul 1923 o stradă (ulterior stradelă) care se va numi a Artileriei, rămânnd așa până după anul 2000,când a fost numită strada Moise Rișcuția. O necesară cercetare ulterioară fondului arhivistic al Primăriei Municipiului Arad (seria Acte administrative, perioada de după anul 1926) ar putea stabili succesiunea apariției „străzilor noi” și chiar a caselor familiale. Numerele impare de casă, de la nr. 5 până la nr. 31 inclusiv, de pe Calea Victoriei corespundeau pe atunci, probabil caselor unifamiliale. Continuarea cercetării arhivei municipalității arădene va elucida situația lor de după anul 1926. Iar numerele 1 și 3 de imobil au fost

---

[28] SJANA, Col. Hărți, Fasc. Nr. 87/6, Dos. nr. 2/1886 /.../, f. 73 v. O datare apropiată de momentul *terminus ante quem* al construirii acestei cazărmi ne-o oferă *un detaliu cartografic* al hărții militare austriece din anul 1884, în treimea superior-nordică a buclei de canal, însoțit de *un text german, imprimat cu prescurtări*, în partea dreaptă a obiectivului indicat mai sus: „Honv. Cav. Ksr.” /Honved Cavallerie Kaserne=Cazarma de cavalerie a honvezilor/; Cf. Planul director *Alt Arad und Perjámos*, al Institutului cartografic militar chezaro-crăiesc din Viena, anul 1884, scara 1: 75.000.

[29] SJANA, Col. Hărți, Fasc. Nr. 87/6, Dos. nr. 2/1886 /.../, f. 73 v.

[30] ”*A Pallas Nagy Lexicona*”, vol. I, Budapesta, 1893, p. 800-801.

[31] Primăria Municipiului Arad, Serviciul de Cadastru, *Harta Municipiului Arad, la 28 iunie 1938, Scara 1:28.000.*

atribuite, pe rând, între anii 1968-1972, cu multă probabilitate,*Grupului Școlar de Construcții*. Începând din anul 1990, complexul de clădiri a fost atribuit *Liceului teoretic „Vasile Goldiș”*. Mai târziu blocurile de cămin, precar utilizate, au fost atribuite *Școlii postliceale sanitare*[32].

Dincolo de aceste numere de imobile de pe partea fără soț (vestică) a Căii Victoriei, o serie de mici întreprinderi industriale din dreptul actualelor numere 33-35 au supraviețuit până în anul 1948 (anul marii etatizări). În luna februarie 1949, câteva mici firme industriale, de acolo și din alte părți ale orașului Arad, s-au asociat, dând ființă Fabricii de strunguri *Victoria*[33], supraviețuind aproximativ 50 de ani sub noua denumire de *Întreprinderea de Mașini-Unelte* cu sigla ARIS. Partea din spate a acestei fabrici a fost cedată prin 1980 întreprinderii *Orologerie Industrială S. A.* (pe strada Cocorilor nr. 24 A), care și-a încetat activitatea în jurul anului 2000.

În jurul anilor 1990-1991, ARIS-ul a cedat un corp de clădire (birouri) proaspăt înființatei *Societăți de Investiții Financiare Banat-Crișana*.

În locul ARIS-ului a apărut în jurul anului 2000 Întreprinderea *Astra-Vagoane Călători*.

Constituirea străzilor cvartalului numit de către noi „al vechiului Abator”

În intervalul anilor 1926-1930 nu începuse constituirea *de facto* a străzilor acestui mic cvartal. În schimb, au început să apară străzile din porțiunea nord-vestică a triunghiului mărginit de *Fabrica Astra* (de vagoane, etc), *Azilul de Copii, strada Voluntarilor terenul deocamdată viran al fostului cimitir* (mutat la cimitirul „Eternitatea”), triunghi marcat pe harta tipărită în anul 1931 de către Serviciul tehnic al Primăriei cu sigla **IIIc** Șega[34]**.**

Spațiul dintre strada Artileriei și cea a *Meseriei* ne-a pus o problemă legată de vechile numere de imobil (de la 19 la 23) după apariția Întreprinderii de strunguri în anul 1949. Oricum, era clar pentru edili în anul 1931 să proiecteze strada Meseriei drept limita nordică a cvartalului vechiului Abator, perpendiculară pe Calea Victoriei. Iar de la strada Meseriei până la strada Feleacului (limita sudică a acestui mic cvartal), cele

---

[32] *Harta municipiului Arad*,ediția a treia, Cluj-Napoca, 2009, Scara 1:17.500.

[33] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, Dosarele monografiilor istorice ale întreprinderilor industriale existente în anul 1968 (dactilograme și manuscrise adunate de către muzeograful Otto Greffner).

[34] *Harta Municipiului Arad*, Arad la 25 martie 1931 (offset policrom).

șapte numere de casă (de la 5 la 17) încheiau la Calea Victoriei cvartalul nostru[35]. Ținem să amintim că strada Feleacului purtase între anii 1948-1964 numele de Kirov[36].

Stadiul final al cvartalului studiat de noi a fost limitat la o formă rectangulară, aproape pătrată (prin strada Sava Haica), ținându-se seamă de ograda abatorului. Nu cunoaștem când s-a renunțat la crearea străzii Ioan Georgescu (aflată în afara careului pătrat al cvartalului). Dacă era vorba de numele fostului prefect al județului Arad, atunci credem că în momentul introducerii numelui Kirov se renunțase la numele Ioan Georgescu și mai apoi la crearea acestei străzi. Lungimea străzii Feleacului ar putea fi aproximată la 250 de metri, iar cea a străzii Sava Haica la aproximativ 180 de metri.

Având la dispoziție filele cadastrale vechi pe care edilii au lucrat la zămislirea cvartalului nostru, am reușit să identificăm ductul canalului astupat (respectiv a celui răsăritean) între străzile Aviator Vuia Gheorghe și cea a Deltei.

Din celălalt braț al canalului a rămas o apă stătătoare (pe o lungime de 400 metri) de la strada Latină/Venus până aproape de strada Meseriei, izolând accesul spre marginile vestice ale cvartalului[37].

În loc de concluzii

Această creștere edilitară *din cuprinsul teritoriului intravilan* constituie, după părerea noastră, *cea mai mare extensie urbană*, fiind situată cronologic între anii 1880 și 1950, dacă luăm în considerare faptul că *cel de-al doilea Cartier al Funcționarilor*, situat în perimetrul viran al Vechii Cetăți (numit în 1893 „Óvár tér”[38]) (mai precis, între Actuala Cale a Romanilor și bucla râului Mureș dinspre cartierul Subcetate[39], aflat pe celălalt mal), se năștea la cumpăna anilor ’30[40], deși fusese proiectat în

[35] Vezi numerele caselor pe hărțile lui Teodor Cora, anexate cărții *Cartea Aradului-Ghid practic*, însoțită de o prefață semnată de profesorul Lucian Emandi. Tipografia C.D.S. Arad Poudique, /1990/.

[36] Primăria municipiului Arad, Serviciul de Cadastru al municipiului Arad, Colecția de mape (secțiuni cadastrale adnotate ulterior) ale municipiului Arad, imprimate în anul 1887 în *Tipografia statului regal ungar*.

[37] *Harta municipiului Arad*,ediția a treia, Cluj-Napoca, 2009, Scara 1:17.500.

[38] *„A Pallas Nagy Lexicona”*, vol. I, Budapesta, 1893, p. 800-801.

[39] Proiectarea acestui cartier a fost demarată în cursul anului 1923.

[40] Primăria Municipiului Arad, Serviciul de Cadastru, *Harta Municipiului Arad, la 28 iunie 1938, Scara 1:28.000.* Subtitlul acesteia, scris în tuș, imediat după tipărirea sa, este pentru

caroiaj alb, urmând să poarte numele împăratului-rege Franz Josef I („Ferencz József város”) în terenul viran dintre actuala Cale a Romanilor și curbura râului Mureș[41]. Declanșarea „Marelui Război” a întrerupt acest demers, el fiind reluat din1925-1926 pe vechiul caroiaj antebelic, fiind delimitat și marcat în creion roșu *„I d”*[42].

Nu este de mirare că cele două mari cartiere primiseră succesiv același nume generic – intrat în uzul oralității orășenilor – anume cel de „cartier al Funcționarilor”, deși acolo se instalaseră de-asemenea, în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, familiile militarilor și muncitorilor uzinali.

O datare precisă a primelor construcții civile (case de locuit deținute de drept de către proprietarii acestora) din acest cvartal ne-o va oferi consultarea arhivei administrative municipale a Primăriei Aradului cât și a arhivei așa-numitelor „Foi de Carte Funduară”, completate în timp util de către funcționarii Serviciului de Carte Funduară de pe lângă Judecătoria Municipiul Arad.

---

noi semnificativ: *Împărțirea zonelor edilitare.* Mulțumesc pe această cale doamnei Gălășel Doina pentru înlesnirea cercetării vechilor hărți cadastrale.

[41] CMA, Col. de istorie a orașului Arad, *Harta intravilanului orașului liber regesc Arad*, 1913-1914.

[42] Primăria Municipiului Arad, Serviciul de Cadastru, *Harta Municipiului Arad, la 28 iunie 1938, Scara 1:28.000.*

Anexa 1

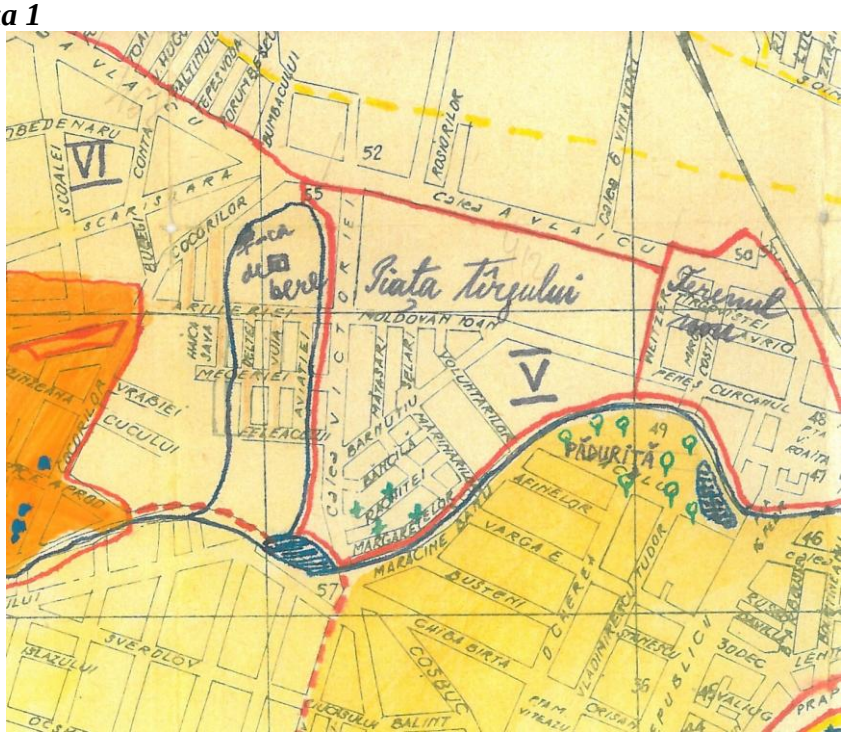
Piața Târgului
PĂDURICĂ
Cimitirul
Calea Avlaiului
Calea Moldovan Ioan
Calea Vrabiei
Calea Florilor
Calea Cucului
Calea Barnutiu
Calea Florilor
Calea Vitan
Calea Margaretelor
Calea Arinelor
Calea Varga E.
Calea Bujenii
Calea Cosbuc
Calea Sverdlov
Calea Cocorilor
Calea Ariilor
Calea Meșterului
Calea Avlaiului
Calea Moldovei
Calea Voluntarilor
Calea Pădurii
Calea Cărămidăriei
Calea Cărămidăriei
Calea Cărămidăriei

Anexa 3

Calea
Str. Rotarilor
Libertăţii
Str. Dragoş Vodă
Constantin Brâncoveanu
Cocoşilor
Victoriei
Ioan Moldovan
Ioan Fluieraş
Iancu Felea
Arteriei
Muşetei
Ioana Cosânzeana
Str. Vrabiei
Str. Cucului
Aprodul Purice
A. Puricе
Henri Coandă
Str. Nicolae Orcu
Str. Ion Mehedinţeanu
Vesaţei
Vulturilor
Str. Bucureşti
Str. Abatorului
Liviu Rebreanu
Episcop Roman Codrogianu
Tăzăuţului
Str. Cluşului
Str. Olt
Str. Gheorghe Doja
Dr. Ioan Rafiu
Andrei Şaguna
Str. S. Bălţii
Str. C. Petreanu
Str. Octav Bancilă
Simion Bărnuţiu
Str. Mănăştur
Str. Şelaiu
Str. Bulgara
Str. Ion Creţu
Str. Ion Vlad
Str. Alex. Vlad
Str. Nicu Steiu
Str. Elena Cuba
Str. Lunga
Str. Filetei
Str. Hasdeu
Str. Giordano Bruno
Str. Socului
Str. Tebei
Str. Malin
Str. Inului
Str. Pădurii
Str. Pădurii
Str. Rondei
Str. Streiului
Str. Grivei
Str. Lămâiţei
Str. Burumbei
Str. Venus
Str. Dealului
Str. Măcelarilor
Str. Av. Vuia
Str. Pădurii
Str. Pădurii
Str. Pădurii

Cercetările monografice din zona Hălmagiu-Vârfurile şi din localităţile Conop, Şepreuş, Cuveşdia, Petriş

The monographic researches from Halmagiu – Varfurile area and from Conop, Sepreus, Cuvesdia, Petris villages

Lucian Ienăşescu,
Centrul Cultural Arad

Abstract

The monographic researches made in Sambateni, Halmagiu – Varfurile area and also in some other villages, started with local authorities and continued in collaboration with The Romanian Social Institute and The Royal Cultural Foundation „Prince Charles", supposed some contributions to the profile research and neccesary social actions.

Key words: monographic researches, culture, social development

Cercetările monografice desfăşurate la Sâmbăteni, zona Hălmagiu-Vârfurile, precum şi în alte câteva localităţi, începute cu forţe locale şi continuate în colaborare cu Institutul Social Român şi Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", au presupus contribuţii la cercetarea de profil şi acţiuni sociale necesare.

Cercetările monografice din zona Hălmagiu au avut un caracter mai deosebit, câtă vreme nu s-au bazat doar pe cercetarea colectivă, ci, în principal, pe aportul profesorului Traian Mager. De altfel, preocupările monografice ale lui Traian Mager preced acţiunea declanşată de despărţământul arădean al Institutului Social Banat-Crişana. Cu toate acestea, demersurile sale pot fi integrate aceluiaşi efort de cunoaştere a realităţilor sociale, datorită următoarelor considerente: în calitatea-i de membru al despărţământului arădean, Mager respecta orientările, metodele de cercetare ale institutului, de la care a primit sprijin; în parte, preocupările sale au fost integrate planului minimal de activitate al despărţământului arădean; unele dintre cercetările şi comunicările sale au fost publicate sau prezentate în revistele şi manifestările ştiinţifice ale institutului[1].

Darea de seamă a Despărţământului Arad pe anii 1935-1936 preciza că, în paralel cu cercetările monografice de la Sâmbăteni, „în cadrele institutului nostru s-a întreprins din partea d-lui prof. Tr. Mager un studiu monografic asupra ţinutului Hălmagiului. Cele trei volume ale lucrării d-lui prof. Mager relevă marea grijă ce o poartă ţinutului Hălmagiului şi evidenţiază aptitudinile sale de bun monografist”[2].

În faza preliminară, despărţământul arădean solicită sprijin Prefecturii pentru a fi alcătuite de către notari hărţi cât mai detaliate ale comunei şi puse la dispoziţie statisticile referitoare la numărul de case, gospodării, numele capului familiei şi al soţiei, numărul membrilor familiei, profesiile existente. La fel de importantă era acordarea posibilităţii de a studia materialul despre recensământul agricol, aflat în arhiva Prefecturii[3].

Cercetarea s-a materializat în publicarea a trei volume referitoare la cadrul istoric şi unui volum abordând manifestările economice, *Ţinutul Hălmagiului. Aspecte economice.* Traian Mager a publicat, de asemenea, studii şi articole în „Hotarul”, „Societatea de mâine”, „Universul”, „Curentul”, „Ecoul” şi alte publicaţii. Activitatea lui Mager s-a bucurat de ecou la scară naţională, chiar şi în perioada anterioară publicării lucrărilor. Susţinând „tipul de învăţător Traian Mager”, diferit faţă de modelul „înălţării învăţătorului prin politică” sau de calea afirmării acestuia prin lupta sindicală, ziarul „Neamul românesc”, numărul 21 din 1932, aprecia că acesta trebuie susţinut şi încurajat. Mager „a strâns ştiri asupra regiunii sale, le-a clasat, a tras foloasele dintr-însele, şi-a făcut un întreg corp de învăţături cu privire la acele locuri atât de originale şi interesante. Fotografii luate de dânsul singur împodobesc manuscrisul (*Ţinutul Hălmagiului* –n.n*),* a cărui tipărire se impune”. De altfel, un exemplar din acest „manual şcolar regional” se afla în biblioteca lui Nicolae Iorga[4].

În demersurile sale, profesorul arădean a colaborat cu Emil Monţia (care a cules folclor muzical), Maria Veştemeanu, componentă a echipei monografice aflată la Vârfurile (care a realizat măsurători bio-antropometrice) şi medicul din localitatea Vârfurile, Pavel Iva. Cercetarea a urmărit „îmbogăţirea cunoştinţelor de folos practic”, „desfătarea sufletească” şi dorinţa de „a găsi soluţii mântuitoare pentru combaterea suferinţelor”. Activitatea teoretică s-a însoţit şi aici cu înfăptuirea practică: lucrări gospodăreşti, înfiinţarea de pepiniere de pomi fructiferi (în localităţile Hălmagiu, Lazuri şi Bodeşti), popularizarea importanţei unei asemenea preocupări în rândurile elevilor[5]. Cum precizează Traian Mager, „noţiunea de Ţinut al Hălmagiului trăieşte intens în conştiinţa localnicilor”, invocată inclusiv de locuitori din comunele apropiate, aceasta presupunând

„un complex viu, etern, al unităţii geografice, totodată şi istoric”, începând cu districtul Hălmagiului, aparţinător judeţului Zărand şi până a reprezenta extremitatea de răsărit a judeţului Arad[6]. Cele 34 de comune ale *ţinutului* au o suprafaţă totală de 42 525 ha şi o populaţie de 29 311 locuitori, potrivit recensământului general al populaţiei din 1930[7]. Interesant este faptul că, spre deosebire de oricare dintre localităţile arădene monografiate, populaţia zonei a crescut considerabil în ultima sută de ani, de la 9 436 locuitori, în 1834, la 29 311, în 1930[8].

T. Mager, care publicase volumul de antropogeografie din ciclul *Monografia Ţinutul Hălmagiului,* lucrare apreciată de Nicolae Iorga, a solicitat lui D. Gusti trimiterea unei echipe în zona Hălmagiului. La sugestia prefectului judeţului Arad, Ioan Groza, localitatea aleasă a fost Vârfurile, considerată o aşezare rurală tipică. Localitatea era cea mai săracă din zonă, echipele monografice constatând aici starea de înapoiere economică şi socială, problemele sanitare deosebite. La incidenţa crescută a cazurilor de boli sociale se adăuga alcoolismul[9].

Echipa care a activat în această zonă, în vara anului 1936, condusă de Traian Mager, a fost formată din: antropolog, folclorist, doi medici, un statistician, un profesor de gospodărie şi unul de educaţie fizică. În planul acţiunii sociale, cu participarea monografiştilor, au fost ridicate două dispensare medicale, la Vârfurile şi Hălmagiu. Echipele au adus o trusă medicală, medicamente, şi au răspuns solicitărilor de asistenţă medicală[10]. Cum preciza Mager, urmare a ecourilor generate de cercetările monografice, în 15 comune din zona Hălmagiului urmau a se deschide cantine şcolare, prin fondurile puse la dispoziţie de o societate de ajutorare din Cluj[11].

Campanii sanitare au avut loc, în august şi septembrie 1936, în circumscripţiile Gurahonţ, Vârfurile, Hălmagiu şi Dezna, în fiecare dintre acestea activând câte o echipă condusă de medicul de circumscripţie, având alături doi medici, soră de ocrotire, doi agenţi sanitari. Numai la Vârfurile s-au făcut 3 606 consultaţii medicale, fiind descoperite 836 cazuri de tuberculoză şi alte zeci de cazuri de sifilis, blenoragie şi malarie. Acţiunea socială a mai cuprins vizitarea a peste 900 de gospodării, localuri şi edificii publice, trecându-se la măsuri de dezinfecţie, în timp ce sora de ocrotire s-a deplasat la peste 1000 de familii, a îngrijit bolnavi, a făcut demonstraţii igienice şi anchete sociale[12].

În cea de-a doua campanie de la Vârfurile, din vara lui 1937, echipa monografică a avut componenţa următoare: dr. Victor Blebea (conducătorul echipei), prof. Maria Veştemean, dr. Nicolae Vlădău (medic veterinar), Sandu Murtuza (inginer agronom), Agnita Vrani (maestră de gospodărie),

învăţător Corocan (folclorist), dr. Paul Iva, Oancea (teolog), Hegheş (agronom)[13].

Cercetări monografice, chiar dacă rămase într-un stadiu incipient, s-au desfăşurat şi în localitatea Conop. Campania a început în august 1937, inspector al „echipelor regale" fiind dr. Cornel Radu. Constatările pe care le fac monografiştii sunt dintre cele mai triste: reforma agrară n-a rezolvat nici pe departe problema proprietăţii, împroprietărirea cu loturile expropriate nerealizându-se; o parte a ţăranilor lucrează pe proprietăţile moşiereşti sau la exploataţia agricolă din satul vecin, Odvoş; majoritatea locuitorilor aveau doar câteva iugăre de pământ, pe care le cultivau cu porumb şi plante de nutreţ, trifoi şi lucernă; creşterea vitelor întâmpina şi ea dificultăţi mari, întrucât satul nu avea islaz propriu. Bilanţul înregistrat de acţiunea socială a fost destul de bogat: 598 de consultaţii la dispensar şi 66 la domiciliu, alte 21 fiind stomatologice. Localnicilor li s-a explicat despre cultivarea raţională a pământului, depozitarea gunoiului de grajd în gropi speciale, după cum au fost oferite sfaturi în materie de apicultură. Unul dintre obiectivele stabilite, construirea căminului cultural, a prins viaţă: au fost obţinute fonduri pentru construcţie şi au fost făcute, cu ajutorul a 10 elevi de la Şcoala Mecanică din Arad, 8 000 de cărămizi[14].

Echipele monografice s-au deplasat şi în localitatea Cuveşdia, sub conducerea profesorului arădean Marcel Olinescu, continuând eforturile pentru „ridicarea nivelului spiritual şi social al satelor". Cu deosebire, aici a fost studiată problema demografică, începând din 1793 şi până la zi, a fost alcătuit un istoric al localităţii, pornind din secolul al XV-lea, şi s-au făcut culegeri de folclor. De asemenea, a fost extins căminul cultural din localitate[15]. Echipa care a lucrat în anul 1937 a cuprins şi 3 învăţători, absolvenţi ai Şcolii Normale din Arad. Continuând eforturile depuse în anul anterior, au fost acordate consultaţii medicale la dispensarul din sat (în medie 10 pacienţi pe zi), s-au făcut tratamente veterinare, a fost înfiinţată o pepinieră de pomi fructiferi[16].

În cursul anului 1938, s-au desfăşurat cercetări monografice în trei localităţi arădene: Conop, Vârfurile şi Şepreuş[17]. Dacă în primele două localităţi era vorba despre reluarea activităţii, la Sepreuş acţiunea debuta, în planul Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol" acest sat lua locul Sâmbăteniului, unde se încheiase ciclul obişnuit al cercetării.

Activitatea de la Şepreuş a început la 8 iulie, echipa fiind condusă de medicul Teodor Pascu şi având componenţa următoare: Mihail Lungianu, inspector, dr. Teodor Păcurariu, Lucian Varga - medic veterinar, Gheorghe Păiuşan - teolog, Ştefan Popian - cooperator, Teodor Pârvu - sociolog,

Silviu Racoviţan - agronom, Lucreţia Crişan - maestru de gospodărie, Valeria Lucaci - maestru de ţesut. Au fost cooptaţi învăţătorii Constantin Taşcău, Dumitru Vizitiu şi Ioan Stana. Cum s-a întâmplat în multe dintre localităţile investigate, echipa a pus problema construirii unui cămin cultural, edificiu considerat absolut necesar. În lipsa unui fond destinat acestui scop, s-a făcut apel la sprijinul sătenilor pentru a obţine terenul necesar. Ca urmare, protopopul pensionar Cornel Ursuţiu a donat o parte din grădina casei sale pentru construcţia proiectată. Cum lucrările trebuiau să înceapă abia în anul următor, căminul a fost amenajat provizoriu într-una dintre sălile de clasă, echipa punând la cale şi începutul activităţii acestuia. În ce priveşte intervenţia social-culturală, s-au desfăşurat conferinţe despre tuberculoză, malarie şi enterocolite, s-a discutat despre importanţa curăţeniei casei şi au fost organizate cursuri de gospodărie şi ţesut[18]. De asemenea, au fost acordate peste 140 de consultaţii medicale şi numeroase tratamente veterinare. Bilanţul activităţii de la Şepreuş a mai cuprins: efectuarea de lucrări edilitare, în colaborare cu premilitarii din localitate, organizarea de şedinţe culturale, în fiecare duminică, şi conferinţe pe teme de interes larg[19].

În agenda cercetărilor monografice s-a înscris, chiar dacă rezultatele n-au fost relevante din chiar perspectiva analizelor fundaţiei şi institutului social, localitatea Petriş. Prima echipă a activat aici în anul 1937. Localitatea era destinată unui rol important pentru activitatea monografică, odată ce s-a înfiinţat aici, în primăvara anului 1938, o şcoală pentru pregătirea şefilor de echipe regale. În acelaşi an, localitatea a fost vizitată de Dimitrie Gusti[20].

Acţiunea echipelor monografice trebuia să deschidă drumul spre înfăptuiri practice de natură să ridice standardul de viaţă al locuitorilor satelor, să-i convingă în legătură cu necesitatea mai bunei cultivări a pământului, organizării lucrului în gospodărie şi beneficiile traiului sănătos. Aria de cuprindere a acţiunii monografice nu poate fi decât restrânsă, la fel şi impactul imediat. Importantă era asigurarea colaborării intelectualilor satului (învăţători şi preoţi) în timpul desfăşurării acţiunii, or, în destule situaţii, lucrurile au avut de suferit, fapt care, asociat cu mijloacele materiale sărace, a condus la diminuarea rezultatelor. Chiar în aceste condiţii, pe termen lung era important, cum sublinia Apostol Culea - director al Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol", „să se trezească atenţia pentru ridicarea satului, a fiilor acestui sat şi aceştia să continue munca, să aibă grijă de ceea ce rămâne în urma muncii echipelor" [21].

Legea Serviciului Social stabilea un nou cadru pentru funcţionarea echipelor monografice. Acestea urmau să acţioneze în paralel cu echipele de

tineri, absolvenţi ai facultăţilor, care efectuau un stagiu de muncă de folos obştesc la sate. Măsura însemna o generalizare a experienţei activităţii de ridicare a satului, ilustrată de echipele de studenţi, de-a lungul a 15 ani[22] .

Urmărind coordonarea unitară a actului de culturalizare şi dezvoltare socială, măsura urmărea înfiinţarea căminului cultural în fiecare localitate, în cadrul lui urmând să acţioneze preoţii, cadrele didactice, toţi intelectualii locali, funcţionarii. Căminul urma să cuprindă următoarele secţii: sanitară (farmacie, baie publică, dispensar şi maternitate), economică (cooperativă, brutărie, măcelărie, remiza de unelte agricole), culturală (bibliotecă, sală de lectură, muzeu, aparat de radio). Asociaţiile culturale existente urmau să-şi desfăşoare activitatea ca filiale ale căminului. La fel, institutele regionale de cercetări sociale aveau să fie cuprinse în Serviciul Social, ceea ce s-a întâmplat şi cu institutul având sediul la Timişoara. La Arad, Serviciul Social a luat fiinţă în martie 1939, de organizarea lui ocupându-se Astra, sub conducerea lui Iustin Marşieu[23].

Pornit destul de energic, demersul avea să fie abandonat după mai puţin de un an, legea fiind abrogată, lucru la care au contribuit factori politici interni, precum şi începutul războiului.

Note

1. Andrei Negru, *Din istoria cercetării sociale româneşti. Institutul Social Banat-Crişana*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 1999, p. 122-123.
2. Octavian Lupaş, *Institutul Social Banat-Crişana. Dare de seamă despre activitatea despărţământului Arad, pe anii 1935 şi 1936*, în „Hotarul”, IV, nr. 1, din ianuarie 1937, p. 27.
3. Arhivele Naționale ale României, Serviciul județean Arad (se va cita A.N.R.S.J.A), fond *Institutul Social Banat-Crișana (I.S.B.C)*, dosar 5/1934, f. 49.
4. *Ibidem*, fond *Mager Traian*, dosar 18/1918-1932. f. 1.
5. Traian Mager, *Geneza acestei publicaţii* prefaţa la *Ţinutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea I, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1938, p. IV.
6. A.N.R.S.J.A, *fond Prefectura Judeţului Arad (P.J.A.)*, dosar 273/1934, f. 11.
7. *Ibidem*, f. 8.
8. *Ibidem*, f. 6.
9. *Campania de lucru a Echipei Regale din comuna Vârfurile, judeţul Arad*, în “Ecoul”, XIII, nr. 1518 din 2 septembrie 1937, p. 2.
10. „Ştirea”, VI, nr. 1249, din 20 iulie 1936, p. 3.

11. A.N.R.S.J.A, fond *P. J. A.*, dosar 273/1934, f. 1.
12. *Ibidem*, f. 5.
13. *Campania de lucru a Echipei Regale din comuna Vârfurile*...op..cit.
14. *De la echipa regală din Conop*, în „Ştirea”, VII, nr. 1554 din 14 august 1937, p. 4.
15. *De la echipa regală din Cuveşdia*, în „Ştirea”, VI, nr. 1306 din 2 octombrie 1936, p. 3.
16. *Activând în slujba satului. Activitatea Echipei Regale de la Cuveşdia*, în „Ecoul”, XII, nr. 1490 din 31 iulie 1937, p. 2.
17. *Trei echipe Regale studenţeşti în judeţul Arad*, în „Ecoul”, XIII, nr. 1557 din 16 iulie 1938, p. 1.
18. Ştefan Popian, *Din activitatea echipei Regale Şepreuş-Arad*, în „Ecoul”, XIII, nr. 1814 din 7 octombrie 1938, p. 3.
19. *Ibidem*.
20. A.N.R.S.J.A., fond *P.J.A.*, dosar 276/1938, f. 27.
21. *Curierul echipelor studenţeşti,* în „Curentul”, X, nr. 3460 din 18 septembrie 1937, p. 2.
22. *Legea Serviciului Social* de Prof. D. Gusti, în „Revista Institutului Social Banat-Crişana”, nr. 25 din ianuarie-martie 1939, p. 6.
23. *Constituirea Serviciului Social la Arad*, în „Ecoul”, XIV, nr. 1923 din 8 martie 1939, p. 3.

Situația socio-economică în județul Arad (1942)

The social-economic situation in Arad county (1942)

Alin Spânu,
Centrul de Studii Euro-Atlantice, Bucureşti

Abstract

In the early 1942 the prefect of Arad County, colonel Vasile Mihăilescu, sent a material to the prime minister, marshal Ion Antonescu, in which he presented the extremely critical situation in terms of health and economic conditions in the region. The diseases that were killing them were syphilis and tuberculosis and the lack of health services led to a high rate of infant mortality. The study analysed these causes and proposed measures to improve the situation of the people.

Keywords: Arad, colonel Mihăilescu, born rate, mortality, disease

În perioada celui de-Al Doilea Război Mondial România s-a confruntat cu evoluții efervescente atât în interiorul granițelor, cât și în ce privește campania militară contra URSS (din 22 iunie 1941), în cadrul unei alianțe conduse de Germania și la care au mai participat Italia, Finlanda și Ungaria.

Alături de problemele inerente unei guvernări confruntate cu un conflict militar, executivul condus de mareșalul Ion Antonescu a inițiat și tentative de reformă în administrația centrală și locală. Prima măsură a fost înființarea Oficiului de Studii și Documentare Administrativă, în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, cu rolul de a cerceta și aduna materiale pe diverse teme care să stea la baza unor analize obiective, iar la final să se propună modificările necesare la nivel guvernamental. De la București a început o corespondență intensă cu prefecturile și s-au solicitat diverse materiale documentare, pe perioade mai lungi sau mai scurte, împreună cu hărți, grafice, schițe etc., care să ateste evoluția fenomenelor cercetate.

La granița de vest, colonelul Vasile Mihăilescu, prefectul județului Arad, a ieșit în evidență când a trimis o telegramă de felicitare mareșalului Antonescu imediat după ce trupele române au cucerit Odessa, la 17

octombrie 1941: „În ceasul de față, populația orașului și județului Arad înalță rugi fierbinți cu prilejul strălucitei victorii de la Odessa pentru scumpii noștri eroi, izbânda Crucii și pentru înfăptuirea aspirațiunilor noastre naționale. În numele acestei populații Vă rugăm să binevoiți a primi cele mai adânci sentimente de omagiu și de admirație pentru sublimul act de vitejie și de eroism al glorioasei noastre oștiri și asigurarea întregii noastre recunoștințe și a devotamentului profund ce Vă păstrăm ca suprem Comandant de Țară și Oștire”[1]. Răspunsul nu a întârziat să vină din partea celui felicitat, care a scris: „Mulțumesc călduros populației orașului și județului Arad pentru rugăciunile înălțate și pentru recunoștința mărturisită eroicelor jertfe de istorie și reîntregire de Țară”[2].

Peste doar câteva luni, la începutul anului 1942, colonelul Mihăilescu a trimis un material direct mareșalului Antonescu (**Anexa**) despre situația populației arădene din punct de vedere economic, sanitar, al natalității și mortalității. Au fost analizate statisticile din 1930 și până în 1941, pe baza cărora colonelul Mihăilescu a ajuns la concluziile prezentate. Prima problemă majoră era natalitatea, aflată „într-o dezastroasă scădere”[3]. În 1940 topul negativ era condus de plasa Șiria, urmată de Săvârșin și Radna, în timp ce în 1941 descreșterile majore s-a înregistrat în plasele Radna, Săvârșin, Sebiș și Târnova. De reținut că în plasa Radna fenomenul descreșterii populației a început de la sfârșitul secolului al XIX-lea și a continuat, constant, până în 1941. O dată constatat fenomenul s-a trecut la analiza cauzelor acestuia. Acestea erau, în principal, de ordin economic (sărăcia), politic – nu au existat planuri sau programe de stimulare a natalității – și sanitare (boli sociale și avorturile „practicate pe o scară întinsă”[4]). De remarcat că la data respectivă sifilisul și tuberculoza „fac adevărate ravagii”[5], iar în plasa Ineu, unde se afla sediul unei regiment de infanterie, sifilisul „a luat proporții catastrofale”[6]. Exista o lipsă majoră de personal medical – medici, asistente, moașe –, așa încât sarcinile și nașterile erau urmărite și asistate prin sfaturi băbești și de persoane necalificate.

---

[1] „Biserica și Școala” (revista oficială a Episcopiei Aradului, redactor pr. Ilarion V. Felea), an LXX, 26 octombrie 1941, nr. 43, p. 354.
[2] *Ibidem*, f. 353.
[3] Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond Ministerul Afacerilor Interne – Oficiul de Studii și Documentare Administrativă (în continuare: MAI-OSDA), dosar 71/1942, f. 1.
[4] *Ibidem*, f. 2.
[5] *Ibidem*, f. 3.
[6] *Ibidem*.

Urmarea era că, de multe ori, copiii se năşteau morţi sau decedau la puţin timp după naştere.

Situaţia economică a populaţiei („sărăcia şi traiul mizerabil”[7]), ai ales în plasele Radna, Săvârşin, Hălmagiu şi Gurahonţ, conducea la căsătorii rare, naşteri reduse şi o mortalitate infantilă de proporţii catastrofice. Prefectul judeţului Arad a arătat că în statele aliate Germania şi Ungaria autorităţile acţionează atât pentru combaterea bolilor, cât şi pentru stimularea căsătoriilor şi naşterilor. Chiar minorităţile din judeţul Arad – „probabil subvenţionate în mod secret de guvernele statelor respective”[8] – primeau ajutoare financiare în vederea sporirii natalităţii.

Colonelul Mihăilescu a propus introducerea unor măsuri la nivel naţional, după modelul altor state, care să încurajeze căsătoriile şi natalitatea. Pe plan local a introdus prime de încurajare a căsătoriilor şi natalităţii, atât în bugetul prefecturii, cât şi în cel al comunelor. A concentrat un număr mare de medici şi a procurat medicamente trimiţându-i să acţioneze pentru combaterea sifilisului în plasa Ineu. Pentru combaterea tuberculozei a mărit numărul sanatoriilor de profil din judeţ şi a luat măsuri pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă a populaţiei.

Aceste măsuri benefice au fost luate de un militar aflat temporar la conducerea Prefecturii judeţului Arad. Pe de altă parte, realitatea anului 1942 arată grave lipsuri şi interes administrativ faţă de populaţie în perioada interbelică, un dezinteres în combaterea bolilor infecţioase, precum şi situaţia tragică sanitară, de la lipsa de medici la mortalitatea infantilă extrem de ridicată. Acestea au fost doar câteva cauze şi doar la nivelul unui judeţ, care au stat la baza nemulţumirilor sociale şi au permis curentelor extremiste să prolifereze. La finalul celui de-Al Doilea Război Mondial în urma Armatei Roşii învingătoare a venit Partidul Comunist Român, care a preluat puterea şi a speculat toate aceste lipsuri socio-economice, atrăgându-şi o bază largă de susţinere. Ulterior, o parte din problemele existente au fost eradicate prin introducerea asistenţei medicale gratuite. În noul context judeţul Arad a revenit la creştere demografică şi populaţia a avut alte perspective economice, deoarece sărăcia şi bogăţia au devenit relative în noua doctrină econimică a guvernului comunist.

---

[7] *Ibidem*, f. 2.
[8] *Ibidem*.

Anexa

România – Prefectura Judeţului Arad
Cabinetul Prefectului nr. 40/23 ianuarie 1942

Domnule Mareşal,

Apărarea destinelor şi viitorul Neamului nostru, aici la graniţa de Vest, ne-a fost din cea dintâi clipă a funcţiunii de Prefect al judeţului Arad grija de căpetenie. Tot timpul, de un an, cercetând satele ne-am putut convinge la faţa locului de toate nevoile locale, pe care am căutat să le înlăturăm printr-o muncă stăruitoare de întremare împreună cu organele noastre de colaborare.

Apelurile repetate ale Domniei Voastre către Naţiune, Domnule Mareşal, ne-au uşurat în mod simţitor această muncă, întrucât ele găsind în acest judeţ un ecou binefăcător au trezit conştiinţele şi au îndreptat energiile concentric către unicul scop de a elucta (?) prin robusteţe, disciplină şi tenacitatea tradiţională a Neamului drepturile sale sacre la viaţă şi Reîntregire.

Dacă pe lângă grijile încercărilor prezente suntem preocupaţi primordial de ameliorarea situaţiei economice generale a populaţiei din judeţul nostru, alte griji ne îndeamnă ca, scrutând viitorul îndepărtat, să utilizăm fără pierdere de timp mijloacele care pot reda Neamului vigoarea şi să-i asigure o trăinicie de secole. Privită din acest punct de vedere, situaţia din judeţul Arad ni se învederează tot mai lămurit problema natalităţii, mortalităţii şi a căsătoriilor.

Statisticile din ultimii 12 ani, 1930 – 1941, întemeiază cu prisosinţă îngrijorarea noastră. Aceasta cu atât mai mult cu cât denatalitatea şi-a găsit un mediu prielnic în acest judeţ mai ales în ultimii doi ani, 1940 şi 1941. Tabloul statistic, aici alăturat, întocmit de organele noastre, ne arată că natalitatea e într-o dezastruoasă scădere. Dacă în 1940 ni se prezintă o scădere de 520, iar în 1941 una de 411, observându-se scăderea cea mai lamentabilă din plasele cu populaţie românească în mare majoritate. De pildă, în 1940 cea mai mare scădere, de 221, o dă plasa Şiria şi imediat îi urează cu o scădere de 114 plasa Săvârşin, apoi Radna cu 118 ş.a.m.d. În anul 1941 în fruntea descreşterii natalităţilor stă plasa Radna cu o scădere de 109, apoi plasa Săvârşin cu 108, Sebiş cu 97, Târnova cu 92, Chişineu-Criş cu 81, Şiria cu 72, Hălmagiu cu 55 ş.a.m.d.

Față de această îngrijorătoare scădere a natalității și față de populația județului – 346.887 locuitori după numărătoarea din 1930 –, după care ar reveni 63 de locuitori pe kmp, mortalitatea în anii 1930 – 1939 (după datele ce le avem) variază între 5964 și 7316, față de nașteri care variau între 6963 și 8308. Din aceste date rezultă pentru anii 1930 – 1939 un spor total al populației de numai 3,14. Deficitul cel mai mare ni-l dă plasa Radna (Săvârșin). Plasa Radna în acești 10 ani (1930 – 1939) se prezintă an de an cu un constant deficit. Este foarte dureros că acest fenomen de descreștere a populației din această plasă îl întâlnim încă de prin anul 1890, descreșterea mergând tot mai accentuat.

Deși excedentare, plasele Șiria și Târnova – plase curat românești – abia marchează în cei 10 ani prima un spor de 140, iar a doua un spor de 153, ca apoi în anii următori să devină și ele deficitare.

De altfel, spectrul sinistru din plasa Radna tinde a se stabiliza și în plasa Șiria, unde din anul 1932 se duce o luptă acută și vehementă între moarte și natalitate, cu alternatoare dictonii. În fine, în anul 1940 se prezintă un deficit de 221, iar în anul 1941 un deficit de 72 persoane, astfel ca micul excedent de 140 realizat în curs de 10 ani să dispară și el în neantul morții.

Chiar dacă cercetăm o plasă mai puțin deficitară de la ses, dintr-o regiune mai bogată a județului, cum ar fi plasa Chișineu-Criș, care în curs de 10 ani (1930 – 1939) a înregistrat un excedent de 2048 suflete, situația românilor de aici este tot atât de dezastruoasă în privința prolificității ca și în celelalte plase. După cum rezultă din graficele alăturate populația comunelor aproape pur românești Socodor, Pilul, Grăniceri, Șiclău și Vărșand din această plasă arată o constantă scădere încă din 1896 și până în zilele de azi. Sporul, excedentul rezultat în anii 1930 – 1939 revine în mare parte pentru populația maghiară din sus-amintita plasă, populația română neprofitând absolut deloc din acest spor.

Prolificitatea județului Arad pe ani este mult scăzută prin numărul mare de mortalitate, din care 90% îl dețin copiii până la un an. Într-adevăr, mortalitatea în județul Arad în anii 1930 – 1939 înregistrează cifra fabuloasă de 51.951 cazuri, moartea secerând îndeosebi în rândul noilor născuți. Evident că nu numai aceste date statistice sumare, ci și altele, ne impun o rapidă sesizare a problemei sub aspectul vitalității Poporului nostru. Specialiștii în materie vor putea să culeagă toate datele care s-ar necesita unei măsuri generale pe Țară.

Domnule Mareșal,

Este stabilit cu toată certitudinea faptul că populația românească din județul Arad este în scădere. Cauzele acestor scăderi, într-adevăr îngrozitoare și catastrofale, după o atentă și foarte migăloasă cercetare făcută în această direcție, noi le atribuim următoarelor motive:

1. Motive economice: sărăcia populației, fapt ce împiedică căsătoriile și, implicit, nașterile.

2. Motive politice: nu se activează cu mijloace suficiente pentru susținerea unei politici de sporire a populației, cum se face de exemplu în Germania, dar chiar și în Ungaria unde, în afară de combaterea mortalității, se depun mari străduințe pentru sporirea natalității.

3. Motive sanitare: flagelul bolilor sociale ce bântuie în rândurile populației și care o decimează an de an, precum și avorturile practicate pe o scară intensă.

Motivele economice predomină celelalte motive arătate. Putem afirma, cu toată hotărârea și tăria cuvântului, că izvorul și motorul principal al scăderii populației din acest județ, 70%, rezidă în sărăcia și traiul mizerabil ce trebuie să ducă această populație, îndeosebi din plasele situate pe Valea Mureșului, Radna și Săvârșin, precum și în cele situate în regiunile de nord-vest ale județului, Hălmagiu și Gurahonț. Populația din aceste regiuni fiind foarte săracă și lipsită de condițiile elementare ale unui trai mai mult sau mai puțin omenesc, este aservită degenerării. Moartea este frecventă, căsătoriile sunt rare și nașterile foarte reduse. Tinerii neavând perspective de moștenire și nici mijloace proprii suficiente pentru a putea întemeia gospodării, se abțin, prin forța împrejurărilor, de la căsătorii. Ei duc o viață nelegiuită, trăiesc în concubinaj, fără însă să procreeze copii, spre a nu fi expuși rușinii și oprobiului public.

Motive politice. Este un interes superior de Stat și național ca să se ducă o politică hotărâtă și foarte atentă pentru sporirea natalității. Statele vecine Germania (sic!) și Ungaria, după cum suntem informați și după cum am amintit mai sus, în urma unor legiferări bine puse la punct susțin o politică de permanentă încurajare a natalității prin acordări de ajutoare destul de însemnate la căsătorii, prime la nașteri și alte diferite avantaje ca: scutiri de impozite, împrumuturi pe termene mai lungi, drept de preferință la împroprietăriri, întâietate la obținerea brevetelor pentru vânzarea articolelor de monopol etc. Ba, ce e mai mult, suntem informați că chiar și minoritățile etnice din județul nostru, șvabii (germanii) și ungurii, prin organizațiile și instituțiile lor, probabil subvenționate în mod secret de guvernele statelor respective, sunt ajutorate și încurajate prin donații bănești atât în ce privește

contractarea căsătoriilor, cât și, mai ales, în ce privește sporirea natalității. Ori, față de această situație, elementul românesc în această privință nu este sprijinit printr-o politică legiferată de Stat, decât doar prin anemice și aproape nesimțite măsuri luate de autoritățile locale. Nefiind sprijiniți, locuitorii români descresc ca număr. În schimb, numărul minorităților etnice crește încet, dar sigur. Averile, bunurile imobiliare (pământ, case etc.) ale românilor fatalmente și în mod inevitabil trec în patrimoniul germanilor și ungurilor. Consecința ignorării acestei sinistre realități tinde inevitabil la săparea ființei însăși a Neamului nostru.

Motive sanitare. Bolile sociale, sifilisul și tuberculoza fac adevărate ravagii în rândurile populației, îndeosebi în regiunile sărace din acest județ. În comunele din plasa Ineu și din jurul ei boala sifilisului a luat proporții catastrofale. Comuna Ineu este și reședința unui regiment de infanterie. Soldații venind în contact cu populația civilă din partea locului și molipsindu-se de această grozavă boală o transmit și în alte regiuni fără ca să se supună unui tratament medical pentru vindecarea și extirparea acestei boli. Tuberculoza, de asemenea, se lățește neluându-se suficiente măsuri pentru combaterea ei.

Mortalitatea infantilă, după cum am amintit, a luat de asemenea proporții impresionante în întreg județul nostru. Copiii nou-născuți nu au suficientă îngrijire și asistență medicală. În regiuni întinse nici măcar moașe calificate nu sunt, mamele însărcinate fiind lăsate în voia sorții sau în cele mai multe cazuri la discreția și sfaturile băbești ale unor femei necalificate și, adeseori, certate cu justiția și morala, aduc copiii la vileag morți sau aceștia mor la puțin timp după naștere. Avorturile, cu toată severitatea legilor existente, se înmulțesc și ele pe zi ce trece. Cauza, fie sărăcia părinților, fie raporturile nelegiuite (concubinajul) dintre ei, fie răul obicei înrădăcinat de a nu avea mai mulți copii spre a nu se împărți averea în mai multe părți.

Domnule Mareșal,

Față de situația sus descrisă, urmărind linia de conduită pe care credem că trebuie să o avem în vedere în lumina scopului național și pentru îndreptarea situației, cu cel mai profund respect vă rugăm, Domnule Mareșal, să binevoiți a ne permite a vă face următoarele propuneri:

1. Pe cale de decret-lege să se introducă măsuri urgente și eficace pentru încurajarea natalității. Aceste măsuri să privească următoarele:

a) încurajarea căsătoriilor prin acordare de împrumuturi soților până la o anumită vârstă pe termen lung;

b) în caz de naștere să se acorde prime de asistență pentru moașe, 1.000 lei de o naștere;

c) soților de căsătorie care beneficiază de împrumut, în caz de naștere să li se reducă de fiecare copil cu o anumită cotă suma împrumutată, astfel ca la nașterea a mai mulți copii împrumutul să fie stins în mod automat;

d) scutirea capilor de familie cu numeroși copii de impozite și taxe către Stat, județ, comune sau reducerea proporțională a acestor impozite și taxe după numărul copiilor;

e) scutirea de orice taxe la încheierea căsătoriilor, adică gratuitatea încheierii căsătoriilor;

f) reprimarea severă a avorturilor;

g) intensificarea combaterii bolilor sociale (sifilis, tuberculoză etc.);

h) asistența medicală gratuită în caz de nașteri și la bolile sociale;

i) urmărirea și sancționarea părinților a căror copii mor sub vârsta de 2 ani din neglijența acestora și fără asistență medicală, care trebuie să fie gratuită;

j) crearea unui institut pe Țară pentru finanțarea măsurilor privitoare la încurajarea căsătoriilor și natalității.

Domnule Mareșal,

În dorința ca aceste propuneri ale noastre să fie realizate practic și ca un prim început pentru traducerea în fapte a acestor propuneri, am susceput în bugetul județului nostru pe anul financiar 1942/1943 un fond de 1.000.000 lei pentru acordarea de prime de încurajare a căsătoriilor și natalității din județ. Tot astfel și comunele din acest județ vor prevedea în bugetele lor – la îndrumarea noastră – sume ca drept subvenții pentru acest scop.

Pentru combaterea sifilisului în comunele din plasa Ineu am luat măsura concentrării pe termen de 30 de zile a unui număr mai mare de medici și cu medicamentele necesare. Pentru reducerea numărului bolnavilor de tuberculoză am dispus să se înmulțească sanatoriile în județ și, paralel cu această măsură, voi face tot ceea ce va fi cu putință pentru combaterea acestei boli și îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației din regiunea respectivă.

Aceste măsuri, însă, ca și posibilitățile noastre financiare sunt insuficiente față de importanța și proporțiile uriașe ale acestei probleme, care numai îmbrățișată de Stat pentru întreaga Țară va putea fi rezolvată cu rezultate fericite și depline pentru Poporul Român.

Pentru aceste considerațiuni am ținut de a mea datorie să fac acest raport Domniei Voastre, Domnule Mareșal.

Prefectul Județului Arad,
/ss/ colonel
Vasile Mihăilescu

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Ministerul Afacerilor Interne – Oficiul de Studii și Documentare Administrativă*, dosar 71/1942, f. 1-4)

Bătălia pentru Ineu (12-17 septembrie 1944)
Şcoala de Ofişeri în Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu

The battle for Ineu (september 12th – 17th 1944)
No. 6 Reserve Infantry Officers School from Ineu

Aurel Dragoş,
Ineu, judeţul Arad

Abstract

The battle from Ineu, from the period september 12th – september 17th 1944, is a page with an emotional charge full of meanings and experiences that admire the courage, devotament and maturity of those youngsters between 18 and 20 years old, students of the No. 6 Reserve Infantry Officers School from Ineu, that fought against the Hungarian army.

Keywords: students, commanders, enemy troops, battles

O pagină de istorie – puţin cunoscută – dar trăită până în cele mai ascunse unghere ale filonului uman, a tuturor combatanţilor participanţi la apărarea fiecărui petec de glie pe care au jurat să-l apere. Este o pagină cu o încărcătură emoţională plină de sensuri şi trăiri, pe care trebuie să le înţelegi, să le admiri curajul, dăruirea, maturitatea acelor tineri de 18-20 de ani, elevii Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu, eroii anului 1944, în bătăliile duse în apărarea Arealului Ineu. La 12 septembrie 1944

În şcoala activitate normală.

La ora 15,30 Comandantul Batalionului I, căpitanul Simion Dragoman, însoţit de Comandanţii de companii, pleacă în recunoaştere spre Şilindia în vederea ocupării unei poziţii pe aliniamentul vârful Târnova – Lighet Pusta Siuptain – Satul Mic – Câmpul Corleşti (schiţa 7).

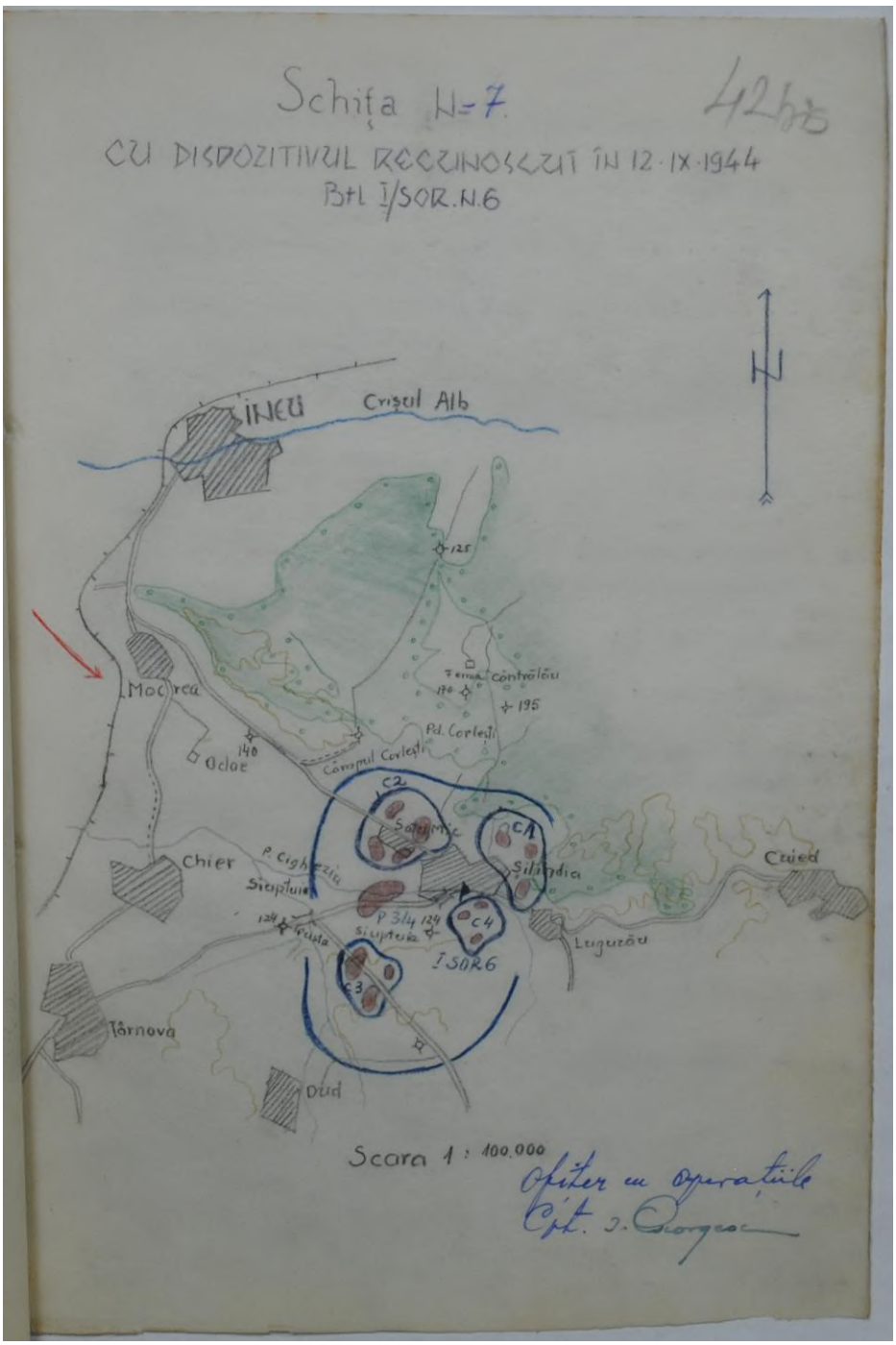
Schița N=7
CU DISPOZITIVUL RECUNOSCUT ÎN 12·IX·1944
BTL I/SOR.N.6
INEU
Crișul Alb
125
Ferma Controlău
170
195
Pd. Corleți
Câmpul Corleți
Mocrea
140
Oclae
C2
Satu Mic
C1
Silișdia
Chier
P. Cighezia
Siupluia
P 314
124
Siupteia
C4
I SOR 6
Luguzău
Cuied
Târnova
C3
Duid
Scara 1 : 100.000
Ofițer cu operațiile
Cpt. I. Georgescu

Dispozitivul cu amplasamentul Bat. I în teren zona Dud – Şilindia – Chier.

Legătura între P.C. Şcoala, batalioane şi companii, se face prin agenţi de transmisiune.

În conformitate cu ordinul de operaţie al Diviziei I-a Infanterie, Batalionul II Elevi/Şcoala Of. Rez. Inf. Nr. 6 Ineu, intră operativ sub ordinele Detaşamentului Sud (vezi ordinul operativ nr. 1) din ziua de 11 IX al Diviziei I-a Infanterie, comandat de lt. colonelul Mertic, Comandantul Regimentului 85 Infanterie.

a) **Misiunea Batalionului II Elevi este de a organiza câte un centru de rezistenţă pe Mocrea şi pe Moroda, în scopul de a interzice orice pătrundere a inamicului pe direcţiile:**

- **Seleuş – Moara Mocrea şi**
- **Seleuş – Moroda – Şilindia**

Fiind în legătură la Sud (Pâncota) cu I şi II/Regt. 85 Inf. şi la Nord cu II/Reg. 93 Infanterie.

b) Conduita în caz de atac: sub presiunea puternică a inamicului, va continua a ţine înălţimea Mocrea, repliindu-se cu stânga pe liziera de vest a Satului Mic, în măsura de a reacţiona de pe dealul Mocrea către Ineu şi de pe Satul Mic către Chier.

Această repliere se va face numai la ordinul Detaşamentului.

c) Organizarea terenului: amplasamentele normale de arme automate, cuiburi de rezistenţă în formă de labă de gâscă, lucrări de apărare accesorii (baricade)

d) Batalionul urmează a fi gata de luptă în noul dispozitiv până la ora 17.

e) P.C. Detaşamentul lt. colonel Mertic la Târnova

În după amiaza zilei, Batalionul II/Şcoala Of. Rez. Inf. nr. 6 îşi remaniază dispozitivul conform ordinului de operaţie.

Aprovizionările şi împrospătările cu muniţiuni se fac prin grija Şcolii.

Căpitanul Teodorescu se prezintă din concediul medical şi primeşte comanda Companiei 5-a.

Batalionul II realizează următorul dispozitiv de apărare:

- Compania 5-a cdt. cpt. Teodorescu I. Valeriu + 1 ploton mitraliere + 1 piesă 81,4 mm + 1 tun A.C. organizează un punct de sprijin pe dealul Mocrea astfel:
    - Plotonul 1 lt. Cornea Romulus pe botul de deal Mocrea cota 201 cu faţa către Ineu cu misiunea să bată în special şoseaua

Ineu – Mocrea
    - Plotonul 2 sublt. Munteanu pe botul de deal cota 164 cu faţa la satul Iermata şi Seleuş
    - Plotonul 3 sublt. Bichi Dumitru constituie un post de luptă cu 1 ploton, la Vest de calea ferată Ineu – Mocrea, imediat Nord şoseaua Seleuş – Mocrea cu faţa la satul Şicula; interzice pătruderea inamicului în lungul şoselei Seleuş sau Şicula.
- Compania 7-a elevi, comandată de căpitan Lunceanu Raul + 1 ploton mitraliere + 1 tun A.C. + 1 piesă Art. 81,4 mm + 1 ploton din Compania 6-a (sublt. Mladin) constituie un punct de sprijin pe satul Mocrea şi Iermata astfel:
    - Plotonul sublt. Bracău, pe liziera de Vest a satului, interzice pătrunderea inamicului din direcţia Sud Seleuş. Are la dispoziţie o grupă de mitraliere
    - Plotonul sublt. Mihălceanu, pe liziera de N-V a satului Moroda, interzice pătrunderea inamicului din direcţia Seleuş
    - Plotonul 3 sublt. Marinescu, pe liziera de Nord, Moroda – Canalul Morilor, având două grupe pe satul Iermata: o grupă la intrarea drumului de care dinspre Seleuş în Iermata şi o altă grupă la intrarea drumului de care dinspre Mocrea în Iermata.

Compania e întărită cu 1 ploton puşcaşi de la Compania 6-a sub comanda sublt. Mladin Ioan, instalat pe liziera de Sud a satului Moroda, care trimite o grupă de supraveghere pe satul Seleuş. Această grupă noaptea se retrage la Sud-Est de sat, pe Canalul Morilor.

- Compania 6-a elevi, comandată de căpitan Alexandru Tudor + 1 ploton mitraliere + 1 piesă A.C. + 2 piese Art. 81,4 mm + 2 piese 120 mm, constituie un punct de sprijin în zona de oprire, călare pe şoseaua Mocrea – Satul Mic, pe liziera pădurii Mocrea (cota 130) cu misiunea să oprească orice încercare de pătrundere a inamicului în lungul şoselei Mocrea – Satul Mic; să contraatace în direcţia Mocrea sau Moroda

În noaptea de 12/13 septembrie a.c. dispozitivul e complet realizat astfel:

- compania 5-a rămâne pe loc în vechiul dispozitiv
- compania 6-a şi 7-a intră în dispozitivul ordonat

Plotonul A.A. al Batalionului II – călare pe şoseaua Ineu – Mocrea, primeşte şi misiunea secundară de a interzice pătrunderea inamicului în lungul şoselei. Are o piesă la dispoziţie de la Divizia 1-a Infanterie.

Se iau măsuri de a completa Batalionul II Elevi/Şcoala Ofiţeri

Rezervă Infanterie nr. 6 cu muniţia şi hrana necesară operaţiunilor. (schita 8, 45 bis)

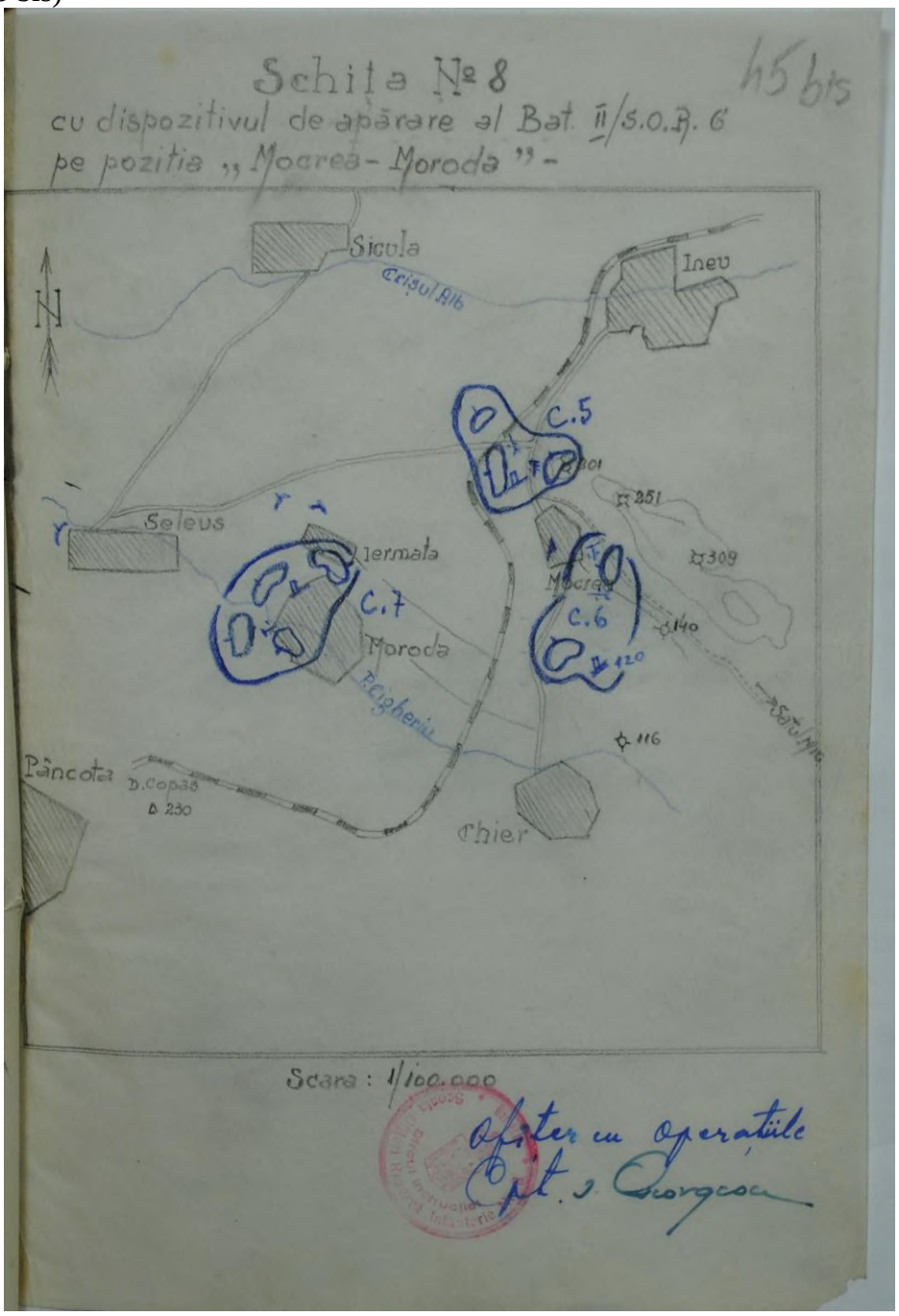

Dispozitivul de apărare a obiectivelor Moroda – Iermata – Mocrea şi accesul inamicului către Ineu.

Ambele batalioane de elevi stau rău sub raportul mijloacelor de transport. Şcoala nu are posibilitatea decât de a da o singură căruţă de companie pentru nevoile de transportul hranei şi muniţiei şi pentru împrospătări de tot felul.

Pentru aceasta, Şcoală rechiziţionează căruţe şi cai din zonă, pentru a se încărca şi transporta cele necesare pentru luptă. Restul materialelor şi efectelor evacuate la Pleşcuţa rămân depozitate la magazii, sub pază, în zona de dislocare.

DIVIZIA 1-A Infanterie trimite noile indicative ale unităţilor în subordine (ordinul nr. 20.003/1944) dintre care extragem:

- Divizia 1-a Infanterie, Eşal. I = Feriga
- Divizia 1-a Infanterie, Eşal. II = Feriga II
- Şcoala Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu = Gaspar 6
- Batal. I/Şc. Of. R. Inf. nr. 6 = Plevna
- Batal. II/ Şc. O. R. Inf. nr. 6 = Predeal

Nici o pierdere.

În dimineaţa zilei de 13 septembrie 1944, ambele poziţii sunt recunoscute, ocupate şi organizate de cele două batalioane. Se face verificarea în teren a dispozitivului şi a planului de foc.

Unitatea de grăniceri Chişineu Criş raportează atacul unităţilor maghiare în această dimineaţa, trecând frontiera pe la sud de Arad în direcţia Zerind.

Batal. I Elevi trece pe poziţie, în dispozitivul recunoscut şi organizat pe Satul Mic şi Şilindia. (schita 7)

Batal. II Elevi se află în dispozitivul de apărare pe Mocrea şi Moroda. (schita 8)

Colonelul V. Tatomirescu, comandantul Şcolii, însoţit de căpitanul Georgescu Ioan, Şeful Biroul Operaţii, se deplasează cu maşina la Mocrea, Iermata şi Moroda între orele 9 – 13 pentru verificarea dispozitivului, planului de foc şi lucrărilor de organizare a terenului.

Se constată în special la elevii din Seria 1943 un moral foarte ridicat.

Poziţia deşi abia ocupată este aproape în întregime organizată şi cu legăturile telefonice realizate.

Se recomandă adâncirea şi camuflarea lucrărilor, li se expune ofiţerilor situaţia de front operativă.

La înapoiere, către Ineu, sunt întâlniţi pe drumul de care ce iese din şoseaua Seleuş – Mocrea, spre Iermata, refugiaţi cu căruţe şi pe jos, precum şi şeful Postului de Jandarmi din Şimandul de Jos, care raportează că

susnumita comună a fost ocupată în dimineaţa zilei, la ora 6, de către trupele maghiare întărite cu câteva care de luptă.

Inamicul pătruns pe teritoriul nostru a înaintat adânc, reuşind ca în seara zilei de 13 septembrie 1944 să treacă de Sântana şi să se apropie de Pâncota, luând contact cu stânga Detaşamentului lt. colonel Metric (I/85 Inf.) care se afla pe Pâncota.

Se anexează schiţa 9 cu situaţia generală a inamicului.

Direcţiile de atac ale inamicului în ziua de 13 septembrie 1944.

Faţă de această situaţie Batalionul I şi II Elevi ai Şcolii Of. Rez. Inf. nr. 6 intensifică măsurile de observare şi siguranţă.

Din informaţiile primite de la Divizia 1-a Infanterie către orele 23, rezultă că Aradul a fost ocupat în seara zilei, de către o Brigadă motorizată maghiară.

Cu ordinul nr. 30.044 primit în seara zilei, Divizia 1-a Infanterie ordonă să punem la dispoziţia acesteia, 2 piese A.C. şi 2 aruncătoare de 120

mm ca o rezervă mobilă de foc la dispoziţia Comandamentului, urmând ca să intervină cu acest armament, acolo unde este nevoie.

Această măsură se ia în urma operaţiunilor întreprinse în cursul zilei de către unităţile germano-maghiare contra unităţilor noastre de acoperire, întrucât se constată la trupele proprii, o totală lipsă de mijloace anticar, care dacă le-ar avea în număr cât de restrâns, ar putea să facă faţă în bune condiţii mijloacelor blindate folosite de inamic (în număr cât de mic şi de categorie uşoară – tanchete). În această zi inamicul reuşeşte să se infiltreze în dreapta dispozitivului batalionului şi să devină periculos.

Se iau măsuri pentru a se aduce de la Pleşcuţa, întregul armament care se află depozitat în acea comună, pentru a fi repartizat unităţilor din Divizia 1-a Infanterie.

Având în vedere căderea Aradului şi ofensiva inamică în curs de desfăşurare, colonelul Tatomirescu în calitate de Comandant al Garnizoanei Ineu, dă dispoziţiuni ca autorităţile, instituţiile, intelectualii, populaţia civilă, etc. să-şi evacueze arhivele şi familiile spre Brad cu un tren care se va forma în noaptea de 13/14 septembrie şi care va pleca din Ineu în dimineaţa zilei de 14 septembrie 1944 ora 5.

În cursul zilei de 13 septembrie, Şcoala nu are nici o pierdere.

14 septembrie 1944

P.C. Şcoala Of. Rez. Inf. nr. 6 la Ineu.

Cele 2 tunuri A.C. şi aruncătoarele de 120 mm sunt aduse în cursul nopţii de la Pleşcuţa, prin grija căpitanului Stavril Iacob. Ele sunt predate în dimineaţa zilei Diviziei 1-a Infanterie. Piesele sunt încadrate cu ostaşi specialişti din Regimentul 85. Infanterie, recuperaţi de pe front şi sunt puse sub comanda a 4 elevi Sergenţi – voluntari din Compania 8-a:

1) Tanasoglu Ionisie, comandantul unui aruncător de 120 mm
2) Sabău Victor, comandantul unui aruncător de 120 mm
3) Gunea Constantin, comandantul unei piese A.C.
4) Drumea Octavian, comandantul unei piese A.C.

Divizia I-a Infanterie repartizează prin Biroul 4, muniţia necesară pentru armamentul notificat, Serviciul Armături o ridică şi o distribuie unităţilor.

Batalionul I Elevi la ora 5 se deplasează în întregime pe poziţia recunoscută şi organizată, la Vest de Satul Şilindia şi Satul Mic, cu misiunea de a opri o eventuală pătrundere a inamicului spre est pe direcţia Şilindia – Buteni. (vezi schiţa 7)

Transportul materialelor, muniţiei şi hranei se face cu căruţele Şcolii precum şi cu cele rechiziţionate de la locuitori.

În dimineaţa zilei acalmie.

În după amiaza zilei atacurile maghiare continuă pe întreg frontul Diviziei; comuna Cermei este cucerită de unguri.

Care de luptă inamice sunt oprite la 3 km Vest Pâncota, pe canal. Situaţia devine din ce în ce mai critică.

La Batalionul II Elevi se repartizează încă 4 aruncătoare de 81,4 mm aduse de la Pleşcuţa:

- 1 piesă la Compania 5-a
- 2 piese la Compania 6-a
- 1 piesă la Compania 7-a

Diverse:

- trenul format pentru evacuarea autorităţilor civile, etc. părăseşte gara Ineu la ora 6,30 cu direcţia Brad.
- După amiază către orele 16,30 P.C. al Diviziei 1-a Infanterie se deplasează din Ineu, la Sebiş. Şcoala îşi expediază ultimele materiale şi arhiva rămasă, în căruţe, cu direcţia Şilindia.
- La ora 17 sosoşte un vagon cu muniţie de la Sebiş pentru aruncătoare, tunuri A.C. şi A.A. care se distribuie imediat Batalionului II Elevi.

Compania Garnizoană, primeşte ordin de la Comandantul Garnizoanei, Colonel V. Tatomirescu, de a lua măsuri pentru paza cazărmilor.

Nr. 107 din 14 septembrie 1944
Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 Ineu-Arad
Către
COMPANIA GARNIZOANĂ
(Cpt. Henţiu)

Cu onoare vi se face cunoscut că pentru paza cazărmii veţi numi pe Lt. Ivănescu.

Lt. Ivănescu cu garda Şcoalei şi 20 de oameni va face paza localului.

Nu va părăsi cazarma decât atunci, când batalioanele din linia I –a au primit ordin scris de retragere, de la Divizie.

D.O.
Şeful Bir. Operaţii
Căpitan ss I. Georgescu

La ora 18 toate impedimentele şi serviciile sunt evacuate şi în cazarmă nu se mai află decât P.C. Şcoalei cu personalul respectiv.

La ora 18,30 P.C. Şc. Of. Rez. Nr. 6 se deplasează la Şilindia şi se instalează la Şcoala Primară din acea comună.

În cursul deplasării spre Şilindia colonelul V. Tatomirescu însoţit de căpitanul Georgescu Ioan, Şeful Biroului Operaţii, fac şi o verificare la

dispozitivul Batalion I Elevi (pe Şilindia – Satul Mic).

Pierderi:

Sublt. Sever D. Petre, comandantul unui ploton din compania 4-a elevi, dispare în cursul zilei, părăsindu-şi subunitatea. Se bănuieşte că a dezertat la inamic. Ofiţerul face parte dintre cei care au absolvit şcoala Militară în Germania. Este dat lipsă la apel.

15 septembrie 1944

- P.C. Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6; Şcoala Primară Şilindia

În dimineaţa zilei Batalionul I Elevi execută un program de instrucţie în sectorul respectiv (în apropierea poziţiei). Către ora 9 se ordonă telefonic de Divizia 1-a Infanterie să lucreze la baricadarea şoselelor în zona respectivă, măsură care se execută imediat.

Batalionul II Elevi se află în apărare în vechiul dispozitiv pe Mocrea şi Moroda.

Inamicul după ce bate cu artileria de seară până dimineaţa comuna Pâncota, atacă puternic în zorii zilei. Manevrată pe la N şi pe la S, este cucerită.

Batalonul I/Reg. 85 Inafanterie se repliază pe dealul Copas cota 230, din ordinul telefonic al Domnului General Gh. Poşoiu, comandantul Diviziei 1-a Inafanterie.

Tot din ordinul telefonic al Domnului General Gh. Poşoiu, Compania 2-a Elevi, Bat. I (căpitan Străjescu Vasile) este pusă la dispoziţia Detaşamentului Lt. Colonel Mertic (Reg. 85 Infanterie).

La ora 10,30 compania se pune în marş cu direcţia Târnova.

La ora 12,30 Căpitanul Străjescu ajunge la Târnova unde primeşte ordin de a se instala definitiv pe acest sat cu faţa spre Vest, fiind întărit cu 1 aruncător de 120 mm şi 1 tun A.C. şi sprijinit de focul unei baterii de obuziere din Reg. 38 Art.

Ca armament nu are decât puşti şi puşti mitraliere cu care elevii nu au făcut nici o tragere de instrucţie.

Aruncătorul de 120 mm şi piesa A.C. sunt deservite de ostaşi regimentului 85 Infanterie. Efectivul companiei la intrarea în dispozitiv: 4 ofiţeri; 117 elevi.

Ordinul verbal dat de Lt. Colonel Mertic, Comandantul detaşamentului I, căpitanului Străjescu, este următorul:

„Inamicul atacă puternic în sectorul Pâncota, în special cu care de luptă şi tanchete, precum şi cu infanterie purtată (biciclişti), a reuşit să cucerească dealul Copas, cota 320m, ultimele elemente ale regimentului 85 Infanterie sunt în curs de retragere de pe dealul Copas.”

Compania 2-a Elevi luând sub comandă un tun A.C. de 47 mm şi

un aruncător de 120 mm sub comanda lt. Marinescu Rihard din Şc. Of. Rez. Inf. nr. 2 şi sprijinită de bateria sublt. Micşunescu din Regimentul 38 Artilerie (care dispune de 2 obuziere calibru 100 mm), va forma un eşalon de repliere pe aliniamentul Chier – Târnova – Dud şi va susţine retragerea Regimentului 85 Infanterie, oprind pe inamic pe această linie.

Comandantul companiei execută recunoaşterile necesare în sectorul Târnova. Având în vedere însă lipsa de material anticar şi lipsa unor câmpuri bune de tragere – terenul fiind complet acoperit de porumbişti – se propune şi se aprobă să se ocupe o poziţie chiar pe liziera de Vest a satului Târnova.

Regimentul 85 Infanterie urmează ca după repliere să ocupe o nouă poziţie pe linia: La Brazde - Agriş. După decroşarea acestuia, Compania căpitan Străjescu urmează să fie întărită cu încă o companie din Regimentul 85 Inafanterie + 1 tun A.C. + 1 grupă mitraliere şi 1 polton aruncătoare de 120 (toate din Regimentul 85 Infanterie), pentru a susţine retragerea regimentului şi a-i da timp să se orgnizeze pe noua poziţie.

Direcţie de barat: Târnova – Dud.

Se anexează Schiţa nr. 10 cu dipozitivul Companiei 2-a elevi la Târnova.

Către orele 14, inamicul atacă Ineul, însă fără rezultat, fiind respins printr-un contraatac dat de două companii din batal. II/Reg. 93 Infanterie şi aruncat spre Şicula.

Batal. II. Elevi/Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 ia toate măsurile pentru a putea face faţă unui eventual atac inamic. Către seara zilei se face o recunoaştere în dispozitivul Batalionului II/Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6.

Compania 7-a se repliază pe satul Chier şi pd. Mocrea.

Plotonul lt. Cornea / Compania 5-a se deplasează şi ocupă satul Chier pentru a se putea face faţă unor eventuale pătrunderi inamice dinspre Moroda şi Târnova. Plotonul rămâne pe satul Chier până în seara zilei către ora 21, când este înlocuit de compania 7-a.

Lt. Cornea reintră în vechiul dispozitiv, pe dealul Mocrea cota 201.

Batalionul îşi reface legăturile telefonice în noul dispozitiv şi lasă avanposturi de luptă pe satul Moroda.

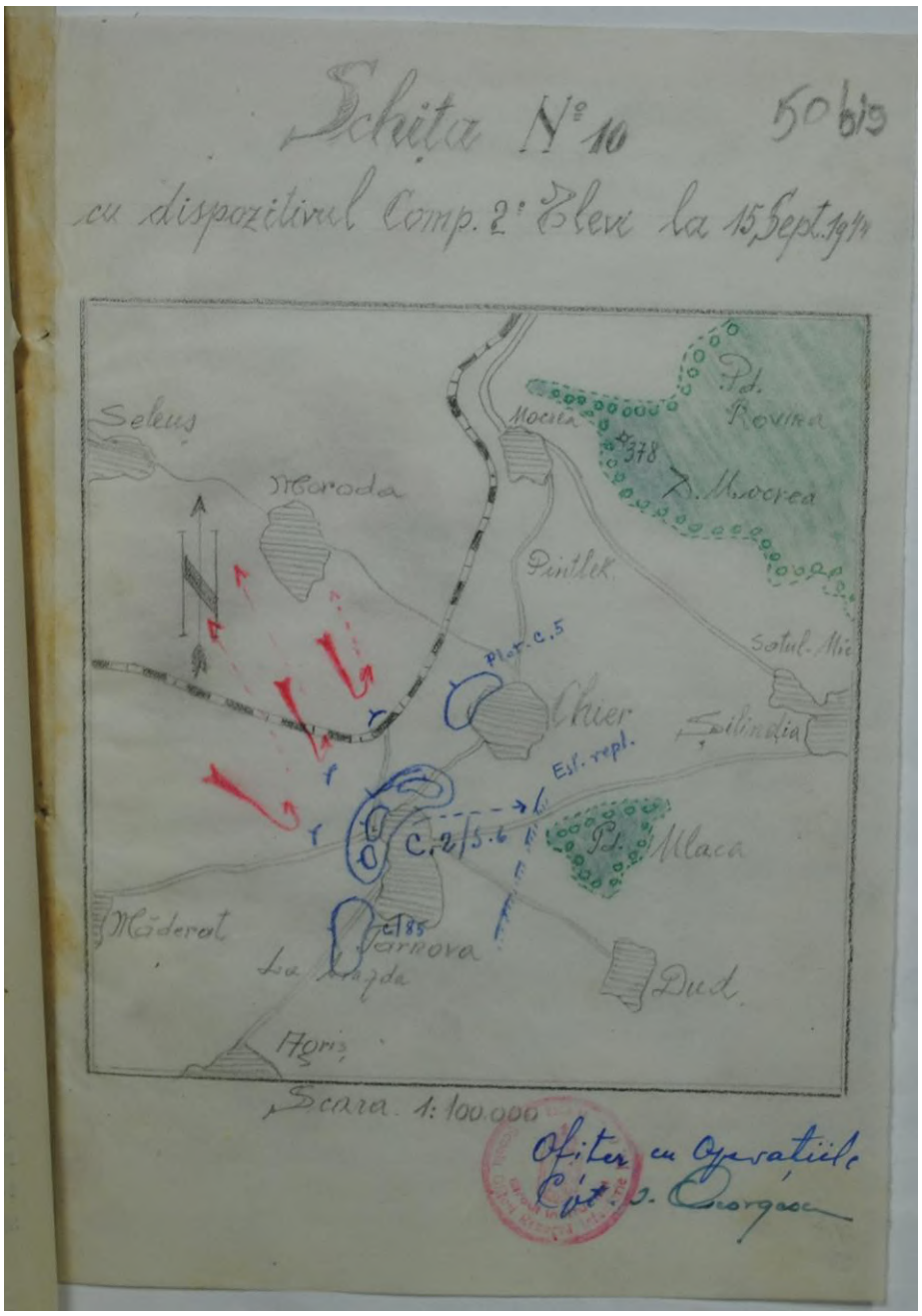
Schița N° 10
50 bis
cu dispozitivul Comp. 2 Flex la 15 Sept. 1917
Seleuș
Moroda
Mocira
Pd. Rovina
378
D. Mocrea
Pintlek
Sotul Mic
Plut. C.5
Chier
Esl. repl.
Spilinția
C. 2/5.6
Pd. Mlaca
Măderat
C.185
Carnova
La Brazda
Dud
Horș
Scara 1:100.000
Ofiter cu Operațiile
Cpt. D. Georgescu

Obiectivele de apărat ale Companiei 2-a Elevi în ziua de 15 septembrie 1944.

Dispozitivul Batalionului II Elevi în seara zilei se prezintă astfel:

- compania 5-a şi 6-a neschimbate (vezi schiţa nr. 8)
- compania 7-a pe Chier, cu : - plotonul sublt. Bracău în faţa Chierului spre vest, călare pe drumul de care ce vine de la Moroda,
- plotonul sublt. Mihălceanu pe grupul de pomi imediat Nord, pârâul Cigheriu făcând legătura cu compania 6-a.
- plotonul sublt. Marinescu: cu 2 grupe face legătura între cele două plotoane iar celelalte 2 grupe rămân în rezerva companiei – înapoia centrului.(schita 11)

Batalionul II Elevi (Maior Neguţ) nu a luat încă contactul cu inamicul. Intervine totuşi în sprijinul vecinilor, trăgând cu aruncătoarele grele în faţa Ineului, atacat de trupele maghiare, zădărnicind ofensiva inamică.

Diverse:

În dimineaţa zilei – s-au putut încă face aprovizionări şi împrospătări din cazarma Ineu - vesela popotei garnizoanei, care rămăsese aproape în întregime la Ineu din lipsa mijloacelor de transport, este evacuată. P.C. al şcoalei se mută de la Chisindia la Cuied, în după amiaza zilei.

Medicul Şcoalei Sublt. Rez. Dr. Quintescu Mircea şi subof. sanitar Gruion Petre cu tot materialul sanitar la dispoziţia Batalionului, însă fără pansamente individuale şi fără medicamente în cantitate sufucientă. Nici Divizia 3 Munte, nici Divizia 1-a Infanterie la care s-a apelat nu ne pot ajuta cu nimic.

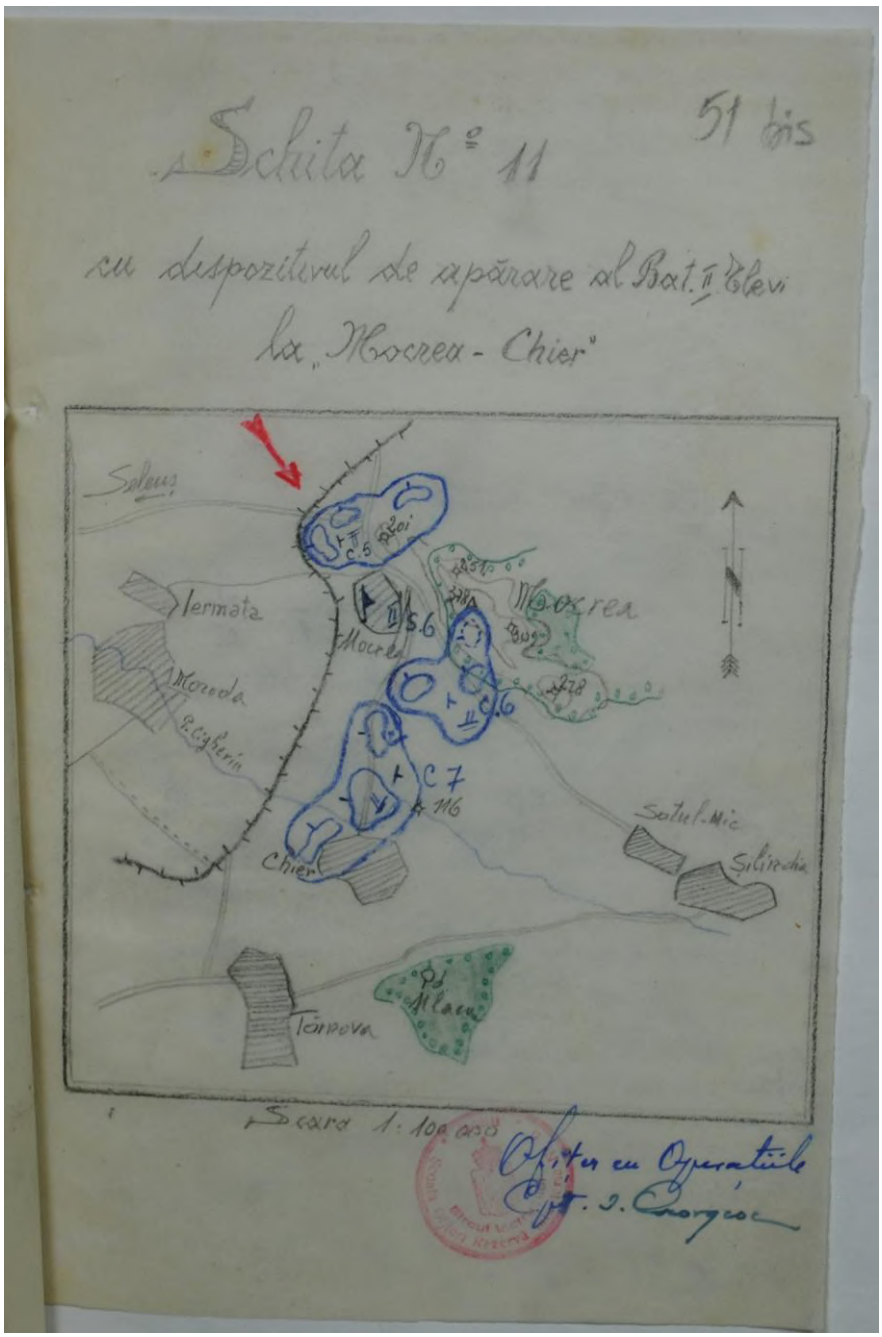

Noul aliniament de apărare al Bat. II Elevi pe Mocrea – Chier.

Maiorul Ciulpan, Şeful Biroului 3 Operaţii din Divizia 1-a Infanterie îşi fixează postul înaintat de comnadă al Diviziei la Şilindia în locul P.C. Şc.

Of. Rez. Inf. nr. 6.

Nici o pierdere.

16 septembrie 1944

- P.C. Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 la Cuied.

Dispozitivul Batalionului I şi II în dimineaţa zilei este neschimbat.

Informaţiuni primite:

La ora 7,45: prin telefon Ineu, de la sublt. Săvescu:

„Inamicul bombardează cu aruncătoare grele cazarma Ineu."

„A fost atins pavilionul nr. 2 pricinuindu-i stricăciuni, nu prea însemnate."

La ora 8: prin telefon de la căpitanul Jianu Nicolae:

„Batalionul maiorului Luchian (cdt. I/R.85 Inf) se găseşte pe Agriş – Târnova; nu are nimic în faţă. A împins patrule către Măderat şi Pâncota, însă nu s-au întors."

„Batalionul II/Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 (maior Neguţ) se află pe Mocrea – având avanposturi impuse pe Moroda. În stânga batalionului nu s-a semnalat nimic. În dreapta (N.V.) două care de luptă şi 2 plotoane de infanterie, se îndreaptă spre Mocrea."

În faţa Ineului între Crişul Alb şi Cazarma Regimentului 38 Artilerie s-a produs un atac de infanterie inamic, sprijinit de aruncătoarele grele, care însă nu a reuşit să ajungă decât până la 400 m în faţa cazărmilor.

La ora 9: prin telefon de la căpitanul Dragoman Simion, comandantul Batalionului I Elevi:

- pe stânga, între Târnova şi Agriş situaţia neschimbată
- pe dreapta, între Ineu şi dealul Mocrea sunt în curs lupte. Se aud focuri de infanterie şi aruncătoare de 120 mm.

Batalionul II Elevi este atacat puternic. Prin manevră executată pe la flancul drept (între Ineu şi Mocrea) inamicul reuşeşte să se infiltreze în dreapta dispozitivului batalionului şi să devină periculos. Prin această învăluire inamicul încerca să ajungă în spatele teatrului de operaţii ocupat de Batal. II Elevi.

Un contraatac dat cu o parte din rezerva Batalionului II Elevi, reuşeşte să respingă pe inamic, cauzându-i mai multe pierderi în oameni, armament şi material.

Graţie modului cum au acţionat elevii, lăsând inamicul să se apropie până la 100 metri de poziţie după care au deschis focul şi datorită preciziei cu care au tras atât cu armament automat cât şi cu aruncătoarele şi tunurile A.C.; Batalionul II Elevi a făcut ca inamicul să lase pe teren, mulţi morţi, răniţi şi a capturat un bogat material de război.

Acest batalion s-a comportat admirabil; nu a cedat într-adevăr „NICI O BRAZDĂ DE PĂMÂNT" păstrându-şi poziţia cu înverşunare.

Şeful de stat Major al Diviziei comunică telefonic colonelului Tatomirescu, rezultatul luptei şi-l felicită de modul cum elevii acestui batalion au ştiut să-şi facă datoria, la botezul focului. Batalionul II Elevi s-a umplut de glorie. Onoare şi cinste ofiţerilor şi elevilor lui.

În această luptă este rănit prin schije de brand inamice, la ambele braţe şi stomac, elevul Sergent Pătrăniche Nicolae din Compania 8-a Elevi. Totodată sunt omorâţi şi 2 cai.

- Ineul atacat frontal şi manevrat pe la ambele flancuri cade în mâna inamicului către ora 11,30 (16 septembrie 1944).

La ora 13,10 Lt. colonel Metric raportează că cercetarea de luptă spre Pâncota a luat contact cu inamicul la circa 2 km. Est Pâncota, unde s-a oprit.

La ora 14,45 Batalionul II Elevi raportează:

- spre Şicula se observă concentrări de trupe inamice, în vederea unui nou atac.

Aproximativ, două plotoane maghiare se strecoară spre poligonul de tragere Ineu.

Aruncătoarele de 81,4 mm/Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 trag cu multă precizie în mijlocul plotoanelor inamice. Artileria acţionează deasemenea foarte eficace.

La ora 16,40 Batal. II Elevi Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 cere să i se trimită cu o maşină a Diviziei cele 3 piese de 53 mm şi 552 lovituri rămase la Buteni, pentru a mări numărul gurilor de foc pe poziţia de la Mocrea.

Din cauza infiltraţiunilor inamice făcute la Sud de Ineu, Compania 2-a (căpitan Străjescu) este pusă la dispoziţia Batalionului II Elevi /Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6. Ea este deplasată la flancul drept al Batalionului, pe Canalul Morilor, cu faţa spre Ineu - (toate trei plotoanele în linie) – unde rămâne în defensivă în sectorul: 1 km Est cota 201 (Mocrea), primul drum de care prin Pd. Rovina spre cota 115.

Către ora 18 se semnalează înaintând spre Moroda coloane masive inamice de infanterie. Ele sunt însă împrăştiate de focul precis al aruncătoarelor grele ale Batalionului II Elevi de la Mocrea, deschis prin surprindere.

În acelaşi timp spre Bocsig se aude zgomot de luptă (aruncătoare şi armament automat) şi se văd coloane de fum ridicându-se în aer. La ora 19,20 conform ordinului telefonic al Diviziei 1-a Infanterie, Şcoala ordonă telefonic, Batalionul I Elevi, aflat la Şilindia (mai puţin Compania 2-a căpitan Străjescu care este la dispoziţia II/Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6), să se deplaseze de îndată la Chisindia, de unde va fi în măsură să bareze gura defileului Crişului Alb la Vest de Joia Mare.

În noaptea de 16/17 către ora 23 se primeşte şi ordinul de operaţii nr. 2 al Diviziei 1-a Infanterie prin care se confirmă ordinul dat acestui batalion.

Astfel Batalionul I Elevi (minus o companie puşcaşi) urmează a intra a doua zi 17 septembrie în dispozitivul de apărarea gurii defileului Crişului Alb la Vest Joia Mare, întărit cu 3 tunuri de 53 mm ce vor fi aduse în dimineaţa zilei de 17 septembrie de o maşină a Diviziei 1-a Infanterie.

DIVIZIA 1-A INFANTERIE
Stat Major Bir. 3

Nr. 30.052 P.C. Sebiş
16 septembrie 1944
Ora 20,30

ORDIN DE OPERAŢIA NR. 2

I. Situaţia
II. Conducerea luptei
III. Detaşamentul Lt. colonel Mertic, menţine linia actuală.

Îşi va grupa dispozitivul Batalionului I/85 Inf. pe direcţia Măderat – Şilindia, acoperindu-se la Agriş.

În cazul când inamicul atacă puternic pe frontul Detaşamentului, să fie gata de a face disponibil Batal. II Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6, care la ordinul Diviziei se va duce în zona Joia Mare – Paulian, unde va primi misiune. Din acest moment, detaşametul va duce o acţiune întârzietoare pe direcţia Târnova – Buteni, organizând o primă rezistenţă succesivă pe frontul Şilindia – Tauţi.

După retragerea Batalionului Şcoală din regiunea Mocrea, detaşamentul îşi va acoperi flancul drept pe înălţimea Mocrea şi apoi pe direcţia Pădurea Corleşti – Dealul Băiţa de Criş (cota 197) – Hodiş.

IV. Constituirea detaşamentelor
V. Batal. I din Şc. Of. Rez. Inf. nr. 6 se va deplasa în cursul nopţii de 16/17 sept. a.c. la Chisindia, va organiza un plan de foc pe frontul Paulian – Bătrâneasa (cota 228), inclusiv, pentru 2 companii în linie, cu scopul de a închide comunicaţia de pe Crişul Alb spre Joia Mare – Almaş.

Va începe imediat lucrările de organizarea terenului, (cuiburi de arme automate, armament greu, cuiburi de rezistenţă pentru grupă). O companie va fi trimisă la Bârsa, unde ia în primire misiunea Companiei 3-a din Şc. Of. Rez. Inf. nr. 2, se va găsi la Bârsa până la ora 8 dim. 17 septembrie 1944

VI. Rugăm luaţi imediat măsuri de executare.

COMANDANTUL DIVIZIEI I INFANTERIE

GENERAL ss

GH. POŞOIU

Şeful de Stat Major
Maior ss Mârzac Al.

Se trimite şi ordinul de operaţie nr. 2 Partea II-a.

Diverse: În dimineaţa zilei, Lt. Colonel Dragoman Ioan însoţit de căpitanul Călinescu Nicolae se deplasează cu turismul la ora 6,45 la P. C. al Diviziei 1-a Infanterie (Sebiş) pentru a obţine mijloacele necesare de transport pentru aprovizionări, împrospătări şi evacuări.

Se solicită: 2 autocamioane pentru transport, sanitari şi brancardieri, brancarde, 1 autosanitară şi pansamente individuale, întrucât Şcoala din acest punct de vedere stă cât se poate de rău. Totuşi nu se poate obţine absolut nimic şi Divizia întâmpină aceleaşi greutăţi.

La ora 16 coloana de căruţe, bagaje şi arhiva Şcoalei se deplasează de la Cuied la Buteni.

La ora 19,30 se deplasează şi P.C. la Buteni, evacuând în maşina Şcoalei şi pe Elevul Sergent Pătrăniche Nicolae, rănit în dimineaţa zilei, pe poziţie şi care după ce fusese pansat de medic, reuşeşte să ajungă cu o căruţă până în acest loc.

La Cuied rămân ca o permanenţă la P.C. Sublt. Săvescu şi Plot. Strâmbanu pentru a păstra legătura cu Batalionul II Elevi şi companiile din Batal. I care sunt în deplasare spre Chisindia – Buteni – Joia Mare.

Pierderi în cursul zilei de 16 septembrie 1944:

- răniţi: Elev Serg. Pătrăniche Nicolae, contingentul 1943; rănit la mâini şi abdomen 2 cai morţi (bombardament de brand)[1].

[1] A.N.M., M.St.M., *Jurnal operatii septembrie 1944 al Şcolii Ofiteri Rezerva Infanterie nr 6 Iineu*, inv. 1430/2.

Anul 1956 în Europa răsărieană şi România

1956 in Eastern Europe and Romania

Adrian Deheleanu,
Muzeal Banatului Timişoara

Abstract

1956 was like an earthquake that deeply shook the socialist camp, threatening, for the moment, with dissolution. Even if the Hungarian revolution, the most spectacular event of that year, failed to destroy the work of Stalin, „the creator" of the communist system in Eastern Europe, it proved, however, that societies of Eastern Europe, so brutally communalized, still had resources for an anti-communist and especially anti-Soviet reaction. Khrushchev's secret report, the Polish October and the Hungarian Revolution are the key points of 1956. Khrushchev's secret report exposed on 24/25 February 1956 on the occasion of the 20th CPSU Congress is a colossal document, crucial for the 20th century, actually marking the beginning of the end of communism. After this report, communism was not the same. The new Kremlin speech had the effect of a revolutionary ferment in the entire Eastern Europe. The Communist leadership was confronted for the first time with a difficult situation, being compelled to act quickly in order not to endanger the integrity of the socialist bloc. More evident in Hungary and Poland, the crisis of 1956 marked the other states from the communist camp, including Romania.

Key words: 1956, anticomunist revolution, student protests, ideology, East of Europe, Romania, cold War.

Anul 1956 a fost un an cu implicaţii profunde pentru lagărul comunist, ameninţându-l, pentru un moment cu disoluţia. Raportul secret a lui Hrusciov expus de acesta în 24/25 februarie 1956 cu ocazia celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. este un document colosal, crucial al secolului al XX-lea, fiind de fapt începutul sfârşitului comunismului. După acest raport, comunismul nu a mai fost acelaşi.

Într-un discurs virulent Hrusciov avea să demoleze mitul lui Stalin ca geniu, corifeu al ştiinţei, strateg vizionar, etc., iar faptul că Hrusciov, cu autoritatea supremă de Prim-secretar al P.C. al U.R.S.S. recunoaşte că Stalin a fost un monstru patologic, un sociopat, se constituie într-un atac împotriva întregii mitologii comuniste. Raportul care denunţă crimele odioase ale lui Stalin, a fost o adevărată „bombă" nu numai pentru delegaţii aflaţi la Congres dar şi pentru întreaga lume.

După Raportul secret au loc scindări la nivelul conducerilor partidelor comuniste. Cele mai importante rupturi la vârf, se produc în Ungaria şi Polonia; mult mai puţin în România şi aproape deloc în Cehoslovacia. Simplificând, putem spune că este vorba de o scindare între *reformatori* şi *dogmatici.*

Tot ceea ce lipsea altor state pentru ca destalinizarea să aibă succes vom găsi în Polonia şi Ungaria şi anume: existenţa unor lideri comunişti care să reprezinte o alternativă viabilă la conducerile staliniste, având sprijinul atât al populaţiei, în rândurile căreia se bucura de aura de martiri datorită persecutării şi marginalizări, dar şi de un partid cu tradiţie, o societate civilă aflată în plină efervescenţă revoluţionară pentru care „destalinizarea" declanşată la Moscova a fost elementul declanşator, dar şi un puternic sentiment antisovietic, ce exista nu doar la nivelul societăţii ci şi la nivelul clasei politice.

Ca o consecinţă a Raportului secret vom avea în iunie 1956 grevele muncitoreşti de la Poznan (Polonia) dar şi o implicare a Bisericii Catolice poloneze şi foarte important a intelectualilor marxişti polonezi.

În acest context Revoluţia ungară din 23 octombrie-4 noiembrie 1956 este unul dintre cele mai însemnate evenimente din perioada Războiului Rece şi din istoria comunismului.

Începând din anul 1945, în baza acordurilor de la Yalta din 4-11 februarie 1945 dintre Marile Puteri învingătoare spaţiul geo-politic european urma să includă ţări libere în Apus şi ţări supuse, împotriva voinţei lor influenţei sovietice în centrul şi estul continentului. Astfel, Polonia, Cehoslovacia, o parte din Germania, Bulgaria, Iugoslavia, Albania şi România făceau parte din aşa-zisa „sferă de securitate" a Uniunii Sovietice. Forţându-se spiritul acordurilor de tip Yalta, conducerea sovietică a transformat acest spaţiu dintr-unul de „securitate" într-unul de influenţă şi ocupaţie: părţi din Polonia, Prusia Orientală, Cehoslovacia şi România au fost anexate sau reanexate la U.R.S.S..

Prin lovituri de stat sau presiuni politice, sprijinite de armata sovietică de ocupaţie, în toate statele menţionate s-au instaurat regimuri

comuniste autointitulate „democraţii populare”. În fapt, au fost suprimate libertăţile democratice şi introduse dictaturi represive ce şi-au propus şi au înfăptuit naţionalizarea industriei, băncilor, transporturilor, comunicaţiilor şi reorganizarea agriculturii pe baze colectiviste.

Până la un anumit punct, situaţia statelor din sud-estul Europei a fost similară, începând din anul 1947, când, în Ungaria, ţinta atacurilor devenea Partidul Micilor Agricultori, Kovacs Bela, secretarul general al partidului fiind arestat; în Bulgaria, de asemenea, şeful Agrarienilor, Nikola Petkov, e arestat pentru „complot”, iar în România sunt arestaţi şefii P.N.Ţ.-ului, Iuliu Maniu şi Ion Mihalache, în acelaşi an, 1947[1].

Comunismul care s-a pretins o nouă civilizaţie, superioară celei capitaliste pe care a negat-o cu pasiune, a forţat sute de milioane de oameni să trăiască într-un univers închis, represiv şi umilitor. La nivelul teoretic, al scopurilor proclamate, comunismul s-a pretins întruchiparea „umanismului absolut”, o societate din care au dispărut distincţiile de clasă şi în care oamenii ar putea trăi într-o deplină libertate. Libertatea însăşi, în concepţia marxistă, singura permisă sub regimul comunist, era definită drept necesitate înţeleasă. Partidul comunist era proclamat deţinător al adevărului universal, având astfel dreptul să definească modalităţile de „înţelegere a necesităţii”. Comunismul a fost o concepţie utopică, înrădăcinată în visul suprimării, cu orice preţ, a proprietăţii private şi a construirii unui univers al egaliăţii totale.

Pe plan global, peste 100 de milioane de oameni au fost victime ale acestui sistem. Chiar această cifră este una minimalistă. În U.R.S.S., cel puţin 20 de milioane de oameni au pierit în sinistrul experiment bolşevic. Cartea Neagră a comunismului oferă probe zguduitoare privind dezastrul civilizaţional al dictaturilor comuniste: s-a pierdut însăşi noţiunea de umanitate prin ceea ce s-a numit mai târziu falsificarea Binelui. În nicio altă ţară din Europa Centrală şi de Est, cu excepţia probabil a Albaniei, sistemul stalinist nu a avut o asemenea longevitate şi intensitate precum în România[2].

---

[1] Francois Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 13.

[2] Alexandru Zub, *Un program de redresare naţională la Iaşi în 1957, în Romulus Rusan* (ed.), *Anii 1954-1956. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, p. 11.

Din spaţiul aflat sub directa supraveghere sovietică se va detaşa la început Iugoslavia. Excluderea Partidului Comunist Iugoslav pentru „deviaţionism şi antisovietism” prin excluderea acestuia din Kominform, este urmată de mutarea Biroului Informativ la Bucureşti, ca urmare a deciziilor exprimate de către reprezentanţii a 8 partide comuniste. În anul 1949 U.R.S.S., urmată fidel de Ungaria, Polonia, România, Bulgaria, Cehoslovacia va denunţa tratatele încheiate cu Iugoslavia şi va rupe relaţiile diplomatice cu acest stat[3].

Tot pentru „devierile” de care fusese acuzat întreg partidul Comunist din Iugoslavia şi, în plus, pentru activităţi periculoase în Polonia, li se va ridica imunitatea parlamentară şi vor fi trimişi în judecată: fostul vicepremier Wladislaw Gomulka şi fostul ministru al Apărării, împreună cu cel al Poştelor şi Telecomunicaţiilor. „Spioni” sunt găsiţi şi în Ungaria şi Bulgaria în persoana cardinalului Mindszenty şi, respectiv, al lui Traiko Kostov, fost adjunct al primului ministru[4].

„Trădători, troţkişti, sionişti şi burghezo-naţionalişti, inamici ai poporului cehoslovac, ai regimului democraţiei populare şi ai socialismului”[5] sunt calificaţi ca fiind duşmani, precum Rudolf Slanski, fost secretar al Partidului Comunist din Cehoslovacia şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, împreună cu alţi 13 „complici” (11 dintre ei fiind condamnaţi la moarte şi executaţi în 1952).

Pe lângă teroarea politică în furibundă manifestare în ţările comuniste, consecinţele dependenţei de Uniunea Sovietică erau vizibile pe toate planurile: militar, economic etc. Pentru a controla cât mai bine „fidelitatea” şi resursele economice ale ţărilor aflate sub influenţa sa, U.R.S.S. le-a impus în 1949 crearea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.), iar în 1955 integrarea în blocul militar „Pactul de la Varşovia”, tratat de „prietenie, cooperare şi ajutor reciproc”. Trebuie precizat că în 1954 Iugoslavia semnase, împreună cu Grecia şi Turcia, Pactul Balcanic[6].

O schimbare în politica U.R.S.S.- ului se produce odată cu moartea lui Stalin în martie 1953, în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri

---

[3] Jean Francois Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre,* Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 14.

[4] Stelian Tănase, *Anatomia mistificării,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 18.

[5] *Ibidem*, p. 21.

[6] Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa de Est de la Stalin la Havel,* Editura Polirom, Iaşi, 1997, p. 16

succedând G. M. Malenkov, iar N.S. Hrusciov fiind ales prim-secretar al C.C al P.C.U.S al U.R.S.S., urmată de celelalte state comuniste ce au rupt relaţiile diplomatice cu Iugoslavia, îşi va restabili raporturile diplomatice cu aceasta.

În anul 1953 în Ungaria este numit în funcţia de prim-ministru Nagy Imre, iar în Polonia, în anul 1954, Wladislaw Gomulka e eliberat din închisoare, „arestarea sa dovedindu-se a fi greşită şi nejustificată"; iar în anul 1956 Gomulka este ales secretar al C.C al Partidului Muncitoresc Unit Polonez[7].

O nouă imagine a Uniunii Sovietice lansată în lume cu prilejul Congresului al XX-lea al P.C.U.S. din 14-25 februarie 1956 -, de către N.S. Hruşciov, includea coexistenţa paşnică şi pluralitatea căilor de dezvoltare ale socialismului. Este denunţat cultul personalităţii şi au fost dezvăluite crimele lui Stalin. Semnalul pe care U.R.S.S. îl anunţa nu însemna însă abandonarea principiilor marxist-leniniste ale internaţionalismului, lucru care ar fi ameninţat, în concepţia Kremlinului, securitatea strategică a statului sovietic. În aprilie 1956 U.R.S.S. mai face un pas, anunţând încetarea activităţii Biroului Informativ al partidelor comuniste şi muncitoreşti, măsură menită de a păcăli opinia publică internaţională. Astfel, ca urmare a unei noi politici externe, diferită de cea din timpul lui Stalin, are loc o detensionare a relaţiilor, în principal, între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, deci între cele două blocuri, fondată pe o speranţă a sovieticilor de reducere din partea occidentalilor a efortului militar. Desigur, însă, că şi S.U.A. era interesată de promovarea dezgheţului pe arena internaţională[8].

Pe fondul destinderii, în statele satelite Moscovei conducerile de partid se confruntau cu o dilemă: promovarea destinderii şi a interesului naţional în interior ar fi pus în discuţie existenţa forţelor sovietice în ţările respective, iar fără o prezenţă sovietică semnificativă era puţin probabilă continuarea funcţionării sistemului comunist. Oricum, chiar din anul 1955, în cea mai mare parte a ţărilor de „democraţie populară" politica internă se modelase după aceea a U.R.S.S.-ului, producându-se o separaţie a puterilor pe linie de stat şi de partid. Moscova nu intenţiona însă să lase lucrurile să ajungă prea departe, mai ales că această posibilă evoluţie îi periclita siguranţa strategică sau punea sub semnul întrebării obiectivul fundamental: extinderea comunismului. În continuare ea avea nevoie de „sateliţi", atât din

---

[7] Idem,, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej,* Editura Univers, Bucureşti, 1995, pp. 17-18.
[8] Jean Francois Soulet, *op. cit*., p. 23.

punct de vedere militar, politic cât şi economic: produsul naţional brut al sateliţilor reprezenta 2/5 din cel al U.R.S.S-ului, industria de război sovietică se aproviziona cu materii prime de cea mai mare importanţă din ţările satelit, iar în cazul unei ofensive strategice împotriva Europei Occidentale, teritoriile ţărilor comuniste îi erau indispensabile. Aceasta explică şi intervenţia imediată a U.R.S.S.-ului, atunci când prezenţa şi influenţa sovietică pare să se clatine într-o ţară sau alta, dincolo de frumoasele sloganuri, gen coexistenţă paşnică, pluralitatea căilor de dezvoltare etc.[9].

Astfel, încă din 1953, prima mişcare anticomunistă de amploare din Germania este înăbuşită prin prezenţa Armatei Roşii. În fapt anunţarea creşterii normelor productivităţii muncii de către conducerea R.D.G.-ului a declanşat un val de nemulţumiri: la Brandenburg, 5.000 de manifestanţi au cerut demisia guvernului, alegeri libere şi reunificarea Germaniei. În ţară, autorităţile au pierdut controlul asupra situaţiei în schimb la Berlin s-au operat peste 1.400 de arestări în numai 3 zile, şeful STASI fiind Wilhelm Zaisser. Au avut loc greve şi demonstraţii în peste 560 de localităţi, iar la Gorlitz răsculaţii au preluat conducerea oraşului. Evenimentele au luat amploare, în ciuda instaurării stării de necesitate în cea mai mare parte a R.D.G-ului. Agitaţia la sate s-a menţinut până la sfârşitul anului, iar rezistenţa ţărănimii a fost înfrântă definitiv, abia în 1961. Criza din anul 1953, deşi stăvilită cu ajutorul tancurilor sovietice, a afectat imaginea partidului: până în decembrie 1953, numărul muncitorilor din R.D.G., înscrişi în partid scade în mod semnificativ[10].

Pe fondul aparentei relaxări şi destinderi din anul 1956 ample mişcări, greve ale muncitorilor au avut loc şi la Poznan în Polonia iar în toamna aceluiaşi an va izbucni Revoluţia anticomunistă din Ungaria. Putem spune că ceea ce s-a realizat prin comunizarea Europei Centrale şi Răsăritene a fost o nouă formă de sclavagism care a inclus, pe lângă controlul vieţii economice, politice şi sociale, şi condiţionarea mentală a subiecţilor statului totalitar. În sistemul totalitar comunist, partidul era cel care definea deopotrivă ceea ce era permis şi ceea ce era interzis. Spre a relua o formulă a lui George Orwell, în universul totalitar, tot ce nu este

---

[9] Mihaela Sitariu, *Oaza de libertate*, Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 28.

[10] Denis Deletan, *Influenţa sovietică asupra Securităţii române (1944-1953)*, în Romulus Rusan (ed.), *Memoria ca formă de justiţie*, Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1995, p. 43.

interzis este obligatoriu. Inclusiv datoria oamenilor de a fi fericiţi în pofida condiţiilor degradante la care îi condamna sistemul[11].

S-a dovedit astfel că totalitarismul, fie de dreapta fie de sânga, este un regim care neagă drepturile umane şi subordonează individul entităţii colective a partidului-stat. Cum a scris cândva Hannah Arendt, autoare unei lucrări fundamentale despre totalitarism: „Mişcările totalitare sunt organizaţii masive ale unor indivizi atomizaţi şi izolaţi. În comparaţie cu toate celelalte partide şi mişcări, cea mai izbitoare caracteristică externă este impunerea unei loialităţi totale, fără rezerve necondiţionate şi de nezdruncinat a membrilor lor individuali”[12].

Moartea lui Stalin în 1953 a grăbit începutul unei noi etape în istoria comunismului şi a ţărilor din lagărul socialist. Competiţia declanşată la Kremlin pentru preluarea puterii a avut consecinţe în toate capitalele est europene, zguduind conducerile comuniste din Europa Centrală şi de Est, obligate să reziste undelor de şoc trimise de la Moscova. Noul curs iniţiat de liderii sovietici, încercările de reformare a blocului comunist, s-au izbit de rezistenţa staliniştilor din Polonia, Ungaria, România, Cehoslovacia, Bulgaria sau Albania[13]. Stalin nu a lăsat în urma sa un moştenitor capabil să-i preia întreaga autoritate. Din contră, el făcuse tot posibilul pentru a nu avea în jurul său o asemenea persoană, văzută ca un potenţial rival. De aceea lupta pentru putere, declanşată după dispariţia sa, s-a dus între colaboratorii săi apropiaţi, toţi cu şanse egale: Malenkov, Molotov, Beria şi Hruşciov. Cel care a câştigat a fost Nikita Hruşciov, care, deşi a pornit de pe poziţii inferioare, a ştiut să profite de toate situaţiile pentru a-şi elimina, rând pe rând competitorii[14].

Ajungerea la putere a lui Hruşciov a avut la bază promovarea aliaţilor (desemnarea lui Bulganin ca prim-ministru în 1955, numirea în aparatul de partid a propriilor susţinători, astfel încât în 1956, 1/3 din membrii C.C. erau partizanii lui Hruşciov) şi eliminarea oponenţilor (Beria, Malenkov). În iunie 1953, căderea lui Beria, cel care deţinea controlul serviciilor secrete, a lăsat în faţa lui Hruşciov un singur competitor serios, Malenkov. Ales prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. la 3 septembrie 1953,

---

[11] Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 38.

[12] Hannah Arendt, *Originile totalitarismului,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 29.

[13] Marin Radu Mocanu, *România-marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial-documente,* Editura Albatros, Bucureşti, 1994, p. 48.

[14] Ioan Scurtu, *România. Retragerea trupelor sovietice: 1958,* Editura Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1996, p. 63.

după ce Malenkov a fost obligat să renunţe la această funcţie în favoarea celei de prim-ministru, Hrusciov şi-a ghidat eforturile pentru acapararea întregii puteri. Criticând politica economică a lui Malenkov, care punea accent pe dezvoltarea industriei uşoare şi pe o agricultură intensivă, Hruşciov l-a acuzat pe acesta de toate nerealizările economiei sovietice. Atacul său nu va rămâne fără rezultat, în februarie 1955 Malenkov demisionând din funcţia de prim-ministru[15].

Hruşciov mai avea de trecut un obstacol pentru a-şi legitima şi consolida puterea definitiv: mitul lui Stalin, marele conducător, idolul lumii comuniste, creatorul lagărului socialist. Momentul ales de Hruşciov pentru acest atac a fost în februarie 1956, la al XX-lea Congres al P.C.U.S. Acţiunea lui Hruşciov a venit din dorinţa de a-şi legitima propria putere şi nu de a schimba sistemul comunist. Marea dilemă la moartea lui Stalin nu a fost cine va lua locul liderului de necontestat al lumii comuniste, ci mai degrabă ce va lua locul stalinismului. Cu toate acestea Moscova nu avea intenţia să slăbească controlul asupra sateliţilor săi, ci doar înţelegea necesitatea unei reevaluări a relaţiilor cu aceste ţări, ale căror elite conducătoare, afectate de luptele pentru putere de la Kremlin, aveau nevoie de o redefinire a propriilor poziţii. Elitele care în timpul lui Stalin erau doar deţinători patrimoniali, deveneau acum datorită încurajărilor sovietice, vasali feudali, posedând propriile resurse semnificative[16].

Era momentul ca liderii est europeni să aleagă între a urma noul curs iniţiat de Moscova şi a continua pe drumul deja cunoscut al stalinismului, intrând însă în contradicţie cu liderii sovietici şi pierzând sprijinul necesar menţinerii la putere. Singura şansă de supravieţuire era abilitatea de a face faţă schimbării, fără a schimba nimic. Kremlinul cerea imitarea, în capitalele est europene, a noii sale politici, impunerea principiului conducerii colective, renunţarea la excesele din industrializare şi colectivizare, diminuarea practicilor brutale ale represiunii, reabilitarea victimelor comuniste ale terorii staliniste[17].

Are loc o divizare a puterii, făcându-se distincţia între funcţia de prim-ministru şi cea de şef al partidului. În fapt, conducându-şi cu autoritate partidele, liderii est europeni desemnează aliaţi fideli în posturile în care sunt obligaţi să le părăsească, neînţelegând să îşi piardă poziţiile consolidate

---

[15] Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României,* Editura Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 33.
[16] Silviu Brucan, *Generaţia irosită,* Editura Univers, Bucureşti ,1992, p. 50.
[17] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989),* Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 67.

în ultimii ani. În România, Gheorghe Gheorghiu-Dej cedează pentru puţin timp şefia partidului lui Gheorghe Apostol, revenind însă în octombrie 1955, când îl numeşte prim-ministru pe Chivu Stoica. În Ungaria la insistenţele Moscovei, Matyas Rakosi îl lasă pe Imre Nagy să preia şefia guvernului, revenind însă în această funcţie după debarcarea lui Malenkov[18].

Moştenirea lui Stalin se arată dificil de gestionat pentru liderii sovietici. Hrusciov ca şi ceilalţi colegi ai săi, percepeau Europa Centrală şi de Est ca o zonă unde interesele legitime ale Kreminului nu puteau suferi nicio modificare. Acceptând în teorie să renunţe la relaţiile de subordonare cu ţările satelit Moscova nu le va lăsa să-şi continue dezvoltarea pe un drum propriu. Orice deviere însemna trecerea în tabăra duşmană, cu consecinţe dezastruoase pentru securitatea U.R.S.S.. Hrusciov a încercat să creeze un „commonwealth socialist", unit prin ideologie şi forme instituţionale, care să înlocuiască sistemul supravegherii directe prin consilieri sovietici şi prezenţa Armatei Roşii pe teritoriul ţărilor satelit. Hruşciov a dat o nouă faţă sistemului comunist, făcând schimbări atât în politica internă cât şi în cea externă, cu repercursiuni asupra tuturor statelor implicate. Politica hruşciovistă avea două coordonate-pe plan intern, dezvoltarea industriei, cu accent pe industria grea şi agricultura extensivă, şi în politica externă introducerea principiilor coexistenţei paşnice şi a diferitelor modele de construire a societăţii socialiste. S-au schimbat relaţiile cu China şi Iugoslavia, Hrusciov însuşi ducându-se, în 1955, la Belgrad pentru reconcilierea cu Tito, şi s-au prefigurat noi raporturi cu Occidentul, în spiritul Genevei[19].

Al XX-lea Congres al P.C.U.S., desfăşurat la Moscova în perioada 14-25 februarie 1956, a fost punctul culminant al evenimentelor petrecute în anii de după moartea lui Stalin şi a însemnat, în acelaşi timp, începutul unei noi perioade în istoria estului Europei. Conducând cu abilitate întreaga desfăşurare a Congresului, Hruşciov s-a impus ca liderul recunoscut al P.C.U.S., momentul februarie însemnând pentru el adevărata preluare a puterii. Textul în care a însumat toate tezele privind conducerea internă şi politica externă ale U.R.S.S. pentru viitor a fost prezentat de Hruşciov la 14 februarie sub titlul: „Raport de activitate ale C.C. al P.C.U.S.", fiind o sinteză a gândirii sale politice. Potrivit liderului sovietic, socialismul

---

[18] Gheorghe Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Agresiunea comunismului în România*, Editura Paideia, Bucureşti, 1998, p. 73.

[19] Dan Cătănuş, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică (1949-1953),* Editura Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000, p. 78.

reprezenta un sistem mondial capabil să rivalizeze cu sistemul capitalist iar U.R.S.S. era capul şi inima acestui sistem, lider de necontestat[20].

În Raportul secret al lui Hruşciov prezentat în noaptea de 24/25 februarie 1956 doar delegaţilor sovietici (delegaţiile partidelor frăţeşti au primit după aceea o copie a raportului), vinovatul pentru devierile de la linia justă a marxism-leninismului a fost găsit şi „demascat" în persoana lui Stalin. Raportul a fost o adevărată „bombă" nu numai pentru delegaţii la Congres, ci şi pentru întreaga lume. Textul fusese pregătit cu mut timp înainte de începerea Congresului. Atât Hruşciov cât şi ceilalţi colegi ai săi au fost factori activi în actele abuzive şi represive din perioada stalinistă, însă nici un moment acest lucru nu a fost recunoscut de noua conducere moscovită. Întregul discurs a fost un atac violent la adresa lui Stalin. Denunţarea crimelor fostului lider pe care deja mulţi le prezentaseră în Occident, venea acum chiar din centrul sistemului creat de Stalin: Kremlinul. Stalin era acuzat, în raport de încălcarea normelor interne ale vieţii de partid şi de abuzuri ale legalităţii socialiste. Liderul sovietic era găsit vinovat de succesorii săi pentru toate actele de violenţă, de abuz şi de despotism ale regimului sovietic. Nu sistemul era greşit ci omul care îl condusese[21].

De la imaginea generată de mitologia comunistă (un Stalin genial, înzestrat cu calităţi aproape supraumane, aşa cum apărea în totalitatea cărţilor, manualelor de istorie sau filmelor) se trecea la aceea a unui om bolnav, care făcuse abuzuri eliminând, fizic şi moral, o parte a elitei comuniste. Demascând „cultul personalităţii" lui Stalin, Hruşciov punea ultima cărămidă la eşafodul pe care îl construise pentru fostul lider. Şocantele dezvăluiri ale raportului trebuiau să rămână secrete pentru majoritatea populaţiei. Deşi liderii sovietici au ţinut cu tot dinadinsul ca textul raportului să nu fie cunoscut, acesta a fost publicat, în primăvara lui 1956, în presa occidentală, producând un şoc imens. Mii de oameni care credeau în mirajul sovietic şi în liderul lor, Stalin au fost îngroziţi şi incapabili să înţeleagă monstruoasele crime de care era acuzat acesta. Mulţi intelectuali de stânga, până atunci adepţi ai sistemului sovietic, au înţeles adevărata faţă a regimului comunist, dar nu şi faptul că el nu putea să se menţină decât prin represiune, aceasta fiind o componentă vitală a sa[22].

---

[20] Radu Ciuceanu, Octavian Roske, *Începuturile mişcării de Rezistenţă din România*, Editura Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998. p. 60.
[21] Ileana Ioanid, *Nagy Imre. Însemnări de la Snagov,* Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 83.
[22] Florica Dobre, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 38.

Liderii est europeni întorşi de la Moscova, au încercat prin toate mijloacele să minimalizeze unda de şoc. În nici o ţară a lagărului socialist textul raportului nu a fost dat publicităţii (cu excepţia Iugoslaviei, unde în rezumat a fost tipărit în presa oficială), aflându-se de el mai mult prin intermediul posturilor de radio occidentale. Oamenii din estul Europei îşi regăseau propria imagine în tabloul prezentat de Hrusciov, fiind conştienţi că Moscova va încerca să-şi impună oameni noi în conducerile ţărilor satelit. În acelaşi timp, pentru societăţile est europene, „destalinizarea" propusă de Kremlin a fost un imbold pentru a încerca o reformare a sistemului impus de Stalin la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. O efervescenţă a societăţii civile se va face simţită în aproape toate statele est europene, cu precădere în Ungaria şi Polonia. Evoluţia ulterioară a evenimentelor, culminând cu intervenţia în forţă a trupelor sovietice pentru a înăbuşi Revoluţia maghiară, a demonstrat tocmai limitele procesului iniţiat de Moscova[23].

Delegaţia română la Congresul al XX-lea a fost condusă de Gheorghiu-Dej şi i-a inclus pe Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi şi Petre Borilă. Delegaţia nu avea cum să prevadă că fusese pregătită o surpriză precum discursul lui Hrusciov. Evident, Gheorghiu-Dej nu a fost deloc încântat de criticile aduse lui Stalin. După afirmaţiile lui Constantinescu, Gheorghiu-Dej a fost profund deranjat de revelaţiile din raportul secret a lui Hrusciov. Consternarea lui Gheorghiu Dej faţă de iniţiativa antistalinistă a liderului sovietic poate fi considerată ca primul stadiu al disputei româno-sovietice.

Ca urmare, Gheorghiu Dej a început să-i curteze pe chinezi. După 1956, în ce priveşte atitudinea faţă de Stalin şi de stalinizare, comuniştii români aveau mai multe în comun cu China lui Mao sau cu Albania lui Hodja decât cu Polonia lui Gomulka. Totuşi Dej şi-a folosit aptitudinile de manipulator pentru a îmbunătăţi relaţiile României cu Iugoslavia, pe a cărei lideri îi uimise la întrunirea Kominformului din noiembrie 1949 ca fiind „o bandă de asasini şi spioni"[24].

La Moscova la sfârşitul acelui februarie 1956, Dej şi însoţitorii săi se aflau în stare de şoc: fostul lor idol fusese defăimat de către succesorii săi, iar interpretarea stalinistă a leninismului, elogiată pe vremuri fusese denunţată ca fiind falsă. Stalin a fost criticat nu numai pentru încălcări

---

[23] Corneliu Mihail Lungu, Mihai Retegan, *1956-Explozia. Percepţii româneşti, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 93.

[24] Marius Oprea, *op.cit*., p. 70.

grosolane ale legalităţii socialiste, dar şi pentru că a fost un aventurier în relaţiile internaţionale. Congresul al XX-lea a cerut întoarcerea la leninismul „creativ”, considerat ca fiind opus rigidităţii şi sterilităţii simplistei dogme jdanoviste. După Congresul al XX-lea al P.C.U.S. liderii comunişti români erau dezorientaţi, traumatizaţi şi indignaţi. Fostul lor idol fusese demascat ca un criminal paranoic şi ca o nulitate din punct de vedere militar: întreaga lor lume se prăbuşea. Oricare ar fi fost sentimentele sale faţă de Hrusciov înainte de februarie 1956, este evident că, din acel moment înainte, Dej nu a mai avut niciun fel de încredere în Hrusciov. Pentru el ridiculizarea mitului lui Stalin a reprezentat o imensă greşală strategică şi ideologică, un dar ceresc pentru propaganda imperialistă şi o concesie făcută „revizionismului decadent” titoist[25].

După ce au citit textul complet al raportului secret al lui Hruşciov, participanţii români la Congresul al XX-lea trebuiau să hotărască cum să discute aceste documente cu restul conducerii P.M.R. Din moment ce noua linie a Kremlinului îl punea în pericol, Dej a trebuit să amâne dezbaterile care ameninţau să ia naştere la nivelul conducerii de partid. În consecinţă el a invocat criza din Partidul Comunist Grec şi implicarea sa, timp de o lună, în luptele interne din acel partid, pretinzând că nu avusese posibilitatea să prezideze discuţiile interne din P.M.R. referitoare la lecţiile Congresului al XX-lea. Dej încerca să câştige timp, ducându-i cu vorba pe diverşii membri ai Biroului Politic, evaluând atitudinile acestora şi calculând strategia optimă în vederea discuţiilor iminente. În această privinţă, el conta pe sprijinul lui Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Alexandru Moghioroş, Petre Borilă, Emil Bodnăraş, Alexandru Draghici şi avea motive să spere la sprijinul lui Nicolae Ceauşescu. Sofismele dialectice ale lui Leonte Răutu îi puteau servi la camuflarea eforturilor de a preveni destalinizarea din punct de vedere ideologic[26].

În cele din urmă în martie-aprilie 1956, au avut loc o serie de întâlniri ale Comitetului Central pentru informarea cadrelor de la vârf despre Congresul al XX-lea. La aceste sesiuni bine orchestrate, fiecărui membru al eşalonului comunist suprem i se cerea să se angajeze în cunoscuta practică leninistă a criticii şi autocriticii. La plenara din 23-25 martie 1956, Dej a prezentat o dare de seamă a Biroului Politic, în care l-a criticat pe Stalin şi cultul personalităţii acestuia, deşi raportul secret nu a fost menţionat

---

[25] Cristina Păiuşan,Radu Ciuceanu,*Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958,* Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, p. 69.
[26] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 32.

explicit. Cât despre stalinismul din propriul partid Dej a vorbit despre staliniştii români fără a pronunţa nume şi a insistat asupra faptului că P.M.R. îi eliminase, încă din 1952, insinuând că singurii stalinişti din România au fost Puker, Luca, Georgescu şi că el, Gheorghiu Dej, avea meritul de a fi declanşat cu mult curaj o destalinizare cu mult înainte de Congresul al XX-lea. Dej a subliniat că Congresul al II-lea al P.M.R. marcase o nouă etapă deoarece fusese stabilită o conducere colectivă, iar centralismul democratic guverna acum viaţa internă de partid. Pe scurt, jocul lui Dej a fost să invoce lupta împotriva „moscoviţilor" epuraţi ca argument al propriului comportament politic „corect anticipat"[27].

Comparativ cu alte partide est europene, a susţinut Dej, conducerea P.M.R. a reuşit să evite cele mai grave excese asociate cu cultul personalităţii lui Stalin. Rectificările necesare au fost deja făcute în principiu ca urmare a epurărilor îndreptate împotriva lui Pauker. Nu s-a spus absolut nimic despre Foriş, Koffler şi Pătrăşcanu, care au fost lichidaţi cu toţii din ordinul lui Dej, sau despre tratamentul arbitrar aplicat lui Vasile Luca, Anei Pauker, lui Teohari Georgescu şi multor altor activişti ai partidului.

La această plenară, Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, amândoi membri ai delegaţiei la Congresul al XX-lea, fiecare din motive foarte diferite, au pus sub semnul întrebării autoritatea lui Dej, astfel încât întâlnirea s-a transformat într-o dezbatere adevărată. Acesta este motivul pentru care, dintre toate documentele acestei plenare, a fost publicat numai raportul lui Gheorghiu Dej asupra Congresului al XX-lea (chiar şi acesta fiind reprodus într-o variantă cosmetizată). Constantinescu, susţinut de Chişinevschi, a pledat pentru o „regenerare" a partidului în spiritul liniei antistaliniste promovate de Hruşciov[28].

Cei doi au invocat sloganul Congresului al XX-lea referitor la „revenirea la normele leniniste ale vieţii interne de partid" pentru a slăbi poziţia lui Dej şi a restructura conducerea partidului. Constantinescu a criticat şi Securitatea, inclusiv faptul că poliţia secretă opera în ministere fără ca funcţionarii superiori să fie consultaţi, nici măcar atunci când aceştia, ca în cazul lui, erau membrii ai Biroului Politic. Gheorghiu Dej a răspuns criticilor lui Constantinescu şi Chişinevschi admiţând că existase într-adevăr un cult al personalităţii în P.M.R., dar a afirmat că acesta luase sfârşit odată cu eliminarea lui Pauker, Luca şi Georgescu. După 1952 au pretins Dej şi

---

[27] Mircea Stănescu, *Organismele politice româneşti 1948-1965,* Editura Vremea, Bucureşti, 2003, p. 33.
[28] Alina Tudor, Dan Cătănuş, *O destalinizare ratată,* Editura Elion, Bucureşti, 2001, p. 103.

susţinătorii săi, a fost reinstalată conducerea colectivă. La rândul său Constantinescu s-a gândit că el era cel destinat să promoveze o nouă linie politică în România şi a sperat să-l detroneze pe Dej. La următoarea şedinţă a Biroului Politic el l-a atacat direct pe Dej spunând că, deşi recunoştea meritele primului-secretar, dorea să sublinieze defectele acestuia, considerând că lipsa de până atunci a unei atitudini critice faţă de Dej reprezenta o poziţie greşită, neleninistă. Constantinescu a crezut că putea conta pe sprijinul intelectualilor din partid, precum şi pe cel al unor figuri culturale principale, care au fost marginalizate după preluarea puterii de către comunişti[29].

Discuţiile din Biroul Politic din perioada martie-aprilie 1956 au dus la decizia de a menţine un control strict asupra dezbaterilor de masă cu membrii de partid în privinţa destalinizării lui Hrusciov. Toţi membrii Biroului Politic au fost instruiţi să se opună tendinţelor revizioniste şi „liberal anarhice". Leonte Răutu a fost însărcinat să orienteze propaganda în aşa fel încât să ascundă adevăratele implicaţii ale campaniei de destalinizare a lui Hruşciov. S-a subliniat faptul că partidul respinsese de la început „excesele" huliţilor „moscoviţi" Pauker, Luca şi Georgescu. Originile stalinismului naţional se găsesc în aceste reacţii la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.[30].

În Polonia, statul cel mai puţin stalinizat şi în care teroarea făcuse cele mai puţine victime (chiar şi în rândul vechilor elite care deşi suferiseră pierderi, nu au fost în întregime decimate), dezvăluirile lui Hrusciov din februarie 1956 au avut un mare ecou atât în rândul elitei politice cât şi în rândul societăţii, mai ales a elitei intelectuale de stânga. Moartea liderului partidului, Boleslaw Bierut, în martie 1956, a creat o situaţie specială, declanşând lupta pentru putere în interiorul P.M.U.P., într-un moment dificil. Partidul s-a dovedit neomogen, tendinţele conservatoare şi reformatoare împărţind clasa politică. Alegerea lui Edward Ochab, un comunist moderat, în aprilie 1956, nu a pus capăt disensiunilor interne, ci chiar le-a accelerat[31].

În primăvara lui 1956 „dezgheţul" s-a făcut simţit în societatea poloneză: au fost amnistiaţi o serie de deţinuţi politici, a fost reabilitată parţial rezistenţa poloneză de la Londra din timpul războiului şi au fost arestaţi o serie de ofiţeri de miliţie acuzaţi de abuzuri şi ilegalităţi. Presa

---

[29] Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 23.

[30] Octavian Roske, *Dosarul colectivizării agriculturii în România 1949-1962*, Editura Polirom, Iaşi ,1992, p. 78.

[31] Alina Tudor, Dan Cătănuş, *op. cit.*, p. 88.

critica „moştenirea” stalinistă, cercurile de intelectuali acuzau „devierile” şi cereau o reformare a sistemului comunist pe baza „adevăratelor principii ale socialismului”. Partidul, divizat, s-a văzut incapabil să mai păstreze un control strict al societăţii. În aceste condiţii mişcările muncitorilor de la Poznan au reprezentat apogeul crizei. La 28 iunie 1956, 15.000 de muncitori au ieşit în stradă strigând „Vrem libertate!”, „Daţi-ne pâine!”, fiind nemulţumiţi de sporirea normelor de lucru şi scăderea salariilor. Se repeta, într-un fel, modelul berlinez din 1953. Doar intervenţia armatei, soldată cu 54 de morţi, 300 de răniţi şi 320 de arestaţi, a putut pune capăt revoltei. Deşi catalogaţi ca bandiţi şi unelte ale imperialismului occidental, gestul muncitorilor arăta starea profundă de criză în care se afla societatea poloneză[32].

P.M.U.P. a fost afectat de evenimentele de la Poznan. Diferenţele de vederi dintre cele două grupări, reformatoare şi conservatoare, s-au accentuat şi mai mult. Conservatorii vedeau în revolta muncitorilor urmarea politicii mult prea liberale a guvernului, care scăpase de sub control situaţia, în timp ce pentru reformatori, în frunte cu Ochab, mişcările de la Poznan reprezentau tocmai confirmarea necesităţii de găsire de noi soluţii pentru dezvoltarea societăţii. Întreaga societate a fost cuprinsă de dorinţa de înnoire a sistemului, de găsire a unei soluţii viabile de dezvoltare a ţării, soluţie care se întrevedea tot mai mult a fi cea a „comunismului naţional” al cărui reprezentant era Wladislaw Gomulka. Şi pentru elita politică poloneză, ca şi pentru populaţie, Gomulka a fost elementul care a reuşit să calmeze situaţia şi să readucă echilibrul necesar. La 5 august Gomulka a fost reprimit în partid, împreună cu ceilalţi membri ai grupului său. Doar o soluţie radicală putea pune capăt atmosferei tensionate în care se afla societatea polonă, gata să explodeze, iar aceasta a fost numirea lui Gomulka în fruntea partidului, perceput tot mai mult ca eroul salvator, de care societatea poloneză avea nevoie în acel moment. Alegerea lui Gomulka a fost o şansă pentru evitarea războiului civil şi intervenţiei străine însă aceasta a însemnat, în acelaşi timp, renunţarea la obiectivele revoluţionare iniţiale[33].

Comuniştii români au primit cu îngrijorare semnalele de la Varşovia, percepând schimbările din Polonia şi reacţiile violente ale polonezilor ca elemente disturbatoare care ar fi putut influenţa şi societatea românească. Venirea la putere a lui Gomulka, comunist reformator, a produs îngrijorare

---

[32] Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1992, p. 99.
[33] Silviu Brucan, *op. cit.*, p. 62.

la Bucureşti, Dej fiind conştient că Moscova viza înlocuirea liderilor stalinişti est europeni.

Liderii români, refractari la orice încercare de reformare a sistemului pe care îl construiseră în ultimii 10 ani, percepeau schimbarea conducerii de la Varşovia ca un semnal de alarmă. Desigur condiţiile din Polonia erau diferite de cele din România: alternativa politică se dovedise viabilă, ceea ce în P.M.R. nu exista, intelectualitatea poloneză ştia că trebuie să lupte pentru apărarea drepturilor sale şi câştigarea de noi libertăţi, ca aceea de a critica conducerea partidului şi statului. Revistele literare poloneze din primăvara-toamna lui 1956 demonstrează libertatea de expresie a intelectualului polonez, spre deosebire de intelectualul român mulţumit cu frânturile de libertate oferite de partid[34].

Doi factori importanţi au lipsit României comparativ cu Polonia: o clasă muncitoare capabilă de revoltă şi o Biserică luptătoare. Spre deosebire de muncitorimea poloneză care prin luptă îşi va câştiga o serie de drepturi (Dieta poloneză va vota în octombrie 1956 constituirea legală a consiliilor muncitoreşti), muncitorii români sunt cea mai inertă parte a societăţii. Al doilea factor important pentru a înţelege evoluţia Poloniei în acest an, 1956, este Biserica Catolică. Cu toate persecuţiile la care a fost supusă, biserica va rămâne un element important în viaţa polonezului obişnuit.Biserica începe să îşi recâştige anumite drepturi: în şcoli sunt reluate orele de religie obligatorie, în armată sunt reintroduşi preoţi militari. Chiar dacă aceste drepturi sunt în anii următori pierdute, catolicismul va continua să-şi exercite forţa magnetică pentru polonezi[35].

Aceste schimbări produse cu repeziciune în Polonia, concomitent cu desfăşurarea Revoluţiei maghiare, i-au ajutat pe liderii români să folosească exemplul polonez pentru a evita orice repetare a evenimentelor din Polonia. Totodată cele întâmplate la Varşovia şi mai ales poziţia Kremlinului i-au arătat lui Dej calea de urmat în raporturile cu Moscova: pe deoparte atitudine servilă, de supunere totală, pregătind însă, pe de altă parte soluţia de depărtare de Kremlin pe linia „comunismului naţional”. În concluzie se poate spune că Polonia a reuşit să se încadreze noului curs propus de Moscova, evitând o intervenţie directă ca-n cazul Ungariei, şi realizând un compromis între doleanţele societăţii poloneze şi cerinţele U.R.S.S.-ului[36].

---

[34] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 123.

[35] Ioana Boca, *1956-Un an de ruptură. România între internaţionalismul proletar şi stalinismul antisovietic,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001, p. 98.

[36] Ioana Boca, *op. cit*., pp. 92-93.

În restul statelor din estul Europei urmările procesului de destalinizare au fost minime, rezumându-se la o denunţare formală a crimelor şi abuzurilor staliniste şi acordându-se concesii minore populaţiei, care vizau îmbunătăţirea nivelului de trai.

Revoluţia ungară din 23 octombrie-4 noiembrie 1956 este deci unul din cele mai însemnate evenimente din perioada Războiului Rece şi din istoria comunismului. Însemnătatea internaţională a evenimentelor petrecute în Ungaria, în răstimpul celor două săptămâni scurse între manifestaţia studenţească de la statuia generalului Bem din Budapesta (23 noiembrie 1956) şi invazia sovietică (4noiembrie 1956), poate fi rezumată astfel:

a) pentru prima dată în istorie un regim comunist a fost răsturnat din interior printro revoluţie;

b) prin retragerea din Pactul de la Varşovia şi proclamarea neutralităţii Ungariei, guvernul Imre Nagy a oferit modelul unei „finlandizări" suis-generis a ţărilor din sfera sovietică de hegemonie;

c) invazia sovietică şi reprimarea Revoluţiei ungare au fost, în fapt, primul război între două ţări socialiste;

d) neintervenţia Occidentului, a S.U.A. în primul rând, a arătat că marile puteri apusene nu intenţionau nici să conteste Moscovei controlul ei asupra ţărilor satelite, nici să sprijine efectiv efortul de eliberare al popoarelor căzute sub dominaţia Kremlinului.

Revoluţia ungară a fost expresia crizei regimului comunist din Ungaria, izbucnită, îndată după moartea lui Stalin, când Matyas Rakosi şi echipa sa nu au mai putut utiliza ca urmare a schimbărior survenite la Moscova şi a noilor orientări ce le-au urmat, mijloacele de teroare şi violenţe pe care se întemeiau modelul stalinist[37].

În cele două săptămâni ale Revoluţiei ungare s-au manifestat patru curente: socialismul reformator (Imre Nagy), naţional democratic, (Istvan Bibo, conducător al Partidului Naţional Ţărănesc cu orientare de stânga), creştin-conservator (cardinalul Jozsef Mindszenty) şi extrema dreaptă. Ponderea lor era cu totul inegală şi ea a evoluat în cursul Revoluţiei pe două paliere: cel al puterii şi cel al străzii. În ajunul invaziei sovietice competitorii pentru primul loc în direcţionarea politicii au fost Imre Nagy şi cardinalul Mindszenty, fiecare fiind sprijinit de un larg curent popular. Imre Nagy deţinea ca prim-ministru pârghiile puterii în timp ce cardinalul avea o

---

[37] Teodor Stanca, *Acţiunile P.M.R. de reprimare a mişcărilor studenţeşti anticomuniste* Timişoara 1956, în *Analele Sighet 8*: *Anii 1954-1956. Fluxurile şi refluxurile stalinismului,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 691-703.

imensă autoritate personală, iar forţele pe care se sprijineau erau, probabil, la egalitate[38].

Extrema dreaptă a reprezentat o minoritate, refuzând orice concesie şi încurajând actele de violenţă. Mediatizarea excesivă a scenelor de linşaj al membrilor forţelor de Securitate a creat imaginea unei dezlănţuiri sanguinare, mediatizare utilizată apoi şi de marionetele aduse la Budapesta de tancurile Armatei Roşii pentru a prezenta Revoluţia ca o „contrarevoluţie" în care elementele „fasciste" ar fi avut un rol preponderent.

După constituirea primului guvern de coaliţie la 27 octombrie 1956 (cărui i-au urmat alte două, la 30 octombrie şi la 3 noiembrie) şi după ieşirea din Pactul de la Varşovia şi proclamarea neutralităţii (1 noiembrie 1956), Ungaria prezenta o situaţie unică în Europa spre deosebire de Iugoslavia, ieşită şi ea din orbita Moscovei, dar unde se păstra monopolul partidului comunist, Ungaria avea un guvern de coaliţie, în care intrau reprezentanţi ai unor partide ce existaseră înainte de instaurarea regimului comunist; spre deosebire de Austria a cărei neutralitate fusese recunoscută de marile puteri în 1955 şi unde exista economia de piaţă, în Ungaria se menţinuse proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie[39].

Ungaria evolua spre un tip de finlandizare, în înţelesul că, în interior se instaurase un regim democratic, hotărât să nu întreprindă nimic ce ar fi putut leza interesele de securitate ale Uniunii Sovietice. Ungaria oferea o soluţie care să satisfacă în egală măsură, aspiraţia spre libertate a popoarelor aservite de Moscova şi interesele sovietice de securitate. În sfera de hegemonie a U.R.S.S., modelul finlandez ar fi evitat tensiunile şi convulsiile, ce nu vor întârzia să apară (Cehoslovacia, Polonia). Ungaria era un stat socialist cu un regim democratic, astfel că agresiunea sovietică şi luptele ce i-au urmat au reprezentat primul război între două ţări socialiste[40].

Această situaţie inedită a luat Occidentul cu totul pe nepregătite. Declaraţia de neutralitate a Ungariei şi solicitarea protecţiei O.N.U. de către guvernul ungar oferea temeiul legal pentru a interveni în ajutorul luptei pentru libertate a poporului ungar. Cele trei mari puteri occidentale (S.U.A., Marea Britanie şi Franţa) şi, îndeosebi Statele Unite sunt responsabile pentru a nu fi încercat măcar să întreprindă ceva, înainte de a doua intervenţie sovietică din 4 noiembrie 1956. Intervenţia militară a U.R.S.S. a

---

[38] Teodor Stanca, *op. cit.*, p. 691- 703.

[39] Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în prezent*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 18.

[40] Francois Furet, *op. cit.*, p. 27.

fost dangătul de clopot funerar şi pentru Revoluţia ungară, şi pentru retorica americană a „eliberării” ţărilor din estul Europei[41].

A fost ratată astfel ocazia istorică de a pune capăt dominaţiei sovietice asupra popoarelor din Europa Central Răsăriteană şi de Sud-Est, căci este evident că victoria Revoluţiei ungare ar fi decanşat o reacţie în lanţ în celelalte ţări satelite, care ar fi dus la dezagregarea sferei de hegemonie a Moscovei în această parte a continentului. Măsurile represive ale guvernului Kadar nou instalat au echivalat cu zeci de mii de persoane internate în lagăre şi închisori, 300 de persoane fiind condamnate la moarte. Imre Nagy şi colaboratorii săi au fost condamnaţi la moarte în iunie 1958. Pierderile umane din partea Ungariei au fost de 25 de mii de morţi, iar din partea U.R.S.S., de 7 mii de morţi. Printre câştigurile Revoluţiei maghiare pot fi enumerate desfiinţarea cotelor obligatorii la produsele agricole, decizie luată în timpul Revoluţiei, asupra căreia nu s-a revenit ulterior şi majorările de salarii de la sfârşitul lui 1956. Cu anumite îngrădiri, s-a permis activitatea prin iniţiativă particulară. „Pacea” câştigată a creat posibilitatea promovării persoanei ca atare, dar a distrus sistemul solidarităţii sociale[42].

Cu 10 luni înaintea declanşării Revoluţiei maghiare, Agenţia de Cercetări Externe a Universităţii Georgetown, Washington D. C., elabora un studiu: „Ungaria-posibilităţile şi activităţile rezistenţei”, în care preciza, în ceea ce priveşte relaţiile dintre ideologia comunistă şi naţionalismul maghiar, cei cinci „anti” ai naţionalismului maghiar: antislav, antiromân, anticehoslovac, antisemit, anticomunist. Proiectul referitor la rezistenţa activă din Ungaria considera că aceasta lipsea în comparaţie cu Polonia, România, Cehoslovacia, iar rezistenţa organizată era considerată de mai mică amploare. Aceste concluzii au fost, în fapt, infirmate de Revoluţia din Ungaria[43].

Evenimentele din Ungaria şi din Polonia au produs teamă şi îngrijorare în rândul elitei politice româneşti. Vecinătatea unui focar revoluţionar neliniştea o clasă politică conştientă de slaba aderenţă a mesajului său politic în rândul societăţii. Liderii români au monitorizat toate elementele declanşatoare ale mişcării anticomuniste din Ungaria pentru a putea reacţiona prompt la orice eventual ecou al acesteia în România, luând toate măsurile posibile pentru ca societatea românească să nu fie

---

[41] Stephen Fischer-Galaţi, *Europa de Est şi Războiul Rece* Editura Institutul Euoropean, Iaşi, 1996, p. 37.
[42] Cristian Troncotă, *Torţionarii*, Editura Elion, Bucureşti, 2006, p. 123.
[43] Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extremele. Victime şi torţionari în secolul XX*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 180.

contaminată de Revoluţia maghiară şi pentru a nu pune în pericol regimul comunist din România. Revoluţia maghiară şi intervenţia sovietică din 4 noiembrie 1956 au prilejuit, în acelaşi timp, două mutaţii importante în politica promovată de Bucureşti faţă de Moscova[44].

Acţiunile forurilor decizionale de la Bucureşti au fost îndreptate spre două direcţii: una internă-luarea tuturor măsurilor necesare pentru a păstra societatea românească docilă, alta externă-instrumentarea de noi raporturi între centrul reprezentat de Moscova şi satetelit, Bucureştiul. Cele două s-au întrepătruns, liderii români acţionând pe plan intern atât pentru menţinerea propriilor poziţii cât şi pentru a demonstra Kremlinului că România este o ţară sigură şi stabilă, în care socialismul se putea construi şi fără intervenţia directă a sovieticilor (prin trupele sale prezente pe teritoriul românesc). Deşi aflat la Belgrad în zilele în care Revoluţia ungară a izbucnit, liderul P.M.R. Gheorghiu Dej a păstrat o continuă legătură cu colegii săi din B. P. al C.C. al P.M.R. vizând toate măsurile de necesitate luate de aceştia pentru evitarea crizei[45].

Societatea românească a perceput Revoluţia maghiară şi evenimentele din Polonia ca pe un posibil semnal de schimbare a regimului din România. Liderii de la Bucureşti au fost interesaţi încă din 23 octombrie 1956, să cunoască „pulsul" populaţiei pentru a şti să ia măsurile cele mai bune pentru evitarea unei eventuale crize. La nivelul societăţii româneşti, au existat în toamna lui 1956, puţine reacţii de contestare a regimului comunist de la Bucureşti. Totuşi, aceia care şi-au manifestat protestul nu au fost, aşa cum au încercat să acrediteze autorităţile comuniste, doar „duşmanii poporului", sintagmă prin care erau definiţi cei aparţinând burgheziei, membrii ai fostelor partide interbelice sau ai Mişcării Legionare, chiaburi, jandarmi sau ofiţeri ai Armatei Regale, ci şi cei pe care regimul credea că poate conta: muncitorii, ţăranii şi mai ales studenţii[46].

Revoluţia din Ungaria a suscitat interesul românilor care au încercat să afle cât mai multe informaţii despre ceea ce se întâmpla în ţara vecină. În condiţiile în care presa oficială a pus un adevărat embargou asupra informaţiilor venite dinspre Polonia şi Ungaria, principala sursă de informare au fost posturile de radio străine Europa Liberă, B.B.C., sau pentru regiunile de graniţă postul de radio Budapesta, care au informat exact şi detaliat despre desfăşurarea evenimentelor. Lipsa ştirilor oficiale a creat o

---

[44] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 134.
[45] *Ibidem*, p. 94.
[46] Dan Cătănuş, Octavian Roske, *op. cit.*, p. 39.

adevărată psihoză a zvonurilor în rândurile populaţiei. Cu excepţia studenţilor alte acţiuni organizate de protest nu au fost, însă la nivelul societăţii a exista cel puţin dorinţa de a se ridica împotriva regimului. Cei mai mulţi români s-au rezumat la a comenta evenimentele din Ungaria, asemănătoare în mare măsură cu cea din ţara vecină. Au apărut, în toată ţara, diferite manifeste de solidarizare cu Revoluţia maghiară, cu tentă anticomunistă şi chiar pro monarhistă şi lozinci anitisovietice, inscripţionate pe ziduri, arătând că mai existau, în ciuda miilor de arestări efectuate de regim în cei 10 ani de la instaurarea sa la putere, nuclee ale rezistenţei.

În toamna anului 1956, în România mişcările studenţeşti din Timişoara, Bucureşti, Cluj şi alte centre universitare au fost singurele care au reuşit să organizeze o acţiune de protest cu un program bine stabilit, cu revendicări care vizau întreaga societate românească.Tinerii au arătat că, deşi erau crescuţi de partid şi ar fi trebuit să se manifeste ca elemente de bază ale regimului, nu erau dispuşi să accepte minciuna şi dezinfomarea promovate de conducerea de la Bucureşti şi nu mai puteau rezista în condiţiile de mizerie existente.Chiar dacă mişcarea studenţească a fost înfrântă, iar mulţi dintre contestatari au fost arestaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare, alţii fiind eliminaţi din facultăţi, a fost demonstrată unitatea studenţimii şi dorinţa acesteia de reformare a societăţii. Evenimentele din toamna anului 1956 de la Timişoara, i-au făcut în primul rând pe studenţi să înţeleagă că sistemul instaurat în România de către trupele sovietice era unul criminal, bazat pe triumful nulităţii, pe scursurile societăţii, pe lichele , pe selecţie negativă şi pe antielită. Ecourile acestor mişcări studenţeşti au fost resimţite şi în anii următori. Arestările care au urmat anului 1956 atestă că în mediile studenţeşti au existat în continuare grupuri contestatare care nu au fost intimidate de măsurile coercitive luate de autorităţi. Pentru studenţii implicaţi în protestele din toamna anului 1956, arestarea sau exmatricularea din facultăţi le-a marcat existenţa. După 1964 o parte a reuşit să-şi termine studiile universitare. Totuşi dosarul de fost deţinut politic i-a urmărit întreaga viaţă. Totodată s-a înăsprit supravegherea asupra persoanelor cunoscute a avea vederi anticomuniste, mai ales foştii deţinuţi politici. Mulţi dintre aceştia, eliberaţi în 1954-1955, au fost rearestaţi după 1956. Deşi în toamna lui 1956 represiunea a vizat în principal mediile studenţeşti, în anii următori au fost operate zeci de arestări, datorate poziţiei avute de cei arestaţi faţă de evenimentele din Ungaria sau simplul fapt că erau consideraţi „periculoşi” de către regim. Lipsa alimentelor, mizeria în care trăiau oamenii, sărăcirea ţărănimii, obligată să plătească impozite care

depăşeau cu mult posibilităţile, salariile de mizerie ale muncitorilor au fost tot atâtea cauze ale nemulţumirilor exprimate în toamna lui 1956[47].

Potrivit aprecierii istoricului american Zbigniew Brzezinski dintre statele comuniste, în afară de Polonia şi Ungaria, doar România se apropiase în 1956 de condiţiile necesare pentru o mişcare revoluţionară. Dacă nu a avut loc se datorează probabil absenţei alternativei politice la regim şi slăbiciunii clasei muncitoreşti urbane. Apatia din mediile muncitoreşti s-a datorat lipsei de coeziune a acestora şi inexistenţei unor nuclee organizatorice, deşi existau suficiente motive pentru declanşarea unui protest muncitoresc. În rândul muncitorilor s-au manifestat nemulţumiri datorită salariilor mici pe care le aveau şi condiţiilor grele de muncă. În sintezele primite la Secţia Organelor de partid se notează în mai multe rânduri: „manifestări tendenţioase şi chiar duşmănoase au fost sesizate şi la unii muncitori". Creşterile salariale preconizate s-au concretizat în hotărârea din 30 octombrie 1956 privind schimbarea sistemului de salarizare şi introducerea de noi criterii de normare a muncii. Noile grile de salarizare nu i-au oprit pe muncitori să comenteze evenimentele grave care avuseseră loc în Polonia şi Ungaria. Pentru „cumpărarea" pasivităţii muncitorilor conducerea de la Bucureşti a luat măsuri pentru eliminarea lipsurilor în aprovizionarea cu alimente, mai ales în marile centre muncitoreşti. Buletinele informative primite din ţară notau multe comentarii legate de salariile mici şi preţurile mari ale produselor. Actele autorităţilor de îmbunătăţire a condiţiior de viaţă au fost primite cu interes de către populaţie, însă nu au fost evitate comentariile. Mulţi vedeau aceste hotărâri ca pe nişte acte pur demagogice, însă binevenite[48].

Revolta studenţească din 30-31 octombrie 1956 din România face parte din rezistenţa împotriva sistemului politic comunist, având obiective şi cerinţe esenţiale, nu doar pentru spaţiul universitar, ci pentru întreaga societate românească. Astfel, studenţii anului 1956 au receptat o stare de opoziţie faţă de structurile comuniste, o stare existentă la nivel mental şi care a devenit realitate prin acţiunea lor curajoasă. În anul 1956, Centrul Universitar Timişoara număra circa 4.500 de studenţi, iar condiţiile de viaţă şi de învăţământ erau precare. Cu toate acestea sloganurile propagandistice de partid susţineau că studenţii duceau o viaţă fericită şi nemaiîntâlnită de tinerii din trecut[49].

---

[47] Ileana Ioanid, *op. cit.*, p. 60.
[48] Corneliu Mihai Lungu, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 81.
[49] Ioana Boca, *1956-Un an de ruptură. România între internaţionalismul proletar şi stalinismul antisovietic,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001, p. 145.

După începerea Revoluţiei maghiare, P.M.R. emite circulara nr. 22, ce parvine la Comitetul Regional Timişoara în 24 octombrie şi apoi în 27 octombrie, circulara numărul 23. În conformitate cu aceste circulare, biroul comitetului regional de partid va stabili măsurile ce trebuiau luate pentru lămurirea evenimentelor din Ungaria, trimiţând activiştii de partid în întreprinderi, instituţii, unităţi comerciale etc.[50].

Intelectualii erau în centrul preocupărilor partidului ca potenţiale *elemente periculoase* şi astfel, la consfătuirea cu scriitori şi artiştii plastici din Timişoara, a participat însuşi secretarul comitetului regional, Martin Isac. Cu acest prilej, scriitorul Lucian Valea, ce executase anterior o detenţie de 4 ani s-a pronunţat ca fiind de acord cu declaraţia scriitorului Hay Gyula, propunând desfiinţarea Direcţiei Presei şi o mai mare libertate în ceea ce priveşte scrisul[51].

Între măsurile ce au fost luate cu ocazia şedinţelor în instituţiile de învăţământ superior se încadrează şi contramandarea tuturor întrunirilor, a tuturor manifestărilor culturale şi sportive. Partidul încerca prin toate măsurile să preîntâmpine orice posibilă manifestare ostilă. Totuşi, Arhiva Tribunalului Militar consemna agitaţia existentă în rândul studenţilor încă din data de 24 octombrie 1956 şi toate declaraţiile rezultând din anchetarea studenţilor arestaţi evidenţiază adeziunea la revendicările anticomuniste şi antisovietice din Ungaria[52].

În procesul verbal de interogatoriu al studentului Caius MUŢIU se află consemnat faptul că aflând din comunicatele radioului Budapesta despre acţiunile întreprinse de studenţii maghiari s-a declarat de acord cu unele cereri formulate de aceştia şi s-a manifestat în acest sens faţă de studenţii Nagy Ladislau, Balaci Nicolae, Baghiu Aurel, toţi studenţi la Mecanică în anul V. Începând cu data de 25 octombrie 1956 în întreaga regiune Timişoara, activiştii de partid şi ai U.T.M-ului organizează şedinţe în vederea explicării evenimentelor din Ungaria, folosind circularele C.C. al P.M.R., precum şi un extras din ziarul *„Scânteia”* nr. 3628 din 22 iunie 1956, cuprinzând Hotărârea B.P. al C.C. al P.M.R. de îmbunătăţire a muncii politico-educative în rândul studenţilor[53].

În cursul zilei de 26 octombrie 1956 s-au ţinut consfătuiri cu secretarii organizaţiilor de bază, pe facultăţi, cu şefii de catedră şi

---

[50] *Ibidem*, p. 146.
[51] *Ibidem*, p. 147.
[52] *Ibidem* , p. 149.
[53] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), *fond C.C. al P.C.R.-Secţia Cancelarie*, d. 32/1956, f. 22.

conferenţiarii de la Stiinţe Sociale. O informare referitoare la şedinţa organizaţiei de bază a institutului Medico-Farmaceutic menţionează atitudinea negativă a asistentului de la Ştiinţe Sociale, Floria Ilie care a afirmat că partidul comunist a minţit clasa muncitoare, vorbind continuu despre creşterea nivelului de trai, în realitate acesta a scăzut mult. O acţiune de *„prelucrare”* a studenţilor se stabileşte pentru ziua de 27 octombrie 1956, ocazie cu care să li se prezinte acestora „adevărul despre Ungaria”, în versiunea autorităţilor oficiale. Studenţii pun întrebări asupra motivului intervenţiei sovietice în Ungaria, asupra caracterului cererilor studenţilor maghiari, asupra modului de justificare a prezenţei armatei sovietice în România, ţinând seama de poziţia geo-politică a ţării noastre, care nu era ameninţată de agresiuni externe[54].

Se fac referiri la politica guvernului comunist, vinovat de salariile mici de cotele ridicate, de întreaga situaţie economică grea. Se pune în discuţie necesitatea scoaterii limbii ruse din programa analitică ca materie obligatorie şi problema burselor. Studenţii Teodor STANCA, Caius MUŢIU, Aurel BAGHIU, Nicolae BOLDEA, Valentin RUSU, Romulus VLĂDEANU, Nicolae BALACI condamnă intervenţia sovietică în Ungaria, cer desfiinţarea cotelor, arătând că mâncarea proastă de la cantină nu se datorează neachitării cotelor de către ţărani cum încerca să-i lămurescă secretarul P.M.R.. Între vorbitori s-a remarcat BAGHIU, care a luat primul cuvântul făcând referire la situaţia economică dezastruoasă din ţară, punct de vedere susţinut de către Teodor STANCA, care a arătat că industrializarea, prin investiţiile sale, nu ar justifica unele lipsuri existente în România etc. După „prelucrarea” din 27 octombrie 1956 nucleul de organizare al viitoarelor acţiuni îl vor forma studenţii din anul V de la Mecanică: Aurel BAGHIU, Teodor STANCA, Caius MUŢIU, ce încep pregătirea unei manifestaţii de protest-constituind din 27 până în 30 octombrie a unui adevărat „stat major”[55].

Planul iniţial prevedea organizarea unor adunări în cadrul fiecărei facultăţi, iar în cazul că nu se reuşea acest lucru, urma ca toţi studenţii să se adune la Facultatea de Construcţii aflată în Piaţa Horaţiu. Caius MUŢIU a propus ca acest gen de întruniri să se organizeze şi în celelalte facultăţi, pentru a se dovedi autorităţilor de stat că nu numai din cadrul Facultăţii de Mecanică se ridică studenţii cu revendicări. De la Facultatea de Construcţii, după citirea memoriului, toţi studenţii de la diferite facultăţi urmau ca,

---

[54] A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R.- Secţia Cancelarie,* d. 113/ 1956. f. 55.
[55] *Ibidem*, f, 60.

încolonaţi, să înceapă demonstraţia de stradă, aceasta fiind considerată necesară pentru alăturarea populaţiei. În ziua de luni 29 octombrie 1956, MUŢIU, STANCA, BAGHIU, NAGY etc. precum şi asistentul POP Gheorghe au stabilit ca toate întrunirile pe facultăţi să fie convocate marţi 30 octombrie, orele 14 iar organizaţia U.T.M. să fie anunţată cu cel mult 2 ore înainte de începerea adunării de la Facultatea de Mecanică. STANCA a propus ca forurile superioare din Ministerul Învăţământului (se ştia despre prezenţa în oraş a lui Coriolan Dăgulescu, ministrul adjunct al învăţământului) şi conducerea Institutului Politehnic să fie convocate la adunarea studenţilor numai cu o oră înainte de începerea întrunirii, pentru a împiedica suspendarea ei[56].

În vederea manifestaţiei de protest ce urma a avea loc se stabilesc persoanele ce trebuiau să facă legătura cu celelalte centre universitare. De asemenea, sunt căutaţi oameni de încredere, care să comunice data şi locul proiectatei acţiuni. Alţi studenţi erau desemnaţi pentru legătura cu muncitorii, în primul rând cu C.F.R.-iştii. O notă informativă evidenţiază faptul că memoriul studenţilor ce urma a fi prezentat în data de 30 octombrie 1956 era cunoscut în unele întreprinderi. Caius MUŢIU aprecia că această posibilitate trebuie exclusă, deoarece luni 29 octombrie seara memoriul nu era încă redactat. Pentru a se disculpa în faţa organelor de partid, Securiatea va pretinde că ar fi deţinut anumite informaţii cu 2 zile înainte de adunarea din 30 octombrie 1956, existând chiar un ofiţer ce avea date despre aceasta, însă datorită faptului că nu a anunţat la timp, aceste informaţii nu s-au putut valorifica. Acest pretins fapt pare cel puţin controversat, neexistând niciunde în documente informaţii exacte asupra persoanei care ar fi ştiut şi nu ar fi încunoştiinţat ierarhic despre proiectata mişcare studenţească şi nici despre măsurile preventive care, desigur, s-ar fi luat împotriva acestui act de indisciplină[57].

În ziua de 30 octombrie 1956 urmau a se desfăşura adunările pe facultăţi, apoi studenţii trebuiau să se deplaseze spre Facultatea de Construcţii. În cazul în care nu se reuşea adunarea studenţilor pe facultăţi, trebuiau să se întâlnească la ora 15 în curtea Facultăţii de Construcţii. În dimineaţa zilei, studenţii aflaseră de manifestaţia preconizată prin prieteni, colegi, cunoştinţe, s-au constituit însă grupuri de coordonare la nivelul facultăţilor care să asigure organizarea adunărilor preconizate de către studenţii de la Mecanică. De asemenea preocuparea de a evita intervenţia

[56] Ioana Boca, *op. cit.*, p. 69.
[57] *Ibidem*, p. 79.

forţei de represiune a limitat acţiunea de organizare pe facultăţi şi a dus la o mobilizare mai mult spontană a studenţilor. La Facultatea de Mecanică din sală în sală se transmitea convocarea adunării pentru ora 14. Cu numai o oră înainte, conform planului, este informată şi conducerea facultăţii. Printre primele contramăsuri se înscrie dispoziţia ca membrii comitetului de partid să anunţe în sălile de cursuri că studenţii nu au voie să ţină şedinţa întrucât e neautorizată, iar problema burselor urma să fie consemnată în scris la Decanat. De asemenea sunt alertate Securitatea şi forţele militare şi este stabilită legătura telefonică neîntreruptă cu cabinetul prim secretarului comitetului regional de partid, Isac[58].

La ora 14 studenţii încep să se adune în sala 115. Sosesc şi secretarii Micota de la Comitetul Regional P.M.R., secretarul cu propaganda de la Comitetul Orăşenesc, secretarul de partid al Institutului Politehnic, Bunescu, secretarul U.T.M. pe Institut, Heller, un şef de la Securitate şi alţii. Datorită faptului că în oraş se afla ministrul adjunct al Învăţământului, Coriolan Drăgulescu, studenţii vor solicita prezenţa sa, alături de cea a conducerii Institutului Politehnic, Alexandru Rogojan, prodecanul Gheorghe Cristodorescu, asistentul universitar Rosinger, secretarii comitetului de partid, iar din partea C.C. Ilie Verdeţ şi Petre Lupu care au fost întâmpinaţi cu huiduieli[59].

Prezenţa lui Verdeţ şi Lupu constituie un indiciu al măsurilor ce se vor lua pentru reprimarea mişcării studenţeşti. Rectorul Institutului Politehnic, Alexandru Rogojan, se va adresa studenţilor pentru a afla motivul întrunirii neaprobate. Organizatorii hotărâseră din timp să vorbească primii pentru a da şi celorlalţi curaj dar şi ca să conducă discuţia. Astfel, cel care a luat primul cuvântul în cadrul acestui veritabil act de acuzare la adresa regimului comunist din România a fost Teodor STANCA, care le va cere colegilor săi să-şi exprime cu îndrăzneală convingerile. Afirmaţiile sale se refereau la faptul că România era ocupată de trupe sovietice, deşi trecuseră 11 ani de la război, economia naţională era complet aservită U.R.S.S.-ului iar presa era lipsită de obiectivitae, cultul personalităţii nu fusese lichidat. Aurel BAGHIU va afirma că în România nu există libertatea cuvântului şi a presei, presa nereflectând adevărul şi deci, neinformând just populaţia el susţinând că în Ungaria „este Revoluţie, a unui popor întreg care s-a ridicat la luptă împotriva cotropitorilor”[60].

---

[58] *Ibidem*, p. 91.
[59] A.N.I.C., fond *C.C. al P.C.R.- Secţia Cancelarie*, d. 182/ 1956. f. 18.
[60] Serviciul judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale, *fond Comitetul regional Banat al P.C.R.*, d. 45/1956, f. 3.

Caius MUŢIU cere retragerea trupelor sovietice şi îşi îndeamnă colegii să se pronunţe împotriva politicii antiromâneşti a guvernului comunist. A mai ridicat, de asemenea, problema salarizării şi a comerţului exterior neechivalent. Valentin RUSU din anul V Mecanică a ridicat şi el problema staţionării trupelor sovietice în România. Heinrich Drobny va susţine că sistemul cotelor e dezastruos pentru România, pentru ţărănime, normele din industrie sunt exagerate, prezenţa trupelor sovietice nejustificată şi se impune retragerea lor imediată. Studenţii au aclamat şi au aplaudat îndelung aceste declaraţii. Ei fluierau şi huiduiau prezidiul, deşi locţiitorul ministrului învăţământului, Drăgulescu, încă de la început a atras atenţia că problemele sunt ridicate într-un mod just de către studenţi şi ulterior se va da rezultatul[61].

Adunarea începuse la ora 14 cu câteva sute de studenţi; în scurt timp ca urmare a afluxului continuu de studenţi, sala 115 în care se aflau devenise neîncăpătoare, curtea şi coridoarele Facultăţii de Mecanică erau arhipline. Se hotărăşte continuarea întrunirii în sala mare a cantinei de la aceeaşi facultate, care curând a devenit neîncăpătoatre pentru cei aproximativ 2000 de studenţi. Tot mai mulţi studenţi se ridicau şi vorbeau. De la ora 14, până la ora 20 au luat cuvântul aproape 30 de tineri, care şi-au spus părerile despre situaţia din ţară.

Adunarea s-a transformat într-un prilej de calomnii la adresa regimului din România şi Uniunea Sovietică. În câteva rânduri oficialităţile au încercat să stăpânească situaţia, dar nu au reuşit. Au dat dreptate studenţilor şi le-au făcut promisiuni spunând că dacă lucrurile pe care le cer sunt reale, conducerea de partid şi de stat va fi nevoită să ţină cont de ele, cerând un răgaz de trei zile pentru a informa Comitetul Central al P.M.R. Caius MUŢIU considera aceste trei zile ca pe un armistiţiu, pentru a da şi populaţiei timp de a reacţiona[62].

La adunarea din 30 octombrie 1956 a apărut la un moment dat şi o delegaţie de muncitori, trimisă de către Comitetul Orăşenesc, care însă a ajuns prea târziu, sala fiind plină până la refuz şi muncitorii nu au mai putut intra în sală. Au mai luat cuvântul Octavian VULPE din anul IV Medicină, Aurelian Păuna, Teodor CIOMOCOŞ, ambii în anul III Construcţii şi mulţi alţii. Ei au arătat că în România domneşte teroarea, guvernul s-a izolat de popor şi nu-i cunoaşte necazurile şi lipsurile, studenţii locuiesc în clădiri

[61] Idem, d. 20/ 1956, f. 3.
[62] *Ibidem*, f. 14.

improprii, în timp ce trupele sovietice şi familiile ofiţerilor ruşi ocupă cele mai bune clădiri din oraş.

În opinia autorităţilor adunarea avea un caracter de „ostilitate şi huliganism" fapt ce a determinat ca în seara zilei de 30 octombrie 1956 persoanele ce alcătuiseră prezidiul (locţiitorul ministrului învăţământului şi conducerea Institutului Politehnic) să părăseacă sala, fiind huiduiţi de studenţi, care le strigau că aceştia (prezidiul) nu au nimic de-a face cu clasa muncitoare. După plecarea prezidiului, un student de la Chimie Industrială, Iulian STANCIU, s-a urcat pe scenă, cerând să rămână toţi pe loc, pentru a se alcătui un comitet care să formuleze pretenţiile studenţilor şi să le trimită redacţiei *„Drapelului Roşu"*. Aurelian Păuna, de la Facultatea de Construcţii a cerut să i se aducă *Memoriul* întocmit de către studenţi, care a ajuns la el fiind dat din mână în mână[63].

În cadrul general al desfăşurării acestei mişcări, un loc aparte îl ocupă acest *Memoriu* cu revendicări, elaborat de conducătorii studenţilor, şi prezentat în această adunare din 30 octombrie 1956, fiind aprobat cu aclamaţii şi chiar completat de miile de participanţi la această importantă manifestaţie anticomunistă. Memoriul a fost redactat de studentul Teodor STANCA, prezentat celorlalţi studenţi din grupul conducător, apoi citit şi acceptat de cei prezenţi la adunare ca *act politic care exprimă voinţa lor generală*[64].

Memoriul a fost citit de către Aurelian PĂUNA, fiecare punct al *Memoriulu*i citit era aplaudat. Se revendicau:

a)- lichidarea definitivă a cultului personalităţii;

b)- desfiinţarea normelor din industrie;

c)- reducerea cotelor şi impozitelor ruinătoare pentru ţărănime- acest punct va fi corectat ulterior prin : „fără cote";

d)- creşterea salariilor;

e)- să se asigure existenţa materială a fiecărui elev şi student prin atribuirea de burse;

f)- *retragerea imediată a trupelor sovietice* staţionate pe teritoriul României, întrucât neexistând pericolul unei încercuiri capitaliste şi a unei eventuale agresiuni, prezenţa lor e nemotivată;

---

[63] *Ibidem*, f. 17.
[64] *Ibidem*, f. 20.

g)- încheierea de convenţii comerciale cu toate statele lumii *inclusiv cu cele capitaliste,* care să fie date publicităţii cu specificarea condiţiilor în care au fost încheiate[65].

De asemenea, era înscrisă cerinţa ca împotriva autorilor *Memoriului* să nu se ia nicio măsură de constrângere. Completarea *Memoriului* va fi cerută de participanţii la adunarea din 30 octombrie 1956:

1. - limba rusă să nu mai fie predată sau să fie facultativă;
2. - sesiune deschisă;
3. - marxismul şi economia politică să se studieze numai doi ani, considerând că se studiază în învăţământul de nivel mediu;
4. - orele de educaţie fizică să fie facultative;
5. - burse pentru studenţii ţărani, fără a se ţine cont de starea lor materială;
6. - libertatea presei şi a cuvântului;
7. - reducerea preţului la cantină la 150 de lei[66].

Neprimirea nici unui răspuns la solicitările prevăzute în *Memoriu* urma să declanşeze greva generală nelimitată în întreg centrul universitar Timişoara. Ulterior, Memoriul a fost apreciat ca având un caracter „instigator şi ultimativ", iar intenţia declanşării grevei a fost considerată o acţiune de tipul celei din Ungaria care ar fi destabilizat ordinea de stat a României. *Memoriul* urma a fi multiplicat de către Aurelian PĂUNA, care îl luase cu această intenţie la el, nereuşind însă datorită faptului că a fost arestat. Un exemplar al *Memoriului* urma să ajungă la partid, un altul la minister sau la C.C. al P.M.R., iar un altul să rămână la studenţi. Având *Memoriul* asupra lui, Păuna a plecat la Arad, intenţionând ca a doua zi să-l publice. În cadrul adunării din 30 octombrie 1956 s-a hotărât să se formeze un comitet alcătuit din reprezentanţi ai fiecărei facultăţi care să înmâneze *Memoriul* organelor de partid. S-a hotărât formarea unei delegaţii de 8 persoane din care să facă parte printre alţii: Aurel BAGHIU, Heinrich DROBNY, Octavian VULPE, Aurelian PĂUNA şi alţii care să înmâneze *Memoriul* Comitetului Regional de partid chiar în acea seară. În cazul în care delegaţia nu s-ar fi înapoiat într-o oră s-a propus ca toţi studenţii să meargă după ei la Comitetul Regional. În cele din urmă ideea a fost abandonată[67].

---

[65] *Ibidem*, f. 24.
[66] *Ibidem*, f. 32.
[67] *Ibidem*, f. 42.

S-a fixat un ultimatum pentru organizaţia de partid şi de stat, iar în cazul în care nu se va răspunde favorabil la acesta, studenţii vor ocupa redacţia ziarului *„Drapelul Roşu”* şi vor organiza demonstraţii de stradă cu scopul de a atrage populaţia pentru a se ridica împotriva statului. În timp ce dezbaterile continuau, unităţile militare şi de securitate au înconjurat cu maşini şi cordoane de soldaţi zona cantinei şi a Facultăţii de Mecanică. Trupele aparţinând M.F.A. şi M.A.I., care au înconjurat zona erau foarte bine dotate: arme, camioane, care blindate. Studenţii arestaţi sunt duşi la sediul Securităţii din Timişoara aflat în bulevardul Lenin, pentru o anchetă. Represiunea continuă în cursul nopţii şi în zilele următoare: în noaptea de 30 spre 31 octombrie 1956, în căminele şi clădirile facultăţii, securişti şi miliţieni efectuează percheziţii, razii şi controlează cartierele pentru prinderea studenţilor[68].

Dată fiind gravitatea întâmplărilor de la Facultatea de Mecanică din Timişoara, Biroul Politic al C.C. al P.M.R. au hotărât instituirea unui comandament general chiar în seara zilei de 30 octombrie 1956, la ora 20, care să coordoneze măsurile ce trebuiau luate împotriva studenţilor timişoreni. Comandamentului compus din: Emil Bodnăraş, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici şi Leontin Sălăjan i se subordonau Ministerul Forţelor Armate, Ministerul Afacerilor Interne, Procuratura Militară, instanţele de judecată, detaşamentele de pază şi apărare ale secţiilor de partid, ale întreprinderilor şi fabricilor. Între prerogativele Comandamentului general se numărau: dreptul de a ordona *deschiderea focului* dacă era necesar, dreptul de a declara stare excepţională în zonele respective, pe care le va stabili în raport cu situaţia, şi dreptul de a suspenda cursurile în unele institute de învăţământ superior, dacă era necesar[69].

Comandamentul general a fost creat ca structură similară şi la nivel local, după ce au fost declanşate activităţile considerate necesare pentru conservarea regimului comunist. Din Comandamentul creat în Timişoara făceau parte: Al. Moghioroş, Martin Isac-prim-secretar al comitetului regional, general maior Stan, genaral maior Dragnea, colonel Negrea-şeful Securităţii din Timişoara, col. Breban, col. Cristache, lt. col. Tudor, Beldeanu I. şi Simionescu P. Pentru a preîntâmpina o eventuală antrenare în *„acţiunile duşmănoase”* şi a celorlalţi studenţi din institute sau a populaţiei, au fost luate măsuri de izolare a studenţilor în cămine cu ajutorul forţei armate, măsuri ce au continuat şi în cursul zilei de 31 octombrie 1956,

---

[68] *Ibidem*, f. 45.
[69] *Ibidem*, f. 46.

aceasta cu atât mai mult cu cât se aprecia ca o lipsă serioasă faptul că adunarea studenţilor a putut avea loc. La căminul ADAS, unul din căminele studenţeşti aparţinând Institutului Politehnic, situaţia a fost mai încordată iar tandemul Popovici- Rosinger nu a reuşit să-i potolească pe studenţi. Unul dintre secretarii U.T.M. a fost în mod brusc scos afară. Studenţii şi-au exprimat dorinţa de a sta de vorbă numai cu Lupu, Drăgulescu sau Rogojan şi chiar au încercat o ieşire care a fost împiedicată de armată[70].

A doua zi, în 31 octombrie1956, cu toate că majoritatea studenţilor au fost izolaţi în cămine cu ajutorul forţelor armate şi de securitate, totuşi studenţii externi şi cei care reuşiseră să scape din cămine (una din informările centralizate la nivelul partidului consemna nedumerirea celor care o redactaseră privind modul cum reuşiseră să ajungă la manifestaţie studenţii de la Agronomie), au iniţiat o demonstraţie împotriva măsurii arestării colegilor lor. Foarte rapid însă forţele de represiune au intervenit pentru a dispersa mulţimea de studenţi care se apropia de centrul oraşului. Marşul studenţilor are loc deci dinspre Facultatea de Agronomie spre căminul studentelor aflat în centru, trecând podul peste Bega, dar în dreptul parcului Stalin, actualmente Parcul Central, sunt înconjuraţi de trupe şi după o scurtă confruntare cu forţele de represiune, sunt urcaţi în camioane cu prelate şi transportaţi în cazărmile unităţii de grăniceri de la marginea comunei Becicherecul Mic[71].

În aceeaşi zi de 31 octombrie 1956, studenţii din căminul Facultăţii de Medicină vor declara greva foamei, întâmpinânu-i pe „tovarăşii" trimişi să stea de vorbă cu ei prin „vociferări şi strigăte", refuzând în mod categoric să ia parte la discuţii. Încă din noaptea de 30 spre 31 octombrie 1956 studenţii căminişti au fost izolaţi interzicându-li-se părăsirea căminului studenţesc. După ce li s-a adus la cunoştinţă că au fost suspendate cursurile şi că nu au voie să plece în oraş, revoltaţi, studenţii aflaţi în căminul Facultăţii de Medicină coboară în holul căminului, ies pe coridoare, cerând să plece armata, să fie eliberaţi studenţii arestaţi. Grupul activiştilor de partid şi cele câteva cadre didactice trimise să „lămurească" studenţii sunt primiţi cu ostilitate. Deşi se aprecia că marea majoritate a studenţilor de la Medicină au participat la cursuri în 30 octombrie 1956 şi doar un număr restrâns de studenţi au participat la revolta studenţească de la Mecanică, comitetul orăşenesc de partid i-a anunţat pe prodecanul Dragomir şi pe directorul Gârbea să meargă să stea de vorbă cu studenţii. Aflând despre

[70] *Ibidem*, f. 50.
[71] *Ibidem*, f. 58.

agitaţia existentă la cămin, Comitetul Orăşenesc a trimis însă alţi membrii de partid, care să potolească spiritele. Ei au întâmpinat rezistenţă din partea studenţilor, fiind huiduiţi. Studenţii medicinişti vor revendica: retragerea trupelor sovietice, desfiinţarea cotelor, creşterea salariilor, introducerea libertăţilor democratice în România. În toată ziua de 31 octombrie 1956, acestă manifestare va continua[72].

Forţa şi duritatea intervenţiei Securităţii s-au manifestat încă din primele momente de la declanşarea măsurilor represive. La 31 octombrie 1956 studenţii care au demonstrat în centrul oraşului după ce au fost duşi la Becicherecul Mic, li s-a făcut „trierea", iar cei găsiţi vinovaţi au fost trimişi la sediul Securităţii, pentru continuarea anchetei. În zilele de 30 şi 31 octombrie 1956 „au fost arestaţi de către organul de stat şi duşi în diferite locuri de izolare 868 de studenţi. Marea majoritate a studenţilor susţin că problemele ridicate la adunarea de la Mecanică au fost juste şi nu iau poziţie de a le înfiera"[73].

Tensiunea se menţine şi în zilele următoare, astfel în ziua de 1 noiembrie 1956 prin staţiile de radioficare şi amplificare se face un apel către părinţii studenţilor apel care să fie cunoscut şi de către locuitorii oraşului prin care era condamnată acţiunea de revoltă a studenţilor, toate aceste în condiţiile în care cursurile facultăţilor fuseseră suspendate. Pentru ca mişcarea începută în 30 octombrie 1956 să poată lua amploare, studenţii au hotărât să stabilească legătura cu celelalte centre universitare şi cu liceele din Timişoara, pentru a-i anunţa pe părinţii studenţilor arestaţi. Studenţii au încercat să obţină sprijinul elevilor din şcolile medii, însă datorită intervenţiei Securităţii, această acţiune a fost un eşec. În şedinţa de comandament din 1 noiembrie 1956, Moghioroş cerea continuarea supravegherii căminelor de elevi şi a şcolior medii, precizând că au fost arestaţi 4 studenţi care au mers acolo „şi au făcut agitaţie şi cereau sprijin pentru studenţii arestaţi, iar mulţi studenţi au plecat la sate pentru a discuta cu părinţii celor deţinuţi şi a-i îndemna pe părinţi să vină la facultăţi. Unii părinţi spun că au auzit că îi împuşcă pe copii şi unul a afirmat că să-l

---

[72] Caius Muţiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, *Mişcările studenţeşti anticomuniste din Octombrie 1956 din Timişoara, în* Romulus Rusan (ed.), *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, p. 669.
[73] *Ibidem*, p. 673.

împuşte şi pe el. Din acest punct de vedere e bine să se deschidă cursurile”[74].

La 1 noiembrie 1956, cu ocazia raziilor efectuate în gara oraşului Timişoara, au fost „identificaţi” de organele de Miliţie feroviară 62 de studenţi şi studente care intenţionau a părăsi Timişoara. De asemenea, fuseseră arestaţi 3 studenţi de la Universitatea din Cluj, care „au venit în mod special să vadă ce au făcut aceştia pentru a face şi ei acolo” totuşi, cu ocazia şedinţei de birou a Comitetului Regional de partid din 13 noiembrie 1956, colonelul Negrea recunoştea că „din cercetări nu rezultă că aceştia ar fi fost răuvoitori. Au venit pentru alte lucruri aici”. Arestarea celor 3 studenţi de la Cluj indică însă starea de alertă în care se afla Securitatea şi rapiditatea măsurilor luate de ei. De fapt, unul dintre cei desemnaţi de studenţi să ia legătura cu centrul univesitar Cluj a fost asistentul Gheorghe Pop care nu a mai reuşit însă aceasta, fiind arestat la începutul lunii noiembrie. Tot la începutul lunii noiembrie 1956 a fost arestat şi profesorul Ilie Haiduc, iar la 14 noiembrie 1956 au fost arestaţi mai mulţi studenţi care au făcut parte din aşa-numitul lot numărul 2, judecat de Tribunalul Militar din Timişoara. În oraşul Timişoara măsurile luate de forţele de represiune se comentau, spunându-se că e stare de asediu. Se menţiona din partea autorităţilor că „elementele huliganice se pregătesc din nou, agitând masa studenţilor de a participa la acţiunea lor şi care ar urma să aibă loc în ziua de sâmbătă sau duminică” şi, de aceea, în paralel cu „munca de lămurire” privind evenimentele din Ungaria şi cele petrecute în Timişoara în 30 şi 31 octombrie 1956, „muncă dusă cu muncitorii din întreprinderi cu ţăranii de la sate, se vor lua măsuri de asigurare a pazei şi a securităţii”[75].

Astfel, la nivelul tuturor sediilor de partid şi de stat, a organizaţiilor de masă şi obşteşti, în întreprinderi şi instituţii s-au organizat *pichete de auto-apărare* din activişti şi muncitori din întreprinderi, iar din muncitorii cei mai devotaţi partidului comunist s-a organizat aşa-numite *detaşamente de ordine*, care în permanenţă au acţionat pe străzi pentru *„menţinerea ordinii”*. Înaintea redeschiderii cursurilor, în cămine şi la domiciliile studenţilor sunt trimişi activişti ai comitetelor de partid regionale şi orăşeneşti. Astfel, o informare din data de 2 noiembrie 1956 reliefează că în cadrul comitetului orăşenesc de partid s-au format colective care s-au

---

[74] Teodor Stanca, *Acţiunile P.C.R. de reprimare a mişcărilor studenţeşti anticomuniste* Timişoara 1956, în *Analele Sighet 8*: *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, p. 691.
[75] *Ibidem,* p. 697.

deplasat la domiciliul studenţilor, stând de vorbă cu părinţii lor, reuşindu-se astfel să meargă la aproximativ 200 de familii[76].

Cu toate acestea, după revolta studenţilor, în căminele studenţeşti au avut loc *în permanenţă razii nocturne*, care s-au suprapus cu măsurile de intimidare diurnă, incluzând noi anchete desfăşurate în facultăţi de către persoane necunoscute, impunerea semnării declaraţiei de desolidarizare ca o condiţie a reprimirii la cursuri a studenţilor şi urmărirea atentă nu doar a prezenţei, ci şi a atitudinii studenţilor la cursuri. Toate aceste măsuri au generat o adevărată *psihoză în rândul studenţilor,* fapt notat şi de informările centralizate la nivelul partidului, care consemnau faptul că studenţii „sunt speriaţi văzând că în fiecare zi sunt ridicaţi din rândul lor patru, cinci studenţi". Şi studenţii aflaţi în cazărmile de la Becicherecul Mic au fost obligaţi să dea declaraţii de desolidarizare. Scrise pe declaraţii tipizate, utilizate de Securitate la întocmirea proceselor verbale de interogatoriu, sugerează în mod clar condiţiile în care au fost obţinute majoritatea semnăturilor. Mai trebuie menţionat faptul că anchetele desfăşurate la Becicherecul Mic s-au desfăşurat în faţa Securităţii, dar şi a unor cadre didactice, aflate acolo *„să ajute"*[77].

Ancheta Securităţii a urmărit nu doar stabilirea gradelor de vinovăţie a celor implicaţi în vreun fel sau altul în organizarea mişcării, ci şi stabilirea cauzelor şi a influenţelor interne (din partea unor cercuri *„reacţionare"*, ţărăneşti sau legionare sau dinspre profesori). Cu ocazia şedinţei extraordinare a Biroului Comitetului Regional de partid, la care au participat Verdeţ şi Cârcei, din partea C.C. al P.M.R. şi reprezentanţi ai autorităţilor locale de partid, colonelul Negrea a subliniat faptul că rezultatele anchetei infirmau supoziţiile iniţiale privind influenţele de orice natură care s-ar fi exercitat asupra studenţilor cu ocazia organizării mişcării de protest: „Nu rezultă că ei ar fi fost pregătiţi de asistenţi sau profesori şi nici că ar fi avut un centru mai superior. De asemeni nu rezultă din anchetă să fi fost din afară, veniţi de la Cluj sau Bucureşti, nu rezultă să fi avut legături cu elemente din Ungaria. Pe de altă parte mijloacele de propagandă ale partidului ignorau evenimentele din zilele de 30 şi 31 octombrie 1956 de la Timişoara încercând să abată atenţia opineie publice de la aceste evenimente şi prezentând în imagini cât mai favorabile beneficiile regimului comunist[78].

---

[76] *Ibidem*, p. 699.
[77] *Ibidem*, p. 701.
[78] Ioana Boca, *op. cit*., p. 77.

Astfel în ziarul local „*Drapelul Roşu”* din 3 noiembrie 1956 apărea o imagine cu ceea ce se preconiza a fi în viitor Institutul Politehnic, specificându-se că aproximativ 3000 de studenţi vor putea învăţa în viitor în cadrul acestei instituţii. Anterior, „*Drapelul Roşu*” din 31 octombrie 1956 prezenta în pagina a I-a *„mitingul tineretului din Timişoara cu ocazia zilei Comsomolului”*, miting ce ar fi avut loc chipurile, în data de 29 octombrie 1956, acest articol nefiind decât o slabă încercare de a prezenta denaturat evenimente considerate primejdioase pentru regimul democraţiei populare. În presă apar articole în care se mulţumeşte pentru hotărârea guvernului de îmbunătăţire a sistemului de salarizare, şi de pensii, iar ziarul „ *Scânteia”* din 6 noiembrie 1956, publicând fotografia lui Lenin, avea ca ştire principală: *„Cauza socialismului e de neînvins!”*. Acţiunea de lămurire a studenţilor, continuă în paralel cu „prelucrarea” muncitorilor din întreprinderi prin activiştii de partid, care „permanent au fost în mijlocul muncitorilor şi ţăranilor”. Biroul Raional de Partid, după ce a „identificat” studenţii din raionul Timişoara, a repartizat membrii săi, precum şi o parte a „celor mai buni activişti” în comunele şi satele raionului Timişoara, unde să stea de vorbă cu părinţii studenţilor, „ca părinţii, la rândul lor, să stea de vorbă cu ei şi să le arate că dacă vor mai încerca să mai repete aceste acţiuni pe care le-au făcut, desigur se vor lua măsuri împotriva lor”[79].

Pedepsele ce urmau să fie aplicate studenţilor s-au stabilit de către vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Emil Bodnăraş, şi de ministrul Afacerilor Interne, Al. Drăghici, dispunându-se ca procesul studenţilor să se judece cu uşile închise iar condamnarea să se facă pe baza articolului 327 din Codul Penal, schimbând încadrarea iniţială în Decretul 199, care prevedea pedepse mult mai mari. În ordonanţa de pornire a procesului penal din 31 octombrie 1956, anchetator de Securitate fiind Aurelian Sîrbun, se preciza: „din materialul informativ existent rezultă suficiente date privind infracţiunea de uneltire contra securităţii interne a Republicii Populare Române şi agitaţie publică, prevăzută şi pedepsită de articolul 1, lit. C din Decretul 199, şi art. 327 Cod Penal, alin. 3”. Ordonanţele ulterioare au încadrat fapta studenţilor pe baza Decretului 199 pentru infracţiunea de „*crimă contra ordinii sociale”*, iar prin concluziile de învinuire formulate la data de 8 noiembrie 1956, căpitan de justiţie fiind locţiitorul procurorului militar la României, Virgil Liciu cei 8 studenţi şi asistentul universitar Gheorghe Pop erau învinuiţi de a fi desfăşurat o activitate vădită împotriva regimului comunist din România. În cele din urmă, ca urmare a hotărârii

[79] Caius Muţiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, *op. cit.*, p. 675.

transmise de la nivel central, Tribunalul Militar Timişoara a judecat cele două loturi, însumând 28 de studenţi şi un asistent universitar, pe baza art. 327 din Codul penal[80].

În zilele de 15-16 noiembrie şi 13-14 decembrie 1956 au avut loc procesele studenţilor, care au declanşat o nouă agitaţie în rândul colegilor lor. Astfel, o notă informativă semnala faptul că Gheorghe Lungu, student în anul V la Facultatea de Mecanică, dorea să iniţieze un protest împotriva arestării colegilor, care să aibă loc la Tribunalul Militar Timişoara. Acţiunea urma să angreneze întreaga facultate sau, cel puţin, anul 5 de la Mecanică. Vestea condamnării iminente a studenţilor a determinat încercări de protest şi din partea elevilor. Astfel, Constanţa Hanga, de la Şcoala de felceriţe, îi propusese secretarului organizaţiei de bază iniţierea unui memoriu care să ceară eliberarea studenţilor arestaţi. Nici una din idei nu s-a concretizat în vreun fel. Dezbaterile în cauza privindu-i pe cei 8 studenţi şi pe asistentul Pop au avut loc în zilele de 15 şi 16 noiembrie 1956, iar sentinţa s-a pronunţat în 22 noiembrie 1956. Tribunalul Militar Timişoara i-a condamnat pe: Caius MUŢIU, Teodor STANCA şi Aurel BAGHIU, studenţi în anul V la Mecanică, la câte 8 ani de închisoare corecţională, pe Friederich BARTH, din anul V Mecanică la 6 ani de închisoare, iar pe asistentul Gheorghe Pop, la 5 ani de închisoare. Ladislau Nagy din anul V Mecanică a fost condamnat la 4 ani de închisoare, iar Nicolae Balaci, student în anul 5 Mecanică şi Aurelian Păuna, din anul 4 Construcţii, au fost condamnaţi la câte 3 ani de închisoare corecţională[81].

Celor 21 de studenţi condamnaţi în 13 decembrie 1956 li s-au stabilit pedepse de până la 7 ani de închisoare, cât a primit Valentin Rusu, student în anul 5 la Facultatea de Mecanică, şi 6 ani, la cât a fost condamnat Heinrich DROBNY, student în anul 4 la Facultatea de Mecanică. La 3 ani de închisoare au fost condamnaţi Octavian VULPE, student în anul 4 la Medicină şi Iulian Stanciu, student în anul 4 la Chimie. Victor Diaciuc, student în anul 6 la Medicină şi Gheorghe PĂCURARU, student în anul 2 la Zootehnie, au fost condamnaţi la câte 2 ani de închisoare. Următorii studenţi ai „lotului" au primit pedepse mai mici; astfel, un an de închisoare li s-a stabilit studenţilor: Alexandru DĂRĂBAN, Cristian MATEI, Axente Ţerbea, Dezideriu Lazăr, Romulus Taşcă, Mircea Moraru, toţi studenţi ai Facultăţii de Mecanică. Cornel CORMOŞ, Radu VALENTIN şi Ioan PETCA au fost condamnaţi la 6 luni de închisoare, iar Nicolae BOLDEA la

---

[80] *Ibidem*, p. 677.
[81] Teodor Stanca, *op. cit.*, p. 702.

3 luni. Ion ILCA a fost condamnat la un an de închisoare cu suspendare, iar Gheorghe TAMAŞ la trei luni cu suspendare. Au fost achitaţi: Ioan MIHALCA, Paul MARIUS şi Teodor CIOMOCOŞ[82].

Măsurile luate de Miliţie şi Securitate nu s-au limitat însă la arestarea şi condamnarea studenţilor participanţi la acţiunile din 30 şi 31 octombrie 1956. Colective speciale, numite de autorităţi, au anchetat gradul de implicare al fiecărui student în parte. Asfel, *„colective de activişti”* s-au deplasat în „cămine şi în locurile de izolare a studenţilor pentru a le explica măsurile ce au fost luate şi a lămuri caracterul provocator al acestor manifestaţiuni, făcându-i să semneze declaraţii de desolidarizare cu elementele duşmănoase”. Comitetul regional U.T.M. a repartizat „colective de activişti care au stat de vorbă cu fiecare uteminst în parte”, ajungând la performanţa de a discuta cu 3.015 utemişti dintr-un total de 3.170. În urma discuţiilor s-a concluzionat că „2819 utemişti au participat la adunarea provocatoare de la Mecanică şi la demonstraţia din faţa căminului.” Era dat ca exemplu negativ anul IV al Facultăţii de Mecanică, pentru participarea la „acţiunile huliganice” a 81 de utemişti, „în frunte cu secretarul organizaţiei de bază”, dintr-un efectiv de 112 utemişti[83].

O gigantică maşinărie formată din informatori s-a pus în mişcare, cu misiunea de a observa şi nota cuvinte, atitudini, gesturi sau chiar zâmbete. Astfel, într-una din informările centralizate la nivelul Comitetului Regional de partid se menţiona că, în cadrul unui curs de marxism predat de profesorul Popovici, studenţii au fost văzuţi „zâmbind” atunci când li s-a vorbit despre superioritatea sistemului socialist. Cadrul specific pentru punerea în practică a măsurilor de intimidare şi presiune exercitate asupra studenţilor l-au reprezentat şedinţele organizaţiei U.T.M., care regrupa majoritatea studenţilor. Aceste şedinţe convocate în zilele ulterioare mişcării studeţeşti au vizat discutarea cazurilor de „manifestări duşmănoase” şi excluderea celor vinovaţi din U.T.M.. Excluderea era urmată însă de *exmatricularea din facultate* a studenţilor găsiţi vinovaţi. Cu această ocazie, se urmărea nu doar obţinerea acordului colegilor de an în privinţa hotărârii de excludere din U.T.M., ci şi condamnarea în totalitate a „manifestărilor duşmănoase”[84].

Deşi concluziile anchetei desfăşurate de Securitate infirmau orice influenţe asupra mişcării studenţeşti, a recunoaste că studenţii acţionaseră

---

[82] *Ibidem*, p. 703.
[83] *Ibidem*, p. 700.
[84] Serviciul judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale, fond *Comitetul regional Banat al P.C.R.,* d. 10/1956, f. 95.

din proprie iniţiativă împotriva partidului însemna însă recunoaşterea implicită a faptului că *îndoctrinarea tineretului eşuase*. Faptul că noua generaţie începuse să creeze probleme partidului nu putea fi admis cu uşurinţă; de aceea, trebuiau să fie căutaţi anumiţi ţapi ispăşitori. Cea mai mare parte a vinei le era atribuită profesorilor universitari în general şi, în special, profesorilor care erau consideraţi tributari mentalităţii burgheze şi incapabili de a se adapta la cerinţele noii societăţi. Împotriva celor consideraţi vinovaţi s-a declanşat un angrenaj de verificări şi sancţiuni pe linie de partid sau administrativă[85].

Ulterior, Ministerul Învăţământului a fost acuzat de a nu fi ţinut cont de *originea socială a studenţilor* , ci numai de situaţia la învăţătură, ceea ce a determinat pătrunderea în facultăţile din Timişoara a 2214 fii de „funcţionari, comercianţi, judecători, avocaţi, exploatatori", din toatalul de 4486 de studenţi, câţi avea centrul universitar. Ministerul Învăţământului cunoştea fenomenul „înrăutăţirii compoziţiei sociale a studenţilor, dar nu a luat nicio măsură; dimpotrivă, parcă intenţionat, acum 4-5 zile aproba la cinci studenţi de la Facultatea de Medicină reînscrierea lor, cu toate că au fost condamnaţi la 5-6 ani de închisoare pentru acţiuni împotriva statului nostru." Ca o consecinţă a nenumăratelor acuzaţii care planau asupra ministerului pe care îl conducea, ministrul învăţământului, Ilie Murgulescu, a fost schimbat din funcţie şi înlocuit cu Miron Constantinescu, iar locţiitorii acestuia, printre care şi Drăgulescu au fost eliberaţi din funcţii. Experienţa detenţiei nu a fost foarte diferită pentru cei condamnaţi de Tribunalul Militar Timişoara, ea începând la penitenciarul de pe strada Popa Şapcă din Timişoara, de unde, la sfârşitul anului 1956 (lotul întâi) şi începutul anului 1957 (lotul al doilea), a avut loc plecarea cu destinaţia: închisoarea Gherla. Contactul cu Goiciu, comandantul închisorii, cu măsurile de izolare şi bătaia au constituit momente prin care au trecut cei întemniţaţi. Pentru cei condamnaţi la pedepse mai mari, au urmat însă şi munca la stuf, muncile agricole sau munca la digurile din Balta Brăilei[86].

Momentele de solidaritate dintre cei aflaţi în detenţie, dar şi regimul special de detenţie din anii 50 incluzând diferite modalităţi de a-i pedepsi în plus pe cei aflaţi în închisoare, precum şi mijloacele continue de presiune psihică utilizate de torţionari au constituit secvenţe ale anilor petrecuţi în închisoare. Începând cu anul 1962 şi apoi, în mod treptat, până în august 1964, a avut loc eliberarea deţinuţilor politici din închisori. Unii dintre

---

[85] *Ibidem*, f. 96

[86] Idem, d. 4/ 1956, f. 239.

studenţii condamnaţi pentru organizarea mişcării studenţeşti din Timişoara, cum este cazul lui Caius MUŢIU, au fost eliberaţi în august 1964, odată cu ultima serie de deţinuţi politici din Gherla, când regimul de detenţie se schimbase în mod substanţial faţă de anii 50. Măsura deportării în Bărăgan s-a aplicat unora dintre studenţii condamnaţi pentru participarea la evenimentele din 1956, în momentul ieşirii din închisoare. Ea a reprezentat o hotărâre a Ministerului Afacerilor Interne, şi nu consecinţa judecării şi condamnării de către o instanţă de judecată. Astfel, foaia de eliberare din închisoare consemna noul domiciliu al studenţilor condamnaţi, fără să se specifice însă motivaţia care a stat la baza acestei decizii[87].

În ceea ce îi privea pe studenţii eliberaţi din închisoare, deportarea în Bărăgan şi *fixarea domiciliului obligatoriu* într-o anumită localitate din zonă a constituit o măsură represivă care s-a fixat în mod individual. Cei cărora li s-a aplicat îşi explică deportarea ca fiind consecinţa atitudinilor permanent contestatare, manifestată în timpul anchetei sau închisorii, care fusese notată anterior. Indiferent de motivaţia care a stat la baza deciziei, este cert că măsura deportării în Bărăgan a urmărit *izolarea* celor vizaţi de comunitatea de unde plecaseră şi în care ar fi continuat probabil să se manifeste în mod „duşmănos" faţă de regimul comunist.

Măsura domiciliului obligatoriu li s-a stabilit studenţilor pentru o perioadă variabilă, care putea fi prelungită dacă se constata că „reeducarea" acestora nu dăduse rezultatele scontate. Cea mai scurtă perioadă de domiciliu obligatoriu era de un an, dar majoritatea studenţilor au rămas în Bărăgan pentru perioade de până la 5 ani. În toamna anului 1962 pe fondul amnistierii generale care începea să aibă loc, s-a renunţat şi la acesată măsură, studenţilor comunicându-li-se eliberarea de către miliţianul aflat în localitatea de domiciliu. Majoriatea studenţilor au fost deportaţi la Lăteşti[88].

Duritatea represiunii a produs o fractură a destinelor celor anchetaţi, condamnaţi şi deportaţi în Bărăgan s-au doar excluşi din instituţiile de învăţământ superior. Dificultăţile inserţiei sociale a celui eliberat din închisoare, anatemizat ca „duşman al poporului", au reprezentat şi ele o parte a încercărilor dureroase ale sorţii celor care au fost victimele represiunii comuniste. Obligaţi să se prezinte periodic la Miliţie sau anchetaţi periodic de securistul care răspundea de ei, supuşi presiunilor constante la locul de muncă din partea autorităţilor comuniste sau chiar intimidărilor ori formelor mai voalate prin care li se propunea „colaborarea"

[87] Idem, d. 10/ 1956. f. 96.
[88] *Ibidem*, f. 115.

cu Securitatea, toţi cei consideraţi elemente duşmănoase ale regimului comunist au fost permanent supravegheaţi până la Revoluţia din 1989. Impunerea insinuantă a „reabilitării" prin proces, fie el mai mult sau mai puţin formal, a reprezentat un alt tip de presiune venit din partea aceluiaşi regim politic, chiar dacă la conducere nu se mai afla Dej, ci Nicolae Ceauşescu. Reînmatricularea în instituţiile de învăţământ din care au fost exmatriculaţi nu a fost simplă; cei care au beneficiat de ea au fost nevoiţi să îşi continue studiile frecventând cursurile serale ale facultăţilor, fie să îşi schimbe profilul, deoarece secţiile pe care le frecventaseră se desfiinţaseră. Unii au ales să dea admitere la alte facultăţi, unde nu li s-a putut reproşa atitudinea anterioară, dar destul de mulţi studenţi nu şi-au mai continuat studiile şi-au ales un alt drum în viaţă[89].

Dârzenia arătată de studenţi în cursul evenimentelor din octombrie-noiembrie 1956, maturitatea dovedită în stabilirea programului de revendicări şi în organizarea acţiunii aşază mişcarea studenţimii din Timişoara între cele mai importante manifestări politice democratice din România, în anii de dictatură comunistă. Amploarea ei, durata, solidaritatea şi voinţa demonstrată de studenţi, ecoul avut în conştiinta românilor o definesc şi ca o mişcare politică cu profundă semnificaţie naţională[90].

Şi în celelalte centre universitare studenţii au încercat organizarea unor mişcări de protest, însă nici una nu a avut succesul celei din Timişoara.

La Cluj, încă din primele zile ale Revoluţiei maghiare s-au manifestat semnele unei potenţiale mişcări studenţeşti. Trebuie subliniat faptul că aici exista o situaţie specială, pentru că existau două nuclee studenţeşti, al românilor şi al maghiarilor. Conducătorii de partid au luat toate măsurile pentru a nu permite coalizarea unei mişcări studenţeşti, unite, speculând cu abilitate zvonul caracterului pur iredentist al mişcării din Ungaria. Din aceste motive cele două grupări studenţeşti s-au privit cu multă rezervă. Tendinţele de solidarizare nu au lipsit însă: au apărut fluturaşi în institutele „Bolyai" şi „Victor Babeş"[91].

Iniţiatorii primei mişcări de protest, Balasz Imre şi V. Târnovan de la Institutul de Arte Plastice, au fost arestaţi la Cluj încă din 24 octombrie 1956. Un alt grup de studenţi de la Facultatea de Filologie-Istorie a Universităţii Bolyai a elaborat, cu ocazia constituirii asociaţiilor studenţeşti, un proiect de program cu revendicări asemănătoare cu cele ale studenţilor

---

[89] Idem, d. 20/ 1956, f. 125.
[90] Idem, d. 45/ 1956, f. 68.
[91] Ioana Boca, *op. cit.*, p. 82.

timişoreni (crearea unei asociaţii libere, democratice, autonome, cu legături cu alte asociaţii similare din străinătate, nesubordonată unor organe superioare centrale; autonomie universitară, desfiinţarea frecvenţei obligatorii)[92].

Arestaţi în 18 noiembrie 1956 studenţii: Varhegyi Istvan, Nagy Benedek, Koczka Gyorgy, Kelemen Kalman, Eva Sarosy au fost anchetaţi şi judecaţi în aprilie 1957 de tribunalul militar al Regiunii a III-a militare Cluj, care i-a condamnat pentru „agitaţie publică" la pedepse private de libertate între 3 şi 7 ani. Arestarea celor 5 studenţi a provocat nemulţumirea colegilor lor care s-au solidarizat cu acţiunea acestora. Un alt lot arestat în legătură cu evenimentele din Ungaria a fost cel al profesorului Raoul VOLCINSKI, profesor de economie politică la Politehnica din Cluj, condamnat la muncă silnică pe viaţă. Ceilalţi membrii ai grupului său, (studenţii şi asistenţi universitari) au primit condamnări de la 10 ani în sus. Trebuie amintită şi manifestaţia studenţilor clujeni din ziua de 1 noiembrie 1956, de la Cimitirul central din Cluj. David Gyula, asistent universitar la Universitatea Bolyai unul dintre participanţii la adunare, spunea că această zi a morţilor a devenit într-un fel zi de omagiu pentru cei care şi-au dat viaţa în Revoluţia maghiară, pe străzile Budapestei. David Gyula, Paskandi Geza şi Bartis Ferenc au fost acuzaţi de „organizarea unei manifestaţii revoluţionare" şi condamnaţi la 7 ani închisoare. Avocatul lui Paskandi, Reich Miklos, care a predat pentru nevinovăţia clientului său a fost şi el arestat un an mai târziu[93].

Deşi fără o amploare prea mare, manifestările studenţilor din Cluj i-au îngrijorat pe liderii de la Bucureşti, care s-au preocupat de o rezolvare cât mai rapidă a crizei apărute aici. La sfârşitul lunii noiembrie 1956 au fost trimişi, la indicaţia expresă a lui Dej, Janos Fazekas şi Leonte Răutu, membrii ai C.C. al P.M.R., pentru a examina la faţa locului stare de spirit existentă, acordându-se atenţie mai ales intelectualităţii maghiare şi studenţilor de la Universitatea Bolyai. Această grijă a liderilor români arată că atmosfera de la Cluj în zilele Revoluţiei maghiare fusese destul de tensionată încât a necesitat intervenţia directă a conducerii de la Bucureşti. Consecinţă imediată a protestelor studenţeşti a fost *unificarea în 1959 a celor două universităţi*, cu predare în limba maghiară şi respectiv în limba română şi crearea uneia singure, *Universitatea „Babeş-Bolyai."* În octombrie 1956 au apărut primele zvonuri şi despre declanşarea unei greve generale în centrul universitar Bucureşti. La începutul lui noiembrie 1956,

[92] *Ibidem*, p. 83.
[93] *Ibidem*, p. 86.

din inițiativa studenților medicinişti *Alexandru Ivasiuc* şi *Mihai Victor Serdaru* s-a încercat organizația unei manifestații de stradă programată pentru 5 noiembrie 1956 în Piața Universității. Doleanțele studenților bucureşteni erau asemănatoare cu cele ale timişorenilor. Ei cereau, printre altele, eliminarea din programa universitară a limbii ruse şi a marxismului, considerate instrumente ale ideologiei comuniste[94].

Printre problemele ridicate de studenții bucureşteni se regăseau şi situația grea a țăranilor, prezența nejustificată a trupelor sovietice în România, salariile mici ale muncitorilor, problemele cu care se confruntau studenții (burse mici, condiții proaste de viață în campusurile universitare). Studenții au sperat într-o solidarizare a populației cu protestul lor, declanşându-se astfel o mişcare similară cu cea din Ungaria. În acest sens, locul desfăşurării manifestației nu a fost ales întâmplător, Piața Universității găsindu-se în centrul oraşului, iar la ora 15 era, de obicei, aglomerată. Prin Bucureşti au fost răspândite manifeste care îndemnau la acțiuni împotriva regimului comunist. Deşi mai mulți studenți, printre care şi inițiatorii, au fost arestați în 3 şi 4 noiembrie 1956, în după-amiaza zilei de 5 noiembrie 1956 grupuri de studenți s-au aflat în Piața Universității în speranța că manifestația anunțată va avea loc. Conform mărturiilor celor prezenți, zeci de studenți au fost atunci în piață. Arestările operate de Securitate în zilele anterioare şi chiar în dimineața de 5 noiembrie 1956, împânzirea pieței cu trupe de intervenție şi lipsa unui lider care să aibă curajul de a ieşi în față au dus la eșecul protestului[95].

Începând cu aceeaşi seară autoritățile au trecut la arestare a zeci de studenți de la Medicină, Filologie, Drept, Politehnică, Arhitectură, Teatru, unii fiind reținuți pentru câteva zile, pentru alții întocmindu-se actele de trimitere în judecată. Anchetele au fost dure, folosindu-se inclusiv bătaia. Anchetatorul principal al studenților a fost căpitanul Gheorghe Enoiu de la Direcția de Anchetă Penale a Securității, alături de el regăsindu-i, printre alții şi pe locotenent major Vasile Dumitrescu, locotenent Gheorghe Blidaru, locotenent Horia Brestoiu etc. Au fost formate mai multe loturi de studenți care au compărut în fața judecătorilor de la Tribunalul Militar Bucureşti ,cele mai multe procese fiind judecate în prima jumătate a anului 1957. Studenții au fost etichetați ca: „elemente reacționare, fii ai foştilor exploatatori şi membrii ai partidelor burghezo-moşiereşti, avocați,

---

[94] Alexandru Zub, *Un program de redresare națională la Iaşi în 1957, în Romulus Rusan* (ed.), *Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului*, Editura Fundația Academia Civică, Bucureşti, 2000, p. 749.

[95] Mihaela Sitariu, *Oaza de libertate,* Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 29.

comercianţi foşti ofiţeri şi preoţi" care au trecut la „acţiuni contrarevoluţionare intenţionând ca prin acte de teroare şi crime să creeze dezordine şi să lovească în statul nostru democrat-popular". Pedepsele nu au depăşit 5 ani de închisoare, dar mulţi dintre studenţi au fost trimişi, la expirare pedepsei, cu domiciliul obligatoriu în Bărăgan. Prin sentinţa numărul 481 a Tribunalului Militar Bucureşti din 1 aprilie 1957 au fost condamnaţi studenţii medicinişti din lotul considerat a fi al „iniţiatorilor". Alexandru IVASIUC, şeful grupului, a fost condamnat la 5 ani închisoare corecţională, Mihai Victor SERDARU, Dan STOICA şi Mihai RĂDULESCU au primit 4 ani de închisoare, Constantin ILIESCU, Alexandru TĂTARU, Remus PETCU câte doi ani, Paul ILIESCU, Vasile BRÂNZAN câte un an, Christl DEPNER 6 luni închisoare corecţională, toţi fiind încadraţi la delictul de agitaţie publică[96].

La 23 mai 1957 a fost dată sentinţa şi în cazul lotului de studenţi de la Facultatea de Stiinţe Juridice (cei care au fost prezenţi în 5 noiembrie 1956 în Piaţa Universităţii). Dan MUGUR RUSIESCKI, şeful lotului, a fost condamnat la 4 ani închisoare, Radu SURDULESCU şi Florin CABA, la 3 ani închisoare, Alexandru MĂLINESCU şi Eugenia FLORESCU, la 2 ani închisoare Paul MITROI, Alexandru DINCĂ şi Mihai CEZAR BUSUIOC, la 6 luni închisoare iar Radu GABREA, Vladimir TRIFU şi Marin STĂNESCU au fost achitaţi. În februarie 1957 fusese judecat un alt lot de studenţi, majoritate de la Politehnică, şi ei găsindu-se în 5 noiembrie 1956 în Piaţa Universităţii cu intenţia de a participa la manifestaţie. Tribunalul Militar Bucureşti i-a condamnat pentru delictul de „instigare publică" pe Horia ŞERBAN POPESCU la 1 an şi 6 luni închisoae corecţională, Marian ROZENZWEIG la 1 an de închisoare, Tiberiu IONESCU la 6 luni, Adrian CRISTEA şi Nicolae CERNĂIANU la 4 luni închisoare corecţională. O altă preconizată manifestaţie, stabilită pentru 15 noiembrie 1956, va rămâne la stadiul de proiect, iniţatorii săi: Mihai STERE DERDENA, Dumitru CONSTANTIN şi Dan ONACA studenţi la Facultatea de Filosofie din Bucureşti fiind arestaţi înainte de a putea transmite mai departe această iniţiativă. Programul lor de revendicări prevedea retragerea imediată a trupelor sovietice de pe teritoriul României, desfiinţarea cotelor obligatorii impuse ţăranilor, dar şi alcătuirea unui guvern condus de Titel PETRESCU, organizarea de alegeri libere şi reinstaurarea pluralismului politic. Prin sentinţa 302 din 27 februarie 1957, Tribunalul Militar Bucureşti i-a condamnat pentru *„crima de uneltire contra ordinii sociale"* pe Mihai

[96] *Ibidem*, p. 42.

DERDENA şi Dan ONACA la 5 ani închisoare, iar pe Constantin DUMITRU la 1 an de închisoare corecţională[97].

La 22 noiembrie 1956 a fost arestat studentul filolog Paul GOMA, motivele invocate fiind instigarea studenţilor să participe la acţiuni provocatoare în timpul Revoluţiei din Ungaria şi scrierea unor fragmente cu conţinut duşmănos pe care le-a citit în faţa studenţilor de la secţia Literatură şi Critică Literară. O lună mai târziu, la 28 decembrie 1956 a fost arestat şi colegul lui GOMA, Horia FLORIAN POPESCU, cel cu care plănuise declanşarea unei greve prin care să ceară eliberarea colegilor arestaţi în luna octombrie şi începutul lui noiembrie 1956. În decembrie 1957 au fost reţinuţi şi interogaţi de Securitate şi alţi studenţi de la Faculatea de Filologie, colegi cu GOMA şi POPESCU, însă fără să li se întocmească acte de trimitere în judecată. Sentinţa nr. 487 a Tribunalului Militar Bucureşti a fost dată la 3 mai 1957, GOMA şi POPESCU fiind condamnaţi la câte doi ani închisoare corecţională pentru delictul de agitaţie pubică. Pedepselor mici aplicate de instanţă li s-au adăugat însă ani de domiciliu obligatoriu. Şi în centrele universitare Craiova, Braşov, Iaşi, Târgul Mureş atmosfera de nelinişte şi de încordare s-a făcut simţită în acele zile, chiar dacă nu s-a ajuns la o solidarizare a studenţilor într-o mişcare organizată de protest[98].

La Braşov din octombrie 1956 îşi începe activitatea o organizaţie subversivă ai cărei membri erau studenţi la institutele superioare din oraş. Descoperiţi de Securitate abia în 1958, 6 dintre ei au primit pedepse foarte aspre-între 9 ani închisoare corecţională şi 18 ani muncă silnică. La Iaşi Revoluţia din Ungaria nu a avut un efect imediat. Arestările studenţilor din centrul universitar ieşean s-au produs însă în anii următori. Avem aici 2 cazuri mai cunoscute. Primul în legătură directă cu evenimentele anului 1956 şi constituirea asociaţiilor studenţeşti, este grupul de studenţi de la Facultatea de Istorie-Filologie, Universitatea Al. Ioan CUZA, aceştia fiind: Aurelian I. POPESCU, Alexandru ZUB, Mihalache BRUDIU, Dumitru VACARIU, care au fost acuzaţi că au plănuit o acţiune contrarevoluţionară pentru 12 aprilie 1957 (data când se sărbătoreau 500 de ani de la înscăunarea lui Ştefan cel Mare pe tronul Moldovei), fiind arestaţi şi condamnaţi. În primăvara lui 1957 s-a constituit din iniţiativa unor studenţi

---

[97] Corneliu Mihail Lungu, Mihai Retegan, *1956-Explozia. Percepţii româneşti, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 39.
[98] *Ibidem*, p. 51.

de la Facultate de Medicină din Iaşi, un grup intitulat: *„Noua Frăţie”*, însă membrii grupului au fost arestaţi în toamna aceluiaşi an[99].

La Craiova şi Târgu-Mureş studenţii s-au limitat la a pune întrebări cu caracter „tendenţios” în adunările U.T.M., la inscripţionarea unor ziduri cu diferite lozinci sau, în cazul studenţilor mureşeni, la aprinderea unor lumânări în cimitirul oraşului de ziua morţilor-1 noiembrie 1956. În a doua jumătate a lunii noiembrie 1956 protestele se sting, însă tensiunile din mediile studenţeşti continuă, datorită măsurilor represive luate de autorităţi. Deciziile conducerii de la Bucureşti au fost direcţionate, într-o primă instanţă, spre reprimarea brutală a oricărui protest. Lunile noiembrie 1956-ianuarie 1957 au fost marcate de arestările operate de Securitate printre studenţi. Campania represivă post-1956 a fost de proporţii. La sfârşitul lunii noiembrie, într-o şedinţă cu instructorii teritoriali ai C.C. ai P.M.R. se preciza că erau deja condamnaţi 60 de studenţi pentru care se propunea excluderea din U.T.M. Este evident că cifrele oficiale nu reflectă totalitatea persoanelor care au fost reţinute după protestele din toamna anului1956. Doar la Timişoara în 30 octombrie 1956 au fost reţinuţi şi anchetaţi de Securitate aproape 900 de studenţi[100].

Amploarea protestelor care au cuprins în toamna anului 1956 mediile studenţeşti este confirmată chiar de unul dintre liderii P.M.R., Petre Lupu care declara că dacă „ar trebui să fie excluşi din U.T.M. sau scoşi din universităţi ar trebui să excludem o masă foarte serioasă de tineri.” Un an mai târziu, în raportul prezentat la şedinţa M.A.I. din decembrie 1957, autorităţile anunţau că în cursul anului 1957, ca urmare directă a evenimentelor din toamna anului 1956, au fost identificate „242 elemente suspecte de activitate duşmănoasă” fiind arestate 169 de persoane din rândul „elementelor contrarevoluţionare”. Conform unei alte statistici oficiale în 1957 au fost arestate 852 de persoane acuzate de „uneltire contra ordinii sociale”, la care se adaugă alte 327 de persoane care fuseseră arestate în 1956, 1017 persoane acuzate de „agitaţie publică” şi 78 de persoane pentru răspândire de manifeste[101].

Organizaţia Partidul Frontul Naţional Republican a fost iniţiată în 1955 de către inginerul proiectant Mihai Grama. Această organizaţie a fost considerată de către Securitate vinovata principală pentru acţiunea de protest a studenţilor, încadrându-se perfect în ideea complotului legionaro-fascist.

---

[99] Alexandru Zub, *op. cit.*, p. 69.
[100] Ioana Boca, *op. cit.*, p. 41.
[101] Denis Deletant, *România sub regimul comunist,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 143.

Liderul acestui grup „subversiv” a fost Mihai Grama, care fără să fi fost membru al Mişcării Legionare, în timpul regimului antonescian a fost trimis în Germania, unde a urmat o şcoală de ofiţeri (1943). Momentul 23 august 1944 l-a găsit în Germania. S-a alăturat apoi armatei naţionale a lui Horia Sima. Revenit în ţară, a fost arestat în 1952 pentru acţiuni de spionaj şi sabotaj, acuzaţii care nu au putut fi dovedite, fiind pus în libertate în 1953. În 1955 împreună cu Valentin Dumitriu de profesie economist, din Bucureşti, a pus bazele organizaţiei numite „Partidul Frontul Naţional Republican”, lor alăturându-li-se şi doctorul Dionisie Stoenescu, şi apoi 2 studenţi Marcel Petrişor şi Demostene Andronescu, foşti deţinuţi politici eliberaţi în 1954[102].

Ceilalţi membrii ai grupului au fost cooptaţi în funcţie de relaţiile pe care le-au avut cu iniţiatorii. Programul acestei organizaţii prevedea democratizarea vieţii din România prin alegeri libere, legalizarea partidelor democratice, separarea puterilor în stat, descentralizarea administraţiei, desfiinţarea proprietăţii socialiste, deznaţionalizarea mijloacelor de producţie, recuperarea teritoriilor aflate în componenţa U.R.S.S., desfiinţarea cotelor şi a gospodăriilor agricole colective, libertatea cetăţenească, neutralitatea României, retragera din Tratatul de la Varşovia, reânfiinţarea proprietăţii private. Organizarea grupului era destul de simplă. Un număr mic de membrii care se cunoşteau între ei, urmând ca fiecare să-şi creeze propria „celulă”, formată din prieteni sau oameni de încredere. Urma aşteptarea unui moment favorabil pentru a putea acţiona împotriva regimului. Crearea unui partid cu o platformă politică şi cu o structură bine stabilită le oferea posibilitatea ca în cazul unei situaţii de criză să se poată erija în conducători[103].

Înfiinţată în 1955, organizaţia lui Mihai Grama a fost de fapt o necunoscută până în 1956 când, profitând de situaţia creată în urma Revoluţiei maghiare, membrii grupului au acţionat direct, prin *încercarea de influenţare a mediilor studenţeşti*, deja aflate într-o stare de efervescenţă revoluţionară. Rolul pricipal în această perioadă l-a avut Marcel Petrişor, care, ca student la Facultatea de Filologie, era la curent cu toate protestele care avuseseră loc aici, dar şi cu măsurile represive luate de autorităţi şi care de asemenea fiind prieten cu Alexandru IVASIUC, iniţiatorul adunării din 5 noiembrie 1956, a avut informaţiile cele mai exacte despre acţiunile care se

---

[102] Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 39.

[103] Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România,* Editura Litera, Bucureşti, 1994, p. 168.

preconizau în toate mediile studenţeşti. De fapt chiar implicarea sa în organizarea mitingului din 5 noiembrie 1956 a dus la descoperirea grupului şi arestarea membrilor. Se pune întrebarea de ce Petrişor şi Andronescu nu au fost implicaţi chiar în procesul lotului IVASIUC, ţinând cont de faptul că, atât în concluziile de învinuire cât şi în sentinţă cei doi sunt citaţi de nenumărate ori ca principali vinovaţi. Această observaţie este un element în plus care confirmă ideea că Securitatea a creat un complot imaginar al „*forţelor reacţionare*". În timp ce studenţii din lotul IVASIUC au primit pedepse de maxim 6 ani de închisoare, în procesul lotului Grama condamnările au mers până la detenţie pe viaţă[104].

Nu se poate nega rolul jucat de Petrişor şi Andronescu în acţiunile din toamna lui 1956. Ambii erau în acelaşi an studenţi, ambii fiind deţinuţi politici închişi pentru acivitatea lor legionară. Din această cauză este cert că se aflau în vizorul Securităţii care le urmărea orice gest. Când Ivasiuc a venit să le ceară părerea, Andronescu va declara că i-ar fi spus că manifestaţia ce o programaseră pentru 5 noiembrie este o adevărată sinucidere. Cu toate acestea, Securitatea le-a „oferit" rolurile principale în procesele intentate studenţilor, după cum reiese şi din referatul privind rezultatul anchetei penale în cazul grupului IVASIUC. Este clar că Marcel Petrişor şi prin intermediul său şi Demostene Andronescu a fost în permanent contact cu iniţiatorii adunării din 5 noiembrie. IVASIUC l-a consultat pe Petrişor în privinţa oportunităţii organizării unui protest studenţesc, bazându-se pe experienţa lui Petrişor, care cunoştea mai bine sistemul de represiune al regimului comunist, în calitatea sa de fost deţinut politic. Totuşi Petrişor a evitat să-l informeze pe IVASIUC despre organizaţia inginerului GRAMA, spunîndu-i doar că are contacte şi în alte medii decât cele studenţeşti, şi lăsându-l pe acesta să înţeleagă că în cazul unei reuşite a mişcării studenţeşti, există grupuri organizate care vor interveni pentru a generaliza protesul la nivelul întregii societăţi[105].

Dacă în timpul anchetei studenţii care îl cunoscuseră pe Petrişor, au acceptat după mai multe torturi să dea declaraţii care confirmau teza Securităţii privind rolul conducător al lui Petrişor în organizarea maifestaţiei, la proces multe din acestea au fost schimbate. Şi IVASIUC a recunoscut relaţiile pe care le-a avut, cu Petrişor precum şi faptul că ştia de condamnarea politică pe care acesta o suferise, însă a negat implicarea

---

[104] Denis Deletant, *România sub regimul comunist,* Editura Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 27.
[105] Mihaela Sitariu, *op.cit.*, p. 19.

directă a acestuia în organizarea manifestaţiei din 5 noiembrie 1956. În interogatoriul luat lui Petrişor la 26 decembrie 1956, anchetatorul Vasile Dumitrescu îl desemna pe acesta ca principalul vinovat pentru organizarea manifestaţiei din 5 noiembrie 1956. Deconspiraţi după arestarea membrilor grupului IVASIUC, membrii P.F.N.R. au fost pe rând arestaţi în perioada noiembrie 1956- ianuarie 1957. Primul care a căzut în mâna Securităţii a fost Marcel Petrişor, datorită relaţiei sale cu Ivasiuc şi Serdaru fiind arestat la 4 noiembrie 1956. Urmează Valentin Dimitriu (6 noiembrie), Demostene Andronescu (11 noiembrie), Mihai Grama (21 noiembrie), ultimii arestaţi fiind abia în luna ianuarie 1957 respectiv: Marin Cocioran, Constantin şi Dumitru Găbudeanu, Victor Papazov. Medicul Dionisie Stoenescu unul dintre iniţiatorii grupului a fost şi el arestat, însă nu a făcut parte din acelaşi lot, datorită faptului că era bolnav, fiind condamnat 2 ani mai târziu. Organele de Securitate găseau la membrii acestui grup toate elementele necesare pentru a fi transformaţi în „vinovaţii absoluţi". În primul rând, aproape toţi membrii grupului erau foşti deţinuţi politici, eliberaţi de curând din închisorile comuniste, şi deci cu motive serioase de a acţiona contra regimului[106].

În plus ei făceau parte dintr-o organizaţie al cărui scop viza schimbarea regimului politic în România. În al 2 - lea rând doi dintre membrii grupului, Marcel Petrişor şi Demostene Andronescu erau studenţi şi se aflaseră în legătură cu grupul IVASIUC, deci puteau fi consideraţi, date fiind antecedentele lor, „răspunzători pentru manifestaţiile studenţeşti." Securitatea a exagerat mult în implementarea acestui proces, încercând prin condamanarea acestui grup să ofere o „soluţie" mişcărilor studenţeşti de protest din toamna lui 1956. Nu studenţii erau vinovaţi, ci cei care-i instigaseră, „*duşmanii de clasă*" care vor fi pedepsiţi în mod exemplar. Securitatea trebuia să demonstreze că studenţimea era „cu trup şi suflet" de partea regimului şi că doar anumite „*elemente duşmănoase*" s-ar fi putut ridica contra conducerii de la Bucureşti. În conformitate cu acuzaţiile aduse la proces, la 25 mai 1957 Tribunalul Militar Bucureşti i-a condamnat pe Mihai Grama la muncă silnică pe viaţă, Marcel Petrişor, Demostene Andronescu şi Valentin Dimitriu la 25 de ani, respectiv 22 ani şi 16 ani muncă silnică pentru crima de uneltire împotriva securităţii statului, iar pe Marin Cocioran, Dumitru şi Constantin Găbudeanu la 10 ani temniţă grea şi

[106] Ioana Boca, *op. cit.*, p. 78.

pe Victor Popazov la 7 ani temniţă grea pentru infracţiunea de uneltire împotriva securităţii statului[107].

Legat de lotul Grama, au fost acuzaţi de omisiune de denunţ, de favorizare şi subvenţionare alte cca. 12 persoane printre care: învăţătorul Ion Cernăuţ, condamnat la 2 ani, Constantin Constantinescu, fost inginer şef la Bicaz, închis pentru 2 ani, poetul Stefan Augustin Doinaş şi scriitorul I.D. Sîrbu, ambii redactori la revista „*Teatrul"* , Aurel Darău, ziarist la „*Scânteia Tineretului*", actorul Ion Onescu, inginerul Dan Machedon, studentul Lucian Orăşelu, inginerul Dorin Sava[108].

Mişcările studenţeşti din Timişoara Cluj, Bucureşti şi alte centre universitare au demonstrat autorităţilor slaba aderenţă a regimului în rândul tineretului universitar. Confruntaţi cu acţiunile deschise ale studenţilor, forurile decizionale româneşti au acordat puteri discreţionare în privinţa studenţilor, nou înfiinţatului Comandament General condus de Emil Bodnăraş. Comandamentul putea lua măsuri pentru suspendarea cursurilor în acele institute de învăţământ superior unde nevoile cereau acest lucru (aşa cum s-a întâmplat la Timişoara unde în 31 octombrie 1956 nu s-au ţinut cursuri la nicio facultate). Ca principali vinovaţi ai mişcărilor studenţeşti au fost găsiţi *„elementele aparţinând vechiului regim"*, dar şi cadre ale aparatului de stat-în acest sens se produc schimbări în cadrul conducerii Ministerului Învăţământului. Măsurile conducerii de la Bucureşti au fost direcţionate odată spre reprimarea brutală a oricărui protest, şi apoi spre „pacificarea" studenţilor prin adoptarea unor hotărâri cu caracter social menite să schimbe viaţa de zi cu zi a studenţilor, cum ar fi îmbunătăţirea condiţiilor de hrană şi de locuinţă. Prima direcţie spre care s-au îndreptat autorităţile a fost *reprimarea*. Au fost operate sute de arestări în toate centrele universitare, pentru a inocula teamă printre studenţi. Aceştia au fost supuşi unor anchete dure la Securitate, li s-au organizat procese, şi s-a încercat dezbinarea lor prin aducerea ca martori ai acuzării chiar a unor studenţi colegi cu cei arestaţi[109].

În cadrul proceselor s-a încercat să se demonstreze că protestele s-au datorat unor factori străini de mediile studenţeşti, încercându-se la Bucureşti acreditarea ideii unui coplot legionar. Acuzarea i-a prezentat pe cei judecaţi ca fiind nişte elemente fără valoare, studenţi recalcitranţi, care au iniţiat

---

[107] Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc,* Editura Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2005, p. 139.
[108] *Ibidem,* p. 141.
[109] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 20.

acţiuni huliganice. Aceste acuzaţii, însă, nu au reuşit să se impună, majoritatea celor din boxă fiind studenţi care aveau rezultate bune la examene. După ce şi-au ispăşit anii de condamnare, mulţi dintre studenţi, consideraţi în continuare periculoşi pentru regim au fost trimişi în domiciliu obligatoriu în Bărăgan, permiţându-li-se abia peste câţiva ani să se întoarcă acasă. Ca urmare a manifestaţiilor din toamna lui 1956, a început o campanie de represiune împotriva studenţilor. Au fost eliminaţi din facultăţi toţi foştii deţinuţi politici, sau cei care aveau în familie un deţinut politic iar autorităţile au luat măsuri privind schimbarea sistemului de admitere la facultăţi, punându-se din nou accent pe provenienţa socială şi pe apartenenţa politică a celor admişi[110].

În anul 1957 a fost emisă hotărârea 1003/1957 „pentru îmbunătăţirea compoziţiei sociale a studenţilor." Pe baza acestei hotărâri a început campania de exmatriculări din facultăţi. Multe dintre aceste exmatriculări aveau loc în cadrul unor şedinţe cu teme sau adunări studenţeşti, transformate în adevărate procese publice de demascare. Fii de preoţi, de foşti ofiţeri, de chiaburi de condamnaţi politici, tineri „mistici", „cosmopoliţi", „impăciuitorişti", toţi au fost vizaţi de noua hotărâre. După protestele studenţilor din toamna anului 1956 s-a trecut şi la o restructurare a U.T.M., liderii partidului considerând că organizaţia nu-şi făcuse suficient datoria, contribuind la declanşarea crizei. Conducerea U.T.M. a convocat în luna noiembrie 1956 adunări cu studenţii din toate centrele universitare pentru a fi discutate evenimentele din ultima perioadă. La şedinţa activului C.C. al U.T.M. din 18 noiembrie 1956 condusă de Virgil Trofin, primul secretar al U.T.M., discutarea activităţii organizaţiei, în rândul studenţilor, în timpul evenimentelor din Ungaria, a fost principalul punct de pe ordinea de zi. Liderii U.T.M. s-au văzut nevoiţi să recunoască că membrii organizaţiei din facultăţi se găsiseră printre protestatari[111].

Se recunoaşte că organizaţii întregi participaseră la acţiunile protestare. S-a decis excluderea imediată din U.T.M. a tuturor elementelor „străine de politica partidului nostru, ...străine de ideile pentru care luptă clasa muncitoare". Erau vizaţi şi foştii deţinuţi politici fiind propusă nu doar excluderea lor din U.T.M., ci şi exmatricularea din facultăţi. Dacă organizaţiile de bază se împotriveau excluderii unui student, organele superioare ale U.T.M. aveau dreptul de a interveni, sancţiunile mergând

---

[110]Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, Editura Polirom, Iaşi, 2005, p. 164.

[111] Stephen Fischer-Galaţi, *Europa de Est şi Războiul Rece* Editura Institutul European, Iaşi,1996, p. 125.

până la dizolvarea întregii organizaţii. Excluderea din U.T.M. trebuia însoţită de exmatricularea din facultate. Epurarea îi viza pe toţi cei bănuiţi a fi împotriva partidului, chiar dacă nu se manifestaseră deschis. Trofin recomanda chiar revenirea la practicile *„demascărilor publice”* de la începutul anilor 50. S-a trecut la o reevaluare a dosarelor tuturor membrilor organizaţiei considerându-se că în instituţiile de învăţământ superior există un număr prea mare de „elemente necorespunzătoare.” Fiecare membru urma să fie verificat minuţios, fiind desemnată o comisie de evaluare care să studieze fiecare caz. În ceea ce priveşte conducerea organizaţiilor de bază ale U.T.M., se recomanda verificarea acestora şi „*infirmarea*” lor în cazul că nu corespundeau cerinţelor partidului, chiar dacă erau printre studenţii cu rezultate bune la învăţătură. S-a dat astfel startul unei epurări la nivelul nu doar a simplilor membri ai U.T.M. ci chiar a conducerii organizaţiei[112].

După protestele din toamna anului 1956, autorităţile au monitorizat cu atenţie sporită mediile studenţeşti. Securitatea a folosit toate mijloacele-informatori, delatori, filaj-pentru identificarea focarelor „reacţionare” şi eliminarea lor din rândul studenţimii. Valul de arestări din 1958-1959-declanşat atât ca o reacţie la protestele din 1956, cât şi ca o măsură preventivă, în contextul retragerii trupelor sovietice-a amintit de teroarea de la începutul anilor 1950. Zeci de studenţi au fost arestaţi în acestă perioadă, pentru mulţi atitudinea din timpul protestelor din 1956 fiind factor agravant la stabilirea pedepsei. Condamnările primite de cei arestaţi în 1958-1959 au fost cu mult mai mari decât cele din 1956-1957, arătând că regimul de a Bucureşti nu mai era dispus să tolereze prezenţa nici unui focar protestatar. În cadrul măsurilor ce au fost adoptate, chiar şi persoanele amnistiate în anul 1955 şi care au participat în vreun fel sau altul la mişcările studenţeşti din 1956 au fost rearestate. Hrusciov însuşi a făcut aluzie la aceste demonstraţii într-un cuvânt adresat organizaţiei de Comsomol din Moscova la 8 noiembrie 1956, în care a spus că exista „un spirit cam nesănătos” printre studenţi „într-una din instituţiile de învăţământ din România” şi a felicitat P.M.R. pentru modul rapid şi eficient în care a rezolvat problemele[113].

Convergenţa intereselor cu U.R.S.S., şi nu doar o obedienţă servilă, a determinat poziţia adoptată de Gheorghiu Dej în timpul evenimentelor din Ungaria din toamna anului 1956. Dej şi tovarăşii săi aveau 2 mari preocupări: o revoltă victorioasă la Budapesta împotriva regimului comunist

---

[112] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989),* Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 68.

[113] Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în prezent,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 141.

s-ar fi putut întinde până la comunitatea maghiară din România, ceea ce ar fi constituit o revoltă anticomunistă în România; o Ungarie necomunistă ar fi putut formula pretenţii teritoriale asupra unei părţi din Transilvania. Temerile lor erau alimentate de participarea studenţilor şi muncitorilor maghiari la demonstraţiile de la Cluj, Timişoara şi din Regiunea Autonomă Maghiară. Hrusciov şi Malenkov au efectuat o vizită secretă la Bucureşti la 1 noiembrie 1956, pentru a discuta criza ungară cu conducătorii români, bulgari şi cehoslovaci şi, potrivit unor rapoarte occidentale, Hrusciov a cerut ca trupele române să fie folosite pentru zdrobirea revoltei de la Budapesta[114].

Dej şi Bodnăraş se pare că au replicat, că datorită numărului mare de maghiari din armata română, precum şi a simpatiei generale pentru Ungaria, armata nu prezenta suficientă încredere în astfel de operaţiuni. Rezistenţa română faţă de o implicare militară directă putea să fie atribuită şi temerii unui conflict ireparabil cu minoritatea maghiară din România, poziţie contrazisă de Hrusciov în memoriile sale care pretinde că ar fi primit ofertă de ajutor militar din partea conducătorilor români şi bulgari. Dej şi Bodnăraş au insistat pentru o intervenţie militară fermă împotriva guvernului lui Imre Nagy, iar trupele sovietice, staţionate în România au fost printre primele care au trecut graniţa ungară la 26 octombrie 1956 pentru a consolida prezenţa sovietică acolo. În timpul revoltei Bodnăraş a fost numit ministru al Transporturilor şi Comunicaţiilor şi în acestă calitate a supravegheat lărgirea drumurilor de importanţă strategică pentru trupele sovietice aflate în tranzit în România. Se pare de asemenea că Bodnăraş a avut un rol în aranjamentele pentru deţinerea lui Imre Nagy în România, întrucât la 21 noiembrie 1956, atât el cât şi Dej i-au făcut o vizită lui Janos Kadar, noul prim-secretar al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, iar a doua zi Nagy a fost răpit de ofiţerii K.G.B. şi a fost transportat la Bucureşti cu avionul, unde i s-a acordat ceea ce ministrul de externe român, Grigore Preoteasa, a numit „azil”. De fapt, acesta a fost deţinut împreună cu alţi membri ai guvernului său într-o casă conspirativă a Securităţii, la Snagov. Nu au fost permise vizitele oficialităţilor O.N.U. promise de Preoteasa, menite să dovedească că Nagy nu era privat de libertate[115].

Un alt scop al vizitei lui Dej şi Bodnăraş la Budapesta, sub pretextul acordării de alimente şi medicamente de care era nevoie urgentă acolo, ca

---

[114] Mihaela Sitariu, *op. cit.*, p. 110.

[115] Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 91.

urmare a revoltei, a fost de fapt să ajute la reorganizarea serviciului de securitate ungar - *A.V.H.* care fusese decimat. Câteva sute de agenţi de securitate de origine maghiară din Transilvania au fost trimişi la Budapesta iar şederea prelungită a lui Bodnăraş în capitala ungară arată că acesta a fost profund implicat în această operaţiune. România a fost cel mai activ aliat al U.R.S.S. în timpul crizei ungare. Sprijinul dat Uniunii Sovietice a trecut dincolo de arena politică, în domeniul asistenţei practice şi al încurajărilor deschise. Dej şi Bodnăraş au fost deci primii conducători străini care au vizitat Budapesta după invazia sovietică, iar în comunicatul lor oficial şi-au exprimat părerea că acţiunea sovietică „era necesară şi corectă". Guvernul român s-a făcut ecoul propagandei sovietice, denunţând „contrarevoluţia" ca operă a „fasciştilor reacţionari" provocaţi de „imperialiştii occidentali"[116].

Pe de altă parte în urma informaţiilor furnizate de posturile de radio occidentale privind agitaţiile studenţeşti din R.P.R. au fost organizate mai multe adunări ale studenţilor şi cadrelor didactice care protestau împotriva „calomniilor" emise de către posturile de radio occidentale. O mare adunare a avut loc în Aula Facultăţii de Drept cu participarea corpului profesoral universitar şi cu reprezentanţi ai studenţilor, în cursul căreia s-au dezminţit afirmaţiile occidentale, spunându-se că nimic nu s-a întâmplat în R.P.R.. Adunări de protest, larg mediatizate în presa vremii au avut loc şi la Cluj şi Târgu-Mureş. Această bună informare de care dădeau dovadă posturile de radio Occidentale a dus la o adevărată campanie contra lor. Campania furibundă avea să continue şi în zilele următoare demonstrând că exista mult adevăr în relatările posturilor de radio occidentale, pentru că altfel nu s-ar fi deranjat liderii comunişti români să nege cu atâta vehemenţă în adunări publice informaţiile lansate de „*Europa Liberă*"[117].

Aceeaşi negare a realităţilor o regăsim nu doar în presă dar chiar şi în şedinţele consacrate analizării situaţiei create în facultăţi la sfârşitul lui octombrie 1956. Spre exemplu în şedinţa din 12 decembrie 1956 de la Institutul Medico-Farmaceutic din Bucureşti conducerea facultăţii nu recunoaşte că în rândurile propriilor studenţi ar fi avut loc manifestări contra regimului, deşi iniţiatorii manifestaţiei ce urma să aibă loc pe 5 noiembrie 1956 erau chiar studenţii medicinişti. Aflat la Cluj, imediat după înăbuşirea mişcărilor studenţeşti, Miron Constantinescu, membru al B.P. al C.C. al P.M.R., arăta printre altele că hrana studenţilor, a tineretuui studios care face un efort de învăţătură este o problemă principală căreei trebuie să i se acorde

[116] Alina Tudor, Dan Cătănuş, *O destalinizare ratată,* Editura Elion, Bucureşti, 2001.
[117] Ioana Boca, *op. cit.*, p. 147.

o mare atenţie. El promitea o rezolvare grabnică a tuturor problemelor studenţeşti într-un viitor cât mai apropiat. Se recunoaşte că programul era supraîncărcat, se promitea luarea în discuţie a problemei prezenţei obligatorii la cursuri şi se avea în vedere reglementarea sistemului de examinare. Era aproape un răspuns direct la cererile studenţilor timişoreni, bucureşteni sau clujeni. Problema autonomiei universitare, cerută de studenţi nu putea fi luată în calcul, căci „*s-ar fi îndreptat împotriva intereslor tineretului*", iar în ceea ce priveşte predarea marxism leninismului, studierea acestei materii era necesară, conform lui Miron Constantinescu, pentru a creea „o viziune de ansamblu a lumii"[118].

În şedinţa B.P. al C.C. al P.M.R. din 13 noiembrie 1956 unul dintre punctele de pe ordinea de zi a fost întărirea conducerii Ministerului Învăţământului, considerat unul din vinovaţii declanşării crizei studenţeşti. Au fost schimbaţi ministrul Învăţământului, Ilie Murgulescu şi locţiitorii săi, Coriolan Drăgulescu, Teodor Bugnariu, şi înlocuiţi cu Miron Constantinescu, ca ministru, şi Banyai Ladislau, Constantin Nicuţă, Gheorghe Ploieşteanu ca adjuncţi ai ministrului. Programul noului ministru prevedea îmbunătăţirea compoziţiei sociale a elevilor şi studenţilor, a programei analitice şi descongestionarea acesteia, reglemantarea predării marxism-leninismului şi a limbilor străine (referire directă la cererile studenţeşti privind eliminarea limbii ruse). Ministerul trebuia să întărească disciplina şcolară şi cea din universităţi şi să se îngrijească de cadrele didactice din subordinea sa urmând să se treacă la verificarea întregului corp profesoral şi să se elimine toate elementele „duşmănoase." De aceleaşi „elemente duşmănoase" vorbea şi Nicolae Ceauşescu, secretar al C.C. al P.M.R. într-un discurs din 15 noiembrie 1956 ţinut la şedinţa comitetului orăşenesc Bucureşti al P.M.R., considerând mişcările studenţeşti nişte provocări ale „duşmanului". El se pronunţa pentru nimicirea şi zdrobirea „elementelor contrarevoluţonare", pe care le găsea mai ales în rândul intelectualilor şi studenţilor[119].

O a doua direcţie spre care se îndreptau actele forurilor de conducere a fost „pacificarea" studenţilor, acordându-se o mai mare atenţie condiţiilor de viaţă ale acestora. Ca urmare a mişcărilor din toamna lui 1956 au fost trimise brigăzi ale C.C. al P.M.R. în centrele universitare pentru a studia condiţiile de cazare şi de masă ale studenţilor. Aşa cum era de aşteptat,

---

[118] Maria Someşan, *Universitatea şi politica-în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade şi documente,* Editura Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 2004, p. 218.
[119] Aurel Baghiu, *Printre generaţii*, Editura Zalmoxis, Cluj-Napoca, 1995, p. 39.

nemulţumirile studenţilor erau cât se poate de reale, iar brigăzile trimise de la Bucureşti au fost obligate să recunoască lipsa condiţiilor de studiu, starea proastă a căminelor studenţeşti şi clădirile necorespunzătoare în care erau adăpostite acestea, lipsa locurilor de cazare şi condiţiile improprii de locuit, precum şi faptul că masa nu se îmbunătăţise odată cu creşterea alocaţiei[120].

Desigur că partidul nu putea fi făcut vinovat pentru această stare de lucruri. De aceea era nevoie să se găsească ţapii ispăşitori, iar aceştia nu puteau fi decât „duşmanii poporului", elemente aparţinând vechiului regim, infiltrate, se spunea, în administraţia cantinelor şi căminelor şi care provocaseră intenţionat dezordinea. Administratorii, magazionierii, toţi erau acum „necorespunzători" din punct de vedere politic. Soluţia era simplă, schimbarea aparatului administrativ, deci eliminarea celor care folosesc nemulţumirile studenţilor „în scopuri provocatoare." Toate aceste manifestări ale studenţilor îşi găseau explicaţia, din punctul de vedere al partidului în slaba conştiiţă politică a studenţilor necesitând o mai susţinută muncă în rândul acestora şi atragerea lor în cadrul organizaţiilor U.T.M. prin forme de activitate atractive, deoarece se remarcase pasivitatea studenţilor în ceea ce priveşte participarea la activităţile organizaţiilor U.T.M[121].

„Proasta" compoziţie socială şi politică a studenţilor era una din cauzele găsite de partid pentru protestele din toamna lui 1956. „Curentele nemarxiste, antipartinice", care se manifestau în rândul studenţilor, şi „starea de spirit nesănătoasă", care domnea printre aceştia se datorau acestei compoziţii: doar 8% dintre studenţii medicinişti, spre exemplu, erau muncitori. Nici apartenenţa social-pilitică a corpului profesoral nu era de neglijat în găsirea vinovaţilor pentru declanşarea mişcărilor studenţeşti. Într-un raport întocmit de M.A.I. şi trimis spre informare Consiliului de Miniştri, au fost identificaţi, spre exemplu la Institutul Politehnic din Bucureşti 68 de profesori cu „trecut duşmănos", la Institutul Medico-Farmaceutic 19, iar la Universitatea „C.I.Parhon" 33 de profesori. Ministerul Învăţământului era acuzat că nu a stopat angajarea în rândul corpului didactic universitar a „elementelor necorespunzătoare"[122].

Informatorii din facultăţi au realizat rapoarte despre toate discuţiile„ duşmănoase" purtate între profesori sau studenţi. În ceea ce priveşte alte două doleanţe ale studenţilor, frecvenţa obligatorie şi predarea marxism-

---

[120] Stelian Tănase, Elite şi societate. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 152.
[121] *Ibidem* , p. 153.
[122] Mihai Retegan , *Starea de spirit în România la sfârşitul anului 1956. Date din arhiva C.C. al P.C.R.*, în *Arhivele totalitarismului* III, 1995, p. 14.

leninismului poziţia autorităţilor de la Bucureşti era inatacabilă. O frecvenţă obligatorie însemna un control mult mai riguros al studenţimii. A doua problemă, a studierii marxism-leninismului, era în fond o problemă ideologică. Pentru comuniştii români, renunţarea la ceea ce s-ar putea numi „privilegiul" de îndoctrinare a tineretului ar fi însemnat acceptarea slabei aderenţe a ideologiei comuniste în rândul societăţii. Aceasta, mai ales dacă se ţine seama de lipsa implicării politice remarcată de autorităţi în rândul studenţilor şi de criticile tot mai dese care veneau din partea acestora[123].

O altă consecinţă a mişcărilor studenţeşti din toamna anului 1956 a fost retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Românei în anul 1958. Potrivit memoriilor lui Hrusciov, în timpul vizitei sale din iunie 1955 Bodnăraş a fost cel care în calitate de ministru al Forţelor Armate, a ridicat primul problema retragerii trupelor sovietice din România. Hrusciov era convins că problema fusese deja discutată în conducerea P.M.R. şi că Bodnăraş fusese fără îndoială ales să abordeze subiectul datorită recomandărilor sale impecabile: serviciile aduse în trecut Uniunii Sovietice, încrederea şi respectul pe care Hrusciov recunoştea că-i erau acordate de conducătoii sovietici şi funcţia superioară pe care o ocupa (era unul dintre cei trei vice-prim-miniştri). Hrusciov consemnează că Bodnăraş a argumentat subliniind că interesele de securitate sovietice nu erau ameninţate, întrucât România era încercuită de alte ţări socialiste şi că nu se afla nimeni altcineva la Marea Neagră, cu excepţia Turciei[124].

A sugera o astfel de măsură atât de curând după moartea lui Stalin era un act de extremă cutezanţă care putea implica o oarecare clarviziune şi poate chiar un joc politic. Situaţia internaţională în anul 1955 nu-i permitea conducătorului sovietic să reacţioneze imediat la această propunere, dar ideea retragerii îi fusese inoculată şi a folosit-o la momentul pe care l-a considerat cel mai oportun[125].

Acest raţionament trebuie făcut, în primul rând, în contextul unui scenariu mai larg avut în vedere de Hrusciov şi pentru noua sa politică de deschidere către Occident iar în al doilea rând, ţinându-se seama de capacitatea P.M.R. de a asigura securitatea internă. Elementul cheie de politică externă a fost măsura unilaterală sovietică de a retrage un număr limitat de trupe din Europa Răsăriteană care, aşa cum spera Hrusciov ar fi putut provoca un răspuns similar din partea N.A.T.O. Nu este nicio

---

[123] *Ibidem*, p. 16.
[124] Alexandru Zub, *op. cit.*, p. 80.
[125] Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, *Agresiunea comunismului în România*, Editura Paideia, Bucureşti, 1998, p. 128.

coincidenţă în faptul că sovieticii au anunţat retragerea din România la 24 mai 1958, în aceeaşi zi cînd au fost reduse cu 119.000 de oameni, efectivele militare sovietice din Europa Răsăriteană. Poziţia strategică a României, flancată de alte state membre ale Tratatului de la Varşovia, a făcut ca propunerea de retragere a trupelor să nu neliniştească Uniunea Sovietică din punct de vedere al securităţii, orice temeri în legătură cu România ca aliat demn de încredere fiind risipite de acţiunile din timpul Revoluţiei ungare. Din acelaşi motiv, măsura de precauţie de a menţine un număr mare de trupe sovietice în Ungaria după Revoluţia din 1956 i-a permis lui Hrusciov să compenseze parţial orice reducere generală de trupe sovietice în această zonă[126].

La 25 iunie 1958, ultimii 35.000 de militari sovietici au părăsit România. Impactul cel mai semnificativ al retragerii sovietice asupra conducerii române a fost de natură psihologică. România era încă strâns legată în cadrul blocului sovietic, bazele navale şi aeriene sovietice rămăseseră pe teritoriul românesc, iar diviziile sovietice din Ucraina de Sud şi de dincolo de Prut în R.S.S.Moldovenească, puteau să intre oricând în caz de necesitate. Cu toate acestea, oricare ar fi fost raţiunile sovietice pentru retragere, Gheorghiu Dej putea s-o privească ca pe o concesie obţinută de la sovietici şi, cu încrederea astfel obţinută, putea să se angajeze, deşi cu prudenţă, într-o politică ce plasa România deasupra intereselor sovietice[127].

---

[126] *Ibidem*, p. 130.

[127] Ruxandra Cesereanu, *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional,* Editura Polirom, Iaşi, 2006, p. 199.

Desfăşurarea procesului de colectivizare în judeţul Timiş[1]: 1949 – 1953

The deployment of thecollectivizationprocess in Timiș county: 1949-1953

Raul Ionuţ Rus,
Serviciul Judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale

Abstract
The present article deals with relevant aspects concerning the development of the cooperativization of agriculture in the rural area of nowadays Timiș County in the first stage of this action 1949 – 1953. There are specified concrete situations referring to the setting up of the Collective Agricultural Establishments (C.A.E.) from the localities of Cenadul Mare, Lenauheim, Tomnatic, Beba Veche, Teremia Mare, Seceani, Giroc, Giarmata – Vii, Sânandrei, Giarmata, Făget, Clopodia, Percosova, Bichigi, Giera, etc. There were also presented centralized data about the collectivization activity for the entire Timișoara Region concerning the number of the set up Collective Agricultural Establishments, the number of the peasants registered in the cooperatives and the surface of the collectivized land. There was also approached the subject of the methods used by the mass and basic organizations of the Romanian Communist Party to attract the peasants in the Collective Agricultural Establishments, the methods through which the population of the villages was ”convinced to enroll in C.A.E.”.

Keywords:Timiş, collectivization, peasantry, agriculture, compulsory rates, C.A.E.

Studiul de faţă îşi propune să evidenţieze unele aspecte însemnate referitoare la implementarea procesului de colectivizare a agriculturii în

[1] Legea pentru raionarea administrativ-economică a teritoriului Republicii Populare Românenr. 5/1950 a desfiinţat judeţele, însă am optat pentru această sintagmă deoarece studiul de faţă cuprinde informaţii privind procesul de colectivizare în localităţile aflate cu precădere în limitele administrative ale actualului judeţ Timiş.

actualul judeţ Timiş în prima etapă[2] a acestei acţiuni de cooperativizare a satelor. Astfel, după încheierea lucrărilor plenarei din 3 – 5 martie 1949 prin care se hotărăşte „transformarea socialistă a agriculturii" şi aprobarea de către Ministerului Agriculturii de înfiinţare a primului lot de gospodării agricole colective (G.A.C.), la 24 iulie 1949 sunt inaugurate primele G.A.C. - uri: „Zorile" din Turnişor, jud. Sibiu, „Drumul Nou" din Zăbrani, Jud. Arad, „Ogorul Roşu" din Laslea, Jud. Târnava Mare, „Victoria Socialismului" din Răşcani, Vaslui, „Tractorul Roşu" din Lunca de Jos jud. Cluj[3].

La 1 august 1949 este emis Decretul nr. 319 privind înfiinţarea G.A.C. – urilor, care conţinea 2 articole: „**Art. 1.***Se aprobă organizarea Gospodăriilor Colective*. **Art. 2**. *Gospodăriile agricole colective se vor înfiinţa la propunerea Ministerului Agriculturii, prin hotărâri ale Consiliului de Miniştri*".

În actualul judeţ Timiş, acţiunile premergătoare pentru declanşarea procesului de socializare a agriculturii încep încă de la începutul anului 1949, atunci Prefectura judeţuluiTimiş-Torontal solicita preturilor de plasă printr-o circulară, datată 5 ianuarie 1949, „să fie luate măsuri ca registrele agricole ă fie puse la punct până pe 10 ianuarie, făcându-se ultimele completări în special privitor la suprafeţele de teren. Primăriile care nu au registre suficiente sau dacă sunt prea distruse, vor comanda registre direct la Monitorul Oficial. Neîntocmirea registrelor agricole se va califica şi sancţiona ca sabotaj la planul agricol"[4].

Imediat după lucrările plenarei din martie 1949 care a hotărât transformarea socialistă a agriculturii, Comitetul Provizoriu al Sfatului Popular al Judeţului Timiş transmitea un raport către Ministerul Afacerilor Interne, în care făcea următoarea precizare: „trebuie să remarcăm că o parte din ţărănimea muncitoare şi colonişti sunt pentru colectivizare. Avem încă un număr destul de însemnat dintre aceia care nu se împacă cu ideea

---

[2]Potrivit mai multor studii, cooperativizarea agriculturii s-a desfăşurat în două etape principale: 1949-1953 şi1953-1962. Aceste etape la rândul lor au fost împărţite în mai multe stadii. Vezi în acest sens studiile lui Robert Levy: „Primul val al colectivizării: politici centrale şi implementare regională, 1949-1953" şi Marius Oprea „Transformarea socialistă a agriculturii: asaltul final 1953-1962" în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (eds.), *Tărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* ed. Polirom, Iaşi, 2005, pp. 66; 83.

[3]Apud,*Alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare în România,*Ed. Politică, Bucureşti 1969, în Octavian Roske, *Colectivizarea Agriculturii în România 1949 – 1962*

[4]Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Timiş (în continuare SJAN Timiş), fond Prefectura Judeţului Timiş – Torontal, dosar 16/1949, f. 104.

colectivizării agriculturii. Astfel că mai este nevoie de o lungă şi intensă muncă de lămurire în sânul ţărănimii sărace şi mijlocaşe”[5]. Acesta este probabil motivul pentru care, atunci când s-a aprobat înfiinţarea primului lot de G.A.C. – uri, nu a fost inclusă nici o comună din judeţul Timiş.

În urma comasărilor din anul 1949, se înfiinţează primele două gospodării agricole cooperatiste: G.A.C .„Victoria” în comuna Lenauheim şi G.A.C. „Ştefan Plăvăţ”, în comuna Cenadul Mare. Gospodăriaagricolă colectivă din Lenauheim a fost inaugurată în august 1949 cu 58 de familii de colectivişti, iar un an mai târziu, cuprindea 69 de familii şi două cereri noi de înscriere, avea o suprafaţă de 303,74 ha pământ. În anul 1950 în cadrul acestei gospodării se înfiinţează ramuri noi de producţie: atelier de fierărie, atelier de rotărie şi frângherie[6].

G.A.C. „Ştefan Plăvăţ” din comuna Cenadul Mare a fost inaugurată august 1949 cu un număr de 121 de familii de colectivişti. La sfârşitul anului 1950 cuprindea 147 de familii şi 36 cereri pentru înscriere. Gospodăria deţinea o suprafaţă de 707,77 ha pământ. În cursul anului 1950 s-au înfiinţat noi ramuri de producţie: albinăritul (s-a început cu 25 de familii), crescătorie de păsări cu 795 pui - rasa Lekhorn. Gospodăria mai cuprinde 14 vaci, 14 scroafe pentru reproducţie[7].

Pentru supravegherea acestor două gospodării agricole colective, Comitetul Provizoriu al judeţului Timiş – Torontal a desemnat pentru fiecare câte un membru responsabil cu ţinerea unor şedinţe lunare în cadrul gospodăriilor[8].

Trebuie amintit faptul că anterior inaugurării celor două G.A.C. – uri în anul 1948 au fost constituite şase Staţiuni de Maşini Tractoare (S.M.T.), acestora în anul 1949 li s-a adăugat un centru regional mecanic, două şcoli de tractorişti şi o şcoală de agronomi de sectoare şi încă un S.M.T.. Tot în anul 1948 sunt înfiinţate treizeci şi trei de unităţi Gospodării Agricole de Stat (G.A.S.), care în anul 1949 prin regrupare sunt reduse la 26. Alături de cele două G.A.C. în anul 1949 sunt formate 68 de asociaţii pentru lucrarea terenurilor în comun, cu 2024 de membrii, agricultori săraci în marea majoritate, cu o suprafaţă de 3885 ha[9].

În anul 1950 procesul colectivizării se face simţit mai pregnant, fiind constituite o serie de G.A.C. –uri. În Plasa, şi ulterior din anul 1950 Raionul

---

[5]*Ibidem*, dosar 50/1949, f. 5.
[6]SJAN Timiş, fond *Comitetul Regional PCR Banat*, dosar 21/1950, f.138.
[7]*Ibidem.*
[8]SJAN Timiş, fond *Prefectura Judeţului Timiş – Torontal*, dosar 50/1949, f. 98.
[9]*Ibidem*, f. 118.

Sânnicolaul Mare, pe lângă G.A.C. din comuna Cenadul Mare, la 4 iunie 1950 este constituită Gospodăria Agricolă Colectivă „Gheorghi Dimitrov" din Beşenova Veche inaugurat cu 71 de familii; G.A.C. „Drumul lui Lenin" din Sânnicolaul Mare, inaugurat la 25 iunie 1950 cu 96 de familii; G.A.C. „Lumina" din comuna Teremia Mare, inaugurat în luna august 1950 cu 64 de familii; G.A.C. „Eroi de Stalingrad" din comuna Beba Veche cu 60 de familii; G.A.C. „30 Decembrie" din localitatea Tomnatic cu 46 de familii[10].

La constituirea gospodăriei agricole din Tomantic (Triebswetter – localitate în aproprierea de oraşul Sânnicolaul Mare, având la vremea respectivă o populaţie preponderent de origine germană „şvabi"), au fost întâmpinate unele dificultăţi. Astfel, într-un raport din 25 ianuarie 1950 se precizează că G.A.C. –ul este în curs de înfiinţare, că s-au înscris deja 47 de locuitori cu câte 4 ha şi că „se face o intensă muncă de lămurire pentru noi înscrieri"[11]. Dar din raportul din 14 februarie 1950 reiese că „la înfiinţarea G.A.C. se întâmpină greutăţi" pentru că cei înscrişi „s-au retras din motive necunoscute"[12]. Cei care par a îngreuna lucrurile sunt coloniştii, recent împroprietăriţi. După cum se consemnează la 14 martie 1950 „locuitorii (coloniştii şi îndreptăţiţii) din această comună se lasă greu lămuriţi, deoarece se leagă mult de proprietatea individuală"[13]. La 25 mai 1950, tonul se înăspreşte şi sunt indicaţi nominal coloniştii care nu lucrează pământurile, dându-le ori în parte, ori în arendă, şi ajung în situaţia critică de a nu preda cotele, refuzând categoric să le livreze. Aceleaşi persoane „nu vor să se conformeze nici Rezoluţiei C.C. al P.M.R. din 3 – 5 martie 1949 referitoare la socializarea agriculturii şi înfiinţarea gospodăriilor colective. Munca de lămurire intensă ce s-a depus până în prezent pentru socializarea agriculturii a fost zădărnicită de aceste elemente care prin agitaţia lor influenţează formarea unor gospodării colective[14]. În luna iunie a aceluiaşi an aceleaşi persoane sunt „elemente reacţionare". După mai multe încercări eşuate un raport precizează, în sfârşit: „În ziua de 13 august 1950 în comuna noastră s-a inaugurat, în cadru festiv o Gospodărie Agricolă Colectivă cu denumirea «30 Decembrie»". În G.A.C. au intrat un număr de 46 de ţărani

[10]SJAN Timiş, fond *PCR – Comitetul Regional Timiş*, dosar 11/1950, f. 201, 211.
[11]Apud, S.J.A.N. Timiş, fond *Primăria comunei Tomnatic*, dosar 307/1950, f.105 – 117, în Smaranda Vultur „*Etnicitate şi colectivizare în Banat: cazul comunei Tomnatic, 1949 – 1956"* în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (eds.), *Tărănimea şi puterea* ... p.219.
[12]*Ibidem.*
[13]*Ibidem.*
[14]*Ibidem.*

reprezentând 46 de gospodării ţărăneşti (18 gospodării fără pământ, 18 ţărani săraci şi 10 ţărani săraci), doar 4% din numărul total al gospodăriilor din comună, cum rezultă dintr-o situaţie stabilită la data constituirii G.A.C[15]. Suprafaţa de teren pe care o aduceau ei în colectiv era de 114 ha teren agricol, din care 104 ha teren arabil şi 10 ha viţă de vie. Statul mai adugă aproximativ 100 ha. Structura pe naţionalităţi celor înscrişi indica: 13 români, 15 maghiari, 19 bulgari, 6 germani. În acel moment (în august 1950) comuna avea 4713 locuitori, dintre care: 2147 germani, 1938 români, 207 maghiari, 84 bulgari, 337 alţii. Din totalul de 1495 de familii, 13 erau încadrate la chiaburi, 408 la mijlocaşi, 123 la săraci şi 443 nu aveau pământ[16].

În localitatea Seceani la 4 iunie 1950 este înfiinţată G.A.C. „Calea Socialismului", cu un număr de 33 de familii reprezentând 59 braţe de muncă, membrii au adus în colectiv suprafaţa de 178 ha. În gospodăria respectivă se consemnează că „există o totală lipsă de gospodărire, nu s-a construit nimic din s-a construit nimic din ce s-a planificat. G.A.C. nu constituie un exemplu pentru ţărănimea muncitoare din sectorul individual, din contră după felul cum merge munca în această gospodărie putem spune că este o piedică. L-a constituire s-a încălcat linia partidului, înscriindu-se unii membrii cu promisiuni şi chiar forţări făcute din partea preşedintelui Comitetului Provizoriu al Sfatului Comunal care a promis lui M.I de 88 de ani, intrat cu 4,64 ha că în G.A.C. nu este voie să muncească sau cum este P.M. intrată cu 5,80 ha teren, căreia nu i-a eliberat de la Sfat nici un act până nu s-a înscris în G.A.C. O cauză este şi munca superficială dusă din partea comitetului raional care n-a sprijinit organizaţia de bază şi care nu – şi trăieşte viaţa"[17].

G.A.C. „Drumul lui Lenin" din comuna Făget, a fost înfiinţată la 9 iulie 1950, formată din 54 de familii cu 82 braţe de muncă. Membrii au adus în gospodărie 95 ha, iar 63 de ha au primit din rezerva de stat, în total 158 ha. [18]„Cei înscrişi nu vin la muncă decât în proporţie de 40 – 45%, recoltările şi alte munci nu s-au făcut la timp, viaţa gospodăriei se desfăşoară dezorganizat, la întâmplare, consiliul de conducere este slab, G.A.C. – ul nu constituie un exemplu pentru ceilalţi ţărani muncitori

---

[15]*Ibidem,* dosar 403/1950 – 1951, f. 305 – 307.

[16]*Ibidem.* Chestionare asemănătoare se elaborează la 13 martie 1951, unde se menţionează că în comună sunt 403 familii de colonişti, dintre care 7 în G.A.C. şi 1030 de familii de băştinaşi, dintre care 39 în G.A.C.

[17]S.J.A.N. Timiş, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat,* dosar 38A/1951, f. 124.

[18]*Ibidem.*

individuali. La constituire s-a călcat linia partidului, înscriindu-se unii membrii prin promisiuni, s-au primit un număr mare de salariaţi, cât şi meseriaşi care nu cunosc munca agricolă”[19]. Pentru consolidarea gospodăriei agricole se propunea adoptarea de măsuri prin excluderea colectiviştilor care au intrat din interes pentru a scăpa de pământ, cât şi pe meseriaşi[20].

G.A.C. „Flacăra” din localitatea Sânandrei inaugurată la 9 iulie 1950, era formată din 104 familii, cu o suprafaţă de 532 ha şi 105 ha primite din rezerva de stat, în total 637 ha. După constituire se înregistrează încă 13 cereri noi de înscriere. La constituirea acestei gospodării „s-a mers pe linia să aibă un număr da familii cât mai mare, au fost înscrişi salariaţi şi colonişti nestatornici. Munca se face dezorganizat, organizaţia de are o activitate slabă, toate acestea au dus ca recoltele din anul acesta să fie compromise” [21].

În comuna Giarmata în august 1950 este formată G.A.C. „Steaua Roşie”. Iniţial au fost înscrise 70 de familii de colectivişti, iar până în anul 1951 au fost primite încă 14 familii. Membrii au adus în gospodărie o suprafaţă de pământ de 422 ha, primind din rezerva de stat alte 42 ha teren arabil. La acest G.A.C. din 209 braţe de muncă „vin la muncă 25. Consiliul de conducere munceşte slab. În colectiv au intrat salariaţi, nefiind agricultori de meserie, iar la înscriere s-au exercitat presiuni, fiind ameninţaţi cu darea afară din funcţia ce o deţineau (este vorba despre salariaţi), alţii s-au înscris pentru a scăpa de pământ. Unii colectivişti au fost înscrişi cu anumite promisiuni şi prin anumite metode, nu au intrat din convingere”[22].

La Giarmata – Vii este constituită în anul 1950 G.A.C. „I.C. Frimu”cu 39 de familii, 76 braţe de muncă, 164 ha aduse în G.A.C. de membri şi 40 ha primite din rezerva de stat. Nici această gospodărie nu a dat rezultate deoarece „consiliul de conducere nu munceşte, preşedintele are metode străine, înjurând colectiviştii, organizaţia de bază nu are viaţă”[23] .

G.A.C. „Libertatea” din comuna Giroc, (înfiinţată la 23 iulie 1950, cu 40 de familii din care 2 fără pământ, suprafaţa de teren adusă în colectiv era de 58,35 ha şi încă 82,71 ha de la stat) „a mers slab încă de la început, nu s-a făcut o verificare temeinică a celor înscrişi, figurează ca membrii si salariaţi care nu merg la munca câmpului. Pe lângă aceasta mai sunt unele elemente care în viaţa lor au făcut şi fac speculă pe piaţa Timişorii, iar

---

[19]*Ibidem.*
[20]*Ibidem.*
[21]*Ibidem,* f..126.
[22]*Ibidem,* f..140.
[23]*Ibidem.*

câţiva au patima beţiei, îi atrag chiaburii la câte un pahar de ţuică, montându-i să facă scandal. Organizaţia de bază este cât se poate de slabă prin faptul că majoritatea membrilor au un trecut pătat”[24]. Printre măsurile care se propuneau pentru îmbunătăţirea activităţii se regăsesc: excluderea din G.A.C. a celor care nu veneau la muncă sau au părăsit comuna, a elementelor instigatoare, schimbarea celor care făceau parte din consiliile de conducere, reducerea suprafeţei agricole primită din rezerva de stat[25].

G.A.C. „Horia, Cloşca şi Crişan” din localitatea Jadani (Corneşti) este inaugurată la 30 iulie 1950 din 46 de familii, cu 193 ha şi 60 ha primite din rezerva de stat. La acest G.A.C. „la înscriere s-au făcut la unii din ci ce s-au înscris diferite promisiuni de fostul secretar al plasei Vinga. Consiliul de conducere nu este suficient de antrenat, preşedintele este slab, nu are autoritate”[26].

În comuna Giera, s-au în înscris în G.A.C. 43 de familii (din 284 gospodării individuale) din care 16 familii ţărani săraci, 24 ţărani mijlocaşi şi 3 ţărani fără pământ. Secretarul organizaţiei de bază din comună menţiona că „situaţia politică este bună în comună, spiritul între colectivişti este foarte bun”[27], însă la puţin timp după aceea „ca să se ămbunătăţeacă viaţa orgnizaţiei de bază şi celelalte munci din comună, ar fi necesar să se facă o reorganizare fundamentală în aeastă comună, începând de la conducerea organizaţiei, însă nu se găseşte un membru în această comună care să preia funcţia de secretar al organizaţiei de bază, fiindcă acest secretaral organizaţiei nici nu vrea să audă de colectiv, la fel nici administratorul presei de ulei, este membru de partid şi nu vrea să audă de G.A.C. Am căutat să propun pe altcineva, însă nu s-a găsit un element cinstit care a predat cota. În coletiv sunt 43 de membrii înscrişi, dintre care 8 membrii de partid din 42”[28]

În localitatea Cruceni din 257 de gospodării (din care 110 aparţineau ţăranilor săraci, 140 ţăranilor mijlocaşi şi 7 gospodării – ţărani fără pământ) s-au înscris în gospodăria agricolă colectivă 45 de familii reprezentând 18 % din totalul gospodăriilor din comună, suprafaţa de teren adusă în G.A.C. era de 191,72 ha adică 24 % din totalul suprafeţei agricole din comună (1332 ha)[29]. În Ciacova din 835 de familii (253 gospodării – ţărani săraci, 275 –

---

[24]*Ibidem*, f. 146.
[25]*Ibidem*.
[26]*Ibidem*, f..144.
[27]*Ibidem*, dosar 50/1951, f. 20.
[28]*Ibidem*, dosar 35/1950, f. 6.
[29]*Ibidem*, f. 44.

ţărani mijlocaşi, 241 diverse gospodării şi 66 gospodării chiabureşti) s-au înscris în gospodăria agricolă 83 de familii (7 familii ţărani săraci, 71 familii ţărani mijlocaşi şi 5 familii ţărani fără pământ), aducând în G.A.C. o suprafaţă de 380,79 ha reprezentând 10,4 % din suprafaţa totală (3656 ha) şi 14,3% din suprafaţa arabilă (2651ha.). Referitor la numărul celor înscrişi în G.A.C. instructorul regional îşi exprima indignarea deoarece „faţă de numărul de membrii pe care îl are organizaţia de bază cât şi organizaţia de masă, cei înscrişi în gospodărie sunt puţini”[30].

În localitatea Percosava gospodăria agricolă din comună s-a format din 36 de familii, însă „deşi în comună este o atmosferă bună, ţărănimea muncitoare în marea ei majoritate aşteaptă cu nerăbdare să vadă succesele muncii în gospodărie, lucru ce le va înlătura neîncrederea pe care o mai au faţă de munca şi rezultatele în G.A.C.. Chiaburimea, în mod indirect, prin diferite cozi de topor caută să întărească şi să dezvolte în sânul ţărănimii muncitoare neîncrederea faţă de G.A.C., folosind în acest sens contradicţiile dintre colonişti şi băştinaşi. De fapt băştinaşii s-au înscris în G.A.C. în număr foarte mic, o mare parte din ei au format întovărăşiri de tip T.O.Z.. Relaţiile dintre G.A.C. şi T.O.Z. sunt distanţate”[31].

În Clopodia, gospodăria agricolă a fost formată din 40 de familii, dar „atmosfera politică în privinţa formării G.A.C. se prezintă în felul următor: majoritatea ţăranilor muncitori privesc cu pasivitate şi neîncredere această acţiune, aşteptând rezultatele muncii în G.A.C.. Chiaburii nu se manifestă făţiş, însă prin uneltele lor, ţărani muncitori (foşti fie legionari, fie manişti), dar şi prin preotul satului caută să semene neîncredere în rândul ţăranilor muncitori cinstiţi”.[32]

Satul Breştea din raionul Deta în anul 1950 era compus din 220 gospodării din care: 12 ţărani fără pământ, 91 gospodării ale ţăranilor mijlocaşi, 99 gospodării chiabureşti şi 19 gospodării diverse. Satul dispune de 941 teren, din care 779 ha arabil. În gospodăria agricolă colectivă constituită în cursul anul 1951 s-au înscris 19 gospodării, adică 8,06% din numărul total al gospodăriilor din comună. Cei înscrişi în gospodărie au adus 89,71 ha şi 53 de braţe de muncă. Totodată în comună din 25 de membrii de partid în colectiv s-au înscris 19, ceea ce reprezintă 60% din numărul total al membrilor[33].

---

[30]*Ibidem,* f. 71.
[31]*Ibidem,* dosar 50/1952, f. 204.
[32]*Ibidem,* f. 219.
[33]*Ibidem,* dosar 44/1950, f. 6-7.

La 23 iulie 1950 este întemeiată G.A.C. din satul Bichigi, cu 29 de familii şi 42 braţe de muncă. Membrii au adus 56 ha de teren şi de la rezerva de stat gospodăria a fost înzestrată cu 117 ha. Acest G.A.C. „încă de la început a mers slab din cauză că cei înscrişi au fost insuficienţi lămuriţi, lucru care s-a putut vedea cu ocazia strângerii inventarului agricol. Fostul secretar al organizaţiei de bază din sat a promis la unii <ţărani>posturi, iar la alţii pânză sau porumb de care aveau nevoie cei care urmau să se înscrie. Pe lângă aceasta cu ocazia înscrierilor a făcut şi ameninţări, cum de exemplu lui T. Serafim *ia* spus că dacă nu se va înscrie a fi ridicat, iar casa lui va fi transformată în sediul G.A.C. Gospodăria tot timpul a mers slab, colectiviştii nu veneau la muncă, din care cauză recoltatul cerealelor nu s-a făcut la timp, iar o parte in porumb s-a compromis. Viaţa de partid în organizaţia de partid este slabă. Aceasta se datorează în primul rând raionului de Partid care nu a căutat să dea un sprijin mai temeinic organizaţiei de bază şi organizatorului de partid care a fost destul de slab”[34].

În ceea ce priveşte sectorul de stat al agriculturii la 24 octombrie 1950, cele 26 de G.A.S. – uri aveau o suprafaţă agricolă de 56000 ha şi un număr de 5000 salariaţi, iar în cadrul acestora sunt înfiinţate 96 de ferme[35]. Inventarul agricol era format din: 340 tractoare, în funcţiune 298; pluguri 308 bucăţi în funcţiune 270; din 350 semănători erau în stare de funcţionare 335; selectoare 46 în stare de funcţionare, treere 58 în stare de funcţionare[36]. În aprilie 1951 prin reorganizare numărul loe este redus la 20, cu o schemă de personal care cuprindea 2o de directori aministrativi, 14 directori politici şi 306 membrii de partid. Pe lângă aceste 20 de gospodării agricole de stat au fost constiutite 20 de organizaţii de bază cu 4305 muncitorii permanenţi[37]. Inventarul agricol al staţiunilor de maşini tractoare consta din: 429 tractoare din care în stare bună 381; pluguri 456 din care au fost reparate 436; grape 438 bucăţi în stare de funcţionare 408. Staţiunile de maşini tractoare aveau în plan pentru toamna anului 1950, în ceea ce priveşte arăturile şi însămânţările 89.430 ha, din care până în luna septembrie realizaseră 17850 ha[38]. Au fost organizate 611 centre de reparat unelte agricole, 948 centre pentru condiţionarea seminţelor şi 1062 centre pentru tratarea seminţelor[39].

---

[34]*Ibidem*, dosar nr. 38A/1951, f.121
[35]*Ibidem*, dosar 20/1950, f.45.
[36]*Ibidem*, f. 39.
[37]*Ibidem*, dosar 37/1951, f. 22.
[38]*Ibidem*, f.40.
[39]*Ibidem*, f.35.

În sectorul particular exista următorul inventar agricol: 453 pluguri pentru tractoare, 28898 cai, 7254 boi, 1673 vaci, 83 selectoare, 1256 treere, 506 ateliere de fierărie, 54 ateliere mecanice.

Referitor la sectorul gospodăriilor colective, în Regiunea Timişoara în octombrie 1950 erau deja constituite 68 de G.A.C. – uri, cu 4163 de familii (4,4% din numărul total de familii de ţărani din regiune). Cei înscrişi în G.A.C. - uri erau 326 familii fără pământ, 1883 familii de ţărani săraci şi 1957 familii de ţărani mijlocaşi. Pe naţionalităţi situaţia se prezenta astfel: 54% erau români, 25% maghiari, 8,16% sârbi, 0,65% germani, 1,5% bulgari, iar restul alte naţionalităţi. Suprafaţa totală de pământ a acestor G.A.C. – uri era de 21342 ha, ceea ce reprezenta 4% din suprafaţa totală a Regiunii Timişoara[40]. Starea acestor gospodării era caracterizată astfel de organele locale ale partidului: „bune – 16, mediocre – 35, slabe – 17”. Pentru consolidarea celor 17 gospodării colective considerate slabe, se propuneau excluderea unui număr de 133 de familii: 50 familii excluse pentru atitudini duşmănoase, 83 de familii îndepărtate pentru faptul că au părăsit comunele respective, precum şi alţi membrii înscrişi cu promisiuni, „din care cauză nu şi-au adus pământul şi inventarul tot, de asemenea nu au venit nici la munca câmpului”[41]. Totodată reuşiseră să se strecoare printre membrii G.A.C. şi 6 chiaburi la G.A.C. – urile din localităţile: Mănăştur, Comloşul Mic (inaugurată în anul 1950, cu 59 de familii), Diniaş (inaugurată în martie 1950 cu 152 de familii şi 791 ha de pământ) şi Foeni (inaugurată în anul 1950 cu 59 de familii).[42]

Suprafaţa adusă în colectiv de cei înscrişi a fost de 16796 ha, iar pământul cu care au fost înzestrate gospodăriile agricole din rezervele de stat a fost de 4546 ha, astfel gospodăriile colective din regiune însumau în total 21343 ha, ceea ce reprezenta, în anul 1950, doar 5% din suprafaţa totală a terenului arabil particular din Regiunea Timişoara[43]. Braţele de muncă în număr de 7921 au fost repartizate în 142 de brigăzi, împărţite la rândul lor în 532 de echipe[44].

Odată cu înscrierea în gospodăriile agricole a fost colectat de la membrii şi următorul inventar agricol viu: cai – 1582, mânji – 105, boi – 51, bivoli – 3, tineret bovin – 15, măgari – 1, şi inventarul mort format din: pluguri – 1413, grape – 1207, prăşitoare – 988, semănătoare păioase – 213,

---

[40]*Ibidem*, dosar 21/1950, f.19,100.
[41]*Ibidem*, dosar 38A/1951, f.119.
[42]*Ibidem*, f. 7.
[43]Idem, dosar 20/1950, f.62.
[44]*Ibidem.*

semănătoare pentru porumb – 117, secerătoare – 101, greble mecanice – 24, tăvălugi – 49, treer – 34, batoze porumb – 109, căruţe – 1452, hamuri – 1642, sănii – 64, cositoare – fân – 7, tractoare – 2, râşniţe – 2, uruitoare – 1, polidiscuri – 1[45]. De asemenea la 30 septembrie 1950 în Regiunea Timişoara au fost înfiinţate 210 întovărăşiri cu o suprafaţă agricolă de 11475 ha[46].

La sfârşitul anului 1950, în luna decembrie la Timişoara a avut loc o întâlnire a preşedinţilor de G.A.C. –uri, directori de S.M.T. cu o delegaţie din Uniunea Sovietică formată din delegaţi colhoznici, muncitori de la S.M.T. – uri. Aceştia au explicat cum în procesul de colectivizare a agriculturii în URSS „în anul 1930, partidul şi guvernul au luat măsuri de represiune împotriva chiaburilor, evacuându-i în Siberia şi întreaga lor avere a fost trecută la colhozuri. Astfel, s-a deschis un drum larg pentru construirea unei vieţi bune”[47]; în anul 1951 începe deportarea chiaburilor din sud – vestul României în Bărăgan.

Una dintre problemele cele mai grele cu care s-au confruntat atât gospodăriile agricole colective, cât şi gospodăriile agricole de stat după constituire, fost aprovizionarea cu furaje. Astfel, în sectorul gospodăriilor agricole colective deficitul de furaje la nivelul anului 1950 era următorul: paie – 417400 kg., fân – 1369890 kg., porumb – 782202 kg., tuleie – 121900 kg.; gospodăriile agricole de stat aveau un deficit de porumb de 1300 vagoane[48]. Acest deficit s-a datorat cu precădere datorită insuficienţei suprafeţelor agricole însămânţate din sectorul cooperatist al agriculturii.

Situaţia suprafeţelorde teren însămânţate în toamna anului 1950 în sectorul gospodăriilor individuale şi cele al gospodăriilor colective se prezenta astfel[49]:

A. Sector particular - Însămânţări toamnă - anul 1950

Nr. crt.	Raion - Oraş	Grâu - ha	Secară - ha	Borceag - ha	Rapiţă - ha	Orz - ha	Total însămânţări raion - ha
1	Deta	47725	855	357	1206	7960	58119
2	Lugoj	44469	2537	129	-	3216	50351
3	Sânnicolaul Mare	40250	703	113	-	6549	47618
4	Timişoara	51108	1089	316	14	8764	61261

[45]*Ibidem.*
[46]*Ibidem,* f.41.
[47]*Ibidem,* f. 106.
[48]*Ibidem,* f. 63.
[49]*Ibidem,* dosar 20/1950, f.36.

5	Lugoj - oraş	1150	65	5	-	150	1370
6	Timişoara - oraş	1722	33	22	-	350	2127
	Total	186434	5253	941	1220	26998	220846

B. Sector Gospodării Agricole Colective - Însămânţări toamnă - anul 1950

Nr. crt.	Raion - Oraş	Grâu - ha	Secară - ha	Borceag - ha	Rapiţă - ha	Orz - ha	Total însămânţări raion - ha
1	Deta	1286	37	90	77	211	1702
2	Lugoj	427,36	76	19	-	57	579,36
3	Sânnicolaul Mare	1433	41	183	-	254	1921
4	Timişoara	1944	110	166	6	281	2607
5	Total	5090,36	264	458	83	803	6081,36

După cum se poate vedea din aceste situaţii comparative privind lucrările de însămânţări de toamnă, în anul 1950 suprafaţa cultivată de sectorul particular era net mai mare, decât cea cultivată de gospodăriile agricole colective. Însă pe parcursul anilor ce vor urma acest raport se schimba în favoarea G.A.C. – urilor.

În ceea ce priveşte colectarea „inventarului viu şi mort” în sectorul G.A.C., la sfârşitul anului 1950, din 68 de gospodării agricole constituite, în 53 se reuşise strângerea acestuia. Însă în această acţiune au fost întâmpinate şi greutăţi. La Gospodăria Agricolă Giarmata colectiviştii s-au opus la predarea vitelor, la G.A.C. Ianova 6 dintre membrii colectivului au refuzat să predea caii. În comuna Periam un colectivist a refuzat să predea caii, în Petrovaselo 10 colectivişti au avut tendinţa să-şi vândă boi, iar doi colectivişti chiar i-au vândut, în localitate Iecea Mare un colectivist a fugit din comună când a fost să predea inventarul[50].

La G.A.C. Teremia Mare preşedintele comitetului refuză să predea un cal, la G.A.C. Becicherecul un colectivist a fugit din comună cu un cal şi căruţă, la G.A.C. Beregsăul Mic un colectivist a vândut caii în loc să-i aducă în colectiv, la G.A.C. Comloşul Mare 3 colectivişti refuză să predea cai, la G.A.C. Sânandrei 6 colectivişti refuză să predea caii[51]. Aceste cazuri de sustragere de la predarea inventarului sunt puse pe seama faptului că „nu s-a dus o muncă destul de susţinută şi combativă în cadrul organizaţiilor de bază şi în organizaţiile de masă, ceea ce a determinat pe unii colectivişti să

[50]*Ibidem*, f.39-41.
[51]*Ibidem*, dosar 21/1950, f. 20-21.

profite de slăbiciunea noastră, să nu aducă în întregime vitele şi chiar să le vândă”[52].

În martie 1950, deşi era pe cale de constituire la Iecea Mică un G.A.C. „preşedintele Comitetului Provizoriu Buzatu I. deşi s-a înscris în colectiv, şi-a vândut caii şi a provocat o atitudine confuză în sânul maselor ceea ce a determinat Comitetul Plăşii Jimbolia de a amâna înfiinţarea gospodăriei agricole din comună”[53].

Metodele utilizate de către organizaţiile de bază şi de masă ale Partidului Comunist Român pentru atragerea ţăranilor în gospodăriile agricole colective au cunoscut diferite forme, de la promisiunile de scutire de la impozite şi cote, la constrângeri şi ameninţări, în multe cazuri nu au avut nimic de-a face cu liberul consimţământ, „în munca de colectivizare s-au făcut şi greşeli cauzate de lipsa de antrenare a organizaţiilor de masă în munca de constituire a gospodăriilor agricole. În alte cazuri în constituirea G.A.C. – urilor din primăvara anului 1950, comunele în care au fost propuse pentru a se înfiinţa colective era o adevărată bătălie de activişti şi agitatori, fiind cazuri când într-o comună din acestea se întâlneau 10 – 15 activişti.

În comuna Peciul Nou unde în ziua semnării actului de constituire nu au semnat decât numai 16 ţărani înscrişi, urmând ca după aceea timp de 2 zile să se ducă muncă de lămurire pentru a semna şi ceilalţi. În comuna Beba Veche, tovarăşul Baba, instructor de plasă la Sânnicolaul Mare, a promis preşedintelui G.A.C. că nu va trebui să aducă mânzul în G.A.C., în acest fel s-a produs o serie de greutăţi cu adunarea inventarului viu. În comuna Stamora Germană secretarul organizaţiei de bază P.M.R., tovarăşul Kelemen a promis ţăranilor intraţi fără pământ în G.A.C. că vor primi şi ei grădini, aşa cum arată statutul pentru fiecare colectivist. Desigur şi în acest sens am avut greutăţi pentru a lămuri aceste lucruri. În comuna Ianova membrii G.A.C. nu au vrut să aducă mânjii la adunarea vitelor, deoarece spuneau că acest lucru nu prevede statutul, în urma acestui fapt am dus o muncă intensă de lămurire în rândul colectiviştilor şi cu mari greutăţi am reuşit să-i facem să aducă. În comuna Teremia Mare la ţăranii care au intrat în G.A.C. fără pământ la fel li s-a promis că vor primi şi ei grădini, 0,25 ha, aşa cum prevede statutul. Din cauza acestor promisiuni când s-a arătat că cei fără pământ nu primesc grădină, am avut cazuri când aceştia s-au retras înainte de constituirea gospodăriei agricole colective.

---

[52]*Ibidem.*

[53]S.J.A.N. Timiş, fond *Prefectura Judeţului Timiş – Torontal,* dosar 10/1950, f. 14.

În comuna Comloşul Mare „s-au făcut unele promisiuni din partea tovarăşului Clejiu, la fosta plasă Jimbolia, care a promis la doi ţărani că poate intra în G.A.C. cu un cal şi unul poate să-l vândă, iar în această privinţă am avut mari greutăţi cu adunatul vitelor. Tot în această comună au fost primiţi în G.A.C. unul numai cu 2,5 ha, iar inventarul şi restul de 7 ha nu a adus în G.A.C. spunând ulterior că este al soţiei. În comuna Mănăştur au fost primiţi 16 salariaţi din totalul de 33 familii, s-a muncit greşit, iar acum nu are G.A.C. – ul braţe de muncă. În comuna Cutina a fost constituit G.A.C. numai cu 24 familii în care una nu a muncit deloc la G.A.C. Au fost primiţi şi chiaburi în gospodăriile agricole colective…”[54]. În comuna Giera „am organizat dintre cei mai buni membrii care s-au înscris în colectiv să meargă cu munca de lămurire, pentru atragerea de noi membri în G.A.C.”[55]

Într-un raport informativ se consemnau următoarele aspecte cu privire la derularea procesului de socializare a agriculturii: „în munca de formare a G.A.C. am avut o serie de lipsuri atât din lipsa de experienţă în acest domeniu, cât şi unii tovarăşi în tendinţa de a face cât mai multe gospodării colective au mers pe calea rezistenţei uşoare făcând unele promisiuni, iar în unele cazuri trecând la acţiuni stângiste. În unele comune s-a aglomerat atât numărul activiştilor de partid, cât şi al activiştilor al organizaţiilor de masă, care au dus ei înşişi munca de lămurire de la ţăran la ţăran, fără a folosi metoda de a organiza instruiri şi a antrena pe membrii de partid, pe membrii organizaţiilor de masă de a duce ei munca de lămurire. Folosind aceste măsuri am dat aspectul de a forţa pe ţăranii muncitori de a se înscrie în G.A.C. Aceasta s-a întâmplat mai mult în comunele: Cărpiniş, Variaş, Biled”[56].

În comuna Covaci, secretarul organizaţiei de bază a ameninţat pe fierarul din comună că „dacă nu intră în G.A.C. va fi dat afară din casa lui. Acest fierar s-a înscris în G.A.C.. Un alt caz de slăbiciune îl avem la G.A.C. Cutina. Această gospodărie fiind constituită numai cu 24 de familii. Cu toate că este o gospodărie agricolă colectivă înfiinţată din primăvară, nu s-a reuşit mări nr. de familii”[57]. În comuna Comloşul Mare, instructorul de plasă, tovarăşul Clej Dumitru, în ziua semnării actului de constituire a gospodăriei agricole colective din comună, a îndemnat pe secretarul organizaţiei de bază Badea, să semneze în locul colectivistului Gheorghevici N., care era plecat din comună în aceea zi şi în urma cestui fapt Gheorghevici N. nu vrea să

[54]*Ibidem*, f.176.
[55]*Ibidem*, dosar 35/1950, f. 6.
[56]*Ibidem*, dosar 21/1950, f. 188.
[57]*Ibidem*, dosar 38/1951, f. 67–68.

aducă şi calul în G.A.C., deşi pământul este comasat şi suntem nevoiţi ca acestuia să i se dea pământul pe motiv că nu a semnat actul de constituire şi deci nu este membru G.A.C."[58].

La colectivele din Cenad şi Biled „organizaţiile nu s-au ocupat îndeajuns cu membrii G.A.C. pentru ridicarea nivelului politic şi ideologic, nu s-a dus în destul de mare măsură lupta faţă de duşmanul de clasă ajungând ca chiaburii pe lângă zvonurile şi minciunile pe care le lansează în comunele din jur, mai spun că statul le ridică tot grâul şi nu lasă nici mâncare, face şi stricăciuni rupând pari de vie şi trecând cu căruţa prin semănături. Oamenii muncii din G.A.C. demasc aceşti duşmani ai satului cu articole şi caricaturi la gazetele de stradă"[59].

În primele luni ale anului 1951 în localităţile Pişchia şi Bethausen, nu erau condiţii pentru înfiinţarea de gospodării agricole colective, deşi s-au făcut demersuri în acest sens, deoarece starea populaţiei nu era încă propice pentru demararea acţiunilor respective[60].

În anul 1951 Secţia Agrară din cadrul Sfatului Popular Regional Timişoara, prezenta un raport privind starea de spirit a populaţiei din unele localităţi după cum urmează:

- Liebling – cetăţenii se eschivează, că dacă au primit pământ ei vor să fie lăsaţi în pace, să muncească pământul cum ştiu ei , să nu meargă cu şaica la cazan, mai bine să moară de foame. O serie de colonişti pentru a nu se înscrie în G.A.C. părăsesc comuna.
- Giulvăz – 12 familii şi-au retras cererile, organizaţia de bază şi organizaţia de masă nu trăiesc, nu se duce muncă de lămurire suficientă înfiinţarea G.A.C. – ului. Poziţia populaţiei este că în primul rând să vadă cum merg colectivele din comunele apropiate.
- Giera – sunt tendinţe de retragere din gospodărie, lipseşte munca de lămurire, ţăranii motivează că dacă este bine în G.A.C. de ce nu se înscriu membrii de partid. Biroul organizaţiei de bază nu este înscris în G.A.C.
- Bulgăruş - majoritatea populaţiei comunei este formată din germani. Tendinţa anul acesta este să rămână ţărani individuali, că au însămânţat individual"[61].

În prima parte a anului 1952 numărul gospodăriilor agricole creşte la 72, având un număr de 4628 familii de ţărani săraci şi mijlocaşi, suprafaţa

---

[58]*Ibidem*, dosar 21/1950, f.189.
[59]*Ibidem*, f. 137.
[60]*Ibidem*, f. 35, 44.
[61]*Ibidem*, dos. 38/1951, f. 1.

agricolă cumulată ajunge la 22382 ha, din care 4535 ha fuseseră distribuite din rezerva de stat, donată G.A.C. – urilor de către Ministerul Agriculturii. În septembrie 1952 sunt înfiinţate alte 3 gospodării agricole colective la Utvin, Carani, Liebling. În raionul Deta în octombrie 1952 din 50 de localităţi cât cuprindea raionul, în doar 3 localităţi nu erau constituite gospodării sau întovărăşiri de tip T.O.Z.[62] În anul 1952 în regiunea Timişoara funcţionau un număr de 88 întovărăşiri agricole de tip T.O.Z.[63].

Pentru constituirea acestor gospodării agricole a fost nevoie să se realizeze comasarea trenurilor celor înscrişi şi să fie dislocaţi 12288 locuitori, din care 2457 ţărani săraci, 7988 ţărani mijlocaşi şi 1843 chiaburi[64]. Din cele 72 de gospodării agricole colective „7 asemenea gospodării au mers slab atât din punct de vedere politic, cât şi din punct de vedere al organizării muncii: Giroc, Cutina, Orţişoara (înfiinţat la 17 noiembrie 1950 din 51 de familii, 213 ha şi 60 ha primite din rezerva de stat)[65], Jadani, Banloc (constituit din 44 de familii în anul 1950),[66] Seceani (inaugurat în august 1950 cu 75 de familii)[67], Şemlacul Mic (înfiinţat în anul 1950 cu 53 de familii)[68]. Cauzele au fost: insuficienta braţelor de muncă, fuga de munca de răspundere, participarea slabă la viaţa organizaţiei de bază şi la efectuarea zilelor de muncă în cadrul gospodăriei”[69].

În noiembrie 1951 este înfiinţată Comisia Regională de Construcţii pentru Gospodăriile Agricole Colective, fiind planificate pentru a se construi 17 grajduri, 12 cocini pentru porcine, 20 coteţe pentru păsări, 4 saivane, 8 magazii, 7 pătule, 11 remize, 3 îngrăşătorii pentru porci, 4 ateliere şi 4 silozuri. Dintre acestea s-au realizat 4 grajduri (2 au fost reparate la G.A.C. Ghilad şi G.A.C. Ianova, 2 noi la G.A.C. Diniaş şi Beregsăul Mic). Din cele 12 cocini a fost construită una singură, au fost construite 2 coteţe din 20 planificate la G.A.C. Becicherecul Mic şi Biled, din 8 magazii planificate a fost construită una singură la G.A.C. Ianova. La construirea pătulelor situaţia se prezintă mai bine, în sensul că din 8 pătule planificate s–au construit 6 la G.A.C. – urile din comunele: Checea, Diniaş, Parţa, Cenei, Iecea Mare, din remize 11 remize au fost construite 3 la G.A.C.

---

[62]S.J.A.N. Timiş, fond *Sfatul Popular Regional Banat*, dosar 37/1952, f.217.
[63]*Ibidem*, f. 179.
[64]SJAN Timiş, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat*, dosar 38A/1951, f.121.
[65]*Ibidem*, 21/1950, f.139.
[66]*Ibidem*, f.131-135.
[67]*Ibidem.*
[68]*Ibidem.*
[69]*Ibidem*, dosar 38A/1951, f. 76.

Ianova, Bodo, Iecea Mare, din 3 îngrăşătorii nu a fost construită nici una, iar din 4 ateliere a fost construit unul singur la G.A.C. Satchinez [70].

Un referat al Comitetului Regional Timişoara, Secţia Agrară, datat 30 martie 1951, prezintă situaţia dezastruoasă din unele gospodării agricole din regiune unde colectiviştii pur şi simplu nu au ce mânca. Cazuri de acest fel se semnalează în raionul Lugoj, la colectivele din localităţile Săceni, Ţipari şi Bichigi. La fiecare dintre acestea, existau un număr de 10 – 15 familii care flămânzesc. În raionul Deta, la G.A.C. – urile din Banloc, Denta, Stamora Germană, Ghilad, Tolvădia, Dolaţi şi Şemlacul Mic, între 10 şi 25 de familii de colectivişti necesită ajutoare alimentare. Spre exemplu, familia compusă din 7 persoane a lui Curchi I. Membru colectivist la G.A.C. Ghilad, suferă de foame. Trei dintre copiii acestuia au mers de mai multe ori în localitatea Ciacova pentru a cerşi mâncare pe stradă. Pe 27 martie 1951, colectiviştii de la G.A.C. Ghilad au refuzat să mai meargă la muncă şi i-au ameninţat cu moartea pe preşedintele colectivului şi pe brigadier. La G.A.C. Moraviţa, 8 colectivişti nu au ce mânca, cu toate că au venit permanent la lucru. În raionul Timişoara la G.A.C.-urile din Orţişoara, Călcea, Jadani, Murani, Covaci, Ianova, Giarmata şi Bazoşul Vechi, numărul familiilor care necesită ajutoare alimentare variază între 10 şi 15. Colectiviştii din Orţişoara şi Jadani, au ajuns să muncească cu ziua pe la chiaburi pentru a avea ce mânca[71].

Propaganda oficială prezenta procesul de transformare socialistă a agriculturii ca un proces logic şi necesar pentru creşterea productivităţii în agricultură, obţinerea unor recolte bogate şi, implicit, creşterea nivelului de trai al ţărănimii[72]. În realitate, în primăvara anului 1951 în Regiunea Timişoara situaţia era dezastruoasă. Din cele 68 de de G.A.C. – uri existente la acea dată, în 24 dintre ele există familii de colectivişti care flămânzesc. În total 363 de familii de colectivişti se confruntă cu lipsa hranei[73].

Predarea cotelor obligatorii rămâne şi pentru gospodăriile colective în continuarea o problemă spinoasă, multe dintre acestea se aflau în imposibilitatea de a realiza cotele impuse. Comuna Tolvădia a fost planificată pentru predarea cotei cu 23 de vagoane, însă „s-au realizat 1,5

---

[70]*Ibidem*, dosar 38/1951, f. 61.
[71]*Ibidem*, f. 10-11.
[72]Eugen Mioc, *Comunismul în Banat (1944 – 1945). Dinamica structurilor de putere în Timişoara şi zonele adiacente, vol. I 1944 – 1956,* ed. Excelsior Art. Timişoara, 2007, p. 225.
[73]S.J.A.N. Timiş, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat*, dosar 38/1951, f. 11.

vagoane. S-a ţinut instructaj cu agitatorii despre importanţa cotei şi au fost trimişi pe teren ca să ducă muncă de lămurire în sânul ţărănimii sărace şi mijlocaşe ca să predea cote, dar nu găseşti adevăraţi agitatori care au predat cota, în permanenţă vin îndrumători de la C.S.C., cheamă ţărănimea la sfatul popular, pe chiaburi îi strâng, însă rezultatele sunt slabe, colectiviştii ridică problema că ei nu au ce mânca, de unde să predea cota”[74].

În localitatea Dejan se ridică problema „de unde să se predea cota dacă nu au, nu s-a făcut porumb, în special membrii G.A.C.. S-a făcut o mare greşeală din parte activiştilor când s-au inaugurat G.A.C. – uri, promiteau mult acelora care intrau în G.A.C., că aceia care intră în colectiv este scutit de cotă şi acum trebuie să predea şi ei cota”[75].

În localitatea Seceani, membrii G.A.C. nu au predat cotele, motivând că ei au intrat în colectiv „că aşa li s-a spus de la început, că dacă vor intra în G.A.C. nu vor mai preda statului nimic”[76]. În Ivanda au fost descoperiţi chiaburi care au ascuns recolta de porumb ca să nu predea cota. „Chiaburilor le-a fost luată recolta ascunsă, li s-a făcut acte şi au fost înaintaţi parchetului. Au fost demascaţi în grupuri prin comună de către membrii de partid şi urmează să-i demaşte public la adunări”[77].

De asemenea se observă că tendinţa „multora din cei care se înscriu în G.A.C. este de a scăpa de predarea cotelor obligatorii, pentru ca mai târziu să se angajeze ca salariaţi la diferite instituţii de la oraş. Asemenea cazuri avem la Beşenova Veche – 21, Comloşul Mare – 11, Comloşul Mic – 14, Lenauheim – 29, Periam – 29, Saravele – 26, Sânnicolaul Mare – 26”[78].

Un document de partid emis în toamna anului 1952 descrie abuzurile care s-au comis asupra ţăranilor pentru a-i determina să se înscrie în colectiv sau în T.O.Z. : impunerea unor cote obligatorii foarte mari pe care ţăranii nu le puteau achita, folosirea unor metode coercitive (violenţa fizică şi psihică), rechiziţii de animale sau lucruri din casă pentru impozite neplătite, sigilări de locuinţe, ţăranii fiind nevoiţi să doarmă sub cerul liber, până semnau cererea de înscriere în G.A.C., colectări abuzive de produse agricole „până la ultimul bob”, ţăranii fiind lăsaţi să moară de foame, ameninţări cu arestarea etc. Căruţele cu obiectele confiscate din gospodăriile anumitor ţărani erau plimbate din sat în sat pentru intimidarea celor recalcitranţi. Unii responsabili cu colectările au proferat la adresa ţăranilor ameninţări de

---

[74]*Ibidem*, dosar 35/1950, f. 10.
[75]*Ibidem.*
[76]*Ibidem*, f. 18.
[77]*Ibidem*, f. 10.
[78]S.J.A.N. Timiş, fond *Sfatul Popular Regional Banat*, dosar 34/1951, f. 15.

genul: „pentru ca ţăranii să-şi predea cotele, putem aplica orice măsură, le putem lua şi măselele din gură sau „pentru un kilogram de boabe nepredat la colectare, un kilogram de boarfe confiscate sau un an de închisoare”[79]. Şi în Regiunea Timişoara s–au comis astfel de abuzuri. Spre exemplu, echipele de colectori din localităţile Deta, Dudeşti, Oraviţa prin violări de domicilii, au ridicat şi ultimele cantităţi de cereale, chiar şi de la ţăranii care şi-au predat integral cotele[80]. În localitatea Partoş, ţăranul sărac Martin Dumitru, a fost „la lucru la GAS Teremia Mare. Întorcându-se acasă a spus familiei că este numai înşelătorie tot ce se spune despre G.A.C. – uri, deoarece chiar el a văzut în Teremia Mare cum de la anumiţi colectivişti li s-au luat pentru impozit toate lucrurile din casă şi nu mai pe ce dormi. Ţăranul respectiv este şi membru de partid şi este înscris şi la colectiv”[81].

Însă semnificativ este cazul activistei Moşuţ E., care a efectuat percheziţii domiciliareîn comunele Gladna Română, Bethausen, Dudeşti, Ohaba Română, însoţită de organele de miliţie, sub pretextul căutării unor arme de foc. A percheziţionat chiar şi gospodăriile unor ţărani săraci, care posedau 2-3 ha şi a confiscat ultimele cereale, chiar şi de la cei care îşi predaseră cota[82].

Atitudinea ţărănimii înstărite faţă de socializarea agriculturii şi predarea cotelor obligatorii „nu se manifestă făţiş, dar lucrează prin elementele ţărănimii sărace ce încă mai trăieşte sub influenţa lor. Chiabura Foale I. din Buziaş a fost înaintată pentru nepredarea cotelor obligatorii. Cu ocazia percheziţiei s-au găsit la ea tutun de contrabandă, brichete nemarcate, cărţi şi broşuri cu caracter legionar[83]. În localitatea Hezeriş „în dimineaţa zilei de 04.03.1951, când secretarul sfatului popular comunal mergea spre serviciu, a găsit 7 bucăţi de manifeste cu următorul conţinut: «trăiască partidul lui Maniu, al lui Tito». Pe un alt manifest era desenat semnul electoral folosit in anul 1946 de Iuliu Maniu, iar pe altele cate un câine următoarea menţiune: «Notarul nostru este un câine, referentul Vânzurar V. este o vulpe»” [84].

În comuna Tomnatic în curtea preşedintelui sfatului popular al comunei a fost găsit un plic conţinând o scrisoare în limba germană scrisă cu litere gotice, în care un cetăţean semnează „DerSchwarseMein – Omul

---

[79]Idem, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat* , dosar 1/1952, f. 201-202.
[80]Eugen Mioc, *op. cit.*, p. 226.
[81]S.J.A.N. Timiş, fond *Sfatul Popular Regional Banat*, dosar 34/1951, f. 50.
[82]Idem, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat*, dosar 7/1952, f.215.
[83]Idem, fond *Sfatul Popular Regional Banat*, dosar 34/1951, f. 15.
[84]*Ibidem*, f. 27.

negru" care ameninţă pe preşedinte că zilele îi sunt numărate, că nu va trece mult până când va trebui să dea socoteală de faptele lui, spunându-i că este trădător al neamului german. Desigur a făcut aluzie la faptul că tovarăşul şi-a schimbat numele din Rassner în Roman"[85]. În comuna Topolovăţul Mare chiaburii Curtianu C. şi Seculi M., ambii au lansat zvonul că vin americanii şi cei care s-au înscris în G.A.C. – uri şi întovărăşiri îşi vor pierde pământul şi vor fi împuşcaţi. Consecinţa: 23 de tovarăşi care şi-au depus cereri pentru a fi admişi în colectiv şi-au retras cererile[86]. În satul Chizătău situaţia se prezintă puţin altfel, un chiabur a mers la preşedintele sfatului pentru a fi primit în G.A.C., s-u ivit certuri între ei, preşedintele l-a lovit pe chiabur în cap care supă 4 zile a decedat[87].

În februarie 1953 în Regiunea Timişoara erau deja înfiinţate 130 de G.A.C. – uri, cu un număr de 14293 de familii. Suprafaţa totală care aparţinea G.A.C. – urilor era de 70880 ha. Cei înscrişi în G.A.C. – uri, după categoria socială, erau 1645 familii – ţărani fără pământ, 3891 familii – ţărani săraci, 8758 – familii ţărani mijlocaşi. Pe lângă gospodăriile agricole deja existente, în cursul anului 1952 se intenţiona constituirea de încă 20 de G.A.C. – uri în comunele: Cadăr, Pădureni, Belinţ, Sculia, Ciavoş, Gherman, Hodoş etc. Cele 14293 de familii înscrise în colectiv au fost împărţite în 396 brigăzi de câmp, 30 brigăzi mixte – zootehnice, 22 brigăzi legumicole, la rândul lor aceste brigăzi erau formate din 3168 de echipe cu 28519 braţe de muncă[88]. Fuseseră întemeiate, de asemenea 98 întovărăşiri agricole cu 3590 familii şi o suprafaţă de 14515 ha. Împreună G.A.C. –urile şi T.O.Z. – urile deţineau 12,8% sin numărul total de familii de ţărani din regiune şi 9,4% din suprafaţa agricolă[89]. Din 36 de gospodării agricole au fost excluse 123 familii de chiaburi, din 14 G.A.C. – uri au fost excluse 58 de familii de ţărani săraci sau mijlocaşi, pentru neparticiparea la munca câmpului sau pentru refuzul de a aduce inventarul agricol în colectiv, iar în 26 de G.A.C. –uri s-au făcut 83 de „excluderi nejuste". Aceste cazuri au fost reanalizate şi 71 de familii au fost reprimite în colectiv. Participarea colectiviştilor la muncă în anul 1952 a fost bună în 71 de G.A.C. – uri şi slabă în 42 dintre acestea. S-au înregistrat şi „atitudini nejuste" ale ţăranilor

[85]*Ibidem*, f.19.
[86]*Ibidem*, dosar 37/1952, f. 217.
[87]*Ibidem*, f. 180.
[88]*Ibidem*, dosar 50/1953, f. 8.
[89]SJAN Timiş, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat*, dosar 69/1953, f. 98.

colectivişti: îngrijirea doar a vitelor personale, furturi, recoltă lăsată pe câmp, inventar agricol neîntreţinut[90].

Pe lângă aceste gospodării colective au fost înfiinţate: 50 ferme vaci cu lapte, cu 623 capete şi 298 tineret bovin, 57 ferme de oi cu 15199 capete, 56 ferme de scroafe cu 793 capete şi 1300 tineret, 16 ferme de stupi cu 701 familii de albine, 34 ferme de păsări cu 11655 de bucăţi, 11 ferme de iepuri de casă cu 309 bucăţi[91]. Însă „cu toate aceste succese obţinute în domeniul transformării socialiste a agriculturii, s-au constat o serie de lipsuri, abateri şi denaturări de la linia partidului. Forţarea ritmului colectivizării îl constituie unii agenţi fiscali şi colectori, care după ce sechestrează unele bunuri de la ţăranii muncitori pentru impozite şi cote, le spun acestora că le pot primi înapoi şi pot scăpa de aceste obligaţiuni dacă se înscriu în Goscol. Astfel de metode a folosit colectoareaMoşuţ E. care a înscris într-o singură zi aproape 300 de ţărani într-o singură comună. La fel s-a întâmplat şi în localităţile Sânandrei, Făget şi Bichigi. Urmarea a fost că membrii înscrişi n-au venit toţi la lucru, iar *G.A.C.* –urile au rămas în urmă. O altă abatere în crearea de Goscoluri este şi aceia că în loc să se respecte linia partidului, în sensul de a se face comasarea acolo unde colectiviştii au mai mult pământ şi schimbul de pământ nu s-a făcut cu consimţământul ţăranilor muncitori, ci s-a făcut comasarea acolo unde pământul era mai bun”[92]. Printre gospodăriile agricole fruntaşe se numărau: Peciul Nou, Ivanda, Diniaş, Bodo, Socol, Bogda, T.O.Z. –uri fruntaşe: Moşniţa Nouă, Biled, Hodoni, Ofseniţa, Iosif, G.A.C. –uri slabe: Banloc, Bazoşul Vechi, Giroc[93].

Bineînţeles că aceste „insuccese” în procesul de colectivizare începând cu octombrie 1952, sunt atribuite fostei conduceri a Secţiei agrare a C.C., îndrumată de Ana Pauker, care „în loc să controleze aplicarea hotărârii CC al PMR de către comitetele judeţene şi apoi regionale şi raionale ale partidului şi organele Ministerului Agriculturii, s-a transformat din aparat al C.C. în organ de directivă, substituindu-se în acelaşi timp şi Comitetelor regionale ale partidului. Ea stabilea, de ele mai adeseori, din birou, comunele unde să se constituie gospodării colective, aproba trecerea la comasarea pământurilor, hotăra care gospodării propuse de comitetele regionale să fie supuse aprobării C.C. , dădea dispoziţii comitetelor regionale contrare hotărârilor C.C. al partidului şi ţinea legătura direct cu unii activişti din aparatul comitetelor regionale, peste capul acestor

---

[90]*Ibidem*, f. 100.
[91]SJAN Timiş,fond *Sfatul Popular Regional Banat*, dosar 37/1952, f.8.
[92]*Ibidem*, f. 9.
[93]*Ibidem.*

comitete. În acelaşi timp, conducerile Secţiei agrare a C.C. şi a Ministerului Agriculturii îşi ascundeau reciproc gravele greşeli ce le săvârşeau. Aceste metode antipartinice s-au răsfrânt până jos. Activişti din aparatul din aparatul Comitetelor regionale, care ţineau legătura directă cu Secţia agrară aC.C. se substituiau la rândul lor comitetelor regionale ale partidului, înfiinţând gospodării colective peste capul acestor organe şi ocolind de multe ori însăşi organizaţia de bază din sat. Prin aceste metode, Comitetele judeţene şi de plasă, organele conducătoare de partid răspunzătoare de întreaga muncă de construire a socialismului pe teritoriul respectiv au fost demobilizate şi izolate de munca pentru colectivizarea agriculturii"[94].

Manifestările „duşmanului de clasă" se produc în comunele şi satele unde sunt perspective de a se crea noi G.A.C. – uri şi T.O.Z. –uri, precum şi în comunele şi satele unde deja există gospodării agricole şi T.O.Z. – uri. Astfel, întovărăşirea agricolă din satul Nevrincea, raionul Făget nu s-a putut transforma în G.A.C. din cauză că reacţiunea şi elementele duşmănoase au influenţat pe ţăranii săraci şi mijlocaşi care au avut pământ în perimetrul de comasare ca să nu semneze actele de schimbare a terenului[95].

Pentru a se îmbunătăţi activitatea de colectare a cotelor obligatorii[96], în anul 1953 se formează echipe mixte compuse din activişti de partid, salariaţi ai sfaturilor populare, colectori, deputaţi comunali, din cetăţenii cinstiţi care şi-au predat în întregime cotele către stat, prin comisiile de femei s-a dus muncă de lămurire pentru predarea cotelor, totodată au fost antrenaţi şi directorii de şcoli prin secţiunea învăţământ, care prin copii de la şcoli au dus muncă de lămurire cu părinţii pentru a preda cotele. Aceste măsuri au dus la impulsionarea activităţii de predare a cotelor pe trimestrele III – IV. Comunele care s-au evidenţiat în strângerea cotelor: Peciul Nou, Ciacova, Jimbolia, Ionel, Moşniţa Nouă, însă „într-o serie de comune nu s-a înţeles importanţa colectărilor şi se observă o delăsare completă faţă de această problemă în comunele: Diniaş, Recaş, Chevereşul Mare, Şipet, Berini unde colectărilor la produsele animale au atins procentajul de 10 – 20%"[97].

---

[94]Tudor Răţoi, Nicolae Chipurici(eds.), *Rezistenţa anticomunistă din sud – vestul României. Colectivizarea agriculturii. Realităţi şi aparenţe. Documente vol. IV,* Ed. Alma, Craiova, 2008, documentul nr. 42, pp. 101-104.

[95]S.J.A.N. Timiş,fond *Sfatul Popular Regional Banat,* dosar 37/1952, f.10.

[96]Referitor la cotele obligatorii vezi şi *Raul Ionuţ Rus Cotele obligatorii şi ţărănimea în judeţul Timiş – Torontal. 1945-1948*, în: „Analele Banatului, Serie Nouă, Arheologie-Istorie", XX, 2012, ed. Mega, Cluj Napoca, pp. 393-400.

[97]S.J.A.N. Timiş,fond *Sfatul Popular Regional Banat,* dosar 74/1953, nenumerotat.

La 03.12.1953 situaţia în procente a colectărilor se prezenta astfel:

1. *La produse vegetale*: grâu – 94,2%, secară – 99,20%, orz – 71,70%, ovăz – 52,3%, porumb – 34,7%, floarea soarelui – 51,9%, fasole – 2,8%, cartofi – 31,4%, fân – 38%, lucernă – 1,9%, trifoi – 7,6%, borceag – 4,5%.

2. *La produse animale*: carne de vită – 38,9%, carne de porc – 18,9%, lapte de vacă – 42,7%, lapte de oaie şi capră – 69, 6%[98].

Cauzele pentru care planul la colectarea cotelor nu a fost îndeplinit: comitetele executive comunale nu dau atenţia cuvenită acestei munci. Când „sunt trimişi delegaţi de la regiune şi raion pe teren, colectările merg mai bine". O altă cauză a neîndeplinirii planului este aceea că sunt o serie de manifestări „care caută să împiedice campania de colectări": în comuna Stamora Română din Raionul Timişoara în seara zilei de 29.11.1953, circa 80 de ţărani din comună „s-au răsculat asupra tovarăşului preşedinte, a colectorului, a şefului postului de Miliţie, care au fost bătuţi, după care au spart geamurile şi uşile Sfatului". În Foeni, Oprea Gheorghe, consideră că „impulsionarea în a preda cotele este numai o metodă de a intimida pe colectivişti să semneze statutul G.A.C. – ului din comună"[99].

O caracteristică a muncii în gospodăriile colective, este aceea că după predarea cotelor destinate statului, produsele rămase se repartizează membrilor colectivişti, după zilele de muncă şi nu după pământul, vitele sau inventarul agricol cu care au intrat în colectiv. Activităţi care în trecut intrau în firescul lucrurilor sunt cum monopolizate de activiştii de partid. Ţăranii trebuiau mobilizaţi, pentru a face arăturile şi semănăturile la timp, pentru a strânge recolta la timp şi fără pierderi, pentru a-şi plăti impozitele etc.[100].

Procesul colectivizării agriculturii se finalizează în primăvara anului 1962. Rezultatele – chiar dacă nu au căpătat proporţiile dezastruoase din Uniunea Sovietică – au fost tot atât de nefaste, ţăranul considerând gospodăria agricolă colectivă cu totul străină de interesele sale şi-a concentrat toate eforturile asupra lotului individual ce-i fusese lăsat, ceea ce explică ponderea însemnată deţinută de producţia acestor loturi în aprovizionarea oraşelor[101].

---

[98]*Ibidem.*
[99]*Ibidem.*
[100]Eugen Mioc, *op. cit.*, p. 227.
[101]Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediţia a IV – a adăugită şi revizuită, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti 2008, p. 484.

II. Biserica și Școala/ The Church and the School

Şcoli, dascăli şi manuale în oraşul Arad în veacul luminilor

Schools, teachers and books in Arad City in the age of lights

Sorin Bulboacă,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract

The purpose of the article is to present key moments in the development of education in the town of Arad in the Enlightenment. Article explain school policy Vienna in Banat. We focus on the role of the school in a society in process of modernization in the context of Habsburg reformist legislation, including in education, giving details Catholic secondary school in Arad and Orthodox elementary schools, supported by the bishop of Arad. National College Moise Nicoara from Arad was founded in 1745 (as a gymnasium). Today is an elite school in Romanian secondary education. The teacher of Banat and of Arad county, in the eighteenth century, no longer a minister of the church but a community servant who pays for training children. In the Eighteenth Century, from Arad to teach in two primary schools that took invataori Orthodox Serb, who taught in Romanian and Serbian (Ioan Mihailovici, Grigore Voinovici, Maxim Iancovici, Dimitrie Iercovici, Franz Milici etc.)

Key words: schools, teachers, handbooks, Enlightenment, didactics

Prezentul articol reprezintă un omagiu față de pedagogul și istoricul, profesorul universitar **Vasile Popeangă** (1920-2012), fost director al Liceului pedagogic din Arad și președintele filialei Arad a Societății de Științe Istorice timp de trei decenii (1959-1989), aducând remarcabile contribuții științifice la istoria învățământului românesc din Banat și Transilvania în veacurile XVIII-XX.

Scopul articolului este să prezinte principalele momente în dezvoltarea învățământului în orașul Arad în secolul Luminilor. Nu ne

referim la școala germană din Aradul Nou, o localitate separată de orașul Arad în veacul al XVIII-lea. Nu ne propunem o arbordare exhaustivă, în contextul unei cercetări aflate în desfășurare. Ne-am focalizat pe rolul școlii într-o societate aflată în plin proces de modernizare, în contextul legislației reformiste habsburgice, inclusiv în sfera educației, prezentand date semnificative despre gimnaziul catolic din Arad dar și școlile elementare ortodoxe, susținute de episcopia Aradului și de comunitatea urbană. Colegiul Național Moise Nicoară din Arad a luat ființă în 1745 (sub forma unui *gimnaziu inferior*) azi fiind o școală de elită din învățământul secundar românesc.

Politica școlară a Vienei în Banat

În spiritul veacului Luminilor, în Imperiul Habsburgic, școala este scoasă de sub controlul exclusiv al Bisericii, cum era în Evul Mediu, fiind pusă sub controlul statutului, devenind o problemă politică. Conținutul învățământului suferă modificări radicale, în sensul laicizării și al orientării spre caracterul realist și practic. Politica școlară a Curții din Viena dobândește pronunțate accente iluministe în timpul împărătesei Maria Tereza (1740-1780). Maria Tereza stimulează înființarea școlilor, considerând învățătura de carte un factor de progres a comunităților și de întărire a statului. Cărturarul pașoptist George Bariț̦iu remarca că, între 1745-1761, Maria Tereza a convocat un număr de 12 diete și în acest timp au fost votate 105 articole de lege în domeniul învățământului și al politicii educaționale[1]. Noi categorii sociale sunt cuprinse în acțiunea de alfabetizare, prin înființarea unei rețele organizate de școli, prin pregătirea de cadre învățătorești și dotarea școlilor cu materiale didactice. Aplicarea acestui program și-a aflat suportul în viziunea cercurilor politice din Viena privind instrucția și educația ca și componente majore ale politicii de stat[2].

Începe să prindă contur, tot mai mult, **ideea de luminare a maselor**, prin intermediul școlilor primare din sate (învățământul popular). În anul 1763, Curtea din Viena a cerut episcopilor ortodcși să se ocupe de educația locuitorilor. În timpul primei sale vizite în Banat, în 1768, viitorul împărat Iosif al II-lea a fost neplăcut surprins de numărul mic al școlilor și de proporțiile analfabetismului[3]. În consecință, în scurtă vreme, Curtea din

---

[1] George Bariț̦iu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 364.
[2] Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Editura Facla, Timișoara, 1986, p. 313-314.
[3] Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918*, vol. 3 (Școala.Educația), Editura Excelsior Art, Timișoara, 2008, p. 38-39.

Viena a decis măsuri importnate referitoare la înființarea de școli și dezvoltarea învățământului, inclusiv în mediul rural.

În 20 mai 1771, a apărut **Normal- Patentul** cu referire la învățământul românesc și sârbesc atât din Banatul cameral cât și din granița militară, lege prin care se hotăra înființarea de școli elementare sau triviale în toate localitățile. Copiii din familiile ortodoxe aveau voie să frecventeze școlile catolice din Banat, care erau în general germane[4]. Frecventarea școlilor se referea la copiii între 6-12 ani. Tendințele de centralizare și unificare a învățământului pe care Curtea din Viena le promova nu puteau fi realizate numai de autoritățile școlare centrale. Era necesară organizarea directoratelor școlare și recrutarea unor inspectori școlari cu orizont cultural și pedagogic, care să stimuleze dezvoltarea învățământului. În acest sens, la 6 februarie 1773, Theodor Ivanovici Iancovici a fost numit director al școlilor ortodoxe române și sârbești din Banat[5].

După încorporarea Banatului, din punct de vedere administrativ, în regatul Ungariei (în 1778), școlile primare din regiune au intrat sub prevederile legii **Ratio Educationis (1777)**, după care au funcționat, în linii generale, până în anul 1868. **Ratio Educationis** introducea noi discipline de învățământ în școlile elementare: desenul, economia casnică, de câmp, istorie naturală, fizică, geografie etc. Se prevedea ca fiecare să se instruiască în limba maternă, prin învățători pricepuți, iar învățământul elementar urma să fie unic, egal pentru toți, indiferent de religie și stare socială. Învățătorul era numit de către organele statului fără amestecul forului bisericesc, în fiecare parohie urmând să fie organizată o școală[6].

În 1774 apare primul regulament școlar pentru Banat, care oglindea tendințele organizării activității școlare de către stat – *Regulile directive pentru îmbunătățirea școlilor elementare sau triviale ilirice și valahice*. Regulamentul prevedea înființarea a 373 de școli noi și repararea a 21 de clădiri de școală, precum și construirea a 19 locuințe pentru învățători[7]. În școlile capitale (principale) cum era și cea din Arad, învățământul trebuia să se desfășoare conform normelor noi în vigoare și a metodelor pedagogice

---

[4] Stelean Ioan Boia, *Lipova- istorie și administrație (sec. XVIII-XIX),* în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. I, Editura Vasile Goldiș University Press,Arad, 2010, p. 15.

[5] Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821*), Arad, 1974, p. 15.

[6] Stelean Ioan Boia, *op. cit*., p. 15-16.

[7] Ștefan Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 40-41.

propagate de Felbiger[8]. Conform dispozițiilor în vigoare, o școală ”capitală” trebuia să fie prevăzută cu 2-3 învățători, un catihet care să învețe copiii, pe lângă scris, citit și socotit și noțiuni elementare de limbă latină, geografie și istorie[9].

În *Regulile directive* era precizată obligația învățătorilor de a alcătui lista tuturor copiilor cuprinși între 6 și 13 ani. Această listă trebuia să fie prezentată autorității politice pentru a se asigura frecventarea școlii de către toți copiii obligați să urmeze cursurile școlare. Învățătorii erau obligați să comunice semestrial informații despre recensământul copiilor, frecventarea școlii și starea ei. Toate școlile, indifrent de confesiune și de limba de predare, erau controlate de stat. Dar susținerea școlilor nu era asigurată de stat, ci din fondul școlar care se constituia prin donații din partea episcopilor, a unor fundații școlare, contribuții în natură, colecte în biserici, taxe la încheierea căsătoriilor și la succesiuni etc.[10] Iosefinismul considera școala ca un factor de progres social iar neștiința de carte cauza tuturor relelor și viciilor sociale. Absolutismul luminat considera că menirea școlii era ridicarea nivelului de cultură și formarea unor cetățeni devotați, loiali statului și disciplinați[11].

Împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) a încercat să impună limba germană ca unică limbă oficială a statului, să forțeze predarea ei în școli. Învățătorii erau obligați să învețe limba germană, fiind amenințați că, în caz contrar, vor fi eliminați din învățământ. Despotul luminat Iosif al II-lea decreterază, în anul 1784, introducerea limbii germane ca unică limbă oficială în Imperiul Habsburgic, fiind convins că un stat unitar, absolutist, trebuie să posede o limbă unitară. De cunoașterea limbii germane depindea primirea oricărui post de funcționar, învățător, intrarea într-o școală medie (gimnaziu).

În viziunea împăratului, învățarea limbii germane trebuia să înceapă chiar din clasa I iar după 3 ani nici un elev nu mai putea să fie primit într-o școakă superioară fără stăpânirea limbii germane. Cu toată opoziția reprezentanților comitatelor, Iosif al II-lea întărește și în 1786 aceste dispoziții, cu obligația ca toate obiectele de învățământ să se predea în limba

---

[8] Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 156.

[9] Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805*, București, 1966, p. 27-28.

[10] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 16-17.

[11] David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 281.

germană în Ungaria, Transilvania și Banat.Implementarea acestor dispoziții nu s-a realizat datorită decesului împăratului, în 1790[12].

Școli și dascăli în orașul Arad în veacul Luminilor

În anul 1707, în mănăstirea minorilor din Arad se deschide prima școală elementară, din orașul Arad, despre care avem date certe, deschisă de călugărul de origine bavareză Camil Nöffrich, în care se preda în limba latină. În anul 1745, în mănăstire este adus un profesor bun de latină, susținut financiar din veniturile adunate de călugării cerșetori, punându-se astfel bazele unui gimnaziu inferior.

Școala primară ortodoxă din Arad s-a înființat în anul 1721, ajungând să numere, conform conscripției școlare din 1772, peste 100 de elevi. Este vorba **de cea mai veche școală elementară cu o continuitate neîntreruptă**, de aproape 3 secole, în comitatul (ulterior județul Arad)[13]. Câteva decenii mai târziu (la o dată pe care nu o cunoaștem cu precizie) s-a mai înființat o școală elementară ortodoxă în Arad.

Conscripțiile de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Arad cuprind o serie de informații și despre localurile școlilor primare din oraș. Cele două școli primare din Arad aveau în 1773 localuri corespunzătoare, susținute de comunitatea urbană și episcopia ortodoxă. În 1784-1786. La una dintre școli era învățător **Vasile Nicolici**, un dascăl priceput, care preda în limbile română și sârbă peste 100 de elevi. El propunea să se instituie o direcție a școlilor Aradului (în 1786)[14]. În anul 1789, Franz Milici semnează în calitate de director local corespondența școlară trimisă de la Arad[15].

În anul 1772, cei doi învățători ai școlilor primare din Arad aveau salarii relativ egale, 100, respectiv 90 de florini. Salariile învățătorilor erau asigurate de comunitatea urbană. Dintr-un atestat eliberat în 2 octombrie 1770 de către episcopul ortodox al Aradului, Pahomie Knezevici, reiese că învățătorul Ioan Mihailovici se ocupase din 1764 de educația copiilor și dovedise ca dascăl erudiție și integritate morală. În Arad a funcționat ca învățător și Dimitrie Iercovici, care în anul 1778 a părăsit orașul. În 1791 erau învățători la școlile primare din Arad, Grigore Voinovici și Maxim Iancovici. Majoritatea dascălilor erau sârbi de origine, care cunoșteau însă și

---

[12] Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1977, p. 156.
[13] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 75.
[14] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Filiala Arad, *Colecția arhive școlare*, doc.120 din 1786.
[15] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 103.

limba română, în care și predau disciplinele școlare, fiind susținuți de episcopii sârbi din Arad[16].

În școlile capitale (**Hauptschule**), așa cum erau școlile primare din orașul Arad, planul de învățământ prevedea studierea, în clasa I, a următoarelor discipline: **religia**, după tabele principale ale catehismului**, învățarea literelor (a scrierii**), silabisirea și **citirea**. În clasa a II-a, elevii studiau materiile: **religie**, **citire, aritmetică** (învățau primele 5 operații aritmetice), **caligrafia** după tabele speciale. În clasa a III-a, școlarii parcurgeau disciplinele: **religie**, **citire**, **istorie**, **limba germană**, **scrierea** corectă, **caligrafia** (scrierea curentă germană, cea de cancelarie și scrierea latină), **aritmetica** (numerele, regula de 3 simplă, fracțiile, regulile asocierii, combinațiilor și extragerea rădăcinii pătrate). Din analiza programei școlare se observă trecerea spre un învățământ cu un conținut realist, utilitarist, practic[17].

În anul 1745 ia ființă la Arad un **gimnaziu inferior**, confesional, o **școală latină catolică**, ce se transformă în **gimnaziu superior** în anul 1753, cu limba de predare germană, devenind ulterior o școală de elită, Colegiul Moise Nicoară de astăzi[18]. Gimnaziul era frecventat de copiii ofițerilor și soldaților din garnizoana orașului, dar și de copiii funcționarilor, meșteșugarilor, ai negustorilor, inclusiv români, maghiari, sârbi etc. [19]

În anul 1753, se deschid clasele de poetică și retorică, organizate după modelul programei iezuite. În anul 1776, școala se transformă în **gimnaziu regesc[20].**

Din datele privind elevii gimnaziului, existente începând cu anul 1765, dar incomplete până în 1796, rezultă că primul elev, copil al unui iobag român, a fost primit în această școală în anul 1783, probabil în urma decretului de toleranță al împăratului Iosif al II-lea. La sfârșitul vaecului al XVIII-lea, printre stipendiații acestei școli erau numeroși români, cei mai

---

[16] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie, cultură, mentalități (1706-1918*), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj – Napoca, 2006, p. 389-402.

[17] Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *op. cit*., p. 151-152.

[18] Himpfner Béla, *Az Aradi királyi Fögymnasium története*, Arad, 1896, p.9-52.

[19] Otto Greffner, Mario Stoica, *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradu Nou. Retrospectivă istorică,* în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. IV, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2012, p. 93.

[20] Györgyössy Rudolf, *Arad sz. kir. város községi iskoláinak története*, Arad, 1896, passim.

mulți provenind din rândul categoriilor urbane, mai puțin din rândurile iobăgimii[21].

Gimnaziul a fost frecventat și de copii provenind din **familii macedo-române** bogate (Bibici, Bohus etc.), care făcuseră avere profitând de oportunitățile economice și comerciale existente în comitatul Aradului. Unii dintre profesorii gimnaziului din Arad, în perioada 1794-1800, puteau fi de origine română, ca *Mandic* (Mandik), *Bocsanu* (Bocssány), *Ivaciu* (Ivács) și *Stanea* (Sztány)[22]. În 1786/1787, gimnaziului i-au fost alocate 4 burse de categoria a III-a, iar în 1787/1788, o bursă de categoria I și 3 burse de categoria a II-a, beneficiind de ele și elevi români. În 1798 gimnaziul avea un director și cinci profesori (câte unul pentru fiecare clasă).

Învățătorul din Banat și părțile Aradului, în secolul al XVIII-lea, nu mai este un slujbaș al bisericii ci un slujbaș al comunității care îl plătește pentru instruirea copiilor. Formarea, pregătirea învățătorilor români de la începutul secolului al XVIII-lea s-a realizat în vechile centre mănăstirești sau prin ucenicie făcută pe lângă un dascăl necunoscut, care iniția sumar în arta predării pe tânărul aspirant la treapta dăscăliei. Procedeul pregătirii dascălilor pe lângă un alt învățător s-a menținut până spre sfârșitul secolului pentru satele de pe valea Mureșului[23].

În același timp, apar noi idei pedagogice, promovate de didactica lui Ioan Ignațiu Felbiger, prin intermediul cărții publicate în anul 1775, **Metodenbuch fur deutsche Sculen**. Ideile pedagogice difuzate se refereau la metodele noi, a căror introducere în școală se urmărea: metoda simultană, metoda literelor inițiale și metoda tabelară. Aceste noi metode educative au fost aplicate în practica școlară de Frederic Hahn, când era inspector școlar la Berlin, în perioada 1753-1759 (metoda tabelară și metoda literelor inițiale). Directorul școlilor bănățene, Teodor Iancovici, a tradus din din limba germană manualul de didactică elaborat de Felbiger, pentru a promova în rândul dascălilor români noile idei și metode pedagogice[24].

Manuale

În anul 1773, cărturarul iluminist Theodor Ivanovici Iancovici de Mirievo a colaborat la redactarea *Planului de organizare a școlilor triviale din Banat*, fiind numit director al școlilor ortodoxe. În această calitate de director (pe care o deține până în anul 1782), Theodor Ivanovici tipărește o

---

[21] ****Monografia Liceului "Ioan Slavici" fost "Moise Nicoara" din Arad 1745-1919-1971*, Arad, 1971, p. 12-24.

[22] Remus Câmpeanu, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj –Napoca, 1999, p. 80-82.

[23] Vasile Popeangă, *op.cit.*, p. 199-200.

[24] *Ibidem*, p. 201-204.

serie de manuale și cărți metodice în limba română: *Abecedarul*, după J. Felbinger (Viena, 1777), manualul de *Reguli școlare* (Timișoara, 1778), *Manualul de citire în limba română și germană* (1778) și *Îndreptar pentru învățătorii de școli elementare*, tradus din limba germană.

Observațiile juste ale lui Theodor Ivanovici Iancovici cu privire la metoda literală și tabelară, care duceau la bucherisire, la învățarea mecanică (deși pentru vremea respectivă avea carcater progresist) au fost însușite de Deputația aulică ilirică. În anul 1777, Theodor Ivanovici Iancovici de Mirievo și Mihail Roșu au deschis, la mănăstirea Sfântul Gheorghe din Timișoara, cursuri pentru pregătirea învățătorilor din Banat, cu predarea în limbile română, germană, sârbă și latină, la care se studia metoda ”naturală”.

S-au ținut două asemenea cursuri de perfecționare, în anii 1778 și 1779[25]. Se verificau cunoștințele regulilor citirii, scrierii, aritmeticii, însușirea metodei de predare simultană, după metoda obligatorie literală și tabelară[26]. Timp de doi ani, între 1774-1776, Theodor Ivanovici Iancovici depune mari eforturi în vederea procurării de cărți școlare (abecedare și catehisme în primul rând, dar și ceaslovuri și psaltire mai vechi) în limba română[27].

În martie – mai 1782, la Pojon (Bratislava), a funcționat o comisie mandată cu aplicarea legii *Ratio educationis*...(august 1777) în Banat și Serbia, din care au făcut parte reformatorul școlar J. Felbinger, Theodor Ivanovici Iancovici de Mirievo, precum și inspectorii școlari. În același an (1782) apare lucrarea didactică *De lipsă cărticică* elaborată de Mihail Roșu, lucrare considerată drept primul manual de metodică tipărit în limba română, utilizat mult în școlile din Banat, inclusiv în orașul Arad[28]. La Timișoara, în perioada 1789-1812, Dimitrie Țichindeal și Mihai Dascălul au organizat cursuri speciale pentru pregătirea învățătorilor[29].

În veacul al XVIII-lea, se remarcă înmulțirea instituțiilor de învățământ din orașul Arad, precum și creșterea numărului elevilor români în școlile arădene. Numărul insuficient al învățătorilor calificați și numărul mic al manualelor școlare, au reprezentat obstacole importante în calea dezvoltării învățământului din orașul Arad în secolul Luminilor[30].

---

[25] Ștefan Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *op.cit.*, p. 43.
[26] Petre Radu, Dimitrie Onciulescu, *op. cit*., p. 222.
[27] *Ibidem*, p. 132..
[28] Ștefan Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *op.cit.*, p. 46.
[29] *Ibidem*, p. 48.
[30] Virgil Valea, *Aspecte ale învățământului arădean între anii 1721-1866*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat –Crișana*, vol. VIII, Editura ”Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2014, p. 419. Autorul

Învățământul românesc din orașul Arad a cunoscut o puternică dezvoltare după înființarea Preparandiei, în 1812, care devine, în scurtă vreme, o școală de elită, formând generații de învățători în spirit național.

---

se referă la școlile din comitatul Arad, mai puțin la școlile din orașul Arad în secolul al XVIII-lea.

Anul comemorativ al Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești

The commemorative year of the Holy Hierarch Antim Ivireanul and of the Church's typographers

Preot dr. Valentin Bugariu

Abstract

According to the ordonnance of the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church, the year 2016 was declared reverential Year of the Religious Education and, concurrently, commemorative Year of the Holy Hierarch Antim Ivireanul and the Church's typographers. Among others, the Holy Hierarch Antim Ivireanul had typographical activities, generalizing the religious education theme. Thanks to him, through the time, the ecclesiastic typographies were very active printing books that, by their content, maintained the ancestry, language and confession unity conscience of the Romanians from the three Romanian countries, assuring their liturgic and didactic right.

Keywords: monks, typographies, books, manuscripts

Introducere

Potrivit hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române anul 2016 a fost declarat An omagial al Educației Religioase și totodată An comemorativ al Sfântului Ierarh Antim Ivireanul și al tipografilor bisericești. Dacă în primul semestru al anului ne-am amintit de rolul deosebit al educației religioase, astăzi vom încerca succint să prezentăm activitatea Sfântului Antim Ivireanul ca tipograf și omilet, deci tot sub tema generoasă a educației religioase făcută de astă dată din înălțimea amvonului.

Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române (DEX) acțiunea de a comemora pe cineva înseamnă a evoca și a sărbători o persoană, activitatea acesteia precum și –în cazul nostru– întreaga misiune a tiparului bisericesc cel puțin din două considerente:

1. Cartea reprezintă o memorie vie, veșnică, care nu moare odată cu cei ce se regăsesc în aceste inițieri (Pr. I. Bria). Locul în care cartea s-a născut a fost Biserica, de aici legătura între CULTURĂ și rădăcina ei, adică CULTUL. Baza culturii o reprezintă cultul, adică totalitatea tuturor actelor

religioase de la biserică și din casa credinciosului (rugăciunea, icoana, Scriptura, Ceaslovul, busuiocul, tămâia ș. a.). Cultul oferă unitate spirituală și integrare culturală. Prin bogăția artistică și simbolul estetic, cultul devine o icoană, în care cultura națiunii primește dimensiunea de sfințenie. Cultul și cultura converg în acest proces de transfigurare[1].

2. Autoritatea și puterea scrisului față de cele afirmate prin viu grai: Tipăritura (cartea, predica, cateheza, presa bisericească) exercită o putere deosebită, care nu stă în primatul informației, ci în autoritatea scrisului („Nu te cred, arată-mi unde este scris!"), în capacitatea ei colosală de a fi producătoare de sens și de semnificații[2].

După opinia unui istoric cartea bisericească se înscrie în literatura sentimentului religios cu dublu rol de învățătură (didactic) și de comunicare sfântă (rugăciune). Cartea este purtătoare a cuvântului divin. În acest sens aceasta exprimă o hierofanie[3]. Modul prin care se poate degaja exprimarea într-o manieră nemijlocită a sentimentului religios față de carte este oferit de analiza însemnărilor de donatori de cărți bisericești, însemnări care se constituie într-o sursă de mare autoritate, întrucât ele transpun trăirea religioasă ad hoc a celui care face donația cărții[4].

De aceea în tratarea unui astfel de subiect ne vom folosi de sursele avute la dispoziție: istoria tiparului bisericesc, monografii închinate unor personalități, studii de specialitate. În structurarea prezentării ne-am oprit la trei etape distincte: apariția și dezvoltarea tiparului, epoca de maximă înflorire a acestui meșteșug din vremea Sfântului Constantin Brâncoveanu și diversificarea tiparului bisericesc din veacul al XVII-lea și până în zilele noastre.

Din cele mai vechi timpuri cartea a circulat în întreg spațiul românesc distinct de epocă istorică și posibilitățile fiecărui veac. Cele dintâi au fost Procesele Verbale ale martirilor în fața tribunalelor păgâne, *Acte* denumite în istoriografia bisericească *Martirice*: Sfinții Emilian din Durostor (18 iulie 362), Sava Gotul (12 aprilie 372). Dezvoltarea cultului creștin, inventarul liturgic descoperit (bazilică, potir, prescurnicer etc.) atestă și slujirea lui Dumnezeu prin rugăciune publică în care s-au folosit și

---

[1] Ion Bria, „Cultura creștină – un comandament misionar actual", în vol. Ioan I. Ică jr., (coord.), Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Preotului Profesor Academician Dumitru Stăniloae (1903–1993), Editura și Tiparul Arhiepiscopiei Ortodoxe, Sibiu, 1993, p. 219.

[2] Sorin Preda, *Jurnalismul cultural și de opinie*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 11.

[3] Act prin care se manifestă sacrul, relevarea unei entități sacre. (DEX).

[4] Doru Radosav, *Sentimentul religios la români*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1997, p. 68-69.

îndrumare, adică cărți. Desigur cele dintâi au circulat în întreg spațiul românesc în formă manuscrisă fiind opera călugărilor din mănăstirile românești, mai apoi de copiști care și-au continuat activitatea și după apariția tiparului, drept dovadă stă activitatea lui Vasile Sturze Moldoveanul din veacul al XVIII-lea: „…prin anii 1700 apar în Banat (și în ținuturile mărginașe ale Bihorului-crișan) unii copiști atrași desigur de posibilitățile prielnice de a-și pune în valoare îndemânatecul lor meșteșug, apreciat ca o îndeletnicire de artă și deci de preț. Ei vin din îndepărtata Moldovă, țară în care arta de a copia avea în trecut o frumoasă tradiție, formată în numeroasele centre monahale, cum a fost școala de la Neamț. […] Se cunosc doi copiști moldoveni, care au activat în Banat: Ieromonahul Agaton Moldoveanul ot Iași și dascălul Vasile Sturze Moldovanul, care semnează și ‹‹sin Badiul››. […] cel de-al doilea, ‹‹cel mai reprezentativ…›› și cel mai prodigios, care copiază de la 1693 până la 1717, un număr de 12 cărți cunoscute fiind desigur numai o parte din manuscrisele lui”[5]. Două cărți au fost copiate în satele bănățene: *Liturghier*, 1699, 127 file și un *Miscelaneu*, 1704, 210 file la Utvin și Sînandrei. Celelalte au circulat în provincia dintre Dunăre și Mureș.

Tipografia și cartea bisericească

Prima tipografie din țara noastră a lucrat la Mănăstirea Dealu din apropierea cetății de scaun a Țării Românești (Târgoviște). Atelierul tipografic al ieromonahului Macarie este cel de-al treilea în Răsăritul Europei după cele de la Cracovia și Cetinie. Prezența tipografiei în Țara Românească se înscrie în dorința domnitorului muntean Radu cel Mare de a reorganiza Biserica Țării. Pentru acest lucru a ridicat mănăstirile Dealu și Govora, a adus pe fostul patriarh ecumenic Nifon și desigur avea nevoie de carte bisericescă.

Macarie venit de la Cetinie, după căderea sub ocupație otomană la Dealu a confecționat literele tiparniței aici, mărturie a acestui fapt îl reprezintă forma acestora. Ne sprijinim pe faptul că literele celor trei tipărituri din Țara Românească nu se potrivesc cu cele de la Cetinie[6].

Pe pământ românesc a reușit să tipărească trei cărți necesare cultului: *Liturghier*, 1508; *Octoih,* 1510 și *Tetraevanghel,* 1512. Tipărirea Liturghierului a început în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), prin 1507, și s-a isprăvit sub Mihnea cel Rău (apr. 1508-oct. 1509), la 10

---

[5] Virgil Molin, „Copiști moldoveni în Banat la începutul secolului al XVIII -lea”, în rev. „Mitropolia Banatului, nr. 4-6/1964, p. 211.

[6] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română,* Editura Andreiana, Sibiu, 2016, p. 15. (Se va prescurta în continuare *Tiparul în Biserica Ortodoxă…*).

noiembrie 1508. Este o carte de format mic, cu 128 de foi[7]. Cartea a fost reeditată cu binecuvântarea Înaltpreasfinţitului Nifon Mihaiţă în 2008 la Târgovişte, cu o traducere în româneşte de preotul profesor Alexandru Stan. Importanţa imprimării acestuia rezidă nu numai din faptul că reprezintă prima carte tipărită în ţările româneşti, ci în acela că este prima ediţie a acestei prime cărţi de cult. Prima ediţie a Liturghierului în limba greacă a apărut abia în anul 1526 la Veneţia, şi, concomitent la Roma[8].

Tot de aceeaşi valoare sunt şi celelalte două opere macariene, Octoihul care a fost luat drept model pentru *Octoihul slavon* tipărit în 1557 la Braşov de diaconul Coresi. Tetraevanghelul este prima tipăritură de acest gen pentru credincioşii ce foloseau limba slavonă. A fost reeditat de Filip Moldoveanul la Sibiu.

În veacul al XVI-lea au mai tipărit cărţi Dimitrie Liubavici, ieromonahul Lavrentie în Ţara Românească, Filip Moldoveanul şi diaconul Coresi în Transilvania.

Activitatea tipografică a fost reluată în Ţara Românească în timpul domniei lui Radu Paisie (1535-1545), deci peste patru decenii. Logofătul[9] Dimitrie Liubavici însoţit de călugărul Moise au lucrat în tipografia Vukovici din Veneţia, apoi în mănăstirea sârbească Gracianiţa. Venind la cererea domnitorului în 1543-1544 împreună cu matriţele cu ajutorul cărora au turnat literele. Pe tărâm românesc a reuşit să tipărească patru cărţi: *Molitvelnicul* cu o anexă *Pravilă a Sfinţilor Apostoli şi a sfinţilor preacuvioşi părinţii noştri şi a celui de-al şaptele sobor: despre preoţi şi despre mireni* (1558) la Târgovişte, *Praxiu (Apostol),* 1547, *Minei* (mai degrabă un *Antologhion*) şi un *Tetraevanghel.*

Cărţile tipărite de Liubavici merită câteva consideraţii generale:

1. Limba acestora este slavona de redacţie medio-bulgară, cu frontispicii având în mijloc stema Ţării Româneşti.

2. A reuşit Dimitrie Liubavici să creeze o şcoală de tipografi. Până astăzi se cunosc numele a doi astfel meşteri în arta tiparului: Oprea şi Petru. Oprea a ajuns conducătorul atelierului şi apoi colaborator al diaconului Coresi la Braşov unde au imprimat un *Octoih* în 1557. Tot în tipografia lui Liubavici a ucenicit şi diaconul Coresi.

Trebuie reţinut şi faptul că Dimitrie Liubavici a format, în atelierul său tipografic, primii ucenici de neam românesc cunoscuţi cu numele. Cu

---

[7] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1992, p. 536. (Se va prescurta în continuare *Istoria Bisericii Ortodoxe…*).

[8] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…*, p. 16.

[9] Mare boier, secretar în Evul Mediu.

alte cuvinte, s-a început înlocuirea treptată a meșterilor străini cu meșteri români, ajungându-se, în mod firesc de la cartea slavonă la cea românească[10].

Ieromonahul Lavrentie este ctitorul cele dintâi tipografii bucureștene. Ajutat de ucenicul Iovan (Ioan) a realizat utilajul tipografic (matrițe, litere) și a imprimat aici două cărți.

În Ardeal o primă tipografie particulară a luat ființă la Sibiu în 1528, care imprima cărți cu litere latine, în limbile latină și germană, dar și cărți slave și românești, cu caractere cirilice pentru românii ortodocși[11]. În aceste condiții Filip Moldoveanul „scrib" și „diplomat" al magistratului din Sibiu între anii 1521-1544. În 1544 a reușit să imprime un *Catehism românesc*, văzut de Timotei Cipariu în 1838. A reeditat Tetraevanghelul lui Macarie (1512) și un *Tetraevanghel slavo-român* în 1551-1553, prima tipăritură în limba română cunoscută până astăzi.

Originar din Târgoviște, diaconul Coresi s-a așezat „extra muros" la Brașov, lângă biserica Sfântul Nicolae de aici. Aici a debutat în ucenicia lui Oprea, cu sprijinul material al judelui orașului Hanăș Begner. Acesta (și urmașul său Lukas Hirscher) au sprinit editarea de carte chiar slavonă pentru a ajuta funcționarea fabricii săsești din orașul de sub Tâmpa. Între cărțile apărute aici amintim un *Praxiu* în românește (1566) și o *Pravilă a Sfinților Părinți* în aceeași limbă (1561). Ultima etapă de activitate a fost cea a editării cărților în regie proprie (1569-1581). În șirul cărților din această activitate se înscriu cărți de slujbă ortodoxe, unele comenzi ale ierarhilor ardeleni și munteni. Cea mai însemnată realizare este *Cazania a doua* (1581). Spre deosebire de cea dintâi, *Tâlcul Evanghelilor* (1567) care este o carte de cântece și slujbe calvine cu numărul redus al Tainelor: Botez, Cununie, Împărtășanie, iar cultul la predică, imne și psalmi (M. Păcurariu), Catehismul din 1581 este tradus după *Cazania* din 1569 a tipografului rus Ivan Feodorov din Zabludov (Lituania).

După școala logofătului Liubavici, Coresi a reușit să creeze o a doua școală din istoria tipografiei bisericești. În paginile cărților afișăm numele unor ucenici: diacul Tudor, Mănăilă și diacul Călin, jupânul Lorinț. Marele merit al lui Coresi este acela că a fost primul cărturar care a luptat în mod conștient pentru introducerea limbii române în Biserică. Prin tipăriturile românești ale lui Coresi s-a făcut și mai mult simțită unitatea de limbă, de credință și de origine a românilor de pretutindeni[12].

---

[10] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…,* p. 23.
[11] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe…,* p. 545.
[12] Mircea Păcurariu, *op. cit.,* p. 558-559.

Tot o realizare a ucenicilor lui Coresi, diacul Șerban și diacul Marien este *Palia de la Orăștie* (1582), cea mai mediatizată producție a vechii literaturi[13]. Patronii spirituali au fost Mihail Tordaș, episcopul românilor din Ardeal și Archirie, protopopul Hunedoarei iar traducători au fost propovăduitorii calvini din Caransebeș și Lugoj, Ștefan Herce și Moise Peștișel, însoțit de învățătorul școlii de cântăreți din Caransebeș, Zăcan Efrem.

La Mehadia în Banat a existat în veacul al XVI-lea un centru cultural. Istoricul Nicolae Iorga a fotocopiat documentul și l-a identificat a fi o *Psaltire* după o ediție din Moldova și identică cu *Psaltirea* lui Coresi din 1577. Fragmentul păstrat conține psalmul 50 până la versetul 17. Foi din Psaltire au fost folosite la legarea diferitelor cărți bisericești, ceea ce l-a îndreptățit pe descoperitorul ei, Coriolan Buracu, să presupună că Mehadia a posedat un fragment mult mai mare[14].

Veacul al XVII-lea reprezintă culmea de înflorire și dezvoltare a tiparului bisericesc, impulsionat de sprijinul material al domnitorilor munteni și moldoveni, de activitatea unor iscusiți tipografi, dar și de cerința de carte bisericească pentru eparhiile Țărilor Românești, dar și pentru ortodocși greci, georgieni și arabi.

În prima jumătate a secolului, Matei Basarab (1632-1654) a înființat o moară de „hârtie" la Ocnele Mari, în Vâlcea, prima din Țara Românească. Acum au fost identificate cele mai multe tipografii: Câmpulung (1635), Govora (1637), Mănăstirea Dealu și Târgoviște (1644-1646, București (1678), Buzău (1691), Snagov (1694), Iași (1643) la Sfinții Trei Ierarhi și Cetățuia (pentru bisericile grecești din Moldova) și Bălgrad (1691).

Cărțile tipărite în acest secol erau de o mare diversitate: cărți de slujbă (în slavonă, română, bilingve), cărți biblice (între care și o ediție integrală a Noului Testament și a Bibliei), cărți cu profil omiletic (Cazanii), cărți de apărare a Ortodoxiei în fața prozelitismului altor culte, cărți pentru credincioși greci sau pentru cei vorbitori de limbă arabă[15].

Amintim aici câteva date despre realizările tipografilor până la domnia lui Constantin Brâncoveanu și păstorirea marelui ierarh – tipograf

---

[13] Valentin Bugariu, *Protopopul Mihail Gaşpar. Studiu monografic,* Editura Eurostampa, Timişoara, 2007, p. 12.

[14] Virgil Vintilescu, *Consemnări literare. Repere literare bănățene (De la începuturi până la 1880),* Editura de Vest, Timișoara, 1995, p. 49.

[15] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…,* p. 44.

Antim Ivireanul. Tiparnița din Câmpulung a fost cumpărată Matei Basarab[16] de la Kiev prin intermediul mitropolitului Petru Movilă. Pentru utilizarea acestei tiparnițe a fost trimis și un meșter tipograf în persoana lui Timotei Alexandrovici Verbițki. Aceasta a funcționat pe lângă biserica „Adormirea Maicii Domnului" din târg, ctitorie voievodului muntean și a imprimat un *Molitvelnic (Evlologhion)* în 1635, 226 foi.

După doar 2 ani, în 1637 s-au pus bazele unei topografii în Mănăstirea Govora din județul Vâlcea prin grija egumenului Meletie Macedoneanul. Din acest atelier a ieșit prima carte de cult tipărită în limba română, un *Ceaslov* (1640). Destinul acestei tipografii de la Govora a fost frânt prin mutarea utilajului tipografic la Mănăstirea Dealu unde a fost imprimată *Evanghelia învățătoare*, 788 p + 109 foi.

În Moldova cu sprijinul la Vasile Lupu[17] este pusă în funcțiune prima tipografie de aici prin sprijinul mitropolitului Petru Movilă de la Kiev care a trimis în orașul celor șapte coline (Iași), tipografia la Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi și un meșter tipograf ieromonahul Sofronie Pociațki. Același domnitor l-a trimis pe Pociațki la Lvov să aducă alte piese pentru tipografie. Prima carte realizată aici a fost *Cazania* mitropolitului Varlaam (1943). Profesorul Pandele Olteanu (1970) a demonstrat faptul că mitropolitul moldovean a prelucrat textul după volumul lui Damaschin Studitul, *Comoara.*

Mitropolitul Dosoftei a refăcut tipografia în 1679 și a imprimat *Dumnezăiasca Liturghie* (101 foi). Tipografia a fost adusă prin grija mitropolitului și prin intermediul lui Nicolae Milescu Spătaru. Savantul român s-a adresat patriarhului Ioachim al Moscovei care a trimis instalația tipografică și litera necesară. La Iași tiparnița a fost așezată la biserica „Sfântul Nicolae Domnesc". Din imprimarea capodoperei dosoftiene *Viața și petreceria svențelor* (4 vol.), 1682-1686 aflăm că aici la Iași a existat o altă școală tipografică formată din „făcătorul tiparelor" Macarie și ucenicii săi: Pavel, Ursul și Andrei.

La Cetățuia a funcționat și o a treia tipografie pentru nevoile credincioșilor greci. Ea a fost opera colaborării patriarhului Dositei al Ierusalimului (1669-1709) cu domnitorul Gh. Duca (1678-1683). Primul meșter tipograf de aici a fost Mitrofan, cel care a ajuns episcop de Huși și

---

[16] Cuvântul domnitorului a cântărit greu în balanța alegerii Cuviosului Iosif în scaunul vlădicesc al Timișoarei la 14 noiembrie 1643. (Valentin Bugariu, *Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș, ocrotitorul Banatului,* Editura Tiparnița, Arad, 2016, p. 27).

[17] Vasile Lupu a plătit datoriile Patriarhiei Ecumenice iar ca răsplată a primit din partea patriarhului Partenie I cel Bătrân moaștele Cuvioasei Paraschiva. Ierarhul constantinopolitan a fost cel care l-a consacrat ierarh pe Sfântul Iosif cel Nou de la Partoș.

apoi de Buzău. Cercetătorul Dan Simonescu afirmă că acest Mitrofan l-a format în arta tiparului pe Antim Ivireanul[18].

Pentru românii ardeleni activitatea editorială a fost reluată după o jumătate la secol din 1588, la Bălgrad din grija mitropolitului Ghenadie al II-lea (1627-1640). S-a reușit imprimarea unei cărți coresiene: *Evanghelia cu învățătură* din 1581.

Mitropolitul Simion Ștefan a tipărit *Noul Testament* (1646). Trei dintre aceste predoslovii (la Matei, Luca și Ioan) au fost reproduse –cu ușoare modificări– și în *Biblia de la București* din 1688[19].

La Bălgrad, ucenicul lui Antim Ivireanul, Mihail Ișvanovici a tipărit un *Chiriacodromion* (1699), în fapt reeditarea Cazaniei lui Varlaam și o *Bucoavnă* (1699).

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, activitatea tipografică din Țara Românească începută pentru această epocă la Câmpulung, Govora și Dealu se continua prin mitropolitul Varlaam la Mitropolia din București. Ierarhul a pus bazele unei tipografii „de iznoavă" aducând și „dascăli de tipografie" de la Kiev ori Moscova. Aici a imprimat cu ajutorul ieromonahului Chriac *Svânta și dumnezăiasca Evanghelie* (1682).

Capodopera acestei tipografii a fost *Biblia de la București* (1688). Cartea este o operă colectivă a muncii de traducere. Volumul cuprinde părți din *Palia de la Orăștie,* traducătorii au folosit și tălmăcirea spătarului Nicolae Milescu făcută după *Biblia* grecească de la *Frankfurt.* Traducerea a fost realizată de stolnicul Constantin Cantacuzino, Șerban și Radu Greceanu.

Anton Maria Del Chiaro, contemporan cu această mare realizare notează: „Între alte lucrări tipărite până azi în Valahia sunt și următoarele: Vechiul și Noul Testament, după versiunea celor 70 (Septuaginta n. n.), tradusă în românește de doi boieri români din familia Greceanu – unul din ei fu tatăl principesei Păuna, care trăiește acum în Veneția – ‹‹e principesa Păuna, soția lui Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului, care a urmat pe tron lui Brâncoveanu››. Tipărirea acestei opere s-a început sub domnia lui Șerban Cantacuzino, în jurul anului 1688, și s-a terminat după câțiva ani sub domnia lui Brâncoveanu"[20].

---

[18] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…*, p. 84.
[19] Mircea Păcurariu, *op. cit*…p. 67.
[20] Anton Maria Del Chiaro, *Istoria della moderne rivoluzioni della Valachia,* Veneția, 1718, p. 43 după Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* Editura Minerva, București, 1980, p. 392.

Istoricul literar N. A. Ursu a atribuit mitropolitului Theodosie, prefața cărții, care însă a apărut sub iscălitura patriarhului Dositei al Ierusalimului[21].

Constantin Brâncoveanu este ispravnic (supraveghetor) al imprimării textului sacru și totodată viitorul domn sub care, de facto, a apărut Biblia[22]. În calitate de supraveghetor a creat condițiile optime acestui lucru aducând ediții rare ale Scripturii, dicționare, lucrări lexicografice. Există exemplare în care pe ultima pagină apar 16 rânduri suplimentare, în care se precizează că traducerea s-a făcut după ediția de la Frankfurt a Septuagintei și nu după ediția în limba greacă apărută la Veneția în 1687[23].

Încă din titlul lucrării se precizează că „toate s-au tălmăcit după limba elinească spre înțelegerea limbii românești cu porunca prea bunului […] Domn Ioan Șărban Cantacuzino Băsărabă Voievod și cu îndemnarea dumnealui Constandin Brâncoveanul, mare logofăt, nepot de soră al măriei sale”[24]. Este deci, o operă izvodită din colaborarea celor doi.

În realizarea aceste traduceri alături de *Septuaginta de la Frankfurt, Palia de la Orăștie* și *Vechiul Testament* în traducerea lui Nicolae Milescu (1660) au mai fost întrebuințate și alte volume ca suport traductologic: *Evanghelie,* București, 1682, *Parâmiile preste an* ale lui Dosoftei (1683), *Apostolul*, București, 1683 dar și *Noul Testament* de la Alba Iulia (1648).

Unul din argumentele folosirii traducerii lui Milescu rezidă în faptul că în cadrul Vechiului Testament (între paginile 740-750), se află și un text nebiblic, un tratat filosofic *Pentru singurul țiitoriul gând* de Pseudo-Josephus Flavius, tradus din grecește de Spătarul moldovean, aflat în același loc al Bibliei, în ediția germană, după care a lucrat traducătorul[25].

Tipografiile din timpul lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Sfântul Antim Ivireanul

Domnia lui Constantin Brâncoveanu în Țara Românească (1680-1714) a lăsat urme adânci în istoria culturii românești. În primul rând a fost valorificată cartea de cult care îndeplinea în vremea aceea un dublu rol: de a

---

[21] Ioan Dură, „Mitropolitul Teodosie al Țării Românești. Precizări și contribuții biografice”, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9-10/1988, p. 125-130.

[22] Dan Râpă – Buicliu, *Cartea românească veche. Studia bibliologica,* Editura Alma, Galați, 2000, p. 90.

[23] Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Editura Istros, Brăila, 1998.

[24] Gabriel Țepelea, *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi,* Editura Tehnica, București, 1994, p. 182.

[25] Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, Editura Minerva, București, 1971, p. 168.

sluji tipicului bisericesc și de a reprezenta suportul didactic al școlii românești. Urcarea pe tron a fost marcată prin apariția Bibliei de la București (1688), prima versiune integrală a Cărții Sfinte în limba română și s-a încheiat cu editarea unor broșuri de către fii săi până în 1714. Putem astfel trage o primă concluzie și anume aceea că vremea lui Brâncoveanu a fost domnia cărții prin excelență.

Ajuns domn al țării prima etapă a reprezentat-o consolidarea păcii în politica externă prin alianțe atât cu Răsăritul, cât și cu Apusul, a urmat reforma fiscală ca prim element al dezvoltării economiei și desigur a visteriei domnești. Tot în acest domeniu, tânărul domn a întreținut lumânăriile domnești din București și Târgoviște și, s-a centralizat marea proprietate, domnitorul a fost proprietarul mai multor sate, heleștee dar și case în Brașov. Prin dezvoltarea economică s-a realizat cadrul înfloririi culturii românești prin carte și artă în general. Cel mai bun ambasador al epocii brâncovenești a fost cartea, biserica și palatul ca opere caracteristice ale domniei.

Curtea domnească a fost un generos spațiu cultural. Aici și-au avut reședința Ioan Abramios, fost paroh al coloniei grecești din Veneția, care a tipărit mai multe cărți, George Maiota, tot grec, cu studii la Roma și Veneția și profesor al beizadelelor domnești. Un alt reprezentant al cărții a fost eruditul Sevastos Kimenitul care învățase în Italia și Constantinopol, discipol al lui Al. Mavrocordat. La noua Academie de la Sf. Sava au fost aduși dascăli celebri: Dr. Ioan Comnen care a predat fizica și matematica. În acest peisaj deosebit erau prezenți și mitropoliții Theodosie, apoi Antim, Radu și Șerban Greceanu, Iordache Cantacuzino, David și Teodor Corbea. Influența grecească asupra culturii a fost realizată de patriarhii Ierusalimului, Dositei și Hrisant Notara care au avut un rol important în polemica teologică, dar și în dezvoltarea învățământului grecesc în Țara Românească. Tot la curte era și o influență italiană, prin prezența medicului Pylarino, întemeietorul Spitalului Colțea, a secretarului curții, Anton Maria Del Chiaro.

O grijă deosebită a domniei a reprezentat-o susținerea tiparului prin clericii țării (mitropolit, episcop, ieromonah, preot și monah). Mitrofan fost episcop de Huși a condus destinele tipografiei bucureștene, aici a reușit imprimarea cărții: *Mărgăritare, adică cuvinte de multe feluri, a celui între sfinți părintelui nostru Ioan arhiepiscopului Țarigradului, a lui Zlatoust și a altor părinți…,* (1691). Dar din acest an Mitrofan a fost ales episcop la Buzău și s-a căutat un nou meșter tipograf.

Prin intermediul lui Hrisant Notara a fost adus la București în 1691 georgianul Antim Ivireanul. Se știe că acesta s-a născut în jurul anului 1650.

Dintr-o scrisoare a lui Hrisant Notara către Ianache Văcărescu aflăm date importante din viața sa: Născut în satul Ude din Georgia, a fost luat de tânăr rob la turci, dar a fost răscumpărat de patriarhul Dositei al Ierusalimului (1668-1707). A intrat în obștea monahală a Sfântului Mormânt din Ierusalim (și nu la Patriarhia cin Constantinopol cum se credea până acum), fiind călugărit cu numele Antim. Acolo a învățat limba greacă, arabă și turcă. Prin anii 1680-1682 patriarhul Dositei l-a adus la mănăstirea Cetățuia unde a învățat limbile română și slavonă. Aici a învățat de la Mitrofan meșteșugul tiparului devenind și egumen al mănăstirii. Prin 1690-1691 Antim a plecat la București probabil chemat de Mitrofan[26].

În tipografia de la București a tipărit primele patru cărți: *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon, Slujba Sfintei Parascheva și a Sfântului Grigorie Decapolitul* (1692). La un an distanță a imprimat *Evanghelia greco-română,* o realizare tipografică deosebită de seamă, cu gravuri și frontispicii și vinete lucrate cu o deosebită măiestrie, având și o „postfață" scrisă de el. În 1694 a tipărit o *Psaltire românească* cu o dedicație către Brâncoveanu, căruia i-a închinat și câteva „versuri la stema țării"[27], iscălite de „smeritul între ieromonahi Antim Ivireanul"[28].

Latura cea mai însemnată a multiplei activități a lui Antim este desigur cea de tipograf, el având meritul de a fi încetățenit deplin la noi meșteșugul tiparului și de a fi tipărit numeroase cărți, determinând astfel un însemnat curent de cultură religioasă[29].

Tipografia bucureșteană încetează de a fucționa, prin plecarea lui Antim la Snagov cu o parte din utilajul tipografic. Aici a fost egumen al așezământului monahal. Într-o perioadă de scurtă de cinci ani (1696-1701) a reușit să imptime 15 cărți: șapte grecești, cinci românești, una slavonă, una slavo-română și una greco-arabă. Din această perioadă amintim doar trei: *Antologhionul* (1697) o carte masivă, cu peste 2100 pagini cu extrase din Mineie, dar și din Psaltire, Ceaslov, Octoih, Triod, Penticostar și

---

[26] Antim Ivireanul, *Scrisori*, Ediție îngrijită de Mihail Stanciu și Gabriel Ștrempel, Editura Basilica, București, 2014, 191 p., după Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă Română…,* p. 92.

[27] „Prealuminata stemă a Țărâi Rumânești ,/ Cu care s-au încoronat vechii Băsărăbești ,/ Bolocinstitului domn Constandin s-au dăruit,/Că den fericită a lor sămânță s-au odrăslit,/Și bunele lor fapte câte poate le plinește ,/Și țara despre toți vrăjmașii o păzește". (Dan Horia Maziliu).

[28] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 142. (Se va prescurta în continuare *Istoria Bisericii Ortodoxe…*vol. II).

[29] Mircea Păcurariu, „Importanța mitropolitului Antim Ivireanul pentru Biserica și cultura românească", în rev. „Mitropolia Banatului", nr. 7-9/1966, p. 494.

Liturghier[30]. Celelalte sunt *Evanghelia* (1697) și *Liturghierul greco-arab* (1701). Pentru imprimarea ultimei cărți Antim a turnat literele și a realizat și utilajul tipografic (matrițele). Aici, în liniștea Snagovului a pus bazele unei școli tipografice unde au învățat această artă a literelor: ipodiaconul Mihail Ștefan (Ișvanovici) care a lucrat mai apoi la Bălgrad și Râmnic, în final la Tiflis (Tiblisi) a pus bazele unei tipografii cu caractere georgiene; apoi Gheorghe Radovici care a lucrat și la Târgoviște și ieromonahul Dionisie Flor la București.

Din pricina unor intrigi simțite de Antim, tipografia de aici își încetează activitatea în 1701 și se continuă tipărirea volumelor la București. Tipografia cu caractere arabe a mai imprimat și un *Ceaslov* (1703) a fost dăruită de domnitor patriarhului Atanasie Dabbas. La plecarea înaltului prelat antiohian a luat și tipografia. Instalată la Alep (Siria) a imprimat numeroase cărți liturgice și teologice până în 1724 când a fost reorganizată și retehnologizată a imprimat 76 de cărți până în 1899.

La București, Antim a tipărit în 1703 *Noul Testament*, prima ediție a cărții în Țara Românească. Această reușită a avut la bază textul mitropolitului Simion Ștefan (1648).

La 16 martie 1705 „egumenul chir Antim de la Snagov" a fost ales episcop al Râmnicului. Aici o înființat o nouă tipografie, cu o parte din utilajul grecesc și românesc de la Snagov, pe care-l numea „rodul muncii mele". Aici a tipărit 9 cărți. Cu acest prilej apar cărți bilingve, cu tipicul, lecturile biblice și sinaxarul în românește, iar cântările și rugăciunile în slavonește, așa este *Antologhionul* (1705). În 1706 a tipărit o carte românească foarte interesantă: *Evhologhion* sau Molitvelnic, cu două volume distincte, primul este *Liturghierul,* cel din urmă Molitvelnicul. Pentru realizarea volumului, Antim se folosește de *Molitvelnicul* (1689) imprimat de preotul calvin Ioan Zoba din Vinț la Bălgrad. De notat ar fi faptul că această ediție românească a Liturghierului este prima din Țară. Traducerea a fost făcută de Antim folosindu-se de traducerile anterioare ale lui Coresi și Dosoftei, precum și variantele în manuscris.

Prin moartea bătrânului mitropolit Theodosie la 28 ianuarie 1708, Antim a fost ales mitropolit al țării. Înscăunat mitropolit eparhiot la Duminica Ortodoxiei (22 februarie 1708) a continuat și aici activitatea tipografică, dar și cea de predicator (din această perioadă datează *Didahiile*), de sfătuitor domnesc și de ctitor al mănăstirii „Tuturor Sfinților" din București, mănăstirea Antim de astăzi.

---

[30] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe…,* vol. II, p. 143.

La Târgoviște, reședința de vară a domnitorului a fost mutată tipografia care a imprimat 18 cărți dintre care 5 grecești, una slavo-română, una slavo-română-greacă și 11 românești. Meșter tipograf și diortositorul celor românești a fost ucenicul Gheorghe Radovici, iar diortositorul celor grecești, ieromonahul Mitrofan Gregoras.

Între cărțile grecești amintim *Carte de peste tot anul, cuprinzând, fără lipsă tot serviciul bisericesc* (1709), o carte masivă cu aproape 1600 de pagini, cu aproape toate cărțile de slujbă (Psaltirea, Ceaslovul, Octoihul, Antologhionul, Triodul, Penticostarul, cele trei Liturghii și diferite rânduieli).

Între cărțile românești amintim două cu caracter pastoral scrise de Antim: *Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților* (1710) și *Capete de poruncă la toată ceata bisericească, pentru ca să se păzească fieștecarele din preoți și din diaconi, deplin și cu cinste, datoriia hotarului său* (1714). Ultima carte a activității lui Antim a fost tipărită în 1716 la mănăstirea sa: *Istoria sfântă adică iudaică* a lui Alexandru Mavrocoradat, tatăl primului domn fanariot Nicolae Mavrocordat. În testamentul său întocmit odată cu Regulamentul pentru Așezământul Mănăstirii Antim poruncea: „Las cu blestem și aceasta: să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților pentru folosul țării și pentru ajutorul casei”[31].

Din acest timp avem predicile ținute în catedrala mitropolitană cu diferite prilejuri. Prin aceste cuvântări omiletice se face trecerea de la citirea Cazaniei la predica pregătită pentru acest prilej liturgic. Din Ediția Ștrempel avem cinci predici la Florii, trei la Schimbarea la Față, două la Sfinții Împărați Constantin și Elena, două la Adormirea Maicii Domnului, două la Nașterea Domnului, două la lăsatul secului de brânză, două la Sfântul Dimitrie, două la Sfântul Nicolae; câte una la Duminica Vameșului și Fariseului, la Întâmpinarea Domnului, la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, la Bobotează, la Tăierea Împrejur, la Sfinții Arhangheli. La acestea se adaugă și cuvântări ocazionale: o predică la urcarea în scaun, trei cuvântări funebre, o cuvântare la parastas, învățătură la Taina Pocăinței, învățătură despre Spovedanie și două scrisori de apărare trimise lui Brâncoveanu în 1712.

---

[31] Șerban Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca,* Editura Științifică, București, 1969, p. 327.

Mitropolitul se încumetă în patru genuri de predici: predica sintetică (propriu-zisă), omilia (predica analitică), pareneza și panegiricul[32], adăugăm noi și necrologul.

În atenția înaltului prelat au stat praznicele. Fidel acestor momente se lasă antrenat mereu și mereu de aceleași evenimente creștine: de cinci ori predică la Duminica Floriilor, în mod repetat, la aniversarea momentelor vieții lui Iisus (Nașterea, Bogoiavlenia (Bobotează, Stretenia (Întâmpinarea), Preobrajenia (Schimbarea la Față) etc., a Mariei (Vovidania (Intrarea în Biserică), Adormirea[33].

Predica lui Antim este una elaborată cu efort și grijă; este o predică meditată, frământată, trăită; compusă și așezată pe hârtie, nu este improvizată la momentul respectiv și stenografiată de alții. Cu un cuvânt ea este alcătuită cu chibzuință și artă, după toate regulile omileticii, și în acest sens Ivireanul este un începător și un precursor al predicii românești moderne[34].

Destinul acestor predici poate fi comparat cu cel al autorului acestora. Ele au fost tipărite la 170 de la moartea martirică a Sfântului Antim în șapte ediții între 1886 și 1915: Ioan Bianu (1886), Constantin Erbiceanu (1888), Melchisedec Ștefănescu (1889), Nicolae Iorga (1911) și Petre V. Haneș (1915). Cea din urmă ediție critică aparține Acad. Gabriel Ștrempel, *Predici* (1962). Cercetarea a fost continuată și îmbogățită în edițiile următoare care au primit titulatura de *Opere.*

Cel dintâi care a fost martorul acestor cuvinte de învățătură a fost Popa Stanciul creator de școală de grămătici la biserica Sf. Gheorghe – Vechi, apoi preot la biserica Antim. Popa Stanciul nu doar că a fost martor, ci și un admirator. Altfel n-ar fi încălcat asprele legi eclesiastice, difuzând opera unui vrăjitor și a unui răzvrătit, cum l-a caracterizat pe Antim gramata patriarhală de condamnare[35]. Este de presupus că originalul *Didahiilor*, pierdut astăzi, a fost găsit în biblioteca mănăstirii Antim, de către popa Stanciul, care l-a încredințat spre copiere ucenicului său în arta scrisului, grămăticului Efrem[36].

---

[32] Eugen Negrici, *Antim. Logos și personalitate,* Editura Minerva, București, 1971, p. 10. (Se va prescurta în continuare *Antim. Logos…*).

[33] Eugen Negrici, *Antim. Logos…*, p. 58.

[34] Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator și orator”, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, 1956, nr. 8-9, p. 776. (Se va prescurta în continuare, „Antim Ivireanul predicator…”).

[35] Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul,* Editura Academiei, București, 1997, p. 15. (Se va prescurta în continuare *Antim…*).

[36] Antim Ivireanul, *Opere,* Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972, p. XLV. (Se va prescurta în continuare *Opere*).

Izvoarele predicii Sf. Antim sunt: Scriptura, Tradiția, cultura teologică și profană. Pentru predicatorul muntean el avea însă Scriptura în mintea și inima sa, fiindcă ea constituia, cu siguranță obiectul unor lecturi și meditații zilnice[37].

Cunoștințele biblice ale lui Antim erau mai vechi decât perioada arhipăstoririi din Muntenia, el a avut din tinerețe deprinderi în acest sens: Antim citează masiv atât din Vechiul, Noul Testament și literatura apocrifă: Facerea, Ieșirea, Numerii, Deuteronomul, Iov, Psalmii, Eclesiastul, Proverbele lui Solomon, Isaia, Ieremia, Iezechiel, Daniel, Avacum, Maleahi, Miheia, Ioil, Iona, Zaharia, Iudit, Isus Sirah, Evangheliile, Faptele Apostolilor, Epistola către Romani, I Corinteni, Filipeni, Evrei, din Epistolele sobornicești, Apocalipsa, Protoevanghelia lui Iacob, toate sunt valorificate omiletic[38]. Datele biblice sunt întregite de comentariile patristice: Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigore Dialogul, Sfântul Efrem Sirul, Dionisie Areopagitul, Eusebiu al Cezareei, Sfântul Ioan Damaschinul, Sinesie și Teofilact al Bulgariei. În argumentarea cuvântărilor sunt folosiți Capadocienii, în frunte cu Ioan Gură de Aur, pe care-l numește: „Ioan Zlataust”, „cel cu rostul de aur”. Sfântul Vasile cel Mare este citat de patru ori, iar Sfântul Grigore „Bogoslovul (Teologul)” de trei ori. De asemenea sunt reproduse pasaje din Efrem Sirul de două ori, din Sinesie o singură dată, din Dionisie Areopagitul, din Sfântul Ioan Damaschinul de două ori, și din Teofilact al Bulgariei de șase ori. Aceștia sunt Sfinții Părinți la care face apel predica mitropolitului Antim[39].

O altă sursă de documentare o constituie cărțile de slujbă, amintim aici *Acatistul Maicii Domnului*, dar și literatura populară: *Fiziologul, Alexandria*.

În prezentarea temelor tratate, Sf. Antim s-a folosit de cultura și filosofia greacă. Bun cunoscător nu doar al filosofiei, ci a întregii culturi clasice a Antichității, inclusiv a mitologiei greco-romane, el a făcut aluzie la personalități ale căror opere nu-i erau deloc străine. I-a pomenit pe Anaxagoras, Aristotel, Democrit și Anaximandru. Citează celebrul aforism al lui Socrate: „Cunoaște-te pe tine însuți”, în predica a doua la Duminica lăsatului sec de brânză. A amintit de Hesiod în didahia întâia la Sfinții

---

[37] Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator…”, p. 792.

[38] Dumitru Belu, „Predicile lui Antim Ivireanul – O ediție critică a predicilor lui Antim”, în rev. „Mitropolia Ardealului”, 1963, nr. 1-3, p. 192. (Se va prescurta în continuare „Predicile lui Antim…”).

[39] Alexandru I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator…”, p. 800.

Constantin și Elena, de împăratul persan Artaxerxes, de Alexandru Macedon și de alții[40].

Tematica didahiilor e bogată și variată. În cele cinci cuvântări rostite la Intrarea Domnului în Ierusalim, a vorbit despre: Căința și îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu, Iisus Hristos Răscumpărătorul, Păcatul și căința, Iisus Hristos, biruitorul păcatului, morții și al omului vechi, Spovedania[41].

În cele rostite la Schimbarea la Față a Domnului a expus ascultătorilor despre iubirea jertfelnică a Domnului, întărirea credinței Apostolilor sau ascultarea față de Fiul lui Dumnezeu.

La Adormirea Maicii Domnului a scos în relief calitățile Născătoarei de Dumnezeu: vrednicia, bunătatea, înțelepciunea, puterea.

De Crăciun a amintit de motivele Întrupării, scopul, măreția și smerenia Fiului lui Dumnezeu.

Didahiile Sf. Antim tratează adevăruri dogmatice, morale sub forma unor cuvinte de laudă adresate Mântuitorului, Maicii Domnului, Sfinților Îngeri, Sfinților Constantin și Elena și Nicolae, explică cultul divin, Taina Spovedaniei. Ca model de organizare a textului biblic s-a folosit de exegeză. Majoritatea predicilor relevă un eminent echilibru între erudiție și creație. Nu sunt compilate, cum ar fi fost mai simplu, comentariile celebre ale marilor exegeți, pentru că autorul însuși are imense posibilități de asociere a pildelor, a textelor scripturistice, în interpretări noi. Antim pune în mișcare uriașa sa cultură teologică în predici fermecătoare unde au loc ciocniri de idei și unde se nasc probleme. Și mai are el talentul rar de a tălmăci ideile cele mai subtile în imagini. Viața cotidiană intră, cu uimitoare naturalețe, în urzeala celor mai complicate demonstrații teologice[42].

Mitropolitul Antim a fost și sfătuitorul de taină al lui Constantin Brâncoveanu. „Sfaturile” lui Antim îi recomandă prințului cu insistență apropierea de marile virtuți: duhul dreptății, instaurarea și conservarea păcii („Te faci pe tine fericit și în siguranță dacă aduci pace și faci să înceteze scandalele”), instaurarea spiritului de justiție („în viață să judeci deopotrivă și pe prieteni și pe vrăjmași”) și al dreptății („Îndepărtează pe boieri de la nedreptate, poruncește-le să se lase de viclenie”), stăpânirea legii („păzește legea și nu o călca”), iubirea, considerația față de supuși, înțelepciunea, adevărul („Lucrează cu plăcere întotdeauna ca să fi fericit. Egalitatea

[40] Gabriel Ștrempel, *Antim…*, p. 196.
[41] Valentin Bugariu, „Elemente de educație religioasă în opera Sfântului Antim Ivireanul” , în „Morisena”, I, nr. 3/2016, p. 38-43.
[42] Eugen Negrici, *Antim. Logos…*, p. 76.

adevărată să o găsească cu toții și să ai prieteni ai tăi pe cei ce spun adevărul”)[43].

Sfântul Antim i-a supraviețuit domnitorului mazilit în 1714, a păstorit și sub Ștefan Cantacuzino până în 1716 când iarăși pe baza unor intrigi la cererea noului domnitor fanariot este caterisit de patriarhul Constantinopolului. Totodată i s-a stabilit și o nouă reședință mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai, la care nu a mai ajuns niciodată din pricina ienicerilor care l-au înecat pe bătrânul ierarh într-un afluent al Mariței.

Pentru contribuția adusă la dezvoltarea culturii bisericești și a rolului major în introducerea limbii române în biserică Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în 1992 l-a trecut în rândul sfinților cu zi de prăznuire 27 septembrie.

Tiparul din veacul al XVIII-lea până astăzi.

Dacă veacul al XVI a reprezentat apariția tiparului bisericesc în Țările Române de dincolo și dincoace de Carpați, secolul lui Antim a adus meșteșugul tiparului la apogeu atât în privința calității scriiturii, a numărului mare al volumelor cât și a creării unei domnii a cărții.

La debutul veacului al XVIII-lea lucrurile se schimbă radical, pe tronul Moldovei (1711) și al Țării Românești (1716) au fost impuși domnitori străini, pe care populația autohtonă i-a numit fanarioți. Și acum Biserica a deținut „monopolul” tiparului românesc. Pe lângă carte bisericească se mai imprimă lucrări cu profil economic, juridic, istoric și manuale școlare. Cu toate acestea apar și tipografii particulare care tipăresc și carte bisericească. Acum își continua activitatea tipografiile de la Râmnic, Buzău, Iași (carte arabă), inițiative private: Viena, Buda și Sibiu. Tipografia lui Antim de la București a scos câteva cărți între care amintim *Octoihul* (1720) și *Slujba Sfântului Botez* (1726). Alături de această tipografie tot la București mai lucrează Tipografia Școlii Văcărești din mănăstirea Sfântul Sava. După opinia învățatului mitropolit Tit Simedrea, aceasta este tot operă a domnitorului Brâncoveanu și a mitropolitului Antim. Aici, în această vreme, a fost tipărită *Învățătura bisericească a lui Antim Ivireanul*. Cea de a treia este a Mitropoliei care a imprimat mai multe cărți. Cu acest prilej cunoaștem numele a câtorva tipografi: preotul Stoica Iacovici de la biserica „Sfânta Vineri” care a lucrat 33 de cărți, dintre care 10 pe cheltuiala sa, Barbu Bucureșteanul și Grigore tipograful. Tot acum s-a reeditat o lucrare a

[43] Dan Horia Mazilu, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, Editura Minerva, București, 1999, p. 125.

lui Antim: *Învățătura bisericească folositoare obștii preoțești și a tot credinciosul norod* (1774).

La Râmnic avem cunoscuți alți tipografi: Ilie Cernovodeanu, Vlad Georghevici, Dimitrie Pandovici, fii lui Mihail Ištvanovici, Constantin și Dimitrie Mihailovici.

Meșteșugul tiparului și al gravurilor se învăța din tată în fiu. Meșterii tipografi se recrutau dintre orășeni, dar se recrutau și tipografi din rândul preoților de mir și al călugărilor. De multe ori se întâlnesc tipografi dintr-o țară românească în alta[44].

În Moldova a apărut o tipografie particulară la Rădăuți, iar la Iași, mitropolitul Iacob Putneanul a scos un *Penticostar* (1753). Tot în Iași a fost tipărită o carte pentru ortodocșii bănățeni în românește și slavonește cu binecuvântarea mitropolitului Pavel Nenadovici al Carlovițului, în redactarea episcopului Vichentie Ioanovici Vidac al Timișoarei, *Îndreptarea păcătosului cu duhul blândețelor* (3 foi + 167 p.), în 1765.

Pentru Transilvania și Banat au funcționat tipografiile din Viena (1770) și Buda, „crăiasca tipografie a Universității" (1777). În acest context amintim aici protopopul și profesorul de teologie Constantin Șuboni al Timișoarei, *Învățătură creștinească foarte de folos scoasă de pe limba grecească pe cea rumânească cu osârdia și cheltuiala…*, Viena, 1770; cele 12 Mineie de la Râmnic din 1776-1780, *Octoihul* (1811) al episcopului Iosif al Argeșului. Tot la Buda au tipărit și bănățenii Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească* (1799) și traducerile preotului din Beregsău Mic, Dimitrie Țichindeal. Alte tipografii private, săsești au funcționat la Sibiu și Brașov.

După un veac de tranziție cunoscut prin influența iluministă, în veacul următor iau naștere tipografiile eparhiale: Sibiu, Arad, Caransebeș, la Râmnic a imprimat tipografia episcopului Calinic, Chișinău și Cernăuți.

În București începând cu anul 1882 s-a inaugurat la inițiativa episcopului Melchisedec Ștefănescu, „Tipografia Cărților Bisericești" care a dăinuit până în zilele noastre. Primul director a fost arhim. Ghenadie Enăceanu (1882-1886). Sub conducerea sa au fost imprimate câteva tipărituri remarcabile: jurnalul „Biserica Ortodoxă Română" (ian. 1882) și *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova* (1885) de Melchisedec Ștefănescu. Același ierarh moldovean a imprimat o altă lucrare deosebită: *Tratat despre instirea și închinarea icoanelor în Biserica Ortodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România* (1890).

---

[44] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…*, p. 117.

La tiparnița bucureșteană au lucrat Dimitrie Petrovici Bucureșteanul, Dimitrie Mihailovici Râmniceanul și Stanciu Tomovici Bucureșteanul. În 1817 domnitorul Ioan Caragea a înființat o tipografie „privilegiată" la Cișmeaua lui Mavrogheni, prima laică din țară. Aici a apărut cartea *Cuvinte șase pentru preoție și ale altor trei sfinți părinți canonicești împotriva simoniei* (1820, 160 p.).

În Moldova, mitropolitul Veniamin Costachi a refăcut tipografia mitropolitană dar a înființat o alta la Neamț în 1807. O caracteristică a cărților nemțene este că au beneficiat de sprijinul egumenilor mănăstirii care sunt pomeniți în foile de titlu. În mod deosebit trebuie pomenit starețul Neonil, în timpul căruia s-au tipărit aproximativ 60 de cărți și Dionisie Romano, care s-a ocupat de refacerea tipografiei, procurând mașini noi și litere de la Praga[45]. Dintre realizările de aici amintim, *Noul Testament* (1818) și *Pidalionul* (1844).

Pentru românii basarabeni a fost deschisă tipografia exarhicească care a imprimat revista „Buletinul eparhiei Chișinăului" (1867-1917) și *Trebnic*[46] (1908).

Odată cu reactivarea Mitropoliei Ardealului de Andrei Șaguna, a fost inaugurată prima tipografie bisericească din oraș (1850). Aici au fost imprimate cărți de cult, traduceri din Sfinții Părinți, manuale pentru elevii teologi și pedagogi, precum și pentru copiii școlilor poporale, alte lucrări cu caracter istoric și literar. Aici s-a început tipărirea ziarului „Telegraful român" (3 ian. 1852, al doilea redactor a fost Dr. Pavel Vasici din Banat. Capodopera producților editoriale a reprezentat-o *Biblia* (1856-1858). Tot la Sibiu, protopopul Nicolae Tincu Velia a tipărit *Istorioară bisericească politico-națională a românilor de preste tot, mai ales a celor ortodocși orientali din Austria…,* (1865, XXIX, + 326 p.). Mai amintim alte trei reușite: volumele *Limba cărților bisericești* (1905) și *Ziaristica bisericească la români* (1910) iscălite de Onisifor Ghibu și „Revista Teologică " (1917) izvodită la inițiativa profesorului Nicolae Bălan.

---

[45] Mircea Păcurariu, *Tiparul în Biserica Ortodoxă…*, p. 183.

[46] Cartea reprezintă a piatră de hotar pentru folosirea termenului de „slavă". De acum termenul apare și în toate cărțile de cult apărute în România. Înainte de această dată a fost întrebuințat substantivul „mărire" așa cum îl avem în *Molitvelnicul* apărut la Târgoviște, București (1729), Buzău și Râmnic (1747) și Neamț (1848). Într-un studiu dedicat acestei probleme, părintele acad. Niculae M. Popescu (1937) afirmă faptul că doar de la cartea aceasta „mărire" a fost schimbat cu „slavă". Printre argumentele folosirii în recitativul liturgic a substantivului „mărire" se sprijină pe unul logic luat de la Titu Maiorescu: „Se înțelege de la sine că acolo unde pe lângă cuvântul slavon există un cuvânt român, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar ‹‹binecuvântare›› și nu ‹‹blagoslovenie››" (*Critice*, I, ed. 1931).

La eparhiile din Arad și Caransebeș au luat ființă tipografii (1879, 1885) pentru nevoile bisericești de acolo. Au apărut cele două publicații „Biserica și Școala” și „Foaia Diecezană” (1886).

Veacul al XX-lea reprezintă o continuare firească a tiparului bisericesc. În acest secol și-au continuat activitatea tipografiile eparhiale din București, Sibiu, Arad, Caransebeș, Neamț și Chișinău, altele au luat acum ființă Cluj (1921), Oradea (1921), Roman (1925), Cozia (1928) mutată la Râmnic (1935) și apoi la Craiova (1939) și Timișoara (1939). După 1948 au funcționat edituri la București, înzestrată cu tipografie, Neamț (și tipografie), Sibiu (și tipografie), Craiova, Timișoara (și tipografie), Cluj, Oradea și Dunărea de Jos. Acestea au continuat să editeze carte religioasă și după 1990. La aceste edituri s-au adăugat altele odată cu (re)înființarea unor eparhii: Caransebeș, Alba Iulia etc. Se adaugă edituri de carte religioasă: Harisma, Anastasia, Deisis, Epifania, Eikon ș. a unde au fost imprimate valoroase cărți.

Vom prezenta câteva din aceste realizări:

București: *Biblia sinodală* (1936, 1944, 1968, 1991 (reeditarea celei din 1968), 2008, *Biblia de la București* (1988), *Biblia jubiliară* (2002, versiunea Anania) ediții succesive ale *Noului Testament*, *Mica Biblie*.

Carte de învățătură: *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952), *Tâlcuirea Sfintelor Evanghelii și a Cazaniilor duminicilor de peste an* (1960).

Traduceri din Sfinții Părinți: *Filocalia*, vol. V-XII (1976-1991), „Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”.

Manuale universitare: Dogmatică (1952, 1978), Vechiul Testament (1952), Noul Testament (1956), Istoria Religiilor (1975), Morală (1979-1980), Istoria Bisericii Ortodoxe Române (1980), Istoria Bisericească Universală (1987, 1993) ș. a.

La Sibiu au fost publicate în special teze de doctorat în teologie, cursuri universitare etc. Amintim: *Viața și învățătura Sf. Grigore Palama* (1939), *Mirenii în Biserică* (1939), *Ajutoarele românești de la mănăstirile din Sfântul Munte Athos* (1940), *Hristos în Vechiul Testament* (1944). Editura „Andreiană” tipărește și astăzi carte teologică.

Tipografia din Arad a tipărit cercetările realizate de profesorii Academiei Teologice. Amintim aici pe Nicolae Popovici, *Manual de Drept bisericesc oriental cu o privire specială la dreptul particular al Bisericii Ortodoxe Române.* (1925).

În Basarabia activa din 1908 o tipografie care va purta denumirea de tipografia „Cartea Românească” în perioada anilor 1918-1944. Aici au fost tipăririte câteva volume deosebite: Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia*

(1919); Constantin Tomescu, *Documente basarabene* (2 vol.) 1928, 1938; Alexandru Scvoznicov, *Psihologia sectelor religioase* (1939).

Editura Diecezană din Timișoara a luat ființă în 1939 la stăruința episcopului Vasile Lăzărescu. Pe parcursul vremii ea va purta mai multe denumiri: Arhidiecezană, Mitropolitană, Arhiepiscopiei Timișoarei, Învierea și Partoș. A reușit să imprime: carte de cult: Antologhion (1984, 1999), *Tipic bisericesc* (1999). Carte de Rugăciuni (mai multe ediții), Acatistier; carte de învățătură: dogmatică, carte patristică: editare a volumelor patrologului I. G. Coman, cele ale Mitropolitului Nicolae, colecția ,,Cum Patribus", carte cu conținut omiletic, carte de istorie bisericească: I. B. Mureșianu, I. D. Suciu, V. Muntean, manuale pentru învățământul teologic: *Carte de Cântări, Bizantinologie.*

Concluzii

Tiparul, cartea bisericească este o realitate a vieții bisericești. Prin carte s-a realizat de-a lungul vremii misiunea Bisericii. Autoritatea cuvântului scris a primat orice activitate de propovăduire a Evangheliei.

Cu un debut al tiparului în secolul al XVI-lea prin precursori ai acestei îndeletniciri s-a dezvoltat în veacul al XVII-lea a devenit indispensabilă în ultimele trei veacuri când Biserica Ortodoxă Română a cunoscut și alte forme de dezvoltare (învățământ teologic, presă religioasă).

În ceea ce privește biografia Sfântului Antim ne-am folosit de ultimele cercetări în domeniu care ne indică: locul nașterii, activitatea artistică și culturală de la Ierusalim și mai ales prezența în Moldova iar de aici în Țara Românească fiind adus pentru conducerea tipografiei.

Tiparul a apărut fie din import prin personalități eclesiastice și politice cum au fost mitropolitul Petru Movilă și Nicolae Milescu de la Kiev și Moscova, din Polonia sau Cehia, ori pur și simplu matrițele și literele au fost create pe teritoriul Țărilor Române. Meșteșugul tipografierii se moștenea din generație în generație. Pe lângă unele ateliere s-au creat adevărate școli în acest domeniu, cum au fost cazurile lui Coresi și Antim.

Cartea bisericească a avut un dublu rol, aceea de a ține conștiința unității de neam, limbă și credință al românilor din cele trei țări românești și acela de a fi un dreptar liturgic și didactic pentru români. În acest sens stau și alte două dovezi indirecte legate de persoana unui patriarh ecumenic care a trimis în Moldova moaștele Sfintei Cuvioase Parascheva, iar în Banat un arhiereu care îi va păstori pe românii ortodocși din Banat.

Numai pe raza protopopiatului Deta au fost identificate (I. B. Mureșianu) mai multe cărți etate de Sfântul Antim Ivireanul:

- Folea, *Antologhion*, Râmnic (1705) și *Octoih*, Râmnic (1706) coligat cu Antologhionul din 1705.

- Jebel, *Liturghier*, București (1680).

- Liebling, *Antologhion* (1705), *Octoih* (1706).

- Pădureni, *Antologhion* (1705), *Octoih*, Râmnic (1706) coligat cu Antologhionul.

- Sculea, *Octoih*, București (1712).

- Șipet, *Antologhion* (1705).

Tipografii acestor cărți au fost clerici (ierarhi, ieromonahi, preoți, diaconi, monahi) dar și laici (secretari domnești), traducători (boieri), diortositori. Cartea imprimată a fost cea liturgică, didactică (manuale), lucrări de istorie, literatură și pastorală.

În ultima vreme s-a trecut la modernizarea tiparului care a ajuns în forma digitalizată, offset. Cu toate acestea un impediment al tipăririi îl reprezintă costurile materialelor tipografice și al manoperei aferente. Dacă în trecut cartea fusese tipărită din poruncă și spesele domnitorului, astăzi se resimte o criză în ceea ce privește tipăritura clasică pe hârtie sub avalanșa internetului. (on-line-ului).

Iconografia monumentală catolică a Sfintei Treimi în judeţul Arad

The Catholic monumental iconography of the Holy Trinity in Arad County

Horia Truţă,
Galeriile Turnul de Apă, Arad

Abstract

Being convinced that human suffering is the effect of spiritual evil of our society, and the disease is a punishment from God, Catholic communities in Arad, following the patterns established by Vienna and other cities in the Empire, bulit votives monuments for plague in the civic centers of Banat and Transylvania.This disease, extremely deadly, was one of the biggest fears, until the eighteenth century when it disappeared from the continent. During a ritual, the Divinity was promised that monuments will be built when the plague ends and major religious processions will be held there at a fixed date, annually. Hence their name: Columns (monuments) of Plague, of Pestilence or of the Pledge. There were built several architectural monuments of this kind in Arad, too. In this work it is described the general type of the structure and chronologically, those built in the municipium. The monuments have a different degree of complexity and grandeur, determined by the number of registers and the characters.All were designed so that to have a radial structure in order to be placed in a public places. Their success was due in particular to their iconographic simplicity, as they represent characters whose legend was well known, the one which dominates being the Holy Trinity: Father, Son and Holy Spirit. Even though the main elements of the Viennese prototype is found in all monuments (column, sculpture - Holy Trinity), on the one hand, we can see a diminishing in the number of representations because of the high costs, as they became more rustical, but on the other hand , we can see the emergence of a modern form of the monument, the one in front of of the Ioan Slavici Classical Theatre, Arad.

Keywords: column, votive, trinity, plague, baroque.

Trinitatea, şi-a găsit locul în teologia bisericii din secolul al IV-lea, dar conceptul a fost formulat de Tertulian la două sute de ani după Isus Hristos. În urma Conciliului de la Niceea (anul 325), a devenit o doctrină distinctă şi atotcuprinzătoare care constitue însăşi esenţa credinţei creştine. Alcătuit de Augustin după un secol, textul Credeului Athanasian, este acceptat şi azi de bisericile trinitariene.

În mărturisirea sa de credinţă, Papa Virgilius (537-555) afirma că: *Întreaga istorie a mântuirii nu este altceva decât istoria căilor şi mijloacelor prin care Dumnezeul cel adevărat şi unic, Tată, Fiu şi Duh Sfânt, se relevează, împacă şi uneşte cu sine, pe oamenii care se îndepărtează de păcat.* (Catehismul Bisericii Catolice, 1993, p.62). Termenul face trei afirmaţii fundamentale şi anume : că există un singur Dumnezeu, că Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt sunt fiecare o persoană distinctă şi Dumnezeu în acelaş timp. Tema, şi-a exercitat atracţia mai ales asupra mediilor teologice savante, având însă un ecou limitat asupra mulţimii. La unii mari mistici, *Treimea* constitue însă centrul vieţii spirituale. Ipostazele ei corespund la trei căi, care în desfăşurare sunt *totuşi una*. Tatăl stă în fruntea memoriei, Fiul a raţiunii şi Duhul Sfânt a iubirii. Astfel, misterul trinitar se interiorizează, concretizându-se în facultăţile sufletului şi ridică la dimensiuni supranaturale dinamismul spiritual (Goff, 1970, p. 220). Deplina revelare a Sfintei Treimi, are loc în *Duminica Rusaliilor* când, la 50 de zile după Paşti, în plină vară, se împlineşte revărsarea Duhului Sfânt peste credincioşi.

Una din particularităţile ulterioare ale creştinismului, este aceea că apreciază în mod diferit, pe de o parte raporturile complexe dintre cele trei persoane aflate în *relaţie trinitară* iar pe de alta, între această *Trinitate* cu dominanţă masculină şi un personaj feminin, Sfânta Maria, legată la rândul ei de fiecare (Eliade, Culianu, 2007, p. 162).

Din punct de vedere iconografic, *Treimea* nu a cunoscut înainte de sfârşitul evului mediu un prea mare succes[1]. Primele reprezentări, transpuneau plastic, legenda biblică, în care se povesteşte, cum i-au apărut bătrânului Avram trei pelerini şi cum acesta, împreună cu soţia sa Sara, căreia i-au prezis, că în ciuda vârstei ei înaintate va naşte un fiu, i-a ospătat sub stejarul din Mamvri, bănuind în taină că li s-a arătat însuşi dumnezeu (Geneza 18. 1-15).

Pentru primul mileniu există referiri mai ales la occidentul latin,

[1] Transpunerea în imagini a acestei intuiţii se izbea de o dificultate dogmatică esenţială. Spre deosebire de persoana Fiului, Tatăl şi Duhul Sfânt nu se întrupează, deci persoanele lor nu sunt prezentabile (Ică, 1996, p. 9). La baza unor legende mitice, stă însă convingerea, că dumnezeirea este accesibilă ochiului muritorilor, numai luând înfăţişare omenească (Alpatov, 1972, p. 49).

deoarece în răsăritul grec numeroase opere au fost distruse în timpul marilor controverse iconoclaste (730-843).

Reprezentarea simbolică prin trei persoane, sau trei îngeri unul lângă altul s-a menţinut până în prezent doar în orientul ortodox[2]. În occidentul catolic, în tendinţa deschisă de florentinul Cimabue[3] pentru a da formelor bizantine o nouă expresie şi nobleţe antică, Sfânta Treime s-a impus, în secolul al XIII-lea, ca o compoziţie etajată, reprezentând *Tatăl* mai în vârstă, *Fiul* mai tânăr şi pe *Sfântul Duh* în chip de porumbel[4] (Goff, 1970, p. 259). *(Foto 1).*

Ulterior, imaginea acestei păsări a devenit simbolul tradiţional pentru Duhul Sfânt, în întreaga iconografie creştină[5].

Monumentul (Coloana, Obeliscul) Sfintei Treimi ca Monumentul (Coloana, Obeliscul) votiv al Ciumei, Pestei sau al Legământului

Inovaţiile barocului, stil cunoscut ca generator de tensiune, a dat şi în repertoriul artelor vizuale, o nouă dezvoltare acestei tematici. În evoluţia artei religioase de inspiraţie catolică, pe spaţiul Banatului şi al Crişanei se constată că modelele Europei centrale care au determinat-o, au pătruns cu întârziere şi sub o formă provincială, care este oarecum diferită. Ele, prin mesaj şi simbolistică urmau să indice şi să protejeze comunitatea de unele pericole iminente. Ca element arhitectonic, simbolul forţei, al sprijinului, ocrotirii, şi salvării devine coloana sau obeliscul care culminează cu statuia Sfintei Treimi *(Dreifaltigkeitssaule)*, misterul central al credinţei şi vieţii creştine. Acest model de monument public îşi găseşte analogii în centrul Europei, prin lucrările elaborate structural şi tematic, între 1683-1686, de Mathias Rauchmiller, Johann Bernhard Fischer von Erlach[6] şi Paul Strudel

---

[2] Iconografia Sfintei Treimi, s-a impus în lumea ortodoxă după anul 1430 ? prin lucrarea cu acelaş nume a pictorului rus Andrei Rubliov (1360?-1430?). În Arad, o reproducere în mozaic a acestui tablou a fost realizată pe faţada noii Catedrale Ortodoxe, în anul 2008.

[3] Tradiţia îi atribue pictorului florentin Cenni di Pepi (1240 ?-1302), zis Cimabue, meritul de a fi reacţionat primul împotriva schematismului *manierei bizantine* şi de a fi inaugurat astfel, pictura modernă în Italia şi Europa occidentală. (Hazan, 1969, p.28 ; Hazan, 1974, p. 65).

[4] Simbolurile Duhului Sfânt sunt: Apa, Ungerea, Focul, Norul şi Lumina, Pecetea, Mâna, Degetul, Porumbelul. La sfârşitul potopului al cărui simbolism se referă la Botez, porumbelul lăsat să zboare de Noe, s-a întors cu o ramură de măslin, semn că pământul poate fi locuit din nou. Când Cristos a ieşit din apa Botezului, Duhul Sfânt sub chipul unui porumbel, a coborât peste El şi a rămas acolo (Catehismul Bisericii Catolice, 1993, p. 163-164).

[5] În unele medii populare, devoţiunea către Sfântul Spirit, s-a degradat într-un cult al Sfântului Spiridon (Esprit) sau a sfintei Columba, metamorfoze ale persoanei a treia a Treimii.

[6] Arhitect de seamă al barocului austriac, Fischer von Erlach (1656-1723), a proiecta multe

la Viena[7] apoi la cele din Linz (marmură albă – 1723), Pecs şi Vac (Ungaria). Aşezate în pieţele oraşelor pe care le decorau, aceste monumente, aveau o funcţiune bine stabilită, şi anume acela de a fi receptaculul vieţii spirituale, prin concentrarea întregii comunităţi catolice, în timpul procesiunilor religioase dar şi cea deocrotitor al comunităţii în faţa pericolelor de orice fel. *(Foto 2).*

Semnificativ e faptul că în concepţia vremii, suferinţa omenească, era percepută ca o pedeapsă divină. Epidemiile, calamităţile de orice fel, erau consecinţele răului spiritual al societăţii umane reflectat asupra individului. În religia creştină, suferinţa se traduce prin *Mânia lui Dumnezeu*, manifestată atunci când omul sau comunitatea este confruntată cu *păcatul* sau *răul.* Mânia, este o calitate personală a lui Dumnezeu, fără de care el ar înceta să mai fie pe deplin drept, iar dragostea sa ar degenera în sentimentalism. Gândul şi planul lui sunt de nepătruns, iar păcatul, în acest context, pare mai puţin o încălcare a unor legi morale ci mai ales o slăbire a credinţei, o sfidare trufaşă a puterii lui.

Literar, acest aspect apare cu claritate în cartea lui Iov, poem biblic de mare forţă dramatică ideatică şi estetică. Conform parabolei lui Iov[8], în mentalul colectiv se admite atotputernicia divină, se proclamă făţiş şi violent că D-zeu este autorul patimilor omeneşti, al tuturor suferinţelor sale, că Dumnezeu nu poate fi judecat, pentru faptele sale, atâta vreme cât el este atât parte în proces cât şi judecător, că pentru a ieşi din acest impas, cei în cauză, trebuie să rămână neclintiţi în credinţa lor, fiindcă virtutea, chiar pusă la încercare iese întotdeauna biruitoare.

De aceea vindecarea poate surveni, doar ca un răspuns la credinţă, întărită şi prin construcţii votive[9] alături de făgăduiala ca membri comunităţii să facă periodic acolo procesiuni religioase în semn de aducere aminte şi pocăinţă(Douglas J.D., 1995, p. 1168).

---

clădiri ale Vienei, inclusiv), palatele Schonbrunn al prinţului Eugen de Savoia şi al familiei Trauson. A murit înainte de a încheia lucrările la Karlskirche (Biserica închinată Sf. Borromeo – 72m), finalizate de fiul său Emanuel în 1737, care i-a preluat şi postul de arhitect al curţii.

[7] În Viena, pe strada pietonală şi comercială Graben, se înalţă monumentul baroc Pestsaule (Coloana ciumei) numită şi Dreifaltigkeitssaule (Coloana trinităţii), ridicată de împăratul Leopold, după ciuma din 1687-1693. Coloana înfăţişează sfânta treime cu o statuie a împăratului rugându-se în vârf. Un grup statuar întitulat Credinţa biruie ciuma, decorează partea sudică a coloanei.

[8] Vezi, *Cartea lui Iov, Ecleziastul, Cartea lui Iona, Cartea lui Ruth, Cântarea Cântărilor*, traduse şi comentate de P. Creţea, 1995, p. 15-42.

[9] Obiectele votive sunt cele realizate sau oferite, în urma unei promisiuni făcute divinităţii aşa cum sunt: tablouri, monumente, etc.

În acest context, trebuie luat în considerare că una din cele mai mari spaime ale acelei perioade a fost ciuma neagră. denumită şi pestă. În cultura populară, călărețul apocaliptic al calului alb este însăși pustiitoarea Ciumă. Jertfele umane datorate acestui flagel au fost imense. Boala extrem de ucigătoare, era provocată de bacteria *Pasteurella pestis* din familia *Brucellaceae,* transmisă de la şobolan la om, prin intermediul puricilor. Originară din Asia, epidemia a făcut mari ravagii în Europa, mai ales în secolul al VI-lea, al XIV-lea, apoi adesea din secolul al XV-lea, până în secolul al XVIII-lea, când a dispărut de pe acest continent. Ea s-a răspândit prin contaminare, mai întâi în porturi, apoi pe arii extinse în toate zonele continentului fiind frecventă mai ales la populaţiile deficiente fiziologic grupate în comunităţi şi aglomerări cu o igienă primitivă.

Şi acest teritoriu, ca întregul continent a fost lovit, în mai multe valuri de cumplitul flagel. Una dintre primele epidemii consemnate, a fost cea din perioada anilor 1509-1511, urmată de altele în 1533 şi 1603. De fiecare dată, se pare că escaladarea epidemiilor a fost legată de prezenţa în zonă a trupelor turceşti sau tătare, de foamete şi lipsurile de tot felul generate de calamităţile naturale. În anul 1731 ciuma cucereşte din nou Timişoara şi întreg Banatul adusă de data aceasta de soldaţii trupelor imperiale austriece. Timp de şase ani Banatul şi Crişana au fost deosebit de afectate de asemenea dezastre, datorate ploilor excesive, căderilor de grindină, temperaturilor scăzute şi inundaţiilor, care au compromis recoltele de cereale şi viţa de vie. (P.Cernovodeanu, P.Binder, 1993, p.148), astfel că, în momentul intrării Imperiului habsburgic în noul său război împotriva Porţii Otomane, subnutriţia populației a facilitat extinderea epidemiei. Acest fapt explică în parte și slabul randament militar al imperialilor în acest conflict încheiat în 1739 cu o înfrângere pentru Austria[10]. În mod deosebit în anii 1737-1739 aceste locuri au fost pustiite de ciumă într-o formă deosebit de virulentă, despre care, *Nicolae Stoica de Haţeg*, a consemnat că au fost "*pre-aicea doi ani făr-de-bucate, foamete, apoi şi moartea ciumei se ivi"*[11].

La scurt timp, în 1738, datorită acestei boli, numărul morţilor a fost atât de mare încât a fost nevoie să se ardă cadavrele, această epidemie fiind

---

[10] Cronicarul bănăţean, popa Nicolae Stoica de Haţeg, menţionează că după ce au pătruns în Bosnia, detaşamentele imperiale, au suferit mult de căldură, ce *"Adusă scursură, dezinterie, boală a inimii şi puterea estraihilor scădea "* (N. Stoica, p. 170), iar la Belgrad, *"împărăteştii erau bolnavi; ciuma spărgea ţara*"(N. Stoica, p. 178, P. Cernovodeanu, P. Binder, 1993, p.139)

[11] Detalii despre această epidemie, vezi: M. Teleguţ, 1981, p. 720-727; P. Cernovodeanu, P. Binder, 1993, p.150-151.

considerată ca una din cele mai mari din Banat şi Transilvania[12]. Efectele ei au încetat brusc în 1740. (Lanevschi, Ujj, 2007, p. 154)[13].

Ca peste tot în Europa Centrală autorităţile foloseau măsuri obişnuite în asemenea situaţii. Cioclii anume angajaţi, duceau morţii în cimitirul din afara localităţii. Pe bolnavi nu-i îngrijea nimeni, deoarece nu se cunoştea nici un remediu. Ei rămâneau deobicei ascunşi în locuinţe, aşteptând să le vină sfârşitul. Se încercau şi unele practici superstiţioase, *"diavoleşti"* şi *"vrăjitoreşti"* menite să îndepărteze *"duhul rău"* al ciumei, manifestări, interzise de stăpânire şi biserică. În întreg spaţiul balcanic şi al Europei răsăritene, ciuma era închipuită ca o femeie bătrână şi urâtă, împotriva căreia se puteau lua următoarele măsuri de protecţie magică: circubulaţiuni rituale în jurul localităţii, prcticate de femei vârstnice, fără veşminte şi cu părul despletit, prohodul şi bocirea păpuşii ce figura ciuma, coacerea unor pogace de *"cinstire a ciumei şi altele* (I. Evseev, 1994, p. 40). Conform unor surse contemporane acestor evenimente, s-au înmulţit cazurile de dezgropare a unor persoane *"vinovate"* de aducerea ciumei şi ţintuirea lor cu câte un ţăruş, pentru a nu se mai transforma în strigoi care invocă moartea (P. Cernovodeanu, P. Binder 1993, p. 189).

În iconografia monumentală catolică a acestor locuri, această ideie, şi-a găsit consacrarea şi prin construcţiile votive denumite şi Monumente ale Ciumei, Pestei (Pestsaule) sau ale Legământului. În localităţile din zona estică şi centrul imperiului habsburgic, sunt specifice obeliscurile sau coloanele ca un simbol al razelor solare, culminând cu statuia Sfintei Treimi, misterul central al credinţei şi vieţii creştine. Construcţiile au un grad diferit de complexitate şi grandoare determinat de numărul registrelor şi a personajelor. Toate însă erau concepute după o structură radiară, pentru a putea fi aşezate într-o piaţă publică. Succesul lor propagandistic se datora în mod deosebit simplităţii iconografice, fiind prezentate doar personaje ale căror legendă era foarte bine cunoscută, repertoriul sfinţi taumaturgi care s-au remarcat cu opere de binefacere în acest domeniu: Maria, Nepomuck, Boromeo, Anton[14].

---

[12] În Aradul Nou, Cimitirul Pestei (victimelor holerei), a fost amplasat pe actuala stradă Adam Muller Guttembrunn, spre canalul Ţiganca. Acolo (azi grădina familiei Ludwik) exista o cruce din lemn, ridicată (probabil) în 1738. În 1855, a fost înlocuită cu una din gresie, existentă şi în prezent (Truţă, Demşea, 2007, p. 9) .

[13] De la această dată, deşi a mai fost semnalată local până la începutul secolului al XX-lea, autorităţile imperiale au adoptat un sever serviciu de carantină la hotarele provinciilor, ferindu-le astfel de contaminările din afară.

[14] Comunităţile ortodoxe l-au consacrat pe Sfântul Haralambie, supranumit "Vindecătorul de ciumă" ca protector divin care-i apără împotriva tuturor molimelor. Este sărbătorit la 1

Primul monument votiv pentru ciumă al *Sfintei Treimi, (Dreifaltigkeitssaule)* din Banat, ridicat în spațiu deschis, după prototipul Vienei a fost sfințit în Timişoara la 23 noiembrie 1740 (Vlăsceanu, 2005, p.30). Acest lucru a fost stabilit de comunitatea catolică a oraşului încă din 1739, când într-un cadru ritual s-a făgăduit Divinităţii, că odată cu încetarea acestei molime vor avea loc procesiuni religioase în fiecare an, la 5 mai. A fost de fapt, ofranda adusă lui Dumnezeu, de cei care au scăpat cu viaţă din această grea încercare.

În aceeaşi manieră, la Cluj, *Anton Schuchbauer*[15]. a conceput în anul 1744, ca un ex-voto după o epidemie de ciumă, o sculptură care o reprezintă pe *Maria Protectoare*, printr-un baroc nu numai matur ci şi de calitate. În acest plan Sfânta Maria este intercesoare făcând legătura între trinitate şi lumea materială[16].

După modelul Timişoarei, unde a fost aşezat cel mai cunoscut şi elaborat monument din întregul Banat, la scurt comunitățile catolice au ridicat asemenea lucrări şi în alte localități, consacrându-le acelaşi caracter votiv.

Chiar dacă tipul primordial vienez a fost păstrat, se constată, datorită costurilor ridicate, o diminuare a numărului reprezentărilor, odată cu rusticizarea lor. În județul Arad, acest lucru se observă la monumentele din Arad, Aradul Nou, Sânicolaul Mic, Tisa Nouă, Frumuşeni, Aluniș, Zăbrani, Neudorf, Zădăreni, Vinga, Sântana.

1. Arad (1751 - 1882)

În Arad, *Obeliscul Sfintei Treimi,* s-a realizat la solicitarea cetăţenilor etnici germani de confesiune romano-catolică, dorinţă exprimată încă din 1732, primul an al marii epidemii de ciumă. A fost desemnat în acest sens un comitet, care în 1745 a comandat lucrarea unui atelier specializat din Buda.

Manopera şi materialul constructiv au fost evaluate la un preţ de 6.000 de guldeni. Complexul statuar de inspiraţie barocă, cu structură trilobată a fost cioplit în gresie gălbuie, lucrarea fiind atribuită de unii, lui

---

februarie.

[15] Anton Schuchbauer (m. 1785), sculptor austriac, care activează în Cluj, după anul 1740, împreună cu germanul Johann Nachtigall (1717-1761). Colaborarea lor s-a finalizat prin executarea amvonului de la biserica Sf. Mihail, *Pescuitul miraculous, Cristos în casa Martei*, ca şi imagini de evangheliști, îngeri şi părinţi ai bisericii. A.S. a mai executat statuile de pe aticul *palatului Banffy* şi diferite zeităţi ale antichităţii : Marte, Minerva, Apollo, Diana, Heracle, Perseu..(Florea, 1991, p.513).

[16] Vezi: Coloana Mariei, sau a ciumei din Bad Radkersburg (Austria) – 1681.

Anton Horger.[17] În cursul anului 1746, părţile componente ale statuii au fost transportate pe apă, până la Arad.[18] Odată ajunse, au fost montate, în centrul Pieţei Principale, (azi Piaţa Avram Iancu) a *"Oraşului German",* în faţa vechii primării[19]. (Petri, 1985, p. 319). Ridicare statuii pe acest loc a determinat şi schimbarea denumirii locului respective care s-a numit începând cu anul 1746, *Piaţa Sfintei Treimi*[20].

Până în 1870, Piaţa Sfintei Treimi (azi Piaţa Avram Iancu) a fost centrul politic şi comercial al Aradului, primăria fiind adăpostită într-un edificiu baroc modernizat în perioada 1769-1770. Vechea clădire de la nr. 16, a fost demolată, în 1889, în locul ei ridicându-se proprietatea comerciantului de vinuri Domany Iştvan (Lanevschi, 1996, p.156,157). Principala constucţie care a schimbat configuraţia acestui spaţiu a fost clădirea noului teatru, 1872-1874, care a delimitat clar Piaţa Avram Iancu, un spaţiu dreptunghiular, închis pe toate laturile sale. *(Foto 3).*

Descrierea construcţiei, se poate face cu aproximaţie, doar după imaginile pictuale existente şi prin analogie cu monumentul similar din

---

[17]Anton Horger, a sculptat basoreliefurile de pe piedestalul Coloanei Sfintei Treimi din Budapesta (1691-1709)

[18] În această perioadă, ca dealtfel în antichitate şi tot evul mediu transportul pe apă era mult mai ieftin decât cel rutier. După anul 1729, austriecii organizau caravane de transporturi pe Mureş şi mai departe pe Tisa şi Dunăre. Ele cuprindeau sare, produse agricole constând din cereale, fructe, cherestea provenită din pădurile Transilvaniei, ducând în amonte produse manufacturiere. După regularizarea cursului Mureşului, făcută de austrieci în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, importanţa lui navigabilă sporeşte. În "Harta râurilor navigabile cu plute şi cu vapoare din Europa Centrală ", întocmită de locotenentul Jelussing Omar, Mureşul se prezintă din punctual de vedere al navigaţiei astfel: partea nenavigabilă de la izvoare până la Remetea, între Remetea şi Târgu Mureş, navigabil pentru plute, între Târgu Mureş şi Săvârşin cu vapoare de râu, în jos şi în sus, iar de la Arad, în aval cu vapoare cu abur numite Dampfschiffe. În felul acesta teritoriul era conectat la o importantă reţea comercială şi cu siguranţă, dezvoltarea lui ulterioară a depins în mare măsură de acest lucru (E. Anghel 1994).

[19] Autorul unui ghid contemporan al monumentelor oraşului Arad, Ujj János, aproximează faptul că acest monument din anul 1746 ar fi stat undeva în mijlocul pieţii în faţa vechii biserici romano-catolice minorită. Aceeaşi ideie o împărtăşeşte şi H. Medeleanu, 2oo8, p. 53) ceea ce nu corespunde stării de fapt. În sprijinul nostru evocăm litografia executată în tuş negru, cu ocazia vizitei arhiducelui Ştefan, Palatinul Ungariei la Arad. Scena centrală a acestei litografii este reprezentată de cortul festiv imens, montat în faţa complexului statuar al Sfintei Treimi, în fundal fiind vizibil edificiul cu un singur etaj al Primăriei vechi. (Complexul Muzeal Arad, Colecţia de istorie, M. F. nr. inv. 1031).

[20] Suprafaţa pieţei, se întindea atunci până în dreptul străzii Mihai Eminescu (Herren gasse, Deak Ferenc ut.) După evenimentele din anul 1848, spaţiul respectiv a purtat numele de Haupt Platz, adică Piaţa Principală, iar în perioada anilor 1867-1819 Szabadsag Ter, astăzi, Piaţa Avram Iancu.

Aradul Nou. În mod sigur însă, abaca obeliscului, decorată cu palmetă suprapusă peste rozetă, se continua cu o protuberanţă, alcătuită din volute şi incizii ilustrând un nor, care susţinea elementele convenţionale ale Sfintei Treimi: doi bărbaţi de vâste diferite, egali ca mărime în poziţie aşezată. În stânga Isus Hristos, sprijinind crucea, iar în dreapta, la vârsta senectuţii Dumnezeu-Tatăl. Peste imaginea celor două personaje, care se înscrie într-un cerc imaginar, s-au ţinând cont de volume într-o sferă, a fost montat simbolul Duhului Sfânt, un porumbel cu aripile desfăcute într-un zbor descendent.

Sfinţirea sărbătorească a acestui complex statuar a avut loc în anul 1751, în prezenţa oficialităţilor oraşului şi a unui public numeros. Slujba religioasă a fost îndeplinită de către episcopul Cenadului, *Franz Eugen Edler von Limburg*. (Petri, 1985, p. 319).

La scurtă vreme după ridicarea monumentului votiv, au fost dăltuite, atât pe faţa nordică, respective cea sudică, *inscripţii-cronostih*, în limba latină, după cum urmează: Spre nord: *"Hanc VotIVae pIetatIs StatVam eX sIgno honorIs ereXerVnt benefaCtores AraDIenses"* adică, în traducere : *„Această statuie votivă au fundat-o binefăcătorii arădeni, cu onoare, în semn de pietate";* respective spre sud : *"Pro Lve eXstInCta VnI trInaeqVe DeItatI Vota AraDIenses DeVote soLVere"*, ceeace înseamnă : *"După încetarea molimei, arădenii s-au achitat, în semn de legământ, faţă de Sfânta Treime Divină"* (Lakatos Otto, vol. I, p. 135).

Intervenţiile ulterioare asupra acestei *ofrande votive de pietate barocă* (Petri, p. 319), au avut loc începând din anul 1776. (Lakatos, I, p. 138). După mai bine de o jumătate de secol, în anul 1818, monumentului i s-au adus modificări importante. Astfel, văduva *Anna Novkin* a suportat cheltuielile aferente lucrărilor de protejare a soclului trilobat cu stâlpi de piatră şi o împrejmuire octogonală din stâlpi legaţi între ei cu lanţuri metalice. Ulterior acestea au fost înlocuite cu un gard metalic din fier forjat. În anul 1823, comerciantul *Alexander Anninger* a oferit un altar pictat în culori de ulei, lăcătuşul *Johann Geml* a montat şase sfeşnice, iar în anul 1825, spaţiul de protecţie a fost pietruit (Lakatos Otto, I, p.138). Se mai consemnează faptul că, în anul 1827, văduva *Novkin* a cheltuit 600 de florini pentru înoirea decorativă a lucrării. În jurul acestui monument, în perimetrul *Pieţei Sfintei Treimi* au avut loc la 17 august 1834, festivităţile prilejuite de înmânarea de către baronul *Orczy Lorincz*, primarului *Heim Domokoş* a Diplomei de Oraş Liber Regesc.

În anul 1853, se pare, a avut loc o ultimă renovare înainte de

presupusa mutarea sculpturii în Aradul Nou[21]. Înscripţia dăltuită atunci, în limba latină, era următoarea*: "Hi tres unum. Renov. 1853"* adică *Aceştia trei sunt unu. Renovat 1853* (Lakatos, I, p. 135).

Spre sfârşitul secolului, în anul 1882, datorită unor importante sistematizări ale oraşului şi noii configuraţii politice determinate de regimul dualist, monumentul a fost demontat şi transportat probabil în vechiul cimitir al Aradului, azi Complexul Comercial *Kaufland* şi străzile din preajmă[22]. Ultimul preşedinte ales al Comitetului Statuii, menţionat în anul 1881, a fost meşterul sticlar *Johann Jamnitzky* (Lakatoş, I, p. 139).

Cauzele demolării trebuie căutate atât în starea de avansată degradare a monumentului, cât şi în conjictura politică a perioadei respective

Mutarea centrului administrativ al municipiului, prin construirea în anul 1876 a noii primării nu trebuia să afecteze rămânerea în continuare pe acel loc a monumentului. Nici chiar începerea lucrărilor la noua clădire a teatrului, în anul 1872, urmată de inaugurarea acestei instituţii după doi ani nu era de natură să perturbe existenţa statuiei. A contat desigur stadiul avansat de uzură şi degradare, în care a ajuns, construcţia, un monument ieftin, cu elementele artistice de mare simplitate, care nu merita să fie reparat şi expus în centrul unui oraş prelucrat urbanistic şi împodobit cu noile clădiri monumentale ale Pieţei şi noului Bulevard. Din punct de vedere politic se avea în vedere şi faptul că statuia a rămas o expresie a

---

[21] Corespunzător, Fişei monumentului, întocmită sub îndrumarea Academiei RPR, în anul 1953 (vezi, N. Cârstea, N. Dumitraşcu, 1953), care citează ca informaţie "Historia domus" prin preotul, Kleinniger Nicolae, "fondarea monumentului a avut loc în anul 1856, de către familia Watz Nicolae.

[22] După unii autori: Szollossy Karoly (1883), informaţii reluate de alţi istorici arădeni, se menţionează transportul şi montarea acestei lucrări în Aradul Nou, în urma unei donaţii din 1882, lucru care nu corespunde adevărului. Astfel, *Comisia de supraveghere a Palatului Cultural, în şedinţa din 8 mai 1925, deliberând asupra raportului înaintat de directorul Palatului Cultural (Lazăr Nichi, n.n.), cu privire la piesele din monumentul votiv al Sf. Treimi ce odinioară era ridicat de către locuitorii oraşului în Piaţa Avram Iancu în amintirea ciumei ce a decimat oraşul în 1739, a adus următoarea hotărâre: 1. Piesele care în prezent se află ca ruini fără valoare în cimitirul vechi, se vor transporta la Palatul cultural şi se vor păstra în subteran, până la altă dispoziţiune. În baza acestei Hotărâri, cu onoare, rog Consiliul Comunal, să binevoiască a dispune, ca serviciul economic, împreună cu serviciul tehnic, să ia măsurile necesare, pentru transportarea acestor piesede piatră, la Palatul Cultural, unde se vor păstra în aşa numitul lapidarium ce se va aranja în subteranul edificiului.* (AN Arad, PMA, D. 16/1925, fila18, 19, 30) Deoarece, acest lucru nu a fost îndeplinit, primarul municipiului, a intervenit energic în 1926, emiţând în acest sens, serviciilor de specialitate ale instituţiei, o nouă decizie.(AN Arad, F. PMA, D. 16/1926, fila, 82).

vechii autorităţi imperiale înainte de de dualism. Autorităţile locale cât şi cetăţenii oraşului, susţinuţi de primarul *Atzel Peter,* opinau deschis pentru ridicarea pe aceste suprafeţe a două noi monumente. Astfel încă din anul 1867, a fost lansată colecta publică pentru ridicarea unui Memorial pentru cei 13 Generali Eroi ai Revoluţiei maghiare de la 1848. Această acţiune finalizată la 6 octombrie 1890 prin dezvelirea ansamblului statuar *Memorialul Martirilor,* în spaţiul ce purta deja un nou nume, *Piaţa Libertăţii,* a lăsat în umbră cel de al doilea proiect, referitor la o nouă statuie a *Sfintei Treimi.*

2. Arad (1901)

Ideia ridicării unui monument al Sfintei Treimi în Arad, după demolarea celui vechi (1876), a fost reluată după mai mult de două decenii și încheiată printr-o lucrare care se abate de la modelul general, concepută într-o viziune modernă. În urma concursului organizat de Primărie în 1899, a fost declarat câştigător proiectul propus de *Rona Joszef. (Foto 4).*

Remarcabil sculptor maghiar, Rona Joszef (1861-1939) este autorul a unui număr impresionant de busturi şi alte lucrări monumentale, mai cunoscute astăzi fiind: statuia ridicată reginei Erszebet la Godollon, monumentele consacrate pricipelui Eugen de Savoia în cetatea Buda, lui Kossuth Lajos în Miskolc şi Rozsnyo, Zrinyi Miklos în Budapesta, Klapka Gyorgy din Komarom sau lucrările care împodobesc Muzeul din Târgu Mureş.

Monumentul aşezat în dreptul Teatrului Municipal (azi fațada Teatrului Clasic Ioan Slavici), a fost inaugurat festiv, în ziua de 2 iunie 1901, în prezenţa publicului, a oficialităţilor oraşului şi a unor invitaţi. La slujba de sfinţire, oficiată pe un timp canicular, de către părintele paroh *Csak Cirjek,* corul condus de *Sperber Frgyes* a prezentat un Oratoriu, iar orchestra fabricii de vagoane s-a remarcat prin interpretarea unei piese din creaţia muzicală a lui Beethoven.

Odată cu finalizarea lucrărilor noii Biserici Romano-Catolice (1905), statuia a fost din nou sfinţită. În anii următori, respectându-se Făgăduinţa din 1732, cu prilejul sărbătorii din Duminica *Sfintei Treimi* din 3 iunie, serviciile divine se desfăşurau în aer libe ritmic prin amenajarea unui altar adăpostit de un cort, ridicat în preajma monumentului. Slujbele religioase se mai organizau simultan în alte trei altare improvizate amenajate la alegere în casele Daranyi, Domanyi (P-ţa Avram Iancu), la Prima Bancă Ardeleană de Credit, în faţa Caselor Steigerwald (Bulevardul Revoluţiei), Locs (str. Vasile Alexandri) şi Verbos.Toate acestea, erau ornate conform tradiţiei, cu ramuri verzi şi ghirlande cu flori (A.N Arad, F.

PMA 1921-1924, D 21/1924, fila 29).

Demolat în anul 1962, monumentul a fost restaurat în 2008 şi aşezat pe locul iniţial, după parcurgerea, începând din 1990 a mai multor etape[23]. Se prevedea ca piesele Monumentului Sfânta Treime, să fie recuperate, restaurate, completate şi montate pe vechiul amplasament din faţa Teatrului Clasic *Ioan Slavici,* la 40,0 m de imobil, în zona spaţiului verde existent. Se avea în vedere faptul că după demolare, piesele metalice au fost expuse în interiorul Bisericii Romano-Catolice, iar 38 din cele 59 blocuri de calcar, originale, mai existau, fiind conservate prin grija lui *Tivădar Şandor,* parohul bisericilor din Gai şi Sânpaul. Restaurarea a fost încredinţată sculptorului arădean *Kocsis Rudolf* [24], după un proiect întocmit de *arh. Şandor Ştefan*[25]. S-a ţinut cont de lucrarea arh. Miloş Cristea[26], care a

[23] Au fost întocmite următoarele acte administrative: HCLM 59/27.09.1993, care au aprobat eliberarea unui Certificat de Urbanism pentru reamplasarea lucrării. Ulterior a fost emisă Hotărârea 276/14 noiembrie 2005 a Consiliului Local prin care a fost aprobat Planul Urbanistic de Detaliu 420/2005 elaborat de *SC Renovaţio Nova SRL,* cu tema: *Reamplasarea Monumentului Sfintei Treimi*, pe Bulevardul Revoluţiei 103, în faţa Teatrului Ioan Slavici. Au fost luate în considerare următoarele: Iniţiativa Primarului, exprimată prin expunerea de motive 43049/8.11.2005; Raportul favorabil al Serviciului de Construcţii şi Urbanism nr. 43049/8.11.2005; Avizul Comisiei de Monumente istorice şi Situri Arhitecturale nr. 728/29.07.2005; Avizul Comisiilor de specialitate ale CLM, alte acte normative. Autorizaţia de construire nr 1678/22 noiembrie 2006, s-a eliberat pe baza proiectului elaborat de SC *Renovaţio Nova* SRL. Lucrările au fost avizate de Direcţia pentru Cultură Culte şi Patrimoniul Cultural Naţional al Judeţului Arad cu nr. 260/ZP/26.09.2006.

[24] Kocsis Rudolf, (n. Chişineu Criş, judeţul Arad, 1963, studii Iaşi, 1988) sculptor cunoscut în lumea plasticienilor mai ales prin conceptele sale de sacralizare a spaţiului, prin capacitatea de a generaliza formele arhaice, a celor care poartă povara timpului. Artistul pătrunde ideatic, fără nostalgie, în lumea antică şi medievală fiind fascinat de simplitatea formelor, cărora le dă conotaţii noi, într-o reprezentare modernă. Preia istoria exclusiv printr-o viziune artistică neinteresându-l naraţiunea evenimentelor care au avut loc. În felul acesta obiectele vechi primesc o identitate nouă, într-o explozie de fantezie creatoare (Medeleanu, 1996, p.131). Pentru indeplinirea demersului său artistic, foloseşte din plin virtuţile sculpturale ale esenţelor lemnoase, folosindu-le atât în planurile sale tridimensionale cât şi în cele picturale (Angel, 1991, p.4). În sculptura monumentală, Kocsiş Rudolf este cunoscut prin : *Pieta,* sculptură în piatră, expuse în faţa Bisericii romano-catolice din satul Ţipari, comuna Sintea Mare, bustul în bronz al lui *Moise Nicoară,* aşezat faţa liceului omonim din Arad şi al Sfintei Gizela din Gai (2009) sau restaurarea şi reaşezarea în anul 2008 pe locul iniţial a *Monumentului Trinităţii*, demolat în anul 1972 şi a monumentului *Libertatea,* din Parcul Reconcilierii.

[25] Sandor Ştefan Alexandru Sandor (1951-2013), arhitect diplomat, absolvent al Facultăţii de Arhitectură din Timişoara (1970-1975 ; 1990-1993), membru al Ordinului Arhitecţilor din România, Uniunii Naţionale a Restauratorilor (UNRM), Asociaţiei de Ocrotire a Monumentelor din Transilvania *Kelemen Lajos,* distins Ordinul *Sanctus Stephanus Magnus* din partea Patriarhiei Ortodoxe Române, pentru Biserica Mănăstirii din Gai. În 1992, împreună cu arh. Şerban Gubovici şi colectivul format din sing. Liviu Hanţu, tehn. Adrian

identificat şi numerotat cele 38 pietre găsite la Sâmpaul, acestea fiind restaurate, la volumele iniţiale cu piatra artificială de tip Steimasse. Au fost recioplite muchiile ornamentele, volumele, după care feţele blocurilor au fost şlefuite

Pentru completarea fragmentelor de travertin ale obeliscului, sparte sau dispărute s-a folosit calcar alb cenuşiu, cu nuanţe deschise, din cariera de la Băşchioi – Dobrogea, ancorate cu 60 de cârlige metalice (scoabe) fixate cu plumb. Alegerea marmorei s-a făcut pe baza recomandărilor Institutului de Cercetări Experimentale Interdisciplinare, Laboratorul de Petroarheometrie şi Artefacte Arheologice, prin folosirea unor probe martor. S-a considerat, că aceasta corespunde cel mai bine texturii pietrelor vechi, având o structură calcaroasă şi cromatică apropiată. Deşi seamănă cu originalul, roca folosită este diferită, putând fi astfel subliniate mai bine zonele restaurate.

Deoarece, prin modificarea structurii stradale a Bulevardului Revoluţiei, înălţimea de călcare s-a modificat cu aproximativ 50 cm, a fost necesară ridicarea întregului monument prin turnarea peste vechea fundaţie (6/6/1,4 m) a unui radier din beton armat de 5,03/5,17 m.

Lucrarea cu o înălţime totală de 12,70 m, este alcătuită dintr-un obelisc cioplit în travertinul dur al carierelor din Paty (Ungaria) , alcătuind o compoziţie în trei registre: cel inferior - un piedestal în trepte, cel mijlociu care susţine prin adosare pe latura nordică altoreliefurile din bronz şi partea superioară în capătul căreia a fost montată o rozetă.

Părţile metalice au fost turnate la atelierele Beschorner din Viena şi condensate sub forma unui medalion. În această formă geometrică au fost înscrise două din personajele treimii: Tatăl şi Fiul. În vârful coloanei pe o tijă înfiptă într-o sferă, a fost fixat un porumbel în zbor, înconjurat de raze, simbol al Sfântului Duh. (*Foto 5).*

Pătraşcu, au înfiinţat Biroul de Arhitectură SC *Renovaţio Nova* SRL cu specific de proiectare generală în arhitectură şi lucrări de conservare-restaurare a clădirilor cu valoare de patrimoniu. Este coautor al conceptului *Hist Urban* pentru reabilitarea Centrului vechi al Aradului şi numeroase alte lucrări de restaurare a patrimoniului cultural imobil.

[26] Milos Cristea, (n. Arad, 1931 – m. Arad, 2003, studii Bucureşti), arhitect. A ocupat diferite funcţii, în cadrul Institutului de Arhitectură din Arad, conferenţiar universitar (1971-1983), la Institutul Politehnic Traian Vuia din Timişoara, Catedra de sistematizare şi urbanism. A proiectat faţada actuală a Teatrului de Stat, Hotelul Astoria (Continental), blocul de locuinţe *Libelula*, coautor alături de Emil Vitroel şi Ionel Munteanu a Monumentului Eroilor de la Păuliş. S-a remarcat prin iniţiativele consacrate protejării şi valorificării patrimoniului cultural, de arhitectură şi istoric al Aradului, prin studiile şi proiectele de sistematizare a cartierelor. În anul 2003, a primit titlul de Cetăţean de Onoare al Aradului.

Formatul în medalion pe înălţime, a reliefului adosat coloanei, accentuiază verticalitatea monumentului. El face ca figurile reprezentate să pară mai înalte, indicând în acelaş timp imaterialitate, biruinţa asupra greutăţii gravitaţionale. Deoarece acestea sunt înscrise într-un oval, pierd și simetria centrică. Dealtfel spre deosebire de Renaştere, care a îndrăgit cercul ca fiind forma perfecţiunii cosmice, faza manieristă a Barocului, în care se poate înscrie şi acest monument, şi-a ales elipsa puternic încordată, care *contrapune ambivalenţa rotunjimii* (Arnheim, 1995, p. 113). Vioiciunea acestui model geometric este dictată nu atât de compoziție ci mai ales de decor. Ovalul constitue şi un pretext de rotunjire a colţurilor, potrivindu-se astfel mai confortabil subiectului religios. Cel vertical, folosit de *Rona Joszef* în acest monument, i-a dat posibilitatea încadrării capetelor celor două personaje, mult deasupra centrului figurii, conferindu-le astfel un loc compoziţional aparte. În plus solemnitatea simbolismului existenţei a doi poli, aşa cum are elipsa, face opera de artă mai vie[27]. Elipsa concepută prin relieful adosat obeliscului este suficient de lungă şi plată pentru a dobândi şi calităţile unui dreptunghi. Laturile acestuia pot fi lesne marcate prin sceptrul vertical din mâna stângă a Tatălui şi torsul lui Isus Cristos. În ansamblul său monumentul se constitue astfel într-un centru de vectori[28], îndreptaţi spre exterior. *(Foto 6).*

Din compoziţia adosată pe faţa nordică a coloanei, pot fi descifrate mai multe microteme[29], care crează privitorului motivaţii puternice să le coreleze cu surse din afara lucrării. Astfel, Isus Cristos domină scena prin poziţionarea sa spre stânga privitorului. Atitudinea de linişte şi relaxare, î-l distinge de celelalte microteme: jocul zburdalnic al îngerilor, uşoara plutire a veşmintelor, poziţia hotărâtă şi ireconciliantă a Tatălui. Corpul atent modelat, este întors prin răsucirea umerilor. Această atitudine este activată şi de poziţia laterală a braţelor, după cum aşezarea picioarelor sale, defineşte şi realizează mişcarea contrară a bazinului. Privirea într-o parte, gesturile opuse ale braţelor, din care unul îmbrăţişează crucea, iar celălalt îndoit spre piept îmbină compasiunea cu dominarea. Principiul static al veşniciei este armonizat prin contrastul izbitor creat de valul crescând al mişcării braţului său drept, într-o curbură puternică care alături de o uşoară întoarcere a capului exprimă dinamismul. Este tocmai inefabilul misterului lui Dumnezeu-Fiul, ca o sinteză a nemişcării şi mişcării, absolutul filosofilor,

---

[27] După Fussel (1979), oriunde sălăşlueşte viaţa, dualitatea polilor iese în relief (vezi şi Arnheim, 1995, p.115).

[28] Vectorii sunt forţele generate de formele şi configuraţiile obiectelor vizuale.

[29] Microtema este o versiune mică, foarte abstractă a subiectului unei lucrări de artă.

actul pur al teologilor. Curbele corpului său exprimă atenţia supremă şi cuvântul său: *"Tatăl este în Mine, tot ceeace are Tatăl este în Mine"* Această atitudine alături de poziţia relaxată a picioarelor, îl caracterizează ca pe unul din centri nodali ai compoziţiei. În timp ce Fiul într-o construcţie monumentală degajă o pace hieratică, atitudinea Tatălui este cuprinsă de mânie, constituind un alt puternic centru de energie. Poziţia corpului, striaţiunile pântecelui şi a muşchilor costali subliniază acest lucru. Volumele sunt amplificate desemnând expresia, cuvântul, desfăşurarea, revelaţia. Devierea poziţiei capului cu bărbia spre piept, accentuată de neorânduiala bărbii încordarea diafragmei abdominale şi concentrarea aprigă a privirii, introduc un vector oblic precum raza unui far. Motivaţia tulburării sale este mulţimea păcătoşilor, o gloată absentă în lucrare dar care se simte pe undeva în zona staţiei de tramvai şi căreia îi vorbeşte cu mânie şi reproş, reamintindu-i Poruncile Sale: "*Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău…"*. Volumul torsului încordat de furie poate fi privit ca bază şi agent central al acţiunii, care-şi trimite impulsurile executorii spre extremităţi. În timp ce braţul său drept este ridicat energic şi ameninţător, stângul susţine cu delicateţe sceptrul, simbol axial al puterii şi autorităţii sale. Cele două figuri umane dominante, Dumnezeu - Tatăl şi Fiul, sunt aşezate alăturat, având la bază ca puncte de sprijin o sferă. Ele sunt despărţite ca două făpturi diferite, fapt subliniat atât prin diferenţa de vârstă care-l separă pe un tată de fiu, cât şi printr-o axă centrală imaginară, pe direcţie verticală[30], care porneşte din centrul globului şi se continuă prin cruce şi obelisc spre zenit. Fiecare personaj este însă organizat în jurul a doi centri principali, în zona ombilicului şi a capului. Linia diagonală dintre ei prin aceste puncte, sugerează însă o întâlnire pe picior de egalitate, creind în acelaş timp iluzia dezvoltării statuiei pe înălţime. Unitatea ideatică şi estetică a monumentului, este asigurată şi prin alte modalităţi, exprimate cu subtilitate de către *Rona Joszef.* Continuarea striaţiunilor sternului *Tatălui* şi a pliurilor muşchilor săi abdominali cu îndoiturile şi cutele pânzei ce înfăşoară şoldurile şi o parte din coapsele *Fiului,* faldurile vaporoase ale pelerinelor, nimburile identice, sub forma unui cerc cu raze[31] care le încoronează capetele leagă cele două

[30] Verticala este direcţia spaţială care indică centrul de gravitaţie.

[31] Nimbul sau aura a reprezentat, în arta creştină, începând din secolul al V-lea simbolul cel mai vizibil al sacralităţii. Apare ca un cerc, sau disc aurit sau strălucitor care înconjoară capul sfântului, sau pluteşte deasupra acestuia. Inspirat din razele de soare care radiază din nori şi din coroanele vechilor zei greco-romani, cea mai simplă formă a nimbului este cercul simplu, fără podoabe, simbol al raiului, primii distinşi cu acesta fiind Iisus Hristos şi Mielul Sfânt. Ulterior acesta a devenit un atribut al îngerilor şi sfinţilor, Iisus Hristos fiind înobilat cu nimbul cruciform. Dumnezeu –Tatăl atunci când este prezentat singur, poartă un

personaje ale sculpturii, dar le leagă şi De Sfântul Duh simbolizat prin porumbel, sporind în acelaş timp tensiunea scenei.

Baza reliefului este compsă dintr-o sferă simbol al perfecţiunii, înconjurat de norii teofaniei[32] şi ai forţelor luminii, în care plutesc jucăuş, patru *putto,* îngeri cu al căror chip de copil, semnifică nevinovăţia şi puritatea. Punerea piciorului pe acestă formă geometrică apare ca o luare în stăpânire a globului pământesc şi instaurare a autorităţii Sfintei Treimi. Astfel întreaga compoziţie se dezvălue printr-o structură coerentă emoţionantă prin realismul tulburător al imaginii şi echilibrul construcţiei interioare.

Obeliscul, reprezentare simbolică a razelui soarelui, socotit şi un monument triumfal este înalt de 12 m.şi în secţiune patrată. În partea superioară, o tijă fixată, pe o sferă, susţine porumbelul în zbor, înconjurat de nimb. Fragmentele de piatră suprapuse ale coloanei, prinse cu scoabe metalice rigidizate cu plumb au fost fixate într-un soclu robust, asemănător unui stereobat, profilat, fără decoruri sculpturale şi supraînălţat cu patru trepte. Toate elementele arhitectonice au fost confecţionate din acelaş material. Soclul este incizat pe latura sa sudică cu textul*: SIGNUM GRATIAE / 1746 – 1901 – 2997 / ARAD,* adică. Cornişa este ornată pe toate cele patru laturi cu denticuli. Sub cornişă, soclul este decorat cu un brâu ornamental relalizat din cruci cu braţele egale înscrise într-un cerc. Ornamente se mai observă şi la baza obeliscului unde construcţia este decorată cu două pamete alungite, dispuse orizontal şi poziţionate cu direcţia frunzelor opus una faţă de cealaltă. Semnătura autorului *Rona Joszef* se poate observa pe partea din spre vest a reliefului din bronz, răsfrânt peste obelisc.

Baza şi axul monumentului sunt marcate printr-un dalajul din piatră naturală-granit. Lateral, spre liniile de tramvai a fost amplasat, un modul de gard, de protecţie, alcătuit din stâlpi metalici legaţi cu un lanţ ornamental. Spaţiul din jur a fost gazonat.

3. Aradul-Nou (1795 ? - ?)

Prima construcţie de acest fel din Aradul Nou[33], a fost donată, de Benedikt Illy, de curând sosit din Pădurea Neagră (Germania). Existenţa

---

nimb triunghiular simbol al Sfântei Treimi.

[32] Teofanie, însemnul apariţiei unei divinităţi. Norii deşi sunt simbol al ploii şi abundenţei, au un aer de mister, fiind vizibili dar imateriali, în schimbare continuă. Deoarece ascund existenţa din spatele lor, lăsând însă deschis drumul razelor de slavă, ei pot simboliza tronul divin, vehicule sau chiar mijloace de tăinuire.

[33] Colonizarea cu şvabi a localităţii a avut loc în 1724.

monumentului ridicat în capătul străzii Constituţiei (Frankengasse), este atestat de un document emis în 7 iunie 1795, de conducerea obştei şi confirmat în târgul din Aradul Nou. În el se stipulează *obligaţia comunei Aradul Nou, să întreţină în mod permanent, în bună stare şi să procure toate cele necesare pentru Coloana Sfintei Treimi, ridicate la capătul aşa numitei Frankengassen…*confirmat în târgul Aradului Nou din 7 iunie 1795. Semnează primarul Georg Petz, viceprimarul Joseph Wagner (Coram me Nepomucemo Ferdinando Schmid, oppidi notario). Lucrarea nu mai există, ultima renovare fiind executată de familia Hans (Sava, 2011 p. 249).

În Aradul Nou, s-a statornicit obiceiul ca opt zile după Rusalii, să se ţinea sărbătoarea numită Duminica Aurită (Goldener Sonntag) sau Duminica Sfintei Treimi, când se mergea în procesiune la monumente consacrate acestei divinităţi.

4. Aradul-Nou 1795

În 1795, Ana Pommershein a ctitorit construcția unui Stâlp cu imaginea (Bildstock) Sfintei Treimi aceasta fiind așezată în partea sudică a suprafeței de pe strada Zimbrului (P. Petri, 1985). O replică a acesteia, cu acoperiș piramidal din plăci de gresie, a fost ridicată pe același loc în 1825 de familia Denk și restaurată de familia Braun. Se află într-o stare avansată de degradare, vandalizată.

5. Aradul-Nou (1855)

Monumentul a fost ridicat în 1855, fiind ctitorit de către juratul Nikolaus Watz şi soţia Barbara, născută Zimmer,..*întru slava Sfintei Treimi Dumnezeeşti.* Informaţia se află în conţinutul copiei actului depus la temelia construcţiei de către organistul Leopold Ferman şi Adam Hartman, document scris în limba germană, cu litere gotice şi autentificat la 20 martie 1926, de judecătorul Friederic Franz, în prezenţa martorului Petz Frantz. Conţinutul său este următorul: *În 2 martie 1855, a fost pusă piatra de temelie pentru Statuia Sfintei Treimi, care va fi ridicată, în timpul glorioasei domnii a Majestăţii Sale Apostolice Impero-Regale, a Părintelui Ţării, mult stimat / Franz Iosif I-iul / drept / Excelenţei Sale FML Johan conte Caronini Cronberg, guvernatorul Impero-Regal al Voivodatului Sârbesc şi al Banatului Timişan ; Domnului demnitar Alexander von Csajaghy episcop de Cenad, Înălţimii Sale, contesei doamna Amalia Zelenski – Lovasz / Patronul bisericesc, domnul Franz Gaith ; preot în Aradul – Nou, domnul Athanas von Racz, Preşedintele Oficiului Tertorial Impero-Regal, Aradul–Nou / Domnul A. von Jankovits, adjunct Impero-Regal / M. von Susisich, adjunct Impero-Regal / J. von Zentty, activist Impero-Regal / K. von Grencsarszky,*

activist Impero-Regal / I. von Pejov, activist Impero-Regal / Josef Meininger, Judecător orăşenesc / Josef Kakujai, notar / Nikolaus Weil, casier / Friedrich Biringer, jurat / Leopold Orth, jurat / A ridicat evlaviosul locatar din Aradul Nou / Nikolaus Watz / actualmente jurat / cu evlavioasa sa soţie / Barbara născută Zimmer / în onoarea Trinităţii Dumnezeului / această stauie a Sfintei Treimi, pe care au construit-o domnul Paul Schlauch[34]*, maistru constructor şi Jaltsch Emmanuel, sculptor şi aurar din Aradul-Nou* (Belinger, 2009, p. 26)

Conform unor acte de moştenire, la 7 octombrie 1925, statuia a fost preluată de către Maria Lux, născută Watz, fiica ctitorului[35], apoi în 1926, de nepoţii acestuia Malvina Bogdan născută Lux şi fratele său dr. Karl Lux. În continuare, monumentul a fost preluat de Adam Hartman şi soţia Terezia, născută Watz, domiciliaţi în Aradul-Nou, Calea Banatului nr. 173, *cu scopul de a se oficia acolo solemnităţile în cinstea Domnului* (Belinger, 2009, p. 26). Până în 2011, monumentul, era situat în Calea Timişorii, pe partea dreaptă în sensul de ieşire din oraş, în apropierea colţului străzii Constituţiei. Pe spaţiul respectiv, o fostă piaţă a centrului civic al orăşelului de odinioară, se ţineau târgurile periodice care se bucurau de o mare afluenţă de public. (Petri, 1985,p.319). Sunt consemnate câteva reparaţii făcute la monument de această familie (Petri, 1985, p.319) Se pare că văduva *Hartmann*, domiciliată în apropiere, a îngrijit şi supraveghiat construcţia cel puţin până în anul 1953 (Cârstea, Dumitraşcu, 1953). Lucrări de întreţinere au mai fost realizate şi de către familia *Hans Georg*, în anul 1979 (Petri, 1985, p.319). *(Foto 7).*

Soclul monumentului, la început de culoare verde, este supraînălţat cu cinci trepte care se deschideau, până în anul 1960, pe toate laturile sale. Forma postamentului în secţiune, este un dodecaedru concav, figură geometrică rezultată dintr-un triunghi echilateral cu vârfurile retezate şi laturile frânte, spre interior, fiecare în câte trei segmente. Acesta susţine compoziţia sculpturală, realizată pe două planuri ascendente, în jurul unui obelisc, după o schemă cu simbolistică complexă. Segmentul inferior, apare profilat spre partea superioară şi accentuat la cele trei colţuri cu volute şi frunze de acant romane, schematizate, după modelul de coloană a Pantheonului din Roma. Vârfurile frunzelor sunt rotunjite în formă de lingură, iar comisurile lobilor sunt adânci pentru a se vedea de la distanţă. Acestea susţin, pe o platformă, trei personaje feminine, la început aurite, înveşmântate cu haine lungi, drapate în volume largi, ca simboluri ale celor trei virtuţi teologale *: Speranţa,* spre nord, *Credinţa* spre sud şi *Iubirea* spre

[34] Paul Schlauch este fratele cardinalului Lorenz Schlauch.
[35] Maria Lux, născută Watz, a decedat la 22 august 1926.

vest.[36] Fiecare poartă câte un obiect care le individualizează: ancora - simbolul speranţei, cartea – simbolul credinţei şi copilul - simbolul iubirii. În tradiţia Bisericii Romano-Catolice, aceste virtuţi îi dispun pe creştini să trăiască în relaţie cu Sfânta Treime dând formă şi viaţă, tuturor virtuţilor morale. (Catehismul bisericii catolice).

Următorul plan este constituit din obeliscul propriu zis, simbol al razei de lumină, realizat în secţiune triunghiulară. La bază aceasta este decorată cu o bandă îngustă care conţine motivul frunzei de acant stilizată, model *Ludovic al XVI-lea, Raquenet*. Decorul capitelului compozit din vârf are în parte caracter geometric, în parte organic şi figural. Sculptura cioplită cu multă fineţe şi împodobită cu frunze şi vrejuri de acant, poate fi încadrată în stilul Renaşterii italiene. Abaca , decorată pe mijlocul celor trei laturi ale sale, cu palmetă suprapusă peste rozetă, se continuă cu o protuberanţă, alcătuită din volute şi incizii curbate asimetric, ilustrând un nor, care susţine elementele convenţionale ale Sfintei Treimi. Se prezintă doi bărbaţi de vâste diferite, egali ca mărime în poziţie aşezată. În dreapta, bărbatul ajuns la vârsta senectuţii cu barba ce-i atinge pieptul, reprezentându-l pe Dumnezeu-Tatăl, prezintă ţinând cu mâna stângă o cruce metalică cu braţe egale şi marginile evazate spre exterior. În stânga, tot aşezat este reprezentat Isus Hristos, sprijinind cu braţul său drept, ridicat oblic şi dezgolit de mâneca hainei, crucea metalică, aşezată cu baza pe genunchii săi, ţinuţi strâns unul lângă celălalt. Imaginea celor două personaje se înscrie într-un cerc imaginar, s-au ţinând cont de volume, într-o sferă, corpul geometric perfect. Deasupra lor, realizat din elemente metalice, se află simbolul Duhului Sfânt, un porumbel cu aripile desfăcute într-un zbor descendent. Pasărea este plasată într-un cerc împodobit cu şapte raze dispuse asimetric, microtema având aceleaşi dimensiuni. Întreaga sculptură este redată într-o interpretare rusticizată, de calitate evident artizanală şi fără individualizare. *(Foto 8).*

Altarul, lipsit de elemente artistice, orientat spre răsărit, este reprezentat printr-o suprafaţă netedă sub forma unei mese.

Elementele decorative, aparţin mai ales repertoriului fitomorf, remarcate la volute şi capitelurile ornate cu frunze de acant şi palmetă. Structurile arhitecturale, deşi puţine şi simple, crează însă jocuri de volume,

---

[36] Există interpretări diferite privind identificare personajelor, menţionându-se de fiecare dată, că lipsesc "atributele" care să-l definească. Se iau în considerare Sfinţii care erau la "modă" şi adoraţi în vremea respectivă.prin asociere cu opera lor de salvare a enoriaşilor de flagelul ciumei. Astfel, H. Medeleanu, 1999, p.305) îi recunoaşte pe Rochus călătorul şi Carol Borromeus, cu o mână poziţionată pentru a ţine cartea sfântă, în timp ce Gh. Lanevschi şi I. Ujj, îi identifică cu Florian, Sebastian, Elisabeta şi copilul Ioan Botezătorul.

prin capiteluri şi cornişe, decorate cu motive clasice.

Împrejmuirea a fost confecţionată din fier forjat ansamblat după un desen geometric în grilaje dreptunghiulare şi fixate pe opt stâlpi masivi din gresie, realizându-se un octogon cu laturile inegale.

În anul 1950, a fost lucrarea a fost menţionată pentru prima dată ca Monument istoric, la poziţia nr. 3 din *Lista monumentelor publice din judeţul Arad*. Pe listele ulterioare ea nu mai apare, însă astăzi este totuşi pusă sub ocrotire, prin acte normative locale. (HCLMA, nr. 136 / 1999 şi HCJ nr. 53 / 2001)

În anii care au urmat, monumentul a ajuns la marginea carosabilului unei artere urbane intens circulate, într-o stare de conservare mediocră. Situaţia s-a înrăutăţit şi mai mult după modernizarea căilor de circulaţie spre Timişoara, când benzile carosabilului au ajuns până la monument tăind chiar din platformă şi din treptele orientate spre est, din faţa altarului. Stropită cu mortar de ciment, lucrarea se afla în 2011, într-o stare avansată de degradare a materialului litic. Această situaţie a condus la distrugerea unor detalii plastice ale sculpturilor mai ales în ceea ce priveşte fizionomia personajelor şi tratarea veşmintelor. Monumentul a intrat în atenţia administraţiei, în primăvara anului 2008, când Consiliul Local Municipal a hotărât ca fiind oportună reaşezarea monumentului pe suprafaţa parcului din faţa Bisericii Romano-Catolice din Aradul Nou, la 11 m de clădirea lăcaşului de cult şi la 24 de m. faţă de obeliscul Eroilor Germani din Primul Război Mondial. (Mirea, 2008, p.6) Aceasta mai presupunea prelucrarea spaţiului respectiv prin schimbarea locului monumentului numit *Crucea Neagră* ridicat în anul 1901 prin contribuţia familiei Therezia şi Philipp Hohn.

După mutarea monumentului, întâmplată în 2011, prin alocarea de către Primărie a sumei de 513 milioane lei, în zonă, s-a creat un ansamblu monumental, cu alei de circulaţie, din placaj se piatră, spaţiu verde cu noi plantaţii, mobilier urban şi un iluminat corespunzător, care pune în evidenţă valorile artistice şi istorice incorporate în aceste construcţii. *(Foto 9).* Noua amenajare, cuprinde restaurarea *Coloanei Sfintei Treimi* şi refacerea elementelor sale artistice erodate de vreme. Există şi un precedent în aceată direcţie, prin lucrările de specialitate, realizate la un monument similar din Timişoara. (Oprescu, 1997, p. 453-458).

6. Sânicolaul Mic

Monumentul a fost ridicat de un autor anonim, în prima jumătate a secolului al XX-lea de către comunitatea romano-catolică de expresie germană din Klein Sanktnikkolaus[37] Astăzi se află, pe un spaţiu acoperit cu

[37] Schimbarea numelui localității Klein Sanktnikkolaus în Sânikolaul Mic s-a făcut prin

gazon natural de pe strada Steagului la intersecţia acesteia cu Strada Frumoasă (***Foto 10)***.

Pe soclul paralelipipedic în secţiune dreptunghiulară, cu laturile lungi în poziţie frontală a fost fixat un obelisc de forma unui trunchi de piramidă. În vârful acestei construcţii din cărămidă, tencuită a fost aşezată Sfânta Treime, un ansamblu sculptural cioplit în gresie ale căror contururi imaginare se înscriu într-un oval. Lucrarea, de mici dimensiuni şi în formă rusticizată a fost, probabil, realizată într-un atelier local. Este compusă din două personaje de vârstă diferită egale ca mărime, prezentate în poziţie şezândă, într-o atitudine de conversaţie liniştită. În stânga privitorului, Isus Cristos, dezbrăcat până la brâu, ţine strâns cu mâna dreaptă crucea masivă în timp ce stânga se odihneşte pe unul din genunchii picioarelor a căror gambe sunt încrucişate. Alături Dumnezeu-Tatăl, în poziţie relaxată împodobit cu o aureolă triunghiulară îi vorbeşte Fiului, privindu-l cu tristeţe. Este îmbrăcat într-un chiton acoperit în parte de o mantie. Ambele personaje, cu tălpile picioarelor descălţate, plutesc liber imponderal. În spate, sus, deasupra creştetului celor doi, într-un medalion rotund, înconjurat cu raze, este sculptat în relief un porumbel cu aripile desfăcute într-un zbor descendent. Lungimile diferite ale razelor se înscriu într-un al doilea oval imaginar oval imaginar de mărimea personajelor. Prin această reprezentarere, se întregeşte imaginea Sfintei Treimi, adunând-o ideatic. Întregul monument este lipsit de inscripţii şi elemente decorative (Truță, Demșea, 2007, p. 8). *(Foto 11).*

Atât soclul cât şi obeliscul sau sculptura din capătul său superior, sunt protejate cu o zugrăveală amestecată cu humă de culoare galben deschis. Monumentul nu este împrejmuit, fiind aşezat într-un spaţiu natural.

7. Tisa Noua (comuna Fântânele)

Sculptura, realizată sub ctitoria lui Johann Reingruber în 1894, agrementează parcul din faţa Bisericii romano-catolice din Wiesenhaid[38]. Grupul compoziţional al Sfintei Treimi, cioplit din gresie, într-un atelier local, este o redare plastică expresivă, în care, cele două personaje sunt individualizate plastic: Dumnezeu, în ipostaza de *cel vechi de zile*, înveşmântat cu o tunică lungă, de culosare verde, încinsă peste mijloc cu un cingullum, Isus, prezentat, cu o ramură de palmier în mână, supradimensionată, aluzie la martiriul său. Este înconjurat de faldurile

---

Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

[38] Schimbarea numelui localității Wieseinhaidt în Tisa Nouă, s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

învolburate ale pagnas-ului care, crează efecte plastice deosebite, pentru un monument produs în atelierele provinciale specializate cu acest tip de coloană a Sfintei Treimi. *(Foto 12).* Ambele personaje ating globul pământesc marcat de nimbul cruciger cu trei laturi, (simbol al treimii, o combinare a tipului Salvator Mundi). În mijlocul fundalului, este plasat Porumbelul (Sfântul Duh), proiectat pe un decor stilizat. Întreaga compoziţie este marcată pe toate laturile de nori învolburaţi ce simbolizează prin jocul volumelor ideea de imaterialitate (Vlăsceanu, 2005, p 111).

Soclul, un trunchi de piramidă patrulateră, alcătuit din mai multe segmente, este de factură neoclasică, decorat cu denticuli sub o cornişă profilată. Treimea superioară a fiecărei laturi, este decorată cu reliefuri ce reprezintă portrete de copii în medalion circular și aripi de îngeri. Pe treimea inferioară a coloanei a fost fixată o placă din marmoră albă, incizată cu textul german: *Bur Ehre Gottes geftiftet von / Johann Reihgruber / 1894* adică: Donat pentru onoarea lui Dumnezeu de Johann Reingruber, 1894.

8. Frumuseni

Monumentul decorează parcul din fața Bisericii romano-catolice din Schondorf (Frumușeni)[39]. Soclul supraînălțat pe trepte, este format din două segmente, despărțite printr-o cornișă profilată. Pe segmentul inferior (postament) a fost fixat un element arhitectural, ca simbol al unui altar. Realizat după 1800[40], se prezintă o sculptură provincială, cioplită în gresie de proastă calitate, slabă, timpul producând distrugeri avansate. Tehnica de lucru stângace, păstrează amprenta definitorie a meşterilor locali. Se redă schematizat tipul iconografic consacrat, personajele având fizionomii comune modelului primordial, dar slab individualizate. *(Foto 13).*

Ele flanchează (probabil) globul în prezent distrus, asemenea reliefului suprafeţei, astfel că nu e posibilă evaluarea expresivităţii celor două personaje. Starea de conservare, este submediocră, marcată de puternica eroziune a factorilor naturali (precipitaţii, îngheţ, aciditatea atmosferică), care au măcinat gresia moale, restaurată neprofesionist cu gips şi sârmă (Vlăsceanu, 2005, p 112). Lipseşțte crucea și porumbelul simbol al Sfântului Duh.

9. Aluniș (comuna Frumușeni)

Monumentul se află în fața Bisericii romano-catolice din Traunau[41].

---

[39] Schimbarea numelui localității Schondorf în Frumușeni, s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.
[40] Placa informativă, a fost extrasă de pe monument.
[41] Schimbarea numelui localității Traunau în Aluniș, s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a

Lucrarea, ridicată în 1906 de familia Anton și Magdalena (n. Fitzler) Baltinit prezintă tema conform tradiției, alterarea tipului original explicându-se prin situaţia materială modestă a ctitorilor. Soclul, paralelipipedic, în secțiune pătrată, alcătuit din două segmente, este placat cu fragmente din cărămidă decorativă de culoare galbenă. Pe fațadă a fost fixată o tablă dreptunghiulară din marmură albă, incizată cu informații despre ctitori: *Geltiltet von / Anton Baltian / und / Magdalena Baltinit / geb. Fitzler / in Jahre 1906. (Foto 14).*

În vârf, cele două personaje sunt surprinse în poziție șezândă, în relaxare, cu tălpile picioarelor, pe glob. Crucea latină, înaltă, simplă, este sprijinită cu mâna dreaptă de Isus Hristos, aflat în stânga. În mijloc pe o tijă metalică era fixat porumbelul (în prezent lipsește), cu aripile deschise pentru zbor.

10. Zăbrani

Lucrarea a fost realizată, după 1800, într-un atelier anonim provincial (probabil local) şi plastă în faţa Bisericii Romano-Catolice din Guttenbrunn[42]. Soclul, sub formă de coloană, este compus din mai multe segmente, decorată cu caneluri și reliefuri decorative geometrice din repertoriul romanic și gotic. Sculptura din capătul superior al coloanei a fost cioplită în gresie de calitate slabă, care s-a măcinat în timp. Se observă maniera tehnică stângace a execuției, care poartă amprenta meșterilor locali. *(Foto 15).*

Deși sculptura este naivă, lipsită de valori estetice, esenţialul mesajului ideatic a fost excelent surprins, printr-o reprezentare sinceră și convingătoare. Cele două personaje Tatăl și Fiul, prezintă tipul iconografic al acestui tip de monument (Vlăsceanu, 2005, p. 111). Dumnezeu, se individualizează în ipostaza *cel vechi de zile*, cu globul aşezat piciorul stâng, susținut de unul din brațe. Isus are mantia aşezată pe un umăr, lăsând să se întrevadă celălalt. În fundal, Sfântul Duh, sub forma unui porumbel, este plasat pe o stea metalică ce reprezintă razele solare, întregul ansamblu înscriindu-se înr-un cerc.

11. Neudorf (comuna Zăbrani)

Grupul statuar este amplasat la intersecţia principală a localităţii, fiind realizată din gresie de un autor anonim. Sculptura, barocă a fost plasată în vârful unui obelisc, alcătuit din trei segmente , un trunchi de piramidă în

---

Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

[42] Colonizarea germanilor, a avut loc în perioada 1718 – 1728 și 1762. Schimbarea numelui localității din Guttenbrunn în Zăbrani, s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

secţiune pătrată, de factură neoclasică, care a înlocuit probabil postamentul original. Segmentul din mijloc, este decorat pe fiecare latură, cu câte un basorelief în medalion de formă circulară, care cuprinde portretul (probabil) unor sfinţi taumaturgi, imposibil de identificat din cauza degradării. *(Foto 16).*

Calităţile artistice sunt mediocre, lucrarea aparţinând cu siguranţă unor meşteri locali, familiarizaţi cu tipul general al monumentului, dar mai puţin experimentaţi. Cele două personaje, sunt redate în ipostază consacrată: *Dumnezeu cel vechi de zile*, cu barbă lugă şi globul în poală, Isus, tânăr, înveşmântat într-o tunică, ale cărei cute ample, dar paralele, îi acoperă tot corpul şi Duhul Sfânt, care lipseşte, (probabil) în chip de porumbel. Lucrarea este într-o avansată stare de degradare a materialului litic, partea dreaptă a compziţiei fiind desprinsă şi căzută. Monumentul este împrejmuit cu un grilaj metalic din fier forjat.

12. Zădăreni

Monumentul a fost ridicat și așezat în 1814, pe intersecția străzilor din preajma Bisericii romano-catolice din Zădărlach[43]. Soclul de factură neoclasică, supraînălțat prin trepte este echilibrat și vizibil din punct de vedere arhitectural. Alcătuit din mai multe segmente, are forma unui trunchi de piramidă patrulateră terminat superior printr-un capitel ce susține ansamblul sculptat în gresie al trinității. Ca elemente decorative simple dar de mare efect, se pot distinge: frunze de acant, cornișe profilate, arce, reliefuri cu portrete de îngeri. Pe fațada postamentului se poate distinge un timpanon triunghiular care domină iscripția, sub formă de incizie: *Sanctus / Sanctus Sanctus / Dominus / 1914 1902 / 1956.* Astfel sunt prezentate informații asupra construcției monumentului și a succesiunii principalelor restaurări. *(Foto 17).*

Ansamblul sculptural, cuprinde cele două personaje realizate în manieră clasică, despărțite prin globul din mijloc și tija cu porumbelul înconjurat de raze, înscrise într-un cerc imaginar. Veșmintele și norii învolburați sunt colorați în roșu cărămiziu. Întreaga lucrare este bine conservată și întreținută corespunzător. Este împrejmuită cu un gard metalic din fier forjat, cu rol decorativ și de protecție.

[43] Colonizarea germanilor a avut loc în anii 1725 și 1754. Schimbarea numelui localității din Zădărlach în Zădăreni, s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

13. Vinga (1899)

La Vinga, Monumentul Sfintei Treimi realizat din gresie, a fost aşezat în parcul central al comunei, în dreptul faţadei bisericii romano-catolice şi sfinţit la 28 mai 1899. Este ctitorie comemorativă a moştenitorilor fostului primar Rankov Francisc fiind proiectat şi construit de Beloni Jakob, în antreprenoriatul firmelor de pietrari: Iosif Menrath[44] şi Ozv (Ozvegy) Frankne (Văduva lui Frank Vallam Wilhelm (Vilmos)[45]. Informaţiile sunt incizate pe doă plăci din marmoră albă, în limbile bulgară şi maghiară după cum urmează: În stânga: *Upumenatu / ud / FRANC RANKOV / za / putcivanji na prezvetutu Trojston / ustignatu ud negvite naslednici / na 28 u Maja /1899.* În dreapt*a: nehai Rankov Ferencz / emlekere emeltek orokosei / 1899 / Vallalkozok Menrath es Ozv (OZVEGY) Tervezte es epitette* (Ridicat de moştenitori pentru a comemora pe răposatul Rankov Francisc, antreprenor Menrath şi Ozv Tervezte, proiectat şi construit de Belloni Jakab).

Soclul monumentului, este supraînălţat cu trei trepte care se deschid, pe toate laturile sale. În secţiune, are forma unui dodecaedru concav, figură geometrică rezultată dintr-un triunghi echilateral cu vârfurile retezate şi laturile frânte, spre interior, fiecare în câte trei segmente (asemenea monumentului similar din Aradul-Nou). Acesta susţine compoziţia sculpturală, realizată pe două planuri ascendente, în jurul unei coloane, după schema clasică. Segmentul inferior, al obeliscului apare profilat spre partea superioară şi accentuat la cele trei colţuri cu volute şi frunze de acant romane, schematizate, după modelul de coloană a Pantheonului din Roma. Vârfurile frunzelor sunt rotunjite în formă de lingură, iar comisurile lobilor sunt adânci pentru a se vedea de la distanţă. Acestea susţin, pe o platformă, trei personaje: două masculine şi unul feminin, înveşmântate cu haine lungi, drapate în volume largi, ca simboluriale misterului trinitar*: Memoria, Raţiunea şi Iubirea*.[46] În tradiţia

---

[44] Menrath Iosif, sculptor în piatră şi proprietar de magazin de monumente, Arad, str. Ioszef – Foherceg, (azi B-dul Revoluţiei vis a vis de Biserica Evanghelică), cu sediul în Arad, strada George Coşbuc nr.43. Printre alte lucrări a mai realizat: Piatra funerară pentru Iuliu Traian Mera (Şiria-cimitir, 1912), Soclul şi băncile decorative din travertin ale busturilor lui AD Xenopol şi George Coşbuc (Arad, Piaţa George Enescu 1929); împreunnă cu Şteiner: Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial din Semlac, Micălaca Veche, Grăniceri, 1922; împreună cu Ozv. Frankne: Crucea lui Ioan Raţ din Cuvin (1878).

[45] Ozv Frankne atelier de monumente funerare, din Arad. A mai realizat: Piatra funerară pentru Toser Sandor, Erou din Primul Război Mondial, (Parcela Eroilor din Cimitirul Pomenirea).

[46] Există interpretări diferite privind identificare personajelor, menţionându-se de fiecare dată, că lipsesc "atributele" care să-l definească. Se iau în considerare Sfinţii care erau la

Bisericii Romano-Catolice, aceste virtuţi (teologale) îi dispun pe creştini să trăiască în relaţie cu Sfânta Treime dând formă şi viaţă, tuturor virtuţilor morale. (Catehismul bisericii catolice). *(Foto 18).*

Următorul plan este constituit din obeliscul propriu zis, simbol al razei de lumină, realizată în secţiune triunghiulară. La bază acesta este decorat cu o bandă îngustă care conţine motivul frunzei de acant în formă stilizată, model *Ludovic al XVI-lea, Raquenet*. Decorul capitelului compozit din vârf are în parte caracter geometric, în parte organic şi figural. Sculptura cioplită cu multă fineţe şi împodobită cu frunze şi vrejuri de acant, poate fi încadrată în stilul Renaşterii italiene. Abaca, decorată pe mijlocul celor trei laturi ale sale, cu palmetă suprapusă peste rozetă, se continuă cu o protuberanţă, alcătuită din volute şi incizii curbate asimetric, ilustrând un nor, care susţine elementele convenţionale ale Sfintei Treimi.

Se prezintă doi bărbaţi de vâste diferite, egali ca mărime în poziţie aşezată. În dreapta, bărbatul ajuns la vârsta senectuţii cu barba ce-i atinge pieptul, reprezentându-l pe Dumnezeu-Tatăl, prezintă ţinând cu mâna stângă o cruce metalică cu braţe egale şi marginile evazate spre exterior. În stânga, tot aşezat este reprezentat Isus Hristos, sprijinind cu braţul său drept, ridicat oblic şi dezgolit de mâneca hainei, crucea metalică, aşezată cu baza pe genunchii săi, ţinuţi strâns unul lângă celălalt. Imaginea celor două personaje se înscrie într-un cerc imaginar, s-au ţinând cont de volume, într-o sferă, corpul geometric perfect. Deasupra lor, realizat din elemente metalice, se află simbolul Duhului Sfânt, un porumbel cu aripile desfăcute într-un zbor descendent. Pasărea este plasată într-un cerc împodobit cu şapte raze dispuse asimetric, microtema având aceleaşi dimensiuni. Întreaga sculptură este redată într-o interpretare rusticizată, de calitate evident artizanală şi fără individualizare.

Altarul, lipsit de elemente artistice, orientat spre nord, este reprezentat printr-o suprafaţă netedă de forma unei mese.

Elementele decorative, aparţin mai ales repertoriului fitomorf, remarcate la volute şi capitelurile ornate cu frunze de acant şi palmetă. Structurile arhitecturale, deşi puţine şi simple, creează însă jocuri de volume, prin capiteluri şi cornişe, decorate cu motive clasice.

Împrejmuirea a fost confecţionată din fier forjat ansamblat după un desen geometric în grilaje dreptunghiulare şi fixate pe opt stâlpi masivi din

---

"modă" şi adoraţi în vremea respectivă.prin asociere cu opera lor de salvare a enoriaşilor de flagelul ciumei. Astfel, H. Medeleanu, 1999, p. 305 îi recunoaşte pe Rochus călătorul şi Carol Borromeus, cu o mână poziţionată pentru a ţine cartea sfântă, în timp ce Gh. Lanevschi şi I. Ujj, îi identifică cu Florian, Sebastian, Elisabeta şi copilul Ioan Botezătorul.

gresie, realizându-se un octogon cu laturile inegale.

14. Sântana (1888)

Monumentul ridicat în anul 1888 cu sprijinul financiar al familiei Anton şi Barbara Fercola a fost amplasat în centrul civic al localității Sanktana[47], pe o suprafață din apropierea Bisericii romano-catolice Sfânta Ana și a capelei (altarului) Sfântului Ioan de Nepomuck, edificat în 1834 (azi demolat). Arhitectura construcției nu respectă concepția originală (tradițională) a monumentelor de acest tip, fiind compusă, din patru coloane așezate simetric în jurul soclului central cu stâlpi adosați, elemente de rezistență legate în partea superioară, printr-o platformă, poligonală cu 16 laturi. Aceasta susține pe mijloc obeliscul prismatic, iar la colțuri sculpturile întregi ale unor personaje preluate din repertoriul sfinţilor taumaturgi care s-au remarcat cu opere de binefacere. Sunt prezentați în atitudini și cu elemente care-i evidențiază în lucrările lor: Sfânta Barbara cu o ramura de măslin şi cupa, Sfântul Anton, purtând în brațe un copil, Sfânta Maria, în poziție de rugăciune, cu palmele lipite în dreptul pieptului și capul plecat, Sfântul Iosif cu o floare de crin în mână. În capătul superior al obeliscului a fost așezat ansamblul sculptural cu personajele Sfintei Treimi. Dumnezeu, în picioare cu mâna dreaptă ridicată poruncitor iar cu mâna stângă ținând globul; Isus, în poziție supusă, sprijinind crucea îngenunchiat iar jos, pieptul porumbelului cu aripile desfăcute, în poziție de zbor. Elementele de arhitectură sunt ornate cu denticuli, incizii geometrice și profiluri iar coloanele au schițate capiteluri.

Textele cu informații referitoare la monument, au fost incizate pe cele patru fațade în limba germană și maghiară, după cum urmează. Pe fațada principală (est) și secundară (vest): *ZUR EHRE GOTTES / ERRICHTET VON / ANTON FERCOLA / UND DESSEN GATTIN / BARBARA / MDCCCLXXXVIII* și *ISTEN DICSOSEGERE / EMELTE / FERCOLA ANTAL / ES NEJE BORBALA / MDCCCXXXVIII*, adică: A fost construit de Anton Fercola și soția Barbara, în onoarea lui Dumnezeu / 1888. Spre dreapta (nord) și stânga (sud): *FERENCZ JOZSEF I / APOSTOLIKIRALY URAL-KODAZA / ORTH JOSZEF / ESPERES PLEBANOS / IDEJEBEN și UNTER DER REGIEFUNG / DES APOSTOLICHEN KONIGS / FRANZ JOSEF I / ZUR ZEIT DES / DECHANT – PFARRERS / JOSEF ORTH adică: În timpul regelui apostolic Franz Iosif și a preotului-decan Josef Orth.*

---

[47] Schimbarea numelui localității Sanktana în Sântana s-a făcut prin Hotărârea Prefecturii și a Consliliului Local Interimar din 11 februarie 1948.

Fundamentul prevăzut cu două trepte a fost placat cu granit, întreaga construcție, fiind protejată cu o împrejmuire decorativă din fier forjat.

Bibliografie

Alpatov M.V., *Istoria artei I*, Bucureşti, 1966 ; Alpatov M.V., *Rubliov,* Bucureşti, 1972 ; Anghel Emil, *Succesiunea târgurilor ca element structural definitoriu al oraşului Arad*, în Ziarul Adevărul, 1994; ***Arhivele Naţionale Arad, *Fondul de Hărţi, Fondul Primăria Municipiului Arad, Acte administrative, 1921-1924;* Arnheim Rudolf, *Forţa centrului vizual, Bucureşti, 1995;* ***Catehismul Bisericii Catolice, Bucureşti, 1993; Cârstea Nicolae, Dumitraşcu Nicolae, *Fişa monumentului,* Complexul Muzeal Arad,12 iunie, 1953; Cernovodeanu Paul, Binder Paul, *Cavalerii apocalipsului,* Silex 1993; Creţia Petru, *Cartea lui Iov, Ecleziastul, Cartea lui Iona, Cartea lui Ruth, Cântarea Cântărilor*, Bucureşti, 1955; Douglas J.D. *Dicţionar biblic*, Oradea, 1995; Eliade M., Culianu, *Dicţionar al religiilor*, 2007; Florea Vasile, *Istoria artei româneşti, veche şi medievală*, Chişinău, 1991; Goff Jacques, *Civilizaţia occidentului medieval,* Bucureşti, 1970; Hazan Fernand, *Istoria ilustrată a picturii*, Bucureşti, 1969; Hazan Fernand, *Enciclopedia picturii italiene*, Bucureşti, 1974; ****Hotărârea Consiliului Judeţean Arad (CJA),* 53 / 2001, anexa 4, în M.O.an X, nr 2 / 2001, ****Hotărârea Consiliului Local al Municipiului Arad* (CLMA), nr. 59/27.09.1993, nr 136/1999, nr 276/2005; Lakatos Otto, vol. I; Lanevschi Gheorghe, *Un monument din secolul al XVIII-lea dispărut: Primăria veche a Aradului,* în *"Museum"* Arad *Studii şi comunicări* III, Arad, 1996; Medeleanu Horia, *Frumuseți de lângă noi,* Arad, 2008; Medeleanu Horia, *Trei sute de ani de artă plastică* în *"Arad, monografia oraşului de la începuturi până în 1989",* Arad, 1999; Mirea Dana, *Sfânta Treime din Aradul Nou se mută în faţa Bisericii catolice din cartier,* în *"Observator",* 23 iunie, 2008 Oprescu Ion, Oprescu Marcela, *Restaurarea şi conservarea monumentului Sfânta Treime,* în ***Muzeul Banatului Timişoara, *Analele Banatului, Arheologie-istorie,* V, Timişoara, 1997; Petri, Anton Petre, *Heimatbuch der Martgemeinde Neuarad im Banat*, 1985; Roman Dan, Sântana cu Î din I, cu Â din A, Arad 2008; Sava Doru, *Aradul Nou – Mureşel, istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, 2011; Sinescu Gheorghe, I*storia Sântanei în date, imagini și documente,* Arad, 2011; Stoica Nicolae de Haţeg, *Cronica Banatului, 1683-1827;* Szőllőssy Károly, *A szentháromság szobor története,* Arad, 1883; Teleguţ, Mircea, *Epidemia de ciumă de la Timişoara,* în volumul *Mitropolia Banatului* XXXI, nr. 10-12, Timişoara, 1981; Truţă Horia, Demşea Dan, *Monumente de for public, însemne memoriale, construcţii decorative şi parcuri din judeţul Arad,* Arad,

2007; Vlăsceanu Mihaela, *Sculptura barocă monumentală din Banat*, în Muzeul Banatului, *"Analele Banatului. Artă.",* vol IV, 2002; Vlăsceanu, Mihaela *Sculptura barocă în Banat*, Timişoara, 2005.

Foto 1. Sfânta Treime (Anonim austriac din secolul IV-V)

Foto 2. Obeliscul Sfintei treimi din Viena (Dreifaltigkeitssaule 1683-1686)

Foto 3. Piața Sfintei Treimi (Avram Iancu) în 1834

Foto 4. Monumentul Sfânta Treime din Arad (1932)

Foto 5. Monumentul Sfintei Treimi din Arad restaurat (2012)

Foto 6. Monumentul Sfintei Treimi (detaliu)

Foto 7. Monumentul Sfintei Treimi din Aradul Nou

Foto 8. Monumentul Sfintei Treimi din Aradul Nou (detaliu)

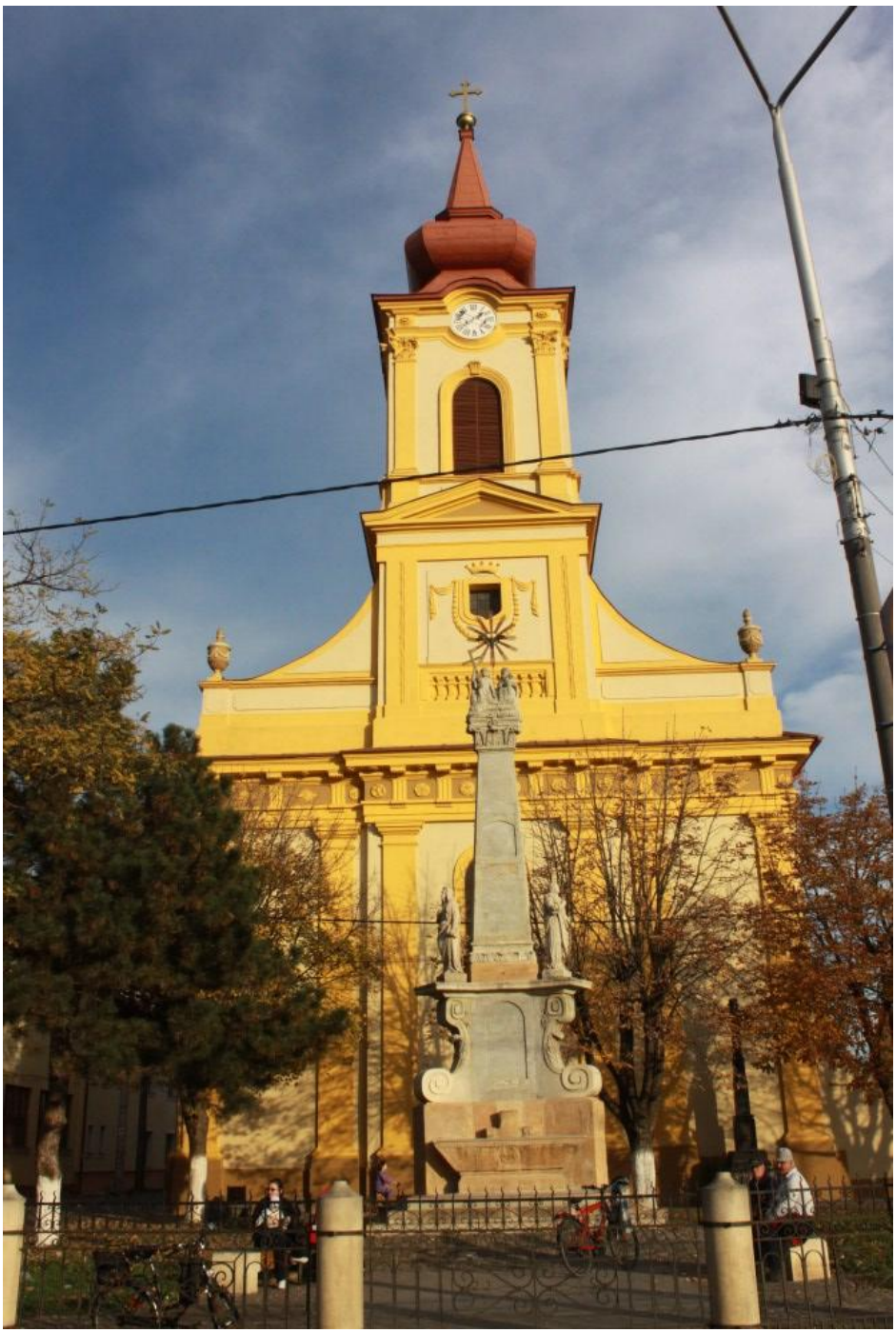

Foto 9. Monumentul Sfintei Treimi din Aradul Nou după restaurare (2011)

Foto 10. Monumentul Sfintei Treimi din Sânicolaul Mic

Foto 11. Monumentul Sfintei Treimi din Zădăreni

Foto 12. Monumentul Trinităţii din Tisa Nouă

Foto 13. Monumentul Sfintei Treimi din Frumușeni

Foto 14. Monumentul Sfintei Treimi din Aluniș

Foto 15. Monumentul Sfintei Treimi din Zăbrani (detaliu)

Foto 16. Monumentul Sfintei Treimi din Neudorf

Foto 17. Monumentul Sfintei Treimi din Vinga

Foto 18. Monumentul Sfintei Treimi din Zădăreni

Praporele de la Ociu

The church flag from Ociu

*Augustin Mureşan**

Abstract

The author presents an old church banner displayed in the church of Ociu, a village in the County of Hunedoara.This church banner has a rectangular shape (175 cm x 125 cm), with a lower part finishing into four segments. The obverse and the reverse of the banner are entirely painted. The obverse of the banner portrays in its centre the saint patrons of the church, the Archangels Saint Michael and Saint Gabriel. The Evangelist Saint John and Saint Luke are portrayed to the left and the right side of the banner. The lower segments of the church banner portray Saint George and Saint Dimitrie, whereas the outer segments exhibit an identical floral pattern.The reverse of the hurch banner portrays a religious scene, the Baptism of Jesus Christ. Below this scene is the portrayal of archdeacon Saint Stephen and Saint Atanasie. A complex pattern, of thorn leaves, in the shape of a big X, alternating with flowers, borders the sides of the banner, including its outer segments. The church banner dates back to 1822.

Key words: church flag,Ociu, Hunedoara county, Saint Michael, Saint Gabriel, Baptism of Jesus Christ.

Printre obiectele de artă păstrate până în zilele noastre care au împodobit Biserica ortodoxă cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril” din satul Ociu[1], comuna Vaţa de Jos (jud. Hunedoara) se află şi un vechi prapore[2].

---

* E-mail: augmuresan@gmail. com

[1] Despre istoria Bisericii de lemn cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril” din satul Ociu (jud. Hunedoara), construită în a doua jumătate a secolului XVIII-lea (anul construirii bisericii nu se cunoaşte precis) pe locul unei alte biserici de lemn, vezi *Tabel statistic-Şematism*, în „Îndrumător bisericesc misionar şi patriotic”, Arad, 1984, poziţia 4, biserica Basarabasa, cu filia Ociu, bis. „Sf. Arhangheli” - 1821 (anul pictării bisericii n. n.), p. 89; Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoara,* Bucureşti, 2000; Pr. dr. Pavel Vesa*, Episcopia Aradului. Istorie. Cultură.Mentalităţi (1706-1918),* Presa

Datorită vechimii şi valorii sale deosebite, în rândurile care urmează prezentăm acest steag bisericesc[3]. Importanţa acestei prezentări constă în faptul că, dorim să aducem în faţa celor interesaţi, un valoros prapor[4] din biserica acestei localităţi rurale din Ţara Zarandului.

Iniţial praporul avea un suport transversal (drug)[5] din lemn, în formă de sul, de care era atârnată pânza steagului[6] prins cu şnur la o hampă lungă tot din lemn, în felul folosit pentru astfel de obiecte de cult şi terminată în vârf cu o cruce. Despre cele două părţi componente din lemn ale praporului (suportul pânzei şi hampa propriu-zisă) nu ştim nimic, probabil s-au pierdut.

Pânza praporelui are o formă dreptunghiulară confecţionată dintr-o bucată de pânză de in cu dimensiunile de 130 cm x 95cm[7], terminată în partea inferioară (fluturătură)[8] în patru segmente[9]. Pe suprafaţa ei s-a aplicat un strat subţire de grund. Ea a fost pictată pe ambele feţe în tehnică tempera pe fond de preparaţie şi foiţă de aur . Pictura s-a făcut cu destulă îndemânare de către zugrav, pe pânza praporelui, acoperind-o în totalitate sub chipurile

---

Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 703; Paroh Marcel Gornic, *Istoricul Bisericii monument „Sf. Arhangheli" din Ociu;* Vasile Faur, *Ţara Zarandului. Conscripţii. Cronică. Documente. Imagini*, Editura Concordia, Arad, 2014, pp. 550-551 ş. a.

[2] În prezent acest prapor se află în proprietatea Parohiei Ortodoxe Române din localitate.

[3] Pe plan creştinesc, steagul simbolizează victoria lui Hristos înviat şi slăvit. Orice procesiune liturgică din timpul perioadei pascale şi al Înălţării presupune purtarea de prapuri. Despre steag, prapur şi flamură,vezi Jean Chevalier, Alain Gheerbrant (coordonatori), *Dicţionar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere,* Editura Polirom, Iaşi, 2009, p. 865.

[4] *Prapor,* steag bisericesc (de forma unui gonfalon) cu imagini de sfinţi sau cu scene biblice care este purtat la procesiuni religoase, vezi *Dexi Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, Editura Arc, Editura Gunivas, 2007, p. 1532. Uneori are pictată pe el icoana patronului acelei biserici, vezi Alexandru Daneş, *Mic dicţionar de vexilologie*, Braşov, 2010, p. 7.

[5] Drug = bară orizontală pe care este fixată pânza drapelelor verticale şi care la rândul ei este prinsă de hampă; *sinonim,* spetează, vezi Alexandru Daneş, *op. cit.*, pp. 3-4.

[6] Pânza steagului = ţesătură realizată din fire de mătase, damasc, bumbac etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi, *ibidem,* p. 7.

[7] Datele despre acest prapor ni le-au furnizat cu multă amabilitate d-l preot paroh Marcel Gornic de la Parohia Ortodoxă Ociu şi d-l prof. Aurel Mugurel Duşan, de la Liceul Tehnologic „Moga Voievod"-, comuna Hălmagiu, cărora le aducem şi pe această cale mulţumirile noastre.

[8] Fluturătură = extremitatea liberă a pânzei steagului, vezi Alexandru Daneş, *op. cit.*, p. 4.

[9] Praporele de la Ociu a fost reprodus (una din feţe) la Vasile Faur, *op. cit.*, p. 551 (ilustraţia de sus, din mijloc) şi idem, *Ţara Zarandului. Conscripţii. Cronică. Documente. Imagini*, Editura Gutenberg Univers, 2016, Arad-România, p. 628 (ilustraţia de sus, din mijloc).

aureolate ale sfinţilor înfăţişaţi[10]. Toate „registrele” şi segmentele de pe pânza praporului au fondul cu tonuri de albastru, alternând de la închis la deschis. Praporele prezintă pe ambele feţe sfinţi şi inscripţii cu caractere chirilice. Pânza acestuia s-a păstrat destul de bine, doar în locul de atingere a drugului cu hampa propriu-zisă, aceasta din cauza frecării materialului textil s-a rupt, iar în partea laterală stângă, este cusută vizibil în două locuri.

Pe *o faţă a praporelui* (Fig. 1) în mijloc s-au reprezentat Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril (icoana hramului acestei biserici), redaţi în picioare: Mihail în veşminte militare, în mâna dreaptă ţinând sabia de foc, iar în mâna stângă potirul; Gavriil în veşminte diaconeşti ţinând în mâna dreaptă globul cu inscripţia Is. Hs., iar în stânga lujerul cu floarea de crin; lateral, în stânga Sfântul Evanghelist Ioan, iar în dreapta, Sfântul Evanghelist Luca, ambii reprezentaţi în picioare, în veşminte arhiereşti, ţinând fiecare în mâna dreaptă Evanghelia închisă. În partea inferioară, a „registrului” cu cei doi Sfinţi Arhangheli, pe două segmente mediane se află redaţi în picioare, sfinţi mucenici militari, în stânga Sfântul Gheorghe, iar în dreapta Sfântul Dimitrie. Pe cele două segmente exterioare, decor identic, floral.

T e x t e e x p l i c a t i v e: S[f]i[n]ţi[i] Arhangheli Mi[ha]il şi Gavriil; S[fântul] Evan.[gheli]st Ioan; S[fâ]n[tul] Ev[anghelist] Luca; S[fâ]n[tul] M.[ucenic] G[h]iorg[h]ie; S[fâ]n[tul] [Mucenic] [D]imitrie - cu caractere chirilice de culoare albă.

Sub textul explicativ care conţine numele celor doi arhangheli ai hramului bisericii se află următoarea i n s c r i p ţ i e: *„Acest s[fânt] prapur l-au făcut k.[...] Io[...]ana şi feciorul, iară […] la biserica Ociului la anul 1822* * ”- cu caractere chirilice de culoare albă. Inscripţia, atât cât s-a putut citi, prezintă date necesare de identificare a praporului. Este vorba de biserica din Ociu şi datarea acestui steag bisericesc:1822, scrisă cu cifre arabe. Din nefericire, datorită faptului că, unele cuvinte din inscripţie s-au şters odată cu trecerea timpului, nu putem afla şi alte nume, precum ale comanditarilor sau ale donatorilor.

[10] În legătură cu modul de pictare a praporilor proveniţi de la unele biserici din judeţul Alba, o clasificare excelentă a acestora, vezi la Ana Dumitran, Ioana Rustoiu, *Steagul bisericesc- obiect de cult şi exponat muzeal,* catalogul expoziţiei temporare deschise la Muzeul Naţional al Unirii în perioada 18 octombrie-28 noiembrie 2007 (Cu un cuvânt înainte de preot lector univ. dr. Dumitru Vanca), Edit. „Altip”, Alba Iulia, 2007, p. 17.

Fig. 1. Praporele de la Ociu (1822)

Pe *cealaltă faţă a însemnului* (Fig. 2) în partea superioară se află scena religioasă Botezul Domnului[11]. Trei personaje în picioare; Iisus cu aureolă crucigeră, înveşmântat sumar, cu picioarele în apa Iordanului

[11] Scena Botezul lui Iisus Hristos este pictată şi în biserica de lemn din Ociu, vezi şi Vasile Faur, *op. cit.*, 2014, p. 551 (fig. 6).

botezat de Sfântul Ioan Botezătorul de pe malul râului, ţinînd mâna dreaptă spre capul Mântuitorului, iar în mâna stângă o cruce; în stânga lui Iisus, pe malul opus al apei, un înger, în picioare, ţinând prosopul în mâini; deasupra se mai observă conturul norilor între care a fost pictat porumbelul cu aripile deschise – simbolizându-l pe Sfântul Duh. Din păcate, acest detaliu foarte important s-a şters parţial în timp de pe această faţă a praporelui. In fundal de o parte şi de alta, câte un copac cu coroane multiple.

Fig. 2. Praporele de la Ociu (1822)

Sub această scenă, pe segmentul al doilea din stânga este redat Sfântul Arhidiacon Ştefan (numele acestuia s-a şters sau nu a fost scris), în picioare, ţinând cădelniţa în mâna dreaptă şi Evanghelia în mâna stângă, iar pe segmentul din dreapta Sfântul Atanasie, ţinând Evanghelia în mâna stângă şi

cu dreapta binecuvântînd. Pe fiecare din marginile praporelui este reprezentată câte o bandă care îl împodobeşte (inclusiv pe cele două segmente exterioare) cu un decor complex identic, realizat prin pictare ce reprezintă frunze cu ghimpi, aşezate în forma literei majuscule X („săritoare")[12], intercalate de flori.
T e x t e e x p l i c a t i v e: Botezul lui Is. Hs.; Ioan; Înger; S. Arhidiacon; S[fâ]n[tul] P[ărinte] Atanasie - cu caractere chirilice de culoare albă.

Din păcate praporul nu este semnat, astfel zugravul acestuia rămâne deocamdată neidentificat. Ştim doar faptul că, zugravul Nicolae Bădău din Lupşa Mare ar fi pictat biserica în anul 1821, împreună cu consăteanul său zugravul Nichifor Nandronie. Acest lucru ar rezulta din pisania bisericii, scrisă în limba română cu caractere chirilice: „*Cu ajutorul lui Dumnezeu s-au zugrăvit această sfântă biserică prin mâna lui Nichifor Bădău zugrav cu cheltuiale de bani 20, din tot satul Ociului, fiind ctitor Ciorogar Adam, Marian Adamul, Ana, Dan Cârsnicul, Vilu Mihaiu, Petrişor Mihai, gornicul (...) Solomon: Anul 1821. Şi s-au gătat în luna lui octombrie fiind (...) Ion Maier, Toderaş Adam a Adamului, Giur Crişan, Son Ghiorghie lui Ispas, Ilie Ursu din Prăvăleni şi s-au pus şindile pre biserică şapte mii".*

Cei doi zugravi şi consăteni Nicolae Bădău şi Nichifor Nandronie au pictat şi alte biserici de lemn din Ţara Zarandului[13] şi de pe Valea Mureşului de Jos (Juliţa[14], Roşia Nouă[15], Selişte[16] etc), dar şi icoane[17]. Este posibil ca

---

[12] Săritoarea în heraldică este o - piesă onorabilă compusă din crucea Sf. Andrei obţinută prin suprapunerea bandei cu bara, vezi Marcel Sturdza-Săuceşti, *Heraldica. Tratat tehnic*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 47; *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genelalogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 187; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, Album, Editura JIF, 1994, p. 24.

[13] De exemplu, Biserica din Şteia (jud. Hunedoara) a fost pictată de zugravul Nicolae Bădău din Lupşa Mare (jud. Alba) între anii 1823-1824, vezi Ioana Cristache-Panait, *Arhitectura de lemn din judeţul Hunedoara*, Bucureşti, 2000.

[14] Biserica de lemn „ Intrarea Maicii Domnului în Biserică " din satul Juliţa, comuna Vărădia de Mureş a fost pictată în întregime de o echipă de zugravi compusă din Nicolae de la Lupşa Mare, Simion Silaghi (Sălăjanu) şi Nichifor Nandronie. Concluzia este întărită de o însemnare lăsată de Nicolae de la Lupşa Mare pe o scoarţă ultimă a unui Triod tipărit de episcopul Filaret al Râmnicului, în anul 1781: "Sau scris prin mine Nicolae Moler precum că am fost lăcuitoriul în Giuliţa când *am făcut tot lucrul zugrăvitului la biserică* ...(două cuvinte şterse) ... în anul 1813", Horia Medeleanu, *Biserici de lemn din Valea Mureşului de Jos*, în Ioan Godea, Horia Medeleanu, „Biserici de lemn din judeţul Arad", Ediţia a II-a, Editura Brumar, 2009, pp.122-123.

[15] Zugravul Nicolae de la Lupşa Mare a realizat la biserica de lemn „Sf. Mucenic Dimitrie" din satul Roşia Nouă, comuna Petriş, cea mai importantă lucrare din activitatea sa, desfăşurată în Valea Mureşului de Jos. Pe coperta unui *Catavasier* tipărit la Râmnic (în anul

unul din cei doi zugravi să fie autorul picturii acestui frumos prapor. El a fost confecţionat în anul 1822, şi face parte din categoria obiectelor de cult cu care s-a înzestrat biserica după pictarea acesteia, cu un an în urmă (1821).

1750), el notează că a terminat pictura bisericii din Roşia în 17 aprilie 1820, vezi amănunte la Horia Medeleanu, *op. cit.,* p. 131 şi la Ioana Cristache Panait, *Prezenţa zugravului Nicolae de la Lupşa Mare în pictura bisericilor de lemn de pe Valea Mureşului de Jos*, în „Mitropolia Banatului ", nr. 1-3, 1977, p. 160.

[16] La biserica de lemn „Sf. Ap. Petru şi Pavel" din satul Selişte, comuna Petriş, Nicolae Bădău de la Lupşa Mare a colaborat şi lucrat cu preotul-zugrav Filip din Lugoj. Munca celor doi zugravi însă s-a desfăşurat separat, Filip a executat pictura iconostasului şi icoana *Punerea în mormânt* de la proscomidier, iar Nicolae a realizat friza ierarhilor şi icoana *Deisis* de pe pereţii absidei altarului, vezi Horia Medeleanu,*Valori de artă veche românească*, Editura Episcopiei Aradului, 1986, p. 18; idem, *Biserici de lemn din Valea Mureşului de Jos,* p. 138.

[17] Nicolae de la Lupşa Mare s-a semnat la biserica de lemn din Juliţa şi pe icoana împărătească *Iisus Hristos Mare Arhiereu,* pe tron. În stânga, jos: „Anii de la Adam 7321". În dreapta, jos: De la HS 1813". Pe spate: "Nicolae zugrav de la Lupşa Mare au lucrat mai în 8 zile sau gătat". În schimb, Simion Silaghi şi Nichifor Nandronie au semnat pe o splendidă icoană împărătească, *Maica Domnului cu Pruncul*, pe tron. În stânga, jos: "La 1813". În dreapta, jos: martie 12 se Sim(i)on Silaghi de Abrud şi Nichifor zugravi". Însemnarea este repetată pe spate: „sau zugrăvit aceste sfinte icoane de Nichifor Nandroniă zugrav din Lupşa Mare anu 1813", Horia Medeleanu, *Biserici de lemn din Valea Mureşului de Jos,* p. 123. Zugravul Nicolae de la Lupşa Mare a pictat icoana *Maica Domnului cu Pruncul* (1813) care provine din Biserica de lemn din Căpruţa, vezi Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din judeţul* Arad, Sibiu, 1927, p. 8 şi Horia Medeleanu,*Valori de artă veche...*, pp. 77-78, fig. 86. ş. a.

Când vântul adie ultimile frunze a bătrânului „Bărăgan” *

(Partea II - Despre Biserica Arad- Gai. Continuare din *Administraţie românescă arădeană,* vol. XI, p. 97-122)

When the wind breezes the last leaves of the old „Bărăgan”

Ljubomir Şandici
Arad-Gai

Abstract

Known as the „Little Schism”, the decision of the hierarchic break of the Romanian Orthodox Church from the Serbian Orthodox Church in Transilvania in 1864, with the foundation of the Romanian Mitropoly from Transilvania, with the central office in Sibiu, whithin the agreement signed by emperor Frantz Jozef, lead to the necessity of building a lot of new churches. Also the establishment from Gai was under the influence of this decision. After discussions between the communities the decision was that the serbians should leave the church from the summer residence, built during the time of bishop Sinesie Jivanovici, and build a new church. This decision was confirmed by a judge act. The work presents the construction of the church and also the different stages, in over 140 years, regarding the repairs and additions, costs, the companies that made this proceedings and, especially, the contribution by labor and financial in all directions of the church believers.

Keywords: Serbian Orthodox Church, new churches, Gai, Arad.

Despre religie

La venirea lor, în secolul al VI-lea pe aceste noi meleaguri, sârbii se închinau diverselor divinităţi, specific popoarelor păgâne.

Ca urmare a Edictului de la Milano, din anul 313, semnat de împăratul Alexandru cel Mare, născut în aceste locuri (localitate în jurul actualului oraş Niş) creştinismul era religie recunoscută. Deci, venind într-un mediu religios nou, a urmat o perioadă îndelungată de creştinizare a slavilor

În lucrarea sa, cuprinsă în „Proiectul Ratsko” , cercetătorul Predrag Piper[3], „Crestinizarea slovenilor” precizează că „religia vechilor sloveni este amintită cu multe divinităţi-zei. Iată câţiva: Perun zeul tunetul, Daibog-

zeul cerului, Svarog, zeul soarelui stralucitor şi poate fi şi a focului şi a secetei. Veles (Volos) zeu al turmelor şi al pastorilor“. Un zeu aparte este Svetovid (Световид). Legenda lui spune că în această zii, Ziua Svetogvida, tradus, Ziua Sfântului Văz, folosinduse numela de Sveti Vid, odată trecerea la creştinism, iar ziua de 28 iunie calendar nou, respectiv 15 iunie calendar vechi, a fost introdus în calendarul ortodox Sârb din anul 1892, simplu, Vidovdan, Ea se serbează în toate locurile unde trăiesc sîrbi, ziua fiind cea în care a avut loc şi bătălia de la Kosovo Pole”[3]. „Proiectul Ratsko” , cercetătorul Predrag Piper.

În almanahul „*Kalendar - a obiceiurilor sârbeşti şi a crediţelor*”- Mile Nedelcovici,. 1995, scrie: „Rădăcina sărbătoririi zilei de Vidovdan se găseşte în cele mai îndepătate timpuri în toate ţările slave[4].

Vidovdan este, după tradiţija sârbă, ziua în care se vede tot. Aşa cum la Kosovo s-a văzut cine este credinţa şi cine necredinţa. După legendă, de Vidovdan cucuvelele jelesc, atenţionând la tragedia de la Kosovo Pole, iar în liniştea nopţii toate apele din Kosovo sunt roşii ca sângele“[4].

Se amintesc şi multe alte obiceiuri care sunt din viaţa de toate zilele.

„Creştinizarea slovenilor a durat secole întregi“. Sloveni în secolul al VII-lea, cehi, croaţii, bulgarii şi sârbii în secolul al IX, iar slavii din răsărit în secolol al X lea. Trecerea la creştinism au avut ca urmare în scurt timp, la împătţirea slavilor între doua culture civilizate, cea răsăriteană şi cea apuseană, care a dus şi la împărţirea biserici creştine în două grupări principale , biserica ortodoxă şi biserica romano-catolică” [2].

Despre populaţie

Date importante despre sârbi, credinţa lor şi despre biserică sunt scrise în lucrarea „*Istoricul Parohiei ortodoxe sârbe - Arad Gai*“ lucrare scrisă de protopopul Svetozar Naidan, parohul biserici, ca prefaţa unei lucrări de inventor în anul 1973.

„Un număr mai mare de sârbii încep să apară peste Mureş de abia pe la sfîrşitul sec XIV , după lupta de la Marişa 1371 şi Kosovo Plie 1389, când din cauza cuceririlor turceşti şi presiunilor, o mare partea din populaţia Sârbiei emigrează spre nord, peste Dunăre şi Mureş.

După bătălia de la Mariţa fiul regelui Vucaşin, cazut în luptă, principele Dimitar se refugiază cu oştirea, nobilimea şi o parte din populaţie tocmai aici, peste Mureş, aşezându-se, cu îngăduinţa regelui Sigismund al Ungariei, în jurul cetăţii Vilagoş (Șiria). Iar în 1404 principele Dimitar a fost numit mare jupan a Jupăniei Zărand, castelan şi commandant al cetăţii Vilagoşului.

După această primă mare emigraţie, atestată documentar, emigrările sârbilor pe aceste meleaguri se ţin lanţ, până în secolul al XVII (1689 – 1690) în care răstimp s-au strămutat în aceste părţi mii şi mii de familii sârbeşti, aşezându-se în diferite părţi, pe moşiile cu care, principi şi nobili sârbi, au fost înzestraţi de regii Ungariei sub scutul multiplelor privilegii acordate de către aceştia din urmă, iar mai trziu de împăraţii Austriei.

Astfel au ajuns sârbii şi la Arad şi în jurul Aradului, trăiau în aşezări distincte, iar mai târziu în aşezări cu populaţie existentă, români şi unguri. Fiind înzetraţi cu mari proprietăţi agricole, sârbii, popor de plugari, s-au ocupat şi aici de agricultură, fiind pe de altă parte ostaşi, angajaţi în luptele cu turcii.

Suprafeţele de teren primit, fiind mari, sârbi nu au putut să-şi cultive singuri pământul, de aceea au acceptat ca pe terenurile lor să se aşeze şi alţi locuitori, în special românii care trăiau ca iobagi, pe domeniile magnaţilor unguri. Aşa au preferat să fie alături de sârbi, care erau liberi şi ortodocşi, putând beneficia şi ei de drepturile şi privilegiile de care se bucureau sârbii.

Ca evenimente mai importante din viaţa sârbilor din aceste părţi, inclusive a celor din Arad-Gai, în afara celor de participare regulată la luptele împotriva turcilor de partea Ugariei şi a Austriei, se pot menţiona incursiunile pe cont propriu şi sub comanda principilor de neamul lor în imperiul Otoman, astfel au fot incursiunile din 1480, sub Dimitar Jakşici şi Vuk Gârgurovici, 1481 - sub Jovan Jacşici, dar şi altele.

Vrednic de amintit a fost şi răscoala sârbilor din 1594, sub vladica Todor şi banul Sava Velimirovici, partipare în masă la luptele sub "ţarul" Iovan Nenar, în special la lupta de la Frumuşeni din 1527, ca şi răscoala lui Pero Segedinaţ 1735, ca să amintim pe cele mai importante (*Inventar 1973-Istoricul parohiei-preot S.Naidan*)[5].

Marele război sau războiul Vienei (1683-1699) a fost o răscruce în viaţa poporului sârb, dar, totodată, şi încheierea dominaţiei turce în zona câmpiei Panoniei, deci, şi în Arad şi în întreaga zona a Mureşului.

Influenţă importantă au avut şi hotarârile rezultate prin pacea de la Karlovaţ. Evenimentele în desfăşurarea lor, în urmatorii ani , au cerut retragerea armatei austriece spre nord, spre Belgrad. În acest timp, şi patriarhul Arsenie III Cearnoievici cu preţioase obiecte ale patriarhiei de la Pecs, împreună cu unii călugări şi o parte din populaţie a luat drumul Belgradului.

În 6 aprilie 1689, împăratul Leopold I trimite o „Scrisoare de invitaţie" (Litterae invitatoriae) către poporul sârb şi către patriarhul Arsenie, pentru a-i cere să devină un aliat în lupta împotriva turcilor. Răspunsul este trimis prin „Scrisoarea de garanţie" (Credentional), din iunie

1690, în conţinutul ei cerând şi anumite garanţii. Evoluţia în continuare, a cursului războiului l-a determinat pe Patriah ca, împreună cu cei 50.000 - 70.000 de sârbi, să treacă râul Sava, în câmpia Panoniei Au fost patru locaţii unde s-au aşezat sârbii. Zona I între Seghedin, Subotiţa şi Baia, zona II între Osiec, Mohacs şi Pecs, zona III între Novi Sad şi Arad, zona IV, cea mai numeroasă, între Pesta, Buda, Sentendre şi Komarom I.

La Komarom a fost (în acea perioadă) şi reşedinţa patriarhului, de unde l-a împuternicit pe episcopul Isaia Giacovici, să ducă scrisoarea de răspuns (Scrisoarea de garanţie) împăratului Leopold I.

Episcopul, care, peste câţiva ani va fi şi episcop de Arad, se întoarce pe 21 august cu privilegiile cunoscute sub denumirea „Privilegiile Ilirice", acordate sârbilor de către împărat, care, pe parcursul anilor, au fost completate şi reconfirmate, dar nu întotdeauna respectate în întregime de guvernanţii locali. Iată câteva:

- acceptarea folosirii vechiului calendar, alegerea liberă a arhiepiscopului, dreptul Patriarhului de a numi episcopi şi alţi demnitari ai bisericii, dar şi de construcţie a bisericilor;
- scutirea de plată a impozitelor şi a taxelor de război;
- la eliberarea ţinuturilor, la sud de râurile Sava şi Dunăre, împăratul a promis că vor avea conducători sârbi, iar patriarhul Arsenie III Cearnoievici, este recunoscut ca putere duhovnicească asupra duhovnicilor ortodocşi din Imperiul Habsburgic, înţelegându-i şi pe credincioşii români, greci şi ţinţari. Un alt privilegiu a fost şi scutirea de plată a zeciuielii către biserica catolică.

Trebuie menţionat că, în luptele cu turcii s-au remarcat miliţiile sârbe. Cele conduse de Subota Iovici au eliberat teritoriile din Valea Mureşului şi Aradul.

În lupta de la Senta, o contribuţie deosebită au avut-o şi miliţiile sârbe, conduse de Iovan Popovici Tekelia, viitorul conducător al Graniţei militare de pe malul drept al Mureşului, cu sediul in Cetatea Aradului. Terminarea războiului a pus în faţa Cancelariei de la Viena o întrbare majoră: Ce facem cu militarii sârbi participanţi la război, din rândul emigranţilor conduşi de episcopul Arsenije?

Cancelaria a răspuns: Vor forma grupe de grăniceri pe noua graniţă rezultată după încheierea păcii. Aceste puncte grănicereşti, din zona malului drept al Mureşului s-au întins de la localitatea Săliştea, în josul Mureşului, până la vărsarea lui în Tisa, devenind Graniţa Militară (Vojna Granica) de pe Mureş. Punctele grănicereşti, formate în jurul anului 1702, şi însemnate, în localităţile pe malul Mureşului, erau asigurate cu tranşee, diguri şi alte forme de apărare, dar şi cu militari plătiţi.

Punctele însemnate, în spatele celor din localităţile de pe malul Mureşului, sunt filiale ale punctelor grănicereşti, înfiinţate câţiva ani mai târziu, cu scopul de a asigura o mai bună apărare în cazul incursiunilor turceşti, dar ele nu beneficiau de lucrări de apărare

Din acest grup de posturi - filiale grănicereşti, alături de Micălaca, Cicir, Pertişor-Ostrov, a făcut parte şi punctul din imediata apropiere a Aradului numit acum Gai. În ambele categorii de puncte grănicereşti, erau prezente şi familiile grănicerilor, care aveau gospodăriile lor.

Trebuie menţionat că toate aceste puncte s-au înfiinţat în locurile unde, deja, exista şi o populaţie sârbă, aşezată aici în timpul migraţiilor anterioare, mai ales în cea din secolul al XV-lea.

Evenimente importante sunt şi emigrările în Rusia. Au început în grupe mai mici în 1727-1737, ca apoi în perioada 1751-1753 să emigreze 100.000 se sârbi, formând patru regimente de husari şi patru de panduri. Motivele emigrări au fost: desfinţarea punctelor de grăniceri de pe Tisa şi Mureş şi încălcarea privilegilor avute anterior.

În urma acestor emigrări în jupaniile Biharia şi Zărand, sârbi au dispărut aproape în totalitate, au rămas doar în valea Mureşului, unde se găsesc şi azi[5].

Despre biserică

Biserica, era o instituţie bine organizată, dar şi aceasta era agresată. Putea să organizeze acţiuni pentru salvarea sau reducerea la minim a efectelor acestor acţiuni ale otomanilor, dar şi ale altora, fie ei chiar creştini, îndreptate împotriva poporului sârb, dar şi impotriva celorlalte popoare creştin ortodoxe din această zonă.

Organizată cu cinci secole înainte de Sf. Sava, biserica a creat, în timp, personalităţi capabile să conducă această acţiune, care, judecând corect, a dus la multe rezultate pozitive. În organizarea ei, biserica ortodoxă, şi voi sublinia ORTODOXĂ, în Imperiul Habsburgic, având numărul credincioşilor sârbi majoritar, şi-a numit conducători din rândul acesteia (dar nu numai), înarmându-i cu cunoştinţe temeinice, pentru păstrarea credinţei şi apărarea credincioşilor.

De aceea, când vorbim despre comunitatea sârbă din Gai, ne referim în primul rând, la documentele bisericii, ele exprimând viaţa, mersul ei de-a lungul secolelor de existenţă a sârbilor aici.

Pornind de la Patriarhie, urmând apoi Episcopia, Vicariatul, Prezviteriatul, ajungem la Parohie, ca nucleu în ierarhia bisericească, ca un întreg al unei comunităţi de oameni de aceeaşi credinţă şi neam dintr-o localitate, fie ea sat sau comună, ca formă administrativă. Acestei categorii

îi aparţineam, şi noi, locuitorii din Gai. Dar nu trebuie să uităm nici casa, familia, adică, mica biserică.

La conducerea parohiei este Adunarea Generală (skupştina), având un preşedinte, un vicepreşedinte şi secretar (perovodja) cu sarcina de a întocmi „Procesele – verbale". Membrii ei erau aleşi, în general, pe 6 ani, cu alegeri periodice la 3 ani, pentru schimbarea unei jumătăţi din numărul de membri, sau pentru schimbarea unei treimi din membri, din 2 în 2 ani (în funcţie de hotărârea Adunării Generale). Numărul membrilor Adunării Generale, era în funcţie de numărul membrilor comunităţii şi procentual stabilit de instituţia superioară.

Apoi, urmează Comitetul (Consiliul) Bisericesc (Ţârkveni odbor), parte executivă, cu preşedinte, vicepreşedinte, secretar şi membri, în număr stabilit pe acelaşi principiu ca la Adunarea Generală, dintre membri aleşi ai Adunării Generale. Şedinţele acestor 2 grupări erau la Adunarea Generală: cele ordinare de 2 sau de 4 ori pe an, iar cele extraordinare, în funcţie de evenimente.

Comitetul Bisericesc avea aceste întâlniri mult mai frecvent, chiar şi săptămânale. Temele discutate se refereau la toate aspectele vieţii bisericii. Iată-le pe cele mai importante:

- alegerea preotului (cerere la Eparhie pentru preot nou sau, după caz, pentru înlocuirea celui vechi), în general, prin concurs;
- alegerea celorlaţi angajaţi ai bisericii, cum ar fi: epitropii, în număr de doi, crâsnicul, cântăreţul (sau cântareţii), casierul parohiei, prescurăteasa, pe o perioadă de un an. Salariile se stabileau chiar prin negociere, cu plata în bani dar şi cu drepturi în produse, sau în suprafeţe de pământ arabil ori fâneţe. Erau situaţii în care se asigura şi locuinţă pentru unii angajaţi, cu plata chiriei sau nu. Învăţătorul beneficia de locuinţă, ca parte componentă a contractului de muncă, cât şi de lemnele necesare pentru încălzirea ei. Dispunea de grădină şi anexe pentru animale;
- arendarea pământului, angajarea de lucrări de investiţii sau reparaţii intra tot în sarcina Comitetului Bisericesc şi, în funcţie de complexitatea lor, erau prezentate pentru analiză şi aprobarea Adunării Generale şi chiar Episcopiei (secţia administrativă).

După unirea cu organele de conducere şi administrare a şcolii, denumirea acestora s-a schimbat, înglobând în denumirea existentă şi cuvântul ’ „şcolar ’’ (Comitetul Bisericesc şi Şcolar al Parohiei Sârbeşti) din Arad-Gai. Adunarea Generală a rămas cu atribuţia de-a alege un preşedinte, casier şi administrator, dar şi de a aproba sau respinge numirea unui învăţator sau demiterea celui în funcţie, după informarea şi acordul, prin decizie, a Inspectoratului Şcolar. Aici trebuie menţionat că atât alegerea

preotului, cât şi cea a învaţătorului se făceau după un examen. Comisia de examinare era numită de forul superior.

Documentele referitoare la notarea „Proceselor–verbale" ale şedintelor acestor organe datează din 1878 şi se găsesc în arhiva Bisericii Ortodoxe Sârbe din Arad-Gai.

Protocoalele privind botezurile, decesele şi căsătoriile, de la începutul sec. al XIX-lea, se găsesc, o parte la Arhivele Statului, până în anul 1896, iar celelalte în arhiva Bisericii Ortodoxe Sârbe din Arad-Gai.

Viaţa bisericii s-a confundat mult timp şi cu o parte a vieţii membrilor comunităţii. Multe documente ale administraţiei locale erau trimise către Comitetul Bisericesc, pentru ca acesta să le aducă la cunostinţa enoriaşilor conţinutul lor şi eventualele explicaţii necesare.

Trebuie reţinut că biserica a fost cea care ne-a ţinut în jurul ei, dar nu trebuie uitaţi credincioşii, care au ţinut-o în viaţă tocmai prin prezenţa lor, prin plata cultului, dar, mai ales prin donaţii.

„Venind pe aceste meleaguri din patria de baştină, unde au avut o organizare bisericească bine închegată, biserica sârbă, având rangul de patriarhie, încă din 1346, şi cu o viaţă bisericească-religioasă prosperă, emigranţii sârbi s-au străduit ca aceasta să fie continuată şi în condiţiunile noi de vieţuire. Tradiţia spune că în aşezările lor nou întemeiate, sârbii, clădindu-şi locuinţele, şi-au clădit concomitent şi lăcaşele de închinăciune, din materialul ce-l aveau la îndemnă. Astfel şi sârbii din Arad-Gai, (notă: din acestă aşezare) şi-au durat o bisericuţă din pământ, nuiele şi scânduri, acoperită cu stuf. Bisericuţa a fost construită pe locul unde era şi aşezarea iniţială a sârbilor din Arad-Gai, adică mai înspre nord de aşezarea actuală, la locul numit „Târşciara” (Stufăriş). Fiind construiă din material slab, bisericuţa n-a dăinuit mult. A dispărut fără urmă ca şi aşezarea de odinioară, scrie în „Istoricul Parohiei ort. Sârbe Arad-Gai” (Inventar-pag 3, 1973) parohul bisericii, Svetozar Naidan[5].

„Între timp un principe sârb din familia Jakşici şi anume Ştefan, a zidit în secolul XV, în timpul domniei Corvineştilor, a căror agreat era, ca şi fratele său Dimitaro biserică pentru sârbi, aproape de Mureş. Mutându-se de pe vatra iniţială, mai aproape de Arad, sârbi din Arad Gai au început să folosească pentru trebuinţele lor religioare de ctitoria lui Jakşici….”. Se poate amintii că în acest cartier şi-a petrecut o parte din tipul pastoraţiei la Arad, episcopul cărturar sârb Sinesie Jivanovici, care a zidit aici o ctitorie, construită în perioada 1760 – 1762, servind drept reşedinţa sa de vară, cu clădiri şi moşie de 300 jugăre. În curtea reşedinâei a fost şi o bisericuţă, cu Hramul „Sf. Simeon Stâlpnicu”,

Când însă episcopul Sinesi Jivanovici a ridicat ctitoria sa din Gai, sârbi din acest cartie (aşezare), cum era şi normal, au început să se fololosească de biserica mănăstirii, ca de biserică parohială.

Mănăstirea Gai 1912 - 2015

Ctitoria lui Sinesie Jivanovici a fost de aftfel primul şi unicul lăcaş de închinăciune din Arad Gai. De el s-au folosit alături de sârbi şi românii ortodocşi. Astfel s-a ajuns la comunitatea religioasă între sârbi şi români care aici la Arad – Gai a dăinuit până la 1870" [5].
Acum această reşedinţă care există şi azi este cunoscută ca Mănăstire Gai.

Ridicarea topografică iozefină, începută sub domnia Mariei Theresia, a fost terminată sub cea a lui Iosif al II-lea. În final, ridicarea topografică iozefină a avut ca rezultat peste 4000 de planşe, realizate în perioada 1764-1785.

O parte dintre ele reprezintă **Transilvania**, cuprinzând şi comitatul Arad, şi, pentru prima dată, şi zona Gaiului, punct de reper Manăstirea. (Wikipedia - *Josephinische Landesaufnahme*. Fişier: Arad Josephinische Landesaufnahme pg 23-31.jpg). [7]

O legendă proprie pentru a înţelege ce este pe hartă spune :
1- drumul stre Turnu şi Batania, cu podul ce trece pârăul Ier;
2- vechea aşezare » Trşceara »;
3- braţe ale râului Mureş;

4- teritoriul mănăstirii ;
5- Drumul spre Mănăstire, azi strada Dunări.

După mai bine de un secol si în urma despărţirii ierahice dintre români şi sârbi, lăsând biserica mănăstiri pe seama românilor, şi au clădit o biserică aparte, pe ce actuală în anul 1870. Biserica actuală a parohiei sârbe din Gai este situată în piaţa Gai din centru cartierului. Ea a fost construită din contribuţia credincioşilor sârbi.

Temelia a fost pusă în anul 1870. Sfinţirea temeliei a fost săvârştă din încredinţare consistoriului sârbesc din Timişoara, de preotul Andria Petrovici, paroh în Arad, în sobor cu ceilalţi preoţi din Arad la 7 iunie 1870. Lucrarea a durat un an de zile.

Sfinţirea bisericii a avut loc pe 17 mai 1871, fiind săvrşită, din împuternicirea Episcopului ortodox sârb din Timişoara, Antonie Nako, de preotul Leontie Petrovici, paroh în Batania, şi locţiitor al protopopului din Arad, în asistenţa celorlalţi preoţi sârbi din Arad.

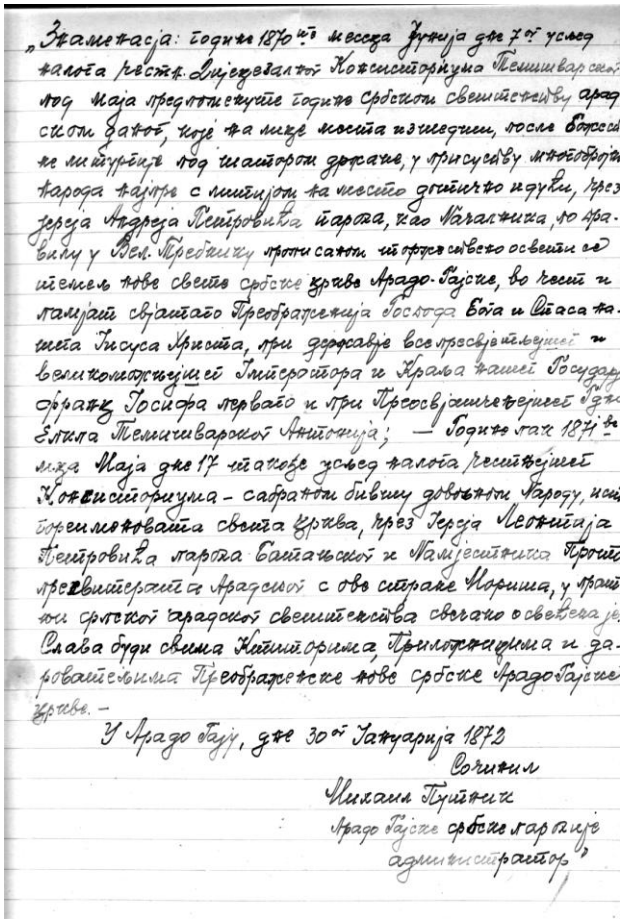
„Забележаја: године 1870-те месеца Јунија дне 7-ог услед
налога рестр. Епископског Конзисторијума Темишварског
под Маја предпишуће године Српском свештенству арад
ском да-ток, које на лице места изшедши, после Божје
не литургије под шатором дрвене, у присуству многобројног
народа пајпре с литијом на месето дотичто пођоши, през
Јереја Андреја Петровића парох, као Начелника, по пра-
вилу у Бел. Предбиђу протисавши второ освети се
темељ нове светиње српске цркве Арадо-Гајске, во чест и
памјат свјатаго Преображенија Господа Бога и Спаса на-
шега Исуса Христа, при дрфсавље всепросвјетлејшег и
великонајчејшег Императора и Краља нашег Государ
ох Јосифа перваго и при Просвјашчајејшег Ђ
Елика Темишварског Антонија; — Године так 1871 -
лиха Маја дне 17 чатиже услед налога Високејшег
Конзисторијума - сабраном бившу довољну Народу, исп
ореномјатовата Света Црква, през Јереја Леонтија
Петровића парха Батањског и Намјесника Прото
пресвитерата Арадског с ово стране Мориша, у прат
ни српског арадског свештенства свечано освевеја
Слава буди свима Житиорима, Приложницима и за-
ровитељима Преображенске нове српске Арадо Гајске
цркве. –

У Арадо Гају, дне 30-ог Јануарија 1872

Сочинио

Михаил Путник

Арадо Гајске српске парохије

администратор"

Copie a Raportului, scrisă de preotul S.Naidan întocmit de administratorul bisericii din Gai, Mihailp Putnic în 30 ianuarie 1872, privind construcţia bisericii

„Materialul pentru zidirea au fost date de credincioşi. În numerar sa plătit pentru construcţie 30.000 de coronae.Lucrsrea a fost executată de societate omului de afaceri Winkler din Arad, cu Hranul Scimbarea la Faţă. Din biserica veche a mănăstirii episcopului Sinesije Jivanovici, srbii nu au adus în biserica nouă nici un obiject.Întocmit de Pr. Naidan Svetozar”[5].

Noua biserică zidită 1870-1871

Icoană Schimbării la Faţă, de pe Iconostas

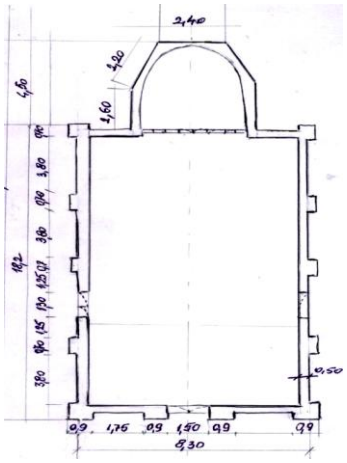

Biserica este construită din cărămida arsă, pe care credincioşii au confecţionat-o şi au ars-o. Lucrarea s-a executat pe pământul cedat de credincioşii mai înstăriţi, aflat în perimetrul agrar al Gaiului, în locul numit „Mala Bara‘’, (adica Balta Mică), loc de unde s-a scos pământul necesar pentru cărămizi, loc care se vede şi astăzi. Pentru foc, având în vedere că lemne nu erau în apropiere, au folosit paie, tulei şi rădăcini de

porumb, primite şi ele ca donaţie de la sârbii înstăriţi[5]. Cu siguranţă au fost şi materiale care s-au şi cumpărat.

Biserica, construită după proiect tipizat pentru acea perioadă, având în vedere urgenţa construcţiei ei, cât şi numărul mare de biserici necesare, ca urmare a separării ierarhice a celor doua biserici, are o suprafaţă de 181 mp, cu dimensiunile din desen, lungime cu altar cu tot, de 22,70 m şi o lăţime de 8.3 m. a corpului, iar iconostasul are o lăţimea de 6,8 m, care este şi lătimea de la intrare în altar, o înălţimea de 6 m, iar la capătul său altarul are 2,4 m. .

Înalţimea zidurilor pâna la acoperiş este de 5m, bolta este înaltă de 9m, iar până la vârful crucii, de la sol sunt 16 m. Formatul bisericii este de vapor, având altarul în forma unei abside poligonale.

Faţada din spate are patru stâlpi, uniţi cu un brâu fără decoraţiuni, acest brâu se continuă pe toată lungimea corpului bisericii, fără ornamente.
Şi în partea de jos are un brâu întrerupt de cele trei uşi, două pe lateral, faţă in faţă, a treia fiind pe faţada din spate, ea fiind numita şi intrarea pentru femei, ştiindu-se faptul că biserica are partea din faţă stabilită pentru bărbaţi, iar cea din spate pentru femei, Această uşă fiind considerată uşa principală.

Uşile sunt simple, fără decoraţiuni. La intrare, este situat balconul, rezervat corului care împarte în mod egal distanţa între podea şi boltă. Aici se găsesc şi funiile clopotelor. Pe lateral sunt câte trei geamuri iar în altar un geam cu ramă curbată, iniţial din lemn, acum din metal.(vedere din partea dreaptă)

Clopotniţa este împărţită printr-o bordura de tip împletitură ca o coroană, în doua etaje : La primul etaj, care forma încăperea de sunet se aflau cele trei clopote:

clopotul mare	164 kg
clopotol mijlociu	124 kg
clopotul mic	56 kg

Etajul al doilea al turlei este prevăzut pe fiecare parte cu geamuri dreptunghiulare.

Iconostasul, este unul preluat de la altă biserică, se presupune că ar fi de la Macea. Are trei uşi, din care cea din mijloc este dublă, fiecare uşă cu cruce sus.

Icoanele, o grupare, mari şi o grupare, mici, sunt din secolul al XVIII-lea, donate în majoritate în anii 1870 si 1871. Pe iconostas au fost montate icoane. După semnături, sunt identificaţi şi unii autori: Nicola Popovici, Duşan Alexici si Alexandar Evrici [5].

Iconostasul biserici ortodoxe sâbre din Gai montat în 1871

Iată cele 21 de piese montate pe iconostas (20 sunt icoane: „ Inventar 1973”) [5]

Nr. crt	Denumirea obiectului	Material şi culoare	Ce reprezintă
1.	Cruce simplă	Lemn moale Bronzată auriu	
2	Icoană	Lemn moale-ovală- rosu Uluei pe lemn	Sf. Treime cu Maica Domnului la mijloc
3.	Icoană	Lemn moale- cafeniu Ulei pe scândură	Schimbarea la Faşă
4	Icoane – 4 buc	Lemn moale- roşu cu albastru, cenuşiu cu cafeniu	Sfinţii apostolic, de la stânga spre dreapta:-Sf. Ap. Luca -Sf. Ap. Simion - Sf. Ap. Andrei -Sf. Ap. Ioan
5	icoană	Ulei pe carton –albastru	Sf. Gheorghe

		alb	
6	Icoană	Ulei pe pânză – roşu cu alb	Cina cea de taină- deasupra uşilor împărăteşti
7	icoană	Ulei pe carton –galben-albastru	Sf. Arhid. Deasupra uşi de m.zi
8	Icoană	Vopsea pe lemn –roşu – alb.	Sf Nicolae
9.	Icoană	Ulei pe scândură-Brun - verde	Sf.Ioan Botezătorul
10	Icoană	Ului pe pânză –roşu-albastru	Născătoarea de Dumnezeu cu Isus Hristos în braţe.
11	Icoană	Ulei pe pâhză -roşu-albastru	Isus Hristos
12	Icoană	Ovală- ulei pe scândură – roşu-galben	Sf.M.mucenic Dimitrie Pe uşa de la m. noapte
13	Icoană	Ovală – uluei pe scândură – Verde - cenuşiu	Sf. Arh. Gavril Pe uşa pde la m. zi
14	Icoană– 4 buc.	Rotunde, din scândură – ulei alb cu verde,roşă cu cenuşiu.	Pe uşile împărăteşti Matei cu Marcu şi Luca cu Ioan
13	Icoana Bunavestire pe usile împărătesti	Ulei pe scândură , Cenuşiu- roşu , şi roşu-verde	Pe aripa din stânga-Nascătoare de Dumnezeu Pe aripa did dreapta –Arh. Gavril

Altarul cu evangelia şi celelalte obiecte de cult şi icoana cu Hristos.
În continuarea lucrării, sursa de documentare sunt registrele de procese verbale [11] şi extrase, pe foi volante, a preotului Svetozar Naidan [7].
Iconostasul, cu excepţia montajului, a mai necesitat şi unele reparaţii, lucrări realizate de Lazar Ianici, membru al familiei Ianici cunoscută pentru execuţia de lucrări ca: iconostase şi alt mobilier bisericesc.
În 1870, Lazar Ianici primeşte un avans de 100 forinţi pentru reparaţii la iconostas, dar şi pentru executarea celor două strune " poiniţe " (locul pentru cântăreţ), cât şi scaunul Maici Domnului şi scaunul Episcopal.
Urmează apoi alte sume de bani, totalizând 110 forinţi încă în 1870, iar în 1871 alţi 465 forinţi, în diferite rate lunare.
Tot în 1871, meşterul aurar- Alexandar Evrici a primit 80 forinţi, pentru lucrări la iconostas, la părţile sale poleite.
Podeaua este din caramidă arsă, iar acoperişul din şindrilă.

Gardul este din scânduri cu grilaje din leaţuri.
Curtea bisericii, cuprinzand şi biserica construită, are o suprafaţă de 700 mp şi a fost cumpărată.
La terminarea acestor lucrări, pe 17 mai 1871, a doua zi de Rusalii, a fost blagoslovită biserica, după cele scrise mai sus, din traducerea notaţiei lui Milan Putnic, administratorul bisericii.
Cateva date interesante din ziua de sărbătoare:
- cântareţ – Sava Tirsin
- s-au cumpărat 2 sfeşnice metalice în valoare de 12 forinţi.
- la blagoslovire (sfinţire) s-au folosit 10 kg praf de puşcă
- baticuri pentru legarea construcţiei-2 forinţi şi 60 pengo
- încasările la tas au fost de 35,60 forinţi.

Fondurile pentru construcţia bisericii au provenit, în primul rând, din donaţiile pe care credincioşii sârbi le-au acordat, dar şi din donaţii de la alte persoane din localitate sau din Arad. De altfel şi în ziua de astăzi, tot prin şi din donaţii, se întreţine în principal biserica.
Iată lista cu o parte din donatori, cei din primii doi ani (1870-1871).
Pamânt:
1.Ioţa Vlaicov cu soţia Persida - 1 iugar şi 1124 mp pământ arabil în valoare de 1600 coroane (cr)
2.Mladen Docmanov - 3 iugăre şi 453 mp de pământ arabil în valoare de 3200 cr.
3.Iovan Acimov şi soţia Cruna, născuta Docmanov - 1303 mp pământ în valoare de 900 cr
4.Nica Boşniac şi soţia Savetca - 1 lanţ de pământ.
5.Slavco Neţin şi soţia Maria - 1,5 lanţuri de pămâmt
6.Iovan Rujici şi soţia Cristina - 2 lanţuri şi apoi încă 1 iugăr de pământ, iar în anul 1937 donează 2 lanţe de pământ, ca venitul de pe acestea să creeze un fond pentru premierea a trei elevi săraci
7. Uroş Neţin cu soţia Cata, născută Georgevici, au donat 4,5 iugăre de pământ, iar în anul 1895, au cumpărat felonul şi un prapore, în valoare de 400 coroane. Iar în anul 1903, prin testament, au donat 0,9890 mp cu tot cu casa existentă, în Piaţa Sf Ioan nr.16, unde s-a construit Casa Naţională Sârbească.
8. Ioţa Ilici şi soţia Cristina - 2 lanţuri de pământ
9. Nicola Ivanov - ½ lanţuri de pamînt[5]

Referitor la aceste donaţii, în registru de procese verbale -- 1972:

HOTĂRÂRE

în legătură cu propunerea lui Ivan Stefanov – " Preşedintele prezintă că Ivan Stefanov,, aşa cum vă este cunoscut şi din şedinţele

anterioare – şi s-a ajuns la un acord, a depus o cerere pentru aprobrea de a pune o placă comemorativă pentru marii binefăcători(donatori) ai bisericii, toţi decedaţi şi care nu au moştenitori direcţi, având în vedere că, din cimitir, monumentele funerare de pe mormântele lor o parte au fost furate, iar o parte au fost distruse, ca, prin această placă, să le arătăm respectul şi să păstrăm amintirea lor."

Comitetetul Bisericesc, în unanimitate aprobă punerea plăcii comemorative pe peretele din nord a bisericii, pe partea dreaptă a uşii, unde după regulament se ţine slujba de pomenire pentru binefăcători,cu următorul conţinut

Placă comemorativă pentru donatorii bisericii Arad-Gai
Nica Boşniac şi soţia Savetca
Iovan Rujici şi soţia Cristina
Mladen Docmanov
Uroş Neţin şi soţia Cata
Ioţa Ilici şi soţia Cristina
Slavco Neţin
Mişa Neţin şi soţia Daniţa
Iovan Vlaicov şi soţia Sida
Iovan Acimov şi soţia Cruna
Placa o pune Ivan Stefanov –senior cu soţia Giulişca,
pentru pomenirea sufletelor părinţilor Pera şi Milca
şi a mătuşii Ielena Boar, născută Şandici „

Lucrarea nu a fos realizată atunci, ci, în anul 2011, de Hramul Bisericii, în 19 August, având următorul text de încheiere:

Placa comemorativă este ridicată de Liubomir Şandici cu soţia Angelica, naşii de hram Bisericesc a anului 2011

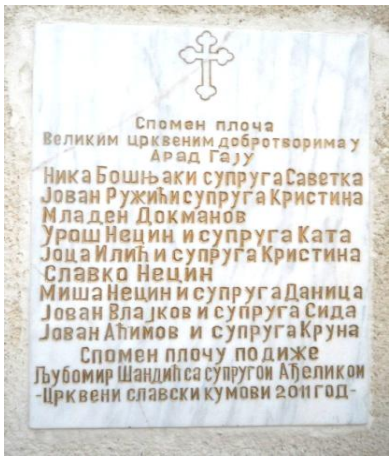

Din raportul prezviterului Stanco Jupanschi anul 1911, la capitolul „Donatori” (Добротвори и прилогачи)”: Cum Sf. Biserică locală (Gai) nu a avut în trecut şi nu are nici astăzi (1911) cine ştie ce avere, ea s-a întreţinut şi înainte, dar şi acum, în exclusivitate, din donaţii”.

Sus, am prezentat donaţiile în suprafeţe de teren agricol, iar mai jos celelalte donaţii specificate în acest raport.

1. Domnul Menihardt Farcaş a făcut cadou, în anul 1870, obicte de cult potir, disc, steluţa, cupa, cuţit, vasul pentru apa sfinţită cu buchetul de busuioc şi cruce metalică de mână, masa de slujit, reast veselă de cult în valoare de 500 coroane.
2. Dimitrie Neţin a donat în anul 1870 icoana lui Isus Hristos şi icoana Maicii Domnului de pe iconostas de dimensiuni 80x57 cm, în valoare de 100 coroane.
3. Domnul Constantin Georgevici şi soţia Persida, donează în anul 1871 icoana Cina cea de Taină, în valoare de 100 de coroane.
4. Domnul Vasile Dereşce cu soţia Iuliana, aurari din Arad, au refacut kivotul.
5. Doamna Rachila Popovici a donat icoana Maicii Domnului.
6. Iovan Nicolin, a donat o icoană în valoare de 100 coroane.
7. Iovan Acimov cu soţia Cruna şi fratele Dumitru, au dăruit în anul 1885 icoana Mormântul lui Hristos, în valoare de 100 de coroane
7. Mişa Neţin şi soţia Daniţa au ridicat crucea din faţa bisericii.
8. Donatorii clopotelor (la capitolul „Povestea clopotelor”)

Trebuie menţionat şi un numar mare de icoane donate în primii doi ani, dar şi pâna la sfârşitul secolului al XIX-lea, cuprinse în inventarul bisericii, cu menţiunea stării lor faptice. Donaţii s-au mai facut pe tot parcursul acestor 140 de ani. Menţionam „Mormântul lui Hristos”, donaţia familiei Mişa Coici, „Cerul“, în anul 1893, valoare de 220 de coroane, sau a familiei Ioţa Ilici, un prapore mare, în anul 1898, în valoare de 250 coroane[5].

Au continuat, în anii următori, lucrări suplimentare: îmbunătăţiri, modernizări şi reparaţii. Trebuie menţionat ca executantul, în general, era stabilit prin licitaţie şi cu avizul Comitetului Bisericesc, fiind apoi aprobat de Adunarea Generală. Se acorda un avans, iar plata finală se făcea, după recepţia lucrării, informând aceleaşi instituţii. După caz, cererile se înaintau şi către Eparhia din Timişoara pentru avizare.

Vom urmări cele menţionate, în mod cronologic, dar individual, pe segment din construcţie, până în zilele noastre.

Pardoseala. În 1885 s-au înlocuit cărămizile arse din pardosea, cu beton mozaic, pretul a fost de 1000 de coroane. Lucrarea a fost executata de

Nicola Rodici din Arad. În anul 2014, a fost realizată o nouă pardosea în accord cu restul interiorului.

Acoperişul. Tot in acest an, 1885, şindrila de pe acoperiş a fost schimbată cu ţiglă. Greutatea mare a acestora a dus, după scurt timp, la înlocuirea ţiglei cu tablă în 1906 .Lucrarea a costat 1200 coroane şi a fost executata de firma lui Dimitrie Ristin din Arad. Trebuie menţionat că antecalculaţia acestei lucrari a fost intocmită la „Tabakovits Emil - epiteszeti irodaja- ARADON''[9] adică "Biroul de construcţii al lui Emil-Milan Tabacovici". Se observă pe prima pagină antetul firmei obiectul de activitate. Pe coloane se specifică lucrarea şi costurile.

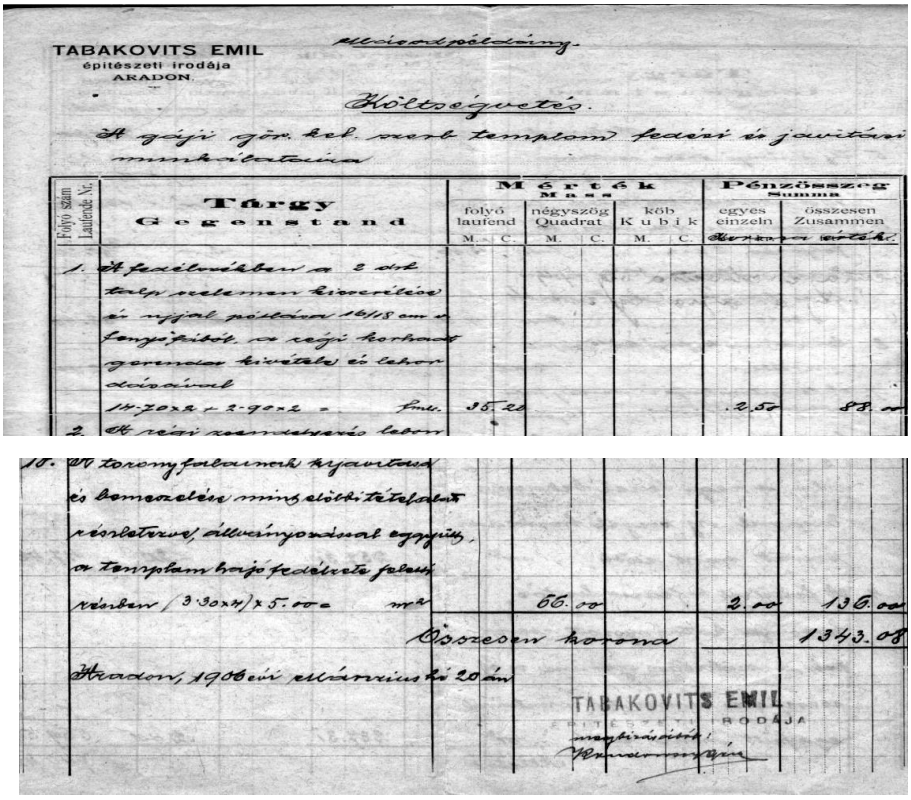
TABAKOVITS EMIL
építészeti irodája
ARADON

Megismétlő példány.

Költségvetés.

A régi gör. kel. nagy templom fedési és javitási munkálatainak

Folyó szám Laufende Nr.	Tárgy Gegenstand	Mértek Mass folyó laufend M. C.	négyszög Quadrat M. C.	köb Kubik M. C.	Pénzösszeg Summa egyes einzeln	összesen Zusammen
1.	A fazekaiban a 2 db talp nélküli kiverélés és nyjal például 16/18 cm a tengjétől, a régi korhadt gerendák kivétele és lehordásával 14.70×2 + 2.90×2 = fmt.	35.20			2.50	88.00
15.	A torony falainak kijavitása és bemszelése mint elitkitételekben részletezve, állványozással együtt, a templom hajó fedélzete falaival körben (3.30×4)×5.00 = m²		66.00		2.00	136.00
	Összesen korona					1343.08

Aradon, 1906évi március hó 20 án

TABAKOVITS EMIL
ÉPITÉSZETI IRODÁJA
megbizottja

Pagina ultimă a antecalculaţiei are, ca şi încheiere, costul final, cu ştampila firmei şi semnătura cunoscutului arhitect al Aradului [9].

Pentru fiecare lucrare, Comitetul Bisericesc analiza de unde poate asigura fondul necesar. Ca sursă de venit, alături de fondul rezultat din plata cultului de fiecare credincios, se mai obţineau şi din donaţii de la persoane fizice sau instituţii. Instituţiile solicitate erau: Primăria, Ministerul Cultelor

şi Eparhia Ortodoxă Sârbă cu sediul în Timişoara. Aceasta din urmă, pentru lucrări mai mari, era solicitată şi pentru intervenţie la Ministerul Cultelor.

În anul 1907 vântul a descoperit din nou biserica şi turnul (parţial) abia executate cu un an înainte. La întrebarea pusă preşedintelui comitetului bisericesc: „dacă executantul este obligat să repare acoperişul, răspunsul a fost negativ''. Lucrarea de reparaţii a fost dată spre execuţie fraţilor Milan şi Sava Jivanelov. Acoperişul, cu baza sa, este acelaşi şi astăzi.

Turnul bisericii. La turnul bisericii au fost mai multe evenimente. În general, odată cu lucrarea de la acoperiş, s-au executat lucrări de reparaţii şi la turnul bisericii. In 1898, pe 3 mai, la propunerea Comitetului Bisericesc, Adunarea Generală aprobă propunerea de înlocuire a şindrilei cu tablă, o lucrare fară licitaţie, dată spre execuţie lui Stefan Rodici, de la o societate din Arad, la suma de 750 forinţi. Suma a fost achitată astfel: 500 forinţi din caseria bisericii, 100 forinţi ajutor de la stat, 80 forinţi din arenda pentru pamânt şi 70 forinţi din bani încasaţi ca donaţie solicitată către Eparhia din Timişoara.

O furtună puternică pe data de 12 martie 1963 a smuls turnul bisericii, o parte din el cazând în curtea bisericii, o parte căzând în piaţa din apropiere, fosta Piaţă Sf. Ioan, acum Piaţa Gai. Într-o fotografie realizată cu o anume ocazie înaintea datei de de 12 martie 1963 se vede biserica înainte de furtună. Mai jos vedeţi fotografia Bisericii Ortodoxe Sârbe din Gai după furtuna amintită , cât şi părţile din acoperiş căzute jos[10].

Reparaţia a fost executată de firma Precizia Arad, iar parohul bisericii il menţionează pe conducătorul lucrării - Şneider Iosif, din Aradul Nou, ca tinichigiu, atât la acoperiş, cât şi la confecţinarea crucii din vârf, dar şi al altor două cruci laterale, împreună cu Lengel Iosif din Arad şi Şlaifer Iosif din Orţişoara, iar ca zidar a fost Hartmak Ioan din Sănicolaul Mic.

Unele lucrări de pretenţii mai mici, au fost realizate de credincioşiii bisericii. În bugetul de venituri şi cheltuieli pentru lucrare, s-a prevăzut suma de 20.000 lei. Executantul, unitatea „Precizia" a apreciat lucrarea la peste 30.000 lei, doar cheltuielile cu schela costau 8.000 lei. Pe parcursul anului 1963 şi câteva luni din 1964, credincioşii au donat suma de 22.515lei. La încheierea lucrărilor costul a fost de 33.800 lei, incluzând şi montarea paratrăsnetului, care pâna atunci nu a existat. Diferenţa de 11.285 de lei a fost asigurată din casa bisericii, plus 5000 lei donaţi, în scurt timp după terminarea lucrării tot de credincioşi.

Nu trebuie uitat că tot acum, după proiectul protopopului Naidan a fost realizată şi crucea cea mare, conform desenului, cu sferă de fixare a constatării.

Ajutorul autorităţilor locale a fost de 2000 lei, suma cu care s-a achitat Crucea de pe biserică. La recepţia din 30 noiembrie 1964 s-au constatat unele deficienţe, trecute într-o notă, în care executantul se angajează să le remedieze în 10 zile. Dar, au trecut şapte luni şi nu s-au remediat încă deficienţele semnalate în notă. Tot atunci Neţa Milin şi Tanasia Nikolov, au donat doua cruci turnate din metal, care s-au montat de o parte şi de alta a turlei bisericii. Sfinţirea crucilor a fost facută, cu împuternicirea Conzistoriului Eparhial din Timişoara, de protopopul bisericii din Gai, Svetozar Naidan

Turnul a fost vopsit în argintiu în anul 1987, la lucrarea de reparaţie capitală.

Gardul de împrejmuire. A curţii biserici, cel din scânduri, a fost înlocuit în anul 1909, cu unul din caramidă, iar grilajele noi au fost realizate tot din leaţuri de scândură. Lucrarea a fost execatată de firma constructoului Eberlein din Arad şi a costat 2000 de coroane. 200 de coroane au fost primite pentru lucrare de la Ministerul Cultelor.

Pe parcursul timpului, îndeosebi înaintea unor sărbători importante, dar mai ales înaintea Hramului bisericesc, se executau lucrari de reparaţii mărunte sau zugrăveli şi vopsitorii.

În anul 1969, an înscris şi pe uşa de intrare în curtea bisericii, după schiţa de mai jos a protopopului Naidan, s-au înlocuit grilajele de lemn cu altele de metal, s-a schimbat uşa şi poarta de la intrare. Această lucrare era şi ca urmare a ordinului Consiliului Orăşănesc din 29 mai 1969, care la cap. I

atrăgea atenţia tuturor proprietarilor de imobile despre starea de degradare a faţadelor şi gardurilor de împrejmuire, care trebuie reparate, sub ameniţarea unor amenzi usturătoare.
Schiţa de mână a porţii de intrare şi un tronson de gard.

La 100 de ani de la primul gard zidit din cărămidă arsă, în anul 2009 se zideşte un gard nou, cu cărămidă de beton şi grilaje noi metalice, cu schimbarea uşii şi a porţii.

Curtea bisericii. De-a lungul anilor a fost un teren cu gazon, iarbă naturală, cosit cu destulă regularitate, având un drum de acces la intrarea bărbaţilor şi unul la intrarea femeilor. Starea era corespunzătoare şi permitea ocolul bisericii la sărbătorile care necesitau acest ritual în bune condiţii. În incintă erau şi câţiva pomi, tei şi castani. In anul 1971, aceşti pomi se apropiau de vârstă seculară, erau bătrâni, cu coroana deformată şi rară şi au devenit un pericol pentru credincioşi, dar şi pentru gard, din cauza rădăcinilor. In locul lor, Neţa Milici şi Ivan Stefanov a sadit 3 vlăstare de pin, donate de Laza Vlaicov. De menţionat că acum, în partea de vest a curţii se află doar trei tei din deceniul trei al secolului al XX-lea, donaţi şi plantaţi de Sava Armaţchi.

Anul 2009, a dus la shimbarea completă a imaginii curţii bisericeşti, odata cu schimbarea gardului şi a porţilor. S-a pavat cu dale de beton, iar la

o distanţă de un metru către gard s-a realizat un spaţiu verde. Iată ce ne spune despre acestă lucrare preotul paroh Neboişa Popov: “Având în fondul bisericii bani (- o parte a banilor rezultaţi din PROMISIUNEA DE VÂNZARE) din acestă promisiune de vânzare, Comitetul Bisericesc a hotărât să dăm o altă înfăţişare bisericii. Să demolăm gardul de împrejmuire vechi, să construim altul nou, cu parte metalică nouă şi trei porţi noi (a treia, inexistentă până atunci, s-a realizat în partea de sud). Să pavăm toată curtea bisericii, iar în

spatele clădirii anexe să ridicăm o toaletă după standarde noi, toate conform proiectului nr. 9002 din 2008. Această hotărâre a fost luată la şedinţa din 18 decembrie 2008”. Lucrările au început în ianuarie 2009, iar la sfârşitul lunii aprilie au fost finalizate şi au costat 138.000 de lei, din care 20.000 lei am primit de la Primăria Municipiului Arad şi 10.000 lei adunaţi de la credincioşii nostrii din Gai. În anul 2010, spaţiul dintre noul gard şi pavaj a fost completat cu arbuşti, donaţi de Alexandra Păunescu, naşul de hram al Bisericii din anul 2010 [10].

Povestea clopotelor[11]. Clopotele constituie unele dintre importantele dotări ale bisericii. Ele fac cunoscute toate evenimentele importante: anunţă apropierea slujbei, fie ea utrenie, liturghie, vecernie; clopotele se trag la orice mare sărbatoare, la botezuri şi nunţi, dar şi efectiv în timpul slujbei respective. Dar anunţă şi evenimente dramatice sau dureroase ale vietii: moartea, cu „glas” specific pentru sexul celui care a decedat, incendiile, molimele si războaiele.

Să revenim la clopotele bisericii din Gai, în numar de trei, montate în anul 1871, la construcţia bisericii, cu caracteristicile specificate mai sus. Primul deceniu al secolului al XX-lea a gasit Gaiul aproximativ cu conturul de astăzi, poate cu 20-25% case mai puţine decât acum, dar in aceeaşi proporţie mai multe decat in momentul construcţiei bisericii. Natura s-a dezvoltat, absorbţia sunetului a crescut, glasul clopotelor existente nu mai corespundea condiţiilor noi, fapt care a fost remarcat şi de localnici.

De aceea în câteva dintre şedinţele comitetului bisericesc s-a pus problema înlocuirii lor cu altele mai mari. În data de 2/15 martie 1914 Nica Boşniac anunţă Comitetul Bisericesc de intenţia sa de a comanda un clopot mai mare. Tot el a primit sarcina să caute un specialist pentru a stabili ce clopote sunt necesare pentru a se încadra în biserica noastră.

Specialistul a fost găsit în persoana proprietarului turnătoriei Honing, domnul Honig Frigyes.

S-au stabilit ca necesare următoarele mărimi ale celor trei noi clopote astfel:

- clopotul mare 350 kg x 3,80 cor/kg =1330 coroane, având un diametru de 90 cm şi înălţimea de 75 cm platite de Nica Boşniac, direct la firmă, şi care a fost inscripţionat: „Daruit de Nica Boşniac în 1914’’ şi cu figura Sf. Nicolae în relief;
- clopot mijlociu 195 kg x 3,80 cor/kg= 741 coroane, inscripţionat cu numele lui Laza Seceanschi, ca recunoştinţă pentru faptul că acesta a dăruit în anul 1870 doua clopote;

- clopotul mic, 119 kg x 3,80 cor/kg = 452,20 coroane, inscripţionat cu numele lui Sava Savin, care a lasat, prin testament, bisericii 500 coroane pentru acest scop.

La aceste cheltuieli se adaugă şi o noua construcţie, mai solidă, având în vedere greutatea mult mai mare a clopotelor.

- costul construcţiei a fost 365 kg fier x 0,75 cor/kg =255,50 coroane
- au mai rămas de plată total 1448,70 coroane

Din această suma s-a scăzut contravalorea clopotelor vechi 344 kgx 3,80 cor/kg= 756,80 coroane rest plată = 691,90 coroane

Această sumă a fost achitată din donaţia lasată de Sava Savin, 500 coroane, iar restul din fondul bisericesc. Pe data de 30 aprilie/13 mai 1914, s-a măsurat greutatea clopotelor, iar cu această ocazie preşedintele Comitetului Bisericesc a rugat membrii comitetului să-i invite pe toţi cei care merită şi cei ce vor ajuta la treburile legate de ridicarea clopotelor.

S-a format un comitet de organizare format din preotul Cornelie Adamovici, Milentie Rus-tutor şi Milan Neţin. S-a hotărât sa fie invitat protopopul bisericii Sf.Petru şi Pavel din Arad, Stanko Jupanski, pentru sfinţirea clopotelor, în ajun de Ispas, iar în după amiaza de Ispas, în curtea bisericii să aibă loc o serbare populară.

S-a intocmit şi un orar pentru trasul clopotelor zilnic astfel:

- de la Sf Gheorghe pâna la Sf.Dumitru la ora 5 dimineaţa, iar
- de la Sf. Dumitru până la Sf.Gheorghe la ora 6 dimineaţa.

De asemenea au fost stabilite şi costurile serviciilor. Bucuria pentru clopotele noi nu a fost de lungă durată.

Dacă la prima rechiziţie, biserica din Gai nu a fost menţionată, nu acelaşi lucru s-a întâmplat la cea de a doua acţiune de rechiziţionare.

Prin dispoziţia 5277/din 23.04.1917, dată de Ministerul Apărării Nationale a fost anunţată Episcopia din Timişoara pentru predarea tuturor clopotelor, către Comandamentele militare din zonă. A fost specificată posibilitatea de a menţine doar acele clopote cu valoare şi însemnătate istorică şi artistică, însă bine fundamentată.

Biserica din Gai a predat lista acestor clopote, specificând numele donatorilor, cerută prin ordinul menţionat, dar a cerut Episcopiei să trimită o adresă prin care să se folosească de excepţia menţionată în adresă, referitoare la clopotul mare.

La o luna mai târziu, acelaşi minister atenţionează că, la nepredarea clopotelor, acestea se vor lua cu forţa.

Preluarea clopotelor începe cu data de 25.06 1917 (amânată pentu 01.08 1917), dată când intră în vigoare şi rechiziţia forţată. Predarea se va face printr-un proces verbal, în 4 exemplare, semnate de reprezentanţii

Comandamentului militar zonal şi de cei ai bisericii. Preţul de despăgubire s-a stabilit la 4 coroane/ kg.

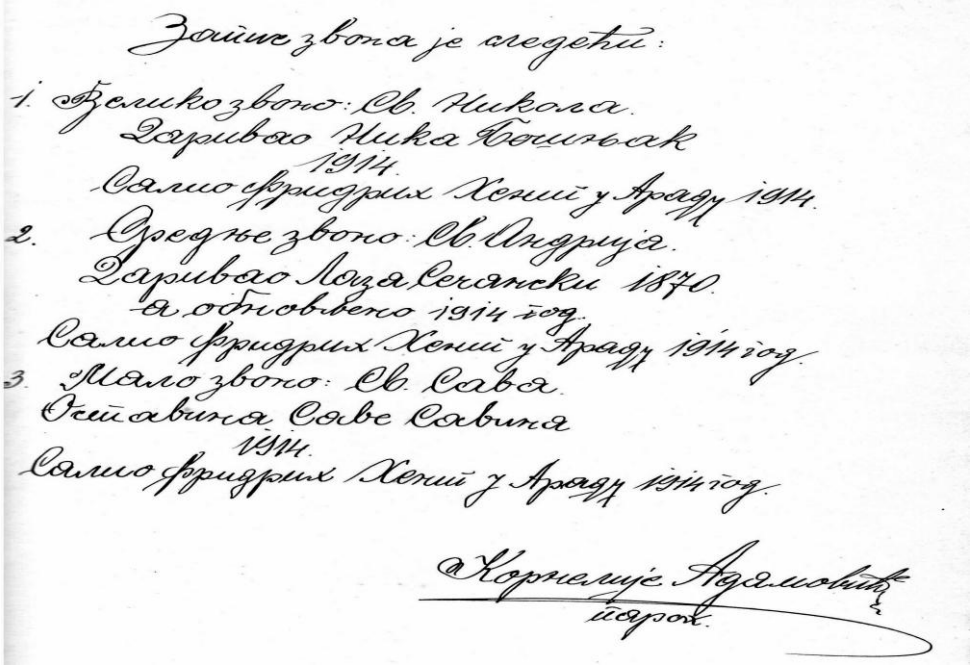
Запис звона је следећи:
1. Великозвоно: Св. Никола.
Ливао Ника Бошњак
1914.
Салмо фридрих Хеник у Араду 1914.
2. Средње звоно: Св. Андрија.
Ливао Лаза Сегански 1870.
а обновљено 1914 год.
Салмо фридрих Хеник у Араду 1914 год.
3. Мало звоно: Св. Сава.
Остављено Саве Савића
1914.
Салмо фридрих Хеник у Араду 1914 год.
Корнелије Адамовић
парох.

Prin adresa 1243-520/din 8/21 06 1917, biserica din Gai primeşte răspuns de la Ministerul Cultelor, că cerinţa referitoare la păstrarea clopotului mare de 360 Kg, turnat în 1917, a fost avizată favorabil, aşadar poate fi păstrat. Prin scrisoarea 1149 din 16/29.09 1917 se comunică faptul că, suma de 1254 coroane, despăgubire, pentru clopote, cele două predate, a fost virată în contul Asociaţiei Agricole din Gai, de unde poate fi ridicată de biserica; ea trebuie evidenţiată la venituri, iar valoarea clopotelor, la cheltuieli.

În 19 decembrie1921, de Sf, Nicolae, are loc o şedinţă a Comitetului Bisericesc, în care preşedintele Mişa Neţin pune în discuţie problema clopotelor, biserica avand numai unul singur. Comitetul se pronunţă favorabil şi aşteaptă propuneri.

Pe data de 20 feb/5 martie, la următoarea şedinţă a Comitetului Bisericesc, preşedintele anunţă ca a fost la turnătoria Honing şi a negociat preţul de turnare la 80 lei/ kg., clopotul trebuie să aiba între 150-16o kg, deci rezulta costul de 20000 lei. S-a aprobat propunerea.

De ce numai un clopot şi munca aferentă trebuie plătite?

Explicaţia vine tot în aceeaşi şedinţă, şi anume ca dl. Iovan Rujici a comandat un clopot de 90 de kg iar Mişa Neţin unul de 35-40 kg pentru ca, aşa cum declara el," sunetul clopotelor să fie mai placut''. Tot la acea dată, dl. Sava Burnaz a anunţat că şi el a comandat un clopot de 15 kg pentru şcoală.

La şedinţa din 27 mart/ 9 aprilie, s-au stabilit tarifele pentru trasul clopotelor. Pentru munca la ridicarea clopotelor au fost nominalzaţi Duşan Docmanov, Duşan Armaţchi şi Neţa Rus, iar ultimii, la propunerea primului, au renunţat la plata muncii lor. Deci, după mai bine de cinci ani, prin contribuţia credincioşilor, pe lângă cele prezentate mai sus s-a mai adunat suma de 8420 lei.

Aşa s-a ajuns la ridicarea în turnul bisericii a noilor clopote.

Sfinţirea lor a fost făcuta de Vicarul Arhimandrit Stefan Nicolici, de la Eparhia din Timişoara.

Cele 4 clopote sunt şi azi în turnul bisericii.

Deci, iată datele şi pozele lor.

1. Clopotul Mare, 360 kg, cu diametrul de 90 cm, înălţimea de 75 cm. Cu chipul Sf. Njcolae în relief cu inscripţia, ''Dăruit de Nica Boşniac – turnat de Frederich Honig în anul 1914''. Acest clopot a fost aprobat de Ministerul Cultelor, sa rămână la biserica ortodoxa sârbă in perioada rechizitiei clopotelor bisericeşti din Primul Razboi Mondial (1918)

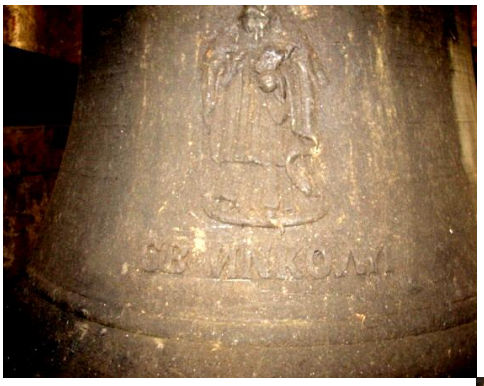

2. Clopotul al doilea, 180 kg, cu diametrul de 70 cm, şi înălţimea de 60 cm având în relief chipul Sf.Trei Ierarhi şi cu inscripţia ''acest clopot a fost ridicat de Comunitatea bisericească ort. Sârbă din Arad- Gai cu hramul''Schimbării la faţă a Domnului'' în locul clopotelor ridicate au de Lazăr Seceanski şi

Sava Savin şi care au fost rechiziţionate în timpul primului război mondia l-1922.''

3. Clopotul al treilea, 90 kg, diametrul 56 cm, înălţimea de 50 cm, are în relief chipul lui Sf. Nicolae şi cu inscripţia ''Donat Sf. Biserici cu Hramul Schimbării la fată a Domnului, de Iovan Rujici si soţia sa Cristina pentru odihna sufletului copiilor de timpuriu pierduţi, Marina, Duşan şi Cristina-1922''.

4. **Clopotul mic,**
35 kg, diametrul 40 cm, înălţimea de 35 cm, având în relief chipul Sf. Ioan Botezătorul şi cu inscripţia: ''Donat Sf.Biserici cu hramul Schimbării la fată a Domnului, de Mihailo Neţin cu soţia Daniţa si fiul Duşan- 1922 ''. Pentru activitatea în jurul clopotelor s-au strâns din donaţii suma de 8420 lei. Este menţionată donaţia apicultorului din Arad, Miloş Ilici, în valoare de 500 lei. Clopotul pentru şcoală nu pote fi prezentat deoarece a fost furat din curtea Scolii Generale Nr 10 in anul 2002.

În anul 1934, Com.Bis.hotărăşte reparaţii în interiorul turnului şi în mod deosebit consolidarea stâlpilor de susţinere a clopotelor.

„**Ce o sa facem cu acoperişul de pe Sfântul Hram ?''** a pus întrebarea preşedintele Mişa Neţin declanşând astfel începutul primei reparaţii mari a corpului cladirii bisericeşti.

Reparaţiile corpului bisericesc şi realizarea picturilor interioare

<u>Corpul bisericii</u> [12].

După turnarea betonului-mozaic ca pardoseală, biserica nu a suferit nicio modificare constructivă, doar unele reparaţii, mai bine zis lucrări de întreţinere, cum ar fi mici tencuieli, zugrăveli simple pentru aspect sau

igienizare, vopsitorii. Dar cu timpul s-a simtit nevoia unor reparaţii mai complexe.

Să vedem câteva.

La sfârşitul verii anului 1881, Mihailo Putnic parohul bisericii, menţionând că biserica are deja 11 ani şi sunt necesare unele reparaţii la partea de lemnărie, dar în mod deosebit la tencuială, decide că biserica trebuie zugrăvită atât în exterior cât şi în interior. Lucrările au fost executate de: dulgheria, Herman Satel la preţul de 66 forinţi, zugrăvitul de Nicolae Sărăndan la pretul de 35 forinţi.

Dar adevăratele reparaţii capitale abia acum urmau.

Dacă lucrarea din 1906 s-a axat mai mult pe acoperiş, dar desfăşurându-se în preajma hramului bisericesc, la a doua prăznuire, au fost zugrăvite, pe lângă corpul bisericii si Casa parohială şi Şcoala. Costul total al lucrării a fost de 1100 coroane.

Prima reparaţie cuprinzătoare (capitală) s-a făcut în anul 1924. Primul pas a fost găsirea unui întreprinzător pentru discuţii şi o aproximare de preţ. S-a numit un grup din 3 membri pentru discutarea si acceptarea ofertei, iar apoi pentru urmărirea lucrărilor. Grupul era format din: Mişa Neţin, Duşan Docmanov si Milan Jivanelov.

După o lună se primeşte prima ofertă, cost 21.940 de lei, care se referea doar la reparaţia acoperişului. Dar Comitetul hotaraşte să fie comandată o ofertă de reparaţii către o firme autorizată şi se ajunge din nou la societatea lui Milan Tabacovici. Lucrarile necesare reparaţiei bisericii in totalitate sunt în valoare de 182.575 de lei.

Pentru obţinerea necesarului de bani, se stabileşte o contribuţie obligatorie din partea membrilor comunităţii după cum urmează: pe pereche căsătorită 200 lei, pe casă 200 lei, de la meşteşugari 400 lei, comercianţii 400 lei, funcţionarii 200 lei. Se cere aprobare Com. Adm. Eparhiale din Timişoara.

Această adresă a fost înaintată către Com. Epar. Timişoara, pentru aprobarea sumelor hotărâte de Com Bis. Arad- Gai ca şi contribuţie. Ea este aprobată, deci erau condiţii ca oferta sa poată fi făcută publică.

Pe 12/ 25 mai 1924 se procedează la deschiderea plicurilor şi se constată că, la preţul trecut în antecalculaţia biroului arhitectului Emil Tabacovici, următoarele:

- oferta lui Teodor Ştefan este cu 13,5% mai scăzuta de cea calculată, adică o reducere cu 7.000 lei pentru lucrările de zidarie;
- intreprinzătorul Hakauer reducea cu 5% valoarea iniţială;
- groful Alexandru venea cu o reducere de 6%;

- Cernian, oferea reducere cu 2% pentru lucrările de zidărie, dar cere o crestere cu 7% la lucrările de tinichigerie;
- Intreprinzătorul Eberlain, ofera o reducere de 7%;
- Societatea Kron şi Vondracek a oferit o reducere de 17% ea, fiind declarată câştigătoare a licitaţiei

Documentul de mai sus (pag 19) reprezintă confirmarea plăţii taxei de participare aferente licitaţiei uneia din lucrări sau a întregii lucrări, cât şi faptul că a fost înapoiată suma, după terminarea licitaţiei, nefiind admisă oferta sa.

Au fost şi alte oferte, a intreprinzătorilor Masni şi Cernei cu reduceri mai mici. De menţionat că intreprinzatorul Kosega a cerut doar pentru tencuit si zugrăvit suma de 70.365 lei.

Din participanţii la licitaţie, a fost aleasă societate Kron şi Vondracek. A fost înapoiată garanţia de participare a firmelor la licitaţie. Dar menţinută că şi garanţia, suma de 12.668 depusă de firma câştigatoare, urma să fie restituită în perioada execuţiei lucrării.

Cele doua documente reprezintă confirmarea unor plăţi în etape, în funcţie de stadiul lucrărior. Prima confirmă suma de 35.000 lei, pe data de 09.08 1924, iar a doua suma de 25.000 lei pe data de 04.09.1924. Cum s-a evidenţiat donaţia de catre membrii comunităţii a sumelor de bani necesari lucrărilor de reparaţie din anul 1924?

Suma de bani a fost adunată de la credincioşi, conform tabelelor de mai jos (cinci pagini) (pag 20). Total: 187.670 lei. Au donat 208 familii. De asemenea au fost realizate si lucrări de ''infrumuseţare a interiorului Sf. Hram''. Aceste lucrări au fost oferite pictorului Mita Pacurar, la o înţelegere de 17.000 lei, plus 2.000 lei pentru cheltuieli cu materialele.

Pentru plata lucrărilor de pictură interioară, s-a luat hotărârea ca cei care arendează pământ de la biserică, să plătească arenda anticipat, iar salariul cântăreţilor să fie întârziat. Unul din cântăreţi, Hristofor Coici a renunţat la salariu (el era şi învăţător la Şcoala Sârbească în Gai).

Câteva cuvinte despre Mita Păcurar. Este din Arad. Tatal său a venit din Batania şi s-a căsătorit aici cu Mariţa. Au avut trei copii, pe Mita şi doua fete, Slavna şi Daniţa.

Mita Păcurar (în mijloc) cu mama Mariţa şi tatal Andria

Tatăl a fost unul din cunoscuţii şefi de sală la restaurantul „Palas“, în piaţa Avram Iancu, iar apoi a condus cafeneua „Dacia“, actuala „Sori Bar” fosta Transilvania. Mita s-a căsătorit cu Maria şi a locuit pe actualul Bl. Revoluţiei. Nu a avut copii. A lucrat ca pictor de decoruri şi firmedar mai rar, lucra şi pictură religioasă.Daniţa s-a căsătorit în Gai cu Milan Petrovici, avand la rându-i tot o fată, Jovanka, care s-a căsătorit tot în Gai cu Dragomir Jivanielov. Din căsătoria lor a rezultat un băiat, Agelco, (nascut în 1931) [12].

În primavara anului 1934 se introduce curentul electric in biserica. Iar în1950 se zugrăveşte interiorul bisericii.

In anul 1951, la 80 de ani de la terminarea bisericii, Consiliul Bisericesc, având în vedere şi bilanţul pozitiv (venituri 53.857 lei, cheltuieli 46.658 lei), deci un, „visak“, adică plus 7.199 lei, hotărăşte ca pentru hramul bisericesc din 19 august să zugrăvească biserica. De asemenea se trimite o invitaţie catre vicarul Stevan Tomici să sfinţească hramul, în urma acestei lucrări. Acelaşi Consiliu Bisericesc mulţumeşte vicarului pentru prezenţa si pentru slujba de sfinţire a bisericii.

Anul 1956 aduce o noua abordare a relaţiilor cu Jugoslavia, apăsarea anilor anteriori se diminuează. Intamplarea face ca biserica sa aibă şi un nou paroh, pe preotul Svetozar Naidan.

Toate acestea duc la o nouă etapa a vieţii bisericii în Arad-Gai, dar şi a vieţii întregii comunităţi. Prima măsură, chiar dacă este simplă, este un semn al ordinii - toate plăcuţele de la scaune să fie uniforme.

La sedinta din 24.04 1957, preotul informeză despre starea gravă a zidăriei bisericii şi a casei parohiale, cât şi a geamurilor acesteia. Insă condiţiile financiare nu pot să asigure repararea in timp util. Amânarea pentru anul urmator, cu aceleaşi condiţii financiare, a dus la finalizare prin decizia credincioşilor de a prelua pe grupe câte un geam din cele şase, astfel in decembrie 1958 au fost adunaţi banii necesari pentru noile geamuri.

In anul 1959 s-au pus geamurile cu rame din metal, lucrare realizată de Ludivic Gratner din Arad. Sticla a fost fasonată de Iuliu Oprea din Arad. Costurile au fost de 8600 lei pentru ramele metalice şi 3400 lei pentru sticlă. Cu celelalte reparaţii, costul total al lucrărilor a fost de 17.500 lei. S-a reparat zidăria şi s-a zugrăvit biserica. Lucrările au fost executate de Laza Milici şi Sava Armaţchi.

La sedinta din 01.07.1962, s-au luat doua hatărâri importante:

1. La sugestia intreprinderii de distribuţie a energiei electrice, s-a hotărât repararea instalaţiei electrice, introdusă în anul1934;
2. Reparţii de tencuială în locurile unde a plouat;
3. Zugrăvirea interioara.

Aceste lucrări se vor plăti din banii rămaşi în casa bisericii, după încheierea bilanţului pe trimestrul al II-lea. Tot atunci Zorca Savin a achitat suma de 2000 lei pentru repararea streşinilor si a jgheaburilor

In perioada 24 septembrie - 27 octombrie 1962, unitatea „Decorativa”, care a apreciat costul lucrărilor în jurul sumei de 10.000 lei, a executat lucrări de zugrăvire a interiorului bisericii şi unele vopsitorii la partea lemnoasă, mai pretenţioase, cum ar fi: iconostasul pe ambele părţi, scaunul Maicii Domnului şi al Episcopului, locul cântăreţilor şi al tutorilor. Restul părţii lemnoase, scaunele şi uşile, a fost vopsite de credincioşi, care au executat şi curăţenia după lucrări. Lucrarea a costat 9.989 lei, biserica dispunea de 7968 de lei, restul a fost donat de credincioşi.

Să menţionăm că numărul scaunelor a crescut în anul 1971, luna august. Iată ce spune protopopul Svetozar Naidan, la şedinţa Comitetului Bisericesc din 08.08.1971 „ ...de mult s-a discutat faptul că în biserica pentru femei ar trebui mai multe scaune, dar trebuia găsiţi şi banii necesari”.

Dar, atunci când parohianca Marina Lupşici a primit un scaun, a promis că va contribui cu o sumă consistenta pentru a se executa aceste scaune. De altfel ea a mai şi plătit suma de 3000 lei pentru poarta dinspre vest.

S-a mai aşteptat un timp, deoarece s-au comandat 6 scaune, la unitatea „Vremuri Noi” Arad, suma fiind de 6 x 927=5562 lei+transportul 52 = 5614 lei. Donaţia Marinei Lupşici a fost de 2700 lei, la care s-a adaugat donaţia Sidei Milici de 2514 lei (ea se angajase că asigură toata diferenta pana la 5614 lei) după ce Lenka Şadici a achitat suma de 400 lei.

A doua mare reparaţie s-a executat în anul 1986. Se cerea o reparaţie capitală. Dar trebuie recunoscut ca in cei 60 de ani de la reparatia din 1924, s-au executat periodic alte reparatii şi remedii necesare, amintite anterior.

Momentul începerii unei reparaţii complexe şi esenţiale a coincis cu venirea la parohie a tânărului preot Branislav Stancovici[13].

Entuziasmul tânărului preot, starea zidăriei bisericii, influenţele şcolii abia terminate, sărăcia decoraţiunilor interioare, dar în mod deosebit sprijinul de care beneficia din partea credincioşilor, au fost factorii care l-au determinat, dar şi încurajat, să înceapă lucrările de reparaţii ale bisericii şi ale casei parohiale.

Lucrările de zidărie si zugrăveală a exteriorului bisericii au fost preluate de credincioşi din Arad Gai, iar partea de pictură din interior, de Nicolae Schuh, pictor amator, la fel ca şi Mita Pacurar, care a completat lucrarea.

Pe baza autorizaţiei pentru executare de lucrari nr. 181/4469 din 01.08.1986, acordată la cererea Vicariatului Ortodox Sârb din Timişoara, lucrările au început în regim de regie proprie. In funcţie de timpul liber de care dispuneau, zilnic, credincioşii se adunau la biserică şi continuau lucrarea întreruptă în ziua precedentă. Cel mai activ era tânărul preot Brana, cum îl numeau localnicii.

Fotografiile arată etapele de lucru, şi explicit starea faptică , adică, arată câtă suprafaţă de tencuială a trebuit dată jos, dovedind starea ei de degradare.

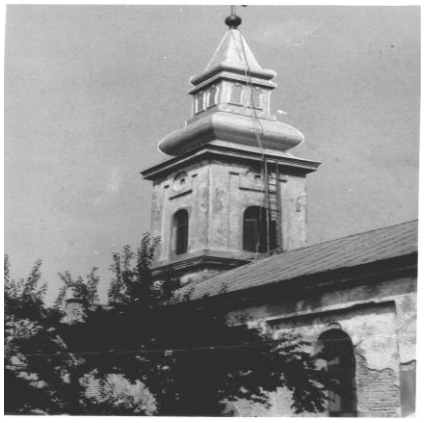

Cum vedeţi în fotografiile prezentate (dar şi în cele cu privire la casa parohiala, un număr mare de enoriaşi au fost prezenţi la lucrări. Să-i amintim pe: Ivan Simulov, Milan Ponta, Vasile Coşarbă, părintele Branislav Stancovici, Dragomir Şandici, Angelco Jivanelov, Ilia Putici, Ivan Coici, Dragan Pujin ,Ivan Bănieş, Andria Milici, Angelco Şandici, Denco Popovici .....dar şi alţii.

Dar lucrarea principală era cea de completare cu icoane a interiorului bisericii.

Acesta este devizul estimativcum scrie în colţul din stânga sus, şi avizat de Vicariatul sârb din Tmişoara –vicar Vladimir Marcovici.

Valoarea de: 80200 lei si anume:

- Pictură murală frescă.. 66.500 lei;
- Pregătire pereţi..... ... 4.900 lei;
- Portret votiv..... 1.500 lei
- Fond premial 1%..... 7.290 lei
- Rotunjiri..... 10 lei

Total general: 80.200 lei

„Biserica este in formă de navă fară abside laterale şi cu altar poligonal cu cinci laturi. Bolta peste nava bisericii este semicilindrică realizată din arce de lemn şi scândură, tencuită pe trestie. La joncţiunea navei cu altarul, bolta mai prezintă o semiboltire pe direcţie transversală. În altar tavanul este drept şi mai coborât decât bolta din navă. Piesele existente nu se incadrează, prin desfaşurarea lor iconografică, în erminie (Regulament de ordonare iconografică la picturile religioase).

Dar să vedem care este planul pictorului Schuh[13]:

In altar: - Piese existente, pictate de Mita Pacurar: „Moise primind tablele legii" şi „Invierea ".

- piese noi- pe tavan in centru va fi reprezentată „ Maica Domnului pe tron cu fiul Isus in brate" incadrată de Sf. Arh. Mihail si Gavril, figuri intregi in picioare;

- pe pereţii altarului : se vor picta începand de la Nord spre Sud. următoarele scene: Sf.Arhid.Mihail, Sf. Sava, Ioan Gura de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Dialogul şi Disc. Avacum;

- pe bolta semicilindrica intre naos pronaos se va picta astfel:

- între altar si naos se va picta „ Schimbarea la faşă", Icoana de Hram a Sf. Biserici.

- în registru central : se va reprezenta şi citatul : „Doamne, Doamne cauta din cer si vezi...", iar lateral sunt reprezentaţi cei 4 Evanghelisti, figuri intregi şezand, îincadraţi în peisaje corespunzătoare şi însotiţi de simbolurile respective.

În continuare se va reprezenta „ FILOXENIA LUI AVRAM” cu înscrisul „Trei care sunt, care mărturisesc in cer” şi în faţa zidului vestic „Sf. Proroc Ioan Botezatorul”.. în mâna cu un sul desăşurat pe care scrie: „Pocăiţi-vă căci s-a apropiat împărăţia cerurilor” şi „ Faceţi dar, roduri vrednice de pocăinţa voastră”, iar pe banda de încercuire a medalionulu „Iată glasul care strigă în pustie”.

La registrul lateral dinspre sud, începând de la altar se vor reprezenta scenele: „Buna Vestire”, „Naşterea Domnului”, „Întâmpinarea Domnului”, „Botezul Domnului”, „Intrarea în Ierusalim”.

La registrul lateral din nord, începând de la vest se vor reprezenta scenele: „Hristos spălând picioarele apostolilor săi”, „Rugăciunea cea peste fire din Gradina Ghetsimani”, „Drumul spre Golgota”, „Coborarea de pe Cruce”, „Invierea Domnului”.

Starea înainte

Starea după lucrare

Între boltă şi pereţii verticali se va intercala o friză ornamentală de jur împrejur.

Peretele din sud, începend de la iconostas va cuprinde următoarele scene: „Sf. Mare mucenic Gheorghe”, „ Predica de pe Muntele Fericirii”, „Hristos trecând prin semănături”, „Vindecarea orbului din naştere”

Peretele din nord, începând din vest, se vor reprezenta scenele: „Hristos potolind vânturile şi marea”, „Hristos binecuvântând pruncii”, „Bunul Pastor”, „ Sf. Dimitrie” .

Peretele din vest: se vor reprezenta urmatoarele scene: sus in centru „Răstignirea”, spre sud „Trădare lui Iuda ”, iar spre nord, „Judecata lui Pilat”.

Intre golurile care dau spre cafas se va reprezenta Sfiinţii melozi „Sf. Ioan Damaschin” si „Sf. Roman Melodul”.

Deasupra uşii din peretele vestic se va reprezenta scena „Cina cea de taina”, incadrată de medalioane ornamentale.

Pe cei doi stâlpi ce încadreaza golul central din vest se va reprezenta; pe stâlpul dinspre sud: bustul unui „Ierarh” cu faţa spre naos şi „Sf Arh. Mihail” pe partea interioara, iar pe celalat stâlp va fi reprezentat un „Ierarh” si „Sf. Arf Gavril”.

Aceste date se gasesc în „Deviz – Privind pictura din nou a Sf. Biserici Ortodoxe Sarbe din Arad- Gai, jud. Arad ” Valoare 80,200 lei.

Întocmit: subinginer Hanţiu Liviu – martie 1987.

De asemenea au avut loc zugrăveli şi vopsitorii în interiorul bisericii, în perioada august 1988 şi septembrie 1989, acestea se refereau la repararea zonei care cuprindea scaunele si porţiunea de deasupre lor dar şi vopsirea acestei zone cu vopsea de ulei şi a zidului până sub acoperiş.

Lucrarile au fost executate de E.G.C.L. Sannicolaul Mare.in valoare de 29.901 leu.

Trecerea în noul mileniu a dus la redobândirea în majoritate a proprietăţilor bisericii: „SALA”, Pământul, redevenit proprietatea ei dar şi Şcoala.

Biserica a recâştigat şi dreptul de a realiza venituri prin închirieri sau vânzări.

În prima etapă a retrocedărilor, când preot a fost Jiva Milovanov, care printr-o scrisoare privind viaţa bisericească în cei 12 ani petrecuţi aici, scrie, printre altele, că: „...în această perioadă am realizat multe acţiuni : (extras [14]):

1. S-a reparat, adică a devenit funcţională „ SALA”, pentru a putea fi dată în chirie şi prin banii încasaţi să putem duce o activitate mai bună;
2. S-a zugrăvit în exterior biserica cu terasit, iar turnul şi acoperişul s-au vopsit (cu bronz aluminiu), şi noi streşine au fost montate. Am reordonat altarul, lucrare la care un aport deosebit a avut Angelco Jivanielov şi fiii săi, Liubomir şi Ivan.(lucrări care persistă şi astăzi);
3. Casa parohiala s-a conectat la reţeaua de gaz.”

Această invitaţie, convocator, a preotului Jiva Milovanov, abia sosit la parohie, către membrii Com. Bis. întocmită în 15.11.1900, avea ca ordine de zi a şedinţei din 17.11.1900, un singur punct: „ pentru analiza situaţiei clădirii (SALA – CAJIA) care a fost luată parohiei noastre, iar acum sunt îndeplinite toate condiţiile să o redobândim”

Membrii Com. Bis. convocat au fost:

1. Milivoi Jivanelov-preşedinte, 2. Vasa Iovanov – vicepreşedinte, iar ca membri: Angelco Şandici, Ilia Putici, Angelco Jivanelov, Andria Milici,

Iovan Şandici, Iovan Simulov, Ivan Neducin, Duşan Milici, Mişa Ciosici, Duşan Docmanov şi Zdravco Milici.

Hotărârea a fost luată în sensul reparaţiei în asa fel încât să poată fi închiriată.

Chiar dacă era după o reparaţie capitală din perioada 1988-89, biserica avea un fond propriu din donaţiile credincioşilor. Acestea, pe data de 19 august, când era hramul bisericii, se aduceau la cunoştinţă publicului, obicei păstrat până în zilele noastre. Fiecare a donat cât consideră şi credea că poate. 64038 lei.

O suma mare - 3.600 lei a fost donată de un „Anonim", iar cea de 10.000 lei de Alexandar Gradinaţ din Serbia.

Revenind la întreţinerea şi reparaţiile la corpul bisericii, vom ajunge în anul 1997, aproape nouă ani de la marea reparaţie.

Supusă ploilor, zugrăveala exterioară a fost în foarte multe locuri deteriorată, iar comitetul Parohial a luat decizia de zugrăvire, cu materiale performante, care au pătruns pe piaţă. „Zugrăvim cu terasit".

S-a încheiat contractul de execuţie cu S.C.Construcţii S.A. Arad în valoare de 27.842.400 lei.

Contractul nr. 8 din 01.10.1997, a avut şi o anexa, care prevedea achitarea în avans a chiriei pe o perioadă de un an şi trei luni, cu o sumă care acoperea cheltuielile de zugrăvire exterioară, cu reparaţiile aferente, dar şi vopsitoriile pe lemn în interior şi exterior în două straturi.

Tot atunci s-a vopsit acoperişul şi turnul cu bronz aluminiu, după mici reparaţii şi s-au curăţat streşinile. La vopsirea turnului, de real ajutor a fost Ivan Băneşi, care a asigurat macaraua cu coş, pentru vopsirea turlei bisericii. Vopsirea efectivă a executat-o Iovan Simulov cu utilajele proprii, compresor de aer cu pistolul de vopsit şi furtunele de rigoare.

Şi la această lucrare au participat credincioşii din Gai, în general cei care sunt specificaţi la lucrările de la „Sală", câţiva ani anterior. Cele două devize ale celor două activităţi au fost semnate de reprezentaţii celor două părţi.

În anul 2000, s-au schimbat uşile de la intrare. Cea de la intrarea bărbaţilor a fost donată de naşul de hram, Zoran şi Angela Şandici, iar cea de la intrarea pentru femei, de către credincioşi [14].

Anul 2016 a adus o noua lucrare de conservare, dar şi căştig esthetic - un brâu imitaţie de piatră.

„Visul ortodocşilor sârbi din Arad Gai de mulţi ani a fost acela de a avea o clădire anexă, în preajma bisericii, cum o numim noi „ ZBORNIŢA" [15], începe expunerea sa preotul paroh Neboişa Popov referitor la această împortantă lucrare şi continuă: „Aceasta, pentru a nu mai sta în curtea

bisericii, în frig, pe ploaie, atunci când, după obiceiurile noastre la parastase, când erau prezniceri (sveciari) sau la zile onomastice şi de naştere, se aduceau cele de trebuinţă pentru o agapă creştinească şi se servea în curtea biericii pe o masă de beton

În această idee în Comitetul Parohial s-a discutat şi s-a început acţiunea zidirii unei astfel de clădiri anexe.

Construcţia a durat câteva luni de zile şi a fost finalizată în anul 2007.

Un merit foarte mare la ridicarea acestei clădiri anexe îl are bunul nostru credincios, Milivoi Iacşici, care s-a ocupat foarte mult pentru această realizare.

Construcţia a fost executată de firma „Meseriaşii Construct SRL", patron Gavrilă Ciprian. Costul lucrărilor s-a ridicat la 55.000 lei, din care 35.000 lei ajutor de la Consiliul Judeţean Arad, 9.500 lei adunaţi de la credincioşii ortodocşi sârbi ai parohiei, iar 3.305 Euro – contravaloare în lei a împrumutat preotul paroh Neboişa Popov bisericii pentru achitarea cheltuielilor construcţiei, bani pe care biserica i-a întors preotului în anul următor.

Zborniţa a fost sfinţită de episcopul-administraor al Timişoarei, Luchian, împreună cu protopopul Ognian Plavşici şi preotul paroh, Neboişa Popov.

Iar noi, credincioşii sârbi din Gai ne mândrim cu această realizare, pentru că este si ngura cladire nouă ridicată pe întregul protopopiat Ortodox Sârb al Aradului în ultimii aproape 100 de ani”.

Sfinţia Sa episcopul-administraor al Timişoarei, Luchian cu parohul bisericii dn Gai.protopop Neboişa Popov, la sfinţirea “ Zborniţei “

Note

1. Ciansko Pismo – „Srisul de la Vincea”, Editura Peşici şi fii, Beograd 1995. p. 42.
2. Dr. Đorđe Jankoviš THE MEDIAEVAL CULTURE OF SERBS ON THE BORDER TOWARDS WESTERN EUROPE.
3. „Proiectul Ratsko” , cercetătorul Predrag Piper.
4. „Kalendar- a obiceiurilor sârbeşti şi a crediţelor”- Mile Nedelcovici. 1995.
5. *Inventar 1973-Istoricul parohiei-preot S. Naidan.*
6. Harta din cartea „Sârbi în Arad“-Ljubivoje Ţerovici.
7. Wikipedia - *Josephinische Landesaufnahme*. Fişier:Arad Josephinische Landesaufnahme pg 23-31. jpg.
8. Monumentele istorice si culturale ale sârbilor în Banatul Românesc, p. 14, Stevan Bugarski şi Ljubomir Stepanov, Editura: Uniunea Sârbilor din România, 2010.
9. Dosar corespondenţă 1906.

10. Album foto al constatării.
11. Registrele de P.V.ale bisericii.
12. Istorisire de Angelco Jivawelov –nepot, din Gai.
13. „Deviz – Privind pictura din nou a Sf. Biserici Ortodoxe Sarbe din Arad-Gai, jud. Arad ” este planul pictorului Schuh.
14. Jiva Milovanov, scrisoare privind viaţa bisericească în cei 12 ani petrecuţi aici.
15. „Zborniţa” – preot Neboişa Popov parohul biserici din Gai.

Biserica Ortodoxă Română şi începuturile mişcării năzărinene la români

The Romanian Orthodox Church and the beginnings of the Nazarinean move in Romania

Mircea Măran şi Aleksandra Đurić-Milovanović,
Vârsac, Serbia

Abstract

This paper presents some aspects of the Romanian interfaith relations at the district of Pančevo in the last decades of the nineteenth century and early twentieth century. The main focus of the paper is the religious landscape in the locality Satu Nou, where there were several important events for the church history including the separation of the Romanian Orthodox church and the Serbian Orthodoxo Church (1872) as well as the appearance the Nazarene movement among Romanians. As a result of complex socio-political and confessional situation in Satu Nou, the Nazarene movement spread rapidly among Romanians. The Romanian Orthodox parish in Satu Nou was founded in 1872 encountered inner difficultes, which has facilitated the emergence of neo-Protestant movements. On the other hand, attempts to convert Orthodox believers in this village and other villages with Romanian population to Greek Catholicism failed, despite the persistent attempts of some individuals from the local intelligentsia.

Keywords: Orthodox, Nazarenes, Greek Catholics, interfaith relations, church

Introducere

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă perioada în care biserica ortodoxă română din Banat se constituie ca unul din elementele fundamentale ale mișcării naționale românești, cu o influență decisivă asupra închegării și consolidării definitive a identității naționale la această populație. În urma obținerii independenței și a formării Mitropoliei Ortodoxe Române, biserica va reuși ca în deceniile următoare să se impună

ca unul din factorii principali în lupta pentru emanciparea națională și culturală a românilor de pe teritoriul monarhiei dualiste, participând activ în mai toate acțiunile cu caracter cultural, școlar, dar și politic și economic pe care îl desfășoară populația românească.

Formarea episcopiilor și a protopopiatelor ortodoxe române (1865), în urma ieșirii din cadrul Patriarhiei sârbești de la Sremski Karlovci și, în cadrul lor, a parohiilor ortodoxe române în localitățile omogene din punct de vedere etnic, iar mai târziu și despărțirea în localitățile mixte sârbo-române, începută în 1872, vor reprezenta momentele cruciale în consolidarea bisericii ortodoxe române în toate ținuturile de pe teritoriul austro-ungar în care trăiau românii. Ascensiunea Bisericii Ortodoxe Române a fost, pe de altă parte, urmată și de numeroase probleme întâmpinate de ierarhi, cler și credincioși, apărute ca urmare a contradicțiilor și conflictelor sociale, economice, politice, naționale, dar și particulare (individuale) de care a fost cuprinsă societatea austro-ungară în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

Protopopiatul Ortodox Român al Panciovei, găsit în extrema sud-vestică a spațiului etnic românesc (azi în Banatul sârbesc), înființat în 1865 în cadrul Eparhiei Caransebeșului[1], a manifestat încă de la bun început anumite particularități prin care acest spațiu se deosebea într-o oarecare măsură de alte ținuturi locuite de români. Reprezentând dintotdeauna un spațiu multietnic și multiconfesional, găsit într-o zonă de la marginea arealului etnic românesc și unde românii erau din punct de vedere numeric inferiori față de coreligionarii sârbi, ținutul Panciovei reprezenta un teritoriu în care se desfășura cu rapiditate asimilarea românilor în numeroase localități mixte, iar acolo unde asimilarea încă nu a început, se simțea o puternică influență a limbii, culturii, obiceiurilor și mentalității poporului sârb asupra românilor.

Procesul de separare bisericească s-a desfășurat cu succes în localitățile omogene din punct de vedere etnic, iar în localitățile mixte începe în anul 1872, noile parohii ortodoxe române fiind și ele atașate Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei. În ceea ce privesc parohiile din localitățile mixte, este vorba despre parohiile ortodoxe române din Satu Nou, Doloave, Deliblata, Alibunar, Cuvin, Maramorac, cărora li s-au alăturat la sfârșitul secolului și cele din Omolița, Panciova și Dobrița. Relațiile interconfesionale în aceste localități nu s-au limitat însă doar la

[1] Mircea Măran, *Biserica din Vladimirovat*, Editura Episcopiei, Caransebeș - Editura Fundației, Novi Sad, p. 29-31

separarea bisericească între sârbii și românii ortodocși. Când este vorba despre etnicii români, în această perioadă se poate constata și o propagandă vie a bisericii greco-catolice (unite), care în urma înființării episcopiei cu sediul la Lugoj devine din ce în ce mai prezentă, ce e drept prin acțiuni individuale, nu prin convertiri masive, în viața confesională a românilor din zonă. Un impact mult mai puternic l-a avut apariția confesiunilor neo-protestante, în primul rând a celei năzărinene, care va influența puternic viața confesională nu numai a românilor din împrejurimile Panciovei, ci mult mai larg.

Confesiunea năzărineană a apărut la românii de pe întregul spațiu etnic românesc pentru prima dată în localitatea Satu Nou (azi Banatsko Novo Selo) de lângă Panciova, fiind atestată în documentele emise de Biserica Ortodoxă Română deja la începutul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea. Această localitate, o comună puternică româno-sârbă, va intra în istoria confesională a poporului român nu numai prin faptul că a reprezentat sediul unui protopopiat ortodox român (al Panciovei), ci și din cauză că aici a luat naștere prima comunitate de năzărineni români, de unde aceștia s-au răspândit pe întregul spațiu etnic românesc. Mai târziu, în primele decenii ale secolului al XX-lea, aici va lua naștere și o puternică comunitate de adventiști, a cărei influență se va simți în perioada interbelică pe întregul spațiu al regatului iugoslav.

Care ar fi cauzele acestei realități confesionale atât de pestrițe și de specifice într-o localitate devenită sediu al unui protopopiat ortodox? Răspunsul t rebuie căutat în contradicțiile societății din Satu Nou, atât de ordin economic, cât și politic și cultural, în mentalitatea specifică a locuitorilor săi, dar și ca influență a unor indivizi a căror activitate a contribuit la diversificarea confesională a credincioșilor aparținând ambelor etnii: și a sârbilor, și a românilor.

Acțiunea greco-catolică la Satu Nou

Un rol destructiv pentru biserica ortodoxă l-a jucat, se pare, capelanul Trifon Militariu, care ani în șir a fost implicat în numeroase scandaluri, conflicte, procese și astfel a subminat bazele încă fragile ale parohiei ortodoxe române din Satu Nou, înființată în anul 1872 ca urmare a despărțirii de coreligionarii sârbi. Despre implicarea lui Militariu în numeroase afaceri scandaloase ne informează o serie de documente păstrate în arhiva protopresbiteratului ortodox român din Satu Nou, dar și presa contemporană, care dezvăluie o seamă de probleme cu care se confrunta tânăra parohie ortodoxă română din această localitate chiar în anii în care

mișcarea năzărineană a luat avânt pe un spațiu foarte larg al monarhiei dualiste, incluzând și populația sârbă și germană din zona Panciovei. Neputinţa Consistoriului eparhial de la Caransebeș și a altor foruri înalte bisericești de a-l pedepsi pe capelanul problematic și de a-l constrânge de a se comporta cuviincios, atât cu enoriașii săi, cât și cu alți concetățeni, ba și cu superiorii săi, a contribuit la escalarea nemulțumirii față de biserica ortodoxă română. Dintr-un act din anul 1888, care reprezintă de fapt o scrisoare trimisă de epitropul Ilie Zaiețu episcopului din Caransebeș, aflăm că „mai mulți oameni de-ai noștri, văzând că Consistoriul din Caransebeș nu poate face ordine, voiesc să treacă la unire și să meargă în deputație la Blaj, căci la o biserică unde e capelanul Trifu Militari preot, ei nu pot să mai steie”[2]. Epitropul propune ca, până nu se rezolvă problema cu acest capelan, „să vă îndurați a trimite pe Prea. On. Domn. Protopresbiter aci să funcționeze și să steie în Satul Nou până va face pace și va pune trebile iarăși în rând”[3].

La Satu Nou propaganda greco-catolică a primit în intensitate în urma înființării Episcopiei unite de la Lugoj. Nu au fost însă consemnate convertiri la greco-catolicism, dar pericolul mereu persista. Ideea era susținută și promovată de notarul comunal Lazăr Roșculeț, iar pentru a nu permite creșterea numărului intelectualilor greco-catolici, care ar putea influența asupra creșterii interesului românilor ortodocși de a trece la unie, a fost respinsă candidatura lui Ion Pop Reteganul la postul de învățător comunal. Cunoscutul folclorist ardelean, de confesiune greco-catolică, se pare că nici nu a venit la Satu Nou, cu toate că inițial a fost ales la acest post, dar confesiunea sa reprezenta un pericol pentru biserica ortodoxă din această localitate. Totuși, este cunoscut faptul că Ion Pop Reteganul întreținea relații de colaborare cu învățătorul Petru Stoica, care în iunie 1886 a publicat la Satu Nou primul număr al revistei *Convorbiri pedagogice*, Reteganul devenind redactorul acestei publicații[4]. *Convorbiri pedagogice* a apărut până în decembrie 1888.

În anul 1888 este consemnată o puternică ofensivă greco-catolică la Satu Nou, prin intermediul notarului Roșculeț și a „consoților săi” Balnojan și „docinetele Roșculeț”[5], în care îl recunoaștem pe învățătorul Procopiu

---

[2] Arhiva Protopopiatului Ortodox Român al Panciovei, Satu Nou, Scrisoarea lui Ilie Zaiețu către episcopul Ioan Popasu, 8 iunie 1888, document nenumerotat

[3] *Ibidem*. În acel moment, protopopul își avea domiciliul la Uzdin.

[4] Ion Apostol Popescu, *Ion Pop Reteganul – viața și activitatea, cu o prefață de Ion Agârbiceanu*, București, 1965, p. 74.

[5] A.P.S.N., Scrisoarea lui Trifon Miclea către Consistoriul diecezan din Caransebeș, 1888

Roșculeț, fratele notarului. În ceea ce îl privește pe Balnojan, la Satu Nou fiind mai multe familii cu acest nume, nu știm despre cine concret este vorba, dar este posibil să fie chiar Ioan Balnojan, care preluând mai târziu confesiunea năzărineană, va realiza prima traducere în limba română a „Harfei Sionului". Aceasta se întâmpla în toiul pregătirii protopopului de a publica „suspensiunea lui Militariu"[6]. Ofensiva greco-catolică a avut loc în momentele în care episcopul Popasu era absent din Caransebeș, iar protopopul Trifon Miclea se pregătea și el să meargă la congresul mitropolitan de la Sibiu[7]. Propaganda greco-catolică a cuprins și parohiile ortodoxe române din Petrovasâla și Seleuș. Filaret Musta, căruia episcopul i-a încredințat administrarea episcopiei în absența sa, îl atenționează pe protopopul Miclea să fie precaut și înaintea plecării sale la congres să-i însărcineze pe preoți să nu permită ca situația să fie scăpată de sub control, iar dacă este nevoie, „în cazul dacă vei observa că într-adevăr voiește Roșculeț și consoții săi a face răscoboală pe timpul absentării la Congres a Prea. Onorat D-Tale, vei face mai bine dacă vei rămâne acasă, ca să priveghezi"[8].

În curând s-a dovedit eșecul acțiunii greco-catolice atât la Satu Nou, cât și în celălalte parohii care aparțineau protopopiatului Panciovei. Mișcarea năzărineană, în schimb, a luat avânt.

„Cine este acel Militariu?!"

Capelanul Militariu, „care nu se teme nici de D-Zeu, nici de oameni, nici de stăpânire"[9], este văzut de intelectualitatea locală ca unul din vinovații principali pentru răspândirea confesiunii năzărinene în această localitate, cu toate că, personal, era și dânsul adversar categoric al acestora, încercând chiar la o înmormântare să se răfuiască fizic cu ei, fapt pentru care a fost amendat de autoritățile judecătorești de la Panciova cu 28 fl[10]. Iată cum este descris de către învățătorul Petru Stoica rolul acestui capelan la încurajarea confesiunii năzărinene, în scrisoarea adresată episcopului Ioan Popasu: „E mare și numărul nazarenilor în Satul-Nou, la care e cauza singur părintele

---

[6] *Ibidem*

[7] A.P.S.N., nr. 922 B/1888, Scrisoarea protosinghelului Filatret Musta către Trifon Miclea, protopopul Panciovei, din 27 septembrie 1888

[8] *Ibidem*

[9] A.P.S.N., Protocol luat în Doloave la Oficiul Protop. al Panciovei în ziua de 11 aprilie 1886

[10] A.P.S.N. Scrisoarea trimisă de epitropii B.O.R. din Satu Nou lui Ioan Popasu, 14 mai 1887, p. 4

Trifon Militariu, care tractează brusc cu creştinii aceea ce nu-l urmează orbiş în sfaturile lui diabolice”[11]. Dezamăgirea în slujitorul bisericii era atât de mare, încât tendința de a se trece la alte confesiuni devenea din ce în ce mai prezentă, ceea ce a fost transmis de credincioșii ortodocși de la Satu Nou și episcopului însăși: „Onorate domnule Episcop și Venerabile Consistoriu, prin această plângere care în numele fraților noștri pașnic rugăm cu capetele plecate până la negru pământ ce să mai facem cu acest capelan, că ne vine să nu ne mai apropiem de sfânta Biserică și să nu ne mai aducem aminte de ea că avem și noi biserică, dar gândindu-ne și noi 7000 de suflete române că mai cu cale a se pedepsi unu capelanu ca acesta decât a ne lăsa și a năpusti noi sfânta Biserică și și de lege a ne părăsi pentru un capelan ca acesta”[12].

Răspândirea confesiunii năzărinene i-a alertat și pe intelectualii ortodocși din localitățile învecinate, care erau conștienți că principalul centru din care se extinde noua confesiune este chiar localitatea Satu Nou. După părerea învățătorului Teodor Petrișor din Alibunar, om de cultură, publicist și pedagog consacrat, una din cauzele principale ale problemelor cu care se confrunta parohia ortodoxă română și însăși confesiunea ortodoxă la Satu Nou îl reprezintă „neglijarea religiunei” și inexistența unui catihet la școala comunală din loc[13]. Petrișor se întreabă: „Și cine va putea zice, că negligerea religiunei nu contribuie foarte mult la propagarea nazarenismului – această avangardă a socialismului, care se răspândește atât de îngrozitoriu?”, constatând în final următoarele: „Comuna Satul Nou ca parohie românească are o biserică de model, care își acopere trebuințele sale decorative din cele 165 jughere (lanțe) catastrale de pământ, care aduc un venit anual de cca. 4000 florini. Ce a făcut biserica română din Satul Nou din acest venit frumos pentru creșterea religioasă-morală? Absolut nimic!” Rezolvarea problemei ar fi, după părerea lui Petrișor, în deschiderea unui post de diacon-catihet „care să aibă misiunea a propune metodice religiunea în toate clasele școalei poporale și a celei de stat, să servească în biserică întotdeauna ca diacon și totdeauna când sunt adunați la serviciul divin credincioșii în număr suficient să țină predici, să lumineze poporul și astfel

[11] A.P.S.N. *Rugarea învățătorului Petru Stoica din Satu Nou pentru pedepsirea grabnică a mai multor fapte scandaloase comise de D. capelan Trifon Militariu din Satul Nou,* 21 august 1886

[12] A.P.S.N. Scrisoarea trimisă de epitropii B.O.R. din Satu Nou lui Ioan Popasu, 14 mai 1887

[13] *Foaia diecezană*, nr. 26/1894, p. 4

să dezvolte simțul religios”[14]. Aceasta se va impune ca necesitate și altor „comune mari și bogate, precum e Uzdinul, Petrovasela, Nicolințul etc.”[15]

Situația din Satu Nou s-a agravat și ca urmare a anumitor abuzuri în administrarea parohiei, prin faptul că la un moment dat au existat două comitete parohiale, unul susținut de capelanul problematic, iar celălalt ales conform regulamentului și alcătuit din adversarii capelanului. Au fost descoperite și numeroase iregularități în ceea ce privesc afacerile financiare ale comitetului parohial. Apogeul acestei stări neobișnuite din parohia Satu Nou l-a reprezentat refuzul lui Trifon Militariu de a-l primi în biserică pe protopopul Trifon Miclea, care a venit cu decizia de a-l suspenda din post. Despre acest gest al capelanului a scris și presa contemporană[16].

După mai mulți ani de scandaluri de proporții și de plângeri și denunțuri din partea consătenilor săi, Consistoriul diecezan din Caransebeș a adus la 4 noiembrie 1889 în sfârșit decizia de a-l suspenda pe capelanul Trifon Militariu „pentru nesupunerea lui față de superiorii săi și autoritățile lui bisericești, cât și pentru necorectitățile comise în trecut”[17] pe termen de o lună, timp care trebuia să-l petreacă la Caransebeș sub supravegherea superiorilor săi. Totodată este invitat și protopopul Trifon Miclea la Caransebeș, pentru a primi de la episcop îndrumările necesare „spre a se readuce și stabili în numita comună bisericească Satul Nou bunăînțelegerea, liniștea și pacea”[18].

Ce e drept, Trifon Militariu a fost un cadru preoțesc foarte bine pregătit și competent din aspect teologic. Bursier al fundației lui Andrei Mocioni[19], în anii studenției deținea funcția de bibliotecar al Societății de lectură a Junimei clericale din Caransebeș (1872)[20]. Publică câteva foiletoane în presa contemporană, printre care *Observări critice de Trifon Militariu, asupra opului compus de cuviosul părinte ierodiacon Simeon Popescu şi intitulată “Pneuma in Nicoeno-Constantinopolitanum”*[21], recenzia *Ciril, Metodie şi adevărul ortodoxiei*[22] ș.a., prezența sa pe paginile gazetelor în limba română din Monarhia dualistă fiind atestată încă în 1875, când într-un articol destul de vast atacă într-un mod foarte îndrăzneț, am

---

[14] *Ibidem*
[15] *Ibidem*
[16] *Telegraful român*, Sibiu, nr. 75/1888, p. 301
[17] A.P.S.N., nr. 1010 B ex 1889
[18] *Ibidem*
[19] *Albina*, nr. 107/1868
[20] *Albina*, nr. 83/1872
[21] *Biserica și școala*, Arad, nr.41/1881, p. 326; nr. 15/1882, p.157; nr.14/1882, p.141
[22] *Foaia diecezană*, Caransebeș, începând cu nr. 47 din 1889 și până la nr. 6 din 1890.

zice chiar și dur, redacția *Albinei* și pe redactorul Vincențiu Babeș personal[23]. Redacţia, la rândul ei, surprinsă de îndrăzneala și de atitudinea capelanului, prezintă cititorilor săi caracterul acestuia și numeroase alte detalii de la începutul carierei sale preoțești, într-un articol intitulat *Cine este acel Militariu?!*[24]

O personalitate controversată, mereu pregătită de a intra în conflict cu cei din jurul său, fără ”peri pe limbă”, Trifon Militariu a contribuit, evident, la îndepărtarea numeroșilor enoriași din Satu Nou de la confesiunea ortodoxă și la apropierea lor de mișcarea năzărineană. A fost numit de paroh la Satu Nou în anul 1890[25], iar în anul 1894 se stinge din viață, la vârsta de doar 44 de ani[26].

După moartea lui Trifon Militariu, la Satu Nou este transferat de la Uzdin protopopul Trifon Miclea, această localitate devenind astfel sediul Protopopului Ortodox Român al Panciovei, ceea ce va contribui la consolidarea confesiunii ortodoxe în localitate și la îmbunătățirea relațiilor interconfesionale. Oricum, confesiunea năzărineană deja a prins rădăcini printre locuitori, răspândindu-se cu rapiditate și în alte localități.

Mișcarea năzărineană

Mișcarea năzărineană a apărut însă la Satu Nou înainte de alegerea lui Trifon Militariu la postul de capelan pe lângă tatăl său, parohul Pavel Militariu. Se pare că aceasta a prins rădăcini printre românii din această localitate în anul 1872 (de când datează primele documente în care se amintește această confesiune printre români, nu numai la Satu Nou, ci pe întreg spațiul etnic românesc) sau, eventual, cu câțiva ani mai înainte.

Primele informații despre răspândirea confesiunii năzărinene la români apar în anul amintit în gazeta *Albina*, chiar înainte de despărțirea bisericească de la Satu Nou și formarea parohiei ortodoxe române în această localitate[27]. Autorul anonim al articolului, evident locuitor al acestui sat, susține că „nazarenismul este lepra ce începe a se răspândi pe la noi” care „tulbură întreaga românime de aicea și deja căzură câteva suflete române victimă învățăturii antichristiane”[28]. Noua confesiune a fost răspândită de

[23] *Federațiunea*, Budapesta, nr. 41-42/1875, p. 127-128
[24] *Albina*, nr. 39/1875, p. 4
[25] *Foaia diecezană* , nr. 3/1890, p.6
[26] *Foaia diecezană*, nr. 20/1894
[27] *Albina*, nr. 37, 7/19 mai 1872, p. 4
[28] *Ibidem*

germanii din satul vecin Franzfeld[29], „care fac propaganda în Banat sub masca de lucrători de orologiu, toți credincioși de-ai lui Martin Luter”. De fapt, la Franzfeld au fost cunoscute și anterior anumite mișcări religioase care au rămas consemnate în izvoarele scrise. Este cunoscut, astfel, cazul unui oarecare Kühfuss, care în 1810 a înființat o sectă, fapt care a alertat atât autoritățile bisericii romano-catolice, cât și pe reprezentanții autorităților civile.[30]

În situația în care Granița Militară încă nu a fost desființată, influența germanilor din Franzfeld se simțea și din cauza că cele două localități aparțineau aceleași companii din cadrul Regimentului de graniță Germano-Bănățean nr. 12, cu sediul la Panciova. Dizolvarea Graniței a început chiar în acest an (1872), în care va avea loc și separarea bisericească dintre români și sârbi la Satu Nou și apariția noii confesiuni printre români. Se pare că preotul Pavel Militariu a încercat să se opună răspândirii confesiunii năzărinene, primind sprijin și de la primarul comunal Matei Ortopan, care a stabilit „printr-o deciziune comunală un salariu bunișor pentru susținerea preotului nostru și așa stolele au scăzut”. Prin urmare, se poate observa că una din principalele cauze ale apariției năzărenismului îl reprezentau stolele bisericești pe care credincioșii ortodocși trebuiau să le plătească pentru întreținerea preotului. Rezultatul acestei acțiuni a fost la început pozitiv, astfel că „unii dintre cei rătăciți au revenit pe calea adevărului, a adevărului învățăturii lui Cristos și astfel sperăm că nu se vor mai afla creștini slabi de credință care să treacă la nebunii de Nazareneni”[31]. Pentru puțin timp însă, pentru că în urma despărțirii bisericești de la Satu Nou, noua confesiune continuă se prindă rădăcini. După despărțirea bisericească, autoritățile bisericii ortodoxe române au fost informate despre răspândirea confesiunii năzărinene de către preotul Pavel Militariu, care într-o scrisoare din 16 noiembrie 1872, adresată episcopului Ioan Popasu, cere în numele comitetului parohial „stârpirea sectei numite Nasarineni, încuibată în comuna noastră”[32]. Primii năzărineni români întrețineau legături cu redacția *Albinei* din Budapesta, care a reușit „acum câțiva ani” să obțină de la „vreo trei dintre capii lor, anume din Timișoara și Satul Nou”[33], informații despre această confesiune încă puțin cunoscută în acele momente dar, prin decesul acestora, legătura dintre gazetă și năzărineni s-a întrerupt.

---

[29] Azi Kačarevo
[30] *Dnevnik pančevačkog samostana*, Istorijski arhiv u Pančevu, Pančevo, 2005, p. 73
[31] *Albina*, articolul amintit anterior
[32] A.P.S.N., nr. 7/1872
[33] *Albina*, nr. 4-5/1876, p.

Totuși, redacția *Albinei* avea informația (în anul 1876, an în care a fost publicat acest articol) că „numărul românilor nazarineni, numai în Banat, numai bunul D-Zeu știe prin ce mijloace sporitu, se urcă la mii”[34].

Trebuie observat că, spre deosebire de alte surse, în special de cele provenind de la biserica ortodoxă română, *Albina* dovedește o oarecare toleranță față de acești *sectari*, „pentru că nu putem să nu ne interesăm de români, măcar de care religiune să fie ei”[35]. Pentru cunoașterea începutului mișcării năzărinene la români suntem într-adevăr nevoiți să ne folosim doar de surse deosebit de ostile acesei confesiuni, în special de cele provenite din arhivele bisericii ortodoxe române sau din articolele publicate în presa contemporană, semnate de autori care erau adversari categorici ai năzărinenilor, dar și de actele emise de autoritățile de stat, la fel ostile acestor neo-protestanți, în special din motivul că refuzau serviciul militar. De aceea, în lipsa surselor emise de năzărineni, care nu purtau procese verbale și nu publicau articole prin ziare, pentru păstrarea obiectivității și a adevărului istoric, este necesară o deosebită prudență în critica internă a izvoarelor documentare care se referă la această confesiune.

Un fapt este cert: noua confesiune a apărut printre românii din Satu Nou fiind preluată de la germanii din Franzfeld și, posibil, de la năzărinenii sârbi, cazuri individuale de convertire existând încă în perioadele anterioare anului 1872. Din unele surse putem deduce că primele cazuri de convertire la noua confesiune ar fi avut loc „prin anii 1860-70”[36], românii din Satu Nou preluând-o „parte de la sârbii din apropiere, parte de la germanii din Franzfeld, unde baptismul (năzărenismul – MM) făcea ravagii supărătoare”[37].

Din Satu Nou, năzărenismul s-a răspândit printre românii din alte localități aparținând protopopiatului Panciovei, în special la Sân-Mihai (azi Locve), unde a fost preluat mai întâi de un fierar supranumit *Pengheș* și unde deja la începutul secolului al XX-lea număra câteva sute de credincioși[38]. În toate aceste localități (Deliblata, Doloave, Satu Nou, Sân-Mihai, Petrovasâla, Uzdin, Iabuca etc.) la începutul secolului al XX-lea deja existau case de rugăciuni năzărinene[39]. Primii năzărineni români au început

---

[34] *Ibidem*
[35] *Ibid*.
[36] Petru Popa, „Care sunt cauzele din care se nasc sectele religioase la poporul nostru și mijloacele necesare pentru stârpirea lor”, în: *Biserica și școala*, Arad, nr. 16/1912, p. 6-7
[37] *Ibid*.
[38] Iosif Bălan, „Bibilografie”, *Foaia diecezană*, nr. 33/1906, p. 2-3
[39] *Răvașul*, Cluj, nr. 33-34/1906, p. 135

să se deosebească de conaționalii lor din pătura țărănească și prin faptul că deja la sfârșitul secolului al XIX-lea au renunțat într-o oarecare măsură la portul popular românesc, pentru că „năzăricușul îndată se tunde, îmbracă dolomonă vânătă, și-ți vorbește în toate limbile ce numai poate, căci dânsul nu mai e român, ci *năzăricuș*”[40]. Aceasta a fost caracteristic în special în părțile Uzdinului, deci în localitățile care aparțineau protopopiatului Panciovei, pr intre care și la Satu Nou.

La începutul secolului al XX-lea, Biserica Ortodoxă Română a încercat să preia noi măsuri pentru zădărnicirea extinderii mișcării năzărinene, dar și a altor confesiuni neo-protestante printre românii din ținutul Panciovei. În acești ani apar deja și alte confesiuni ne-protestante în această parte a Banatului, printre care adventiștii[41], iar la Satu Nou și „o sectă nouă adusă din America”, așa-numiții *fotografiști*, mai puțin cunoscuți azi, care „nu merg la oficiul stării civile ca să lege căsătoria civilă, nici la biserică să se cunune, ci pur şi simplu aşa cum sunt cu toţii, mire, mireasă, nănaşi etc. cu lumânări în mână se duc la fotograf şi fotografia le serveşte ca act, că ei au făcut ospăţ”[42].

Printre măsurile de combatere a noilor confesiuni neo-protestante, a fost propusă înființarea școlii confesionale ortodoxe la Satu Nou, în locul celei comunale, fapt care a fost respins de autoritățile de stat, care în realizarea politicii de maghiarizare încercau să limiteze cât mai mult posibil numărul școlilor confesionale la minorități, pe care le considerau promotori periculoși ai luptei de emancipare națională, în special la sârbi și români. Sinodul eparhial din Caransebeș a dezbătut la ședința din 22 aprilie 1902 și problema înființării acestei școli, subliniind faptul că și autorităților de stat trebuie atrasă atenția asupra importanței școlilor confesionale ortodoxe în lupta împotriva mișcării năzărinene, în special la Satu Nou, „din motivul că baptismul și nazarenismul s-a încuibat în mod înspăimântător și că în contra răspândirei acestei cangrene numai școala confesională este să pună stavilă și că nu numai interese bisericești ci și interese de stat recer imperios ca aceste secte periculoase să nu inficieze straturile societății”[43]. Problemele răspândirii confesiunii năzărinene și a poziției elevilor aparținând acestei

[40] *Tribuna poporului*, Arad, nr. 6/1897, p. 26
[41] Đurić-Milovanović A., Maran M., Sikimić B., *Rumunske verke zajednice u Banatu: prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine*, Vršac, 2011, p. 29-30
[42] *Transilvania*, nr. 4/1914, p. 158
[43] *Tribuna poporului*, nr. 80/1902, p. 3

confesiuni au fost dezbătute și în ședințele adunărilor protopresbiterale ale Panciovei[44].

Cu problema răspândirii confesiunii năzărinene printre sârbi și români în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-a ocupat în special Vladimir Dimitrijević, secretarul consistorului ortodox sârb din Vârșeț, care a publicat volumul intitulat ”Nazarenismul, istoria și ființa lui”, mai întâi în anul 1894 în limba sârbă[45], iar în anul 1903 această lucrare a fost publicată și în limba română, în traducerea lui Iosif Bălan. De fapt, probabil că și Dimitrijević cunoștea cât de puțin limba română, fiind originar din Banatul de sud, și fiind în același timp în curent cu situația prezentă în biserica ortodoxă română în localitățile Banatului de sud, încă înainte ca volumul său să fie tradus, a publicat mai multe articole despre confesiunea năzărineană în periodicele în limba română din Banat, editate de B.O.R. - *Foaia diecezană* din Caransebeș și *Biserica și școala* din Arad. Din articolele lui Dimitrijević aflăm că traducerea în limba română a „Noii harfe a Sionului”, colecție de cântece religioase pe care le foloseau năzărinenii la adunările lor, a făcut-o țăranul Ioan Balnojan din Satu Nou[46], care a fost principalul propovăduitor al acestei confesiuni printre românii din zonă, dar și printre apartenenții altor etnii[47]. Această acțiune se desfășura „de aproape douăzeci de ani”[48] (deci, a început pe la sfârșitul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea), iar versiunea tipărită a apărut în anul 1895 la tipografia *Fuhrer și Zürcher* din Zürich. De fapt, manuscrisul era pregătit pentru tipar încă cu doi ani mai înainte, însă „se pare că aderenții sectei nazarene n-au aflat în Ungaria editori pentru o astfel de întreprindere stricăcioasă”[49]. Au fost respinși, printre alții, și de tipografia fraților Iovanovici din Panciova, cu toate că „oferiră o sumă însemnată pentru această tipărire”. În sfârșit, „Noua harfă a Sionului” a fost tipărită în Elveția, de unde au fost expediate în Banat 1600 de exemplare, fiind vândute numai aderenților confesiunii

---

[44] *Foaia diecezană*, nr. 12/1914, p. 5

[45] Владимир Димитријевић, *Назаренство: његова историја и суштина, Српска манастирска штампарија*, Нови Сад, 1894.

[46] *Biserica și școala*, nr. 8/1895, p. 62-63; *Foaia diecezană*, nr.9/1895, p. 5. Acest Ioan Balnojan nu trebuie confundat cu supralocotenentul cu același prenume și nume, tot din Satu Nou, care a fost delegatul B.O.R cu ocazia despărțirii bisericești în localitățile mixte din ținutul Panciovei (vezi: Măran M., Baba I., Mic V., *Românii din Panciova,* Zrenianin, 2014, p. 37-39)

[47] „Cu privire la nazarism” de Vladimir Dimitrijevici, în: *Biserica și școala*, nr. 11/1895, p. 84-85

[48] *Ibidem*

[49] *Ibidem*

năzărinene. Traducerea textului, realizată de *Balageanu* (Ioan Balnojan), era plină de greșeli ortografice și de limbă, fără valoare literară, însă, după cum observă Dimitrijević, „țăranul simplu nu va privi la curățenia limbei, la corectitatea ortografiei, la ușurătatea versului și la nedefectuositatea rimei – nu, pentru că el pentru toate acestea nu are simț: el din toate acestea numai atâta va auzi și va înțelege, numai atâta va voi să audă și să înțeleagă, că păcatele se vor pedepsi numai la acela care nu este de o credință cu el; că el trebuie să laude pe Domnul, pentru că el este nazarinean, va ajunge desigur în paradis..."[50] Ca argument la observațiile privind limba și stilul versiunii în limba română a *Harfei*, în același număr al revistei *Biserica și școala* este publicat un fragment din traducerea lui Balnojan.

Încă un fragment din articolul lui Dimitrijević este interesant pentru noi, pentru că se referă la modul în care își desfășurau activitatea primii năzărineni din Satu Nou:

> În convenirile lor nocturne în timpul iernii se adună ei [...] pentru a asculta bărbați luminați de Duhul Sfânt, ca pe măestrul lor Balmageanu. El le citește producțiunile sale. Iar ei ascultă foarte atenți, tonurile fermecătoare ale lirei sale. Dacă se întâmplă însăca în decursul timpului acestuia să afle cineva vreun vers mai ușor sau vreo rimă mai bună, atunci bravul măiestru trebuie să se supună, și să primească îndată corecțiunea. Făcându-se în modul acesta traducerea câtorva cântări, s-a decopiat aceasta în mai multe exemplare și astfel circulau între credincioși din mână în mână, de la o comună la alta"[51].

După cum sunt informați cititorii români într-un alt articol semnat de Vladimir Dimitrijević, în anul 1894 apare încă o culegere de cântări năzărinene, publicate la aceeași editură din Elveția și traduse în limba română, se pare, de același Ioan Balnojan din Satu Nou, ceea ce se poate deduce din „aceeași limbă curioasă și aceeași ortografie neconsequentă"[52]. Acest volum este intitulat *Noaue adaugere lingă Harfa Sionului. O adunare de cîntări şi laude lui Dumnezeu . Zürich, tipărit la Zürcher & Furrer, 1894* și cuprinde 54 de cântări, pe 88 de pagini, fiind tipărit în 2000 de exemplare.

---

[50] *Ibidem*
[51] *Ibidem*
[52] Wladimir Dimitrievici, „O nouă armă în mâna Nazarenilor români", în *Biserica și școala*, nr. 34/1895, p. 276-277

În presă mai apar și alte articole despre năzărineni, semnate de același Vladimir Dimitrijević, în care este prezentat istoricul mișcării[53]. În sfârșit, câțiva ani mai târziu (1903-1905) a fost publicată în *Foaia diecezană* din Caransebeș, sub formă de foileton, și traducerea cărții semnate de acest autor sârb[54], realizată de Iosif Bălan.

Contribuțiile lui Dimitrijević în ceea ce privește prezentarea cauzelor răspândirii confesiunii năzărinene printre români și sârbi au fost apreciate și de Mihai Juică, administratorul protopresbiteral al Vârșețului și paroh la Srediștea Mică, care într-un articol publicat în *Foaia diecezană* constată: „Nu putem fi din destul recunoscători D-lui Dimitrieviciu, pentru că prin învățatele sale cercetări a pus pre tapet chestia aceasta de actualitate”[55], încercând să desprindă cauzele principale ale răspândirii acestei mișcări printre românii bănățeni. Printre acestea, este amintită și „păşirea respingătoare a unor preoţi cu poporul, provină aceasta păşire din aspiraţiuni la o prea mare autoritate, carea cu timpul devine incomodă bărbaţilor de caracter pregrant independent din comună, ori apoi din afacerile materiale dintre preot şi poporenii sei, pre cari cam de regulă le folosesc străinii în detrimentul unităţii noastre”[56]. Credem că situația tensionată din Satu Nou din anii optzeci ai secolului al XIX-lea, creată de comportamentul capelanului Trifon Militariu și de conflictul său cu consătenii este un exemplu clar în recunoașterea celor afirmate de Juică în articolul amintit. În acești ani, confesiunea năzărineană deja era răspândită și prin localitățile românești din ținutul Vârșețului[57]. Ea apare și în localitățile Banatului central, din împrejurimile Becicherecului Mare: „De multe ori se poate auzi prin sat, că au venit năzărinenii cu 3-4 trăsuri, şi au ţinut adunare ici ori colo şi mulţi dintre cei cari s-au adunat să-i asculte, lasându-se seduşi, nolens volens, se dau după ei, — apoi preot să fie care să-i poată şi să ştie să-i aducă la calea adevărată, după ce odată s-au încâpăţinat”[58].

Un alt autor care a încercat să-și dea contribuția la păstarea credinței ortodoxe printre românii bănățeni și la combaterea confesiunii năzărinene în anii de expansiune a acestei mișcări, a fost parohul Aron Bartolomei din Doloave de lângă Panciova, fost administrator protopresbiteral al

---

[53] Vladimir Dimitrijevic, „O scurtă privire asupra istoriei ș ființei Nazarenismului”, în: *Biserica și școala*, nr. 18/1895, p. 141-143

[54] Primul fragment a apărut în *Foaia diecezană*, nr. 48/1903, p. 2-4

[55] Mihai Juică, „Nazarenismul”, în: *Foaia diecezană*, nr. 23/1895, p. 4

[56] *Ibidem*, p. 5

[57] „Între Nazareni”, în*: Foaia diecezană*, nr. 8/1903, p. 6

[58] *Biserica și școala*, nr. 12/1903, p. 92-93

Panciovei[59]. Acesta a publicat cartea intitulată *Dispute cu nazarenii* în două volume, în editura Tipografiei și Librăriei Diecezene din Caransebeș (1903), primul volum pe 60, iar al doilea pe 67 de pagini. Lucrarea apare și ca foileton în *Foaia diecezană*, în mai multe numere din anii 1902 și 1903. Apreciat ca o armă eficace în lupta împotriva mișcării năzărinene, volumul lui Aron Bartolomei, pe care era recomandat să-l posede în biblioteca sa fiecare preot ortodox[60], se putea comanda la Tipografia Diecezană din Caransebeș pe prețul de doar 10 cruceri, „încât comunele bisericești ar cumpăra mai multe exemplare spre împărțire între credincioși – chiar mai ieftin”[61].

Concluzii

Anii sfârșitului secolului al XIX-lea și începutului secolului al XX-lea erau, prin urmare, perioada în care Biserica Ortodoxă Română a încercat să ia măsuri de combatere a confesiunii năzărinene, care și-a continuat expansiunea printre românii din Banat, de unde a început să se răspândească și prin alte ținuturi locuite de românii ortodocși. Perioada interbelică reprezintă, în ceea ce-i privește pe credincioșii năzărineni, ultima epocă de extindere a mișcării. În ciuda prigonirilor la care au fost expuși de către autoritățile Regatului iugoslav, dar și a străduințelor Bisericii Ortodoxe Române de a combate „sectarismul” în rândurile credincioșilor săi, confesiunile neo-protestante cunosc noi succese în acești ani. Banatul iugoslav rămâne și în acești ani, dar în special în anii postbelici, ai „construirii socialismului” în Iugoslavia, un spațiu în care acestea își pot desfășura activitatea mai ușor decât în România, în care au fost interzise de regimul comunist. Spațiul bănățean, din partea iugoslavă (sârbească) a acestei provincii istorice, a rămas deci de la apariția mișcării năzărinene printre români, în secolul al XIX-lea, și până în zilele noastre, un focar important al formării și activității mișcărilor neo-protestante pentru întregul areal etnic românesc.

Bibliografie

Ilie Baba, *Corul Bisericii Ortodoxe Române din Satu Nou 1870-2010,* Satu Nou, 2010

---

[59] Mircea Măran, „Protopopii Panciovei, personalități distinse în istoria bisericii și a neamului”, în: *Taină și mărturisire,* Editura Episcopiei Caransebeșului, 2014, p. 417

[60] *Biserica și școala*, nr. 12/1903, p. 92-93, articol intitulat „Dispute cu nazarenii”, semnat de George Lupșa, preot în Toracul Mic

[61] *Foaia diecezană*, nr. 4/1903, p. 7

Ilie Baba, Valentin Mic, Pagini de cultură şi spiritualitate (ale românilor din Satu Nou), Satu Nou, 2002
Владимир Димитријевић, *Назаренство: његова историја и суштина, (Nazarenismul: istoria şi esenţa sa)*, Српска манастирска штампарија, Нови Сад, 1894
Đurić-Milovanović A., Maran M., Sikimić B., *Rumunske verke zajednice u Banatu: prilog proučavanju multikonfesionalnosti Vojvodine (Comunităţile confesionale româneşti din Banat: contribuţie la cerecetarea multiconfesionalismului în Voivodina)*, Vršac, 2011
Александра Ђурић-Миловановић, *Двоструке мањине у Србији. О посебностима у религији и етницитету Румуна у Војводини (Minorităţi duble în Serbia.Despre particularităţile în religia şi etnicitatea românilor din Voivodina),* Балканолошки институт САНУ, Београд, 2015.
Mircea Măran, *Biserica din Vladimirovaț*, Editura Episcopiei, Caransebeș - Editura Fundației, Novi Sad, 2000
Mircea Măran, „Protopopii Panciovei, personalități distinse în istoria bisericii și a neamului", în: *Taină și mărturisire,* Editura Episcopiei Caransebeșului, 2014
Gligor Popi, *Românii din Banatul sârbesc*, Panciova-Bucureşti, 1993
Satu Nou-Banatsko Novo Selo 1765-1977. Monografie, Satu Nou, 1979

Şcoala din Bocsig în context istoric regional

The school from Bocsig in a regional historical context

Teodor Pătrăuţă,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad”

Abstract

About the school from Bocsig it has been written before, there were some humble tries, without having any scientific rigor, except father Frentiu Vasile, in whose paper “The monography of Bocsig village” appears a series of informations that pencil a more precise profile of what was this school for the children of the people from Bocsig and not only. The school is very bounded to the village, as a matter of fact for two centuries the name of the school from Bocsig it was identified with the name of the village.

Keywords: school, Bocsig, priest, book

Despre şcoala din Bocsig s-a mai scris, au fost unele încercări modeste, fără a avea o rigoare deosebit de ştiinţifică, cu excepţia părintelui Frenţiu Vasile, în a cărei lucrare „Monografia localităţii Bocsig” apare o serie de date care creionează un profil cât mai exact a cea ce a fost această şcoală pentru copiii bocsiganilor şi nu numai.

Şcoala este strâns legată de localitate, de altfel vreme de două secole numele Şcolii din Bocsig s-a identificat cu cel al localităţii. Actualmente, numele şcolii din Bocsig este legat de viaţa şi activitatea învăţătorului Pop Vasile, cel care a slujit-o vreme îndelungată, fiind numită **Şcoala Gimnazială „Vasile Pop” din Bocsig**”, cu regretul de a nu fi un bocsigan care s-a jertfit pentru binele bocsiganilor.

În data de 24 septembrie 1994, prin hotărârea Consiliului Judeţean al Veteranilor de Război s-a acordat Şcolii din Bocsig numele elevului erou Petru Popescu, care a căzut în timpul celui de al doilea război mondial, în luptele de apărare a defileului văii Crişului Alb, fiind înmormântat la Bocsig, în cimitirul dinspre Ineu. Această numire a fost doar una onorifică, în actele oficiale menţinându-se vechea titulatură a şcolii – Şcoala cu clasele I-VIII Bocsig.

În perimetrul civic al localităţii Bocsig, Şcoala, cu cele două imobile ale ei, denumite *Şcoala Veche* (Şcoala cu clasele I-IV şi Grădiniţa de copii), *Şcoala Nouă* (Şcoala cu clasele V-VIII), situate la câteva sute de metri una de alta, ocupă astăzi un loc central, alături de celelalte instituţii de interes public local: Primăria, Poliţia, Biserica ortodoxă, Biserica greco-catolică, Dispensarul uman, fapt ce vădeşte cu prisosinţă importanţa dată în viaţa comunităţii. De aceea, şcoala este un punct de reper nu doar pentru locuitorii Bocsigului, ci şi pentru toţi cei ce tranzitează localitatea.

Despre începuturile şcolii româneşti pe plaiurile bocsigane aflăm din lucrările profesorului Vasile Popeangă, care a cercetat arhive din ţară şi străinătate, oferindu-ne un tablou cuprinzător al acestui însemnat segment al vieţii spirituale[1]. Încă înainte de înfiinţarea şcolilor poporale prin punerea în proiect a legii şcolare *Ratio educationis* din 1783[2], în satele din jurul Bocsigului s-au stabilit mai mulţi dieci care s-au îndeletnicit cu scrisul în limba română şi cu iniţierea localnicilor în cunoaşterea cântului bisericesc. Aceştia au fost primii dascăli de la care au învăţat românii din aceste părţi din aceste părţi cunoştinţa scrisului şi cititului în limba română. Diecii şedeau într-un sat luni sau ani în şir copiind cărţi bisericeşti pentru comunitatea din acel sat. Pe lângă aceşti învăţaţi ai timpului se adunau copii şi tineri, mai ales în nopţile lungi de iarnă, când învăţau literele, scrisul, cititul, glasul şi rânduielile bisericeşti.

În anul 1783, împăratul Iosif al II-lea a semnat decretul de înfiinţare a şcolilor româneşti din comitatul Arad, prin aplicarea principiilor referitoare la organizarea învăţământului popular, cuprinse în *Ratio educationis* din acelaşi an, între şcolile înfiinţate fiind şi cea din Bocsig[3]. Contractul pentru înfiinţarea şcolii poporale din Bocsig datează din anul 1789 iar la recensământul din 1791 se aprecia că în Bocsig trebuia să se construiască o şcoală nouă[4].

Şcoala din Bocsig, înfiinţată în anul 1786, funcţiona într-un local ridicat pe locul grădinii lui Grigorie Boşcai, fiind construită din lemn de stejar şi lipită cu pământ. Avea o singură sală de clasă. Învăţătorul locuia aici cu cortelă, adică în incinta şcolii avea o cameră închiriată şi plătită de către comunitatea locală[5]. Primul dascăl care a deservit această şcoală – după încheierea contractului şcolar din 1789 - a fost Matei Bogdanovici, în

---

[1] Vasile Popeangă, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului (1721-1821*), Arad, 1974.
[2] *Ibidem*, p. 20-21.
[3] *Ibidem*, p. 76.
[4] *Ibidem*, p. 109.
[5] Vasile Frenţiu, *Monografia localităţii Bocsig*, manuscris.

vârstă de 46 de ani, care la data numirii avea deja 16 ani vechime în învăţământ şi era bine apreciat de direcţiunea şcolară a Comitatului Arad. Salariul său se compunea din 86 de florini şi bunuri în natură: fân, lemn şi cortela (adică locuinţa).

În anul 1797 s-a încheiat un nou contract şcolar prin care locuitorii comunei s-au obligat să asigure salariul învăţătorului şi să întreţină în bune condiţiuni localul de şcoală. Începând cu acest an, Bocsigul devine pentru o perioadă, centru şcolar şi pentru copiii din satele Iercoşeni, Mânerău, Aldeşti şi Răpsig. Datorită faptului că aceste localităţi erau destul de îndepărtate unele de altele, iar deplasarea copiilor la şcoala din Bocsig era îngreunată de drumurile impracticabile (mai ales iarna), satele respective s-au văzut nevoite să-şi angajeze, ulterior, învăţători proprii.

În anul 1811 învăţător în Bocsig a fost Paul Popovici, iar cursurile şcolii erau frecventate de 12 copii. În 1818 funcţiona ca învăţător aici Simion Monyoran (Mâneran), originar se pare din Mânerău, care avea la acea dată o vechime de 6 ani în învăţământ. Doar 12 copii frecventau şcoala, pentru ca în anul următor numărul lor să se înjumătăţească[6]. Este aproape de neînţeles această scădere a frecvenţei şcolarilor, mai ales că în anii 1814-1815 numărul elevilor înscrişi la şcoală se pare că era de 120.

După anul 1821, când satele Bocsig, Cantratău, Chiş – Tămand şi Iarcoş s-au comasat pe actuala vatră a localităţii, crescând numărul locuitorilor şi al copiilor de vârstă şcolară, a fost nevoie de zidirea unei noi şcoli. Prin anii 1825-1826, cu sprijinul financiar al moşierului Francisc Lasyzlo, proprietarul aşezării şi cu contribuţia iobagilor de pe domeniul său, a fost construită – pe locul unde astăzi se află blocul cu magazinele - un local pentru şcoala poporală românească din Bocsig. Şcoala era construită din lemn de stejar, lipită cu pământ şi acoperită cu ţigle. Avea o sală de clasă, o cameră de locuit pentru învăţător, o bucătărie şi dependinţe[7].

În anul 1834, învăţător în Bocsig era Gligor Mâneran, probabil fiul lui Simeon Mâneran, după cum aflăm din următoarea însemnare făcută pe filele unui *Penticostarion,* tipărit în anul 1743 la Blaj: „Această carte iaste a lui Negru Procopie, dată de pomană la biserica din Căntratău, dară acum legată la Bocsig, în luna lui februarie, în 15, anul 1834 Petru Petrovici, paroh în Bocsig şi Mâneran Gligor, învăţător în Bocsig”[8].

La 15 mai 1834, ca urmare a presiunilor şi acţiunilor de catolicizare desfăşurate de către preoţii uniţi Ioan Erdei, Vasile Erdei şi Vasile Dobra,

---

[6] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 109.
[7] Arhiva Şcolii din Bocsig.
[8] Carte găsită în biserica ortodoxă din Bocsig.

sprijiniţi de către episcopul unit Samuil Vulcan de la Oradea, comunitatea bisericească ortodoxă din Bocsig (137 de familii), în frunte cu cei doi preoţi – Petru Feier şi Petru Muntean – semnează trecerea la biserica greco-catolică. Excepţie fac doar 16 familii din parohia Tămand, angajaze la ferma domenială de acolo, care rămân la credinţa ortodoxă. În aceeaşi zi, în semn de recunoştinţă, episcopul Samuil Vulcan oficiază o slujbă religioasă în biserica ortodoxă din Bocsig, promiţând ajutor material preoţilor şi credincioşilor trecuţi la greco-catolicism.

Este posibil, ca în preajma anului revoluţionar 1848, învăţător în Bocsig să fi fost Teodor Nicolau, aşa cum reiese dintr-o însemnare făcută în 1848 pe coperta unei cărţi. Se pare că acest învăţător a funcţionat la şcoala din Bocsig vreme de 20 de ani. A fost urmat la catedră de Maria Tripon, cea dintâi învăţătoare cunoscută cu numele care a predat la şcoala din Bocsig. Probabil că a fost soţia lui Teodor Iov, învăţător şi el mai târziu în Bocsig. Informaţiile despre ea sunt foarte puţine şi ele provin doar din Registrul matricol al răposaţilor din parohia ortodoxă Bocsig, unde este consemnat faptul că, la 4 aprilie 1861 a răposat Tripon Maria, „învăţătoriţă" născută în Şicula[9]. Succesorul ei la catedră a fost, după toate probabilităţile, Pavel Duma, menţionat ca învăţător în Bocsig în două rânduri – în 28 aprilie 1855 şi în 1859. Era fiul învăţătorului Filip Duma din Mânerău.

După Pavel Duma, la Bocsig funcţionează învăţătorii Teodor Iov şi Ştefan Bulzan. Despre amândoi se face menţiune în Registrul matricola al botezaţilor (parohia ortodoxă Bocsig), cu prilejul încreştinării copiilor lor.

Despre adevăratele şcoli ortodoxe româneşti primare (*şcoli confesionale ortodoxe*), se poate vorbi numai după anul 1868, după aprobarea Statutului Organic al mitropolitului Andrei Şaguna al Ardealului. Autonomia Bisericii Ortodoxe române din Transilvania şi Ungaria a facilitat funcţionarea şi susţinerea materială şi financiară a şcolilor primare confesionale sub egida bisericii[10]. Începând cu această perioadă, învăţătorii şcolilor erau aleşi şi susţinuţi de locuitorii comunităţii respective, ei trebuind să fie, de aici înainte, şi cântăreţi de biserică. Aceste două calităţi – de învăţător şi de canto - erau împletite, pentru ca dascălii să poată fi susţinuţi financiar de biserică. Şi cel mai bine pregătit învăţător nu putea fi ales de către comunitate dacă nu era şi un excelent cantor, el trebuind să facă, prin susţinerea unui examen – dovada aptitudinilor sale de cântăreţ şi tipic în biserica din respectiva localitate, atunci când se prezenta la concursul de

[9] Arhiva bisericii ortodoxe din Bocsig.

[10] *Statutul Organic al bisericii greco-orientale din Ungaria şi Transilvania cu un supliment*, Sibiu, 1887, p. 7.

ocupare a postului de învăţător[11]. Tot prin Statutul şagunian s-a rânduit ca fiecare preot paroh să fie directorul şcolii confesionale din parohia sa, protopopul să fie inspector peste şcolile din protopopiatul pe care îl conduce, iar episcopul „inspector suprem" al tuturor şcolilor confesionale din parohia sa[12]. Plata învăţătorului era în natură, constând din: locuinţă, lemne de foc, fân sau cosalău pentru fân, prinoase de la biserică în calitate de cântăreţ şi bani.

În anul 1862, în urma unei licitaţii publice, comunitatea bisericească ortodoxă din Bocsig cumpără, cu 35 de florini valută austriacă, un intravilan, pe locul unde locuieşte astăzi familia lui Gaica Gligor, unde în 1867 se zideşte o capelă, care îndeplinea şi funcţia de local de şcoală, lângă aceasta urmând să fie construită şi o locuinţă cu două camere pentru învăţător. Pe capelă s-a aşezat inscripţia: „Şcoala poporală şi confesiune ortodoxă Bocsig" iar copiii care o frecventau trebuiau să posede o atitudine cât se poate de cuvinciioasă, până astăzi rămânând celebra expresie: „*Linişte, să se audă musca pe casă la Bugalea, vecinul de vis-a-vis!"*. Pentru edificarea localului de şcoală s-a utilizat materialul lemnos provenit din demolarea celei mai vechi biserici ortodoxe din lemn atestate în hotarul Bocsigului, cheltuielile construcţiei ridicându-se la suma totală de 720 de florini.

Dintr-un raport al parohiei ortodoxe, numărul 20 din anul 1877, către protopopiatul Ienopolei, ca urmare a deciziei Sinodului eparhial din 8/20 aprilie 1877, se specifică clar că segregarea dintre ortodocşi şi catolici s-a realizat în 1848. Prin legea nr. 29 din anul 1868, paragrafele 38 şi 39, se prevedea defalcarea unui teren reprezentând 1% din păşunea urbarială ca lot şcolar. Veniturile acestui lot se foloseau în interesul şcolii confesionale ortodoxe. În Bocsig, această lege s-a aplicat abia în anul 1877, prin adresa protopopului din Ineu numărul 2 din 1877, când s-a defalcat din păşunea urbarială un lot şcolar. Între anii 1872 – 1897, Senatul şcolar din Arad a fost condus de directorul George Popa, care şi-a adus o contribuţie remarcabilă la organizarea învăţământului din Episcopia Ortodoxă a Aradului şi la progresul şcolilor din această eparhie[13].

Între cei mai destoinici învăţători care au funcţionat la şcoala confesională ortodoxă din Bocsig a fost Ivantie Vidu care a ocupat, prin

---

[11] Vasile Popeangă, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 46.

[12] Mircea Păcurariu, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2002, p. 215.

[13] Vasile Popeangă, *Reţeaua şcolară din zona Ineu –Buteni în anul 1877*, în *Catedra. Culegere de studii*, Arad, iunie 1976, p. 235.

concurs, la 2 septembrie 1879, postul devenit vacant după moartea învăţătorului Teodor Iov. A activat până în anul 1904, când iese la pensie cu data de 1 septembrie. Neprezentându-se nici un candidat, Consistoriul Ortodox din Arad îl numeşte – prin decizia numărul 759 /2 septembrie 1904 – ca învăţător în Bocsig pe Avram Indreica, student la Teologie şi absolvent al cursurilor Preparandiei arădene. A funcţionat doar 7 luni de zile, căci la 7 martie 1905 a fost desemnat ca învăţător provizoriu la Bocsig, Sirca Toma, care a predat până la sfârşitul anului şcolar.

La 23 iulie/5 august 1906, parohia ortodoxă din Bocsig a emis un act dotaţional cu drepturile băneşti ale învăţătorului, care atunci era Aurel Borlea, fiind retribuit după cum urmează: salariu învăţătoresc - 400 coroane, coratorul şcolii – 20 coroane, 8 stânjeni lemne de foc - 128 coroane, fondul de pensie învăţătoresc – 24 coroane. Se adăugau: curăţitul şcolii – 6 coroane şi leafa perceptorului de cult – 40 de coroane. Bugetul total, pe un an şcolar, era de 624 coroane.

La început, programa şcolară prevedea învăţarea de către elevi a scrisului, cititului, socotitului şi a rugăciunilor. Ulterior, au fost introduse în planul de învăţământ noi discipline, ca: gramatica limbii române, aritmetica, catehismul iar după anul 1890, şi pomicultura, viticultura şi grădinărit. Fiecare copil trebuia să posede o tăbliţă de gresie de culoare neagră, pe o faţă aceasta fiind liniată pentru scris, care se făcea cu un condei confecţionat tot din gresie, numit „stil”. Tăbliţa avea o ramă din lemn, găurită la una din margini. De această gaură era legată o aţă sau două, la un capăt fiind legat condeiul iar la celălalt capăt era ataşată o bucată de pânză cu care se ştergea tăbliţa, care era purtată într-o traistă din pânză de cânepă sau din fire de lână ţesute şi colorate. La început, manuale nu existau. Prima carte utilizată ca manual a fost **Ceaslovul** bisericii.

Anul şcolar se finaliza cu susţinerea de către elevi a unui examen din toate disciplinele studiate, prezidat de protopopul ortodox sau de delegatul acestuia, în faţa părinţilor. Protopopul acorda un calificativ şi alcătuia un raport despre modul în care învăţătorul şi-a făcut datoria în şcoală şi despre rezultatele obţinute de către elevi.

Prin decizia nr. 4836/24 august 1906 a Consistoriului eparhial arădean s-a organizat un nou concurs la şcoala confesională ortodoxă din Bocsig, câştigat de către învăţătorul Ioan Ţucra. În anul 1907, în urma unei inspecţii făcute, i se atribuie de către Consistoriul eparhial calificativul „insuficient”, pe motiv că „a neglijat cu desăvârşire lucrurile scripturistice cu elevii săi, şi nu s-au format toate clasele”.

În 16 februarie 1912, la şcoala confesională ortodoxă din Bocsig era învăţător Iosif Nestorovici, dar numai pentru anul şcolar în curs. La 1

octombrie 1913, învăţător era Vasile Codreanu, urmat de Ioan Halic (menţionat la 22 noiembrie 1914 pe filele unui *Octoih* vechi).

În paralel cu şcoala confesională ortodoxă, la Bocsig a funcţionat şi o **şcoală confesională greco–catolică**, dată fiind existenţa unei comunităţi greco-catolice numeroasă. Cel dintâi învăţător cunoscut cu numele care a predat la şcoala confesională greco-catolică din Bocsig a fost Târziu Moise Bănăţeanu, menţionat pe un Triodion tipărit la Blaj – „*docinte greco-catolic în anul 1856”*.

Urmaşul lui a fost învăţătorul Georgiu Biasiu, despre care documente din arhiva parohiei greco-catolice ne oferă multe informaţii. La 27 martie 1873, episcopul greco-catolic de Oradea, Iosof Szilagyi, a comunicat preotului paroh greco-catolic, Ioan Papp, că a acordat învăţătorului Biasiu o subvenţie de 25 de florini. În vremea funcţionării învăţătorului Georgiu Biasiu, pentru susţinerea fondului şcolar greco-catolic, conducerea bisericii greco-catolice din Bocsig a înfiinţat, în toamna anului 1874, un fond de bucate, numit „*Fondul de bucate şcolar*”. Totodată, pentru buna desfăşurare a procesului de învăţământ din cadrul şcolii confesionale greco-catolice, exista şi o comisie şcolară, numită „Scaun şcolar”, care se alegea dintre membrii adunării eparhiale. În 15 februarie 1894 au fost aleşi, prin vot nominal, în Scaunul şcolar următorii: Nicolae Crâsta senior, Simion Păşcuţiu, Nicolae Crâsta junior, Iov Horvat, Savu Baltă (membrii) iar ca supleanţi : Gligorie Lupău şi Petre Ciul, preşedinte fiind preotul Ion Papp, iar secretar învăţătorul Georgiu Biasiu.

Tot în scopul susţinerii financiare a şcolii greco-catolice din Bocsig, preotul paroh Ioan Papp, neavând copii, a înfiinţat o fundaţie – Fundaţia Pappiani care, la 21 decembrie 1880 dispunea de un capital de 261 florini şi 40 cruceri valută austriacă[14]. Învăţătorul Georgiu Biasiu preda la şcoala din Bocsig şi după data de 9 august 1885, când semna, în calitate de notar şi învăţător-cantor, procesele verbale ale Comitetului parohial al bisericii greco-catolice din localitate. Nu ştim când şi-a încheiat activitatea didactică la şcoala confesională.

În 1896 este învăţător la această şcoală Teodor Hălmăgean, zis „Ciutinelu”(1871-1940), un localnic. Prin 1906, învăţătorul Teodor Hălmăgean s-a transferat la şcoala din Gurba, pentru ca, după terminarea primului război mondial să se reîntoarcă în Bocsig, locuind în clădirea în care funcţionează astăzi blocul de locuinţe.

În anul şcolar 1908-1909, semnează documentele şcolare ca învăţător greco-catolic Demetriu Alunar iar în anul şcolar următor

[14] Arhiva Bisericii greco-catolice din Bocsig, colecţia documente şcolare.

Alexandru Botta, care se transferă apoi la Beliu. Cei doi dascăli au fost doar suplinitori deoarece, la 24 decembrie 1911, Scaunul şcolar din Bocsig a publicat – în organul oficial al Episcopiei greco-catolice de Oradea-concursul pentur ocuparea postului de docinte-cantor sau învăţător, oferindu-i următoarele avantaje materiale: 210 coroane din fondul religios, în rate trimestriale participative, 390 coroane de la comunitatea bisericească, în rate lunare anticipative, 192 coroane, întregire salariu (de la stat), locuinţă cu 2 camere şi anexe gospodăreşti, o grădină şi un loc de casă în suprafaţă de 1600 metri pătraţi. Concursul a avut loc în toamna anului 1912, în prezenţa preotului paroh Nestor Demetriu, care era şi protopop de Beliu, a membrilor Scaunului şcolar şi a credincioşilor greco-catolici din localitate. La concurs s-au înscris 3 candidaţi, fiind validat Aurel Pavel (cantor-învăţător în Şimand). Alesul era fratele eruditului profesor doctor Constantin Pavel de la Gimnaziul greco-catolic din Beiuş, dovedind el însuşi calităţi deosebite.

Aurel Pavel a rămas în memoria localnicilor ca un excelent pedagog, bun cântăreţ şi bun patriot, participând la actul Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 şi având bucuria de a preda ca învăţător în România întregită[15].

După Marea Unire din 1918, treptat s-a introdus şi în judeţul Arad, ca şi în restul Transilvaniei, legislaţia unitară privind organizarea învăţământului. La 1 noiembrie 1921, cu toată opoziţia autorităţilor bisericeşti, ortodoxe şi greco-catolice, şcolile sunt scoase de sub tutela confesională, fiind trecute în subordinea statului, devenind **şcoli laice**[16].

În anul 1920 s-a înfiinţat în Bocsig o şcoală cu predare în limba maghiară (pentru copiii proveniţi din familiile care vorbeau maghiara), numită de locuitori „Şcoala ungurească", care funcţiona pe locul zis „La Feier", situat pe actualul amplasament al blocului de locuinţe din centrul comunei[17].

Cele două şcoli confesionale din Bocsig au fost etatizate în anul 1920, devenind o singură şcoală primară de stat, primul ei director fiind Teodor Hălmăgean, care era şi învăţător, alături de Toma Sirca. Cursurile se ţineau în localurile fostelor şcoli confesionale, copiii continuând să se ducă, ca şi înainte, în localul confesiunii de care aparţineau. În anul şcolar 1922-

---

[15] Vasile Popeangă, *Şcoala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 şi lupta sa pentru unire*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucueşti, 1974, p. 211.

[16] Ioan Bratul, *Învăţământul secundar din Ardeal*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918-1928*, II, Bucureşti, 1929, p. 103.

[17] Informaţii oferite de Ion Cilan din Bocsig, în vârstă de 55 de ani, responsabil cu arhiva şcolii din Bocsig.

1923, la şcoala din Bocsig predau, pe lângă directorul Teodor Hălmăgean, încă 3 învăţători calificaţi: Maria Gomboş, Vasile Cruşin şi Aurel Pavel. Şcoala avea 4 clase şi doar două săli de clasă un număr de circa 140 de elevi. În anul 1923 este numit ca învăţător Romul Furdiu, care va profesa ca dascăl până în 1949, fiind deosebit de apreciat de bocsigani. S-a pus acut problema edificării unui nou local de şcoală pentru copiii din Bocsig. Castelul construit de familia Karagheorghevici a fost cumpărat în anul 1926 de la familia Eles de către comunitatea sătească din Bocsig în schimbul sumei de 750 000 de lei, spre a servi ca local de şcoală[18]. Până la construirea „Şcolii Noi" din Bocsig, aici s-au ţinut cursurile atât pentru ciclul primar, cât şi pentru cel gimnazial, copiii învăţând în două serii, dimineaţa şi după-amiaza. După construirea noii şcoli din localitate, castelul – care a primit denumirea de „Şcoala Veche", a devenit spaţiu de învăţământ doar pentru clasele I-IV.

În anii 1928-1929, la şcoala din Bocsig îşi desfăşurau activitatea 4 cadre didactice calificate: Romul Furdui – învăţător şi director, Elena Furdiu – educatoare şi învăţătoare, Cornelia Hălmăgean şi Silvia Farcasiu învăţătoare. Şcoala dispunea de 3 săli de cursuri şi funcţiona cu 7 clase, având un total de 177 de elevi înscrişi, din care, la sfârşitul acelui an şcolar au absolvit 121 de elevi. Numărul cadrelor didactice şi al elevilor şcolarizaţi va creşte simţitor în anii următori, ajungând în 1944 la 6 cadre didactice, dintre care 5 calificate, care pregăteau 292 elevi cuprinşi în 7 clase[19], care studiau în 5 săli de cursuri excelente, aflate în castel Karagheorghevici.

Menţionăm dascălii care au predat la şcoala primară din Bocsig în perioada 1933-1944: Nicoae Dedulea, Sofia Cordoş, Isaia Cordoş, Pavel Belean (bocsigan), Silvia Cilan, Emilia Cinttean, Ştefan Bulzan, Ioan Diaconescu, Gheorghe Dobrescu, Ştefan Verişan, Aurelia Mihăilescu, Filareta Belean, Demetria Popa, Ştefan Stoenescu, Ştefan Gheţe, Victoria Mureşan, Maria Faur, Felicia Teme, Georgeta Ghinea, Elena Gherşan, Eugenia Limpede, Victoria Covasinţean, Georgeta Gheţe şi Graţian Gheţe[20], mulţi dintre ei rămaşi până astăzi în amintirile bocsiganilor mai vârstnici, bucurându-se de un deosebit respect din partea lor. Din anul 1940, şcoala din Bocsig dispunea şi de o bibliotecă care, în 1943 număra deja 553 de volume, precum şi de un bogat inventar de scule şi unelte (lopeţi, greble,

---

[18] Arhiva Şcolii din Bocsig, *Registrele cu procese verbale,* 1926.

[19] Stelean- Ioan Boia, *Reţeaua învăţământului românesc în părţile Aradului între anii 1919-1945,* II. *Structura învăţământului arădean. Reţeaua şcolară*, în „Ziridava", nr. XII, 1980, p. 271-272.

[20] Arhiva Şcolii din Bocsig, *Cataloagele şi Registrele cu procese verbale ale şcolii din Bocsig* (20.11.1938-29.07.19589).

ciocane, rindele, stropitoare, ferăstraie etc.) în vederea deprinderii elevilor cu activităţile practice, agricole, gospodăreşti şi meşteşugăreşti.

În contextul celui de al doilea război mondial, începând cu anul 1941, mai mulţi învăţători din Bocsig au fost mobilizaţi pe front iar frecvenţa şcolară era tot mai redusă, o mare parte a elevilor fiind nevoiţi să abandoneze sau să neglijeze şcoala pentru muncile câmpului.

În contextul instaurării regimului comunist în România, la 23 martie 1945 are loc înfiinţarea gimnaziului unic de 4 ani, pentru toţi elevii absolvenţi ai şcolii primare. În iarna anului 1946 s-a declanşat o campanie naţională pentru lichidarea analfabetismului, o adevărată plagă a societăţii româneşti. În anii 1946 şi 1947, în Bocsig, a fost organizat un curs de alfabetizare pentru adulţi, predat de către Andrei Guţu, cu efecte benefice pentru populaţia locală[21].

După al doilea război mondial se înregistrează o creştere a numărului de elevi, motiv pentru care localul şcolii era folosit la capacitate maximă, funcţionând mai multe clase paralele. Dimineaţa, veneau la cursuri *clasele A* iar după masa *clasele numite B.* Copiii care locuiau de la uliţa Primăriei înspre Mânerău formau „clasele A” iar cei care locuiau de la uliţa Primăriei înspre Ineu alcătuiau „clasele B”. După război, copiilor li se administra untură de peşte, în pivniţa Şcolii Vechi, în scopul dezvoltării fizice şi a creşterii capacităţii lor intelectuale.

Începând cu anul şcolar 1945-1946, la Bocsig funcţionează un **Gimnaziu unic mixt**, pe lângă şcoala primară. Un fapt pozitiv înregistrat după anul 1948 l-a reprezentat încadrarea, în învăţământul elementar, în decurs de câţiva ani, a totalităţii copiilor de vârstă şcolară, între 7-11 ani. Copiii de vârstă preşcolară (între 3 şi 7 ani) erau şcolarizaţi în grădiniţe cu orar zilnic, o astfel de grădiniţă înfiinţându-se şi în Bocsig în 1948.

Pentru buna desfăşurare a procesului de învăţământ, cu sprijinul statului şi a Primăriei comunei Bocsig, prin munca voluntară a locuitorilor comunei, s-a construit un nou local de şcoală, etajat, dispunând de 8 săli de clasă, laboratoare şi cancelarie, în care să fie cuprinşi toţi elevii ciclului gimnazial. Construcţia noului local de şcoală, numit **„Şcoala Nouă**” a început în anul 1963 şi a fost finalizată în anul 1966, director fiind Ştefan Gabor, clădirea fiind una dintre edificiile reprezentative ale localităţii Bocsig.

După construirea *Şcolii Noi,* pivniţa *Şcolii Vechi*, unde funcţionase până atunci cel dintâi laborator de fizică-chimie din cadrul Şcolii din Bocsig, a fost transformată în atelier de tâmplărie, pentru băieţi şi de

[21] Arhiva Şcolii din Bocsig, *Registru matricol 50bis* (1946-1947), fila 1.

broderie pentru fete. În clădirea *Şcolii Vechi* au învăţat elevii din ciclul primar iar în clădirea *Şcolii Noi*, cei din ciclul gimnazial.

Şcoala (şcolile) din Bocsig, în vremuri grele, chiar sub stăpânire străină, au contribuit la luminarea populaţiei locale, au format generaţii de elevi în spiritul patriotismului, al dragostei de carte şi de ţară.

Bibliografie

Izvoare

Arhiva Şcolii din Bocsig, Registrele cu procese verbale, 1926, Cataloagele şi Registrele cu procese verbale ale şcolii din Bocsig (20.11.1938-29.07.19589), Registru matricol 50bis (1946-1947), fila 1.

Arhiva Parohiei greco-catolice Bocsig, colecţia documente şcolare.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Bocsig.

Frenţiu, Vasile, *Monografia comunei Bocsig*, manuscris, 3 noimebrie 1976.

Statutul Organic al bisericii greco-orientale din Ungaria şi Transilvania cu un supliment, Sibiu, 1887.

Lucrări

Boia, Stelean- Ioan, *Învăţământul românesc din părţile Aradului între anii 1918-1944*, în Ziridava", nr. XV-XVI, Arad, 1987.

Bratul, Ioan, *Învăţământul secundar din Ardeal*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918-1928*, II, Bucureşti, 1929.

Păcurariu, Mircea, *Scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 2002.

Popeangă, Vasile, *Reţeaua şcolară din zona Ineu –Buteni în anul 1877*, în *Catedra. Culegere de studii*, Arad, iunie 1976.

Popeangă, Vasile, *Şcoala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 şi lupta sa pentru unire*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucueşti, 1974.

Popeangă, Vasile, *Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.

Popeangă, Vasile, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului (1721-1821*), Arad, 1974.

Biserica Ortodoxă arădeană în evenimentele de la 1848-1849. Vlădica Gerasim Raţ (1835-1850)

The Arad Orthodox Church during the 1848 – 1849 events. Vlădica Gerasim Raţ (1835-1850)

Paul Krizner[*]

Abstract

The Romanian church leadership in Transylvania during the nineteenth century was the same as the national leadership. A key role of the ideological and religious struggle regarding the emancipation of Romanians in Transylvania and Banat was played by the two Orthodox hierarchs, Andrei Şaguna in Sibiu, and Gherasim Raţ in Arad. The present study emphasizes the outstanding personality of Gherasim Raţ, the leader who guided the fate of Arad's orthodoxy in a troubled period of the national history, taking account of the conflicts that took place during the Revolution of the forty-eighters. Gherasim Raţ dedicated his entire life to the Orthodox Church and to Romanian people with important evolutions for the national and religious emancipation.

Key-words. Bishop, Arad, cathedral, revolution, Orthodox Church.

Incursiuni istorice ale Eparhiei arădene

În 1593 armatele lui Mihai Viteazul şi cele ale lui Sigismund Batory eliberează Lipova şi Ineul de sub ocupaţia otomană, apărând date maghiare şi sârbeşti despre doi ierarhi din 1598 şi anume la Ineu vlădica Vasile, iar la Lipova Matei[1], se pare că cel din urmă ar fi fost hirotonit după consemnările lui Gheorghe Brancovici, în Moldova. După moartea episcopului Matei îi urmează la tron vlădica Sava I care la 7 Aprilie 1607 recucereşte de la turci cetatea Lipovei[2]. La 9 noiembrie 1607 vlădica Sava dăruieşte mănăstirii

[*] Doctorand la Institutul „George Bariţiu" al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; paul_krizner@yahoo.com

[1] Vasile Mangra, *Sava Brancovici*, Arad, 1906, p. 46.

[2] Gheorghe Liţiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie. Viaţă culturală. Monumente de artă", Arad, 1989, p. 26.

Hodoş-Bodrog satul Bodrog ce a fost populat de acest ierarh. După moartea acestuia vine la tronul episcopal nepotul lui Sava Brancovici şi anume Lazăr Branchovici, după călugărie Loghin, călugărit la mănăstirea Beocin, situată la nord de Belgrad. Prea puţine date se cunosc despre vlădica Loghin în ceea ce priveşte păstorirea lui la Ienopole, ştim însă că pictează o icoană a Maicii Domnului pentru domnitorul Matei Vodă Basarab şi este îngropat la mănăstirea Comana din Ţara Românească.

Viaţa bisericească în oraşul Arad apare odată cu primele comunităţi ce s-au aşezat în aceste zone. După unii istorici Aradul se afla unde este acum localitatea Vladimirescu şi se numea Orod. Cu trecerea timpului Aradul devine un important centru politic, cultural, dar şi bisericesc ce va avea o episcopie ortodoxă chiar de la începutul secolului al XVIII-lea, mai exact de la 1706, fiind condusă de ierarhi de neam sârb până în 1829 când pe tronul vlădicesc de la Arad este instalat episcopul Nestor Ioanovici, originar din zona Făgăraşului[3].

Chiar din zorii secolului al XVIII-lea existau două comunităţi ortodoxe, una sârbă şi cealaltă românească, ce se grupau în jurul celor două biserici ortodoxe existente: biserica ortodoxă sârbă cu hramul *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*, datând din anul 1702, azi în zona Pieţei sârbeşti şi cea ortodoxă română cu hramul *Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul* ce se afla pe locul unde azi se află Colegiul Naţional Moise Nicoară[4].

În ceea ce priveşte edificiul eclezial din prima jumătate a secolului al XVIII-lea părerile sunt împărţite, unii istorici afirmau că exista înaintea acestei biserici una mai mică ce servea comunitatea ortodoxă[5], iar istoricul şi preotul Gheorghe Ciuhandu îl contestă pe preotul Ioan Rusu parohul Aradului care într-un studiu publicat în anul 1883[6] susţinea că prima atestare a bisericii Sfântul Ioan Botezătorul, conform tradiţiei, apare încă din vremea regelui Matia Corvin, dar nu poate fi dovedită această afirmaţie[7].

Există statistici ce dovedesc numărul mare al românilor ortodocşi din Arad încă din anul 1777, conscripţie făcută de către episcopia romano-catolică din acea vreme, astfel că Aradul avea un număr de 2434 de catolici maghiari şi germani, iar ortodocşii numărau 5595, majoritatea români, dar şi

---

[3] Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Edit. Gutenberg Univers, 2007, p. 83.
[4] *Arad Monografia oraşului de la începuturi până în 1989*, Edit. Nigredo, 1999, p. 229.
[5] Gheorghe Liţiu, *Începuturile catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 1-2, p. 84, nota 2.
[6] Ase vedea articolul în „Biserica şi Şcoala”, anul VII, nr. 28, 10/22 iulie 1883, p. 243-245.
[7] Gheorghe Ciuhandu, *Din viaţa lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49.

sârbi. În ceea ce priveşte numărul greco-catolicilor ei nu au existat decât după anul 1777[8].

La venirea episcopului Isaia Diacovici (1706-1708) în oraşul de pe Mureş se găseau două biserici ortodoxe ce datau încă de la începutul secolului al XVII-lea, unde erau comunităţi de români şi de sârbi[9]. Ajuns pe aceste meleaguri Episcopul Isaia cumpără proprietatea fostului căpitan împărătesc, punând astfel bazele materiale ale Episcopiei Aradului. Casele cumpărate se aflau în apropierea bisericii de pe malul Mureşului, unde actualmente funcţionează Colegiul Naţional Moise Nicoară, astfel aceste case devenind reşedinţă episcopală, iar biserica este ridicată la rang de catedrală[10].

Odată cu mutarea episcopului la Arad, viaţa bisericească se organizează în centrul eparhial, dar să nu uităm că Isaia Diacovici nu va renunţa la titulatura de episcop al Ienopolei ca semn de protest faţă de autorităţile imperiale ce nu-i dăduseră scaunul episcopal de la Timişoara. Vlădica Diacovici depune o activitate pastorală deosebită, îngrijindu-se atât de sârbi, cât şi de românii ortodocşi, iar după moartea acestuia şirul episcopilor de neam sârb din eparhia arădeană va dura până în anul 1829, când va fi ales un episcop de neam român, pe nume Nestor Ioanovici originar din părţile Făgăraşului.

Printre alţi ierarhi de seamă din perioada secolului al XVIII-lea se numără şi fostul vicar de Carloviţ Vichentie Ioanovici (1721-1731). Acesta era un om de o aleasă cultură, ştia limba română ce des o folosea în raporturile şi dialogurile cu ortodocşii români din Arad şi nu numai. Avea prieteni mulţi în unul din cele mai importante foruri imperiale din Viena şi anume Consiliul de Război. A dus o luptă asiduă cu precădere în zona Bihorului împotriva prozelitismului catolic, datorită tulburărilor şi problemelor de ordin confesional din Bihor. Episcopul Vichetie reuşeşte să limpezească aceste tensiuni ivite între ortodocşi şi cei ce doreau să treacă la greco-catolicism. Există un document deosebit de important în care românii afirmau: „sîntem hotărâţi mai bine a muri decât să trăim şi pe mai departe în starea de până acum”[11].

---

[8] *Idem*, în „Hotarul”, Arad, an I (1933), octombrie, nr. 6, p. 2.
[9] Horia Medeleanu, *Oraşul dintre ape*, în „Arad, monografie în imagini”, Arad, 2002, p. 5.
[10] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61.
[11] A se vedea „Biserica şi Şcoala”, nr. 19- 1904 şi N. Firu, *Biserica ortodoxă din Bihor în lupta cu unirea, 1700-1750*, Caransebeş, p. 19.

În anul 1731 Consiliul bisericesc din Belgrad îl alege pe Vichentie mitropolit, încheindu-şi cu cinste şi onoare slujba de arhiereu în Episcopia Aradului, lăsând un vrednic urmaş în persoana lui Isaia Antonovici, ales la 29 noiembrie 1731 şi instalat în anul 1732[12].

La jumătatea secolului al XVIII-lea Episcopia Aradului se afla în pragul desfiinţării pe motiv că nu sunt fonduri suficiente în susţinerea eparhiei, dar adevăratul motiv era distrugerea ortodoxiei arădene, bihorene şi hălmăgene[13].

Vlădica Sinesie Jivanovici vede lumina zilei în anul 1711 în cartierul Sîntandrei de lângă Buda, cartier populat în mare parte de sârbi şi macedo-români sau greci, evidenţiindu-se prin hărnicia şi destoinicia lor. Intră în serviciul bisericesc în calitate de vicar al patriarhului sârb Arsenie al IV-lea Şacabent. Ca episcop de Arad intensifică vizitele canonice şi alipeşte Hălmagiu la episcopia arădeană. A reuşit după multe încercări şi frământări să viziteze pe ortodocşi bihoreni arondaţi, vizită ce a început la 25 martie 1753 şi care a durat până la finele lunii august al aceluiaşi an[14].

Acest vlădică a fost un bun administrator, dar şi preocupat de viaţa spirituală a creştinilor, ajungând să facă două-trei liturghii pe săptămână, hirotonind preoţi pentru diferite parohii. Tot lui se datorează construcţia Mănăstirii Arad-Gai ce devine reşedinţă episcopală de vară.

După multă osteneală şi trudă episcopul Sinesie trece la cele veşnice în 14 martie 1786 la două luni după întocmirea testamentului, fiind împăcat cu gândul că toată viaţa şi-a pus-o în slujba Bisericii ţinând piept prozelitismului uniat din perioada sa de arhipăstorire, înscriindu-se printre cei mai vrednici episcopi arădeni ai secolului al XVIII-lea[15].

Datorită iluminismului, în Arad s-au declanşat ample mişcări de emancipare a românilor ortodocşi, care, nemulţumiţi de ierarhia sârbă de la Carloviţ, doreau un episcop de neam român. Primul moment care a declanşat această emancipare naţională a provocat-o înfiinţarea Preparandiei în 1812, aici formându-se un puternic nucleu intelectual, avându-l în frunte pe dascălul şi preotul Dimitrie Ţichindeal, iar altă etapă a fost cea în care a luat fiinţă Institutul Teologic în anul 1822[16], dar apogeul acestor două etape a constituit-o alegerea unui episcop de neam român în scaunul vacant de la Arad, act concretizat în anul 1829. După un sfert de secol mişcarea naţională

---

[12] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 36.
[13] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. II, Bucureşti, 1981, p. 531.
[14] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 40.
[15] *Ibidem*, p. 42.
[16] *Ibidem*, p. 89.

românească a avut succes prin alegerea episcopului român Nestor Ioanovici originar din Făgăraş.

Acesta vede lumina zilei în anul 1766 sau după alte surse în 1767 după cu reiese din necrologul său unde se menţionează ca a trăit 67 de ani, fiind frate al mamei protopopului de Braşov[17], Iosif Bara[18]. Rămâne orfan de tată încă din tinereţe, iar alături de mama lui şi cele două surori se mută la Braşov, ocupându-se cu negustoria. În 1789 se înscrie la Gimnaziul evanghelic luteran din Pojon (Bratislava), urmând după absolvire şcoala clericală de la Carloviţ, fiind sprijinit de Mitropolitul Ştefan Stratimirovici, iar nu după multă vreme îmbracă haina monahală.

La finele anului 1828 Sinodul electoral bisericesc îl alege ca episcop pe Nestor Ioanovici, iar la 27 ianuarie 1829 este hirotonit la Carloviţ, urmând să fie trimis în această eparhie, dar pe care o păstoreşte o foarte scurtă perioadă de timp, până în anul 1830, când după o suferinţă de câteva zile, la 9/21 februarie trece la cele veşnice având doar 67 de ani.

Funeraliile au loc după rânduiala monahală, fiind înmormântat în ziua de 12/24 februarie 1830 în „gropniţa de sub amvon" din mijlocul catedralei vechi din Arad, iar slujba înmormântării a fost săvârşită de arhimandritul Moise Manuilovici[19] de la Mănăstirea Hodoş-Bodrog. Mai târziu, în anul 1861, rămăşiţele pământeşti ale Episcopului Nestor Ioanovici au fost reînhumate la Mănăstirea *Sfântul Simeon Stâlpnicul* din Arad-Gai[20].

Un nou episcop filo-român la Arad

Pe o perioadă de cinci ani Aradul rămâne fără episcop ortodox, iar sedisvacanţa este ţinută pentru o scurtă perioadă de timp de Iosif Putnic, urmându-i Moise Manuilovici, însă cea mai amare parte a sedisvacanţei o ţine fratele acestuia Maxim Maximovici ce avea „bune sentimente româneşti"[21].

Profesorul de teologie Gherasim Raţ de la Institutul Teologic arădean este cel care, după această sedisvacanţă de cinci ani, va urca pe scaunul vlădicesc le la Arad.

După tradiţie s-ar fi tras dintr-o familie nobiliară „Raţ de Teiuş" din Ardeal, a studiat la Oradea, Timişoara şi Carloviţ apoi a continuat cu

---

[17] Gheorghe Ciuhandu, *Din viaţa lui Nestor …*, p. 7.
[18] Tatăl scriitorului Ioan Bara.
[19] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 96.
[20] Gheorghe Ciuhandu, *Din viaţa lui Nestor …*, p. 46, 51.
[21] Ioan Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 141 şi p. 171.

studiile teologice la Viena şi după finalizarea acestora se căsătoreşte, fiind hirotonit întru preot, iar ulterior protopop.

Era un om cultură, cadru didactic, vorbea fluent limba maghiară, germană, latină, sârbă şi română. Înainte de călugărie purta numele de Gavril Raţ şi a fost protopop al Oradiei, după cum reiese din unele afirmaţii istorice[22], sau la Peştiş. Vine la Arad ca profesor de teologie la Institutul Teologic încă din anul 1822.

Viaţa avea alt drum pentru el, rămânând văduv intră in monahism în anul 1831, primind numele de Gherasim, iar la 2 decembrie 1834 a fost hirotonit protosinghel mitropolitan, iar un an mai târziu la 3 februarie 1835 a fost numit episcop al Aradului[23], însă sfinţirea sa întru arhiereu avea să fie amânată pe data de 25 martie aceluiaşi an şi, la câteva luni mai târziu, în 30 iunie 1835 Comitatul Arad va lua act de numirea noului episcop[24]. Momentul instalării avea să fie amânat atât din cauza situaţiei financiare a eparhiei, dar şi din cauza epidemiei de holeră ce se abătuse peste urbia arădeană în anul 1835, dar într-un final, la 15 august 1838 noul mitropolit Ştefan Stancovici emite gramata mitropolitană pentru instalarea noului episcop la Arad în persoana vlădicului Gherasim Raţ[25].

Nu puţine zile grele avea să-l aştepte pe noul episcop al Aradului, ţinând seama de momentele prin care trecea Biserica Ortodoxă Română, dar s-a dovedit a fi un bun vizionar şi luptător pentru emanciparea naţională, susţinând românismul de pe aceste meleaguri arădene. S-a preocupat îndeaproape de disciplina clerului, dând numeroase circulare cu privire la slujbele ce trebuiau săvârşite de preoţi, astfel că în anul 1839 la data de 30 mai spune: „în dieceza aceasta aşa sunt nebăgători de seamă de chemarea sa cea preoţească. Aşa căci către religie sau legea lui Dumnezeu deci în credinţă, încât nu numai în zilele obişnuite nu săvârşeau Utrenia şi Vecernia ci şi în zilele de duminici şi sărbători”[26] şi episcopul Gherasim Raţ cerea preoţilor să ţină seama de chemarea lor sacramentală şi de jurământul depus în faţa altarului, solicitând după cum am observat, ca preoţii să slujească

---

[22] Mircea Păcurariu, Gheorghe Liţiu, *Istoria Episcopiei Aradului* ..., p. 53, unde se afirmă că Episcopul Gherasim Raţ ar fi fost protopop al Oradiei, iar istoricul Pavel Vesa susţine că ar fi funcţionat ca protopop la Peştiş judeţul Bihor, vezi P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 101.

[23] Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan şi Gherasim Raţ. Pagini mai ales din istoria românilor crişeni (1830-40)*, Arad, 1935, p. 188.

[24] P. Vesa *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 103.

[25] D. Popa, *Momente interesante din istoria Episcopiei Aradului*, în „Biserica şi Şcoala”, an VIII, nr. 4, 22 ianuarie-3 februarie 1884, pp. 30-31.

[26] Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 105.

sfintele slujbe cu regularitate, iar la Sfânta Liturghie dacă nu vor rosti predicile să citească „totdeauna Cazania la norod”[27].

Semnătura Episcopului Gherasim Raţ al Aradului

Episcopul Gherasim Raţ a aderat întru totul la mişcarea iniţiată de episcopul, mitropolitul de mai târziu, Andrei Şaguna al Transilvaniei, contribuind astfel la pregătirea separării ierarhice a românilor de Mitropolia ortodoxă de la Carloviţ şi reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe a românilor transilvăneni. Era singura cale deschisă pentru apărarea fiinţei naţionale şi a limbii române, stopând astfel toate încercările de deznaţionalizare care veneau şi din interiorul Ortodoxiei nu numai din afara ei.

Viaţa acestui ierarh nu a fost uşoară, iar după Sinodul eparhial din iunie-august 1850, fiind foarte bolnav iscăleşte testamentul său la 2/14 august 1850 presimţindu-şi sfârşitul ce va avea să fie în 5/27 august aceluiaşi an când vlădica Gherasim Raţ pleacă la cele veşnice[28].

„Catedra” Episcopului

Fără îndoială prima atestare documentară face referire la biserica ce se afla pe malul Mureşului, unde actualmente se află Colegiul Naţional Moise Nicoară, însă după unii istorici se pare că ar fi existat o biserică încă

[27] Arhivele Parohiei Ortodoxe Române Arad-Micălaca-Veche, Protocolul circularelor registrul nr. 5/1832-1852, f. 47v-48. Circulara din 30 mai 1831 prin care se cerea preoţilor să slujească şi peste săptămână, nu numai în duminici şi sărbători, a se vedea şi la Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie…*, p. 105.

[28] Decesul episcopului Gherasim Raţ a survenit din cauza unei infecţii provocată „din scărpinătură”, detalii vezi la P. Vesa, *Episcopii …*, p. 129.

de pe vremea lui Matei Corvin (1458-1490)[29], iar istoricul maghiar Marki Şandor, menţionează chiar şi anul construcţiei acestei biserici, datând-o în anul 1498, biserică care ar fi avut hramul *Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel*[30], însă după alte surse istorice se pare că ar fi existat o biserică înfiinţată de Dimitrie Iakşici din Nădlac[31] în vremea lui Matei Corvin[32].

Când episcopul Isaia Diacovici îţi mută reşedinţa episcopală de la Lipova în Arad găseşte în colţul dintre Mureş[33] o biserică în stare funcţională pe care o ridică la rang de catedrală. În anul 1725 ortodocşii români au o altă catedrală cu hramul *Naşterea Sf. Ioan Botezătorul*, situată se pare în locul unui vechi lăcaş de cult lângă sediul administrativ episcopal, iar în 1814 este înlocuită cu altă biserică purtând acelaşi hram[34].

Fosta Catedrală Ortodoxă Română din timpul Revoluţiei de la 1848-1849. Actualmente se află Colegiul Naţional „Moise Nicoară”

Lăcaşul de cult ce urma să se construiască a întâmpinat multe dificultăţi, în primul rând cele de ordin material, făcându-se donaţi în bani şi materiale de construcţii. Preotul Constantin Popovici spune că noul lăcaş de cult „s-a edificat peste cea mică, aşa încât în biserica cea mică se săvârşea

---

[29] Gh. Ciuhandu, *Din viaţa lui Nestor …*, p. 43.
[30] Marki Şandor, *Arad varmegye es Arad szabad Kiraly varos torfenete*, vol. I, Arad, 1892, p. 474
[31] Isaia Tolan, *File din istoria Aradului*, p. 474.
[32] Gh. Ciuhandu, *Din viaţa lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49.
[33] Este vorba de actualul Bulevard al Revoluţiei, iar episcopul Isaia cumpără case şi teren pe strada ce se va numi a Episcopului.
[34] P. Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoria Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2015, p. 54.

serviciul divin iar pe dinafară se lucra şi numai după ce s-a gătat cea mare s-au surpat cea mică şi s-au scos afară toate recvisitele şi icoanele”[35]

În perioada revoluţiei paşoptiste biserica şi palatul episcopesc au fost grav avariate, iar Episcopul Gherasim Raţ trimite o circulară în vederea strângerii de fonduri pentru repararea lăcaşului de cult, trebuie ştiut că în timpul revoluţiei biserica a fost transformată în închisoare unde erau ţinuţi ofiţerii revoluţionari.[36]. După Reparaţiile aferente, într-un cadru solemn, Episcopul Gherasim Raţ o sfinţeşte dar viaţa acestui lăcaş de cult nu avea să fie lungă.

Regimul absolutist habsburgic, după revoluţia din 1848-1849 decide demolarea bisericii invocând două motive, în primul rând era prea aproape de cetatea fortăreaţă de pe Mureş iar în al doilea rând se dorea sistematizarea oraşului. Ştirea demolării bisericii este adusă la cunoştinţă comunităţii în şedinţa din 1 februarie 1855 de către protopopul Aradului Ioan Raţ. Comunitatea locală despăgubind biserica, cu suma de 43.976 fl. 50 cr.[37] Datorită faptului că era prea aproape de malul Mureşului conform afirmaţiilor autorităţilor imperiale, biserica nu va avea o viaţă lungă pentru că în anul 1861 va fi demolată.

Este de remarcat faptul că enoriaşii acestei biserici au contribuit substanţial la înfiinţarea Înaltei Şcolii Pedagogice-Preparandia, iar în biserică la 3/15 noiembrie 1812 s-a dat citire, într-un cadru festiv, actului oficial de constituire a şcolii.

Noul lăcaş de cult avea să se construiască pe un loc mlăştinos care nu era corespunzător unui asemenea edificiu monumental dar în cele din urmă se va zidi pe pilote.

---

[35] Gh. Liţiu, *Începuturile Catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 1-2, p. 84

[36] P. Vesa, *Spiritualitate ortodoxă…,* p. 82

[37] Gh. Ciuhandu, *Din viaţa episcopului*…, p. 85.

Catedrala „veche” (Parohia Arad-centru)

Punerea pietrei de temelie a coincis cu începerea lucrărilor de costrucţie în vremea episcopului Procopie Ivaşcovici al Aradului, act înfăptuit în anul 1861, iar în 1865 Biserica Catedrală a fost finalizată, serbându-se reactivarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei dar şi alipirea unei părţi din Banat la Episcopia Aradului. Biserica va avea hramul *Naşterea Sfântului Ian Botezătorul*.

Sigur, de-a lungul timpului biserica a cunoscut şi alte intervenţii şi reparaţii însă ea rămâne peste veacuri un lăcaş de cult plin de încărcătură istorică şi frumuseţe arhitecturală.

Vizita canonică a episcopului arădean Ioan Meţianu la Nădlac cu ocazia sfinţirii bisericii (15 august 1898)

The Canonical Visit of the Bishop of Arad Ioan Meţianu, to Nădlac at the Consecration of the Church (August 15, 1898)

Gabriela Adina Marco[*]

Abstract

During the second half of 19th century, the building of the Romanian Orthodox Church from Nădlac has undergone extensive modifications (the walls were up righted, the church tower was restored, the walls were painted, and sculptures were placed inside). The Romanian Orthodox Church was consecrated during the summer of 1898, by Ioan Meţianu, the Bishop of Arad (1875-1898), Moise Bocşan, Protopope of Arad, priests from Nădlac and nearby, as well as a large number of believers. The local authorities organized a "soiree" in the evening.

Key-words: Nădlac, consecration, Ioan Meţianu, church, canonical visit.

Imediat după ridicarea bisericii, în perioada 1822-1829, noul lăcaş de cult ortodox din Nădlac a fost sfinţit de către un sobor de preoţi, condus de către protopopul din Sânnicolau Mare şi format din preoţii locali şi cei din localităţile din jurul Nădlacului[1]. În acea perioadă de început de secol XIX, s-a dus adevărate „lupte" pentru instalarea unui arhiereu de origine română pe tronul episcopal de la Arad. Triumful ortodoxiei româneşti din părţile Aradului a coincis cu faptul că la Nădlac tocmai se încheia construcţia bisericii. În fruntea Episcopiei Aradului, primul episcop de origine română a fost ales în persoana bătrânului arhimandrit Nestor Ioanovici (1829-1830)[2]. Bătrân şi bolnav, acesta nu a păstorit la Arad decât

[*] Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi", doctorandă la Institutul „George Barițiu" al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; mgabi16@gmail.com

[1] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român* (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 28/1871-1919, f. 97, dosarul nr. 6/1941-1944, f. 73.

[2] Amănunte vezi la Pavel Vesa, *Episcopia Aradului între 1786-1830. De la ultimul Episcop sârb la primul Episcop român*, Arad, edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2010.

câteva luni, după care scaunul episcopesc a devenit din nou vacant pentru o perioadă îndelungată, până în anul 1835, când a fost ales episcopul Gherasim Raţ[3]. În aceste condiţii destul de tulburi, din încredinţarea conducerii Episcopiei Aradului, la binecuvântarea bisericii din Nădlac a participat doar protopopul de la Sânnicolau Mare, înconjurat de un sobor de preoţi din Nădlac şi localităţile din jur. Dar doleanţa nădlăcanilor ca biserica lor să fie sfinţită de arhiereu nu a fost abandonată.

Având în vedere că banii bisericii s-au epuizat odată cu construirea noului lăcaş de închinăciune, s-a hotărât ca în biserica nouă să se folosească măcar pentru un timp obiecte provenite din vechiul lăcaş de cult din Nădlac. A fost instalat iconostasul vechi în noul locaş de cult, care a fost utilizat până în anul 1896. Iar pe acesta, din cauza vechimii iconostasului „strepus" din biserica din Velj, spre sfârşitul secolului al XIX-lea de-abia se mai vedeau chipurile sfinţilor[4]. Fiind inscripţionat cu litere chirilice şi în limba slavonă, iconostasul nu mai corespundea cu realitatea istorică de la sfârşitul veacului. Sinodul parohial din Nădlac a decis realizarea unui alt iconostas, iar cel mutat din biserica veche din Velj să nu se distrugă, ci să se dea unei biserici mai puţin bogate[5]. După puţină chibzuială şi în urma cererii exprimate de preotul şi credincioşii din Cladova, s-a decis în şedinţa din 3/15 august 1897 ca iconostasul vechi de la Nădlac să fie trimis acolo, unde preot era Ioan Căpitan, ginerele preotului nădlăcan George Șerban. După ce a primit iconostasul, preotul Ioan Căpitan din Cladova a trimis la Nădlac, la data de 5/17 decembrie 1897, o scrisoare de mulţumire[6] în numele credincioşilor din parohia sa: „atât în numele său, cât şi în numele poporenilor săi îşi esprimă mulţumită pentru templa veche donată bisericii din Cladova". Se pare că la biserica din Cladova se păstrează până astăzi iconostasul vechi mutat aici de la Nădlac.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, biserica nădlăcană a fost supusă unor ample renovări şi modificări. În primul rând, s-a înălţat bolta, iniţial nava bisericii fiind doar până la nivelul ferestrelor actuale. În anul 1883, s-a înălţat turnul actual[7], iar în deceniile ulterioare s-au efectuat

---

[3] Idem, *Eparhia Aradului în perioada Episcopului Aradului Gherasim Raţ (1835-1850)*, Arad, edit. Mirador, 2008.
[4] A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 55/1879-1894, f. 37.
[5] Idem, registrul nr. 56/1894-1898, f. 150, 156.
[6] *Ibidem*, f. 167.
[7] Gabriela Adina Marco, *Turnul Bisericii Ortodoxe din Nădlac*, în „Ecclesia" (Nădlac), anul III nr. 4,5 (16,17) mai, iunie 2001, p. 3.

lucrări de pavimentare, pictură interioară[8], realizarea şi montarea obiectelor de sculptură[9]. În luna decembrie a anului 1897, pictura, sculptura şi pardosirea bisericii erau terminate[10].

Următorul pas de urmat era târnosirea locaşului de cult proaspăt renovat. În favoarea acestei doleanţe a nădlăcanilor a contribuit şi faptul că biserica nu fusese sfinţită de către arhiereu, ci numai de protopop, din însărcinarea conducerii Episcopiei arădene. În timpul iernii 1897/1898, pe ordinea de zi a şedinţelor comitetului parohial din Nădlac, s-a aflat şi sfinţirea bisericii. Pentru ca acest eveniment să se desfăşoare în cele mai bune condiţii, în şedinţa din data de 11/23 decembrie 1897[11] s-au făcut mai multe propuneri. Un grup de credincioşi susţinea ca sfinţirea bisericii să se facă cât mai urgent, iar slujba să fie oficiată doar de preoţii din localitate, iar mai târziu să se facă „sfinţirea solemnă să se facă când va fi timp mai plăcut şi când ar pote participa şi Prea Sânţia Sa Dl. Episcop". Un alt grup de credincioşi membrii ai comitetului parohial propunea ca la sfinţirea ce se va face cât mai curând de preoţii nădlăcani să fie invitat arhimandritul Augustin Hamsea sau protosinghelul Ioan I. Papp.

Renumele corului bisericesc de la Lugoj a ajuns şi la Nădlac. Unii membri ai comitetului parohial au cerut ca celebrul cor lugojean să fie invitat la slujba de sfinţire a lăcaşului de cult nădlăcan. Dar, datorită sumelor destul de mari cheltuite cu pictarea şi dotarea bisericii cu diverse obiecte necesare cultului, bugetul „s-a subţiat" destul de tare. Din această cauză s-a abandonat ideea invitării faimosului cor bănăţean.

La data de 3 ianuarie 1898[12] se trimite o invitaţie episcopului arădean Ioan Meţianu (1875-1898) prin care este rugat să participe la târnosirea bisericii din Nădlac. Cu această ocazie, se propune şi se votează să se dea episcopului un „onorariu" de 5 „suferini" (galbeni) pentru a participa la „sfinţirea festivă a sftei noastre biserici".

---

[8] Idem, *Pictura bisericii ortodoxe din Nădlac, prima lucrare a pictorului Ioan Zaicu*, în „Studii şi cercetări istorice bănăţene" (Timişoara), edit. Eurostampa, vol. 1/2015, pp. 407-422.

[9] Idem, *Sculptorul Nistor Busuioc şi contribuţia sa la dezvoltarea sculpturii eclesiastice din Banat (Biserica ortodoxă română din Nădlac)*, în „Studii şi cercetări / Studije i istraživanja. Actele simpozionului internaţional Banatul – Istorie şi multiculturalitate / Radovi Međunarodnog simpozijuma Banat – Istorija i multikulturalnost. Zrenianin 2015, Reşiţa 2015", Reşiţa, Edit. Fundaţiei FREFV Novi Sad, 2015, pp. 723-734.

[10] A. P. O. R. Nădlac, registru 56/1894-1898, f. 170.

[11] *Ibidem*, f. 160-161.

[12] *Ibidem*, f. 174.

În şedinţa comitetul parohial nădlăcan din data de 2/14 august 1898[13] s-a ales o comisie care să „aranjeze” festivităţile de sfinţire a bisericii, comisie formată din preoţii Nicolae Chicin şi Vichentie Marcovici, alături de credincioşii Aurel Petrovici, Ioan Cacinca, Ioan Rusu, Teodor Drăgan, Petru Şumandan, Sofronie Chicin, Pavel Roşuţ, Dimitrie Precupaş, Ştefan Stroia, dr. Iulian Chicin, Aurel Şuluţiu, Vichentie Marcovici junior, Traian Peţian, Ioan Lugojan, Trifon Lugojan, Ştefan Lazăr, Gligor Stroia, Teodor Ţiabic, Ştefan Faur, Ştefan Hornoi. Alături de aceştia au fost cooptaţi şi învăţătorii de la şcolile confesionale, şi anume Samson Lugojan, Ioan Caracioni, Romul Tăucean şi Mihai Chicin.

O nouă solicitare adresată episcopului Ioan Meţianu în care se exprimă dorinţa credincioşilor nădlăcani ca ierarhul arădean să participe la sfinţirea locaşului lor de închinăciune este adresată de către preotul Nicolae Chicin în data de 7/19 august 1898, şi care preciza: „Comuna bis. gr. or. română din Nădlac de un timp îndelungat a fost pătrunsă de dorinţa fierbinte că să-şi poată odată înfrumuseţa şi renova Sta sa biserică, ca pentru nenumăratele daruri şi bunătăţi pe cari le primeşte dela cel Preaînalt în semn de mulţumită să aducă o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu. Acum după ce din îndurarea şi cu ajutorul Tatălui ceresc acea înfrumuseţare şi renovare este terminată, credincioşii bisericii noastre prin comitetul parohial vin a da expresiune acelei dorinţe ferbinte, ca sta biserică să fie sânţită de către Înaltul Prea Sânţia Voastră ca astfel bucuria lor avându-vă în mijlocul lor să fie deplină, deci subscrisul în numele comitetului parohial din Nădlac cu toată umilinţa vin a vă roga să binevoiţi a primi şi efeptui sânţirea bis. n.” [14].

În prezenţa unui mare număr de credincioşi, atât ortodocşi nădlăcani, cât şi din satele învecinate, precum şi reprezentanţi ai altor confesiuni religioase din Nădlac, la data de 15/27 august 1898, sâmbătă, la prăznuirea Adormirii Maicii Domnului, într-o atmosferă de mare sărbătoare s-a sfinţit lăcaşul de cult renovat în anii anteriori. Slujba de sfinţire, urmată de Sfânta Liturghie, a fost săvârşită de un sobor de preoţi care l-a avut în frunte pe Ioan Meţianu – episcopul Aradului (care peste doar câteva luni va ajunge mitropolit al Ardealului) şi pe preoţii nădlăcani Vichentie Marcovici şi Nicolae Chicin[15]. Atunci au fost aşezate în masa Sfântului Altar moaşte de sfinţi.

---

[13] *Ibidem*, f. 201.

[14] Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Aradului (A. A. O. R. Arad), dosarul nr. 271-III-898, document 4271 din 7/19 august 1898.

[15] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 6/1901-1903, f. 126.

Prima fotografie a bisericii ortodoxe române din Nădlac, datând de la sfârşitul secolului al XIX-lea Pe margine sunt trecute date referitoare la parastasele pentru personalităţi

Episcopul îl invită şi pe preotul Moise Bocşan din Curtici, pe atunci protopopul Aradului, să îl însoţească la sfinţirea bisericii din Nădlac: „te poftesc a mă însoţi la acel act sărbătoresc". Alături de cei doi, la Sfântul Altar au mai slujit Ignatie I. Pap, dr. Ioan Trailescu, Iosif Beşan din Gyula, Pavel Mercea din Şeitin, Demetriu Ganea din Semlac, Ioan Evuţan şi dr. Demetriu Barbu din Pecica, şi Romul Nestor din Cianad, precum şi preoţii din Nădlac, Vichentie Marcovici şi Nicolae Chicin. De asemenea, au slujit şi diaconii Ioan Giorgia şi Mircea Beşan, ultimul fiind hirotonit în treapta preoţească, fiind numit preot în Sânnicolaul mic[16]. Răspunsurile liturgice au fost date de un cor format din elevi seminarişti, conduşi de un fiu al satului, Trifon Lugojan.

Ulterior, Ioan Meţianu îşi amintea de vizita efectuată şi despre evenimentul petrecut la Nădlac[17]: „acea biserică în adevăr frumoasă şi pompoasă" a fost sfinţită „cu solemnitatea recerută spre bucuria şi mulţumirea poporului nostru de acolo".

[16] *Biserica şi Şcoala* (Arad), an XXII, 1898, 23 august/4 septembrie, nr. 34, p. 1.
[17] A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 271-III-1898, document 4271 din 16/28 august 1898.

Ioan Meţianu, episcopul Aradului (1875-1898), apoi mitropolit al Ardealului (1898-1916)

Cu ocazia fiecărei vizite arhiereşti în comunele aflate sub jurisdicţia scaunului episcopesc de la Arad, săptămânalul *Biserica şi Şcoala* relata mai apoi desfăşurarea acestei întâlniri dintre credincioşi şi arhiereu-păstor. Şi cu ocazia sfinţirii bisericii de la Nădlac, săptămânalul oficios al Episcopiei arădene a prezentat pe prima pagină relatarea evenimentului festiv desfăşurat cu ocazia „sfinţirii pompoasei biserici din comuna Nădlac. Această comună situată în comitatul Cianad la marginea eparchiei Aradului şi locuită de un popor activ şi însufleţit pentru legea şi biserica strămoşească, în timpul din urmă şi-a reparat şi înfrumuseţat biserica sa într-un mod demn de a servi de locaş lui Dumnezeu, de adăpost şi mângăiare creştinească pentru vrednicul nostru popor din comuna Nădlac”[18].

[18] *Biserica şi Şcoala*, loc. cit.

Anul XXII. ARAD, 23 August (4 Septemvre) 1898. 34.

BISERICA şi ŞCÓLA.

Fóiă bisericéscă, şcolastică, literară şi economică.

Iese odată în săptămână: DUMINECA.

PREŢUL ABONAMENTULUI. Pentru Austro-Ungaria: Pe un an 5 fl.—cr., pe 1/2 an 2 fl. 50 cr. Pentru Romania şi străinătate: Pe un an 14 fr., pe jum'ătate an 7 franci.

PREŢUL INSERŢIUNILOR: Pentru publicaţiunile de trei ori ce conţin cam 150 cuvinte 3 fl.; până la 200 cuvinte 4 fl.; şi mai sus 5 fl. v. a.

Corespondenţele să se adreseze Redacţiunei „BISERICA şi ŞCÓLA." Ér banii de prenumeraţiune la TIPOGRAFIA DIECESANĂ în ARAD.

Sfinţirea bisericii din Nădlac.

Tradiţionala insufleţire a poporului român pentru acte de pietate creştinéscă, şi legătura iubirii dintre popor şi ierarchia nóstră naţională sûnt şi rămân pururi dovedi vědute şi garenţă sigură pentru un viitoriu mai bun ş. pentru înaintarea nóstră în spirit creştinesc pre tóte terenele vieţii. Înregistrăm astăţi o nouă şi frumósă dovadă de spirit creştinesc din incidentul sfinţirii pompósei biserici din comuna N ă d l a c. Acéstă comună situată în comitatul Cianad la marginea eparchiei Aradului şi locuită de un po-

cari luase loc poporul, carele venise la gară pentru intêmpinarea şi bineventarea Pré Sănţiei Sale. Ajungênd în comună Pré Sănţia Sa fu intêmpinat şi primit între sunetul clopotelor dela tóte bisericile din localitate de întreg poporul, carele îmbrăcat în haine de sêrbătóre şi postat de ambele părţi ale stradei, pre unde trecea trăsura, carea ducea pre Pré Sănţia sa, — prin frenetice urări de „să trăiéscă" dedea espressiune bucuriei, că vede în mijlocul sêu pre iubitul Archiereu.

Întrégă comuna era îmbrăcată în haine de sêrbătóre; şi trei porţi de triumf cu inscripţiunile:

Foaia de titlu al săptămânalului *Biserica şi Şcoala*, numărul 34 din 23 august/4 septembrie 1898, în care se relatează despre sfinţirea bisericii ortodoxe române din Nădlac

La data de 23 august/4 septembrie 1898 s-a desfăşurat o şedinţă[19] a comitetului parohial nădlăcan în care s-a făcut bilanţul evenimentului desfăşurat în urmă cu câteva zile. Pentru sfinţire s-au cheltuit 520 florini. În urma unui concert s-au strâns 165 florini, restul sumei fiind suportată din bugetul bisericii. Se propune a se da „mulţumită protocolară" mai multor persoane care au participat ori care s-au implicat în organizare. În primul rând s-a mulţumit episcopului Ioan Meţianu, apoi protopretorului Coloman Szojka pentru cuvântarea rostită şi pentru menţinerea ordinii publice în timpul slujbei şi a festivităţilor ce au urmat. S-a mulţumit doamnelor din Nădlac Rusu, Luţai, Cacinca pentru „ostenelele avute cu ocasiunea arănjărei" evenimentului, lui Ştefan Stoica, Uroş Morariu, Ilie Mărginean, Ioan Precupaş pentru „aducerea episcopului cu caii". Şi nu în ultimul rând, s-a mulţumit coriştilor care au dat răspunsurile liturgice şi care apoi au susţinut un mic program artistic, preotului Nicolae Chicin, comitetului parohial şi comisiei care s-a ocupat cu buna desfăşurare a evenimentului festiv.

Prin eforturile sale, comunitatea ortodoxă din Nădlac şi-a înălţat un locaş de cult impozant, fastuos, în pas cu doleanţele şi exigenţele enoriaşilor, în pas cu evoluţia ascendentă a vieţii materiale şi spirituale a societăţii nădlăcane şi a situaţiei materiale a credincioşilor. „Biserica a fost pentru neamul nostru mângâiere, sprijin şi ajutor şi mai ales păstrarea limbii,

[19] A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 56/1894-1898, f. 202-203.

datinelor şi sufletului nostru, adică a fost temelia pe care s-a ridicat unitatea noastră naţională.” Sunt cuvintele generalului Codrescu şi generalului Alimănescu, inserate într-o circulară trimisă la toate oficiile parohiale din cuprinsul Eparhiei Aradului în anul 1935[20].

Anexă.

Articolul de fond din săptămânalului *Biserica şi Şcoala*, numărul 34 din 23 august/4 septembrie 1898 (transcriere):

Sfinţirea bisericii din Nădlac

Tradiţionala însufleţire a poporului român pentru acte de pietate creştinească, şi legătura iubirii dintre popor şi ierarchia noastră naţională sunt şi rămân pururia dovedi văzute şi garanţă sigură pentru un viitotriu mai bun şi pentru înaintarea noastră în spirit creştinesc pre toate terenele vieţii. Înregistrăm astăzi o nouă şi frumoasă dovadă de spirit creştinesc din incidentul sfinţirii pompoasei biserici din comuna Nădlac. Această comună situată în comitatul Cianad la marginea eparchiei Aradului şi locuită de un popor activ şi însufleţit pentru legea şi biserica strămoşească, în timpul din urmă şi-a reparat şi înfrumuseţat biserica sa într-un mod demn de a servi de locaş lui Dumnezeu, de adăpost şi mângăiare creştinească pentru vrednicul nostru popor din comuna Nădlac.

Biserica astfeliu reparată şi împodobită cu o pictură esecutată cu multă artă, s-a sfinţit cu solemnitatea meritată prin Prea Sfinţia Sa părintele Episcop al Aradului Ioan Meţianu în sărbătoarea sfintei Adormiri a maicii Domnului. În această zi Prea Sânţia Sa călători la Nădlac cu trenul de dimineaţă, unde sosind fu întâmpinat cu căldura ce o dă astor feliu de acte numai o inimă adeverat creştinească de mulţime de popor, şi bineventat în numele comunei bisericeşci de părintele Vincenţiu Marcoviciu şi în numele comunei politice de protopretorele cercual. P. S. S. după ce mulţămi poporului pentru iubirea şi alipirea cu carea a fost întâmpinat ocupă loc în o trăsura de gală cu patru cai, ca patru şoimi, şi merse spre comuna Nădlac însoţit de un frumos banderiu de călăreţi format din voinicii comunei noastre Nădlac şi de o mulţime de trăsuri, în cari luase loc poporul, carele venise la gară pentru întâmpinarea şi bineventarea Prea Sânţiei Sale. Ajungând în comună Prea Sânţia Sa fu întâmpinat şi primit între sunetul clopotelor de la toate bisericile din localitate de întreg poporul, carele îmbrăcat în haine de sărbătoare şi postat de ambele părţi ale stradei, pre unde trecea trăsura, carea ducea pre Prea Sânţia sa, – prin frenetice urări de

[20] A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 25.

„să trăiască” dedea espressiune bucuriei, că vede în mijlocul său pre iubitul Archiereu.

Întreaga comună era îmbrăcată în haine de sărbătoare; şi trei porţi de triumf cu înscripţiunile: „bine ai venit” şi „Osana Celui ce vine întru numele Domnului” vesteau însemnătatea actului sfânt, pentru a cărei săvârşire visita de astă dată P. S. S. comuna Nădlac. În apropierea casei preotului Nicolae Chicin menită a servi de locuinţă Prea Sânţiei Sale, erau postate în două rânduri 60-80 de fetiţe îmbrăcate în vestminte albe, cari presărau flori în calea iubitului Archiereu, iar în ambitul numitei case îl asceptau pre P. S. S. mai multe fetiţe îmbrăcate în haine de sărbătoare cari i-au oferit frumoase buchete în semn de pietate pentru buna venire şi în conscienţa actului mare, ce avea a severşi.

De la casa părintelui Nicolae Chicin P. S. S. fu condus de preoţime îmbrăcată în ornate între cântări evlavioase la biserică. Aici fu bineventat prin un frumos discurs de părintele Nicolae Chicin. După acest discurs şi după răspunsul Prea Sânţiei Sale, – P. S. S. întră din biserică, – şi asistat de părinţii protopresviteri: Moise Bocşan, Ignatie Pap, Dr. Ioan Trailescu, preoţii: Iosif Beşan din Gyula, Vincenţiu Marcoviciu din Nădlac, Pavel Mercea din Şeitin, Demetriu Ganea din Semlac, Ioan Evuţan şi Dr. Demetriu Barbu din Pecica, Nicolae Chicin din Nădlac şi Romul Nestor din Cianad, precum şi de diaconii Ioan Giorgia şi Mircea Beşan în fiinţa de faţă a întreg poporului din comuna Nădlac şi a unui însemnat număr de popor din comunele din jur, săvârşi actul sfinţirii cu toată solemnitatea prescrisă de ritualul bisericii noastre.

După săvârşirea actului sfinţirii bisericii şi după ocolirile prescrise P. S. S. oficia sfânta liturghie, la finea căreia ţinu o cuvântare instructivă despre însemnătatea credinţii şi alipirii poporului către sfânta biserică străbună şi despre însemnătatea şcoalei confesionale în dezvoltarea şi înaintarea poporului. Sub decursul sfintei liturghii, P. S. S. chirotoni întru preot pre diaconul Mircea Beşan ales de preot în comuna Sân-Nicolaul mic.

Cântările rituale atât sub actul sfinţirii, cât şi la sfânta liturghie le-a esecutat un cor compus din elevi de ai seminariului nostru diecesan sub conducerea dlui Trif Lugojan.

După terminarea serviţiului divin Prea Sânţia Sa stropi cu apă sfinţită întreg poporul adunat, şi împărţi sfânta anaforă.

După serviţiul divin P. S. S. făcu mai multe visite la onoraţiorii din comună. Apoi urmă banchetul aranjat în sala cea mare a oraşului. La banchet primul toast îl ridică P. S. S. pentru Majestatea Sa prea gloriosul nostru împărat şi Rege apostolic Francisc Iosif Întâiul. Acest toast fu

ascultat de întreg publicul stând în picioare. După aceasta s-a toastat pentru Prea Sânţia Sa, pentru preoţime şi învăţătorime şi pentru popor.

În aceeaşi zi seara corul format din elevii seminariului nostru diecesan, precum şi corul tinerimii din Nădlac sub conducerea dlui Trif Lugojan arangiară un concert, la care participă şi Prea Sânţia Sa.

A doua zi cu trenul de dimineaţă P. S. S. rentoarse la Arad însoţit fiind până la gara din Nădlac de un frumos banderiu de călăreţi şi de mulţime de popor între sunetul clopotelor de la toate bisericile.

Să dea Dumnezeu, ca sfintele rugăciuni ridicate de P. S. S. să afle răsunet la Tronul ceresc pentru înaintarea sfintei noastre biserici şi a poporului credincios.

Neamul romilor gabori între imaginea degeneratului creştin şi *fratele ţigan*

The "gabor" gypsy ancestry between the image of Christian degenerated and the gypsy brother

Gabriel Sala,
Colegiul Naţional „Elena Ghiba Birta", Arad

Abstract

The affiliation and the conversion of the Rroma to Christianity didn't generate a firm opposition of antidiscrimination from different churches, to combate the anti Rroma xenophobe spirits of the medieval political authorities. On the contrary, the curches supported, inflamed and even encouraged the exclusion of Roma people. The inflicting violence and the unequivocally expulsion of the nomad gypsy from the society was, basically, treated by the religious institution as an actual situation that, at the best, should have been ignored, the religious policy was maintained also during the Holocaust, the individual exceptions from this official line strenghtening the rule and not endagering the passive – contemplative attitude of the churches towards the gypsy genocide.

Key words: religion, etno – religious structures

Bisericile tradiţionale nu şi-au manifestat universalitatea în cazul ţiganilor nomazi din Transilvania, iar cele protestante nu şi-au asumat responsabilitatea de a-i revendica cu adevărat şi pe aceşti fii rătăcitorii, ca membrii. În condiţiile în care în Transilvania medievală apartenenţa religioasă era percepută implicit şi impersonal ca o marcă identitară din perspectivă naţională, iar instituţiile eclesiastice îşi erijau rolul mesianic în desăvârşirea afirmării naţionale, ţiganii nomazi erau pentru preot, pastor sau instituţie pe ansamblul ei, acel paria care ar infecta moral comunitatea religioasă din subordine.

Relaţiile superficiale dintre feţele bisericeşti-romi şi ignorarea declasatului reprezenta singura alternativă viabilă a bisericii, în limita percepţiei mentale medievale, moderne şi chiar contemporane, iar

excluderea neoficială din practica religioasă curentă a nomazilor era cu mult mai comodă decât acceptarea lor ca fraţi creştini. Aceste imagini caricaturizate ale sedentarului nu puteau fi tolerate pe termen lung într-o biserică adeptă a unui tipar comportamental antagonic valorilor corturarilor.

Apartenenţa şi convertirea romilor la creştinism nu a generat o opoziţie fermă antidiscriminatorie, din partea diferitelor bisericii, pentru a combate tendinţele xenofobe antiţigăneşti ale autorităţilor politice medievale. Dimpotrivă bisericile au susţinut, alimentat şi chiar încurajat excluderea romilor. Fenomenul de violentare şi expulzare inechivocă a ţiganilor nomazi din societate a fost practic tratat de către instituţia religioasă ca o stare de fapt care, în cel mai bun caz, trebuia ignorată, politică bisericească care s-a menţinut şi în perioada holocaustului, excepţiile individuale de la această linie oficială întărind regula şi nepunând în pericol sub nici o formă atitudinea pasivo-contemplativă a bisericilor faţă de genocidul romilor.

Pe parcursul derulării timpului istoric, în speţă în epoca modernă, bisericile creştine din Vestul Europei au tolerat şi chiar încurajat sinistrele şi sângeroasele vânători de ţigani, respectiv de păgâni, derulate în Occident, iar în spaţiul mioritic mănăstirile ortodoxe deţineau sclavi, respectiv robi romi, dovezi indubitabile a faptului că bisericile au încurajat percepţia non-creştină a ţiganului. Răscumpărarea păcatelor oamenilor prin răstignirea lui Hristos pe cruce nu se aplica şi în cazul şătrarilor, dezumanizarea sau subumanizarea acestora fiind una implicită, cu consecinţe nefaste pentru destinul romilor. Bunul creştin nu putea fi nomad, iar pentru evoluţie spirituală şi iertare divină era necesară stabilirea într-un loc sau altul. Penitenţele şi a doua şansă se acordau exclusiv, concomitent cu intrarea lor în rândul lumii şi renunţarea la modul de viaţă tradiţional, frontiere care, trasate de biserică, chiar fără confirmare la nivelul discursului teologic, au adâncit prăpastia sedentar-nomad. Creştinii de complezenţă nu puteau fi confundaţi cu imaginea virtuală a bunului samaritean şi nici angrenaţi în lupta perpetuă, deschisă, inechivocă dintre bine şi rău. Situaţi la periferia bisericii, sub streaşina instituţiei, ţiganii era mai simplu să fie catalogaţi şi percepuţi ca semi-păgâni, fii risipitori pe care instituţiile eclesiastice nu doreau să le păstorească, ci eventual prin disociere de trecut să le ofere sau impună o alternativă la condamnabilul statut social.

În spaţiul mioritic existau, din perspectiva apartenenţei la o autoritate tutelară, trei categorii de romi, respectiv robi domneşti, robi boiereşti şi robi mănăstireşti[1]. Situaţia socială a ţiganilor dependenţi de instituţiile monahale în esenţă nu era diferită de a conaţionalilor lor aflaţi sub stăpânirea boierului

sau voievodului, fiind folosiţi în agricultură, ca meşteşugari, servitori sau închiriaţi, desigur contra cost, unor particulari ca forţă de muncă. Numărul robilor mănăstireşti a crescut semnificativ în evul mediu şi epoca modernă, datorită sporului natural, statutul de rob perpetuându-se ereditar, căsătoriilor mixte, prin care omul liber devenea la rândul său rob şi nu viceversa şi donaţiilor făcute de domnie şi boieri, în virtutea principiului spălării de păcate. Donaţiile puteau fi extrem de consistente, reamintind exemplul lui Mircea cel Bătrân, cu dania făcută în contul mănăstirii Cozia, ce a constat în nu mai puţin de 300 de familii de ţigani, arondările domneşti nefiind deloc un fenomen izolat. De altfel chiar prima atestare documentară a romilor în spaţiul mioritic, când „40 de sălaşe de aţigani" au fost dăruite de către Vladislav Voievod mănăstirii Vodiţa[2], este consecinţa profitării de pe urma sclaviei de către instituţiile monahale ortodoxe.

Percepţia non-creştină a ţiganului reiese şi din faptul că robi puteau fi doar tătarii musulmanii sau romii[3]. Dimensiunea periferică a acestora în cadrul bisericii, eticheta percepţiei de intrus şi necredincios, absenţa relaxării sau modificării nuanţelor păgâne ce conturau profilul moral-spiritual al acestora, ataşate eschatologiei bisericeşti, s-au tradus şi prin înrobirea ţiganilor de către mănăstiri. Astfel, indiferent că au impus tonalitatea imaginii stereotipe a alterării spirituale a ţiganilor sau că sunt victimele stereotipiilor colective, aşezămintele monahale au legiferat dreptul moral al sedentarului elitist şi al autorităţii medievale, de la nord de Dunăre, de ai târî în robie pe neaveniţi. Complementaritatea la nivel de autoritate dintre instituţiile laice şi cele bisericeşti nu au fost nicidecum favorabile în acest sens romilor şi trebuie remarcată separarea escatologică trasată de biserica ortodoxă trasată între dreptcredincioşi şi romi, nimic altceva decât prototipuri ale păgânilor, prin extensie unelte ale satanei.

În Transilvania starea de fapt pe parcursul derulării timpului istoric poate fi nuanţată la formă, nu şi la fond. Eterogenitatea etno-religioasă nu-i putea include oficial şi pe ţigani, din moment ce sedentarul şi ortodoxul român, în secolul XIX, era marginalizat. Politicile şi strategiile bisericeşti de convertire sau mântuire individuală nu s-au aplicat asupra romilor. Nici o biserică transilvană nu şi-a fundamentat sau măcar teoretizat o strategie viabilă vizavi de romi, până în secolul XX, iar tratarea nomazilor din acelaşi unghi cu sedentarul, în procesul de transmitere a mesajului religios, era sinonimă de fapt cu menţinerea excluderii lor, rezultat pervers al nondiscriminării. Pe de altă parte romii, popor fără o religie proprie, una etnică, lasă impresia că, în istorie, nu au dorit cu adevărat integrarea în bisericile creştine, instituţii sedentare prin definiţie, ci cel mult o adaptare a

creştinismului la nomadism. Drumul lung al migrării din India ancestrală spre Europa le-a şters din memoria colectivă divinităţile adorate şi ritualurile practicate, semn al lipsei de profunzime la nivel de credinţă arhaică, încercând să folosească religia sedentarilor în folosul lor, oscilând între creştinism şi islamism în funcţie de spaţiul străbătut.

În secolul al XV-lea periplul lor prin Occident era motivat de un pelerinaj purificator, tutelat de papalitate, şatrele de romi deţinând documente imperiale şi papale prin care autorităţile din diferite părţi ale Europei să le permită libera circulaţie şi scutirea de taxe[4]. Pelerinajul imaginar era un pretext extrem de eficient în a simplifica nomadismul, deoarece pelerinii erau, datorită protecţiei Sfântului Scaun şi a mentalităţilor epoci, bine văzuţi şi primiţi în spaţiul catolic atât de autorităţi cât şi de populaţia ordinară. Această caracteristică a mentalului colectiv european apusean al epocii a fost eficient exploatată de ţigani. Modul de viaţă a romilor va determina deteriorarea în scurt timp a imagini idilice de pelerin doritor de pocăinţă, astfel că biserica le va reproşa specificul etnic şi nomadismul, făcute parcă pentru a eluda monotonia serviciului divin, percepută de romi insipidă şi inodoră, o asemenea tratare superficială a detaliului religios fiind inacceptabilă pentru instituţie.

Autorităţile, sensibile la poziţia bisericii, vor lua, în consecinţă, măsuri represive cu scopul de a-i alunga pe cei consideraţi alterarea palpabilă a umanităţii sau sinonimii răului, acţiuni represive care nu le-a modificat atitudinea faţă de practicarea creştinismului şi respectul faţă de sedentari, ci i-a provocat la un exerciţiu mai intens al prefăcătoriei şi adaptării cameleonice la situaţii limită, din dorinţa de a fi toleraţi şi acceptaţi. Nici din acest punct de vedere starea de fapt din Transilvania nu este atipică, producându-se şi aici o adoptare de circumstanţă a religiei locuitorilor satelor în care ţiganii şătrari poposeau, convertire conjuncturală, fără continuitate temporală, care le facilita însă comunicarea cu ceilalţi: „Ţiganii corturari nu au religie şi în fiecare sat îşi schimbă religia după credinţa localnicilor”[5]. Viaţa de tip perpetuum-mobile, proiecţia timpului într-o dimensiune viitoare incertă, nedefinită, în consecinţă, raportarea cu predilecţie la prezent şi trăirea la intensitate maximă a acestuia, reprezintă elemente cheie în creionarea fundalului religios, individual şi colectiv, al vechilor şătrari, în aparenţă superficial, în realitatea un alt tip antagonic de trăire spirituală decât cea tipizată. Timpul va amprenta totuşi cu pecetea sedentarului apartenenţa religioasă a romilor în secolul XIX, influenţa majoritarilor români din Transilvania făcându-şi simţită prezenţa, încă din primele etape ale vieţii, în şatrele de romi: „tânărul corturar este botezat,

fiind luat de obicei în sânul bisericii greco-orientale ... ţiganii transilvăneni ţin aproape fără excepţie de biserica greco-orientală, ce are tocmai în Ardeal o înrâurire foarte mare asupra spiritelor oamenilor”[6].

Cert este că în secolul al XIX-lea, atitudinea bisericii faţă de ţigani treptat s-a modificat, atât în Transilvania cât şi în întregul spaţiu mioritic. Deşi percepuţi în continuare în Ardeal ca fiind creştini de circumstanţă, deci non-creştini poleiţi cu aura falsă a pragmatismului, supervizarea evenimentelor majore din viaţa omului de către popă sau pastor nu era obstrucţionată, ci, dimpotrivă, oportună, indispensabilă pentru norocul individual şi colectiv, relaţie cu biserica ce va depăşi, cel puţin începând cu secolul XX, stadiul clasic de superficialitate şi complezenţă, chiar dacă barierele au supravieţuit timpului, până în prezent. Mâna întinsă de biserică este circumscrisă sedentarizării, pe baza relaţiei cauză-efect. Memoria colectivă se înnobilează cu o efervescenţă religioasă intracomunitară, în ciuda relaţiilor glaciale cu instituţia în sine, specifice şi defunctului secol. În consecinţă, imprimarea sentimentului religios, în structura psihică a nomadului gabor, s-a manifestat prin respectul şi teama faţă de divinitate şi mai puţin prin participarea la liturghie: „bătrânii erau credincioşi, dar nu prea mergeau la biserică, că nu le plăcea la ceilalţi cu ţigani în biserică”[7]. Cert este că eterogenitatea religioasă specifică spaţiului transilvan, se regăseşte şi în cadrul comunităţii gaborilor, care se declară, în funcţie de arealul de provenienţă, că sunt tradiţional catolici, reformaţi, luterani, fiind nesemnificativ procentul celor care leagă destinul spiritual al gaborilor de ortodoxie, firesc în condiţiile în care gaborii se identifică drept ţigani ungureşti. Practic şi gaborii au îmbrăţişat din motive practice religia majoritarilor, în condiţiile în care resorturile socio-psihologice şi experienţa istorismului i-a învăţat că apartenenţa la aceeaşi biserică cu majoritarii le garanta toleranţa şi securitatea, religia reprezentând indiscutabil un element coagulant din punct de vedere social, în context fiind principala punte comună între stigmatizaţi şi ceilalţi.

Apartenenţa la bisericile tradiţionaliste nu a îmbrăcat ritualic forme specifice, grupul nedisociindu-se de obiceiurile specifice sedentarilor, cu micile excepţii ce întăresc regula: „De paşte gaborii nu luau paştele la biserică. Veneau acasă, puneau nicovala de fier pe care lucra în pământ, apoi puneau piciorul pe nicovală şi luau paştele uitându-se la soare”[8]. Filtrarea unor practici creştine fundamentale, manifestarea forţelor creatoare şi a imaginaţiei, în cea ce priveşte preluarea şi adaptarea regulilor bisericeşti, este motivată de reprezentanţii comunităţii de conştiinţa propriului statut periferic: „Nu ne-au tratat ca pe egalii lor, pentru că la

reformaţi şi la ortodocşi le-a fost ruşine de ţigani”[9].

Dacă bisericile tradiţionaliste şi cele protestante nu au avut forţa, dorinţa sau interesul de ai transforma în membrii practicanţi pe gabori, acest lucru îl vor reuşi bisericile neoprotestante, în special cea adventistă. Perioada de pionierat în România a cultelor neoprotestante s-a caracterizat printr-o fecundă activitate misionară, în ciuda persecuţiilor comuniste, numărul membrilor convertiţi din alte culte fiind semnificativ, statutul marginal al neoprotestanţilor, viaţa boemă a membrilor care incipient promovau nu doar la nivel teoretic egalitatea totală între fraţi, componenţi ai unei imense familii, viziune materializată printr-un tratament nepreferenţial şi ajutor reciproc, a prins foarte bine la gabori.

Apropierea de divinitate nu se putea manifesta pentru cei doritori de a experimenta şi a aprofunda relaţia om-divinitate într-un colectiv exclusivist. Pe de altă parte, neoprotestanţii adventişti (ne vom referi la ei deoarece cei mai mulţi gabori neoprotestanţi sunt adventişti, urmând din acest punct de vedere, după propriile aproximări, penticostalii), periferizaţi social în statul bolşevic, idealişti până la fanatism în răspândirea principiilor religioase, ca orice grup restrâns, au putut fără falsitate sau rezerve, să-i înţeleagă şi să-i adopte pe noi veniţi. Oameni, cu excepţiile ce întăresc regula, fără pretenţii elitiste, inconştient adventiştii au umplut golul spiritual al gaborilor şi prin simplu fapt ca le-a acordat importanţa cuvenită în biserică, unde membrii marcanţi ai gaborilor se puteau manifesta în voie şi în cadrul serviciului religios. Structura organizării bisericeşti le permitea şi le permite acest lucru, astfel că elitele neamului nu au fost obstrucţionate în dorinţa firească de a-şi exprima autoritatea morală ca prezbiteri sau predicatori printre ai lor. Marginalii şi-au găsit împlinirea spirituală printre excluşi sau viceversa, şi chiar dacă motivaţia aderării la cultul amintit este diferită, socială sau spirituală, compatibilitatea şi simbioza gabori-adventişti s-a realizat remarcabil, fără a fi însă perfectă. Convertiţii la adventism şi-au schimbat obiceiurile şi statutul social, percepţia celorlalţi modificându-se, din propria perspectivă, pozitiv: ”Pe noi ne-a schimbat în bine biserica. De exemplu bătrânii mâncau animale moarte pe care nici măcar tăiate normal nu avem voie să le mâncăm”[10], necrofagia în rândul romilor fiind ancorată în istorie, în condiţiile în care ţiganii nomazi aveau alte tabuuri alimentare, excluzând din alimentaţie de exemplu carnea de cal. Cu toate că reprezenta o practică culinară ancestrală, necrofagia era oricum în declin printre gabori în a doua jumătate a secolului XX, însă reorientarea religioasă adventistă a unui grup reprezentativ, din cadrul neamului, o va eradica definitiv, prin forţa exemplului, adventiştii impunând interdicţii morale în acest sens.

Consumul mortăciunilor, altădată un fenomen general în cadrul neamului, a fost practic eradicat. Omul nou, visul comuniştilor, în esenţă metamorfoza individuală pozitivă, a reprezentat o realitate transpusă practic de şi prin biserica adventistă: „M-am dus odată la poliţie cu alţi ţigani nepocăiţi să ne facă acte. Toţi se împingeau, se certau, eu am stat ultimul la coadă. Când m-a văzut colonelul de miliţie m-a întrebat cum de sunt aşa curat şi îmbrăcat frumos, de am stat liniştit la rând, adică mă comport altfel...şi i-am spus că sunt sâmbătar. La care el a zis să-i fac pe toţi ţigani sâmbătari că nimeni n-o să se lege de la securitate sau miliţie de mine în judeţul Mureş”[11]. Fanatismul cu care neoprotestanţii propovăduiau învăţăturile dogmatice ca efect postum al medierii eclesiastice, exclusivismul relaţional cu divinitatea, confiscarea procesului de mântuire, au reprezentat alte puncte de atracţie pentru gabori, definiţi de un narcisism intrinsec implicit şi în relaţia cu divinitatea protectoare, precum şi fondul spiritual nomad, în care între Dumnezeu şi corturar nu îşi făcea simţită prea mult prezenţa preotul, iar individul eventual se închina direct, fără tradiţiile şi ritualurile bisericeşti, cei drept cu râvna specifică acestui absenteism vital în trăirea religioasă.

Lipsa constantă a intermediarului hirotonit, la scara timpului istoric, din interiorul comunităţii nu a determinat substituirea lui sub o formă sau alta cu indivizi comunitari, dar va disocia comunitatea de aprofundarea ritualică a bisericilor tradiţionale sau protestante. Pentru formarea unei viziuni generale asupra evoluţiei unei comunităţi de gabori şi a unei localităţi emblematice pentru neam, în cele ce urmează va fi analizată componenţa evolutivă a localităţii Crăciuneşti. În 1857, localitatea avea 385 de locuitori, din care 287 erau greco-catolici, 2 romano-catolici, 170 reformaţi, recenzorii consemnând că 183 de bărbaţi erau prezenţi în sat, iar 4 plecaţi, în privinţa femeilor cifrele consemnând că 192 erau prezente în localitate şi 6 plecate[12]. În 1880 Crăciuneştiul avea 407 locuitori din care 146 erau greco-catolici, 6 romano-catolici, 245 reformaţi[13], iar la 1900 din 548 de săteni, 9 erau ortodocşi, 157 greco-catolici, 27 romano-catolici, 347 reformaţi, 6 mozaici[14]. În 1910 populaţia localităţii alcătuită din perspectivă religioasă din 217 au fost greco-catolici, 11 romano-catolici, 414 reformaţi, 2 unitarieni şi 2 izraeliţi[15]. Perioada interbelică produce serioase mutaţii la nivelul structurii etno-religioase în comună, astfel că sunt consemnaţi, la 1930, 2 ortodocşi, 278 de greco-catolici, 17 romano-catolici şi 409 reformaţi, conform memoriei colective gaborii din localitate fiind tradiţional reformaţi[16].

Aderarea unor membrii la religia adventistă nu a determinat dezechilibre puternice în interior, deşi numeroase şabloane cutumiare nu se

pretau şi pretează dogmaticii cultului. Din acest punct de vedere, intrinsec, romii în cauză sunt toleranţi, având practica seculară a propriei eterogenităţi religioase, negeneratoare de evanescenţă, coroborate cu supremaţia sentimentului apartenenţei de neam, în cea ce priveşte identitatea: „eram mic când s-a pocăit primul gabor şi imediat s-a răspândit vestea. Ţin minte că toată lumea vorbea, dar nu i-au avut gaborii treaba că nu o făcut rău la nimeni. Au zis că-i treaba lui şi i-au dat pace", nefiind pusă problema excluziunii[17].

Instinctul de grup, tehnica exersată a artei supravieţuirii anistorice, şi-au spus cuvântul, iar gaborii au găsit calea de mijloc, chiar dacă uneori se ajungea şi se ajunge la contradicţii flagrante, la nivel de principii, între propriile tradiţii şi dogma adventistă. De exemplu gaborii nu au renunţat la judecata ţigănească sau la structura ierarhică, în condiţiile în care la nivel declarativ cultul propovăduieşte egalitatea deplină între membrii, sau la disciplina menţinerii purităţii sangvinice care s-a înăsprit, gaborii protejându-se de fraţii sâmbătari de alte etnii, preluând ca model şi motivaţie exclusivismul evreiesc, susţinând cu emfază şi naivitate că „noi suntem ca evreii"[18]. Intrinsec, neoprotestantismul a produs mutaţii la nivelul relaţiilor sociale, în sensul că s-au individualizat subgrupuri adventiste sau penticostale, de asemenea exclusiviste, aplicând intracomunitar regulile aplicate extrinsec de către neam celorlalţi: „gaborii adventişti nu se căsătoresc decât cu adventişti, iar penticostalii cu penticostali. Mai se cunună adventişti cu penticostali, dar atunci femeia trece la religia bărbatului. Cei din lume trebuie să se pocăiască ca să se căsătorească cu pocăit sau pocăită"[19]. Exacerbarea misticismului întâietăţii în mântuire, a privilegiilor divine, determină gaborii neoprotestanţi să le pretindă, dacă nu damnaţilor din oficiu, atunci ignoranţilor aflaţi departe de Adevăr, aderarea la cultul din care fac parte, iar instinctul menţinerii purităţii sangvinice îşi găseşte corespondentul, pe coordonate spirituale, în cel al menţinerii purităţii apartenenţei religioase.

Memoria colectivă consemnează anii '60 ca prim pas efectuat înspre biserica adventistă şi neoprotestantism în general, primul adventist fiind Rostaş Iştvan din Budiul Mic, în 1961[20], după care numărul adepţilor cultului menţionat va creşte constant. Oarecum atipic pentru mentalităţile gaborilor, noua orientare religioasă nu a fost iniţiată de personalităţi de prim rang ale neamului, ci dimpotrivă, de indivizi minusculi ca şi importanţă în colectivitate. Procesul de aderarea la cultul amintit nu s-a declanşat deci prin forţa exemplului unui lider marcant sau al conducătorului neamului gaborilor, răspândirea neoprotestantismului având o evoluţie firească, una

naturală, în virtutea faptului că dimensiunea expansivă a răsturnat sistemul piramidal al ierarhiei sociale, imboldul prozelitismo-misionar pornind de la bază înspre vârf, nu viceversa: „primii sâmbătari au doi în Budiu şi unul în Remetea au fost de rang mic”[21].

Convertirea, în memoria colectivă, s-a făcut prin pasiunea escatologică, efuziunea, intensitatea şi diversitatea rugăciunilor, astfel că în anii ’80, comunităţile de gabori, din localităţile mureşene exponenţiale pentru neam, devin cu predilecţie adventiste[22], iar convertirea elitelor a poleit percepţia intracomunitară a cultului, lor datorându-li-se de altfel expansiunea teritorială adventistă, în unele oraşe transilvane, expansiune care reprezintă rodul, de această dată, al caracterului educogen al liderilor şi al comunităţilor emblematice. În ciuda efervescentului focar adventist din arealul mureşan simbol al neamului gaborilor nu se poate vorbi de o prevalenţă a bisericii la nivelul neamului. Gaborii au rămas eterogeni religioşi. Mai mult s-ar părea că marele concurent al cultului adventist în lupta prozelită îl reprezintă cultul penticostal. Astfel viziunea exhaustivă asupra religiei gaborilor nu poate fi limitată doar la analiza adventismului, diversitatea religioasă a neamului menţinându-şi şi în prezent intact exotismul, gaborii mai fiind şi reformaţi, romano-catolici, greco-catolici, ortodocşi, martori ai lui Iehova etc., însă actualmente, în primul deceniu al secolului XXI, accederea în cercurile elitiste respectate în întreaga comunitate, nu doar în subgrupuri, este alimentată într-o mare măsură de apartenenţa la Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea, un gabor *de rang mare* fiind în general un gabor adventist. De aceea pedalarea pe o separare istorică inechivocă şi ireversibilă, între apartenenţa la neam şi apartenenţa religioasă, perceperea lor ca două lucruri total distincte, actualmente poate fi contestat de noile realităţi, în condiţiile în care numeroase comunităţi conservatoare arogă adventismului virtuţile unei mărci înregistrate. Doar timpul va elucida însă dacă convertirea adventistă va intra în patrimoniul identitar al grupului în cadrul unui proces ghidat de reguli asemănătoare cu cele de asumare emblematică a altor aspecte definitorii ale neamului, în speţă tradiţii, port, mentalităţi etc.

Bibliografie

1. V. Achim, *op. cit.*, p. 34.
2. Gh. Sarău, *op. cit.*, p. 117.
3. V. Achim, *op. cit.*, p. 35.
4. O. Drimba, op. cit., p. 232.
5. Tolai Vilaglexicona, *op. cit.*, p. 48.

6. H. von Wlislocki, *op cit.*, p. 40.
7. interviu cu Mate Gabor, n. 1949, Târgu-Mureş, str. Podeni, nr. 13.
8. interviu cu Gabor Ruski, n. 1943, nr. 574.
9. interviu cu Burcea Iancu, n. 1961, Crăciuneşti.
10. interviu cu Rostaş Luiza, n. 1928, Târgu Mureş, str. Viilor, nr. 30.
11. interviu cu Gabor Ştefan, n. 1952, Crăciuneşti.
12. *Recensământul din 1857-Transilvania*, ed. Staf, Bucureşti, 1997, p. 374-375.
13. *Recensământul din 1880-Transilvania*, p. 251.
14. *Recensământul din 1900-Transilvania*, p. 438-439.
15. *Recensământul din 1910- Transilvania*, p. 420-421.
16. *Recensământul populaţiei României*, vol. II, Imprimeria Naţională Bucureşti, 1938, p. 667.
17. interviu cu Burcea Iancu.
18. interviu cu Rostaş Luiza.
19. interviu cu Gabor Ruski.
20. informaţie primită de la Gabor Istvan, n. 1938, loc Crăciuneşti şi confirmată de un pastor adventist din Târgu Mureş, care a menţionat, ca dată oficială a botezului, ziua de 21 martie 1961.
21. interviu cu Mate Gabor.
22. din datele obţinute de la biserica adventistă, congregaţia Transilvania, judeţului Mureş, rezultă că în Crăciuneşti in anul 2002 erau 645 de gabori adventişti, în condiţiile care membrii cu dreptul depline ai cultului pot fi doar indivizii care practică botezul la maturitate, iar cifrele recenziilor din acelaşi an consemnează existenţa a 745 de romi în localitate.

Învăţământul românesc din Lipova între tradiţie şi inovaţie (1919-1940)

The Romanian Educational System in Lipova(Arad). Between Tradition and Modernity (1919-1940)

Stelean-Ioan Boia,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş”, Arad

Abstract

On june 20, 1919, the Romanian authorities had received the premises and the goods of the Lipova schools, while the classes started in autumn, in a United Romania. There had begun a new development and progress period for Lipova and its education system, which materialized in several actions of modernization, reorganization, and endowment of the schools.

After 1918, the former Civil School became the Average School for Boys, changing its name again, in 1928, in the Gymnasium for Boys. Between 1934 and 1939, it had the sam beadquarter, director and teachers with the Commercial Highshool from Lipova. On September 1 st, 1938, the two education institutions merged in a new entity.

The Romanian Commercial School hed opened in 1919, becoming one of the most important vocational education institutions from the Western Romania, and being attended by students from many Transilvanian and banat places. Between 1936 and 1938, the school had teken the name of Commercial Highschool until the merger with the Gymnasium.

Excepting the public schools, Lipova had a Confessional School for Girls (since 1875), with teaching in German after 1918, and which became the Romano-Catholic. Gymnasium for Girls beginning with 1928. For the more, the Average School for Girls began its activity in 1920, while the Public. Gymnasium for Girls functioned between 1928 and 1929.

Keywords: Lipova, education, school, gymnasium, reorganization

Odată cu Unirea de la 1918, societatea românească începe să prindă contur. După 1918, statul român unitar avea minorități numeroase, era un stat care includea sisteme de învățământ diferite, o societate încă

neunificată. Staul trebuia să integreze minoritățile mult mai educate, mult mai instruite și deci pregătite. Învățământul a fost principalul mijloc pentru a realiza unificarea societății și pentru a o construi. Cele mai educate provincii cu învățământ mai dezvoltat, erau tocmai cele care veniseră: Banatul, Bucovina, în timp ce Basarabia era la antipodul acestora, dar și setea de învățătură era mult mai mare aici.

După marele reformator Spiru Haret, societatea interbelică încerca să se adapteze la noile date, la sistemul de învățământ. La 1918 suntem în posteritatea lui Spiru haret, cel care dorea ca prin învățământ să ridice satul și țăranii. La sat, învățătorul nu este doar cel care învață copiii să scrie și să citească, el trebuie să educe continuu, în ideea că învățând să socotească nu mai lutea fi înșelat de arendaș, învățând să citească va cunoaște și va înțelege textul învoielilor agricole. În perioada interbelică, cel care va coninua politica lui va fi ministrul Constantin Angelescu, un chirurg renumit, cu studii strălucite și cu o practică deosebită la Paris, devenit rudă prin alianță cu Spiru Haret, prin căsătoria cu fiica lui Grigore Monteoru, astfel că se simte oarecum obligat să îi preia moștenirea.

Contemporanii l-au numit pe doctorul Constantin Angelescu „doctorul cărămidă" pentru că pe timpul lui s-au construit peste 7.000 de școli. El a fost ministrul Instrucțiunii Publice în toate guvernele liberale din perioada interbelică, ceea ce denotă o anumită coerență a demersului guvernamental.

Printre direcțiile a cestui demers era o preocupare de a ridica învățământul în limba română. S-a creat așa-numita „zonă culturală", un spațiu de 50 de kilometri aflat lângă graniță, din NV până la Cadrilater, iar profesorii care predau acolo beneficiau de anumite avantaje de natură pecuniară, dar și de natură simbolică, cu un salariu cu 50% mai mare și dreptul la o suprafață dublă de pământ, față de ceilalți învățători de la țară care aveau dreptul la o jumătate de hectar de pământ. Acești dascăli aveau și alte obligații decât cele care țineau strict de natura profesiei, trebuiau să organizeze diverse manifestări cu caracter românesc, făceau ore suplimentare cu adulții, manifestări culturale, formațiuni corale, organizau excursii în soațiul simbolic al nașiunii, trebuiau să îi facă să se simtă români pe cei care se simțeau deznaționalizați la sfârșitul secolului al XIX-lea.

După 1918, erau mai multe sisteme de învățământ în perioada interbelică, venind din experiența istorică, educațională, dar și de altă natură a diverselor provincii. În acest context s-a adoptat legea învățământului primar în 1924 care păstrează unele caracteristici din perioada anterioară, precum obligativitatea și gratuitatea. Utilitatea școlii nu este încă bine statuată în societate din punctul de vedere al mentalului. Școala primară era

de 7 ani. Pentru cei care după 4 ani nu urmau cursurile școlii din învățământul secundar, era prevăzută o perioadă de trei ani pentru cursuri practice, cursurile în cei trei ani fiind orientate spre mserii, spre activități practice cu specific tradițional.

Pentru a încuraja educația, se alocau fonduri mari, bugetul educațieki era de 12%, iar în anumite perioade urca la 16 %, dar acest procent era net inferior statelor vecine. În momentul interbelic, investiția în Educație reprezenta o chestiune esențială. Naâiunile doreau să-și construiască anumite identități, iar școala este u ninstrument de construcție a națiunii. România a preluat formele occidentale și a încercat să le adapteze situației concrete prin crearea fondului. Era un învățământ centralizat, nefiind acceptate particularismele sau învățământnmtul descentralizat. Deși, în mod oficial, era descentralizat, fiind lăsat în seama comunelor, în mod real era centralizat, sub raportul programelor, al supravegherii procesului educațional.

Unii părinți mai înstăriți mențineau obiceiul de a-și educa copiii acasă, aș acum se făcea în perioada în care existau prea multe instituții de învățământ. Aproape fiecare liceu avea 5-6 elevi care susțineau examenul de Bacalaureat dupăcde învățau acasă, cu profesori particulari. Examenul era cel care atesta cunoștințele, și nu liceul urmat.

După ce a fost creat cadrul legal al învățământului primar, următoarea treaptă de învățământ era cel secundar, o lege de unificare a acestuia s-a dat în 1928, având ca inițiator pe același ministru, dr.Constantin Angelescu, având loc și intervenții anterioare; în 1925 s-a reintrodus Bacalaureatul.

Istoria învăţământului, în cazul de faţă istoria şcolii româneşti din Lipova în perioada interbelică, nu include numai justificarea unui raport inseparabil între învăţământ şi societate, ale căror interese le slujeau prin mijloace proprii.Ea impune şi efortul decantării unor aspece diferenţiate care se impun a fi cercetate şi interpretate în interacţiunea lor, ştiind că ele reprezintă un tot unitar. Pornind de la astfel de considerente preliminarii, vom putea reconstitui ansamblul istoric care a generat trecerea treptată la un învăţământ românesc în Transilvania şi Banat-deci implicit în părţile Aradului şi ale Timişului - şi vom putea înţelege în acelaşi timp eorturile megând până la sacrificiu, depuse de factorii responsabili de întreaga suflare românească, pentru progresul şcolii în limba română.

1. Cadrul istorico-politic

Desăvârşirea unităţii naţional-statal a românilor la 1 Decembrie 1918, eveniment de covârşitoare importanţă pentru devenirea istorică a

României, a realizat carul naţional şi social-economic necesar unei evoluţii pe plan superior a civilizaţiei româneşti.Odată cu înfăptuirea statului naţional unitar român,judeţul Arad se încadrează definitiv între hotarele statului naţional român unitar, conform hotărârii adoptate de către adunarea plebiscitară de la Alba Iulia din decembrie 1918, pe care o votează în unanimitate delegaţii de drept sau aleşi, reprezentând judeţul Arad, prezenţi în Sala Unirii, precum şi numărul mare de participanţi din părţile Aradului, prezenţi pe Câmpul lui Horea.

Pentru conducerea Transilvaniei,Consiliul Naţional Central hotărăşte instituirea Marelui Sfat Naţional Român din care făceau parte şi 23 de arădeni dintre care Vasile Goldiş, secretar consistorial al Episcopiei Ortodoxe a Aradului, Iuliu Grofşoreanu, învăţător din comuna Galşa,V. Stanciu, profesor la Arad[1].

La 15 noiembrie 1918 sunt numiţi prefecţii celor 23 de judeţe,deci şi al judeţului Arad,dar şi primarii oraşelor Arad, Cluj şi Sibiu[2]. După intrare trupelor franceze în Arad,în ianuarie 1919, guvernator al Aradului, din 20 februarie până la 6 iunie a fost numit Gondrecourt, înlocuit apoi cu generalul De Tournadre[3]. Consiliul Dirigent, făcând abstracţie de existenţa liniei de demarcaţie, îl numeşte pe Iustin Marşieu, recunoscut de guvernatorul Aradului doar ca prefect al judeţului unde erau deja intrate armatele române, dar nu şi al oraşului Arad, unde rămâne în funcţiune prefectul maghiar comisarul Ferdinand Green. În aceste condiţii, Iustin Marşieu este nevoit să-şi mute sediul la Radna, unde se va constitui Comisia administrativă judeţeană, care la 17 mai 1919, va ţine prima şedinţă[4]. Introducerea administraţiei româneşti în oraş va mai întârzia până când va avea loc consfătuirea din 5 iulie 1919 între De Tournadre şi Iustin Marşieu. La 10 iulie 1919, generalul De Tournadre comunică prefectului Marşieu ordinul Comandantului Suprem al Armatelor Aliate din Orient, conform căruia administraţia oraşului Arad trece în mod definitiv în mâinile autorităţilor româneşti. Până la 12 iulie 1919[5], toate trupele franceze părăsesc Aradul, iar cele franceze şi sârbeşti din nordul Mureşului până la 27 iulie. În evoluţia şi dezvoltarea oraşului şi a judeţului Arad începe o nouă etapă - cea a înscrierii definitive şi complete a acestui ţinut în circuitul economic,politic şi naţional al României Mari.

Odată cu instaurarea definitivă a administraţiei româneşti în judeţul Arad şi cu extinderea completă a autorităţii Consiliului Dirigent în aceste părţi, a început munca uriaşă de organizare a noii administraţii, care la început urma să conducă după legile vechi ce rămâneau în vigoare în mod provizoriu, cu excepţia celor indicate de Consiliul Dirigent. Limba română devenea limba oficială în serviciile publice şi după caz,acolo unde

naţionalităţile conlocuitoare formau 1/5 din populaţie, se putea folosi în administraţie şi limba maternă. Municipiile şi judeţele erau conduse de către un prefect ca reprezentant al guvernului, primul funcţionar al judeţului fiind subprefectul, care conducea administraţia din judeţ[6].

Treptat în părţile Aradului,ca şi în restul Transilvaniei şi a celorlalte provincii intrate în componenţa statului român naţional unitar, a fost introdusă legislaţia unificată a întregii ţări. Procesul unificării legislaţiei s-a realiza, atât pe calea extindeii unor legi din vechiul regat, cât şi pe calea elaborării unor coduri de legi, valabile pentru întreaga ţară, care înlocuiau pe cele regionale între care o mare parte a dispoziţiilor legii privind organizarea învăţământului secundar şi superior.

Judeţul Arad a intrat în componenţa statului naţional român unitar cu o suprafaţă de 6005 km. pătraţi, cuprinzând pe lângă oraşul Arad, comunele cu satele aparţinătoare vechiului Arad şi câteva din fostul comitat Cenad care prin trasarea hotarului de vest intrau în componenţa statului român[7]. Cele 216 comune rurale existente pe lângă comuna urbană Arad au fost împărţite în 9 plăşi[8]. Judeţul Arad era al treilea ca număr de locuitori şi al cincilea ca suprafaţă din Transilvania[9]. Organizarea administrativă a judeţului rămânea aceeaşi până în anul 1926, când se modifică datorită aplicării prevederilor refomei administrative din 1925, dată la care intră în componenţa sa, 10 comune dintre localităţile propuse de Uniunea judeţeană în 1921, până atunci aparţinând judeţului Timiş. Deşi suprafaţa judeţului Arad creşte la 6255 km. pătraţi, ca unitate administrativ-teritorială rămâne tot al cincilea ca suprafaţă din cele 22 de judeţe ale Transilvaniei,iar ca număr de locuitori al unsprezecelea[10].

În baza Decretului regal nr.2465/25 septembrie 1925 şi a Deciziei ministeriale nr.87.615/9 octombrie 1925, teritoriul judeţului Arad, era organizat în 10 plăşi, 194 comunerurale şi 2 comune ubane nereşedinţă de plasă[11]. Împărţirea administrativă a judeţului Arad a rămas aceeaşi în perioada anilor 1926 - 1929, dar începând cu anul 1930 se va schimba din nou. Astfel, conformAnexei nr. 1 la Înaltul decret regal nr.4.063 din 7 decembrie 1929, judeţul Arad avea o comună urbană-municipiul Arad - şi 22 de comune rurale, împărţite în 9 plase,suprafaţa judeţului ajungând la 6.248 km.pătraţi şi va rămâne aceeaşi până la sfârşitul perioadei interbelice[12].

În aul 1932, numărul comunelor a fost mărit la 226 pentru ca în anul următor să se revină la împărţirea judeţului în 224 de comune până în anul 1935, din 1936 numărul plăşilor fiind mărit la 10, apărând în plus plasa Târnova, al comunelor la 227 şi al localităţilor la 234[13], împărţirea administrativă rămânând aceeaşi şi în perioada 1936-1940[14]. Integrarea

definitivă a judeţului Arad în cadrul statului român a avut urmări pozitive,cunoscând importante creşteri şi sub aspect demografic. Astfel, dacă în 1920 judeţul Arad avea în total o populaţie de 397.969 de locuitori, în 1923 ajunge la 402.303 locuitori[15] număr care se menţine aproape acelaşi până în 1926[16], pentru ca apoi să crească ajungând în 1930 la 423.649 de locuitori[17], populaţia sporind în continuare până în anul 1938, scăzând uşor în 1939, pentru a creşte din nou în 1940 şi a scădea în anii următori. În aceeaşi perioadă a sporit populaţia oraşului Arad de la 77.166 louitori în 1931 la 84.373 în 1944, procesul cunoscând şi scăderi în acest interval, în anii 1940-1941, populaţia Aradului fiind de numai 74.742 de locuitori[18]. Din punct de vedere etnic, cea mai mare partea populaţiei judeţului Arad era românească. Astfel, din totalul populaţiei judeţului în 1930 de 341.865 de locuitori, 233.980 erau români, 44.348 maghiari, 47.793 germani, 1.497 evrei şi 14.247 alte naţionalităţi[19].

Organizat pe baza principiilor progresiste ce au călăuzit Resortul cultelor şi instrucţiunii publice din cadrul Consiliului Dirigent, învăţământul de după Marea Unire din Transilvania poartă amprenta vederilor înaintate ale arădeanului Vasile Goldiş, conducătorul resortului. Învăţătorii şi profesorii erau chemaţi să uite umilinţele şi suferinţele îndurate până atunci, să acorde respectul cuvenit fiecărei naţionalităţi şi să evite discriminarea între elevi pe motive naţionale. La 1 noiembrie 1921, prin scoaterea şcolii de sub utela confesionalismului, cu toată opoziţia manifestată de oficialităţile bisericeşti, s-a trecut la etatizarea învăţământului, măsură dictată de necesitatea realizării unui învăţământ unitar pe întreg cuprinsul României întregite. Unificarea propriu-zisă sub raport structural şi funcţional a învăţământului din Transilvania cu cel din Vechiul Regat s-a realizat însă câţiva ani mai târziu, în 1934, ca urmare a intrării în vigoare a legii dr. C. Angelescu, ministrul Instrucţiunii Publice.

Sub regimul Consiliului Dirigent, învățământul din provinciile unite cu România cunoaşte o perioadă de tranziţie. Resortul cultelor şi al instrucţiunii publice de pa lângă acest organism emite un Regulament provizoriu[20], pe baza căruia vor funcţiona şcolile până în anul şcolar 1922-1923 când se trece la aplicarea şi în transilvania a Regulamentului şcolar din vehea Românie, modificat şi adoptat în decursul anului 1922[21]. Încă din decembrie 1918, Vasile Goldiş, şeful Resortului cultelor şi instrucţiuii publice al Consiliului Dirigent dispune să se întrerupă orice legătură cu Ministerul Cultelor de la Budapesta. Treptat, unele instituţii şcolare dobândesc atribuţii şi denumiri noi. Aşa spre exemplu, în locul „Inspectoratului şcolar regesc” ia fiinţă o nouă instituţie-Inspectoratul şcolar[22].

Rezultatul acţiunilor de etatizare întreprinse de sfaturile şcolare şi învăţători a fost hotărârea Consiliului Dirigent de a numi pe toţi învăţătorii de la şcolile confesionale subvenţionate de stat ca învăţători de stat la 1 noiembrie 1921. În oraşul de pe Mureş,etatizarea s-a făcut la 1 iulie 1921, când au fost trecute pe seama statului cele 14 şcoli comunale la care funcţionau 60 de învăţători.În octombrie acelaşi an, luna premergătoare etatizării, în judeţul Arad funcţionau 513 învăţători,repartizaţi pe cercuri şcolare[23]. În fiecare oraş în care funcţionau şcoli secundare, urma să se înfiinţeze o Eforie şcolară compusă din 15-20 de membri[24]. Din 1922-1923, Ministerul Instrucţiunii Publice a hotărât organizarea în fiecare şcoală de comitete şcolare subordonate Comitetului şcolar judeţean.Iniţiativa a aparţinut lui V. Branişte,care a iniţiat organizarea sfaturilor şcolare, menite să intensifice relaţiile şcolilor cu societatea, încă înainte de etatizarea învăţământului.

Prin desfiinţarea Consiliului Dirigent,în aprilie 1926,Resortul instrucţiunii publice se transformă în Secretariat general, cu atribuţiuni mai restrânse, funcţionând ca organ subordonat Ministerului Instrucţiunii[25]. La rândul său, Secretariatul general se transformă în Directorat general, desfiinţat în ianuarie 1923. În mai acelaşi an s-au desfiinţat inspectoratele regionale în cele 15 regiuni şcolare din ţară. În Transilvania funcţionau 5 inspectorate regionale cu reşedinţa la Timişoara, Oradea, Cluj, Sibiu şi Braşov. Inspectoratul şcolar din judeţul Arad era subordonat Inspectoratului şcolar regional Timişoara.

Arhivele rămase de la şcolile din comitatul, respectiv judeţul Arad şi implicit de la şcolile de pe raza oraşului Lipova, care se afla ca structură administrativ - teritorială în componenţa comitatului Timiş, respectiv a judeţului Timiş-Torontal sunt de o deosebită diversitate. Ele constă îndeosebi din registre-matricole, cataloage, procese verbale de inspeccţii, procese verbale încheiate în consiliile profesorale sau în şedinţele comitetelor şcolare-şi mai puţin din dosare cu circulare, rapoarte şi corespondenţă privitoare la organizarea şi desfăşurarea actului de învăţământ.

2. Învăţământul din Lipova între cele două războaie mondiale (1919-1939)

Înainte de Primul Război Mondial la Lipova**,** localitate încadrată administrativ în comitatul Timiş fiinţau gimnazii şi licee cu predare în limba română, maghiară şi germană, instituţia care a prcedat activitatea Gimnaziului mixt din localitate, s-a numit Şcoala civilă şi a fost înfiinţată în anul 1874[26]. Era o şcoală de băieţi, cu limba de predare maghiară şi durata

de şcolarizare de şase ani. La început, subvenţionarea ei intra în grija magistratului oraşului Lipova, iar din anul şcolar 1883-1884, a fost preluată de către stat[27].

Şcolile civile erau organizate de regulă în localităţi cu peste 5.000 de locuitori, asimilându-se şcolilor medii.Înscrierea la şcoala civilă se făcea pe baza certificatului de absolvire a cursului primar (de 4 sau 6 clase).

Şcoala civilă din Lipova a funcţionat sub această denumire până în anul şcolar 1918-1919, când devine Şcoală Medie Civilă) de Stat pentru Băieţi. În anul şcolar 1924-1925, Şcoala Medie Civilă) de Stat pentru Băieţi din Lipova avea la conducere pe profesorul Gheorghe Rusu ca director, absolvent al Academiei pentru pregătirea profesorilor de la Budapesta. Corpul profesoral era alcătuit din următorii profesori titulari: Simion Crăciunescu (maestru titular dexterităţi), decedat în 1923, Vasile Debău (absolvent de teologie, cu diplomă de profesor, paroh local), Martin Erdelyi (absolvent al Şcolii de Arte şi Meserii din Budapesta), Alexa Grivu (absolvent al Universităţii din Cluj-matematică-fizică) şi Petru Isdrăilă (absolvent al Universităţii din Cluj-ştiinţele naturii şi chimie). Pe orele vacante suplineau profesorii: Aurel I. Lepădatu (limba franceză-profesor la Şcoala Comercială), Emilia Molnar (limba română-profesor la Şcoala Medie de Fete), Ioan Oiţă (limba franceză-şeful Serviciului Poştal Lipova) şi Teodor Selagian (limba română-director al Şcolii Comerciale)[28]. În anul şcolar 1923-1924 au frecventat curszrile 176 de elevi ordinari, cu 40 mai muţi ca în anul şcolar 1922-1923 şi 23 de elevi particulari[29].

Începând cu anul şcolar 1928-1929 şcoala îşi schimbă din nou denumirea devenind Gimnaziul de Băieţi,iar în anii 1934-1938 se va numi Gimnaziul Mixt din Lipova.A avut un sediu comun cu Şcoala Comercială din Lipova, fiind condus de acelaşi director şi utilizând acelaşi corp profesoral. La 1 septembrie 1938,cele două şcoli secundare au fuzionat, Gimnaziul Mixt încetând să mai existe ca instituţie de sine stătătoare.

Învăţământului profesional i s-a acordat o importanţă deosebită din partea autorităţilor şcolare cae urmăreau ăndreptarea tinerilor, îndeosebi a celor din mediul rural, spre activităţile lucrative din comerţ, industrie şi agricultură. Dovada acestei preocupări a statului român a constituit-o creşterea reţelei şcolare de învăţământ practic de la 119 şcoli în 1919 la 484 în 1928.

Învăţământul comercial românesc în judeţul Arad a debutat la 20 iunie 1919 la Lipova, când autorităţile române au luat în primire localul şi bunurile fostei Şcoli Comerciale Medii Maghiare din localitate.Şcoala Comercială de Comerţ a fost una din primele unităţi şcolare de învăţământ românesc deschise în vestul ţării după 1918. Organizatorul şi directorul noii

şcoli a fost pofesorul de matematică Vasile Suciu, personalitate a învăţământului românesc arădean, autorul unei tabele de logaritmi cu cinci zecimale[30]. Anul şcolar s-a deschis de fapt la 1 octombrie 1919, şcoala dispunând de un colectiv didactic format din şapte profesori, toţi români şi 73 de elevi distribuiţi în cele trei clase. Din totalul elevilor înscrişi, 57 erau români, ceea ce reprezenta 72% din efectivul şcolii, în anul şcolar anterior românii reprezentând doar 32% din populaţia şcolară. Explicaţia acestei schimbări radicale rezidă, pe de-o parte, în transformarea fostei şcoli comerciale maghiare în şcoală comercială românească, iar pe de altă parte - o consecinţă firească a noului statut al şcolii de după război - în afluxul elevilor români din localităţile din jurul Lipovei şi din podgoria Aradului[31]. Treptat şcoala a intrat „pe adevăratul făgaş al consolidării sale…”[32]. Dar, şcoala a trecut şi printr-o serie de dificultăţi, încât, la sfârşitul anului 1924 „se găsea la o grea răspântie,era pe punctul de a fi desfinţată:nu erau profesori,nu erau elevi;şcoala era complet desorganizată…”[33]. Pentru a face faţă numărului în continuă creştere al elevilor veniţi din alte localităţi, s-a ridicat clădirea nouă a internatului cu 50 de locuri, care a fost inaugurată la 24 septembrie 1924 în prezenţa ministrului instrucţiunii, dr. Constantin Angelescu şi a preşedintelui comitetului şcolar, Sever Bocu.Mininistrul Constantin Angelescu a dat şcolii suma de 250.000 de lei, iar Gheorghe Cipăianu,senator de Lipova,a pus la dispoziţia şcolii imobilul şi 25 de iugăre de pământ[34]. Cu taxa de 800 de lei lunar, internatul era cel mai ieftin din întreaga ţară[35]. În scurt timp Şcoala de comerţ din Lipova devine „a 3-a din ţară din toate punctele de vedere”[36], având un „select corp didactic,cu pregătiri superioare, băieţi tineri şi de muncă”[37]. Numărul elevilor „s-a întreit”, iar „mobilierul,colecţiunile, s-au ordonat, aranjat, separat astfel că întreaga şcoală poate servi de model…”[38]. În anul şcolar 1924-1925 frecventau cursurile şcolii 103 elevi[39]. În anul şcolar următor numărul elevilor a crescut la 214[40]. În anul şcolar 1926-1927 erau înscrişi 196 de elevi, rămânând la sfârşitul anului şcolar 163 de elevi[41]. Efectivele şcolare cresc din nou ajungând în anul şcolar 1928-1929 la 207 elevi[42], iar un an mai târziu, urmau cursurile 215 elevi[43]. În anii şcolari care au urmat, 1931/1932-1937/1938, efectivele şcolare au scăzut foarte mult:158 de elevi în 1931-1932[44], 54 de elevi în 1933-1934[45], 30 de elevi în 1934-1935[46], 27 de elevi în 1936-1937[47]. Şcoala avea şi o bibliotecă cu un consistent fond de carte. În anul 1924, şcoala primeşte 202 cărţi din partea profesorului universitar Traian Lalescu şi încă 198 de cărţi din partea generalului Ştefan Stoica din Lipova, „toate cărţi româneşti”[48].

Pentru merite deosebite în susţinerea Şcolii Superioare de Comerţ din Lipova, sunt declaraţi „membrii de onoare” ai comunităţii şcolare din

Lipova „dr. C. Angelescu, ministrul Instrucţiunii Publice, dr. Gh. Cipăianu, ministru-subsecretar de stat, Ilie C. Purcaru, director general al Învăţământului profesional şi dispune ca numele lor să fie trecut în „Cartea de Aur" a şcoalei, ca pildă a generaţiilor viitoare"[49].

Primul an de învăţământ românesc s-a desfăşurat după o programă analitică adaptată după cea maghiară din 1895, în care s-au introdus limba română, istoria românilor şi geografia României. Ca discipline de specialitate în programă figurau aritmetica comercială, stenografia, corespondenţa comercială, contabilitatea şi lucrări de birou. De asemena, în cei trei ani de şcoală, studiul limbilor străine-limba germană şi limba franceză-ocupa un loc important în planul de învăţământ alături de celelalte discipline de bază[50]. Din anul şcolar următor, la clasele I şi a II-a s-a introdus programa şcolilor comerciale superioare din Regat, iar clasa a III-a îşi desfăşura activitatea conform programei primite de la Directoratul General al Învăţământului Cluj prin Ordinul nr. 2400 din 1922[51]. În acest mod s-a făcut trecerea spre unificarea treptată şi a învăţământului comercial din România Mare. De la 1 septembrie 1936, Şcoala de comerţ a devenit Liceu comercial mixt, având în continuare 4 clase până în anul 1938. Din acest an a preluat şi clasele Gimnaziului mixt din localitate, cu care a fuzionat, având din acest moment 8 clase.

Între anii 1924-1925, în localul Şcolii Superioare de Comerţ din Lipova, Academiile de Înalte Studii Comerciale din Bucureşti şi Cluj au pus bazele unei Academii Libere sub egida căreia se desfăşurau anual cursuri de vară între 5-25 august, la care participau „auditori din întreaga ţară"[52]. Era prima „Academie Liberă „din România.

În afara orelor de curs,profesorii şi elevii au organizat spectacole omagiale cu prilejul zilelor naţional, iar banii adunaţi se donează pentru ridicarea unui monument al slujitorilor şcolii căzuţi în Primul Război Mondial. La 10 decembrie 1921 s-au pus bazele Societăţii de lectură „Atanasie Marienescu" care a debutat încă din 1920 sub forma unui curs de două ore pe săptămână de limba română,pentru toţi elevii veniţi la noua şcoală unde trebuia să se familiarizeze cu felul de judecată românească şi parţial şi cu literatura română. Societatea de lectură a elevilor Şcolii de comerţ din Lipova, condusă d către profesorul Teodor Selagian, a contribuit la aprofundarea de către elevi a limbii şi literaturii române şi a produs chiar mici creaţii literare[53]. Profesorii au organizat săptămânal, în fiecare seară de joi, începând cu anul 1919, conferinţe publice pe teme de actualitate în sala restaurantului central din oraş. Aceste activităţi urmăreau „românizarea acelor ţinuturi şi asigurare societăţii locale şi a tineretului cu câteva clipe de înălţare sufletească săptămânală"[54]. Iniţiativa profesorilor Şcolii de comerţ

s-a bucurat de o bună apreciere din partea localnicilor care au ocupat până la ultimul scaun sala de festivităţi.

După reforma învăţământului din august 1948, şi-a schimbat denumirea în Şcoala tehnică de administraţie economică mixtă Lipova, numărul claselor reducându-se din nou la patru.

Începând cu anul 1920 şi-a început activitatea Şcoala medie de stat pentru fete din Lipova[55]. Noua instituţie de învăţământ în limba română avea sediu comun cu Şcoala superioară de comerţ locală. De la început şcoala s-a confruntat cu o serie de neajunsuri, inerente de altfel unui demers de această natură. Aşa cum rezultă din procesele verbale de inspecţie, era „de dorit ca şcoala să aibă corp profesoral propriu. Se simţea nevoia de puteri didactice proprii,îndeosebi pentru matematică-fizică”[56]. Lipsa unui local propriu reprezenta de asemenea un impediment în derularea în condiţii optime a procesului de învăţământ. „Mare neajuns e pentru această şcoală că e sub acelaşi acoperiş cu şcoala de comerţ şi cu cea medie de băieţi”[57]. La acest neajuns se adaugă şi faptul că „şcoala de ucenici îşi ţine lecţiile în clasele fetelor”[58]. Şcoala „nu are nici o zestre, nici mobilier, nici aranjament propriu. Deocamdată foloseşte ceea ce poate obţine împrumut de la şcoala medie de băieţi”[59]. În anul şcolar 1923-1924,şcoala de ucenici a fost mutată într-un alt local. În lipsa unor cadre didactice proprii de specialitate, „totul se face fără viaţă şi monoton”, datorită „lipsei de pregătire”[60]. Se impunea de urgenţă, ca „fiecare membru al corpului profesoral să pregătească programa analitică a studiilor ce predă, cu împărţirea pe săptămâni şi luni” a disciplinelor din planul de învăţământ[61].

În primul an şcolar de activitate, 1920-1921, şcoala a funcţionat, aşa cum era firesc, cu o singură clasă şi un număr de 39 de eleve[62]. În anul şcolar 1922-1923, şcoala funcţiona cu clasele I-III, având 54 de eleve[63]. Începând cu anul şcolar 1923-1924, Şcoala medie de fete din Lipova funcţionează cu patru clase, efectivele şcolare crescând la 93 de eleve „regulate” şi 8 eleve „particulare”[64]. Cu toate acestea, directorului şcolii, V. Debău, profesor titular de religie şi paroh local, îi „este imposibil să scoată această nefericită şcoală din halul în care ea se sbuciuma”[65]. Mai mult, cursurile se prelungesc cu zece zile pentru că rezultatele sunt slabe „datorită lipsei de profesori, schimbărilor şi absenţelor îndelungate, obişnuite în corpul profesoral”[66]. La 27 martie 1924, într-un proces verbal de inspecţie şcolară, inspectorul şcolar consemna. „La această şcoală sunt necesare profesoare pregătite, conştiincioase şi stabile, apoi obiecte didactice. Iar dacă acestea nu se pot asigura, mai bine decât să nefericim elevele în urma unei instrucţii iluzorii şi compromise, aş fi de părere ca şcoala să fie sistată”[67]. În anul 1924, şcoala dispunea de 3 profesoare titulare şi 2

profesoare suplinitoare, dar şi acestea „numai pe hârtie, căci de fapt a funcţionat directorul ca profesor de religie”[68].

Cu toate acestea, efectivele şcolare sunt în creştere în continuare: 95 de eleve în anul şcolar 1924-1925[69], 96 de eleve în anul şcolar 1925-1926[70]. Începând cu anul şcolar 1926-1927, populaţia şcolară scade la 82 de eleve[71], pentru ca în anul şcolar 1929-1930 să frecventeze cursurile numai 29 de eleve[72].

În anul şcolar 1928-1929 şcoala şi-a schimbat denumirea în Gimnaziul de stat pentru fete, menţinându-se până la desfiinţare, în anul 1930.

La Lipova, populaţia românească majoritară a convieţuit în toleranţă şi concordie cu importante comunităţi de evrei, germani şi maghiari. În acest context, înainte de 1918, pe lângă şcolile de stat şi cele confesionale româneşti, a funcţionat şi o şcoală confesională pentru fete, fondată de către Dieceza de Cenad[73], subvenţionată de comunitatea bisericească romano-catolică din Lipova şi condusă de călugăriţele Mănăstirii „Notre-Dame” din localitate.

La înfiinţare, în anul 1875[74], era organizată ca o şcoală primară, ca apoi, începând cu anul şcolar 1892-1893, să i se adauge - în cadrul aceleaşi conduceri - şi clasele proprii şcolii civile. Şcoala avea o programă analitică asemănătoare cu cea a şcolilor de stat, cu deosebirea că procesul de instruire era încredinţat îndeobşte călugăriţelor. Limba de predare a fost la început maghiara, iar din anul 1919, a devenit germana.

Denumirea şcolii a devenit în anul 1928, Gimnaziul romano-catolic de fete Lipova[75] sub care a rămas până la desfiinţare în anul 1948.

Liceele comerciale din Lipova şi Arad au asigurat în perioada interbelică specialiştii calificaţi pentru întreprinderile comerciale şi bancare din judeţ, cât şi din întreaga parte de vest a ţării, aducând astfel o contribuţie importantă la progresul realizat de economia României Mari. Oraşul Lipova a reprezentat de asemenea între cele două războaie mondiale, un centru de perfecţionare a învăţătorilor. Se cuvine a se menţiona în acest sens derularea Cursurilor de vară de la Băile Lipova între anii 1934-1938, care prin modul de desfăşurare, cât şi prin implicarea efectivă a unor personalităţi ale ştiinţei şi culturii româneşti în frunte cu Constantin Rădulescu Motru, s-au transformat în Universitatea de vară (1938-1939) cu un prestigiu binemeritat în întreaga ţară. În anul 1940, pe fondul pregătirilor de război şi al ascensiunii Gărzii de Fier, biblioteca şi arhiva Universităţii au fost ditruse, revista „Tineretul învăţătoresc” a fost suspendată, iar cursurile au fost interzise. Prin cei şase ani de activitate fructuoasă „Cursurile de vară”şi

în egală măsură aşezarea de pe Mureş- Lipova” s-au impus în atenţia lumii învăţătoreşti din întreaga ţară.

Lipova „a dormit de sute de ani. Din gloria ei de altădată, când dădea azil la regi și regine în exil, când monetăria statului era aci, când era mijlocitoarea de schimb, cu comptoare de bancă și de comerț între Ardeal și Balcani până la Bizanț și pe coastele Dalmate până la Raguza și Veneția, ea scăpătase la nivelul unui sat sau a unor ruine medievale.Am oprit această decadență și am desmințit teoria despre lipsa noastră de capacitate de formare de orașe...” afirma Sever Bocu la 8 noiembrie 1930 în cuvântul rostit în ședința festivă a Consiliului comunei urbane Lipova cu prilejul inaugurării iluminatului electric în localitae . Orașul de pe Mureș redevenea în perioada interbelică o urbe racordată la fluxul progresului, în care se îmbina în mod fericit tradiția cu modernitatea.

Note

---

[1] *Gazeta oficială*, Sibiu, nr.13 din 15/28 februarie 1919.
[2] Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 388.
[3] Gheorghe Iancu, *Din preocupările Consiliului Dirigent pentru organizarea administraţiei româneşti în Transilvania*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, Cluj, XIV, 1971, p. 206.
[4] I. Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 163.
[5] *Gazeta poporului*, Anul 2, nr. 29 din 20 iulie 919, p. 4.
[6] Pentru detalii vezi, Gheorghe Iancu, *op. cit*., pp. 198-202.
[7] V. Meruţiu, *Judeţele din Arad şi din Maramureş până în Banat*, Cluj, 1929, p. 159.
[8] C. Martinovici, N.Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei,Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 9.
[9] *Ibidem.*
[10] N. Istrati, *Indicatorul comunelor din Ardeal şi Banat,* Anexe (harta).
[11] *Monitorul oficial*, nr. 274 din 9 decembie 1929, pp. 15-18.
[12] V. Meruţiu, *op. cit*., p. 161.
[13] *Anuarul statistic al României.1937-1938*, Bucureşti, 1939, p. 43.
[14] *Ibidem*, p. 22.
[15] *Anuarul statistic al României. 1923*, Bucureşti, 1923, p. 23.
[16] Idem, 1928, Bucureşti, 1928, p. 18.
[17] Idem, 1930, Bucureşti, 1932, p. 33.
[18] *Mişcarea populaţiei României în anii 1931-1944*, extras, pp.3-47; Idem, anul 1932 ,pp. 67-68; Idem, anul 1933, pp. 83, 87; Idem, anul 1934, pp. 5, 6, 9; Idem, anul 1935, pp. 7, 8, 11, *Buletinul demografic al României*, nr. 9, septembrie 1936, pp. 476, 479.
[19] Arh. Naţ. Dir. Jud. Timiş, *Fond Insp. General Ad-tiv Regional Timiş*, dos.274. 493, f. 16-26.
[20] Vezi *Regulamentul Provizor pentru şcoalele secundare (licee de băieţi),de fete şi gimnazii*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1919.
[21] *Monografia Liceului „Ioan Slavici” (acum „Moise Nicoară”) din Arad, 1745-1919-1979*, Arad, 1971, p. 40.

[22] *Românul* din 13 mai 1920.
[23] Vasile Popeangă, *Învăţământul din judeţul Arad între anii 1919-1924*, în Anuarul Liceului Pedagogic Arad pe anul şcolar 1968-1969, p. 123.
[24] Arh. Liceului Pedagogic Arad, doc.1108/1922.
[25] I. Bratu, *Învăţământul secundar din Ardeal, în Transilvania, Banatul,Crişana, Maramureşul.1918-1928*, II, Bucureşti, 1929, p. 10-20.
[26] *Anuarul şcolii civile de stat şi al Şcolii comerciale medii din Lipova pe anul şcolar 1891/1892*, Arad, 1892, p. 42.
[27] *Ibidem*, pp. 15-16.
[28] *Anuarul Şcoalei medii (Civile) de Stat pentru Băieţi din Lipova pe anul şcolar 1923-1924*, publ.de Gh. Radu director, Tipografia Nic. Beer. Lipova (banat), 1925, p. 8.
[29] I*bidem*, p. 7.
[30] Victor Bleahu, *Monografia oraşului Lipova*, Ed. Marineasa, Timişoara, 2001, p. 194.
[31] V. Suciu, *Anuarul Şcolii superioare de comerţ din Lipova pe anul I după naţionalizarea şcoalei.1919-1920*, Lipova, 1921, p. 3.
[32] Serviciul Judeţean Arhivele Naţionale Arad (în continuare *SJAN Arad*), *Fond Şcoala Superioară de Comerţ Lipova. Registrul de procese verbale al Comitetului Şcolar.1923-1929*, f. 35(verso), 36.
[33] *Ibidem*, f. 37(verso), 38.
[34] *Ibidem*, f. 39.
[35] Virgil Valea, *Cultură şi spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică(1919-*1940), „Vasile Goldiş" University Press, Arad, 2005, p. 135.
[36] SJAN Arad, *Fond Şcoala Superioară de Comerţ Lipova.Registrul de procese verbale al Comitetului Şcolar.1923-1929*, f. 39.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*.
[39] *Ibidem*, f. 17.
[40] *Ibidem*, f. 21.
[41] *Ibidem*, f. 31, 71.
[42] *Ibidem*, f. 45-46.
[43] *Ibidem*, f. 51-52.
[44] Idem, *Reg. nr. 4 de procese verbale pe anii şcolari 1931-1935*, f. 1-6.
[45] *Ibidem*, f. 141-143.
[46] *Ibidem*, f. 156-157.
[47] Idem, *Proces verbal pe anul 1937*, f. 77-78.
[48] *Ibidem*, f. 40.
[49] *Ibidem*, f. 43 (verso9), 44.
[50] V.Suciu, *Anuarul Şcolii superioare de comerţ pe anulI*I, Lipova, 1921, p. 40.
[51] Idem, *Anuarul şcolii superioare de comeţ pentru băieţi pe anul 1923-1924*, Arad, 1925, p. 13.
[52] SJAN Arad, *Fond Şcoala Superioară de Comerţ Lipova.Registrul de procese verbale al Comitetului Şcolar.1923-1929*, f. 51.
[53] *Anuarul Şcolii superioare de comerţ din Lipova pe anul II*, p. 57.
[54] *Românul*, an VIII, nr. 160 din 15 noiembrie 1919, p. 3.
[55] *Anuarul şcolii medii civile de stat pentru băieţi Lipova,1922-1923*, pp. 1-2.
[56] SJAN Arad, *Fond Şcoala de stat pentru fete Lipova*, Reg. 2/1923. Condica de inspecţie a Şcoalei medii de fete din Lipova, f. 2.

[57] *Ibidem.*
[58] *Ibidem.*
[59] *Ibidem*, f. 3.
[60] *Ibidem*.
[61] *Ibidem*.
[62] Idem, *Reg. matricol1/1920-1921*, f. 6; Idem, Reg. 2/1920-1921. *Matricola elevelor de la şcoala medie de fete din Lipova pe anul 1920*-2, f. 2-3.
[63] Idem, Reg. 1/1922-23.*Matricola elevelor de la şcoala medie de fete din Lipova pe anul 1922-23*, f. 2-3,5-6, 8-11.
[64] *Ibidem*, Reg. 2/1923-24, f. 3 -4.
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem*, f. 4.
[67] *Ibide*m, f. 3-4.
[68] *Ibidem*, f. 3.
[69] I*bidem*, *Proces verbal de inspecţie din 13 şi 14 martie 1925*, f. 6.
[70] Ibidem, f. 8.
[71] *Ibidem*, *Proces-verbal din 14 iunie 1927*, f. 42.
[72] *Ibidem*, *Proces –verbal din 19 iunie 1930*, f. 82.
[73] *Anuarul Gimnaziului romano-catolic de fete Lipova pe anul şcolar 1929/1930*. p. 1.
[74] SJA. Arad, *Fond Gimn. rom. cat. de fete Lipova*, reg.1/1875, f. 1.
[75] *Ibidem*, *Reg.2/1916-1936*, f. 323.

90 de ani de la târnosirea noii Bisericii Ortodoxe Române din Vinga

90 years from the sanctification of the new Romanian Orthodox Church from Vinga

Ioan Rancov,
Vinga, judeţul Arad

Abstract

The beginnings of the Romanian Orthodox congregation in Vinga is dated from the 18th century, when here was registered a small wooden church. In 1791, the orthodox parishioners proceeded the edification of a new footwall church – builded in baroque style, Tennysonian of that era. This church lasted, with some corrective maintenances in 1840, until 1928, when it was crocked, because the Romanian Orthodox arised a new footwall and brick church with the titular saint of the old one, in neo byzantine style, between 1925 – 1926. At the actual Orthodox church from Vinga were made some corrective maintenances through time, a capital repair of the exterior part of the church and also redecoration work, dedusting, conservation of the mural paintings and the repainting of the altarpiece. The actual Orthodox church from Vinga – at its aniversary – is a pride for the citizens of the village and, in a general plan, with the sister church, the Roman – Catholic one, reflects the communion of the interests, preservation and capitalization of the Christian traditions on this historical and cultural bourn.

Key words: Romanian orthodoxy, church, altar, icons, priest, teacher

Motto: „Vai de cel care se odihneşte la umbra copacului sădit de strămoşul altuia. Lasă-te ars de soare dacă n-ai moştenit vreo umbră de arbore. Sădeşte tu însuţi dacă nu s-a sădit pentru tine. Fii strămoş dacă n-ai avut norocul să fii strănepot”

(Nichita Stănescu (1933-1983)

Începuturile enoriei ortodoxe române din Vinga datează din secolul al XVIII-lea, când aici este consemnată o bisericuţă de lemn. Începuturile

vieţii bisericeşti au fost consemnate în diverse documente studiate. Din aceste documente se poate descrie succint istoricul vieţii spirituale din Parohia Ortodoxă din Vinga. Trebuie amintit faptul că după colonizarea bulgarilor în Vinga şi acordarea unor mari privilegii populaţiei bulgare catolice (Vinga fiind ridicată la rang de oraş privilegiat în Banat sub numele de **Theresiopolis**), populaţia românească care i-a însoţit pe bulgari la colonizare venită din Ţara Românească a fost nevoită să se strămute din ordinul autorităţilor crăieşti timişene la Comloşul Mare şi **Călugăreni.** La Comloşul Mare este puţin probabil, deoarece acolo, în anul 1758 exista o veche biserică din cărămidă pe locul căreia în anul 1794 a fost construită o alta din cărămidă, iar la Călugăreni este plauzibilă, deoarece până în anul 1911 localitatea purta numele de **Új Vinga** sau **Vinga Nouă (Coriolan Suciu: Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,** vol.II O-Z, Bucureşti, 1967, p. 250).

Primele date privitoare la istoria Bisericii ortodoxe din Vinga le-am cules din lucrarea „Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului" ale **prof. I.D. Suciu** şi cercetătorului **dr. Radu Constantinescu.** Astfel, în anul **1758 protosinghelul Arsenie Radivoievici -** administrator al Eparhiei Timişoara între anii 1757-1758, a întreprins o vizită canonică în parohia ortodoxă din oraşul Vinga şi a consemnat următoarele (pag.253, 276):

Biserica: **Hramul Adormirii Maicii Domnului,** din nuiele, 7 ferestre, porţi din tâmplărie, turlă acoperită cu scânduri, clopot, acoperit cu scânduri, curte îngrădită, cimitir neîngrădit.

Altarul: sf. masă din lemn, pe o treaptă, deasupra 3 veşminte de altar, 3 sfeşnice de alamă, chivot cutie-proastă, are sf. mir, antimis sfinţit de **Nicolae Dimitrievici** (1728-1744) la **3 noiembrie 1733,** 3 cruci de alamă, evanghelie şi liturghier româneşti.

Proscomidia: de scândură, sfeşnic de fier, potir, discos şi linguriţă de cositor, zvezdă de argint, copie-brici prost, aier de tafta galbenă, ştergare de bumbac, clopoţel de tuci, cădelniţă de alamă.

Feloane: 3 şi stihar de bumbac; 2 patrafire; brâu din fir.

În altar: tâmplă de scândură, sus Răstignirea, 12 apostoli pe pânză, 4 icoane de pristol, 5 candele de alamă, polieleu de tuci, 5 sfeşnice de lemn, 1 de fier, iconostas de lemn, pupitru, jilţ episcopal prost şi 17 strane, prapure de pânză albă.

Cărţi: octoih, minei de obşte, triod de post, penticostar, apostol, carte de învăţătură pe româneşte.

În pronaos: 2 icoane, cristelniţă de cărămidă.

Ţârcovnic şi dascăl **Radul Popovici**, născut în Oltenia, plată anuală 10 fl., 6 învăţăcei.

Cinul duhovnicesc: preotul **Ioan Atanasievici**, născut în Oltenia la Craiova, 35 ani, a învăţat în Oltenia cu dascălul **Ioan,** s-a însurat la 21 ani, are trei băieţi, l-a hirotonisit şi preoţit **Gheorghe Popovici** la 3 mai 1748, ştie sf. taine, are 4 cărţi.

A dat sidoxie 12 fl. 36 cr.

Sama bisericii:

S-au găsit în cutia milelor 7 fl., s-au pus ca epitropi **popa Ioan** cu **Radul Popovici.**

Într-o revistă de cultură ,,**Aradul Cultural** nr. 1-2/2002 - Periodic al Direcţiei Judeţene pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Arad autorul **Horia Medeleanu** în articolul ,,***Valori de patrimoniu de la vechea biserică românească din Vinga*** (pag. 59-60) redă textul antimisului aflat în limba greacă cu majuscule şi scris continuu:

EPITAFION IERON AKRIBOS KALLOPISTHEN KAI TYPO EKDOTHEN EPIMELEIA KAI DAPAHI GEORGIU TRAPEZUNTIU POMENA AFIEROTHI PARA AVTOU (rândul lateral stânga);

TO PANAGIO KAI ZOODOXO TAFO SYN AVTO TO HALKOGRAFIKO TIPO EIS MNIMOSYNON AVTOU KAI TON GONEH AYTOU EPITAIS PATRIARCHEIAS TOU MAKARIOTATOU K.K. (KIRIU, KIRIU) MELETIU ILIM(IERUSALIM) (rândul de sus);

Y PO MNISEI PAISIU PROIGUMENU AGIAOTAFITOU: ANTIDIDO TAI HARIN TOIS ORTHODOXIS Y 1733 MARTIU (rândul lateral dreapta);

KAY NYUN KEISE THYSIASTIRION THEION TOU EKTELESTHAI DIA Y TOU TIN IERAN KAI THEION MYSTAGOGIAN PARATOU.

Antimisul - este o bucată de pânză sau mătase de formă dreptunghiulară pe care este pictată scena punerii în mormânt a Mântuitorului Iisus Hristos, chipurile celor patru evanghelişti şi pasaje scripturale legate de Euharistie. Antimisul trebuie sfinţit de episcop şi se află tot timpul pe sfânta masă din altar, Sfânta Liturghie neputând fi săvârşită într-o biserică ce nu are Antimis.

După cum reiese din inscripţia în limba greacă cuprinsă în chenarul compoziţiei, antimisul a cărui dimensiuni sunt **43x55 cm** a fost imprimat în anul 1733, luna martie, cu binecuvântarea patriarhului Meletie al Ierusalimului prin truda lui Paisie, proegumenul Sfântului Mormânt şi cu

cheltuiala lui Gheorghe Trapezuntul, „spre pomenirea sa şi a părinţilor săi şi „se dă gratuit ortodocşilor.

Pentru a nu crea inadvertenţe în terminologia bisericească, - nefiind istoric de meserie - şi pentru a avea coerenţă în descrierea antimisului am apelat la o transcriere ad litteram a pasajelor referitoare la descrierea acestuia de către autorul Horia Medeleanu în articolul din revista „Aradul Cultural nr. 1-2/2002". Astfel, scena imprimată pe antimis reprezintă Punerea în mormânt a Mântuitorului Iisus Hristos. Întins pe lespedea mormântului, cu braţele de-a lungul trupului, Iisus este învelit în giulgiu de Iosif şi Nicodim. În centrul scenei, cu braţele întinse, se află Maica Domnului, având în dreapta sa pe purtătoarele de mir Maria Magdalena şi Marta, iar în stânga pe sfântul apostol şi evanghelist Ioan „Theologos", încadrat de doi îngeri.

Scena se petrece sub boltă (închipuind „bolta cerească") având la mijloc crucea Răstignirii cu simbolurile patimilor: coroana de spini, suliţa care a împuns coasta Mântuitorului şi suliţa cu buretele din care acesta a băut apă cu oţet. Crucea este înconjurată de cetele îngereşti reprezentate de trei perechi de serafimi cu şase aripi şi trei perechi de tronuri, înfăţişate asemenea unor „**roţi de foc ce au aripi, iar în mijlocul aripilor au ochi"**, conform descrierii lui **Dionisie din Furma**. („**Carte de pictură"**, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979, p. 91**).** Textul de pe antimis confundă, în mod ciudat, tronurile cu heruvimii!

În exteriorul bolţii, scena este încadrată de cei patru evanghelişti (Matei, Marcu, Luca şi Ioan), cu simbolurile lor. În colţurile de sus, în stânga, este înfăţişată Golgota, cu cele trei cruci şi scara pe care a fost coborât trupul lui Iisus de pe cruce, iar în dreapta, Cetatea Ierusalimului. Între evanghelişti, în stânga, este figurat „Klegorita Kuvukaion", iar în dreapta, „Okipos", mormântul gol al Mântuitorului. În partea de jos a scenei, doi îngeri susţin cu mâinile giulgiul, închizând, de fapt, această compoziţie remarcabilă prin coerenţa sa, datorată înlănţuirii subtile a mişcărilor şi observarea justă a atitudinilor personajelor sfinte.

Figurile feminine evocă tipologia clasică elină, cu o netă diferenţiere a expresiei. Artistul gravor a suferit în mod sigur influenţa barocului occidental. Tratarea plastică, sublinierea volumelor şi, mai ales, „valoraţia" adică trecerea gradată de la lumină la umbră cu accentuarea prin „pată" (nu prin linie) a umbrelor adânci, a condus la o realizare picturală în alb negru, departe de grafismul obişnuit în practica artiştilor tradiţionali. Un dramatism sobru se degajă din întregul ansamblu al compoziţiei.

Cine a fost acest artist şi unde a fost imprimat antimisul, nu ştim. Bănuim doar că el a putut fi realizat la Viena, oraş cu care negustorii grecii (şi Gheorghe Trapezuntul în mod sigur a fost un negustor cu puternice resurse financiare) avea legături statornice. Indiferent însă de toate acestea, antimisul grecesc din anul 1733 este o operă de artă care a împodobit modesta biserică de nuiele din Vinga. Un antimis asemănător sfinţit de episcopul **Nicolae Dimitrievici** la **3 noiembrie 1733**, se găseşte şi în Bisericile ortodoxe din protopopiatul **Variaş** în satele Sânandrei, Firiteaz, Variaş şi Felnac, în protopopiatul **Bečej** (din Serbia, satul Sečan) şi în protopopiatul **Cenad** (satul Cenad).

Autorul **Horia Medeleanu** în lucrarea „**Icoane de Nedelcu Popovici în colecţia Episcopiei Aradului (**în „Mitropolia Banatului nr.4-6, 1982, p.331-337) şi în lucrarea „**Valori de artă veche românească în colecţia mănăstirii „Sfântul Simion Stâlpnicul din Arad-Gai”**, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1986, p. 34-38 şi fig. 26, 27, 28 şi 29 susţine că în anul **1743** strălucitul zugrav din Banat, **Nedelcu Popovici**, a pictat patru icoane din registrul I al iconostasului. Cum a ajuns acest zugrav să picteze în modesta biserică de nuiele din Vinga este o enigmă. Icoanele pictate de el la Vinga sunt:

- ***Deisis:*** icoana înfăţişează pe Iisus arhiereu şi împărat pe tron, încadrat de Maica Domnului şi Sf. Ioan Botezătorul ca intercesori. Icoana e semnată şi datată.
- ***Maica Domnului pe tron între arhangheli:*** icoana o înfăţişează pe Maica Domnului în tronul slavei. Icoana e nedatată şi nesemnată.
- ***Adormirea Maicii Domnului:*** în centrul compoziţiei, Maica Domnului pe catafalc cu maforion roşu şi hiton verde ţine mâinile încrucişate pe piept. Icoana e nesemnată şi nedatată.
- ***Sfântul Ioan Botezătorul:*** icoana e nesemnată şi nedatată.

Din punct de vedere iconografic Nedelcu Popovici realizează o reprezentare aparte, rară în Banat, a Sfântului Ioan Botezătorul în chip de înger cu aripi (frecvent la meşterii brâncoveneşti din Vâlcea).

Cele patru icoane pictate de Nedelcu Popovici sunt expuse în Muzeul de artă veche românească de la Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpnicul Arad-Gai. În pronaos mai erau două icoane. (**Dimitrije Ruvarac: Temišvarska Eparhija od nejna postanka do 1758 god,** Sremski Karlovci, 1914, p. 45).

La data de **11 iunie 1767** Episcopul Aradului **Sinesie Jivanovici** trimite mitropolitului de Karlovci (Carloviţ, Karlovac) situaţia statistică a eparhiei sale. Parohia Vinga aflată în districtul Timişoara îl avea ca preot pe

Simion Ioanovici născut la Baia Nouă (**I.D. Suciu, Radu Constantinescu: Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului,** Editura Mitropoliei Banatului, Timişoara, 1980, p. 306). În anul **1776**, în statistica parohiilor şi preoţilor din eparhia Timişoara - protopopiatul Timişoara, parohia Vinga nu apare, în schimb este menţionată parohia **Mănăştur** cu 194 de case, preoţi fiind **Simion Ioanovici (**hirotonisit la 1.04.1761) şi **Ioan Popovici** (hirotonisit la 10.01.1762).

La data de **14 iulie 1777** directorul şcolar din Timişoara - **Teodor Iancovici** raportează guberniului starea şcolilor din eparhie şi menţionează printre altele localitatea **Mănăştur (Vinga nu)** ca având parohie cu şcoală primară).

Cum nu s-au mai consemnat alte date referitoare la biserica ortodoxă română din Vinga, abia în anul **1791** enoriaşii ortodocşi au purces la edificarea unei noi biserici de zid - construită în stil baroc clasicizant al vremii (**Pavel Vesa: Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate,** Editura Mirador, 2000, p.180). În **Anexe: Biserici de zid dispărute,** autorul reproduce fotografia de epocă a bisericii de la Vinga din anul 1791. Tot autorul pr. dr. Pavel Vesa, în lucrarea sus amintită (pag. 209) redă în tabelul cu bisericile dispărute (sec XVIII-XX) la poziţia 353 (Vinga) că biserica de lemn amintită în anul **1758** a fost demolată în anul **1794**.

La **27 iulie 1839** arhimandritul **Platon Atanaţcovici** cere credincioşilor din eparhia Timişoara să contribuie la construirea unei biserici noi în Vinga, deoarece „*biserica lor cea bătrână întru atâta a slăbit, cât în toată clipita să aşteaptă sa cază şi într-însa fără de mare primejdie mai mult nu să poată săvârşi*" (**Pr. Pavel Vesa: Biserici de lemn de odinioară**, Editura Gutenberg, 1997, p. 77 şi **I.D Suciu** şi **Radu Constantinescu: Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului,** vol.II, doc. 336, p. 659). Totuşi, nu a fost construită o altă biserică, ci a fost restaurată (renovată) cea existentă. Această biserică a durat, cu unele reparaţii efectuate în anul **1840**, până în anul **1928**, când a fost demolată, deoarece românii ortodocşi îşi ridicaseră o nouă biserică de zid şi cărămidă cu hramul celei vechi în stil neobizantin, în anii 1925-1926.

Până să ajungem la construirea bisericii ortodoxe române şi târnosirea ei în anul 1926, vom trece în revistă situaţia din datele aflate în registrele de stare civilă ale Oficiului Parohial Ortodox Român Vinga al Arhivelor Naţionale Arad. Din datele ce le avem la dispoziţie, începând din anul **1791** practic se începe istoria comunităţii ortodoxe din Vinga: alte date

sau surse documentare nu am găsit până în prezent în acest domeniu de cercetare.

La Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale am cercetat următoarele registre de stare civilă ale Oficiului Parohial Ortodox Român (CRSC-OPOR Vinga, inventar 922) pe care le redau mai jos astfel:

Matricola Botezaţi (protocolul botezaţilor, însemnările celor ce se botează)
-registrul nr. 1/I = 1853-1947;
1/II= 1820-1852

Matricola Căsătoriţi (însemnările celor ce se cunună)
-registrul nr. 2= 1853-1950;
10=1791-1845. Lipsă perioada 1837-1845 şi 1845-1853.

Matricola Decedaţi (însemnările celor ce decedează, răposează)
-registrul nr. 3= 1845-1931;
9=1791-1837. Lipsă perioada 1828-1834 şi 1837-1845.

Ce se observă din această prezentare? Că lipseşte, nu se găseşte la Arhivele Naţionale Arad vreun document sau act din care să reiasă dovada că ar fi fost înregistrate şi naşterile începând, logic, cu anul1791. Această afirmaţie se bazează pe primele înregistrări ale căsătoriţilor şi ale decedaţilor după cum urmează:

1. Prima căsătorie (cununie) în Colecţia de Registre de Stare Civilă-Inventar 922 din registrul nr. 10 Cununaţi (1791-1845), fila 1 este consemnată următoarea: „*După de trei ori strigările în biserică, şi ne aflându-să nici o împedecare, s-au făcut logodna şi s-au cununatu Mirele* ***Pavel ficior lui Boi Ştefan nu făcut nunta*** *lăcuitoriu* ***Tereziopol*** *cu Mireasă, numele ei* ***Per(e)sida nu făcut nuntă*** *fată* ***Nica Ardeleanu*** *lăcuitoare* ***oraşului crăiesc Tereziopol*** *în luna şi ziua celorce s-au pus supt anul****1791 în luna iulie ziua 7,*** *prin mine* ***Religia Gr: Ne unită*** *preotul* ***Georgii Imronici*** *parohialnic a bisericii sfint* ***Adormirea Nescătoarei de Dumnezeu*** *care să afla în* ***oraşul crăiesc Tereziopol*** *naşi au fost lor* ***Kola Raciu: Crăciun Ardeleanu*** *lăcuitori* ***oraş cr. Tereziopol*** *care şi mărturisescu împreună cu mine."*

A doua cununie a avut loc la 12 octombrie 1791 între Luca (fânasti) Căldăraşului cu Anna - fata lui Ioan Vinăreanu. Naşi: Anna şi Ianiu Imbron(e). În anul 1791 au avut loc doar 2 (două) cununii, iar în anul 1792 au avut loc 9(nouă) cununii. Din evidenţele registrului privind protocolul cununaţilor în perioada 1791-1845 au fost înregistrate 275 de cununii.

2. În registrul nr. 9 (registrul decedaţilor din 1791-1837), fila 1 verso, este consemnat primul deces, având următorul preambul: „*Începuturile Protocoalelor a răposaţilor dintâi prin mine preotul* ***Georgi Imronici***

paroh în oraşul crăiesc Tereziopol în supusa eparhie Temişoara în luna şi anul cel mai jos după rândul ce înainte pre rând „însemnate, adică luna ***anul - 1791 luna lui august ziua 7. Nr, 1".*** Redau consemnarea primului deces:

„Robul lui Dumnezeu ***Gheorghe Arceleţiu*** *ce au murit în temniţă locuitor din Seranda. Ispovedind mai nainte păcatele sale, mie preotul Gheorghi Imron parohialnic a bisericii sfinte Adormirea Născătoarei de Dumnezeu care se află în Tereziopol, s-au cuminecat cu sfintele taine, au răposat în luna* ***august ziua 5*** *în anul cel mai sus. Şi s-au îngropat în pământ în luna şi ziua cea ce s-au pus supt anul în progadie (pogrodie) de obşte".*

În anul 1791 au decedat 7 persoane, din care 3 erau bărbaţi şi 4 femei. Din evidenţa registrului decedaţi, în perioada 1791-1828 au fost înregistrate 599 de decese.

3. Din registrul nr. 1/II, fila 1 care cuprinde matricola botezaţilor (însemnările celor ce se botează) pe perioada 1820-1852 am extras primul botez la biserica ortodoxă română din Vinga şi care are următoarea formulare:

„S-au născut pruncul parte ***femeiască*** *luna* ***martie(1820)*** *ziua* ***11*** *în (a) anului celui mai sus. Tatăl pruncului* ***Gheorghe Crişan*** *şi muma* ***Floarea*** *soaţa acestuia din sus lăcuitori* ***Lipova*** *s-au botezat şi s-au uns cu sfântul Mir prin mine preotul* ***Gheorghe Imron*** *de religie grecească neunită parohialnic a sfintei biserici Adormirea Născătoarei de Dumnezeu care se află în Tereziopol în ziua şi luna cea, ce s-au pus supt anul şi s-au dat în sfântul Botez pruncului numele* ***Marika,*** *naşul lui au fost* ***Lizabeta soaţa lui Dimităr Kalinin papistaş*** *lăcuind în Tereziopol".*

În anul 1820 s-au înregistrat 27 de botezuri, iar până în anul 1834 cumulat sunt înregistrate 347 de botezuri, iar continuarea înregistrărilor din 1834-1852 (19 septembrie) este de încă 277 botezuri.

Demn de semnalat este faptul că până în anul **1870** înregistrările s-au făcut în scriere slavonă (chirilică), iar din anul **1871** înscrierile s-au făcut în scriere latină.

Merită amintită osteneală în slujirea enoriaşilor a câtorva preoţi: 1826-1827 Arsenie Popovici, 1832-Nicolae Popovici, 1834-Sofronie Simon, 1838-Damian Uroieşu, 1839-Aron Marincovici şi protopriesbiter Ioaniu Vasile. Din 1842 au slujit şi preoţi din Sânandrei şi Călacea. Au urmat şi alţi preoţi: 1842-1845 Abraham Predici, 1853-1871 Aaron Popovici, 1871-1878 Antoniu Teodorescu şi Ioan Teodorescu jr., 1878-Iustin Potta (de la Mănăştur), 1878-1881 Antoniu Teodorescu, 1881-1882 Mihăiţă Ressu şi

Iustin Potta, 1883-Daniel Barbatei, 1884-Ioan Teodorescu jr şi Ioan Evuţianu, 1887-Ioan Damşea, 1889-1916 Petru Cimponeriu. Au mai slujit în această perioadă şi preoţii Iosif Grădinaru, Emeric Dumitrescu, Petru Țieran, Ioan Plavoșin, Pavel Ardelean, Nicolae Mihulin.

Cu puţin timp înainte de începerea primului război mondial apare iniţiativa realizării **colectelor publice** pentru constituirea unui fond bănesc din contribuţia enoriaşilor pentru construirea unei noi biserici ortodoxe la Vinga. În acea perioadă ca deputat sinodal în districtul consistorial Arad în cercul electoral Vinga era **Gheorghe Popovici**. În acest sens redau lista tuturor mărinimoşilor donatori apărută în articolul „*Mulțămită publică"* semnat de **Petru Cimponeriu -** paroh, preşedintele Comitetului Parohial şi **Dimitrie Stoian** - epitrop bisericesc şi publicat în revista „***Biserica şi Şcoala"***, Nr. 9, Anul XXXIX, Arad, 1/14 martie 1915, p. 65 col.1-2, p. 66 col. 1.

Mulțămită publică

Tuturor mărinimoşilor donatori, cari au concurs cu obolul lor la ajutorarea sfintei bisericei gr.ort.rom din Vinga, le aducem în numele comunei bisericeşti cele mai fierbinte mulţumite şi rugăm pe atotputernicul Dumnezeu ca jertfa lor să li o răsplătească înmiit.

La apelul nostru lansat sub Nrul 78/1913 au binevoit a contribui următorii:

1. *Venerabilul Consistor diecezan din Arad 200 cor.*
2. *Timişana institut de credit şi economii Timișoara 100 cor.*
3. *Prima casă de păstrare din Vinga 50 cor.*
4. *Filiala din Vinga a băncii „Délmagyarország" 10 cor*
5. *Oraşul Vinga ajutor 1000 cor.*
6. *Din oraşul Vinga s-a colectat suma de 271 cor.90 fil.*
7. *Georgie Miuţ din Vinga a colectat în America dela:* Georgie Miuț 50 cor. 04 fil., Mitru Miuț 10 cor, Teresca Miuț 10 cor, Dimitrie Stein din Monoştur 5 cor, Rada Stoici din Fenlac 5 cor, Anton Dupcza, Anton Romanov, Georgie Meszkin, Anton Nofkin, Savu Boszilkov, Petru Csulyák, Petru Manuşov, Lazar Francseskov, Iosif Nagy, soţia lui Anton Nofkin, Gaşpar Fermendzsin, Petru Manuşov, Iacob Bunyov, Nicolae Tatarlia, Stefan Vekov (crețul), Georgie Iancsin, Francisc Csokán, Georgie Dermendzin, Petru Kalikin, Nicolae Dermendzin, Ioan Angyelov câte 5 cor. Luca Lillin 2 cor.50 fil. Giura Rajkov din Bulgaria 5 cor. Nețа Stojanov 2 cor 50 de fil. Mika Brató 50 fil. Georgie Csulyák, Slav Romanov, Sofron Nicola, Maria Koşpendity, Dimitrie Boszilkov din Vinga 2 cor.50 fil. Ioan Cando din Galiția 2 cor 5 fil. Anton Bogdanov şi soţia, Bartul Manuşov şi soţia câte 10

cor. Anton Romanov 2 cor.50 fil, Francisc Csulyák 6 cor. Petru Dupcza 3 cor. Petru Fermendzin 3 cor. Marcu Rusinov 2 cor.50 fil. Petru Necsov 3 cor. şi Mihaiu Bolianțu din Laczumaş 10 cor. *De tot 263 cor.04fil.*

8. Colecta din Sfta Mănăstire H-Bodrog; P.Cuv.Sa Augustin Hamsea arhimandrit 15 cor.

9. Colecta din comuna Micălaca: Cu tasul în biserică *8 cor.20 fil.*

10. Nica Paiu din Monoştur a colectat în America dela: Nica Paiu 6 cor; Paia Paiu Monoştur 5 cor; Ioan Peica Fibiş 5 cor; Ioan Fodor şi Georgie Frencz din Fibiş câte 2 cor; Ilie Birău Bărăteaz 10 cor; Georgie Frâncu, Nica Subu Felnac câte 2 cor. 50 fil.; Ioan Miuț și Ioan Nițilov, Georgie Păscariu şi Teodor Oțel câte 1 cor.25 fil.; Georgie Sain Fibiş 5 cor.; Iova Gruin Monoştur 5 cor.; Vlada Cocioban şi Petru Cocioban Monoştur câte 2 cor.50 fil.; Ilia Nedici şi Daniţa Nedici Monoştur câte 2 cor.50 fil.; *de tot a colectat 60 cor.*

11. Petru Bogdanov din Vinga a colectat dela : Petru Bogdanov 100 cor.; Iordan Czvetco Arad 100cor.; Stefan Tanasov Szarvas 10 cor.; Dimitrie Costovici Bihar –Szent-András 40 cor.; Andreiu Bogdanov Ciaba 80 cor.; *de tot 330 cor.*

12. Colecta din comuna Monoştur: Ioan Popa preot 6 cor.; văd.Sida Stamorean, Elisabeta Medianțu, Sava Putiu, Sima Simin câte 1 cor.; Atanasie Berghin, Nica Chirin câte 2 cor.; Paia Miloş, Sima Stochin, Georgie Orădan, Cuzman Iconov, Ioan Petrovici, Draguța Todorov, Neta Simin, George Simin, Sava Simin, Nincu Bergin, Stefan Schelean, Mita Pitariu, Arcadie Christin, Petru Olariu şi soţia, Acsentie Savulov, Sima Gruiniun., Vasilie Cărăbaş, Stefan Stochin, Eremie Ardelean înv. câte 1 cor.; Obrad Toşin, Creia Cuzmanov câte 80 fil.; Iova Sârbu, Rada Iconov şi Paia Bumbu câte 60 fil.; Lazar Baciu, Anta Paiu, Paia István, Iova Gruin, Isa Dein, Floare Dein, Iacob Todorov sen., Nina Todorov şi Vladimir Babici câte 50 fil.; Chenta Sălăgian, Mita Dein, Nincu Savin, Arcadie Todorov, Mia Stein, Floare Gruin, Mariţa Putiu, Nica Adam şi Nincu Savulov sen., câte 40 fil.; Vlada Baciu 30 fil.; Stefan Paiu, Trăian Paiu, Paia Gligorov, Lacha Doidovici, Mia Sărdineanţ, Roda Hidioşan, Sava Bumbu, Georgie Stoian, Jiva Bodin, Lacha Bodin, Jiva Dein, Partenie Todorov, Mita Savulov, Tănasie Cărăneanțu, Sfeia Barzin, Andreiu Ţieran, Lazar Chirin, Marta Fărcaş şi Rada Savulov câte 20 fil.; Georgie Inovan şi Vlada Luchin câte 10 fil.; Biserica gr.-or.rom din Monoştur 20 cor,; *de tot 68 cor80 fil.*

13. Georgie Muntean din Vinga a colectat în America dela: Ioan Funariu Sănmiclăuş 3 cor.; Pantilie Ciolac Nagykomlos 1 cor.12 fil.; Georgie Petcu Fenlac 5 cor.; Saveta Bouar Zadorlac 5 cor.; Giţă Muntean 10 cor.; Tirca

Muntean 5 cor.; Alexandru Iacoban şi Ioan Groza Chişoroszin câte 2 cor.50 fil.; Văsălie Oprea Sânmiclăuș 5 cor.; Georgie Muntean din Vinga 21 cor.38fil.;de tot 60 cor.

14. *Georgie Miuţ a II-a colectă în America dela* Georgie Miuț 20 cor.; Manusov Bartul, Iosif Dupcza jun.; Anton Bogdanov din Vinga câte 10 cor.; Giura Rajkov Bulgaria 10 cor.; Mihaiu Bolianțu Laczunaș 10 cor.; Petru Sebin, Petru Balindov Vinga, Ioan Szilágyi, Nicolae Genoff, Nicolae Tatarlia, Petru Manuşov, Anton Bunyov, Petru Necsov, Mihaiu Balindov, Petru Manusov câte 5 cor.; Anton Dupcza, Anton Romanov, Sofronie Bartuloff, Anton Bartulov, Maria Koşpendity, Francisc Stojanov. Francisc Kalikin, Petru Csulyák câte 2 cor.50 fil.; *de tot 140 cor.*

15. *Nicolae Rista* grădinar din Vinga *20 cor.*

16. *Petru Gaşpar* măiestru din Vinga *10 cor.*

17. *Dimitrie Petcovici* măiestru din Vinga *50 cor.*

18. *Colecta din comuna Bărăteaz dela:* Nicolae Crişmariu preot 10 cor.; Georgie Băşăneanțiu, Vichentie Candea econom, Moisă Pepa înv.penz câte 2 cor.; Eutim I.Sărafolean înv., George Nicolescu epitrop, Zamfir Jucu econom câte 1 cor.; Discul st. biserici 5 cor.50 fil. şi Maria Miculescu 2 cor.; *de tot 26 cor.50 fil.*

19. *Colecta din Timişoara – Elisabetin dela:* Gavriil Selagian preot 2 cor.; Gheorghe Ioanovici înv., Nicolae Jianu, Ioan Munereşan, Nicolae Rancea, Marai Păpălagă, Pisica câte 1 cor.; Aron Ilovits, Eftimie Gruici câte 40 fil.; cu tasul în biserică 3 cor.58 fil.; *de tot 12 cor.38 fil.*

20. *Colecta din comuna Cil dela*: Ioan Ancutău, Igna Dărău, Togyer Rada, Ioan Ancatău, Ilie Ancatău câte 20 fil.; Miron Margea, Ilie Ancătău, Ioan Dăren, Iosif Barbatein şi Igna Ancătău câte 10 fil.; detras porto de 10 fil.; rămâne de tot 1 cor.40 fil.

21. *Colecta din comuna Cuveşdia* de la: Sfta Biserică *5 cor.*

22. *Colecta din comuna Măderat dela*: Petru Borlea preot 1cor.; Georgie Frățilă, Georgie Tătar, Ioan Petica, George Chismore, Petru Popa Iacob câte 50 fil.; Buda Petru 60 fil.; *de tot 4 cor.10 fil.*

23. *Colecta din comuna Troaş dela:* Pavel Vacareşan preot 50 fil.; Mihail Mureşan, Teodor Popa câte 40 fil.; Iosif Dragoş 20 fil.; Teodor Lupan, Pavel Leric, Simion Oprea, Petra Jărcaşi, Crina Dragon, Lazăr Oprea, Ananie Răgulaşi, Aron Iacob, Pavel Cristi şi Ioan Gie câte 10 fil.; Detrăgând porto 10 fil.; *rămâne 2 cor.40 fil.*

24. *Colecta din comuna Parța dela:* Ioan Russu paroh 3 cor.; Maria Russu soţie de preot, Antonela Russu fiică de preot, Tiberiu I C.Russu fiu de preot Sfânta Biserică gr.-or., Simeon Voica econom, familia lui Simion Voica,

Tănăsie Bârlovan, Georgie Olar înv., Octavian Filip, George Ardelean, Adam Bulzu, Vasilie Jurcă câte 1 cor.; Cu tasul în biserică 92 fil.; Moisă Popoviciu şi Tănăsie Caza câte 80 fil.; Iosa Secoşan, Iovan Flori câte 40 fil; Ştefan Milovan şi Stana Milovan câte 30 fil; *de tot 18 cor.92 fil.*

25. *Colecta din comuna Seceani dela:* George Russu paroh, Vasile Roman paroh câte 3 cor.; Georgie Cioca înv., Petru Trailescu înv., Emanuel Ardelean, Mariş Milan, Nicolae Covaciu, Iulian Coşa, Aron Lechi, Ioan Aiudan, Ioan Raini câte 1 cor.; Ioan Arsi 1 cor.40 fil.; Dimitrie Andriş şi Aurora Zorlenţan câte 60 fil.; Iuliana Mariş, Simina Mariş, Milan Mariş, Saveta Mariş câte 50 fil.; Ambrosie Albu, Sabina Roman, Nicolae Stoi câte 40 fil.; Moisă Păcurariu 30 fil.; de la Sfta Biserică 10 cor.; *de tot 31 cor. 10 fil.*

26. *Colecta din comuna Hususău (comit Bihor) dela:* Ioan Budiu preot 1 cor.; Emilia Budiu n. Selegean soţie de preot 2 cor.; Revoczy Károly notar 2 cor.; Ioan Vaida preot emerit 1 cor.; *de tot 6 cor.*

27. *Colecta din comuna Groşi (comit. Timiş) dela.* Samson Crista, Valeria Bucur câte 40 fil.; Georgie Bireu, Maria Crista, Maria Bucur, Ilie Miclău, Ana Drăgan, Ioachim Prunari şi Eftimie Câmpan câte 20 fil.; Sălăgie Câmpian, Simeon Prunari şi Maria Bireu câte 10 fil.; *de tot 2 cor.50 fil.*

28. *Dr.Traian Şincay a colectat dela:* Dr.Traian Şincay adv.Vinga 50 cor.; Lucia Dr. Şincay 20 cor.; văd. Silvia Feier 5 cor.; Dimitrie Pipoş 1 cor.; Dr. Burdan 2 cor.; P.T. 20 fil.; Dr. Velici 1 cor.; Dr. Bontescu 1 cor.; *de tot80 cor.20 fil.*

29. *Aurora Cimponeriu fiică de preot din Vinga dăruieşte suma de 44 cor.*

Exprimându-ne încă odată adânc simţămintele noastre mulţumiri tuturor dăruitorilor mărinimoşi, ne subsemnăm: În numele comunei bisericeşti

Petru Cimponeriu Dimitrie Stoian
Paroh, preș.com.par. epitrop bisericesc

În anul **1917** se înfiinţează un **protopopiat** ortodox român la Vinga, a cărui administrator a fost **pr. dr. Patrichie Ţiucra.** Acesta în anul 1926 preia conducerea protopopiatului din Timişoara şi are mare contribuţie la edificarea Catedralei Mitropolitane din Timişoara.

Anii 1925-1926 constituie o cotitură importantă în viaţa credincioşilor ortodocşi români din Vinga, punându-se astfel bazele noului edificiu al bisericii ortodoxe.

În data de **9 iulie 1925** comitetul parohial al bisericii din Vinga prezidat de **protopopul Dr. Patrichie Țiucra** supune aprobării planul și devizul de speze (cheltuieli), precum şi preliminarul suplimentar al parohiei referitor la zidirea bisericii din Vinga. De asemenea s-a propus stabilirea condiţiilor de licitaţie referitoare la darea în întreprindere a lucrărilor de zidărie, dulgherie-tâmplărie, tinichigerie, precum şi cele de sculptură, zugrăveală, pictură şi aurare, clopote.

La licitaţia organizată în sediul primăriei Vinga la data de **21 iulie 1925** se prezintă 5 (cinci) oferte antreprenoriale pentru execuţia lucrărilor:

1. Rudolf Tillich şi Iosif Hoffgärtner din Timişoara.
2. Constantin Purcariu şi Conrad Richter din Lugoj
3. Iosif Ecker din Timişoara
4. Petru Ficker din Variaş
5. Gheorghe Munteanu, Arthur Tünner şi Iosif Dengl din Timişoara.

Licitaţia lucrărilor este adjudecată de antreprenorii **Constantin Purcariu** și **Conrad Richter din Lugoj**, la valoarea de 2.400.000 lei.

În data de **16 august 1925** comisia din tractul protopopiatului Vinga împreună cu responsabilii din conducerea administraţiei locale din plasa Vinga, au aprobat proiectul de zidire a bisericii ortodoxe române după planul inspectorului tehnic al edificiilor comunale din oraşul Timişoara - **Ştefan Toth** şi al arhitecţilor **Constantin Purcariu şi Conrad Richter** din Lugoj. Necesitatea ridicării acestei biserici a fost o chestiune naţională şi în acelaşi timp o necesitate sufletească simţită de toată lumea spre a înlocui vechea şi modesta bisericuţă din marginea comunei care a fost renovată în anul în anul 1840.

Actul sfinţirii şi punerii pietrei de temelie le-a săvârşit prot. dr. Patrichie Țiucra. Au asistat şi preoţii Ioan Popa, Gheorghe Rusu, Sava Traian Seculin, Pavel Jurma, Liviu Mihailovici şi Nicolae Vulpe, de faţă fiind şi Cornel Bejan - subprefectul judeţului Timiş - Torontal. După ce s-au făcut îndatinatele rugăciuni către Atotputernicul Părinte ceresc s-a aşezat piatra de temelie a edificiului bisericii în care s-a pus pentru conservare în viitorul cât mai îndepărtat şi actul comemorativ în prezenţa celor subscrişi.

Spesele (cheltuielile) noii biserici se ridică la 3.000.000 de lei din acea perioadă.

Biserica ortodoxă română din Vinga s-a construit într-un stil care aminteşte de Catedrala Mitropolitană din Sibiu, dar la o scară cu mult mai mică. Are două turnuri de clopotniţă, o cupolă pe pandantivi, două balcoane laterale şi un cor. Planimetria arată o arhitectură neobizantină cu elemente barochizate, dar care respectă mai degrabă un plan de tip sală îmbogăţit cu

elemente specifice zonei de influenţă şi interferenţă, atât din Europa centrală cât şi din Balcani.

Biserica este din piatră, beton armat şi cărămidă, fiind acoperită cu tablă zincată. Are o lungime de 23,65m plus 2,10m exonartexul, lăţimea 14,05 m, iar înălţimea de 30,80m. Ansamblul pictural este opera pictorului arădean **Iulian Toader senior,** care împreună cu **Marcel Olinescu,** au impulsionat viaţa artistică a Aradului în perioada interbelică. Pictura maestrului Iulian Toader este lirică şi narativă, impunându-se printr-un stil neobizantin cu o tentă academistă, aşa cum o găsim în această parte a ţării – stilistica Şcolii Imperiale de Artă din Viena. Compoziţiile sunt unitare, atât prin culoare cât şi prin desen. Figurile personajelor sunt expresive şi profesionist rezolvate. Tehnica de lucru este tempera cu cazeină.

Iconostasul a fost executat, ca lucrare de ansamblu şi sculptură, de către meşterul **Păun Felix Dumitrescu** din Craiova. Acesta, pe lângă iconostas a mai lucrat stranele, scaunele, sfeşnice şi policandru - toate sculptate cu un profesionalism desăvârşit. Aurirea iconostasului, sfeşnicelor şi policandrului cu cele 24 de lumini, este opera lui **Eugen Spang** din Timişoara. Iconostasul are 40 de icoane: 3 molenii (Iisus pe cruce flancat de doi îngeri); icoana de ax Adormirea Maicii Domnului; 12 praznice împărăteşti; Cina cea de Taină; 12 Apostoli; 4 icoane împărăteşti; 4 icoane în medalion cu scene din Vechiul Testament; picturile de pe uşile împărăteşti şi diaconeşti (Buna Vestire şi doi Arhangheli).

În interiorul bisericii, la mijlocul cupolei, este pictat Iisus Hristos Pantocrator pe fond aurit veritabil cu imitaţie de mozaic. Împrejurul picturii sunt grupate ceata serafimilor (heruvimi şi tronuri), 4 îngeri sprijină cu mâinile partea decorativă ce încadrează pictura „Pantocrator".

În cele patru colţuri care sunt la baza cupolei, sub ceata îngerilor, sunt pictaţi cei patru evanghelişti. Tavanul din altar este pictat cu Sf. Fecioară Maria pe tron cu Fiul Iisus în braţe; pe tron lângă ea sunt doi îngeri; în mijloc Sfânta Treime, în medalion spre stânga şi dreapta câte un înger. De asemenea este pictat tavanul înaintea şi asupra corului, precum şi pe tâmplă.

Tâmplăria artistică şi sculptura sunt executate din lemn de stejar. La fel sunt executate şi scaunele împărăteşti, stranele cetelnice optunghiulare şi mobile, tronul învierii cu acoperiş transportabil, iconostasul mic, masa jertfelor.

Iconostasul are lăţimea de 6,82m, înălţimea până la ghirlande este de 6,70m, iar până la crucea principală este de 9,20m, cu o uşă principală cu

două canate de 1,00X1,80m şi cu două uşi laterale cu câte un canat de 0,68X1,90m. Valoarea lucrărilor s-a ridicat la suma de 291.700 lei.

Aurirea întregii sculpturi de pe tâmplă s-a făcut prin impregnare cu Bergkreide, apoi grundarea cu Bologneserkreide, iar părţile mate (colorit şters) pe mixtion din grund de aur s-au executat din aur veritabil de 22 karate (Kathrinengold orange). Vopsirea părţilor neaurite (cornişele, lisenele, coloanele şi grundul) s-a făcut în trei rânduri (straturi), iar vopsirea suprafeţei interioare a tâmplei s-a făcut cu vopsea de clei. Costul total al lucrărilor de pictură murală şi decorativă, a tâmplăriei artistice şi sculpturale, sculptura iconostasului, aurirea şi vopsitoriile s-au ridicat la suma de 1.320.000 lei (care au cuprins şi lucrări suplimentare executate aprobate).

Acoperirea cupolei şi a celor două turnuri s-a executat cu tablă zincată. Pentru protecţia împotriva descărcărilor electrice s-a montat un paratrăsnet, iar cele 4 clopote (1 mare şi 3 mai mici) au fost executate de firma lui **Anton Novotny** din Timişoara la preţul de 401.840 lei (un clopot „Es" de 800 kg, un clopot „G" de 408 kg, un clopot „B" de 236 kg, un clopot „Es" de 100 kg).

Lucrările de pictură murală s-au ridicat la suma de 346.000 şi au fost aprobate (vizate) de **George Mărăşescu** - zugrav şi auritor de la biroul de arhitectură a lui Ştefan Toth, iar cele de pictură decorativă s-au ridicat la suma de 350.000 mii lei şi le-a vizat **Engelbert Sklenarik -** zugrav şi vopsitor (pictor-maler).

După executarea lucrărilor şi recepţia acestora de comisia constituită în acest scop, a avut loc sfinţirea bisericii după ritualul specific acestui eveniment şi este înregistrat următorul înscris în biserică: „*Ziditu-s-a această sfântă biserică întru mărirea Adormirii Preacuratei Născătoare de Dumnezeu, în anul mîntuirii 1925-1926, sub păstorirea P.S. Episcop Dr. Grigorie Gh. Comşa al Diecezei Aradului, pe timpul protopopului tractului Vinga - Dr. Patrichie Ţiucra şi a viitorului protopop de Vinga Sava Traian Seculin. Pretor al plasei Vinga – Pavel Manta, notar al comunei Vinga – Iosif Baba, epitropi ai bisericii Dimitrie Stoian şi Isaia Ardelean, cantor bisericesc Ioan Ştefanovici. Biserica s-a zidit conform planului întocmit de Ştefan Toth, inspector tehnic al municipiului Timişoarei, de către constructorii arhitecţi Constantin Purcariu şi Conrad Richter din Lugoj*".

Primar al comunei Vinga a fost **Anton Romanov.** Ca membri în **comitetul parohial** au făcut parte următorii: protopop Dr. Patrichie Ţiucra-preşedinte, Pavel Manta-primpretor al plasei Vinga, Iosif Baba-notar, Ioan Ştefanovici, Mihai Rotariu, Adam Buda, Ioan Brădean, Lazăr Moise,

epitropi Dimitrie Stoian şi Isăilă Ardelean. Membri supleanţi: Ioan Murgu, Ilie Ştefanovici, Ilie Cuzmici, Ioan Stoian, Petru Obădean, Gligor Petrica, Sofronie Ristin, Iovan Ristin, George Perin, Nicolae Rista, Petru Gutu, Vasilie (Vasa) Stamorean, Vasilie Terbancea, Sava Jura, Nicolae Stoian şi Dimitrie Boşcu.

Prin târnosire, hramul **Adormirii Maicii Domnului** devine îngerul păzitor al bisericii – patronul său spiritual, religios-moral. Icoana hramului este aşezată pe iconostas în registrul de sus, la dreapta, alături de icoanele împărăteşti. De reţinut faptul că în ţinuturile bănăţene din jud. Timiş şi Caraş-Severin, după o statistică din anul 1997, ponderea hramurilor este deţinută de **Adormirea Maicii Domnului** cu 96 biserici (**Viorel Cherciu: Istoria bisericească între statistică şi taxonomie,** în „Altarul Banatului", Timişoara, anul VIII (XLVII), serie nouă, nr. 1-3, 1997, p. 120-125). În ceea ce priveşte bisericile de mir arădene, din totalul de 162 biserici hramul Adormirii Maicii Domnului este purtat de 18 biserici (10,9%) (**Pavel Vesa: Bisericile de mir arădene între tradiţie şi modernitate**, Editura Mirador, Arad, 2000, p. 53).

Ca simbolistică, bisericile cu hramul închinat Maicii Domnului, îşi găsesc explicaţia în cultul de preacinstire a **Sfintei Fecioare** căreia Biserica i-a acordat o cinstire mai mare decât celorlalţi sfinţi pentru că ea este de fapt expresia bucuriei întâlnirii umanului cu divinul. În Maica Domnului credinciosul vede modul unei experienţe morale privind legătura omului cu Persoana divină, vede în taina fecioriei sale sensul castităţii, puritatea, măreţia stăpânirii de sine şi a smereniei, credinţa şi discreţia, virtuţi prin care sufletele noastre îşi dobândesc curăţia şi păşesc pe linia unei frumuseţi morale, a unui caracter superior. Prezenţa Maicii Domnului în cer constituie temeiul evlaviei credincioşilor. Sub candela şi icoana Maicii Domnului aflate în bisericile – închinate ei, rugăciunile adresate Fecioarei, credinciosul se simte sub fluxul de putere şi iubire, sub valul de viaţă şi lumină a lui Hristos, pentru că Născătoarea de Dumnezeu este mândria creaţiei întregi prin care „Dumnezeu s-a făcut om şi omul a devenit Dumnezeu" (**Irineu Pop: Maica Domnului în viaţa Bisericii şi în evlavia credincioşilor ortodocşi**, în „Ortodoxia", an XXXVI (1984), nr. 3, p. 444).

Credincioşii o preacinstesc din neam în neam, convinşi că în cer ei au o Maică ce stă alături de Hristos, „având, pe de o parte autoritatea maternă asupra Lui atunci când se roagă pentru noi, iar pe de altă parte duioşie de maică pentru greutăţile noastre" (**Dumitru Stăniloaie: Iisus Hristos sau Restaurarea omului**, Sibiu, 1943, p. 157).

La actuala biserică ortodoxă din Vinga s-au făcut lucrări de întreţinere periodică în anii 1967 şi 1978, iar în anul 2003 s-a executat o reparaţie capitală a exteriorului bisericii. În cursul anului 2004 s-au executat lucrări de zugrăvire şi de desprăfuire şi conservare a picturilor murale, precum şi de revopsire a iconostasului. Valoarea acestor lucrări s-a ridicat la suma de 400.000.000 lei(azi 40.000 RON). Între anii 2004-2006 pictura a fost restaurată de pictorii **Munteanu Alexandru** din Chişineu Criş şi **Cozma Ioan** din Timişoara.

După sfinţirea bisericii protopopul **Dr. Patrichie Țiucra** a fost transferat la Protopopiatul Timişoara şi a avut merite deosebite la construirea Catedralei Mitropolitane din Timişoara. La Vinga au urmat ca protopopi următorii:

- Sava Traian Seculin (1926-1937) - care a fost transferat apoi la Episcopia Aradului, unde a îndeplinit funcţia de consilier şi **Alexandru Bocșianu (1937-1967)**. După desfiinţarea protopopiatului Vinga în 1950, o parte a parohiilor trec la protopopiatul Timişoara, iar o altă parte (printre care şi **Vinga**) trec la protopopiatul Arad. În acest context părintele Alexandru Bocșianu rămâne la Vinga până în 1967, după care este transferat din nou la Timişoara de unde se pensionează.

Mult îndrăgitul şi respectatul de vingani **Alexandru Bocșianu**, încă înainte de a veni la Vinga, a avut iniţiativa înfiinţării Corului mixt „Doina Banatului" al Parohiei Timişoara Principele Carol în luna noiembrie 1931 - devenind şi primul lui dirijor**. (**Ziarul **„Lumina":Istoria bogată a corului** „**Doina Banatului**", 15 octombrie 2011**).** Diaconul Alexandru Bocșianu a fost încadrat ca funcţionar şi apoi contabil ajutător la Centrul Eparhial Caransebeş (1.IX.1928-30.04.1931) şi apoi de la 1 .V .1931 este numit diacon la Timişoara. Pe lângă corul parohial, el a mai dirijat aici corurile bărbăteşti „*Speranţa*" şi „*Lira*" al CFR Timişoara. Pentru activitatea muzicală deosebită, diaconul Alexandru Bocșianu a fost ales secretar în Comitetul Judeţean al Asociaţiei Corurilor şi Fanfarelor Române din Banat pe judeţul Timiş-Torontal cu sediul la Timişoara.

După încheierea activităţii în capitala Banatului, el a funcţionat ca preot paroh la Vinga. Aici, Alexandru Bocșianu a găsit corul „Armonia" al Parohiei Ortodoxe Vinga - înfiinţat încă din anul 1927. În perioada 1939-1948 corul a fost dirijat de **Mili Nicolae -** directorul Şcolii Nr.1 (Centru) din Vinga, dar harul înnăscut al lui Alexandru Bocșianu de a dirija din nou un cor face ca între anii 1957-1961 corul bisericii să se unifice cu corul Căminului Cultural din Vinga sub bagheta iscusitului dirijor Alexandru Bocșianu şi să ajungă la un apogeu greu de atins astăzi. În anul 1961 corul

comunei Vinga s-a desfiinţat datorită politicii îndoctrinării comuniste care nu era de acord ca dirijorul corului să fie un preot!

După transferul preotului Alexandru Bocşianu la Timişoara i-au urmat la păstorirea bisericii din Vinga următorii:

-Preotul Viorel Dumitru Sasu (1967-1974) care a fost transferat la parohia Arad-Gai ca inspector eparhial şi de acolo a plecat în 1981 în Statele Unite ale Americii, ajungând acolo protopop de Florida şi de unde s-a pensionat în anul 2012.

Dintre lucrările administrativ-gospodăreşti în timpul păstoririi la Vinga pot fi amintite**:** retencuirea exterioară a Bisericii, vopsirea acoperişului, repararea cupolei, înlocuirea geamurilor - multe din ele fiind căzute, pavarea cu beton în faţa bisericii şi de jur împrejur, construirea gardului de beton şi fier din faţa bisericii, construirea gardului de la cimitir din panouri de beton (menţionez că această asamblare s-a făcut prin muncă voluntară), reparaţia casei parohiale (retencuirea exterioară), gardul şi porţile de fier. Toate aceste lucrări s-au făcut în primii doi ani de pastoraţie (1967-1969). La terminarea acestor lucrări, **PS Teoctist** însoţit de Corul Catedralei din Arad şi de personalităţi marcante de la Centrul Eparhial (aproximativ 60 persoane) a oficiat o Liturghie Arhierească la Vinga, binecuvântând lucrările efectuate.

Alte mărturisiri personale:

„PS Episcop Teoctist văzând realizările mele, în anul 1973, a insistat în repetate rânduri să vin la Centrul Eparhial într-o funcţie administrativă.

Tot în acel an, la propunerea PS Episcop Teoctist, am primit şi distincţia "Medalionul de argint" cu Diploma pentru „Merite pastorale deosebite", din partea ***Prea Fericitului Patriarh Justinian****.*

La numirea Episcopului ***Visarion*** *la Arad, lucrurile s-au petrecut astfel. După trei vizite în timp de o lună de zile, îndată după Sfintele Paşti, la casa parohială, m-a convins să accept numirea ca Inspector Eparhial şi preot Catedral la Arad.*

În anul 1974 am fost distins cu rangul de iconom, iar un an mai târziu, în anul 1975, ca iconom stavrofor."

În anul 1997 a fost numit Cetăţean de Onoare al Municipiului Arad ca recunoştinţă pentru contribuţia sa la construcţia noii Catedrale Ortodoxe „Sfânta Treime" din Arad, pentru dragoste creştinească faţă de ţară şi faţă de biserică, alături de alte două personalităţi marcante ale Aradului: acad. Dr. **Cornelia Bodea** (1916-2010) - istoric şi acad. **Ştefan Augustin Doinaş** (1922-2002) - poet şi eseist.

- **Preot Liviu Mircea Mihaiu Suciu (1974-2014)**: a păstorit 40 de ani comunitatea credincioşilor ortodocşi - perioadă în care s-au efectuat reparaţii capitale la biserică şi s-a executat pictarea acesteia. În timpul păstoririi sale a fost numit îndrumător misionar al Cercului Pastoral Misionar „Dr. Patrichie Țiucra" şi a fost distins de **IPS Timotei Seviciu** şi ridicat la treapta de iconom stavrofor. A colaborat cu articole în revista „Biserica şi Şcoala" şi în ziarul local „Actualitatea de Vinga". În anul 2014 a fost numit Cetăţean de Onoare al Comunei Vinga pentru promovarea valorilor culturale şi religioase. Tot cu această ocazie a fost numit Cetăţean de Onoare şi părintele romano-catolic **Nakov Nicolae**.

- Preotul Răzvan Sas (2014-prezent):

Între anii 2009-2014 a fost preot II în oraşul Bocşa Română la parohia Sfântul Ierarh Nicolae, jud. Caraş Severin, fiind numit de **PS Episcop Lucian al Caransebeşului** coordonator al activităţilor cu tinerii pe zona Bocşa.

A preluat ştafeta de la predecesorul său, cu buna intenţie şi purtare de a păstra şi îmbogăţi tradiţiile şi obiceiurile locului, implicându-se nemijlocit în viaţa comunităţii pe care o păstoreşte pe principiul unităţii, egalităţii, toleranţei, înţelegerii şi progresului social. S-a îngrijit de înlocuirea totală a acoperişului bisericii, de înlocuirea crucilor din tablă cu cruci de inox, lucrări ce sunt în curs de realizare.

Părintele Răzvan Sas m-a ajutat în documentarea tehnică privind detaliile referitoare la construcţia bisericii şi, în mod special, la reabilitarea unor poze (fotografii) uitate şi păstrate necorespunzător, încă de la sfinţirea bisericii. Numai în acest mod trebuia şters colbul uitării şi neglijenţei pentru a putea reda acest emoţionant eveniment petrecut cu aproape un secol în urmă în Vinga. Pentru toate eforturile şi atenţia care mi-a acordat-o în realizarea acestei cărţulii – îi mulţumesc cu sinceritate. Fie ca Dumnezeu să-l răsplătească şi să-l binecuvânteze în continuare pentru a putea păstori cu demnitate comunitatea ce-i este încredinţată!

Dacă am trecut în revistă meritele preoţilor în păstorirea bisericii ortodoxe române din Vinga, se cuvine să-i amintim şi pe câţiva cântăreţi mai cunoscuţi care au contribuit la frumoasa cântare de la strană: Cuzmici Ilie jr., Cuzmici Sfeia senior, Ilie Haica, Ioan Ştefanovici. Din anul 1939 şi până în anul 2000, cu o longevitate admirabilă, cântarea la strană a fost asigurată de cantorul **Gheorghe Romescu.** În anul 1996 vine alături de acesta fiul său, **Nicolae Romescu**, care a învăţat de la tatăl său glasurile, tipicul şi rânduielile liturgice şi corale, fapt ce îi conferă şi în ziua de azi să

fie apreciat şi să dirijeze corul „Armonia‟ al parohiei ortodoxe române din Vinga.

Actuala biserică ortodoxă din Vinga - la acest ceas aniversar este o mândrie a cetăţenilor localităţii Vinga şi în plan general alături de biserica soră romano-catolică reflectă comuniunea de interese şi înţelegere de păstrare şi valorificare a tradiţiilor creştine pe acest tărâm de istorie şi cultură bănăţene. Numai păşindu-le cu evlavie pragurile acestor lăcaşe de cult - adevărate bijuterii arhitecturale ce cu siluetele lor semeţe veghează asupra liniştii spirituale a credincioşilor acestei localităţi- ne umplem sufletele de frumuseţe, măreţie, splendoare şi gingăşie, pioşenie şi mândrie că aparţinem acestui ţinut românesc din judeţul Arad.

La mulţi ani Biserică a lui Dumnezeu!
Să ai parte de multe aniversări în viitor!

III. Societate și Antropologie culturală/ Society and cultural Anthropology

Atestări documentare referitoare la localitatea Buteni (Arad)

Documentary certification from Buteni (Arad)

Corina Bejan Vasca,
Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad

Abstract

The Hungarian and Romanian historiographers published many documentary certifications regarding Buteni village, form Arad county, whose history dates from the beggining of the 14th century. The documentary certifications retrospect to anthroponyms and toponyms by the semantical, etymological and dialectal point of view.

Key words: village, natives, population, places, animals, plants, etc

După Coriolan Suciu[1], localitatea este atestată în anul 1387: *Buteni*, u. Buttin, Körösbökeny [1387 *Buchyn* (la Márki Sándor, *Aradmegye és Arad 52 sabad királyi város törtenete*, vol. II-1, Anul 1892, p.225), 1446 *Bewken*, 1484 *Beken*, 1498 *Bewkewn* (la Csánki Dezsö, *Magyarorszay törteneti földrajza a hunyadiak korában*, vol. I, Budapesta, 1890, p. 728), 1619 *Bekeny* (la Veress Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, p. 203), 1745 *Buttyén* (Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 199), 1808 oppidum *Buttyén* vel *Butyén* vel *Butyin* aut *Bököny*, *Bekeny*, *Buténi* (Johannes Lipszky de Szedlicsna, *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis mappae regnorum*). După noua împărţire administrativ-teritorială aparţine judeţului Arad.

Alexandru Roz şi Kovács Géza[2] dau prima menţiune documentară în 1332 pentru *BUTENI*, Buken, Bewken, Bothyanfalwa, Bekeny, Buttyin,

Körösbökeny. Se dă şi evoluţia demografică, care în 1922 era de 2083 de locuitori: M. St. Közl.

Un alt document menţionează localitatea ca fiind populată din 1326[1].

Istoricul maghiar Márki Sándor susţine că în 1334 localitatea avea şi o biserică parohială[2].

O altă atestare aparţine istoricului maghiar Kniezsa István, în lucrarea *Keletmagyarország helynevei* (Ţinutul Ungariei Răsăritene = Transilvania), Arad *megye*, în *Magyarok es Romanok*, vol. I, Budapest, 1943, p. 188. Aici apare numele localităţii, ca în majoritatea lucrărilor, sub forma ungurească *Bökeny* - Buteni (I, 326) *Buken* Cs. 728 ó magyar Bökeny szn. és nemzetségnner (vo. Karácsony, Magyar nemzetséget, I, 289) vo. meg Bökeny, kl. 17. Bökeny nu înseamnă nimic în maghiară (forma aceasta reprezintă pronunţarea ungurească a toponimului).

După Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, numele de localităţi derivate cu sufixul *-eni*, pluralul lui *-eanu*, ca şi cele obţinute prin adăugarea sufixului *-eşti*, pluralul lui *-escu*, se puteau forma direct de la numele de persoană, funcţia sufixului fiind aceea de a indica originea personală a locuitorilor, "adică a descendenţilor celui ce a întemeiat sau a stăpânit satul" (p. 157). Din cele de mai sus, s-ar părea că n-ar mai fi nevoie să presupunem că de la antroponimul *Buta* s-a format un toponim **Buta*, de la care, cu ajutorul sufixului *-ean*, pluralul *-eni*, s-ar fi format oiconimul *Buteni*.

În *Voievodatul Transilvaniei*, Ştefan Pascu afirmă că numele multor sate derivă din antroponime. Cele cu sufixul *-eşti* (*-ăşti*) de origine *tracă* şi cele cu sufixele *-ani* (*-eni*) provin de la descendenţii unui moş comun – întemeietorul sau stăpânul aşezării.

După părerea noastră, numele localităţii *Buteni* ne trimite la un antroponim, *Buta*, devenit toponim, **Buta* (cf. oiconimul *Buta*, sat, comuna *Negraşi*, jud. Argeş, *Buta*, sat, comuna *Crâmpoaia*, judeţul Olt), de la care cu sufixul *-ean*, plural *-eni* s-a format *Buteni* (cf. şi oiconimul omonim *Buteni* (sat, comuna *Măguri*, judeţul Cluj). De la *Buta*, un hipocoristic, după model slav, din *Budimir*, *Budislav*.[3]

Antroponimul *Buta* trebuie să fi fost destul de frecvent în Munţii Apuseni. De la el s-au format şi alte nume de localităţi: *Butani*, sat, comuna Mărgeşti, judeţul Bihor, *Buteşti*, sat, comuna Mogoş, judeţul Alba.

Interesant este că localnicii nu-şi spun *buteneni*, ci *butinceni* şi *butinceniţe*, ceea ce vine în sprijinul versiunii că numele satului este format de la numele de persoană *Butin* < *Bute* + suf. *-in* (cf. Dobre - Dobrin, Bodea

- Bodin, cf. Marius Sala în "Familia" nr. 12/1973, p. 20), sau *Buta* cu sufixul *-in* (slav, care arată posesia, conform atestării documentare Buttyin, Bucheny etc.), cu feminiul *Butinca*, de unde apoi cu sufixul *-ean* derivă numele ce şi-l dau locuitorii şi sub care sunt cunoscuţi de cei din împrejurimi: *butin* (*ca*) + sufixul *-ean*: *butincean*, plural *butinceni*; feminin *butinceniţă*, plural *butinceniţe*.

Antroponimul *Buta* (Buta Mark) este atestat în localitatea Buteni la 1746[1] şi la 1766 *Butta* (Mark) în "Conscripţia locuitorilor din districtul Boros – Jenoviensis inclus în comitatul Arad. 1766. Târgul Buttyin"[2]. Butan Togyer – ASA, fond PJA, seria CU, dosar nr. 27/1777-1834, f. 22-29.

În urmă cu 50 de ani şi până în prezent, numele *Buta* există în comuna Hălmagiu (Munţii Apuseni), judeţul Arad.

Localităţile aparţinătoare administrativ de comuna Buteni sunt atestate documentar în secolele XV şi XVI.

Cuied [3] u. Kujed, Köved
1447 Kewed (Csanki I 735), 1746, 1828
1851 Kujéd (Ciuhandu 188; Nagy I 30, Fényes)

Cuied magh. *Köved* (Petrovici, SCL, V, 1954, p. 444)

Berindia [4], Berindeni, u. Berindia, Borosberend
1553 Beryndan, Berende (Márki, II-1224)
1619 Berendia (Veress Doc. IX 203), 1828, Beréndia (Nagy I 29, 1851 Berendia (Fényes)
1913 Borosberend (H)

Berindia [1] probabil antroponimul românesc *Berin*, atestat de N. A. Constantinescu în *DOR* (p. 199) + sufixul maghiar *-d +-ia*[2] (cf. oiconimul bănăţean *Berin*, sat aparţinător de comuna Sacoşu Turcesc, jud. Timiş)[3]

Livada[4]*, Paulian, Govoşdia* u. Govósdia, Gozd (azi *Paulian*) 1553 Gosd, 1574 Csoozd < Csozd > (Márki II – 1230, II – 2162), 1746, 1828, 1854 Govosdia (Ciuhandu 229; Nagy I 29; Fényes), 1913 Gosd (H), 1964 Livada (i. a.) *Govosdia* < toponimul slav Gvozdu "pădure" + sufixul *-ia*[5].

O înregistrarea ulterioară a toponimului *Buteni* o întâlnim sub forma ungurească la Kniezsa István[6].

Sebök Lászlo, menţionează aceste localităţi cu denumirile în ambele limbi[7], cu menţiunea că faţă de Kniezsa Istvan denumirile localităţilor sunt atestate în judeţul Arad (n.n., în România).

Buteni (Arad) Körösbökény (Arad)[8].

Berindia (Arad) Borosberend (Arad)[9]. .

Cuied (Arad) Köved (Arad)[10].

Livada (Paulian) (Arad) Gósd (Arad)[11].

Clasificarea toponimelor din punct de vedere semantic

După conţinutul semantic, toponimele se grupează în mai multe feluri: câteva sunt denumite după orientarea în teren (*Cálea câta Válea Stânii*, *Línia câta Válea Măgurii*, *Línia câta Vârfu Măgurii*, *Întră Crácuri*, *După Taléciuri*, *După Ogrézi*), altele după satele din jur (*Drúmu Chisindíei*, *Drúmu Şăbişului*, *Drúmu Bârsî*, *Drúmu Cuiédiului*).

Indicarea locului se face, de obicei, cu ajutorul prepoziţiilor (*Cálea câta-Válea Stânii*, *Întră Crácuri*, *După Taléciuri*), sau prin folosirea genitivului (*Drúmu Chisindíei*).

Un număr destul de mare de toponime indică natura terenului din locul denumit (*Lespadáriu*, *Parău Măturíşului*, *Pârlitúri*, *Mláştina din Sărătúră*, *Pléşu*, *Funeáţă*, *Mírişte*, *Cetrári*, *Críşu Mort* "sec", *Groş*, *Ţarinióri*, *Parău_pa Dúnga Maxâni*, *Ciorgói*).

Altele, printr-o metaforă, sugerează forma terenului (*Bárda*, *Blídu Pópii*, *Triholâmburi* - *tri* = "trei").

Destul de multe toponime sunt numite după anumite însuşiri care reţin atenţia:

- dimensiuni (*Cálea Látă*, *Căleanu Lung*, *Ceúşu Lung*, *Ceúşu Scurt*, *Câmpulung*, *Gépu Mare*, *Gépu Mic*, *Maxâna Máre*, *Parău Mic*, *Válea Mică*, *Válea Mare*);
- culoare (Críşu Alb);
- alte însuşiri (*Parău Répede*, *Parău Rău*, *Válea Sácă*, *Válea Máre*, *Crişu Mort*).

O altă categorie de toponime provine de la nume de persoane. De cele mai multe ori, mai ales când se indică proprietatea, sunt folosite în cazul genitiv pe lângă un apelativ (*Cálea lu Kórek*, *Parău Morcanului*, *Parău_Zdrâncului*, *Ciócu lu Patrúţ*, *Parauţu lu Nădéjde*, *Parău lu Avrám*, *Fântâna_lu Iorcoşánu*, *Grégina Blágului*, *Pódu Cécii*, *Rúga Gágiului*, *Parău de Đealu_Bári*). Se formează cu ajutorul unei apoziţii derivată din nume de persoană plus sufixul - eşti (*Tău Brânduşéşti*). Alte toponime însă nu arată proprietatea, ci locul unde vreun om îşi avea locuinţa şi al cărui nume boteza şi locul (*Strúnga la Niţa*, *Strúnga la Dúru*, *Pádúrea la Balanéscu*, *În Hotarul Chisindiei*).

Unele denumiri sunt formate de la nume de animale (*Fântâna Bóilor*, *Cálea Cáilor*, *Bálta Cálului*), sau de la nume de păsări (*Vârfu Bérzî*, *Parău Córbului*).

Numele de plante, specifice locului respectiv, pot da, de asemenea, denumirea terenului (*Prunişţea, Válea Gorónilor, Válea Arinilor, Đealu Víilor, Podul de la Gazăţă, Caprafói*).

Uneori, ocupaţiile pot ajuta la indicarea locului (*Coásta lu Pópa Toderáş, Drúmu Cócinilor*).

Sunt legate de agricultură şi oierit (*Malaíşte, Varáticu, Parău Purcarétului, Paşunátu, La Ciriparíe, La Valáie*).

Câteva toponime indică stări sociale sau etnia (*Parău Saracului, Jupâneása, Bálta lu Ţâgán*) sau instituţii de stat (la O.R.I.F., Sătéscu).

Alte toponime sunt legate de practici religioase, de credinţe, de superstiţii (*Piátra Drácului, Rúga Gágiului, Fântâna de la Rúgă, Butínca*).

Piátra Drácului e un stean (= stâncă) mic de piatră, deasupra de *Fântâna_Bóilor*, care mai păstrează în el nişte urme, de parcă ar fi piciorul unui uriaş. O urmă asemănătoare se află pe dealul *Şândioára*, la 2 km de *Fântâna Boilor*, peste Criş. Oamenii spun că în aceste locuri ar fi avut cetăţi nişte *nezdraveni* (= uriaşi), care au stăpânit pământul înaintea oamenilor. O fată a acestora ar fi ieşit într-o primăvară afară şi a văzut doi oameni şi patru boi arând pământul. Neştiind ce gâze sunt, i-a luat pe toţi în poală şi i-a dus tatălui ei. Acesta i-a spus că aceştia sunt oameni şi să-i ducă cu grijă înapoi, fiindcă ei vor stăpâni pământul după dispariţia lor.

Rúga Gágiului (rugă=troiţă) se zice că a fost ridicată de neamurile unui om care avea pământ acolo, în amintirea lui. Legenda spune că omul venise într-o zi la holdă, a băut apă dintre-o baltă ce era acolo, a căzut jos şi a murit.

Butínca este numele unei cetăţi despre care se zice că a existat cu vreo şase sute de ani în urmă, pe steanul de lângă Fântâna Boilor. Azi nu se mai păstrează nicio urmă, nici locul nu mai poartă denumirea de Butinca, ci doar legenda circulă despre castelanul de la Butinca, cel care în cele din urmă a plecat în străinătate. Scrisoarea din Olanda, sosită cu vreo şase ani în urmă de la un urmaş al său, poate dovedi că legenda s-a născut de la un adevăr istoric (1965 – n.n. C. V.).

Un număr mic de toponime păstrează amintirea unor evenimente istorice, care plutesc între istorie şi legendă (*Tău Túrcului, Groápa Valácului, Drúmu Ardeálului, "Zarándului", Ţil, Cálea Cáilor*).

Drúmul Ardeálului era numit astfel pe vremea Austro-Ungariei şi venea de la Joia Mare, trecea prin centrul Buteniului, îndreptându-se spre Cuied, Şilindia, Târnova, Arad. Era însemnată aproape pe fiecare casă de pe marginea drumului cu câte o tăbliţă cu denumirea *Erdely ut* în maghiară (=

Drumu Ardealului). I se mai spunea şi *Drúmu Zarándului*, fiindcă străbătea toată zona Zărandului.

Cálea Cáilor şi *Tău Túrcului* amintesc aceleaşi evenimente istorice din vremea când turcii stăpâneau şi Ardealul. La Chisindia, sat mai vechi decât Buteniul, se afla garnizoana unui conducător turc numit Kurt Beg, care avea o vestită herghelie de cai. Caii erau adăpaţi şi crescuţi sus, la *Tău Túrcului*, unde era un izvor, *Izvorul Turcului*. Numele tăului vine de la turcul care trăia acolo şi îngrijea caii. Localnicii spun că, după retragerea turcilor, acest turc, obişnuindu-se cu locurile de aici, a rămas la noi. Copiii lui ar fi coborât de pe culme până în satul din apropiere, *Álmaş*, unde s-au căsătorit. Cert e că există şi azi în *Álmaş* o familie care poartă numele *Turc*. Calea pe care caii urcau până la izvor să se adape, a rămas cu denumirea *Cálea Cáilor*.

În denumirea toponimelor adesea întâlnim şi factori psihologici, acestea fiind create după porecla unor persoane care au pământ în zonele respective (*Parău lu Piţâgúş, Háda lu Gióma, Đealu la Argilenoáie, Báia lu Chiţău, Dâmbu la Topór, Coástea lu Murghéşu*) şi, mai rar, după porecla localităţii spre care sunt orientate (*Drúmu Câcărăului*). Majoritatea sunt folosite în genitiv pe lângă un apelativ, dar se întâlnesc şi construcţii mai vechi, cu prepoziţia *la*: *Đealu la Argilenoáie*.

Stratificarea etimologică a toponimelor

Unele toponime sunt foarte vechi, provenite încă de la traco-daci. Aşa este numele celor două Crişuri - *Crişul Alb* (în antichitate de fapt, *Miliarae*) şi *Crişul Mort*, fosta albie a Crişului, actualmente secată.

Numele topic *Cléciova* e de origine slavă veche, conţinând sufixul slav *-ova*, plasat în special pentru a forma nume de persoană[1].

De la toponimul slav *Cérna* + sufix. rom. *-aia* s-a format numele topic Cernaia.

Numele date de oficialităţi satelor din jur sau denumirile oamenilor, după aspectul terenului, sunt maghiare. Majoritatea sunt formate cu sufixul maghiar *-d* (*-ia*)[1]:

- *Berindia* [< antrop. maghiar, *Bérény* + suf. *-d* (*-ia*)]

- *Chisindia*[2]: citez după Kniezsa István, în traducere românească "nu se ştie de unde provine acest nume. Tradus în slavonă rezultă un nume greu de pronunţat, rămânând numele iniţial maghiar".

În Coriolan Suciu e atestată din 1349, Kiszindia, Keszend.

- *Cuied*[3] atestat de Coriolan Suciu în formele Kujed, Köved. Aşezarea sa pe nişte dealuri pietroase justifică sensul cuvântului maghiar *Köved*, "loc de piatră".

- *Câcărău* - nume sub care e cunoscută localitatea *Joia Mare*, vezi lista "nume proprii de locuri". Explicaţia numelui ar putea fi dată din maghiarul *Kö Kara*, "stâlp de piatră".

- *Govoşdia*[4] - atestată pentru prima dată în 1553 sub forma *Gosd*, 1754 *Csoozd*, 1746 *Govoşdia*. Actualmente localitatea se numeşte Paulian, dar localnicii utilizează tot denumirea *Govoşdia*.

- *Şilindia*[5] - după opinia lui Kniezsa István, nu se cunoaşte provenienţa acestui nume, iar pronunţarea lui românească ar veni din maghiară.

În majoritatea cazurilor, locuitorii au dat nume locurilor din jur cu cuvinte, cu elemente formative româneşti, dintre care cele mai multe sunt apelative sau antroponime.

Toponimele provenite din nume de persoane au fost explicate în capitolul precedent.

Apelativele ce stau la baza respectivelor nume topice sunt, cele mai multe, elemente româneşti vechi, sensul unora păstrându-se până azi, iar al altora s-a pierdut pe parcurs.

Părău, măgură, mal, groápă, strungă, baltă, ş.a. sunt apelative vechi, comune cu albaneza, moştenite probabil de la traco-daci.

Apelative vechi româneşti, de origine latină, sunt şi *chéie* "loc îngust în deal pe unde se poate trece din o localitate în alta", *cúlme, gúră, dos* "partea umbrită a dealului", *feţâie* = (faţă) "partea cu soare a dealului", *fântână* (şi cu sens de izvor), *picuí, múnte, vad*.

Apelativele româneşti pájişte, *péşteră, sălíşte, úliţă* ş.a.m.d. sunt de origine slavă veche.

Din slava meridională au intrat în română apelativele *crac* "ramificaţie a unui vad", *deal, drum, livádă, pârleaz*.

Chiar şi unele topice care au la bază elemente maghiare sunt formaţii româneşti dintr-un apelativ de origine maghiară: *tău, rât, dulău, holâmb*.

Întâlnim şi apelative româneşti împrumutate din maghiară: *rât, tău, dulău, holâmb, halastău*. De la apelative româneşti de origine maghiară sunt formate *Zugău* "zăgaz", "cascadă" (< magh. *zugó*, "stavilă"), *Ageág* (< magh. *agyag* "pământ lipicios, cleios", "argilă", "lut"), *Taléci* (< *talechi, telechi, teleci* "grădină", "pământ cultivat", "moşie" < magh. *telek*).

De remarcat numărul mare de apelative regionale întâlnite: *vopi, dalbină, hadă, şclog, gep, ciripărie, stean, borói, mal*, "pământ galben lunecos".

Fapte dialectale

Aproape orice fenomen fonetic, gramatical sau lexical prezent în graiurile vecine (crişene şi bănăţene) este reprezentat şi de toponimie.

a) În fonetică întâlnim:

- accentul, de obicei, cade pe prima silabă, probabil sub influenţa maghiară, la unele substantive: *Grédina, Blágului, góron, Gúra Úliţî.*

- *ă* protonic > a: *Parău Rău, Parău Sarácului, La Valáie, Varácicu, zacatóre, saláş*.

- *ă* > e:*Grédina Blágului, Dúpa Ogrézi*.

- *i* > â: *belţâie, Drumu Kisândíi*.

- *e*: *Drúmu Cuiédului, Vârfu Bérzî.*

- *o*:*Târsalóca, Zacatóre, Cóste*.

e şi o sunt caracteristice Transilvaniei (inclusiv Crişanei).

- uo iniţial uă: *Saivánu Uăilor*; *Valea Uărniţî.*

- asimilări: *Funeáţă* "Fâneaţă", cu â labializat de labiodentală *f*.

În sistemul consonantic întâlnim particularităţi specifice Transilvaniei ca:

- pronunţarea dură a unor consoane precum: ş, z, ţ, r – *Drúmu Bârsî, Gúra Uliţî, Párău la Vârfu Bérzî, Ţălină, Párău lu Piţâguş, Tău la Ogoáră*.

Palatalizarea labialei *p* se realizează sub forma:

- K > *c* : *Cetriş, Cetrari, Cetriş < Ketriş < Pietriş*

Un fenomen vechi este menţinerea unui *r* (*r* palatal) în sufixul *-ari* (*-arius*): *Lespadáriu*.

Sunt caracteristice graiului bănăţean:

- *c* > œ: *Drúmu Cóœinilor, Œernáia, Œorgói*.

- *g* > z: *zep*

- *d* + *e*, i > ð : *Drúmu Cuiéðiului, Bóðişu*.

- *t* + *e*, i > *œ*: *Varáœicu, Conœenít, "Cerceju"*.

b) Morfo-sintaxa

Particularităţile morfo-sintactice întâlnite sunt:

- prezenţa unor feminine realizate printr-un sufix morfologic deosebit: *Jupâneása*.

- folosirea unor genitive vechi cu articol hotărât enclitic, la nume de persoane masculine: *Parău Morcánului, Podu Ceœii, Câmpu Sávului*.

- în toponimul *Balta lu Ţâgán*, articolul *lu* ar putea fi articolul hotărât proclitic în faţa numelui masculin comun, ca în limba veche.

Afirmaţia este întărită şi de faptul că locul unde se află balta respectivă este în apropiere de marginea satului, unde câteva uliţi sunt locuite de ţigani. Nu avem cunoştinţă să fi existat în sat vreun antroponim *Ţigán*.

- genitivul cu de: *Parău ðe Deálu Bárii*, *Paraúţa ði Tri Scáune*.

- indicarea locului în funcţie de un nume de persoană se realizează în special cu prepoziţia *la*: *Strúnga la Níţa*, *Tău la Ogoáră*, *Balta la Ciriparie*.

- prezenţa numeralului în formarea unor apelative: *Triholâmburi*, *Paraúţa ði Tri Scáune*, *Æeli Tri Fântâni ðin Târsaloca*.

- prezenţa unui verb la participiu: *Concenit* (< *contenit* "loc oprit, păşune, izlaz").

c) Formarea toponimelor

În formarea toponimelor întâlnim sufixe:

- colective:

- *işte*: *Pruníştea* (<subst. *prun* + suf. -*işte*), *cornísţe* (subst. *corn* + suf. -*işte*), *cânepísţe* (<subst. *cânepă* + suf. -*işte*).

-*iş*: *Maturíş* (<subst. *mătură* + suf. -*iş*).

-*ărie*: *Œiriparíe* (< subst. *siripă* + suf. -*ărie*).

- augmentative:

-*oca*: *Târsaloca* (< subst. *târseală*, var. a lui *târşeală*, "curătură, loc în pădure unde s-au tăiat copacii" + suf. -*oaca*).

- diminutive:

-*iţa*: *Chicioríţa* (< subst. *chicioră* + suf. -*iţă*).

-*uş*: *Vidrúşu* (< subst. *vidră* + suf. -*uş*)

-*uţă*: *Ţarinúţă* (< subst. *ţarină* + suf. -*uţă*).

Alte sufixe:

-*esc*: *Satescu* (< subst. *sat* + suf. -*esc*), *Filipeşti* (< antrop. *Filip* + suf. -*eşti*).

-*et*: *Purcarét* (< subst. *porcar* + suf. -*et*).

d) Lexicul

Apelativele cu sensul lor, toponimele provenite de la termeni regionali, le-am urmărit în capitolele precedente.

Amintim aici câteva apelative caracteristice numai zonei Zărandului, unele puţin frecvente sau chiar neatestate în alte arii: *dalbină*, *hadă*, *zep*, *halaştău*, *dulău*, *şclog*, *holâmb*, *stean*, *borói*, *mal* "pământ galben, lunecos", *ciriparíe* "ţiglă.

DE CORELAT CU REALITAEA

Note:

1 Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, A-N, Bucureşti, Editura Academiei (1967), p. 115.

2 Alexandru Roz, Kovács Géza, *Dicţionarul istoric al judeţului Arad*, Arad, 1997, p. 71-72.

1 Ştefan Manciulea, *Românii din Crişana şi Sătmar*, p. 99, după Márki Sándor.

2 Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense*, mss. de la Muzeul judeţean Arad.

3 Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 194.

1 Gh. Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum 2 veacuri*, Arad, Diecezana, 1940, Anexa III, p. 199-202 *(Conscripţia locuitorilor din districtul Jenoviensis. Anul 1746. Satul Buttyen).*

2 Muzeul feudal Arad (MFA), nr. 1590, mss. Nepaginat.

3 Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 183.

4 Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 73.

1 Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I, p. 183.

2 N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963; abreviat = DOR.

3 Remus Creţan, Vasile Frăţilă, *Dicţionar geografico-istoric şi toponimic al judeţului Timiş*,Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2007, p. 197.

4 Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol. I (A-N), p. 360.

5 Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului*, vol.IV(F-G), Timişoara, 1986, după Emil Petrovici, *Daco-slava*, în"Dacoromania", X_2, 1943, p. 2.

6 Kniezsa István, *Keletmagyország helynevei (Arad megye)* în "Magyarok és Románok", vol. I, Budapesta, 1943, p. 127, nota 3.

7 Sebök Lászlo, *Határokon Túli Magyar Helységnévszótár (Dicţionarul localităţilor de pestehotare*), Budapest, Teleki Lászlo Alapitvany (Editat de Fundaţia Teleki Lászlo), 1997.

8 Sebök Lászlo, *op. cit.*, p. 122.

9 Idem, *op. cit.*, p. 118.

[10] Idem, *op. cit.* , p. 131.
[11] Idem, *op. cit.*, p. 146.
[1] Iorgu Iordan, *Top. rom.*, Bucureşti, 1963, p. 473-474.
[1] Kniezsa István, *op. cit.*, 127, nota nr. 3.
[2] Idem, *ibidem*, 1.188, C. Suciu, *op. cit.*, p. 143.
[3] C. Suciu, *op. cit.* , p. 183.
[4] Idem, *ibidem*, p. 300.
[5] Kniezsa István, *op. cit.*, p. 189.

Valorile etice, sensul vieţii omului şi comunităţilor umane, în concepţia lui Vasile Goldiş

The ethical values, the meaning of human life and human communities, according to Vasile Goldis

Marţian Iovan,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Arad
E-mail: iovanm@uvvg.ro

Abstract

The author of the article presents the idea of the brilliant transilvanian bookman and eminent politician – one of the coryphaeus of the Great Union's accomplishment on December 1st, 1918 - regarding the role of the human values in leading a person and human communities. In connection with the other values, the ethical ones, having their origins in the Christianity, orientates the knowledge and facts of people, nations, political and administrative elites, of Church and school, etc., resulting much more justice, solidarity and cohesion of the community, a bigger power of the society in promoting its interior moral order and itself. Considering the diversity of the moral profiles of the nations, ethnic groups, political elites, Goldis underlines their common backround – which makes possible a new moral order in the relations between human community, nations and interhuman. The ethical testament promoted by Goldis in his writings and in his whole life remains actual, being valid also for the future generations.

Keywords: moral values, meaning of life, political ethics, Goldis, Christian solidarity

Introducere

Încă în perioada anilor de liceu şi, mai ales, din facultate, Vasile Goldiş şi-a pus probleme privind rostul zbuciumului fiinţei umane pe Pământ, direcţia şi sensul de urmat ale comunităţilor umane, ale popoarelor. Astfel, în jurnalul său din tinereţe, consemna rezultatele reflecţiilor cu privire la sensul existenţei umane, la principiile etice pe care ar trebui să se fundamenteze acesta şi, în primul rând, necesitatea de a aşeza relaţiile dintre oameni pe principiul solidarităţii emanate din îndemnul hristic cu privire la

„iubirea aproapelui”. Către sfârşitul vieţii sale, conştientizând apropierea clipei despărţirii de cele lumeşti, Vasile Goldiş îşi autoevalua parcursul vieţii personale în termeni etici: „eu sunt mulţumit şi liniştit fiindcă simt şoapta conştiinţei că nu am trăit zadarnic şi am făcut binele pe care l-am putut face”[1].

Problemele de etică şi soluţiile date acestora ocupă un loc privilegiat în concepţia despre om şi societate a lui Vasile Goldiş; conceptele tradiţionale ale eticii – de bine – rău, iubire creştinească, solidaritate, fericire, libertate, responsabilitate, virtute, datorie, ideal moral, cod de precepte morale, desăvârşire a caracterului şi a vieţii sufleteşti etc., au o largă utilizare în eseurile, analizele şi cuvântările sale. Acestora li se adaugă abordări extrem de profunde ale raportului dintre libertatea individului şi valorile comunităţii din care el face parte, privite prin prisma criteriului datoriei şi drepturilor naturale ale omului, a fundamentelor conduitei morale a oamenilor[2]. Mai presus de caracterul şi idealul moral ale individului, de analizele conduitelor morale ale oamenilor în raporturile lor cu organismele sociale din care fac parte, sunt poziţionate teme privind valorile etice diriguitoare ale colectivităţilor umane, conceptualizări privind etica politică, etica administrativă, etica ierarhiei clericale, etica etniilor sau moralitatea etnică etc.

Rolul idealului etic, al valorilor morale în viaţa individului şi a comunităţilor

Valoarea unui om nu este dată de cunoştinţele lui, fie acestea oricât de vaste, ci de morala care-l călăuzeşte în viaţă, de idealul ce-l însufleţeşte, de caracterul ce-l propulsează către autoperfecţionarea neîncetată şi progresivă, considera V. Goldiş. Morala este norma purtării noastre în raporturile cu semenii. Maxima laică a moralităţii ar putea fi „ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face!”. Dar fundamentul întregii morale îl reprezintă învăţătura creştină - supremul ideal al vieţii. În acest sens, Goldiş formula întrebarea retorică „unde veţi afla precepte morale mai generoase, mai luminoase, mai fericitoare decât în *Predica de pe munte* a Mântuitorului? Şi care ar fi democraţia mai desăvârşită decât aceea a blândului Iisus?”[3]. La

---

[1] Vasile Goldiş, „ Răspunsul lui Vasile Goldiş la sărbătoarea sa” , in *Ştirea* (nr.33, anul II, 1932), 1.

[2] Vezi o analiză amplă a concepţiei lui Goldiş despre lume, societate, cunoaştere, valori şi om, în M. Iovan, *Crezul şi concepţia filosofică ale lui Vasile Goldiş*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2006).

[3] Vasile Goldiş, „Legea învăţământului primar”, in *Biserica şi şcoala* (nr.37-41, anul XLVIII, 1924), 41,1.

nivelul individului, spiritul de iniţiativă, judecata sănătoasă, voinţa fermă şi hotărâtă la fapte – în ciuda oricăror obstacole, munca neprecupeţită şi rodnică, iubirea aproapelui sunt criteriile caracterului. „Nimic nu rezistă voinţei şi perseverenţei, scria Goldiş. Psihologii ştiu că voinţa triumfă chiar asupra durerii. Caracterele oferă condiţiile de siguranţă ale oricărei societăţi omeneşti. Istoria este mărturie că neamurile pier de pe urma slăbirii caracterului lor, nu prin aceea a inteligenţei lor”[4]. Influenţa asupra gândirii lui Goldiş, exercitată de concepţia lui Gustave Le Bon (1841- 1931) cu privire la psihologia evoluţiei popoarelor şi a mulţimilor[5], este destul de clară.

Dacă, la nivel individual, idealul de viaţă are funcţii prometeice, dacă dezvoltarea unor caractere individuale puternice şi sănătoase reprezintă o condiţie *sine qua non* a progresului civilizaţiilor şi societăţilor umane, atunci (Vasile Goldiş îşi continuă raţionamentul prin transfer la scara colectivităţilor umane) valorile morale sunt cele care alcătuiesc cheagul solidarizării între oameni iar nivelul de moralitate al unui popor marchează locul său pe scara civilizaţiei determinând puterea sa de viaţă, de mărire şi de glorie.

Într-un astfel de cadru conceptual, Goldiş va mărturisi credinţa personală referitoare la rostul societăţii umane şi profesiunea de credinţă: „Mărturisesc că eu socot că supremul scop al omenirii e crearea de situaţii în care individul să se simtă bucuros că trăieşte şi vesel gata să aducă în orice moment orice jertfă pentru acele condiţii despre care crede că îi procură lui şi semenilor săi acea bucurie de a trăi”[6]. Calea atingerii acestui scop este întărirea sufletelor, desăvârşirea sufletească a oamenilor şi popoarelor, interiorizarea în suflete a valorilor iubirii aproapelui, dreptăţii, adevărului, binelui, a libertăţii. Libertatea desăvârşită a vieţii, de pildă, şi a tuturor manifestărilor ei, este soarele care coace fericirea omenirii. Întărirea caracterelor, prin asimilarea valorilor umanităţii, va conduce la apropierea omului de om, la întărirea solidarităţii sociale[7] – ca sursă de putere şi mărire a colectivităţilor umane.

---

[4] Vasile Goldiş, „Şcoala cea bună”, in *Anuarul Liceului Ortodox Român „Andrei Şaguna”, anul jubiliar 1924-1925* , ed. Iosif Blaga (Braşov, 1925), 1.

[5] Vezi, în acest sens, lucrările lui Gustave Le Bon „Lois psychologiques de l’ evolution des peuples”, (Paris: Felix Alcan, Bibliotheque de philosophie contemporaine, 1894) & „ Psychologie des foules,” (Paris: Felix Alcan, Bibliotheque de philosophie contemporaine, 1895).

[6] Vasile Goldiş, „Societatea de mâine”, in *Societatea de mâine*, Cluj, nr.3, anul I, 1924, 1.

[7] Noţiunile şi expresiile*: solidaritate, consens, coeziune socială, conştiinţă colectivă, spirit de solidaritate, solidaritate organică* au sensuri şi semnificaţii apropiate de cele din lucrările sociologice ale lui Emile Durkheim.

În acest context, pot fi constatate influenţe asupra gândirii lui Goldiş venite din partea Şcolii durkheimiene de sociologie, prin operele unor remarcabili reprezentanţi, precum Celestin Bougle (1870 – 1940). Aceştia considerau că esenţa unei societăţi o constituie comunitatea de sentimente iar civilizaţia consistă în sistemul de ţeluri asumate, care ar reprezenta temeiul solidarizării oamenilor, al coordonării unitare a activităţilor individuale[8].

Vasile Goldiş avea în vedere modelul oferit de generaţiile de strămoşi ai neamului, de părinţi, făcând aprecieri morale după criteriul faptelor, al gradului în care idealurile lor de viaţă şi munca fără osteneală s-au obiectivat în valori perene de civilizaţie. În acest spirit scria : „ Binecuvântată să fie cenuşa lor în sfintele morminte şi în veci pomenirea lor. A părinţilor noştri care în nemărginita iubire de neam niciodată n-au deznădăjduit şi niciodată nu şi-au aţintit privirea la pământ, ca să se îngrozească de murdăriile vieţii cu sfârşit, ci mai vârtos numai în depărtările lipsite de patimi şi în viitorul de veci al neamului nostru au privit...că erau mari la inimi şi mici la patimi şi mai mult îşi iubeau neamul, de cum se urau între sine. Viaţa omului are sfârşit, numai faptele bune au viaţă de veci. Şi sufletul nostru în râul bucuriei se scaldă, când privind la trecut vedem frumoasele fapte ale strămoşilor noştri”[9]. Scopul vieţii lor era binele neamului, dorit cu dragă inimă, şi nu desfătările trecătoare, nu goana după onoruri, preşedinţii, titluri, averi.

Prin modelele etice oferite, în primul rând ale eroilor neamului românesc, Vasile Goldiş a promovat o etică militantă, urmărind să propage binele, iubirea de neam, extragerea de învăţăminte din viaţa strămoşilor, a eroilor neamului, înţelegerea păcatelor celor răi cu scopul de a le evita în viitor. Prin toate acestea, ca şi prin acţiunile şcolii, bisericii, ale teatrului şi altor instituţii cu funcţii formative, se urmăreşte înălţarea caracterelor individuale, sădirea de idealuri superioare, cultivarea virtuţilor care întăresc sufletele indivizilor. Superioritatea morală a unui om este determinabilă în raport cu aceste caracteristici sufleteşti: „Omul distins este distins, considera Goldiş, pentru calităţile sale sufleteşti, nu pentru că are mustaţă neagră ori degete subţirele şi lungi. Cel puţin din punct de vedere moral este aşa...”[10]. În schimb, sufletele seci, lipsite de voinţă şi de ideal, de putere de viaţă, rătăcesc prin viaţă fără a-i simţi dulceaţa şi fără a da rod. Tot astfel pot

---

[8] W. Paul Woght, „Un durkheimian ambivalent”, în *Revue francaise de sociologie* (Vol. XX, No. 1, 1979), p. 123-139.

[9] Vasile Goldiş, „Teatru Român”, (*Familia*, anul XXXIV, 1898), in *Prin noi înşine*., Ed. Vasile Popeangă (Arad: Editura Multimedia, 2000), p. 74.

[10] Idem, „Arta”, (*Tribuna poporului* , nr. 230, anul VI, 1902), in *op. cit.*, p. 206.

vieţui şi popoarele pe pământ. De asemenea, superioritatea unui om în raport cu semenii săi este evidenţiată de vredniciile sale, de munca sa – mai bine apreciată de comunitate decât munca altora, de faptul că practică moravuri mai bune decât ale celorlalţi şi reuşeşte să se înalţe în societatea semenilor săi ca parte devotată propăşirii acesteia ca întreg.

La rându-i, o societate dreaptă şi morală va fi cea care încurajează munca folositoare iar această muncă va fi măsurătoarea fericirii individuale; fiecare om putându-se ferici în măsura muncii sale prestate spre întemeierea binelui obştesc. Aşadar, şansele individului supus legilor firii, de a-şi realiza idealul de viaţă, sunt concepute de V.Goldiş în strânsă conexiune cu prosperitatea comunităţii din care acesta face parte, cu gradul de coeziune a societăţii pe axa aceloraşi valori diriguitoare şi cu intensitatea sentimentelor de solidaritate umană – ca temelie a reuşitelor indivizilor în acele acţiuni în care, ca fiinţe singulare, nu ar putea obţine succesul dorit. Marele gânditor era convins că „nu este om fără să aparţină vreunui popor şi soarta individuală a fiecăruia este strâns legată de soarta poporului său...fiecare individ binele său propriu îl făureşte în măsura în care contribuie cu puterile sale la întemeierea binelui obştesc al neamului său şi vredniciile fiecărui individ se răsplătesc în raport cu situaţiunea generală a poporului său!”[11].

Etica aplicată în viaţa politică

În conformitate cu principiile doctrinei sale etice, Vasile Goldiş s-a detaşat critic atât de morala promovată de partidele socialiste şi comuniste din Europa epocii sale, cât şi de concepţiile materialiste. Luând drept pilde evenimentele din Rusia şi Ungaria din perioada de după primul război mondial, marele gânditor român întrevedea posibilitatea ca în societatea comunistă să se uniformizeze artificial şi nedrept comportamentele morale, să se şteargă distincţia dintre omul cinstit şi cel mişel şi prăpădit, să fie negată demnitatea umană creştină. Ori, promovarea unei atari etici comuniste ar însemna sfârşitul neamului nostru, a rostului şi a demnităţii umane; ar semnifica desfiinţarea a tot ce-i nobil şi dumnezeiesc în lume[12].

Pe o poziţie similară este plasată concepţia materialistă a istoriei, viziunea etică a lui Marx, care fixează valori morale definitive, ultime, ce vor putea fi atinse pe calea utilizării predilecte a mijloacelor materiale. Ori progresul moral al omului şi popoarelor este infinit – considera Vasile Goldiş, la fel cum drumul spre propria desăvârşire sufletească este fără de

---

[11] Idem, „Prin noi înşine!”, in *Tribuna* (Arad, anul XIV, nr. 38, 1910), p. 1.

[12] Idem, „Disciplina şi solidaritatea partidului”, in *Românul* (nr. 100, anul VIII, 2 sept.1919), p. 1-3.

sfârşit. „Cum orice progres omenesc se înfăptuieşte în societate şi cum societatea este ceva psihic şi nu material, doctrina materialismului istoric va fi lansată curând în muzeul ipotezelor moarte”[13].

Goldiş a trăit, a gândit şi a lucrat ca lider politic şi ca demnitar în structurile statale[14] fără a fi făcut compromisuri în raport cu crezul său etic şi cu principiile propriei doctrine morale. De pe această poziţie a promovat activ o nouă etică politică atât în cadrul structurilor politice – statale imperiale austro-ungare, cât şi, ulterior, în cele ale României întregite prin actul istoric din 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia[15].

După eşecul mişcării memorandiste, Goldiş a conştientizat importanţa abandonării pasivităţii românilor în raport cu modul de funcţionare a organelor statului imperial şi cu deciziile guvernanţilor ca exponenţi declaraţi doar ai naţionalităţii maghiare, a reevaluat mentalităţile sociale şi calităţile morale ale poporului român din spaţiul transilvan - cum ar fi: atitudinea răbdătoare, dorul de dreptate socială şi naţională, temperanţa sau cumpătarea în favoarea trecerii la acţiunea hotărâtă a schimbării tacticii de luptă prin înlocuirea pasivităţii cu participarea activă la viaţa politică, implicit la activitatea parlamentară. În acest context, calea care ar putea conduce la mântuire presupune o nouă etică politică bazată pe încrederea în bunăcredinţa semenilor din organizaţie, discutarea problemelor cu motive reale şi logice, abandonarea desăvârşită a momentelor personale şi a aşezării în locul principiilor morale a recurgerii la insinuări personale, bănuiri, „împroşcări murdare şi muşcături”. Motivarea acţiunilor de proprie emancipare, de a obţine mântuirea prin noi înşine, considera Goldiş, este dată înăuntrul caracterului, în puterea de viaţă a sufletelor ce se întăresc din izvorul iubirii de ţară şi neam, din roadele ostenelilor.

În ajunul actului de la 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia, în calitate de prevestitor şi îndrumător al marilor primeniri politice ce vor descătuşa trupurile şi sufletele românilor, ale altor popoare de aceeaşi condiţie politică, Vasile Goldiş a formulat „credeul politic” al tuturor românilor de pretutindeni. Ori, acest credeu politic are conotaţii etice şi prometeice vizând relaţiile interetnice, cele dintre popoare şi state, respectarea drepturilor naturale şi inalienabile ale naţiunilor. Etica politică a marelui

---

[13] Idem, „Societatea de mâine”, in *Societatea de mâine* (Cluj, nr. 3 , anul I, 1924), p. 2.

[14] Octavian Goga considera că Vasile Goldiş a fost o personalitate complexă, „unul dintre cei puţini în mâinile cărora s-a concentrat pentru câteva decenii soarta unui neam”. Vezi „La moartea lui Vasile Goldiş”. În *Viaţa ilustrată*, I, nr. 1 (1934), p. 13.

[15] Vezi, în acest sens, Marţian Iovan, „The Philosophical Outlook and Model of Political Ethics Promoted by Vasile Goldiş”, in *Transylvanian Review*, Vol. XX, nr. 4 (2010), p. 129-142.

patriot şi ctitor al statului naţional unitar român este formulată clar în următorul text: „Uniţi deci într-o singură gândire şi voinţă, ne vom grupa cu toţii în jurul Comitetului Naţional Român şi cu puteri unite vom conlucra la înfăptuirea acestui credeu. Să dispară deci dintre noi orice divergenţe şi interesele particulare să le supunem interesului comun. Duhul vremurilor istorice să ne inspire la fapte şi virtuţi pentru gloria, binele şi fericirea veşnică a neamului nostru. Orice fel de intrigi, mistificări şi insinuări răutăcioase la adresa conducerii să se refrângă de ţinuta noastră, vrednică de trecutul nostru şi potrivită evoluţiei istorice, marilor evenimente prin care trecem”[16].

Etica politică dedusă din cele de mai sus, în special neostenitele eforturi pentru binele şi fericirea veşnică a neamului românesc, pentru promovarea acelor virtuţi ce vor genera gloria eternă a popoarelor, a constituit îndreptarul vieţii şi faptelor săvârşite de Goldiş până la trecerea sa în eternitate[17]. În calitate de lider de partid, de parlamentar sau de ministru, a continuat să exprime aceleaşi atitudini şi să promoveze aceleaşi valori politice, să impună aceleaşi precepte morale guvernanţilor de la Bucureşti, cuprinşi în noile structuri statale formate prin actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, precum cele exprimate odinioară în cadrul unor organe din statul monarhic austro-ungar. În acest sens, diferitele intervenţii şi analize efectuate de Goldiş, inclusiv în Parlamentul României, au vizat evidenţierea valorilor politice-etice şi a căilor menite să instaleze o nouă ordine morală atât în viaţa politică, administrativă, în structurile de putere şi de decizie ale statului român, cât şi în viaţa socială. Nu se va putea consolida statul naţional unitar român dacă în acest stat nu vor stăpâni libertatea şi dreptatea faţă de toţi cetăţenii săi, fie ei români, fie de orice altă naţionalitate sau religie.

Vasile Goldiş îşi exprima dezacordul faţă de acele curente politice sau grupuri parlamentare care încercau să sprijine opresiunea unor naţionalităţi conlocuitoare prin neîngăduirea învăţământului elementar în limba maternă sau să justifice tolerarea actelor de şovinism. Răzbunarea faţă de etnia maghiară nu are ce să caute în gândul şi în atitudinile noastre. Un astfel de sentiment ar fi chiar o negaţie a geniului neamului românesc. Psihologia unui popor este viciată în simţul demnităţii, al dreptăţii şi echităţii atâta vreme cât promovează înrobirea altui popor. Un popor care înrobeşte alt popor nu este liber cu adevărat. Iată cum gândea Vasile Goldiş,

---

[16] Vasile Goldiş, „Înviere”, in *Românul* (nr. 1, anul VII, 8 noiembrie 1918), p. 1.

[17] Vezi, în acest sens, Silviu Dragomir, *Vasile Goldiş luptătorul şi realizatorul politic*, Sibiu, 1936, p. 3-4.

detaşat fiind de patimi sau de interese mărunte, doar de la înălţimea principiilor unei etici politice universale aflată mai presus de faptele şi conduitele oamenilor interesaţi, fie ei chiar demnitari în aparatul de stat.

La întrebarea: „Cum putem să câştigăm mai uşor sufletul minorităţilor noastre? Răspunsul este simplu şi precis : Prin dreptate şi prin bunătate”[18]. Iar în ceea ce priveşte etica funcţionarilor din administraţia publică şi a reprezentanţilor în structurile de putere ale statului, cerinţa formulată de V. Goldiş a fost : „Nu ne balcanizaţi!”. Se pare că un astfel de îndemn are conotaţii apropiate de cele desprinse din mersul politicii şi administraţiei publice practicate de statul român în deceniile anterioare

O nouă ordine morală în relaţiile internaţionale

Istoria Europei după primul război mondial a parcurs o nouă cotitură, a generat mari prefaceri printre care şi o reformă morală, o nouă aşezare morală a omenirii. Vasile Goldiş era convins că noua ordine a relaţiilor interumane şi a celor internaţionale rezultă din principiul „iubirii aproapelui”, al solidarităţii umane începând cu microgrupurile şi terminând cu macrosistemele sociale şi politice de la scară planetară, adică din spiritualitatea creştină. „Credinţa în Dumnezeu şi în morala creştină, scria Goldiş, vor fi cei dintâi doi stâlpi pe care se va zidi România Mare. În noul Stat Român va trebui să consacrăm principiul muncii ca măsurătoare a valorilor morale”[19]. Mai presus de toate însă, urmând calea desăvârşirii şi a progresului spiritual, va trebui să planeze cinstea, imparţialitatea şi altruismul sacru al tuturor acelora care primesc asupra lor îndreptăţirea apăsătoare şi datoria prea frumoasă a diriguirii afacerilor obşteşti.

La scara relaţiilor internaţionale, Goldiş a intuit şi a analizat evoluţia societăţii universale, a popoarelor componente, bazată pe raţionalizarea muncii, pe o nouă etapă a dezvoltării civilizaţiei care să permită tuturor oamenilor, inclusiv celor săraci şi umili, să aibă acces la frumuseţile lumii, vieţii, gândului şi ale creaţiilor de artă. În acest cadru evolutiv , Goldiş prezintă cu admiraţie calităţile poporului român privind solidaritatea , pacea universală, respectul diferenţelor, rezultate din spiritualitatea sa creştină şi practicarea modelului etic hristic. Goldiş aprecia „solicitudinea naţiunii româneşti pentru pacea eternă şi asocierea ei la munca de solidarizare universală în străduinţa pentru mai multă dreptate şi libertate în lumea

---

[18] Goldiş, *Legea învăţământului primar*, p. 37-41.

[19] Idem, „Disciplina şi solidaritatea partidului”, in *Românul* (nr.100, anul VIII, din 2 sept. 1919), p. 2.

oamenilor”[20]. În esenţă, valorile fundamentale care trebuie să ghideze evoluţia ordinii mondiale sunt pacea, solidaritatea tuturor oamenilor şi popoarelor, dreptatea, libertatea şi promovarea adevărului.

Împărtăşind crezul şi idealul etic creştin, precum şi acele valori morale care au incitat procesul de făurire a unităţii sufleteşti a tuturor oamenilor şi în numele cărora au fost proclamate pentru întâia dată în lume deosebirea, egalitatea, libertatea şi frăţietatea, miluirea celor slabi şi osândirea celor neruşinaţi şi făţarnici, Vasile Goldiş s-a adresat generaţiilor următoare cu cuvinte care au semnificaţiile unui testament moral: „O, voi care păşiţi în urmele noastre, staţi credincioşi de veghe la pragul acesta, ascultaţi glasul noilor vremi, începeţi veacul vostru reîntronând credinţa, munca, cinstea şi omenia în gândul şi sufletul omenesc, iubiţi adevărul , dreptatea şi libertatea şi faceţi ca peste o sută de ani noi în mormânturi să binecuvântăm faptele voastre, iar neamul nostru să strălucească prin virtute la marginea Euxinului românesc între Nistru, Tisa şi Dunărea albastră”[21].

În finalul acestui studiu, putem fi de acord cu aprecierea obiectivă a profesorului Vasile Popeangă conform căreia, după Marea Unire, Vasile Goldiş „s-a afirmat tot mai mult ca un gânditor creştin-democrat, care a aşezat la baza proceselor de transformare socială virtuţile creştine. A considerat că progresul social se realizează prin perfecţionarea relaţiilor interumane datorită predominanţei spiritului de dreptate, a muncii cinstite şi a spiritului de religiozitate care îi înnobilează conştiinţele”[22]. Subliniem, totodată, că ordinea morală specifică relaţiilor interindividuale cu valorile ei reglatoare de sorginte creştină, a fost extrapolată de marele gânditor la nivel macrosocial, până în sfera relaţiilor internaţionale şi a edificării unor instituţii la scară europeană şi planetară, din care să rezulte, istoriceşte, mari înnoiri în civilizaţia umanităţii menite să îi aducă omului, ca fiinţă individuală, tot mai mari bucurii şi satisfacţii pentru împlinirile săvârşite în acest proces global la care participă în mod liber pe drumul fericirii şi mântuirii[23].

Goldiş era la curent cu orientările din sociologie, filozofie politică, antropologie, geopolitică, şi cu acel curent de gândire politică privind necesitatea unei noi ordini mondiale bazată pe fundamente economice,

---

[20] Idem, „Discursul preşedintelui „Astrei” la Congresul Inginerilor, ţinut în 15 septembrie la Arad”, in *Biserica şi şcoala,* nr. 40, anul LIII, 29 septembrie 1929, p. 2.

[21] Idem, „Trei făgărăşeni”, in *Biserica şi şcoala,* nr. 44. anul LIII, 27 oct. 1929, p. 9.

[22] Vasile Popeangă, „Omul politic Vasile Goldiş în anii postbelici”, in *Vasile Goldiş. Politică şi cultură (1919-1934),* (Arad: „Vasile Goldiş” University Press, 1993), p. 22.

[23] Vezi studiul „Vasile Goldiş – gânditor şi om politic european”, în Gheorghe Şora, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost* (Timişoara: Editura Helicon, l993): p. 459-477.

juridice şi etice, care să excludă războiul, conflictele sângeroase în general. Omenirea are nevoie de instituţii noi la nivel mondial, care să gestioneze relaţiile internaţionale pe baza solidarizării şi cooperării dintre popoare şi statele acestora. S-a ajuns astfel la idei precum „societatea naţiunilor libere", „liga naţiunilor", la concepţia despre necesitatea unui „stat universal", care să reprezinte şi să apere interesele tuturor părţilor sale constitutive. În acest context, Goldiş a fost influenţat de opera marelui filosof şi om de ştiinţă englez (laureat al premiului Nobel) Bertrand Russell (1872-1970)[24]. De asemenea, Goldiş a fost influenţat şi de alţi autori de renume European din Franţa, Germania, Marea Britanie, Austria etc. în conturarea propriei concepţii despre evoluţia omenirii, a instituţiilor politice internaţionale astfel încât să fie evitate dezastrele de tipul celor generate de Primul Război Mondial. Este citat autorul englez Herbert George Wells (1866-1946), care a lansat o teorie privind viitorul "stat mondial" (un suprastat) şi a creionat un plan referitor la cum ar trebui să fie constituit Guvernul Mondial[25].

Goldiş, cunoscând temeinic situaţia economică, socială, politică şi principalele curente de idei politice din perioada interbelică, şi-a format propria viziune despre edificarea unei societăţi şi civilizaţii, la scară planetară, bazate pe dreptate, pe garantarea păcii şi a drepturilor omului. Nevoia de a orienta omenirea spre un organism mondial deschide o nouă etapă în istorie şi spre îndeplinirea idealului uman. Noua organizare politică a omenirii – "statul universal", corespunde evoluţiei spiritului uman, care constituie premisa solidarizării oamenilor şi popoarelor la scară globală. Remediul împotriva războaielor ar fi "statul universal". Evoluţia istorică în această direcţie nu mai este o utopie pentru că există o cale de realizare a noii ordini mondiale, care exclude forţa; este calea spirituală, cea de promovare a valorilor general umane, a dreptăţii, solidarităţii, egalităţii, de luminare desăvârşită a conştiinţei oamenilor şi maselor ce va fi stăpânită de binele tuturor[26]. Realizarea statului universal este un proces istoric treptat şi de lungă durată, care nu va reprezenta punctul *terminus* al istoriei. Dimpotrivă, considera Goldiş, noua organizare internaţională va germina

---

[24] . Vezi art. lui Richaard Rempel, "From Imperialism to Free Trade: Couturat, Haslevy and Russell's First Crusade," in: *Journal of the History of Ideas,* (Vol. 40, No.3, 1979), p. 423-443, în care autorul scoate în evidenţă calităţile şi meritele lui Bertrand Russell cu privire la proiectul noii ordini mondiale şi asigurarea păcii – idei care l-au influenţat pe V. Goldiş.

[25] Vezi Wells W.G., „The League must be representative." *In the Fourth Year (*London: Chatto and Windus, 1918).

[26] Vezi Vasile Goldiş, „Statul universal", în *Observatorul politic şi social* (Anul I, No. 9, 1930), p. 1-4.

noi probleme şi perfectibilitatea spiritului omenesc este infinită – de unde rezultă noi etape viitoare în evoluţia istorică a societăţii.

În loc de concluzii

Prin crezul etic, prin doctrina morală profesată, prin gândirea şi faptele sale prometeice, profilul său spiritual şi etic, Vasile Goldiş aparţine tipologiei apostolice sau eroice. Construcţiile sale teoretice în domeniu, contribuţiile la etica politică, la etica relaţiilor interetnice şi internaţionale, ca şi viziunea privind noua ordine morală virtuală a Europei şi a lumii aparţin exemplului personal pe care l-a oferit şi demonstrat, dar rămân îndepărtate de „proza gândirii" şi comportamentelor mulţimilor şi chiar de interesele sau orientările multor oameni cu educaţie, cu poziţii înalte în societate.

Aşadar, pe întregul traseu al vieţii sale, atât ca om , ca secretar consistorial cât şi ca politician de geniu, Vasile Goldiş a fost inspirat şi orientat de idealul etic creştin, de modelul oferit de Mântuitorul Iisus, reglându-şi activitatea şi propria viaţă corespunzător principiului solidarităţii cu semenii. Analizele filosofice întreprinse de marele gânditor conceptualizează, în diferite ipostaze, destinul moral al omului, comunităţilor, în special al naţiunilor, rezultând contribuţii originale – demne în orice epocă istorică de a fi supuse reflecţiilor generatoare de învăţăminte utile, la aprofundarea eticii în general, a eticii elitelor politice, eticii etniilor, administraţiei publice, managementului public, a eticii ierarhiei clericale şi a eticii didactice.

Abordate şi evaluate în esenţa lor, mesajul etic şi semnificaţiile testamentului moral, promovate în mod constant, atât în demersurile teoretice cât şi în viaţa practică, de corifeul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, îşi păstrează valabilitatea pentru generaţiile de astăzi dar şi pentru cele următoare. După cum remarca Ion Clopoţel, Vasile Goldiş, ca unul din liderii politici şi gânditori europeni ai epocii sale, ne-a lăsat o operă teoretică-filosofică , etică şi practică ce stârneşte, în continuare, interesul specialiştilor pe plan naţional şi internaţional[27].

Bibliografie

Clopoţel, Ion. *Amintiri şi portrete.* Timişoara: Editura Flacăra, 1973.
Dragomir, Silviu. *Vasile Goldiş – luptătorul şi realizatorul politic.* Sibiu, 1936.

[27] Vezi Ion Clopoţel. *Amintiri şi portrete* (Timişoara: Editura Flacăra, 1973), p. 35.

Goga, Octavian. „La moartea lui Vasile Goldiş.” În *Viaţa ilustrată,* I, nr. 1 (1934): 13-15.
Goldiş, Vasile. *Scrieri social-politice şi literare,* eds. Mircea Popa and Gheorghe Şora. Timişoara: Editura Facla, 1976.
------, *Prin noi înşine,* ed. Vasile Popeangă, Arad: Editura Multimedia, 2000.
------, „Teatru român.” *Familia,* anul XXXIV, 1898.
------, „Arta.” *Tribuna poporului, nr. 230, anul VI, 1902.*
------, „Prin noi înşine”. *Tribuna* (Arad), XIV, nr. 38, 1910.
------, „Înviere.” *Românul,* nr. 1, 8 noiembrie l918.
------, „Disciplina şi solidaritatea partidului.” *Românul,* nr. 100, anul VIII, 2 septembrie 1919, reeditat *Vasile Goldiş Politică şi cultură (1919-1934).* Ed. by Vasile Popeangă. Timişoara: Editura Mirton, 1993: 39-44.
------, „Legea învăţământului primar.” *Biserica şi şcoala,* nr. 37-41, anul XLVIII, 1924.
------, „Societatea de mâine.” *Societatea de mâine,* ed. Ion Clopoţel, nr.3, anul I, 1924.
------, „Trei făgărăşeni.” *Biserica şi şcoala,* nr. 44, anul LIII, 1929.
------, „Răspunsul lui Vasile Goldiş la sărbătoarea sa.” *Ştirea,* nr. 33, anul II, 1932.
------, „Şcoala cea bună.” *Anuarul Liceului Ortodox Român „Andrei Şaguna” din Braşov,* anul jubiliar 1924-1925, publicat de dr. Iosif Blaga, Braşov, 1925.
Iovan, Marţian. *Crezul şi concepţia filosofică ale lui Vasile Goldiş.* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2006.
Pascu, Ştefan. „Introducere.” În *Vasile Goldiş. Scrieri social-politice şi literare,* eds. Mircea Popa and Mihai Şora, Timişoara: Editura Facla, 1976: 5-9.
Popa, Mircea and Şora, Gheorghe. „Studiu introductiv”, in Vasile Goldiş. *Scrieri social-politice şi literare*, eds. Mircea Popa and Gheorghe Şora. Timişoara: Editura Facla, l976: 9-66.
Popeangă, Vasile. „Omul politic Vasile Goldiş în anii postbelici.” În *Vasile Goldiş. Politică şi cultură (1919 – 1934),* ed. Vasile Popeangă, Arad: „Vasile Goldiş” University Press, 1993: 7-23.
Şora, Gheorghe. *Vasile Goldiş militant pentru desăvârşirea statului naţional.* Timişoara: Editura Facla, 1980.
Idem, *O viaţă de om aşa cum a fost.* Timişoara: Editura Helicon, 1993.

Statutul social al femeii şi imaginea familiei în societatea românească din prima jumătate a secolului XX

The social status of the woman and the family image in the romanian society from the first half of the 20th century

Ioana Nistor[1]

Abstract

The origin of the Romanian feminist movement is considered the revolution of 1848 that proclaimed "the same education for both sexes", although the Romanian society as a whole was not ready to the embrace such a change. WWI forced women to take over the jobs of men and the interwar period represented a favourable momentum for the Romanian feminist movement. The challenge to be won: the right to vote. A freedom that will be obtained with difficulty, but used too rarely. Only in 1946, the Romanian women earned the right to vote.

Key-words: woman, family, feminism, Vasile Goldiş, interwar period.

Introducere

În cursul istoriei, familia a suferit, mai mult ca alte instituţii sociale, influenţe ale unor diverse fenomene sociale, precum migraţia, şomajul, dinamica educaţiei, criminalitatea, violenţa, crizele economice şi politice. Toate aceste influenţe au determinat transformări atât în viaţa familiei, ca unitate, cât şi în status-rolul membrilor săi şi, mai ales, în status-rolul copiilor. O perspectivă aparte o constituie schimbările în evoluţia capitalului familiei – economic, social, uman, cultural, simbolic – schimbări care influenţează comportamentul fiecărui membru al familiei şi care impun, în anumite circumstanţe, strategii de intervenţie la nivelul acestei instituţii. Socializarea copiilor, atât în interiorul cât şi în exteriorul familiei, aduce în discuţie prezenţa unor agenţi perturbatori care determină apariţia comportamentelor deviante. În acelaşi timp, ataşamentul familiei faţă de un

[1] Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi".

set de modele culturale tradiţionale produce o ruptură între evoluţia familiei şi evoluţia societăţii în ansamblu.

„Fără a-şi diminua importanţa ca instituţie socială, familia nu mai reprezintă o instituţie conservatoare, ci una tot mai adaptată transformărilor de la nivelul societăţii, democratică şi deschisă. Familia este tot mai integrată în dinamica societăţii, tot mai mult condiţionată de schimbările economice şi sociale, influenţând, la rândul ei, evoluţia de ansamblu”[2].

Iniţierea mişcării de emancipare a femeii române

În România, originea mişcării feministe a fost considerată revoluţia paşoptistă care proclamase „*aceeiaşi învăţătură pentru ambele sexe*”, cu toate că societatea românească în ansamblul său nu era pregătită să recepteze o asemenea schimbare.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, „*Reuniunea femeilor din Iaşi*”, (care din 1894 s-a numit „Liga femeilor”), prin vicepreşedinta sa, *Cornelia Emilian*, a înfiinţat în 1890 prima şcoală profesională din ţară cu 52 de eleve, absolventele obţinând diploma de maestre în lenjerie şi croitorie femeiască.

„Tot la Iaşi s-a înfiinţat la începutul secolului al XX-lea, „Unirea educatoarelor române” al cărei scop era, surprinzător, în primul rând naţional, de a uni româncele de pretutindeni , în cuget si-n simţiri, pregătind astfel o unire mai întâi cultural a românilor de pretutindeni, în timpurile când noi visăm numai la o Românie Mare, şi abia apoi unul feminist, de a lucra la înălţarea economică a femeii prin înălţarea ei culturală….. Presa feministă din România este rezultatul iniţiativei câtorva militante: Maria Rosetti, Maria Flechtenmacher, Adela Xenopol, apariţia primului ziar social, literar şi casnic, „Femeia Română”, datorându-se Mariei Flechtenmacher. Într-un deceniu de existenţă, s-a transformat în tribuna feminismului românesc, aşa cum îndemna din chiar primul său număr printr-un apel adresat în primul rând bărbaţilor: „Din acest moment *Femeia Română* va fi emblema soţiilor voastre, fiicelor voastre, surorilor voastre… Haideţi dar, să nu întârziem de la misiunea noastră. Să nu uităm că avem datorii pe care trebuie să le împlinesc cu amor şi sfinţenie, mama şi Femeia Română”[3].

Primul război mondial obligă femeile să preia din meseriile bărbaţilor, iar perioada interbelică a reprezentat un avânt prielnic pentru mişcările feministe din România. Bastionul care trebuia câştigat îl

---

[2] Raluca Popescu, *Profilul familiei româneşti contemporane* în Calitatea Vieţii, XXI, nr. 1–2, 2010, p. 5.

[3] Simona Stiger, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2002, pp. 46-47.

reprezenta: dreptul de vot. O libertate ce va fi obţinută cu greu, dar folosită prea puţin. „În pragul primului război mondial se constituie – în sfârşit – o societate „Drepturile femeii", care militează pentru scopuri specific feministe: emanciparea morală, social, economică şi juridică a femeii, scoţând-o din rândul minorilor şi interdicţiilor. În atingerea scopului propus, societatea viza o emancipare reală, extinsă până la egalizarea femeii cu bărbatul pe teren politic ceea ce presupunea şi acordarea dreptului de vot.... Abia după mişcările din 1905 şi 1917 – ca urmare a participării lor la acţiunile de masă – au obţinut drepturi economice şi politice"[4].

În Arad, episcopul Ioan Meţianu a iniţiat „Reuniunea Femeilor Române din Arad şi provincie", „un puternic factor întru promovarea cursei celei mai mari a creşterii neamului românesc din aceste părţi" , având ca principal scop „crearea unui fond din care se va înfiinţa cu timpul în Arad un institut român confesional gr. or. cu internat pentru educarea fetelor române" . Până în anul 1909, activitatea femeilor s-a redus doar la acţiuni filantropice şi de ajutorare a elevelor sărace care învăţau la şcoli superioare româneşti. "Ne-am întrunit din nou în Reuniune, noi femeile române din Arad şi provincie, pentru dragele noastre odoare, fetele române şi limba română" – scria ziarul "Tribuna" în februarie 1911. Şi acum scopul principal al "Reuniunii…" era construirea unei şcoli de fete pentru că "de la Orşova la Beiuş şcoala din Arad este singura şcoală de fete românească".

Din comitetul de conducere făceau parte o serie de personalităţi arădene: Letiţia Oncu – preşedintă; Sever Bocu – secretar; Iustina Şerban – casieră; consilieri: dr. Nicolae Oncu, dr. Iustin Marşieu, dr. C. Iancu, dr. S. Tămăşdan; iar membre în comitet erau: Marilena Bocu, Octavia Ciuhandu, Ana Demian, Lucreţia Herbay, Adriana Ispravnic, Zina Moga, Iovanca Nemeth, Aurelia Petran, Eugenia Cicio-Pop, Iustina Şerban, Livia Vuia. Între anii 1913-1918 în fruntea "Reuniunii…" din Arad s-a aflat Sofia Beleş, iar din anul Unirii – Eugenia Cicio-Pop. După 1918, femeile din Arad îşi reduc activitatea la acţiuni caritabile, organizându-se colecte pentru copiii săraci, înfiinţează cantine şi cămine şcolare.

„Femeia română" este titlul articolului semnat de Vasile Goldiş şi care constituie un adevărat elogiu adus femeilor ca parte importantă a mişcării naţionale din Transilvania. Chipul mamei este creionat în cuvinte ce exprimă adevăratul respect faţă de fiinţa ce dă naştere, chiar dacă este „slabă şi istovită de griji şi munca cea grea a casei sărace", însă iubirea de mamă şi educaţia insuflată fac ca „graiul tău dulce românesc şi învăţăturile

[4] *Ibidem*, pp. 50-52.

tale de omenie şi dragul nostru tricolor” să rămână pe vecie întipărite în sufletul omului politic arădean şi să constituie „averea cea mai preţioasă a sufletului meu”. Vasile Goldiş înţelege şi recunoaşte că „în ciuda primejdiilor ce ni le arată duşmanul”, cea care a susţinut sufletul românesc şi a insuflat ideea libertăţii depline în mentalul românesc a fost femeia, „hrană nădejdilor noastre”, care prin iubirea de mamă îşi va îmbărbăta şi susţine propriile sale vlăstare dornice de libertate. Femeia română este percepută ca o martiră, având „sfânta chemare să ne creşti luptători”, să îşi îmbărbăteze copii în faţa „durerii de neam”, să îi transforme în adevăraţi luptători pentru ţară şi neam, „cu hotărârea bărbătească de a învinge ori a muri”.

Marele cărturar arădean regăseşte în sufletul femeii române „înfricoşata tărie” de a sta mândră în faţa copiilor ce pleacă la luptă, în „dulcea noastră limbă românească” ce reprezintă „cea mai scumpă moştenire”, alături de „rugăciunea mântuirii noastre din robia neagră în care suferim”, îndemnând ca femeia română să fie mai bărbată decât bărbaţii deoarece „este nesecată puterea de viaţă a acestui neam de viţă aleasă din lume”, alături de mândria de a fi român.

În perioada interbelică s-a manifestat cel mai abrupt salt de la statutul de femeie de casă la cel de doamnă de societate. Emancipată, interesată de modă, farduri şi politici, dar uşor incomodată de sarcinile din gospodărie, aşa arăta portretul femeii în presa interbelică din România. Aceste privilegii aduc odată cu emanciparea părul scurt, pantaloni, posibilitatea de a face sport alături de bărbaţi sau de a se plimba cu bicicleta. Pe atunci, toate ziarele şi revistele ţineau cronica acestor schimbări. „Femeile, la rându-ne, să nu uite că rolul lor principal şi covârşitor rămâne tot acela de stăpână a căminului, de îndrumătoare a copiilor, care vor forma generaţia nouă a acelora ce trebuie să poarte înainte făclia progresului în domeniul ştiinţific, dar şi în cel moral, mai ales în cel moral“, scria, la 4 ianuarie 1930, în ziarul „Universul“, Aura Sachelarie, nepoata lui Nicolae Rădescu, ultimul prim-ministru liber al României antedecembriste. Aşa arătau primii paşi sfioşi ai femeii către modernitate, recunoaşte chiar autoarea articolului „Energia femeilor“, întrebându-se: „Este femeia o fiinţă plăpândă, care nu poate face sforţări de energie? Ca să se poată răspunde, să ne gândim la ţăranca noastră, care munceşte alături de bărbat“. Acelaşi ziar „*Universul*“ descria şi şedinţele cercurilor de femei conduse de *Alexandrina Cantacuzino*, soţia fostului premier conservator Grigore Cantacuzino şi, poate, cea mai înflăcărată feministă a vremii. În discursurile sale, aceasta critica fără urmă de îngăduinţă *„femeia păpuşă, femeia obiect de plăcere şi*

de lux, femeia parazitară, infantilă“. Deşi adeptă a emancipării feminine, Alexandrina Cantacuzino înţelegea că familia este, totuşi, pe primul plan: *„Credeţi că omogenitatea familiei va fi mai bine asigurată când soţia va intra într-un partid, iar soţul într-altul? Femeile să fie întâi de toate mame!“*[5].

Presa femininã cunoaşte o popularitate tot mai mare , iar dacã pânã atunci discursurile despre aspectul feminin erau discutate între femei sau descrise în creaþia poeþilor ºi a romancierilor, aceastã epocã marcheazã o schimbare de cotiturã in istoria presei feminine. Pe lângă imaginea femeii emancipate, care era conştientă de noul său rol în societate, presa interbelică aducea şi articole dedicate femeii pure, delicate, gingaşe, preocupată de gastronomie şi de decoraţiuni interioare, de artă, de a stăpânii codul bunelor maniere.

Moda feminină a devenit complicată, în timp ce doamnele trecute de o anumită vârstă au rămas la moda anilor antebelici (cu multiple accesorii, dantele şi funde), tinerele adoptă linia vestimentară occidentală, în special moda franceză. Se impune îmbrăcămintea „de comandă”, realizată de nou-înfiinţate case de modă, cu rochii scurte („moda trei-sferturi sau chiar până la genunchi”, cu talie căzută, materiale fluide, subţiri şi chiar transparente), cu pălării simple, de mici dimensiuni, cu coafură „à la garcon”, renunţând la lenjeria intimă cu picior şi apărând slipul din mătase şi culorii vii. Pantofii aveau toc de 4-5 cm, cu accesorii şi aplicaţii diverse. Toate aceste transformări ale modei feminine determină însă şi reacţii negative, unii bărbaţi exprimându-şi nostalgia după moda antebelică, după femeia aristocrată, rafinată, ce îşi ascundea trupul după o îmbrăcăminte bogată. Femeile din mahala şi servitoarele nu erau preocupate de modă, afişând totuşi o ţinută mai îngrijită cu prilejul diferitelor acţiuni sociale, cu rochii în imprimeuri florale, pantofi din piele şi batic de caşmir pe cap[6].

O situaţie specialã o reprezenta femeia din mediul rural, pe care o serie de factori în special pãrinţii, care nu vedeau un folos real imediat ºi refuzau sã-ºi trimitã fiicele la şcoalã, marşând pe ideea cã fetele nu trebuie crescute la fel cu bãieţii pentru cã ele au alt destin în viaţã, fãrã acces la învãţãturã. În acest sens, gazetele feministe iau atitudine publicând articole de genul „*Femeia de la ţarã*” sau „*Cooperativele sãteºti feminine*”. Pe de altã parte, congresele feministe vor adopta moţiuni pentru îndrumarea

---

[5] http://www.worldwideromania.com/2014/03/08/portretul-femeii-in-presa-interbelica-ciorapii-acopar-picioarele-lipsite-de-baie/

[6] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999, p. 80.

femeilor sãtence, accentuând pe o mai mare dezvoltare cursurilor complementare si organizarea pe baze practice.

Primul război mondial obligă femeile să preia din meseriile bărbaţilor, iar perioada interbelică a reprezentat un avânt prielnic pentru mişcările feministe din România. Bastionul care trebuia câştigat îl reprezenta: dreptul de vot. O libertate ce va fi obţinută cu greu, dar folosită prea puţin. Abia în 1946, femeile din România îşi câştigă acest drept.

Familia românească interbelică

Întemeierea unei familii începea odată cu căsătoria, iar românii erau familişti convinşi, familia continuând să reprezinte „mediul existenţei cotidiene a românilor, indiferent de originea etnică”[7]. Căsătoria se încheia, de regulă, în cadrul aceluiaşi grup social, definit prin avere (dotă sau zestre), statut moral, studii. Însă în cadrul rural românesc şi în cartierele sărace ale oraşelor putem identifica şi *concubinajul* ca etapă tranzitorie a ciclului vieţii familiale, principala explicaţie fiind „sărăcia (în familiile înstărite, concubinajul este mai rar şi este încriminat), asociată condiţiilor canonice şi financiare impuse de biserică, costurilor pe care le implică divorţul şi costurilor pe care le impune ceremonia tradiţională”[8].

Deşi am putea crede că în perioada interbelică se „purtau” căsătoriile aranjate, lucrurile nu stăteau întocmai în acest fel. Chiar dacă uneori părinţii vorbeau între ei pentru a îşi căsători copiii, nunta avea loc doar dacă aceştia erau de acord cu planul părinţilor.

„De regulă, fetele de la ţară se căsătoreau la 14-15 ani; acelaşi obicei era şi în mahalalele oraşelor. În familiile burgheze, fetele se căsătoreau după terminarea pensionului (17-18 ani) sau a facultăţii (21-22 ani). Băieţii de la ţară se căsătoreau, de regulă, înainte de a pleca să-şi satisfacă stagiul militar (21 ani), astfel că la „liberare” aveau deja 1-2 copii. Mai întâi se întâlneau părinţii, care stabileau zestrea pentru viitorii soţi apoi urma logodna, care dura 1-2 luni. Dacă acordul era deplin, tinerii se cununau civil, apoi religios. Nunta era un adevărat spectacol. La ţară şi în mahalaua oraşelor, aceasta dura trei zile, în timp ce în „lumea bună” se încheia într-o singură zi. Darul de nuntă îi ajuta pe tinerii căsătoriţi în viaţa de familie. La ţară darul consta înainte de toate în pământ, dar şi în cereale (grâu, porumb), vite (cai, viţei, oi), păsări (găini, raţe) etc. Mireasa venea cu „lada de zestre”, unde avea plapumă, perine, cuverturi etc. De regulă, mirele avea casa „ridicată”, pe

---

[7] Ioan Scurtu, *Viaţa cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Bucureşti, Editura RAO, 2001, p. 279.

[8] Elisabeta Stănciulescu, *Sociologia educaţiei familiale*, vol. II, Iaşi, Editura Polirom, 1998, p. 109.

care urma să o termine împreună cu tânăra soţie; ei erau ajutaţi de rudele apropiate şi de vecini. La oraş, darul de nuntă consta în bani, mobilier, veselă, obiecte de artă. Pe măsură ce feciorii creşteau şi le venea vremea căsătoriei, ei plecau din casa părintească; pe cel proaspăt căsătorit, tatăl îl înzestra cu un lot de pământ şi, împreună cu ceilalţi membri ai familiei, îl ajuta să-şi construiască o casă nouă. În casa bătrânească rămânea cel mai mic dintre feciori, care o moştenea, cu obligaţia de a-i întreţine pe bătrâni până la moarte şi de a le face apoi slujbele bisericeşti şi pomenile, potrivit tradiţiei din localitatea respectivă”[9].

Copiii de la ţară creşteau „singuri”, neexistând o preocupare specială pentru educaţia lor. În timpul muncilor agricole, copilul mai mic de un an era luat pe câmp, unde mama îi hrănea de trei-patru ori pe zi. Cei de 2-5 ani erau lăsaţi acasă, în grija fraţilor sau surorilor mai mari. În oraş, femeile de bună condiţie năşteau la spital, sub supravegherea medicului, iar cele din mahalale erau asistate de moaşe improvizate.

La sate, viaţa curgea relativ simplu, după calendarul muncilor agricole. În zilele de sărbătoare, soţul şi soţia mergeau la biserică. La întoarcerea acasă, bărbatul rămânea la cârciumă, pentru a sta de vorbă cu oamenii din sat, iar femeia se ducea acasă pentru a avea grijă de gospodărie. În familie exista o „diviziune a muncii”; bărbatul se ocupa de treburile din curte (îngrijirea vitelor, tăiatul lemnelor, diverse reparaţii), iar femeia de cele din interior (bucătărie, spălatul rufelor, tors, împletit, ţesut etc.).Vara, în zonele agricole, toţi cei valizi (inclusiv copiii de 6-7 ani) mergeau la muncă pe ogor, de unde se întorceau pe înserate” [10].

Învăţământul rural, în care promotorii reformei agrare îşi puseseră mari speranţe de schimbare, a avut un impact mai mic decât cel aşteptat. Deşi numărul ştiutorilor de carte a crescut constant de la începutul secolului al XX-lea, în 1930, 48,5 % din populaţia rurală având vârsta de peste şapte ani era încă analfabetă. Cel mai larg grup îl constituiau femeile, care reprezentau 61 % din totalul analfabeţilor de la sate, situaţie ce se datora, cel puţin în parte, ideii persistente că fetele nu aveau nevoie de şcoală. Şcoala primară juca astfel un rol cheie în deschiderea satului spre lumea exterioară, dar, din numeroase cauze, ea n-a reuşit să-şi îndeplinească rostul cum trebuia. Deşi învăţământul primar era obligatoriu şi gratuit pentru toţi copiii între 7 - 14 ani, mulţi dintre aceştia nici nu erau înscrişi, iar alţii, în număr mare, nu frecventau cursurile din diverse motive.

---

[9] *Istoria Românilor*, coordonator: Ioan Scurtu, vol. VIII, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, pp. 155-156.
[10] *Ibidem*, p. 157.

„În oraş, viaţa de familie era mai diversificată. În „familiile bune” soţul pleca la serviciu, de unde se întorcea pe la orele 15-16, pentru a lua masa împreună cu familia. Doamna se scula mai târziu (pe la 9,30-10) şi, după ce servea ceaiul, făcea o plimbare prin oraş (cel mai adesea pe la magazinele de modă). Copiii mici erau crescuţi de doică, iar cei mari de „nemţoaică”, al cărei rol era, pe lângă cel de a le face educaţie, şi acela de a-i învăţa o limbă străină. În familiile de muncitori, de regulă, numai soţul avea serviciu, în timp ce soţia se ocupa de gospodărie şi de copii.

Divorţurile au crescut, comparativ cu perioada antebelică. În anul 1936, s-au înregistrat 176 790 divorţuri, dintre care 141 067 în mediul rural şi 35 723 în cel urban. Circa 70% dintre divorţuri se înregistrau în primii cinci ani de căsătorie, când soţii ajungeau la concluzia că nu puteau alcătui o familie temeinică. Existenţa copiilor contribuia la sudarea relaţiilor dintre soţ şi soţie, orizontul vieţii lor căpătând noi dimensiuni”[11].

În România, familia a fost, este şi va fi o instituţie sacră, în care îşi găsesc adăpost şi fericire părinţii şi copii, un refugiu din faţa singurătăţii şi un spaţiu al perpetuării valorilor, al transmiterii lor din generaţie în generaţie.

Bibliografie

1. Stănculescu, Elisabeta, *Sociologia educaţiei familiale*, vol. II, Iaşi, Editura Polirom, 1998.
2. Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Editura Paideia, 1999.
3. Scurtu, Ioan, *Viaţa cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Bucureşti, Editura RAO, 2001.
4. *Istoria Românilor*, coordonator: Ioan Scurtu, vol. VIII, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.
5. Popescu, Raluca, *Profilul familiei româneşti contemporane* în *Calitatea Vieţii*, XXI, nr. 1–2, 2010, p. 5.
6. Stiger, Simona, *Pagini de feminism universal*, Arad, „Vasile Goldiş” University Press, 2002.
7. http://www.worldwideromania.com/2014/03/08/portretul-femeii-in-presa-interbelica-ciorapii-acopar-picioarele-lipsite-de-baie/

[11] *Ibidem*, pp. 157-158.

De la spaţiul de exprimare la judecăți estetice scrieri literare arădene

From the expression space to aesthetic assessment. Arad literary writings

Rodica Floare Cândea,
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

Abstract

The study that we did, with the title „**From the expression space to aesthetic assessment. Arad literary writings**” it’s structured in three segments:

1 – Chronicles – Typologies – Echos – Gleans

2 – Literary Salons – Social soires – Persons from Arad gratuitous forgotten

3 - Instead of Conclusions – Closer to them

The essay is preceded by an Argument, wherethrough we try a review and revolvment of the publications from that period, that we are reffering at.

We’ve selected, as possible, the quintessential and orientation of te publications and we gave a special color to the visit of some writers or publicists in Arad which, by the pitoresque of their presence, were noticed, by articles in the local press and not only, or they simply remained in the memory of the persons they’ve met.

Lowly, we consider that through this ARAD WRITINGS, we will bring to light the evanescent and spiritual evolution of the City from the Mures, in the social, economic and cultural stormy period, and the names we mentioned, with the activities that animated them, will open other research paths.

Key words: chronicles, typologies, publications, writers, publicists

Argument

Receptată pe plan european ca a doua mare perioadă, după cea a Marilor Clasici, perioada interbelică, pe plan publicistic şi literar, cunoaşte o dezvoltare considerabilă. Cunoscute nu doar ca izbânde de suflet, ci şi de ordin spiritual, publicaţiile au oferit în paginile lor spaţii pentru emanciparea social-culturală a maselor sau impunerea limbii române în şcoli şi biserici, viaţa publică, instituţii, să promoveze creaţiile populare izvorâte din suflul naţiunii sau al sufletului românesc, doine, balade, colinde, legende, povestiri etc.

Vom enumera doar câteva din panoplia publicaţiilor, acelea care nu numai că au avut răsunet, dar au şi găzduit mari nume ale scrisului, cum ar fi:

Pagini literare, 1916
Gazeta oficială
a judeţului Arad, 1919
Gata oricând, 1920
Gazeta Aradului, 1921
Solidaritatea, 1922
Voinţa poporului, 1923
Tribuna nouă, 1924
Salonul Literar, 1925
Cuvântul Aradului, 1926
Gazeta învăţătorului, 1929
Ştirea, 1931
Hotarul, 1933
Înainte, 1934
Litera, 1934
Credinţa, 1940
Tribuna Română, 1945
Libertatea Poporului, 1944

Cronici – tipologii – ecouri - spicuiri

Semnalată de Telegraful Român, la 21 martie 1916, revista arădeană Pagini Literare ar fi trebuit să poarte titlul Revista noastră, dar cu titlul de mai sus a îmbogăţit publicaţiile literare din anii Primului Război Mondial. Bucurându-se de un amplu ecou, după revistele Luceafărul şi Cosânzeana, Pagini Literare a fost editată de Laurenţiu Luca şi Victor Stanciu, cu o apariţie bilunară. Materialul ilustrativ aparţine lui Al. S. Iorga. Revista era orientată pe secţiuni de proză, unde Ion Agârbiceanu, Al. Ciura, Emil Isac, Mihail Gaşpar ş.a. semnează frecvent.

Poezia a fost reprezentată de Aron Cotruş, Ovidiu Hulea, M.Pallade, O. Goga, T. Murărașu, I. V. Soricu ș.a.

În revistă se regăsau şi Cronici culturale, muzicale, rubrici de învăţământ, filozofie, artă, filologie, Însemnări, precum şi un Supliment

muzical, unde G. Şorban publică *Hăis şi Cea*, o compilaţie pe versuri de Şt. O. Iosif.

Revista a fost tipărită la Concordia, str. Teleki, nr. 17, în două etape: 1-14 martie şi 15-28 iunie.

Manifestând simpatie pentru specificul naţional, autenticitate şi repudiind decadentismul, paginile literare interbelice au conturat, prin pagini, curentul literar cunoscut ca Poporanism, iar ca teorii, se propaga teoria tendinţelor modernismului, iar corespondenţele între artă şi spaţiul spiritului contemporan erau subliniate prin curentele de avangardă, constructivismul, dadaismul şi suprarealismul.

În scrierile de redacţie românească, tributare mediului ca potenţial comanditar, cititor, Hotarul, Înnoirea, Ştirea, asta fără a avea pretenţia că am impus o ierarhie, publicul era informat comprehensiv ori nu, despre scrisul de specialitate, printr-o literatură captivant-artistică, subordonată momentului contextual al epocii în care au fost editate.

Iniţiativa pentru editarea revistei Pagini literare aparţine lui V. Goldiş şi Ioan Lupaş, însă, doar ca nume, vom mai consemna Fekete, Macska, Genius, Salonul literar, Periszkop, Hotarul, pentru o parte dintre apariţii ocupându-se minuţios D. Vatamaniuc, E. Şimăndan, Caius Lepa, Lucian Emandi, A. Ilica ş.a.

Încercăm, succint, o tipologie, doar pentru a scoate în evidenţă preocupări vechi pentru edtiarea unor reviste de tip:

Ortodox

1- Speranța
-prima Foaie literară bisericească
2- Lumina
3- Biserica și Școala
-cu mai multe serii de apariții
4- Lumina tineretului
5- Glasul Domnului
6- Glasul Nostru
7- Calea Mîntuirii
7- Mana zilnică
8- Catehetul

Neoprotestant

1- Adevărul de Buteni
2- Lumina și Adevărul de Șeitin
3- Lumina lumei
4- Solul Păcii
5- Studii Biblice
6- Călăuza Școalei Duminicale
7- Studii în Scripturi
8- Glasul Adevărului

9- Farul Creștin
10- Pacea

Presa de cotidian

1- Spicuitorul
2- Revista Lipovei
3- Răvașul
4- Gazeta oficială a județului Arad
5- Gazeta Nouă - cu Traian Mager
6- Solidaritatea - cu Aron Cotruș
7- Ziarul Excursiilor
   - cu Traian Mager
8- Ecoul
9- Tîrgul
10- Santinela Romînă
11- Timpul
12- Știrea
13- Drapelul
14- Informatorul Plugarului
15- Renașterea Romînă
15- Ardealul
16- Timpul Provinciei
   - cu suplimentul Viața Ardealului
17- Credința

Presa de tip politic

1- Tribuna Poporului
2- Tribuna
3- Românul
4- Poporul Romîn care, din 1905 va deveni Cucu și va edita suplimentul Gura Satului și Foaie ilustrată
5- Glasul Satelor
6- Gazeta Aradului
7- Santinela Aradului
8- Gazeta Partidului țărănesc
9- Tribuna Aradului
10- Voința Poporului
11- Tribuna Nouă
12- Romînia Nouă
13- Cuvîntul Aradului
14- Cuvîntul Ardealului
15- Apărarea Națională
16- Santinela
17- Curierul
18- Zburătorul
19- Înainte
20- Străjerul
21- Frontul de Vest
22- Granița
23- Tribuna Romînă
24- Tribuna Aradului
25- Romînul
26- Țărănismul Romînesc
27- Timpul Transilvaniei
28- Deșteptarea

Presa literară - istorie, critică literară, filozofie

1- Pagini literare cu un Articol - Program – Chemare

care, după anul 1916, va reapare sub același titlu în 1934 - redactor Ion Vlahul
2- Gura Satului - Jurnal glumeț politic
3- Vulturul - cu redactor Moș Sfadă
4- Veselia
5- Umoristul - cu Nicolae Ștefu care se va redenumi Gura Satului - cu Mircea Stănescu, Bravo - cu Simion Micle, Facla - cu Șarga Ladislau
6- Cucu și Nicu Stejărel
7- Salonul Literar - cu Al. I. Stamatiad
8- Banatul - cu Aron Cotruș, Al. I. Stamatiad
9- Fronda cu Al. I. Stamatiad
10- Primăvara Bănățeană
11- Renașterea Romînă
12- Ex Libris Romîn
13- Revista Literară
14- Romînia Literară
15- Tribuna
16- Luceafărul
17- Ateneul Popular
18- Hotarul - cea mai bună revistă a vremii
19- Săptămîna
20- Duh
21- Înnoirea
22- Litera

Presa didactică și pedagogică

1- Reuniunea Învățătorilor Romîni 1904 - cu Iosif Moldovan, Tipografia Diecezana
2- Revista pentru școala primară, 1913
3- Școala primară
4- Năzuința
5- Gazata Învățătorilor
6- Revista Asociației Învățătorilor
7- Școala Vremii

Am spicuit și am trecut în revistă doar o parte din publicațiile perioadei la care facem referire, însă, la Arad, pe lîngă publicațiile literare au apărut și altele, de interes agricol, științific, administrativ, pompieristic, sport, industrie, film, matematic, meșteșugăresc, ș.a, atât în limba română, cât și în maghiară, franceză, engleză, germană, răspândind, astfel, prin conținut, o panoplie de articole, presa încercând a se impune a patra putere în stat. Nu trebuie omisă nici presa minorităților naționale, nici cea a elevilor.

Saloane literare – şezători – arădeni pe nedrept uitaţi

Spaţiul geografic cultural al Aradului, istoria culturală factologică, tradiţionalismul pregnant (care asimila experinţele vremii), promovarea valorilor şi remodelarea acestora în consonanţă cu valorile europene, din Mica Viană, ne obligă să revendicăm câteva trasee literare mai puţin explorate.

Stabilit la Arad, ca profesor la Liceul Moise Nicoară, Al. T. Stamadiat, promotor al modernismului, va reuşi să adune în Salonul Literar, ca director, 26 de numere, 1 martie 1925-12 mai 1926, nume consacrate ale literaturii vremii: Eugen Lovinescu, Tudor Vianu, Elena Văcărescu, Aron Cotruş, Ion Minulescu, Al. Negură, Eugeniu Speranţia, Perpessicius, însă nu trebuie să omitem câteva rubrici constante: Eseuri, Proză, Cronici literare, Recenzii, Însemnări literare, Traduceri ş.a,

Dincolo de contextul istoric, Salonul literar a fost ca un moment de istorie literară şi istorie a publicisticii literare. Acum, vom asista, nu numai prin conţinut, ci şi prin personalităţile semnatare, la un nou indicator cultural al ethosului. Contextul cultural în care apare Salonul literar era marcat de avântul unor forţe intelectuale, care promovau modernitatea, ca o reconstrucţie culturală asumată, care semnifica / simboliza, axiologic, socialul. Susţinut, suspendat de orice literatură de frizom rizomatic fractat, lepădat de începuturi şi alte conţinuturi, Salonul a propus o altă idée - aceea de istorie literară cu geometrie variabilă subminând contextul literar prezent în epocă.

De fapt, constatăm cum scriitorii români ai momentului, prin prezenţa lor la şezătorile vremii, politica editorială a Bibliotecii Semănătorului sub directoratul lui A. Cotruş, Societăţile culturale Astra şi Concordia, revistele maghiare Genius cu F. Zoltan şi Priszkop cu Szanto Gzorgy, societăţile germane, societatea slovacilor din Nădlac, accentuau trendul comunităţii locale şi ofereau un plus de configuraţie, orientând acest trend local înspre modernitate.

În fond, Liceul de Băieţi plusa un alt climat cultural. Cel cultural-literar prin Al. T. Stamatiad, Perpssicius, cel ştiinţific-matematic prin I. Dumitriu, T. Popovici şi Ascaniu Crişan, al ştiinţelor umaniste prin prezenţa lui Şt. A. Doinaş, iar acţiunea scrisului, prin estetismul ei, trebuia să se dezvolte într-un limbaj înmlădiat de o diversitate de genuri.

Ceea ce a atras la Salonul literar a fost în primul rând creaţia.

Element matriceal al noului, lirica de factură simbolistă era reprezentată prin Al. Stamatiad și Aron Cotruș, iar Lirica în limba franceză era scrisă de Al. Macedonski și Marcel Romanescu. Însă studiile lui T. Vianu, circuitul valorilor, relațiile interculturale asigurate de traduceri, *Clăcașii* lui O. Goga în limba franceză de către Helene Văcărescu ori cele ale lui Al. Stamatiad cu referire la Eminescu sau Baudelaire, literatura maghiară și cea italiană ating, parcă, un seismograf în publicistica vremii.

Dacă, din punct de vedere factologic, ne referim la recontextualizarea câmpului literar sau al secvenței temporale, această apariție a Salonului literar, rămâne în literatura română un melanj de tradiționalism cu expirări simboliste, dar și cu accente de parnasianism, modele literare trecute la acel moment de istorie.

Grupul lui Al. Stamatiad a fost un efect al strategiei de reconstrucție culturală, cu o liber-legitimată înscriere într-un ansamblu al jocurilor culturale. A fost, de fapt, o schimbare, un nou, în literatura momentului, legitimat ca o mutație a valorilor.

Numiți de Sorin Adam Matei grupuri de prestigiu, poeții Salonului, în cartea Boierii minții, Intelectuali și români între grupurile de prestigiu și piața liberală a ideilor, Ed. Compania, București, 2004, ei, dar și mentorul Al. T. Stamatiad înscriu o conexiune la valorile culturii europene. Deschiderea altor orizonturi prin practica lecturii, a traducerilor, a referințelor sunt efecte de real, arte poetice, de intenționalitate teoretică, iar relația operă-obiect devine relația operă-cititor, devine, de la estetică, retorică înmănunchiată. Asta, după ce, după Mircea Martin, literatura (ca învăluire, prin real, ireal, ficțiune, câmpul literar) este o componentă metaliterară în practica literară. Învăluirea și dezvăluirea, prin actul literar al creației, sunt asimetrice, dar, reciproce sau la Salonul literar, literatura a învăluit, dezvăluind, fixând, prin cuvinte, forme operante pentru autor sau cititor.

Vom urmări, în cele ce urmează, și alte judecăți estetice.

În primăvara anului 1925, când Al. T. Stamatiad edita Salonul literar, fenomenul literar interbelic, de orientare simbolistă cu scurtul popas arădean, aduna în jur un grup cu o nestinsă dorinţă de afirmare, care să contribuie la armonizarea sufletului mulţimii.

Sunt destule ideile şi întrebările dacă Salonul literar a fost o revistă simbolistă, mai cu seamă că Al. T. Stamatiad se declara un discipol epigon al lui Al. Macedonski. Oscilând între parnasianismul stamatidian şi

instrumentalismul romantic macedonskian, Salonul literar a găzduit poezia simbolistă a lui D. Anghel, romantismul eminescian, poezia de sorginte socială a lui A.Cotruş, dar respingem ideea că revista a avut o orientare estetic-ideologică. Şi totuşi, prezenţa unor critici literari la revistă i-a impus o direcţie estetică cât o şcoală literară.

Criticul cu cea mai intensă prezenţă în paginile revistei a fost Perpessicius, sosit în Arad în 1919, coleg fiind cu profesorul de franceză, Stamatiad, care i-a solicitat să colaboreze la revistă cu materiale de critică literară.

În Înflorirea romanului, publicat în nr. 4-5, 1925, pag. 33, Perpessicius considera că proza timpului se zbate într-o secetă literară, emiţând succinte păreri despre romanele *Ion, Întunecare, Venea o moară pe Siret, Două neamuri* etc. ca fiind opere ce urmau să umple un vid în literatura vremii.

Într-un alt număr, Perpessicius semnează elogios Cronica Literară a salonului, cu referire la Aron Cotruş, V. Savel sau Stamatiad. Prpessicius a semnat şi foiletoane - Protecţionism cultural, nr. 7, pag. 62, îndemnând scriitorii să reflecteze asupra menirii lor sociale. În ultimul număr al revistei, Perpessicius semnează articolul *Câteva cuvinte despre Moise Nicoară*, unde regăsim amintiri sau materiale ca o platoşă de patrotism locvace, de un sentimentalism aparte.

Un alt critic literar, Eugen Lovinescu a publicat în nr. 3, mai, 1925, *Presa şi limba literară*, pledând pentru formara unei limbi potrivite nevoilor contemporane.

La fel, Tudor Vianu a onorat revista arădeană, în nr. 4-5, pag. 35, cu două intervenţii, *Autoritate şi evidenţă* şi *Două profesiuni de credinţă*, nr. 12, pag. 105, dar, aceste articole, ale criticului de-atunci, nu s-au ridicat la valoarea sa de mai târziu.

În ultimul număr al Salonului literar, nr. 12, 1926, G. Bogdan Duică semnează amintiri despre debutul său literar, cum de altfel, D. Nanu, Constantin Săineanu, Eugeniu Speranţia încearcă liric sau prozodic să ridice sau nu calitatea revistei. Cu toate acestea, neavând un critic literar stabil, cu un real spirit de selecţie, revista nu a rezistat pe piaţa literară, s-a retras în tăcere cu aceeaşi modestie, fără un program estetic, dar apariţia ei, chiar meteorică, e o virtute a vremilor.

ŞEZĂTORI LITERARE - 105 ani de la prima şezătoare la Arad

Societatea Scriitorilor Români a fost înfiinţată la 28 aprilie 1908, având ca preşedinte pe Cincinat Pavelescu, iar vicepreşdinte pe Mihail Sadoveanu. Astfel că, Emil Gârleanu povesteşte de şezători literare încă din martie, 1906, prilej de întâlniri cu publicul avid de lectură sau de literatură. Era, de altfel, un bun moment de împărtăşire, prin scris, cu scrisul altora, dar şi de a se cunoaşte, între ei, scriitorii.

În anul 1911, între 16-29 aprilie, la prima şzătoare, un mănunchi de nume se aduna aici, printre care amintim: I. Al. Brătescu-Voineşti, Emil Gârleanu, Şt. O. Iosif, I. Agârbiceanu, D. Anghel, Al. T. Stamatiad, Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, M. Sadoveanu, Zaharia Bârsan, O. Goga, V. Eftimiu ş.a.

În călătoria spre Arad, drumul lor a fost unul de poveste, fiind întâmpinaţi cu entuziasm şi simpatie în gările din Vinţ, Simeria, Ilia, Deva, Săvârşin, Orăştie, cu flori de liliac în mână, costume populare sau haine de sărbătoare cu tricolor, în ecou de *Pe-al nostru steag*.

Şederea scriitorilor la hotelul Crucea Albă le-a prilejuit întrevederi de neuitat cu personalităţi arădene: Sever Bocu, Sava Raicu, Nicolae Oncu, la masa cu 248 de tacâmuri rostind toasturi, printre alţii, O. Goga, C. Pavelescu (sufletul şezătorii, care a binedispus asistenţa cu 10 epigrame şi invocându-l pe Eminescu - *Lui Eminescu*), E. Gârleanu, Al. T. Stamatiad, V. Eftimiu, Ion Agârbiceanu ş.a. care, citind şi din creaţiile lor literare, au fost răsplătiţi cu ovaţii şi aplauze.

La plecare, cu douăzeci de trăsuri, înspre gară, de la hotelul Vas, ziarul Tribuna, dar şi Viitorul au reflectat pe larg despre Şezătoarea literară, despre Telegrama de Mulţumire transmisă din Predeal lui Nicolae Oncu şi despre braţele încărcate cu flori, primite de către scriitorii prezenţi la Arad.

În loc de concluzii

Mai apropape de ei - după 130 de ani

Afirmam cum Societatea Scriitorilor a produs plăceri estetice şi a închegat breasla scriitorilor din mai toate colţurile ţării.

Subtitlul de mai sus - *Mai aproape de ei* - nu este un Serial de Memorialistică, nici unul desprins dintr-un stil epistolar, ci este titlul unor evocări, cu rădăcini de prin 1986, iată, după 30 de ani, pe care un arădean le-a adunat într-o carte despre care, cred, nu se prea ştie sau vorbeşte. Astfel,

am deschis cufăr de anticariat şi vă propun: *Aproape de ei*, Petre Pascu, Ed. Dacia, Cluj, 1987.

Petre Pascu s-a născut la Semlac, la 27 ianuarie 1909 şi s-a stins din viaţă la Cluj, în 23 martie 1994.

Poet şi neobosit traducător, crescut şi educat de părinţii Elisabeta Pascu şi Teodor Pascu, agricultori, care l-au îndrumat înspre cursurile Liceului „Moise Nicoară" din Arad, Petre Pascu a fost absolvent al Facultăţii de Drept, 1933, şi va ocupa, ulterior, diferite slujbe. Astfel, a fost notar comunal în Vinga, 1934-1936, secretar de Plasă, tot la Vinga, 1936-1938, şef de birou la Primăria Arad, 1938-1945, bibliotecar la Cluj, 1948-1950.

Debutează literar în 1925, în revista Primăvara, din Sânnicolaul Mare, dar a colaborat şi cu revistele arădene Hotarul şi Tribuna română, fiind redactor al acesteia din urmă.

În publicistica vremii, îl regăsim, sub pseudonim literar Camil Meteoru, în paginile unor consacrate reviste: Braşovul Literar, Înnoirea, Luceafărul, Viaţa Românească, Foaia Noastră, Cronica, Gazeta Literară, ş.a.

Opera literară urmează un filon blagian, pe un ton elegiac-meditativ, cu reflecţii meditativ -filozofice şi cu intonări nostalgic-melancolice, incantaţii despre locurile natale sau spaţiile istorico-geografice, care i-au marcat traseul personal al devnirii. Aşa se explică şi titlul primului volum, *Plaiuri*, 1943, apoi *Bucuriile mele*, 1967, cu o Postfaţă semnată de Perpessicius, *Gorun adânc*, 1972, *Spadă şi corolă*, 1977. A purtat şi întreţinut o frumoasă corespondenţă, a tradus din limba maghiară *Povesta nu ia niciodată vacanţă*, 1964, M. Szigmond *şi Aveai şi colecţia mea de arme*, 1980, L. Kassah.

Avem, probabil, subiectiv, senzaţia că numele sau personajele despre care vorbeşte, scriind, în cartea *Aproape de ei*, mai ales, sunt arădeni, pe nedrept uitaţi.

Nume de mare valoare şi reale virtuţi scriitoriceşti îşi au locul printre pagini, pe care le-a întâlnit în descinderile sale, atât în Bucureşti, cât şi la Arad, ca licean: Ion Agârbiceanu, G. Bacovia, Aron Cotruş, O. Goga, L. Blaga, Emil Isac, Romul Ladea, I. Minulescu, T. Vianu, Ion Vinea ş.a., însă la Arad, în vremea studiilor, avea să creioneze portretele unor dascăli, Al. T. Stamatiad şi D. D. Panaitescu-Perpsssicius.

Cartea *Aproape de ei* numără aproape două sute de pagini, ritmul scrierii e unul fluid, fiind intersectat cu dialoguri, puncte de suspensie,

exclamaţii, ce-i conferă o diligenţă şi inteligenţă, mai ales, îndreptate înspre portretistică.

Pe Perpessicius, op. cit. pag. 146-149 - cum oare aş putea, cu ce fort imaginar să-l aduc în amintire? Regretul ar începe de acolo că, incipient elev la liceul din Arad, nu mi s-a favorizat bucuria de a-i fi văzut figura exotică, urcând largile scări ori coborându-le. O impunătoare clădire, pe patru străzi, cu statuia patronimică, în vârf, a falnicului Moise Nicoară. La inaugurare, în 1919, fără a fi avut ocazia a-l auzi, salutul îl rostea un tânăr profesor de obârşie brăileană, adoptând în literatură ciudatul nume Perpessicius. Într-a patra, ori într-a cincea, mă găseam pe largul Corso, împânzeam mari afişe vestind apariţia revistei Universul Literar, redactor - Perpessicius.

Strămutat la Bucureşti, cutezanţa, desigur exagerată, mi-am îngăduit-o, trimiţând complet anonim, deşi mă semnasem, o scrisoare Domniei Sale ca ex-arădean, la care am primit răspuns o carte poştală, pe un ton amical: *Domnului Petre Pascu, În amintirea peisagiilor arădene şi-a anilor juneţii duse, Cordial, Perpessicius, 3 decembrie 1961.*

Despre Al. T. Stamatiad, op.cit., pag. 179-184:

Era în toamna anului 1919, adică la un an după Unire. Stamatiad descindea în Oraşul de pe Mureş, odată cu o seamă de profesori din Vechiul Regat, printre ei, bunul său amic, Perpessicius. Aradul va simţi preznţa boem-tumultuoasă a lui Stamatiad, timp de patrusprezece ani. Oricât i-ar fi plăcut profesorului ipostaza de Apostol la Moise Nicoară, încă de la inaugurare, poetul se considera un exilat la graniţa de vest. Şi astfel aştepta, febril, vacanţele, birja îl ducea la gară, iar sosit la Bucureşti, cred că trăgea direct la Capşa, potolindu-şi dorul de confraţi.

Din şirul evocărilor, cea care mă zguduie mai puternic, mai intens, este evocarea fostului meu dascăl, care a pus să bată toba la noi în Semlac, îndemnând părinţii să-şi dea copiii la şcoli înalte, astfel că în septembrie - 1920, adunase la Arad nu mai puţin de 800 de pui de ţărani.

Prin negurile dese ale anilor, mi-l amintesc pe Stamatiad intrând ca o furtună în clasă, trântind uşa, ţinând în mână hârtia cu numele nostru (catalogul nu era încă tipărit).

Avea mustăţile răsucite în sus, ca ale jandarmilor unguri, cu pene de cocoş. Printre bănci trecea, acum, apariţia aceasta, singulară, la gât cu o cravată dichisită. Tremuram trestie sub teroare, abia aşteptam să sune clopoţelul, învăţam poezii pe dinafară.

Primul contact cu profesorul se soldă mulţumitor:

-*Ce ai, Pascule, ce te doare? mă întrebă, mă duse la director.*

-*Dragă directore, elevul acesta e foarte bolnav.*

Mă stăpânea un sentiment de adoraţie faţă de Stamatiad. Anii treceau, îl vedeam printre ferestrele Capşei, cădea abundent, peste mustaţa provocatoare, câte poveţe ne-a fost dat să auzim de la Magistru.

Ne găseam, deci, la Bellu, pe aleea înzăpezită:

-*Cum? A murit Stamatiad? Eu, elevul? Să nu ştiu...*

După scurt timp, stăteam de vorbă pe culoarele Bibliotecii Acadmiei cu Maestrul Perpessicius.

-*Da! Bietul Stamatiad s-a stins, pe neaşteptate. Revelionul şi l-a petrecut la morgă*, îmi spuse prietenul de-o viaţă, îndurerat.

Am în faţă bărbatul, de-a pururi strălucitor, identificat cu orele de franceză-română, cu poezia, se plimba prin clasă scoţând oglinda, să-şi admire chipul numai tinereţe.

Al. T. Stamatiad s-a aflat neîncetat în *Templul iubirii*, ca într-o *Cetate cu porţi închise*, volum pentru care a primit Premiul Societăţii Scriitorilor Români în 1923. La Şezătoarea Scriitorilor Români o cunoaşte pe viitoarea soţie, Letiţia Dumitrescu, pictoriţă, originară din Pâncota.

A debutat în 1904, în revista Pleiada, în anul 1918 devine redactor la Literatorul, fiind un discipol al lui Macedonski.

A mai scris: *Din trâmbiţa de aur*, 1910, *Femei ciudate, Mărgăritare negre*, 1918, *Cetatea cu porţile închise*, 1921, *Pe Drumul Damascului*, 1923, *Cortegiul amintirilor*, 1942 ş.a.

A tradus din Baudelaire, O. Wilde, Omar Kazzam, Li-Tai-Pe, din poezia japoneză, americană.

Bun declamator, a fost Preşedintele de Onoare al Societăţii Literare a Elevilor din liceul arădean, a colaborat la presa vremii, Românul, Viaţa, Sburătorul, Litere, Luceafărul literar şi artistic, Ritmul vremii, Convorbiri literare, Flacăra ş.a., semnând cu pseudonimul Adrian Alexandru. De un spleen bacovian aparte, cu accente liric erotice, cu un simbolistic decor baroc muzical, poezia lui Stamatiad, care va părăsi Aradul în 1928, cu efecte sonor exotice, de lăuntrică mâhnire şi însingurare, de un patos neeliberat de veşnica muză, şi-a găsit refugiul într-o iubire, nu numai prin înfiinţarea Salonului Literar, ci şi prin starea sa poetică, inimitabilă:

Afară plouă, plouă…
În trista mea odaie

Pe etajera roză,
Azi, am găsit, iubito,
O altă tuberoză
Un trandafir mai galben
Ca părul tău
de aur .....

După Salonul Literar al lui Stamatiad, în perioada 1986-1996, în paginile Adevărului de Arad apare Suplimentul Salonul literar, cu o redacţie formată din Florin Bănescu, Vasile Filip, Lavinia Betea, Emil Şimăndan, foto Marcel Canciu.

Ajuns la 28 de ediţii, Salonul Gutenberg, fondat odată cu revista eponimă, în 2008, prin grija Tipografiei Gutenberg încearcă să adune în jur, fiind o grupare mozaicată, certe valori, talente şi slujitori de condei.

În concluzie, studiul nostru a încercat să puncteze evoluţia, atât a presei vremii, cât şi a preocupărilor de ordin literar, scăpate, probabil, din vizorul altor exegeţi. Mai cu seamă că avem datoria de a fi… Aproape de ei!

Bibliografie

Reviste

- Colecţia Salonului Literar 1925-1926
- Colecţia Hotarul 1934, 1935, 1937, 1938
- Colecţia Ethos, 1944

Lucrări de referinţă

1. Petre Pascu, *Aproape de ei*, Ed. Dacia, Cluj, 1987, pag. 146-179.
2. Melente Nica, Gabriela Groza, Emil Şimăndan, *Evoluţia şi tipologia presei arădene,* Ed. Fundaţiei Ioan Slavici, Arad, 2006, pag. 9-75, 139.
3. *Aspecte ale modernismului, Tradiţie şi modernitate în Ştiinţele umaniste şi sociale,* Ed. UAV, 2008, pag.69-74.
4. *Portrete de dascăli*, AGIRO, Ed. Tiparniţa Arad, 2011, 2012, pag.13, 27.

Onomastica satului Chisindia, judeţul Arad

The name day of Chisindia village, Arad County

Vasile Faur,
Chisindia, Arad

Abstract

For the study of a village under its evolution report in time, regarding the economic, social and cultural development, the name day has a big importance. The term comes from greek, from „onomastikos", which means „regarding the name". From the begginning of the human existence, the language as a communication tool is the result of a convention between the members of the society, with the purpose of understanding eachother in the confrontation with the surrounding world.
For space orientation was neccesary giving names to places and for the identification and individualization of the persons were given names for each individual yet from his birth, and also to the belonging groups.

Key words: villages, persons, individual name and grouping

Pentru studierea unei localităţi sub raportul evoluţiei sale în timp, privind dezvoltarea sa economică, socială cât şi culturală, o importanţă deosebită o are onomastica. Termenul provine din limba greacă, de la onomastikos care înseamnă „referitor la nume". Onomastica reprezintă o ramură a lingvisticii, a studiului ştiinţific al limbii. De la începutul existenţei umane, limba ca mijloc de comunicare este rezultatul unei convenţii între membrii societăţii, în scopul înţelegerii între ei în confruntarea cu lumea înconjurătoare. Pentru orientarea în spaţiu a fost nevoie de acordarea numelor de locuri, iar pentru identificarea şi individualizarea persoanelor s-au acordat nume fiecărui individ încă de la naştere, cât şi grupurilor aparţinătoare. În felul acesta s-au creat sisteme de denominaţie, care s-au perfecţionat de-a lungul vremii.

După cum se înţelege, onomastica are două ramuri principale sau discipline: antroponimia (studiul numelor de persoane), care vizează relaţiile interumane şi toponimia (studiul numelor de locuri) vizând legătura indestructibilă a omului cu pământul. La acestea se mai adaugă şi studiul

numelor de animale, zoonimia, care exprimă relaţia om-animal, ca auxiliar al existenţei în procesul muncii.

Antroponimia reprezintă totalitatea numelor de persoane, incluzând: numele de botez, numele de familie, supranumele şi poreclele.

Numele de botez este numele primit de fiecare persoană la creştinarea prin botez şi este acordat de părinţi sau de naşi după liberul lor arbitru sau conform unor tradiţii familiale ori religioase. Numele de botez sau „numele mic" se numeşte oficial „prenume". Sărbătorirea „zilei numelui" se numeşte „zi onomastică" sau simplu „onomastică".

Numele de familie exprimă apartenenţa la o familie. El este purtat de toţi membrii aceleiaşi familii şi se transmite de la părinţi la copii. Se poate schimba oficial prin căsătorie sau în alte împrejurări care impun acest lucru. Numele de familie împreună cu prenumele formează sistemul oficial de denominaţie, care este înscris în acte, fiind folosit în toate împrejurările vieţii ca un prim semn de identificare a persoanei. Prenumele, după cum arată şi sensul etimologic din latinescul praenomen = „în faţa numelui", ar trebui să preceadă numele de familie, dar în sistemul oficial se acordă importanţă mai mare numelui de familie, ca marcă a apartenenţei la un grup social, cum este familia. În relaţiile neoficiale, culturale sau particulare însă se foloseşte ordinea prenume + nume de familie – în cazul unor personalităţi sau semnături private (ex. Mihai Eminescu, Nicolae Iorga etc).

Pe lângă sistemul oficial de denominaţie antroponimică, funcţionează şi un sistem popular al acesteia, care este oral, la nivelul unei colectivităţi restrânse şi este utilizat de către cei care aparţin comunităţii respective şi, ca urmare, se cunosc bine între ei. Cu toate acestea, este nevoie de identificare, de individualizare, mai ales în situaţia des întâlnită în comunităţile rurale unde acelaşi nume se repetă, fie el de botez, fie de familie.

Pentru a diferenţia persoanele se folosesc supranume, care pot indica fie apartenenţa la o familie (valoare posesivă, la cazul genitiv), fie o apreciere asupra persoanei cu valoare distinctivă (marcarea unei trăsături – defect sau calitate). În acest ultim caz se nasc poreclele, care sunt supranume acordate şi acceptate de colectivitate pe bază afectivă. Ele scot în evidenţă unele însuşiri pozitive sau negative ale persoanelor, sunt foarte expresive, degajând un umor, o ironie ce ajung uneori la sarcasm.

Poreclele, iniţial acordate indivizilor, se transmit din generaţie în generaţie, fiind moştenite de familia celui poreclit. Pe parcursul timpului se pierde uneori sensul şi farmecul, prospeţimea semantică a poreclelor, ele nemaifiind înţelese, savurate şi devenind simple etichete pentru desemnarea şi recunoaşterea unor familii.

Tot în cadrul supranumelor întâlnim o categorie foarte bogată, numită hipocoristice, care reprezintă modificări ale prenumelor, mai rar ale numelor de familie, din motive afective (răsfăţare). Se menţine fie o silabă a prenumelui, fie se creează diminutive, care se acordă în copilărie şi uneori se menţin întreaga viaţă. Hipocoristicele apar mai ales în cadrul familial şi mai rar se crează la nivelul comunităţii. Ele întregesc sfera antroponimiei şi îi adaugă varietate şi culoare lingvistică.

I. Numele de familie

Conform Registrului Agricol (9 volume) al satului Chisindia (comuna Chisindia) din anul 2011, sunt înregistraţi **372** capi de familie şi **996** de locuitori (suflete) purtători a câte unui nume de familie, din care 12 purtători a câte 2 nume de familie (soţ – soţie).

Numele de familie cu frecvenţă mare (**peste 20 de apariţii – 412 nume**) sunt în număr de 13, după cum urmează: 1. Mercea - 86 de apariţii; 2. Tamaş – 41 apariţii; 3. Faur – 32; 4. Irina – 30; 5. Păiuşan – 29; 6. Suba – 29; 7. Stan – 27; 8. Cârpaci – 25; 9. Gurban – 24; 10. Hatcu – 24; 11. Cornea – 23; 12. Crişan – 21; 13. Pantea – 21.

Numele de familie cu frecvenţă medie (**între 10-19 apariţii -194 nume**) sunt în număr de 14, după cum urmează: 1. Sulincean – 19; 2. Toma - 19; 3. Brădean - 15; 4. Luca -15; 5. Oprea – 15; 6. Raşca – 15; 7. Olari -14; 8. Anghel – 13; 9. Ruja- 13; 10. Voimereştean – 13; 11. Gaşpar – 11; 12. Hălmăgean - 11; 13. Tripşa – 11; 14. Luşca – 10.

Numele de familie cu frecvenţă slabă (**între 5-9 apariţii – 166 nume**) sunt în număr de 27, după cum urmează: 1. Lupşa – 9; 2. Budea -8; 3. Coşoveanu – 8; 4. Boanchiş -7; 5. Borlea – 7; 6. Covaci - 7; 7. Gruia – 7; 8. Lucaci - 7; 9. Mureşan - 7; 10. Babuţa - 6; 11. Cârnaţ - 6; 12. Cheşa - 6; 13. Darău - 6; 14. Lelea – 6; 15. Nicola – 6; 16. Popa -6 ; 17. Pucea – 6; 18. Tulea – 6; 19. Andraş – 5; 20. Bardan – 5; 21. Braiţ – 5; 22. Ciuta – 5; 23. Farcaş – 5; 24. Fericean – 5; 25. Lupei – 5; 26. Marchiş – 5; 27. Toader - 5.

Numele de familie cu frecvenţă foarte slabă (**între 2-4 apariţii – 176 nume**) sunt în număr de 60, după cum urmează:

a) **18 nume** apar de câte **patru ori**: Bâlc, Beznea, Bun, Caragea, Chiriac, Ciubucă, Cristea, Duma, Floruţ, Gligor, Hanga, Motocea, Paşca, Pintiuţa, Pocrean, Roman, Târsală, Vinter;

b) 1**8 nume** apar de câte **trei ori**: Beseda, Boc, Bumb, Dumitru, Grec, Hanţiu, Ilca, Lazăr, Mandu, Morcan, Oană, Rad, Rus, Sârca, Stoica, Schipor, Techelea, Verşigan;

c) **25 de nume** apar de câte **două ori**: Ardelean, Bacoş, Caminschi, Ciocotiş, Coşeri, Dan, Iovănuţ, Irinescu, Jurji, Lupaş, Mariş, Oarcea,

Păulescu, Petrică, Pop, Popp, Pricop, Prindii, Romaniuc, Stepan, Tisăliţă, Timiş, Vanci, Vasilie, Zicea.

Numele de familie care apar o singură dată (**nume unice**) sunt în număr de **48** şi în general sunt nume nou apărute în sat prin formarea unor familii cu bărbaţi din alte sate. Cele 48 de nume sunt următoarele: Achim, Agafiea, Ancateu, Ancuţa, Bălănescu, Bîrneţiu, Boiko, Bardar, Bot, Bota, Breda, Budişan, Butnaru, Câltea, Carpovici, Câcău, Circo, Cojocaru, Dobrea, Dragu, Dumitru, Erbaşu, Florea, Guţu, Halapi, Hera, Herbei, Hulca, Hurjui, Lef, Lulciuc, Marc, Maxinan, Mihuţ, Mirea, Paven, Pădureanu, Perva, Rab, Radu, Rauca, Rediş, Rediu, Sîrghe, Suvajdzic, Teodoru, Ţica, Vozar.

Sintetizând datele privind numele de familie ale satului Chisindia, situaţia se prezină astfel:

412 nume de familie cu frecvenţă mare, peste 20,
194 nume de familie cu frecvenţă medie, între 19- 10,
166 nume de familie cu frecvenţă slabă, între 9-5,
176 nume de familie cu frecvenţă foarte slabă, între 4-2,
48 nume de familie cu frecvenţă unică (o singură dată).
Total 996 nume de familie = numărul locuitorilor.

În cadrul celor 996 nume de familie sunt incluse şi cele 5 nume de familie duble purtate de 12 familii, în general de către familii tinere, care încearcă menţinerea personalităţii în familie prin păstrarea numelui de familie al soţiei şi chiar acceptarea acestuia de către soţ. Motivele pot fi de natură materială, vizând proprietatea, dar mai ales sociale – pentru a se evidenţia în comunitate, prin apelare la una din variantele prevăzute de lege la întemeierea familiei (soţia să-şi păstreze şi numele de familie anterior căsătoriei şi chiar să-l transfere şi soţului, respectiv copiilor). Această variantă este mai puţin solicitată în mediul rural, numele de familie dublu constituind şi o apariţie oarecum modernă.

În sat se înregistrează 12 familii care poartă nume de familie duble, ale soţului şi soţiei înainte de căsătorie, după cum urmează: Lazăr-Ruja (3 apariţii), Lucaci-Păiuşan (1 apariţie), Mercea-Zicea (2 apariţii), Rus-Mercea (3 apariţii), Tamaş-Mercea (3 apariţii).

Topul numelor de familie din satul Chisindia conform frecvenţei (anul 2011):

Locul	**Numele**	**Nr.de apariţii**
1	Mercea	86
2	Tamaş	41

3	Faur	32
4	Irina	30
5	Păiuşan, Suba	29
6	Stan	27
7	Cârpaci	25
8	Gurban, Hatcu	24
9	Cornea	23
10	Crişan, Pantea	21
11	Sulincean, Toma	19
12	Brădean, Luca, Oprea, Raşca	15
13	Olar	14
14	Anghel, Ruja, Voimereştean	13
15	Gaşpar, Hălmăgean, Tripşa	11
16	Luşca	10
17	Lupşa	9
18	Budea, Coşoveanu	8
19	Boanchiş, Borlea, Covaci, Gruia, Lucaci, Mureşan	7
20	Babuţa, Cârnaţ, Cheşa, Darău, Lelea, Nicola, Popa, Pucea, Tulea	6
21	Andraş, Bardan, Braiţ, Ciuta, Farcaş, Fericean, Lupei, Marchiş, Toader	5
22	Bâlc, Beznea, Bun, Caragea, Chiriac, Ciubucă, Cristea, Duma, Floruţ, Gligor, Hanga, Motocea, Paşca, Pintiuţa, Pocrean, Roman, Târsala, Vinter	4
23	Beseda, Boc, Bumb, Dumitru, Grec, Hanţiu, Ilca, Lazăr, Mandu, Morcan, Oană, Rad, Rus, Sârca, Stoica, Schipor, Techelea, Verşigan	3
24	Ardelean, Bacoş, Caminschi, Ciocotiş, Coşeri, Dan, Iovănuţ, Irinescu, Jurji, Lupaş, Mariş, Oarcea, Păulescu, Petrică, Pop, Popp, Pricop, Prindii, Romaniuc, Stepan, Thisăliţă, Timiş, Vanci, Vasilie, Zicea	2
25	Achim, Agafiea, Ancateu, Ancuţa, Bălănescu, Bîrneţiu, Boiko, Bardar, Bot, Bota, Breda, Budişan, Butnaru, Carpovici, Câcău, Câltea, Circo, Cojocaru, Dobrea, Dragu, Dumitru, Erbaşu, Florea, Guţu, Halapi, Hera, Herbei, Hulca, Hurjui, Lef, Lulciuc, Marc, Maxinan,	1

	Mihuţ, Mirea, Paven, Pădureanu, Perva, Rab, Radu, Rauca, Rediş, Rediu, Sîrghe, Suvajdzic, Teodoru, Ţica, Vozar	

II. Prenumele

Din totalul de 996 de locuitori ale căror prenume au fost cercetate, 712 locuitori poartă prenume simple (un singur prenume sau nume de botez), 281 poartă prenume duble (alcătuite din două prenume) iar 3 persoane au prenume triple (formate din trei prenume).

Totalul prenumelor utilizate în cazul celor **996 de indivizi (suflete)** este de **1283**.

Sintetic frecvenţa prenumelor este următoarea:

prenume simple 712 x 1 = 712
prenume duble 281 x 2 = 562
prenume triple 3 x 3 = 9
prenume total 996 1283 prenume utilizate.

Prenumele cu frecvenţă mare (**peste 19 apariţii**) sunt în număr de **12** şi sunt purtate de **482 de suflete**, după cum urmează: 1. Ioan – 85 apariţii; 2. Gheorghe – 62; 3. Teodor – 58; 4. Floare – 48; 5. Maria - 47; 6. Florin – 36; 7. Floriţă – 32; 8. Vasile – 28; 9. Elena – 25; 10. Petru – 21; 11. Ana – 20; 12. Catiţa – 20.

Prenumele cu frecvenţă medie (**între 10-18 apariţii**) sunt purtate de **143 de suflete** şi sunt în număr de **11**, după cum urmează: 1. Ionel – 18 apariţii; 2. Florica – 15; 3. Daniel – 14; 4. Florina – 14; 5. Marinca – 14; 6. Marius – 13; 7. Daniela – 12; 8. Dumitru – 12; 9. Marioara – 11; 10. Alexandru – 10; 11. Boriţa – 10.

Prenumele cu frecvenţă slabă (**între 5-9 apariţii**), în număr de **37**, sunt purtate de **228 de suflete**, după cum urmează: 1. Ecaterina – de 9 ori; 2. Adrian, Cornelia, Emanuel, Nicolae, Rodica, Viorica – de 8 ori; 3. Constantin, Ilie, Lenuţa, Mariana, Mariţa – de 7 ori; 4. Adina, Alina, Cosmin, Cristina, Doina, Felicia, Gianina, Ionuţ, Lucian, Radu, Teodora – de 6 ori; 5. Andrei, Camelia, Cătălin, Dan, Dorina, Ioana, Iosana, Marinela, Mariuţă, Mihaela, Mirela, Mitru, Ramona, Simion – de 5 ori;

Prenumele cu frecvenţă foarte slabă (**între 2-4 apariţii**) în număr de **103** sunt purtate de **276 de suflete**, după cum urmează: 1. Adam, Avram, Barbură, Beniamin, Bogdan, Călin, Corina, Cristian, Diana, Georgeta, Ionela, Lavinia, Marişca, Mihai, Monica, Raul, Roxana, Sorin, Valentin – de 4 ori; 2. Alexandra, Aurel, Claudia, Claudiu, Cornel, Dana, Dănuţ, Denisa, Eugenia, Eva, Florentina, Gabriela, Gavrilă, Indreica, Irina, Iuliana, Iustin, Laura, Liliana, Magdalena, Marian, Mădălina, Mirel, Nicoleta, Pavel,

Persida, Răzvan, Robert, Silviu, Simona, Veronica, Zeni – de 3 ori; 3. Adelin, Adriana, Alin, Andrada, Andreea, Anişoara, Aurica, Aurora, Brînduşa, Cosmina, Crăciun, Cristinel, Daliana, Darius, David, Denis, Dimitrie, Dodu, Dorel, Dorica, Eleonora, Elisabeta, Eugen, Fabian, Flavius, Florea, Florinel, Gabriel, George, Gherasim, Graţian, Iacob, Iulian, Lămâiţa, Lidia, Liviu, Luciana, Manuel, Manuela, Mădălin, Melania, Mircea, Nelu, Ovidiu, Petrişor, Raluca, Suzana, Ştefan, Vasilica, Vesalina, Zina, Zorica – de 2 ori;

Prenumele care apar o singură dată (unice)

a) **Prenumele simple unice**, în număr de **76** sunt următoarele: Alisia, Anca, Ancuţa, Angela, Argentina, Aron, Aurelia, Bianca, Blagu, Braiţa, Catrina, Cecilia, Chişana, Ciprian, Cornelian, Crina, Dacian, Dora, Dociţa, Dragomir, Dumitruţ, Emilia, Erica, Estefania, Florian, Garofiţa, Gheorghiţă, Giorgina, Gligor, Gravilă, Grigorie, Ignat, Iovan, Irimie, Jenica, Leontina, Letiţia, Ligia, Lilioara, Liuba, Loredana, Lucia, Lupu, Macrina, Margareta, Marinel, Melinda, Mioara, Nistor, Pamela, Pamfir, Parascheva, Paula, Petronel, Rareş, Rarisa, Raveca, Relu, Rozalia, Sara, Sănuţa, Sever, Sida, Silvica, Sofiuţa, Sorina, Strugurel, Ştefania, Valeria, Vandana, Veselina, Veturia, Violeta, Virgil, Virginia, Voichiţa;

b) **Prenumele duble şi triple** (după primul prenume) **unice** sunt în număr de **42**.

Prenumele duble şi triple (după primul prenume) unice, în număr de 42 sunt următoarele: Adela, Anamaria, Anda, Atanasie, Aura, Axente, Beatrice, Brian, Carmen, Constanţa, Cristi, Daciana, Daiana, Daria, Dario, Dănuţa, Dragoş, Emanuela, Flavia, Giorgiana, Iasmin, Iasmina, Laurenţiu, Luca, Lucas, Lucreţiu, Mălina, Nicolas, Oana, Oltiţa, Oniţa, Puica, Remus, Sebastian, Sergiu, Stănel, Tereza, Theodor, Todor, Vancu, Viorel, Xenia.

Prenumele duble şi triple (după al doilea prenume) **unice**, în număr de **37** sunt următoarele: Anghel, Antiţa, Augustin, Călina, Eliza, Estera, Flavian, Gherghina, Gianin, Gligorie, Iusti, Larisa, Luiza, Marc, Marin, Maria, Milosin, Miruna, Mitruţ, Narcis, Natalia, Niţa, Nuria, Octavian, Otinel, Patricia, Rovina, Sanda, Sandu, Saveta, Silvia, Tania, Terenti, Timea, Tina, Toader, Todorica.

Topul prenumelor din satul Chisindia conform frecvenţei (anul 2011)

Locul	**Prenumele**	**Nr. de apariţii**
1	Ioan	85
2	Gheorghe	62

3	Teodor	58
4	Floare	48
5	Maria	47
6	Florin	36
7	Floriţă	32
8	Vasile	28
9	Elena	25
10	Petru	21
11	Ana, Catiţa	20
12	Ionel	18
13	Florica	15
14	Daniel, Florina, Marinca	14
15	Marius	13
16	Daniela, Dumitru	12
17	Mărioara	11
18	Alexandru, Boriţa	10
19	Ecaterina	9
20	Adrian, Cornelia, Emanuel, Nicolae, Rodica, Viorica	8
21	Constantin, Ilie, Lenuţa, Mariana, Mariţa	7
22	Adina, Alina, Cosmin, Cristina, Doina, Felicia, Gianina, Ionuţ, Lucian, Radu, Teodora	6
23	Andrei, Camelia, Cătălin, Dan, Dorina, Ioana, Iosana, Marinela, Mariuţa, Mihaela, Mirela, Mitru, Ramona, Simion	5
24	Adam, Avram, Barbură, Beniamin, Bogdan, Călin, Corina, Cristian, Diana, Georgeta, Ionela, Lavinia, Marişca, Mihai, Monica, Raul, Roxana, Sorin, Valentin	4
25	Alexandra, Aurel, Claudia, Claudiu, Cornel, Dana, Dănuţ, Denisa, Eugenia, Eva, Florentina, Gabriela, Gavrilă, Indreica, Irina, Iuliana, Iustin, Laura, Liliana, Magdalena, Marian, Mădălina, Mirel, Nicoleta, Pavel, Persida, Răzvan, Robert, Silviu, Simona, Veronica, Zeni	3
26	Adelin, Adriana, Alin, Andrada, Andreea, Anişoara, Aurica, Aurora, Brînduşa, Cosmina, Crăciun, Cristinel, Daliana, Darius, David, Denis, Dimitrie, Dodu, Dorel, Dorica, Eleonora, Elisabeta,	2

	Eugen, Fabian, Flavius, Florea, Florinel, Gabriel, George, Gheorghina, Graţian, Iacob, Iulian, Lămâiţa, Lidia, Liviu, Luciana, Manuel, Manuela, Mădălin, Melania, Mircea, Nelu, Ovidiu, Petrişor, Raluca, Suzana, Ştefan, Vasilica, Vesalina, Zina, Zorica	
27	**A.** -Adela, Alisia, Anamaria, Anca, Ancuţa Anda, Angela, Anghel, Aniţa, Argentina, Aron, Atanasie, Augustin, Aura, Aurelia, Axente **B.** -Beatrice, Bianca, Blagu, Braiţa, Brian **C.** -Carmen, Catrina, Călina, Cecilia, Chişana, Ciprian, Constanţa, Cornelian, Crina, Cristi **D.** -Dacian, Daciana, Daiana, Daria, Dario, Dănuţa, Dara, Dociţa, Dragomir, Dragoş, Dumitruţ **E.** -Eliza, Emanuela, Emilia, Erica, Estefania, Estera **F.** -Flavia, Flavian, Florian **G.** -Garofiţa, Gheorghina, Gheorghiţă, Gianin, Giorgiana, Gligor, Grăvila, Grigore **I.** -Iasmin, Iasmina, Ignat, Iosif, Iovan, Irimie, Iusti **J.** -Jenica **L.** -Larisa, Laurenţiu, Leontina, Letiţia, Ligia, Lilioara, Liuba, Loredana, Luca, Lucas, Lucreţiu, Luiza, Lupu **M.** -Macrina, Marc, Margareta, Marin, Marinel, Maria, Mălina, Melinda, Milosin, Mioara, Miruna, Mitruţ **N.** -Narcis, Natalia, Nicolas, Nistor, Niţa, Nuria **O.** -Oana, Octavian, Oltiţa, Oniţa, Otinel **P.** -Pamela, Pamfir, Parascheva, Patricia, Paula, Petronel Puica **R.** -Rareş, Rarisa, Raveca, Relu, Remus, Rovina, Rozalia **S.** -Sanda, Sandu, Sara, Saveta, Sănuţa, Sebastian, Sergiu, Sever, Sida, Silvia, Sofiuţă, Sorina, Stănel, Strugurel **Ş.** -Ştefania **T.** -Tania, Terenti, Tereza, Theodor, Timea, Tina, Toader, Todor, Todorică **V.** -Valeria, Vancu, Vandana, Veselina, Veturia,	1

	Violeta, Viorel, Virgil, Virginia, Voichiţa **X.** -Xenia Total prenume unice: 155	

Analiza prenumelor

Din cele 996 persoane, 712 poartă prenume simple, reprezentând 71,54%, iar 281 de persoane au prenume duble, reprezentând 28,16%, în timp ce trei persoane au prenume triple, în procent de 0,3%. **Din totalul de 1283 prenume utilizate, prenumele cu frecvenţă mare sunt 482, reprezentând 38,21%. Aceste prenume sunt în majoritate tradiţionale în număr de 12, reprezentând 98,33%.** Modern –un singur prenume Florin, derivat de la Floare, este utilizat de 36 de ori, reprezentând 1,67%. În ordinea frecvenţei lor, prenumele tradiţionale sunt Ioan (de 85 ori), Gheorghe (de 62 ori), Teodor (de 58 ori), Floare (de 48 ori), Maria (de 47 ori), Floriţă (de 32 ori), Vasile (de 28 ori), Elena (de 25 ori), Petru (de 21 ori), Ana şi Catiţa (de câte 20 de ori). Dintre acestea se remarcă prenumele hagiografice principale: Ioan, Gheorghe, Maria, Vasile, Petru (provenind de la nume de sfinţi din calendarul creştin ortodox), Teodor, Elena de origine greco-bizantină şi cele autohtone specifice: Floare care are ca derivat pe Floriţă şi Catiţa, derivat de la Cata, care provine la rândul său de la Ecaterina. Se impune precizarea că **cele 12 prenume tradiţionale sunt utilizate cel mai mult ca prenume simple purtate de locuitorii vârstnici şi o mare parte dintre cei maturi**, categorii de persoane cărora li s-a acordat doar un singur prenume de obicei tradiţional.

În cadrul prenumelor duble purtate de populaţia tânără şi foarte tânără se schimbă raportul tradiţie-modernitate, inversându-se în favoarea modernităţii. Prenumele moderne se află pe primul loc, de obicei, fiind mult mai numeroase decât cele tradiţionale. Prenumele modern cel mai frecvent (de 36 ori), Florin, este utilizat în cadrul prenumelor duble de 14 ori pe primul loc şi tot de 14 ori pe locul al doilea al prenumelor duble, în timp ce, ca prenume simplu, apare de numai 8 ori. Comparativ cu prenumele tradiţional cel mai frecvent (de 85 ori), Ioan, care este utilizat în cadrul prenumelor duble de 8 ori pe primul loc şi de 18 ori pe locul al doilea al prenumelor duble, în timp ce, ca prenume simplu, apare de 59 ori. Comparând cele două exemple, se observă că prenumele Ioan are cele mai multe apariţii simple (59) iar Florin are cele mai puţine apariţii simple (8). Ioan este folosit doar de 8 ori în prenumele duble pe primul loc, în timp ce pe al doilea loc apare de 18 ori. Acest fapt marchează reconsiderarea tradiţiei în acordarea prenumelor. Cazul nu este singular pentru că alături de Florin (de 14 ori), Marius (de 11 ori), Daniel, Alina, Emanuel, Maria (de

câte 5 ori) şi Florina (de 4 ori) –pe locul I, apar pe locul al doilea: Gheorghe, Teodor (de câte 10 ori), Maria (de 7 ori), dar şi Florina (de 4 ori), Adrian, Daniel (de 5 ori). Se menţin într-un relativ echilibru în privinţa apariţiei pe locul I, respectiv pe locul al doilea al prenumelor duble, între patru şi două utilizări aproximativ 102, respectiv 109 prenume, între care predomină cele moderne. Prenume cu singură utilizare pe locul I s-au înregistrat 103, dintre care 43 unice pe comună, iar pe locul al doilea al prenumelor duble -95 cu o singură apariţie, dintre care 36 sunt unice. În cardul prenumelor simple, din cele 714 prenume, apar o singură dată 128 prenume, dintre care unice sunt 76. Dacă studiem lista prenumelor unice, avem surpriza de a găsi între acestea atât unele prenume vechi, tradiţionale, locale chiar, cât şi prenume foarte moderne, de rezonanţă culturală, exotică sau de nuanţă străină. Astfel, între prenumele simple unice, alături de mai vechile: Aron, Blagu, Brăiţa, Catrina, Chişana, Dociţa, Dragomir, Gligor şi Gligorie, Georgina, Florian, Ignat, Iovan, Irimie, Lupu, Macrina, Nistor, Pamfir, Parascheva, Raveca, Rozalia, Sănuţa, Sida, Sofiuţă, Sever, Valeria, Vesalina, se remarcă şi prenume moderne (culte): Alisia, Angela, Bianca, Cecilia, Ciprian, Crina, Dacian, Dora, Emilia, Erica, Estefania, dar şi Ştefania, Letiţia, Ligia, Lilioara, Loredana, Lucia, Marinel, Melinda, Mioara, Pamela, Paula, Petronel, Rareş, Rarisa, Sara, Sorina, Vandana, Violeta, Virginia.

Dacă studiem prenumele duble, în cazul primului prenume apar, de asemenea, atât prenume cu o mare vechime, ca: Atanasie, Axente, Iosif, Luca (reconsiderat ca şi Dragoş), Oniţa, Puica, Todor, Vancu, cât şi prenume noi, chiar în vogă unele: Adela, Anda, Aura, Beatrice, Brian, Carmen, Cristi, Dacian(-a), Daiana, Daria, Dario, Emanuel(-a), Flavia, Georgiana, Iasmin(-a), Laurenţiu, Lucas, Lucreţiu, Mălina, Nicolas, Oana, Oltiţa, Remus, Sebastian, Sergiu, Tereza, Theodor, Xenia.

Astfel, din cele 102 prenume aflate pe locul I al prenumelor duble şi care apar o singură dată în această situaţie, 43 sunt prenume unice pe comună, exprimând atât tendinţe de menţinere a legăturii cu tradiţia prin prezenţa unor vechi prenume, dar mai ales tendinţa de modernizare a antroponimiei, de asumare a progresului, a noului şi de ascensiune culturală spre prototipuri universale.

Cu privire la prenumele situate pe al doilea loc al prenumelor duble şi care apar o singură dată, din cele 95 prenume, 36 sunt unice pe comună. Dintre acestea din urmă ne reţin atenţia unele prenume vechi: Antiţa, Augustin, Gherghina, Gligorie, Iusti, Mitruţ, Niţa, Saveta, Terenti, Toader, Todorică, dar şi prenume noi, deosebite: Călina, Eliza, Estera, Fabiana, Gianin, Larisa, Luiza, Marc, Mario, Miloşin, Miruna, Narcis, Natalia, Nuria, Patricia, Rovina, Silvia, Tania, Timea, Tina.

Atât vechimea, cât şi noutatea prenumelor analizate este relativă, raportată la antroponimia locală; în acelaşi timp întâlnim fenomenul de refolosire a vechilor prenume locale ca prenume noi: Anghel, Augustin, Iusti (Iustin), Marc (de la Marcu), Mitruţ (< Mitru < Dumitru), Sanda, Sandu (< Alexandru, pronunţat Alesandru), Niţa (< Aniţa < Ana), Tina (de la Leontina, Florentina, Valentina), Todorică (< Teodor).

Cele trei prenume triple combină câte trei prenume moderne în primele două cazuri: - Corina Larisa Georgiana (la care se mai adaugă şi nume de familie dublu Rus-Mercea; - Lucas Cristian Nicolas (Cornea); - Dănuţa Saveta Andrada cu nume de familie dublu Lucaci - Păiuşan.

În al treilea caz se alătură primelor două prenume tradiţionale (Dănuţa, Saveta) un prenume modern – Andrada. Aproape toate cele nouă prenume sunt cu utilizare unică şi modernă, în afară de Dănuţa Saveta (tradiţional unice) şi Corina, Georgiana, Andrada, care apar de câte două ori în numărul total al numelor de botez. Lucas şi Nicolas sunt unice, moderne, iar Cristian - prenume cu frecvenţă foarte slabă (apare doar de 4 ori), începe să fie reconsiderat.

Oricare prenume reprezintă opţiunea părinţilor (familiei, în general) şi are la bază o motivaţie încă din cele mai vechi timpuri. Se acordă uneori nou-născutului fie prenumele părinţilor săi, al bunicilor sau al străbunicilor din considreaţie pentru aceştia, din dorinţa continuării tradiţiei sau urmării unui model deosebit din familie. Alteori se ţine seama şi de prenumele naşilor. În comunitate mai există şi alte modele purtătoare ale unor prenume demne de urmat. Mai mult, societatea, literatura, cultura oferă o variată gamă de prenume, care acordate ar putea „influenţa" soarta (destinul) purtătorilor lor.

În antroponimia românească, un mare număr de prenume fac parte din sfera religioasă, după numele unor personaje biblice sau din sfera hagiografică (după numele sfinţilor din tradiţia creştin-ortodoxă). **Acest aspect este prezent şi în antroponimia din comuna Chisindia**. Credinţa strămoşească s-a întărit prin secole şi prin preluarea numelor biblice şi perpetuarea lor până în zilele noastre: Ioan de 85 ori, Maria de 47 ori, Gheorghe de 62 ori, Teodor de 58 ori, Vasile de 28 ori, Petru de 21 ori, Ana de 20 ori. Altele au o frecvenţă mai slabă: Andrei (5), Nicolae (8), Dumitru (12), Alexandru (10), Ilie (7), Constantin (7) şi Elena (25); Avram (4), Adam (4), Eva (3); Emanuel (8), Beniamin (4), Cristian (4), Cristina (6), Pavel (3), Ştefan (2), Mihai (4), Mihaela (5), Daniel (14), Daniela (12), Gavrilă, Găvrilă, Gabriel, Gabriela (de 11 ori în aceste variante), Iacob (2), Crăciun (2), David (2).

Luca şi Lucas sunt unice ca prenume, dar Luca apare şi ca nume de familie de 15 ori. De asemenea, Anghel şi Angela sunt unice ca prenume, dar Anghel apare şi ca nume de familie de 13 ori.

Chiar dacă sensul iniţial, religios, s-a atenuat până în zilele noastre, totuşi aceste prenume dau purtătorilor lor o aură protectoare şi le conferă în plus cel puţin o zi onomastică pe lângă cea de naştere –aniversară.

Pe lângă prenumele hagiografice tradiţionale ortodoxe, care au o mare vechime şi frecvenţă, după cum s-a observat, există şi un mare număr de prenume neocreştine practicate de diverse culte religioase şi care încearcă o modernizare a prenumelor acordate: Emanuel - Emanuela, Manuel - Manuela, Estera, Cristian (Cristi, Cristinel) – Cristina, Beniamin, Sara, Daniel – Daniela, Gabriel – Gabriela, Luca - Lucas, Nicolas, Natalia, Otniel, Paul – Paula.

Din domeniul istorico-mitologic au fost reţinute câteva prenume (puţine): Adam, Eva, Bogdan, Dragoş, Diana, Daiana, Darius, Persida şi altele.

O categorie aparte a prenumelor sau a numelor de botez este cea a derivatelor, mai ales a celor moţionale, care se constituie în perechi masculin-feminin (femininul se formează de la masculin şi invers). Tot dintre derivate fac parte şi diminutivele, care sunt destul de numeroase ca prenume de alintare şi răsfăţ, cu o mare încărcătură afectivă şi care aparţin domeniului familial. Cu toate acestea, ele sunt acordate şi ca prenume oficiale în unele cazuri, deşi această tendinţă trebuie combătută pentru a nu apărea oficial prenume precum: Ionel, Ionuţ, Nelu, Dănuţa, Adi etc.

Cealaltă categorie de derivate (moţionale) se prezintă în perechi de prenume de o mare varietate: Ioan – Ioana (Oana), Ionel - Ionela (Nela), George - Georgeta (Geta); Teodor – Teodora – Doru – Dora - Dodu – Doduţa, Dorel – Dorina (Dorica); Floare – Florea, Florian –Floriana, Florin – Florina (Florinca), Florinel – Florinela; Floare – Floriţă, Florica; Florentin, Florentina; Vasile – Vasilica, Vasilena, Vesalina; Petru - Petra (Petruţa), Petronel – Petronela, Patriciu – Patricia; Ana – Aniel; Daniel – Daniela, Dan – Dana (Dănuţa); Maria – Marian – Mariana, Marin – Marina, Marinel – Marinela; Măriuţă, Mărioara, Mariţa; Alexandru – Alexandra; Sandu – Sanda (Sandra); Adrian – Adriana; Cornel – Cornelia; Emanuel – Emanuela (Ela); Nicolae – Nicoleta; Viorica – Viorel; Alin – Alina; Adela – Adelin (Adelina); Cosmin – Cosmina; Cristian – Cristiana; Gianin – Gianina; Gabriel – Gabriela; Lucian – Luciana; Lucreţiu – Lucreţia; Andrei – Andreea; Dacian – Daciana; Călin – Călina; Cătălin – Cătălina; Mihai – Mihaela; Mirela – Mirel; Simion – Simona; Sorin – Sorina; Valeriu – Valeria; Valentin – Valentina; Aurel – Aurelia, Aurica (Aura), Aurora;

Claudiu – Claudia; Eugen – Eugenia (Jenica, Jeni); Darius – Daria – Dario; Denis – Denisa; Emil – Emilia; Fabian – Fabiana; Flaviu – Flavia; Iulia – Iuliu – Iulian; Liviu – Livia; Silviu – Silvia – Silvica; Ştefan – Ştefania; Mădălin – Mădălina; Constantin – Constanţa, Virgil – Virginia.

Exemplele ar putea continua atât de diversă este gama lor, izvorând din inventivitatea şi forţa creatoare a omului în ipostază de părinte ce-şi botează copilul.

Mult mai bogată este categoria diminutivelor sau a hipocoristicelor. Ele sunt prescurtări alintătoare ale prenumelor mai rar ale numelor de familie şi sunt folosite într-un cadru mai restrâns decât cel oficial. Totuşi, aceste prenume de răsfăţ sunt folosite uneori din copilărie până la bătrâneţe, nu numai de către membrii familiei, ci şi de către amici, vecini, colegi, încât acest „nume mic" –cum i se mai spune- ajunge să fie cunoscut şi popularizat şi el, nu mai este simţit ca un diminutiv. De aceea, unii părinţi le acordă copiior oficial un astfel de prenume, creându-le un anumit handicap al diminutivării la maturitate. Exemple de hipocoristice: de la Ioan: Ionel –Nelu –Neluţu, Luţu, Uţu; Onu, Onuţu, Nuţu, Uţu etc; de la Gheorghe (George): Gheorghiţă – Ghiţă – Giţă – Giţu pronunţat şi Diţu; Georgică – Gică, Gicu, Gicuţu; Georgel – Gelu, Geluţu, Luţu, Uţu; -rădăcina cuvântului –eorge a dat Iorga, de unde prin transformări fonetice s-ar fi ajuns la Horga –nume de familie cu diminutivul Horghiţa.

Un prenume feminin frecvent este Floare de la care au derivat Florica şi Floriţă, de asemenea, cu frecvenţă mare. Fiecare din ele au subderivatele lor: Florica – Rica –Ica, dar şi Flori (modern) alături de Florie var. Flurie (arhaic). La rândul său, Floriţă îşi are alintările proprii: Floricuţă, Cuţa, Iţa. Perechea masculină a prenumelui Floare este Florea (ambele cu nuanţă uşor arhaică). Acesta a dat pe Florian – Floriana, Florin – Florina, dar şi mai vechiul Florinca (mai rar folosit), Florinel –Florinela, iar ca împrumut avem pe Florentin şi Florentina, cu hipocoristicele Tinu (Tin) şi Tina (Ina), ultimele pot proveni şi de la Leontina sau de la Valentina.

Şi prenumele Maria are o serie de derivate cu nuanţă diminutivală: Măriuţă, (Riuţă – Riuţica, Mărioara cu Oara, Mariţa cu subderivatele mai rare Riţa, Iţa, Maricica, Maricuţa. Prenumele Maria este folosit şi cu accent deplasat Mária cu nuanţă arhaică, având ca subderivat pe Mári, tot arhaic (nană Mari) spre deosebire de împrumutul modern Marí, folosit adeseori tendenţios.

Derivatele masculine cu subderivatele lor sunt comparabile cu cele de la Floare. Astfel, avem Marian – Mariana (Rian - Riana), Marin – Marina (Rina), Marinel – _, alături de mai vechile: Marianuţ – Marianuţa, Marinuţ –

Marinuţa, de la care se pot detaşa Nuţu – Nuţa – Nuţica. În paralel cu Florinca avem şi Marinca –prenume arhaice pe cale de dispariţie.

În cele de mai sus, **am prezentat derivatele unor prenume frecvente din antroponimia satului Chisindia**. Trebuie menţionat însă faptul că oricare prenume este la fel de important, chiar dacă are o apariţie unică. De asemenea, oricare derivat exprimă atât creativitatea cât şi afectivitatea celui care acordă prenumele sau supranumele respectiv.

Structuri etno-demografice în Felnacul secolului XX

Ethnic – demographic structures in the 20th century in Felnac

Gabriel Sala,
Colegiul Naţional „Elena Ghiba Birta”, Arad

Abstract

The evolution of the population, numerical and ethnic, is not indicating spectacular situations in Felnac village. Beside the romanians, the minorities from this village were Rroma and slovakians, jews, germans and hungarians, that activated in a different way during the time. In the village were a lot of immigrants, that had competitions and dissensions with the locals, then, in time, the immigrants area closed and the mentalities changed and were attenuated in intrasigency.

Key words: village, population, minorities, immigrants, social effects

Satul Felnac, ca unitate administrativ teritorială, a cărei moştenire este tributară actuala localitate, s-a dezvoltat treptat. Nucleul satului l-a constituit zona unde actualmente se află monumentul ce evocă fosta biserică din secolul XVII. Se cuvine precizarea că până în perioada administraţiei austriece, albia minoră a Mureşului era poziţionată în imediata apropiere a satului, formând limita sa nordică. Vecinătatea imediată a râului a permis de altfel, afirmarea Felnacului ca şi port, iar localitatea s-a extins în suprafaţă în imediata apropiere a râului. Interesele economice şi modul de viaţă ale vechilor felnăcani cerea acest lucru. Cursul râului a fost modificat în zona Felnacului de habsburgi cel mai probabil pentru a obţine teren agricol, în condiţiile în care pericolul producerii de inundaţii în localitate era exclus datorită poziţionării Felnacului. Oricum, între vatra satului şi cursul actual al Mureşului, suprafaţa de teren arabil este semnificativă. Vechiul curs al râului se vede foarte bine în teren pe toată linia nordică a satului şi a comunei. Desigur, lucrările de modificare a cursului Mureşului în zonă, se încadrează într-un context mai larg de lucrări de acest gen pe râu. Cert este că după lucrările de modificare ale cursului râului se schimbă şi priorităţile

la nivel de activităţi economice ale felnăcanilor. Dominaţia psihologică a Mureşului încetează şi, odată cu creşterea populaţiei satului, s-a extins şi vatra localităţii de la nord spre sud, precum şi înspre est şi vest. Datorită spaţiului suficient, specific zonelor de câmpie, felnăcanii au putut în secolele următoare să-şi construiască case, concomitent cu sporul demografic, fără probleme.

Începând cu secolul XIX noul format al localităţii impunea redefinirea nucleului satului, astfel încât zona centrală să fie percepută de locuitori ca atare, şi de aceea, biserica satului a fost construită în actuala locaţie. Zona din apropiere de Vale îşi pierde statutul privilegiat de centru al localităţii, care se mută spre sud. Practic, după ce slovacii construiesc "cotul toţăsc"[1], adică propriul cartier, în sud-estul comunei, în secolul XIX, Felnacul va cunoaşte o nouă etapă de dezvoltare în secolul următor. Astfel, după primul război mondial, în sud-vestul comunei a fost construit Satul Nou, practic zona situată înspre Sânpetrul German, în afara liniei de demarcaţie imaginară ce uneşte cimitirul din vestul satului, cu calea ferată. Bărăganul a fost construit, la rândul său, după al doilea război mondial, sub comunişti, iar cea mai recentă stradă a Felnacului este cea paralelă cu calea ferată, denumită de bătrâni strada CFR[2]. Practic, nu atât creşterea numărului de locuitori, cât faptul că modernismul a impus ideea habitatului tinerilor, singuri, fără tutela părintească. Acest fapt a determinat creşterea numerică a caselor fără a se consemna şi o explozie numerică a populaţiei.

Evoluţia populaţiei din punct de vedere numeric şi etnic nu evidenţiază situaţii spectaculoase la nivelul localităţii. Totuşi, cifrele dovedesc o involuţie numerică a populaţiei sârbe a satului, precum şi alte două aspecte demografice la care ne vom referi şi ulterior, respectiv o creştere a numărului de romi şi asimilarea slovacilor. Dacă în 1910, numărul felnăcanilor a fost de 3095, în 1930 au fost recenzaţi 2895 de săteni dintre care 2142 au fost români, 537 sârbi, 117 slovaci, 50 unguri, 34 germani, 12 ţigani, 2 bulgari şi un rus[3]. Practic, populaţia scade cu 200 locuitori. După limbă, 2640 vorbeau ca limbă maternă româna, doar 63 aveau ca limbă maternă sârba, 99 slovaca, 51 maghiara, 33 germana, 9 ţigănească. În 1956 în sat erau 2816 persoane[4], iar în 1966 la Felnac numărul populaţiei a scăzut cu 110 persoane, fiind înregistraţi 2706 săteni, din care 2104 au fost români, 494 sârbi, 41 unguri, 40 slovaci, 20 germani, 4 ţigani, 2 ruşi şi un bulgar[5]. La nivelul limbii însă se produc mutaţii spectaculoase, deoarece faţă de 1930, în 1960 vorbitorii de sârbă au crescut, oficial, din punct de vedere numeric, de la 63 la 245, restul vorbind româna în număr de 2382, maghiara 37, germana 19, slovaca 22 şi rusa unul[6]. În 1992, localitatea cuprindea un

număr de 2496 de săteni, 1933 fiind români, 279 sârbi, 241 ţigani, 14 germani, tot atâţia maghiari, 11 slovaci, 2 bulgari şi câte un ucrainean şi un ceh[7]. În 2002 recensămintele au consemnat 2620 de felnăcani din care 2075 români, 31 unguri, 259 romi, 14 germani, 11 ucrainieni, 221 de sârbi, 5 slovaci, 2 bulgari, un turc şi un cetăţean de o etnie din alte ţări europene[8]. Se observă faptul că din 1966 până în 1992 numărul felnăcanilor scade cu 210 persoane, o diminuare semnificativă a numărului de locuitori în circa 26 de ani, pentru ca în intervalul temporal 1992-2002 populaţia să crească cu 124 de indivizi, adică de la 2496 la 2620. Practic, analizând evoluţia demografică a Felnacului, conform cifrelor oficiale avute la dispoziţie, observăm o tendinţă de scădere a numărului de locuitori cu excepţia ultimei decade analizate mai sus. Momentul critic din acest punct de vedere credem că s-a înregistrat la începutul anilor ’90, ulterior tendinţa evoluţiei numerice a populaţiei satului fiind una ascendentă.

Romii şi slovacii - două minorităţi cu două destine diferite

A. Romii

Certitudinile ştiinţifice cu privire la istoria ţiganilor în general sunt tributare în speţă lingvisticii, studiile etimologice demonstrând înrudirea limbii romani cu sanscrita şi implicit apartenenţa la grupul limbilor indiene. Practic între romani şi idiomurile din spaţiul indian există numeroase similitudini care demonstrează originea indiană a romilor. Arealul de formare a limbii strămoşilor ţiganilor şi spaţiul de habitat ancestral al acestora reprezintă în prezent o necunoscută, deși romologii au optat fie pentru nord-vestul, fie pentru partea centrală a Indiei[9]. Necunoscute sunt de asemenea și cauzele migrației romilor înspre Europa, drumul înspre Bătrânul continent fiind efectuat, conform cercetătorilor, aproximativ între secolele III-XIII, în etape și în valuri. Cert este că în perioada cuprinsă între secolele XIV-XVI nou-veniţii s-au răspândit în tot spaţiul european, însă cei mai mulţi s-au stabilit, în sensul practicării nomadismului într-un anumit areal, în provinciile istorice româneşti.

În spațiul mioritic prima atestare documentară a romilor datează din 1385, voievodul Dan I donând în acest an mănăstirii Tismana 40 de sălaşe de robi ţigani care au aparţinut anterior mănăstirii Vodiţa, ctitorită de către Vladislav (1364-1377)[10]. Ulterior donaţiile de acest tip au reprezentat o caracteristică a activității domnitorilor valahi în secolul XV domnia, marile mănăstiri şi elitele boiereşti deţinând în proprietate familii de robi romi. În 1388 Mircea cel Bătrân a dăruit mănăstirii Cozia nu mai puțin de 300 de

sălaşe de ţigani,[11], iar în Moldova primele informaţii despre ţigani ne parvin din 1428, când Alexandru cel Bun a dăruit mănăstirii Bistriţa 31 de sălaşe de ţigani[12].

Un document latin din 1511 atestă prezenţa romilor în Transilvania, scrierea reprezentând rezumatul unui act slavon de donaţie sau de confirmare a stăpâniri a 17 ţigani de cort de către un boier Costea din Ţara Făgăraşului, act emis de Mircea cel Bătrân, care stăpânea teritoriul cu titlul de feud, între 1390 şi 1406[13]. În cosmopolitismul etnico-social transilvan ţiganii au constituit ulterior o prezenţă constantă, fiind atestaţi de privilegiile regalităţii maghiare emise în favoarea oraşului Sibiu în 1476, 1487, 1492 sau a castelului Bran, în 1500, precum şi de registrele fiscale din Braşovul anilor 1475-1500. Prezenţa lor în Banat şi pe meleagurile arădene este atestată în comitatul Arad în 1493, iar în Timişoara ţiganii au fost consemnaţi ca fabricanţi de tunuri în 1500[14], referindu-ne doar la realităţi istorice specifice secolului al XV-lea. Cert este că împământenirea transilvano-bănăţeană a determinat şi sedentarizarea a o bună parte dintre romi în secolul al XVI-lea, cei cu locuinţe stabile fiind aşezaţi la periferia oraşelor, în jurul cetăţilor, pe moşiile nobililor sau în localităţi rurale. Nomadismul, ca mod de viaţă va continua însă în arealul menţionat, perpetuându-se la scară mare până în secolul al XIX-lea, şi chiar în situaţii excepţionale, până în prezent. Şatra medievală îngloba câteva zeci de familii, autoritatea fiind concentrată în mâna unui lider, investit de către comunitate în cadrul unui ritual, denumit de către autorităţi jude în Ţara românească şi Moldova sau voievod în Transilvania, funcţie cu un avea un caracter electiv, nu însă şi unul ereditar. Căpetenia medievală romă drept de viaţă şi de moarte asupra ţiganilor şătrari din subordine, autoritate de tip absolutist pierdută în perioada modernă. Cert este că în secolul al XIX-lea „puterea şi autoritatea căpeteniei s-au redus considerabil, fapt la care contribuie şi felul de a fi al cortorarilor transilvăneni, despărţiţi în câte 10-30 de familii, nestând niciodată mai mult de o săptămână într-un loc şi făcându-şi adăpost în corturi mici sau peşteri”[15].

În 1772, în Transilvania, recenzorii au consemnat existenţa a 3769 de romi sedentari şi 3949 de familii de romi nomazi[16], secolul al XVIIl-lea fiind marcat de politica represivă a autorităţilor habsburgice faţă de ţiganii nomazi, cu scopul declarat de a transforma damnatul nomad într-un cetăţean util societăţii. Astfel, împărăteasa Maria Terezia (1740-1780), printr-o serie de legi, emise în anii 1758, 1761, 1767 sau 1773, va atenta la modul de viaţă nomad al cortorarilor din Ungaria, politica represivă a acesteia afectând doar

romii din vestul ţării, inclusiv din arealul felnăcan, însă nu şi pe ţiganii din spaţiul intracarpatic[17], cortorarii fiind siliţi să se stabilească în diferite localităţi. Romilor le-au fost confiscate căruţele şi caii, le-au fost interzise limba şi obiceiurilor ţigăneşti, măsurile represive culminând cu pierderea tutelei părinţilor şi darea spre adopţie sedentarilor a copiilor romi de peste cinci ani, precum şi cu interzicerea căsătoriilor intracomunitare[18].

Fiul acesteia, Iosif al II-lea (1780-1790), va extinde măsurile legislative ale mamei sale şi asupra Transilvaniei, în ordonanţele imperiale din 1782 şi 1783[19], însă punctele esenţiale ale programului iosefin, în speță familia mixtă, obligativitatea educaţiei şcolare, sedentarizarea ţiganilor sau participarea la serviciul religios, nu au putut fi puse în practică datorită intoleranţei majoritarilor sedentari, programul eşuând lamentabil[20]. Cu toate acestea, în Banat, în perioada iosefină numeroși ţigani s-au sedentarizat, documentele epocii atestându-i ca *neubanater*, adică bănăţeni noi, trăind alături de români, sârbi, unguri sau germani, în timp adoptând și limba populației alături de care a trăit. Totuşi, după moartea lui Iosif al II-lea în 1790, ţiganii au revenit la vechiul mod de viaţă, pe termen scurt nemodificându-se atitudinea ţiganilor faţă de sedentarizare. Ceea ce nu a reuşit politica represivă, o va face, dacă nu evoluţia societăţii atunci, pur şi simplu, timpul şi al său hazard socio-istoric, în secolul al XIX-lea ţiganii nomazi stabilindu-se, benevol, în mici comunităţi la periferia localităţilor. Sedentarizarea nu a modificat pe termen scurt percepţia negativă a sedentarului faţă de romi sau stereotipiile, perpetuate în mentalul colectiv până azi, băştinaşul nefiind deloc încântat să-şi împartă habitatul cu imaginea sa alterată, respectiv cu prototipul declasatului. Timpul însă a favorizat coabitarea pașnică dintre majoritari și romi.

Într-o conscripţie austro-ungară din 1893 în teritoriile obţinute de România în 1918 au fost înregistraţi 151.711 romi, din care 105.034 trăiau în Transilvania propriu-zisă, la nivelul întregii Ungarii fiind recenzați 274.940 de ţigani, dintre care 243.432 erau sedentari, 22.570 seminomazi și în fine 8.938 de nomazi, divizaţi în nu mai puţin de 1.026 de şatre, adică în medie 8 indivizi în fiecare ceată[21], cifrele sugerând că viaţa de cortorar era, la sfârşitul secolului al XIX-lea, într-un declin ireversibil.

Acceptarea romilor de către români și desigur de către ceilalţi locuitori ai spaţiului transilvănean a fost influenţată pozitiv și de evoluţia profesională a romilor, dorinţa de adaptare la cerinţele pieţei determinând crearea aşa-ziselor bresle naturale. Astfel, în spaţiu mioritic, după criteriul profesional s-au individualizat romii căldărari, care confecţionau vase

casnice, căldări sau cazane pentru obţinerea pălincii, rudari (respectiv băieşi sau aurari) căutători de metale preţioase, ţiganii ursari care susţineau spectacole unde foloseau urşi dresaţi, cărămidari, spoitori, care se ocupă cu repararea vaselor confecţionate de căldărari, romii geambaşi sau lovari în Transilvania, comercianţi de cai, sau ţiganii lăutari, lingurari, pieptănari etc[22]. La Felnac contactul cu şetrarii nu a lipsit, ci dimpotrivă. Aceştia veneau în sat confecţionau şi reparau căldări, dar şi coase, topoare, sape, furci şi alte unelte agricole, precum şi vase, potcoave, cuie, ciocane, cleşti sau arme[23], obiecte din lemn, prestând şi alte activităţi când se ivea ocazia.

Oricum șatra de ţigani îşi limita habitatul în orice sat bănăţeano-transilvănean, și implicit și în Felnac, până când, din propria-i perspectivă, localitatea era exploatată economic la maxim, deservirea celorlalţi efectuându-se într-un ritm alert, nu numai din nevoi practice, ci şi datorită toleranţei limitate temporal de care beneficiau din partea sătenilor, lucru menţionat de către o serie de cronicari: „După o veche legendă, în fiece sat au voie să stea maxim trei zile după care trebuie să plece! Dacă vor să mai rămână trebuie să ceară permisiunea primarului satului”[24]. Aceste contacte periodice au înlesnit cunoaşterea reciprocă dintre felnăcani şi nomazi, sădindu-se germenele toleranţei. Ca urmare, conform surselor orale, la început de secol XX câteva cete de ţigani nomazi erau sedentarizate la marginea Felnacului, în locul denumit apoi *Valea lu' ţigani*. La începuturi, aceştia nu aveau case, locuind se pare în colibe, de tip bordei, indiferent de anotimp, în perioada interbelică: "îmi amintesc că pe vremuri, înainte de al doilea război mondial ţiganii noştri trăiau în câteva colibe fie vară fie iarnă. Condiţiile erau grele. Nu erau mulţi. Câteva familii! Pe atunci ştiau să vorbească ţigăneşte"[25]. Integrarea lor s-a efectuat fără rezerve. "Ţiganii pe atunci lucrau la românii cu pământ. Erau serioşi şi harnici. Pe vale nu se fura. Erau săraci dar cinstiţi. Puteai să-ţi laşi grâul să putrezească în câmp lângă ei că nu se atingeau de el. Dacă aveau nevoie de ceva, lucrau"[26]. Casele erau mai mici ca ale celorlalţi şi în prima fază au construit treptat, o parte în perioada interbelică, iar o altă parte după al doilea război mondial. Aşezămintele erau din "nuiele împletite, fără fundaţie, lipite cu pământ şi acoperite cu cartoane, paie sau trestie. Aveau în general o cameră. Abia în anii '70 şi '80 au construit case din pământ. Alea vechi stăteau să se dărâme"[27].

Modul de viaţă al acestora îmbina armonios exotismul structurii psihice a nomadului rom cu obiceiurile majoritarilor sedentari din Felnac: "Era viaţă frumoasă în ţigănie, pe vremuri. Veneau oamenii de la lucru şi se făcea joc seară de seară"[28]. Jocul se organiza după masa în cursul

săptămânii. Duminica era cel mai important joc şi ţinea până la ora 12 noaptea: " Veneau şi români şi jucau cu ţigăncile. nu erau probleme. Nu se băteau pe vremuri"[29]. Ambianţa era completată de comunitatea de vârsta a doua şi a treia, care supraveghea jocul şi tinerii, deoarece "fetele erau ţinute din scurt nu ca acuma", iar femeile bârfeau, bărbaţii jucau cărţi, "farbă, şaizecişişase, fielcău" întregind un peisaj boem şi exotic: "Jocul ţi-l făceau muzicanţii, care erau tot ţigani din Felnac… Diva, Milancu, Buză, Boată, Traian... ei cântau şi la români sau sârbi şi erau plătiţi cu grâu şi cucuruz după treierat, de feciori. Se făceau şi spectacole la cămin de teatru şi dans ţigănesc. Cu ţiganii de pe vale!"[30] Această coabitare idilică a durat până în anii '70 când în sat au venit numeroşi romi din alte părţi pentru a lucra la complexul de porcine: "Când au venit, s-au stricat lucrurile. Au început să fure şi i-au stricat şi pe ai noştri. Pe vale era curăţenie. Era o fântână de apă de unde duceau toţi românii şi sârbi care stăteau aproape. După ce au venit ţiganii străini s-a stricat fântâna"[31]. Oricum, sporul migratoriu face ca numărul romilor din sat să crească. O parte s-au stabilit în Vale, iar ceilalţi în Chiartăş, Bărăgan, Forăuţa sau în sat alături de români şi sârbi. Revenind la romi băştinaşi, putem spune că aceştia au împrumutat în mare parte principiile modului de viaţă tradiţional al majoritarilor, de care erau strâns legaţi. Astfel, evenimentele majore din viaţa omului, respectiv naşterea, nunta, moartea erau tratate, cu foarte mici excepţii, după modelul oferit de ceilalţi: "Copiii erau născuţi acasă. Era o moaşă din sat care era ca mama noastră. Nu conta pentru ea că suntem ţigani. Oricând o chemai venea. La micuţ i se făceau descântece. Lăuza nu ieşea fără din casă, până la botez. Bărbatul până la şase săptămâni trebuia să fie la opt acasă. La şase săptămâni era botezul"[32]. Nunta, la rândul, ei era sărbătorită de întreaga comunitate. Fetele se măritau pe la 15 ani, iar băieţii se însurau pe la circa 18, 19 ani, după armată[33]. Fata îşi alegea alesul inimi, căsătoriile fiind dezinteresate material datorită statutului economic asemănător. Nunta dura de duminică până luni şi se făcea în cort pe vale. În ceea ce priveşte înmormântarea există unele diferenţe majore faţă de majoritari. La ceremonia funebră nu lipseau lăutarii[34].

Mortul era obligatoriu privegheat două nopţi, deci înmormântarea dura trei zile. La căpătâiul mortului stătea un bătrân care-i striga să se scoale în plânsetele celor din jur, căci au venit lăutarii. Aceştia cântau persoanei decedate la 12 noaptea câteva melodii de jale, prima dată la geam, după care intrau şi continuau în casă[35]. Înainte de cinci dimineaţa, muzicanţii cântau defunctului melodia „zorile”[36]. Lăutarii mai cântau în ultima zi până la venirea preotului, în drum spre groapă, la colţuri de stradă, moment în care

părintele înceta slujba, şi la groapă când cântau melodii de joc celui plecat. Lăutarii şi groparii erau răsplătiţi doar cu băutură şi mâncare: "Erau altfel de timpuri. Îi dădeau românii, sârbii şi ţiganii la om şi cât era de sărac putea să facă pomană cu răchie, vin şi mâncare"[37]. Demn de reţinut din modul arhaic de viaţă al ţiganilor felnăcani este că portul a fost împrumutat de la majoritari, femeia nu îşi tăia părul, cele măritate purtau conci sau că fetele nu se spălau pe picioare în faţa părinţilor. Un mod de viaţă tradiţional care s-a pierdut în negura timpului. Ireversibil!

În ceea ce priveşte evoluţia numerică oficială a ţiganilor aceasta este contradictorie. Mulţi dintre ţiganii felnăcani la recensăminte nu-şi declară nici azi originea etnică, recenzorul fiind obligat prin lege să-l recenzeze ca atare, indiferent de opinia proprie. Totuşi, la recensământul din 1930 în sat au fost recenzaţi 12 ţigani dintre care 9 aveau ca limbă maternă ţigănească[38]. În 1966, majoritatea ţiganilor din sat îşi declină originea etnică, declarându-se probabil români astfel încât sunt consemnaţi doar patru etnici romi[39]. Nici un individ nu mai utiliza limba romani ca limbă maternă. La recensământul din 1992 au fost înregistraţi 241 de ţigani[40], iar la cel din 2002, 259 de ţigani[41]. Evoluţia ascendentă numeric nu se datorează sporului natural ridicat sau unui factor migratoriu exploziv. Pur şi simplu ţiganii din Felnac şi-au asumat apartenenţa etnică, fără complexe, constituind actualmente o prezenţă exotică şi constantă în peisajul etnic felnăcan.

B. Slovacii

Încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea românii vor domina numeric în cadrul populaţiei eterogene etnic a satului, fiind urmaţi din acest punct de vedere de sârbi şi la mare distanţă de slovaci, grup etnic stabilit în comună în secolul XIX, care datorită originii slave a avut tendinţa de a fi considerat parte integrantă a etniei sârbe, fapt ce va determina pierderea identităţii naţionale a slovacilor felnăcani. Slovacii s-au aşezat pe teritoriul actual al României în trei valuri independente, primul din ele venind în secolele XVIII-XIX, migraţie care s-a finalizat cu aşezarea slovacilor în diferite localităţi din zona Aradului şi a Banatului, venirea slovacilor la Mocrea fiind atestată în 1747, la Nădlac în 1803, urmând apoi Butin, Vucova, Brestovaţ etc., imigranţii fiind de rit evanghelic. Cel de al doilea val de migrare a slovacilor, de data aceasta de rit romano-catolic, a început se pare în jurul anului 1790 prin înfiinţarea localităţilor Budoi, Vărzari din zona păduroasă a munţilor Plopişului, mai apoi, în prima parte a secolului XIX, etnicii slovaci înfiinţând şi alte localităţi, cum ar fi Sinteu, Făget, Serani şi altele. Cel de al treilea val de emigrare s-a derulat în Bucovina, în a

doua parte a secolului XIX, unde slovacii s-au aşezat în localităţile Poiana Micului si Soloneţ, fiind asimilaţi după 1945 de către locuitorii polonezi din zonă[42].

În a doua parte a secolului XIX, centrul spiritual al slovacilor din România s-a conturat a fi oraşul Nădlac. La Felnac, anul în care s-au stabilit slovacii în localitate nu este cunoscut şi nici nu se pot face supoziţii în ce perioadă a secolului XIX aceştia au descins în localitate. Cert este că vor fi denumiţi de băştinaşi *tuăţ*, iar apelativul reprezintă o derivaţie de la numele dat acestora de unguri, respectiv *toth*. La Felnac, slovacii au venit în secolul XIX şi s-au stabilit în sud-estul satului, într-o zonă compact populată de ei denumită *cotul toţăsc*. Cel mai probabil nou-veniţii şi-au ridicat case după modelul oferit de băştinaşi. Sunt mici şansele ca slovacii să fi cumpărat sau ocupat case părăsite, dintr-un motiv sau altul, de români ori de către sârbi. Conform surselor orale că minoritatea slovacă s-a integrat destul de greu în comunitate. Localnicii spun că "or fost oameni mai şozi, mai dificili... nu se te puteai băga între ei la chefurile lor, unde ieşea tot timpul cu scandal. Petreceau ei între ei, se căsătoreau numai cu de-ai lor, pe vremuri. Le era aşa cumva ruşine de naţia lor"[43]. Acest fapt, precum şi originea slavă, a reprezentat o premisă importantă a asimilării lor de către sârbi: "tuăţî s-or dat cu sârbii"[44], tocmai datorită complexelor legate de originea lor etnică. Studiul evoluţiei numerice a slovacilor confirmă indubitabil acest lucru. Astfel în 1880 erau în sat 88 de slovaci, în 1910 un număr de 95 de slovaci[45], iar în 1930 au fost recenzaţi 117 slovaci, dintre care 99 foloseau ca limbă maternă slovaca[46]. Evoluția *in crescendo* a slovacilor s-a încheiat ulterior, în a doua jumătate a secolui al XX-lea evoluând pe alte coordonate. În 1966, în Felnac mai existau 40 de slovaci, dintre care doar 22 au declarat ca limbă maternă slovaca[47]. Cert este că în prezent nu mai putem vorbi de o minoritate slovacă în Felnac. La recensământul din 1992, în sat trăiau oficial 11 slovaci[48], iar în 2002 nu au fost înregistraţi decât cinci etnici slovaci[49]. Descendenţi ai toţilor, altădată parte integrantă şi importantă a cosmopolitismului felnăcan, aproape că nu mai există. Neamul lor s-a stins. Slovacii felnăcani sunt istorie sau cifre recenziale. Aceştia au fost asimilaţi de către sârbi şi români, fie pe cale naturală, prin căsătorii mixte, fie prin negarea originii etnice şi declararea apartenenţei la naţiunea sârbă.

Alte minorități felnăcane

Dintre minoritățile cu un oarecare impact în dezvoltarea socială și implicit în evoluția istorică a Felnacului amintim evreii, germanii și ungurii. Credem însă că rolul evreilor și al germanilor a fost cu mult mai puternic

decât cel al maghiarilor. Astfel evrei chiar dacă în comunități mici erau implicați activ în viața economică a satului românesc în general, ca întreprinzători particulari, iar Felnacul nu credem că face rabat din această perspectivă. Germanul felnăcan, la rândul său, în consens cu imaginea favorabilă în regiune, a reprezentat o importantă punte de comunicare cu nemții din Zădăreni și din Sânpetru German, tentantă cel puțin datorită contactului cu modelul nemțesc de organizare. În cea ce privește comunitatea maghiară indiscutabil tensiunile etnice și eventual neîncrederea reciprocă a diminuat semnificativ rolul și impactul comunitar al acestora, pe care probabil l-ar fi putut avea în condiții normale. Cert este că atât evrei cât și nemții, din motivele prezentate mai sus, și-au depășit cu mult condiția de minoritate etnică felnăcană de doar câteva suflete, condamnată prin definiție la amorțire.

Germanii felnăcani putem spune că au o tradiție istorică la nivel de prezență în localitate în condițiile în care ne raportăm la colonizările germanilor din 1725 la Felnac. Numărul și procentul nemților în cadrul populației Felnacului nu a fost însă unul consistent, astfel că în 1880 numărul felnăcanilor germani era de 72 de persoane, în 1910 a fost de 57 de persoane[50], la 1930 în sat trăind, conform recensământului din acel an, doar 34 de etnici germani, un număr de 33 de felnăcani având drept limbă maternă germana[51]. În 1966 la Felnac au fost consemnați 20 de nemți și 19 vorbitori de germană, pentru ca în 1992 și 2002 numărul etnicilor germani să se ridice la doar 14 persoane, o realitate care nu ne poate face să întrezărim un viitor roz pentru o comunitate aflată, ca și slovacii, în pragul dispariției.

Evreii au dispărut oficial din peisajul etnic al satului la începutul secolului XX, în statisticile din 1880 și din 1910, respectiv la recensământul din 1930 nefiind consemnat nici un etnic evreu. Memoria colectivă reține însă și în prezent faptul că evreii locali aveau mici afaceri în sat și că participau activ la viața religioasă și laică specifică, ținând legătura cu comunitățile din Arad și din Vinga, unde de altfel existau rabini și sinagogi. Prezența lor în localitate este dovedită de monumentele funerare din cimitirul din partea de est a satului, grupate într-un areal restrâns, special dedicat unei comunități pe care și acest aspect al specificului ei îi reflectă unitatea. Într-un mod oarecum ironic doar defuncții sunt cei care au mai rămas dintr-un grup etnic altădată viu în viața satului.

Maghiarii, de asemenea au constituit un grup restrâns, au avut o

oscilaţie numerică contradictorie în secolul XX. Astfel în 1880 în Felnac erau 20 de maghiari, în 1910 un număr de 74 de persoane[52], iar în 1930 în localitate trăiau 50 de unguri[53]. În 1966 un număr de 41 de felnăcani erau de etnie maghiară[54], pentru ca în 1992 în Felnac să mai fie doar 14 unguri. În 2002 grupul de maghiari felnăcani era alcătuit însă din 31 de persoane, sporul migratoriu ajutând comunitatea să supraviețuiască la Felnac. La fel ca și celelalte mici grupuri etnice locale, maghiarii par condamnați însă pe termen lung la pierderea identității naționale, lipsindu-le, în virtutea numărului foarte mic de indivizi, acea forță comunitară care reprezintă un contrabalans la asimilare.

4. Migraţia ardelenilor şi relaţia lor cu băştinaşii

În cadrul procesului de autodefinire, precum şi de definire al *celuilat*, al *străinului*, la nivel de prevalenţă şi de ierarhizare a cadrelor de referinţă în funcţie de care este perceputul *intrusul*, întâlnim inevitabil variabile importante de la o comunitate etnică, religioasă, regională sau locală la o alta. Pe de altă parte se evidenţiază un anume consens în privinţa proiecţiei unui model ideal al imaginii de sine pentru fiecare comunitate în parte, nimic altceva decât o proiecţie idealizată a unui stereotip regional. În virtutea principiilor acestui mecanism social de apologizare a virtuţilor regionale s-a conturat şi imaginea *bunului bănăţean* şi prin extensie a *bunului felnăcan*. Desigur între acest produs al imaginarului colectiv şi experienţa habitatului în regiune a diferitelor etnii există legături indestructibile, multiculturalismul şi coabitarea nefiind lipsită de momente tensionate, chiar conflictuale.

Cu toate acestea interacţiunea multietnică specifică Banatului a fost valorizată în aspectele ei pozitive şi transformată într-un reper nu doar identitar, ci şi unul moral al construirii unei imagini de român bănăţean superior celorlalţi exponenţi regionali ai spaţiului mioritic, în speţă olteni, moldoveni, ardeleni etc. Pedalarea pe o relaţie directă şi explicită a celor două repere identitare, respectiv român-bănăţean, este indiscutabil normală, în condiţiile în care se doreşte evidenţierea rolului istorismului de către imaginarul colectiv în superioritatea recognoscibilă a bănăţeanului. În fond această oglindire intrinsecă şi autoidentificare apologetică sunt rodul toleranţei multietnice, experimentată temporal, al bunei înţelegeri cu *vecinul*, al interacţiunii profitabile înspre *celălalt*, în speţă german, sârb sau ungur, într-un spaţiu concurenţial în care superioritatea străinului în anumite domenii de activitate, recunoscută când e cazul (vezi clasicul exemplu german) este valorificată în spirit pragmatic şi implicit transformată în ştachetă a performanţelor dezirabile.

Pe de altă parte românul bănăţean a valorificat la fel de pragmatic şi atuurile generate din calitatea de român, pentru a-şi etala în anumite dimensiuni ale sferei sociale superioritatea faţă de celelalte etnii, abilitatea de a exploata în folos propriu experimentarea *diferitului* parând a fi poate cea mai importantă a românului bănăţean, abilitate care îl situează pe acesta în proximitatea dezirabilă a occidentalului european şi mai ales îi acordă, inechivoc, statutul de a fi primul dintre români.

Mai mult decât atât, în măgulitoarea imagine de sine specifică românului bănăţean, acesta se vede diferit de românul ordinar, căruia îi lipseşte, pentru a fi la fel de bine plasat în cadrul ierarhiei piramidale specifice, standardele superioare, chiar maximale, de evoluţie, în speţă experienţa fertilă a habitatului într-un mozaic al naţiunilor, experienţă din care au simţit, cel puţin în secolul XX, că au ieşit, în calitate de români, învingători. Nota de superioritate relaţionară cu ardelenii - evident din perspectivă unilaterală bănăţeană, în condiţiile în care şi ardelenii şi-au construit o imagine idilică intrinsecă asemănătoare - rezultă tocmai din construirea acestei percepţii. Acest tip de imagine idilică despre virtuţile comunităţii au avut-o şi o au şi felnăcanii. Nou-veniţii pot fi cel mult toleraţi în dorinţa lor de integrare, nu şi agreaţi. Cel puţin pe termen scurt, până individul dovedeşte calităţi personale demne de respect.

Imigrantul, în Felnac nu a fost întâmpinat cu braţele deschise de băştinaşi, ci cu rezerva şi răceala dictată de conştiinţa superiorităţii nete faţă de celălalt. În acest cadru mental, care a persistat până în anii 80-90 profitând de oportunităţile oferite de locurile de muncă din sat şi de sporul natural redus un număr mare de ardeleni, în special din Depresiunea Beiuşului şi Maramureş şi-au părăsit vetrele şi au emigrat în Felnac, după război şi în special în ani 60-70: "Am venit că era traiul mai bun. Puteai să lucrezi la colectiv, complex, semeteu, refacerea... A fost un sat bogat"[55]. Practic, sporul natural extrem de redus al acelei perioade a fost substituit cu sporul migratoriu, astfel că localitatea nu s-a depopulat, cum ar fi decurs lucrurile fără această realitate demografică. Numeroşi băştinaşi erau adepţii familiei cu unul sau doi copii. De asemenea, numeroşi fii ai satului s-au dezrădăcinat, părăsind localitatea, şi s-au stabilit în Timişoara sau în Arad. În acest context, satul se confrunta cu pericolul îmbătrânirii populaţiei şi al depopulării. Dintr-o localitate cu istorie seculară, Felnacul risca să devină un sat cu o populaţie rarefiată şi îmbătrânită, raportându-ne desigur la pretenţiile demografice ale societăţii acelor ani. Casele goale nu au rămas mult timp aşa, fiind cumpărate de imigranţii ardeleni. Numărul nou-veniţilor a fost unul consistent. După propriile aproximări câteva sute de familii, suficiente ca satul să-şi perpetueze vitalitatea şi forţa

comunitară. Pentru noii veniţi integrarea a fost relativ facilă, chiar dacă băştinaşii i-au întâmpinat cu o răceală dictată de eterna rezervă a localnicului faţă de celălalt, de străin. „Trebuia să treacă ceva timp ca să fii acceptat. Un străin era acceptat atunci când era chemat la givan sau când stătea cu felnăcanii la masă la birt. Pentru noi erai *gug* și dacă erai din Zădăreni sau Sânpetru. Răceala dura în funcție de individ. Dacă erai om de treabă dura doi, trei ani, dacă nu toată viața”[56].

Rezervele față de noii veniți au fost cel puțin la fel de intense și la nivelul generației de felnăcani a anilor 90, indiferent de perioada în care familiile lor s-au stabilit în Felnac, un semn că este vorba pur și simplu de educație, de mentalitate și de un spirit al locului. Ostilitate în masă faţă de ardeleni nu s-a consemnat. Practic, băştinaşii le-au propus noilor felnăcani un set de valori. Șocantă la început și percepută ca un mesaj ostil prin definiţie, răceala şi rezervele i-au ajutat şi chiar silit pe imigranţi să se integreze. Un comportament altfel decât cel promovat pe plan local năştea stereotipii şi determina marginalizarea. Cu cât ardeleni au înţeles mai repede să le adopte valorile şi să renunţe la modul de viaţă specific regiunii pe care o reprezentau, cu atât mai repede au fost adoptaţi în marea familie a felnăcanilor.

Rivalităţile şi neînţelegerile survenite în particular întăresc cadrul general evocat mai sus. Evident, din perspectiva migraţiei populaţiei, Felnacul este şi va rămâne un sistem deschis, în care vin şi pleacă indivizi. După Revoluţie însă, aria de imigranţi s-a restrâns, aceştia venind în sat din municipiul Arad şi împrejurimi. Percepţia noilor veniţi este cu totul alta. Mentalităţile s-au modificat, s-au diluat în intransigenţă, iar imigranţii sunt acceptaţi mult mai uşor. Integrarea şi relaţionarea cu băştinaşii, altădată atât de rezervaţi prin educaţie, s-a simplificat, în concordanţă cu sistemul de valori contemporan.

Note

1. Interviu cu Drănici Gheorghe.
2. Informaţie primită de la Mihai Boată.
3. vezi *Recensământul general al populaţiei României, 1939*, vol. II, p. 757.
4. vezi *Recensământul populaţiei din 21 februarie 1956*, p. 148.
5. vezi *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 15 martie 1966, regiunea Banat,* vol. I, p. 123.
6. *Ibidem,* p.143.
7. date oficiale primite de la Direcţia Judeţeană de Statistică.
8. *Ibidem.*
9. Viorel Achim, *Ţiganii în Istoria României*, ed. Enciclopedică, Bucureşti,

1998, p.15.
10. Gheorghe Sarău, *Rromi, India şi limba rromani,* ed Kriterion, Bucureşti, 1998, p. 23.
11. Ibidem, p. 117
12. *Ibidem*.
13. V. Achim, *op. cit.,* p. 21
14. *Ibidem,* p. 27
15. Heinrich von Wlislocki, *Asupra vieţii şi obiceiurilor ţiganilor transilvăneni,* ed. Kriterion, Bucureşti, 1998, p. 22.
16. A. Răduţiu, „Populaţia Transilvaniei în ajunul călătoriei din anul 1773 a lui Iosif al II-lea", în vol. S. Manuilă,. *Studii de demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, Cluj-Napoca, 1995, p. 76-77.
17. M. Zăloagă, *Politica imperială austriacă şi opiniile istoriografiei iluministe faţă de chestiunea ţigănească din Transilvania în secolul al XVIII-lea,* in Anuarul arhivelor mureşene, II Târgul Mures, 2003, p.120
18. *Ibidem.*
19. V. Achim, *op. cit*., p. 70.
20. Z. Marian, *Politica imperială*..., op. cit., p. 124-127.
21. I. Bolovan, "Romii din Transilvania în a doua jumătate a sec al XIX-lea. Aspecte statistice şi demografice", în *Modele de convieţuire in Europa centrala şi de vest,* Arad, 2000 p. 243-256.
22. Delia Grigore, *Curs de antropologie şi folclor rom...* p. 54-58.
23. V Achim, *op. cit.,* p. 123.
24. *Ibidem.*
25. Interviu cu Mihai Boată.
26. Interviu cu Serdineanţ Gheorghe.
27. Interviu cu Elena Sala, n 1949., Felnac, nr.168.
28. Interviu cu Perin Coriolan, n. 1951.
29. *Ibidem.*
30. *Ibidem.*
31. *Ibidem.*
32. *Ibidem.*
33. Informaţie primită de la Perin Coriolan.
34. Informaţie primită de la M. Boată.
35. *Ibidem.*
36. *Ibidem.*
37. Interviu cu Perin Coriolan.
38. vezi *Recensământul general al populaţiei României, 1939*, vol. II, p. 757.

39. vezi *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 15 martie 1966, regiunea Banat,* vol. I, p. 123.
40. date oficiale primite de la Direcţia Judeţeană de Statistică.
41. *Ibidem.*
42. vezi ro.wikipedia.org/wiki/Slovacii din România.
43. Interviu cu Mihai Boată.
44. *Ibidem.*
45. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Aşezările. Populaţia*, op. cit.
46. vezi *Recensământul general al populaţiei României, 1939,* vol. II, p. 757.
47. vezi *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 15 martie 1966, regiunea Banat,* vol. I, p. 123.
48. date oficiale primite de la Direcţia Judeţeană de Statistică.
49. *Ibidem.*
50. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Aşezările. Populaţia*, op. cit.
51. vezi *Recensământul general al populaţiei României, 1939,* vol. II, p. 757.
52. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Aşezările. Populaţia*, op. cit..
53. vezi *Recensământul general al populaţiei României, 1939*, vol. II, p. 757.
54. vezi *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor din 15 martie 1966, regiunea Banat,* vol. I, p. 123.
55. interviu cu Miloş Florica.
56. interviu cu Sinişa Milosav.

Toate persoanele intervievate sunt din Felnac!

Asociaţionismul cultural în Arad după Marea Unire

The cultural partnership in Arad after the Great Union

Virgil Valea,
Şcoala Gimnazială „Mihai Eminescu”, Arad

Abstract

After the Great Union, the West of the rounded Romania, which was still under the spectrum of cultural and political traditions of the pre – war Arad, lived at the maximum the policy of the interventionist cultural experience pursued by the new authority. The Romanian cultural societies from Arad reorganized their activity in the spirit of the new social – economical and political realities, bringing themselves a substantial input to the resizing of the nation in the decades three and four. The cultural associations and societies had known a big development after 1918 in Arad County, where a statistic of the local City Hall registered the existence of 92 organizations of all nationalities, with cultural, philanthropic, sporting, assurance and economical purposes. From these, 22 had a cultural content and only 5 were Romanian cultural organizations.

Keywords: nationalities, associations, societies, cultural, philanthropic, sporting, assurance, economical

Crearea României Mari a declanşat acţiunea de redefinire naţională dar şi criza socială şi culturală, cele două aspecte fiind într-o deplină corelaţie. Frământările pentru formarea noului stat au fost în esenţă o revoluţie naţională, în ciuda legăturilor tradiţionale existente între „Regat” şi „Regiuni”, ea a iniţiat agitata construire a naţiunii cât şi competiţia civilă care a urmat între anii 1919-1940. Pe aceste coordonate, societatea românească a avut o dezvoltare discontinuă în perioada interbelică, cauzată de tensiunile ce au apărut după 1918 prin:

-încorporarea minorităţilor, mai urbanizate, mai educate şi mai moderne decât românii.

-impunerea unor norme democratice occidentale care au acordat drepturi egale naţionalităţilor şi percepute de către români ca un altoi nelegitim, străin

-lipsa de unitate în cadrul comunităţii române, divizată regional prin tradiţii şi culturi[1]

În acest context problema urgentă pentru autorităţile statale române consta în integrarea socială, politică şi culturală a ţării mărite. Soluţia aleasă de către guvernanţi a fost iniţierea politicii culturale intervenţioniste în lumea urbană, cu ajutorul intelectualităţii naţionaliste, care urmărea favorizarea românilor prin înlăturarea neromânilor şi dezvoltarea elitei etnice româneşti, naţionalizarea instituţiilor şi a oraşelor mari[2].

Vestul României întregite aflat încă sub spectrul tradiţiilor culturale şi politice ale Aradului antebelic, trăia din plin experienţa politicii culturale intervenţioniste dusă de către noua autoritate. Societăţile culturale româneşti din Arad şi-au reorganizat activitatea în spiritul noilor realităţi socio-economice şi politice, aducându-şi un aport substanţial la redimensionarea naţiunii în deceniile trei-patru.

Asociaţiile şi societăţile culturale au cunoscut o dezvoltare însemnată după 1918 în oraşul Arad, unde o statistică a primăriei locale consemna existenţa a 92 de organizaţii ale tuturor naţionalităţilor, cu scopuri culturale, filantropice, sportive, de asigurări şi economice. Dintre acestea, 22 aveau conţinut cultural şi doar 5 erau organizaţii culturale româneşti:

- Societatea de lectură a ceferiştilor- preşedinte Tirguliţa Alexandru
- Reuniunea femeilor române din Arad- preşedinte Adriana Ispravnic
- Societatea doamnelor române din Arad- preşedinte Livia Mladin
- Societatea ortodoxă naţională a femeilor române- preşedinte Hortensia Pop
- Asociaţia culturală din Arad- preşedinte Vasile Goldiş[3]

De remarcat faptul că în Aradul postbelic mişcarea feministă câştiga tot mai mult teren, alături de semicentenara Asociaţie culturală arădeană.

Asociaţionismul cultural s-a manifestat şi în lumea sătească a ţinutului Aradului, unde la începutul deceniului patru erau înregistrate 186 de societăţi şi aşezăminte culturale (coruri, fanfare, societăţi „Sfântul Gheorghe”, reuniuni şi societăţi de lectură, cercuri şi despărţăminte Astra, biblioteci, cămine culturale şi case naţionale), cu un efectiv de 5805 membri[4]. Din cele 186 societăţi, asociaţii şi aşezăminte culturale, 135 erau româneşti iar 51 funcţionau în localităţi rurale cu populaţie germană şi maghiară. Statistica prefecturii Aradului, realizată la cererea Ministerului

---

[1] Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 16.
[2] *Ibide*m, p. 349.
[3] A.N.D.J.A., fond *Primăria municipiului Arad*, dos. 5/1921, f. 9-18.
[4] *Ibidem*, fond *Prefectura judeţului Arad, acte administrative* dos. 237/1933, f. 2-150.

Instrucţiei, Cultelor şi Artelor, evidenţia existenţa unei vieţi culturale active în lumea sătească arădeană, expresie a ofensivei culturale a statului român la graniţa de vest. Aceeaşi statistică ne înfăţişa şi realitatea culturală tristă a localităţilor mici şi izolate din zona muntoasă Hălmagiu- Gurahonţ şi Valea Mureşului , unde în 42 de cazuri nu exista nici o asociaţie, societate sau aşezământ cultural[5]. Pentru a suplini această deficienţă şi pentru a completa activitatea instituţiilor culturale săteşti existente, statul a luat măsura constituirii de centre culturale în principalele localităţi din cele 10 plase ale judeţului. Centrele culturale erau conduse de către învăţători, ele având menirea să sădească în sufletul populaţiei un cât mai adânc sentiment de solidaritate în jurul ideii de stat român şi pentru apărarea intereselor superioare ale acestuia precum şi o mai sporită dezvoltare a conştiinţei naţionale. Propaganda culturală se realiza prin şezători culturale ţinute duminica şi în sărbători, după un program stabilit de către revizoratul şcolar. La organizarea acestor activităţi mai participau, alături de şcoală, biserica şi funcţionarii statului- primari, notari, consilieri comunali, subprefecţii, pretorii, medicii şi inginerii agronomi, care trebuiau „să concure cum şi cu ce pot la luminarea sătenilor şi propăşirea morală şi culturală a populaţiei spre binele şi liniştea ţării întregi”[6].

Activitatea cercurilor culturale din centrele de plasă s-a desfăşurat fără întrerupere pe toată perioada deceniului patru, numărul lor crescând de la 20 în 1927, la 29 în 1933, din care 27 în judeţ şi două în oraşul Arad. Fiecare cerc avea arondate între 5 şi 20 de comune şi ţinea în total şase şedinţe anuale[7].

Mişcarea culturală rurală românească, cu caracter popular, dirijată de către stat, s-a armonizat cu activitatea asociaţiilor şi societăţilor culturale ale elitei intelectuale din oraşul Arad; profesorii, medicii, avocaţii, ofiţerii români, au considerat că în acest mod pot veni în sprijinul ofensivei cultural-naţionale pentru românizarea graniţei de vest şi a oraşului reşedinţă de judeţ.

Despărţământul judeţean Astra-Arad

După 1918 activitatea „Astrei” a intrat într-un declin evident până în 1922, când la conducere a fost promovat arădeanul V. Goldiş, care a refăcut complet cele 87 de despărţăminte şi a formulat noi orientări programatice, în consonanţă cu noile realităţi din România reîntregită; orientarea „Astrei” spre Bucureşti şi Basarabia a fost completată cu „Sfânta Treime” care

---

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, dos. 21/1928, f. 35.
[7] *Ibidem*, dos. 259/1933, f. 126.

călăuzea sufletul marelui om politic şi de cultură: „Neamul, Tronul şi Credinţa”[8]. În conformitate cu aceste orientări, „Astra” a militat pentru solidaritate naţională, pentru cultivarea credinţei strămoşeşti şi a frăţiei dintre bisericile surori şi pentru înfrăţirea tuturor uniunilor culturale din ţară. În această atmosferă, la 5 noiembrie 1924, a luat fiinţă la Arad despărţământul judeţean al „Astrei”, prin fuziunea „Asociaţiei Naţionale din Arad” cu „Astra” din Sibiu[9]. Despărţământul cultural al „Astrei” l-a ales ca preşedinte pe cunoscutul dascăl şi om de cultură Teodor Botiş, care era ajutat de către un comitet cercual din care făceau parte profesorii Ascaniu Crişan şi Nichi Lazăr, inginerul Nicolae Petrescu şi preotul şi istoricul dr.Gheorghe Ciuhandu[10]. Din anul 1932 direcţiunea asociaţiei a fost deţinută de către profesorul Ascaniu Crişan până în 1936, când la 8 martie, avocatul Iustin Marşieu, a preluat funcţia pe care a girat-o cu cinste şi competenţă până la sfârşitul epocii interbelice.

După constituire, despărţământul central şi-a extins treptat activitatea în întreg judeţul, prin constituirea de subdespărţăminte de plasă şi cercuri culturale. La mijlocul celui de-al doilea deceniu al epocii interbelice funcţionau şase subdespărţăminte la Şiria (cu cercul cultural la Ghioroc), la Sebiş, Gurahonţ, Hălmagiu, Pecica şi Arad, cu cercurile Grădişte şi Sânicolaul Mic[11]. În intervalul 1936-1939 conducerea despărţământului a deschis 22 de cercuri culturale noi la: Vărădia, Galşa, Şiclău, Socodor, Măderat, Chişineu-Criş, Sântana, Ghioroc, Aradul Nou, Pilu, Miniş, Şofronea, Bonţeşti, Covăsânţ, Zărand, Brusturi, Avram Iancu, Micălaca, Semlac, Şeitin, Târnova, Olari[12].

Programul de activitate al despărţământului Arad a cuprins conferinţe, serbări, comemorări, concursuri de cântece, costume şi dansuri româneşti, şezători, şcoli ţărăneşti, etc. Conferinţele cu tematică ştiinţifică şi culturală au constituit una din componentele de bază ale activităţii despărţământului. În realizarea acestora atât în oraş cât şi în comunele judeţului, conducerea „Astrei” a colaborat cu Asociaţia profesorilor secundari din Arad, cu profesorii universitari din Cluj constituiţi în organizaţia „Extensiunea universitară” (creată în 1924) cât şi cu cadrele universitare din Bucureşti, de pe lângă „Universitatea liberă”[13]. Conferinţele

---

[8] V.Goldiş, *Discursuri. Rostite în preajma unirii şi la Asociaţiunea culturală Astra*, Bucureşti, 1928, p. 33.
[9] A.N.D.J.A., fond *Astra, despărţământul cultural al judeţului Arad*, dos. 216/1924, f. 5.
[10] *Ibidem*, f. 7.
[11] *Ibidem*, dos. 270/1934, f..7.
[12] *Ibidem*, dos. 290/1936, f. 4.
[13] *Ibidem*, dos. 217/1924, f. 4.

publice au avut loc în sala Palatului Cultural din Arad, ele beneficiind întotdeauna de o largă audienţă, pe măsura personalităţilor vieţii cultural ştiinţifice care au onorat cu prelegerile lor: Silviu Dragomir, G.B.Duică, Onisifor Ghibu, Sextil Puşcariu, Virgil Bărbat, Ion Lupaş, Coriolan Petreanu, Alexandru Lapedatu, Alexandru Borza, Vladimir Ghidionescu, Nicolae Iorga, Florin Ştefănescu Goangă, Mihail Dragomirescu, Ştefan Bezdechi, etc.[14] În comunele ţinutului Aradului au conferenţiat pe teme cultural-ştiinţifice şi sociale profesorii şcolilor secundare din Arad: Ascaniu Crişan, Inocenţiu Langa, T. Botiş, Nestor Blaga, T. Mariş, preoţii Caius Turicu, Florea Codreanu şi Vintilă Popescu, inginerul Nicolae Petrescu, doctorii Ion Pleşa, Dan Comşa şi Corneliu Radu, avocatul Octavian Lupaş, etc.[15] Enumerarea personalităţilor vieţii cultural-ştiinţifice locale care au conferenţiat, ilustra pe deplin mobilizarea largă pe care a reuşit-o despărţământul central „Astra" Arad în slujba propăşirii naţiunii, trecând peste disputele politice şi rivalităţile personale existente. Conferinţele au intrat în impas o dată cu manifestarea brutală a crizei economice în 1931, când autorităţile n-au mai acordat nici o subvenţie, fapt care a dus la abandonarea activităţii la sate şi la demisia preşedintelui T. Botiş. În cele din urmă s-a renunţat în 1934 la colaborarea cu „Extensiunea universitară" datorită neachitării de către primăria Arad a restanţelor băneşti pentru diurna conferenţiarilor. Ultima colaborare cu organizaţia clujeană s-a materializat la 10 februarie 1935, la un an de la moartea lui Vasile Goldiş, când s-a inaugurat la Palatul Cultural camera memorială a marelui patriot şi om de cultură; cu acel prilej a conferenţiat prof. univ. Silviu Dragomir despre „Vasile Goldiş, omul şi faptele"[16].

Sub îndrumarea despărţământului central Arad au fost organizate cu sprijinul învăţătorilor cursuri pentru analfabeţi în localităţile judeţului iar la Arad, sub îndrumarea profesorului Traian Mager, s-a organizat timp de un an- decembrie 1925- decembrie 1926- un curs săptămânal gratuit de limba română, istorie şi geografie pentru Şcoala specială de mişcare şi întreţinere C.F.R. Arad[17].

Medicii din judeţ s-au organizat în 1926 sub egida „Astrei" într-un cerc cultural medical care-şi propunea să combată bolile sociale, îndeosebi

---

[14] *Ibidem*, dos. 247/1929, f. 12, dos. 260/1931, f. 7-8, dos. 261/1931, f. 52, dos. 263/1932, f. 2-3.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem*, dos. 270/1934, f. 5.
[17] *Ibidem*, dos. 217/1924, f. 5.

tuberculoza, şi să promoveze în acelaşi timp grija pentru igiena corporală şi alimentară; preşedintele acestui cerc a fost ales doctorul Dan Comşa[18].

În colaborare cu Camera agricolă Arad şi cu sprijinul prefectului Ioan Groza, care a aprobat o subvenţie de 121070 lei, s-au creat în 1935 şcolile ţărăneşti care erau de fapt cursuri de calificare pentru truditorii satelor arădene. Prima şcoală ţărănească a fost organizată la Săvârşin, la iniţiativa învăţătorului Iosif Păcurariu, în februarie 1935[19]. În acelaşi an s-a creat şcoala ţărănească de la Gurahonţ iar în 1938 cele de la Comlăuş, Covăsânţ şi Olari. Un sistem propriu de organizare l-a avut şcoala ţărănească din Avram Iancu, unde „elevii" au fost instruiţi acasă de către învăţătorul Gheorghe Martin, care le-a adus cursanţilor caiete şi creioane. La iniţiativa aceluiaşi învăţător entuziast a fost editată revista litografiată a satului „Gând curat"[20].

Propaganda culturală în lumea satului arădean s-a realizat şi prin serbări şi şezători culturale la care au participat alături de săteni echipe formate din elevii liceelor teoretice arădene, elevii Şcolii Normale şi studenţii Institutului teologic Arad, conduşi cu dăruire şi competenţă de dascălii lor: D. Gherman, T. Mariş, E. Vlad, C. Turicu, A. Lipovan, etc. Cântările, dansurile, recitările, scenetele, au fost completate cu conferinţe pe teme cultural-ştiinţifice şi practice, iar mai apoi cu horă şi dans până la ore târzii. Asemenea activităţi au avut loc la Ineu, Săvârşin, Cermei, Ghioroc, Şiria, Pârneava, Şega, Micălaca,etc.[21]

Stereotipia activităţilor despărţământului Astra cu aceleaşi conferinţe şi şezători culturale de ani de zile, a determinat îndepărtarea organizaţiei de la obiectivele naţionale propuse imediat după Unire, lucru sesizat şi de către conducerea acesteia, care şi-a propus diversificarea modului de abordare a problematicii lumii rurale. În această idee a fost difuzat în 1936 „Programul pentru ridicarea vieţii satului", el având caracter de obligativitate pentru toate cercurile din Arad şi teritoriu. Documentul reprezenta angajamentul pentru revitalizarea activităţii organizaţiei, luat de noua conducere sub preşedinţia avocatului Iustin Marşieu; el avea patru puncte distincte, cu referire la „Sănătate", „Muncă", „Minte" şi „Suflet". La capitolul „Sănătate" se propunea organizarea unei farmacii şi a unui dispensar pe lângă casa culturală, construirea unei băi populare, combaterea căsătoriilor premature, a concubinajului şi a divorţului. În privinţa „Muncii" se lansa ideea cultivării raţionale a pământului şi procurarea de maşini agricole,

[18] *Ibidem.*
[19] *Ibidem*, dos. 270/1934, f. 7.
[20] *Ibidem*, dos. 290/1936, f. 10.
[21] *Ibidem*, dos. 217/1924, f. 3.

crearea de pepiniere de pomi, creşterea vitelor de rasă, valorificarea superioară a produselor animale şi dezvoltarea industriei casnice. La subpunctul 3 se insista asupra necesităţii alfabetizării cetăţenilor, asupra întemeierii de biblioteci şi muzee săteşti. La ultimul subpunct, „Suflet", se cerea intensificarea propagandei pentru frecventarea bisericii, pentru înfiinţarea de coruri bisericeşti dar şi pentru mai buna îngrijire a cimitirului şi cinstirea memoriei oamenilor mari ai satului[22]. Prevederile programului erau dovada indubitabilă a apropierii despărţământului de realităţile lumii rurale, care se confrunta cu probleme multiple de ordin economic şi socio-cultural şi care necesitau o rezolvare în cel mai scurt timp. Din nefericire, mijloacele materiale aflate la dispoziţia asociaţiei n-au fost suficiente pentru realizarea practică a acestui program deosebit de ambiţios.

Despărţământul „Astra" Arad s-a remarcat în perioada interbelică prin angajarea plenară în activitatea de reconstrucţie a naţiunii şi a statului român, de răspândire a culturii şi a valorilor spiritualităţii româneşti la graniţa de vest. Ea a creat un model de organizare şi acţiune care a fost urmat mai apoi de către alte societăţi şi asociaţii culturale arădene cu care a colaborat adeseori în această perioadă.

Societatea „Cultul Eroilor"

Societatea „Cultul Eroilor"- filiala Arad s-a înfiinţat în 1927, la iniţiativa armatei române din Cetatea Aradului, reprezentată de către generalul Anton Ioanovici, comandantul Diviziei I –Cavalerie, în calitate de preşedinte[23]. Activitatea societăţii se axa în principal pe cinstirea memoriei eroilor naţiunii căzuţi în primul război mondial pentru întregirea naţională. În acest context ea a contribuit cu 160822 lei la ridicarea în 1929 a monumentului eroilor de la Hălmagiu şi a propus ridicarea la Arad a unui mausoleu în care să fie aduse urnele individuale cu osemintele eroilor căzuţi în război şi aflate în cimitirele din ţinutul Aradului. S-a realizat un proiect care cuprindea alături de mausoleu un mic altar şi un muzeu al războiului, care a fost trimis spre aprobare Societăţii „Cultul Eroilor" Bucureşti pentru a fi aprobat. Mausoleul a fost justificat atât economic, prin faptul că se reduceau foarte mult cheltuielile de întreţinere a mormintelor cât şi din punct de vedere moral-patriotic, el fiind considerat „un factor de educaţie etică şi patriotică"[24]. Din păcate, administraţia judeţeană n-a găsit sursele de finanţare a proiectului cu un milion de lei, fapt pentru care el nu s-a putut realiza.

---

[22] *Ibidem*, dos.289/1936, f. 1-4.
[23] *Ibidem*, fond *P.J.A. serviciul administrativ*, dos. 18/1930, f. 22-23.
[24] *Ibidem.*

Societatea a încercat şi reluarea acţiunii de ridicare a monumentului Unirii care fusese abandonată în 1921 de către Comitetul de iniţiativă în ciuda faptului că se adunase un fond de 212290 lei care erau depuşi la Banca „Victoria" şi Banca „Românească"[25]. Demersul societăţii nu a avut rezultatul scontat, el lovindu-se de indiferentismul inexplicabil al personalităţilor locale şi al autorităţilor statale, iar în anii următori criza economică a dus la devalorizarea pronunţată a sumei iniţiale depusă în băncile arădene.

Organizarea şi activitatea Societăţii „Cultul Eroilor" din Arad a însemnat implicarea armatei în ofensiva culturală care nu dădea roadele scontate la 10 ani de la Unire pe graniţa vestică a ţării întregite.

Asociaţia naţională şi culturală „Înfrăţirea"

În toamna anului 1927 Marele Stat Major şi Comandamentul Corpului VII armată făceau un apel către arădeni în care se cerea „o mai bună colaborare în sens propagandistic între autorităţile civile şi cler, pentru a combate propaganda străină făcută de duşmanii ţării... şi pentru consolidarea elementului românesc pe pământul pe care îl stăpâneşte astăzi"[26]. Apelul autorităţilor militare regionale a fost urmat la 29 noiembrie 1927 de consfătuirea ţinută la Comandamentul Diviziei I Cavalerie Arad, unde s-au întâlnit reprezentanţii autorităţilor civile, militare şi bisericeşti, care au ajuns la un acord de principiu privind înfiinţarea Asociaţiei „Înfrăţirea"; s-a convenit ca proiectul de statut şi programul de activitate să fie aprobate în cel mai scurt timp[27]. La începutul anului 1928 statutul „Înfrăţirii" a fost finalizat şi dat spre studiu elitei intelectuale arădene pentru a fi cunoscut şi îmbunătăţit. Alături de statut a fost difuzat şi „Studiul situaţiei: politice, economice, sociale şi culturale a judeţului Arad". Structurat pe şase capitole: Consideraţii generale (I), Situaţia politică (II), Situaţia economică (III), Situaţia socială (IV), Situaţia culturală (V) şi Concluzii (VI), documentul prezenta în termeni realişti şi deosebit de critici starea ţinutului la 10 ani de la Unire, el constituind de altfel argumentaţia solidă pentru fondarea noii asociaţii naţionale şi culturale[28]. În privinţa situaţiei culturale studiul remarca că aceasta era determinată de către situaţia politică şi economico-socială. Mediul cultural orăşenesc era caracterizat prin preponderenţa asociaţiilor culturale ungureşti „care canalizau toate valorile spre o cultură proprie ungurească". Se nota în acelaşi context şi preponderenţa presei maghiare care publica şase cotidiane şi patru reviste

[25] *Ibidem*, dos. 8/1929, f. 128.
[26] *Ibidem*, fond *Astra-despărţământul cultural al judeţului Arad*, dos. 244/1928, f. 2.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*, f. 6-7.

săptămânale, în timp ce ziarele româneşti, în număr de patru „erau preponderent politice... şi nu erau citite de către români”[29]. Societăţile culturale româneşti de la sfârşitul deceniului trei erau socotite prea numeroase şi lipsite de colaborare şi coordonare în acţiunile pe care le iniţiau. În mediul rural era deplânsă lipsa de preocupare pentru lectură, ţăranii nelecturând puţinele volume de beletristică sau de sfaturi practice pe care le aveau la dispoziţie în bibliotecile săteşti. La sfârşitul capitolului erau enumerate relele culturii arădene care constau în:

a)superioritatea în propagandă a minorităţilor prin societăţi culturale

b)lipsa educaţiei naţional-patriotice a funcţionarilor şi conducătorilor de la sat

c)slaba organizare a societăţilor culturale româneşti existente

d)inexistenţa unei prese româneşti corespunzătoare nevoilor culturale de propagandă şi contrapropagandă[30].

Pornind de la aceste constatări, statutul „Înfrăţirii” îşi propunea să remedieze relele constatate prin conlucrarea tuturor celor care doreau cu ardoare „consolidarea elementului românesc în părţile apusene ale ţării”[31]. Iniţiatorii documentului menţionau şi cele patru direcţii fundamentale în atingerea acestui obiectiv: formarea la sat şi la oraş de patrioţi români conştienţi de drepturile şi îndatoririle lor, iniţierea de organizaţii economice de tot felul care să contribuie la îmbunătăţirea stării economice a elementului românesc, strângerea legăturii sat-oraş şi colonizarea de români de la munte în oraş şi pe zona de frontieră[32].

Studiul situaţiei şi statutul s-au discutat şi aprobat la 31 ianuarie 1928 cu prilejul întrunirii ţinute în sala festivă a Primăriei din Arad. Ea a avut caracterul unei consfătuiri „naţionale” a tuturor românilor intelectuali din oraşul Arad, iniţiativa organizării având-o generalul Anton Ioanovici de la Divizia I Cavalerie[33].

Adunarea generală constitutivă a „Înfrăţirii” s-a desfăşurat abia la 12 mai 1928, la Palatul Cultural, iar constituirea Consiliului de colaborare-organul suprem de conducere, s-a realizat la 26 iunie 1928 în sala festivă a Liceului „Moise Nicoară”, la iniţiativa P.S. Grigorie Comşa, preşedintele de onoare al asociaţiei[34]. Preşedintele activ al Consiliului a fost ales Prea

---

[29] *Ibidem*, f. 10.

[30] *Ibidem*, f. 11.

[31] ***, *Statutul Asociaţiei naţionale şi culturale „Înfrăţirea” Arad*, Arad, Editura Diecezana, 1928, p. 1.

[32] A.N.D.J.A., fond *Astra, despărţământul cultural al judeţului Arad*, dos. 244/1928, f. 17.

[33] *Ibidem*, f. 2.

[34] *Ibidem*, f. 34.

Cuvioşia Sa Părintele Arhimandrit Policarp Moruşca, stareţul mănăstirii Bodrog, omul de încredere al episcopului. Vicepreşedinţia a fost încredinţată inginerului Nicolae Petrescu, directorul fabricii „Astra”, iar în funcţia de secretar a fost ales căpitanul Nicolae T. Popovici, şeful executiv al Societăţii „Cultul Eroilor”. Consiliul de colaborare avea în componenţa sa 23 de membri, din el făcând parte personalităţi ale vieţii cultural-ştiinţifice şi politice arădene: Aron Cotruş-ziarist, dr.Gh.Ciuhandu-istoric, Nicolae Mihulin şi Ascaniu Crişan-directori de liceu, Traian Mager şi Nichi Lazăr-profesori, Nicolae Petrescu-inginer, Filotti Zamfir-prefectul poliţiei, Nicolae Popovici-ofiţer, Constantin Sotirescu-judecător, etc. Pentru Comitetul executiv au fost aleşi ca membri A.Crişan, N.Petrescu, C-tin Sotirescu şi N.Popovici, ei alăturându-se preşedintelui activ Policarp Moruşca. Alegerile organelor de conducere au decurs într-o atmosferă de însufleţire, ele fiind rezultatul voturilor unanime prin aclamaţie[35].

Activitatea Asociaţiei „Înfrăţirea” s-a derulat la cumpăna dintre deceniile trei-patru ale epocii interbelice, într-o etapă de existenţă critică a societăţii româneşti, dominată de marea criză economică ce şi-a făcut simţită prezenţa nefastă în toate domeniile tânărului stat naţional. Neîmplinirile la mai bine de un deceniu de la Unire cât şi amploarea luată de către revizionism, au căpătat la graniţa de vest a României noi dimensiuni, efectul lor fiind mult mai mare decât în largul cuprins dinăuntrul ţării. În acest context „Înfrăţirea” a pus accent pe mobilizarea conştiinţelor, a intelectualităţii orăşeneşti şi rurale, care trebuiau să fie mesagerii propagandei naţional-culturale sistematice, fără menajamente în ţinutul Aradului şi în întreaga zonă vestică a ţării. Pe timpul activităţii sale , asociaţia a beneficiat de subvenţii de la stat în valoare de 50000 de lei pe care le încasa de la administraţia financiară a judeţului[36].

La începutul activităţii asociaţia a colaborat eficient în domeniul propagandei naţionale cu despărţământul central al „Astrei”, organizând împreună în anul 1929 patru conferinţe la Palatul Cultural, cu o problematică preponderent militar diplomatică, conferenţiarii fiind generalii I.Manolescu (2), G.Găvănescu şi profesorul Victor Cădere. Organizarea conferinţelor publice a fost ireproşabilă, fiecare membru şi simpatizant al „Înfrăţirii” primind câte o invitaţie personală; au primit de asemenea invitaţii toţi oamenii de cultură din oraş şi judeţ[37]. Participarea publicului a fost bună, o menţiune deosebită meritând funcţionarii publici care erau

---

[35] ***, *Statutul Asociaţiei...*,p. 8.
[36] A.N.D.J.A., fond *P.J.A. acte administrative*, dos. 4/1930, f. 60-61.
[37] *Ibidem*, dos. 8/1929, f. 7.

mobilizaţi de către prefectura care înţelegea să sprijine în acest mod ofensiva culturală a statului român.

Propaganda naţională întreprinsă de către asociaţie a primit noi valenţe o dată cu editarea la 1 noiembrie 1930 a propriului organ de presă, ziarul săptămânal „Aradul", care a avut o apariţie neîntreruptă până la 27 noiembrie 1932. Chiar de la primul număr, conducerea „Înfrăţirii" deplângea în articolul de fond situaţia critică a societăţii româneşti la 12 ani de la Unire, susţinând că responsabilitatea revine politicii de partid „care a slăbit şi chiar a anihilat roadele bune ale unor strădanii răzleţe". Era reafirmată în acelaşi timp ideea necesităţii creării „Frontului unic împotriva celor care nu s-au obişnuit cu ideea de stat naţional românesc, faţă de încercările de destrămare socială şi religios-bisericească"[38]. La crearea frontului unic erau chemate să participe instituţiile fundamentale ale statului- biserica, şcoala, armata, justiţia, care constituiau de altfel elementele indispensabile în ofensiva naţional-culturală desfăşurată cu intermitenţe de către guvernele româneşti interbelice.

Românizarea oraşului Arad şi a frontierei de vest constituia una din chestiunile de bază ale propagandei desfăşurată de către Asociaţia „Înfrăţirea". Lipsa de progres în această direcţie se datora, potrivit opiniei conducătorilor asociaţiei, inexistenţei clasei de mijloc româneşti (negustorii şi meseriaşii). Soluţia propusă era aceea a curmării mentalităţii „mâinilor murdare" şi orientarea tineretului spre şcolile profesionale şi susţinerea materială a acestuia pentru a-şi deschide întreprinderi viabile. În acest mod, treptat, se deschidea calea spre crearea burgheziei naţionale, fără de care Aradul nu putea căpăta niciodată caracter românesc, el rămânând mai departe „o oază de srăinism în mijlocul unei populaţii rurale româneşti atât de compactă şi sănătoasă"[39].

Progresul culturii arădene era posibil, în viziunea „Înfrăţirii", doar prin ridicarea generaţiei tinere, crescută de către profesorii români după Unire, care trebuia să înlocuiască „generaţia bătrână", dintre care personalităţile educate la Arad erau foarte puţine, marea lor majoritate stabilindu-se în oraş din alte părţi. Se spera că prin aportul tinerilor va creşte calitatea şi participarea la manifestările culturale din muzică, teatru, conferinţe, cinematografe, etc., care în acea perioadă erau în suferinţă.

Înfrăţirea cu lumea satului arădean constituia o altă idee de bază în activitatea asociaţiei, mai ales în situaţia în care viaţa ţăranilor se altera de la o zi la alta datorită crizei economice şi intemperiilor; într-un apel lansat

---

[38] *Aradul-organ al Asociaţiei Înfrăţirea*, Arad, an I, nr.1 din 10 noiembrie 1930, p. 1.
[39] *Ibidem*, nr. 2 din 17 noiembrie 1930, p. 7.

către toţi intelectualii se cerea sprijin pentru clasa ţărănească, pentru a nu se reedita un nou 1907 la 25 de ani de la acel trist eveniment[40].

Deşi respingea ferm implicarea în politică a membrilor săi, „Înfrăţirea” a sprijinit cu armele culturale guvernul Nicolae Iorga, pe care nu-l considera o „emanaţie politică”, ci „o patriotică încercare de a scăpa ţara din ghearele politicii sălbatice, care distruge, care face enorme pagube ţării...deoarece partidele politice au dus în parlament elemente politice nepregătite, nişte creaturi ale demagogiei deşănţate”[41]. Asociaţia şi-a oficializat sprijinul faţă de guvern prin acceptarea unui loc pe lista sa în alegerile parlamentare pe care a fost nominalizat directorul Liceului „Moise Nicoară”, profesorul Ascaniu Crişan.

În paginile „Aradului” s-a optat pentru idealul de împăcare şi înţelegere nu numai între români, ci între toţi cetăţenii Aradului, sarcină ce trebuia să fie îndeplinită de către orice membru adevărat al „Înfrăţirii”. În acest context se cerea obiectivitate jurnalistului maghiar „pentru ca minoritarii maghiari să cunoască sentimentele omeneşti ale românilor care ar duce la buna înţelegere şi ar elimina falsul naţionalism care serveşte intereselor tulburi”[42]. Din nefericire această apropiere n-a fost posibilă datorită manifestărilor revizioniste de la începutul deceniului patru ale Ungariei şi ale etnicilor maghiari din România. În acele împrejurări, „Înfrăţirea” îndemna membrii şi susţinătorii săi „să lupte contra uneltirilor revizioniste din interior şi exterior”[43].

Promovarea culturii în ţinutul Aradului a constituit o altă coordonată a activităţii propagandistice dusă de către „Înfrăţirea” şi ziarul „Aradul”. Ei au intervenit operativ ori de câte ori au apărut disfuncţionalităţi în politica culturală promovată de către autorităţi. Un astfel de moment l-a constituit protestul la intenţia desfiinţării Şcolii normale de fete după 11 ani de existenţă, pentru a aduce în locul ei Şcoala normală de băieţi ce funcţiona în afara oraşului, în cartierul Gai. Documentul se fundamenta pe ideea că aceasta era „singura şcoală de la graniţa de vest care pregăteşte fetele pentru cariera de învăţătoare; el arunca responsabilitatea pentru situaţia creată pe seama lipsei de activism a deputaţilor arădeni „care n-au reuşit să păstreze la Arad puţinul instituţional creat în ultimii 10 ani, în competiţie cu Timişoara şi Oradea, mereu favorizate”[44].

---

[40] *Ibidem*, nr. 43 din 6 septembrie 1931, p. 1.
[41] *Ibidem*, nr. 24 din 24 mai 1931, p. 1.
[42] *Ibidem*, nr. 4 din 1 decembrie 1930, p. 6.
[43] *Ibidem*, an II, nr. 48 din 29 mai 1932, p. 1.
[44] *Ibidem*, an I, nr. 3 din 24 noiembrie 1930, p. 1.

Refuzul primarului Cornel Luţai de a aloca 90000 de lei pentru achiziţionarea de carte românească în contul Palatului Cultural a fost aspru criticat de membrii asociaţiei, care catalogau gestul ca un act de nesocotire a culturii româneşti. Primarul justifica atitudinea cu propunerea nerealistă de a declara biblioteca „Bibliotecă Naţională", ea putând primi în acest mod exemplare gratuite, asemeni celor trei „biblioteci privilegiate": Biblioteca Academiei, Biblioteca „Astrei" şi Biblioteca Universităţii din Cluj[45].

Meritele Asociaţiei „Înfrăţirea" au fost recunoscute în epocă de către primarul Aradului dr. Corneliu Radu, care, în cadrul unei adunări a societăţilor culturale arădene ţinută la Cercul cultural românesc, la 20 septembrie 1931, a desemnat ziarul „Aradul" ca organ de publicitate al tuturor organizaţiilor şi asociaţiilor culturale româneşti[46]. Activitatea „Înfrăţirii" a constituit un model şi un îndemn pentru înfiinţarea de noi societăţi culturale arădene- „Ateneul Popular Arădean" şi „Institutul Social Banat-Crişana" care alături de „Concordia" şi „Astra" au slujit cu devotament altarul culturii româneşti în deceniul patru.

Ateneul Popular Arădean

„Ateneul Popular Arădean" a luat fiinţă în seara zilei de 16 septembrie 1931, la restaurantul Kánya, la iniţiativa gazetarilor locali, pentru a face cunoscută istoria de fapte româneşti în ţinutul Aradului şi Crişanei „plin de amintirea atâtor figuri şi fapte luminoase"[47]. Comitetul „Ateneului Popular" era format din părintele dr.Gh.Ciuhandu, conducătorul spiritual al societăţii, din profesorii Alexandru Constantinescu, Eduard Găvănescu şi Marcel Olinescu, din publiciştii Isaia Tolan, Tiberiu Vuia, Alexandru Negură şi poetul Pompiliu Barbu. Fondatorii noii societăţi culturale îşi legitimau iniţiativa cu argumentul că de la tribuna Palatului Cultural „s-a vorbit prea mult despre lucruri de cultură generală, fără a se da atenţia cuvenită în primul rând istoriei locale româneşti, în contextul mai larg al istoriei neamului, ca o reală operă de întărire a sufletului naţional"[48]. Ateniştii arădeni îşi desfăşurau activitatea în mod regulat, săptămânal, în zilele de miercuri şi sâmbăta.

Propaganda cultural-naţională a fost inaugurată în octombrie 1931 de către Gh. Ciuhandu, care a vorbit despre „Aradul românesc din veacul al XVIII-lea". Ziaristul Isaia Tolan a conferenţiat despre „Ţinutul arădean pe vremea începuturilor stăpânirii ungureşti (1000-1300)", profesorul

---

[45] *Ibidem*, nr. 4 din 1 decembrie 1930, p. 8.
[46] *Ibidem*, nr. 46 din 27 septembrie 1931, p. 5.
[47] Ed.I.Găvănescu, *Ioan Popovici Desseanu-viaţa şi activitatea sa*, Arad, Biblioteca Ateneului Popular, nr. 1, 1932, p. 3.
[48] *Ibidem*, p. 4.

Alexandru Constantinescu a ţinut prelegerea despre „Poeţi arădeni”. Ulterior, părintele Gheorghe Ciuhandu a prezentat conferinţa intitulată „Mişcări româneşti în secolul al XVIII-lea”. La sfârşitul anului 1931 „Ateneul Popular” a comemorat centenarul lui I.Popovici Desseanu, prilej cu care Eduard Găvănescu a prezentat in memoriam o conferinţă deosebit de interesantă; cu aceeaşi ocazie a fost evocată şi defuncta sa soţie Hermina I.P. Desseanu, întâia preşedintă a Reuniunii Femeilor române din Arad. La 6 decembrie 1931 a fost organizat un mare festival pentru sărbătorirea poetului Octavian Goga, prilej cu care au vorbit despre personalitatea marelui poet Gh. Ciuhandu, Al.Constantinescu, I. Tolan şi Al. Negură[49]. În perioada următoare „Ateneul” şi-a extins activitatea, organizând o şezătoare pentru copii şi un festival pentru tineretul şcolar arădean.

Comitetul „Ateneului Popular” s-a constituit în comitet de redacţie şi a publicat în mai 1933 primul număr al revistei literar-culturale „Hotarul”, care a întregit peisajul publicistic arădean timp de opt ani de zile, ea având o apariţie lunară. Articolul program „O vorbă spusă înainte” reconfirma obiectivele propuse de către societate la fondarea ei, cunoaşterea şi dezvoltarea spiritualităţii româneşti de la graniţa de vest a statului naţional: „Cine suntem? Ecoul îndepărtărilor dinspre soare-apune, Năzuim să facem din el cântec plin de lumini”[50]. Prin revista „Hotarul”, „Ateneul Popular Arădean” şi-a extins aria de activitate la întregul hotar de vest al ţării. Preocupările preponderent literare ale societăţii din perioada 1933-1936 au fost estompate de către cele cultural-politice de la sfârşitul deceniului patru (1937-1940). În prima etapă preocupările ateniştilor au fost preponderent literare, cu predilecţie spre promovarea poeţilor arădeni contemporani: Marcel Olinescu, Aron Cotruş, Al.Popescu Negură, George A. Petre, Al. T. Stamatiad şi Pompiliu Barbu. Prezentarea literaturii contemporane arădene a fost armonizată cu evocarea unor personalităţi ale culturii de către istoricii arădeni Cornelia Bodea în studiile „Moise Nicoară” şi „Alexandru Gavra” şi Gheorghe Ciuhandu în „G.Popa- contribuţii la dezvoltarea învăţământului confesional”; s-au bucurat de asemenea de o bună apreciere studiile lui Traian Mager despre Ţara Moţilor.

După 1936 „Hotarul” a ilustrat implicarea „Ateneului” în mişcarea cultural politică din vestul României, prin extinderea cercetărilor de istorie locală şi a studiilor economice şi sociologice: „Noţiunea de Ţinut al Hălmagiului” de Traian Mager (nr.1/1937), „Comercianţii greci din părţile

---

[49] *Ibidem.*
[50] *Hotarul*, an I, Arad, nr. 1 din mai 1933, p. 1.

ungurene şi îndeosebi din părţile Aradului" de Gh. Ciuhandu (nr.4/1937) şi „Acum o sută de ani" de C.Bodea (nr.9-10-11/1937).

În ultimii ani ai deceniului patru, „Ateneul" trăgea un serios semnal de alarmă în privinţa scăderii drastice a numărului populaţiei ţinutului. A fost consacrat chiar un număr special al revistei „Hotarul" problemei în cauză, în care Valea Mureşului, Valea Crişurilor şi Podgoria Aradului erau socotite zonele cele mai periclitate de fenomenul depopulării, care era şi mai accentuat în Banat, situat pe un neonorant loc 1 din acest punct de vedere[51]. Situaţia economiei ţinutului a fost în atenţia economiştilor „Ateneului" care ,în aprilie şi septembrie 1938 consacrau două numere ale revistei în exclusivitate acestei tematici: „Contribuţii la studiul situaţiei economice a judeţului Arad" şi „O scurtă dare de seamă asupra agriculturi judeţului Arad".

La sfârşitul epocii interbelice „Ateneul Popular Arădean" se putea mândri cu realizări deosebite în domeniul propagandei naţional-culturale care au dus la mai buna cunoaştere şi apreciere a spiritualităţii româneşti din oraşul Arad şi din zona vestică a României. Revista „Hotarul" a constituit oglinda fidelă a demersurilor sistematice şi asidue ale elitei intelectuale arădene devenită factor de sprijin în politica culturală a Bucureştiului.

Institutul Social Banat-Crişana secţia artistico-culturală Arad

„Institutul Social Banat-Crişana" cu sediul la Timişoara, a decis că în colaborare cu personalităţile vieţii cultural-ştiinţifice arădene să deschidă la Arad, la 28 aprilie 1933, o secţie artistico-culturală. Societatea nou creată avea drept scop „cunoaşterea laturii culturale şi artistice a realităţilor vieţii româneşti din ţinutul Aradului", fapt care în concepţia iniţiatorilor constituia unul din cele mai serioase mijloace de luptă contra celor care încearcă revizuirea tratatelor de pace[52].

Conducerea secţiunii era girată de către un comitet de acţiune care îl avea drept preşedinte pe medicul Corneliu Radu şi din care mai făceau parte Octavian Lupaş ca secretar şi Nestor Covaci ca arhivar. Între membrii fondatori se regăseau personalităţi marcante ale spiritualităţii arădene, ca: dr.Gh.Ciuhandu, dr.Nichi Lazăr, Ascaniu Crişan, Nestor Blaga , Traian Mager şi Marcel Olinescu[53].

Sediul societăţii se afla în Palatul Cultural, unde chiar de la şedinţa constitutivă s-a propus un program îndrăzneţ, cu sarcini concrete pentru membrii săi reprezentativi:

---

[51] *Ibidem*, an V, nr. 12 din decembrie 1938, p. 331-378.

[52] A.N.D.J.A., fond *P.J.A. acte administrative*, dos. 156/1933, f. 1.

[53] Victor Caţavei, *Documentele Secţiunii culturale din Arad a „Institutului Social Banat-Crişana"*, în *Ziridava*, nr. XVIII din 1993, p. 355-356.

1)dr.T.Botiş- „va studia viaţa şi activitatea membrilor de seamă a familiei Mocioni, care au jucat unul din cele mai importante roluri în trecutul nostru politic”
2)prof. T.Mariş-„va trata posibilităţile de a face mai eficace învăţământul primar în judeţul Arad”
3)prof. T.Mager-„se va ocupa de problema regionalismului educativ cu privire la ţinutul Hălmagiului”
4)Nestor Covaci-„va colecţiona folclorul din judeţul Arad”
5)av.Octavian Lupaş-„va studia cadrul istoric al comunei Sâmbăteni după metoda Institutului Social din Bucureşti”
-prof. M.Olinescu-„va studia activitatea estetică a locuitorilor din Sâmbăteni şi va pregăti un album cu schiţe plastice-Aradul pitoresc”[54].

Din anul 1934 „Institutul Social Banat-Crişana” secţiunea Arad a început cercetările monografice la sugestia marelui sociolog Dimitrie Gusti, prilej cu care a început elaborarea de monografii locale şi s-a finalizat editarea monografiei model a ţinutului Hălmagiului, o admirabilă realizare a profesorului de limba română Traian Mager de la Preparandia arădeană. De notat faptul că în cercetarea istorică şi sociologică au fost antrenaţi elevii din ultimii ani ai Preparandiei cât şi studenţii Academiei Teologice arădene, care au luat astfel un contact mai intim cu realităţile vieţii rurale în care trebuiau să se integreze cât mai rapid în viitor, ca luminători ai neamului. Cercetările sociologice în judeţul Arad au fost extinse după 1935, o dată cu sosirea echipei Fundaţiei Culturale Regale „Principele Mircea” la Sâmbăteni, ea fiind compusă din tehnicieni, medici, agronomi, veterinari, maestre de lucru,etc. Scopul declarat al acestor douăsprezece echipe de la nivelul ţării, dintre care una şi-a început activitatea cu un an înainte la Fibiş, în Banat, consta în „ridicarea stării culturale a satelor noastre” după ce anterior se făcea o evaluare obiectivă a stării de fapt existente[55]. În cursul cercetărilor sociologice dintre anii 1935-1937 de la Sâmbăteni, au participat activ la acţiune atât membrii secţiunii culturale Arad cât şi studenţi teologi şi elevi ai Preparandiei, coordonaţi de către profesorul Dimitrie Gusti. Conducerea echipei regale de la Sâmbăteni a fost asigurată de către avocatul Octavian Lupaş. Între anii 1936-1938 la Vârfurile, în Munţii Apuseni, a lucrat echipa regală condusă de către dr.Sabin Manuilă şi prof. Traian Mager. Ulterior, echipele regale şi-au extins activitatea şi pe Valea Mureşului, în localităţile Petriş şi Conop[56]. Activitatea culturală a echipelor

[54] A.N.D.J.A.,fond *P.J.A. acte administrative*, dos. 156/1933, f. 1.
[55] *Ibidem*, dos. 177/1936, f. 1.
[56] E.Dublea, *Oraşe din România în imagini-Municipiul şi judeţul Arad*, Arad, Ed. Concordia, 1938, p. 33-34.

regale a fost continuată în căminele culturale care au continuat drumul deschis de către acestea.

Încă de la înfiinţare, secţiunea culturală Arad a „Institutului Social Banat-Crişana" a abordat calea pragmatismului cultural şi socio-economic, refuzând conferinţele teoretice care deveniseră la un moment dat ineficiente şi stereotipe. Au fost iniţiate şi două secţii noi, cea economică şi cea medicală şi s-a iniţiat chiar o subsecţie minoritară în cadrul secţiei culturale, al cărui responsabil a fost desemnat publicistul Isaia Tolan, specialist în problema relaţiilor româno-maghiare.

Membrii asociaţiei arădene au contribuit cu materiale interesante la editarea revistei „Institutului Social Banat-Crişana"; s-au remarcat în acest sens prof. Ascaniu Crişan cu lucrarea „Mişcarea elevilor de la Liceul Moise Nicoară în ultimii 15 ani (1918-1933)" şi preot prof. T.Botiş cu lucrarea „Date despre activitatea lui Andrei Mocioni"[57]. „Institutul Social Banat-Crişana" –secţiunea culturală Arad a reuşit să întregească în mod admirabil activitatea societăţilor culturale româneşti ce funcţionau la Arad în cea de a doua parte a perioadei interbelice.

Societatea „Concordia"

În anul 1934 lua fiinţă la Arad Societatea anonimă culturală „Concordia" care continua activitatea Tipografiei „Concordia" S.A., întemeiată în anul 1911, ce „a servit naţiunea română ca instrument cultural în lupta de luminare, de solidarizare a sufletelor şi de eliberare de sub jugul robiei ungureşti"[58]. La începutul deceniului patru Societatea „Concordia" îşi fixa ca obiectiv continuarea tradiţiilor înaintaşei sale de a contribui la răspândirea cărţii româneşti pe plaiurile arădene, prin înfiinţarea de biblioteci populare.

La 10 ani de la Unire existau în ţinutul Aradului doar 36 de biblioteci populare, şcolare şi ale „Astrei". Cele mai multe biblioteci funcţionau în plasa Radna, numărul lor ridicându-se la 10, dintre care patru funcţionau la Săvârşin. Din cele 10 plase ale judeţului Arad, plasele Pecica şi Târnova nu aveau nici o bibliotecă, iar plasa Chişineu-Criş avea doar una singură, în localitatea Pădureni. În plasa Hălmagiu funcţionau patru biblioteci, toate în comuna Hălmagiu[59]. Situaţia statistică ilustra elocvent că luminarea populaţiei din mediul sătesc arădean prin accesul şi lecturarea de carte românească era un deziderat prioritar, în contextul în care statul se confrunta cu mari probleme financiare datorită crizei economice.

---

[57] V.Caţavei, *op. cit.*, p. 361.
[58] E.Dublea, *op . cit.*, p. 36.
[59] A.N.D.J.A., fond *P.J.A., acte administrative*, dos. 8/1929, f. 81.

„Concordia” a căutat să suplinească lipsa de eficienţă a instituţiilor statale abilitate în acest sens- Direcţia educaţiei populare şi Casa şcoalelor- în ceea ce privea crearea de biblioteci săteşti. Ea a încercat în acelaşi timp să înlăture anumite carenţe ce se manifestau în activitatea curentă a bibliotecilor: achiziţia de cărţi nepotrivite, lipsa de funcţionalitate în privinţa orarului şi a relaţiilor cu cititorul cât şi lipsa unei legislaţii corespunzătoare în domeniu, aşa cum exista în Cehoslovacia şi Bulgaria chiar de la sfârşitul războiului mondial.

Activitatea „Concordiei” a fost privită la început cu neîncredere, dar ea a câştigat treptat atenţia cititorilor o dată cu crearea primelor biblioteci în care cărţile au fost selectate cu grijă maximă, conform preferinţelor exprimate, un loc de frunte ocupându-l cărţile de medicină, basme şi de sfaturi agricole. În conformitate cu dorinţa lui Vasile Goldiş, de o atenţie deosebită s-a bucurat zona montană a judeţului, ţinutul Hălmagiului, unde populaţia românească era mai izolată şi avea un acces mai greu la informaţie scrisă şi în general la fenomenul cultural. Până în anul 1938 „Concordia” a fondat 15 biblioteci populare care au fost dotate cu un fond de 5455 cărţi, ceea ce însemna o medie de 363 volume pe fiecare unitate înfiinţată[60]. Valoarea totală a cărţilor din dotarea bibliotecilor s-a ridicat la suma de 113394 lei, în ea fiind incluse şi costurile pentru compactarea volumelor. Societatea investea aceşti bani în cultură din veniturile obţinute prin închirierea celor două clădiri proprietate personală din centrul civic al Aradului, precum şi din vânzarea ultimelor maşini ale tipografiei în anul 1934[61]. „Concordia” a fost sprijinită material în demersul său cultural de către „Astra”, Banca Naţională a României, Banca Ardeleană şi Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, care au înţeles că înălţarea culturală a populaţiei săteşti se poate face prin slova scrisă.

Alegerea cu grijă a cărţilor a dat roade la sfârşitul perioadei când din fondul de carte al celor 15 biblioteci, 33% erau lucrările literare, 30% cele de cunoştinţa folositoare, 25% cele religioase şi 12% cele agricole[62]. Procentele reflectau pe deplin dorinţele cititorilor exprimate în fişele de împrumut ale bibliotecilor. Organizarea bibliotecilor „Concordia” s-a făcut în deplină colaborare cu „Astra”- despărţământul Arad, bibliotecarii fiind în general ţărani instruiţi la şcolile ţărăneşti ce au fost create în aceleaşi zone ale ţinutului arădean. Sediile bibliotecilor se aflau în general în căminele culturale, unde aveau loc şi alte activităţi complementare: şezători culturale,

---

[60] Octavian Lupaş, Bibliotecile populare „Concordia” din judeţul Arad,Arad, Editura Concordia, 1938, p. 19.
[61] E. Dublea, *op. cit.*, p. 36.
[62] O. Lupaş, *op. cit.*, p. 20.

audiţii radio, şcoli ţărăneşti, lecturarea colectivă de ziare şi reviste, vânzarea de cărţi şi ziare, etc. Cele mai cunoscute biblioteci populare ale „Concordiei” au fost deschise la Gurahonţ (1935), Săvârşin (1937), Miniş (1937), Hălmagiu (1938)[63].

Demersul cultural al „Concordiei” a avut un impact pozitiv asupra vieţii culturale rurale, asupra interesului sătenilor faţă de carte, fapt demonstrat de către cei 3114 împrumutători de cărţi în cele 152 de luni de activitate a celor 15 biblioteci. Din numărul total al cititorilor 85% erau bărbaţii şi doar 15% femeile, fapt care demonstra că integrarea femeii în viaţa comunităţii era departe de a fi rezolvată[64].

Un fapt îmbucurător a fost acela că treptat, gusturile literare ale sătenilor s-au îndreptat spre cărţile din literatura cultă românească: „Mara” de Ion Slavici, „Pădurea spânzuraţilor” de Liviu Rebreanu, „Neamul Şoimăreştilor” şi „Şoimii” de Mihail Sadoveanu, „Poezii” de Octavian Goga, „Balade şi idile” de George Coşbuc sau „Velerim şi Veler Doamne” de Victor Ioan Popa[65].

Asociaţia culturală „Concordia” a reuşit în al doilea deceniu al epocii interbelice să aducă prin bibliotecile sale mai multă lumină şi spiritualitate românească în satele izolate ale ţinutului arădean, în strânsă colaborare cu celelalte societăţi culturale locale; ea şi-a îndeplinit crezul său existenţial pe care l-a formulat sintetic o dată cu începuturile sale: „ a da cărţi bune şi folositoare poporului, înseamnă a-i da putere şi viitor”[66].

Federaţia Societăţilor Culturale din Arad

Activitatea societăţilor culturale care funcţionau în ţinutul Aradului în epoca interbelică era îngreunată foarte mult de lipsa mijloacelor materiale din resurse proprii şi de slaba susţinere din partea statului cu subvenţiile necesare. Această tristă realitate a constituit cauza principală a federalizării la 24 martie 1936, a patru din cele mai reprezentative societăţi culturale româneşti din judeţ: despărţământul Arad al „Astrei”, Societatea „Concordia”, „Ateneul Popular Arădean” şi Secţia culturală a „Institutului Social Banat-Crişana”.

Conducerea federaţiei era asigurată, în conformitate cu prevederile actului constitutiv, de către un comitet format din câte un reprezentant al societăţilor culturale membre; din acest organism mai făcea parte directorul Palatului Cultural şi secretarul ales, iar preşedintele F.S.C.A. era preşedintele despărţământului „Astra” (articolul 4) . În privinţa activităţii

---

[63] *Ibidem*, p. 35-38.
[64] *Ibidem*, p. 56.
[65] *Ibidem*, p. 58.
[66] E. Dublea, *op. cit.*, p. 37.

federaţiei, se arăta că aceasta va cere la începutul fiecărui an bugetar subvenţii de la stat; alte mijloace materiale se prevedeau a fi obţinute prin şezători culturale şi conferinţe (articolul 6). La articolul 8, societăţile culturale şi-au definit programul de activitate în cadrul federaţiei, în conformitate cu scopul fondării lor:

1) „Astra”-răspundea de conferinţele din oraş şi judeţ şi se interesa de activitatea căminelor culturale

2) „Concordia”-avea ca sferă de activitate în continuare întemeierea de biblioteci populare, potrivit statutelor ei

3) „Institutul Social Banat-Crişana”-avea în competenţă anchetele monografice

4) „Ateneul Popular Arădean”-se ocupa cu redactarea revistei „Hotarul”, care urma să fie editată de către F.S.C.A.[67]

Activitatea F.S.C.A. se desfăşura pe baza unui program de activitate minimală, elaborat la începutul lunii octombrie, iar modul său de realizare era dezbătut într-un congres cultural organizat anual (articolul 9). Constituirea F.S.C.A. n-a avut ecoul scontat în rândul autorităţilor şi al opiniei publice şi de aceea, la 4 mai 1936, conducătorii celor patru societăţi federalizate- dr.Iustin Marşieu, prof. Ascaniu Crişan, dr.Corneliu Radu şi prof. Marcel Olinescu- au dat publicităţii „Apelul către toţi românii din oraşul şi judeţul Arad” care conţinea cele două idei de bază care stăteau la temelia demersului lor[68]. La punctul numărul 1 se milita pentru înfrăţirea tuturor forţelor de propagandă culturală într-un plan de acţiune unitar, care să coordoneze planurile de acţiune ale acestora în vederea înregistrării unui nou avânt. La cel de-al doilea punct, semnatarii cereau sprijinul material al tuturor acelora care se interesau de destinele neamului şi se sublinia pericolul ce putea să rezulte din paralizarea activităţii acestor societăţi culturale dacă ar fi refuzat sprijinul material de care ele aveau nevoie[69]. Documentul arăta că prin îndeplinirea acestui obiectiv naţional se realiza „un zid de spiritualitate românească la graniţa de vest” dar în acelaşi timp se realiza şi „o mare obligaţie care exista faţă de trecutul măreţ al ţinutului Aradului”[70].

Modalităţile concrete de sprijin material au constat în înscrierea ca membri cotizanţi ai despărţământului „Astrei” sau a „Institutului Social Banat-Crişana” cu o sumă minimă de 100 de lei pe an, din care se vărsa o cotă parte fiecăreia din cele patru societăţi federalizate şi abonarea la revista

---

[67] A.N.D.J.A., fond *P.J.A., acte administrative*, dos. 149/1936, f. 1.
[68] *Ibidem.*
[69] *Ibidem.*
[70] *Ibidem.*

„Hotarul”, organul F.S.C.A., cu aceeaşi sumă. Membrii cotizanţi plăteau o singură cotizaţie chiar dacă făceau parte din mai multe societăţi culturale, ei beneficiind în schimb de gratuitate la serbările şi conferinţele organizate cu preţ de intrare şi puteau să participe activ la lucrările „Astrei” şi „Institutului Social Banat-Crişana”.

Autorităţile administrative judeţene au sprijinit iniţiativa culturală a elitei arădene, funcţionarii superiori ai prefecturii, în frunte cu subprefectul Romul Bejan şi secretarul Ioan Nichin, cât şi alţi şefi de serviciu şi de birou, s-au înscris ca membrii ai F.S.C.A. şi s-au abonat la revista „Hotarul”[71]. Gestul autorităţilor a constituit un exemplu civic dar şi o confirmare a conexiunii acestora la ofensiva naţional-culturală declanşată de către stat pentru românizarea graniţei de vest şi a oraşului Arad. Ulterior, au intrat în F.S.C:A. Societatea culturală „Lyra” din Chişineu Criş şi Corul „Armonia” din Arad.

Unitatea organizatorică a federaţiei a înregistrat importante deficienţe, fapt confirmat de întrunirea primului congres cultural abia la 30 ianuarie 1938, după aproape doi ani de la constituire; el a avut loc în după amiaza acelei zile în sala festivă a Liceului „Moise Nicoară”, accesul fiind liber[72]. Deschiderea lucrărilor a fost făcută de către preşedintele dr. I.Marşieu, care în cuvântul său a făcut elogiul înaintaşilor care au realizat Marea Unire şi a definit Aradul interbelic ca „paznic al românismului la graniţa de vest”, care cu contribuţia societăţilor culturale trebuia să se transforme într-un „focar de cultură şi spiritualitate românească”, demn de măreţia trecutului său. În opinia sa, congresul constituia din acest punct de vedere piatra de hotar în viaţa culturală a Aradului, el stabilind primele etape de lucru dintr-un program vast, posibil de realizat doar cu concursul întregii obşti româneşti. Aceleaşi idei au fost împărtăşite şi de către episcopul Aradului Andrei Magieru, care a subliniat în plus responsabilitatea omului de cultură faţă de neam, pe care trebuia să-l călăuzească prin cultură, pe care el o definea sublim ca „icoana sufletească cu care un popor se înfăţişează în faţa eternităţii”[73].

Cuvântările preşedintelui F.S.C.A. şi ale episcopului au fost urmate de conferinţa profesorului Alexandru Constantinescu, intitulată „Supremaţia culturii româneşti la graniţa de vest”. Conferenţiarul a deplâns progresele prea lente realizate de către cultura românească în cei 20 de ani de la Marea Unire, lucru datorat în cea mai mare parte reprezentanţilor administraţiei

---

[71] *Ibidem.*
[72] *Ibidem*, dos. 86/1936, f. 92.
[73] *Hotarul*, an V, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1938, p. 3-5.

româneşti „care au fost lipsiţi de conştiinţa propriei lor autorităţi”. Progresele lente dar sigure realizate totuşi între 1919-1938 s-au datorat în opinia lui A.Constantinescu iniţiativei particulare care a preluat asupra sa primatul promovării culturii româneşti în ţinutul Aradului, ea reuşind să mobilizeze în acest demers instituţiile fundamentale de cultură ale statului: biserica şi şcoala[74]. Cele cinci cuvântări care au urmat au fost concepute de către organizatorii congresului ca soluţii pentru ieşirea din criză şi pentru reintegrarea vieţii româneşti arădene la un loc de cinste în România unită:

1) dr. Corneliu Radu - „Monografia românească a judeţului Arad”
2) pr. dr. Gheorghe Ciuhandu - „Arhivele arădane”
3) prof. Ascaniu Crişan - „Rostul Palatului Cultural în promovarea culturii arădene”
4) dr. Nichi Lazăr - „Importanţa săpăturilor arheologice în judeţul nostru”
5) dr. Caius Lepa - „Înfiinţarea unui muzeu etnografic la Arad”

Cele cinci puncte au făcut de altfel obiectul moţiunii congresului, prezentată de către Octavian Lupaş, secretarul F.S.C.A., în seara zilei de 30 ianuarie 1938. Împlinirea acestor deziderate naţionale era posibilă după părerea „congresmenilor” arădeni doar prin acţiunea energică a opiniei publice, care trebuia să le impună ca un corectiv Primăriei şi Prefecturii locale, ele concurând în cele din urmă la „consolidarea unităţii sufleteşti a românilor aflaţi la graniţa de vest”[75]. Pentru punerea în aplicare a moţiunii, participanţii au ales un comitet special care avea astfel dificila sarcină de a reface prestigiul cultural al Aradului antebelic.

Congresul cultural arădean a avut un ecou în presa vremii: prestigioasa revistă „Biserica şi şcoala” consemna la 30 ianuarie 1938, în preajma deschiderii lucrărilor congresului că „acesta era menit să desţelenească aici suflete şi să trezească îndemnuri de folositoare lucrări, pentru prestigiul acestei frontiere în special”. Publicistul arădean Isaia Tolan făcea de asemenea o amplă prezentare a programului congresului arădean în ziarul „Curentul” din 15 ianuarie 1938, anunţând numele conferenţiarilor şi titlurile celor şase conferinţe. În ziarul „Românul” din 23 ianuarie 1938, ziaristul Ioan C.Lascu publica articolul „Un congres cultural”; autorul critica politicianismul corupt în cadrul căruia se întrezărea o rază de lumină: congresul cultural care era descris ca „racheta superioară a culturii, aruncată de câţiva soldaţi ai ei într-o noapte cu atâta beznă politică”. La sfârşitul articolului autorul concluziona că iniţiativa F.S.C.A. „era un semn de vreme nouă la Arad”.

---

[74] *Ibidem*, p. 90.
[75] *Ibidem*, p. 52.

Societăţi culturale neafiliate la F.S.C.A.

În peisajul vieţii spirituale arădene activau şi alte societăţi culturale româneşti, care nu erau afiliate la F.S.C.A.: „Cercul românesc”, „Cercul militar” şi Touring Clubul României”; deşi au activat separat, ele s-au integrat în ofensiva naţional-culturală, contribuind în acest mod la sprijinirea F.S.C.A. şi a instituţiilor statale locale abilitate în acest domeniu.

Majoritatea covârşitoare a societăţilor culturale româneşti arădene dintre 1919-1940 era reprezentată de către coruri şi fanfare, care continuau tradiţii antebelice, preponderente în mediul rural, pe văile Mureşului şi ale Crişurilor. Pe acest fond consolidat, în februarie 1929, la iniţiativa entuziastului dirijor şi profesor Atanasie Lipovan, a luat fiinţă „Asociaţia corurilor şi fanfarelor din judeţul Arad”, care îşi propunea ca obiectiv „cultivarea şi dezvoltarea sentimentului naţional, patriotic şi moral prin cântarea, teatrul şi dansul românesc”[76]. Asociaţia a dezvoltat o activitate rodnică, beneficiind de sprijinul material şi moral al autorităţilor locale, cu care a organizat anual concursuri de coruri şi fanfare care s-au bucurat de o largă participare şi audienţă. La sfârşitul perioadei statisticile oficiale înregistrau 50 de asociaţii corale, dintre care cele mai cunoscute erau „Armonia” şi „Doina Crişanei” din Arad, „Lyra” şi „Sf.Gheorghe” din Chişineu Criş, dar şi corurile ţărăneşti din Radna, Şiria, Miniş, Covăsânţ, etc.; în mişcarea corală erau angrenate 1200 de persoane din mediul rural şi urban.

Muzica de fanfară era reprezentată de fanfarele orăşeneşti ale chesturii poliţiei („Prevederea”) şi ale fabricii „Astra” , iar în judeţ de către cele din comunele Miniş, Buteni, Almaş, Minişul de Sus, etc.[77].

Activitatea societăţilor culturale a fost susţinută prin subvenţii de la stat, a căror cuantum a variat în funcţie de starea economică a ţării, ele reuşind să-şi menţină astfel continuitatea în propaganda culturală pe parcursul întregii epoci interbelice.

---

[76] A.N.D.J.A., fond *P.J.A., acte administrative*, dos. 4/1930, f. 18.
[77] I.Nichin, *op .cit*., p. 315.

Criza dintre anii 1929 și 1933 și efectele ei asupra economiei Aradului

The crisis between 1929 and 1933 and its effects on Arad's economy

Adrian Nițu,
Universitatea "Aurel Vlaicu", Arad

Abstract

The effects of the 1929 – 1933 crisis was felt in the biggest part of Europe and in Romania. First, the Romanian economic crisis was manifested with the decrease of the agricultural prices followed by a drop of the consumership. The industrial enterprises didn't get enough demands, which generated the abatement and the unemployment, and then the bankruptcy of the factories, small workshops and stores. The economical revenue was possible only after the years 1935 – 1937.

Keywords: economy, agriculture, industry, commerce, employees

Cauzele și manifestarea crizei economice în România și la Arad

Marea Criză Economică dintre anii 1929-1933 a debutat la 24 octombrie 1929, „joia neagră", prin crahul Bursei din New York. Efectele s-au resimțit în cea mai mare parte a Europei și în România, deși nu imediat. Ion Mihalache, ministrul agriculturii la acea vreme, îndemna agricultorii, în ziarul „Universul" din 10 noiembrie 1929, la o lună de la apariția semnelor crizei, să facă apel la bănci pentru finanțare pentru că „*agricultura nu se mai face azi numai cu coasele. Trebuie să ne grăbim şi noi ca să nu ne dea cumpăna lumii peste cap. Credit, organizare şi educaţie sunt Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh al agriculturii române*". Ca urmare, creditul agricol va fi în creștere în cel mai nefericit moment (Isărescu, 2012). Criza s-a manifestat prin scăderea puternică a preţurilor produselor de export. Prețurile produselor agricole au scăzut mai mult de jumătate, între anii 1929 și 1931. De exemplu, în această perioadă prețul grâului scade cu 60,73% (Tabelul–I-1).

Tabel I-1. Prețuri medii ale cerealelor între anii 1929 și 1934

(lei/kg)	1929	1930	1931	%'31/'29	1933	1934
Grâu	7,08	4,63	2,78	-60,73%	5,38	4,5225
Orz	4,97	2,54	2,36	-52,52%	2,08	1,9350
Ovăz	4,84	2,58	2,83	-41,53%	2,32	2,6345
Secară	5,57	2,91	2,07	-62,84%	-	-
Porumb	5,9	2,88	2,26	-61,69%	1,82	2,1350

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 259)

Criza economică română, s-a manifestat în prima fază prin scăderea prețurilor produselor agricole, urmată apoi de o scădere a consumului. Veniturile producătorilor industriali au scăzut ca urmare a contractării consumului și a scăderii comenzilor de producție. Urmarea firească a fost o reducere a salariilor și de aici scăderea nivelului de trai. Veniturile populației urbane și rurale au scăzut ca urmare a reducerii salariilor și a scăderii prețurilor produselor agricole și industriale. Criza veniturilor s-a manifestat apoi la nivel macro-economic prin criza veniturilor bugetare care au avut ca urmare scăderea cheltuielilor bugetare, creând astfel o presiune suplimentară asupra consumului.

Figura I-1

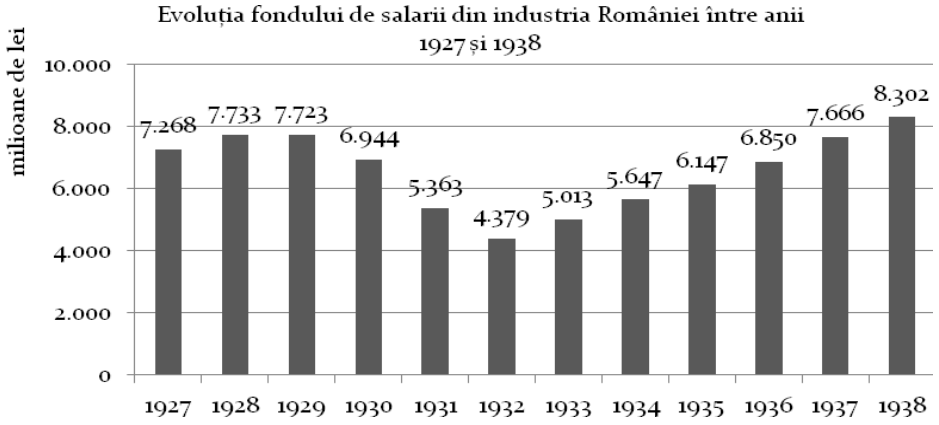

Cu toate că anul 1929 a fost un an agricol bun, scăderea prețurilor produselor agricole a fost însoțită de scăderea consumului. Ca urmare a scăderii prețurilor, a rezultat o diminuare a veniturilor producătorilor care au fost nevoiți să reducă salariile pentru a menține producția pe linia de plutire. În Figura 1-1 se prezintă evoluția fondului de salarii din industria României

între anii 1927 şi 1938. Dacă în 1928 acesta a crescut cu 6,4%, în 1929 a scăzut cu 0,12%, pentru ca în 1930 să scadă cu 10,8% şi mai mult în următorii doi ani. O situaţie mai grea era cea a salariaţilor publici, ale căror salarii au fost reduse succesiv (10-23% în 1930, 15% în 1932, 10% în anii 1933-1934). Aceste diminuări de salarii sunt cunoscute sub numele de „*curbe de sacrificiu"*. Salariile reale au scăzut, însă într-un ritm inferior celui nominal, dar aceasta nu a împiedicat populaţia României şi, implicit a Aradului, să resimtă şocul scumpirilor cotidiene.

Reducerea salariilor, alături de diminuarea veniturilor producătorilor agricoli și a veniturilor populației urbane a generat scăderea consumului. Consecința firească a acestui lanț de căderi a fost criza de producție. Industriașii nu mai aveau comenzi pentru lansarea fabricației, astfel încât se văd nevoiți să reducă nivelul producției, și ca urmare, să concedieze personal, creând inevitabil șomaj, care devine astfel o nouă amenințare pentru economie.

Criza de producție a generat falimente, în condițiile în care întreprinderile industriale nu mai primeau comenzi și valoarea producției se contracta (Figura I-2). Șomajul a crescut (Figura I-3) și ca urmare a falimentelor, numărul întreprinderilor industriale s-a diminuat, la fel și numărul salariaților. Au avut mai mult de suferit, fiind mai afectate, fabricile, atelierele mici, magazinele și afacerile comerciale mici, precum și mai ales cele din mediul rural. În Figura I-2 este reprezentată evoluția numărului de angajați și a valorii producției industriale din România între anii 1927 și 1938.

Figura I-2

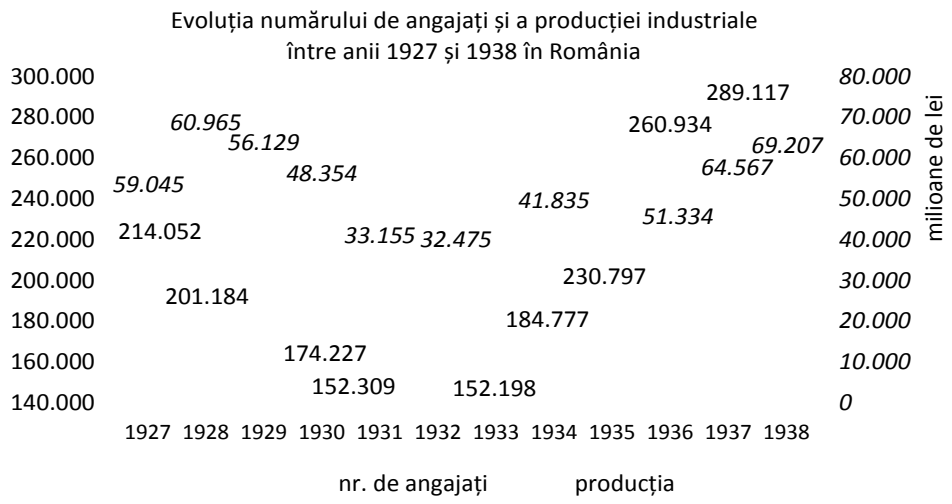

Din punct de vedere al valorii producției industriale, aceasta a avut maximul deceniului 3 al secolului XX în anul 1928, în valoare de 60,965 miliarde lei, valoare ce nu a mai fost atinsă decât după o perioadă de recesiune ce a continuat 9 ani, până în 1937, când se recuperează valoarea din anul 1928 și se obține o producție industrială de 64,567 miliarde de lei. Criza va înjumătăți valoarea producției, în anul 1932 aceasta având valoarea de 302,475 miliarde de lei, reprezentând 53,27% din producția anului 1928. Din punctul de vedere al lucrătorilor din industrie, în anul 1927 numărul acestora era de 214.052 persoane, pentru ca în 1932 să ajungă la un minim de 152.198 persoane, iar recuperarea să se realizeze de abia în anul 1935 când salariații în industrie ajung la un număr de 230.797 persoane (Figura I-2) (Anuarul Statistic al României din 1939 și 1940, 1941).

Șomajul a fost unul dintre cele mai neplăcute efecte ale crizei pentru populația angajată în industrie. În România minimul interbelic al șomajului industrial a fost atins în anul 1929 cu 7.449 de șomeri. În schimb, maximul șomajului a fost realizat în anul 1932, când în România erau înregistrați 38.958 de șomeri (Figura I-4).

Ca urmare a acestor evoluții ale parametrilor crizei, s-au înmulțit și amplificat conflictele de muncă. În anul 1931, de exemplu, au fost înregistrate 67 de greve care au afectat 159 de întreprinderi, la care au participat 14.368 de lucrători, pierzându-se 184.493 zile de muncă (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 218-219). În decembrie 1929

erau înregistrați în România doar 8.421 de șomeri, în 1930 numărul acestora devine 35.370, pentru ca în 1931 numărul șomerilor să crească la 49.393 (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 231). Evoluția numărului de șomeri în România între 1929 și 1937 este prezentată în Figura I-3. În 1927, în industria României erau angajați un număr de 214.052 persoane pentru ca în 1930 numărul angajaților din industrie să scadă la 174.227 (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 156-157)

Figura I-3

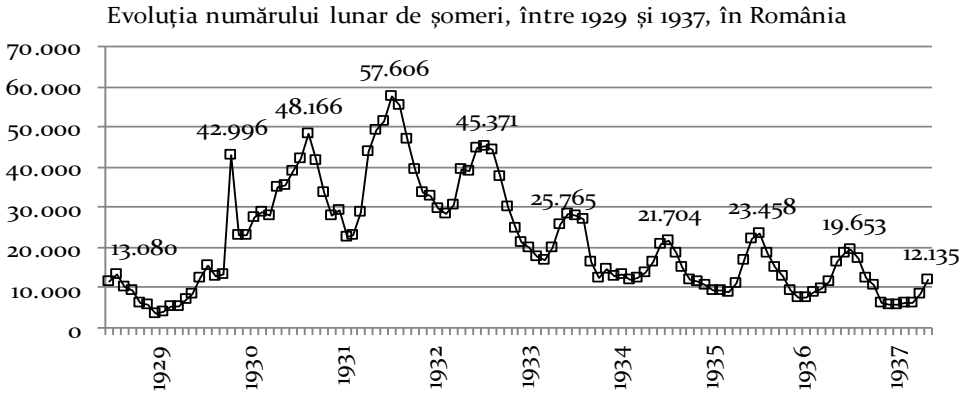

În Arad[1], în anul 1934, primul an post criză, erau înregistrați în medie 3.219 de șomeri, iar în Timișoara împreună cu Anina erau 1.996 de șomeri. Împreună, aceștia reprezentau 30% dintre șomerii României. Numărul șomerilor scade până în anul 1937 la 1.467 în Arad[2] și 962 în Timișoara, reprezentând împreună 22,38% dintre șomerii României (Figura I-4) (Institutul de Statistică Generală a Statului, 1941, p. 334-336).

Figura I-4

[1] Inspectoratul Arad și sub-inspectoratele Oradea și Petroșani pentru că raportarea se făcea prin Inspectoratul Industrial Arad ce avea în jurisdicție cele trei județe în anul 1934

[2] de data aceasta Arad plus Petroșani (Bihorul nu mai era în coordonarea Inspectoratului Industrial Arad)

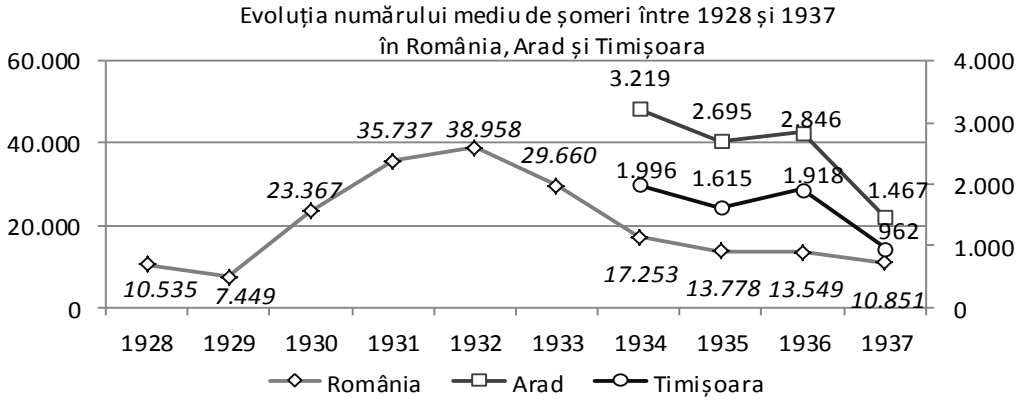

În anul 1931, în Arad, oficiul de plasare a forței de muncă avea o ofertă de 4.790 de locuri de muncă, cererea fiind de 5.408 locuri. La finele anului, oficiul a reușit plasarea a 3.616 lucrători, într-o proporție de 66,9%, mai mare decât media națională (Tabelul I-2).

Tabel I-1 Oferte și cereri de locuri de muncă între anii 1930-1933

(persoane)	Oferte	Cereri	Plasați	%
Arad 1931	4.790	5.408	3.616	66,9%
Oradea 1931	2.421	3.393	2.526	74,4%
Timișoara 1931	2.927	3.743	2.771	74,0%
București 1931	15.587	17.124	14.010	81,8%
România 1930	*113.160*	*154.602*	*93.186*	*60,3%*
România 1931	*117.484*	*148.956*	*96.509*	*64,8%*
România 1932	*112.315*	*164.245*	*96.436*	*58,71%*
România 1933	*134.497*	*161.434*	*115.782*	*71,72%*

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 238).

Criza a accelerat și a multiplicat falimentele întreprinderilor industriale și comerciale, numărul acestora atingând un maxim în anul 1931, când în România au fost înregistrate 8.357 de falimente. În schimb, numărul

marilor întreprinderi industriale nu a avut modificări spectaculoase, cu toate acestea ele scăzând de la 4.094 în anul 1927 la 3.707 în anul 1938 (Figura I-5).

Tabel I-2. Indicele anual al salariilor muncitorești (1913=100)

Localitatea	1923	1925	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Arad	2.004	2.445	3.412	3.477	3.594	3.627	2.990	2.282	1.943	1.892
Timișoara	2.027	2.748	3.237	3.248	3.261	3.530	2.834	1.996	1.779	1.696
Oradea	1.632	2.515	2.803	2.948	3.229	3.211	2.755	1.961	1.788	1.758
București	1.619	2.954	3.212	2.882	2.791	2.470	2.217	2.146	1.495	1430

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 236)
(Anuarul Statistic al României 1939 și 1940, 1941, p 345)

Figura I-5

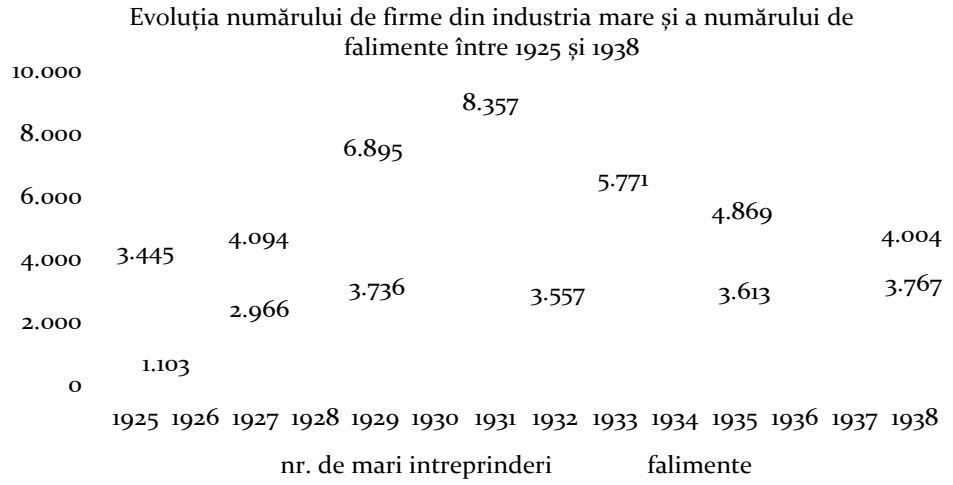

În această perioadă, nivelul de trai a scăzut. Din Tabelele I-2 și I-3 observăm că între 1913 și 1928 indicele anual al salariilor medii ale muncitorilor din Arad au crescut de 33,77 ori, iar în același timp *indicele de cost al vieții* a crescut mult mai mult, respectiv de 45,75 de ori. Această diferență a nivelului de creștere a indicelui anual al salariilor față de *indicele de cost al vieții* ne conduce la concluzia evidentă de scădere a nivelului de trai până în anul 1928.

Tabel I-3 Indicele de cost al vieții[3] (1913=100)

Localitatea	1928	1929	1930	1931
Arad	4.675	4.680	4.282	3.860
Timișoara	4.688	4.690	4.238	3.766
București	5.290	5.304	4.724	4.138
România	4.239	4.245	3.903	3.382

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32 1933, p. 268)

Însă, criza începută în anul 1929, are ca efect scăderea indicelui de cost al vieții, prețurile medii ale produselor alimentare diminuându-se în această perioadă. În același timp, are loc și o diminuare a salariilor, așa cum am văzut în Tabelul I-2 și în Figura I-1. În Tabelul I-4 sunt prezentate ratele de creștere a *indicelui de cost al vieții* și rata indicelui anual al salariilor muncitorești între 1929 și 1931.

Tabel I-4 Ratele de creștere a indicelui de cost al vieții și al indicelui de salariu mediu muncitoresc între 1931 și 1929

Localitatea	Rata indicelui de cost al vieții între ’31-’29	Rata indicelui de salarii între ’31-’29
Arad	-17,43%	-14,01%
Timișoara	-19,67%	-12,87%
București	-21,78%	-23,07%

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32 1933, p. 236, 268)

În Arad și Timișoara indicele salariilor are o scădere mai mică decât cea a indicelui de cost al vieții, ceea ce ar indica la prima vedere o creștere a puterii de cumpărare a muncitorilor. În București, însă, indicele salariului lunar scade într-o proporție mai mare decât scăderea prețurilor, aici scăderea salariilor începând încă din anul 1928. Până în anul 1933 salariile scad și mai mult, indicele general al salariilor nominale reprezentând doar 63 % din indicele anului 1929.

[3] *Indicele de cost al vieții* se calculează utilizând prețurile medii din orașe pentru „*cheltuielile strict necesare unei familii compuse din 5 membri (din clasa mijlocie*)” (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933).

Tabel I-5 Venituri și cheltuieli bugetare efectuate în România între 1928-1934

(mld. lei) Anul	impozite directe	impozite indirecte	venituri	cheltuieli	excedent/deficit realizat
1928	7,554	10,974	32,768	35,224	-2,456
1929	8,885	10,856	36,018	34,607	1,411
1930	9,078	9,409	31,155	31,579	-0,424
1931	8,373	7,158	27,713	34,702	-6,989
1932	5,630	4,976	23,008	24,891	-1,883
1933	3,342	6,9078	18,364	20,741	-2,377
1934	3,5651	6,711	18,802	19,864	-1,062

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32, 1933, p. 315)

Scăderea prețurilor, criza veniturilor, diminuarea consumului, criza de producție, scăderea salariilor și șomajul au generat o așa numită „criză a bugetului" astfel încât finanțele țării își văd veniturile din taxe și impozite diminuate drastic (Tabelul I-5).

Guvernul se vede nevoit să reducă cheltuielile publice generând o presiune suplimentară asupra consumului. Reducerea cheltuielilor bugetare a fost de 1,75%, în 1929, 8,75%, în 1930, 28,27%, în 1932, 16,67%, în 1933 (Figura I-6).

Figura I-6

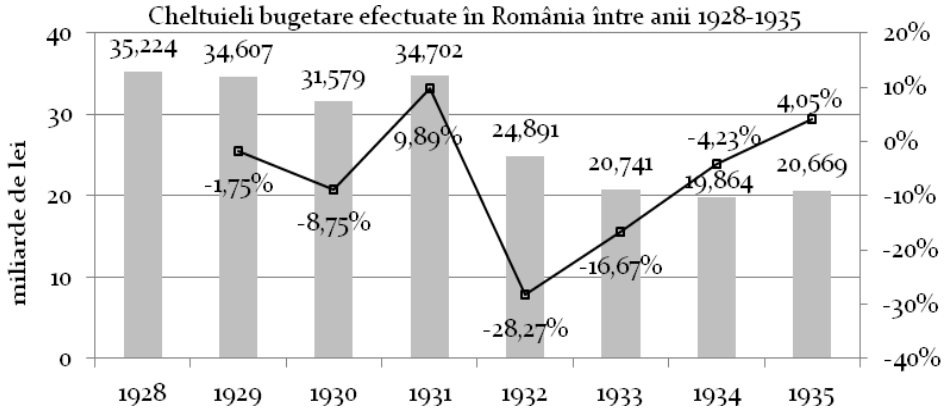

Toate aceste fenomene vor genera o diminuare a încrederii în sistemul financiar, în stat. Apar astfel „câștigătorii" și „perdanții" crizei care alimentează o componentă acută a depresiunii economice: „criza morală".

Presiunea socială, criza de încredere, alături de criza morală, conduc la fenomenul prin care băncile sunt asaltate de clienți care își retrag depunerile (Isărescu, 2012).

Băncile, afectate astfel de lipsa de încredere a clienţilor, se confruntă cu diminuarea capitalurilor, scăderea drastică a depunerilor, falimentul unor clienți, și neîncasarea creanțelor. Drept consecinţă, au apărut falimente bancare răsunătoare, cum sunt cele declarate de Banca Generală a Ţării Româneşti, Banca Marmorosch, Blank & Co. (care avea sucursală și în Arad) sau Banca Berkovitz.

Devalorizarea leului nu a fost resimțită, datorită micşorării generale a preţurilor dintre 1929-1933, însă cu toate acestea, deprecierea cursului leului a avut loc. Criza economică a compromis stabilizarea monetară începută în anul 1929, astfel încât în anul 1932 BNR instituie monopolul asupra tranzacțiilor valutare şi impune un curs oficial al leului faţă de valute externe.

Măsuri legislative anticriză

După anii ’30, ca răspuns la criză, politicienii au avut mai multe încercări legislative cu obiectivul de asanare a datoriilor agricole apărute ca urmare a creditării excesive cu rate înalte de dobândă a agriculturii. În anii anteriori avusese loc o scădere drastică a prețurilor produselor agricole care a generat blocarea plății datoriilor, producătorii agricoli intrând în incapacitate de plată. Conversiunea datoriilor agricole și urbane s-a realizat efectiv ca urmare a punerii în aplicare a ultimei legi din șirul de 4 încercări ale Parlamentului pentru rezolvarea acestei probleme. În anul 1934 se adoptă Legea nr.33 pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane, publicată în Monitorul Oficial nr.83 din 7 aprilie 1934 și care avea ca principal obiectiv reeșalonarea ratelor și reducerea dobânzilor creditelor pentru datornicii „agricoli sau urbani” ce nu își puteau onora debitele angajate la bănci. Legea prevedea ca aceste datorii să fie reduse cu 50%, să fie achitate în 34 rate trimestriale cu o dobândă de 3% pe an, plățile să fie făcute „*la fiecare 15 Mai şi 15 Noemvrie ale fiecărui an, scadența primei rate fiind la 15 Noemvrie 1934. Fiecare din primele două rate vor fi de câte 2,50 la sută, iar fiecare din celelalte două următoare de câte 3 la sută din creanța redusă conform alin. 1. Celelalte treizeci de rate vor fi egale şi vor cuprinde tot restul datoriei neamortizat prin cele patru rate de mai sus*.”

Termenul utilizat în epocă se referea la „*asanarea datoriilor agricole*” , „*lichidarea datoriilor agricole și urbane*” sau „*conversiunea datoriilor*”. Băncile erau nevoite să negocieze pe de-o parte cu clienții insolvabili și să ajungă la înțelegeri amiabile sau să se adreseze instanței pentru a decide asupra reeșalonării creditelor debitorilor aflați în situații

precare, iar pe de altă parte trebuiau să rezolve în același mod relația cu creditorii lor. Anterior, încă din 1929 „Legea asupra concordatului preventiv, publicată în Monitorul Oficial Nr. 149 bis, din 10 iulie 1929”[4] stabilea anumite posibilități de negociere, mai ales în mediul rural, pentru redresarea debitorilor și depășirea dificultăților financiare ale acestora printr-o înțelegere cu creditorii.

Tabel I-6 Numărul concordatelor preventive semnate între 1929 și 1937, în România

1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
519	1.459	1.702	2.249	3.141	872	663	508	170

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1937 și 1938, 1939, p. 645)

Conversiunea datoriilor agricultorilor a salvat mulți debitori de la faliment, iar pe de altă parte, pentru salvarea băncilor afectate, Banca Naţională a intervenit și le-a pus sume mari de bani la dispoziţie, prin reescont. În anul 1931, băncile comerciale au primit credite în sumă de 6,3 miliarde lei (Isărescu, 2012). Cu toate acestea, o bună parte a instituţiilor de credit, au suferit pierderi nerecuperabile, dispărând în anii următori de pe piaţa financiară. În același timp creditele nu au mai fost accesibile pentru „țăranii mijlocii”, pentru micile afaceri sau pentru muncitorii care nu deținеau active cu care să garanteze împrumutul.

În anul 1931 banca arădeană „Victoria” a avut de recuperat de la debitorii rurali nu mai puțin de 275,9 milioane de lei, iar Banca „Arădana”, 45,2 milioane de lei (Cociora A., 1978). Ca urmare, banca „Victoria” a întreprins eforturi pentru depășirea impasului prin fuziunea cu băncile „Bihoreana” din Oradea și „Timișana” din Timișoara, fuziune realizată în 1931. Însă așa cum se poate remarca din datele ei financiare, activitatea băncii arădene va fi diminuată în perioada următoare.

Cea mai importantă lege adoptată de Parlament în vederea combaterii crizei financiare a fost „*Legea nr. 70 pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă*” publicată în M. Of. nr. 105/8 mai 1934 și care reglementa condițiile de funcționare și supraveghere a băncilor. Se instituie cu această ocazie un Consiliul Superior Bancar care va autoriza înființarea – prin înregistrare în Registrul Societăților Bancare, administrat de Oficiul Registrului Comerțului - și va supraveghea administrarea și

[4] Legea concordatului preventiv a fost abrogată în anul 1938 prin Decretul-lege nr. 1.701 pentru abrogarea concordatului preventiv, Publicat în M. Of. nr. 102 din 5 mai 1938.

funcționarea acestora. Condițiile de capitalizare a instituțiilor bancare sunt mult mai stricte, pentru societățile bancare pe acțiuni, cerința de capital la înființare era de 20 de milioane lei dacă banca activa în municipiile din țară, iar în București, capitalul la înființare trebuia să fie în valoare de cel puțin 40 de milioane de lei și în plus trebuia vărsat minimum 50% la înființare, iar restul cel târziu la 1 an de la înființare. De asemenea erau instituite reguli mult mai stricte pentru administratorii băncilor și pentru cenzori, pentru constituirea fondului de rezervă, pentru majorările de capital sau pentru operațiunile bancare.

Standardele impuse de această lege sistemului bancar au fost greu de îndeplinit de majoritatea băncilor locale, multe dintre ele dispărând în perioada următoare. În Tabelul I-7 este prezentată evoluția numărului de instituții bancare și de credit precum și a datelor de bilanț ale acestora între anii 1928 și 1937. Se poate astfel vedea că între 1928 și 1937 numărul băncilor a scăzut de la 1.122 la 841. De asemenea remarcăm că valoarea maximă a activelor bancare atinsă în 1929 (122,8 miliarde de lei) nu va fi egalată nici măcar la 4 ani de la depășirea crizei, în anul 1937. Capitalul bancar urmează o tendință de diminuare progresivă până în anul 1937, la fel depunerile și rezultatul financiar al băncilor române care au aceeași scădere evidentă, mai ales în perioada dintre anii 1931 și 1934.

Tabel I-7. Numărul și datele de bilanț ale băncilor din România între anii 1928 și 1937

Anul	Nr.	Capital (mld. lei)	Total active (mld. lei)	Depuneri (mld. lei)	Rezultat financiar (mld. lei)
1928	1.122	10,000	116,601	29,655	1,868
1929	1.097	11,181	122,835	31,753	1,947
1930	1.102	11,628	119,288	35,112	1,638
1931	1.037	11,879	104,786	17,366	0,493
1932	953	10,487	79,882	14,469	0,188
1933	893	9,992	81,395	12,886	0,193
1934	873	9,515	82,071	10,387	0,210
1935	920	9,350	97,424	11,449	0,253
1936	823	8,531	100,070	12,494	0,318
1937	841	8,777	121,973	12,682	0,421

Sursa: (Institutul de Statistică Generală a Statului, 1941, p. 719)

Efectele crizei asupra economiei și a nivelului de trai

În urma măsurilor guvernamentale, precum și a legislației anticriză adoptate de Parlamentul României, economia va suferi o redresare începând cu anul 1934. Valoarea producției industriale își reia trendul ascendent, șomajul intră în declin, salariile reîncep să crească, la fel și numărul lucrătorilor salariați în industrie, sunt înființate noi afaceri, însă așa cum am văzut, recuperarea indicatorilor din anii 1927, 1928 se realizează mult mai târziu, în anii 1937, 1938, sau în unele cazuri rezultatele economice ale anilor ’20 nu vor mai fi atinse niciodată în timpul perioadei interbelice.

Prețurile reîncep să crească după anul 1933, în Tabelul I-8 fiind reprezentată evoluția indicilor de preț (detaliu pentru 33 articole de bază) și costul lunar al vieții din Arad, Timișoara și Oradea între anii 1933 și 1939.

Tabel I-8 Indicii de preț (1933=100) și costul lunar al vieții între 1933 și 1939 în Arad, Oradea și Timișoara

Anul	Timișoara		Arad		Oradea	
	preț (%)	cost lunar (lei)	preț (%)	cost lunar (lei)	preț (%)	cost lunar (lei
1933	100,0	9.263	100,0	8.937	100,0	8.836
1934	95,1	8.813	95,4	8.674	100,2	8.659
1937	115,0	10.316	107,4	9.897	113,4	9.947
1938	123,6	11.097	115,6	10.354	117,0	10.243
1939	132,3	11.551	124,2	11.025	126,7	10.489

Sursa: (Institutul de Statistică Generală a Statului, 1941, p. 649-651)

Indicele anual al salariilor arădenilor are o creștere spectaculoasă până în 1930, după care intră în declin, până în anul 1934. Apoi indicele are o tendință de creștere, recuperând nivelul din 1923, de abia în anul 1936. Însă, este evident că indicele anual al salariilor arădene nu va mai recupera nivelul din anul 1930 în întreaga perioadă interbelică (Figura I-7). În Arad, pentru întreaga perioadă în analiză, indicele anual al salariilor îl întrece pe cel din Timișoara, Oradea sau București precum și pe cel mediu, după cum se vede și în Figura XI-11 și Figura XI-12. În același timp, costul lunar al vieții din Arad este sub cel din Timișoara și București. O primă concluzie poate fi faptul că în medie, în Arad în perioada interbelică veniturile muncitorilor erau mai mari decât în Timișoara sau București, în condițiile în care costul lunar al vieții era mai mic.

Figura I- 7

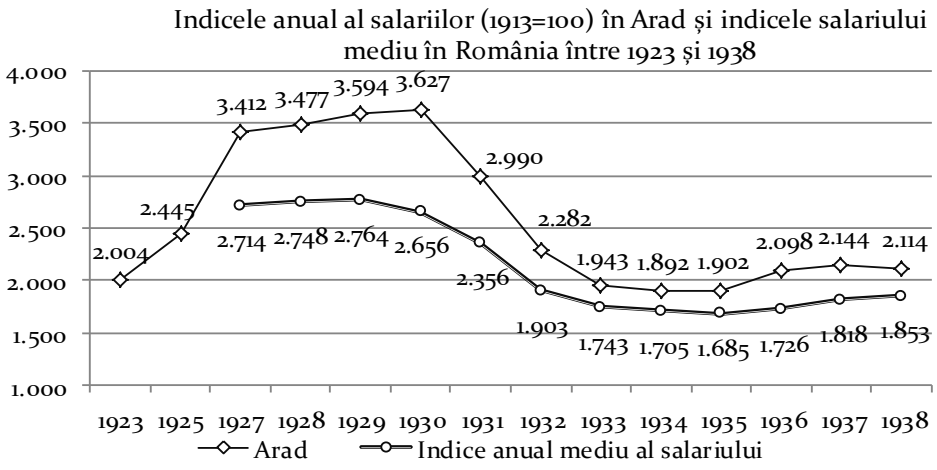

Figura I-8 [5]

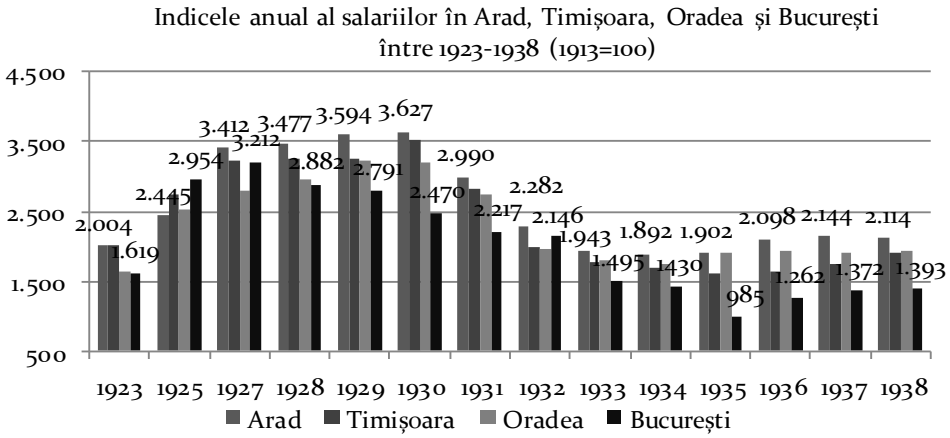

Pentru a desprinde unele indicii despre evoluția nivelul de trai în perioada post criză vom compara creșterile indicelui de salariu cu creșterile indicelui de cost al vieții și al indicilor de preț din cele trei orașe Arad, Oradea și Timișoara precum și din București considerând anul 1933, an de referință.

[5] Este reprezentat numeric indicele anual al salariului din București și Arad.

Dacă în 1934 diminuarea salariilor este mai mică decât diminuarea indicelui de preț sau al celui de cost al vieții (cu excepția din Oradea), acesta fiind un indiciu al creșterii nivelului de trai, în anii 1937 și 1938, creșterea indicelui de salarii este mai mică decât creșterea indicelui de preț sau al celui de cost al vieții, ceea ce ne indică o scădere a nivelului de trai în acești ani, față de 1933.

Cu toate că anii 1938 și 1939 sunt considerați ani de vârf ai producției industriale interbelice, condițiile de salarizare și necorelarea acestora cu prețurile și indicii de cost al vieții, nu aduc o viață mai bună în Arad sau Timișoara, în București manifestându-se un declin mai accentuat (Tabelul I-9)

Pentru o familie arădeană din clasa mijlocie, cu 5 membri, costul lunar al vieții în anul 1939 ar fi fost de 11.025 lei. Pentru alimente, această familie ar fi fost nevoită să cheltuiască 4.349 de lei (39,44% din total), pentru îmbrăcăminte, încălțăminte și confecții ar fi cheltuit 1.773 de lei pe lună (16,08%), pentru utilități (lumină (electrică sau de altă natură), apă, combustibil) cheltuiala lunară ar fi fost 1.128 de lei (10,23%), cheltuielile de transport ar fi fost 640 de lei (5,8%), pentru spectacole familia arădeană ar fi cheltuit 256 de lei (2,32%) și pentru chirii 2.500 de lei (22,68%). Cheltuielile diverse s-ar ridica la 3,44% din costurile lunare totale, respectiv 380 de lei.

Tabel I-9 Indicii de salarii, de preț și de cost al vieții în 1934, 1937 și 1938 față de 1933 în Arad, Timișoara, Oradea și București

	1934			1937			1938		
	salarii	preț	cost	salarii	preț	cost	salarii	preț	cost
Arad	-2,62%	-4,60%	-2,94%	10,34%	7,40%	10,74%	8,80%	15,60%	23,36%
Timișoara	-4,67%	-4,90%	-4,86%	-1,91%	15,00%	11,37%	7,64%	23,60%	24,70%
Oradea	-1,68%	0,20%	-2,00%	6,77%	13,40%	12,57%	8,28%	17,00%	18,71%
București	-4,35%	-5,10%	-4,53%	-8,23%	16,60%	11,91%	-6,82%	28,50%	27,89%

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940, 1941, p. 652-653)

În Tabelul I-10 sunt prezentate costurile lunare ale unei familii mijlocii, pe categorii de cheltuieli, conform datelor din anul 1939, din Arad, Oradea, Timișoara și București (Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940, 1941, p. 652-653).

Tabel I-10. Costul lunar al vieții pe categorii de cheltuieli în anul 1939

localitatea	alimente de origine animală	alimente de origine vegetală	fructe	îmbrăcăminte și încălțăminte	confecții	utilități, lumina, apa, combustibil	diverse	transport	spectacole	chirii
București	2.968	1.763	434	1.350	650	1.131	385	1.368	480	3.667
Arad	2.519	1.564	266	1.239	533	1.128	380	640	256	2.500
Oradea	2.476	1.568	289	1.221	458	975	346	567	256	2.333
Timișoara	2.654	1.660	258	1.241	533	1.212	354	660	280	2.700

Sursa: (Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940, 1941, p. 652-653)

Figura I-9

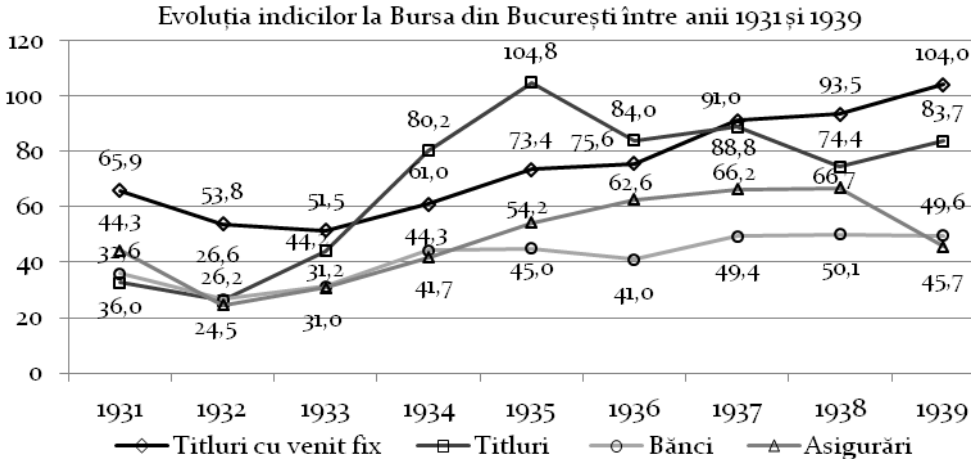

În 7 noiembrie 1936 are loc o nouă devalorizare oficială a leului, determinată de scăderea valorii de circulație a monedei naţionale pe piaţa internă, precum şi a cursului lui pe pieţele financiare străine. Această devalorizare s-a realizat prin reevaluarea stocului de aur al Băncii Naţionale a României la un preţ de 153.333,33 lei/kg aur fin, valoare rezultată în urma adăugării unei prime de 38 % (= 42.222,22 lei/kg aur fin) la preţul de 111.111,11 lei/kg aur fin, stabilit la începutul crizei, în anul 1929 (BNR, 2015).

Cursurile titlurilor bancare în Bursa de la București au o evoluție în scădere, între 1931 și 1932, după care, începând încă din 1933, înregistrează o creștere ușoară până în 1939. Aceeași evoluție o au și titlurile societăților

de asigurări precum și indicele general al acțiunilor, acestea din urmă înregistrând creșteri între 80% și 100%, între 1934 și 1939. Indicele titlurilor cu venit fix sunt în scădere până în anul 1933. după care sunt în creștere moderată cu procente de 3% și 20% pe an, până în anul 1939 (Figura I-9), (Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940, 1941, p. 736-739).

Efectele crizei economice asupra băncilor arădene

Ca urmare a legilor anticriză, sucursala arădeană a Băncii Naționale a României a verificat îndeplinirea de către băncile locale a prevederilor legale, constatând că Banca Arădana SA a negociat condiții de plată prin aranjamente amiabile a 54% din valoarea debitelor cu dobândă de 1% și termenul de achitare 5 ani, iar Băncile Bănățene Unite SA au negociat o cotă de 40% în 15 rate. Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenad SA (care avea creditele închise la data verificării) a negociat cu creditorii un aranjament amiabil de rambursare a 40% din datorie în 15 rate semestriale. Banca Circumscripției și Banca Poporală din Nădlac au încheiat înțelegeri amiabile cu creditorii pentru 40% din debite pe 5 ani, la fel și Casa de Păstrare din Glogovăț. Banca Goldschmidt, Casa de Păstrare a Județului Arad și Casa de Păstrare Generală nu au făcut înțelegeri, lichidând în totalitate datoriile. Casa Economică Cercuală de Păstrare Rovine și „Pecicana" Casă de Păstrare s-au adresat comisiei pentru fixarea cotei (SJAN Arad, fond BNR, Sucursala Arad, dosar nr. 2/Situațiunea băncilor din județul Arad, 1935).

Băncile arădene au avut de suferit ca urmare a aplicării Legii nr.33 din 1934. Capitalul lor social total, înainte de aplicarea legii, era în valoare de 411,856 milioane lei, iar ca urmare a efectelor crizei a ajuns la 142,266 milioane de lei (fără a socoti efectele datorate pierderilor Băncii „Victoria"). Pierderile s-au datorat conversiunii creditelor acordate de băncile arădene (251,514 milioane de lei) și insolvabilității debitorilor sau deprecierii unor titluri (181,519 milioane de lei) - de data aceasta incluzând și pierderile Băncii „Victoria". Băncile arădene aveau creanțe „asanabile" în valoare de 634,741 milioane de lei, din care au fost recuperate, la 31 decembrie 1934, doar 37,345 milioane de lei (SJAN, Arad, fond BNR, Sucursala Arad, dosar nr. 2/Situațiunea băncilor din județul Arad, 1935), (Anexa).

Aplicarea legii bancare nr. 70 din 1934 a avut ca urmare lichidarea a numeroase bănci populare organizate ca societăți pe acțiuni, și implicit a impulsionat rolul băncilor puternice din București, sau din alte orașe mari, care au absorbit prin fuziune aceste bănci locale mici sau au deschis sucursale care au intrat în competiție cu băncile locale rămase în activitate.

În Arad, după anul 1934, resursele sucursalelor locale ale băncilor din București, Cluj sau Sibiu au egalat fondurile financiare ale băncilor arădene. În anul 1936, în luna ianuarie au fost comunicate băncile arădene ce au reușit să depășească criza.

În Registrul Bancar al Oficiului Registrului Comerțului situat la Camera de Comerț și de Industrie din Arad, la data de 31 decembrie 1935, erau înregistrate 19 bănci comerciale arădene, dintre care 8 bănci în municipiul Arad și 11 bănci cu sediul în localitățile județului. De asemenea, în Arad erau înregistrate și 8 sucursale ale unor bănci române din Sibiu, Cluj, București și orașul Brad. În Tabelul I-11 sunt prezentate băncile arădene ce s-au înscris în Registrul Bancar conform Legii 70/'34 până la 31 decembrie 1935.

Institutul de Credit și Păstrare a Comercianților S.A. din Arad, Banca Poporală pentru Aradul - Nou și Provincia S.A. din Aradul Nou (transformată în cooperativă de credit), Banca Comercianților și Industriașilor Români S.A. din Arad, Nădlăcana Institut de Credit și Economie S.A. Nădlac (în faliment) precum și Banca Economică S.A. Semlac, Casa Centrală de Păstrare din Arad (radiată), Banca Generală din Arad, Banca de Imobile Arad, Banca Unio Arad (în lichidare) și „Cherelușana" Bancă Economică S.A. Chisindia (în lichidare), nu au reușit să se conformeze rigorilor legii bancare și nu au fost înscrise în Registrul Bancar până la 31 decembrie 1935, conform unei scrisori din 21 ianuarie 1936 adresate Băncii Naționale sucursala Arad de către Consiliul Superior Bancar (SJAN, Arad, fond BNR, Sucursala Arad, dosar nr. 2/Situațiunea băncilor din județul Arad, 1935).

Tabel I-11 „Tablou despre băncile înscrise în Registrul Bancar al Camerei de Comerț și Industrie din Arad, până la 31 decembrie 1935"

Nr. crt.	Nr. înreg. Reg. Bancar	
		Bănci cu sediul în orașul Arad
1	***1***	Casa Agricolă de Păstrare Arad - Cenădană S.A.
2	***2***	Banca Arădană S.A. Arad
3	***3***	Banca"Victoria" S.A. Arad
4	***6***	Băncile Bănățene Unite S.A.
5	***10***	Banca Goldschmidt S.A.
6	***12***	Casa de Păstrare Generală din Arad s.p.a.
7	***13***	*Banca de Credit Mărunt și Economie S.A. Arad*
8	***14***	Casa de Păstrare a Județului Arad S.A.
		Bănci cu sediul în județul Arad

1	***7***	Casa de Păstrare s.p.a. din Aradul Nou
2	***8***	Casa Economică Cercuală de Păstrare s.p.a. din Rovine
3	***9***	Banca Circumscripției Nădlac s.p.a
4	***11***	Casa de Păstrare din Nădlac s.p.a.
5	***16***	Prima Casă de Păstrare din Glogovăț S.A.
6	***17***	Banca Poporală s.p.a. Nădlac
7	***18***	Pecicana Casa de Păstrare s.p.a. Rovine
8	***19***	Prima Casă Poporală de Economii din Cruceni S.A.
9	***21***	Socodoreana S.A. de Credit din Socodor
10	***26***	Casa de Păstrare din Săvârșin S.A.
11	***27***	Prima Casă de Păstrare din Guttenbrunn (*în lichidare*)
		Sucursale bancare la Arad
1	***4***	Casa Generală de Economii în Sibiu SA
2	***5***	Banca Ardeleană și Casa de Economie S.A. Cluj
3	***15***	Societatea Bancară Română S.A. București
4	***20***	Banca Românească S.A. București
5	***22***	Banca Comercială Italiană și Română S.A. București
		Sucursale bancare în județul Arad
		Crișana - Institut de Credit și Economii s.p.a Brad
6	***23***	cu sucursale la : Gurahonț
7	***24***	: Hălmagiu
8	***25***	: Sebiș

Sursa: (SJAN, Arad, fond BNR, Sucursala Arad, dosar nr. 2/ Situațiunea băncilor din județul Ara, 1935)

Perioada anilor de criză a fost parcursă satisfăcător de instituțiile bancare arădene (care au reușit să fie înregistrate în Registrul Bancar), însă cu urmări importante în ceea ce privește prestigiul și puterea lor financiară.

În anul 1938, directorul general al Băncii „Victoria", analizând evoluția sistemului financiar arădean ca urmare a crizei și a aplicării măsurilor legislative bancare ale anilor '30 scria în revista arădeană „Hotarul Literar – Cultural – Artistic": *...după punerea în aplicare a legii de lichidare a datoriilor agricole și urbane s-a putut constata faptul îmbucurător că în județul Arad, debitorii și-au lichidat datoriile în 2 ani, în număr impresionant; iar cei ce n-au putut lichida în termenul acesta, plătesc ratele la termenele legale, în proporție aproape mai bine decât în oricare parte a țării."* (Nerva, 1938)

Criza a lăsat însă urme adânci în sistemul bancar arădean. Tot dr. Nerva Jercan ne spune că în anul în anul 1913, înainte de Primul Război Mondial, conform datelor statistice maghiare utilizate de delegația maghiară

la negocierile pentru tratatul de la Trianon, instituțiile de credit din Arad dispuneau de 84,8 de milioane de coroane în municipiul Arad și 17,9 de milioane de coroane în județ, în total 102,7 milioane de „coroane aur”. Cele 102,7 milioane coroane 1913, reprezentau în echivalent „lei 1936” 3,8 miliarde de lei. În același timp, conform bilanțurilor din anul 1936 ale instituțiilor de credit cu sediul în județul și municipiul Arad, acestea dispuneau de 500 de milioane de lei, la care adunând plasamentele băncilor cu sediul în București și în alte orașe, care aveau filiale locale, în valoare de 500 de milioane de lei, ajungem la o valoare totală de 1 miliard de lei, de patru ori mai mică decât cea din perioada de dinainte de Primul Război Mondial (Nerva, 1938).

Bibliografie

1. Institutul Central de Statistică - dr. Sabin Manuilă (editor). *Recensământul General al Populației României din 29 decembrie 1930 - Volumul V - Populația după situația în profesie, sex, grupe de vârstă, instrucție și neam pe clase de profesiuni.* București: Editura Institutului Central de Statistică, 1938.
2. Institutul de Statistică Generală a Statului. *Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940.* București: Imprimeria Națională, 1941.
3. Isărescu, Mugur. „http://www.bnr.ro/.” *Consideratii-privind-Marea-Criza-Economica-din-1929.* 2012 04 2012. (accesat noiembrie 11, 2015).
4. Ministerul Industriei și Comerțului - Direcțiunea Generală a Statisticei. *Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32.* București: Tipografia Curții Regale F.Gobl Fii, 1933.
5. Nerva, Jercan. „Contribuțiuni la studiul situației economice a județului Arad”, *Hotarul Literar- Cultural - Artistic,* Anul V. nr. 4 Aprilie 1938: p. 99-102.
6. SJAN Arad - Fond *BNR, Sucursala Arad*, dosar nr. 2/ Situațiunea băncilor din județul Arad. 1935.
7. SJAN Arad - Fond *BNR Sucursala Arad. Proces Verbal nr.12 /7 septembrie 1940.* Arad, 1/1933.
8. SJAN Arad - Fond *Inspectoratul Industrial Arad* 255/. Arad, 1941/1942.

ANEXA SITUAȚIA BĂNCILOR ARĂDENE LA 31 DECEMBRIE 1934 DUPĂ APLICAREA LEGII CONVERSIUNII

	capital și rezerve				creanțe asanabile aflate în portofoliul băncilor		depuneri creditori și reescont la alte bănci decât BNR	cota legală de reducere a creditorilor
	înainte de aplicarea legii	reduse prin: pierderi din conversiune	reduse prin: insolvabilități și deprecieri	rămas după aplicarea legii	valoare nominală neredusă	încasări efectuate de bănci până la 31 dec 1934		
Bănci prezentatoare la scont								
Banca Arădana SA Arad	15.216	7.696	273	7.247	16.711	1.574	9.816	45%
Banca Victoria SA Arad	102.232	132.068	133.608	-163.444	169.826	7.950		
Băncile Bănățene Unite SA	132.550	54.173	28.568	49.809	285.809	14.775	261.932	60%
Casa de Păstrare a județului Arad	34.804	13.593	8.243	12.968	20.659	3.732	50.650	
Casa de Păstrare Generală din Arad	52.712	8.101	4.589	40.021	16.859	172	36.763	
Banca Goldschmidt	10.042			10.042	1.422	108	6.141	
Bănci cu creditele închise								
Casa Agricolă de Păstrare Arad SA	48.008	27.611	3.521	16.875	83.644	3.300	53.509	
Bănci neprezentatoare la scont								
Banca Circumscripției Nădlac	2.245	179		2.066	4.883	144	909	40%
Banca Poporală din Nădlac	2.338	1.464	262	612	6.251	2.943	3.767	40%
Casa de Păstrare Nădlac	2.636	1.383	1.016	237	6.860	191	4.593	
Casa Economică Cercuală de Păstrare Rovine	3.773	2.445	219	1.109	5.987	937	3.500	
„Pecicana” Casă de Păstrare	2.999	1.611	790	599	650	102	890	
Casa de Păstrare Glogovăț	1.390	646	245	499	9.987	785	11.250	
Casa de Păstrare Săvârșin	807	502	144	161	3.446	277	2.695	40%
Prima Casă Poporală de Economii Cruceni SA	102	42	41	19	650	102	891	
Prima Casă de Păstrare Guttenbrun(Zăbrani)	2			2	1.097	44		

(SJAN Arad, fond BNR, Sucursala Arad, dosar 2/1935)

Ofiţerii şi agenţii poliţiei urbane arădene (1929-1949: A-O)

The officers and agents of Arad's urban police (1929-1949: A-O)

Emil Arbonie,
Asociaţia culturală „Astra arădeană – 1863"

Abstract

The general reorganization of Arad's police was made in 1929. Since that time, until january 1949, in the Arad Municipality Police Quaestorship functioned the administrative police, judicial police and state security police offices, within the central office, at the police stations and posses, as well as at the border police. The functional activities were accomplished by officers, agents, detectives and public guards, whose number changed along the time.

Key words: officers, agents, detectives, public gardis.

Ofiţerii de poliţie

Albu Bucur. Născut la 14 aprilie 1910 în localitatea Răşinari (Sibiu). Fiul lui Bucur şi al Anei Albu. Bacalaureat al Liceului „Gheorghe Lazăr" din Sibiu. Şi-a îndeplinit stagiul militar în cadrul Regimentului 90 Infanterie, fiind lăsat la vatră cu gradul de sergent în rezervă, în anul 1933. Cu data de 15 mai 1934 a fost încadrat gardian public în cadrul Prefecturii Poliţiei Bucureşti. Promovat şef de secţie a gardienilor publici, la 15 aprilie 1938, la 8 decembrie 1939 a fost numit comisar-ajutor, în urma susţinerii examenelor necesare. Începând cu această dată, a fost încadrat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fiind încredinţat cu conducerea Poliţiei de Frontieră Aeroportul Arad, în perioada 10 decembrie 1940-mai 1941. Cu data de 20 mai 1941 a fost încadrat la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara, deşi lt. col Berescu Grigore, conducătorul Inspectoratului Regional de Poliţie Timişoara solicitase Direcţiunii Generale a Poliţiei detaşarea comisarului-ajutor Albu Bucur la conducerea Poliţiei de Frontieră Aeroport Arad, motivând această cerere, sub următoarea formă: „Aeroportul Arad este aeroport internaţional de frontieră. Toate avioanele spre străinătate sau care vin spre Bucureşti, fac escală la Arad, unde se face verificarea actelor

călătorilor. Majoritatea călătorilor sunt străini. Personalul poliţienesc care face acest control trebuie să fie cunoscător al limbilor străine. Comisarul-ajutor Albu Bucur cunoaşte limbile germană, franceză şi engleză". Nu s-a aprobat această detaşare, fiind numit şeful Biroului Presei, până la sfârşitul lunii decembrie 1941. În perioada 28 decembrie 1941-27 martie 1944 a condus birourile poliţiilor judiciare şi de siguranţă din cadrul Prefecturii Poliţiei Odesa, după care a revenit la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu gradul de comisar. În perioada 1945-1948 a făcut parte din cadrul Comisiei de triere a refugiaţilor şi repatriaţilor, fiindu-i încredinţată conducerea birourilor de repatriere, controlul străinilor şi paşapoarte. A fost foarte bine apreciat pentru activitatea desfăşurată. Până la acea dată, pentru activitatea profesională desfăşurată, a fost distins cu ordinul „Serviciul Credincios" clasa a II-a. Într-o foaie calificativă întocmită la sfârşitul anului 1948, se făceau următoarele menţiuni: „ În orice ramură de activitate s-a asimilat uşor şi i se poate încredinţa munca oricât de grea, fiind cunoscut că dispune de foarte multă putere de muncă. A funcţionat la mai multe probleme şi s-a achitat de ele în mod satisfăcător. Cunoaşte foarte bine problemele de frontieră şi a condus cu succes această problemă. Ca o slăbiciune, munceşte sectar şi dezorganizat". La 24 ianuarie 1949 a fost încadrat, cu gradul de sublocotenent, la Miliţia Oraşului Arad. În august 1949 era apreciat ca fiind „cinstit, corect, hotărât şi cu mult discernământ în executarea serviciului. Încadrat pe linia politică a democraţiei populare". După avansarea la gradul de locotenent, la sfârşitul anului 1949, cu data de 4 martie 1950 a fost pus în disponibilitate, conform cerinţelor „democraţiei populare", impulse cu foarte multă asiduitate de către consilierii sovietici[1].

Almăşan Sabin. Născut la 24 februarie 1915 în localitatea Abrud (Alba). A fost absolvent al ştiinţelor juridice şi a fost încadrat comisar la Chestura Poliţiei Alba-Iulia, cu data de 25 iunie 1941. A dat o declaraţie în faţa chestorului Liviu Murgău, că nu făcuse parte din nici o organizaţie cu caracter subversiv şi nici nu participase în vreun fel la substituirea legionară din 21-23 ianuarie 1941. Cu data de 12 iulie 1941 a fost detaşat şi transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Cernăuţi, fiind numit şeful Comisariatului Circumscripţiei V, până la 1 iunie 1942. În anul 1943 a obţinut titlul de doctor în Drept. Pe data de 21 martie 1944 a fost transferat de la Poliţia Suceava, în interes de serviciu, fără drept de indemnizaţie, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, Pe data de 8 aprilie 1944 s-a prezentat la

[1] Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale, fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad, Dosare personale,* dosar nr. 34 (în continuare: *A.N. Arad*).

serviciu, în faţa chestorului arădean Ion Stelian. A fost comprimat din serviciu în anul 1945, deoarece Parchetul Tribunalului Arad i-a deschis o cercetare publică, împreună cu gardianul public Varadi Eremia, existând o reclamaţie, conform căreia, cu ocazia inventarierii unor bunuri ale unui comerciant, cu asistenţa unui ofiţer sovietic, şi-ar fi însuşit unele bunuri ale proprietarului. Fiind trimis în judecată, a fost suspendat din funcţie. În anul 1948 era comisar la Poliţia Lugoj şi a fost trimis în judecata Comisiei disciplinare a Direcţiei Generale a Poliţiei, care, prin decizia nr. 162 din 26 aprilie 1948 l-a îndepărtat din serviciu[2].

Anca Candin. Născut la 4 martie 1907 în localitatea Abrud (Alba). Absolvent de liceu. A efectuat stagiul militar în cadrul Brigăzii II Moto, fiind pus în completare cu gradul de sergent cu termen redus. A dat examen la Şcoala de poliţie ştiinţifică, la 9 iulie 1931. A fost încadrat la Comisariatul de Poliţie Gherla, la data de 1 octombrie 1931, cu funcţia de comisar-ajutor. La 10 octombrie 1936 a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde i s-a întocmit procesul-verbal de prezentare la serviciu, cu data de 3 noiembrie 1936, sub conducerea chestorului Traian Iancu, care l-a repartizat la Biroul Poliţiei de Siguranţă. La 26 februarie 1938 a fost încredinţat cu conducerea Comisariatelor Circumscripţiei IV de poliţie şi Gara C.F.R. Arad, iar pe data de 11 martie 1940 a fost trecut la conducerea Comisariatelor Circumscripţiei II şi Piaţă. La 30 noiembrie 1940 comisarul Mihalcea Gheorghe i-a predat Biroul M.O.N.T. La 7 noiembrie 1944 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Oradea. Din punct de vedere profesional a fost considerat un bun ofiţer de poliţie, energic, cu spirit de iniţiativă, atât pe teren, cât şi în birou. I-a încetat calitatea de funcţionar poliţienesc, prin punerea în disponibilitate, cu data de 20 februarie 1945, prin reducerea efectivelor[3].

Arghir Anastasie. Născut la 16 mai 1897 în localitatea Filia (Brăila). A fost absolvent a 4 clase secundare. A fost recrutat la Regimentul 3 Artilerie, unde, la 7 noiembrie 1915 a fost avansat subofiţer. A participat la Primul Război Mondial, iar pentru fapte sale, a fost distins cu medalia „Crucea Comemorativă” 1918-1919, cu baretele Dobrogea, Turtucaia, Mărăşti şi Mărăşeşti. După trecerea în demobilizare în mai 1920, cu data de 1 iunie 1920, a fost încadrat sergent furier la Prefectura Poliţiei Arad şi a fost avansat, cu data 15 noiembrie 1921, la gradul de ofiţer de sergenţi.

[2] Idem, nr. 15.
[3] Idem, nr. 31.

Executând serviciul, a efectuat şi studiile liceale, pe care le-a absolvit în anul 1925, la Liceul „Iosif Vulcan” din Arad. Pentru rezultatele obţinute în activitatea profesională, a fost distins cu medalia „Bărbăţie şi Credinţă”. Cu data de 21 martie 1928 a fost transferat, în funcţia de subcomisar, la Poliţia Caracal, comisar-ajutor la Chestura Satu-Mare, la 25 octombrie 1929, de unde a fost transferat la Detaşamentul de Frontieră Petea. A revenit, cu acelaşi grad, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, după consecinţele Diktatului de la Viena, din 30 august 1940. A fost transferat la Detaşamentul de Poliţie Grăniceri-Frontieră, cu data de 17 februarie 1942, până la desfiinţare, revenind la chestură pe 8 mai 1942. Colegii şi chestorul l-au calificat ca element mediocru, fără cunoştinţe profesionale şi cu rea comportare în societate, astfel încât, a fost trecut în cadrul disponibil, în baza Decretului-lege nr. 2341 din 13 august 1942. În baza unor prevederi speciale privind activitatea poliţienească (persoanele disponibilizate puteau fi utilizate în serviciile administraţiei locale, chestorul Pop Baldi a trimis o adresă primarului arădean, cu rugămintea de a-l încadra pe disponibil în Biroul populaţiei de pe lângă Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data de 25 noiembrie 1942, recomandându-l ca element bun şi vigilent. Cu data de 31 octombrie 1943 a solicitat pensionare, fiind pus din oficiu în retragere, prin decizie provizorie, pentru a-şi aranja drepturile de pensie, după o activitate poliţienească de 15 ani, 7 luni şi 121 de zile[4].

Ban Alexandru. Născut la 1 august 1882 în oraşul Lipova. A urmat cursuri ale Academiei Comerciale, pe care le-a terminat în anul 1902. În acelaşi an a efectuat serviciul militar la Regimentul 97 Infanterie Timişoara. A fost mobilizat în Primul Război Mondial, fiind trecut în viaţa civilă cu gradul de căpitan în rezervă. A fost încadrat cu gradul de comisar la Prefectura Poliţiei Arad, la 22 noiembrie 1919. Ulterior, a fost numit ajutor de comandant al Corpului Sergenţilor de Oraş din Arad şi apoi, la cerere, a fost însărcinat cu conducerea Diviziei de Contravenţii, unde s-au constatat nereguli în această activitate juridică poliţienească. Din anul 1929 a fost numit şeful Detaşamentului Gardienilor Publici din Arad, funcţie pe care a îndeplinit-o până la 28 octombrie 1939, când a fost permutat, în aceeaşi funcţie, la Poliţia Alba-Iulia, apoi cu data de 9 noiembrie 1939, la Poliţia din Lugoj, iar la 14 iunie 1940, la Detaşamentul din Târgu-Jiu. Trecând în concediu medical, a dispărut într-un loc necunoscut, din septembrie 1940, considerându-se că s-ar fi refugiat în Ungaria[5].

---

[4] Idem, nr. 6.
[5] Idem, nr. 57.

Bărbat Coriolan. Născut la 4 ianuarie 1900. A fost bacalaureat al liceului. A fost încadrat comisar ajutor la Poliţia oraşului Alba Iulia la 1 octombrie 1929. A fost detaşat la Poliţia oraşului Sighet, în februarie 1931, apoi cu data de 24 decembrie 1931 a fost detaşat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, apoi, în anul 1933, la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara şi, din nou la Arad, unde era căsătorit şi avea o proprietate. A desfăşurat diverse activităţi profesionale, mai mult la Comisariatele de Circumscripţie Şega şi Gai, însă a avut foarte multe probleme disciplinare. Conform unui raport din anul 1937, în perioada 15 octombrie 1929-26 ianuarie 1937 avea 454 zile de concedii şi permise, 11 mustrări şi 80 zile de amendă din salarii. Din aprilie 1937 a fost însărcinat cu conducerea Detaşamentului de Poliţiei Teiuş-Gară. Pentru minciuni şi gravele fapte disciplinare, la începutul anului 1938, a fost trimis în judecata Comisiei Disciplinare a Direcţiunii Generale a Poliţiei. La 11 aprilie 1938 i-au încetat detaşările începute din anul 1931 şi s-a prezentat la serviciu, la Poliţia oraşului Alba Iulia, iar cu data de 15 mai 1938 şi-a dat demisia din funcţia de comisar ajutor. În anul 1939 domicilia în Arad, Strada Abatorului nr. 4, iar în 1942, pe Strada General Corandă nr. 40[6].

Binder Ludovic. Născut la 31 mai 1907 în Alba-Iulia, de religie mozaică. Fost tapiţer, a declarat că era absolvent de liceu, dar fără să prezinte actele necesare. A fost încadrat comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad cu data de 23 aprilie 1945, detaşat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, la 28 septembrie 1945, în locul comisarului Teriteanu Cornel. Uneori figurează cu gradul de comisar, dar nu există un act al unei astfel de încadrări. S-a implicat în eliberarea de autorizaţii de intrare şi şedere în ţară a cetăţenilor străini, fără ca aceştia să aibă acte legale cu viză consulară sau aprobări de la Comisia Interministerială sau Comisia Aliată de Control. Cu data de 15 martie 1946 a fost transferat disciplinar la Poliţia oraşului Bacău, şi a fost pus în cadrul disponibil cu data de 1 aprilie 1946, pentru greşeli în serviciu[7].

Blănaru Constantin. Născut la 16 martie 1916 în localitatea Păhneşti (Fălciu). A fost absolvent de liceu, iar stagiul militar l-a îndeplinit în cadrul Regimentului 3 Pionieri, în anul 1936 şi a fost trecut în completare cu gradul de fruntaş cu termen redus. Cu data de 29 aprilie 1941 a fost încadrat impiegat la Poliţia de reşedinţă Huşi, apoi a fost trecut în funcţia de comisar

[6] Idem, nr. 97.
[7] Idem, nr. 135.

ajutor şi a condus timp de doi ani Biroul Poliţiei de Siguranţă de la această poliţie. S-a înscris student la Facultatea de Drept din Iaşi, care a fost mutată la Alba Iulia şi a cerut, de-a lungul timpului, aprobarea unor concedii necesare pentru susţinerea examenelor, dar nu rezultă că ar fi terminat studiile juridice. Din 22 august 1944 a fost detaşat la Poliţia Huedin, apoi, cu data de 10 noiembrie 1944, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, de unde a fost pus în disponibilitate la începutul anului 1945. Cu data de 2 mai 1945 a fost rechemat în activitate în funcţia de comisar ajutor, mutat la Poliţia Reşiţa la 1 octombrie 1946 şi transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad la 1 aprilie 1947, fiind însărcinat cu serviciul la Comisariatul Gării Arad. A avut multe probleme disciplinare, în urma diverselor reclamaţii. A fost mutat la Comisariatul Poliţiei de Frontieră Curtici, la 5 mai 1947, sub conducerea comisarului şef Paşca Octavian, apoi readus la Chestura Arad din 25 noiembrie 1947, din motive disciplinare. După înfiinţarea Miliţiei Populare, cu data de 24 ianuarie 1949 i-a încetat calitatea de funcţionar poliţienesc, cu „drept de plasare în câmpul muncii”[8].

Boica Dumitru. Născut la 4 septembrie 1894 în localitatea Cristian (Sibiu). A fost numit subcomisar la Prefectura Poliţiei Arad, la 1 martie 1924 şi a fost avansat în funcţia de comisar, la 16 februarie 1927. A desfăşurat activităţi de poliţie şi siguranţă la Brigada de Siguranţă Pecica (1 martie 1924-12 mai 1925; 18 iunie 1927-1 ianuarie 1928), Prefectura Poliţiei Timişoara (12 mai 1925-1 august 1926), Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră (1 august 1926-15 februarie 1927), iar cu data de 1 octombrie 1929 a fost mutat la Comisariatul Poliţiei oraşului Caransebeş. În martie 1945 a fost trecut în cadrul disponibil, iar din 1 septembrie 1946 a fost rechemat în activitate şi repartizat la Detaşamentul de Poliţie Băile Herculane. A fost încadrat sublocotenent de miliţie, la 24 ianuarie 1949, fiind avansat la gradul de locotenent în anul 1950. A fost însărcinat cu conducerea Miliţiei oraşului Lipova, de unde a fost mutat la Arad, iar cu data de 20 ianuarie 1951 a fost scos din cadrele miliţiei, cu dreptul de a se angaja în câmpul muncii şi de a-şi asigura drepturile de pensie. De la 1 august 1914 fusese încadrat în armata austro-ungară, până la 1 octombrie 1918. De la 1 ianuarie 1919 a fost angajat în Jandarmeria română, până la 15 octombrie 1922, iar cu data de 15 martie 1923 a fost încadrat agent de

[8] Idem, nr. 115.

poliţie. Cumulase 35 de ani şi 7 luni în serviciul apărării comunităţii cu arma sau prin lege[9].

Brad Alexandru. Născut la 25 martie 1901 în localitatea Rănuşa (Arad). Absolvent a 4 clase gimnaziale la Gimnaziul din localitatea Sântana. A făcut serviciul militar în cadrul Regimentului 9 Jandarmi, fiind încorporat la 15 aprilie 1923, şi trecut în completare cu gradul de sergent. Fost gardian public, din anul 1934, a fost încadrat în funcţia de agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad prin decizia 22645 S din 27 martie 1939, confirmat în funcţie la 10 noiembrie 1942 şi avansat comisar-ajutor la 10 noiembrie 1944. Cu data de 10 septembrie 1948 a fost internat în Spitalul central din Arad pentru a i se face o operaţie urgentă. După aceasta a i s-a aplicat un concediu medical de 21 de zile, fără să mai existe alte date referitoare la evoluţia sa profesională, fiind probabil trecut în rezervă, la înfiinţarea Miliţiei Populare[10].

Cerekess Emil. Născut la 25 iunie 1891 în localitatea Vărsătura (Putna). Absolvent a 5 clase primare. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul 10 Infanterie din Focşani, din anul 1912. A participat la campaniile militare şi a fost concentrat până la 1 iulie 1921. A fost distins cu medaliile „Avântul Ţării. Campania 1913” şi „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918.1818-1920”. Cu data de 1 iulie 1921 a fost angajat manipulant-registrator la Prefectura Poliţiei Arad, apoi subcomisar la 1 martie 1922 şi comisar ajutor în octombrie 1929. În cea mai mare parte a timpului activităţii poliţieneşti, a funcţionat în cadrul Biroului Judiciar, iar în anul 1938 a fost numit, o scurtă perioadă de timp, şeful Detaşamentului de Poliţie Turnu-Frontieră. Din cauza lipsei de studii a avut unele probleme, astfel încât, din anul 1942 a fost trecut în cadrul disponibil. După trecerea unui an, având o vechime în muncă la stat de peste 15 ani, a solicitat pensionarea, solicitare realizată cu data de 31 octombrie 1943[11].

Chira Gh. Ioan. Născut la 27 octombrie 1908 în localitatea Reteag (Someş). A fost absolvent de liceu şi a 3 ani de studii la Facultatea de Drept din Cluj, pe care nu a reuşit să le termine. Serviciul militar l-a îndeplinit la Regimentul 2 Obiziere Gherla, fiind pus în retragere cu gradul de fruntaş cu termen redus, în anul 1936. A fost încadrat agent provizoriu de poliţie la

---

[9] Serviciul Judeţean Timiş al Arhivelor Naţionale, fond *Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara,* dosar personal nr. 303 (În continuare: *A.N. Timiş*).
[10] A. N. Arad, fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad,* dosar personal nr. 70.
[11] Idem, nr. 214.

Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 27 martie 1937, unde a funcţionat până în anul 1939, când a fost transferat la Poliţia oraşului Aiud (12 decembrie 1939-24 iunie 1940), a luat examenul de comisar ajutor şi a fost mutat la Poliţia oraşului Reşiţa (24 iunie 1940-15 martie 1946), la Poliţia oraşului Oraviţa (16 martie 1946-1 septembrie 1946) şi Chestura Poliţiei Municipiului Arad (1 septembrie 1946-23 ianuarie 1949). A fost angajat sublocotenent la Miliţia Judeţeană Arad, la 24 ianuarie 1949 şi avansat la gradul de locotenent, până la 4 martie 1950, când a fost pus în disponibilitate. La 30 octombrie 1950 era angajat la Comitetul Provizoriu Urban Arad, Secţia Gospodărie şi Industrie Locală[12].

Chişan D. Cariolan. Născut la 12 februarie 1908 în oraşul Lipova (Timiş). A fost absolvent de liceu. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul 93 Infanterie din Arad, fiind trecut în completare în anul 1932, cu gradul de sergent. Fusese încadrat agent de poliţie la Prefectura Poliţiei Arad, la 15 august 1924, funcţie din care a fost demis la 1 aprilie 1925. A fost angajat agent de siguranţă la Serviciul Special de Siguranţă Satu Mare, la 1 august 1928, angajat detectiv la 1 octombrie 1929, funcţie din care a demisionat la 1 martie 1930. A fost angajat agent de poliţie la Comisariatul Gheorghieni-Ciuc, la 1 martie 1932, fiind mutat la Poliţia oraşului Sighişoara, la 16 noiembrie 1933. La 1 iulie 1935 a fost detaşat la Chestura Poliţiei Satu Mare, de unde a revenit la Sighişoara, cu data 1 aprilie 1938. La 6 iulie 1941 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Sibiu, unde a fost avansat în gradul de comisar ajutor, la 10 noiembrie 1942. Din anul 1945 a fost trecut în disponibilitate[13].

Ciobota Octavian. Născut la 6 aprilie 1904 în localitatea Petriş (Arad). A fost bacalaureat de liceu. A îndeplinit stagiul militar la Regimentul 93 Infanterie din Arad, fiind trecut în completare cu gradul de sergent t.r., în anul 1932. Fusese încadrat agent special de siguranţă la Serviciul Special de Siguranţă Cluj, la 26 septembrie 1926. A fost transferat la Serviciul Special de Siguranţă Turda, la 11 august 1928, apoi mutat cu gradul de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, la 1 martie 1933, la Poliţia Focala 28 februarie 1939, unde a obţinut gradul de comisar la 4 martie 1939, mutat la poliţiile din Tulcea (22 august 1941), Sighişoara (7 octombrie 1941), Focşani (21 ianuarie 1942) şi la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 20 octombrie 1944, fiind repartizat la comisariatele

[12] Idem, nr. 235.
[13] Idem, nr. 228.

Circumscripţiilor VII şi III, apoi pus în cadrul disponibil cu data de 5 iunie 1945. Pentru activităţile profesionale desfăşurate de-a lungul timpului, a fost distins cu ordinul „Coroana României” cu gradul de cavaler[14].

Ciobota Vasile. Născut la 8 martie 1915 în localitatea Şimandul de Sus (Arad). Absolvent a 2 clase gimnaziale. A îndeplinit stagiul militar în cadrul Legiunii de Jandarmi Năsăud, în perioada 1937-1940, fiind trecut în completare cu gradul de caporal. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 iulie 1941. A urmat cursurile Şcolii de poliţie ştiinţifică-Secţia a III-a la Timişoara, în perioada septembrie-decembrie 1941, fiind repartizat la Croitoria Detaşamentului Gardienilor Publici Arad, fiind croitor de meserie. La 10 noiembrie 1942 a fost încadrat în funcţia de agent de poliţie, fiind repartizat la Comisariatul Circumscripţiei II de Poliţie Arad. Din ianuarie 1943 a fost repartizat la Biroul de Siguranţă, Secţia Legionari, iar mai târziu la Secţia Muncitori, unde a avut un incident cu comisarul ajutor Călinăveanu Constantin (acesta a fost condamnat în regimul comunist la muncă silnică pe viaţă, pentru crime de război), fiind mutat la Comisariatul Gării C.F.R. A îndeplinit diverse activităţi poliţieneşti, iar din 15 august 1948 a fost transferat la Serviciul de Siguranţă, iar din 28 septembrie 1948 a fost mutat la Comisariatul Special de Frontieră Curtici. Cu data 24 ianuarie 1949 a fost încadrat plutonier la Miliţia Judeţeană Arad şi sergent de miliţie în anul 1951. A fost membru al Partidului Muncitoresc Român, dar a fost exclus în anul 1949. În perioada 16 februarie 1952-16 februarie 1954 a fost condamnat la închisoare, pentru că „a făcut parte din Siguranţa antimuncitorească”[15].

Ciumba Vladimir. Născut la 16 noiembrie 1920 în localitatea Dărăuţi (Hotin). A fost bacalaureat al studiilor liceale. A îndeplinit stagiul militar în Brigada 3 Pionieri de Munte din Brad, în perioada 1941-1943, a urmat şi cursurile Şcolii de ofiţeri în rezervă, fiind trecut în completare cu gradul de sublocotenent. În perioada 1 octombrie 1945-1 aprilie 1946, a fost subadministrator la Căminul de ucenici nr. 3 din Arad. Cu data 26 aprilie 1946 a fost încadrat în funcţia de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, activând în Biroul de Siguranţă şi cu repartizări la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, în perioadele 1 -18 aprilie 1947 şi 15 decembrie 1947-3 ianuarie 1948. A fost angajat sublocotenent la Serviciul de Securitatea Poporului Arad, fiind repartizat din septembrie

[14] Idem, nr. 179.
[15] Idem, nr. 234.

1948 la Biroul de Securitate Curtici (de fapt P.C.T.F. Curtici), până în aprilie 1949, când a fost mutat la Arad. Pentru fapte disciplinare a fost pedepsit cu avertisment şi reţinerea salariului pe 10 zile, apoi a fost scos din serviciu[16].

Cojaiu Ioan. Născut la 9 februarie 1897 în localitatea Bârzava (Arad). A efectuat studii pedagogice la Institutul Pedagogic Greco-Ortodox din Arad. A fist mobilizat în Regimentul 94 Infanterie, în anul 1915 şi a participat la campaniile militare din Primul Război Mondial, fiind trecut în rezervă cu gradul de căpitan. A fost distins cu ordinele „Steaua României" cu gradul de cavaler şi „Coroana României" cu spade pe panglica de „Virtute Militară" şi medaliile „Crucea Comemorativă a Războiului din 1916-1918", „Ferdinand I" cu spade pe panglică, „Victoria 1916-1921" şi „Serviciul Credincios" cl. I. A desfăşurat activităţi informative pentru Armata română şi Serviciul Special de Siguranţă, fiind încadrat în diverse funcţii civile şi poliţieneşti, din anul 1921, la autorităţile poliţieneşti şi de siguranţă din Miercurea-Ciuc, Buzău, Satu-Mare, Dej, Oraviţa, Sibiu, iar în anul 1940, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, în funcţia de comisar ajutor. În perioada 15 septembrie 1941-30 septembrie 1942 a fost transferat la Poliţia din Odesa, de unde a fost pus în retragere pentru caz de boală. A fost mobilizat pe frontul de Răsărit în anul 1944, unde a căzut prizonier la Armata sovietică. S-a înscris în Divizia de Voluntari „Horia, Cloşca şi Crişan", cu care a revenit în ţară, de unde a fost trecut în rezervă în anul 1945, stabilindu-şi domiciliul în localitatea natală. A fost în permanenţă urmărit de Securitatea Populară, deoarece se deplasa permanent pe Valea Mureşului, de unde achiziţiona diverse bunuri de la producătorii agricoli, particulari şi cooperatişti[17].

Cojocaru Gheorghe. Născut la 29 iulie 1911 în Slobozia (Argeş). Absolvent al Facultăţii de Litere şi Filozofie din Bucureşti. A intrat în cadrele poliţieneşti, cu gradul de comisar ajutor, în structura Inspectoratului Regional de Poliţie Timişoara, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data de 29 aprilie 1941. A urmat cursurile Şcolii Ştiinţifice de Poliţie Bucureşti în perioada octombrie 1941-martie 1942. Pe 5 aprilie 1942 a fost detaşat la Detaşamentul de Poliţie Turnu-Frontieră, în mod provizoriu, până la însănătoşirea comisarului ajutor Don Alexandru. Cu data de 18 septembrie 1942 a fost repartizat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, până la 3 noiembrie 1942. La 19 ianuarie 1943 a fost repartizat la

[16] Idem, nr. 169.
[17] Idem, nr. 252.

Comisariatul de Poliţie Nădlac-Frontieră, fiind însărcinat cu conducerea acestuia. În iunie 1943 a fost mutat la Poliţia de Frontieră Curtici, fiind obligat să-şi mute familia în această localitate, fără să poată părăsi această localitate, fără aprobarea chestorului. Din lipsa locuinţelor nu a rezolvat această problemă, el fiind obligat să locuiască personal şi permanent la Curtici, având învoire pentru a merge la Arad, unde locuia familia, de sâmbătă seara de la orele 18,00, până luni dimineaţa la orele 8,00. Pentru plecări repetate de la reşedinţa Poliţiei de Frontieră Curtici la Arad, fără învoire, a fost pedepsit în mai multe rânduri, inclusiv cu mustrare şi pierderea salariului pe 15 zile. Cu data de 1 iulie 1944 a fost încadrat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. În decembrie 1944 a fost însărcinat cu conducerea Comisariatului Circumscripţiei IV de Poliţie Arad, iar în iunie 1945 a fost detaşat provizoriu la Inspectoratul Regional de Poliţie Oradea, pentru încadrarea poliţiilor de frontieră. După încetarea detaşării, a îndeplinit atribuţii la Secţia Militară a Biroului Poliţiei Administrative Arad, apoi la Gara C.F.R Arad şi, ulterior, în cadrul Biroului Poliţiei Judiciare. A fost retribuit pentru activităţile depuse, până la data de 1 aprilie 1947, când a fost radiat de pe statele de salarii. Cu data de 1 aprilie 1948 a fost îndepărtat din funcţie pentru calificativul de „Insuficient". În decembrie 1948 a solicitat eliberarea unui certificat referitor la timpul servit în Poliţie, fiindu-i necesar pentru numirea în învăţământ[18].

Constantinescu Ion. Născut la 15 ianuarie 1893 în localitatea Alexandria (Teleorman). A fost absolvent a 4 clase primare. A funcţionat ca administrator în perioada 3 mai 1913-6 iunie 1915, dată de la care a fost încadrat militar în Regimentul 6 Vânători, până în decembrie 1920, când a fost trecut în retragere cu gradul de sergent. Din anul 1919 fusese mutat ca specialist la Şcoala Militară de Educaţie Fizică. Pentru participarea la Primul Război Mondial, a fost distins cu medaliile „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918" cu baretele Târgu-Ocna şi 1919 şi „Bărbăţie şi Credinţă" cu spade. A fost angajat agent special la Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale, Brigăzile centrale din Bucureşti. Cu data de 1 noiembrie 1929 a fost încadrat detectiv, iar la 3 aprilie 1937 a fost avansat în funcţia de comisar ajutor, fiind transferat la Poliţia oraşului Focşani, apoi la Cernăuţi, la 1 octombrie 1938, iar de acolo, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 10 noiembrie 1938. A avut probleme disciplinare, mai ales una referitoare la împuşcarea din imprudenţă a unui cetăţean român, la 13 noiembrie 1943. Dat în judecată, Secţia II a

[18] Idem, nr. 192.

Tribunalului Arad l-a condamnat cu sentinţa penală nr. 1225/1943 să plătească o amendă în sumă de 5.000 lei, 4.000 lei cheltuieli de judecată şi 300 lei cheltuieli pentru stat. Victima împuşcată a stat 2 luni sub tratament medical până a fost vindecată, iar instanţa judecătorească l-a îndemnat spre proces civil, pentru despăgubirile necesare. În perioada februarie-decembrie 1944 a condus Comisariatul Circumscripţiei VI de Poliţie. La 30 decembrie 1944 a făcut parte din cei 12 poliţişti care au fost distinşi cu sume de bani de către Mareşalul Malinovschi, şeful Frontului Ucrainian, care a considerat că Chestura Poliţiei Municipiului Arad a fost singura instituţie poliţienească din spatele Frontului Ucrainian căreia i s-a adus onoarea de a fi citată prin ordin de zi. Cu data 28 aprilie 1945 a fost scos din cadrele active, apoi încadrat la 1 septembrie 1946, până la 24 ianuarie 1949, dată la care a rămas în afara Miliţiei Populare[19].

Crâsnic S. Eugen. S-a născut la 23 februarie 1899 în localitatea Buteni (Arad). Fusese încorporat în armata austro-ungară, de unde a trecut, apoi, în armata română, fiind lăsat la vatră cu gradul de elev-plutonier. În anul 1927 a obţinut titlul de doctor în ştiinţe juridice la Universitatea „Regele Ferdinand" din Cluj. Din anul 1923 a practicat la Tribunalul Arad, ocupând diferite posturi. În perioada 1925-1929, a fost avocat-secretar. La 28 aprilie 1928, Vasile Avramescu certifica faptul că Eugen S. Crâsnic făcea practică avocaţială „în biroul meu avocaţial, precum şi la Serviciului Contencios Regional Arad". Prin Decizia Consiliului Baroului din Arad nr. 223 din 14 mai 1928, Eugen S. Crâsnic fusese trecut pe lista avocaţilor definitivi, prin susţinerea şi declaraţiile avocaţilor Remus Chicin şi Aurel Raicu. La 14 iunie 1928 i s-a eliberat diploma de avocat definitiv nr. 2456/928. A depus jurământul în plenul Tribunalului Arad, la 20 iunie 1928[20]. La data de 3 octombrie 1931, Eugen S. Crâsnic încunoştinţa Baroul Arad cu privire la numirea sa „în postul de şef al Poliţiei de Frontieră Curtici, pe care de fapt o conduc de la data de 2 noiembrie 1929, dată de la care nu mai fac practică avocaţială". Prin decizia ministerială nr. 64.623 din 10 octombrie 1929 a fost încadrat în funcţiunea de comisar şef cl. I la Comisariatul de Poliţiei Curtici-Frontieră, de pe lângă Chestura Poliţiei Municipiului Arad şi însărcinat cu conducerea acelui punct de frontieră[21]. În perioada 1-21 august 1934, a înlocuit pe comisarul şef Ciorăscu Tache la conducerea Biroului Poliţiei de Siguranţă Arad, în timpul concediului titularului. La 11 aprilie

[19] Idem, nr. 211.
[20] Baroul Arad, *Urmă de dosar*, f. n.
[21] A. N. Timiş, dosar personal nr. 370.

1938 i s-a confirmat funcţia de comisar şef, iar în 11 iunie i s-a prelungit pe timp de un an competenţa de a instrumenta ca ofiţer de poliţie judiciară şi de siguranţă, pe întreg teritoriul judeţului Arad[22]. Cu data de 1 noiembrie 1938, a demisionat din funcţia de şef al Comisariatului de Poliţiei Curtici-Frontieră, trecând cu serviciul la Primăria Municipiului Arad, având consimţământul primarului, precum şi toate avizele favorabile în acest sens, date de Chestura Poliţiei Municipiului Arad (Lt. col. Stoichiţoiu Constantin, şeful Legiunii de Jandarmi Arad), Inspectoratul de Poliţie al Ţinutului „Timiş" şi Direcţiunea Generală a Poliţiei. Numirea lui în funcţia de şef al Serviciului Administrativ al Primăriei Municipiului Arad trebuie pusă şi în corelaţie cu „o activitate specială în legătură cu chestiunea revizuirii cetăţenilor evrei. Această activitate s-a început încă la data 12 februarie 1938 cu întocmirea tablourilor despre cetăţenii evrei înscrişi în registrele de naţionalitate ale Municipiului Arad, tablou ce îngloba un număr de peste 3100 poziţii", arăta el în raportul de activitate, pe anul 1938, al acelui serviciu[23]. În anul 1955 era încadrat la Oficiul de stare civilă al Sfatului Popular Orăşenesc Arad.

Crişan Emil. Născut la 27 decembrie 1897 în localitatea Arăneag (Arad). Absolvent a 6 clase de liceu, la 15 octombrie 1915 a fost încorporat în Regimentul 33 Infanterie din Arad. Trimis pe frontul din Rusia, a fost rănit la 1 noiembrie 1916. După vindecare, a fost trimis pe frontul din Italia, unde, în septembrie 1917 a fost rănit, din care cauză a rămas invalid de război, fiind repartizat la Compania Auxiliară din Arad. La 10 noiembrie 1918 a intrat în Garda Naţională Română din Arad, fiind repartizat la Secţia Târnova, având răspundere pentru apărarea ordinei publice în comunele Dus, Arăneag şi Chier. În ianuarie 1919, la venirea trupelor ungare, s-a refugiat la Brad, unde s-a încorporat în Batalionul „Horea", cu care a plecat spre Tisa. A fost avansat la gradul de sublocotenent, distins cu multe medalii şi demobilizat cu data 2 iulie 1920. La 1 martie 1921 a fost încadrat în funcţia de subcomisar de siguranţă, fiind repartizat la Poliţia de Frontieră Otelec, iar de la 16 noiembrie 1921 a fost repartizat la Poliţia de Frontieră Curtici, unde a fost avansat în funcţia de comisar. La 26 iunie 1926 a fost transferat, în interes de serviciu, la Serviciul Special de Siguranţă Deva, în baza unui raport fals al şefului său, poliţaiul Marinescu Virgil. A fost pus în disponibilitate, fără efectuarea unei anchete administrative, din motive politice. După schimbarea regimului politic, la 25 mai 1929 a fost reintegrat

[22] A. N. Arad, dosar personal nr. 190.
[23] Idem, fond *Primăria Municipiului Arad,* dosar nr. 21/1939, f. n.

în funcţia de comisar, repartizat la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara. După reorganizarea Poliţiei, la 10 octombrie 1929 a fost repartizat în funcţia de comisar la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A îndeplinit bune activităţi poliţieneşti, şi a fost pus în retragere, pentru caz de boală, la 13 decembrie 1943, pentru a-şi aranja drepturile de pensie[24].

Crişan Ioan. Născut la 1 august 1922 în localitatea Mădrigeşti (Arad). A fost absolvent a 5 clase primare. Stagiul militar l-a îndeplinit în cadrul Companiei de Pompieri Timişoara, din 1943 până la 11 iulie 1946, când a fost trecut în rezervă. Cu data de 12 februarie 1948 a fost angajat comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, după examenul pe care îl susţinuse la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara. A fost repartizat cu diverse servicii la Serviciul Judiciar şi Serviciul Economic, iar cu data de 24 ianuarie 1949 a fost încadrat sublocotenent şi numit şeful Biroului Vicii Sociale şi Localuri Publice, apoi numit comandant şi mutat 30 de zile la Circumscripţia de Miliţie Hălmagiu. Din decembrie 1949 a intrat în concedii medicale şi a fost pus în retragere[25].

Dateşan Ioan. Născut la 15 februarie 1880 în localitatea Cipăieni (Turda-Arieş). A fost absolvent gimnazial. Stagiul militar l-a îndeplinit din 1 octombrie 1902 în Regimentul 12 Artilerie, de unde a fost trecut în arma Jandarmerie. A funcţionat în poliţia rurală până la 20 august 1919, cu gradul de plutonier major. Pentru activitatea depusă a fost distins cu medaliile „Crucea Militară", „Crucea de amintire 1912-1913" şi „Distincţia Militară". A fost încadrat în Prefectura Poliţiei Arad la 23 octombrie 1919, cu gradul de agent manipulant, iar la 2 decembrie a fost încadrat agent secret şi însărcinat cu conducerea unui grup de profesionişti. A fost numit în funcţia de comisar la 7 septembrie 1922, fiind recunoscut în această funcţie şi la 10 octombrie 1929, în Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A lucrat în cadrul Diviziei de Urmăriri şi Cercetări, sub conducerea comisarului Traian Iancu, fiind încredinţat cu efectuarea cercetărilor şi judecarea cauzelor contravenţionale. A avut rezultate profesionale deosebit de bune, de la descoperirea asasinilor preoţilor români Cornel Leucuţa şi Cornel Popescu, ucişi în aprilie 1919, de bolşevicii maghiari[26], până în anul 1939, în legătură cu cauzele de revizuire a cetăţeniei române, foarte mult timp fiind detaşat lângă Parchetul de pe lângă Tribunalul Arad. A fost pus în retragere pe ziua

[24] A. N. Arad, dosar personal nr. 246.
[25] Idem, nr. 213.
[26] *Românul* (Arad), nr. 244 din 14 noiembrie 1920 şi nr. 246 din 17 noiembrie 1920.

de 1 iunie 1939, după 20 de ani de poliţist judiciar arădean şi alţi peste 15 ani în jandarmeria anterioară, pentru a-şi stabili drepturile de pensie[27].

Debău Gh. Ioan. Născut la 28 iulie 1897 în localitatea Custeling (Târnava Mică). A făcut stagiul militar în armata română, în perioada Primului Război Mondial, de la 1 aprilie 1917, la 20 martie 1920, cu gradul de stegar. Din martie 1922 a fost încadrat în poliţie, având funcţii de poliţai şi comisar, la poliţiile din Diciosânmartin (1 martie 1922-1 martie 1927), Cluj (1 martie-10 decembrie 1927), Cetatea Albă (10 decembrie 1927-26 ianuarie 1928), Oradea (26 ianuarie1928-16 mai 1929), Salonta (16 mai 1930-septembrie 1940), Beiuş (septembrie 1940), Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Ciumeghiu (septembrie 1940-mai 1941), Chestura Poliţiei Municipiului Arad (1 mai 1941-1 februarie 1942), Comisariatul de Poliţie Cutici-Frontieră (1 februarie 1942-1 decembrie 1943), Comisariatul de Poliţie Jimbolia-Frontieră (1 decembrie 1943-29 aprilie 1945), Poliţia Oraviţa (29 aprilie-9 iulie 1945), Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara (9 iulie 1945-16 martie 1946), Poliţia Petroşani (1 aprilie-1 octombrie 1946), Chestira Iaşi (1 octombrie 1946-15 august 1947) şi Poliţia Turda (15 august 1947-1 octombrie 1948). A fost pus în cadrul disponibil cu data 15 decembrie 1948. Toate mutările, transferările şi detaşările s-au efectuat în interesul serviciului. Din unele evidenţe ale Ministerului Afacerilor Interne din anul 1966, rezultă că a participat la mişcarea legionară din ianuarie 1941[28].

Dinu Ioan. Născut la 8 aprilie 1922 în localitatea Ineu (Arad). A absolvit 6 clase de liceu, a fost angajat în funcţia de comisar ajutor la Direcţia Generală a Poliţiei, cu data 7 mai 1946, de unde a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 12 septembrie 1946. A îndeplinit anumite servicii poliţieneşti, fiind încadrat şi în Miliţia Populară, de unde a fost scos în rezervă, în anul 1954. A fost urmărit de Securitate, dar, la 10 august 1967 s-a luat hotărârea de scoatere din evidenţa operativă, deoarece fusese luat greşit în această permanentă supraveghere[29].

Don Alexandru. Născut la 18 decembrie 1901 în Timişoara. A fost încadrat agent permanent de poliţie la Prefectura Poliţiei Arad, în perioada 15 aprilie 1926-1 martie 1928, apoi a fost încadrat subcomisar la Detaşamentul Poliţiei

[27] A.N. Arad, dosar personal nr. 275; A. N. Timiş, dosar personal nr. 197.
[28] A.N. Arad, dosar personal nr. 300.
[29] Idem, nr. 302.

de Frontieră Moldova-Veche, cu data 28 februarie 1928. La 13 ianuarie 1934 a fost transferat, la schimb cu comisarul ajutor Răduţi Alexandru, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A desfăşurat activităţi profesionale complexe la diverse comisariate şi detaşamente de poliţie arădene. Spre exemplu, în septembrie 1938, lt. col. Stoichiţoiu Constantin, comandantul Legiunii de Jandarmi Arad şi şeful Chesturii Poliţiei Municipiului Arad, l-a încredinţat, pe lângă conducerea Comisariatului Circumscripţiei a III-a de Poliţie Arad şi cu conducerea Detaşamentului Poliţiei de Frontieră Aeroportul Arad, considerându-l „bun şi modest, necesar serviciului". La 26 martie 1942 a fost transferat şi încredinţai cu conducerea Detaşamentului Poliţiei de Frontieră Turnu, iar la 10 noiembrie 1942 a fost pus în disponibilitate, fiind considerat de către şefii ierarhici ca element redus şi „incapabil de orice activitate poliţienească". Ca urmare a acestei „incapacităţi profesionale", la 22 aprilie 1944 a fost concentrat în Grupul de Poliţie Specială a Diviziei 24 Infanterie[30].

Faur Iulian. Născut la 24 martie 1893 în Szegedin (Ungaria). A fost absolvent gimnazial. În anul 1904 a fost încorporat în Regimentul 3 Călăraşi, de unde a fost trecut în rezervă cu gradul de sergent. În timpul Primului Război Mondial a fost angajat în Jandarmerie şi nu a participat la campaniile militare. Cu data de 1 septembrie 1919 a fost angajat agent special acoperit, în cadrul Serviciului Special de Siguranţă Arad. A fost promovat în funcţia se subcomisar de siguranţă, cu data 16 aprilie 1927 şi a fost detaşat la Brigada Specială de Siguranţă din Reşiţa, la 26 iulie 1927. În urma cererii personale, la 30 decembrie 1927 a fost mutat la Brigada Specială de Siguranţă din Jimbolia, instituţie care a fost desfiinţat la 1 februarie 1928 şi a fost permutat la Comisariatul de Poliţie Jimbolia-Frontieră şi la Poliţia de Frontieră Comlăuşul Bănăţean. În baza cererii, la 12 aprilie 1928 a fost mutat la Brigada Specială de Siguranţă din Salonta, iar în martie 1929 la Bistriţa, apoi în luna mai la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara, şi cu data 10 octombrie 1929, la Poliţia de reşedinţă Deva, în noua funcţie de comisar ajutor. La 19 martie 1930 a fost permutat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fiind repartizat la Biroul de Siguranţă, iar la 2 martie 1934 a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, unde a activat până la 1 aprilie 1939. Aici a avut unele probleme disciplinare, din cauza cărora a fost mutat la Poliţia de reşedinţă

[30] Idem, nr. 257.

Deva, cu data 1 aprilie 1940, de unde a fost pus în retragere, la 24 august 1940[31].

Ghimboaşă Dumitru. Născut la 8 septembrie 1902 în localitatea Mehadia (Severin). Absolvent a 3 clase primare, a îndeplinit stagiul militar la Regimentul 18 Infanterie, fiind trecut în completare cu gradul de soldat, în anul 1924. A fost angajat în activitatea industrială arădeană, în funcţia de cazangiu. Cu data 29 mai 1945 a fost încadrat în funcţia de comisar la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Pentru unele greşeli ale activităţi profesionale, a fost dat în judecată în anul 1947[32].

Giulan Arcadie. Născut la 2 august 1875 în localitatea Semlac (Arad). Bacalaureat al studiilor liceale, a îndeplinit serviciul militar în Regimentul 33 Infanterie din Arad, fiind trecut în completare cu gradul de sublocotenent în rezervă, în anul 1899. Din anul 1894, până în 1920, a îndeplinit diverse funcţii de notar comunal. La 1 martie 1920 a fost încadrat funcţionar la Prefectura Poliţiei Timişoara, de unde a fost detaşat la conducerea Poliţiei oraşului Reşiţa, la 16 august 1920. Din august 1921 a fost detaşat la Prefectura Poliţiei Arad, unde a fost numit şef de birou principal la 4 martie 1922. Prefectul de poliţie Ovidiu Gritta a solicitat numirea sa în funcţia de inspector de poliţie, cerere nerezolvată, dar a fost numit în funcţia de poliţai cl. I, la 15 august 1925, cu transferare la Poliţia oraşului Zalău, dar cu detaşare tot la Prefectura Poliţiei Arad, unde a fost repartizat la conducerea Secţiei de Contravenţii. În urma unei inspecţii aspra activităţii sale profesionale, Ioan Georgescu, prefectul judeţului Arad fiind nemulţumit de atitudinea lui politică, a fost transferat la Prefectura Poliţiei Timişoara, din anul 1927. După reorganizarea poliţiei, a fost numit comisar de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dar cu detaşare tot la Timişoara. Nemulţumit de drepturile băneşti rezultate din îndeplinirea noii funcţii profesionale, a dat Ministerul de Interne în judecata Contenciosului administrativ, care i-a admis acţiunea, obligând ministerul să-i îndeplinească drepturile legale. Astfel, a fost pus din oficiu în retragere, la 1 iulie 1930, pentru a-şi asigura drepturile de pensie. A fost nemulţumit tot timpul de drepturile de pensie acordate, astfel încât a făcut diverse memorii Consiliului de Miniştri şi Direcţiunii Generale a Poliţiei, în anii 1945 şi 1948[33].

---

[31] Idem, nr. 319.
[32] Idem, nr. 342.
[33] Idem, nr. 328.

Giurgiu Romulus. Născut la 11 martie 1892 în localitatea Brad (Hunedoara). Absolvent al Liceului din Năsăud, s-a încadrat funcţionar la Brad, în anul 1912. În august 1914 a fost încorporat în Regimentul 23 Honvezi, fiind demobilizat cu gradul de sublocotenent. A participat la apărarea românilor din zona Munţilor Apuseni. A fost încadrat în Corpul Voluntarilor „Horea" şi a participat la luptele de pe râul Tisa, iar pentru faptele de arme a fost distins cu „Crucea Comemorativă a Războiului din 1916-1918" şi ordinul „Steaua României" în gradul de cavaler. A fost încadrat ofiţer de sergenţi la Prefectura Poliţiei Arad, în octombrie 1920, apoi numit comisar de poliţie în anul 1921. A îndeplinit diverse activităţi de conducere a poliţiei arădene, fiind numit în funcţiile de director de poliţie, în anul 1928 şi secretar de chestură, în 1929. Din anul 1926 a început să aibă concedii medicale, necesare recuperării sănătăţii. A avut probleme cu diverse regimuri politice, ceea ce l-a implicat în transferarea la diverse poliţii din ţară: Turnu-Severin, Craiova, Sinaia, Băile Buziaş. A fost pensionat la 1 mai 1941[34].

Godeanu Vasile. Născut la 13 aprilie 1911 în localitatea Ilteu (Arad). Absolvent al Liceului „Decebal" din Deva, s-a înscris la studiile juridice de la Oradea, în anul 1934. A îndeplinit stagiul militar în Regimentul 1 Roşiori, de unde a fost trecut în Regimentul 7 Călăraşi, fiind trecut în completare cu gradul de sublocotenent în rezervă, în anul 1936. A fost încadrat în funcţia de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, în vara anului 1940. Imediat a avut grave abateri profesionale, deoarece i s-a deschis o acţiune publică pentru tăinuire de bani, înşelăciune şi şantaj. A fost suspendat din funcţie prin decizia nr. 89875 din 27 noiembrie 1940, apoi îndepărtat din funcţie prin decizia nr. 12899 din 27 aprilie 1941. La 13 iulie 1943, Secţia a II-a a Tribunalului Arad l-a condamnat la 6 luni închisoare corecţională, pentru delictul de fals în acte publice şi 5000 lei amendă. Urmare a apelului, Secţia I a Tribunalului Arad prin sentinţa nr. 627 din 23 martie 1944 a încetat urmărirea penală împotriva sa. Prim-procurorul arădean dr. Huţiu Marcu arătase că „s-a destins prin acte de bravură în Războiul României pentru reintegrare şi a fost decorat cu ordine de război, pentru fapte de arme săvârşite pe front". A fost reprimit în funcţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 12 iulie 1944, fiind mutat la Poliţia din Alba-Iulia. Cu data 7 august 1944 a fost transferat la Comisariatul de Poliţie Brad, fiind însărcinat cu conducerea Biroului Judiciar. Pentru modul de îndeplinire al activităţii profesionale, a fost trimis în judecată pentru

[34] Idem, nr. 358.

abuzuri şi vătămare corporală şi a fost pus în cadrul disponibil, cu pierderea drepturilor salariale, la 23 martie 1945. Judecat de Tribunalul Brad, a fost achitat de orice penalitate, astfel încât, i s-a ridicat suspendarea din funcţie, dar a rămas mai departe în cadrul disponibil, la 21 mai 1945[35].

Gomboş Liviu. Născut la 25 decembrie 1913 în localitatea Ostrov (Severin). A fost licenţiat în ştiinţele juridice în anul 1939. A efectuat stagiul militar la Regimentul 42 Artilerie din Lugoj, fiind trecut în rezervă cu gradul de sublocotenent, în anul 1940. A fost încadrat în funcţia de comisar de poliţie, la Chestura Poliţiei Ploieşti, în anul 1941, de unde a fost repartizat la Comisariatul de poliţie Filipeşti. A urmat cursurile Şcolii de poliţie ştiinţifică, secţia V, în anul 1943, pe care le-a terminat cu media 8,03. Cu data 13 ianuarie 1944 a fost detaşat la Chestura Poliţiei Municipiului Chişinău, de unde a fost refugiat la Braşov şi repartizat la Poliţia de reşedinţă Târgu-Mureş. În ianuarie 1945 a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fiind încredinţat cu conducerea Comisariatului Circumscripţiei IV de Poliţie. La 1 mai 1946 a fost transferat la Biroul Poliţiei Judiciare, de unde a fost îndepărtat din serviciu, la 20 martie 1948. În toată perioada următoare, când a fost angajat la diverse intreprinderi industriale arădene, a fost urmărit informativ de Securitate[36].

Hedeşan Sever. Născut la 13 martie 1904 în localitatea Pecica (Arad). Absolvent a 8 clase secundare, a îndeplinit stagiul militar în Regimentul 93 Infanterie din Arad, în perioada 1933-1935, de unde a fost trecut în completare cu gradul de sublocotenent în rezervă. A fost încadrat agent permanent de poliţie în Prefectura Poliţiei Satu-Mare, la 1 ianuarie 1926, funcţie din care a demisionat. A fost angajat în funcţia de subcomisar la Prefectura Poliţiei Arad, cu data 15 decembrie 1927. La 21 ianuarie 1934 a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, pe baza cererii sale, prin care motivase că părinţii săi au obţinut o valoroasă moştenire în Banat, în urma decesului unei rude ale lor. A fost transferat, cu data 2 septembrie 1939, la Comisariatul Poliţiei de Frontieră Kotegyan (Bihor), la 11 aprilie 1940 la Poliţia oraşului Târgu-Jiu, apoi, la 18 mai 1940, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad şi la 30 septembrie 1940, iarăşi la Timişoara. Figurează ca membru legionar din anul 1940, în Fişa personală întocmită de Biroul Poliţiei de Siguranţă al Chesturii Poliţiei Municipiului Timişoara. A participat la „Răzvrătirea legionară”, a fost arestat şi trimis în judecata

[35] Idem, nr. 339.
[36] Idem, nr. 343.

Tribunalului Militar din Timişoara, care l-a condamnat la 4 luni de detenţie. Cele 4 luni de condamnare i-au fost suspendate, a fost eliberat din închisoare, şi la 1 iulie 1941 a fost concentrat la Regimentul 1 Grăniceri din Cernavodă, deoarece în perioada 1 ianuarie-1 octombrie 1929, desfăşurase activităţi profesionale şi la Comisariatul de Poliţie Pecica-Frontieră. După ocupaţia sovietică, a fost propus pentru internare în lagăr, dar Comisia a dispus, la 8 februarie 1945, eliberarea de sub pază, dar în martie 1945 era arestat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la solicitarea prefectului judeţului. La 25 iunie 1951, maiorul Raceu, şeful Direcţiunii Regionale de Securitate a Statului Arad, a solicitat timişorenilor arestarea lui şi trimiterea la Arad, dar prin răspunsul trimis, i s-a adus la cunoştinţă că era condamnat la Penitenciarul Oraşului Stalin (Braşov)[37].

Herman Aurel. Născut la 13 mai 1909 în localitatea Beiuş-Uileac (Bihor). Licenţiat în ştiinţe juridice la Facultatea de Drept din Cluj, în anul 1936. Stagiul militar l-a îndeplinit la Regimentul 1 Fortificaţii, în anul 1931. A fost încadrat în funcţia de agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Cluj, la 15 aprilie 1933. A fost detaşat la Poliţia de reşedinţă Bistriţa, la 10 octombrie 1936, în funcţia de comisar ajutor, fiind readus la Cluj, la 4 noiembrie 1936. Detaşat la Poliţia de reşedinţă Sighet, la 28 februarie 1939, a fost transferat la Bistriţa, cu data 7 martie 1939, de unde s-a refugiat la Arad, şi a fost încadrat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 29 noiembrie 1940. Pentru purtare nedemnă în serviciu, a fost mutat disciplinar la Comisariatul de Poliţie Adjud, cu data 8 mai 1943, fiind readus la Arad, la 1 mai 1943. A fost pus în cadrul disponibil la 17 martie 1945 şi îndepărtat din serviciu, cu data 12 iunie 1945, fără nici o indemnizaţie, pe temeiul legii pentru purificarea administraţiei publice. La 14 mai 1945, fusese înaintat Închisorii Militare din Bucureşti, str. Uranus nr. 6, împreună cu comisarul ajutor Mihailovici Miloş, agenţii Ciobanu Ioan şi Mareş Ioan şi gardianul public Moldovan Gheorghe, fiind ceruţi de Tribunalul Special pentru judecarea criminalilor de război[38].

Hotlea Tiberiu. Născut la 22 februarie 1917 în localitatea Seliştea de Sus (Maramureş). Licenţiat în ştiinţe juridice la Facultatea de Drept din Cluj, în anul 1939. În anul 1938 şi-a îndeplinit stagiul militar obligatoriu, la Divizia 5 Tunuri de Munte, fiind trecut în completare cu gradul de sergent cu termen redus. Cu data de 1 mai 1941 a fost încadrat comisar la Chestura Poliţiei

[37] Idem, nr. 368.
[38] Idem, nr. 369.

Municipiului Arad, de unde a fost transferat şi mutat în funcţia şef al Comisariatului de Poliţie Subiţa (Noua Suliţă, Hotin), apoi, cu data 7 septembrie 1942, a fost mutat la Prefectura Poliţiei Odesa. Suspendat din funcţie la 1 iulie 1943, fiind trimis în judecată, a fost condamnat la un an închisoare corecţională, pentru luare de mită şi a fost destituit din serviciu, la 28 iulie 1943[39].

Ionescu Alexandru Sergiu. Născut la 3 iulie 1924 în Arad. Absolvent al Liceului de băieţi „Gheorghe Lazăr" din Sibiu, a efectuat stagiul militar în Regimentul 7 Artilerie Grea, fiind trecut în completare în anul 1945, cu gradul de sublocotenent în rezervă. A fost încadrat în funcţia de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 15 septembrie 1946, fiind repartizat la Detaşamentul Aeroport-Arad, fără a se mai cunoaşte alte informaţii referitoare la activitatea sa profesională[40].

Katapschi N. Ludovic. Născut la 4 iulie 1904 în localitatea Boian (Cernăuţi). A fost absolvent al Şcolii Superioare de Arte şi Meserii din Cernăuţi. A îndeplinit stagiul militar în Regimentul 8 Vânători de Munte, fiind trecut în completare cu gradul de caporal în anul 1926. Din 25 noiembrie 1922, până la 1 mai 1945 a fost angajat în profesia de cazangiu la Atelierul C.F.R. Arad. Prin decizia ministrului de interne Teohari Georgescu, nr. 6774 din 29 mai 1945, a fost încadrat în funcţia de comisar la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data de 1 mai 1945. Fusese membru al Partidului Social Democrat, filiala Arad, din care a trebuit să demisioneze la sfârşitul acelui an[41]. A îndeplinit activităţi profesionale la birourile de Circulaţie, Prevederi Sociale, Rechiziţii şi Cartiruire, Gara C.F.R. Arad, Aeroportul Arad, şi altele. La fiecare loc de muncă a avut abateri disciplinare pentru abuz de putere, permiterea intrării în ţară a unei persoane cu paşaport, dar fără viza de intrare în ţară a Comisiei Aliate de Control, etc. La 7 februarie 1946 prefectul judeţului Arad, Voştinaru Gheorghe, a transmis Inspectoratului Regional de Poliţie Timişoara o cerere de „scoaterea lui Katapschi Ludovic din cadrele active în urma atitudinii antidemocratice". A fost judecat şi de Secţia I a Tribunalului Arad, care l-a condamnat la plata unei amenzi de 100.000 lei pentru abuz de putere. Având multe probleme disciplinare, la jumătatea anului 1947 a solicitat aprobarea demisiei din funcţia de comisar, cu data de 25 august 1947, apoi a solicitat

[39] Idem, nr. 382.
[40] Idem, nr. 422.
[41] *Libertatea Poporului* (Arad), an II, nr. 241 din 16 decembrie 1945.

prelungirea demisiei până la 31 octombrie 1947. Cu toate acestea, a părăsit „serviciul şi Ţara”, la 25 septembrie 1947, prin Punctul de frontieră Curtici „împreună cu lotul de repatriaţi polonezi, fără aprobarea demisiei din funcţie”. Abia la 23 octombrie 1947 i s-a aprobat demisia, cu data de 1 octombrie 1947[42].

Mangra Vasile. Născut la 19 martie 1892 în localitatea Săldăbani (Bihor). Absolvent al Institutului Teologic-pedagogic din Arad, a fost angajat în postul de învăţător la şcoala din Şiria (Arada), în anul 1912[43]. A efectuat stagiul militar în Regimentul 37 Infanterie din armata austro-ungară şi a participat la campania militară din perioada 1914-1918, apoi s-a încadrat în armata română, de unde a fost trecut în rezervă cu gradul de locotenent. Cu data de 1 martie 1921 a fost numit în funcţia de subcomisar la Punctul de Frontieră Cladova, fiind detaşat la Poliţia Gării Aradul-Nou, apoi la Punctul de Frontieră Curtici, în anul 1922, unde a desfăşurat activităţi profesionale, în funcţia de comisar, până în iulie 1926, când, la cererea şefului acestei poliţii, a fost mutat la Brigada Specială de Siguranţă Reşiţa. Nu s-a prezentat la noul post, în timpul legal, având concediu medical, astfel încât, a fost considerat detaşat din funcţie. În această situaţie, a deschis o acţiune la Contenciosul administrativ din Timişoara, propunând ca martori în favoarea sa, pe deputatul dr. Iancu Adam din Curtici şi avocatul senator Ispravnic Sever din Arad. În urma procesului, cu data de 15 noiembrie 1928, a fost reîncadrat în funcţia de comisar la Subinspectoratul General de Siguranţă Oradea, de unde a fost transferat, la cerere, la Serviciul Special de Siguranţă Arad, la 1 ianuarie 1929. Încadrat comisar de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, a desfăşurat diverse activităţi profesionale, inclusiv în conducerea Comisariatului de Poliţie al Circumscripţiei I, având anual, competenţa de a instrumenta ca ofiţer de poliţie judiciară şi de siguranţă, pe întreg teritoriul judeţului Arad. A fost suspendat din funcţie cu data 19 august 1935, fiind trimis în judecata cauzei penale de luare de mită. În urma hotărârii judecătoreşti, a efectuat apeluri şi recursuri, până la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, Cauza fiind rejudecată de Curtea de Apel din Timişoara, care, în noiembrie 1939, nu a mai regăsit cauza penală, În urma solicitării reîncadrării în funcţie, la 23 ianuarie 1940, s-a decis transformarea

[42] A.N. Arad, dosar personal nr. 168.
[43] Teodor Botiş, *Istoria Şcoalei normale (preparandiei) şi a Institutului teologic-ortodox român din Arad,* Editura Consistoriului, Arad, 1922, pp. 90-91, 98, 117, 194, 549, 553, 556-557, 559, 562-564, 590, 610, 617 şi 657.

destituirii din funcţie în punerea în disponibilitate în mod oficial, pentru stabilirea drepturilor de pensie[44].

Marcu Viorel. Născut la 23 ianuarie 1908 în localitatea Dumitra (Alba). Licenţiat în ştiinţe juridice la Universitatea din Cernăuţi, în anul 1933, a efectuat stagiul militar la Batalionul 6 Vânători de Munte, fiind trecut în completare cu gradul de soldat cu termen redus. La 1 noiembrie 1933 a fost angajat în funcţia de comisar la Chestura Poliţiei Târgu-Mureş, de unde a fost detaşat la Poliţia Alba-Iulia, cu data 5 decembrie 1933. La 8 februarie 1935 a mutat la Chestura Poliţiei Deva, de unde a fost detaşat la Chestura Poliţiei Municipiului Braşov, în perioada 6 ianuarie - 12 februarie 1938, de unde a revenit la Deva şi, apoi, a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 23 iunie 1938, fiind repartizat la conducerea Serviciului Poliţiei Judiciare. La 4 aprilie 1941 a fost propus la decorare, pentru contribuţia adusă în acel timp la anchetarea rebelilor legionari, urmărirea şi arestarea lor, împreună cu chestorul Meseşean Traian, comisarul şef Debău Ioan, secretarul de chestură Chidioşan Gavril, comisarul Herman Cornel, comisarul ajutor Honga Ioan, agentul Păgubaş Athos şi gardianul public Boariu Iosif. Mai fuseseră propuşi pentru decorare, alţi 10 poliţişti de la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara, 18 poliţişti de la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, 5 poliţişti de la Poliţia Lugoj, 2 de la Poliţia Oraviţa, 3 de la Poliţia Reşiţa şi 5 de la Poliţia de reşedinţă Beiuş. A fost avansat şi încredinţat în funcţia de şef al Serviciului de Ordine, la 20 mai 1941. O anumită perioadă de timp a fost detaşat în Basarabia, pentru a efectua misiuni speciale, conform ordinului Direcţiunii Generale a Poliţiei, nr. 34.309 din 25 august 1941. Retransferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 februarie 1942, a fost avansat în funcţia de secretar de chestură, cu data 10 noiembrie 1942. La 8 noiembrie 1943 a fost transferat în funcţia de şef de poliţie la Poliţia oraşului Câmpulung-Muscel. Cu data de 9 martie 1945 a fost eliberat din serviciu şi scos din scriptele Direcţiunii Generale a Poliţiei şi nu a mai fost reangajat, deşi s-au făcut referate pozitive. Prin raportul nr. 765/1941 al Chesturii Poliţiei Municipiului Arad, fusese semnalat că a fost simpatizant legionar[45].

Marinescu Ioan. Născut la 17 martie 1913 în localitatea Câmpina (Bihor). Absolvent al Şcolii de cadre didactice, a fost încadrat învăţător în perioada 1 octombrie 1936-1 decembrie 1943. A efectuat stagiul militar în Regimentul

---

[44] A. N. Arad, fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad*, dosar personal nr. 580.
[45] Idem, nr. 560.

de Pontonieri, de unde a fost trecut în completare cu gradul de locotenent în rezervă. A fost încadrat comisar-ajutor la Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Prejmer, la 1 decembrie 1943, iar după desfiinţarea acestei poliţii, a fost trecut la Chestura Poliţiei Municipiului Braşov, cu data 1 octombrie 1944. A fost avansat la gradul de comisar, cu data 1 februarie 1946, şi a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 octombrie 1946, unde a îndeplinit atribuţiile de şef al Comisariatelor I şi II, apoi al Poliţiei Sociale. Nu a fost apreciat de conducerea poliţiei arădene şi i s-a întocmit dosar penal. Deoarece în fişa individuală a fost apreciat ca „insuficient", a fost îndepărtat din funcţia cu data 17 martie 1948. În toată perioada următoare a fost urmărit în problema „fost poliţist"[46].

Mariş Ioan. Născut la 10 octombrie 1920 în Curtici. Absolvent al unui liceu comercial, în anul 1941 a fost încorporat în Regimentul 85 Infanterie, de unde a fost pus în completare cu gradul de sergent cu termen redus. A fost încadrat în funcţia de comisar de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 1 mai 1945. A desfăşurat diverse activităţi poliţieneşti ordonate de conducerea Chesturii, până la 22 august 1947, când a fost detaşat la Serviciul de Siguranţă al Judeţului Arad, în locul comisarului Auer Eugen, care fusese detaşat pe lângă Serviciul de Control Economic Arad. Cu De la 31 ianuarie 1948 a fost mutat, în interesul serviciului, la Serviciul de Siguranţă Arad, în timp ce comisarii Auer Eugen şi Popan Gavril, au fost mutaţi, în interesul serviciului, la Serviciul Judiciar al Chesturii. Odată cu mutarea comisarului Mariş Ioan au mai fost mutaţi la Serviciul de Siguranţă şi comisarul Albu Bucur, comisarul ajutor Medeleanu Gheorghe şi agentul de poliţie Ilica Ioan, în timp ce agenţii Vereş Teodor şi Ciobota Vasile au fost mutaţi la Biroul de Siguranţă de la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră. Cu data de 1 septembrie 1948, Mariş Ioan a funcţionat, o perioadă necunoscută, cu gradul de locotenent[47].

Martinescu Gheorghe. Născut la 20 ianuarie 1917 în localitatea Cuvin (Arad). Absolvent al ştiinţelor juridice la Facultatea de Drept din Cluj, în anul 1939. A îndeplinit stagiul militar în cadrul Regimentului 93 Infanterie din Arad, fiind trecut în completare cu gradul de sublocotenent în rezervă, în anul 1940. A fost încadrat în funcţia de comisar de siguranţă, la 26 iunie 1941, fiind însărcinat cu conducerea Comisariatului de Poliţie Nălac-Frontieră, unde s-a prezentat la post cu data 5 iulie 1941. Din octombrie

[46] Idem, nr. 549.
[47] Idem, nr. 60.

1941 a urmat cursurile Şcolii de perfecţionare a pregătirii profesionale din Bucureşti. Cu data 13 februarie 1942 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde i s-a încredinţat conducerea problemei maghiare, spionaj şi contraspionaj, având subordonaţi pe comisarul ajutor Safta Florea şi agenţii Pal Vasile, Mălan Dumitru şi Ciobanu Ioan. La 30 aprilie 1943 a fost transferat în funcţia de şef al Biroului de Siguranţă de la Poliţia de reşedinţă Orşova, de unde a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, la 25 februarie 1944, după ce fusese repartizat o scurtă perioadă de timp la Poliţia de reşedinţă Lugoj. A fost îndepărtat din funcţie, fără drept de indemnizaţie, la 28 februarie 1945. Un denunţ îl învinuia de schingiuirea ziaristului maghiar arădean Szabo Andrei. Acesta fusese arestat de un gardian public la 25 februarie 1943, în raza Comisariatului Circumscripţiei VI de Poliţie Gai, sub bănuiala de a fi spion maghiar sau unul care intenţiona să treacă frontiera ilegal în Ungaria. Cercetat în biroul problemei maghiare, după ce i s-a făcut şi o percheziţie domiciliară, s-a constat că era comunist, fiind predat biroului cu problema comunism, la comisarul ajutor Calinovici Constantin, unde a declarat pe toţi membrii mişcării politice M.A.D.O. Sz, de unde a fost trimis la Curtea Marţială din Timişoara, unde a murit după două zile, în urma rănilor pe care le avea de la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. În urma cercetării făcute de comisarul Vrăbete Iulică, în februarie-martie 1945, comisarul Martinescu Gheorghe, comisarul ajutor Calinovici Constantin şi agentul Mălan Dumitru au fost arestaţi şi trimişi la tribunalul special de judecată a criminalilor de război din Bucureşti, cunoscut sub denumirea de Tribunalul Poporului. Cu data 6 octombrie 1945, Tribunalul Poporului a dispus punerea sa în libertate. Urmare a acestei eliberări, la 9 mai 1946 s-a revenit asupra îndepărtării din funcţie, fără drept de indemnizaţie, fiind trecut în cadrul disponibil cu data 28 aprilie 1945. Fostul comisar Martinescu Gheorghe a solicitat reîncadrarea în serviciu, care nu i s-a aprobat. A fost arestat iarăşi, condamnat şi depus la Închisoarea Târguşorul din judeţul Prahova, unde a decedat în decembrie 1948[48].

Meşter Vasile. Născut la 17 februarie 1897 în localitatea Denş (Cluj). Absolvent a 4 clase medii, a efectuat stagiul militar în arma Infanterie şi a participat la campaniile militate din Primul Război Mondial, de unde a fost trecut în retragere din Regimentul 17 Infanterie, în anul 1919. Pentru activităţile militare şi cele profesionale, a fost distins cu medaliile „Crucea Comemorativă", „Victoria" şi „Bărbăţie şi Credinţă". A fost încadrat agent special de Siguranţă la Poliţia Punctului de Frontieră Vărădia, cu data 30

[48] Idem, nr. 520.

mai 1921, de unde a fost transferat la Prefectura Poliţiei Oradea, la 22 iulie 1922, unde a fost încadrat detectiv, la 30 octombrie 1929. S-a refugiat din teritoriul cedat, fiind încadrat la Inspectoratul Regional de Poliţie Alba Iulia, de unde a fost repartizat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 30 noiembrie 1940. A desfăşurat activităţi profesionale la birourile de poliţii judiciare şi de siguranţă, precum şi la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră. A fost avansat în funcţia de comisar ajutor la 10 noiembrie 1942. Din anul 1941 a fost numit administrator girant al unor imobile expropriate de la foştii proprietari evrei în favoarea statului român, pentru care a fost readus în Arad, pentru satisfacerea obligaţiunilor sale de administrator girant, fiind repartizat la Comisariatul Circumscripţiei V de Poliţie. La 1 septembrie 1946 a fost numit şeful Biroului de executare a mandatelor de arestare. A fost promovat în funcţia de comisar, la 30 septembrie 1947, dar a fost notat cu calificativul „Insuficient", pentru care a fost îndepărtat din serviciu, la 20 martie 1948[49].

Mihailovici Miloş. Născut la 16 decembrie 1901 în Arad, fiind de naţionalitate sârbă. A studiat 6 clase primare la Şcoala comunală din Micălca. Serviciul militar l-a efectuat în cadrul Regimentului 37 Infanterie, fiind pus în disponibilitate cu gradul de sergent, în anul 1923. Fusese încadrat în funcţia de agent special la Prefectura Poliţiei Arad, cu data de 15 iunie 1922, funcţie care i-a fost confirmată la 1 ianuarie 1928, iar la data de 10 noiembrie 1929 a fost numit agent al poliţiei judiciare. Căsătorit cu o doamnă din Bucureşti, a solicitat transferarea la Direcţia Generală a Poliţiei sau la Prefectura Poliţiei Capitalei, La 10 decembrie 1936 a fost transferat la Direcţia Generală a Poliţiei, ca detectiv în Corpul Detectivilor, fiind avansat în funcţia de comisar-ajutor la 10 noiembrie 1942. Cu data de 1 octombrie 1943 a fost retransferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A activat la Biroul Poliţiei de Siguranţă sub conducerea comisarului şef Câmpeanu Ilie, apoi la Biroul de Paşapoarte şi la Biroul de Contravenţii al Poliţiei Judiciare. În preajma lunii august 1944 a trecut în funcţia de şef de Cabinet al chestorilor Stelian Ion şi Meseşianu Traian, fiind trecut şi în Biroul de legături cu Armata Roşie, unde a activat până la 30 martie 1945, când a fost pus în disponibilitate, iar cu data de 12 iunie 1945 a fost îndepărtat din serviciu, fără nici o indemnizaţie, pe temeiul legii pentru purificarea administraţiei publice. În urma unei plângeri a unei comuniste, care reclama că ar fi fost lovită în anul 1943 de către anchetatorul Mihailovici, acesta a fost arestat la 9 mai 1945 şi trimis în judecata Tribunalului Poporului, de

[49] Idem, nr. 494.

unde a fost scos din cauză şi pus în libertate. S-a revenit asupra deciziei de îndepărtare din serviciu, la 14 noiembrie 1946, fiind rechemat în serviciu la 29 aprilie 1947 şi pus în retragere pentru pensionare, cu data la 1 decembrie 1946[50].

Mladin Eugen. A fost unul dintre primii agenţi de siguranţă care au fost încadraţi de la începutul procesului de românizare a sistemului poliţienesc arădean. A fost numit agent special de siguranţă la Serviciul Special de Siguranţă Arad, cu data de 1 august 1919, funcţie din care a demisionat cu data de 1 decembrie 1919. Această demisie s-a datorat numirii sale în funcţia de ofiţer de sergenţi de oraş, după înfiinţarea Prefecturii Poliţiei Arad. Din anul 1921 a fost numit comisar de poliţie şi i s-a încredinţat, pentru mult timp, conducerea Comisariatului Circumscripţiei II de Poliţie din Arad. După 20 de ani de activitate poliţienească arădeană, cu data de 1 noiembrie 1939 a fost transferat în funcţia de preceptor şef la Primăria Municipiului Arad. De reţinut că, în această perioadă, primar al Aradului a fost generalul Vlad Alexandru, iar ajutor de primar, fostul chestor Bejan Romulus[51].

Moraru Nicolae. Născut la 3 decembrie 1915 în localitatea Pădureni (Arad). Absolvent a 7 clase primare, a urmat un an de studiu pentru ucenicie industrială. A îndeplinit stagiul militar în cadrul Regimentului 93 Infanterie din Arad, din anul 1937, fiind pus în completare cu gradul de sergent. A fost angajat muncitor la Fabrica „Astra Română" în perioada 8 decembrie 1940-8 august 1945, apoi la Direcţia Atelierelor C.F.R. Arad, de la 10 august 1945, până la 12 februarie 1948. La această dată a fost încadrat comisar ajutor la Chestura Poliţiei Arad, fiind repartizat în Serviciul Poliţiei Administrative. De la 24 ianuarie 1949 a fost încadrat sublocotenent la Miliţia Judeţeană Arad, iar foaia calificativă pentru perioada 1848-1949, materializa că a îndeplinit funcţia de şef al Serviciului Personal. Avansat la gradul de locotenent, la 30 decembrie 1949, a fost mutat la Direcţiunea Miliţiei Regionale Hunedoara, cu data 15 noiembrie 1950, de unde a fost şters din controale, la 26 februarie 1951[52].

Murtaza Dumitru. Născut la 17 iunie 1911 în localitatea Moşteni (Dâmboviţa). Absolvent a 7 clase liceale, a efectuat stagiul militar în

---

[50] Idem, nr. 493.
[51] Idem, 530; A. N. Timiş, dosar personal nr. 207.
[52] A. N. Arad, fond *Chestura Poliţiei Municipiului Arad,* dosar personal nr. 552.

Regimentul 1 Pionieri din Craiova, a fost trecut în cadrul de completare în anul 1935, cu gradul de fruntaş cu termen redus. A funcţionat ca impiegat în cadrul Tribunalului Ilfov, de unde a fost încadrat în funcţia de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 18 noiembrie 1943, fiind repartizat la Biroul Poliţiei Judiciare. La 30 decembrie 1944 a fost distins cu un plic cu bani de către lt. col. Nicolai Haraturovici, delegat de mareşalul Malinovschi, împreună cu alţi 9 poliţişti arădeni, din care 6 au fost gardieni publici. A fost comprimat din serviciu în primăvara anului 1945, prin reducerea de efective. La 3 iunie 1945 a decedat printr-un accident pe şoseaua Valea Putnei-Câmpulung Bucovina, în urma defecţiunii frânei maşinii pe care o conducea[53].

Nemeş Petru. Născut la 8 iunie 1909 în localitatea Sighetul Silvaniei (Sălaj). În anul 1931 a efectuat stagiul militar în Regimentul 82 de Infanterie, de unde a fost trecut în completare cu gradul de sublocotenent în rezervă. Absolvent al ştiinţelor juridice, a obţinut titlul de doctor în ştiinţele de stat, în cadrul Universităţii „Regele Ferdinand I" din Cluj, în anul 1938. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Cluj, la 1 aprilie 1933, transferat în funcţia de registrator-arhivar la Poliţie oraşului de reşedinţă Alba-Iulia, mutat comisar la Chestura Poliţiei Municipiului Cluj, la 8 decembrie 1938. Refugiat din teritoriul cedat Ungariei, cu data 20 mai 1941 a fost numit comisar la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, de unde a fost detaşat la Poliţia oraşului de reşedinţă Lugoj, cu data 13 februarie 1942. A fost înaintat în funcţia de comisar şef la Comisariatul de Poliţie Reni, cu data 10 noiembrie 1942, retransferat la Lupeni în anul 1943, mutat la Chestura Poliţiei Petroşani, în perioada 1944-24 martie 1946, la Poliţia Careii mari la 4 mai 1946, la Poliţia oraşului de reşedinţă Zalău, în perioada 1946-1947, la Inspectoratul Regional de Poliţie Oradea, în perioada 1948-1949, la Miliţia Judeţului Sălaj, la 23 ianuarie 1949, cu gradul de căpitan, de unde a fost mutat în anul 1950 la Direcţia Regională de Miliţie Bucureşti, după care a fost trecut în retragere[54].

Negoescu Constantin. Născut la 2 mai 1894 în localitatea Bogza (Râmnicul-Sărat). Absolvent a 7 clase de liceu, a efectuat stagiul militar în arma Artilerie, a participat la Primul Război Mondial, cu data 1 aprilie 1918, şi a fost trecut în rezervă cu gradul de locotenent, la 15 noiembrie 1926. Pentru faptele militare a fost distins cu medalia „Crucea

[53] Idem, nr. 495.
[54] Idem, nr. 594.

Comemorativă.1916-1918”. Prin decizia nr. 66487 din 16 noiembrie 1926 a fost încadrat subcomisar la Prefectura Poliţiei Chişinău, de unde a fost repartizat la Prefectura Poliţiei Timişoara, cu data 1 decembrie 1926, iar cu data de 10 octombrie 1929 a fost încadrat comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Aici, a desfăşurat bune activităţi profesionale, în cea mai mare parte a timpului în Biroul Poliţiei Judiciare, la Biroul de Siguranţă şi la comisariatele Circumscripţiilor VII şi II, până la 15 iunie 1939, când a fost transferat la Poliţia oraşului Focşani. Din iunie 1940 a fost încadrat cu gradul de comisar, şi a desfăşurat activităţi profesionale şi de conducere la poliţiile din localităţile Panciu-Putna, Focşani şi Râmnicul-Sărat. Cu data de 27 iulie 1941 a fost transferat la Poliţia oraşului Bălţi, de unde a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Petroşani, cu data de 6 martie 1943. A fost îndepărtat din această poliţie şi profesie cu data de 28 aprilie 1945, fără nici o indemnizaţie, pe temeiul legii nr. 217/1945 pentru purificarea administraţiilor publice. Din cauza bunului profesionalism, a avut probleme cu evreii la Bălţi şi clasa muncitoare din Valea Jiului. Prin Decizia nr. 12654 din 2 iulie 1946 a fost trecut, cu data 28 aprilie 1945, în cadrul disponibil, iar prin Decizia nr. 16496 din 18 aprilie 1947 a fost rechemat în activitate, încadrat în funcţia de comisar şi pus la cerere în retragere, cu data a decembrie 1946, conform art. 132 din Statutul funcţionarilor publici, pentru a-şi asigura dreptul de pensie. Cât timp a funcţionat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad a fost foarte bine apreciat profesional. În anul 1930, într-un referat întocmit de chestorul arădean, acesta menţiona că era un „element destoinic, muncitor, având o ambiţie nemărginită în îndeplinirea îndatoririlor sale de ofiţer de poliţie, recunoscând oboseala când interesul serviciului cerea să fie la datorie, este unul dintre cei mai buni comisari ajutori pe care îi avem. Pe lângă aceasta este dotat cu însuşiri deosebite, fiind de o inteligenţă şi cinste exemplară, care nu poate decât să contribuie la ridicarea prestigiului instituţiei din care face parte”. În perioada următoare a fost preluat în evidenţa Securităţii, în urma fostelor sale profesii militare şi poliţieneşti[55].

Nicolau Filip. Născut la 5 iunie 1885 în oraşul Focşani. Absolvent a 2 clase de liceu, pe care le-a continuat în perioada următoare, a efectuat stagiul militar în Regimentul 6 Roşiori, Escadronul 2, şi a luat parte la eliminarea răscoalelor ţărăneşti din Moldova, în judeţele Iaşi şi Vlaşca, pentru care a fost distins cu „Medalia Jubiliară”. În 1913 a fost mobilizat în Regimentul 16 Artilerie, a luat parte la campania militară din Bulgaria, unde a fost rănit

[55] Idem, nr. 596.

şi distins cu medalia „Avântul Ţării”. Angajat în diverse profesiuni publice şi particulare, a fost mobilizat la 16 august 1916 în regimentul 16 Artilerie, şi a luat parte la luptele de la Bara Olt, Flămânda, Dragoslavele, retras la Grozeşti, a fost trecut în retragere cu data 23 mai 1918, după ce i s-a vindecat rănirea piciorului stâng. A fost distins cu medalia „Crucea Comemorativă” cu baretele Ardeal, Dragoslavele, Mărăşti şi Tg. Ocna. A fost angajat în Poliţie, cu data 1 martie 1919, în funcţia de subcomisar în Gara Feteşti, de unde a fost transferat la Poliţia Portului Balcic, apoi în funcţia de comisar la poliţia oraşului Cavarna, de unde a fost mutat, la 1 ianuarie 1922, la Poliţia oraşului Bazargic, unde a condus Serviciul de Siguranţă şi a îndeplinit, prin delegaţie, funcţia de secretar de poliţie. În perioada 18 iunie 1927-16 noiembrie 1928, a fost detaşat la Poliţia oraşului Sighişoara, de unde a revenit la Biroul de Siguranţă al Poliţiei oraşului Bazargic. Înaintea cedării Bulgariei a zonei de Sud a Dobrogei, a fost mutat disciplinar la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 30 iunie 1940. Aici a condus birourile de Siguranţă şi Judiciar, fiind pus din oficiu în retragere, la 31 octombrie 1942. A fost foarte bine apreciat din punct de vedere profesional, deşi în timpul celor 23 de ani poliţieneşti, a fost de 6 ori pedepsit disciplinar, din diverse motive, cele mai multe antipersonale[56].

Olenicenco Leo. Născut la 16 februarie 1890 în localitatea Cahul (Basarabia). Absolvent de liceu, în anul 1914 a fost mobilizat în Armata rusă, unde a absolvit cursurile Şcolii Militare din Tiflis (Transcaucaz), după care a fost avansat la gradul de locotenent. În iulie 1918 a fost admis în Armata română, în care a activat în funcţiile de adjutant şi comandant de Piaţă, în diferite garnizoane. A demisionat din cadrul militar cu data 1 aprilie 1927, iar în anul 1928 a susţinut examenul de admitere la Comisia de examinare de pe lângă Inspectoratul General de Siguranţă din Timişoara. A fost numit comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 10 octombrie 1929, unde a îndeplinit activităţi la Biroul de Poliţie Judiciară. În anul 1934 a fost reclamat de o faţă cercetată pentru furt, că ar fi violat-o, în cadrul instituţiei poliţieneşti. Judecat de Comisia Disciplinară din Ministerul de Interne, la 9 iulie 1935 a fost mutat disciplinar la Poliţie din Hârlău, judeţul Botoşani, deoarece faptul său de viol nu a putut fi dovedit. În urma numeroaselor cereri, a fost pus din oficiu în retragere, la 1 februarie 1937, pentru a-şi aranja drepturile de pensie[57].

---

[56] Idem, nr. 584.
[57] Idem, nr. 618.

Opriţă Chiriţă. Născut la 14 septembrie 1896 în Craiova, unde a urmat studii comerciale, pe care nu a reuşit să le absolve. A fost înrolat voluntar în Regimentul 1 Călăraşi, cu data de 1 noiembrie 1914, şi a fost trecut în completare cu gradul de sergent. A participat la luptele din Primul Război Mondial, fiind distins cu medalia „Crucea Comemorativă a Războiului din anii 1916-1918", cu baretele Carpaţi, Mărăşeşti şi Ardeal. A fost încadrat funcţionar administrativ la Prefectura Poliţiei Timişoara, de unde a fost mutat la Prefectura Poliţiei Arad, cu gradul de subcomisar. În anul 1929 a fost încadrat cu gradul de comisar-ajutor, şi a fost avansat la gradul de comisar la 1 iunie 1940. A fost un ofiţer de poliţie foarte bun, şi a fost repartizat la toate secţiile interioare şi exterioare ale poliţiei arădene, fiind distins cu medalia „Bărbăţie şi Credinţă". Fiind căsătorit cu o minoritară evreică, a fost transferat la Poliţia oraşului Buzău, unde, fostul său coleg Thira Dumitru, i-a încredinţat conducerea Biroului Poliţiei Administrative. La 31 octombrie 1943 a fost pus în retragere din oficiu, pentru caz de boală, în vederea aranjării drepturilor de pensie, după o activitate poliţienească de 21 de ani, 11 luni şi 16 zile[58].

Orfanu Nicolae Constantin. Născut la 6 noiembrie 1914 în Bucureşti. Absolvent de studii medii, a efectuat serviciul militar în Regimentul 36 Infanterie din Silistra, în perioada 1935-1936, de unde a fost trecut în completare cu gradul de caporal cu termen redus. A fost încadrat comisar ajutor la Comisariatul de Poliţie Jimbolia-Frontieră, cu data 13 iulie 1938. Prin pedepsire cu mutare disciplinară, a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 19 aprilie 1939, în locul comisarului ajutor Jebeleanu Nicolae, care a fost pensionat. A desfăşurat activităţi profesionale cu conducerea Poliţiei Aeroportului Arad, conducerea Registraturii Generale, la Biroul Poliţiei de Siguranţă, apoi la Biroul Poliţiei Administrative, Secţia Circulaţie şi la Biroul Poliţiei Judiciare. Pentru modul în care a desfăşurat activităţile profesionale, a fost cercetat de Parchetul Tribunalului Arad şi pedepsit la 4 octombrie 1940 cu suspendarea din serviciu pe timp de o lună, pentru delictul de nedrepte lucrări. În anul 1941 a urmat cursurile Şcolii de reîmprospătare a cunoştinţelor profesionale de la Timişoara, după care a desfăşurat activităţi profesionale la Poliţia Aeroportului Arad şi la comisariatele circumscripţiilor poliţieneşti. La 17 decembrie 1945, Tribunalul Arad - Secţia I l-a condamnat la 5.000 lei amendă pentru nesocotirea şi violarea formalităţilor prevăzute de legea rechiziţiilor şi 2.000

[58] Idem, nr. 615.

lei cheltuieli penale pentru abuzul de putere. A demisionat din activitatea poliţienească la 1 mai 1946[59].

Orgovici Dimitrie. Născut la 16 decembrie 1895 în localitatea Turnu (Arad). Absolvent al Şcolii superioare de comerţ, în anul 1915 a fost mobilizat în Regimentul 101 Infanterie şi a făcut parte în campania militară. La 1 decembrie 1919 a fost încadrat funcţionar de birou la Prefectura Judeţului Arad, iar de la 30 septembrie 1920 a fost încadrat subşef de birou la Prefectura Poliţiei Arad, unde a desfăşurat activităţi de casierie şi contabilitate. La 29 decembrie 1927 a fost încadrat în funcţia de comisar, poziţie care a fost recunoscută şi la 10 octombrie 1929, în Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Având funcţia de gestiune a casieriei poliţieneşti, la cererea şefilor săi a întrebuinţat sumele de bani în alte scopuri, în afară de plătirea funcţionarilor, inclusiv cu acordarea unor valori băneşti şefilor săi, sub forma de împrumut. Pentru comiterile neregulilor sale contabile, în noiembrie 1933 s-a prezentat la prim-procurorul Parchetului de pe lângă Tribunalul Arad, solicitând deţinerea sa. A fost reţinut şi arestat la Penitenciarul Tribunalului Arad. A fost condamnat la 3 ani închisoare corecţională prin sentinţa tribunalului Arad din 13 decembrie 1934, confirmată de Curtea de Apel Timişoara, Secţia a II-a, la 27 septembrie 1935, pentru delictul de delapidare de bani publici. Fusese suspendat din funcţie la 25 noiembrie 1933 şi destituit, în urma condamnării, la 30 octombrie 1935[60].

Ostapov Boris. Născut la 7 aprilie 1908 în localitatea Tăban (Hotin). Absolvent a 2 clase a Şcolii de arte-meserii, a efectuat stagiul militar în Regimentul 16 Obuziere din Focşani, în perioada 1930-1932, de unde a fost trecut în completare cu gradul de caporal. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Ismail, de la 1 octombrie 1931, până în martie 1937, când a fost avansat la gradul de agent de poliţie, după ce a reuşit examenul de capacitate susţinut la Direcţia Personal din Direcţiunea Generală a Poliţiei din Bucureşti. A funcţionat ca agent de poliţie la Isamil, până în iunie 1940, când s-a refugiat la Brăila, de unde a fost reţinut în Corpul Detectivilor din Bucureşti, în echipa pentru Basarabia, unde a fost anchetat şi cercetat, în acelaşi timp, la Marele Stat Major, fiind considerat că ar fi avut legături cu spionii sovietici. În iulie 1941 a fost mutat la Comisariatul de Poliţie Caransebeş, fiind pus în supravegherea Inspectoratului Regional de Poliţie

[59] Idem, nr. 619.
[60] Idem, nr. 612.

Timişoara. În iulie-august 1941 s-a deplasat la Ismail, unde şi-a găsit cada deteriorată, avutul risipit, mama, fratele şi soţia acestuia împreună cu copii au fost deportaţi în Siberia, în timp ce tatăl său, împreună cu o soră, se ascunseseră de sovietici în zona Bălţi. Din septembrie 1941 s-a prezentat la Poliţia din Carnsebeş, de unde, cu data de 10 decembrie 1942 a fost avansat în gradul de comisar ajutor la Detaşamentul Grăniceri şi repartizat la Comisariatul de Poliţie Sânnicolaul-Mare. A fost mobilizat în armată, de unde a fost demobilizat în mai 1943 şi transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A fost remobilizat iarăşi în armată, până la 15 august 1945, când a fost transferat la Detaşamentul de Poliţie Pecica-Frontieră, iar de la 4 mai 1946 a fost mutat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră. Prin reducerea de efective poliţieneşti, a fost comprimat la 15 octombrie 1946fiind suspectat pentru perioada când a funcţionat la Isamail. La 21 ianuarie 1947, Prefectura Poliţiei Capitalei s solicitat Chesturii Poliţiei Municipiului Arad să-l „reţină pe criminalul de război Ostapov Boris" şi predat unui colonel delegat de Comandamentul Militar Sovietic din Bucureşti pentru cercetări. S-a făcut percheziţia domiciliului său din Arad, unde s-a găsit un revolver şi mai multe gloanţe, numeroase decizii de acordare a medaliilor militare de diferite clase. A fost reţinut şi, apoi, transferat la Bucureşti[61].

Oşorhan Aleandru. Născut la 19 octombrie 1895 în localitatea Bihorkerezstes (Bihor). Absolvent a 2 clase secundare, a efectuat stagiul militar în Regimentul 31 Infanterie, în perioada 1917-1920. A participat la campania militară şi a fost pus în retragere cu gradul de caporal. La 16 octombrie 1922 a for angajat agent special la Serviciul Special de Siguranţă din Oradea-Mare. La 15 iunie 1927 a fost promovat în gradul de subcomisar, iar la 13 octombrie 1929 a fost numit comisar ajutor. Refugiat la Beiuş, a fost repartizat împreună cu agentul Sucigan Ioan la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 27 septembrie 1940, fiind repartizat la Biroul Poliţiei Judiciare. Sub conducerea comisarului Herman Aurel, şeful biroului, a desfăşurat foarte bune activităţi profesionale, referitoare la cercetarea infracţiunilor reclamate sau descoperite. O atitudine personală, consimţită şi aprobată de şeful său i-a afectat, parţial, desfăşurarea locului de muncă. La plângerea unei persoane, a descoperit furtul respectiv de bani, iar reclamantul i-a donat, în mod ilegal un premiu sub forma unei sume de bani, care a fost repartizat, de către şeful său, tuturor colegilor. Urmare a acestui fapt disciplinar, considerat conduită nedemnă, comisarul Herman a

[61] Idem, nr. 609.

fost transferat la Comisariatul de Poliţie Adjud, iar comisarul ajutor Oşorhan Aleandru la Detaşamentul de Poliţie Prejner-Frontieră, din judeţul Braşov. Având familia refugiată şi domiciliată în Arad, a solicitat readucerea sa în această localitate, fapt realizat abia la data de 29 august 1943, când a fost repartizat cu activitatea profesională la diverse comisariate de circumscripţie, inclusiv la Comisariatul Gării Arad. Mutat la Oradea, cu data 9 octombrie 1944, a rămas în continuare în Arad, până la începutul anului 1945, când a fost pus în disponibilitate, prin reducerea efectivului. La 4 martie 1947 a fost rechemat în activitate şi pus în retragere. Cunoscut în arhiva Securităţii „ca unul care a fost învinuit că sub regimul de dictatură a luat parte la maltratarea şi prigonirea comuniştilor", a fost judecat de Tribunalul din Bucureşti şi condamnat la 3 ani şi 7 luni închisoare, de unde a fost eliberat în anul 1955[62].

Oşorheianu Marian. Născut la 21 ianuarie 1912 în localitatea Vasal (Someş). Bacalaureat de liceu, a efectuat stagiul militar în Regimentul 1 Forticifaţii, în anul 1926, de unde a fost pus în completare cu gradul de caporal cu termen redus. Licenţiat în Facultatea de Drept din Cluj, refugiat ca avocat la Turda, a fost încadrat comisar de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 10 iulie 1941. Mobilizat în campaniile militare de la Prut şi Odesa, până la 21 iulie 1942, a revenit în poliţia arădeană, de unde a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Pecica-Frontieră, la 1 mai 1943 şi la Comisariatul de Poliţie Nădlac-Frontieră, la 1 august 1943. Nu se mai cunosc alte date referitoare la activitatea sa[63].

Agenţii de poliţie şi detectivii de siguranţă

Adam Pavel. Născut la 13 ianuarie 1897 în localitatea Sălişte (Arad). A efectuat studii gimnaziale neabsolvite. Stagiul militar l-a îndeplinit în cadrul Regimentului 93 Infanterie Arad, din anul 1919, fiind trecut în completare cu gradul de sergent, la 10 aprilie 1921. A fost încadrat în sistemul de pază al căilor ferate, până la 1 aprilie 1923. Cu data de 16 mai 1923 a fost încadrat agent special la Serviciul Special de Siguranţă Arad. De-a lungul timpului a fost detaşat temporar la serviciile de siguranţă din oraşele Bran şi Caransebeş, şi detectiv la Direcţiunea Generală a Poliţiei din Bucureşti, iar în perioada 15 septembrie 1941-27 martie 1944, la Chestura Poliţiei Odesa, de unde a revenit la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Cunoscător al limbii ruse a fost detaşat la Comandamentul Sovietic din Arad. În timpul

[62] Idem, nr. 614.
[63] Idem, nr. 624.

unei seri, când îndeplinea atribuţii de serviciu, a fost împuşcat în cap de un soldat sovietic, rămas necunoscut. A scăpat cu viaţă, dar a fost pus în retragere, la 20 februarie 1945. A fost rechemat în activitate la 10 martie 1947 şi pus în retragere, cu data de 1 decembrie 1946, pentru a-şi asigura drepturile de pensie[64].

Ardelean Gheorghe. Născut la 31 octombrie 1901 în localitatea Otlaca (Grăniceri, judeţul Arad). A fost absolvent a 6 clase primare la Şcoala comunală din Otlaca. Recrutat în stagiul militar în anul 1922, a fost trecut în dispensă ca susţinător de familie. În perioada 1921-1924 a lucrat ca funcţionar la biroul avocatului Laza Alexandru din Chişineu-Criş. Prin decizia nr. 52891 din 16 august 1924 a fost angajat ca agent special la Poliţia de Frontieră Otlaca. Fiind născut şi crescut în aceeaşi localitate, nu s-a putut despărţi de consăteni, prin urmare, şeful său Ilieş a solicitat mutarea lui în alt sector de activitate, reproşându-i lipsa de cunoaştere a limbii maghiare şi germane, necesare percepţiei mişcărilor minoritare ori a activităţilor din comunele Iermata Negră, Zerindul Mare şi Sânmartin. În iulie 1925 a fost mutat la Brigada de Siguranţă Reşiţa. Apoi, la 27 aprilie 1927 a fost transferat, din nou la Otlaca. Prin decizia nr. 54347 S din 29 august 1928 a fost detaşat la Punctul de frontieră Vărşand. Pe data de 20 octombrie 1928, noul şef al Punctului Otlaca a trimis o telegramă prin care solicita aducerea înapoi a agentului Ardelean Gheorghe, fiind absolut necesar activităţii interioare a punctului, de ţinere la curent a lucrărilor de cancelarie, considerând că la Vărşand nu era nevoie de funcţionarea unei poliţii de frontieră. Abia la 25 aprilie 1929 s-a revenit asupra detaşării sale la Vărşand, urmând să se prezinte la Grăniceri, unde era titular. În perioada august-noiembrie 1928, a funcţionat efectiv la Vărşand, cu data de 20 noiembrie 1928 fiind rechemat la Grăniceri, deoarece şeful poliţiei Monda Vasile fusese arestat.. A fost trecut în funcţia de detectiv la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la data de 21 octombrie 1929. A fost confirmat în funcţia de agent la 16 aprilie 1938 şi 11 iunie 1942. Fusese desemnat pentru misiuni speciale în legătură cu viaţa politică românească din septembrie 1941şi a fost apreciat foarte bine pentru activitatea sa profesională. Chestorul arădean Pop-Baldi Nicolae a solicitat inspectorului general să-l înlocuiască cu un alt agent, pentru motive umane grave, soţia sa fiind foarte bolnavă de 10 ani. A fost numit agent principal la 31 martie 1947, iar cu data 10 aprilie 1948 a fost trecut la Poliţia de Siguranţă Arad. Din octombrie 1948, pentru caz de boală, a fost trecut la pensionare. Securitatea a urmărit

[64] Idem, nr. 30.

munca sa anterioară, căutând să afle numele informatorilor pe care i-a avut în activitatea sa profesională. Cu data de 23 aprilie 1951 a fost arestat cu motivul că, înainte de 23 august 1944, a funcţionat în cadrul altor regimuri politice[65].

Ardelean Ion. Născut la 27 ianuarie 1906 în localitatea Sintea Mică (Arad). Absolvent a 5 clase primare, a efectuat stagiul militar în Divizia 6 Trenuri, în perioada 1928-1929, fiind trecut în completare cu gradul de caporal. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad la 1 martie 1930. A fost reangajat în anii 1933,1936,1939 şi 1942. La 10 noiembrie 1942 a fost încadrat agent de poliţie. Cu data de 19 octombrie 1943 a fost transferat la Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Moldova-Veche, până la 1 ianuarie 1944, apoi mutat la Poliţia de reşedinţă Beiuş, fiind repartizat la Comisariatul de Poliţie Ciumeghiu-Frontieră, până la 13 februarie 1945, data desfiinţării acestei poliţii, şi a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara. În toamna anului 1947 a fost mutat la Serviciul de Siguranţă Arad, unde a funcţionat până la 31 august 1948, când a fost comprimat din serviciu, după înfiinţarea Securităţii Poporului. S-a angajat funcţionar la Secţia Financiară Arad, Circumscripţia a III-a, până în anul 1951. Securitatea dăduse sarcină unui informator să-i urmărească activitatea. Pe baza informaţiilor obţinute, Tribunalul Militar Teritorial Timişoara l-a condamnat pentru „acte contra clasei muncitoare”. A fost pus în libertate la 5 noiembrie 1955[66].

Begu P. Teodor. Născut la 12 septembrie 1910 în localitatea Bonţeşti (Arad). A absolvit studiile a 6 clase primare. Serviciul militar l-a îndeplinit în cadrul Legiunii de Jandarmi Arad, din anul 1932 şi a fost trecut în rezervă în anul 1935, de la Legiunea de Jandarmi Odorhei, cu gradul de caporal. A fost încadrat gardian public la Detaşamentul de Gardieni Publici Arad, la 1 iulie 1936 şi a fost reangajat în anii 1939 şi 1942. Cu data de 10 noiembrie 1942 a fost încadrat agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A fost reangajat agent de poliţie, cu data 1 septembrie 1946 şi a desfăşurat diverse activităţi profesionale, inclusiv la Biroul Poliţiei Administrative – Secţia de cercetări pentru treceri de frontieră şi ordine publică la Comisariatul Circumscripţiei III de poliţie. După constituirea Serviciului Securităţii Poporului Arad, a fost trimis împreună cu agenţii de securitate să îndeplinească activităţi profesionale contemporane. În noaptea de 5-6

[65] Idem, nr. 10.
[66] Idem, nr. 1.

ianuarie 1949, după o astfel de activitate comună, s-a deplasat la Episcopia Ortodoxă Română din Arad şi a escaladat gardul, cu intenţia de a informa pe Episcopul dr. Andrei Magieru despre ridicare unor preoţi şi personal religios, existând intenţia de a fi arestaţi toţi preoţii. Nu a putut lua legătura cu episcopul, dar a informat personalul de acolo. A doua zi s-a dus la preotul Ungureanu Ioan, căruia i-a adus la cunoştinţă faptele de noua ordine publică. Pentru aceste activităţi a fost cercetat de comisarul Leu P. Ştefan, şeful Biroului Poliţiei Judiciare, care a constatat că era vinovat de uneltire contra ordinei sociale, divulgarea secretului profesional şi pactizarea cu duşmanul. În baza raportului, a fost suspendat din funcţie la 10 ianuarie 1949, arestat şi cercetat de Serviciul Securităţii Poporului din Arad. Aflat în Penitenciarul Arad, pe data de 14 ianuarie 1949 a fost pedepsit cu destituirea din funcţie şi trimis în judecata Tribunalului Militar Timişoara. Prin Sentinţa nr. 708/49, pentru faptele învinuite, a fost condamnat la 2 luni închisoare corecţională şi 4.000 lei amendă corecţională, alte 4 luni închisoare corecţională şi 1.000 lei amendă corecţională, astfel încât, a executat 4 luni închisoare corecţională şi a plătit 5.000 lei amendă corecţională[67].

Bijan Alexandru. Născut la 25 februarie 1909 în localitatea Voislava (Severin). A absolvit 3 clase normale la Caransebeş. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul 93 Infanterie Arad, în perioada 1030-1933 şi a fost trecut în completare cu gradul de caporal. A fost încadrat în funcţia de gardian public la 1 august 1934. A făcut serviciul în diverse birouri, unde s-a distins ca un funcţionar cu calităţi bune, folositor în toate domeniile, lucrând cu zel şi conştiinciozitate, având purtări bune, atât în serviciu, cât şi în viaţa personală. Prin decizia nr. 23441 din 20 iulie 1941 a fost numit în funcţia de telefonist la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, într-un post nou înfiinţat. Cu data 10 noiembrie 1942 a fost numit agent de poliţie la Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Turnu, iar din februarie 1943 a fost detaşat la poliţia arădeană, la Secţia Spectacole şi Moravuri, fiind transferat apoi în diverse posturi. La 10 septembrie 1945 era la Biroul Poliţiei Comunale-Patrimoniu, fiind repartizat la Biroul de Rechiziţii şi Încartiruire. A avut probleme cu sănătatea, fiind spitalizat şi obţinând concedii medicale. Din 19 aprilie 1946 a fost repartizat la Secţia Poliţiei Sociale, apoi la Secţia Paşapoarte şi Frontiere, iar din 2 octombrie 1946 la Biroul Poliţiei de Siguranţă şi de la 18 martie 1948, iarăşi la Biroul Poliţiei Sociale. Din 24 ianuarie 1949 a fost încadrat plutonier la Miliţia Populară a Judeţului Arad, fiind detaşat la Direcţia Generală a Miliţiei în perioada 10-15 august 1949 şi

[67] Idem, nr. 96.

la Miliţia Odobeşti, de la 1 iunie, la 1 iulie 1950. Din anul 1951 a fost numit sergent secretar-dactilograf la Secţia Operativă a Miliţiei Regionale Arad, al cărui comandant era maiorul Ciura Maxim şi locţiitor politic lt. Mutu Petru. Pentru unele probleme disciplinare, cu data de 1 martie 1953 a fost şters din controale şi pus în cadrul disponibil[68].

Boar Gheorghe. Născut la 11 septembrie 1899 în localitatea Comlăuş (Arad). Absolvent a 5 clase primare. A îndeplinit stagiul militar la Regimentul 93 Infanterie din Arad, în perioada 1921-1922. A fost angajat sergent revizor la Prefectura Poliţiei Arad, la 1 noiembrie 1927, gardian public din anul 1929 şi avansat în funcţia de agent de poliţie la 10 noiembrie 1942. A fost scos din cadrele active la 20 februarie 1945, prin reducerea efectivelor[69]. Conform unei note informative din anul 1967, rezultă că a fost arestat o anumită perioadă de timp, alături de foştii poliţişti Calinovici, Mariş şi Torsan[70].

Boborodea Anghel. Născut la 1 noiembrie 1913 în localitatea Giurgău (Vâlcea). Absolvent a 8 clase de liceu. A efectuat stagiul militar în Regimentul de Gardă Regală „Mihai Viteazul", în perioada anului 1934, fiind pus în completare cu gradul de fruntaş cu termen redus. La 22 decembrie 1941 a fost angajat comisar ajutor la Poliţia oraşului Giurgiu, unde a funcţionat până la 1 octombrie 1945, când a fost trecut în cadrul disponibil. A fost reangajat tot la Poliţia oraşului Giurgiu, la 18 mai 1946, unde a funcţionat până la 1 iulie 1947, dată la care a fost transferat la Poliţia oraşului Tulcea. Cu data de 20 septembrie 1947 a fost transferat la Serviciul de Siguranţă Arad. Fiind considerat un „simpatizant legionar", a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, până la 24 ianuarie 1949, dată la care nu a fost încadrat în Miliţia Populară[71].

Bocioc Gheorghe. Născut la 23 aprilie 1915 în localitatea Rontău (Bihor). A fost absolvent de studii gimnaziale şi a îndeplinit stagiul militar în cadrul Companiei de Marină Giurgiu, în perioada 1937-1940, fiind trecut în retragere cu gradul de fruntaş. A fost încadrat agent de poliţie la Chestura Poliţiei Galaţi, cu data de 1 mai 1941. A fost mutat la Comisaritul de Poliţie Curtici-Frontieră, în schimb cu un alt agent, cu data de 30 martie 1942, apoi repartizat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A fost suspendat din

[68] Idem, nr. 116.
[69] Idem, nr. 140.
[70] Idem, nr. 548.
[71] Idem, nr. 10.

funcţie la 1 septembrie 1942 şi dat în judecată pentru fals în acte publice şi luare de mită, fiind destituit din funcţie cu data de 9 septembrie 1944. Nu a mai fost reangajat în activitate poliţienească[72].

Boldur Corneliu. Născut la 16 februarie 1912 în oraşul Orăştie (Hunedoara). După îndeplinirea serviciului militar, la cerere, a fost numit agent de poliţie la 26 iunie 1941 la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fiind repartizat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră. În iulie 1943 a fost pedepsit disciplinar deoarece a permis intrarea în ţară a unei persoane indezirabile, iar peste o lună a fost suspendat din serviciu, deoarece i s-a deschis o acţiune publică. Primise ordin să însoţească sub pază o femeie, care fusese arestată şi trebuia dusă de la Timişoara la Bucureşti. De-a lungul drumului, fosta legionară a evadat de sub pază la Craiova. Existau unele informaţii că agentul Boldur fusese şi el încadrat în mişcarea legionară din Orăştie. În urma judecării cauzei sate, a fost condamnat la 3 luni închisoare corecţională, cu aplicarea suspendării pedepsei, hotărâre rămasă definitivă. Prin urmare, a fost rechemat în serviciu, şi transferat cu data de 1 mai 1944 la Inspectoratul Regional de Poliţie Constanţa. Cu data de 20 februarie 1945 a fost trecut în cadrul disponibil, ca urmare a reducerii efectivelor poliţieneşti[73].

Borlea Traian. Născut la 20 februarie 1894 în localitatea Şiria (Arad). După terminarea cursurilor primare a urmat 2 ani de studii la Şcoala superioară de comerţ şi a terminat studiile liceale în anul 1932. Din anul 1914 a urmat stagiul militar la arma Marină. A fost numit agent special la Serviciul Special de Siguranţă Arad, cu data 15 noiembrie 1921. A fost încadrat agent de poliţie judiciară la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, din 21 octombrie 1929 şi a fost confirmat definitiv în această funcţie la 24 septembrie 1932. Din anul 1934 a început să-şi trateze sănătatea, prin spitalizare şi obţinerea de concedii medicale. Din anul 1939 a fost concentrat şi dispensat de mobilizare pentru lucru la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A fost pus din oficiu în retragere pentru a-şi aranja drepturile de pensie, cu data de 1 iunie 1940[74].

Bugariu Teodor. Născut la 17 octombrie 1894 în Micălaca (Arad). A efectuat stagiul militar, fiind pus în completare în anul 1920, cu gradul de

[72] Idem, nr. 133.
[73] Idem, nr. 130.
[74] Idem, nr. 112.

caporal. A fost încadrat agent special la Prefectura Poliţiei Arad, la 18 august 1926. I s-au reproşat unele activităţi, fiind suspendat din funcţie la 1 aprilie 1936, deoarece a fost condamnat la o lună de închisoare corecţională[75].

Calinovici Constantin. Născut la 1 septembrie 1910 în localitatea Sâmbăteni (Arad). A fost absolvent a 4 clase gimnaziale. Stagiul militar l-a îndeplinit la Regimentul 8 Jandarmi, în perioada 1832-1934, fiind trecut în completare cu gradul de sergent. A fost angajat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. În noiembrie 1938 dăduse examen pentru încadrarea în funcţia de agent de poliţie şi a fost angajat în această funcţie cu data 1 ianuarie 1939. A fost detaşat la Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Baziaş-Port, la 3 mai 1940, iar la 30 aprilie 1941 a fost transferat la Inspectoratul de Poliţie Bucureşti, până la 14 octombrie 1941, când a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde a activat în Biroul de Siguranţă. Cu data 28 octombrie 1944 a fost transferat la Poliţia oraşului Carei şi a fost îndepărtat din funcţie la 28 aprilie 1945, fără nici o indemnizaţie, în temeiul Legii nr. 217/1945. Pentru foarte buna activitate profesională desfăşurată, a fost condamnat în închisoare o anumită perioadă de timp[76].

Călugăreanu Dumitru Vasile. Născut la 25 ianuarie 1909 în localitatea Umbrăreşti (Tecuci). A absolvit 2 clase de liceu. A efectuat stagiul militar în Regimentul 28 Dorobanţi, fiind trecut în completare, în anul 1935, cu gradul de caporal. În acelaşi an a fost angajat gardian public la Chestura Poliţiei Galaţi. În anul 1942 a fost încadrat cu gradul de agent. Pentru fapte profesionale ilegale, a fost trimis în judecată. Curtea Marţială Galaţi, prin sentinţa nr. 265/1944 l-a condamnat la suma de 5.000 lei amendă corecţională şi 1.000 lei cheltuieli de judecată, pentru crima de fals. În noiembrie 1948 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fiind repartizat la Comisariatul II de Circumscripţie de Poliţie. În urma unei cercetări referitoare la faptele sale disciplinare, prin decizia nr. 43.321 din 5 ianuarie 1949 a fost pedepsit cu avertisment şi reţinerea salariului pe 15 zile pentru fapte care scădeau prestigiul instituţiei, Cu data de 24 ianuarie 1949 a fost încadrat sergent major în Miliţia Populară a Judeţului Arad, unde a

[75] Idem, nr. 142.
[76] Idem, nr. 15.

funcţionat până în septembrie, acelaşi an, când a fost îndepărtat din serviciu[77].

Cherciu Nedelcu. Născut la 23 aprilie 1891 în localitatea Enesolnia (Constanţa). A absolvit 5 clase ale cursului primar. A funcţionat în cadrul Ministerului Domeniilor în perioada 1908-1913. În această perioadă a efectuat şi serviciul militar, în cadrul Regimentului 34 Infanterie din Constanţa şi a fost mobilizat în campania din Bulgaria, în anul 1913, apoi a fost trecut în completare cu gradul de caporal. A fost mobilizat din nou, în anul 1916, a participat la luptele de la Turtucaia, unde a fost rănit, apoi a participat la acţiunile armatei de pe Valea Jiului, unde a fost rănit din nou, şi evacuat la spitalul din Galaţi, de unde a plecat în Moldova, fiind reformat definitiv. A fost angajat în funcţia de agent special de siguranţă în cadrul Brigăzii Speciale de Siguranţă din Fălticeni, la 2 februarie 1921. A fost transferat la Serviciul Special de Siguranţă Arad, la 16 iulie 1923, detaşat câteva luni la Circumscripţia V de Inspecţii şi Control din Constanţa, după care a revenit la Arad, la 21 decembrie 1923. Aici a fost repartizat la Biroul de Cercetări, până în anul 1925, apoi la Biroul Fişelor şi Arhivei. Cu data 21 octombrie 1929 i s-a atribuit funcţia de detectiv la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, de unde a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad cu data 1 decembrie 1929. În decembrie 1932 a fost declarat provizoriu în funcţia ocupată, deoarece nu îndeplinea condiţiile de studii pentru funcţie şi nu a putut dovedi calitatea de funcţionar public din anul 1916. A dat în judecată Ministerul de Interne, dar procesul său a fost pierdut, deoarece nu a depus recurs în termenul legal. Fusese repartizat cu serviciul la Comisariatul Circumscripţiei II de Poliţie, unde a avut mari probleme de sănătate. Cu data de 1 septembrie 1937 a fost pus din oficiu în retragere, din cauza infirmităţii inamovabilă şi progresivă, pentru a-şi aranja drepturile de pensie[78].

Chirilă Petru. Născut la 22 iunie 1912 în localitatea Pâncota (Arad). A fost absolvent a 2 clase gimnaziale. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul 93 Infanterie din Arad, în perioada 1934-1936, fiind trecut în completare cu gradul de sergent. A fost angajat în funcţia de gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 1 martie 1938. La 10 noiembrie 1942 a fost avansat în funcţia de agent de poliţie şi a fost transferat la Comisariatul

[77] Idem, nr. 167.
[78] Idem, nr. 241.

de Poliţie Nădlac-Frontieră. Cu data de 17 martie 1945 a fost pus în cadrul disponibil, pentru reducerea efectivelor poliţieneşti[79].

Chiş Gheorghe. Născut la 16 ianuarie 1893 în localitatea Cheresig (Bihor). Absolvent a 5 clase primare, a efectuat serviciul militar în Divizia 6 Tren, din anul 1915 şi a participat la campania militară din Primul Război Mondial şi a fost trecut în retragere cu gradul de soldat. A fost încadrat sergent de oraş la Prefectura Poliţiei Oradea, la 27 ianuarie 1920, în serviciul de pază. A fost reangajat în anii 1923, 1936, 1929, apoi gardian public în anii 1932, 1935, 1938, 1941 şi 1944. După cedarea zonei de Nord-vest a Transilvaniei, a fost transferat de la Beiuş la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 11 noiembrie 1940, împreună cu alţi 8 gardieni publici: Deliman B. Simion, Coţea Petru, Bora Ioan, Ardelean M. Ioan, Curţiş Vasile, Chereches Petru, Tuduc Petre şi Vaida Alexandru. A fost pus în cadrul disponibil la 2 martie 1945, rechemat în activitate cu data 27 august 1947, angajat şi pus în retragere, cu data 31 august 1847, pentru a-şi aranja drepturile de pensie pentru vechimea în serviciu[80].

Ciupuligă Ilie. Născut la 5 ianuarie 1910 în localitatea Curtici (Arad). A fost absolvent a unei singure clase de liceu. Stagiul militar l-a îndeplinit la Regimentul 17 Infanterie, fiind trecut în completare cu gradul de sergent, în anul 1934. A fost angajat în funcţia de gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 decembrie 1935, apoi a fost încadrat agent de poliţie la Biroul de Siguranţă, la 10 noiembrie 1942. A desfăşurat activităţi poliţieneşti speciale la Biroul de Paşapoarte şi la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră (15 martie 1946-25 noiembrie 1947). La 24 ianuarie 1949 a fost încadrat plutonier la Miliţia Judeţului Arad, de unde a fost pus în disponibilitate la 5 martie 1950. Se ştia despre el că „a activat intens împotriva clasei muncitoare şi mişcării revoluţionare”. La 5 mai 1954 a fost trimis în judecată şi a executat o pedeapsă de 2 ani de închisoare[81].

Cociuba Pavel. Născut la 5 mai 1915 în localitatea Târnova (Arad). Absolvent a 6 clase primare. A îndeplinit stagiul militar în Divizia 1 Artilerie Călăreaţă, în perioada 1936-1939, fiind pus în completare cu gradul de sergent. A fost angajat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 30 aprilie 1941 şi a fost permutat la Poliţia de reşedinţă Tighina, cu

[79] Idem, nr. 208.
[80] Idem, nr. 659.
[81] Idem, nr. 251.

data 10 iunie 1941. A fost avansat în funcţia de agent de poliţie la 15 noiembrie 1942. În vara anului 1944 a fost mutat la Poliţia din Miercurea Ciuc, apoi readus la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, de unde a fost pus în disponibilitate cu data de 9 martie 1945[82].

Comşa Gheorghe. Născut la 9 februarie 1912 în localitatea Gârbova (Sibiu). A fost absolvent al Gimnaziului din Hunedoara. A efectuat stagiul militar în Regimentul 90 Infanterie din Sibiu, fiind pus în completare cu gradul de soldat în anul 1933. A fost angajat în funcţia de agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Sibiu la 29 aprilie 1941, de unde, la 3 iulie 1941 a fost mutat la Chestura Poliţiei Orhei, şi la 21 ianuarie 1942, la Poliţia Soroca. După refugierea din vara anului 1944, a fost detaşat la Chestura Poliţiei Ploieşti, iar cu data de 1 noiembrie 1944, a fost mutat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, fără drept de plată pentru transportul. A fost scos din cadrele poliţieneşti la 1 martie 1945[83].

Deheleanu Adrian. Născut la 14 iulie 1905 în localitatea Berlişte (Caraş-Severin). A fost absolvent al Liceului „Moise Nicoară" din Arad, după care a urmat unele studii universitare nefinalizate, la Cluj, la Facultatea de Medicină şi Farmacie şi la Facultatea de Drept. A fost angajat agent special la Prefectura Poliţiei Cluj, la 15 noiembrie 1927, apoi a fost transferat ca agent special acoperit la Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj. La 11 octombrie 1929 a fost încadrat arhivar în cadrul acestei instituţii, apoi registrator, la 16 aprilie 1938. La 15 septembrie 1940 a fost detaşat la Inspectoratul de Poliţe Alba Iulia, după cedarea Nord-Vestului Transilvaniei, apoi la Chestura Poliţiei Ploieşti, cu gradul de comisar ajutor, la 18 octombrie 1940. Soţia sa, Deheleanu Valeria, a fost funcţionară la Camera de Comerţ şi Industrie Cluj, transferată la Camera de Comerţ şi Industrie din Arad, ceea ce a determinat-o să solicite mutarea soţului la poliţiile din Timişoara sau Arad. Cu data de 1 noiembrie 1940 a fost repartizat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Campion naţional şi internaţional de scrimă, a fost numit şeful secţiei arădene a federaţiei de Scrimă. Cu data de 1 ianuarie 1943 a fost detaşat la Poliţia oraşului Oraviţa, iar la 1 august 1943 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Timişoara, în funcţia de comisar. La 1 martie 1945 a fost transferat în interes de serviciu, fără indemnizaţie de transport, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad,. Cu data de 1 octombrie 1946 a fost încadrat la

[82] Idem, nr. 219.
[83] Idem, nr. 248.

Comisariatul de Poliţie Reşiţa, dar nu s-a prezentat la serviciu, obţinând multe concedii medicale. Din octombrie 1947 a fost scos din cadrele poliţieneşti. Pentru delictul de crimă intensă împotriva clasei muncitoare, a fost condamnat la executarea unei pedepse de închisoare, de unde a fost pus în libertate prin sentinţa nr. 302, din 21 septembrie 1955, a Tribunalului Militar Oradea[84].

Dermal Gheorghe. A fost absolvent a 4 clase de liceu şi angajat în funcţia de agent definitiv de poliţie, la 13 aprilie 1945. A fost transferat la poliţiile din Turda (20 august 1945), Făgăraş (1 septembrie 1945), apoi la Direcţia Generală a Poliţiei, de unde a fost destituit din serviciu, cu data 6 aprilie 1946, apoi rechemat în funcţie la 15 decembrie 1946 şi transferat la Poliţia din Turda, apoi la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 2 iulie 1947. Prim chestorul Albu Cornel i-a întocmit procesul verbal de prezentare la serviciu şi l-a repartizat la Biroul de Cartiruire şi Rechiziţii de pe lângă Primăria Municipiului Arad, apoi în alte servicii, inclusiv la Biroul Procedurilor. A demisionat din serviciul poliţienesc arădean cu data 6 decembrie 1947, motivând că avea familia în Bucureşti şi nu dorise să se mute la Arad[85].

Dobrescu Mihai. Născut la 8 iunie 1916 în Bucureşti. A fost absolvent a 8 clase liceale. Stagiul militar l-a îndeplinit la Regimentul 2 Vânători de Gardă, fiind trecut în completare cu gradul de caporal. A fost angajat în funcţia de comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 iulie 1940, fiind repartizat la Comisariatul Circumscripţiei IV de Poliţie. Cu data de 6 februarie 1941 a fost detaşat la Detaşamentul de Poliţie Turnu-Frontieră, în locul comisarului Alexandrescu Ioan, care a fost mutat la Direcţia Generală a Poliţiei. La 10 martie 1943 a fost transferat la Comisariatul de Poliţie Caransebeş, de unde a fost pus în disponibilitate 2 martie 1945. Rechemat în cadrele active la 15 decembrie 1945, a fost reîncadrat la Caransebeş, apoi a fost transferat la poliţia din Târgu-Jiu. La 1 aprilie 1947 a fost transferat la Serviciul de Siguranţă Lugoj, în funcţia de comisar, de la 1 iulie 1948 a fost transferat la Biroul de Siguranţă Orşova, apoi la Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara, cu data 31 august 1948 şi la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 15 septembrie 1948. A fost încadrat sublocotenent în Miliţia Judeţeană Arad, la 24 ianuarie 1949, avansat locotenent la 30 decembrie 1950 şi şters din controalele miliţieneşti

[84] Idem, nr. 263.
[85] Idem, nr. 297.

la 25 decembrie 1951. Fusese şeful Serviciului de Anchetă din Direcţiunea Miliţiei Regiunii Arad[86].

Ducău Gheorghe. Născut la 24 aprilie 1889 în localitatea Mândruloc (Arad). A fost absolvent a 6 clase primar. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul 33 Infanterie din Arad, din anul 1910. De la 2 aprilie 1913 s-a angajat în Jandarmerie, unde a funcţionat până 1 iulie 1921, cu gradul de plutonier. A fost încadrat agent special de poliţie, la 1 decembrie 1922. Din activitatea poliţienească a fost pus din oficiu în retragere, la 5 iunie 1937, pentru caz de boală[87].

Ghinga Manasie. Născut la 13 august 1901 în localitatea Chier (Arad). Absolvent a 5 clase primare, a efectuat stagiul militar în Compania de Jandarmi Deva, fiind pus în completare cu gradul de sergent, în anul 1926. A fost angajat sergent de oraş în Prefectura Poliţiei Arad, la 1 aprilie 1927. Numit gardian public, în anul 1929, a fost reangajat în activitatea poliţistă în anii 1930, 1933, 1939 şi 1942. La 10 noiembrie 1942 a fost numit în funcţia de agent de poliţie şi a fost repartizat la Biroul Poliţiei Judiciare. Pentru modul de îndeplinire al activităţii profesionale, Curtea Marţială a Corpului 7 Armată, prin sentinţa nr. 7988 din 26 noiembrie 1943, l-a condamnat la o lună de închisoare corecţională şi 500 lei cheltuieli penale, pentru săvârşirea delictului de neglijenţă în funcţie şi a fost depus la Închisoarea Corpului 7 Armată. A fost pus în disponibilitate la 3 ianuarie 1944[88].

Ginga Pascu. Născut la 2 iulie 1913 în localitatea Tauţ (Arad). Absolvent a 6 clase primare, a îndeplinit stagiul militar în Regimentul 93 Infanterie Arad, fiind trecut în completare cu gradul de sergent, în anul 1935. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 iunie 1940. A urmat cursurile Şcolii de poliţie ştiinţifică, în perioada 20 iulie-11 octombrie 1942, şi a fost avansat în funcţia de agent de poliţie, la 10 noiembrie 1942. Cu această dată, a fost transferat la Comisariatul de Poliţie Reşiţa, de unde, la 24 octombrie 1947 a fost mutat la Biroul de Siguranţă Reşiţa. De aici, cu data 17 aprilie 1948 a fost transferat la Biroul de Siguranţă Aeroportul Arad, apoi la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 septembrie 1948. A fost încadrat în Miliţia Judeţeană Arad, la 24 ianuarie 1949, cu gradul de plutonier, fiind repartizat secretar la Serviciul Controlul

[86] Idem, nr. 271.
[87] Idem, nr. 254.
[88] Idem, nr. 344.

Străinilor şi Paşapoarte. În anul 1950 lucra la Biroul Paşapoarte din Secţia Controlul Străinilor din cadrul Direcţiei Regionale de Miliţie Arad. Cu data de 12 decembrie 1951 a fost trecut în rezervă. S-a angajat la Abatorul Arad, la Centrul de colectare a vitelor şi a fost urmărit de Securitate, până în anul 1967, în problema foştilor poliţişti. Din anul 1965 plecase la Bucureşti, la fiica sa, unde s-a îmbolnăvit de paralizie, la jumătate din cap[89].

Ghiţă Ioan. Născut la 12 noiembrie 1899 în localitatea Tufani (Teleorman). Absolvent a 5 clase primare, a efectuat stagiul militar în Regimentul 12 Roşiori, în perioada 1919-1922, fiind apoi angajat subofiţer şi trecut în rezervă, în anul 1924, cu gradul de plutonier. A fost încadrat agent special acoperit la Serviciul Special de Siguranţă Arad, la 29 octombrie 1926, fiind confirmat în această funcţie la 3 decembrie 1927. A lucrat în domeniul informativ în ceea ce privea siguranţa statului, dar a fost obligat să îndeplinească şi atribuţii dactilografice, i s-a dat în primire registratura serviciului şi îndatorirea de expediere a diverselor trimiteri poştale, până în anul 1929. Cu data de 21 octombrie 1929 a fost numit agent de poliţie administrativă şi transferat la Poliţia oraşului de reşedinţă Deva, de unde a demisionat cu data 1 decembrie 1929[90].

Groza Constantin. Născut la 14 mai 1916 în localitatea Cusiua (Bihor). Absolvent a 7 clase generale, a efectuat stagiul militar în cadrul Batalionului 18-6 Vânători de Munte, în perioada 1938-1939, şi a fost pus în completare cu gradul de sergent. A fost angajat agent de poliţie în Serviciul de Siguranţă Lugoj, la 13 martie 1948. Cu data de 1 iulie 1948 a fost mutat la Serviciul de Siguranţă Arad, împreună cu agenţii Vesa Traian, tot de la Lugoj, şi Orcea Alexandru, de la Biroul de Siguranţă Jimbolia. În anul 1949 era plutonier major la Serviciul Judeţean de Securitatea Poporului Arad[91].

Haiducu M. Dumitru. Născut la 7 octombrie 1912 în Bucureşti. A absolvit cursurile Şcolii de elemente inferioare de comerţ şi 2 clase superioare. Stagiul militar l-a îndeplinit în Regimentul Regal din Bucureşti, în perioada 1933-1934, de unde a fost trecut în completare cu gradul de sergent cu termen redus. A fost angajat în funcţia de agent de poliţie la Comisariatul de Poliţie Aiud, la 13 iulie 1938. A fost transferat la Poliţia Gării Teiuş, la 20 februarie 1940, apoi a revenit la Aiud, cu data 21 august 1940, şi a fost

[89] Idem, nr. 341.
[90] Idem, nr. 329.
[91] Idem, nr. 361.

detaşat la Poliţia Gării Simeria, la 11 septembrie 1944. A fost pus în cadrul disponibil la 20 februarie 1945 şi rechemat în activitate, la 24 septembrie 1945, la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde a desfăşurat activităţi profesionale în diverse sectoare. Cu data 24 ianuarie 1949 a fost încadrat plutonier de miliţie, iar prin decizia nr. 432 din 4 martie 1950, a fost pus în disponibilitate[92].

Hărduţ Rusalin. Născut la 23 mai 1912 în localitatea Tălagiu (Arad). Absolvent a 7 clase primare, a efectuat stagiul militar la Regimentul 86 Infanterie Oradea-Mare, în perioada 1934-1935 şi a fost trecut în completare cu gradul de sergent. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 decembrie 1935. A urmat cursurile Şcolii de poliţie ştiinţifică-Secţia a III-a, la Bucureşti, în anul 1940. Până în anul 1942 a efectuat activitatea profesională la corpul de pază, iar de la 1 septembrie 1942 a fost încadrat agent de poliţie, la Biroul Poliţiei Judiciare, la Secţia de Cercetări şi Urmăriri. A fost pus în cadrul disponibil la 28 aprilie 1945 şi rechemat în activitate la 1 august 1946. A fost trecut în cadrul Miliţiei, la 24 ianuarie 1949, cu gradul de miliţian la paza oraşului Arad. A funcţionat în această nouă activitate, până în anul 1951, când a fost trecut în retragere[93].

Henţea Victor. Născut la 22 decembrie 1902 în localitatea Ruda (Hunedoara). Absolvent a 4 clase la liceul din Orăştie. A îndeplinit stagiul militar la Regimentul 32 Artilerie din Târgu-Mureş, fiind pus în retragere cu gradul de sergent, în anul 1926. A fost încadrat gardian public la Prefectura Poliţiei Bucureşti, cu data de 1 decembrie 1932, şi a fost reangajat în anii 1935 şi 1938. A absolvit cursurile Şcolii de poliţie ştiinţifică, în perioada 1 decembrie 1932-1 martie 1933. La 1 octombrie 1934 a fost mutat la Detaşamentul Gardienilor Publici al Chesturii Poliţiei Municipiului Arad, la 1 octombrie 1934. A fost încadrat agent de siguranţă, iar la 1 aprilie 1939 a fost numit în funcţia de translator, fiind bun cunoscător la limbii germane. A fost transferat în interes de serviciu la Comisariatul de Poliţie Orşova, la 1 decembrie 1943, de unde a revenit la Arad, la 15 octombrie 1944. A fost bine apreciat din punct de vedere profesional, aşa cum rezultă din conţinutul fişelor profesionale. A fost însărcinat cu conducerea Serviciului Contabilitate şi Casierie, în perioada 1944-1949. Cu data 24 ianuarie 1949 a fost încadrat sublocotenent de miliţie, fiind numit şef al Serviciului Administrativ, până în octombrie 1949. A fost avansat la gradul de

[92] Idem, nr. 365.
[93] Idem, nr. 388.

locotenent, la 30 decembrie 1949, şi a fost pus în disponibilitate, la 4 martie 1950. În calitatea sa de fost agent de Siguranţă, a fost urmărit de Securitate. Conform unei fişe, data operaţiunilor a început în anul 1950, iar rezultatul percheziţiei domiciliare a fost negativ[94].

Huţiu Ştefan. Născut la 16 martie 1921 în localitatea Micălaca (Arad). Absolvent a 4 clase de liceu, a îndeplinit stagiul militar în cadrul Regimentului 93 Infanterie din Arad, de unde a fost pus în completare cu gradul de fruntaş, în anul 1939. Cu data 1 ianuarie 1946 a fost încadrat agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, dar nu mai sunt alte informaţii referitoare la activitatea sa profesională[95].

Ienuş Şt. Bucur (Enuş). Născut la 15 martie 1915 în Bucureşti. Absolvent a 3 clase primare. Recrutat în anul 1940, s-a constatat că este impropriu serviciului militar. A fost angajat agent de poliţie la Prefectura Poliţiei Capitalei, în perioada 1 august 1942-11 august 1944. Trecut în cadrul disponibil, deoarece a fost condamnat la 3 luni închisoare corecţională, sentinţă care i-a fost anulată în urma apelului, a fost rechemat în serviciu la 30 martie 1946, fiind repartizat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, luându-şi postul în primire de la Biroul Poliţiei Judiciare, trecut apoi la Secţia Proceduri din Poliţia Administrativă, la Comisariatul Gării C.F.R. şi la Comisariatul Circumscripţiei V de Poliţie. Pentru neprezentare la serviciu, a fost pedepsit disciplinar, la 6 mai 1947, cu mustrare şi pierderea salariului pe 5 zile. Deoarece avea o cauză penală judecată la Curtea de Apel Bucureşti, a fost suspendat din serviciu la 15 august 1947, revenindu-se asupra acestei măsuri la 17 decembrie 1947, deoarece fusese achitat din punct de vedere juridic. Încă din septembrie 1947, prim chestorul Albu Cornel solicitase Inspectoratului Regional de Poliţie Timişoara să se revină asupra suspendării, „deoarece în urma repartizării agenţilor de poliţie din efectivul Chesturii, la Serviciul de Siguranţă al Judeţului Arad, ducem lipsa agenţilor de poliţie, în special în materie judiciară”. Fiind un bun poliţist, pe data 5 ianuarie 1948 a fost repartizat la Biroul Poliţiei Judiciare, dar a fost îndepărtat din funcţie, la 20 martie 1948, deoarece fusese notat cu calificativul „insuficient” pe anul 1947. Solicitarea de reprimire în serviciu nu a fost soluţionată favorabil[96].

---

[94] Idem, nr. 372.
[95] Idem, nr. 366.
[96] Idem, nr. 409.

Ioja Ioan. Născut la 21 ianuarie 1899 în localitatea Renuşa (Arad). Absolvent a 6 clase primare, a efectuat stagiul militar în Regimentul 93 infanterie din Arad, în perioada 1921-1923, fiind trecut în completare cu gradul de sergent. A fost angajat sergent de oraş la Prefectura Poliţiei Arad, la 1 mai 1927 şi reangajat gardian public în anii 1930, 1933, 1936 şi 1939. A fost avansat agent de poliţie, la 10 noiembrie 1942, apoi pus în cadrul disponibil, la 2 mai 1945. Din conţinutul unei autobiografii din 27 iulie 1948, rezultă că a desfăşurat activităţi în diverse posturi poliţieneşti. Din anul 1941 a fost repartizat la Biroul de Siguranţă-Secţia Registratură, apoi la Secţia Maghiară, până la despărţirea acesteia în secţiile Maghiari şi Optanţi. A avut misiuni de supraveghere asupra persoanelor care plecau din ţară, fără forme legale, dar şi cu forme legale, fiind detaşat o perioadă şi la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră (10 noiembrie-7 decembrie 1942). Până în anul 1945 a lucrat peste 11.000 astfel de dosare, precum şi alte dosare cu diferite cercetări, care i se dădeau pentru executare, recunoscând că a lucrat la acest serviciu „zi şi noapte, în majoritatea timpului singur", deoarece ceilalţi colegi „fie că nu ştiau problema, fie din alte motive"[97].

Iordache Ion. Născut la 22 mai 1892 în localitatea Valea Mare (Mehedinţi). Absolvent a 5 clase primare. A efectuat stagiul militar în Regimentul 1 Călăraşi, fiind trecut în completare cu gradul de caporal, în anul 1914. A participat la Primul Război Mondial de unde a fost trecut la vatră în anul 1920, cu distincţia „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918 şi 1918-1920", cu brevetele Mărăşeşti, Carpaţi şi Ardeal. Încadrat agent de poliţie la Prefectura Poliţiei Arad, la 1 mai 1920, a funcţionat în activitatea poliţienească arădeană, până la 19 aprilie 1942, data decesului[98].

Ivanciuc Ioan. Născut la 1 ianuarie 1886 în localitatea Japa (Maramureş). Absolvent a 4 clase secundare la Şcoala normală de învăţători, A efectuat stagiul militar şi a participat la campaniile militare din Primul Război Mondial, fiind trecut în rezervă după 8 ani, cu gradul de plutonier invalid. Din anul 1921 a fost încadrat în funcţia de translator la Poliţia Punctului de Frontieră Valea Vişeului, în structura Serviciului Special de Siguranţă Sighet. Cu data 1 noiembrie 1925 a fost încadrat în funcţia de subcomisar de siguranţă la Poliţia Gării Feldioara-Războieni. Din anul 1926, cu gradul de subcomisar cu titlul de agent, a fost transferat la Serviciul Special de Siguranţă Sighet. A fost detaşat la Brigada Specială de Siguranţă Salonta, în

[97] Idem, nr. 413.
[98] Idem, nr. 411.

perioada 23 iunie-16 august 1927, apoi a fost transferat la Poliţia Punctului de frontieră Câmpulung la Tisa, iar din anul 1928 a fost mutat la Punctul de frontieră Teceul Mic, apoi la Poliţia de Frontieră Episcopia Bihorului, şi cu luna mai 1929, la Poliţia punctului Sighet. Pentru anumite fapte disciplinare, dar şi din cauza unor greşeli administrative, a fost pus în disponibilitate la 1 noiembrie 1929. În urma intervenţiei la eşaloanele superioare, deoarece Tribunalul Maramureş-Secţia II l-a achitat, a fost încadrat în funcţia de detectiv la Chestura Poliţiei Satu-Mare. La 31 octombrie 1933 a fost transferat agent de poliţie la Poliţia oraşului Sighet, iar la 11 februarie 1936, la Poliţia de Frontieră Valea Vişeului, până la 24 iulie 1937, când a revenit la Poliţia oraşului Sighet. După publicarea verdictului de la Viena, din 30 august 1940, a primit ordin de la maiorul Varu Alexandru, şeful Poliţiei şi Siguranţei Sighet, judeţul Maramureş, să stea la postul său, la datorie, pentru menţinerea ordinei şi siguranţei publice în acele zile grele şi dureroase. A executat ordinul şi a stat în serviciu până la 5 septembrie 1940, când au intrat trupele şi poliţia maghiară, care au preluat şi Poliţia oraşului Sighet. El a primit ordin scris de la generalul Radu Iosif, comandantul militar al oraşului Sighet, că era scutit de serviciu şi să stea acasă. Acasă, avea o familie grea, formată din 7 copii şi soţia bolnavă de foarte mulţi ani. A reuşit să obţină ordin de plecare de la Comandamentul militar maghiar de la Sighet, la 2 decembrie 1940, şi a reuşit să se refugieze cu familia la Arad. Cu data de 20 decembrie 1940, a fost repartizat agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad. A efectuat activitatea poliţienească până la 10 decembrie 1942, când a fost trecut în cadrul disponibil, iar cu data 31 octombrie 1943 a fost pus din oficiu în retragere, pentru a-şi aranja drepturile de pensie[99].

Liţiu Dumitru. Născut la 21 martie 1915 în localitatea Hoit (Bihor). Absolvent a 6 clase normale, a efectuat stagiul militar la Regimentul 34 Artilerie, în perioada 1938-1939, fiind pus în completare cu gradul de sergent. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Oradea, la 1 martie 1939. Refugiat în septembrie 1940, a fost încadrat la Poliţia de reşedinţă Beiuş, iar la 1 februarie 1941 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, în funcţia de gardian public civil, fiind trecut în Biroul de Siguranţă. Cu data 10 noiembrie 1942 a fost avansat în funcţia de agent, fiind repartizat la Comisariatul de Poliţie Pecica-Frontieră, apoi la Biroul de Siguranţă Arad, până la 1 septembrie 1948, când a fost transferat la Chestura Poliţiei Arad, în Biroul Poliţiei Judiciare. Din anul

[99] Idem, nr. 401.

1945 s-a înrolat în P.C.R. - organizaţia Arad. A fost „vărsat” în Miliţia Judeţului Arad, la 24 ianuarie 1949, cu gradul de plutonier, cu repartizare la Biroul Cercetări din Serviciul Miliţiei Economice, de unde a fost şters din control, cu data 5 martie 1950[100].

Luca Ioan. Născut la 16 octombrie 1904 în localitatea Sarcău (Bihor). Absolvent a 4 clase primare, a efectuat stagiul militar la Regimentul 2 Grăniceri, în perioada 1926-1928, fiind pus în completare cu gradul de soldat. A fost angajat în funcţia de sergent de oraş la Prefectura Poliţiei Oradea, la 1 noiembrie 1928. A efectuat studiile poliţieneşti la Şcoala de poliţie ştiinţifică - Secţia a III-a, în perioada 1 august 30 noiembrie 1936. La cedarea teritoriului de Nord-Vest al Transilvaniei, s-a refugiat şi încadrat gardian public la Beiuş, apoi transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la data 1 februarie 1942. Pentru activitatea profesională, a fost avansat la gradul de agent de poliţie, la 10 decembrie 1942, în Biroul Poliţiei de Siguranţă. A fost detaşat la Detaşamentul Poliţiei de Frontieră Pecica, apoi la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, de unde a fost trecut în cadrul disponibil, la 20 februarie 1945. Nu i s-a aprobat transferarea la Chestura Poliţiei Municipiului Oradea şi nici reprimirea în funcţie la Arad. S-a considerat că desfăşurase o activitate incompatibilă, în urma măsurii luate ce Comisia Aliată de Control, care hotărâse reducerea personalului poliţienesc din România la 6.000 funcţionari[101].

Mariş Ioan. Născut la 19 octombrie 1910 în localitatea Sălăjeni (Arad). A fost absolvent a 4 clase secundare, la Liceul „Avram Iancu” din Brad. A îndeplinit stagiul militar în Regimentul 17 Infanterie, în perioada 1931-1932, fiind pus în completare cu gradul de caporal. A fost încadrat agent de poliţie la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, cu data 1 august 1938, fiind însărcinat cu efectuarea problemelor arhivistice, iar din anul 1939 a fost repartizat la Biroul Poliţiei Judiciare. În anul 1941 a absolvit cursurile Şcolii de poliţie judiciară din Tg. Jiu. În mai 1945 fusese denunţat de minoritarii Wolf Gheorghe şi Quilt Andrei, arestaţi între 19-28 martie 1941 la Biroul de Siguranţă Arad, reclamându-l pe agentul Mariş pentru cercetare şi maltratare. Cercetarea denunţării a făcut-o cunoscutul comisar Vrăbete Julică şi, urmare a concluziilor referatului respectiv, a fost îndepărtat din serviciu la 12 iunie 1945, fără indemnizaţie, pe temeiul Legii pentru purificare administraţiilor publice. A fost detenţionat în perioada 1952-

[100] Idem, nr. 445.
[101] Idem, nr. 461.

1954, iar o notă informativă din anul 1967 arăta că ar fi făcut 5-8 ani de închisoare, la Canal şi Lagărul de concentrare. O altă notă informativă din anul 1969 arăta că era angajat ca magazioner la Intreprinderea „Polichrom" din Arad, încă din anul 1954, când a ieşit din detenţie[102].

Mălan Dumitru. Născut la 23 septembrie 1900 în localitatea Alpareni (Bihor). Absolvent a 6 clase primare, în anul 1918 a fost recrutat şi a participat la campania militară, iar din noiembrie 1919 s-a înscris în Garda Naţională Română din Oradea-Mare. La 1 decembrie 1919 a fost încadrat camerier la Prefectura Poliţiei Oradea, apoi a fost angajat în funcţia de agent special la Serviciul Special de Siguranţă din Oradea, cu data 16 ianuarie 1922. La 31 octombrie 1929 a fost încadrat agent de poliţie administrativă şi a îndeplinit diverse atribuţii poliţieneşti. În perioada 10 ianuarie 1931-22 februarie 1934, a fost transferat la Direcţiunea Generală a Poliţiei din Bucureşti, după care a revenit la Oradea. Evacuat în septembrie 1940 la Beiuş, cu data 9 ianuarie 1941 a fost transferat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde a fost repartizat la Biroul de Informaţii. Cu data 1 iulie 1944 a fost repartizat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, de unde i s-a aprobat revenirea în Arad, cu data 13 septembrie 1944. Scos din cadrele poliţieneşti la 2 martie 1945, arestat la 3 martie 1945, la 28 aprilie 1945 a fost îndepărtat din serviciu fără nici o indemnizaţie, pe temeiul Legii pentru purificarea administraţiilor publice, fiind trimis în judecata Tribunalului Poporului din Cluj, împreună cu comisarul ajutor Calinovici Constantin şi agenţii Popescu Ioan şi Putaru Gheorghe[103].

Mărieş Vasile. Născut la 19 noiembrie 1912 în localitatea Berchegraia (Satu-Mare). Absolvent a 5 clase primare, a efectuat stagiul militar în Jandarmerie, în perioada 1934-1937, de unde a fost pus în completare cu gradul de sergent. A fost încadrat gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 1 octombrie 1937. A absolvit cursul Şcolii de poliţie ştiinţifică-Secţia III din Timişoara, în perioada 1 martie-30 iunie 1938. A fost avansat în gradul de agent de poliţie, la 10 noiembrie 1942, şi a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră, până la 12 iulie 1946, când a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Nădlac-Frontieră, de unde, la 30 octombrie 1947 a fost mutat, la cerere, în Chestura Poliţiei Municipiului Arad. Nu se ştie când a fost pus în retragere din activitatea poliţienească[104].

---

[102] Idem, nr. 548.
[103] Idem, nr. 543.
[104] Idem, nr. 547.

Medeleanu Gheorghe. Născut la 24 decembrie 1919 în localitatea Caceaneanca (Ialomiţa). În anul 1938 a absolvit studiile la Liceului „Ştirbei Vodă” din Călăraşi. Din februarie 1940 a fost angajat în postul de pedagog la Gimnaziul din Călăraşi, iar în noiembrie a fost încorporat în Regimentul 5 Artilerie Călăreaţă, în garnizoana Medgidia din Constanţa. Din 22 iunie 1941 a plecat pe front, luând parte la operaţiunile de la Odesa, până în decembrie 1941, când a revenit în ţară şi a fost distins cu medalia „Bărbăţie şi Credinţă” clasa a II-a. În iulie 1942 a fost trimis iarăşi pe front la operaţiunile din Cotul Donului, de unde a revenit în ţară în aprilie 1943. La 15 septembrie 1943, fiind în concediu, a susţinut examenul pentru numirea în funcţia de comisar ajutor, apoi a fost din nou concentrat pe front. În mai 1944 a fost rănit pe front, şi trimis la spitalul din Galaţi, unde a fost însănătoşit, apoi desconcentrat în iulie 1944 şi numit comisar ajutor la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, numire care i se făcuse cu data 18 noiembrie 1943, fiind repartizat la Comisariatul de Poliţie Pecica-Frontieră. De la 1 august 1944 a fost din nou concentrat şi trimis la Şcoala de Artilerie, având gradul de sergent cu termen redus. A fost desconcentrat din armată la 25 iunie 1945 şi a revenit la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, de unde a fost repartizat la Comisariatul IV de Poliţie, până în mai 1947, apoi mutat la Comisariatul III de Poliţie, de unde a fost mutat la conducerea Detaşamentului de Muncă din Serviciul de Siguranţă al Judeţului Arad, conducând şi Biroul Controlului Străinilor, în lipsa comisarului Răducanu Alexandru, care a fost detaşat provizoriu la Comisariatul de Poliţie Curtici-Frontieră. Comisarul Rafila Alexandru, şeful Serviciului de Siguranţă al Judeţului Arad, l-a apreciat ca „ fiind ataşat regimului şi se poate conta pe el”, deoarece din 1944 se încadrase în Partidul Socialist Democrat, apoi în Partidul Comunist Român. Din octombrie 1948 a fost repartizat iarăşi la Chestură. De la 24 ianuarie 1949 a fost încadrat locotenent de miliţie, unde probabil, nu a mai fost mult timp angajat[105].

Mihu Ştefan. Născut la 2 ianuarie 1922 în localitatea Grănicei (Arad). Absolvent a 7 clase primare. A fost încadrat agent de poliţie în Chestura Poliţiei Municipiului Arad, la 30 mai 1945. A avut probleme disciplinare şi, în iunie 1945, a fost detaşat la Comisariatul de Poliţie Halmeu-Frontieră, apoi a revenit la Arad. La 15 noiembrie 1945 a fost trimis în delegaţie să însoţească 5 infractori arestaţi, la Curtea Militară Timişoara. De la Gara Timişoara a plecat pe jos cu ei, s-au oprit la mai multe bodegi, s-a îmbătat şi a adormit la una din aceste birturi. În timpul somnului său, cele 5 persoane

[105] Idem, nr. 50.

arestate au fugit, după ce şi-au luat probele şi un act de identitate al agentului. După ce a fost pedepsit disciplinar, o instanţă judecătorească l-a condamnat la 6 luni închisoare corecţională şi o amendă, pentru un furt pe care îl săvârşise înainte de a fi încadrat poliţist. Cu data 18 februarie 1946 a fost îndepărtat din funcţie, pentru gravele greşeli săvârşite[106].

Oniţiu Pamfil. Născut la 17 septembrie 1915 în localitatea Aţintiş (Turda). Absolvent a 6 clase primare, a îndeplinit stagiul militar în Regimentul de Jandarmi Teleorman, în perioada 1937-1940, fiind trecut în completare cu gradul de sergent. A fost încadrat în funcţia de gardian public la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, în serviciul de pază, cu data 1 mai 1941. A îndeplinit cursul Şcolii de poliţie ştiinţifică – Secţia a III-a din Timişoara, în perioada 20 septembrie 20 decembrie 1941. Pentru modul de îndeplinire a atribuţiilor profesionale a fost promovat în gradul de agent de poliţie, la 10 noiembrie 1942, fiind transferat la Comisariatul de Poliţie Pecica-Frontieră, iar cu data de 21 iunie 1943 a fost detaşat la Chestura Poliţiei Municipiului Arad, unde a desfăşurat diverse activităţi poliţieneşti, precum şi aceea de secretar al Sindicatului poliţienesc. La 17 august 1947 a fost ales secretar la Sindicatul Unic al Salariaţilor Publici din Judeţul Arad, fiind scos din activitatea poliţienească. La 24 ianuarie 1949 a fost „vărsat" în Direcţia Miliţiei Judeţului Arad, cu gradul de plutonier de miliţie. A fost pus în cadrul disponibil cu data 4 martie 1950, fiind apoi urmărit de Securitate, pentru problema de fost poliţist. La 11 aprilie 1957, U.M. nr. 0232 din Timişoara, a înaintat Tribunalului Militar al Regiunii a III-a Militară din Cluj, un număr de 4 dosare personale ale fostului agent Oniţiu Pamfil pentru cercetare[107].

[106] Idem, nr. 515.
[107] Idem, nr. 606.

Aspecte privind evoluţia sistemului farmaceutic din Arad în perioada interbelică

Aspects regarding the evolution of the pharmaceutical system in Arad in the inter – war period

Mirela Pachiţa.
Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale

Abstract

The study of the romanian society assesses the analysis of some elements less debated, even if they had a continous action in time and will remain present no mather the period. We accentuated the situation of the pharmaceutical system in Arad, in a transition period from a regimen to another, by deep social - political and economic changes in the whole country and also in Arad, in particular.

The sanitarian law from the inter – war period, with a direct application to the social realities in Arad county and municipality, outlines the organizational sight of the pharmaceutical system, with the development and rising of the number of pharmacies and with a remarcable evolution regarding the preparation level of the employees.

Key words: pharmaceutical system, medicines, doctors, pharmacists

Studiul unei societăţi impune şi analiza unor elemente mai puţin dezbătute, chiar dacă ele au avut o manifestare continuă în timp şi vor rămâne în actualitate indiferent de perioadă. Drept urmare, am evidenţiat situaţia sistemului farmaceutic din Arad, într-o perioadă de tranziţie de la un regim la altul, de schimbări profunde la nivel social-politic şi economic a întregii ţări, în general, şi a spaţiului arădean, în particular.

Pe parcursul anului 1921 s-a desfăşurat aşa-zisul proces de „statificare" a instituţiilor medicale, care au trecut astfel în grija Ministerului Sănătăţii. Prin acest proces s-a extins dreptul de gratuitate pentru cei săraci, acest drept neexistând în regiunea Arad, înainte de Primul Război Mondial. Instituţiile şi serviciile sanitare, care au trecut direct sub conducerea şi administrarea Ministerului Sănătăţii, au rămas în acest fel până în anul 1926,

când după legea de descentralizare administrativă, spitalele mici de interes local au trecut sub administrarea judeţelor şi comunelor[1]. Însă, odată cu apariţia *Legii pentru organizarea Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale* din 1926, situaţia farmaciilor a rămas neschimbată în raport cu celelalte instituţii sanitare, şi anume acestea au continuat să funcţioneze în subordinea şi sub supravegherea Ministerului, prin organele abilitate, având o activitate foarte bine reglementată.

Legislaţia vremii prevedea că prepararea medicamentelor după prescripţiile medicale şi vânzarea lor nu se putea face decât de farmacişti şi numai în oficiile autorizate sub titlul de ”farmacie”. Modalitatea de organizare, controlul şi supravegherea acestor oficii erau dispuse în *Regulamentul pentru organizarea interioară a farmaciilor din 16 ianuarie 1927* [2]. Cert este faptul că, în perioada interbelică, nicio farmacie nu se putea înfiinţa în comunele urbane, decât în urma unui concurs şi pe baza autorizaţiei date, cu avizul comisiei chimico-farmaceutice şi al consiliului sanitar superior, de către Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale. Autorizaţia era personală şi valabilă numai pentru localitatea, circumscripţia şi locul indicat pentru concurs. Fiind clar consemnat, de către legiuitor, faptul că farmaciile puteau fi înfiinţate şi exploatate doar de către farmacişti, care deţineau titlul de farmacişti-diriginţi[3].

Dispensarele, casele de ajutor medical, sau farmaciile de casă, puteau funcţiona pe lângă orice instituţie, care avea organizare de asistenţă medicală. Autorizarea unor astfel de farmacii, acordată de către Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, cu avizul comisiei chimico-farmaceutice şi al consiliului sanitar superior, trebuia să prevadă drepturile acordate şi se putea limita la medicamente gata preparate, care serveau la prim-ajutor în combaterea accidentelor şi a bolilor epidemice, dezinfectante, etc.[4].

Evoluţia sistemului farmaceutic şi complexitatea funcţionării acestuia se poate observa odată cu apariţia *Legii sanitare şi de ocrotire* din anul 1930. Astfel, farmaciile se puteau clasifica în următoarele categorii: publice urbane şi rurale, pentru satisfacerea necesităţilor obşteşti; de clinici, spitale, Case cercuale şi de Asigurări Sociale pentru satisfacerea nevoilor proprii; respectiv, farmacii „de mână”, pentru satisfacerea nevoilor urgente

---

[1] Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale (în continuare SJAN Arad), *Fond Inspectoratul Regiunii a X-a Sanitare Arad (1920-1927*), Dosar 1/1920-1927, f. 8- 8v.
[2] C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. XV-XVI, 1926-1929, Bucureşti, Ed. Libr. „Universala” Alcalay &Co, p. 437.
[3] *Ibidem*, p. 158.
[4] *Ibidem*, p. 162.

ale populaţiei în comunele lipsite de farmacii publice. Profesia de farmacist era exercitată în condiţiile legii, de către doctorii şi licenţiaţii în farmacie de la universităţile din ţară sau străinătate, având calitatea de cetăţeni români, cu dreptul de liberă practică a farmaciei în ţară. Însă, le era interzis să dea consultaţii medicale şi să elibereze medicamente în baza unor astfel de consultaţii[5].

În ceea ce priveşte modul de organizare, trebuie precizat că Circumscripţia unei farmacii urbane o forma teritoriul fixat pe străzi şi pe distanţe bine determinate, pentru care era concesionată înfiinţarea acesteia. Circumscripţiile farmaciilor rurale erau formate din una sau mai multe comune. La înfiinţarea lor, pentru a nu se periclita existenţa farmaciilor vechi, pe lângă numărul locuitorilor trebuia să se ţină cont de starea materială şi de alte interese generale ale populaţiei[6].

Ministerul acorda concesiuni pentru înfiinţarea farmaciilor publice, cu avizul comisiei chimico-farmaceutice, la propunerea organelor sanitare locale sau la cererea comunelor şi farmaciştilor. Concesiunea de înfiinţare a unei farmacii publice era personală şi valabilă numai în localitatea pentru care a fost acordată. Concesiunea se dădea farmaciştilor diriginţi pe circumscripţii strict determinate, pentru o populaţie de 5.000 locuitori în zonele urbane şi 8.000 locuitori în circumscripţiile rurale. Supravegherea şi controlul farmaciilor se exercita de către Minister prin institutele chimico-farmaceutice, serviciul farmaceutic din cadrul ministerului, organele sanitare ale serviciilor ministeriale locale, şi respectiv prin comisiile judeţene de control. În acest sens serviciul farmaceutic din cadrul Ministerului ţinea evidenţa tuturor farmaciilor de orice categorie şi a întregului personal farmaceutic[7].

În 9 iulie 1930, având în vedere precizările legislaţiei sanitare, Directoratul Ministerial VII Timişoara - Serviciul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale a înaintat, la Arad, ordinul circular adresat medicului primar de judeţ şi şefului de municipiu. Acesta făcea referire la articolul 403 al *Legii Sanitare din anul 1930,* şi anume: controlul farmaciilor, drogheriilor, depozitelor, laboratoarelor şi fabricelor de produse chimice şi farmaceutice, trebuia să fie efectuat, în mod obligatoriu, cel puţin o dată pe an de către o **Comisie** compusă din: medicul primar judeţean sau medicul

---

[5] Idem, *Codul General al României*, vol. XVIII, 1930, Bucureşti, Ed. Libr. „Universala" Alcalay &Co, p. 729.
[6] *Ibidem*, p. 731.
[7] *** *Enciclopedia României,* vol. I (în continuare Enciclopedia României, vol. I), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938-1943, p. 500.

şef al Serviciului sanitar urban; un farmacist delegat de Consiliul de Igienă judeţean sau municipal, având o vechime de cel puţin 5 ani ca diriginte proprietar; un chimist şef de laborator acolo unde exista. Pentru constituirea *Comisiei de control* se recomanda ca membrii să fie numiţi cei care făceau parte din *Consiliile de igienă şi ocrotire judeţean sau de municipiu.* Această Comisie în inspecţiile efectuate trebuia să ţină cont de condiţiile ireproşabile în care era necesar să funcţioneze astfel de instituţii, pentru a fi garantată calitatea produselor[8].

Farmaciile publice erau obligate să deţină toate drogurile, produsele chimice, preparatele galenice, reactivi şi toate preparatele prevăzute în farmacopeea română. Pentru buna lor calitate, identitate şi puritate, răspunderea o avea în întregime farmacistul diriginte. Medicamentele şi specialităţile medicamentoase nu se puteau elibera decât pe bază de ordonanţe medicale, în afară de cele prevăzute în indexul special al farmaciilor[9]. De asemenea, acestea erau obligate să aibă farmacopeea română şi o arhivă „aranjată în ordine" în care să fie păstrate actele farmaciei şi ale personalului, diferite adrese şi comunicări ale autorităţilor sanitare, legile şi regulamentele şi „taxa oficială" a medicamentelor[10].

Totodată, reglementarea activităţii drogheriilor era făcută prin articolul 411 al Legii sanitare din 1930; acesta prevedea că în afară de farmacii, importul şi comerţul cu medicamente, preparate şi specialităţi farmaceutice, organo şi sero-terapeutice, cu produse galenice, cu droguri şi substanţe chimice cu întrebuinţări medicinale, se putea face numai de către industriile şi laboratoarele producătoare şi depozitele de medicamente[11].

Este necesar de adus în vedere implicarea instituţiilor sanitare arădene în susţinerea şi organizarea sistemului farmaceutic, în acord cu prevederile legale şi tendinţele de la nivel naţional, care se poate observa şi din prisma circularei emisă de medicul primar al oraşului, la 1 ianuarie 1927, tuturor farmaciilor din Arad. Acestea erau înştiinţate că, în conformitate cu ordinul ministrului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale nr. 60.766/1926, *Institutul de seruri şi vaccinuri „Profesor I. Cantacuzino" Bucureşti* producea şi punea în vânzare ser antitoxic antistreptococic contra scarlatinei, după formula şi metoda Dick. Astfel, s-a emis ordin ca

---

[8] SJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad- acte administrative (1931-1934)*, Dosar 41/1930, f. 1.
[9] *Enciclopedia României*, vol. I, p. 500
[10] C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. XV-XVI, 1926-1929, Bucureşti, Ed. Libr. „Universala" Alcalay &Co, p. 438.
[11] Idem, *Codul General al României*, vol. XVIII, p. 737.

farmaciile să se aprovizioneze urgent cu acest ser, fiind cunoscut faptul că importul de seruri străine era interzis[12].

Un alt aspect consemnat în documentele vremii este şi modul de acordare a concesiunilor, care oglindeşte întocmai prevederile legislaţiei din domeniu. În baza ordinului Ministrului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale şi a Înaltului Decret Regal nr. 3060 din 14 iulie 1926, s-a acordat farmaciştilor Alexandru Danciu pentru Cartierul Pârneava şi Haiman Manesis pentru Cartierul Gai concesiunile de farmacii. Termenul atribuit pentru deschiderea acestor concesiuni era de un an. Medicului şef al municipiului Arad revenindu-i responsabilitatea de a le aduce la cunoştinţă dispoziţiile Ministerului celor în cauză în şedinţa *Consiliului de igienă* din 17 septembrie 1926[13].

În scopul de a contura o imagine cu privire la evoluţia instituţiilor farmaceutice din spaţiul urban arădean, în perioada interbelică, aducem în atenţie *Tabelul farmaciilor, drogheriilor, depozitelor de medicamente, laboratoarelor chimice şi de medicamente*, care funcţionau pe teritoriul municipiului Arad, în anul 1930. După cum se poate observa din cele 17 farmacii publice, doar 3 au fost înfiinţate după Primul Război Mondial, restul au fost concesionate altor farmacişti[14]:

Nr. crt.	Felul instituţiei	Denumirea	Adresa	Data fondării	Numele fondato-rului	Numele actualului posesor	Diriginte la 1.08.1930
1	Farmacie publică	La Coroana	b-dul Regina Maria, nr. 23	1764	Müller Francisc	Vojtek Coloman	Vojtek Geza
2	Farmacie publică	La Iuger	C. Banatului, nr. 1	1813	Szikla Andrei	Kain Emeric	Kain Emeric
3	Farmacie publică	La Sf. Treime	Str. Bucur, nr 1	1824	Bardy Emeric	Kalman Ludovic	Kalman Ludovic
4	Farmacie publică	La Providenţa Divină	b-dul Regina Maria, nr. 10	1836	Remond Iosif	Renyi Tiberiu	Renyi Tiberiu
5	Farmacie publică	La Sf. Ştefan	Str. Consistoriului, nr. 24	1858	Franczely Adalbert	Szondi Ioan	Szondi Ioan
6	Farmacie publică	La Mântuitorul	Str. Eminescu, nr. 21	1872	Földes Clemente	Dr. Földes Bela	Dr. Földes Bela
7	Farmacie publică	La Fecioara Maria	b-dul Regele Ferdinand	1889	Kludy Iosif	Karpati Ioan	Karpati Ioan
8	Farmacie publică	La Crucea de Aur	C. Aurel Vlaicu, nr. 19	1890	Heim Bartolomeu	Bernat Eugen	Bernat Eugen
9	Farmacie	La Sf.	Str. gen	1895	Revesz	Binder	Binder

[12] SJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad – Acte administrative (1925-1930)*, Dosar 25/1927, f. 32v.
[13] Idem, Dosar 28/1928, f. 79.
[14] Idem, Dosar 41/1930, f. 3-4.

Nr. crt.	Felul instituţiei	Denumirea	Adresa	Data fondării	Numele fondato-rului	Numele actualului posesor	Diriginte la 1.08.1930
	publică	Elisabeta	Coandi, nr. 2		Edmund	Valeria	Valeria
10	Farmacie publică	Iris	Piaţa Sf. Sava, nr. 6	1909	Szokoly Alexandru	Nieder Mayer Francisc	Nieder Mayer Francisc
11	Farmacie publică	Hercules	Piaţa Catedralei nr.1	1909	-	Angel Stefan	Angel Stefan
12	Farmacie publică	La Inima lui Isus	b-dul Regele Ferdinand, nr. 25	1912	Vajdics Gheorghe	-	Molnar Ladislau
13	Farmacie publică	La Duhul Sfânt	Str. Matei Corvin, nr. 1	1916	Rolko Coloman	Weis Arnold	Weis Arnold
14	Farmacie publică	Minerva	B-dul Regina Maria, nr. 16	1919	Onescu Cornel	Onescu Cornel	Onescu Cornel
15	Farmacie publică	La Steaua	Str. Mărăşeşti, nr. 68	1917	Kamrath Eugen	-	Kesztenbaum Enric
16	Farmacie publică	<Hygiea>	P. Mihai Viteazul, nr. 13	1926	Danciu Alexandru	Danciu Alexandru	Danciu Alexandru
17	Farmacie publică	Speranţa	C. A. Vlaicu, nr. 72	1926	Haiman Manesis	Haiman Manesis	Haiman Manesis
18	Farmacie particulară	Casei Cercuale de Asigurări Sociale	B-dul Carol, nr. 48	1921	Casa Cercuală de Asigurări Sociale Arad	Casa Cercuală	Popp Augustin
19	Farmacie particulară	A spitalelor publice	P. Mihai Viteazul, nr. 6	1924	Ministerul Sănătăţii	Ministerul Sănătăţii	Hadgi Antoniu
20	Drogherie	Vojtek şi Weis	B-dul Regina Maria, nr. 24	1890	Wojtek	Ordelt Ladislau	Ordelt Ladislau
21	Drogherie	City	B-dul Regina Maria, nr. 26	1908	Hanzu Nestor	Zeiner Emeric	Zeiner Emeric
22	Drogherie	Şarpele	Str. Popescu, nr. 25	1920	Lazăr Eugen	Lazăr Eugen	Lazăr Eugen

Din analiza materialului documentar reiese că în ceea ce priveşte originea etnică a farmaciştilor din spaţiul arădean aproximativ 70 % erau maghiari, 20 % evrei şi 10 % români. Iar în ceea ce priveşte practicarea profesiei de farmacist este evident faptul că aceasta era desfăşurată într-un număr covârşitor de către bărbaţi, fiind foarte puţine femeile care profesau în calitate de farmacist, respectiv farmacist – diriginte.

În anul 1919, pe teritoriul judeţului Arad, în afară de municipiul Arad, au existat un număr de 31 farmacii publice. Dintre acestea, singura farmacie din comuna Semlac, a fost proprietatea unui farmacist român, celelalte s-au repartizat astfel: 15 proprietari maghiari, 8 evrei, 6 germani, 1 slovac[15].

[15] Ioan Nichin, *Monografia Administrativă a Judeţului Arad. Realizările Administraţiei Româneşti de la Unire până la anul 1938*, p. 165.

Dintr-un raport al medicului primar de judeţ întocmit în 30 octombrie 1926 reiese faptul că în judeţul Arad era necesară înfiinţarea de noi farmacii în localităţile Pecica, Chişineu-Criş şi Petriş. În acest sens a avut loc o dezbatere detaliată în Comisia de igienă a judeţului în care au fost enunţate principalele motive care impuneau înfiinţarea de noi farmacii, şi anume: numărul mare al locuitorilor (Pecica şi Rovine aveau un număr de 17.000 locuitori), centre ale autorităţilor locale (cum era cazul Chişineului) - Pretură, Judecătorie de ocol, Secţie şi post de jandarmi, centru comercial, reşedinţe ale circumscripţiilor medicale (cazul Petrişului)[16]. Mai târziu, în anul 1931, pe teritoriul judeţului Arad, au funcţionat un număr de 34 de farmacii, dintre acestea s-a închis cea din Sânicolaul mic, deoarece comuna era situată foarte aproape de oraş[17].

Aşadar, în perioada anilor 1919-1938 s-au înfiinţat noi farmacii, cum a fost cea din comuna Sânicolaul Mic (ulterior închisă) şi cea din comuna Curtici, a doua farmacie din comunele Şiria, Chişineu-Criş, Ineu, Pâncota, Sântana, Pecica, Rovine. Aşa încât, la sfârşitul anului 1938 existau numai în judeţ un număr de 40 de farmacii, în afară de cele din municipiul Arad[18].

De asemenea, trebuie amintit faptul că în municipiul Arad au funcţionat, în perioada anilor 1933-1934, **17** farmacii publice, o farmacie a Casei de Asigurări Sociale şi una a Spitalelor; şi respectiv, trei drogherii[19], pentru ca numărul farmaciilor să crească la **23** în anul 1935. Un aspect interesant îl reprezintă denumirile pe care le purtau farmaciile publice din acea perioadă, cum ar fi: Farmacia „Providenţa Divină”, Farmacia „Iris”, Farmacia „La Fecioara Maria”, Farmacia „Minerva”[20].

În anul 1937 şi-au început funcţionarea două farmacii, ca urmare a acordării concesiunilor de farmacii noi domnului Dr. Iosif Dick şi domnişoarei Ioana Nistor. La nivelul municipiului Arad, profesia de farmacist fiind exercitată de 37 de specialişti, conform *Raportului sanitar şi de ocrotire pe 1937* întocmit de medicul şef, dr. Vasile Cucu[21].

---

[16] SJAN Arad, *Fond Prefectura Judeţului Arad – Acte administrative (1919-1934*), Dosar 30/1927, f. 10.
[17] SJAN Arad, *Fond Serviciul Sanitar al Judeţului Arad (1931-1932*), Dosar 1/1931-1932, f. 7v.
[18] Ioan Nichin, *op. cit.*, p. 166.
[19] SJAN Arad, *Fond Serviciul Sanitar şi Ocrotirilor Sociale al Municipiului Arad (1935-1956*), Dosar 2/1935, f. 5 v.
[20] SJAN Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad – Acte administrative (1925-1930*), Dosar 28/1928, f. 6, 38, 60, 66.
[21] SJAN Arad, *Fond Familial Dr. Cucu (1892-1962*), Dosar 4/1909-1947, f. 80v.

O construcţie solidă a societăţii nu poate fi menţinută fără o organizare sanitară, care să pună populaţia la adăpostul bolilor, să asigure o vitalitate demografică şi să realizeze educaţia populaţiei pentru o viaţă sănătoasă. Privită în ansamblu, legislaţia sanitară din perioada interbelică, cu aplicare directă la contextul realităţilor sociale din judeţul şi municipiul Arad, conturează tabloul organizării sistemului farmaceutic, cu dezvoltarea şi creşterea numărului farmaciilor şi cu o evoluţie remarcabilă la nivelul pregătirii personalului.

IV. Medalioane/ Medallions

Un dascăl de elită al Aradului: Sabin Evuţianu (1889-1977)

An elite professor from Arad: Sabin Evuţianu (1889-1977)

Dumitru Tomoni,
Societatea de Şriinţe Istorice – Filiala Făget

Abstract

Top-notch schoolmaster, man of culture, trainer, chief of the teaching in the area of Banat for more than two decades, as well as president of the provincial branch of „The Art of Banat", Sabin Evuţianu played an exceptional part in the school and cultural life of Banat. After he has finished primary school in Pecica (the county of Arad) he attended the secondary school in Brad, he went to high school in Oradea and Braşov and later he attended the university in Budapest. After graduating from university he worked as a teacher in Caransebeş and Arad and on the 1st of May 1923 he moved to Timişoara where he was appointed inspector (1923-1929) and School Inspector General (1929-1946).

Key words: schoolmaster, School Inspector general, The Regional Branch of „The Art of Banat", publisher

Dascăl de elită, prin vocaţie şi formaţie, ajuns în fruntea învăţământului bănăţean timp de peste două decenii şi preşedinte al Regionalei „Astra Bănăţeană" timp de peste un deceniu, Sabin Evuţianu a avut un rol de excepţie în viaţa şcolară şi culturală a Banatului[1].

S-a născut la 23 iulie 1889 în comuna Pecica, judeţul Arad, într-o familie de preoţi din Ţara Moţilor. Localitatea copilăriei era „un sat de câmpie ca oricare altul", cu „uliţi largi, case arătoase şi bine gospodărite,

[1] Dumitru Tomoni, *Sabin Evuțianu. Un dascăl în slujba neamului*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2014.

oameni harnici, mândri şi îndestulaţi, verdeaţă şi lumină multă”[2]. Tatăl său, Ioan Evuţianu, moţ din Zarand, după ce termină teologia la Arad ajunge preot la Vinga şi din 1888 la Pecica – Română. Mama sa era bănăţeană din comuna Vinga, fiica preotului Antoniu Todorescu. Prin părinţii săi Evuţianu sintetiza „perseverenţa ardeleanului cu supleţea şi orizontul larg al bănăţeanului”[3]. Din păcate, a rămas orfan de ambii părinţi încă de la vârsta de zece ani fiind susţinut de familia profesorului Oprişa de la Brad şi de unchiul său, Aurel Sadici. Pierderea mamei la vârsta de 6 ani i-a marcat copilăria, chiar dacă s-a bucurat de afecţiunea familiei profesorului Pavel Oprişa, viitorul socru: „Se întâmpla cateodată că, înduioşat de dragostea de mamă de care se bucurau acum trei copii ai familiei Oprişa, să nu pot adormi seara, imediat. Plângeam în ascuns, dornic şi eu de o astfel de dragoste ce acum, departe şi de bunica mea, îmi lipsea. Mă simţeam şi mai părăsit când, după Paştile din 1900, l-am lăsat pe tata în patul de suferinţă”[4]. Moartea tatălui în 23 aprilie 1900 a complicat şi mai mult situaţia copilului rămas acum în supravegherea bunicii. După ce a terminat şcoala primară la Pecica, a urmat gimnaziul la Brad şi liceul la Oradea şi Braşov, fiind bursier al Fundaţiei „Elena Ghiba Birta”. La Oradea învaţă în limba maghiară, cu dicţionarul maghiar – român, mai mult „pe de-a rostul”, într-un mediu şovin ce-i va influenţa gândirea şi atitudinea faţă de procesul de învăţământ: „Impresiile păstrate din aceşti ani (1902/3 şi 1903/4) au fost, cred, între cei mai hotărâtori pentru concepţia de viaţă ce mi-am format şi mi-am impus mai târziu, asemenea şi pentru atitudinea mea, la timpul său, în ce priveşte politica şcolară”[5]. De aceea, decizia unchiului său de a-l trimite la liceul românesc din Braşov îi provoacă o mare bucurie: „Am renăscut în Braşov. Alt orizont, altă atmosferă, alt mediu, alţi profesori şi alţi colegi, cu alte concepţii. Nu m-a speriat sau descurajat nici faptul, că până-n noiembrie a trebuit să dau un examen de diferenţă la limba greacă. Niciodată în viaţa mea n-am învăţat cu ardoare ca atunci. Am trecut în mod strălucit aceste ex [amene] de diferenţă, în curând mi-am întrecut colegii, iar la finea anului şcolar am fost primul elev în clasă, luând premiul pentru studii şi premiul de moralitate pe liceu”[6]. În clasa a VIII a, a fost numit de către corpul didactic „prefect al liceului” cea mai înaltă responsabilitate ce se putea acorda unui

---

[2] Sabin Evuţianu, *Clipe trăite*, Ediţie îngrijită de Anton Ilica, Arad, Edit. Universităţii „Aurel Vlaicu”, 2013, p. 13 (în continuare: Sabin Evuţianu, *Clipe…*).
[3] C.N. Mihalache, *Un participant la Unirea de la 1 Decembrie 1918: Sabin Evuţian* în „Orizont”, Timişoara, an. XXVIII, nr. 48/1977, p. 3.
[4] Sabin Evuţianu, Clipe..., p. 28.
[5] *Ibidem*, p. 30.
[6] *Ibidem*, p. 31.

elev cu rezultate deosebite la învăţătură, cu un comportament ireproşabil, dar şi cu deprinderi organizatorice. Prefectul liceului era funcţie de încredere şi de răspundere, „mâna dreaptă" a directorului în raporturile lui cu elevii, răspunzător de atitudinea şi comportamentul elevilor[7].

Spiritul deschis, colegial, corect şi competitiv promovat la liceul din Braşov, dar şi pregătirea, dăruirea şi omenia profesorilor l-au înfluenţat pe Evuţianu în alegerea carierei profesionale. Peste ani îşi va aminti cu bucurie şi nostalgie de acea perioadă: „Cei mai luminoşi doi ani din viaţa mea!... Să fie acesta o simplă impresie, datorată atât vârstei de atunci, cât mai ales contrastului izbitor între ceea ce am lăsat la Oradea şi am găsit aici!? Am meditat adesea şi astăzi păstrez aceeaşi concluzie: profesorii mei din Braşov au fost educatori în clasicul înţeles (nu al cuvântului ci) al noţiunii, dar ca educatori au avut toată înţelegerea pentru frământările celei mai eroice epoci a tinereţii (adolescenţa), ştiind să le canalizeze cu un entuziasm egal celui pe care-l întreţinea focul tinereţii noastre"[8].

Format în spiritul şcolii româneşti de la Braşov, Evuţianu nu putea uita gestul de o „rară nobleţe" a profesorului de istorie, Ioan Petrovici: „În primăvara lui 1906, ca în fiecare an de altfel, un grup de elevi braşoveni şi profesorii lor se pregăteau pentru o lungă excursie în Italia. Cotizaseră ani de zile. Eu, orfan de ambii părinţi, bursier, nici că mă puteam gândi să mă asociez acestui grup favorizat de soartă. În preziua plecării, profesorul meu de istorie, Ioan Petrovici, intrând la lecţie, îşi opreşte privirea-i blajină asupra mea «Vrei să mergi în Italia?» ... zic: «Sunt orfan, nici în vis nu cutez...» Un zâmbet părintesc, apoi: «Să te pregăteşti, mâine seară plecăm»"[9]. Şi într-adevăr, a plecat într-o excursie de 24 de zile vizitând Budapesta, Fiume, Abbazia, Ancora, Roma, Napoli, Florenţa şi Veneţia. Puternic impresionat de cele văzute, Evuţianu a trimis impresiile ziarului „Poporul Român" din Budapesta, care le-a publicat nesemnate, sub titlul „Studenţii din Braşov la Roma". Aceste corespondenţe marcau începutul activităţii publicistice a lui Sabin Evuţianu.

În urma examenului susţinut în clasa a VIII-a obţine premiul întâi, iar la examenul de capacitate calificativul „eximio modo"[10].

Beneficiind de o bursă acordată de Fundaţia „Emanuil Gojdu"[11], a urmat în perioada 1906-1910, Facultatea de Filosofie de la Universitatea din

---

[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem*, p. 32-33.
[9] *Ibidem*, p. 33.
[10] *Ibidem*, p. 34.
[11] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 438.

Budapesta, obţinând licenţa în anul 1911. În 1912 trece examenul pedagogic şi devine profesor de ştiinţe ale naturii şi geografie. În timpul anilor de studenţie a fost ales secretar şi în anul IV, preşedinte al Societăţii „Petru Maior" din Budapesta, la activităţile organizate de el participând printre alţii şi scriitorul Ion Luca Caragiale şi fruntaşul mişcării naţionale din Ardeal, Vasile Lucaciu[12].

Aici s-a inspirat din ideile mişcării naţionale ale timpului şi a cunoscut spiritul militant în care s-au format tinerii români înregimentaţi sub drapelul românesc al Societăţii academice „Petru Maior", adevărată cetăţuie de rezistenţă românească, de lumină spirituală şi de conştiinţă naţională. Mediul spiritual întâlnit în cadrul acestei societăţi, a avut un rol decisiv în formarea personalităţii viitorului dascăl şi în întreaga sa evoluţie intelectuală, după propria-i mărturisire: „La Budapesta, unde studiau cei mai mulţi studenţi români, am găsit atmosfera generaţiei Luceafărului lui Octavian Goga, consacrat deja poet al pătimirii noastre şi atmosfera ziarului «Lupta» redactat pe atunci, de inimosul român tipograf D. Birăuţiu. Badea Cîrţan, care în drumul său spre şi de la Roma a poposit la societatea noastră studenţească «Petru Maior», venea adesea cu noutăţi literare şi cu veşti de mari nădejdi aduse din «Regat» prin «Vama Cucului»"[13].

Evuţianu a ocupat funcţia de preşedinte al Societăţii „Petru Maior" într-o perioadă de revitalizare a mişcării naţionale când, „dinspre ţară" bătea „un vânt naţionalist. Antagonismele dintre cele două tabere de studenţi – români şi mai puţin români – se ascuţeau." De aceea, Evuţianu consideră că societatea avea obligaţia de a sprijini unitatea culturală a tuturor românilor, prin toate mijloacele, inclusiv prin ridicarea materială şi culturală a ţăranilor şi meşteşugarilor români: „Să ne obişnuim de pe acum a ne întoarce la cei rămaşi în urmă, care duc greul vieţii, ţăranii şi meşteşugarii noştri, ... căci numai ridicându-i pe ei spre noi vom putea realiza odată şi peste tot... unitatea culturală a românilor"[14].

Articolele social – culturale şi comemorative publicate în perioada studenţiei în ziarul „Tribuna" din Arad - „O poveste tristă", „Un caz de boală socială", „Bleriot zboară... O pagină din zbuciumările câtorva sute de

---

[12] Ed. I. Găvănescu, *Un luptător pentru unirea de la 1918: profesorul Sabin Evuţianu* în „Revista de pedagogie", nr. 7/1978, p. 49; vezi şi Gheorghe Luchescu, *Un om al şcolii – Sabin Evuţianu* în „Renaşterea bănăţeană", an. XI, nr. 3473 din iulie 2001.

[13] Sabin Evuţianu, *Alba Iulia în amintirea generaţiei din 1918* în „Mitropolia Banatului", an XVIII, nr. 10 – 12, Timişoara, 1968, p. 586 (în continuare: Sabin Evuţianu, *Alba Iulia...*)

[14] Apud Sabin Evuţianu, *Clipe...* , p. 37.

mii de suflete” etc. – prevesteau destinul unui intelectual preocupat de problemele şi aspiraţiile semenilor săi[15].

La serbările „Astrei”, ţinute în vara anului 1911 la Blaj, unde Aurel Vlaicu a zburat pentru prima dată în faţa publicului, lui Evuţianu i se comunicase de către episcopul Caransebeşului, Miron Cristea, numirea ca profesor suplinitor de ştiinţe naturale şi geografie la Şcoala Normală din Caransebeş. Această numire îi produce o firească bucurie, pentru că o mai veche dorinţă devenea realitate: „Eram atât de fericit, încât aş fi fost în stare să încerc şi eu să zbor... Am găsit acceptabilă, ba chiar firească, condiţia ce mi s-a pus, unica de altfel, că, şcoala având caracter confesional, va trebui să urmez în particular cursurile teologice”.[16]

Optând pentru nobila meserie de dascăl într-o perioadă când mulţi dintre slujitorii şcolii româneşti erau adevăraţi apostoli ai neamului, Evuţianu era conştient că îmbrăţişează „o carieră de jertfelnicie”. Această convingere o va mărturisi şi viitoarei soţii după ce şi-a luat în primire catedra: „Să mă vezi cu câtă plăcere merg la ore, cu câtă răbdare, bunătate şi dragoste mă ocup de elevii mei. Le explic, le citesc părţi utile şi frumoase din lectură, îi duc în mijlocul naturii, îi pun la treabă în micul nostru laborator, desenăm împreună, le arăt toate şi îi învăţ la toate. Simt cum îmi fac loc în sufletul lor şi că le sunt drag...”[17].

Cu aceeaşi pasiune a organizat numeroase drumeţii şi excursii cu elevi, laboratorul de chimie şi muzeul de ştiinţe naturale împreună cu referentul şcolar, Ştefan Jianu. Preocupat permanent de a folosi cele mai adecvate strategii didactice a introdus în predarea ştiinţelor naturale metoda experimentală folosind experimentul cu caracter de investigare, de demonstraţie şi aplicare atât în laborator cât şi pe terenul agricol, astfel că al sfârşitul anului şcolar elevii ştiau să efectueze disecţii, să realizeze colecţii şi să facă toate experienţele de fiziologie vegetală şi fizico-chimică necesare învăţământului primar. Încerca prin metodele folosite în procesul de predare-învăţare să stârnească interesul elevilor, să-i facă curioşi şi dornici de a afla noi lucruri folositoare, să se împrietenească cu ei[18].

La 8 mai 1912 st. n., Evuţianu a susţinut la Budapesta examenul pedagogic în faţa unei Comisii de stat pentru examinarea profesorilor

---

[15] *Ibidem*, p. 39.
[16] Sabin Evuţianu, *Clipe...* , p. 42.
[17] Apud Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unirea de la 1918 – prof. Sabin Evuţian (1889-1977)* în „Banatica”, Reşiţa, nr. 7/1983, p. 376 (în continuare: Victor Dobrescu, *Un luptător pentru Unire...*).
[18] *Ibidem.*

secundari, obţinând diploma de profesor pentru licee şi devenind astfel profesor titular provizoriu[19].

Preocupările pedagogice ale tânărului profesor se reflectă şi în colaborarea acestuia cu una dintre cele mai importante reviste de specialitate din Banat, „Educatorul”. Un model de profesionalism, rigoare pedagogică şi intuiţie educaţională îl reprezintă studiul intitulat „Ştiinţele naturale în şcoala poporală”[20].

În acest studiu Evuţianu se pronunţă pentru reconsiderarea rolului ştiinţelor naturale în şcoală pentru că „omul se naşte, trăieşte şi moare în natura vie, ce-l înconjoară, e nedezlipit de ea, însăşi viaţa fiind în viaţa ei”, iar natura „îl învaţă pe om, că un Dumnezeu stăpâneşte lumea, căruia el trebuie să i se închine, şi să i se apropie pe calea desăvârşirii”[21]. În ciuda rolului important pe care-l au ştiinţele naturale, de multe ori programa şcolară este defectuos structurată referindu-se la plante şi animale din alte ţări şi ignorându-se cele pe care copilul le vede zilnic. Nici măiestria pedagogică nu este totdeauna la înălţimea misiunii dascălului dacă „toate animalele se descriu după acelaşi mers, cu aceleaşi întrebări monotone... elevii se bucură şi au interes numai la începutul prelegerii, când intuindu-li-se animalul respectiv au ceva nou ori frumos înainte; după aceea s-a isprăvit cu interesul şi urmează apatia, răspunsurile de mântuială. Elevii ştiu [din]nainte întrebările dascălului, aceleaşi întotdeauna”[22]. Pe cale de consecinţă, scopul ştiinţelor naturale în şcoală „nu numai că nu e atins dar nici chiar apropiat”.

Evuţianu îşi încheie studiul cu o concluzie amară: „Ştiinţele naturale atât de însemnate în educaţia şcolii poporale sunt neglijate. Băiatul care aduce cu sine dispoziţii înnăscute, pleacă din şcoală cu ele sufocate ori şterse.” Fire pozitivă şi optimistă, Evuţianu identifică soluţii pertinente, valide şi astăzi, poate mai mult decât acum un secol: „Îndărăt la natură! Asta să fie lozinca noastră. Şi datoria e în primul rând a noastră, a dascălilor de orice soi, să stârpim piedicile ce ne stau în cale prin dragoste faţă de natură, prin muncă cu chibzuială şi cu un dor crescând de desăvârşire a învăţământului nostru şi a mijloacelor lui”[23].

La 1 septembrie 1913, după moartea renumitului pedagog dr. Petru Pipoş de la Preparandia din Arad, Evuţianu a fost transferat la această prestigioasă şcoală pe catedra de ştiinţe pedagogice. Era o recunoaştere a preocupărilor sale pedagogice manifestate constant încă de la debutul în

---

[19] Sabin Evuţianu, *Clipe...* , p. 45.
[20] “Educatorul”, Caransebeş, an. V, nr. 6, iunie 1913, p. 89-100.
[21] *Ibidem*, p. 89.
[22] *Ibidem*, p. 91.
[23] *Ibidem.*

învăţământ şi a vocaţiei de dascăl. La Arad manifestă acelaşi interes pentru modernizarea învăţământului: organizează cursuri în aer liber şi numeroase excursii, susţine conferinţe cu caracter pedagogic, reorganizează Şcoala de aplicaţie, întocmeşte un „Normativ pentru organizarea învăţământului practic în şcoala normală" şi experimentează cu elevii noi metode de predare în cadrul pedagogiei aplicate, organizează cu elevii şcolilor secundare din Arad primele unităţi de cercetaşi etc[24]. Preocupările pedagogice se manifestă prin publicarea mai multor articole în revista „Biserica şi şcoala", cel mai important fiind o recenzie a abecedarului lui Iosif Moldovan – „Cetit-scrisul şi ABC-ul fonomimic al d-lui I. Moldovan" – în care arată că cititul şi scrisul reprezintă temelia culturii omeneşti, mijlocul prin care individul asimilează moştenirea spirituală a înaintaşilor şi o transmite urmaşilor[25].

La Arad, Sabin Evuţianu continuînd o mai veche tradiţie a familiei a absolvit şi studii teologice, fiind hirotonit diacon la 31 decembrie 1914 şi prodiacon la 25 decembrie 1918[26].

Declanşarea Primului Război Mondial va crea importante probleme şi profesorului de pedagogie, căsătorit cu puţin timp în urmă cu Eugenia Oprişa, fiica profesorului de istorie Pavel Oprişa. În ciuda faptului că tânăra familie avea în vara anului 1914 o fetiţă, iar Evuţianu fusese hirotonisit diacon, autorităţile maghiare l-au concentrat timp de şapte săptămâni într-un regiment de infanterie din Cluj. Numai în urma intervenţiei secretarului Consistoriului Eparhial din Arad, Vasile Goldiş, profesorul a fost scutit de armată şi a putut să se reîntoarcă la Arad[27].

Format la şcoala militantismului naţional, la fel ca majoritatea intelectualilor români din generaţia sa, Evuţianu va desfăşura şi o constantă activitate de susţinere a unităţii culturale şi naţionale a tuturor românilor. Şi mai intensă va fi această activitate în cursul anului 1918 când se alătură fruntaşilor mişcării naţionale române din Arad, oraş devenit centrul celor mai importante decizii şi acţiuni premergătoare Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia. Păstrează legătura cu intelectualii din Caransebeş, susţinători ai idealului naţional, fiind convins că pentru realizarea acestui ideal era nevoie de efortul conjugat a tuturor celor care atunci simţeau româneşte. De aceea va fi unul din colaboratorii gazetei „Lumina" tipărită la Caransebeş din iniţiativa episcopului Miron Cristea şi a secretarului eparhial dr. Cornel

---

[24] A.P. Codru, *Inspector general Sabin Evuţianu* în "Primăvara Banatului", an V, nr. 1, 15 octombrie 1943, p. 5.
[25] „Biserica şi şcoala", Arad, nr. 9/1917, p. 3.
[26] Arhiva Episcopiei Caransebeşului, *Fond Bisericesc*, dosar 286/1922, nenumerotat; vezi şi Horia Musta, *Neamul mustonilor în Banat*, Timişoara, Edit. Marineasa, 2009, p. 658.
[27] Sabin Evuţianu, *Clipe...* , p. 61.

Corneanu în cursul anului 1918 cu scopul de a promova şi populariza activităţile şi iniţiativele românilor din această zonă. În paginile acestui săptămânal va publica mai multe articole sub genericul „Fapte şi învăţături”: „În ce stă trăinicia popoarelor?”, „De ce slăbeşte puterea de viaţă şi de ce descreşte poporaţia?”, „Puterea noastră de viaţă în asemănare cu celelalte neamuri din ţară” şi „Războiul şi cei de acasă” şi „Războiul şi cei duşi”[28].

Spre sfârşitul anului 1918 Evuţianu a înţeles contextul internaţional favorabil destrămării marilor imperii multinaţionale şi formării de state naţionale: „Lumea veche trozneşte din încheieturi. Dinspre sud, revoluţia tinerilor turci declanşează războiul balcanic care duce la destrămarea impreiului otoman, preludiu al descompunerii unui alt imperiu, cel habsburgic, în chiar clipa izbucnirii primului război mondial. Efortul celor ce n-au voit să înţeleagă veacuri de-a rândul, şi erau «orbi» şi în toamna anului 1918, de a-şi mai salva «privilegiile» prin restricţii absurde şi prin teroare sau prin promisiuni şi concesii, s-au izbit de conştiinţa matură şi hotărâtă a neamurilor stăpâne de acum pe propria lor soartă, căci această conştiinţă era una cu mersul implacabil al istoriei”[29]. Evuţianu era convins că „zgomotele care unora le păreau a fi trozniturile din încheieturi ale unor monarhii odinioară falnice”, erau percepute de către români drept „zuruitul lanţurilor descătuşate şi pârâitul oaselor amorţite”[30]. De aceea, nu va fi surprins de desfăşurarea rapidă a evenimentelor în toamna anului 1918. Mai mult, va fi un participant activ şi entuziast la pregătirea celui mai înălţător moment din istoria modernă a românilor.

Convins fiind că în acel moment istoric, pentru comunicarea mesajelor, manifestelor şi declaraţiilor fruntaşilor mişcării naţionale, în vederea conştientizării importanţei momentului trăit, dar şi pentru contracararea zvonurilor şi insinuărilor tendenţioase, „menite a zdruncina încrederea românilor transilvăneni în rosturile României şi în poporul ei”, era nevoie de un organ de publicitate, Evuţianu se alătură grupului de intelectuali arădeni care au decis reapariţia ziarului „Românul”. Astfel, în după-amiaza zilei de 7 noiembrie 1918, el participă, alături de Vasile Goldiş, Teodor Botiş, Lazăr Iacob şi alţi intelectuali, la o consfătuire organizată în casa lui Ştefan Cicio-Pop unde s-a luat hotărârea de retipărire

---

[28] Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeş, 1885-1918*, vol. I, Reşiţa, Edit. Banatica, 1996, p. 273-274.
[29] Sabin Evuţianu, *Alba Iulia...*, p. 587.
[30] Sabin Evuţianu, *Ziarul „Românul” în 1918* în „Piatră de hotar”, Arad, an III, nr. 5-6, 17 mai 1936, p. 67 (în continuare: Sabin Evuţianu, *Ziarul...*).

a ziarului[31]. Directorul publicaţiei era Vasile Goldiş, redactor responsabil, avocatul Sever Miclea, iar redactori, profesorii Teodor Botiş, Sabin Evuţianu şi Lazăr Iacob. Lipsa mijoacelor moderne de informare va fi suplinită de entuziasmul şi dăruirea redactorilor şi colaboratorilor ziarului.

Contextul extern și intern determinat de înfrângerea Puterilor Centrale și destrămarea Imperiului austro-ungar, starea de exaltare națională în care a reapărut ziarul ”Românul” și confruntarea celor două lumi desfășurată și la Arad – una reprezentând autoritățile maghiare incapabile să înțeleagă că stăpânirea lor era istorie și cealaltă, reprezentându-i pe românii dornici de a prelua întreaga administrație – sunt prezentate de Evuțianu în articolul ”Ziarul <Românul> în 1918”, publicat în revista antirevizionistă ”Piatră de hotar”[32]. Derularea evenimentelor internaționale la sfârșitul anului 1918 erau privite și de către Sabin Evuțianu cu optimism și speranțe: ”În timp ce în statele Europei Centrale își făcea cale revoluția, adierea caldă a principiului wilsonian de autodeterminare, dinspre apus, iar dinspre răsărit înfrângerea și retragerea puhoiului german, au început a limpezi în sfârșit cerul, lăsând să se strecoare primele raze ale libertății naționale”[33].

Apariţia primului număr al ziarului „Românul” în dimineaţa zilei de 8 noiembrie 1918 st. n., i-a produs profesorului de la Preparandie o justificată bucurie: „Îl priveam, cum priveşte părintele pe un nou născut. Era mic, avea numai patru pagini, dar spunea atât de mult: «Învierea» ca articol de fond, conţinând declaraţia de liberă determinare a Naţiunii Române prin glasul Consiliului Naţional Român, - un credeu politic al tuturor românilor, «Către Naţiunea Română», un apel al Consiliului Naţional Român, supremul şi unicul for politic al românilor din Ardeal şi Ungaria, pentru menţinerea ordinei, apărarea vieţii şi avutului oamenilor, «Ordinul de organizare a gărzilor naţionale române», inclusiv jurământul de credinţă şi supunere către Consiliul Naţional Român”[34].

În perioada activităţii desfăşurate la ziarul „Românul” (7 noiembrie 1918 - 28 februarie 1919) s-a ocupat cu precădere de problemele social-culturale, „unele comportând un caracter acut polemic, dată fiind propaganda în străinătate a foştilor asupritori în care se străduiau să demonstreze inferioritatea noastră culturală şi să arate imposibilitatea noastră de a putea lua în primire şi a menţine imperiul asupra teritoriilor

---

[31] *1918-1998. Aradul şi Marea Unire*, coordonator Alexandru Roz, Arad, Edit. Universităţii „Vasile Goldiş”, 1999, p. 179; vezi şi Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naţionale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timişoara, Edit. Facla, 1978, p. 248.
[32] Sabin Evuțianu, *Ziarul...* , p. 67-73.
[33] *Ibidem*, p. 67.
[34] *Ibidem*, p. 68-69.

locuite de români”[35]. Elocvente sunt articolele de fond: „Orbii”, „Inferioritate culturală” şi articolul „Datorie, nu merit”. Cea mai mare satisfacţie îi va aduce articolul de fond „Golgota” , nesemnat dar publicat în „Românul” din 16/29 noiembrie 1918: „În preseara marei zile a unirii, în Alba – Iulia, o grupă de delegaţi îl felicită pe dl. Goldiş pentru acest articol. Dânsul a venit la mine, m-a dus în faţa delegaţilor zicând: «Acesta e autorul articolului şi m-a sărutat pe ambii obraji. A fost cea mai frumoasă recompensă pentru tot ce sufletul meu a putut da în vremuri de grele încercări şi în clipe de avânt, - recompensă care nu odată îmi dă şi azi îndemn spre bine”[36].

Publicat cu două zile înaintea marii adunări, articolul cu titlul mai mult decât sugestiv, face o inventariere a suferințelor îndurate de-a lungul secolelor de către românii din Transilvania și Banat: ”Batjocoriți am fost și scuipați, defăimați și urmăriți, căci n-aveau ochi să ne vadă. Și ne-au prins și ne-au ferecat, ne-au scuipat și judecat, căci drept n-aveam să ne plângem. Când ceream apă, ne dădeau oțet, când ceream aer, nu ne încăpeau temnițele, iar când ceream lumină, astupau și cea din urmă ferăstruie, căci cutezam să cerem... Nesfârșite au fost suferințele noastre, Părinte al tuturor! Lung a fost drumul golgotei, căci l-am bătut de veacuri!”[37]. Finalul articolului lasă să se întrevadă speranța lui Evuțianu în justețea hotărârii ce o va lua Marea Adunare de la Alba-Iulia: ”Părintele nostru! Dacă n-a putut trece de la noi acest pahar al suferințelor, că să nu-l bem, faca-se voia Ta: Fă-ne părtași învierii de veci!”[38].

Articolul a apărut vineri, în preajma Adunării Naționale convocate pentru duminică, 1 decembrie 1918 st.n., Evuțianu fiind convins că această duminică va fi ziua învierii românilor din Transilvania și Banat. Articolul va fi republicat în ”Foaia Poporului” din Sibiu (8 decembrie 1918), iar după două decenii, în ”Curentul” din București, în numărul festiv din 2 decembrie 1938 și în ”Cuvântul Satelor” din Timișoara, la 7 decembrie 1938[39]. Dacă publicarea articolului ”Golgota” i-au produs bucurie și aprecieri deosebite, nu același lucru îl putem spune despre articolul ”Cain”[40] în care condamnă abuzurile făcute de sârbii din Banat. Articolul se încheie cu o concluzie tristă: ”Pentru că, dacă frați ne-au fost sârbii până ieri, ne-a înfrățit suferința comună, azi nu mai suntem frați. Nu este frate cel ce varsă sânge nevinovat de

---

[35] Sabin Evuţianu, *Alba Iulia...*, p. 589.
[36] Sabin Evuţianu, *Ziarul...* , p. 71.
[37] ”Românul”, an. VII, nr. 17 din 16/29 noiembrie 1918, p. 1.
[38] *Ibidem.*
[39] Sabin Evuţianu, *Clipe...*, p. 67-68.
[40] ”Românul”, an. VII, nr. 40 din 15/28 decembrie 1918, p. 1.

frate, ci Cain, și scris este în cartea dreptății de veci: acum blăstămat să fii tu și izgonit din acest pământ care și-a deschis gura ca să primească sângele fratelui tău din mâna ta!”[41]. Anticipând o reacție potrivnică, în ajunul Crăciunului, când armata sârbă ocupă Lipova, Evuțianu își ia soția și fetița și le adăpostește la vărul său Ioan, preot în Odvos, dar comite imprudența de a se întoarce în redacția ziarului ”Românul”: ”Imprudență. Asaltați, m-am ascuns cu Ion Clopoțel și dr. I. Iacob, colegi de redacție, într-o firidă secretă a sălii de mașini (tipografie). Adevărată minune, că am scăpat teferi (neobservați)”[42].

Emoționant și edificator pentru sensibilitatea și profunzimea dascălului, a fost și articolul intitulat ”Mortul neamului”, ce omagia memoria primului martir al Unirii, Ion Arion din satul Agriș, împușcat în drum spre Alba-Iulia, în gara Teiuș: ”Ai luptat mai bine de patru ani de zile, în țară străină, pentru interese străine, împotriva celor ce-ți erau dragi în suflet, împotriva fraților tăi, ai luptat cu vitejie, să-ți plinești datoria de cetățean, datoria de suflet, să fii credincios cuvântului dat cu jurământ. În inima ta închideai însă, în toiul luptelor, un ideal, idealul nostru al tuturora”[43].

Jertfa lui Ion Arion a fost una simbolică ce confirma pentru posteritate că nici ultimii pași spre Alba-Iulia nu au fost un marș triumfal, ci încununarea unui șir nesfârșit de jertfe și suferințe: ”Ai murit în zilele sublime, istorice ale neamului nostru românesc, - ai murit pentru că erai fiu credincios neamului acestuia – ai murit ca să sfințești cu scump sângele tău marele act al unirii tuturor românilor... Pe catafalc, cu cămașa desfăcută, cu pata de martir deasupra inimii, înconjurat de lume multă și de întreg sufletul neamului tău, tu esti eroul românilor din întinsul lumii, tu ești martirul și răscumpărătorul unității noastre naționale”[44].

Şi pentru Evuţianu, cele trei luni de zbucium la „Românul” vor constitui o perioadă de intense trăiri, imposibil de uitat: „Trăiam prea intens. Înfrigurarea lumii noi ce se înfiripase şi svârcolirile sălbatice de ultima oră a lumii ce avea să dispară, trebuia să le frământăm şi să le cristalizăm prin sufletul şi condeiele noastre. Dar catedrele ne aşteptau. Ca noroc, ne-a sosit un tânăr cult şi vioi, sortit carierii de ziarist, dl. Ion Clopoteţ. Am rămas pe lângă dânsul ca redactori – interni, subsemnatul şi colegul L. Iacob”[45]. Aceeaşi stare de spirit îl va încerca pe Evuţianu şi la aproape două decenii

---

[41] *Ibidem.*
[42] Sabin Evuţianu, *Clipe...*, p. 69.
[43] ”Românul”, an. VII, nr. 22 din 23 noiembrie/6 decembrie 1918, p. 1.
[44] *Ibidem.*
[45] Sabin Evuţianu, *Ziarul...*, p. 70.

de la Marea Unire, când va evoca activitatea de la „Românul”: „Impresiile ce le aştern azi în fugă, cu ochii înrouraţi m-au făcut să ridic colbul de pe legătura în care îmi păstrez, numai pentru mine, seria articolelor de fond scrise în nopţile de veghe, cu avântul anilor tineri de atunci, cu dragostea cu care îmbrăţişam tot ce svâcnea româneşte, cu nădejdea zilelor ce-au venit şi cu credinţa în supremul ideal al generaţiei mele, pe care l-am ajuns şi îl trăiesc”[46].

Evuţianu a participat la consfăturile unde s-au discutat probleme organizatorice legate de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, inclusiv cele privind transportul participanţilor la adunare. Pentru că numărul trenurilor era mic şi multe vagoane erau degradate după patru ani de război, s-a făcut apel la delegaţii din localităţile mai apropiate să nu folosească transportul feroviar şi să plece cu două-trei zile mai devreme. Consfătuirile mai mărunte se ţineau în casa lui Ştefan Cicio-Pop, iar cele mai ample, în sala de gimnastică şi în sala festivă a fostei Şcoli civile ortodoxe române de fete.

Evuţianu pleacă împreună cu alţi delegaţi spre Alba Iulia în 30 noiembrie, într-o zi posomorâtă, având însă în suflet „numai soare”. Pe drum află de la prietenii din Banat, care povesteau, „cu indignare, dar nu fără umor” de „peripeţiile şi mizeriile prin care au trecut până au reuşit să se strecoare peste linia demarcaţională”[47]. În gara Radna au fost surprinşi de primii fulgi, pe care i-au considerat de bun augur şi s-au întâlnit cu „cete, cete” de ţărani „în straie de sărbătoare ce se întreceau în albeaţă cu aceşti fulgi tot mai deşi şi mai jucăuşi”.

La 1 Decembrie 1918, Evuţianu s-a aflat printre cei 1228 de delegaţi cu drept de vot, în calitate de reprezentant al Şcolii Normale din Arad şi delegat al ziarului „Românul”. Măreţia adunării îl va impresiona profund: „Nu cred că zorii vreunei zile să mai fi văzut atâta lume în Alba Iulia ca cea din 1 decembrie 1918, dar hotărât, niciodată nu a văzut până atunci atâta fâlfăire de tricolor românesc, niciodată n-a auzit atâta cânt şi veselie, nici n-a fost martoră la atâta ordine şi demnitate în scurgerea fluviilor de oameni de toate vârstele spre Câmpia lui Horia. Fluvii fără zăgazuri, suflete libere, paşi siguri, frunţi descreţite, senine, ochi strălucitori îndreptaţi spre culmile unui viitor mai fericit”[48].

La scurt timp după Marea Unire, Consiliul Dirigent îl va numi director al Liceul „Traian Doda” din Caransebeş, iar la 1 mai 1923 preia funcţia de inspector al şcolilor secundare din Regiunea I şcolară Timişoara şi din 1929 va conduce învăţământul preuniversitar din Banat, fiind numit inspector şef până în anul 1946.

---

[46] *Ibidem.*
[47] *Ibidem*, p. 590.
[48] *Ibidem*, p. 591.

Ion Jivi Bănăţeanu şi propaganda în favoarea păstrării unităţii Banatului

Ion Jivi Banateanu and the propaganda for keeping the unity of Banat

Ioan Traia,
Muzeul Satului Bănăţean, Timişoara

Abstract

Some chronological marks regarding the situation of Banat at the end of the First World War prefigure the chosen theme, which is the romanian propaganda from America for keeping the teritorial unity of Banat. During the years, the battle for Banat was held in the press and diplomatic activity. Whithin this battle we can mention also the brochure published in Cleveland, Ohio, USA, in 1920, written in english by Ioan Jivi Banateanu and named „The Banat problem". This brochure is a propaganda work directed toward the population and, especially, to the american press and authorities, pleeding for keeping the teritorial unity of Banat and its total unification with Romania.

Key words: chronology, population, romanian propaganda, teritorial unity, maps

Consemnez câteva repere cronologice privind situaţia Banatului după terminarea primului război mondial, care prefigurează tematica aleasă şi anume propaganda românească din America în favoarea păstrării unităţii teritoriale a Banatului.

La 10 noiembrie, Consiliul Naţional Român Central cu sediul la Arad, a trimis o notă ultimativă Consiliului Naţional Maghiar pentru predarea guvernării şi administraţiei Banatului şi Transilvaniei. Nota avea termen 2 zile. Budapesta a cerut o prelungire cu 48 ore a termenului, până pe 14 noiembrie. Guvernul maghiar începuse tratativele de pace cu Antanta şi a încheiat armistiţiul cu aceasta chiar la 13 noiembrie, la Belgrad. Convenţia de armistiţiu a complicat planurile românilor de a prelua Banatul. Antanta convenise cu Ungaria ca soarta Banatului să fie definitivată după

Conferinţa de Pace. În baza unei Convenţii Militare semnate la Belgrad, armata maghiară trebuia să se retragă la nord de Mureş, iar teritoriul evacuat să fie ocupat de forţele aliate sârbe şi franceze.

Profitând de această situaţie, trupele sârbe au trecut Dunărea chiar înainte de parafarea acordului de armistiţiu şi au ocupat oraşul Biserica Albă, unde au instaurat administraţia sârbească. La 14 noiembrie 1918, sârbii au ocupat Timişoara, iar la 20 noiembrie au ajuns la Mureş şi s-au desfăşurat pe linia Szeged – Lipova. Imediat, comandamentul sârb a preluat administraţia militară a Banatului, a dizolvat gărzile naţionale, iar mai târziu a preluat şi administraţia civilă. Ajunse la Timişoara, trupele sârbeşti au fost întâmpinate cu amiciţie, ca trupe ale Antantei, deci aliate României. La scurt timp însă, lucrurile s-au schimbat radical, după ce românii bănăţeni au devenit ţinta predilectă a persecuţiilor noii administraţii[1].

La început, sârbii au deţinut doar administraţia militară şi au lăsat administraţia civilă pe mâna maghiarilor. Ambele etnii, însă vedeau în români primejdia cea mai mare. Noile autorităţi au trecut la anihilarea sistematică a mişcării naţionale româneşti, la desfiinţarea consiliilor naţionale române şi a gărzilor româneşti[2]. În funcţiile oficiale au fost numiţi tot mai mulţi sârbi. Otto Roth şi reprezentanţii social-democraţilor din rândul minorităţilor maghiare şi şvăbeşti vedeau în armata sârbă un ajutor pentru perpetuarea stăpânirii maghiare. Ei sperau în continuare că războiul se va termina cu o Ungarie Mare, care să cuprindă şi Banatul. Pe de altă parte, sârbii duceau în occident o puternică propagandă pentru cauza lor, urmărind politica „faptului împlinit" şi încheierea războiului cu un Banat aflat de facto sub suveranitate sârbească.

După proclamarea Unirii, persecuţiile armatei sârbe s-au intensifică şi s-au generalizat de-a lungul întregii zone de ocupaţie. Astfel, despre situaţia românilor din Banat sub administraţie sârbească, maiorul Alexandru Dumitrescu raporta Marelui Cartier General Român la 11 decembrie 1918: „*În Banat se duce acum o luptă îndârjită asemănătoare cu aceea pe care o duceau ungurii înainte contra românilor. Zilnic se fac internări şi arestări de români din diferite localităţi din Banat şi actualmente Aradul are un mare număr de români din Banat refugiaţi de frica persecuţiei autorităţilor militare sârbe*”[3].

---

[1] Păiuşan, Radu, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire 1895-1919*, Editura de Vest, Timişoara 1993, p. 136.
[2] *Ibidem*, p. 137.
[3] *Ibidem*, p. 139.

Între timp în Banat a sosit generalul francez Berthelot, favorabil cauzei românilor. Ca urmare a intervenţiilor acestuia şi ale reprezentanţilor Consiliului Dirigent pe lângă Antantă, s-a decis retragerea treptată a trupelor sârbeşti şi preluarea de către trupele franceze. Acestea au preluat estul Banatului în ianuarie 1919.

Conferinţa de Pace de la Paris, din anii 1919-1920, spre deosebire de toate celelalte conferinţe şi congrese de pace de până atunci, trebuia să pună bazele unui nou cadru, în care urmau să se dezvolte statele şi popoarele din întreaga lume în perioada următoare. Obiectivul principal al Conferinţei de Pace era să rezolve problemele în litigiu şi să organizeze lumea pe principii noi, echitabile ca să se evite motivele pentru declanşarea de noi războaie locale sau generale.

Delegaţia română la Conferinţa de Pace a pregătit din timp Memoriul privind revendicările teritoriale ale României pe care urma să-l prezinte Conferinţei, memoriu bazat pe prevederile Convenţiei politice între Regatul România şi Antanta, semnat la 4/17 august 1916[4]. România a prezentat, în faţa Conferinţei de Pace, revendicările sale teritoriale: Basarabia, Bucovina, Maramureş, Crişana, Transilvania şi Banat. Pentru toate aceste provincii şi ţinuturi guvernul român solicita frontiera care să le asigure libertatea existenţei administrativ-politice, economice şi a dezvoltării în consens cu conştiinţa lor naţională. Nu putea admite ca sutele de mii de soldaţi pe care i-a pierdut ţara, ca urmare a participării la război, alături de Puterile Aliate, pagubele pe care le-au pricinuit Puterile Centrale României să aibă ca rezultat renunţarea, fie şi simbolică, la drepturile ce-i fuseseră recunoscute în 1916 de către Marii Aliaţi.

La Conferinţa de Pace de la Paris, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu a cerut recunoaşterea graniţelor unei Românii care includea întreg Banatul, cu graniţa pe Tisa inferioară până la vărsarea acesteia în Dunăre şi apoi cursul Dunării. Cererea lui Brătianu se baza pe clauzele tratatului Tratatului internaţional semnat în august 1916, când România intră în război după ce Antanta asigură unirea Banatului cu Regatul României.

În 1919, Banatul a fost împărţit între Regatul României şi Regatul Serbiei, Croaţilor şi Slovenilor (numit mai târziu Regatul Iugoslaviei). Revendicarea sârbilor nu se baza pe vreun drept istoric, ci pe existenţa a 250.000 de sârbi locuitori la nord de Dunăre. Alt argument al sârbilor a fost poziţia geografică a capitalei Belgrad, aflată exact la graniţa cu Banatul şi,

---

[4] Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti, *fond Conferinţa de Pace*, dosar 57, f. 62-78.

prin urmare, vulnerabilă din punct de vedere strategic şi militar. La Punctul 4 al Convenţiei Tratatului internaţional de intrare a României în război se prevedea că România se angaja să nu ridice fortificaţii în faţa Belgradului. Guvernul român se angaja să despăgubească, în termen de doi ani, pe sârbii din Banat, care vor dori să emigreze. Problema era că Regatului sârbo-croato-sloven dorea să alipească întregul Banat noului stat constituit.

În 11-13 iunie, Consiliul Suprem al Conferinţei de Pace de la Paris a comunicat României decizia finală privind graniţa dintre România şi Ungaria şi dintre România şi Serbia. Astfel, două treimi din Banat reveneau României şi o treime revenea Serbiei.

Conferinţa a mai decis şi linia de demarcaţie care s-a păstrat până astăzi, cu excepţia unei rectificări care a avut loc în 1923. La 24 noiembrie 1923, România şi Regatul Sârb au încheiat la Belgrad un protocol pentru rectificare de frontieră.

Lupta pentru Banat, în cursul anilor s-a desfăşurat prin presă şi activitatea diplomatică în sensul căutării sprijinului diplomatic al Marilor Puteri europene pentru realizarea idealurilor naţionale.

În cadrul acestei lupte se inscrie şi broşura apărută la Clevelant Ohio SUA. în anul 1920, scrisă în limba engleză de Ioan Jivi Bănăţeanu şi intitulată "Problema Banatului" (The Banat Problem). Această broşură, ce însumează 33 de pagini şi patru hărţi explicative se constituie într-o lucrare de propagandă îndreptată în atenţia populaţiei şi mai ales presei şi autorităţilor americane şi pledând în favoarea păstrării unităţii teritoriale Banatului şi unirii lui în totalitate cu România.

Autorul acestei broşuri, Ioan Jivi s-a născut în comuna Chişoda în ziua de 15 septembrie 1891 stil vechi (27 septembrie stil nou) şi a fost botezat în ziua de 22 septembrie 1891 stil vechi, după cum rezultă din registrul parohial (4 octombrie 1891 stil nou) de către preotul Emilian Micu, avînd naş pe Aureliu Moise[5]. Ioan Jivi a fost cel mic mic şi ultimul copil la părinţi, mai avea încă şapte fraţi sau aurori născuţi înaintea lui, din aceiaşi părinţi Nicolae şi Maria Jivi, cununaţi la începutul anului 1875. Tatăl său era Nicolae Jivi, un vrednic ţăran, cu mulţi copii şi fără avere. Mama sa era Maria născută Brânda din satul vecin, Sînmihaiul Român, dintr-o familie de vrednici plugari.

După ce a terminat şcoala elementară din Chişoda, Ioan Jivi a vrut să meargă înainte pe drumul învăţăturii, dar părinţii săi nu aveau posibilitate

---

[5] Registrul protocol naşteri al parohiei ortodoxe române poziţia nr.58 din anul 1891 din comuna Chişoda.

materială să-l dea la şcoli mai departe, la oraş. Până la urmă părinţii săi s-au gândit să-l dea ca ucenic într-o meserie rentabilă la Timişoara şi astfel l-au dat ca ucenic la un lăcătuş din Timişoara, ca să înveţe meseria de lăcătuşerie şi de mecanică. Cupă multă stăruinţă şi îndelungate chibzuiri, precum şi sprijinit în dorinţa sa de fruntaşii comunei, a reuşit să-şi convingă părinţii săi ca să-l dea la noul liceu maghiar de stat din Timişoara şi astfel ajunge Ioan Jivi să facă primele clase de liceu, unde a învăţat şi limba maghiară, iar germana, pe oare şi-o însuşise ca ucenic ds lăcătuş să şi-o perfecţioneze.

In mai 1911 l-a însoţit tatăl său pe Ioan Jivi la centru de recrutare din Timişoara, unde avea să se prezinte pentru încorporare. S-a dus împreună cu un alt coleg român de vârsta şi de seama sa care urma să fie înrolat în armata austro-ungară. S-au înfăţişat cu geamantanele pline de merinde şi de haine, cum ora obiceiul pe atunci la orice recrutare. Tatăl său Nicolae Jivi îl aştepta la poartă până ce tinerii se duceau la biroul de mobilizare ca să-şi primească actele cu care să se prezinte la regimentele, unde fuseseră repartizaţi. Ioan Jivi şi prietenul său se înţeleseră dinainte cum să scape de armată, cum să evadeze şi cum să plece împreună în America, interesându-se în prealabil de posibilităţile de călătorie, pe tren şi pe vapor şi ruta pe unde urmau să se îndrepte pentru a reuşi ca să traverseze oceanul. Bani aveau economisiţi mai demult, de cînd premeditaseră această escapadă aventuroasă.

Tinerii au luat-o prin uşa de ieşite din dos şi nu i-au mai văzut nimeni când şi pe unde au plecat. Tatăl lui Ioan Jivi zadarnic a aşteptat toată ziua în faţa porţii principale, unde se despărţise de fiul său, căci acesta nu-şi mai făcu apariţia. S-a întors acasă la Chişoda deznădăjduit, căci nu ştia nimic de fiul său, nici nu aflase vreo veste despre el sau de la el. Numai după câteva săptămâni a primit din America o scrisoare de la Ioan Jivi, prin care îi comunicase toată povestea aventurii sale îndrăzneţe şi că se află bine şi sănătos.

Prima etapă, primul popas în America l-a făcut Ioan Jivi în oraşul Scranton, cu multe uzine, nu departe de New-York, unde debarcase şi de unde plecase să-şi caute rosturi de existenţă prin locuri populate de români. În scurtă vreme a învăţat şi englezeşte. Nu s-a dat îndărăt de la nici un fel de muncă, fiind favorizat de meseria de lăcătuş. Viaţa din Scranton îi putea oferii o mare diversitate de posibilităţi pentru a-şi acoperi prin muncă nevoile de trai. Abia împlinise 20 de ani şi tinereţea sa îl ajută cu inepuizabilul ei elan să lucreze şi să înveţe lucruri noi şi utile. Scranton era un centru industrial al Statului Pennsilvania, un oraş cu vreo 150 mii de locuitori, deci mai mare decît fusese Timişoara înainte de primul război mondial. Printre numeroasele fabrici din Scranton erau îndeosebi ţesătoriile de lînă şi de mătase, sticlăriile, iar producţia de antracit de aici atingea vreo

20 milioane de tone anual. În Scranton, cu o frumoasă aşezare geografică, la peste 500 metri altitudine, şi-a găsit Ioan Jivi cele dintâi rosturi de viaţă în America. I-a plăcut mult climatul şi mediul muncitoresc din acest oraş, unde a făcut cunoştinţă şi cu cîţiva români.

După ce s-a familiarizat cu viaţa din America şi învăţase destul de bine limba engleuă, îndemnat şi de românii din oraş, s-a dus în marele oraş Cleveland din statul Ohio, unde trăia un imens număr de români şi unde avea posibilitatea să se cultive şi să-şi continue studiile liceale, începute la Timişoara. La început a lucrat şi aici în meseria sa, ca să-şi poată câştiga existenţa, apoi s-a infiltrat în toate ramurile da activitate şi de viaţă a românilor din Cleveland. A ajuns în cercurile de ziarişti, mânat de o dorinţă care îl stăpînea mai demult şi-a făcut relaţii cu oameni de cultură. A fost mult ajutat de preotul ortodox Pavel Crăciun, al cărui ginere va deveni Ion Jivi mai târziu. Aici îşi face studiile liceale şi facultatea de chimie din Scranton, unde urmase ştiinţele chimice ca să-şi poată asigura o profesiune practică şi utilă într-un domeniul de activitate bine retribuit, in special la firma "Standard Oil Comp”. din Cleveland.

El simţea o vădită atracţie însă pentru cultură şi literatură, pentru creaţii poetice, dovedîndu-şi talentul în proză şi în versurle pe care la publica ani de-a rîndul în periodicele româneşti din America. A continuat studiile universitare şi în direcţie literară. De aceea s-a înscris, după absolvirea ştiinţelor chimice, şi la facultatea de litere, a urmat cursurile de la "College Cleveland", la renumitul institut american “St.Ignaţiu”, unde şi-a lărgit conoştiinţele în domeniul literaturii universale. Căsătorindu-se in Cleveland, s-a statornicit cu familia sa în acest mare oraş american, cu multiple posibilităţi de afirmare şi de manifestare. Banii ce îi cîştiga din chimie, îi cheltuia pentru cultura şi literatura română. Soţia sa Eugenia era unica fiică a parohului Pavel Crăciun. Ea avea acelaşi nume de Eugenia ca şi mama ei preoteasă. Prin această căsătorie, Ioan Jivi-Bănăţeanu a avut cu Eugenia o singură fiică.

În perioada studiilor sale a continuat să se ocupe efectiv şi neîntrerupt de redactarea gazetei "Românul” din Joungtown, activînd în redacţia acestei foi pînă ia anul 1918, adică aproape timp de şapte ani, începind din prima perioadă după venirea şi stabilirea sa în America.

Începînd cu anul 1913, Ioan Jivi-Bănăţeanu a fost redactor la importantul ziar românesc "America" din Cleveland. În redacţie l-a avut coleg pe reputatul ziarist din Ardeal, pe Iuliu S.V.Ioanovici fostul redactor al gazetei "Libertatea" din Orăştie, care evadase din temniţa maghiară, după ce fusese condamnat în anul 1908 pentru agitaţie politică în activitatea sa

ziariatică. Ioan Jivi-Bănăţeanu a publicat în anii 1919 şi la "America literară", ce apărea tot în Cleveland, pe lângă ziarul politic, fiind unica revistă de literatură română de dincolo de ocean.

În perioada aceasta din ultimii ani ai primului război mondial şi în cei următori după sfîrşitul ostilităţilor, Ioan Jivi- Bănăţeanu a fost şi secretarul executiv al "Ligii naţionale a românilor din America", cutreerând în această calitate şi în scop de organizare diversele colonii româneşti de pe tot cuprinsul federal al Statelor Unite ale Americii.

La Chicago şi-a publicat in anul 1918 Ioan Jivi-Bănăţeanu volumul său de poezii cu titlul "Clipe". La final primului război mondial, în acop da propagandă românească, şi în calitate de secretar general al "Ligii naţionale a românilor din America", a publicat Ioan Jivi-Bănăţeanu numeroase broşuri de propagandă românească în limba engleză pentru a lămuri opinia publică americană. Printre aceatea voi aminti trei cărţi mai importanta întocmite şi redactate de Ioan Jivi-Bănăţeanu şi anume; "Real Facts About Hungary", în care a expus nedreptăţile suferite de românii din Transilvania în timpul dominaţiei imperialiste maghiare, apoi "The Transylvania Problem", dovedind prin acest studiu dreptul istorie şi etnic al poporului român asupra Transilvaniei, şi în sfîrşit "The Banat Problem", o lucrare documentară şi politică despre drepturile românilor asupra Banatului,

. După încoronarea acestei izbînde româneşti, dorul de patrie 1-a rechemat acasă, în Banatul său drag, devenit liber, sub stăpînire şi administraţie românească. Aşa a ajuns Ioan Jivi-Bănăţeanu să se întoarcă în anul 1920 la Chişoda, iar în anul următor să lucreze la ziarul "Nădejdea" din Timişoara.

Incepînd cu nr. 68 din iulie 1921 a publicat "Nădejdea" o suită de articole scrise de Ioan Jivi-Bănăţeanu despre "Propaganda noastră în America". In acelaşi număr de ziar apare şi informaţia: *"Cu numărul de azi începem publicarea unei serii de articole foarte interesante datorită colaboratorului nostru Ioan Jivi-Bănăţeanu, fostul secretar al Ligii naţionale române în America şi autorul numeroaselor broşuri şi articole de propagandă, care au contribuit mult să se atragă asupra noastră atenţia străinătăţii şi în special a Americii".*

Aici lucrează câţiva ani , dar dezamăgit de atmosfera existentă în ţară ,într-o bună zi s-a sfătuit cu soţia sa hotărând să se întorcă în America, unde părinţii ei îi aşteptau in casa parohială din Cleveland cu toată dragostea, ca pe nişte copii dezolaţi, care îşi făcuseră idealuri frumoase despre lumea visată de ei, dar năpădită de oameni ce-şi călcau fără scrupul jurămintele proclamate la Uhirea de la Alba-Iulia.

Reîntorcîndu-se în America, Ioan Jivi-Bănăţeanu a scos la Cleveland în anii 1924 şi 1925 o altă revistă umoristică cu titlul "Vagabondaj", un fel de autocritică intimă în ton de zeflemea. In anul 1925 şi-a reluat funcţia de director al ziarului "America", marele cotidian român din Clevelend, unde îşi stabilise domiciliul în casa părinţilor soţiei sale Eugenia. A stat în fruntea acestui ziar vreo trei ani de zile. Concomitent a activat şi ca preşedinte al "Asociaţiei româno-americane pentru propaganda românească în America", pe care a fondat-o el în anul 1925 şi a condus-o mulţi ani cu rezultate optime, avînd sprijinul amicilor săi din coloniile române ale statului Ohio şi celor învecinate. A solicitat si a primit fonduri pentru promovarea intereselor naţional-culturale ale acestei Asociaţii din multe părţi, bazîndu-se în mod special pe subvenţiile periodice pe care i le acorda, ministerul de finanţe al României prin generozitatea lui Vintilă Brătianu în anii 1927 şi 1928. In anul 1931 a trecut în statul Michigan, stabilindu-ae în marele oraş industrial Detroit, unde trăia o foarte numeroasă colonie de români, care se cifra la vreo 40 de mii de locuitori de limbă şi de origine română. La Detroit a redactat în anii 1931 şi 1932 ziarul "Tribuna Română". In anul 1932 a înfiinţat în Detroit, împreună cu Gheorghe Zamfir, originar din Braşov, şi cu preotul Ştefan Oprean marele cotidian “Viaţa Nouă”.

În anul 1934, după ce îi moare soţia, Ioan Jivi revine în România, aici, fiind chimist cu diplomă universitară din Statele Unite şi cu practică făcută tot acolo, a reuşit să se angajeze la fabrica de sticlă din Tomeşti (Banat), unde a lucrat din anul 1934 toamna pînă în anul următor. Firea lui neastîmpărată l-a ademenit într-o nouă aventură ziaristică. Era prea îndrăgostit de munca din domeniul gazetăriei. Având odată treabă în Bucureşti, s-a întîlnit în capitală cu mai mulţi colegi de presă, unde din vorbă în vorbă le-a destăinuit cât de practic şi dezvoltat era în America spiritul comercial şi inventiv al ziariştilor, pentru care orice ştire sau informaţie constituia o marfă de vînzare, iar oamenii erau dornici să cumpere astfel de ştiri, mai ales cele ce priveau propria lor activitate. Prin aceste sugestii s-a născut atunci ideea înfiinţării în Bucureşti “unei agenţii în acest sens”. S-a găsit un tînăr ziarist mai. îndrăzneţ şi întreprinzător, care s-a lăsat sedus de această idee şi cu ajutorul lui Ioan Jivi-Bănăţeanu au organizat împreună serviciul presei proiectat după modelul american. Tânărul ziarist bucureştean era Emil Samoilă. Jivi-Bănăţeanu a părăsit angajamentul de muncă ce-l avea la fabrica de sticlă din Tomeşti şi era bucuros că se putea.întoarce în branşa sa preferată de ziarist experimentînd în stil american şi la noi în România, la Bucureşti. Şi aşa s-a născut prima şi ultima agenţie de informaţii apărute în periodice, care a încercat zadarnic să

vieţuiască la noi, unde lumea nu era aclimatizată cu astfel de obiceiuri şi metode americane. Astfel a luat fiinţă "Serviciul Gazetelor" din Bucureşti.Emil Samuill şi Ioan Jivi-Bănăţeenu, care organizaseră acest "Serviciu al Gazetelor" pe cont propriu, credeau că vor putea să realizeze venituri apreciabile din această afacere. Dar. s-au înşelat., nu-şi cunoşteau clienţii. In scurtă vreme agenţia aceasta a falimentat, nu putea rezista cu atîtea cheltuieli şi cu neînsemnate încasări.

Pentru a-şi câştiga existenţa Ioan Jivi-Bănăţeanu a plecat să lucreze la fabrica din Zărneşti şi sporadic colabora la revista "Luceafărul" din Timişoara.

Mai târziu Ioan Jivi-Bănăţeanu a reuşit să-şi găsească un loc de muncă în redacţia cotidianului "Dacia". A scris la ziar ca profesionist, dar fără semnătură, ocupându-se în special de problemele administrative şi de colportaj. Avuse misiunea să asigure o bună şi largă difuzare a "Daciei" prin cunoştinţele sale locale sau regionele, îndeosebi prin priceperea şi experienţa sa. Directorul Constantin Miu-Lerca a găsit în el un iscusit organizator şi o ponderată minte de redactor mai ales în anii grei de război. La "Dacia" a lucrat pînă la 23 august 1944. A trecut apoi să scrie ca redactor la ziarul social-democrat "Făclia" din Timişoara, după aceea la gazeta germană "Freiheit", tot din localitate de nuanţă politică social-democrată.

Pleacă din Timişoara în anul 1948 şi se duce la Bucureşti unde s-a stabilit cu locuinţa în Splaiul Independeţei nr. 50 etaj I, la a doua sa soţie Cristina, cu care se recăsătorise şi care era şi ea văduvă. Aici se pensionează , moare în septembrie 1963 şi este înmormântat la cimitirul Belu[6].

Ioan Jivi-Bănăţeanu şi-a îndeplinit pe deplin datoria de român. A luptat prin presă, conferinţe şi propagandă prin toate mijloacele publice, îndesebi prin organizarea românilor emigraţi în America, mobilizînd în acelaşi timp şi opinia publică a milioanelor de oameni din Statele Unite în favoarea intereselor poporului român. A susţinut cu argumente solide cauza dreptăţii neamului românesc pentru libertate naţională şi socială. A pus un deosebit accent pe realizarea idealului secular de întregire a României, arătând temeinicia soluţiei juste de a se constitui un stat unitar al tuturor românilor pe pămîntul lor strămoşesc.

În cele ce urmează voi prezenta argumentele, demonstraţiile logice şi cunoştiinţele profunde pe care acest ziarist le-a articulat în structura acestei broşuri pentru a face limpede şi convingătoare aserţiunea Banatului unitar şi redat României.

---

[6] Aurel Cosma Jr. *Jivi Bănăţeanu, Ioan, scriitor*, Fond „Aurel Cosma jr." dosar nr 44, f. 3-79, Arhivele naţionale, filiala Timiş.

"Prezentul articol, în mod direct, este o declaraţie a pretenţiei românilor asupra întregului Banat, pretenţie la care autorul consideră că trebuie să apeleze nu numai în spiritul american al dreptății, ci și din instinctul american al bunului simț. Scopul acestui articol, de asemenea, este acela de a arăta că o soluționare corectă a problemei Banatului și a tuturor problemelor din Orientul Apropiat reprezintă un fapt de o mare importanță, nu numai pentru români, ci și pentru americani și pentru toți cei care doresc sincer pacea mondială.

Banatul de Timișoara este provincia a ceea ce a fost cândva o parte a Ungariei, care se află pe cealaltă parte a Dunării de la Belgrad, capitala Serbiei. Este o provincie bogată în agricultură, păduri, minerale și alte resurse naturale. Prin Banatul de Timișoara trece linia principală de cale ferată de la Paris și Berlin spre Constantinopol și Orientul Apropiat.

Populația este formată în principal din români, șvabi (germani) și sârbi, oameni care, aflați de secole sub dominație austriacă și maghiară au avut rareori șansa de a vorbi. Populația românească domină complet judeţele din jumătatea de est a statului și formează o majoritate relativă, chiar și în cele mai multe dintre judeţele din vest.Cu toate acestea, în părţile vestice, există numeroase colonii mari de sârbi, deși chiar și acolo, șvabii și românii sunt mai numeroși.

Era evident că șvabii nu puteau controla nici o parte a provinciei, din moment ce aceștia erau departe de orice alt stat german. Prin urmare, din moment ce ori românii ori sârbii trebuiau să domine, această propunere a fost emisă astfel: Banatul să fie despărțit de o linie arbitrară la nord și la sud, judeţele dinspre răsărit fiind ataşate României și cele din vest Serbiei. Serbia a solicitat acest lucru; menținerea controlului sârbesc este necesară în provinciile vestice pentru a proteja interesele coloniștilor sârbi, și mai mult, un punct de sprijin în Banat ar fi necesar pentru a proteja apropierea de Belgrad, propagandiștii sârbi fiind foarte preocupați în a prezenta cazul la Paris.

România declară, cu toate acestea, că acest lucru nu trebuie realizat și face trimitere la istoria și etnologia Banatului pentru a demonstra că această provincie este în mod fundamental o parte a regatului românesc, că este, geografic, o parte din România și că aceasta trebuie să fie reunită cu regatul românesc, în cazul în care se dorește măcar o speranță de pace permanentă în Balcani sau de pace mondială.

Ar trebui ca vreun stat sau provincie să fie vreodată împărțite în mod arbitrar, fără a respecta istoria sa, limitele sale politice și economice sau dorințele majorității oamenilor săi? Chiar și în reglementarea

proprietăților individuale, evitarea împărțirii arbitrare a proprietății a constituit un principiu din vechime - de exemplu, unui moștenitor calul, iar celuilalt vagonul; unuia casa și hambarul, celuilalt pământul de sub ele; unuia moara pe apă, celuilalt controlul afluenților apelor.

Cu atât este mai periculoasă, atunci, în reglementarea avuției națiunilor, urmarea acestei metode arbitrare, în cazul terenurilor și proprietăților națiunilor ce nu pot fi separate fără despărțirea ființelor umane, care sunt inseparabile de acestea. Cauzele războiului mondial au fost găsite în astfel de greșeli.

Metoda de reglementare propusă pentru Banat este vechea metodă încercare și eroare, pe care Marile Puteri au folosit-o întotdeauna în relațiile cu vecinii lor, în Orientul Apropiat. Și cu ce rezultate îngrozitoare?

Dar de ce a existat acolo o încurcătură a intereselor conflictuale? A fost într-adevăr o încurcătură a intereselor oamenilor din Balcani sau a intereselor diferitelor Mari Puteri, care au avut anumite motive în joc, în Balcani? Nu s-a dovedit istoric faptul că Marile Puteri, erau în trecut mereu pregătite să așeze națiunile balcanice una împotriva celeilalte, mereu dornice să le păstreze slabe, pentru a le împiedica să-și împlinească destinele lor naționale?

Nu se poate nega acest lucru, după cum Herbert Adams Gibbons subliniază în revista „Century Magazine" din luna martie 1920 într-un articol despre România:

„Pentru a împiedica statele din Balcani să formeze o alianță și să-și consolideze unitatea națională, Marile Puteri la Paris, în 1856, și la Berlin, în 1878, au pus frontiere în așa fel încât să se aprindă dușmănia unui popor balcanic împotriva altuia."

În 1878 Basarabia a fost luată României și dată Rusiei, încălcând promisiunile cele mai sacre ale prieteniei. Deoarece nici una dintre celelalte Mari Puteri nu a acționat în vreun fel pentru a proteja România împotriva acestui furt din partea Rusiei, Marriott în cartea sa, „Chestiunea Orientală", pagina 305, face acest comentariu iluminant:

„Aceasta a fost o obrăznicie grosolană, a căror consecințe nu sunt încă epuizate, dar nu ne-am putut abate de la urmărirea unor rezultate mai ample, decât sprijinind un stat în a cărui avere Marea Britanie nu era direct interesată."

Așa a fost întotdeauna în Orientul Apropiat. Interesele proprii mai întâi. Iar interesul propriu al Marilor Puteri a dictat întotdeauna ca statele mici din Orientul Apropiat să fie încetinite în dezvoltare, iar dacă ar fi fost acolo un singur stat mare care să crească spre maturitate, nu ar mai fi fost

posibil să se comande politici care să facă posibilă exploatarea, de către interese externe.

Iar acum în ce privește problema Banatului. Nu este același principiu fundamental în joc? Împrumutăm de la Peter să-i plătim lui Paul. Luăm de la România să plătim datoria către Serbia. Cu nici un gând real pentru drepturile în cauză. Cu nici un gând real pentru viitor. Luând puțin sau deloc în considerare dorințele majorității oamenilor care își au casele în Banat. Destinul etnic, economic și istoric al României nu poate fi finalizat fără întreg Banatul. Și totuși, în Serbia, adăugarea unei porțiuni a Banatului, ar fi de o importanță relativ mică în viitor. Dorințele imediate ar fi îndeplinite în măsura în care ar fi interesată. Dar România ar rămâne cu o nouă „Irredenta". Astăzi „Liga Banatului"- o organizație mare cu scopul răscumpărării întregii provincii – reprezintă rezultatul imediat.

Astfel, se va vedea că Banatul permite o oportunitate reală pentru americani, o oportunitate în a vedea, cel puțin în acest caz, că vechiul ordin al „înaltei diplomații", cu referire la Orientul Apropiat, nu este perpetuat. În acest scop, americanii au intrat în război, pentru a arăta că în toate treburile internaționale, dreptul ar trebui să obțină privilegii speciale.

Banatul este astfel o parte esențială a acelei porțiuni a României reunite care se întinde la vest de Munții Carpați. Acesta umple spațiul dintre Transilvania și Dunăre. Este esențial ca România să păstreze întregul Banat, pentru a fi liberă coborârea pe cale fluvială din Transilvania către restul Regatului. Dacă este încuviințată pretenția sârbilor pentru o platformă din Banat, va fi la fel ca și cu stabilirea unei porți de plată străine, prin care tot traficul fluvial românesc trebuie să treacă ***(vezi Harta nr 1)****.*

Nu numai că Banatul e acum unitar din punct de vedere geografic, dar a fost dintotdeauna unitar din punct de vedere politic, indiferent de stăpânirea care ar fi trebuit să o suporte.

Istoria dezvăluie în mod firesc, importanța relativ mică a variatelor eforturi a altor naționalități decât cea română de a domina Banatul. Majoritatea acestor colonii provin fie ca rezultat al persecuțiilor din țara lor de origine sau ca urmare a chemărilor guvernelor austriac și ungar care doreau să reducă peste tot importanța românilor.

Primii coloniști au fost sârbii în secolele cincisprezece și șaisprezece. În Banat și în Sudul Ungariei era o mână de sârbi chiar înainte de aceasta, după înfrângerea de către turci la Kossovo, în secolul paisprezece, dar acei pionieri erau doar o mână. Au venit apoi, fiind conduși de patriarhul Arsenie Cernoevici, după ce țara lor a fost invadată

de turci. În această vreme, sârbii au profitat de situația populației românești din Banat, pentru a trece Tisa și Dunărea în număr mare, iar migrația începută demult, a continuat aproape până în vremurile noastre.

Va fi suficient să se sublinieze următoarele fapte. Populația Banatului, în ciuda migrațiilor sârbe timpurii, a fost lăsată aproape pur românească după ce turcii s-au retras în 1718. Până la 1910, conform statisticii oficiale maghiare, au existat 592,049 români; 284,328 sârbi în provincie, 387,547 șvabi (germani) și 76,058 persoane de alte origini naționale. Dar, în ciuda colonizării forțate de sub suzeranitatea austriacă și maghiară, în ciuda imigrației voluntare din cauza bogăției țării și în ciuda persecuției și asupririi românilor în toate părțile Banatului, aceștia au menținut o majoritate clară în întreaga provincie. Dintr-o populație totală de 1,582,133 în Banat, românii, chiar și după calculele maghiare, s-au numărat a fi 592,049.

Un cuvânt cu privire la statisticile din Ungaria. Acestea au fost întotdeauna, în mod remarcabil, corupte și nedrepte față de români. În 1900, spre exemplu, ungurii au declarat 170,124 maghiari în Banat. În recensământul lor din 1910, au declarat mai mult decât dublul acestui număr. Conform ungurilor, populația română, în aceeași perioadă, a crescut doar de la 578,789 la 592,049. Numai aceste cifre sunt suficiente cât să indice metode ilegale de recensământ. Cei mai mulți istorici care se ocupă cu cifrele recensământului populației românești din provincile aflate sub dominație maghiară preferă să utilizeze statistici religioase. Folosind aceste cifre bisericești în „Notes Sur La Guerre Roumaine"(„Note cu privire la Războiul românesc"), N.P.Commene un scriitor francez, determină populația română din Banat a fi 615,336, iar populația sârbă doar 284,328, comparativ cu cifrele maghiare care indică 592,049. Acest lucru s-ar putea să fie aproximativ corect.

Se va observa faptul că populația șvăbească (germană) din Banat, precum și cea română, figurează a fi mai numeroasă decât cea sârbă. Iar șvabii declară aproape în mod unanim că doresc să fie atașați regatului român. Doar românii, în cazul în care ar fi avut loc plebiscitul, ar fi fost în măsură să câștige votul pentru unirea cu România. Ajutați de șvabi, votul împotriva împărțirii Banatului cu Serbia ar fi fost copleșitor.

Serbia și-a recunoscut slăbiciunea poziției sale, renunțând la pretenția ei pentru întregul Banat, pretinzând numai partea de vest, unde coloniștii sârbi sunt majoritari. Dar există o situație care face chiar și această afirmație o absurditate. În Serbia propriu-zisă, în sudul Dunării în

apropierea Porților de Fier, în valea râului Timoc, există mari colonii de români puri ***(a se vedea Harta nr.2).***

Pentru acest motiv, România nu revendică nici o felie a teritoriului sârbesc. Românii din valea Timocului, mai mult de 290.000, formează o masă compactă în provinciile sârbești din Pozharevatz, Kraina și Tcherna-Rieka. Ei și-au construit căminele în interiorul granițelor etnice ale Serbiei și s-au supus faptului. Sârbii din Banat și guvernul sârbesc ar trebui să fie la fel de rezonabili în ceea ce privește pretențiile pe teritoriul românesc.

În discursul din Senatul Statelor Unite ale Americii din 22 ianuarie 1917, președintele Wilson, vorbind despre scopurile naționalităților, a declarat:

„Nu poți avea pacea fără concesii și sacrificiu. Oamenii de stat ai lumii trebuie să planifice pacea, iar națiunile trebuie să-și adapteze politica în acest scop, în același mod în care, în trecut, era planificat războiul, iar națiunile se pregăteau pentru nemiloasa competiție și rivalitate."

Pacea nu poate fi dobândită fără sacrificarea ambiției egoiste și nefirești, fie în cazul individului sau al unei națiuni întregi. Românii au făcut compromisul de a renunța la a solicita populația română din Valea Timocului și sudul Serbiei. Sârbii, de asemenea, trebuie convinși să renunțe la pretențiile lor nefirești asupra Banatului. Diplomații care au discutat în mod serios planul pentru împărțirea Banatului între România și Serbia, au ținut cont doar de unul dintre multele aspecte care trebuiau a fie luate în considerare. Aceștia s-au gândit doar la coloniile sârbești din Banat. Nu au ținut cont de etnologia, istoria și mai ales geografia Banatului. Soluția lor este aproape pur filosofică, provizorie și imposibilă.

Americanii trebuie să îndemne diplomații înspre nefavorizarea solicitărilor sârbilor, care, în acest caz, în loc să urmeze principiul stabilit de președintele Wilson, au mers până la punctul absurdității".

Autorul analizează în continuare pretențiile Serbiei asupra Banatului.

„*Partea de mai sus a arătat cât de zadarnice ar fi orice tentative ale propagandiștilor sârbi de a justifica pretențiile lor asupra împărțirii Banatului pe motive pur etnice. Românii au fost, dincolo de orice îndoială,poporul de origine al Banatului. Sârbii, în cel mai bun caz, nu au fost niciodată mai mult decât refugiați sau colonești. Să analizăm, totuși, pretențiile sârbilor, pretenții ce într-adevăr formează elementul cel mai important în județele vestice ale provinciei. Nu există nici o dispută cu privire la preponderența română din estul județului muntos Caras-Severin, unde românii formează 72% din populație, iar sârbii, doar 3%.*

Celelalte două județe, Timiș și Torontal, dețin o populație totală de 1,105,000, din care doar 266,000 sunt sârbi, conform estimărilor generoase. Ceea ce le conferă doar 22% în aceste județe. Sârbii au pretins la început ambele județe, dar, așa cum G. Mironescu a arătat în „Problema Banatului", „chiar sârbii cu o atitudine moderată au înțeles că era ridicol să fie afirmat faptul că un teritoriu ar trebui să aparțină unei populații care nu a format nici un sfert din populația totală." Prin urmare, pretenția lor se limitează doar la Torontal.

Dar chiar și în Torontal, sârbii nu formează o majoritate. Din totalul populației de acolo, de 615.151, sârbii au doar 199.750 sau 32,04%. Restul sunt șvabi și români cea mai mare parte. Iar șvabii nu doar că doresc să se unească cu regatul românesc, dar ei vorbesc românește, recunoscând-o ca limbă specifică a provinciei și sunt pregătiți pentru cetățenia română".

După această analiză în care se dovedeşte cât de firave sunt argumentele părţii sârbe, autorul prezintă oferta României.

„România a făcut o propunere care ar fi oferit o soluție corectă problemei pe care o avea Banatul. Pe lângă renunțarea la orice pretenție asupra celor 400.000 de români care trăiesc propriu-zis în Serbia, inclusiv pe Valea Timocului, România s-a oferit să cedeze Bulgariei un anumit teritoriu din Dobrogea, în scopul de a convinge Bulgaria să cedeze Serbiei zonele sârbești din Bulgaria – Vidin - care sunt învecinate cu Serbia.

Acest lucru ar fi reprezentat o reajustare sensibilă, care ar fi determinat așezarea păcii în Balcani și în Orientul Apropiat, dar sârbii l-au respins, refuzând să facă sacrificiile pe care președintele Wilson le-a declarat, referitoare la faptul că toate națiunile ar trebui să fie pregătite să se sacrifice de dragul păcii viitoare.

România a făcut demersuri în spiritul apelului Preşedintelui Wilson, dar nu a putut face mai mult. În lipsa acestui compromis, pretențiile sale în fața întregului Banat sunt acum prezentate pe baza faptelor fundamentale. Românii ar saluta acum soluționarea acestui lucru printr-un plebiscit pentru întregul Banat, inclusiv pentru populația șvabă, un plebiscit liber de orice suspiciune a dorinței străine sau a vreunei influențe".

În paragraful următor autorul exprimă constatarea firească că americanii pot ajuta la stabilirea unei păci drepte în Balcani.

„Francezii și italienii s-au pronunțat deja în favoarea acordării întregului Banat României. Dar sprijinul americanilor, despre care Turgot, economistul francez, prezicea în 1782 că este „speranța omenirii", este necesar. Americanii pot ajuta mult, astfel că nu se va putea spune despre

această pace așa cum a afirmat Claredon în Tratatul de la Paris din 1856 „Noi am făcut pacea, dar aceasta nu este PACEA, pentru că am lăsat atât de multe lucruri într-o stare nerezolvată.”

Și acest lucru ar trebui realizat, nu numai pentru că românii din Banat ar fi altfel lăsați nemulțumiți, ci și pentru că șvabii ar fi nemulțumiți. Sârbii au cerut ca șvabii să nu fie luați în considerare în soluționarea problemei Banatului, „deoarece aceștia sunt atât de departe de orice stat german”.

Consiliul Suprem trebuie să vadă că acest lucru nu constituie un motiv. Președintele Wilson afirma:„Pacea trebuie să fie plantată pe fundația testată a libertății politice. Ne-am luptat pentru a asigura drepturile națiunilor mari și mici, precum și a oamenilor de pretutindeni, și privilegiul de a-și alege modul de viață și de supuner”.

A nu considera istoricul și etnia românilor în unitatea Banatului ar însemna să se încalce cele mai profunde principii ale dreptății. A nu considera dorințele a 387,545 șvabi, așa cum sârbii insistă, ar însemna să nu fie luat în considerare ordinul Președinte Wilson, acela că toți oamenii au dreptul de a alege propriul lor mod de viață și de supunere. Nici românii nu ignoră drepturile foarte importante ale sârbilor din Banat. Românii nu pot să le permită acestora să împartă o provincie, pe baza pretențiilor relativ superficiale și lipsite de importanță, dar ei le promit acestora, sub autoritatea guvernului român ce va fi stabilit în urma rezultatului plebiscitului, drepturi depline cu alți cetățeni sub comanda și reglementarea acestui guvern.

În 1779, Banatul a fost predat de austrieci din cauza propriei proaste guvernări, către proasta guvernare a maghiarilor, dar după revoluția din 1848-1849 a fost luat din nou, împreună cu județul Bács și a devenit un ținut al coroanei austriece. În 1860, cu toate acestea, Banatul devine din nou și pentru ultima oară, un teritoriu al Ungariei.

Totuși, nu este necesar să depistăm toate evenimentele de proastă guvernare austriacă și maghiară, ci este necesar să contrazicem anumite pretenții istorice prezentate de către propagandiștii sârbi după ce s-a constatat slăbiciunea drepturilor lor etnice din Banat.

Sârbii pretind că ar fi avut în acele vremuri o organizare sârbească distinctă a Banatului, o „Voivodina” sau un principat. Acest lucru nu este tocmai corect. Voivodina sârbească a fost o unitate administrativă și nu una politică și niciodată nu a fost independentă. A fost o creație a guvernului habsburgic destinat să favorizeze sârbii și nimicească românii.

Analiza scriptelor Voivodinei. Le veți găsi în limba germană și nu în limba sârbă. Aceasta este dovada finală a faptului că Voivodia era instrumentul nu al independenței sârbilor, ci al asupririi austriece”.

Din analiza afirmațiile referitoare la Banat din perspectivă economică se desprinde ideea că Banatul este o unitate industrială și comercială, la fel cum este din punct de vedere geografic și, prin urmare, nu trebuie să fie separată.

„După toate afirmațiile și contra-afirmațiile cu privire la Banat ce au fost luate în considerare și care au fost analizate cu privire la Banat, este necesar să se ia în considerare și să fie analizate afirmațiile referitoare la Banat din perspectivă economică.

Românii afirmă că Banatul este o unitate industrială și comercială, la fel cum este din punct de vedere geografic și, prin urmare, nu trebuie să fie separată. Ei ne îndreaptă privirea spre marile mine de cărbune și de fier din partea de est a provinciei, spre sistemele de canale și de căi ferate și râuri, care au fost dezvoltate în Banat ca unitate, și ne demonstrează că nici o parte nu poate fi luată fără să nu creeze un prejudiciu imens pentru sine și restul provinciei

*Dar debușeul natural al acestei regiuni se află pe căile ferate care coboară prin zonele de jos pe care Serbia le pretinde. Dacă Serbia obține Torontalul, liniile de cale ferată fizice (m**arcate cu 3 și 4 pe Harta nr. 4**) vor fi oprite, drumul către Dunare va fi oprit. Datorită caracterului montan al țării, nu ar fi fezabil să se construiască linii noi, strict pe teritoriul românesc, la est de granița propusă. Singurul debușeu pentru produsele acestei regiuni ar fi pe calea singurei căi ferate existente acum (**marcată cu 5 pe Harta nr. 4**). Este linia de cale ferată, șerpuită, cu multe tuneluri, clasificată ca fiind abruptă, de la Oravița la Reșița, și care este cu desăvârșire necorespunzătoare.*

Şi ce se întâmplă cu însuşi importantul oraş Timişoara, obişnuit cu manipularea a mai mult de 8500 trunchiuri de brad şi a mai mult de 400 000 tone de marfă anual. Multe din principalele sale căi ferate din Vest şi Sud-Vest ar fi în mâinile sârbilor. Şi Canalul Bega care duce la Tisa şi Dunăre ar fi de asemenea în controlul străinilor.

Toate aceste ar putea duce la nelinişte şi probleme, posibil război la o anumită dată viitoare.

Divizarea propusă a Banatului ar putea creea o situaţie economică care e departe de a ameliora lipsa de alimente din Serbia sau înzestrarea acelei țări cu protecție militară, ci ar conduce doar la noi pericole şi suferinţe.

Este evident că scopul real al sârbilor este controlul căilor navigabile ale Banatului, care sunt vitale pentru viitorul României. Să analizăm mărimea şi importanta concretă a acestor cursuri de apă.

Urmează datele maghiare :

Râul Mureş sau Maros între Banat şi Transilvania are 118 km navigabili pentru vase cu abur.

Râul Timiş care leagă centrul Banatului are 88 kilometrii navigabili pentru barje şi 3 km unde pot ajunge vase cu abur.

Tisa de la confluenţa cu Muresul până la joncţiunea cu Dunărea, are 180 km navigaţi de vase cu abur.

Dunărea de la gura de vărsare a Tisei până la Verciorova la Porţile de Fier, oferă 250 km navigabili de către vasele cu abur.

În total sunt 666 km, iar 460 din ei în chiar Comitatul Torontalului care ar fi direct afectat dacă controlul i-ar fi conferit Serbiei.

Dar aceste cifre afirmă doar o mică parte a poveştii. Tot parcursul navigaţiei pe întregul sistem Danubian, de la Marea Neagră până la început, ar fi pus astfel sub dominaţie sârbă. Nu doar România, dar şi Ungaria şi Austria precum şi celelalte ţări direct sau indirect dependente de traficul pe Dunăre ar avea de suferit. Nu doar justeţea pretenţiilor româneşti asupra Banatului, dar şi justeţea economică pentru întreaga Europă Centrală necesită ca Dunărea să fie păstrată deschisă ».

Autorul aduce aici principiul analogiei problematicii Banatului cu problematica litoralului italian de pe coasta Adriaticii şi care este în perspectivă a fi rezolvate diferit.

«*Este interesant acum să confruntăm abordarea problematicii Banatului cu cea a problematicii similare a litoralului Italian de pe coasta Adriaticii. În concluziile, în problema Banatului, Conferinţa de Pace a inversat poziţia pe care a avut-o într-o dispută anterioară.*

În disputa dintre Italia şi Iugoslavia, preşedintele Wilson a fost printre cei care la început au fost de acord cu o frontieră italiană mergând de la râul Arsa până la munţii Karawanken, o frontieră ce i-ar fi dat Italiei mai mult de 300 000 de iugoslavi.

Franţa , Marea Britanie şi Statele Unite au fost părţi la un memorandum semnat la 9 decembrie 1919 care a afirmat :

„Poziţia geografică a Italiei, ca şi nevoile ei economice, sunt invocate pentru a justifica acestă gravă încălcare a principiului etnic”.

Pentru Italia, sunt aplicate criteriile legate de Geografie şi Economie, în ciuda etnografiei. Pentru România, în Banat în ciuda faptului că nu există vreo dispută în ceea ce priveşte justeţea pretenţiilor ei, fie din

punct de vedere geografic, econimic sau etnologic, o parte a provinciei este pe cale să fie ruptă şi predată ca un pion Serbiei. De ce principiul care se aplică litoralului Adriaticii nu s-ar aplica într-o cauză şi mai putertnica a litoralului Tisei şi Dunării ?

Domnul A. J. Balfour în discursul său de la Mansion House din 1903, prevedea în mod cinic situaţia actuală în ceea ce priveşte Serbia.

„Puterea mai slabă se sprijină la început pe un guvern european, apoi pe alt guvern european", spunea el, „intrigile cu ambele guverne fac orice pentru a aduce cele două părţi în conflict, în speranța că poate ieşi mai bine".

Dar Lloyd George a declarat la 06 Septembrie 1917 : „Aceasta este cu precădere ziua naţiunilor mici".

Şi preşedintele Wilson a declarat în Senatul Statelor Unite la 22 Ianuarie 1917 :

„Oamenii nu trebuie trataţi de la conducător la conducător ca şi când ar fi o proprietate".

Haideți să privim ca și cum, prin injusta răsturnare în soluţionarea problemei Banatului, să nu ne întoarcem la ironica regulă enunțată de Dl. Balfour, cu atât de mult timp înaintea războiului. Să urmăm mai degrabă idealurile stabilite în timpul războiului.

Pentru rezolvarea problemelor economice ale României să fie la fel de multă dreptate ca şi în rezolvarea salvării economice a Italiei".

În concluzie, va fi suficient să indicăm următoarele puncte care au fost stabilite:

1. Sârbii, care nu au fost vreodată mai mult decât colonişti în Banat, nu pot contesta pretenţiile entice avansate de români, care fără îndoială sunt locuitorii iniţiali ai provinciei.

2. În istorie, datorită rolului pe care l-au jucat ca şi instrumente ale opresorilor habsburgi şi unguri, sârbii nu au nici o justificare pentru pretenţiile lor. Niciodată nu au stăpânit sau avut vreun rol important în guvernarea liberă din Banat, în timp ce istoria României şi istoria Banatului în lupta pentru independenţă sunt inseparabile.

3. O scurtă privire la orice hartă, arată Banatul a fi o unitate geografică, mai degrabă o parte a noii Românii Mari.

4. Principiile economice cer ca întregul Banat să fie restituit României, deoarece altfel nici România, nici Banatul singur nu se pot dezvolta în concordanţă cu potenţialul lor de creştere.

5. Un plebiscit al oamenilor în tot Banatul ar restitui provincia României.

În virtutea vechilor principii egoiste, care au fost dezvăluite în înţelegerile propuse în problema Banatului prin împărţirea dintre România şi Serbia, este invocată o situaţie care nu poate fi ignorată de americani. Aceasta este: Va fi vechea „mare diplomaţie" restaurată în Orientul Apropiat ? Va fi montată o naţiune împotriva alteia? Va exista o înţelegere sau pur şi simplu o convenţie, şi nu o echitate ? Sau vom vedea că nu există o linişte sufletească între dimplomaţi, la Paris, până când o pace reală va exista în Orientul Apropiat?[7].

Anexez cele patru hărţi edificatoare pentru demersul demonstrativ al autorului, cât şi traducerea aferentă.

Harta nr. 1

Această hartă prezintă modul în care Banatul, din punct de vedere geografic, este parte a României Mari, element fundamental al Regatului. Mărginită de Dunăre și Râurile Tisa și Mureș, completează provinciile recâștigate de la Ungaria din Transilvania și Crișana. Să micșorezi orice parte a Banatului și să o dai Serbiei, ar însemna să distrugi unitatea geografică și să izolezi românii din partea de Vest prin împiedicarea comunicării cu românii din Est, pe rețeaua danubiană.

Harta nr. 2

Pe această hartă, toate zonele cu alb complet indică zonele unde populatia română predomină. Astfel se va vedea că, chiar în Serbia, chiar la sud de Dunăre, pe valea Timocului, există o regiune întinsă unde populația este aproape pe de-a întregul română, populatia sârbă apărând doar în grupuri izolate (prezentate prin puncte negre). România nu revendică acești 290.000 de români, care se întâmplă să trăiască propriu-zis în Serbia.

Harta nr. 3

Densitatea redusă a populației sârbe din Banat este prezentată aici prin puncte negre pe fond alb, care reprezintă majoritatea română. Populația sârbă în Banat este limitată, în comparație cu niște insule într-o mare de români și alte naționalități, insule care arată clar că sârbii au fost mai degrabă colonişti, şi nu locuitori naturali.

Harta nr. 4

Linia punctată de la Arad la Dunăre arată pretenția inițială sârbă în Banat, abandonată de bunăvoie în fața absurdității ei. Linia punctată de

---

[7] John Jivi-Bănăţeanu, *Problema Banatului*, Cleveland, 1920, p.1-33, traducere dna Camelia Moler căreia îi mulţumesc şi pe această cale.

lângă Szeged pană la Baziaș, pe Dunare, arată pretenția sârbă actuală, practic asupra întregului ținut al Torontalului. Va fi observant, la o simplă privire, faptul că, dacă această pretenție este permisă, întregul sistem românesc de cale ferată va fi tăiat în două și va fi stabilită o suzeranitate asupra drepturilor fluviale românești pe Mureș, Tisa și Dunăre.

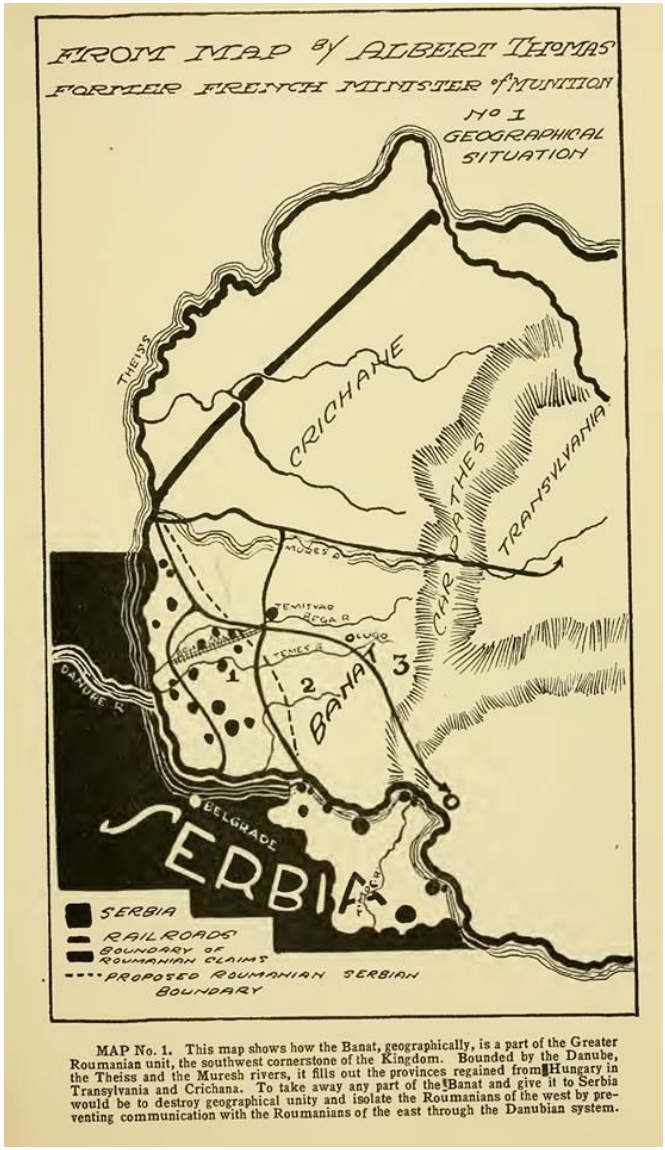

MAP No. 1. This map shows how the Banat, geographically, is a part of the Greater Roumanian unit, the southwest cornerstone of the Kingdom. Bounded by the Danube, the Theiss and the Muresh rivers, it fills out the provinces regained from Hungary in Transylvania and Crichana. To take away any part of the Banat and give it to Serbia would be to destroy geographical unity and isolate the Roumanians of the west by preventing communication with the Roumanians of the east through the Danubian system.

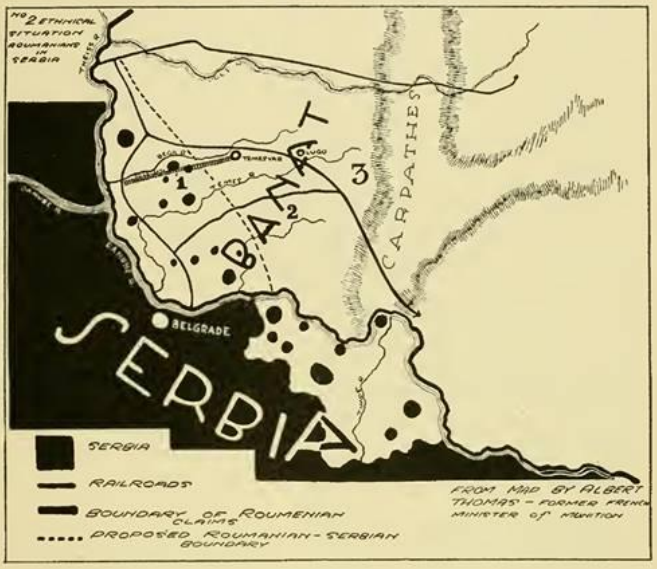

MAP No. 2

In this map, all areas in plain white indicate areas where Roumanian population predominates. Thus it will be seen that in Serbia, itself, just south of the Danube in the Timoc valley, there is a large region where the population is almost entirely Roumanian, with the Serbian population appearing only in isolated groups (shown by black dots). Roumania makes no claim to these 290,000 Roumanians who happen to be living in Serbia proper.

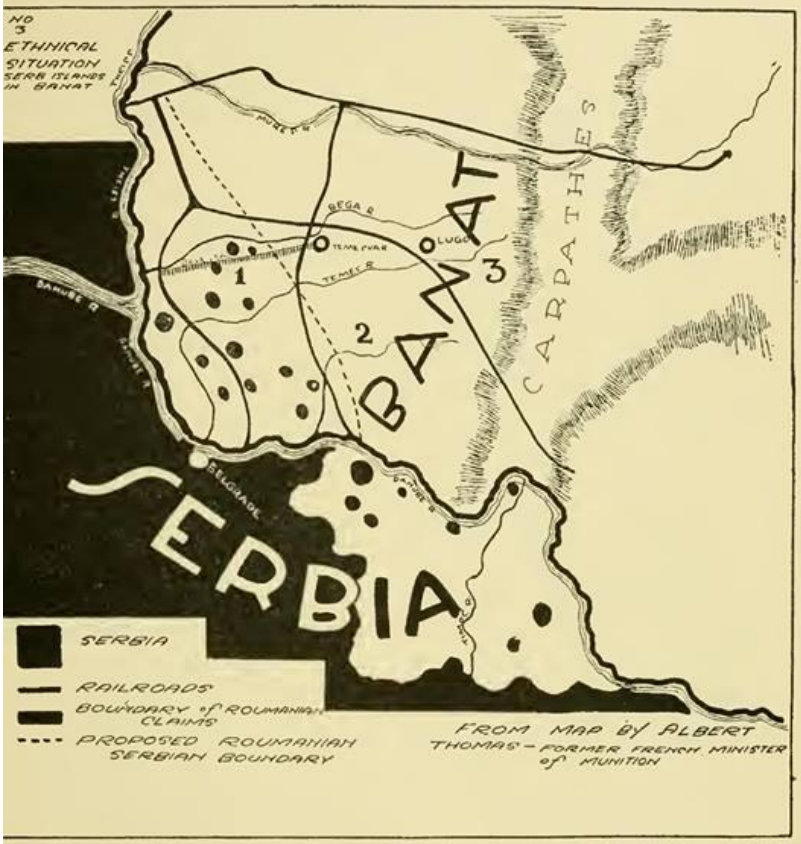

MAP No. 3

The sparseness of the Serbian population in the Banat is shown here by the black dots in the field of white which indicates Roumanian predominance. The Serbian population in the Banat is confined to islands in the sea of Roumania and other nationalities, islands which show plainly the Serbs were merely colonists and not original inhabitants.

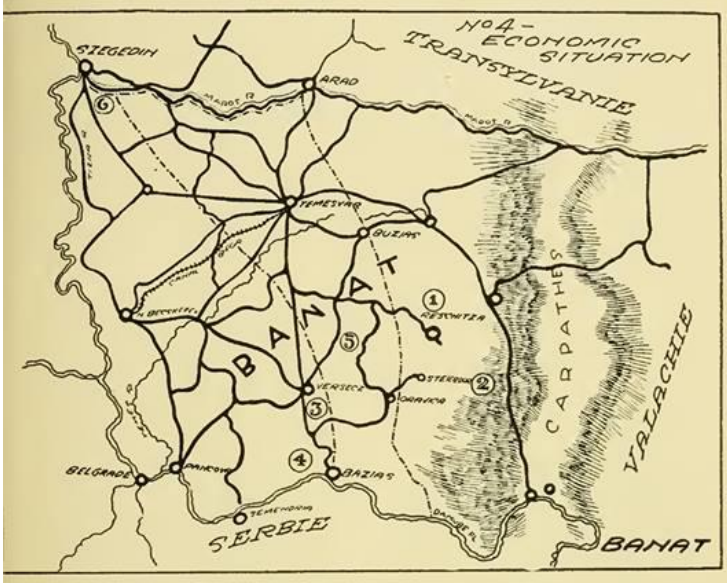

MAP No. 4

The dotted line from Arad to the Danube shows the original Serbian claim in the Banat, abandoned voluntarily on the face of its absurdity. The dotted line from near Segedin to Bazias on the Danube show the present Serbian claim to practically the whole county of the Torontal. It will be seen at a glance if this claim is allowed the whole Roumanian railway system will be cut in two and an overlordship established on the Roumanian water rights in the Maros, the Theiss and the Danube.

Dascălul arădean Nicolae Palade (1911-1997). Repere biografice[1]

The teacher Nicolae Palade from Arad (1911 - 1997). Biographic marks

Felicia Aneta Oarcea,
Complexul Muzeal Arad

Abstract

Exponent of the generation of teachers trained in the historical and cultural climate of the first decades of the 20th century, Nicolae Palade has proven the character, strenght and dignity inherited in the family and cultivated during school years. He was a teacher and also active, devoted and involved in society life, promoted pedagogical, artistic, cultural and traditional values from Moneasa. Present in the leadership structures of the village, during his mandate he implemented, together with the autorities, the infrastructure and suprastructure projects. A man, a destiny, a history that remains, between these lines, to future generations.

Key words: teachers, school, pedagogical, artistic, cultural and traditional values

Exponent al generației de dascăli formați în climatul istoric și cultural al primelor decenii ale secolului XX, Nicolae Palade a dovedit caracterul, tăria și demnitatea moștenite în familie și cultivate în anii de școală.

S-a născut în localitatea Dezna, la 23 martie 1911, fiind al doilea copil din cei şapte ai familiei Nicolae şi Catiţa Palade. Cursurile şcolii primare le-a urmat în localitatea natală, potrivit Certificatului nr. 10/1922. Între anii 1922-1929, în spiritul vremii, și-a desăvârșit cariera profesională Şcoala Normală de Învăţători „Dimitrie Ţichindeal" din Arad,

[1] Câteva fragmente se regăsesc în Felicia Aneta Oarcea, Spiridon Groza, *Moneasa. Monografie istorică*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2007, p. 251-252.

obţinând diploma de învăţător nr. 21, din 25 iunie 1930. În acea perioadă, fiecare dascăl avea obligația de a depune jurământul față de rege și țară în fața autorităților statale. A săvârșit acest act în de două ori, în 28 octombrie 1930 și 10 septembrie 1935, la Sebiș[2].

Debutul didactic s-a întâmplat în anul școlar 1929-1930, când a fost desemnat ca învățător, în locurile natale, satul Zugău, comuna Dezna.

Destinul i-a hărăzit ca în scurta perioadă moneseană să o întâlnească pe cea care a avea să-i devină soție. S-a căsătorit, în data de 8 octombrie 1932, cu Silvia Dragoş, fiica lui Dănilă şi a Silviei Dragoş, de profesie șef Oficiu PTT. Împreună au avut doi copii: Feruța Profina, născută la 6 februarie 1935, și pe Nicolae Dănilă, născut la 3 iulie 1939[3].

În intervalul 1932-1933 a fost încorporat la Arad în Regimentul 93 Infanterie şi a fost lăsat, apoi, la vatră cu gradul de sergent T.R.

Periplul didactic începe din nou. Din 1 septembrie 1933 până în 31 august 1934 a ocupat postul de învăţător în satul Sălăjeni, în anul şcolar următor s-a întors la Zugău, apoi a fost detaşat la Rănuşa. Timp de 10 ani, 1936-1946, a fost învăţător şi director de şcoală în satul Buhani.

În deceniul petrecut la Buhani a obținut gradele didactice. I-a fost acordat definitivatul în învățământ de către Ministerul Educației Naționale prin Ordinul 190.294, din 1 septembrie 1937. Aceeași autoritate i-a recunoscut gradul didactic II, prin Decizia nr. 149.353, din 1 septembrie 1943[4].

Nicolae Palade, aflat la Școala Primară de Stat din Donceni, a fost evaluat, în 30 martie 1940, de subinspectorul școlar V. Crucin. Pentru modul în care conducea clasele I-VII și aspectul școlii, dascălul a fost apreciat cu calificativul „foarte bine”[5]. La începutul lunii aprilie a aceluiași an, îl întâlnim la școala din Buhani, unde a primit vizita subinspectorului școlar Petre Ugliș. În conivența activității de la catedră, acesta s-a implicat în susținerea manifestărilor cultural-artistice sătești: a coodonat activitatea corului, a organizat șezători și serbări țărănești, a ținut conferințe[6].

---

[2] Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, *Fond Inspectoratul Școlar al Județului Arad*, (S.J.A.A.N., *F.I.Ș.J.A.*), *Dosare personale*, dos. 43P/13, f. 1.
[3] *Ibidem*, f. 1-2.
[4] *Ibidem*, f. 6.
[5] *Ibidem*,f. 6.
[6] *Ibidem*, f. 14.

Ulterior, i-a fost acordată gradația II de către Ministerul Educației Naționale, atestată prin Ordinul nr. 255.451/1940, iar din 1 aprilie 1944, de aceeași autoritate, gradația III, prin Ordinul nr. 252.830/1943[7].

Activitatea didactică a fost întreruptă la 6 septembrie 1941, când este concentrat în Regimentul 93 Infanterie Arad. Pe frontul de răsărit, a participat la luptele pentru recuperarea Basarabiei, la Odessa, Cotul Donului. În 21 mai 1942, în localitatea Alexandrevca, a fost rănit. Imediat, a fost desconcentrat şi transportat la un spital din Ploieşti. Inapt, el a fost demobilizat, reluându-şi cursurile la şcoala din Buhani. În vara anului 1944, a fost din nou concentrat, participând la luptele pentru apărarea liniei Crişului Alb, zona Beliu[8], împotriva armatelor hortiste[9].

Apreciat pentru dăruirea și implicare în educația copiilor și în cea cultural-artistică a comunei, subinspectorul școlar Ion Diaconescu a notat în Procesul verbal, din 7 mai 1946, că învățătorul Nicolae Palade „...are o ținută corectă în fața clasei și a locuitorilor din sat și este bine apreciat de aceștia. Participă cu regularitate la ședințele consiliului învățătorilor. Își pregătește temeinic lecțiile, impunând aceasta și elevilor. Dă deosebită atenție curățeniei în clasă și a elevilor. Foarte bun executant al ordinelor superiorilor. Cu clasa sa a ajutat cu lemne o familie săracă. Cu elevii clasei sale a contribuit la îmbrăcarea unei eleve orfane. A luat parte la campania de colectare a sumelor de bani destinate de Onoratul Minister al Educației Naționale alfabetizării... A plantat în această primăvară 500 bucăți: brad, stejar, frasin pe terenurile degradate din jurul comunei Moneasa”. Activitatea sa a fost apreciată cu calificativul „foarte bine”[10].

Cu toate că în Registrele matricole acesta figura din anul școlar 1945/1946, oficial, începând cu 1 septembrie, a fost transferat la Moneasa potrivit Ordinului ministerial nr. 233.814, din 23 iulie 1946[11].

Subinspectorul școlar Ion Balaban a consemnat în Procesul verbal încheiat în 13 mai 1947 că acesta „conduce și se ocupă de organizarea corului școlii, serbări școlare. În afară de școală este secretarul cooperativei sătești, conduce corul bisericesc cu tineretul, este membru în comisia comunală de recepție, membru în Sfatul Obștesc”[12].

---

[7] *Ibidem*, f. 3.

[8] Aici fratele său Ioan a căzut la datorie, fiind înmormântat în cimitirul de la Beliu într-o groapă comună, alături de alţi camarazi.

[9] Colecţia de documente şi fotografii a famamiliei Palade, *Autobiografie. Nicolae Palade*, manuscris, f- 1-4.

[10] S.J.A.A.N., *F.I.Ș.J.A.*, *Dosare personale*, dos. 43P/13, f. 11.

[11] *Ibidem*, f. 3.

[12] *Ibidem*, f. 9.

La 25 octombrie 1947, Nicolae Palade a solicitat Inspectoratului înaintarea sa la gradul I didactic, solicitarea fiind însoțită de un Memoriu despre activitatea școlară și extrașcolară, desfășurată în timpul stagiului de gradul II. Despre activitatea sa școlară a menționat următoarele: „Am funcționat în continuu la clasă lucrând cu clasele de la I-a până la a VII-a.... În timp de 5 ani cât am stat și am funcționat în această comună /Buhani s.n./ am realizat pe plan constructiv edificarea noului local de școală, întrucât școala funcționa cu chirie, într-un local particular... Împreună cu elevii școalei, ajutat de părinții lor, cu care am colaborat în permanență, am organizat o bibliotecă pentru tineret și săteni, care cuprindea 400 volume. Am instruit corul școlar și al tineretului, organizând mai multe serbări publice cu caracter cultural, moral, economic și social. În comuna Rănușa-Arad, unde am funcționat numai 2 ani, am realizat următoarele: a. Terenul pe care este clădită școala era băltos; cu sătenii și elevii școalei am nivelat acest teren, făcându-l util pentru scopul destinat. Împrejurul școalei am construit un zid de piatră și gratii din fier, cu porți tot din fier, dând un aspect frumos școalei și demn de imitat și de locuitorii satului. În curtea școlii am clădit o colnă pentru lemne și un grajd. Cu elevii și tineretul școlar am organizat mai multe serbări publice. În comuna Moneasa unde funcționez din 1943 (în unele documente 1945 s.n.), conducând clasele I-V, iar la instituțiile organice școalei, m-am încadrat prin conducerea cooperativei școlare, muzeului școlar, precum și corul elevilor de la această școală. ... Împreună cu colegii am realizat corul școlar și a tineretului sătesc, iar cu adulții am înființat un cor bărbătesc pe patru voci, dând diferite serbări publice cu scopuri de binefacere pentru cei lipsiți, care aici în Moneasa sunt destul de numeroși.

În domeniul economic am înființat cu toți oamenii de bine o cooperativă sătească care ne aprovizionează cu mărfurile necesare familiilor și gospodăriilor noastre. În domeniul cultural, am înființat aici în comună Căminul Cultural al cărui director sunt...

La școala de alfabetizare am activat, conducând ciclul I”[13].

Lucrarea pentru obținerea gradului I didactic cu titlul *Valoarea economică a regiunii Moneasa, categorii de produse, mijloace și metode de valorificare a lor prin cooperație*[14], a fost apreciată de autoritățile școlare.

I s-a acordat gradul I la 1 septembrie 1947, cu calificativul „foarte bine”[15].

---

[13] *Ibidem*, dos 43P/12, f. 27-30.
[14] *Ibidem*, f. 53-65.

Primarul comunei Moneasa, colonelul Florian Groza a consemnat în Adeverința din 30 octombrie 1947 că învățătorul Nicolae Palade îndeplinește fără nici o retribuție funcția de secretar al Cooperativei locale „Moneasana”,... este membru în Comisia de recepție a comunei, ... este prezent la toate manifestările din comună care privesc chestiuni de interes obștesc”[16].

La 24 mai 1948, subinspectorul școlar I. Diaconescu a consemnat că pe lângă activitățile școlare, „îl găsim angrenat în munca de ridicare a satului, lucrând cot la cot cu sătenii în diferitele munci voluntare. A organizat un însemnat număr de serbări școlare. A luat parte la executarea lucrărilor de recensământ din 25 I 1948 la 7 februarie 1948. A făcut plantații de peri în jurul școlii. A plantat cu elevii școlii peste 3.000 de puieți, stejari pentru împădurirea terenurilor degradate din jurul comunei”[17].

La 27 mai 1948, a fost evaluat de subinspectorul școlar N. Șerban, care a consemnat că pe lângă activitățile instructiv-educative a desfășurat manifestațiile culturale din localitate, serbări școlare, a luat parte la recensământul general al populației, a luat parte la colectele comunității, a luat parte la combaterea tifosului exantematic, a participat la cursurile de alfabetizare[18]. Prin decretul Ministerului Invățământului Public, nr. 99.434,

---

[15] Arhiva Şcolii Generale „Gheorghe Groza” Moneasa, *Registrul de inspecții. 1939-1949*, f. 96-99.
[16] S.J.A.A.N., *F.I.Ș.J.A.*, *Dosare personale*, dos. 43P/13, f. 39.
[17] *Ibidem*, f. 8.
[18] *Ibidem*, dos. 43P/12, f. 8.

din 24 aprilie 1949, a fost numit în funcţia de director al Şcolii Generale cu Clasele I-VII din Moneasa. A rămas în funcţie până în 1963[19].

Din 11 ianuarie 1949, întregul inventar al școlii a fost predat de Gheorghe Bărbuceanu lui Nicolae Palade[20].

Ca membru al Consiliului, în calitate de director al şcolii, Nicolae Palade raporta autorităţilor locale situaţia unităţilor de învăţământ la începutul fiecărui an. De pildă, la începutul anului şccolar 1951-1952, pe lânga faptul că unităţile erau pregătite pentru debutul procesului intructiv-educativ, acesta sublinia că edificiul internatului preluat de la Întreprinderea U.T.A. necesita anumite reparaţii[21].

În primăvara anului 1952, acesta a făcut parte din noua conducere a Căminului Cultural Moneasa alături de Mihai Şodinca (primar, preşedinte), Nelu Condea (secretarul organizaţiei), Aurel Brad (secretar U.T.M.), Cecilia Papai (U.F.D.R.), Florea Groza (F.P.), Ioan Şodinca (AR.LUS), Sűci Francisc (U.P.M.)[22]. Trei ani mai târziu, acelaşi dascăl se ocupa de pregătirea echipei artistice de teatru şi cor[23]. În 1958, a luat parte alături de membrii marcanţi ai comunităţii la prima sesiune ordinară de constituire a Sfatului Popular Moneasa[24].

De-a lungul anilor, acesta s-a ocupat de activitatea corală din Moneasa[25], conducând și corul Bisericii Ortodoxe „Sfânta Paraschieva" din Moneasa[26].

O altă preocupare demnă de semnalat a fost cea scriitoricească. A lăsat în urma sa, manuscrise precum *Monografia comunei Moneasa*, 1964;

---

[19] Colecţia de documente şi fotografii a familiei Palade, *Autobiografie. Nicolae Palade*, f. 1-4.

[20] A. Şc. Gen. „Gheorghe Groza", *Registrul de procese verbale. 1928-1949*, f. 164.

[21] Arhiva Primăriei Moneasa (A.P.M.), *Registru. Procese verbale de sesiuni ale Sfatului Popular Moneasa. 1950-1951*, f. 50.

[22] Idem, *Probleme de învăţământ-cultură. Anul 1952*, f. 82.

[23] Idem, *Corespondenţă. Probleme învăţământ-cultură. An 1955,* f. 19.

[24] Idem, *Sesiunea ordinară de constituire a Sfatului Popular Moneasa*, 21.01.1958-23.12.1958, f. 24-25.

[25] S.J.A.A.N., *Consiliul Popular al Comunei Moneasa. Biroul Executiv, 1 ianuarie 1968-31 decembrie 1968*, dos. 4-5, f. 157-158.

[26] Colecţia de fotografii a familiei Ioan Crişan: Dascălul Nicolae Palade (de la stânga, rândul 2, al patrulea) alături de membrii Corului Bisericii Ortodoxe „Sfânta Paranschieva" Moneasa: Zaharie Roman, Ioan Groza, Dănilă Groza, Ioan Crişan, Ilarie Brad, Pavel Condea, Simeon Şodinca, Dănilă Dragoş, Viorel Dragoş, Somogy Ladislau, Vasile Groza, Mihai Groza, Milenti Groza, Florea Groza, Nicolae Palade, Roman Pop, Terentie Dronca, Ioan Ciupertea, Vasile Dragoş, Toader Dragoş, Viorel Pop, Brad Alexandru, Voian Ioan, Şodinca Pavel, Dragoş Alexandru, Ciupertea Florea, Ciupertea Ioan.

Istoricul Şcoalei Elementare din comuna Moneasa; *Lista eroilor, căzuţi în Primul Război Mondial*; *Lista eroilor căzuţi în al Doilea Război Mondial*; *Repere istorice ale şcolii din Moneasa*.

Primul a fost scris la îndemnul primarului de atunci Dănilă Groza. Meritul lui Nicolae Palade a fost acela de a stoca memoratele bătrânilor moneseni, care, altfel, s-ar fi pierdut. Asemenea aplecări considerăm că au fost cultivate din anii preparandiali, când vechii dascăli au îndemnat elevii să culeagă informaţii cu caracter istoric şi folcloric din zonele în care trăiesc.

Chipul dascălului distins, cu talent pedagogic, a rămas întipărit în mintea și inima foștilor școlari. Mai târziu, fostul său elev, Spiridon Groza, a consemnat următoarele „Am avut marele noroc al vieţii mele să-i fiu elev şi să-i urmez sfaturile părinteşti, îmbrăţişând nobila profesie de dascăl. În cei 42 de ani de activitate la catedră, în calitate de profesor, am căutat să-i aduc mulţumire prin realizările mele”[27].

Energic, devotat și implicat în viața comunității, Nicolae Palade a promovat valorile pedagogice, artitistice, culturale și tradiționale din Moneasa. Prezent în structurile de conducere ale localității, în timpul directoratului său, a implementat alături de autorități proiectele de infrastructură și suprastructură.

Directoratul său a luat sfârşit în 1963, lăsând conducerea şcolii fostului său elev, Vasile Draghici. Şi după pensionarea sa, a continuat să sprijine instituţia şcolară.

S-a stins din viaţă, la 9 septembrie 1997, la venerabila vârstă de 86 de ani, după o lungă suferinţă[28].

Un om, un destin, o istorie care rămâne, prin aceste rânduri, generațiilor viitoare.

---

[27] Relatările regretatului profesor de geografie, Spiridon Groza, din Moneasa.

[28] Colecţia de documente şi fotografii a familiei Palade, *Autobiografie. Nicolae Palade*, mss., f. 1-4

Dr. Cornel Iancu, „avocat” al românităţii arădene

Dr. Cornel Iancu, „lawyer” of Arad’s Romanian origins

Ioan Tuleu,
Societatea Ştiinţifică de Istorie – Filiala Arad

Abstract

The lawyer Cornel Iancu was one of the most active personalities from Arad, pursuant to the relations he kept with the romanians who were fighting for gaining the national movement. He was part of Arad’s County administration. In december 1918 he was chosen to be a delegate in the Country Counsel and, from 1919, he was a delegate in Romania’s Parliament. Beside the profesional and political activities he also did some important agricultural practices. His farm was expropriated in 1945 and he was deported, for a long period, in Hunedoara County, because of the communist interests.

Key words: active peronalities, Arad, national movement.

Cornel Iancu a fost una dintre cele mai importante personalități angrenate în lupta pentru autodeterminare politică și culturală a românilor din Imperiul Austro-Ungar. El s-a remarcat și în plan profesional și economic, devenind în cursul anilor un om bogat, putând astfel să finanțeze și activitățile desfășurate în slujba națiunii sale.

S-a născut la Cintei, în casa cu nr 263, la 30 mai 1876, ca fiu al preotului paroh Ioan Iancu (1825-1907) şi al mamei Anna. Naşi de botez i-au fost Saveta şi George Morariu. (Protocolul botezților Cintei, A.N.D.J.A). Tatăl a fost, la rândul său, angajat în lupta naţională, înscriindu-se în Partidul Românesc din Comitatul Aradului, constituit la 28 august 1868. De altfel şi ceilalţi fii ai preotului Ioan; Iustin şi Aurel şi ei preoţi, au fost participanţi activi alături de fruntaşii românilor arădeni în diferite activităţi naţionale, Iustin Iancu, preot in Zărand, fiind chiar unul dintre memorandişti. Educația din familie a fost esențială pentru dedicarea fiilor săi cauzei naționale (din poziția de preoți a primilor doi), care au fost angrenați în numeroase activități, inclusiv au candidat pe listele naționale la alegerile comitatense.

Fiul Cornel s-a îndepărtat însă de cariera preoţească, alegând dreptul pe care îl termină la Budapesta. Devine apoi unul dintre cei mai cunoscuţi avocaţi arădeni, profund implicat în viaţa socială a judeţului şi oraşului. A fost doctor în ştiinţe juridice și s-a înscris ca avocat stagiar în Camera Avocaţilor din Arad, la data de 6 ianuarie 1900. După un stagiu la avocații Simion Popovici Deseanu și Ștefan Cicio Pop a devenit apoi avocat definitiv, la data de 8 iulie 1904. Şi-a stabilit biroul în Arad, unde a profesat avocatura, fără întrerupere, până la 4 martie 1947, dată la care a fost radiat din Barou, la cerere. (Emil Arbonie, Dicționarul avocaților arădeni) S-a făcut remarcat de către contemporani încă de la începutul carierei în calitate de apărător al ţăranilor răsculaţi de la Şepreuş (1904-1905), unde l-a avut ca maestru pe mai cunoscutul avocat Ştefan Cicio Pop.

Cornel Iancu a fost unul dintre tinerii arădeni din PNR adepți ai activismului politic şi a sprijinit, în calitate de membru al Clubului Român Comitatens și de membru al Consiliului Naţional al Partidului, implicarea în alegerile pentru Congregația (Consiliul) Comitatului Arad și respectiv pentru Parlamentul de la Budapesta. Decizia de revenire a românilor în adunarea comitatului, care s-a luat în toamna anului 1895, a prilejuit intrarea în lupta electorală locală a fruntașilor politici arădeni, care au obținut la prima participare, 7 noiembrie 1895, 25 mandate românești în congregația comitatului, la care s-au alăturat viriliștii (cei de drept). Între cei aleși s-a aflat și Iustin Iancu, preot în Cintei, fratele lui Cornel Iancu. De aici înainte, până în 1904, numărul aleșilor dintre români va fi din ce în ce mai mare (43 aleși în 1904, plus 54 viriliști). Începând din acest moment în lupta electorală se va implica și Cornel Iancu, impulsionat și de cei cu care a lucrat ca avocat până atunci, învățând mult de la maestrul său Ștefan Cicio Pop. Astfel, în 1907, la alegerile pentru Congregația comitatului, Cornel Iancu a fost desemnat membru în Comisia de scrutin a cercului Cintei, unde candidații naționali au câștigat amândouă locurile puse în competiție (Gheorghe Popovici și Ioan Mladin). De rermarcat că în Cintei erau preoți Ioan Iancu și Iustin Iancu. În 1907 Cornel Iancu a candidat pentru congregație în cercul electoral de la Grăniceri, unde lista Partidului Național a ieșit în întregime victorioasă, componența ei fiind alcătuită de Mihai Veliciu, George Popovici, Iustin Marșieu și Cornel Iancu. Aurel Iancu a candidat și el la Zărand, unde era preot, însă naționalii au fost învinși. Cornel Iancu a reușit din nou accederea în Congregația comitatului în același cerc electoral, la alegerile din 21 octombrie 1913, alături de Mihai Veliciu, George Popovici și Iustin Merșieu, asta, deși pe ansamblu rezultatele au fost mai slabe decât în scrutinurile electorale anterioare. (Lucian Petraș, Mihai Veliciu, studiu și documente).

Conferința electorală a Partiului Național Român, desfășurată la Sibiu, la 10 ianuarie 1905, a hotărât cu 79 de voturi pentru și 12 împotrivă participarea la scrutinul pentru Dieta din Budapesta, ce urma să se desfășoare în 26 ianuarie. Între participanții la conferință se află și Cornel Iancu, alături de alți 13 delegați de la Arad. Candidatul Ioan Rusu Șirianu, de la cercul electoral de la Chișineu Criș, a fost ajutat și de avocatul Cornel Iancu.

La alegerile din 1910 îl întâlnim din nou, în 6 mai, la Cintei, la adunarea electorală alături de Octavian Goga, candidatul naţional pentru alegerile din Dieta budapestană, din 1 iunie. „Primii care s-au prezentat la vot au fost alegătorii din Cintei, care ne-au adus peste 100 de voturi”, nota Tribuna din 2 iunie 1910. În tot acest timp Cornel Iancu întreţine legături şi cu românii din Regat şi sunt de amintit întâlnirile pe care le-a avut cu Ioan Luca Caragiale în casa sa din Piaţa Avram Iancu (Piaţa Libertăţii), colţ cu strada Ioan Meţianu (Informații de la dr Vasile Popeangă). Cornel Iancu a făcut parte, alături de Alexandru Vaida Voievod, Iuliu Maniu, Ştefan Cicio Pop, Iustin Marşieu și din comisia care coordona ziarul Românul, apărut în 1 ianuarie 1911.

Eșecul PNR de la alegerile din 1910 determină intensificarea muncii politice directe cu alegătorii, fiind organizate în toată Transilvania întâlniri cu aceștia, la care participă fruntașii partidului. Astfel, în 5 noiembrie 1911 Cornel Iancu va participa la adunarea populară de la Comloșu Mare, unde a și fost invitat să vorbească alături de Alexandru Vaida Voievod, Iustin Marșieu, Vasile Goldiș etc. Este tot timpul alături de mentorul său, Ștefan Cicio Pop, și participă, printre altele, la întâlnirea acestuia cu alegătorii de la Șiria, din 31 decembrie 1911. (Radu Ardelean , Ștefan Cicio Pop în anul politic 1911, în Corneliu Pădurean, Ștefan Cicio Pop, p. 66-69).

Una din cele mai importante manifestări populare românești din anul anul 1911 a fost cea din 16 februarie, desfășurată la Casa națională din Cartierul Pârneava. Adunarea de aici a fost deschisă de Vasile Goldiș, care l-a propus ca președinte pe deputatul dietal dr. Ștefan Cicio Pop, iar ca notari (secretari) au fost aleși dr. Iustin Marșieu și dr. Cornel Iancu. (Virgiliu Bradin, Pârneava, suburbiul românesc al Aradului, vol I. Edit Promun, p. 379-381)

Ca urmare a implicării depline în mișcarea națională, în noiembrie 1918, Cornel Iancu este ales delegat la Marea Adunare de la Alba Iulia şi devine astfel unul dintre cei 1228 de delegaţi care au votat unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu Regatul României. În continuare face parte din Sfatul Ţării, care va fi un fel de parlament al Transilvaniei, cu sediul la Sibiu. La 1 noiembrie 1919 este ales deputat în

Parlamentul României pe listele Partidului Naţional Român, cum la fel se va întâmpla şi la alegerile din 1920. În anii următori el se retrage treptat, din politică şi se ocupă mai mult de biroul avocaţial pe care îl are la Arad, printre clienţii lui numărându-se câţiva dintre marii moşieri ai vremii. Deasemenea se ocupă de afaceri şi, profitând de succesiunea contelui Nadasdy Torna din Iratoşu, cumpără, în 1933, de la Nadasdy Ferencz unele imobile şi 120 hectare în Iratoşu. Este ales și membru în consiliul de administraţie al Societăţii de Agricultură „Corvin" din Arad şi arendaş al dreptului de vânătoare în pădurile statului din Ilteu, Toc, Pârneşti, Slatina, Baia, Juliţa şi Lupeşti. Are, de asemenea, acţiuni la Uzinele Reşiţa, la ITA, Întreprinderea Forestieră Română etc. (A.N.D.J Arad: Fond Iancu Cornel, Birou avocaţial, nr 77, AJAN Arad).

Ferma din Iratoşu a dr. Iancu Cornel avea în septembrie 1944 209 iugăre cadastrale şi a fost organizată şi exploatată după practicile agriculturii raţionale, cultivându-se plante agricole selecţionate. Ferma a mai posedat 40 de vaci Simenthal, 12 iepe de reproducţie, scroafe mangaliţa, îngrăşătorie de porci. Ferma a fost expropiată în 1945, dar cultivă în continuare 50 hectare şi foloseşte batoza pentru prestări servicii. În 1949, biroul avocaţial este naţionalizat, pierde şi restul pământului şi Cornel Iancu este apoi deportat, ca „exploatator", în Haţeg. (Antoniu Martin, Economie și societate).

Iancu Cornel nu a fost căsătorit niciodată şi prin urmare nu a avut urmaşi direcţi, dar a fost un om care şi-a iubit mult familia, în special părinţii şi o mărturie revelatoare în acest sens ne-a transmis Ana Riviş, profesoară de fizică: „Mi-aduc aminte cum avocatul Cornel Iancu venea în sat cu maşina, drumul nu era asfaltat şi un nor de praf se ridica în urma maşinii iar noi, toţi copiii de pe stradă, fugeam în întâmpinare pentru că ne aducea dulciuri şi turtele. Era înainte de război şi venea foarte des, cam o dată pe lună, pentru că mergea la cimitirul părinţilor, unde a construit un monument". Cornel Iancu nu a uitat Cinteiul, comuna în care s-a plămădit ființa lui, și pe lângă revenirile dese în mijlocul sătenilor a și încercat să îi ajue prin sfaturile sale, ajutorul de specialitate și chiar prin unele donații cum a fost cazul cu iconostasul bisericii frumos sculptat pe scândură de tei.

După ce s-a întors din deportare a locuit o vreme în Arad pe strada Tribunul Buteanu, unde a și murit, îngrijit fiind până la sfârşitul vieţii de nepoata Cornelia, fiica lui Iustin Iancu. Iniţial a fost îngropat la Arad, dar după câţiva ani a fost deshumat iar rămăşiţele pământeşti au fost depuse în pământul Cinteiului, alături de părinţii săi, conform dorinţei exprimate pe când trăia.

Bibliografie

A.N.D.J.A - Fond avocaţial Iancu Cornel

A.N.D.J.A - Protocolul botezaţilor greco-ortodocşi născuţi între anii 1867-1887 Cintei

Antoniu Martin, Economie şi societate în judeţul Arad. Un studiu asupra agriculturii anilor 1944-1948

Dan Demşea , Delegaţi arădeni la Adunarea Naţională de la Alba iulia, Ziridava nr XVIII, Muzeu judeţean arad, 1993, p 275

Prof. Dr. Vasile Popeangă, informaţii orale

Prof. Ana Riviş, informaţii orale

Raţiu Melentina – nepoată, informații orale

Emil Arbonie, dicționar avocați Arad, manuscris

Lucian Petraș, Mihai Veliciu (1846-1921), studii și documente.

Ioan Valeriu Tuleu, Cintei – satul dintre bălți, Editura Viața arădeană, Arad 2008.

Virgiliu Bradin, Pârneava, suburbiul românesc al Aradului. Editura Promu, Arad 2013.

Însemnările de război şi importanţa lor pentru Constantin Virgil Gheorghiu

The war notes and their importance to Constantin Virgil Gheorghiu

Iuliu-Marius Morariu[1]

Abstract

In this research, the author presents the importance taken by the markings from the Second World War from Crimea and Bessarabia, and published during the conflagration, for the Romanian writer Constantin Virgil Gheorghiu (1916-1993). Controversial personality, but excellent writer, he was translated in overs 24 languages, and his best seller, *25th Hour*, was also screened in 1967, by the French director Henry Verneuil, with the actor Anthony Quinn as the principal character[2]. Beside the events lived in the childhood and the impact of the great personality of his father, the author was also very powerful influenced by the situations encountered on the front, which are often immortalised in his books, written in France, where he was in an auto-exile, because he refused to accept t5he events from 23 August 1944. His opinion about the War, with the bad parts and the happy ones, are important not only for their literary value and for the sufferance produced to him (during the conflagration, but also after, because some parts of the three books published during the war has bought to him big problems), but also because they are a testimony of what happened with the Romanian army during 1940 and 1944.

Keywords: Second World War, *I have fought in Crimea*, *The banks of the Nistru are burning.*

---

[1] Doctorand, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universiatea ,,Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca. E-mail: maxim@radiorenasterea.ro.

[2] Iulian Pruteanu-Isăcescu, ,,Reportaje de război", în *Revista română,* XXII (2016), nr. 3 (85), pp. 14-17.

Personalitate deopotrivă importantă şi controversată a literaturii române contemporane, devenit, în ultima parte a vieţii sale, preot al Bisericii Ortodoxe, Constantin Virgil Gheorghiu (1916-1993), a fost în mod cert un scriitor a cărui poveste de viaţă este cel puţin la fel de importantă precum opera lui romanescă[3]. Puţini autori au beneficiat, asemenea lui, de aprecierile unor mari personalităţi ale literaturii româneşti şi străine precum Gabriel Marcel[4], Mircea Eliade[5], Emil Cioran[6] sau alţii[7]. Puţini au fost şi cei care au avut atât de mult de suferit de pe urma unui linşaj cultural-mediatic precum cel declanşat împotriva lui de Monica Lovinescu[8].

Cu toate acestea, loviturile intense primite de-a lungul vieţii sale nu l-au demoralizat într-atât de tare încât să îl determine să renunţe la scris, ci dimpotrivă, l-au făcut să continue publicarea de romane în spaţiul francez, adesea răzbunându-se pe inamicii săi prin intermediul condeiului[9]. Interesantă este de asemenea şi metamorfoza, de la poetul premiat de către

---

[3] Pentru mai multe detalii privitoare la biografia lui, a se vedea şi: Mirela Drăgoi, *Constantin Virgil Gheorghiu: între lume şi text,* Galaţi University Press, Galaţi, 2009; Constantin Cubleşan, *Escale în croazieră. Constantin Virgil Gheorghiu,* Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011; Amaury d' Esneval, *Gheorghiu,* col. „Qui suis-je?" Pardes, Puiseaux, 2003; Fănuş Băileşteanu, *Nihil Sine Deo sau Cruciada literară a ecumenistului Constantin Virgil Gheorghiu,* Editura Autograf MIM, Craiova, 2005.

[4] Care-i va prefaţa ediţia întâi a romanului *Ora 25.* Cf. Gabriel Marcel, „Preface" dans Virgil Gheorghiu, *La vingt-cinquieme heure,* trad. Monique Saint-Cone, Librairie Plon, Paris, 1949, pp. I-IX.

[5] Mircea Eliade, *Europa, Asia, America...,* vol. 3 – „Corespondenţă R-Z", Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 545.

[6] Sanda Stolojan, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian,* trad. Michaela Slăvescu, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 106.

[7] Cf. Carl Isabel Lundberg, „Review – The twenty-fifth hour", rev. *Manas,* vol. 3, No. 31, 1950, pp. 5-7; Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989,* Editura Compania, Bucureşti, 2003; Marinela Doina Dorobanţu, Kretz Erwin, „Exile and Interculturalism – The Case of Five French Writers of Romanian Origin", în *Studii de ştiinţă şi cultură,* vol. VII, nr. 3, 2011, pp. 111-117.

[8] Monica Lovinescu, *Jurnal,* ediţia a II-a, col. "Memorii, jurnale, convorbiri", Editura Humanitas, Bucureşti, 2003; Idem, *La apa Vavilonului,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, pp. 89-91. Pentru mai multe informaţii cu privire la această situaţie, a se vedea şi: Marin Preda, *Viaţa ca o pradă,* col. „Biblioteca pentru toţi", vol. 65, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010, pp. 265-266; Neagu Djuvara, *Amintiri din pribegie (1948-1990),* ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, pp. 132-134; Constantin Cubleşan, *Escale în croazieră. Constantin Virgil Gheorghiu,* p. 8.

[9] Mirela Drăgoi, *Constantin Virgil Gheorghiu: între lume şi text,* p. 20.

Fundaţiile regale pentru placheta intitulată *Caligrafie e zăpadă*[10], la prozatorul iscusit şi versat, ce va oferi spaţiului occidental un volum ce descrie ororile comunismului echivalent celor scrise de Soljeniţân[11] sau romanului *1984* al lui Orwell[12].

Nu este însă scopul acestei cercetări acela de a analiza modul în care se transformă autorului pomenit odată cu înaintarea în vârstă, ci acela de a vedea în ce măsură, însemnările de război i-au influenţat scrisul, viaţa şi cariera. După intrarea României în cel de-al doilea război mondial, Gheorghiu a devenit, după cum el însuşi va arăta, atât în primul volum al memoriilor[13], cât şi în romanul *Omul care călătorea singur*[14], reporter al conflagraţiei. În acest context, el publică trei broşuri, în paginile cărora descrie aspecte ale frontului, cărora le-a fost martor[15]. Cea dintâi a fost dedicată expediţiei eliberatoare întreprinse de către armata română în Basarabia. Sub titlul *Ard malurile Nistrului*[16], el a publicat atunci aspecte interesante din cadrul acestei călătorii, descriind modul în care au înaintat armatele române, cum au fost ele întâmpinate în diferite zone şi teritorii şi în ce au constat ravagiile făcute de comunişti aici. Deranjată de faptul că a refuzat să îi plătească, în conformitate cu înţelegerea prealabilă, traducerea

---

[10] Constantin Virgil Gheorghiu, *Caligrafie pe zăpadă,* col. „Operele premiate ale scriitorilor tineri români", Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1940.

[11] Cf. Aleksandr Isaevič Solženicyn, *Arhipelagul Gulag (1918-1956) – încercare de investigaţie literară,* vol. 1-3, trad. Ivan Kovaci, Nicolae Iliescu, col. „Cotidianul", Editura Univers, Bucureşti, 2008; Idem, *Ca bobul între pietrele de moară,* trad. Nicolae Vrubleschi, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2006; Idem, *Viţelul şi stejarul,* vol. 1, trad. Ion şi Maria Nastasia, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2002; Idem, *Viţelul şi stejarul,* vol. 2, trad. Ion şi Maria Nastasia, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2002.

[12] George Orwell, *O mie nouă sute optzeci şi patru,* trad. Mihnea Gafiţa, col. „Biblioteca Polirom", Editura Polirom, Iaşi, 2002.

[13] Virgil Gheorghiu, *Memorii - martorul orei 25,* trad. Sanda Mihăiescu-Cîrsteanu, col. „Sinteze. Documente. Eseuri", Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 2003.

[14] Idem, *Omul care călătorea singur,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2010.

[15] După cum arată şi Iulian Pruteanu-Isăcescu, care spune: „Devenit reporter de front după intrarea României în război, semnează pagini zguduitoare, surprinse în *Ard malurile Nistrului* (1941), *Am luptat în Crimeea* (1942), *Cu submarinul la asediul Sevastopolului* (1942)". Iulian Pruteanu-Isăcescu, „Reportaje de război", p. 14.

[16] Reeditată ulterior. A se vedea: Constantin Virgil Gheorghiu, *Ard malurile Nistrului – mare reportaj de război din teritoriile dezrobite,* Editura Geea, Bucureşti, 1993.

Orei 25, şi de aceea că, în lipsă de documente care să certifice angajamentul celor doi, a pierdut procesul cu el, deşi l-a citat ca martor inclusiv pe Mircea Eliade, Monica Lovinescu a declanşat, la mijlocul anilor 50, o adevărată campanie de denigrare împotriva lui Gheorghiu, decupând pasaje din această lucrare, ce conţineau texte aparent anti-semite[17], şi trimiţându-i-le lui Gabriel Marcel, prefaţatorul operelor lui din spaţiul francez şi, într-un fel, protectorul său. Lectura lor, ruptă de context, va genera o reacţie dură a celui din urmă, care se va desolidariza public de ideile scriitorului român şi va refuza să-i prefaţeze cărţile. Târziu, după mai mulţi ani, cei doi se vor împăca totuşi, contextul împăcării constituindu-l publicarea romanului *A doua şansă*[18].

Autorul se va desolidariza la rândul lui parţial în *Omul care călătorea singur,* de această operă şi de altele similare, susţinând în faţa lui Marcel că nu consideră important ceea ce a scris înainte de *Ora 25*[19]. În memorii va susţine însă că pasajele nu erau de fapt anti-semite şi că, ceea ce şi-a dorit atunci când le-a scris, a fost să arate adevărul şi să fie realist. Realitatea arată într-adevăr, că autorul nu-şi propune într-adins să publice lucrări care să instige la ură, ci doar să redea adevărul aşa cum l-a perceput. De altfel, aceeaşi lucrare conţine pasaje în cadrul cărora el arată cum a ajutat anumite comunităţi de evrei, folosindu-se de privilegiile pe care le avea în calitate de reporter de război. Cert este însă, că în ciuda tuturor problemelor pe care i le-au cauzat, evenimentele descrise în această lucrare îl vor inspira în cadrul romanelor ulterioare, la fel cum o va face tatăl său[20]. Astfel, de

---

[17] Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului,* pp. 89-91. Cf. Constantin Cubleşan, *Escale în croazieră. Constantin Virgil Gheorghiu,* p. 8-17.

[18] Constantin Virgil Gheorghiu, *La seconde chance,* trad. Livia Lamoure, Librairie Plon, Paris, 1952.

[19] Idem, *Omul care călătorea singur,* p. 71.

[20] Imortalizat în paginile romanului *De la vingt-cinquieme heure a l'heure eternelle,* tradus în limba română cu titlul: *Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer,* dar şi în alte romane. A se vedea: Idem, *De la vingt-cinquieme heure a l'heure eternelle,* Librairie Plon, Paris, 1965; Idem, *Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer- amintiri dintr-o copilărie teologică,* trad. Maria-Cornelia Ică, col. „Eseuri", Editura Deisis, Sibiu, 2003. A nu se crede însă că mamei sale, scriitorul nu i-a dedicat pagini memorabile. Iată, de exemplu, un astfel de pasaj, în cadrul căruia descrie despărţirea de ea: „Întinse o mână protectoare peste umărul mamei. Ea îl privi în ochi. În vreme ce îşi privea fiul, ochii i se dilatau, întrebători şi înspăimântaţi:

- Fii sigură că voi veni în mod regulat acasă, spuse Traian, mişcat de spaima ce cuprinsese ochii înecaţi în lacrimi ai mamei sale.

-Ai să te întorci? Oare e adevărat? întrebă ca neîncrezătoare, cu jumătate de gură.

exemplu, secnele de război din *A doua şansă* vor cunoaşte pasaje extrase şi prelucrate din *Am luptat în Crimeea*[21], la fel ca şi scenele care descriu dispariţia tatălui său[22].

Interesantă este, de asemenea, şi o scenă în care descrie apelul autorităţilor la donarea de sânge, cu scoul ajutorării soldaţilor răniţi de pe front, petrecută la Iaşi:

> ,,Când am coborât din automobil, la Iaşi am citit unul dintre cele mai emoţionante afişe. Un afiş mai important decât rugăciunile. Cetăţenii, indiferent de vârstă şi de sex, erau invitaţi călduros, să doneze o parte din sângele lor pentru ostaşii răniţi de pe front. Toate ofrandele sunt impresionante. Ofranda de sânge întrece pe toate celelalte. A dărui o parte din sângele tău, care să fie trecut în trupul altui om pentru a-i salva viaţa, este un act care cuprinde mai multă solemnitate decât împărtăşania. Ritualul acesta al dăruirii sângelui de un om, pentru alt om, are el dceva din solemnitatea marilor liturghii.
>
> Nu mai ţin minte exact nici o frază din acest apel adresat cetăţenilor. Ştiu însă că era semnat de decanul Facultăţii de medicină din Iaşi şi de câţiva profesori medici"[23].

L-a marcat, apodictic pe Gheorghiu, acest pasaj descris în amănunt pe întinsul mai multor pagini în însemnările sale din *Ard malurile Nistrului.* Faptul este dovedit între altele şi de modul în care se deschide romanul *Dumnezeu nu primeşte decât duminica,* unde la prinţesa Caragea, devenită

După această întrebare, mama izbucni în plâns.

- Refuzi să crezi că mă voi întoarce? zise el, strângându-i şi mai tare umărul. De asta plângi? Pentru că crezi că nu mă voi întoarce?

- Cred că te vei întoarce, spuse ea.

Lacrimile îi ajunseră uşor până spre buze. Şi le şterse uşor cu mâna stângă, apoi continuă:

- Cred că te vei întoarce. Mi-e teamă însă că va fi prea târziu.Asta-i tot. Te vei întoarce prea târziu Când eu nu voi mai fi". Idem, *Omul care călătorea singur,* pp. 13-14.

[21] Cf. Gabriela Iliuţă, ,,Constantin Virgil Gheorghiu, ,,Exile dans la Coquille de l'ecriture du roman ,,La seconde chance", în vol. *Language, discourse and multicultural dialogue,* vol. 1, Târgu Mureş, 2013, pp. 554-560.

[22] Cf. Ioan Ică jr., ,,Prefaţă", în Constantin Virgil Gheorghiu, *Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer. Amintiri dintr-o copilărie teologică,* trad. Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, pp. 5-7.

[23] Constantin Virgil Gheorghiu, *Reportaje de război,* ed. Ioan Neculoiu, Editura Agaton, Făgăraş, 2008, pp. 52-53. Cf. Iulian Pruteanu-Isăcescu, ,,Reportaje de război", p. 15.

ulterior maică la mănăstirea elevţiană de la Combe Froide, vine tânărul Decebal Ormuz, dornic să lupte pe front, refuzat însă de autorităţi pentru că suferea de *gălbinare,* care doreşte să doneze sânge[24]. Atenţia pentru detalii, observată în cadrul scenei, arată cât de mult l-a impresionat acest episod petrecut la Iaşi şi cât de importantă considera el donarea de sânge realizată cu scopul salvării unei vieţi.

Episoade similare din cadrul campaniei din Crimeea sau cea de pe submarin[25] vor fi de asemenea utilizate de scriitor în romanele scrise în spaţiul francez. De altfel scene din război por fi regăsite şi în *Condotiera,*[26] *Cravaşa*[27]*,* sau alte lucrări similare. Personajele lui, despre care Eliade spune că sunt cele mai suferinde din literatura citită de el[28], dar alături de care autorul suferă, vibrând la unison[29], trec prin greutatea diferitelor dictaturi, şi prin cea a războiului, călindu-se sau sucombând pentru a se purifica. Experienţa submarinului sau cea a dialogului cu prizonierii ruşi capturaţi de forţele române, cea dintâi din cadrul celei de-a treia lucrări dedicate experienţelor de război, iar cea din urmă din cadrul primeia sunt evocate, de exemplu, în partea a doua a volumului *Omul care călătorea singur*[30]*,* constituind pretextul descrierii propriilor suferinţe.

Dacă în lucrări ce descriu comunismul şi modul în care se infiltrează acesta în diaspora, precum *Necunoscuţii din Heidelberg*[31]*, Marele exterminator*[32]*, Haina de piele*[33]*, Ora 25*[34]*,* sau *Dumnezeu la Paris*[35]*,*

---

[24] Cf. Constantin Virgil Gheorghiu, *Dieu ne recoit que le dimanche,* Editions du Rocher, Paris, 1990, pp. 7-14.

[25] Pe care, din nefericire nu le-am regăsit în ediţia lor originală, ci doar în cea îngrijită de părintele Ioan Neculoiu. Cf. Idem, *Reportaje de război.*

[26] Idem, *Condotiera,* trad. Georgiana Matei, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2011.

[27] Idem, *La cravache,* Librairie Plon, Paris, 1960.

[28] „N-am citit nimic, în nici o literatură, care să se apropie, cât de departe, de teroarea istoriei pe care o îndură personajele dumitale" Mircea Eliade, *Europa, Asia, America...,* vol. 3 – „Corespondenţă R-Z", p. 545. Cf. Marin Preda, *Viaţa ca o pradă,* pp. 16-17.

[29] Amaury d' Esneval, *Gheorghiu,*p. 59; Mirela Drăgoi, *Constantin Virgil Gheorghiu: între lume şi text,* p. 23.

[30] Constantin Virgil Gheorghiu, *Omul care călătorea singur,* pp. 54-67.

[31] Idem, *Necunoscuţii din Heidelberg,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2015.

[32] Idem, *Marele exterminator şi Marele Sinod Ortodox,* trad. Diana-Maria Drăghici, Ioan Neculoiu, Editura Agaton, Făgăraş, 2008.

[33] Idem, *La tunique de peau,* Librairie Plon, Paris, 1967.

[34] Idem, *La vingt-cinquieme heure,* trad. Monique Saint-Cone, Librairie Plon, Paris, 1949.

descrierea capătă adesea un iz de roman poliţist, autorul căutând adesea să-şi impresioneze cititorul prin intensitatea acţiunii şi dinamica intrigii, fapt ce dă o oarecare notă de artificialitate anumitor pasaje, în cele ce descrie scene de pe front, precum *Omul care călătorea singur,* clasificat de specialişti ca fiind cel de-al treilea volum al memoriilor sale[36], scenele din război sunt realiste, descrise într-un cadru natural, şi surprind prin savoarea acţiunii, dar şi prin talentul cu care autorul ştie să descrie evenimentele care l-au marcat.

Observăm aşadar, importanţa avută de însemnările din cel de-al doliea război mondial, publicate în timpul conflagraţiei, pentru Constantin Virgil Gheorghiu. Dincolo de faptul de a fi declanşat drama vieţii sale de scriitor în exil, prin folosirea lor trunchiată de către Monica Lovinescu, acestea au constituit adesea şi sursa lui de inspiraţie, care i-a servit în realizarea unora dintre cele mai interesante şi mai dinamice romane scrise în perioada exilului francez. Inclusiv în *Ora 25,* cel mai bine vândut, mai apreciat şi tradus roman al său, pot fi întâlnite pasaje din experienţa de front, similare în conţinut şi structură celor descrise în lucrări precum *Ard malurile Nistrului, Am luptat în Crimeea* sau *Cu submarinul la asediul Sevastopolului.* Departe de a fi un autor care-şi repetă cu recurenţă anumite teme, Gheorghiu este totuşi un autor căruia nu-i e frică să revină asupra unor subiecte expuse anterior, pe care le prezintă adesea într-o lumină nouă, le dezvoltă, sau le reinterpretează.

O altă caracteristică a scrisului său este constantul recurs la sine, la experienţele care l-au marcat şi la evenimentele din istoria ţării lui. În cadrul lucrărilor ce descriu experienţele celei de-a doua conflagraţii mondiale, se regăsesc toate aceste trei aspecte, ce sunt fructificate în paginile unor romane, savuroase ca acţiune, cu un mesaj intens şi o scriitură ce-l clasifică pe autor între marii condeieri ai vremii sale şi al zilelor noastre.

Bibliografie

A. Volumele scriitorului

1. Gheorghiu, Constantin Virgil, *Ard malurile Nistrului – mare reportaj de război din teritoriile dezrobite,* Editura Geea, Bucureşti, 1993.

---

[35] Idem, *Dumnezeu la Paris,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sohia, Bucureşti, 2016.

[36] Thierry Gillyboeuf, „Cel de-al treilea volum al *Memoriilor*", în Constantin Virgil Gheorghiu, *Omul care călătorea singur,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2010, pp. 5-11.

2. Idem, *Caligrafie pe zăpadă,* col. „Operele premiate ale scriitorilor tineri români", Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1940.
3. Idem, *Condotiera,* trad. Georgiana Matei, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2011.
4. Idem, *De la vingt-cinquieme heure a l'heure eternelle,* Librairie Plon, Paris, 1965.
5. Idem, *Dieu ne recoit que le dimanche,* Editions du Rocher, Paris, 1990.
6. Idem, *Dumnezeu la Paris,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sohia, Bucureşti, 2016.
7. Idem, *La cravache,* Librairie Plon, Paris, 1960.
8. Idem, *La seconde chance,* trad. Livia Lamoure, Librairie Plon, Paris, 1952.
9. Idem, *La tunique de peau,* Librairie Plon, Paris, 1967.
10. Idem, *La vingt-cinquieme heure,* trad. Monique Saint-Cone, Librairie Plon, Paris, 1949.
11. Idem, *Marele exterminator şi Marele Sinod Ortodox,* trad. Diana-Maria Drăghici, Ioan Neculoiu, Editura Agaton, Făgăraş, 2008.
12. Idem, *Memorii - martorul orei 25,* trad. Sanda Mihăiescu-Cîrsteanu, col. „Sinteze. Documente. Eseuri", Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 2003.
13. Idem, *Necunoscuţii din Heidelberg,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2015.
14. Idem, *Omul care călătorea singur,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2010.
15. Idem, *Reportaje de război,* ed. Ioan Neculoiu, Editura Agaton, Făgăraş, 2008.
16. Idem, *Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer- amintiri dintr-o copilărie teologică,* trad. Maria-Cornelia Ică, col. „Eseuri", Editura Deisis, Sibiu, 2003.

B. Volume auxiliare

1. Băileşteanu, Fănuş, *Nihil Sine Deo sau Cruciada literară a ecumenistului Constantin Virgil Gheorghiu,* Editura Autograf MIM, Craiova, 2005.
2. Cubleşan, Constantin, *Escale în croazieră. Constantin Virgil Gheorghiu,* Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011.
3. d' Esneval, Amaury, *Gheorghiu,* col. "Qui suis-je?" Pardes, Puiseaux, 2003.

4. Djuvara, Neagu, *Amintiri din pribegie (1948-1990),* ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008.
5. Drăgoi, Mirela, *Constantin Virgil Gheorghiu: între lume şi text,* Galaţi University Press, Galaţi, 2009.
6. Eliade, Mircea, *Europa, Asia, America...,* vol. 3 – "Corespondenţă R-Z", Editura Humanitas, Bucureşti, 2004.
7. Lovinescu, Monica, *Jurnal,* ediţia a II-a, col. "Memorii, jurnale, convorbiri", Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.
8. Idem, *La apa Vavilonului,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.
9. Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989,* Editura Compania, Bucureşti, 2003.
10. Marcel, Gabriel, „Preface" dans Virgil Gheorghiu, *La vingt-cinquieme heure,* trad. Monique Saint-Cone, Librairie Plon, Paris, 1949, pp. I-IX.
11. Orwell, George, *O mie nouă sute optzeci şi patru,* trad. Mihnea Gafiţa, col. „Biblioteca Polirom", Editura Polirom, Iaşi, 2002.
12. Preda, Marin, *Viaţa ca o pradă,* col. „Biblioteca pentru toţi", vol. 65, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010.
13. Solženicyn, Aleksandr Isaevič, *Arhipelagul Gulag (1918-1956) – încercare de investigaţie literară,* vol. 1-3, trad. Ivan Kovaci, Nicolae Iliescu, col. „Cotidianul", Editura Univers, Bucureşti, 2008.
14. Idem, *Ca bobul între pietrele de moară,* trad. Nicolae Vrubleschi, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2006.
15. Idem, *Viţelul şi stejarul,* vol. 1, trad. Ion şi Maria Nastasia, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2002.
16. Idem, *Viţelul şi stejarul,* vol. 2, trad. Ion şi Maria Nastasia, col. "Memorii-Jurnale", Editura Humanistas, Bucureşti, 2002.
17. Stolojan, Sanda, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian,* trad. Michaela Slăvescu, col. „Memorii-Jurnale", Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

C. Studii şi articole

1. Dorobanţu, Marinela Doina, Erwin, Kretz, "Exile and Interculturalism – The Case of Five French Writers of Romanian Origin", în *Studii de ştiinţă şi cultură,* vol. VII, nr. 3, 2011, pp. 111-117.
2. Gillyboeuf, Thierry, „Cel de-al treilea volum al *Memoriilor*", în Constantin Virgil Gheorghiu, *Omul care călătorea singur,* trad. Gheorghiţă Ciocioi, Editura Sophia, Bucureşti, 2010, pp. 5-11.Ică, Ioan jr. „Prefață", în Constantin Virgil Gheorghiu, *Tatăl meu, preotul care s-a urcat la cer.*

Amintiri dintr-o copilărie teologică, trad. Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, pp. 5-7.Iliuţă, Gabriela, ,,Constantin Virgil Gheorghiu, ,,Exile dans la Coquille de l'ecriture du roman ,,La seconde chance", în vol. *Language, discourse and multicultural dialogue,* vol. 1, Târgu Mureş, 2013, pp. 554-560.
3. Lundberg, Carl Isabel, ,,Review – The twenty-fifth hour", rev. *Manas,* vol. 3, No. 31, 1950, pp. 5-7.
4. Pruteanu-Isăcescu, Iulian, ,,Reportaje de război", în *Revista română,* XXII (2016), nr. 3 (85), pp. 14-17.

Locurile natale şi familia – amprente decisive în fundamentarea vieţii şi activităţii profesionale a academicianului Cornelia Bodea

The native places and the family - decisive prints in the life and professional activity substantiation of the Academician Cornelia Bodea

Mihai D. Drecin[1]

Abstract

The study, based on published literature and oral history data, tries to point the native geographical space impact (the villages Dud and Dezna in the County of Arad) and the family atmosphere (the parents belonging to the "minor elite" of the Romanian village, father - an Orthodox priest involved in the national movement ever since before 1914, mother - daughter of an elementary teacher), on the life and writing of the historian Cornelia Bodea.

Keywords: Dud, Dezna, native places, family, Cornelia Bodea

Scrisul istoric și geografic, prin reprezentanții săi de anvergură națională și europeană, a sesizat legătura strânsă dintre pământ (factorul geografic) și om (colectivitatea umană) în evoluția lor firească spre civilizație și modernitate. Fără a cădea în capcana determinismului geografic, relieful (munte, deal, piemont, câmpie), clima, apele, regimul pluvial, tipul de sol, resursele subsolului - au o anume importanță în evoluția oricărei comunități omenești. Prin greutatea sau ușurința de a obține satisfacerea necesităților zilnice de hrană și comfort, individul (colectivitatea) devine mai harnic sau mai delăsător, mai organizat sau superficial în viața de zi cu zi, mai cerebral sau emoțional pe baza impulsului de moment.

[1] Profesor universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea din Oradea, Membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România, Secțiunea: Științe Istorice și Arheologie

Şcoala Analelor a fundamentat pentru prima dată, în manieră modernă, această viziune de înțelegere și scriere a istoriei. Sub influența ei, geografii și istoricii români fondatori și consolidatori ai cercetărilor românești în cele două domenii științifice au descoperit, demonstrat și acceptat legătura strânsă între istorie și geografie. Sintezele lui Simion Mehedinți, George Vâlsan, Ion Conea, Vintilă Mihăilescu, Victor Tufescu, Tiberiu Morariu – veritabili patriarhi ai științei geografice în epocile în care au cercetat și scris, au împletit adevărurile geografice, mai ales cele legate de habitat, cu argumentația istorică. La rândul lor, Nicolae Iorga, Ioan Lupaș, C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu, Gheorghe I. Brătianu, Ștefan Pascu, își încep sintezele de istorie printr-un substanțial capitol dedicat geografiei spațiului românesc pe care-l aveau în atenția cercetării, fie provincie sau întregul teritoriu național[2].

Necesitatea și fertilitatea coabitării între istorie și geografie ca științe, pentru înțelegerea cât mai exactă și profundă a evoluției societății românești în arealul geografic tradițional dintre Nistru și Tisa, respectiv izvoarele Ceremusului și Dunăre – rezultă foarte clar din două discursuri rostite sub cupola Academiei Române, cu ocazia acceptării în înaltul forum științific a unui istoric, respectiv geograf.

Rememorând cursurile fostului său dascăl geograful Simion Mehedinți, C. C. Giurescu spunea că prelegerile acestuia „... ne arătau strânsa legătură dintre geografie și istorie, cea dintâi fiind istorie statică, surprinsă într-un anumit moment, cea de a doua geografie în mișcare. Le-aș defini astăzi drept cele două modalități ale spiritului uman de a concepe realitatea înconjurătoare în timp și spațiu”[3].

Vorbind despre „universalitatea gândirii geografice”, Vintilă Mihăilescu afirma: „Fiecare geoștiință (climatologia, hidrologia, geomorfologia, geologia, biologia, antropologia, sociologia, economia etc.) își desprinde, precum se știe, din ansamblul teritorial în care se află încorporat cu structura lui proprie, obiectul său; și astfel îl poate cerceta mai repede și mai bine ... explicându-l prin legile proprii. Dar și aceste științe speciale (sau particulare) nu pot face abstracție de relațiile existente între obiectul lor și mediul înconjurător; sunt obligate și ele adică să-și integreze

---

[2] Vezi o trimitere la principalele lucrări ale geografilor și istoricilor amintiți la Mihai D. Drecin, „Cincisprezece ani de activitate didactică și de cercetare științifică universitară în științele geografice la Oradea (1964-1979)”, în *Crisia*, Oradea, 1982, p. 205, nota 1.

[3] *Discursuri de recepție la Academia Română*, Ediție îngrijită de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, Editura Albatros, București, 1980, p. 342. Discursul se intitula: „Românii în mileniul migrațiilor. Considerații asupra unor aspecte”.

obiectul în ansamblul teritorial, cu alte cuvinte să gândească geografic, fără ca prin aceasta specialiștii respectivi să devină geografi ... Asistăm adică – să mi se ierte îndrăzneala – la un fel de geografizare a științelor Pământului și Societății ... nu suntem departe de vremea în care orice om cu știință de carte nu se va mai gândi – când vorbește de geografie – numai la nume, localizare și întindere, ci și la integrarea obiectului particular ce-l interesează în ansamblul teritorial adică în geosistem”[4]. Ceea ce prevedea nonagenarul geograf în 1975 a devenit o realitate în ultimii 40 de ani și pentru științele istorice. Între concepțiile actuale de cercetare în istoriografia universală s-a impus, bunăoară, și concepția geografiei istorice. Ea raportează dezvoltarea societății la condițiile de mediu, ține cont de influența reciprocă dintre societate-mediul înconjurător și invers, culegând date și explicații necesare unei mai complete înțelegeri a procesului complex al devenirii istorice.

Chiar și unii economiști, buni cunoscători ai geografiei și istoriei naționale, explică evoluția vieții economice, a muncii colectivității umane la un moment istoric dat, prin prisma legăturii între pământ și individ. Victor Jinga este, din acest punct de vedere, un exemplu convingător[5].

* *
*

Astfel văzute lucrurile, în anii copilăriei și adolescenței Cornelia Bodea a avut șansa de-a trăi într-un areal geografic de excepție, pe care numai un cunoscător al zonei îl poate aprecia și înțelege prin posibilele efecte pe care le-ar avea asupra mentalului trăitorilor din zonă. Născută la 8 aprilie 1916 în satul Dud, comuna Târnova, astăzi județul Arad, se mută cu familia, după câțiva ani, în comuna Dezna, același județ.

După vechea împărțire administrativă austro-ungară, localitatea Dud, alături de alte câteva sate, aparținea comunei Târnova, comitatul Arad. Din punct de vedere geografic se situa la limita de vest a zonei piemontane a Munților Zarandului, care împreună cu localitățile de la vest de linia: Pâncota, Șiria, Covăsânț, Ghioroc și Păuliș mai era cunoscută sub denumirea de Podgoria Aradului. Relieful era dominat de dealuri cu înălțimi între 500-800 m altitudine, penetrate de văi cu câmpie roditoare care se

---

[4] Acad. Vintilă Mihăilescu, *Gândirea geografică românească în secolul nostru*, Editura Academiei RSR, 1975, p. 9.

[5] Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Editura Muzeului Județean de Istorie Brașov, Ediția a II-a, 1995, p. 7-59.

prelungea cu câmpia Aradului[6]. Locuitorii practicau viticultura, pomicultura, grădinăritul, creșterea animalelor și agricultura clasică, cultivând grâu, orz, porumb, cânepă, sfeclă de zahăr. Podgoria era principalul fief de aprovizionare cu hrană a Aradului. Satele erau mari și frumoase, „trase la linie" după metoda impusă de topografii habsburgi în secolul al XVIII-lea, adică cu străzi late, drepte, care se intersectau în unghi drept, cu biserica în centrul localității și cimitirul, de obicei, la marginea satului. Construirea, în 1906, a căii ferate Arad-Podgorie, proiectată ca o stea în trei colțuri (trasee), cu centrul în comuna Ghioroc[7], a permis o aprovizionare zilnică a orașului Arad cu produse alimentare din zonă, ceea ce a ridicat inclusiv standardul de viață a așezărilor încadrate în comerțul local. Dacă la început traficul feroviar era asigurat de automotoare cu tracțiune mixtă (benzo-electrică), în 1913 linia ferată este complet electrificată, fiind prima de acest fel din estul Europei. Trenul electric ajunge să tracteze câte zece vagoane de marfă și călători, facilitând inclusiv naveta forței de muncă din zonă spre fabricile din Arad, oraș care la 1900-1914 era cel mai puternic centru industrial din Transilvania[8].

Din punct de vedere demografic, satul Dud a fost locuit aproape în totalitate de români. Recensămintele maghiare din 1880-1910 consemnează o creștere aproape continuă a populației românești: 1233 locuitori în 1880, 1228 (în 1890), 1478 (în 1900), 1737 (în 1910). În aceeași perioadă de timp maghiarii au oscilat între 17-42 persoane, nemții cam 4 persoane, deci o familie, evreii între 4-6 persoane[9].

La scurtă vreme după nașterea sa, familia Corneliei Bodea se mută în comuna Dezna. Pentru moment nu cunoaștem motivele care l-au determinat pe preotul ortodox Corneliu Bodea să-și schimbe parohia. Cu atât mai mult,

---

[6] Victor Tufescu, *România*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 100-103. Vezi mai recent: *Crișana-Maramureș. Atlas geografic al patrimoniului turistic. Geographical Atlas of Turism Heritage*, coordonator: prof. univ. dr. Alexandru Ilieș, Editura Universității din Oradea, 2014, p. 42.

[7] Primul traseu: Arad (cartierul Micălaca)-Golovăț (azi Tudor Vladimirescu)-Mândruloc-Cicir-Sâmbăteni-Ghioroc (22,15 km); traseul doi: Ghioroc-Cuvin-Covăsânț-Șiria-Galșa-Mâsca-Pâncota (22,35 km); traseul trei: Ghioroc-Miniș-Păuliș-Bărăța-Radna (13,086 km). Cf. Radu Belu, *Mica monografie a căilor ferate din România*, Editura Filaret, București, 1996 (vol. II), 1997 (vol. III).

[8] *Aradul – permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 304-310.

[9] Varga E. Arpad, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, III. Arad, Krassó-Szörény es Temes megye. Népszámlálási adatok 1869-1992 kőzött*, Teleki László Alapitvány, Pro-Print Kőnyvikiadó, Budapest, Csikszereda, 2000, p. 195. Mulțumesc fostului meu student, masterand și doctorand, prof. dr. Marius Meszar, pentru gentilețea de a-mi pune la dispoziție aceste date.

cu cât noua parohie avea un număr mult mai mic de enoriași români, comuna per ansamblu fiind o așezare cosmopolită din punct de vedere etnic, alături de românii majoritari locuind maghiari și germani. Datele demografice arată că la 1880 erau înregistrați, în ordine, 804 români, 167 maghiari și 12 germani, în 1890 – 769, 240, 7, în 1900 – 839, 231, 9, în 1910 – 854, 280, 6. Evreii apar recenzați doar în aprecierea demografică din 1920, 16 persoane, în timp ce maghiarii, tot atunci, scad dramatic la 106 persoane[10].

Prezența în număr apreciabil a maghiarilor în comună se poate explica prin două cauze. În primul rând, datorită bogățiilor subsolului care încep să fie exploatate în manieră industrială. Este vorba de marmura roșie de Moneasa, piatra de granit și calcarul transformat în var, lemnul din pădurile bogate în diferite esențe, inclusiv nuc. Aceste importante materiale de construcție erau solicitate pentru orașele din estul Transilvaniei, în plin proces de modernizare (Arad, Timișoara, Oradea), dar și din Ungaria și Austria. Pentru transportul mai ușor al acestor materiale, în 1893 groful Wenckheim construiește pe moșia sa calea ferată cu ecartament redus (460 mm) Sebiș-Dezna-Moneasa. O atracție turistică tot mai mare încep să aibă Băile Moneasa cu ape termale de origine vadoasă unde vara, mai ales duminicile, veneau trenuri speciale de la Arad. Transbordarea se făcea la Sebiș, din trenul Arad-Sântana-Șiria-Pâncota-Ineu-Sebiș, cale ferată cu ecartament normal, construită de o societate particulară de acționari, dată în folosință între 1877-1881[11]. În aceste obiective industriale, respectiv balneare, erau solicitați ungurii și germanii mai familiarizați cu meseriile. Aceasta nu excludea prezența muncitorilor români, mai ales în muncile necalificate. O altă posibilă explicație a numărului apreciabil de unguri în Dezna, așezare în inima Munților Codru-Moma și depresiunea Moneasa[12], ar fi tehnica de înregistrare de către recenzenți a locuitorilor, mai ales din 1890 până la Primul Război Mondial. Accentuarea procesului de maghiarizare după 1867 trebuia să se reflecte în recensămintele populației, chiar dacă fenomenul nu-și făcea efectul scontat de guvernul de la

---

[10] *Ibidem*, p. 133.

[11] Apud: ing. Cătălin Capșa, *Contribuții la istoria căii ferate Arad-Oradea-Satu Mare*, Oradea, 2010, p. 23-24. Lucrare de disertație, Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie, Geografie și Relații Internaționale, Master-Istoria Vestului românesc în context național și european. Conducător științific: prof. univ. dr. Mihai D. Drecin.

[12] Depresiunea Moneasa și Piemontul Codrului, străjuite de masive muntoase până la 1100 m altitudine. Cf. Victor Tufescu, *op. cit.*; *Crasna-Maramureș. Atlas geografic al patrimoniului turistic*, p. 47.

Budapesta. De aceea se introduce rubrica ,,vorbitori de limbă maghiară", care sunt consideraţi maghiari, în timp ce recenzarea pe etnii şi religie se neglijează. Cum mulţi români, iar evreii în totalitate, cunoşteau limba maghiară aceştia erau contabilizaţi la rubrica maghiari. În plus, după 1867 în comitatele din vestul Transilvaniei (Maramureş, Sătmar, Sălaj, Bihor, Arad) începe procesul de colonizare a unor comunităţi de maghiari aduşi din Panonia, din dorinţa guvernanţilor de la Budapesta de-a sparge unitatea demografică românească a zonei. Aşa apar, mai ales de-a lungul principalelor râuri care se vărsau în Tisa, comune de maghiari sau comunităţi mai restrânse de maghiari aşezate lângă şi între comune pur româneşti. Până la urmă, obiectivul Budapestei nu îşi atinge ţelul, având în vedere forţa biologică net inferioară a naţiunii maghiare faţă de cea românească.

Succinta caracterizare a economiei din zona Dezna-Moneasa, unde locuitorii puteau câştiga atât din practicarea creşterii animalelor şi agricultură, cât şi din munci de tip industrial, permanent sau măcar în sezoanele extra agricole, deci venituri băneşti mai substanţiale decât agricultorii şi micii comercianţi din Dud, ar putea explica, în parte, motivul aşezării familiei Bodea în noua parohie.

* *
*

Dacă putem accepta ideea că spaţiul geografic unde s-a născut şi a copilărit adolescenta Cornelia Bodea i-a putut inocula trăsături de caracter specifice omului de la munte: dispus la multă muncă, răbdător şi răzbătător în viaţă, familia în care s-a născut şi crescut i-a adus un plus de calităţi cu care a reuşit să se impună şi să reziste în viaţă, să facă faţă mai ales neşanselor şi nedreptăţilor.

Tatăl, preot ortodox şi mama, fiică de învăţător, aparţineau categoriei sociale medii la nivelul societăţii româneşti a vremii, aşa numitei ,,elite minore" a naţiunii, cum spun astăzi istoricii. Preotul şi învăţătorul, uneori, în comunităţile româneşti mai restrânse numeric, preotul-învăţător, au fost poziţii sociale la care familiile de ţărani râvneau pentru măcar unul dintre urmaşii băieţi. Ei ridicau prestigiul familiei în localitate, chiar în spaţiul geografic mai larg, adiacent locului de baştină.

Mama, Xenia, născută Mărcuş, descindea din familia Nicoară, ilustrată prin Moise Nicoară omul de cultură şi militantul politic român pentru drepturile conaţionalilor săi din Banat şi Ungaria. În plus, era nepoata

memorandistului arădean Aurel Suciu[13], lider al mișcării naționale din Arad și Transilvania, inițiator al acțiunii memorandiste, prieten cu Mihai M. Veliciu, multă vreme lider al românilor arădeni.

Preotul Corneliu Bodea a fost implicat direct în lupta națională în epoca dualistă. La începutul anilor 1900 a fost arestat și întemnițat de mai multe ori de autoritățile maghiare. Vizitat de un prieten în timpul unei detenții politice, acesta l-a întrebat ce face acolo? Răspunsul a fost pe măsura crezului național profund și autentic care îl stăpânea: „Spovedesc, fără patrafir, cu Tricolorul!" La percheziția clasică, ce se făcea oricărui întemnițat, preotul Bodea reușise să ascundă un Tricolor. Cu acesta spovedea românii din închisoare, ridicându-le moralul și menținându-le crezul în viitorul națiunii române[14]. În primăvara anului 1918, cunoscut ca lider local al românilor, autoritățile maghiare îi fixează domiciliul forțat într-un lagăr din Panonia[15]. Când Armata Română eliberatoare ajunge în primăvara anului 1919 în părțile Aradului, preotul Bodea aprinde sfeșnicele în camera de oaspeți a casei parohiale din Dezna, scoate portretul lui Avram Iancu, ascuns temporar ca să nu-l găsească soldații maghiari din trupele de secui care terorizau satele românești, și i se adresează Crăișorului Munților: „Hai Iancule, vino să vezi c-o intrat România în țară"[16]. Cunoscut ca un simbol al românismului, la moartea sa trupul preotului Bodea a fost înfășurat în Tricolor apoi îmbrăcat în tradiționalele veșminte preoțești. Trecând pe lângă sicriu, în momentul ultimului sărut care se practică în astfel de împrejurări, sătenii ridicau discret marginea veșmântului și sărutau Tricolorul[17]. Nu întâmplător enoriașii și membrii familiei sale l-au considerat pe Corneliu Bodea că „a fost mai întâi român și după aceea preot"[18].

---

[13] Vezi Ștefan Ștefănescu, „Academician Cornelia Bodea o demnă <zărăndeană> în rândul marilor istorici români", în vol. *Națiunea română – idealuri și realități istorice – Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani*, volum îngrijit de Alexandru Zub, Venera Achim, Nagy Pienaru Editura Academiei Române, București, 2006, p. 21. Lucian Petraș, *Mihai Veliciu (1846-1921). Studii și Documente*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2011, p. 27, 30, 40, 46, 100, 113.

[14] Radu Voinea, „Academician Cornelia Bodea așa cum o cunosc", în vol. *Națiunea română – idealuri și realități...*, p. 54.

[15] Vasile Stănescu, „Un om, o viață, o istorie – Schiță de portret", în vol. *Națiunea română – idealuri și realități...*, p. 63.

[16] *Ibidem*, p. 64.

[17] Radu Voinea, *op. cit.*, p. 54.

[18] Vasile Stănescu, *op. cit.*, p. 63.

În zona Munților Apuseni, inclusiv în Zarand, Arad, Bihor, s-au transmis peste generații în mentalul românilor evenimentele petrecute în timpul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan și a revoluției de la 1848-1849 condusă de Avram Iancu[19]. Apoi, Cornelia Bodea a trăit, este adevărat la o vârstă fragedă, asasinatele la care s-au dedat trupele maghiare în toamna 1918-primăvara 1919 împotriva românilor care au votat Unirea de la Alba Iulia[20]. Familia și consătenii i-au împrospătat memoria prin monumentele ridicate în amintirea acestor tragice evenimente și a morților din Dud și Dezna decedați pe fronturile Primului Război Mondial ca soldați în armata Austro-Ungariei[21].

Un membru mai îndepărtat al familiei, Dimitrie Bodea, ofițer în armata austro-ungară, la 30 noiembrie 1918 se numără printre cei treizeci de membrii ai Gărzii Naționale Arad care depun jurământul și se subordonează Consiliului Național Român Central, pentru a sluji cu devotament „națiunea română”[22]. În anii ’50 ai secolului trecut, acesta, ajuns colonel în Armata Română Regală, locuia pe str. Dorobanților, cartierul Pârneava, Arad și era persecutat de noile autorități comuniste ca fiind chiabur și dușman al regimului[23].

Deși a părăsit Zărandul[24] și Aradul încă elevă de școală primară fiind, continuându-și studiile la București[25], Cornelia Bodea rămâne cu sufletul și gândul la plaiurile natale. Primele studii le dedică acestor locuri. O istorie a Cetății Dezna, de la rădăcinile dacice până în secolul al XVIII-lea

---

[19] Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Editura Facla, Timișoara, 1989.

[20] Vezi: Alexandru Roz, *Aradul – Cetatea Marii Uniri*, Editura Mirton, Timișoara, 1993, p. 296-297.

[21] *Ibidem*, p. 95. Din satul Dud au decedat 73 de bărbați la o populație de 1768 locuitori în 1919, iar din comuna Dezna – 52 de bărbați la o populație de 1091 locuitori.

[22] Vasile Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 250-251.

[23] L-am cunoscut copil fiind, tatăl meu aflându-se în bune relații cu el, locuind ca și noi în același cartier.

[24] Zona dinspre munte a comitatului Arad, constituit administrativ sub stăpânirea maghiară, a purtat numele de Țara Zarandului până în pragul epocii moderne. Era vechiul district românesc cu rădăcini administrative și religioase încă în secolele VI-IX, care a rămas în mentalul populației băștinașe ce se considera „zărăndeni”.

[25] Încă din clasa a II-a primară, la îndemnul tatălui, pleacă la București ca bursieră a Institutului Societății Ortodoxe a Femeilor Române. Aici își susține bacalaureatul (1933), licența în Litere și Filosofie (1937), doctoratul în Istorie (1941), își începe și continuă până la moarte activitatea didactică ca profesor de liceu, apoi asistent universitar și cercetătoare științifică. Cf. prof. univ. dr. Corneliu Pădurean, *Omagiu Doamnei istoriografiei românești*, Arad, 2010, în mss., p. 1.

când decade din rolul militar, pe locul ei ridicându-se satul Dezna intrat în posesia Ducelui Rinado de Este al Modenei. Studiul a fost publicat în revista arădeană de cultură „Hotarul” în 1937[26]. La sugestia lui Nicolae Iorga își alege ca teză de doctorat o monografie dedicată lui „Moise Nicoară (1784-1864) și rolul său în lupta pentru emanciparea religioasă a românilor din Banat și Crișana”, susținută la 14 iunie 1941, la București, având ca referenți pe Gheorghe I. Brătianu, C. C. Giurescu, I. I. Nistor, Nicolae Cartojan și Alexandru Marcu[27]. Iată cum, o urmașă a lui Moise Nicoară realizează prima monografie a înaintașului său.

Patriotismul cu deschidere europeană, cultivat în familie, apoi de marii dascăli pe care i-a avut ca studentă, a determinat-o pe Cornelia Bodea să-și îndrepte cercetările spre ideea unității naționale manifestate în epoca modernă a românilor (secolul XVIII-începutul secolului XX), către personalități ca Moise Nicoară, Avram Iancu, Eftimie Murgu, în fond spre Istoria Transilvaniei – întotdeauna văzută ca parte integrantă a Istoriei Românilor și a Europei Centrale.

După 1989, Cornelia Bodea nu și-a uitat locurile de baștină. A revenit de multe ori la Arad; a vizitat satele Dud și Dezna; a strămutat pe propriile speze biserica de lemn de la Groși (Ineu, județul Arad), monument istoric, în curtea Spitalului Clinic Județean Arad, sfințită la 14 octombrie 2001; donează biblioteca personală, formată din peste 1700 de volume, Bibliotecii Centrale a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad[28].

Pe lângă distincțiile naționale primite: membră a Academiei Române din 1992, Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Mare Ofițer din 1 decembrie 2000, Aradul natal a declarat-o „Cetățean de onoare al Municipiului” (1997), iar Universitatea „Aurel Vlaicu” i-a conferit titlul de „Doctor honoris causa” (2002)[29].

Plecată în lumea umbrelor la 29 aprilie 2010, Acad. Cornelia Bodea se înscrie ca singura femeie dintre cei 21 de academicieni arădeni, istoric român de talie națională și europeană, comparată ca anvergură științifică cu Acad. David Prodan și el ardelean.

---

[26] „<Cetatea Desnei>. De la primele dibuiri până la căderea în ruină”, în *Hotarul* (Arad), 1937, Tipografia Lavrov et Co., p. 24.

[27] Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 22. Idem, „In memoriam Academician Cornelia Bodea (1916-2010)”, în *Revista Istorică* (București), Serie nouă, tom XXI, nr. 3-4, mai-august 2010, p. 403.

[28] Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean, *op. cit.*, p. 2.

[29] Ștefan Ștefănescu, *In memoriam...*, p. 404; Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean, *op. cit.*, p. 2.

Am cunoscut-o pe Cornelia Bodea mai întâi prin lucrările sale pe când eram student la Cluj, pe cele publicate în revista „Hotarul” și celebra monografie dedicată lui Moise Nicoară, editată în 1943. Desigur, atunci, în anii 1962-1967 aflate la Fondul Secret al Bibliotecii Institutului de Istorie din Cluj. Dascălii noștri ne aprobau, totuși, cercetarea unor lucrări încă interzise. Am cunoscut-o personal cu ocazia Conferinței Internaționale a Centrului de Studii Românești organizată la Iași, în 9-10 iulie 1997, de directorul Centrului – istoricul american dr. Kurt W. Treptow[30]. A fost interesată de rudeniile sale din Arad, în primul rând de colonelul Bodea din Pârneava-Aradului. Personal, pentru mine întâlnirea și discuția cu Domnia Sa a constituit un moment de referință în șansa de-a cunoaște colegi de breaslă de excepție pe care, la orice vârstă, îi poți lua drept modele[31].

[30] A susținut comunicarea „Mihail Kogălniceanu, artizanul dinainte de ascensiunea post-pașoptistă”, în vol. *Biografy and Romanian Studies. Biografie și studii românești*, Edited by Kurt W. Treptow, Editura The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 1998, p.44-53.

[31] Comunicare susținută în cadrul Sesiunii Științifice ”100 de ani de la nașterea Acad. Cornelia Bodea”, organizată de Academia Oamenilor de Știință din România, Secțiunea: Științe Istorice și Arheologie, București, 7 aprilie 2016.

Ţăranul bănăţean în literatura Banatului prin publicistica sătească

The Banatean villager in Banat literature through the country side publicistic

Gh. Rancu Bodrog,
Lugoj

Abstract

The appearance of the „literate villagers" is, for a lot of those who chose this type of writing, a particular phenomenon. This "phenomenon", specific for Banat and not only, was studied during the time by specialists of the country side writing no matter whether articles in some newspapers of that time or even in some volumes. The writers from the Banatean village everyday life joined the other categories of anonymous creators of our villages, those who founded quires, fanfares, theater plays and that, together, contributed to the growth of a village culture intended, not only once, to be a part of the national culture.

Keywords: literates, villager, culture, Banat, writers, publicistic

Apariţia „ ţăranilor condeieri" constituie, pentru mulţi dintre cei care s-au aplecat asupra acestui fel de scriere, un fenomen aparte. Acest „fenomen", specific Banatului, dar nu numai, a fost studiat în timp de specialişti[1] ai scrisului sătesc fie că acesta se manifesta prin articole la

[1] **Dr. Aurel Cosma**, *Istoria presei române* din Banat, vol.I, reeditat Ed. David Press Print, Timişoara, 2012; **Ioan Meiţoiu**, *10 poeţi ţărani*, Bucureşti, 1973; **Nicolae Irimia**, *Ţărani, scriitori şi scriitori ţărani*, Ed. TIM, Reşiţa, 2011; **Adrian Maniu**, *Şcoala artelor bănăţene*, în Luceafărul, Timişoara, anul, I, nr. 4, aprilie 1935 în sumar articolul lui Aurel Cosma: *Literatura ţărănească din Banat*; **Ruja Maria Vida**, *Petru Petrica – scriitor şi publicist ţăran* – lucrare de licenţă, 1975; **N.D. Petniceanu**, *Din istoria presei bănăţene*, în revista Vestea, an IV, nr.9 (32), sept.2009; **Ion Albu**, *Ziarul Ţăranul*, în revista Almăjul, dec. 2010, pag.5; **Petru Petrica**, *Amurguri de vară*, Ed. Facla, 1976; **Valeriu Leu,** *Studii şi documente bănăţene* 2 (ediţie postumă) Ed. Mirton, 2011, **Gh. Rancu Bodrog**, *Istoricul revistei Almăjul*, în revista Almăjul, dec. 2015; **Petru Petrica**,*Gazetele ţărăneşti din Banat*, în revista Orizont, 24, nr. 10, 8 martie 1973, pag.8. **Ioan David**, *Presa românească din Banat*, Ed. David Press Print, 2012; **Gh. Rancu Bodrog**, *File din presa vremii*, în Revista

diferite ziare ale vremii sau încropite chiar în volume. Oamenii condeiului din viaţa cotidiană a satului bănăţean s-au alăturat celorlalte categorii din anonimii creatori ai satelor noastre cei care au fondat coruri, fanfare, piese de teatru şi care împreună au contribuit la propăşirea unei culturi ţărăneşti menită, nu o dată, să se alinieze culturii naţionale.

„Spre a-i înţelege trebuie să-i iubeşti puţin şi să te apleci cu emoţie, cu dăruire, cu simpatie peste paginile lor atât de frumos caligrafiate. Mâna lor, deşi bătută de coarnele plugului, asuprită şi lăţită de sapă şi de coasă, purtând condeiul peste mii de pagini, s-a înmlădiat, iar litera lor răsare, pe albul hârtiei, rotundă, clară şi precisă, dezvăluind şi în acest fel pasiunea lor neostenită pentru scris…."[2]. Părere frumoasă despre ţăranul bănăţean o are şi scriitorul Camil Petrescu „ *Este un lucru neîndoios că dintre toţi ţăranii români de pretutindeni, bănăţenii sunt cei mai citiţi şi mai cunoscători de carte. Aici în Banat se desfăceau cu sutele şi cu miile revistele româneşti şi broşurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Ţărănimea bănăţeană dă dovadă de un extraordinar simţ artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulţi dintre ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în faţa ta actori adevăraţi. Nu mai vorbim de asemenea de atâtea coruri – nu există sat fără unul sau două asemenea coruri dirijate chiar de ţărani…"*[3]. şi iată că Banatul, care e „fruncea", are nu numai compozitori ţărani*, dar şi ţărani ziarişti sau ţărani scriitori"* conchide Camil Petrescu.

Scriitorul şi publicistul Nicolae Irimia notează." …aceştia… *după muncile nu uşoare din câmp sau din gospodării, cu fărâme de pământ sub unghii, şi-au găsit vreme, mai ales în serile lungi de iarnă, să citească şi să*

Almăjul sept. 2011, pag.5; **Radu Ardelean**, *Istoria presei într-o scrisoare: Valeriu Branişte către Mihail Gaşpar,* în Analele Banatului, SN, Arheologie – Istorie, XVI, 2008, pag. 279-288; **Petru Oallde**, *Geneza fenomenului cărturarilor ţărani bănăţeni*, în Flamura, 21, nr.1839, 11 oct. 1970, pag.2; **Iosif Stănilă –** *Un fenomen bănăţean: ţărani scriitori, ţărani gazetari, ţărani compozitori,* Ed. Timpul, Reşiţa, 1994; **Vasile Râmneanţu, Lucian Ciucurel –** *Istoricul gazetei „Cuvântul satelor" (scris de Ion Ciucurel),* Ed. Mirton, Timişoara, 2005; **Aurel Cozma jr. -** *Publicistul plugar Ilie Crăciunel,* Revista Orizont nr. 14 (229) din 03. 08. 1972 ; **Popescu Dan**, *Din istoricul presei bănăţene până la primul război mondial*, în Radovi Simpozijumia, Panciova, 1971.

2. **Al. Jebeleanu**, *Cuvânt înainte*, la volumul *Amurguri de vară* de Petru Petrica, ed. Facla, 1976, pag. 6.

3. **Camil Petrescu**, *Trei primăveri*, ediţie alcătuită de Simion Dima, cuprinzând perioada bănăţeană a lui Camil Petrescu, Ed. Facla, Timişoara, 1975, pag. 39.

scrie, să-şi constituie biblioteci personale, să se aboneze la ziare şi reviste şi să-şi publice creaţiile în paginile acestora”[4].

Puternica emulaţie a creaţiei populare nu a fost doar pe meleagurile noastre. Dar acest imbold reative nu a găsit ca în Banat tradiţii culturale cu trainice rădăcini iar activitatea ţăranilor creatori s-a impus ca o mişcare literară ţărănească atât de extinsă şi intensă, o mişcare atât de temeinic organizată încât ea a avut profunde rezonanţe în colectivitatea satelor noastre.

În istoria presei bănăţene amintim şi unele apariţii publicistice chiar în afara graniţelor. Aşa amintim Ziarul lui Iorgovici din Viena (1794) sau gazeta litografiată a lui Murgu(1848).

Cea mai bogată activitate de creaţie în rândul ţăranilor s-a desfăşurat în perioada interbelică, mai ales după Marea Unire din 1918. În această perioadă au apărut ziare şi reviste ţărăneşti unele dintre ele având o viaţă lungă şi apariţii regulate.

În frământările cărturarilor de la sate, de provenienţă plugărească, se remarcă, în primul an după Unire, o tendinţă de organizare politică a acestei păturI sociale. În acest sens, a pornit şi acţiunea de înfiinţare a primului organ de presă, „**Ţăranul**” din Oraviţa, ca să susţină şi să apere interesele şi drepturile ţăranilor. Ilie Crăciunel a fost cel dintâi care a redactat o gazetă proprie ţăranilor din Banat. A fost o încercare curajoasă, dar de scurtă durată.

Publicaţia săptămânală „**Ţăranul**” subintitulată „Organ democrat al ţăranilor bănăţeni” a apărut la 19 octombrie 1919 la Oraviţa, la numai trei luni după intrarea trupelor româneşti în Oraviţa. A fost fondată de el în colaborare şi cu ajutorul material al plugarului publicist Nicolae Vucu – Secăşanu. Au apărut numai 5 (cinci) numere, în lunile octombrie - decembrie 1919. Printre principalii colaboratori erau: Teodor Moga din Secaş şi Ioan Banu din Iertof, amândoi preoţi.

În articolul program din primul număr, intitulat „Să brăzdăm viitorul dorit”, Ilie Crăciunel scria: „*Daţi-ne voie, popor român, şi nouă câtorva ţărani muncitori, ca unora care, frământaţi de dorul de a trudi pentru bine, adevăr şi libertate, să prindem nu numai de sapă, plug şi coasă ci câtuşi de puţin şi de roata motorului vieţii neamului”*.

Începuturile presei ţărăneşti au fost grele. Lipsa de fonduri pentru acoperirea cheltuielilor de tipar şi mai ales dificultăţile de răspândire l-au determinat pe Ilie Crăciunel să publice în nr. 4 un stăruitor apel către plugari ca să sprijine foaia: *„trebuie să trăiască această primă foaie ţărănească*

---

[4] **Nicolae Irimia**, *Ţărani, scriitori şi scriitori ţărani*, Ed. TIM , Reşiţa, 2011, pag. 6.

redactată de noi, ţărani şi plugari, pentru că viitorul nu mai iartă ca noi, ţărănimea, să fim neorganizaţi”.

Tematica ziarului cuprindea aspecte din frământările social – politice şi culturale ale ţăranilor. Această publicaţie a însemnat nu numai începutul unei mişcări de clasă socială a ţărănimii bănăţene, dar ea a fost un factor de manifestare şi de afirmare a condeierilor plugari, care şi-au revendicat locul lor în, publicistică şi literatură.

Articolele tipărite de Ilie Crăciunel au fost scrise cu o anumită duritate şi într-un ton revendicativ. El se transpune într-un fel de purtător de cuvânt al maselor ţărăneşti din Caraş şi insistă cu vehemenţă la îmbunătăţirea grabnică a situaţiei economice a celor de la sate.

Sesizate şi luate prin surprindere de apariţia unui ziar tipărit de ţărani pentru ţărani, la câţiva ani după marea răscoală ţărănească din 1907, autorităţile au considerat că ziarul propagă agitaţie în rândul ţăranilor şi, ca atare, printr-un ordin al primului prefect român dr. Gheorghe Dobrin, din Lugoj, este interzisă apariţia ziarului la sfârşitul lunii decembrie 1919.

Gazeta „**Ţăranul**” a fost suprimată şi Ilie Crăciunel a fost judecat de tribunalul militar sub învinuirea de agitaţie. La proces a dus colecţia ziarelor ca să-şi dovedească nevinovăţia[5], el fiind în cele din urmă achitat.

Ilie Crăciunel s-a născut în 18 iulie 1883 în comuna Răcăşdia, din judeţul Caraş Severin. Părinţii, muncitori agricoli, l-au dat la şcoala primară din sat. A făcut 6 (şase) clase primare cu renumitul dascăl şi scriitor Emilian Novacoviciu, cu care va lega o strânsă prietenie până la moartea bătrânului dascăl. Acesta îi insuflă dragostea pentru învăţătură şi îi pune la dispoziţie cărţi din biblioteca sa.

Gustul cititului s-a dezvoltat încă de tânăr în sufletul său. El îşi alimenta setea de cunoaştere din coloanele vechilor ziare şi reviste la care se abonase şi la care a început apoi să colaboreze, publicând versuri şi articole. Lectura de predilecţie a găsit-o în almanahuri sau calendare anuale, atât de populare şi căutate.

Compunea poezii şi poveşti în gând, de-a lungul orelor petrecute la muncile de pe câmp. Apoi, seara, venind acasă le transcria. Tatăl său, direct interesat în producţia agricolă a puţinului pământ pe care-l avea, nu se împăca cu ideea de a-l vedea pe fiul său Ilie să-şi piardă vremea cu scrisul. El nu concepea ca un ţăran să aibă preocupări intelectuale. „Asta-i treaba popii”! – îl apostrofa pe fiul său. Într-o zi, ivindu-se o discuţie aprinsă pe

[5] Se pare că această colecţie care trebuia să-l apere la proces, a fost singura completă motiv pentru care astăzi găsim numere din Ţăranul destul de rar şi răzleţe.

tema aceasta, tatăl său a aruncat în foc toate colecţiile de ziare şi reviste, precum şi manuscrisele versurilor şi poveştilor scrise de neascultătorul fiu.

În 1935 părăseşte Răcăşdia şi se mută la fratele său în Oraviţa. Din cauza unor neînţelegeri cu acesta, în 1938 se mută la Vrani, unde moare la 28 octombrie 1940. Poeziile sale în dialect bănăţean şi le-a publicat în perioada interbelică. Îşi publică creaţiile sale literare în „**Poporul Român**", din Budapesta, „**Progresul"** şi „**Foaia Oraviţei**" din Oraviţa, „**Cuvântul satelor**" din Şoşdea, „**Foaia Poporului**" din Sibiu, „**Gazeta Transilvaniei**" din Braşov, „**Drapelul**" din Lugoj şi altele. Ilie Crăciunel semna versuri cu pseudonimul *Târnăcop* şi *Săpănescu.* Cu toată mulţimea de lucrări literare, împrăştiate în mai toate publicaţiile vremii din Banat şi Ardeal, Ilie Crăciunel nu a reuşit să-şi înmănuncheze măcar un volum din scrierile sale[6].

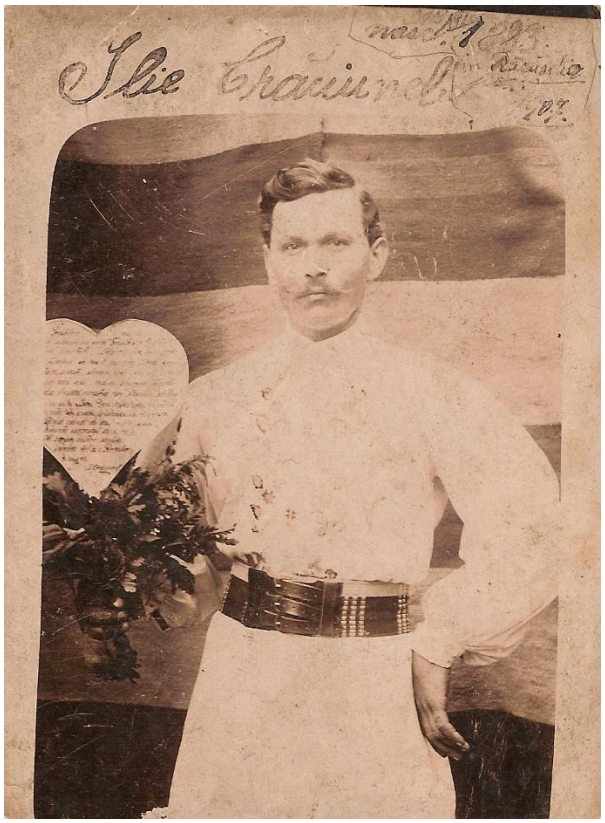

[6] **Ion Albu**, *Ziarul Ţăranul***,** în Revista Almăjul, sept. 2011, pag . 9.

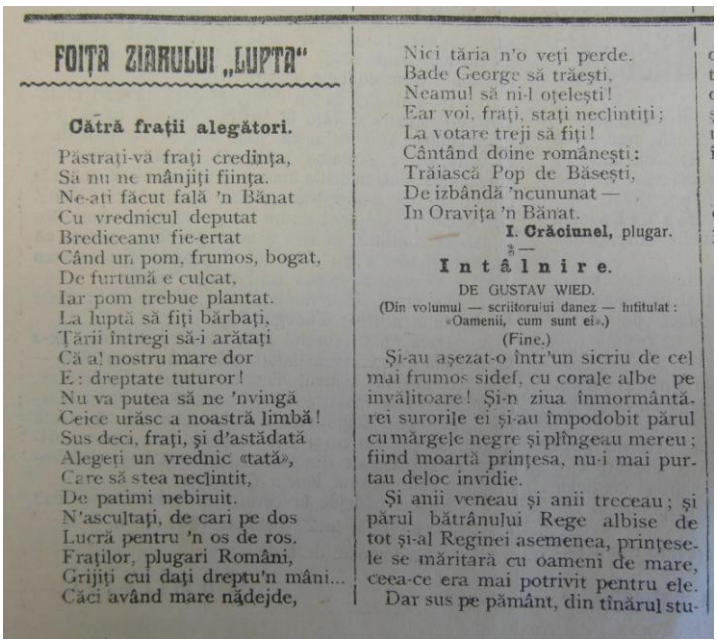

FOIȚA ZIARULUI „LUPTA"

Către frații alegători.

Păstrați-vă frați credința,
Să nu ne mânjiți ființa.
Ne-ați făcut fală 'n Bănat
Cu vrednicul deputat
Brediceanu fie-ertat
Când un pom, frumos, bogat,
De furtună e culcat,
Iar pom trebue plantat.
La luptă să fiți bărbați,
Țării întregi să-i arătați
Că a! nostru mare dor
E: dreptate tuturor!
Nu va putea să ne 'nvingă
Ceice urăsc a noastră limbă!
Sus deci, frați, și d'astădată
Alegeți un vrednic «tată»,
Care să stea neclintit,
De patimi nebiruit.
N'ascultați, de cari pe dos
Lucră pentru 'n os de ros.
Fraților, plugari Români,
Grijiți cui dați dreptu'n mâni...
Căci având mare nădejde,
Nici tăria n'o veți perde.
Bade George să trăești,
Neamul să ni-l oțelești!
Ear voi, frați, stați neclintiți;
La votare treji să fiți!
Cântând doine românești:
Trăiască Pop de Băsești,
De izbândă 'ncununat —
In Oravița 'n Bănat.

I. Crăciunel, plugar.

—

Intâlnire.

DE GUSTAV WIED.

(Din volumul — scriitorului danez — intitulat: «Oamenii, cum sunt ei».)

(Fine.)

Și-au așezat-o într'un sicriu de cel mai frumos sidef, cu corale albe pe invălitoare! Și-n ziua înmormântărei surorile ei și-au împodobit părul cu mărgele negre și plîngeau mereu; fiind moartă prințesa, nu-i mai purtau deloc invidie.

Și anii veneau și anii treceau; și părul bătrânului Rege albise de tot și-al Reginei asemenea, prințesele se măritară cu oameni de mare, ceea-ce era mai potrivit pentru ele.

Dar sus pe pământ, din tînărul stu-

Ilie Crăciunel semnează poezii și în publicația Lupta

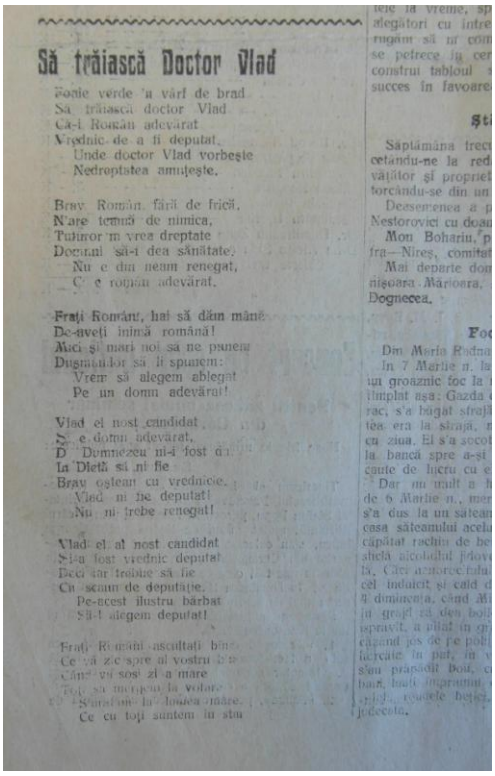

Să trăiască Doctor Vlad

Foaie verde 'n vârf de brad
Să trăiască doctor Vlad
Că-i Roman adevărat
Vrednic de a fi deputat,
Unde doctor Vlad vorbește
Nedreptatea amuțește.

Brav Roman, fără de frică,
N'are temă de nimica,
Tuturor îm vrea dreptate
Domnul să-i dea sănătate.
Nu e din neam renegat,
Ci e roman adevărat.

Frați Roman, hai să dăm mâne
De-aveți inimă română!
Mici și mari noi să ne punem
Dușmanilor să li spunem:
Vrem să alegem ablegat
Pe un domn adevărat!

Vlad el nost candidat
Și e domn adevărat,
D Dumnezeu ni-i fost dat
La Dietă să ni fie
Brav oștean cu vrednicie.
Vlad ni fie deputat!
Nu ni trebe renegat!

Vlad el al nost candidat
Și-a fost vrednic deputat
Deci iar trebue să fie
Cu scaun de deputație.
Pe-acest ilustru bărbat
Să-l alegem deputat!

Frați Romani ascultați bun
Ce vă zic spre al vostru b
Când va sosi zi a mare
Toți să mergem la votare
Și-ursfânș la loulea mare
Ce cu toți suntem în stu

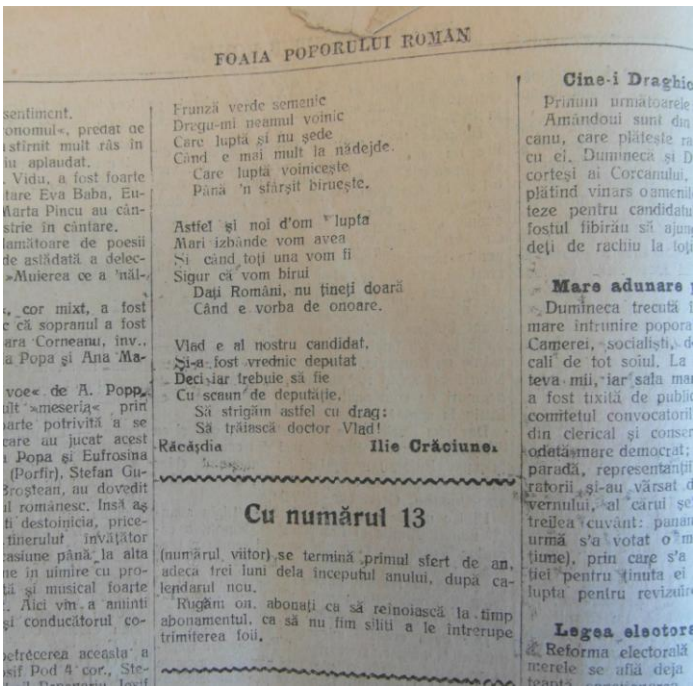

FOAIA POPORULUI ROMÂN

Frunză verde semenic
Dragu-mi neamul voinic
Care luptă şi nu şede
Când e mai mult la nădejde.
Care luptă voiniceşte
Până 'n sfârşit birueşte.

Astfel şi noi d'om lupta
Mari izbânde vom avea
Şi când toţi una vom fi
Sigur că vom birui
Daţi Români, nu ţineţi doară
Când e vorba de onoare.

Vlad e al nostru candidat.
Şi-a fost vrednic deputat
Deci iar trebuie să fie
Cu scaun de deputăţie.
Să strigăm astfel cu drag:
Să trăiască doctor Vlad!

Răcăşdia — Ilie Crăciune.

Cu numărul 13

(numărul viitor) se termină primul sfert de an, adecă trei luni dela începutul anului, după calendarul nou.

Rugăm on. abonaţi ca să reinoiască la timp abonamentul, ca să nu fim siliţi a le întrerupe trimiterea foii.

...sau în Foaia Poporului Român care apare la Budapesta

Corul bisericesc din Răcăşdia (lîngă Oraviţa).

Infiinţat în anul 1894 după stăruinţa şi statornicia de muncă a învăţătorului Emilian Novacovici, care a şi fost conducător-instructor pînă anul trecut cînd s'a pensionat. Acesi cor urmînd după poveţele de adevărat luminător ale învăţătorului său, — pe lîngă că a dat concerte şi în comunele vecine lăţind iubire de organizare culturală; a fost primul şi ca tinerime care a brezdat terenul naţional, primind cu cinste vrednică în mijlocul lor la anul 1904 pe dl Aurel Vlad în adunare poporală, cînd după pasivitate prima dată s'a făcut şi deschis în Bănat prin graiul dlui dr. Aurel Vlad şi a dlui D. Birăuţă propaganda practică de politică naţională romînească; ceea ce dovedeşte că la acel timp s'a putut făli percul Sasca cu această comună, în care s'a văzut caracterul firm al învăţătorului, cît şi virtuţea în tinerime.

Corul bisericesc din Răcăşdia din care a făcut parte şi scriitorul plugar, Ilie Crăciunel

Pe aceeaşi linie a afirmării publicisticii ţărăneşti amintim "**Cuvântul satelor**" (1926) sub oblăduirea ţăranului Ion Ciucurel din Şoşdea, continuator al publicaţiei **Poporul Românesc** (1923-1924) apărut tot la Şoşdea. In primul nr. Al ziarului Poporul Românesc apare şi un Apel pe care Ioan Ciucurel şi pr. Petru Bohariu îl adresează *intelectualilor şi plugarilor luminaţi de pe sate*. În programul "foii", care cuprinde 14 puncte, se prevede printre altele: *luminarea şi deşteptarea poporului de la sat; colecţionarea folcloristică; organizarea plugarilor; apropierea poporului către conducătorii lui fireşti: preot, învăţător; unificarea sufletească a românilor de pretutindeni etc.* Foaia apare până în 1924 fiind înlocuită în 1926 cu ziarul Cuvântul satelor. La editarea conţinutului noii foi apărute s-a mărit numărul de colaboratori – fondatori din care făceau parte printre alţii: P. Blidariu (Chevereşu-Mare)[7], Ioan Ciucurel (Şoşdea)[8], N. Humă –Bogdan (Bocşa Română)[9], N.Vucu Săcăşanu (Secăşeni)[10], Preda Jianu (Comloşu Mare), Vichentie Vasii (Giroc). Apoi **Suflet Nou (**1934**)** plămădit la Comloşu Mare şi condus de ţăranul Ghiţă Bălan, **Zorile Banatului** (1928-1929) apare la Comorâşte şi editat la Oraviţa de poetul ţăran Paul Târbăţiu[11], publicaţia **Grănicerul** apare la Mehadia condus de Ion

---

[7] **Pavel Blidariu** este născut la Chevereşul Mare (lângă Lugoj) în 17 mai 1896. este fondator al gazetei « Cuvântul satelor » unde scrie articole bine chibzuite. Are o rubrică specială în Cuvântul satelor „Notiţul meu"sub care semnează cu pseudonimul „ Pulbere".

[8] **Ioan Ciucurel** s-a născut în satul Şoşdea la 15 ianuarie 1897. Încă de la o vârstă fragedă colaborează la „*Românul*" lui Vasile Goldiş de la Arad, la „*Foaia poporului român*" a lui Dimitrie Birăuţiu de la Budapesta, la *Drapelul* lui Valeriu Branişte de la Lugoj. Pe lângă bogata activitate publicistică Ioan Ciucurel a scris un roman, „*Transformarea*" 242 pagini precum şi un volum de poveşti"*Comoara de sub nuc*". Semnează şi sub pseudonimul „Ion Ulveş.

[9] **Nicolae Humă-Bogdan** este născut la Bocşa în anul 1886. Colaborează la reviste cu tentă ţărănească unde abordează problema agrară din România, motiv pentru care este trimis în Elveţia alături de alţi 50 de ţărani pentru a „ *radiografia*" agricultura acestei ţări (1928). Semnează cu pseudonimul NHB şi cu Semiton. Tipăreşte, în 1970" *Ţăranul elveţian şi agricultura din Elveţia*". În timpul primului război mondial intră în Corpul voluntarilor români înfiinţat lângă Kiev.

[10] **N.Vucu Secăşanu** s-a născut în Secăşeni nu departe de Oraviţa Ca un adevărat autodidact înfiinţează corul bisericesc din Secăşeni dorind mai apoi să unească corurile într-o puternică emulaţie culturală. Îndemna consătenii săi la contractarea de abonamente astfel că s-a reuşit să se atingă la peste 60 de publicaţii care veneau în satul lui. A colaborat, mai întâi, la *Poporul Român* din Budapesta, la *Progresul* din Oraviţa, scriind articole şi foiţe sub pseudonimul „Vilu". A scris piesa de teatru „*Nuntă fără voie*" pe care Asociaţia de teatru românesc „Thalia" o premiază cu 1000 de lei. (Conf. Almanachul judeţului Caraş, pe anul 1932, pag. 217)

[11] **Paul Târbăţiu** s-a născut în anul 1902 în satul Comorâşte. Din anul 1923 colaborează la mai multe reviste ale vremii din acea perioadă. În 1928 scoate, la Comorâşte, cea dintâi

Marghetici. Semnalăm obligatoriu publicaţia "Nădejdea" din Vârşeţ, organ de presă al fraţilor din Banatul orfan. Redactorul era Nicolae Roman, un român care pentru credinţa sa a fost de multe ori în atenţia autorităţilor iugoslave. Fără îndoială că numărul apariţiilor poate fi mult mai lung mai ales după ce aceste publicaţii au fost "aplaudate" şi încurajate de intelectualii de marcă ai timpului. Aurel Cosma nota în articolul ***Literatura ţărănească din Banat*** *"plugarii noştri bănăţeni au o superioritate intelectuală şi spirituală care îi ridică din comun"* , iar despre publicaţiile ţărăneşti afirmă:" *aceste ziare au introdus în viaţa noastră publică un nou curent, care i-au făcut pe diriguitorii politiciii să se intereseze mai îndeaproape de nevoile păturii ţărăneşti. Ele erau organe ale intereselor plugăreşti, erau tribune la care se dezbăteau marile probleme ce se puneau satelor noastre după Unire".*

Intelectuali de seamă ai vremii sunt nevoiţi să recunoască amploarea participării ţăranilor condeieri la îmbogăţirea conţinutului de bază al unor reviste şi publicaţii dedicate satului. In această situaţie se afla şi Virgil Birou, preşedintele Asociaţiei Scriitorilor din Banat sau Nicolae Ivan, director la revista *Fruncea* care publică din creaţia ţăranilor condeieri. Acum debutează ţăranul Ion Frumosu din Ciuchici, iar la rândul ei *Voinţa Banatului*, redactor responsabil Iosif Goian, rezervă o pagină întreagă creaţiei condeierilor ţărani şi folclorului.

Scriitorul Petru Vintilă priveşte această mişcare ca un fenomen »*unic în lume* » şi arată în continuare *» pot spune despre ea, cu atât mai orgolios cu cât mişcarea literară a fost opera scriitorilor ţărani, nu atât a scriitorilor citadini, că a reprezentat cea dintâi încercare masivă şi coerentă de a scoate literatura bănăţeană din condiţia ei provincială şi de a o integra în fenomenul literar naţional ».* tot pe această linie a recunoaşterii meritelor condeierilor ţărani Vasile Goldiş i se adresează lui Paul Târbăţiu din Comorâşte *« E muncă uriaşă ce trebuie săvârşită până când plugarul român va fi în stare să pună integral în valoare toate minunatele sale aptitudini şi virtuţi, ce le are de la rasa latină şi de la pământul pe care s-a integrat ».*

Ca un fir roşu se desprinde urmărirea unor anumite interese comune care militau pentru apărarea demnităţii ţăranului, pentru dezvoltarea lui intelectuală, pentru o viaţă morală, pentru introducerea culturii şi civilizaţiei în viaţa satelor. In programul publicaţiei *Zorile Banatului*, conducătorul ei,

---

revistă literar – ţărănească din Banat, *Zorile Banatului*. În 1941 scoate, la Oraviţa, *Calendarul Ţărănimii*. Publică următoarele volume: *Cântece şi flori*, Oaraviţa, 1927, „*Vântului*" , Craiova, 1928 şi *Sclavii pământului*, Oraviţa, 1938. Semnează sub pseudonimele „Nicu Gărână şi T. Bănăţeanu"

Paul Târbăţiu, sublinia : » *scopul ei a fost crearea unor curente de idei sănătoase şi strecurarea dragostei pentru litera scrisă* ». aproape de aceeaşi părere era şi ţăranul scriitor Ghiţă Bălan din Comloşu Mare : » *activitatea noastră să contribuie la promovarea în lumea satelor a unui curent de gândire sănătoasă, la o judecată dreaptă şi o orientare sigură a ţărănimii în chestiuni sociale, economice şi politice din acea vreme* ».

Ideile exprimate de aceşti condeieri îşi găseau expresia în creaţiile lor – poezie, proză, teatru scurt ori articole de ziar.

Muncind cu sapa, plugul ori cu carul
Asta ţi-e scris alăturea cu boii,
Robit fiind durerii şi nevoii
Răbdând să-ţi duci osânda şi amarul [12].

Paul Târbăţiu descrie cu un crud realism viaţa de ţăran conştient fiind că:

De mii de ani c-o ură-nverşunată
Se războiesc: sătulul şi flămândul...

Petru Petrica[13], din Cârnecea, aduce în proza lui, printre altele, vremea "*dărilor*" care împovărau atât de mult ţăranii:

"în cele două zile de mai înainte, înarmaţi ca de război, cu puştile încărcate şi cu două trăsuri în urma lor pentru adunat zăloagele, au făcut o mulţime de descinderi prin curţile şi casele oamenilor, ridicându-le unora până şi cenuşa din vatră.

La casa săteanului David Popa, găsind uşile încuiate, familia fiind fugită, au spart şi au intrat înăuntru, şi pentru câteva sute de lei rămăşiţă, i-au ridicat toate hainele precum şi oala cu cârnaţi şi costiţe şi încă un coş cu vreo câteva ouă"[14].

Din corespondenţa lui Petru Petrica din Cârnecea descoperim o altă latură a interesului acestor ţărani pentru un domeniu aparte - istoria patriei. Într-un lung şir de scrisori Petru Petrica îl informează pe dr. Aurel Cosma

---

[12] **Paul Târbăţiu**, *Sclavii pământului*, Oraviţa, 1938.

[13] **Petru Petrica** s-a născut la Cârnecea în 4 oct. 1902 . Primele încercări în ale publicisticii le semnalăm în gazeta locală "*Progresu*l" din Oraviţa (debutează în nr. 25 din 21 iunie 1924. Publică articole de ziar, schiţe, nuvele şi piese de teatru. În 1941 publică piesa de teatru "*Păcate*" mult jucată de amatori pe scenele din apropiere. Publică şi sub pseudonimele de "Plugarul de la Cârnecea" sau "Pătru Opincă"A colaborat la revistele: "*Luceafăru*l", "*Revista Institutului Social Banat Crişana*, " *Suflet Nou*" din Comloşu Mare şi "*Zorile Banatului*" din Oraviţa, , "*Cuvântul satelor*" din Lugoj, "*Lumina Caraşului*" din Bocşa Montană ş.a. Au rămas în manuscris volumele: "*Chipuri din Banat*" (nuvele şi schiţe), "*Teatru sătesc*"(piese de teatru), "*Povestiri bănăţene*" (schiţe şi nuvele), "*Zbuciumări*" (articole pe problematică social-cultural-naţional-ţărănească) precum şi "*Antologia scriitorilor, compozitorilor şi oratorilor plugari din Banat*".

[14] **Petru Petrica**, *Amurguri de vară*, Ed. Facla, 1976, Perceptorul, pag. 81.

despre unele date istorice[15] auzite de pe la alţi intelectuali de marcă care au trăit acele vremuri.

Condeierii ţărani, aceşti împătimiţi ai scrisului nu se deosebesc cu nimic de fenomenul picturii naive descoperit în Banatul frate de peste graniţă. Aidoma scenelor maestre ale penelului acestor pictori naivi, scriitorii ţărani aduc în prim plan realitatea satului, dorinţa ţăranului de a se manifesta prin originalitate şi spontaneitate. Când se aşeza seara, după o muncă istovitoare, în faţa foii de scris ţăranul n-avea un plan prestabilit pentru a-şi scrie sentimentele pe hârtia albă. Scria ce gândea, ce dorea să se întâmple, ce ar fi mai bine pentru el şi semenii lui. Nu aveau pretenţia unor scriitori adevăraţi scriau din plăcere, scriau frumos aşa cum şi lăutarii satelor noastre cântau « *cu gială* » doinele, cele mai înălţătoare cântece de pe pământ. Scoteau revistele pe banii lor, publicau în volume, foarte rar plătite, dar nimeni nu le putea opri dorinţa de afirmare şi de exprimare.

Pentru cuvântul exprimat au fost, de multe ori, pedepsiţi, încarceraţi. Aş relata, ceva semnificativ în acest sens. In anul 1918 Valeriu Branişte, directorul ziarului « *Drapelul* » din Lugoj este întemniţat la Curtea Marţială din Seghedin pentru curajul său publicistic. Mihail Gropşianu şi protopopul Nicolae Oprea din Vârşeţ îl îndeamnă pe Romulus S. Molin[16] să meargă la temniţă pentru a-l îmbărbăta :
« Du-te Romulus, tu poţi să faci ceva pentru bietul om că ni se prăpădeşte şi cu el nădejdea noastră ». Branişte este vizitat care îi spunea în faţa procurorului că *de două zile n-are pâine, porţia ce o capătă e o*

---

[15] **Valeriu Leu,** *Studii şi documente bănăţene* 2, Ed. Mirton, Timişoara, 2011, pag. 346 şi urm.

[16] **Romulus S. Molin** s-a născut la 13 oct. 1886 în satul Maidan. Înainte de primul război mondial este ziarist profesionist şi publică pentru Partidul Naţional Român din Ungaria la ziarele: „*Lupta*”, „*Poporul român”*, „*Foaia Ilustrată*” şi „*Cucu”,* iar apoi este corespondent pentru Budapesta al ziarului arădean „*Tribuna*”. În 1918 înfiinţează alături de P. Râmneanţu şi P. Bizerea ziarul „*Opinca*” care apare doar câteva numere şi ca urmare a ocupării Banatului de sârbi este nevoit să părăsească Vârşeţul „ *curentat fiind de sârbi pentru românismul său”*. În perioada dintre cele două războaie înfiinţează, editează şi redactează mai multe reviste şi gazete bănăţene: „*Tribuna Banatului*” în Timişoara (1921-1922);”*Ţărănimea*” Oraviţa, între 1925-1927; „*Tribuna Banatului*”, Timişoara, (1928-1929); Scrie următoarele cărţi: „*Veliki Sârbia*” apare în editura ziarului „Românul” din Arad, în 1918, „Afurisenia lui Moise Nicoară”, Oraviţa, 1926; „*Moţii Banatului*”, Craiova, 1927, „*Românii din Banat*” (monografie), Craiova, 1928;, „*Camera de comerţ şi Industrie a Banatului*”, Craiova, 1928, „*Funcţiunea economică a ziarului – ziare şi ziarişti*” sub pseudonimul dr. Ion Garavina, Sibiu, 1942, precum şi Almahul Banatului pe anii 1929, 1930.

amestecătură de făină din glodul cucuruzului cu tărâţe mucezite ce miroase greu şi că se îmbolnăveşte »[17].

Presa bănăţeană a fost foarte bogată. Mulţi din cei care şi – au adus aportul la transmiterea informaţiilor au fost aceşti ţărani plugari dornici să aştearnă pe hârtie doleanţele şi de multe ori durerile lor. Unii dintre ei au reuşit să-şi întipărească numele pe volume tipărite. Alţii au rămas doar în amintirile noastre păstrându-le tot respectul pentru preocupările lor publicistice.

Istoria presei româneşti din Banatul de Munte ia naştere în secolul al XIX-lea, când apar primele periodice la Bocşa, Reşiţa, Oraviţa şi Caransebeş. În toamna anului 1882, la Bocşa, apare „*Privighetoarea*, foaia poporală română pentru luminare şi distracţie“, mutată în luna aceluiaşi an la Reşiţa. Ulterior, în acutala reşedinţă de judeţ au mai luat fiinţă „*Revista*“, „*Opinca*“, „*Pedagogul român*“, „*Balaurul*“ (în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea), „*Valea Berzavei*“ (1919-1920, 1932-1934), „*Reciţa noastră*“ (1922), „*Curierul bănăţean*“ (1924-1925), „*Glasul muncitorului român*“ (1933-1938), „*Suflet românesc*“ (1935-1938), „*Reşiţa*“ (1935-1940) şi altele.

La nivelul Almăjului, pentru că trebuie să amintim şi despre asta, prima publicaţie apare după evenimentele din dec. 1989. Iată ce spune scriitorul I.M. Almăjan legat de această primă apariţie publicistică: *«... dar, un ziar, după ştiinţa mea, nu s-a tipărit aici.(Ţara Almăjului n.n) Astfel, primul număr al revistei Almăjul, cu preocupări în domeniul credinţei, şcolii, limbii şi istoriei neamului mi se pare un eveniment. Redactat de dascăli de ţară, de profesori de la liceul din Bozovici, acest număr cuprinde însemnări din istoria ţinutului, date despre vestigiile istorice, neglijate di nefericire de arheologi, consideraţii asupra şcolii şi al bisericii în educarea sătenilor, în special al tinerilor”*[18].

Cu toate acestea, imediat după apariţia primului număr al revistei Almăjul am descoperit că în Almăj au mai avut loc tentative de apariţie a unei asemenea publicaţii. Prof. V. Nemiş, din Rudăria, preciza că în perioada interbelică, prin 1940, câţiva studenţi ar fi publicat , dactilografiat, *Almăjul tânăr*, iar prof. Dr. Ing. Alimpie Ignea aduce în discuţie publicaţia *Almăjul* editată de prof. Constantin Nedelcu din Oraviţa. Prin anul 2000 apare la Bozovici revista Almăjana a Centrului de Învăţământ de pe lângă Liceul din Bozovici.

---

[17] **R.S.Molin** în “*Lupta*, în Lugoj, anul, 1,nr.7 din 17 octombrie 1920.

[18] **Ion Marin Almăjan**, *Primul ziar din istoria Ţării Almăjului*, în Revista Almăjul, dec. 1995, pag. 2.

Fără îndoială că în conţinutul ei publicistica vremii a adus în discuţie locuri, fapte şi oameni din acele timpuri. Literatura bănăţeană şi nu numai, le foloseşte acum ca surse de documentare şi nu puţine din aceste apariţii publicistice sunt folosite ca surse notabile în elaborarea unor lucrări ştiinţifice: teze de licenţă sau teze de doctorat pentru mai tinerii noştri colaboratori. Deasemenea sunt luate în calcul şi biografiile unora dintre aceste condeie ţărăneşti rezultând chiar lucrări tipărite.

În lumina acestor fapte publiciştii presei rurale din Banat s-au asociat în Asociaţia publiciştilor presei rurale din Banat cu sediul al Timişoara care cuprinde pe toţi cei interesaţi de publicistica sătească. Asociaţia cuprinde peste 50 de publicişti ale căror apariţii se bucură de multă căutare în comunităţile în care apar. În spiritul unei adevărate colegialităţi aş menţiona câteva din aceste publicaţii: Suflet Nou (Comloşu Mare), Foaia Săcălazului (Săcălaz), Foaia Voislovei (Voislova),Vatră nouă (Giarmata Vii), Tibiscus (Uzdin, Serbia), Foaia săcoşană (Secaş), Vatra Satului (Ferendia), Arcadia (Anina), Cuvântul torăcean (Torac, Serbia), Almăjul (Şopotu Vechi), Arhanghelul (Birda), Familia (Petrovasâla, Serbia), Lumina giroceană (Giroc) Anghel (Sânmihaiu Român), Candela vieţii (Comloşul Mare) Sărcia (Sărcia, Serbia), Vestea de Mehadia (Mehadia), Scripta manet (Grădinari), Jurnal de Răcăşdia (Răcăşdia), Opinia (Săcălaz) etc. Mai mult decât atât începând din dec. 2015 la Şopotu Vechi apare o revistă *Românii din Timoc* care se adresează românilor de pe Valea Timocului şi a Moravei din Serbia.

Gura satului

La givan

INCHINARE

Satului

Poporale din Banat

Gura satului era publicaţia cea mai răspândită la sate şi mult cerută de popor
Director Ion Bolovan

V. Recenzii/ Reviews

Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Documente de la Constantin Brâncoveanu referitoare la Mănăstirea Argeșului (1688-1703)*, Editura Ordessos – Muzeul Județean Argeș, Pitești, 2016, 146 p.

Augustin Mureșan

Autorul lucrării, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, este doctor în istorie, membru în Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, membru al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta" din Iași, membru în Comisia de Însemne Heraldice a Ministerului Afacerilor Interne, membru corespondent al Societății Franceze de Heraldică și Sigilografie. Domnia Sa este autor a 15 cărți, între care *Matrice sigilare aparținând Ministerului de Interne și unor structuri polițienești (1831-1931)*, *Blazoane individualizând familii nobile de origine română din Transilvania (secolele XVI-XIX)*, *Documente cu sigilii ale unor puncte de frontieră (1859-1866)*, *Steme din emblemele unor matrice sigilare care au aparținut suveranilor României (1867-1947)*, *Istoricul Companiei de Pompieri Craiova (1907-1976)*, *Documente de la Constantin Brâncoveanu pentru unele mănăstiri și persoane din județul Gorj (1688-1712)*, *Istoricul Companiei de Jandarmi Botoșani (1893-1948)*, precum și a peste 130 de studii și articole publicate în mai multe reviste.

Cartea are în compunere „**Studiu introductiv**”, în care se precizează ce tratează volumul, adică analizarea a 20 de documente originale, emise de Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești, care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, din fondul Episcopia Argeș. De asemenea, domnul Szemkovics, ținând cont de normele științei heraldice, redă stema aflată în frontispiciul unui document, blazonul ilustrului domnitor, portretul lui Brâncoveanu și stema Țării Românești reprezentate pe harta stolnicului Constantin Cantacuzino publicată la Padova (Italia), în 1700. La sfârșitul acestui capitol, autorul explică metoda de lucru și aduce mulțumiri celor care l-au sprijinit la tehnoredactarea, la traducerile unor texte și la publicarea cărții (p. 7-17).

În continuare urmează „**Résumé**” (p. 18), „**Sigle-prescurtări specifice**” (p. 19-20), „**Abrevieri bibliografice**” (p. 21-36), „**Rezumatele documentelor**” (p. 37-38).

Capitolul „**Documente**” cuprinde transliterarea cu caractere latine a cuvintelor slavone, transcrierea cu alfabet latin a documentelor care sunt scrise în limba română cu caractere chirilice, cota, caracteristicile documentelor și eventualele referințe bibliografice (p. 39-57).

În capitolul „**Sigiliile**”, autorul, ținând seama atât de normele internaționale de descriere a sigiliilor, cât și de normele heraldice, prezintă tipurile de sigilii după procedeul de folosire la aceste documente, le reproduce și le analizează după cele două tipuri de steme din embleme, stema heraldică a Țării Românești și stema combinată (p. 59-65).

Apoi, urmează „**Lista cuvintelor și expresiilor slavone**” (p. 67-68), „**Glosar**” (p. 69-102), „**Bibliografie**” (p. 103-112), „**Indice de nume**” (p. 113-116), „**Indice de materii**” (p. 117-124) și „**Anexe**” (p. 125-146) care cuprind reproducerile celor 20 documente.

Lucrarea este un instrument de lucru util care vine atât în sprijinul cititorilor pasionați de sigilografie și de heraldică, cât și al celor interesați de a cunoaște câteva documente ce au fost emise, între 1688-1703, de cancelaria domnitorului Constantin Brâncoveanu, referitoare la Mănăstirea Argeșului.

Revista *Astra Sabesiensis* a ajuns la numãrul 2

Pr. drd. Iuliu-Marius Morariu

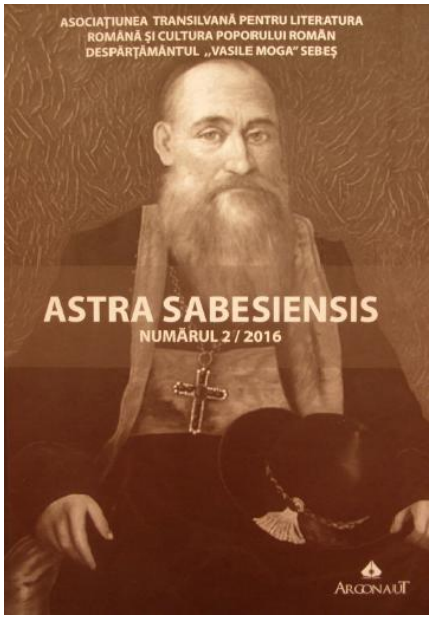

Încă de la primul număr, apărut în anul 2015, revista *Astra Sabesiensis*, editată de către Despărţământul „Vasile Moga" din Sebeş al Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român-ASTRA şi condusă de către istoricul Mihai-Octavian Groza, a reuşit să se impună în peisajul cultural local şi cel naţional. Cel de-al doilea număr va contribui în mod cert, la consolidarea prestigiului deja existent şi creşterea vizibilităţii ei atât în ţară, cât şi în afara ei.

Calitatea materialelor publicate în paginile ei este certificată atât de prestigiul celor care constituie redacţia periodicului, cât şi de cel al profesorilor din comitetul ştiinţific. În cea dintâi categorie se înscriu: istoricul Mihai-Octavian Groza, preşedintele despărţământului astrist pomenit şi directorul revistei, dr. Oana Habor, redactorul-şef, dr. Diana-Maria Dăian, secretarul de redacţie şi doctoranzii Nicolae Dumbrăvescu, Gabriela-Margareta Nisipeanu şi subsemnatul, în calitate de membri. Din colegiul ştiinţific fac parte personalităţi culturale din ţară şi din străinătate. Dacă profesorii Nicolae Bocşan (decedat în 2016) şi Iacob Mârza (decedat în 2015) au văduvit revista de experienţa şi sfaturile lor, totuşi profesorul Harald Heppner de la Graz, doamna profesoară Gabriela Lombardi de la Universitatea din Pisa, conferenţiarii Vasile Ciobanu, Ioan Cârja, Ana Victoria Sima, Florica Bohîlţea Mihuţ, Sorin Bulboacă şi Hadrian Gorun, lectorul Mihai Croitor sau istoricul Mircea-Gheorghe Abrudan de la toate universităţile mari din ţară, sau de la universităţi din străinătate, oferă încă

suficiente sfaturi şi sugestii redacţiei, asigurându-se că, în paginile revistei se vor regăsi doar materiale ce respectă întru totul normele ştiinţifice contemporane şi aduc contribuţii în cercetare. De asemenea, Diana-Maria Dăian şi Daniela-Maria Stanciu se ocupă, şi în acest număr, de calitatea abstractelor în limba engleză a materialelor.

Cel de-al doilea număr al periodicului sebeşean este dedicat, după cum era probabil de aşteptat, dat fiind faptul că directorul lui a fost doctorandul şi ucenicul domnului profesor Nicolae Bocşan, acestuia. El debutează cu două texte omagiale, unul semnat de către mai-sus pomenitul director, iar altul semnat de către domnul profesor universitar doctor Rudolf Gräf, prorector al universităţii clujene. Cele 15 studii din cuprinsul ei tratează apoi, teme privitoare la Primul Război Mondial, comemorat în această perioadă. Autorii lor se preocupă de chestiuni dintre cele mai diverse în cadrul lor. Astfel, Emanuil Ineoan vorbeşte despre *Chestiunea Epirului de Nord în Primul Război Mondial,* Alina-Oana Şmigun, despre *Opinia publică şi imaginea beligeranţilor în România Vechiului Regat,* subsemnatul despre modul în care se reflectă imaginea conflagraţiei în cântecele funebre din zona Năsăudului, doamna Valeria Soroştineanu despre *Reuniunea femeilor române din Sibiu în timpul Primului Război Mondial,* Mircea-Gheorghe Abrudan despre jurnalul lui Otto Folberth, Oana Habor despre serviciul sanitar din monarhia-austro ungară în perioada menţionată, Ionela Zaharia despre cărţile de rugăciuni pentru soldaţi, domnul profesor Ioan Bolovan, pro-rectorul Universităţii „Babeş-Bolyai", despre *„pierderile" lui Ioan Slavici în timpul războiului,* Andrei Păvălean despre modul în care este receptată de către românii transilvăneni participarea Italiei la Marele Război, Lucian Turcu prezintă situaţia Bisericii Greco-Catolice la finele războiului, Mihai-Octavian Groza analizează modul în care se reflectă conflagraţia în memoria colectivă a românilor transilvăneni şi bănăţeni, Ionel Sigharteu vorbeşte despre misiunile lui Mihail Guiu în Rusia şi Ungaria (1918-1920), Gabriela-Margareta Nisipeanu despre implicaţiile războiului asupra conflictului arabo-israelian, Andreea Dăncilă Ineoan, despre modul în care se reflectă conflagraţia într-o anchetă interbelică, iar Mihai-Octavian Groza şi Diana-Maria Dăian, despre modul în care s-a reflectat atitudinea social-democraţilor transilăvneni, din toamna şi iarna anului 1918 în istoriografia românească.

Revista este încheiată de recenziile a şase lucrări dedicate, de asemenea, temei războiului, semnate de Mircea-Gheorghe Abrudan, Lucian Turcu, Tereza Cândea, Diana-Maria Dăian şi Alexandru Bogdan Bud.

Cel de-al doilea număr al revistei *Astra Sabesiensis* se constituie aşadar, după cum am încercat să arătăm şi aici, într-un adevărat repertoriu tematic dedicat Primului Război Mondial, util fiecărui cercetător care se va preocupa de această temă. De asemenea, prin calitatea informaţiilor oferite şi prin bogăţia tematică, ea se dovedeşte un periodic de ţinută, ce se va impune în mod cert între publicaţiile din această categorie. De aceea, nu putem decât să-l felicităm pe iniţiatorul său, Mihai-Octavian Groza şi pe distinşii săi colaboratori şi să sperăm că anuarul sebeşean astrist va cunoaşte de acum încolo multe numere similare.